

The Department of Public Instruction, Bombay

THE

KUMĀRAPĀLACARITA

(PRĀKRṬA DVYĀŚRAYA KĀVYA)

OF

HEMACHANDRA

ILLUSTRATING THE EIGHTH CHAPTER OF HIS
SIDDHA-HEMACANDRA OR PRAKRIT GRAMMAR

WITH A COMMENTARY BY

PŪRNAKALASĀGARI

D2835

EDITED BY THE LATE

SHANKAR PANDURANG PANDIT, M. A.

8722

Second Edition Revised by

P. L. VAIDYA, M. A., D. LITT.

JPr8K
Hem/Pan.

Published by

The Bhandarkar Oriental Research Institute
POONA

Ref JPr4V
Hem/Pan

Bombay Sanskrit and Prakrit Series No. LX

1936

11.8.4
FR XXVII

FR XXVII
P. L. V.

891.30537
FR XXVII
P. L. V.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 8722

Date..... 16.4.57

Call No. IP2.8K

Hem / Rtr.
Pan

Printed by Ganesh Kashinath Gokhale at his "Shri Ganesh
Printing Works," 495.96 Shanwar Peth, Poona and
Published by Dr. V. S. Sukthankar, Secretary, Bhandarkar
Oriental Research Institute, Poona 4.

आचार्यश्रीहैमचन्द्रविरचितं

कुमारपालचरितं

नाम

प्राकृतद्याश्रयकाव्यम्

पूर्णकलशगणिविरचितया टीकया

परिशिष्टे च सिद्धहैमव्याकरणस्याष्टमाध्यायेन सहितम् ।

पण्डिताभिधानेन पाण्डुरङ्गसूनुना शंकरेण

संपादितम्

तस्येदं द्वितीयं संस्करणं

वैद्योपाद्वेन परशुरामशर्मणा संशोधितम् ।

भाण्डारकरप्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिराधिकारिभिः

प्रकाशितम् ।

INTRODUCTION*

I

THIS revised edition of the Kumārapālacarita of Hemacandra is based upon the same manuscript material as was used for the first edition by the late Mr. S. P. Pandit and his Shastri, Pandit Shivram Shastri Tatke. The material presented in the first edition required a thorough revision and rearrangement, particularly in view of the great advance made in the Prakrit studies since the days of the late Mr. Pandit. Mr. Pandit used three MSS. for the text and the commentary of the Kumārapālacarita, and one Ms. and two printed editions of the eighth chapter of Hemacandra's Grammar dealing with the Prakrit dialects which he gave as an Appendix. I give below the description of the material:—

(A) THE KUMĀRAPĀLACARITA AND ITS COMMENTARY

B. This Ms. consists of 67 leaves and has 17 lines to a page. The leaves are $11\frac{3}{4}'' \times 4\frac{1}{2}''$. The colophon at the end runs as follows :—

संवत् १५७१ वर्षे कार्तिकवदि चतुर्दशी बुधे सालीवाडामध्ये वास्तव्यपंडित-
वीठलसुतपंडितलटकणलिखितं ॥ १ ॥ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिख्यते मया ।
यदि शुद्धमशुद्धं वा मम दोषो न दीयताम् ॥ २ ॥ शुभं भवतु ॥ कल्याणमस्तु ॥ १ ॥
संवत् १५७० वर्षे श्रीअणहिलपुरनगरे श्रीखरतरंगच्छे श्रीजिनसागरसूरिपट्टे श्रीजिन-
सुंदरसूरिपट्टपूर्वविल (?) सहस्रकरावतारश्रीजिनहर्षसूरिशिष्यैः श्रीकमलसंयमोपाध्यायैः
श्रीप्राकृतव्याश्रयवृत्तिलेखयांचक्रे ॥ १ ॥

* This Introduction embodies a good deal of material from the Introduction to the first edition. P. L. V.

It shows that the Ms. was written at Patan in Gujarat, in Samvat 1570 or 1514 A. D. This Ms. was obtained for the late Mr. Pandit by his friend the late Mr. Hari-prasad Santokhrambhai Desai of Bhavnagar.

C. This was a Ms. obtained by the late Mr. Pandit through the same gentleman. It was written in Bhavnagar and completed on 10th March 1883. It consists of 131 leaves, $12'' \times 9\frac{3}{8}''$. It does not give any more details.

D. This Ms., forming the collection of the Deccan College and now deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, is one of the whole of the Dvyās'raya Kāvya (now printed in BSS. Nos. LXIX and LXXVI) and consists of 473 leaves, $10'' \times 4\frac{1}{2}''$ with 17 lines to a page. The first 387 leaves contain the Sanskrit Dvyās'raya Kāvya and its Vṛtti illustrating Sanskrit grammar; and the remaining leaves contain the Prakrit Dvyās'raya Kāvya with its Vṛtti. The first and the last of the leaves are unfortunately lost and hence it is not possible to ascertain its age.

(B) THE APPENDIX

A. This Ms. of the eighth chapter of Siddha-Hemacandra or Śabdānuśāsana consists of 44 leaves, $10\frac{5}{8}'' \times 4\frac{1}{4}''$, and has 15 to 16 lines to a page. It was written in Avanti or Ujjain, in Samvat 1612 or 1555 A.D. It was obtained by the late Mr. Pandit from the library of Seth Manibhai Premabhai of Ahmedabad.

P. This is the printed edition of R. Pischel, "Grammatik der Prakrit Sprachen, Halle, 1877. This edition is based on a collation of six MSS. and B for which see below.

B. This is the printed edition entitled "Prākṛita Bālabhāṣā Magadhi" by Krishnashastri Mahabalesvar of Bombay and published in Samvat 1929 or 1873 A.D.

The importance of this Appendix in the present volume cannot be exaggerated as it is extremely useful, firstly for the proper appreciation of the Dvyāśraya kāvya, and secondly for the text of the commentary. For, the commentary embodies a very large portion of Hemacandra's grammar and also of his Vṛtti. Thus the preparation of the text of this Appendix was an important stage in the preparation of the Dvyāśraya Kāvya and its commentary. It will be seen from the critical apparatus that the Kāvya and the commentary are based on the text of the Appendix where the MSS. failed to give a clue to the accurate text.

A few observations are necessary here about the method of recording variants from MSS. of a work written in Prakrit. Firstly, MSS. are at variance in writing ए and ओ when they are followed by a conjunct consonant, as an option is allowed in such cases to have इ and उ substituted by Hema. i. 85 and i. 116; and further by iv. 410 and iv. 411. The result of the promiscuous operation of these rules is complete chaos. The variants, therefore of इ and उ in place of ए and ओ are not recorded. Secondly, the scribes often write ओ as ऊ; but when the stroke above उ is obliterated or misplaced, we decided the correct reading on the strength of the metrical value and ignored the variants. Thirdly, the promiscuous use of यञुति by Jain writers may be tolerated elsewhere but cannot be so tolerated in the present work which obviously illustrates a system of grammar; we have not recorded variants due to यञुति. Fourthly, certain forms allow an option, e.g., हिं may be written as हि, हिँ or हिं; we ignored the variants of this type, metrical needs being our sole guide. In fact MSS. do not use the ̃ sign of anunāsika at all, even in cases where the use of anunāsika is to be illustrated. Fifthly, the MSS. make promis-

uous use of ज्ञ and ण्ण; although a व्यवस्थितविभाषा should in such cases be the guiding principle for modern editors we have followed, on principle, the readings of our Ms. B, and have not noted the variants.

As Hemacandra's Prakrit grammar is one of the exhaustive works on the subject, and as there is no aid for its proper understanding by way of notes in English, we have added in this revised edition a few notes on the first three pādas, while we have made them a little bit more exhaustive on the portion dealing with the Apabhramśa dialect. We hope that in this way the utility of this part is considerably enhanced.

II

The present work *viz.*, Śrī Kumārapālacarita-Prākṛta-Dvyāśraya-Mahākāvya is strictly speaking not a complete poem by itself, but is only a part; and though several MSS are devoted to this part only, there are many others which contain the entire Dvyāśraya Mahākāvya. The first seven parts of the poem, as a whole, are devoted to the description of the Apahillapura princes, including Prince Kumārapāla, and the illustration of the first seven chapters or adhyāyas of Hemācārya's Sūtras of Sanskrit Grammar. The eighth part is devoted exclusively to the description of Prince Kumārapāla, his excellences and exploits, and to the illustration of the rules of the grammar of the Prakrit language which form the eighth and last chapter. The whole poem, the first twenty cantos of which are in Sanskrit and the last eight cantos in Prakrit, is thus the work of one and the same author, but the commentary is written by two different scholars. The colophon of the commentary on the poem illustrating the Sanskrit part of the grammar runs as follows :—

इति श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यलेशाभयतिलकगणिविरचितायां श्रीहेमचन्द्राभिधान-
शब्दानुशासनद्वयाश्रयवृत्तौ विंशः सर्गः समर्थितः ।

Two verses at the end of the commentary illustrating the Prakrit part are as follows :—

दत्तो मुदा तैर्जिनरत्नसूरिक्षमाधिपैर्बोधमणिप्रदीपः ।

श्रीप्राकृतद्वयाश्रयहेमगर्भस्थितं यदादर्शयदर्थजातम् ॥

श्रीमजिनेश्वरयतीश्वरदत्तदीक्षा-

शिक्षोत्र पूर्णकलशो गणिरल्पबुद्धिः ।

अन्योपकारिषु पदं परिलब्धुकामो

वृत्त्यानया किमपि तत्प्रकटीचकार ॥

It is evident from this, that Abhayatilakagaṇi was the author of the commentary on the part of the poem illustrating the seven adhyāyas and that Pūrṇakalaśagaṇi was the author of the commentary on the part illustrating the eighth adhyāya; and, that both were the pupils of Jineśvarasūri. One Lakṣmitilakagaṇi, a common friend of these two commentators has looked over and corrected both these commentaries, and his service is thankfully acknowledged at the end of the commentaries on both the parts. So the ruling prince who forms the hero of this part of the poem is Kumārapāla of Aṇahillapura (Paṭṭaṇa); the author of the poem and of the grammar to illustrate which the poem is intended is Hemācārya or Hemacandra and the author of the commentary on the poem is Pūrṇakalaśagaṇi.

III

All that is known of Pūrṇakalaśagaṇi is that Abhayatilakagaṇi and Lakṣmitilakagaṇi were his fellowstudents and that he was the pupil of Jinacandrasūri, whose succession as the head of the Candra religious sect is thus given at the end of the commentary :—

1. Abhayadevasūri; 2. Jinavallabha; 3. Jinadatla;
4. Jinacandra; 5. Jinapati; Jineśvara.

IV

Next we give a short account of the subject of the poem. The poem begins with the description of the capital, Paṭṭapa and takes up the hero as being already on the *throne and with representatives of rulers of all provinces attending on him. The first five cantos and a part of the sixth are devoted to the description of Anahillapura, the wealth of the king, the splendour of the royal temples of Jina, the grandeur of the procession in which the king visited them, the liberality and devotion with which he worshipped the images, the beauty of the king's gardens, and the pleasures and luxuries of the king and his subjects in all the seasons of the year. The latter part of the sixth canto contains an account of the warfare between the armies of Kumārapāla and Mallikārjuna, the king of the Konkan, which ended in the defeat and death of the latter, and a brief account of the relations of Kumārapāla with contemporaneous kings. The last two cantos are devoted to the expression of moral and religious reflections; in the seventh, they are placed in the mouth of the hero; and in the eighth, they come as instructions from the goddess Śrutadevī to the hero given by her at his prayer.

As this poem does not contain any account of the genealogy of the hero and the interesting events of his life previous to his attainment of sovereignty, we propose to give here, for the information of the uninformed reader, a brief account of the same, as mainly based on the Prabandhachintāmaṇi of Merutuṅga; and also a short

* See I, 28.

summary of the incidents mentioned in the latter part of the sixth canto and of the reflexions contained in the seventh and the eighth cantos.

The author of Prabandhacintāmaṇi states that Bhimadeva, the King of Aṇahillapura, admitted into his harem one, Caulādevī, who though not a Kṣatriya virgin, and once, a courtesan by profession, was admired for her strength of character and devotion to her master. Their son was Haripāla. His son was Tribhuvanapāla and Tribhuvanapāla's son was Kumārapāla. It was predicted by those who were proficient in chiromancy that Kumārapāla would succeed Siddharāja on the throne of Aṇahillapura (Paṭṭana); that ruling king, however, on account of the flaw in the parentage of the youth disliked the idea and always remained on the watch to put him to death. Kumārapāla, who suspected this, passed several years in other countries as an ascetic. Once he returned to Paṭṭana and resided in a convent. It happened to be the day on which Siddharāja had invited all the ascetics in the town for worshipping them by way of celebrating the anniversary of the death of his father Karṇa. Kumārapāla was, therefore, obliged to be present along with all the ascetics. Siddharāja, when washing the feet of this assembly with earnest devotion, came to Kumārapāla and was struck when he noticed the extreme delicacy of the soles of his feet and such marks thereon as had been described to him to be sure prognostications of sovereignty. Kumārapāla did not fail to observe the change which had come over the face of the king and immediately fled away. Pursued by the soldiers of Siddharāja, he first hid himself in the work-house of a potter, and then in a heap of thorny branches of trees in the field of a cultivator, and thus eluded the search of his pursuers.

During his flight while resting under a tree, he noticed a rat bringing out from a hole twenty-one silver coins, one by one. When the rat afterwards began to restore them, he allowed it to go into the hole with one of them and then took possession of the rest. The rat on its return, not finding the treasure, was so deeply grieved that it died immediately on the spot. Kumārapāla was much pained to see this incident. On the way, while going without food for three days and tormented by hunger, he happened to meet a lady with a large retinue on the way to her father's house. She invited him with affection as a sister and treated him to rich food. Thus journeying for several days through the country, he arrived at Stambhatīrtha, Khambhat-Cambay, where Hemācārya, the great Jaina saint, resided at the time. There he called at the minister Udayana's house to ask for food. Again Udayana saw him in the convent, where in reply to his questions, Hemācārya, on the strength of the marks he noticed on his person, prophesied that Kumārapāla was going to be the ruler of the whole land. Noticing that Kumārapāla hesitated to trust in the prediction, Hemācārya made two copies of the statement of his prophecy and handed over one to the minister and the other to Kumārapāla. The statement ran thus;—*“If you will not be anointed king on Sunday the second day of the dark fortnight of the month of Kārtika when the moon will be in the constellation *hastā* in the year 1199 Samvat, I shall give up the work of prophecying hereafter.” On seeing this, Kumārapāla and Udayana agreed to abide by the orders of Hemācārya if the prophecy should be realised.

* प्रबन्धचिन्तामणि : p. 194. line 4.

सं० ११९९ वर्षे कार्तिके वदि २ रवौ हस्तनक्षत्रे यदि भवतः पद्माभिषेको न भवति तदातः परं निमित्तावलोकसंन्यासः ।

Hemācārya at the same time, exacted from Kumārapāla a promise that he would accept the Jaina creed if he should become a king. Kumārapāla then went to the house of Udayana who entertained him heartily and, providing him with all requisites, sent him on to Mālvā.

There in the temple of Kuṇḍageśvara he noticed a verse, inscribed on the tablet containing the account of the foundation of the temple, which ran as follows:—
* “When eleven hundred and ninety-nine years will have been completed, there will be king Kumāra who, oh Vikramarāja, will be like you.” Astonished to read this inscription and having about the same time learnt that Siddharāja was dead, Kumārapāla started back for Anahillapura.

Returning to the town at night, hungry and exhausted, and having got no money, he appealed for his meals to the charity of a confectioner; and then went to the house of his sister's husband, Kāṇhaḍadeva who was the foremost among the ministers to whom Siddharāja had entrusted the work of placing a suitable ruler on the throne. Kāṇhaḍadeva who had gone to the Court, found Kumārapāla in the house on his return home, and treated him with great respect, and, next morning, accompanied by his army in a state of readiness for action, took him to the palace. When all the courtiers were assembled, a young relation of the deceased king was first placed on the throne, but he appeared to be extremely careless, as he did not mind even his clothes when they fell off and left his limbs naked; and was, therefore, regarded as unfit for the honour. Another relation was then placed in the post,

* पुण्ये वर्षसहस्रे शते वर्षाणां नवनवत्यधिके भवति कुमारनरेन्द्रस्तव विक्रम-
राज सदृशः. P. 194, प्रबन्धविन्तामणि.

but he, too, was regarded as undeserving, as he sat in an extremely humble position joining his hands in an attitude of prayer. Kāṇhaḍadeva then put forward Kumārapāla, who won the applause of all that were there by taking his seat on the throne in a neat and majestic position and handling his sword adroitly. The state priest then immediately performed the ceremony of coronation and Kāṇhaḍadeva rendered to him the prostration due to a king. Kumārapāla being of a mature age of 55 years when he ascended the throne, and having gathered vast experience in his numerous travels, conducted the government of the state independently and became unpopular among the old ministers who combined together and once employed assassins to murder him when he was to pass through a dark part of the palace. But a relation of his secretly gave him the information ; and he evaded their effort and put to death the hostile ministers. Kāṇhaḍadeva, too, feeling proud of the relation he bore to him and of the service he had rendered to him on the occasion of his installation on the throne, began to insult him by publicly speaking of his low origin and poor antecedents. Kumārapāla frequently asked him to reserve his criticism for private interviews, but finding that Kāṇhaḍadeva persisted in his insulting behaviour, without showing any outward signs of dissatisfaction, caused his eyes to be extracted and sent him home. This established his influence thoroughly on all courtiers and subordinate princes who bore well the following truth in their heart:—

आदौ मयैवायमदीपि नूनं न तद्देहन्मामवहेलितोपि ॥

इति भ्रमादङ्गुलिपर्वणापि स्पृशेत् (स्पृश्येत् ?) नो दीप इवावनीपः ॥१॥

A lamp should not be touched by a man even with the tip of his finger with the false idea that since it was he who lighted it at first, so indeed it would not burn him

though treated with disregard ; such is the case with a king too.

When Kumārapāla felt he was firm on the throne, he proved his gratitude to the potter, Alīṅga, who had given him shelter when he was being pursued by the soldiers of Siddharāja, by appointing him one of his ministers and conferring upon him a grant of land consisting of 700 villages. The descendants of that potter assumed the name Sagara in order to conceal their original low profession. Udayana, nobleman of Stambhatīrtha (Cambay), who had also obliged him, was not forgotten by him. One of his sons, Vāgbhaṭadeva by name, was made the prime minister.

But another son of the same nobleman, *Vāhada, who was a favourite of Siddharāja, could not bear the dignity of Kumārapāla and disobeyed his orders. By and by he joined the army of Śānāka, the king of Nagor. The young man having bribed many of the dependents of Kumārapāla induced Ānāka to undertake an invasion on Gujarat. The great efforts of Vāhada, who had prepared nearly every thing for the complete defeat and destruction of Kumārapāla by way of spreading disaffection among his followers and servants, were frustrated by a strange incident. Kumārapāla had an excellent elephant whose name was Kalahapañcānana (a lion in a fight). His driver, Caulīṅga by name, whom Vāhada had bribed over to his side, happening once to be scolded by Kumārapāla took offence and left his service. Sāmala, another elephant driver, who was unequalled in his honesty and professional skill, was appointed in his place. When the time of the meeting of the forces of Kumārapāla and

* This young man's name is variously written as Cahada and Bahada also.

§ This name is written as आनो also.

Ānāka arrived, Kumārapāla was informed by his spies of the disaffection that had been created among his followers, but being naturally brave made up his mind to fight alone with Ānāka, and ordered Sāmala to take his elephant against him. Finding that Sāmala hesitated to obey his order, Kumārapāla charged him with treachery. Sāmala denied the charge and explained his hesitation by saying that in the opposite army there was Vāhaḍa, also riding an elephant, whose voice was so shrill that it terrified even elephants. He however, removed the danger by previously stopping the ears of his elephant by his wearing garment and then driving him against that of Ānāka. Vāhaḍa who was not aware of the change of the elephant-driver, being fully confident that he would receive help from the elephant-driver of Kumārapāla, forced his elephant on Kumārapāla's and tried to step on his head, sword in hand. Sāmala, who foresaw the attack, slightly withdrew his elephant, so that Vāhaḍa fell down between the two elephants, where he was seized and taken prisoner by the foot-soldiers of the brave king. Immediately Kumārapāla hastened against Ānāka, and, challenging him to fight as 'the best of Kṣatriyas' with his usual practice, shot an arrow exactly in his face, and when he lay prostrate on his elephant, shouted victory, waving his garment with great joy. When the two leaders were thus defeated, all rendered obedience to Kumārapāla whose victory was thus complete.

The next great encounter of Kumārapāla's men was with Mallikārjuna, the king of the Konkan. Once while Kumārapāla was sitting in his court surrounded by his generals and dependents, a bard described Mallikārjuna as having assumed the title, "the grand-father of kings." Kumārapāla, unable to bear the insult looked around and was astonished to see one of his councillors, Āmbaḍa by

name, showing to him his joint hands in an attitude of prayer ; so after the council was separated, the king sent for him and asked him what he meant. Āmbaḍa said that from the demeanour of the king he inferred that the king wished to find out whether there was any warrior in the assembly by sending whom he could reduce Mallikārjuna who being vainglorious had assumed false dignity ; and that, being himself competent to execute the commission, he had made that silent request. Immediately the king brought together the various sections of his army and his dependents, and despatched them against Mallikārjuna with him. Having made several long and consecutive marches Āmbaḍa had just crossed the river Kalaviṇi and was pitching tents when Mallikārjuna attacked him and routed his army. Being thus defeated and driven to the other side of the river, he attired himself in black clothes and, having used black flags in his army, lived in black tents. Kumārapāla, who was in that part of the country, having seen the dismal camp and being informed that it was Āmbaḍa's and that the appearance he had assumed was owing to his being unable to bear the disgrace of the defeat he had met with, was struck with the highly sensitive nature of that general and sent another army and some more of his powerful feudatory princes to his aid. Being thus assisted Āmbaḍa again crossed the river Kalaviṇi, and after constructing a road, again assailed the army of Mallikārjuna. Directing his attention particularly towards the king and getting up to the head of his elephant, he used his tusks as a ladder, challenged him to a single fight and called upon him to invoke his favourite deity and to be the first to strike. Then Āmbaḍa threw him down and cut off his head, the feudatory princes who had been sent to his aid being in the meanwhile engaged in plundering the town. Having

thus promulgated the authority of Kumārapāla in the Konkan, he returned to Anahillapura and in the Court of the King offered his salute with Mallikārjuna's head covered in gold "in the presence of 72 feudatories." He also presented the enormous *wealth he had brought from the treasury of Mallikārjuna to the king who rewarded him by conferring upon him the title of "the grand-father of kings" which was as it were thus wrested from Mallikārjuna.

After giving a poetic description of this victory, the Prākṛta Dvyāśraya Kāvya mentions briefly how Kumārapāla extended his power further by conquering Śrīnagara, Kāncī and Tiliṅga. From the North-west also the king of Sindhu is described as devoting himself to the service of Kumārapāla.

The Prākṛta section of Dvyāśraya Mahākāvya is extremely brief in mentioning the submission tendered by princes of other countries to Kumārapāla. The king of Javana is described as abandoning all pleasures owing to the fear he feels for him. "Uvveśvara"† is spoken of as presenting to him abundant wealth and excellent horses. The Prince of Vārāṇasī (Benares) is mentioned as daily waiting at the portico of the palace for his visit. Kumārapāla receives presents of rich gems from the country of Magadha and excellent elephants from Gauḍa. His army devastates the country of Kānyakubja and terrifies the king. The sufferings of the country of Daśārṇa are extreme; the king is terrified to death. The wealth of the vast capital is carried away by his soldiers

* शृङ्गारकोडीसाडी १ माणिकउपछेडउ २ पापखउहार ३ संयोगसिद्धिसिप्रा ४ तथा हेमकुम्भा ३२ तथा मौक्तिकानां सेडउ ६ चतुर्दन्तहस्ती १ पात्राणि १२० कोटी सार्द्ध १४ द्रव्यस्य दण्डः । See प्रबन्धचिन्तामणि p. 203.

† The commentary does not say whether this shows the name of a king, town, or country.

and several generals of that king meet with death at their hands. After reducing the power and pride of the king of Cedi (Tripuri, modern Tipparah) the army of Kumārapāla is described as establishing its camp on the banks of the Revā; the crocodiles in its deep waters and the gardens on its spacious banks are mentioned as suffering at the hands of his brave soldiers. The army then crosses the river Jamunā and assails the king of Mathurā, who being aware of his weakness, protects his town by gratifying the assailants by presents of gold. The potentates finally mentioned as contributing to the greatness of Kumārapāla are " the king of Jaṅgala", " the ruler of Turkish Mahomedans ", and " the Emperor of Delhi." This takes us to the end of the sixth canto of the poem, at the end of which the poet describes the hero as hearing the praises offered by the king of Jaṅgala and then going to sleep.

The seventh canto introduces the hero as waking up early in the morning and meditating on the serious duties of man and the verses in the canto are couched in the words of the hero. The last two cantos do not refer to any historical events but contain moral and religious reflexions. After describing how the sinful acts of a man cause his soul to wander about in the universe and how saints are happy in holy places when free from the influence of love, and after effectively denouncing the conduct of vicious men and women and the evil consequences of yielding to the influence of women, the hero is made to bestow praises on such individual saints as Sthūlabhadra, Vajra, Gajasukumāra, Gautama, Abhayakumāra, Sudharma, Jambū, Prabhava, and to extol the Jaina doctrine and Jaina teachers and ascetics generally. Then after describing the necessity of confining devotion to the five principal Jaina deities, the hero offers prayer

to Śrutadevī and requests her to give him proper counsel concerning his duties.

The last and eighth cantō is couched in the words of the goddess, Śrutadevī who is represented by the poet as imparting knowledge to Kumārapāla in compliance with his prayer. The substance of the advice contained in the canto is as follows:—Patient thought, freedom from anger, freedom from sinful operations, a mind devoted to absolution, righteous conduct, sharp intelligence, kindness towards the whole world, following the path of saints, making no distinction between friend and foe, looking upon all with a kind eye, speaking short and sweet, and the constant thought that lust and other hostile passions have to be kept always in check, are some of the means of attaining absolution. The repetition of the prayer of Arhat and other deities, *viz.*, what is known in the Jaina doctrine as Pañca-Parameṣṭhi-Namaskāra, and abstaining from taking life and saving a man of whatever caste he may be; the repetition of the sacred spell, चत्वारिंशत् &c, and the constant contemplation of the feet of Arhat, enable a man to be free from attachment to all objects of senses; to carry on the practice of all the particular postures recommended in Yogaśāstra; to acquire perfect acquaintance of, and control over, all the passages of the vital airs and fluids; and to abstract the mind from all worldly objects and to concentrate it on Brahma, which gives freedom from the fear of disease, old age and death and secures final absolution. "Save all life from destruction" is the best religious instruction that a man can confer upon man. The praise or censure coming from others should not cause one to bestow praise or censure on them. One should always secure the favour of his religious preceptor and thus attain the purity of

his own mind. By following the words of saints by means of severe self-discipline one should destroy the effects of bad actions. Those preceptors should be abandoned who by the desire of wealth bring their pupils into difficulties. One that has faith in the words of Arhat naturally understands the philosophy of such subjects as birth, death, creation, absolution, &c. Doctrines which are false (other than Jaina doctrines) should be avoided as leading to evil consequences. The attainment of absolution should be preferred even to the attainment of godhead, as the happiness of the former is eternal while that of the latter is temporary. One should always bow to the preceptor who puts down in public discussion the preachers of false doctrines. Without the three 'gems'—faith (ज्ञान)—knowledge of religious truths (दर्शन) and good conduct (चारित्र)—absolution cannot be obtained, as valuables do not fall from the skies, but can only be purchased with money. Mercy practised daily towards living beings leads to salvation; and it makes no difference whether one is in a holy place or in a jungle or in his own house. Those who violate religious binding by eating at night fall into depths of sins and have to pass through innumerable lives. To attain heaven one should be merciful towards living beings and to attain absolution one should practise self-control; all other efforts are utterly useless. Those ears and hearts are blessed which every moment receive, and hold fast, fresh words of sound sense coming from saints. The distinction between 'mine' and 'thine' altogether disappears from the minds of those into whose ears even the mention of the revelation of Jina has found its way. Thoughts should be fixed on religion in order to make one's heart free from passions, to make one's word true and to make one's conduct pure. Can waters have the power of bestowing

good, that people go to the Narmadā, the Sarasvatī, the Yamunā and the Bhāgirathī and throw themselves like beasts into them? Jina should be fixed firmly in mind as if he were made a resident there or as if he were painted or engraved or reflected there or as if he were there by nature. Without mercy all show of holiness is worthless; and one possessed of mercy cannot fail to get salvation.

Some important events in the life of king Kumārapāla may be summarised here. He was born in Śamvat 1149 or 1092 A.D., and came to the throne in Śamvat 1199 or 1142 A.D. The first ten years of his reign were taken up by the consolidation of his position as King. He was a great warrior and extended the kingdom of Gujarat largely. Hemacandra mentions in his Mahāvīracarita that the conquests of king Kumārapāla would extend to Turkistan in the North, the Ganges in the East, mount Vindhya in the South, and the ocean in the west.

स कौबेरीमातुरुष्कमैन्द्रीमात्रिदशापगाम् ।

याम्यामाविन्ध्यमावार्धिं पश्चिमां साधयिष्यति ॥ IV. 52.

The most important victories over the Sāmbhara King Arporāja and the Silāhāra king Mallikārjuna have already been mentioned above. When peace was established in the country he devoted himself zealously to religious matters. His minister Bāhaḍadeva introduced Hemacandra to him, and his learning made such a strong impression on him that he became converted to Jainism in Śamvat 1209 or 1152 A.D., took the twelve vows of the faith, built numerous temples throughout his kingdom, stopped the seven vices, and issued orders for the prohibition of slaughter in the kingdom. Two edicts on non-injury to beings issued by the feudatories of Kumārapāla, Pūnapākṣa and Ālhaṇadeva, have come to light. He made

pilgrimage to mount Girnar and mount Śatruṃjaya. He died in Samvat 1229 or 1172 A.D. at the mature age of 80.

[Material on the life of king Kumārapāla :—Kumārapāla-pratibodha of Somaprabhācārya, GOS. XIV. 1920 ; Moharāja-parājaya of Yaśahpāla, GOS. IX, 1918 ; Prabhāvākacarita ; Prabandhacintāmaṇi ; Kumārapālacarita of Cāritrasundara ; Kumārapālprabandha of Jinamaṇḍana ; Rāsamālā edited by Forbe ; Bombay Gazetteer ; the present work, i. e., Dvyāśraya Kāvya of Hemacandra ; Kumārapālacarita of Jayasimhasūri.]

V

Ācārya Hemacandra was born in Samvat 1145 or 1088 A.D. at Dhandhukā in a family of Modha bania caste. His name at birth was Caṅgadeva or Cāṅgodeva, his mother's name was Pāhiṇī or Cāhiṇī and his father's name was Cacca, Cāca or Cāciga. The father professed Hinduism and the mother was an ardent follower of Jainism. When Caṅgadeva was just five years old, or, according to *Rāsamālā*, eight years old, ācārya Devacandra happened to visit Dhandhukā. The mother used to go to the Jain Temple with her son, There ācārya Devacandra who was staying in the temple noticed on the person of the boy signs of high spiritual life as also of intelligence of high order. Devacandra persuaded the mother to entrust the boy to him so that he might receive initiation as a Jain ascetic. This took place in Samvat 1154 or 1098 A.D. The mother agreed with great difficulty. The father of the boy was away all the while, and when on his return he found his son to have become a monk, he got angry, went to Devacandra to demand his son back, but was persuaded by Udayana, minister of Jaya-

simha *alias* Siddharāja, to give up the boy to follow the religious life. The boy was given the name of Somacandra on his entering the order of ascetics. He thereafter studied various branches of Hindu and Jain sciences. In recognition of his scholarship, his old ācārya gave him the Mantra and the title of Sūri and re-named him as Hemacandra. This ceremony was performed at Nagor in Samvat 1162 or 1105 A.D. Hemacandra thereafter visited Arahillapura, the capital of Gujarat, and was introduced to king Jayasimha *alias* Siddharāja. It was at the suggestion of Siddharāja that he wrote his Grammer and, for the high patronage that he received from the king, named it Siddha-Hema-Śabdānuśāsana, and himself wrote a commentary on it. During the reign of Siddharāja, Hemacandra composed a few more works such as Abhidhānacintāmaṇi and Anekārthasaṃgraha. Siddharāja honoured Hemacandra as a learned monk at first, but gradually came under the influence of his religious tenets also. It is said that under Hemacandra's instruction Siddharāja built two Jain temples Rājavihāra in the capital and Siddhavihāra at Siddhapura. The work which Hemacandra began in the reign of Siddharāja was completed in the reign of his successor, king Kumārapāla; for Siddharāja only favoured Jainism, while Kumārapāla adopted Jainism as the religion of the state.

Hemacandra is a versatile and encyclopaedic writer. The tradition says that his writings extend to three crores and a half of ślokas. The Prabhāvākacarita says :—

व्याकरणं पञ्चाङ्गं प्रमाणशास्त्रं प्रमाणमीमांसाम् ।

छन्दोलेकृतिचूडामणी च शास्त्रे विभुर्व्यधित ॥ १ ॥

एकार्थानेकार्थी देश्या निर्घण्ट इति च चत्वारः ।

विहिताश्च नामकोशा भुवि कवितानटधुपाध्यायाः ॥ २ ॥

श्रुत्तरषष्टिशलाका नरेशव्रतगृहिव्रतविचारे ।
 अध्यात्मयोगशास्त्रं विदधे जगदुपकृतिविधित्सुः ॥ ३ ॥
 लक्षणसाहित्यगुणं विदधे च व्याश्रयं महाकाव्यम् ।
 चक्रे विंशतिमुखैः स वीतरागस्तवानां च ॥ ४ ॥
 इति तद्विहितग्रन्थसंख्यैव हि न विद्यते ।
 नामापि न विदन्त्येषां मादशा मन्दबुद्धयः ॥ ५ ॥

Many of the works of Hemacandra are however in imitation of similar works of other writers; yet in each of them there is something new. For instance, his work, *Siddha-Hema-Śabdānuśāsana* is written mainly on the lines of Pāṇini's grammar, but Hemacandra adds sections on Prakrit and Apabhraṃśa dialects which to this day stands as a standard and exhaustive work on the subject. His *Deśināmamālā* is similarly the standard lexicon of Prakrit words. His *Chandonuśāsana*, a treatise on metrics deals exhaustively with Prakrit and Apabhraṃśa metres. His works on poetics, *Kāvyaṇuśāsana* and *Alamkāracūdāmaṇi* have similarly a touch of originality here and there. His works on Jain philosophy and mythology such as *Pramāṇamimāṃsā*, *Yogaśāstra*, *Triṣaṭṭīśalākāpuruṣacarita* are also important. He wrote twenty devotional songs called *Virastutis* including *Ayogavyavacchedikā* and *Anyayogavyavacchedikā*. Of these, works of a general nature were composed during the reign of Siddharāja and those of a religious nature were composed during the reign of Kumārapāla. Hemacandra died at the mature age of 84 in Samvat 1229, i. e., 1172 A.D., only six months before Kumārapāla. The King was very much afflicted at the death of his spiritual teacher, and it is said, abandoned all care for worldly affairs and spent time in deep and devout meditation till death.

[Sources on the life of Hemacandra:—Introductions to (1) *Kumārapālapratibodha*, GOS, (2) *Moharājapārājaya*, GOS. (3) *Pramāṇamimāṃsā*, AMP. (4) *Syādvāda*

mañjri, B. S. S. (5) Forbe's Rāsamālā, (6) Prabandha-
cintāmaṇi of Merutunga, Prabandhakośa of Candra-
śekhara, Prabhāvakacarita of Candraprabha, and Kumāra-
pālapratibodha of Somaprabha. (7) Dr. Bühler's Ueber das
Leben des Jaina Monches Hemacandra.]

ABBREVIATIONS USED

- I. Out of the three figures following है० (which is an abbreviation of the word हैमव्याकरण) at the top of the right hand page, the first figure shows the number of the chapter (अध्याय) of grammar, the second figure shows the quarter (पाद) of the chapter and the last figure shows the number of the last Sūtra quoted or illustrated on the page. For example : [है० ८. १. ११.] on page 7 means that the last Sūtra quoted at the end of the page is the eleventh in the first quarter of the eighth chapter.
- II. In the commentary the number of the Sūtra quoted for illustration is shown by the single figure in brackets following that Sūtra; other Sūtras are shown by two figures in brackets: the first showing the quarter, and the second, the number of that Sūtra. For example: in “ अथ प्राकृतम् ” [१] on page 4., in line 23, the figure [१] shows the number of the Sūtra “ अथ प्राकृतम् ; ” and on page 5 in line 20, the quarter and number of the Sūtra referred to in the word वक्रादित्वात् are shown respectively by the figures १ and २६ in brackets, thus:—[१. २६].
- III. The examples regularly intended for the illustration of Sūtras, occurring in the verses and the grammatical portion of the commentary given in smaller type, are underlined; e. g., वेईसमाइ on page 5., in lines 1, and 20.
- IV. Where a prosodially long vowel is intended to be read as short, it is shown by the mark ~ on the top of the letter; e. g., हिँ in line 2, page 3; and औँ in line 4, page 11.

- V. In all cases of two or more words joined in a compound, the combination of the words is shown by a hyphen as in सिरि-वद्धमाण-सामि in line 3. on page 3, provided the last vowel of the preceding word is not modified by the Sandhi.
- VI. The letters or words which the editor thought were omitted in the MSS. by inattention of the scribes are supplied as suggestions in brackets.
- VII. Where in brackets following a Sūtra the letter हे० or है० is followed by two figures the first figure shows the number of the Chapter or Adhyāya and the second figure shows the number of the quarter or Pāda of Haima Vyākaraṇa,
- VIII. In the foot notes to Kumārapāla, A means the Deccan College MS. of Haima Vyākaraṇa consisting of chapter VIII, and printed as the Appendix to the present work.
-

विषयानुक्रमः

प्रथमः सर्गः

- १ मङ्गलाचरणम् ।
२-२७ अणहिलनगरवर्णनम् । ✓
२८ तत्र कुमारपालनृपस्थितिः ।
२९-४७ नृपस्य वर्णनम् ।
४८ महाराष्ट्रादिदेशागतसूतवचनप्रस्तावः ।
४९-७० सूतोक्तिप्रकारः ।
७१ राज्ञः शयनोत्थानम् ।
७२, ७३ राज्ञः प्रातस्त्यं कृत्यम् ।
७४ राज्ञोऽग्रे अन्यनृपस्थितिः ।
✓ ७५-७८ राज्ञः पार्श्वे चामरधारिवारयुवतिस्थितिः ।
✓ ७९, ८० राजानं प्रति द्विजाशीर्वादः ।
८१ राज्ञस्तिलकधारणम् ।
८२ धृष्टाधृष्टलोकविज्ञप्तिनिशमनम् ।
८३ तिथिश्रवणम् ।
८४ राज्ञो मातृगृहगमनम् ।
८५ मातृणां रत्नादिसमर्पणम् ।
८६ देवानां देवीनां चाग्रे गीतम् ।
८७ कुलजरत्यादीनां वसुसमर्पणम् ।
✓ ८८ लक्ष्मीपूजनम् ।
८९, ९० ततो गुणनिकां कर्तुं श्रमगृहगमनम् ।

द्वितीयः सर्गः

- १-२० राज्ञो मल्लश्रमादि ।
२१ बहिर्गमनार्थं कुञ्जरानयनम् । ✓
२२-३१ कुञ्जरवर्णनम् ।
३२ राज्ञः कुञ्जरोहणम् ।

- ३३-३९ आरूढस्य राज्ञो वर्णनम् ।
 ४०-५१ राजनामाङ्कितस्य जिनमन्दिरस्य तत्प्रविशतो राज्ञश्च वर्णनम् ।
 ५२ तन्मन्दिरं शत्रूणामपि धर्मोन्मुखत्वकारकम् ।
 ५३ जिनस्तवनप्रस्तावः ।
 ५४-६१ स्तुतिप्रकारः ।
 ६२-६५ राज्ञो जिनस्नपनम् ।
 ६६ जिनाग्रे स्त्रीसंगीतप्रस्तावः ।
 ६७-७७ संगीतम् ।
 ७८ राज्ञो मरुवक्रपूजाविषयमनुशोचनम् ।
 ७९ अनुशोचनप्रकारः ।
 ८० शासनदेवीवचनम् ।
 ८१ उद्यानस्य सर्वर्तुकुसुमसमृद्धावाशीर्वादः ।
 ८२ राज्ञो गुरुप्रणामः ।
 ८३ जिनमन्दिराद्राजनिर्गमनम् ।
 ८४-९० राजाश्वस्य वर्णनम् ।
 ९१ राज्ञो धवलगेहं प्रति गमनम् ।

तृतीयः सर्गः

- १ राज्ञ उद्यानं प्रति गमनम् ।
 वसन्तर्तुवर्णनम् २-८९.
 २ वसन्तर्तुप्रवृत्तिः ।
 ३ मदनाधिक्यम् ।
 ४ मदनप्रतापः ।
 ५ चूतः ।
 ६-१५ मलयानिलः
 १६ सिन्दुवाररागः ।
 १७ अशोककुसुमम् ।
 १८ अन्दोला ।
 १९-२६ दोलाविलासः ।
 २७ तिलकपुष्पविकासः ।
 २८ मधूकतरुः ।
 २९ अशोकतरुः ।

- ३० पलाशतदः ।
 ३१ पाटलिपुष्पम् ।
 ३२ कुरवकपुष्पम् ।
 ३३ शिरीषपुष्पलम्ना भ्रमरावलिः ।
 ३४, ३५ पिकीगानम् ।
 ३६ लवली ।
 ३७ पिकी ।
 ३८ मध्याह्नतदः ।
 ३९ किंशुकाः ।
 ४०, ४१ अलयः ।
 ४२ शिरीषः ।
 ४३, ४४ कर्णिकारः । ✓
 ४५ विचकिलः ।
 ४६ पुष्पितलवली ।
 ४७ पलाशकुसुमम् ।
 ४८ मृक्षपल्लवाः ।
 ४९ कुसुमावचयकलाः ।
 ५० नवचूतः ।
 ५१ बकुलदाम ।
 ५२ मल्लिकामाला ।
 ५३ जपादाम ।
 ५४ माधवीस्तक् ।
 ५५ लवली ।
 ५६ अमनोश्माला ।
 ५७ बकुलपुष्पाणि ।
 ५८ लवलीकलिकाः ।
 ५९, ६० कुरवकाः ।
 केषांचित्प्रेयसीभिः सह सखेह आलापः ६१-७२.
 ६१ वर्णकुसुमत्रोटने प्रार्थनम् ।
 ६२ तिलककुसुमम् ।
 ६३ लवलीकुसुमानि ।
 ६४ बकुलाशोकपुष्पाणि ।
 ६५ हिन्तालमञ्जरी ।

६६	पलाशकुसुमम् ।
६७	रम्भावतंसः ।
६८	पुन्नागः ।
६९	पूगफलीबालपुष्पम् ।
७०	जपाकुसुमम् ।
७१	फुल्लविचकिलम् ।
७३	क्रीडनप्रस्तावः
७४-८९	क्रीडा ।
९०	राज्ञो ग्रीष्मदर्शनम् ।

चतुर्थः सर्गः

ग्रीष्मर्तुवर्णनम् १-७७

✓ १	राजानं प्रति दौवारिकस्य ग्रीष्मश्रीविषयकं वचनम् ।
२	पथिकस्य लपनम् । ✓
३	काञ्चनारवृक्षः ।
४	नवकाञ्चनकेतकी ।
५	ग्रीष्मश्रीस्पष्टत्वम् ।
६	नवमालिकामल्लीजपाः ।
७	चीरीशब्दे ग्रीष्मश्रीर्गार्यतीत्युत्प्रेक्षा ।
८	चीरीणां पथिकान्प्रत्युल्लपनम् ।
९	मल्लिकावचयकर्त्र्या भणनम् ।
१०-२१	वारवनिनानां संबद्धासंबद्धलपनकर्त्राणां द्राक्षारसपानम् ।
२२	आम्रमधूकौ ।
२३	खर्जूरप्रियालपनसानामुद्यानम् । ✓
२४	शिरीषकिंशुकबकुलगन्धः ।
२५	राज्ञो धारागृहगमनम् ।
२६	जलयन्त्रस्य पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरभागेभ्यो जलौघप्रवर्तनम् ।
२७	वेदिकामकरमुखादिभ्यो
२८	पञ्चालिकाकर्णादिभ्यो
२९	यन्त्रनिःसृतजलविन्दुव्याप्तत्वादृक्षेषु रोमाञ्चोत्प्रेक्षा । ✓
३०	जलक्षणदर्शने तत्र सर्वत्र जनप्रवर्तनम् ।
३१	सालभाजिकाकरगतघटेभ्यः सर्वत्र समं जलनिर्गमनम् ।

- ३२ जलपूरेण क्रीडागिरितरुसेचनम् ।
 ३३ विटलोककल्पितं जले दधिमधुसादृश्यम् ।
 ३४ जलप्रवाहाणां मलयवायुतोपि मदनाग्निप्रदीपकत्वम् ।
 ३५ जलवायूनामपि विशेषतो मदनाग्निप्रदीपकत्वम् ।
 ३६ तत्रत्यक्रीडागिरितरूणां जलेन लावण्योपेतत्वम् ।
 ३७ क्रीडागिरितरुतले कुसुमाभरणराशीकरणम् ।
 ३८ चन्दनघुसृणयुक्तक्रीडागिरिजलानां दधिमधुशोभाहारकत्वम् ।
 ३९ लीलागिरिनिर्झरजलानां कामजयवैजयन्तीसादृश्यम् ।
 ४० तदा तरुणमिथुनमनसां परस्परं मेलनम् ।
 ४१ स्त्रीणां जलकेत्युत्सवे प्रवृत्तिः ।
 ✓ जलकेलिः ४२-७७
 ४२ मृगाक्षीणां जलगाहनम् ।
 ४३-४५ रूपाधिकस्त्रीरुद्दिश्य तटस्थयुवजनवचनम् ।
 ४६ कस्यचित्प्रियागण्डूषप्राप्तया प्रमोदः ।
 ४७ कस्यचित्प्रियाकर्तृकं जलताडनम् ।
 ४८ अबलानां प्रियैः सह जलकेलौ प्रवृत्तिः ।
 ४९ तासां जलेनाक्षिकजलक्षालनेपि शोभातिशयः ।
 ५० हरिद्रागौरीणां स्वसमानवर्णाभिः सह जलकेलिः ।
 ५१ जले भर्तृग्रे कस्याश्चिदुक्तिः ।
 ५२ जले वस्त्राकर्षणपरं प्रियं प्रत्यबलाकृतनिर्भर्त्सनम् ।
 ५३ अन्यासक्तं प्रियं दृष्ट्वा कस्याश्चिद्रोदनम् ।
 ५४ अकृत्यकारिणा सह रिरंसन्तीं प्रति सख्या निषेधः ।
 ५५ जामातुनुद्दिश्य संभलीजल्पनम् ।
 ५६-५८ जलक्षणे प्रसादयितुमागते प्रिये मानिन्या रोदनम् ।
 ✓ ५९-७७ कुमारपालं प्रति दौवारिकस्य जलक्रीडाप्रवृत्तराजसमूहविशेषनम् ।
 ७८ प्रावृट्कालप्रवृत्तिः ।

पञ्चमः सर्गः

प्रावृट्चर्जनम् १-४५.

- १ नीपगन्धस्य सर्वत्र प्रसरणम् ।
 २ मयूरपिकीगायनश्रवणे प्रोषितविलापः ।
 ३ सर्वत्र मालतीगन्धप्रसरणम् ।

- ४ सुगन्धिवायुपरिभ्रमणेन प्रोषितानां निःश्वासपरिमोचनम् ।
 ५ मालतीलतया पूर्वानिलेन च पथिकचित्तस्य विह्वलत्वम् ।
 ६ कुमारपालं प्रति आरामिककर्तृकं वनोद्देशमनोहरत्वस्य विशापनम् ।
 ७ श्रीफलवृक्षः ।
 ८ जम्बुदाडिमीफलानि ।
 ९ नीपकुटजार्जुनतापिच्छाः ।
 १० लाङ्गलीयूथिकाकूष्माण्डीबिम्बीनां पुष्पितानि वनानि ।
 ११ केतकीवनम् ।
 १२ कुटजार्जुनसर्जपरिमलः ।
 १३ मालतीगन्धः ।
 १४ उद्यानजनस्य अभिकाकुसुमदर्शनेन हर्षः ।
 १५ लाङ्गलीकुसुमस्य सकलजनमनोहरत्वम् ।
 १६ सालयूथीसिलिन्ध्राणामुलसनम् ।
 १७ कुटजविकसनं यूथिकागन्धप्रसरणं वेणुकुडङ्गकन्दलनं च ।
 १८ लीलापुष्करिणी मेघमुक्तजलं कलमाङ्कुराश्च ।
 १९ तापिच्छः कमलिनी भेककुलं च ।
 २० निचुलादीनां वने वायोः सौरभ्यम् ।

प्रावृषिकं पद्मावतीदेवीपूजानामित्तं मालिनीनामन्योन्यं

जल्पनम् २१-४५.

- २१ नीपकुसुमानयने आसनदाने चाज्ञा ।
 २२ ज्ञाने कङ्कारपत्रिकानयने च निदेशः ।
 २३ दुर्दुरभयेन स्नाता किमिति प्रश्नः ।
 २४ दूर्वाः किं नानीयन्त इति प्रश्नः ।
 २५ तुलसीग्रहणे निदेशः ।
 २६ केतक्या आनयने निदेशः ।
 २७ दाडिमीफलत्रोटनम् ।
 २८ मुस्ताधूपकरणम् ।
 २९ पल्लवलजलस्नानं कुतो विस्मृतमिति प्रश्नः ।
 ३० नीपावचये कुत आलस्यमिति ”
 ३१ जलानयनविस्मरणे ”
 ३२ जलकलुषणं कुतः कृतमिति ”
 ३३ पूजाप्रस्तावे बलाकाभिः सह क्रीडने ”

- ३४ यूथिकापुष्पानयने निदेशः ।
 ३५ पद्मिनीपत्रानयने ”
 ३६ जम्बुफलसमर्पणे ”
 ३७ वित्त्वकिसलयलोप्रकुसुमानां ग्रहणम् ।
 ३८ आमलकफलानयने प्रार्थना ।
 ३९ यवग्रहणे अभिवचनम् ।
 ४० कुटजकुसुमग्रहणे ”
 ४१ चम्पककलिकाग्रहणे ”
 ४२ धवप्रसूनस्रजः ।
 ४३ स्थलनलिनीकुसुमाहरणे प्रार्थना ।
 ४४ सल्लकीकुसुमाहरणे प्रार्थना ।
 शरद्वर्णनम् ४६-६५
 ४६ सारसशुकहंसाः ।
 ४७ कुरुरखञ्जनपलाशपत्राणि ।
 ४८ सारसदर्शनम् ।
 ४९ पङ्कजमालाहंसवधूभ्रमर्यः ।
 ५० सप्तपर्णद्विदर्शनेन पथिकानां मोहनिद्रा ।
 ५१ शालिगोपिकागायनेन सुरवधूगतिस्खलनम् ।
 ५२ बाणकुसुमदर्शनेन पथिकवधूनां मूर्च्छनम् ।
 ५३ सारसादिभ्यः शालिवनगोपनम् ।
 ५४ केसरसुगन्धिवायोः सर्वत्र प्रसरणम् ।
 ५५ अगस्तिपुष्पसुगन्धिवायोर्वहनम् ।
 ५६ अगस्तिपङ्कजरजसां स्फुरणम् ।
 ५७ पद्ममालावीक्षणे तृप्त्यभावः ।
 ५८ असनवृक्षपुष्पं कामदेवस्य बाणः ।
 ५९ पुष्पितनिर्गुण्डीदर्शनेनापि विरहिणीनां वधः ।
 ६० फुल्लभण्डीरभ्रमरावलेर्वनश्रीवेणिसादृश्यम् ।
 ६१ फुल्लासनवृक्षात्पथिकस्य दूरे गमनम् ।
 ६२ कनकपङ्कजैर्जिनार्चनम् ।
 ६३ बिम्बकर्कटीफले ।
 ६४ कुसुदकासपुष्पाणां चलनविकसने ।
 ६५ सहस्रलिङ्गाख्यं सरः ।
 ६६ अर्धेन शरदुपसंहारः ।

हेमन्तशिशिरवर्णनम् ६६-८६

- ६६, ६७ कलकण्ठानां विक्षोभादि कुन्दलतादर्शनं भ्रमरविस्फुरणं च ।
 ६८ फुल्लवलीफलिनीलताः ।
 ६९ कृष्णक्षुरक्षकस्त्रीणां गीतम् ।
 ७० चणकादिरक्षकस्त्रीणामुद्यमः ।
 ७१ वनितानामन्योन्यं लपनम् ।
 ७२ नवकेशरक्षकस्त्रीणां परस्परं वार्ता ।
 ७३ सुचुकुन्दकुसुमाहरणम् ।
 ७४ पारत्तीमूलकालिगुञ्जितादि ।
 ७५ यवरक्षकगोपीगीतम् ।
 ७६ मरुवकमाला ।
 ७७ कुन्दलवलीपुष्पाणि ।
 ७८ युवगोपीमूलको युवगोपानां हर्षः ।
 ७९ नारङ्गफलानि ।
 ८०, ८१ स्त्रीणां नामग्रहणपूर्वकं कुन्दपुष्पावचयविषयकं लपनम् ।
 ८२ फलिनीलोध्रकुसुमानां विकसनम् ।
 ८३ वारुणीपुष्पविकसनम् ।
 ८४ फलितवदर्यः ।
 ८५ पुंनागलवलीकुन्दपुष्पाप्यनङ्गस्य जयसाधनानि ।
 ८६ फलिनीकुसुमैः सर्वेषामक्षिसुखहर्षौ ।
 ८७ उद्यानवर्णनोपसंहारो राशः सौधगमनं संध्याकर्म च ।
 ८८ राजानं प्रति सूतानां संध्याकालादिबोधकं पठनम् ।
 ८९ चक्रवाकविरहः ।
 ९०-९२ मुनिवटुकजल्पनम् ।
 ९३-९७ वासकसजाया भोगादिचिन्तनपूर्वकं प्रियशय्याकरणम् ।
 ९८-१०५ पांसुलानां मिथो भाषणम् ।
 १०६ चन्द्रोदयः ।

षष्ठः सर्गः

चन्द्रोदयवर्णनम् १-२१

- १-३ कैरविण्याः शशिनं प्रति प्रश्नः ।
 ४ रथाङ्गथा दूरस्थरथाङ्गं प्रति दुःखकथनम् ।

- ५ प्रियाविरहेण रथाङ्गस्य क्षुधितस्याप्यबुभुक्षा ।
 ६ मुनीनामवश्यकृत्ये प्रवृत्तिः ।
 ७ सर्वेषां चन्द्रिकेक्षणे प्रवृत्तिः ।
 ८ चकोराणां चन्द्रिकापानमलीनां निर्गुण्डीपुष्परजःपानम् ।
 ९ कुलटानां विटपार्श्वगमनम् ।
 १० भ्रमरस्य कुमुदरसन्तानव्यापृतत्वादिव कमलमुकुलत्यागः ।
 ११ चन्द्रिकया सर्वस्य सुखितत्वम् ।
 १२ चन्द्राय किंनरीणामर्घ्यदानम् ।
 १३-२१ आकाशारूढशशिवर्णनम् ।
 २२-२६ मण्डपिकामध्यारूढस्य नृपतेर्वर्णनम् ।
 २७ कुमारपालस्य मण्डपिकायामुपवेशनम् ।
 २८ पृथ्वीशश्रेयोर्थे पुरोहितस्य मन्त्रपठनम् ।
 २९ राजसमीपे चामरग्राहिणीनामुपसरणम् ।
 ३० अनन्तरं तूर्यरवः ।
 ३१ स्वस्वकर्मकरणाय स्त्रीणामुपसरणम् ।
 ३२ वारविलासिनीकृतो नीराजनाविधिः ।
 ३३ इतरनृपाणामञ्जलिबन्धः ।
 ३४ राज्ञः पुरो महाजनिकानामुपवेशनम् ।
 ३५ इतरराजदूतानां सभायां दूरत उपवेशनम् ।
 ३६ सभाया राजैकाग्रचित्तत्वम् ।
 ३७ मणिवेदिकादिषु प्रतिबिम्बितत्वाज्जनस्य शतगुणत्वम् ।
 ३८ नीराजनविध्यनन्तरं वारवनितानामुपवेशनम् ।
 ३९ स्वर्गश्रुतविभवादित्वात्सभाया उत्कृष्टत्वम् ।
 ४० सांघिविग्राहिकस्य राजविज्ञपनप्रस्तावः ।
 विशसिका ४१-१०६
 ४१ कुङ्कुणार्धशिवृत्तान्तनिशमने प्रार्थनम् ।
 ४२-४७ राज्ञो योधानां कुङ्कुणगमनम् ।
 ४८ तेषां परबलमनु प्रसरणम् ।
 ४९ कुङ्कुणाधिपस्य स्वपुराद्वहिर्निःसरणम् ।
 ५० दुर्गाग्निःसृतानां तद्योधानां कुमारपालयोधैः सह युद्धम् ।
 ५१ अमरीभिः कृतं योधानां वरीतुमादरणम् ।
 ५२ असंभाव्ययुद्धविधानाद्योधाः शिवस्य गणा इवेत्युत्प्रेक्षा ।
 ५३ केषांचिन्मल्लिकार्जुनयोधानां स्नानाद्यपहाय युद्धप्रवृत्तत्वम् ।

- ५४ मल्लिकार्जुननृपस्य गूर्जरसुभटान् प्रहर्तुं प्रवृत्तिः ।
 ५५ अपक्वमांसाशनेभ्यो मांसदानम् ।
 ५६ राज्ञः सिंहध्वनिः ।
 ५७ राज्ञ इभमारुह्य युद्धप्रवृत्तत्वम् ।
 ५८-६० कुमारपालसैन्ये मल्लिकार्जुनकृतः स्वसेनाया अवकाशः ।
 ६१ कुमारपालसैन्यस्य मल्लिकार्जुनस्योपरि बाणवृष्टिः ।
 ६२ तथावृष्टं दृष्ट्वा हतोयमिति कुमारपालसैन्यस्य गर्जनम् ।
 ६३ कुमारपालभटानां राजितवर्मादित्वम् ।
 ६४ युद्धे रुधिरप्रवाहः ।
 ६५ कुमारपालभृत्यैर्मल्लिकार्जुनस्य लज्जां प्रापितत्वम् ।
 ६६ मल्लिकार्जुनकृतं केषांचिद्योधानां शरताडनम् ।
 ६७ सिंहनादेन केषांचिद्भटानां निरसनम् ।
 ६८ कुमारपालसैन्यकृतं मल्लिकार्जुनहस्तिभेदनम् ।
 ६९ तत्सुभटादीनां नाशः ।
 ७० राज्ञो शिरसश्छेदनम् ।
 ७१, ७२ ततः कुमारपालस्य दक्षिणदिक्स्वामित्वम् ।
 ७३ पश्चिमदिक्स्वामिसिन्धुपतेः कुमारपालाज्ञावर्तित्वम् ।
 ७४ जवनदेशाधीशस्य कुमारपालाराधनोपायाध्यायकत्वम् ।
 ७५ उब्बेश्वरस्य तन्मित्रभूतत्वम् ।
 ७६ वाराणसीस्वामिनस्तद्द्वारमण्डकत्वम् ।
 ७७ मगधदेशाधिपस्य प्राभृतदातृत्वम् ।
 ७८ गौडदेशाधिपतेर्महेभकुलदातृत्वम् ।
 ७९ तत्सेनायाः कन्यकुब्जेशभयकर्तृत्वम् ।
 ८० तच्छिविरस्य दर्शनाद्दशार्णवृपतेर्भयेन मरणम् ।
 ८१ तत्सैन्यकृतं दशार्णपतिनगरविलुण्टनम् ।
 ८२ तत्कनकहरणम् ।
 ८३ तच्चमूपच्छेदनम् ।
 ८४ तत्सत्ताङ्गसंपद्धरणम् ।
 ८५ कुमारपालसेनाकृतं चेदीनगरीशमानखण्डनम् ।
 ८६ तत्कृतं रेवागतनकादीनां मर्दनम् ।
 ८७ रेवातटे कुमारपालबलस्य निवेशः ।
 ८८-९३ मथुराधीशेन कनकादिसमर्पणेन कुमारपालसैन्यात्त्वपुरस्य रक्षणम् ।
 ९४ कुमारपालाश्रयहेतोर्जङ्गलपतिकृतं गजसमर्पणम् ।

१५-१०६
१०७

जङ्गलपते राजानं प्रति विज्ञप्तिः ।
कुमारपालस्य स्वपनम् ।

सप्तमः सर्गः

स्वापान्ते राज्ञः परमार्थचिन्ता १-८४

- १ चिन्ताप्रस्तावः ।
- २ जीवस्य कुकर्मभिः संसारे भ्रमणम् ।
- ३ मन्मथमोहाभावे सिद्धक्षेत्रेषु संचरणम् ।
- ४ मदनेनाभ्रमितस्य धन्यत्वम् ।
- ५ स्त्रीभिरभ्रान्तचित्तस्य प्रशमराज्यम् ।
- ६ त्यक्तयुवतिसङ्गस्य सौख्यादिप्राप्तिः ।
- ७ विषयाभिलाषिणः प्रशमाभावः ।
- ८ कामवशगतस्य मित्रादिभार्यागमनम् ।
- ९ महिलावशगतस्य गम्यागम्येति विवेकाभावः ।
- १० स्त्रीरक्तस्यार्थक्षेत्रे व्यर्थमागमनम् ।
- ११ स्त्रीविरक्तस्य ज्ञानादिप्राप्तिः ।
- १२ शान्तचित्तस्य संसारे पुनरागमनाभावः ।
- १३ महात्मनां स्त्रीभिः सह रमणाभावः ।
- १४ विचक्षणस्य स्त्रीष्वनुरागाभावः ।
- १५ स्त्रीणां मायादिपूर्णत्वम् ।
- १६ स्त्रीणामस्थिरप्रेमानुबन्धत्वम् ।
- १७ स्त्रीणां धीरधैर्यहन्तृत्वम् ।
- १८ स्त्रीसङ्गेन पुंषस्य शक्त्यादेर्नाशः ।
- १९ रमण्यधरपानकर्तुः पाण्डित्यादेर्विफलत्वम् ।
- २० स्त्रीणां बहीरम्यत्वादिन्द्रवारणफलसमत्वेनानुरागाविषयत्वम् ।
- २१ तासां कफपूर्णैष्यानने मूढस्यानुरक्तत्वम् ।
- २२ युवतिसक्तानां शीलादिनाशः ।
- २३ स्त्रीसङ्गे युक्तायुक्तविचाराभावात्तासां दर्शनानर्हत्वम् ।
- २४ स्त्रीविलोकनं त्रिकालशैर्निषिद्धम् ।
- २५ स्त्रीपार्श्वस्थस्य गुर्वाद्यनादरकरत्वम् ।
- २६ स्त्रिया असचेष्टितं ज्ञात्वापि तत्स्पर्शकर्तुः सोपहासो नमस्कारः ।
- २७ स्त्रीस्पर्शस्य पुण्यहानिकरत्वम् ।

- ९२ श्रुतदेवीवाक्यप्रस्तावः ।
 श्रुतदेवीवाक्यम् ९३-१००
 ९३ राज्ञ इन्द्रमित्रत्वप्रतिपादनम् ।
 ९४ राजानं प्रति जिनपतिकर्तृकरक्षणाशंसा ।
 ९५ राजानं प्रति कृतकृत्योसीति प्रतिपादनम् ।
 ९६ जगदुत्तंसरूपायां कीर्तौ आशंसा ।
 ९७ एकछत्रराज्यकरणे ,,
 ९८ इन्द्रसमत्वप्राप्तौ ,,
 ९९ आस्वर्गसातलं कीर्तिप्रसरणे,,
 १०० वरयाचनेनुज्ञा ।
 १०१ राज्ञाः श्रुतदेवीं प्रति विश्वपयितुमारम्भः ।
 १०२ उपदेशकरणे प्रार्थना ।

अष्टमः सर्गः

- १ सरस्वतीकृतोपदेशस्य प्रस्तावः ।
 उपदेशप्रकारः २-८२
 २-४ मोक्षस्य साधनानि ।
 ५ शत्रुमित्रयोर्विषये अहमिति बुद्धिकरणम् ।
 ६ मदनाद्या आन्तराः षट् शत्रवो विजेतव्या इति चिन्तनम् ।
 ७ मोक्षपदं गतस्य योगिनः पुनः संसारागमनाभावः ।
 ८ कुवासनानां सर्वकर्मणां च नाशस्य साधने द्वे ।
 ९ अर्हतां परममन्त्रपठने सर्वजनस्यापि निर्वृतिः ।
 १० विषयपरित्यागं विना अरण्यगमनादेरपि निष्फलत्वम् ।
 ११ चत्वारिमङ्गलमित्यादिमन्त्रपठने मुक्तिश्रीप्राप्तिः ।
 १२ सर्वज्ञराजचरणानुधानेन योगिनः शठाशठबन्धुत्वादिप्राप्तिः ।
 १३ स्थिरसमाधेयोंगिनो धन्यत्वम् ।
 १४ सर्वविषयपरित्यागे निदेशः ।
 १५ आत्मनः सुषुम्णायां स्थितौ मुक्तिप्राप्तिः ।
 १६ ज्ञानादिरक्षणार्थं रागद्वेषादीनां नाशः ।
 १७ पद्मासनादिभिरेव मोक्षः ।
 १८ इडापिङ्गलयोर्मध्ये मनसः संचारणम् ।
 १९ विरागवासनाया दुष्करत्वम् ।
 २० समयाचारमनःशुद्धयोर्युक्तिसाधनत्वम् ।

- २१ विषयत्यागपूर्वकं समाधिलीनचित्तत्वेनावस्थानम् ।
 २२ मनःपवनयोर्मिथोवष्टम्भनेन मुक्तिः ।
 २३ नाडीपवनसंयोगज्ञानं योगसाधनम् ।
 २४ समाधिनिष्ठानां जरामरणार्तिभयाभावः ।
 २५ ब्रह्मरन्ध्रे मनोनियोजनं मुक्तेः साधनम् ।
 २६ शत्रुमित्रयोः समभावेन दर्शनम् ।
 २७ अहिंसाप्रधानो धर्मः क्रियतामित्युपदेशः ।
 २८ अहिंसावचनस्य प्रशंसा ।
 २९ तपसा जन्मनः साफल्यम् ।
 ३० सामान्यजनस्य निर्वाणस्वरूपविचाराभावः ।
 राजानं प्रति श्रुतदेवीवाक्यम् ३१-३६
 ३१ संसारकान्तारे मा निपततेति उपदेशस्त्वया सर्वेषां कार्यः ।
 ३२ सर्वत्र समभावं कुर्वित्यादिः ”
 ३३ जीवदया कर्तव्येत्यादिः ”
 ३४ महर्षिसेवनं कर्तव्यमित्यादिः ”
 ३५ धर्मप्रतिपादकसिद्धान्ते ग्रहं कुर्वित्यादिः ”
 ३६ युष्माकं संयमश्चेन्मोक्षो न दूरे इत्यादिः ”
 ३७-४२ देव्याः कुमारपालं प्रति परकृतनिन्दासहनाद्युपदेशः ।
 ४३ स्त्रीवचनेऽनासक्तस्य मोक्षसुखम् ।
 ४४ सत्यवचनादि निर्वाणस्य कारणम् ।
 ४५ साधूनां वचनानि गृहीत्वा तपसा कर्मनाशः कर्तव्यः ।
 ४६ गुरुजनकथितश्रुतार्थधारणेन जीवितसाफल्यम् ।
 ४७ शिरसा गुरुपादस्पर्शस्तदुपदेशेन प्रियवचनादि ।
 ४८ धनलिप्सया विपत्तिकरस्य गुरोस्त्यागः ।
 ४९ दयाधर्मप्रशमाचरणं कर्मच्छेदनं च ।
 ५० जिनवचनप्रमाणस्य पुरुषस्य जगज्जन्मकारणादिज्ञानम् ।
 ५१ मिथ्याधर्माचरणनिषेधः ।
 ५२ यत्रतत्रापि स्थितेन सम्यक्त्वमनुरागश्च कार्यः ।
 ५३ इन्द्रियजये क्रोधादिरूपकषायजयः कषायक्षये कर्मनाशश्च ।
 ५४ कर्माणि तपसा विना दुर्जयानि । तपसः फलं त्वपरिज्ञेयम् ।
 ५५ मोक्षसुखं शाश्वतं देवादीनां सुखं त्वत्पकालम् ।
 ५६ कर्तृत्वप्रयोजकत्वबुद्धिरहितस्य विवेकोपरिमितः ।
 ५७ मिथ्यादर्शनखण्डकस्य गुरुजनस्य प्रणिपातः कार्यः ।

- ५८ रागाद्यकलुषितचित्तस्य ब्रह्मपरस्य तस्मिन्नेव भवे निर्वाणप्राप्तिः ।
 ५९ संतोषामृतेन विना सुखप्राप्तेरभावः ।
 ६० ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपरत्नत्रयं विना मुक्तेरभावो भाण्डेन विना
 क्लेशव्यवस्तुन इव ।
 ६१ जिनागमालोकनं विना भवहानोपायमोक्षसंप्राप्त्युपाययोरभावः ।
 ६२ चञ्चला संपत् ध्रुवं मरणमिति सर्वस्मिन् वदत्यपि न कस्यापि महा-
 मुनिसमागमसाध्यसंयमाभावः ।
 ६३ मुक्तिमुखस्य साधनानि ।
 ६४ यत्र कुत्रापि स्थितौ जीवदयाया मुक्तिं प्रति कारणत्वम् ।
 ६५ तपसा सह संयमाद्यभावे साधुमध्ये गणनाया अभावः ।
 ६६ धर्महीनादावपि दयां कृतवतोत्रैव सिद्धिः ।
 ६७ मनसः सुस्थिरत्वकरणे संसारस्थितं विषण्णं प्रत्युपदेशः ।
 ६८ रात्रिभोजनात्पापे पतनं ततः संसारे परिभ्रमणम् ।
 ६९ तपःपरिपालनौत्सुक्यात्संसारे गमनागमनक्रियाया अभावः ।
 ७० जीवदयोपशमयोरेव कर्तव्यत्वं नान्यस्य कर्मणः ।
 ७१ परिग्रहालीकभाषणे परित्यज्य उपशमस्य स्वीकर्तव्यत्वम् ।
 ७२ शरीरजीवितयोरस्थिरत्वं ज्ञात्वाऽशुभभावस्त्याज्यः ।
 ७३ श्रुतार्थस्य श्रवणे कर्णयोः श्रुतार्थस्य स्थिरीकरणे हृदयस्य च कृतार्थ-
 त्वम् ।
 ७४ यस्य कर्णे जिनागमवचनमात्रमपि प्रविष्टं तस्य त्वदीयं मदीयमिति
 ममत्वाभावः ।
 ७५ यावज्जीवं दमकरणे सिद्धलोकगमनम् ।
 ७६ भद्रत्वादीनां सिद्धिं प्रति प्रशमादीनामुत्तरोत्तरमुच्यमानानां कारण-
 त्वम् ।
 ७७ क्रोधमानमायाजाललोभानामन्तं कृत्वा निवर्तने निदेशः ।
 ७८ संसारत्यागशिवसौख्यसंवेदनयोरतिनिश्चलं मनः कारणम् ।
 ७९ चित्तादीनामनाकुलत्वादिकरणे निश्चलं ध्यानं कारणम् ।
 ८० यमुनाद्दिनदीजले स्नानेपि शिवशर्मप्राप्त्यभावः ।
 ८१ मनसि जिनमवतीर्णं कुर्वित्यादेशः ।
 ८२ दयावतामेव निर्द्विर्तिर्न वेषधारिणाम् ।
 ८३ इति भाषाविनिमयेन परमतत्त्वं कथयित्वा नृपोरसि निजकण्ठ-
 मालां स्थापयित्वा मङ्गलं चोक्त्वा देवीगमनम् ।

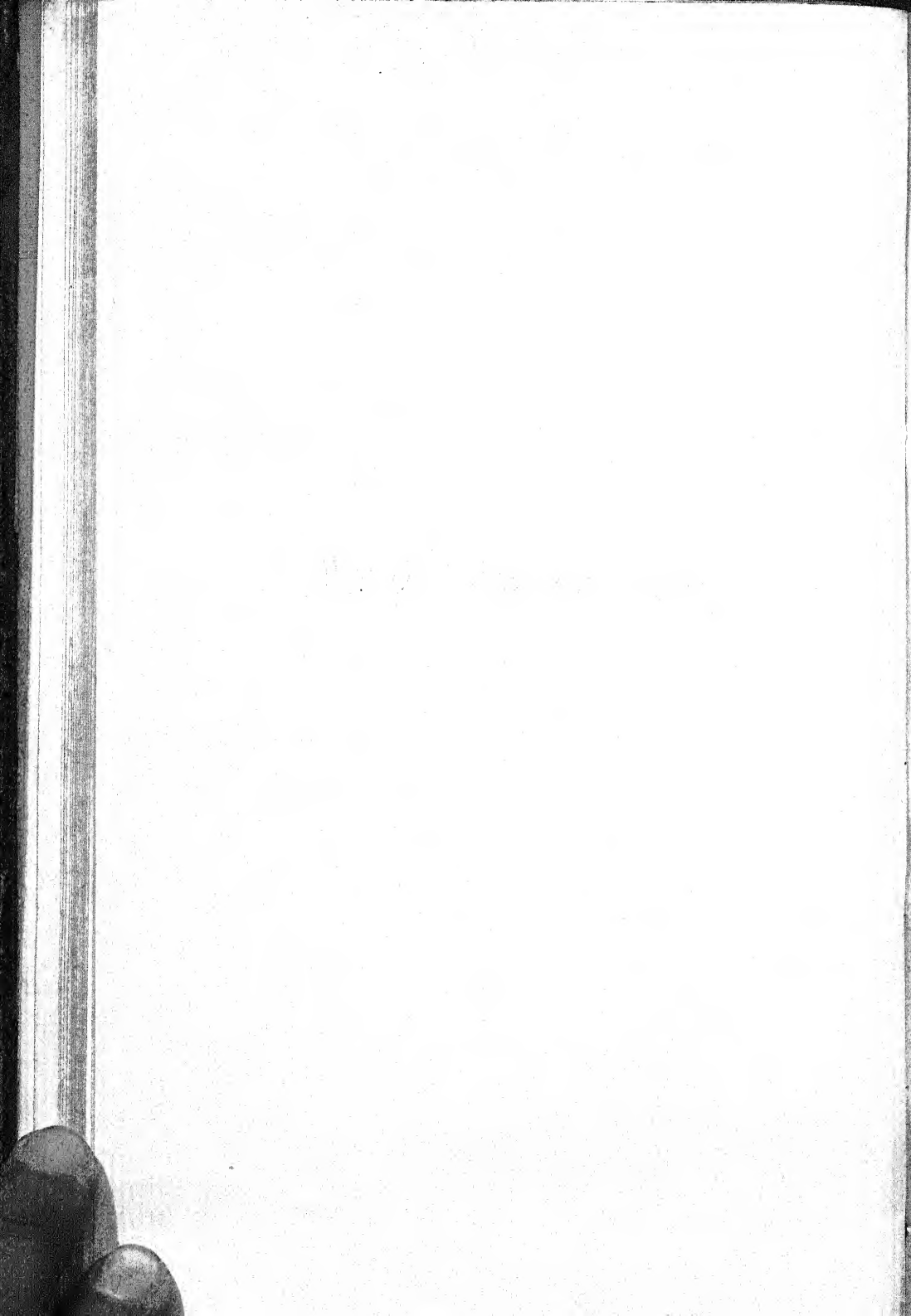

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	v
विषयानुक्रमः				xxix
कुमारपालचरितम्	१-२९९
प्रथमः सर्गः	१
द्वितीयः सर्गः	४०
तृतीयः सर्गः	७७
चतुर्थः सर्गः	११३
पञ्चमः सर्गः	१४२
षष्ठः सर्गः	१८०
सप्तमः सर्गः	२२१
अष्टमः सर्गः	२६१
अक्षरानुक्रमविशिष्टा शब्दसूची...	३०१
परिशिष्टम्	
सिद्धहेमशब्दानुशासनस्याष्टमोऽध्यायः	४२५
NOTES ON THE APPENDIX				635

॥कुमारपालचरितम्॥

श्रीः ॥

ओं नमः श्रीजिनेश्वरपादपद्मेभ्यः ॥

पुण्याङ्कुराः शिवसुखफलं श्रोतृजन्तून् नु नेतुं
तैरप्रेऽस्ताः किमुत लिखितुं मङ्गलान्यष्ट लाजाः ।
यस्योद्यन्ते सदसि दशनाभीशवो देशनायां
स श्रीचन्द्रप्रभजिनपतिः प्रातिभं नस्तनोतु ॥ १ ॥

अधोविहितदुर्गतिं प्रकटदिव्यगोत्रोद्गतिं
वृतं सुमनसां भरैः प्रियतरामृतोद्यत्फलम् ।
सुराजितशुभश्रियं भुवनसत्तमामोदकं
जिनेश्वरमभिष्टुवे गुरुमभीष्टकल्पदुमम् ॥ २ ॥

यत्पार्श्वे याचितुं किं किमपि शशिरवी कुण्डलद्वन्द्वदम्भाद्
भेतुं दारिद्र्यवृत्तेः स्तुतिमति युगपद् दीप्रचक्रे नु भातः ।
सद्वीणापुस्तमुक्ताक्षवलयकमलातुल्यहस्ताब्जलक्ष्मी-
वर्गदेवी सा सुधाभा मम मनसि सदा स्तात् प्रकृत्य प्रसादम् ॥ ३ ॥

यः प्राकृतव्याकरणं नु शब्दैः साहित्यसर्वस्वमिवार्थभङ्ग्या ।
स व्याश्रयः काव्यमनल्पबुद्धिज्ञेयः कथं मादृश एव गम्यः ॥ ४ ॥

अभीष्टकल्पद्रुगुरुप्रसादप्रादुर्भवत्प्रातिभवैभवोहम् ।
स्वान्यावबोधाय तथापि किञ्चिद् यत्नं विधास्ये विवरीतुमेनम् ॥ ५ ॥

इह हि सद्विज्ञानागनागपातिकूर्मकुलाचलाचलाभाराङ्गीकारव्यावृत्त-
दोर्दण्डकलिताकर्णाकुष्ठकाण्डलितप्रचण्डकोदण्डटङ्काराडम्बरत्रासितदुर्धर-

वैरिवारबलस्य अगणितगुणगणतारतारकद्युतिद्योतितदिङ्मण्डलस्य
 प्रसरत्कीर्तिचन्द्रिकाधवलितनभस्तलस्य दीनानाथजन्तुजातविघातरक्षण-
 क्षमबलस्य परोपकारकरणवर्णशीलस्य (°व्रत° ?) नानाप्रकारभक्ति-
 प्राग्भारवन्दारुचतुःसमुद्रवसुंधराधिपकोटाकोटिकिरीटकोटिकान्तिपिञ्जरि-
 तचरणयुगलस्य चौलुक्यवंशमुक्ताफलस्य परमार्हतश्रीकुमारपालभूपालस्य
 संस्कृतव्याश्रयप्रतिपादितावशेषं प्राकृतलक्ष्यै रुचिरं चरितं वक्तुकामः
 साहित्यव्याकरणाद्यनेकशास्त्रनिर्माणप्रैतनप्रजापतिः श्रीहेमचन्द्रयतिपतिः
 प्राकृतव्याश्रयं महाकाव्यं चकार ॥ अथ व्याश्रय इति कः शब्दार्थः ।
 उच्यते । द्वयोः महाकाव्यलक्षणशब्दलक्षणयोराश्रयो व्याश्रयः । एवं
 तर्हि सर्वमहाकाव्यानां व्याश्रयत्वप्रसङ्गः । न हि तत्र कापि महा-
 काव्यलक्षणशब्दलक्षणे न स्तः । इति चेत् न । अत्र हि “ यथापद्यं
 प्रायः ” इत्यादि महाकाव्यलक्षणमस्ति । तथा व्याकरणाष्टमाध्यायोक्त-
 “ अथ प्राकृतम् ”-इत्यादिसर्वसूत्रानुक्रमन्यस्तमूलोदाहरणव्यावृत्त्यु-
 दाहरणप्रस्तावायातमतान्तरोदाहरणप्रतिपादनेन सकलं प्राकृतलक्षणमपि ।
 न चैवमन्यत्रेति नातिप्रसङ्गः ॥

॥ अहं ॥

अहं पाईआहिं भासाहिं संसयं बहुलमारिसं तं तं ।

अवहरमाणं सिरि-वद्धमाण-सार्मि नमंसामो ॥ १ ॥

अत्र च साधुसमाचारपरिपालनार्थं निर्विघ्नेन शास्त्रपरिसमाप्त्यर्थमा-
सन्नोपकारित्वादभिमतदैवतस्य निखिलमङ्गलालयस्य श्रीवीरस्वामिनो
ग्रन्थकारः अभिधेयसंबन्धप्रयोजनसूचकं नमस्कारमादौ आविश्चकार ॥

१. आदौ अथशब्दो मङ्गलार्थः अनन्तरार्थश्च । यदमरः ।
“ मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकात्स्न्येष्वाथो अथ ” इति । अथ संस्कृत-
द्व्याश्रयानन्तरं प्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्यं चिकीर्षवो वयं श्रीवर्ध-
मानस्वामिनं नमस्यामः । भगवति गर्भस्थिते ज्ञातकुलं हास्तिका-
श्रीयरथकट्यापादातधनकनकमाणिक्यादिभिर्वर्धत इति वर्धमानः ।
श्रिया अष्टमहोप्रातिहार्यशोभया युक्तो वर्धमानः । स चासौ
स्वामी च तं श्रीवर्धमानस्वामिनम् । अत्र च श्रीशब्देन पूजातिशयः
प्रतिपादितः ॥ त्रिभुवनविभुं प्रति एकवचनम् आत्मानं प्रति तु बहु-
वचनं विरुद्धमिति न वाच्यम् । यतः अयं निरुपमत्वाद् एकः । वयं
च प्राकृतप्रायाः प्रभूता इति सूचनार्थम् एकत्वबहुत्वे स्तः ॥ किं-
भूतम् । प्राकृतीभिर्भाषाभिः कृत्वा संशयं संदेहं आर्षं प्रचुर-
च्छात्रपरिवृतेन्द्रभूत्यादिऋषिसंबन्धिनं तं तं अतिशयप्रसिद्धं बहुलं
जीवकर्मादिविषयत्वेन प्रभूतम् । यदुक्तम् ।

१ C पायआहिं. २ D अथ. ३ BC अभिधेयप्रयोजन°. ४ BC हाति°. ५ BC °महाप्राती°.

जीवे^१ कम्मे तज्जीव-भूअ-तारिसय-बन्धमोक्खे य ।
देवा नेरइया वा पुत्रे परलोय^२-निव्वाणे ॥

अपहरमाणं विनाशयन्तम् । इत्यनेन वचनातिशय उक्तः । स च न ज्ञानातिशयं विनेति तेन ज्ञानातिशयाक्षेपः । सोऽपि न अपायापगमातिशयं विनेति तेनापि च अपायापगमातिशयाक्षेपः । अपायभूता रागादयः तेषामपगमः । स एव अतिशयः । अथवा । वर्ध च्छेदनपूरणयोः । चौरादिकत्वाणिचि^३ कृते वर्धते छिद्यतेषा-
विति स्वरान्तत्वात् कर्मण्यल् । ततो वर्धः छिन्नः मानः अहंकारो येनेति व्युत्पत्त्या वर्धमान इति नात्रैव सूचितः । इत्थं चतुस्त्रिंश-
दतिशयज्ञापकमतिशयचतुष्कमुक्तम् । पाइआहिं भासाहिं इत्यत्र बहुवचनमशेषान्यभाषासंग्रहार्थम् । अत्र च संस्कृतव्याश्रयप्रति-
पादितव्याकरणसम्प्रदायार्थसकललक्ष्यतद्व्यावर्ण्यमानश्रीमूलराजनृपादि -
चरितरूपाभिधेयानुक्रमायातप्राकृताष्टमाध्यायोदाहरणश्रीकुमारपालभूपाल-
चरित्रस्वरूपमभिधेयमथशब्देन सूच्यते । अनेन च अभिधेयेन सह
अस्य महाकाव्यस्य प्रतिपाद्यप्रतिपादकलक्षणः संबन्धः । प्रयोजनं
च अनन्तरं सकलप्राकृतलक्षणश्रीकुमारपालचरितपरिज्ञानम् । परं परं
च निःश्रेयसम् । यदुक्तम् ।

व्याकरणात् पदसिद्धिः पदसिद्धेरर्थनिर्णयो भवति ।

अर्थात् तत्त्वज्ञानं तत्त्वज्ञानात् परं श्रेयः ॥ १ ॥

सुकृतं जनयत्यादावसुरसुरस्वामितां ततः क्रमशः ।

निर्वृतिवनितावाप्तिं धार्मिकगुणकीर्तनं विदुषाम् ॥ २ ॥

“अहं पाइआहिं” “बहुलं” “आरिसं” इति पदभणितिव्याजेन साक्षात्
“अथ प्राकृतम्” [१], “बहुलम्” [२], “आर्षम्” [३], इति सूत्रत्रयं
प्रतिपादितम् । तच्च अग्रे यथालक्ष्यम् अत्र ग्रन्थे व्यक्तीभविष्यति ॥

१ BC जीवो. २ D °लोग°. ३ BC °णिगिति. ४ C omits प्रतिपाद्य°.
५ D omits अहं.....व्यक्तीभविष्यति.

अस्थि अणहिल्ल-नगरं अन्ता-वेईसमाइ-निव-निचिअं ।
 सत्तावीसइ-मुत्तिअ-भूसिअ-जुवइ-जण-पइ-हरयं ॥ २ ॥
 तिअस-वई-हर-वहु-मुह-आदरिसीहूय-फलह-सिल-सिहरो ।
 जस्सि पुहइ-वहु-मुह-अवयंसो सहइ पायारो ॥ ३ ॥

२. अधुना श्रीकुमारपालस्य चरितं विवर्णयिषुः सकलेन्दिरा-
 मन्दिरं तद्राजधानीनगरं वर्णयति । अन्तर्वेदिः गङ्गायमुनयोर्मध्य-
 देशः तस्य ईशः स आदिर्येषां ते च ते नृपाश्च तैर्निचितं व्याप्तम् ।
 प्रतापपराभूतमार्तण्डमण्डलस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य प्रसादनाय
 सकलदिङ्मण्डलमिलिताखिलनरपालचक्रवालेन सर्वकालमस्य कलित-
 त्वात् । सप्तविंशतिमौक्तिकाभिर्नक्षत्रमालानामहारविशेषैः भूषितो
 युवतिजनो येषु एवंभूतानि पतिगृहाणि ईश्वरसदनानि यत्र तत्
 अणहिल्लनगरम् अस्तीति संबन्धः ॥ तत् पुनः कथम् 'अणहिल्ल-
 नगरम्' इत्यभिधीयते । अभिधीयते । पूर्वं किल वनराजराजेन
 नूतननगरविधानविहितचित्तेन प्रधानभूमिखण्डगवेषणार्थं विचरता
 एकदा अरण्यमध्ये गवादींश्चारयन् अणहिल्लो नाम गोपालो
 दृष्टः । तदग्रे च चित्ताभिप्रायो निवेदितः । तेनापि तत्कार्य-
 करणार्थं शकुनगवेषणं कुर्वता एकत्र प्रदेशे शृगालो बलिष्ठकुक्कुरं
 निर्धारयन्नवलोकितः । तत्रैव च अणहिल्लेन वनराजराजो नगर-
 निवेशं स्वनाम्ना कारित इति अणहिल्लनगरम् ॥

वेईसमाइ इत्यत्र वक्रादित्वाद् [१.२६] अनुस्वारः । बाहुलकात् [१.२४]
 कचिद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः ॥

३. अधुना षड्विंशतिगाथामानेन आदिमहाकुलकेन एतदेव
 नगरं यच्छब्देन निर्दिशन् वर्णयति । तृतीया दशा येषाम् ।
 मयूरव्यंसकादित्वान्निपातः । तेषां पतिः इन्द्रः तस्य गृहं स्वर्गः तत्र या

निव-सह-मुहावयंसा विइया गुरुणो अवीय-गुण-निवहा ।

निवसन्ति अणोग-बुहा जस्सि पुहवीस-सलहिजे ॥ ४ ॥

न हु अत्थि न वि अ हूअं इह लोए अइसएण जस्स समं ।

सुंउरिस-ठाणमसूरिस-रहिअं सालाहण-पुरं पि ॥ ५ ॥

वध्वस्तासां यानि मुखानि तेषाम् उन्नतत्वाद् उज्ज्वलत्वञ्च अनादर्शा
आदर्शाः संपन्नानि आदर्शीभूतानि स्फटिकशिलाशिखराणि यस्य ।
पृथिव्येव वधूः सुखहेतुत्वात् तस्या मुखं सर्वनगरप्रधानत्वात् इदमेव
नगरं वक्त्रम् तस्य अवतंसः शोभाकरित्वात् शेखरः इत्थंभूतः प्राकारः
कोटो यत्र राजते ॥

अन्तावेईस । सत्तावीसइ-मुत्तिअ-भूसिअ । “दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ” [४]
इति स्वराणां समासे दीर्घह्रस्वौ । कचिन्न । जुवइ-जण । कचिद् वा । पइ-हरयं
वई-हर । दीर्घस्य ह्रस्वः । सिल-सिहरो । कचिद् वा । वहु-मुह वहु-मुह ॥

४. नृपस्य सभाया रम्यत्वात् मुखस्य अन्यथानुपपत्तेश्च कान्तात्वम् ।
सा तस्या मुखम् तत्र अवतंसाः शोभाकृत्त्वेन आपीडा इव । किल
गगनाङ्गणगत एक एव गुरुः प्रसिद्धः । परम् एते विशदप्रज्ञर्द्धितः
उत्प्रेक्ष्यन्ते द्वितीया गुरवः । अविद्यमानो द्वितीयः उपमानतया यस्य सः
अद्वितीयो निरुपमः । एवंभूतो गुणनिवहो येषाम् । न एकः अनेकः
अनेकश्च ते बुधाश्च ते तथा । पृथिवीशैरन्यनगरापेक्षया श्लाघ्ये प्रशस्ये
यस्मिन् निवसन्ति ॥

मुह-अवयंसो मुहावयंसा । “पदयोः संधिर्वा” [५] इति संस्कृतोक्तः सर्वः
संधिर्वा । पदयोरिति किम् । सहइ । बहुलाधिकारात् कचिद् एकपदेपि । विइया
अवीय ॥

५. सकलनगरतिलककल्पं किल सातवाहनस्य राज्ञो नगरं

१ B सुयरिस°; C सउरिस°. २ C उज्जलत्वाच्चानादर्शा; B उज्जलत्वाद्वा-
नादर्शा. ३ B आदर्शासि°; C आदर्शसि°. ४ C om. सवै.

जस्मिं नमन्त-सीसो तियसीसो वि हु तवं तवन्ताण ।

तेलुक्-सज्जणाणं थुणइ स-भिकखूण सद्दाए ॥ ६ ॥

जत्थोन्नय-थण-नीसह-वहु-दंसण-निस्सहं नरा जन्ति ।

दुसहाउ दुस्सहेणं मयणेण हयन्तरप्पाणो ॥ ७ ॥

प्रतिष्ठानं नाम । यतः सत्पुरुषाणां सदाचारनराणां स्थानं पदम् ।
असुपुरुषैः नीचैश्च रहितं विवर्जितम् । परं तदपि न खलु अस्ति
नापि च आसीत् इह लोके अस्मिन् जगति अतिशयेन माहात्म्येन
कृत्वा यस्य समं तुल्यम् । एतदनुमानेन अग्रेपि अनेन समं तन्न
भावीति विज्ञायते ॥

निवसन्ति अणेण । हु अत्थि । “ न युवर्णस्यास्वे ” [६] इति न संधिः ।
अस्व इति किम् । पुह्वीस । युवर्णस्येति किम् । गुरुणो अबीय ॥

लोए अइसएण । “ एदोतोः स्वरे ” [७] इति न संधिश्च । एदोतोरिति
किम् । पुह्वीस ॥

°विअ । हूअं । लोए । अइसएण । रहिअं । “स्वरस्योद्धृते” [८] इति न संधिः ।
बाहुलकात् कचिद् वा । सुउरिस असूरिस । कचिद् संधिरेव । । सालाहण ॥

निवसन्ति अणेण । “ त्यादेः ” [९] इति न संधिः ॥

६. यस्मिन् बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्वादशप्रकारं तपः तप्यमानानां
चरतां त्रयो लोकास्त्रैलोक्यम् । भेषजादित्वाद् यण् । ऊर्ध्वाधो-
मर्त्यलोकलक्षणम् । तात्स्थ्यात् प्राणिचयोपि । तस्य परिपालनादिभिः
कृत्वा सज्जना बान्धवास्तेषां सद्भिर्क्षूणां प्रधानमुनीनां श्रद्धया
अन्तरङ्गबहुमानेन आस्तां सुरासुरस्वचरनरनिकरः त्रिदशेशोपि ।
हु इति निश्चितम् । नमच्छीर्षः स्तौति ॥

तियसीसो । “ लुक् ” [१०] इति लुक् ॥

तवं । “ अन्यव्यञ्जनस्य ” [११] इति लुक् । वाक्यविभक्त्यपेक्षायां हि
अन्यत्वम् अनन्त्यत्वं च । तेन उभयम् । सज्जणाण साम्भक्खूण ॥

७. दुःसहात् असह्यशीतातपादेरपि दुःसहेन असह्येन मद्नेन

तेअ-दुरालोएहिं अन्तो-उवरिं घराण रयणेहिं ।

छूढ व्व निरवसेसा सरिआहिव-संपया जत्थ ॥ ८ ॥

विज्जु-चलं महुर-गिरो दिन्तो लच्छि जणो छुहत्ताण ।

भिसओ खु जहा सरओ दिसाण पाउस-किलन्ताण ॥ ९ ॥

हन्तान्तरात्मानस्तिरकृतान्तःसत्त्वाः उन्नतस्तनैर्निसहा गमनागमनादि-
कार्ये मन्दा या बध्वस्तासां दर्शनेन संजातरणरणकत्वाद् निःसहम्
अधीरं यथा भवति एवं नरा भोगिनो यत्र यन्ति यान्ति वेति ॥

सद्दाए । उन्नयं । “न श्रुदोः” [१२] इति न लृक् ॥

नीसह निस्सहं । दुसहाउ दुस्सहेणं । “निर्दुरोर्वा” [१३] इति न लृक् ॥

८. गृहाणाम् अन्तः मध्यप्रदेशे उपरि उपरितनभागे च तेजोदुरा-
लोकैः प्रेङ्खत्प्रभामण्डलखण्डितनेत्रप्रसरै रत्नैः मुक्ताफलप्रवालाद्यैः
कृत्वा सरिदधिपसंपदो रत्नाकरविभूतयः निरवशेषाः समस्ताः क्षिप्ता
विन्यस्ता यत्र मन्यन्ते ॥

अन्तरप्पाणो । दुरालोएहिं । निरवसेसा । “स्वरेन्तरश्च” [१४] इति लृक्
न । कचिद् भवत्यपि । अन्तो-उवरिं ॥

९. मधुरगीः प्रियवाक्यः सन् जनः क्षुधार्तेभ्यो बुभुक्षाक्षाम-
कुक्षिभ्यः विद्युच्चलां क्षणदृश्यविनश्वरीम् अतो ददत् कारुण्यात्
प्रयच्छन् लक्ष्मीम् स्वास्थ्यजनकत्वेन खु इति संभाव्यते भिषग् वैद्यः ।
यत्रेति प्रक्रमाज्ज्ञेयम् । अत्रार्थे पूर्णोपमामाह । यथा शरत्कालः
प्रावृट्कलान्तानां वर्षाकालकलुषितानां दिशां लक्ष्मीं प्रसादरूपां शोभां
ददाति ॥

सरिआ । “स्त्रियाम् आद् अविद्युतः” [१६] इति आत्वम् । बाहुलकाद्
ईषत्स्पृष्टतरयश्रुतिरपि । संपया । अविद्युत इति किम् । विज्जु-चलं ॥

महुर-गिरो । “रो रा ” [१६] इति राँ ॥

छुहत्ताण । “क्षुधो हा ” [१७] इति हा । आर्षे तुँ छुहेत्यपि ।

जत्थच्छरस-मण-हरो बहूहि रमिरो वि अच्छर-समाहिं ।
 दीहाऊ वि अदीहाउस-माणी सह विवेह-जणो ॥ १० ॥
 कुसुम-धणू धणुह-धरो कउहा-मुह-मण्डणम्मि चन्दंमि ।
 रज्जं तमेग-छत्तं असंकमुवभुंजए जत्थ ॥ ११ ॥

मिसओ । सरओ । “शरदादेस्” [१८] इति अन्त्यव्यञ्जनस्य अत् ॥
 दिसाण । पाउस । “दिक्प्रावृषोः सः” [१९] ॥

१०. यत्र अप्सरोमनोहरः त्रिदशाङ्गनामानसावर्जकः अप्सरःसमा-
 मिः देवीकल्पाभिर्वधूमिः कान्ताभिः सह रन्तापि रमणशीलोपि
 दीर्घायुरपि परिपूर्णजीवितव्योपि “मूलविसं” इत्यादिसुगुरूपदेश-
 वशप्रादुर्भूतानित्यत्ववासनावसितान्तःकरणत्वेन अदीर्घायुषम् आत्मानं
 मन्यते सदा विवेकिजनः युक्तायुक्तविमर्शकृल्लोकः ॥

अच्छरस । अच्छर । दीहाउ । अदीहाउस । “आयुरप्सरसोर्वा” [२०]
 इति सः ॥

११. ककुम्मुखमण्डने चञ्चत्किरणनिकुरुम्बप्रकृतदिकान्तावदन-
 विलेपने चन्द्रे कुसुमधनुः पुष्पधन्वा राज्यम् आधिपत्यं तत् सर्व-
 लोकप्रसिद्धं सर्वोत्कृष्टं वा एकच्छत्रम् अद्वितीयातपत्रम् अशङ्कं
 निर्भयं यत्र उपभुनक्ति पालयति । तदा तदाज्ञोल्लङ्घनासमर्थत्वा-
 ज्जगत इति ॥

कउहा । “ककुभो हः” [२१] इति हः ॥

धणू । धणुह । “धनुषो वा” [२२] इति वा हः ॥

रज्जं । “मोनुस्वारः” [२३] इति मस्य अनुस्वारः । क्वचिद् अनन्त्यस्यापि ।

चन्दंमि ॥

छत्तं असंकमुव° । “वा स्वरे मश्च” [२४] इति वा अनुस्वारः । पक्षे
 लुगपवादो मस्य मः । बाहुलकाद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः । तमेग° ॥

रोमंच-कंटइल्लो संज्ञाए वंक-जंपण-छइल्लो ।

जत्थ मणंसिल-तिलओ विलसइ अहिसारिआ-लोओ॥१२॥

जत्थ भवणाण अवरिं देवं-नागेहिं विम्हया दिट्ठो ।

रमइ मणोसिल-गोरो मणसिल-लित्तो मयच्छि-जणो॥१३॥

पण्वेसु अपण्वेसुं जत्थ मुणीणं कमेण अकमेणं ।

काऊणं पडिवत्तिं हरिसं काऊण देइ जणो ॥ १४ ॥

१२. अभिसरति अभिसारयति वा कामार्ता कान्तम् इत्यभि-
सारिका । तल्लक्षणो लोकः अभिसारिकालोकः मनःशिलातिलकः
वक्रजल्पने छेकः भाषितेतरवाच्यवचनरचनायां निपुणः अत एव
रोमाञ्चैन कण्टकवान् संध्यायां यत्र विलसति क्रीडति । तथाविध-
जल्पनविलसनयोः अन्यथानुपपत्तितः कामिभिरिति अनुक्तमपि ज्ञेयम् ॥

असंक । उवमुंजए । रोमंच । कंटइल्लो । संज्ञाए । “छजणनो व्यञ्जने ”

[२६] इत्यनुस्वारः ॥

१३. देवनागैः अमरनागकुमारैः कथमत्र मनुष्यः अप्सरोभ्यो
नागाङ्गनाभ्यश्चाभ्यधिकागण्यलावण्यशालिन्यो दृश्यन्त इति विस्मयात्
आश्चर्याद् दृष्टः गगनाङ्गणे कस्यचित् कार्यस्य संसिद्धये विचरद्भिः
अवलोकितः मनःशिलावद्गौरः । सुवर्णवर्णत्वात् । मनःशिलालिप्तः
अङ्गशोभातिरेकहेतुतिलकादिकरणेन । मृगाक्षिणी इव अक्षिणी
यासां ताश्च स जनश्च भवनानाम् उपरि यत्र रमते । कामिभि-
रिति शेषः ॥

वंक जंपण इति आद्यस्य, मणंसिल इति द्वितीयस्य, अवरिं इति तृतीयस्य,
“ वक्रादावन्तः ” [२६] इत्यन्तोनुस्वारः । कचिच्छन्दः पूरणेपि । देवं-नागेहिं ।
कचिन्न । मणंसिल । आर्षे मणोसिल ॥

१४. पर्वसु उत्तरपारणपारणादिरूपेषु अपर्वसु तद्व्यतिरिक्ता-
न्यदिनेषु क्रमेण प्रथमम् एकस्य पश्चाद् द्वितीयस्येत्यादिपरिपाट्या

वीस-गुणो तीस-गुणो कलि-कालो नूण जत्थ कय-जुगओ ।

नूणं अणभुज्जन्ते लोए मासं स-मंसं व ॥ १५ ॥

जस्सि सकलंकं वि हु रयणी-रमणं कुणन्ति अकलङ्कं ।

सङ्खधर-संख-भङ्गोज्जलाओ भवणंसु-भंगीओ ॥ १६ ॥

लङ्घिज्जइ नालंघं वञ्चिज्जइ न हु अवंचणिज्जं च ।

वञ्चिज्जइ न वि जस्सि अवंचणिज्जं च केणावि ॥ १७ ॥

अक्रमेण समकालं प्रतिपत्तिम् “ अभिमुह-गमणं ” इत्यादिसिद्धान्तोक्त-
भक्तिं कृत्वा हर्षं कृत्वा च मुनीनां यत्र जनो ददाति ॥

भवणाण । पव्वेसु अपव्वेसुं । सुणाणं । कमेण अकमेणं । काऊणं काऊण ।
“ क्त्वास्यादेर्णस्वोर्वा ” [२७] इत्यन्तो वानुस्वारः ॥

१५. किल अयं कलिकालः सर्वकालं सर्वकालेषु अधमतमः । परं
सोपि सदाचारधार्मिकजनवत्त्वेन कृतयुगाद् विंशतिगुणस्त्रिंशद्गुणश्च यत्र।
नूनम् इत्युत्प्रेक्ष्यते । नूनं निश्चितं मांसं स्वमांसवत् अभुञ्जाने अन-
श्रति लोके नरपत्यादौ सति । कृतयुगेपि हि केषांचित् पापात्मनां
मांसाशित्वाद् अत्र च सर्वथा तदभावात् ततोधिकत्वम् ॥

वीस । तीस । “विंशत्यादेर्लुक् ” [२८] इति अनुस्वारलुक् ॥

मासं मंसं । नूण नूणं । “ मांसादेर्वा ” [२९] इति वा अनुस्वारलुक् ॥

१६. यस्मिन् शङ्खधरशङ्खभङ्गोज्ज्वलाः चक्रधरपाञ्चजन्यच्छेदविशदा
भवनांशुभङ्गयः सदनकिरणविच्छित्तयो रजनीरमणं चन्द्रम् । अपि-
र्विस्मये । सकलङ्कमपि समलमपि । हु इति निश्चितम् । अकलङ्कं
निर्मलं कुर्वन्ति ॥

१७. अलङ्घ्यम् अनवज्ञेयं पूज्यं गुरुमातरपितरादिकं न लङ्घ्यते ।
तदाज्ञातिक्रमेण न पराभूयते । न च खलु अवञ्चनीयम् अविप्रतार्यं

वंजिअ-सत्ती सत्ती-अणञ्जिओ सत्ति-वंझ-जण-वञ्झो ।

लुंढाय-लुण्टणो संठे सण्ठो जत्थ निव-लोओ ॥ १८ ॥

उदंड-बाहु-दण्डा-जस्सि कुंढासहा सयमकुण्ठा ।

कंतंगा कन्त-गुणा नय-पंथे पन्थिआ पुरिसा ॥ १९ ॥

मित्रादि वञ्चयते विप्रतार्यते । नापि च अवाञ्छनीयम् अनभिलषणीयं
परद्रव्यपरदारादि वाञ्छयते अभिलष्यते सदाचारनिरतत्वात् केनापि
यस्मिन् ॥

१८. व्यञ्जिता प्रोद्धरकन्धररणकण्डूलदोर्दण्डप्रचण्डशात्रवत्रासने
प्रकटिता शक्तिः स्वसामर्थ्यं येन । शक्त्या अनञ्जितः अगतशक्तिः ।
शक्तिवन्ध्यजनवन्ध्यः । पराक्रमवति अभियुक्तः । लुण्टाके चोरे लुण्टनो
मोषकः । शठे मायाविनि शठश्छद्मपरः । नीतिमतां हि राज्ञां तथा-
विधेषु प्रतिकूलाचरणं न दोषाय । यदाह भारविः ।

व्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं

भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः ।

प्रविश्य दि व्रन्ति शठास्तथाविधान्

असंवृताङ्गान् निशिता इवेषवः ॥

यत्र नृपलोको राजानः ॥

१९. उदण्डौ शात्रवत्रासकृत्त्वेन प्रचण्डौ बाहुदण्डौ येषाम् । कुण्ठाः
क्रियासु मन्दाः तान् न सहन्ते न क्षमन्ते इति कुण्ठासहाः । स्वयम्
आत्मना च अकुण्ठाः देवार्चनादिक्रियासु अमन्दाः । कान्ताङ्गाः मनोज्ञ-
हस्तपादाद्यवयवाः । कान्ता मनोज्ञा विश्वेन वाञ्छिता वा गुणाः शौर्यौ-
दार्यस्थैर्यगाम्भीर्यादयो येषाम् । नयपथे न्यायमार्गे पान्थाः पथिकाः
पुरुषा यत्र ॥

चंदुजाण व चन्दो वंफिअ-बंधूण बन्धवो जस्सि ।

अणुकंप-कम्पिअ-मणो विहवि-जणो वम्फए धम्मं ॥२०॥

लंबंत-लुम्बि-रंभारम्भिय-तोरण-निरुद्ध-संरंभो ।

सरए वि पाउसम्मि व न जत्थ दीसइ फुडो तरणी ॥२१॥

जत्थ चुलुकं-निवाणं परिमल-जम्मो जसो कुसुम-दामं ।

नहमिव सव्व-गओ दिस-रमणीण सिराईं सुरहेइ ॥२२॥

२०. चंदुजेति देश्यः कुमुदवाची । ततो यथा कुमुदानां चन्द्रो बान्धवः एवं काङ्क्षिता निराश्रयत्वेन अभिलषिता बान्धवा यैस्तेषाम् उपकारकारित्वाद् अनुकम्पाकम्पितमना दयावशगतचेताः सन् बान्धवः विभविजनः ईश्वरलोको यस्मिन् धर्मं काङ्क्षति ॥

२१. लम्बमाना लुम्ब्यः फलसमूहा यासु ताश्च ता रम्भाश्च कदल्य-स्ताभिः आरब्धानि प्रतिगृहं कृतानि यानि तोरणानि वन्दनमालास्तै-र्निरुद्धः निषिद्धः संरम्भः किरणनिकरप्रसररूप आटोपो यस्य स एवं-भूतस्तरणिर्बुमणिः स्फुटः प्रकटो न यत्र दृश्यते प्रावृषीव प्रावृट्काल इव शरद्यपि शरत्कालेपि । प्रावृषि हि सजलजलधरान्तर्हितत्वाद् न दृश्यते । अत्र तु निवृत्तघनायां शरद्यपि न दृश्यत इति विरुद्धार्थः अपिशब्दः ॥

सकलंकं अकलङ्कं । सङ्ग संख । भङ्गो भङ्गीओ । लङ्घिज्जइ लंघं । वञ्चि-ज्जइ अवंचणिज्जं । वञ्चिज्जइ अवंचणिज्जं । वंजिअ अणञ्जिओ । वंझ वञ्झो । लुंढाय लुण्ठणो । संठे सण्ठो । उहंड दण्डा । कुंढा अकुण्डा । कंतंगा कन्त । पंथे पन्थिआ । चंदुजाण चन्दो । बंधूण बन्धवो । अणुकंप कम्पिअ । [वंफिअ] वम्फए । लंबंत लुम्बि । रंभा रम्भिअ । “ वर्गेन्त्यो वा ” [३०] इति वा अनुस्वारस्य वर्गान्त्यः ॥

सरए । पाउसम्मि । तरणी । “प्रावृट्शरत्तरणयः पुंसि” [३१] इति पुंलिङ्गे प्रयोक्तव्याः ॥

२२. यत्र चौलुक्यनृपाणां मूलराजप्रभृतीनां नभ इव गगनमिव

सच्च-वयाणं मज्झिम-वयं व सुमणाण जाइ-सुमणं व ।
 सम्माण मुत्ति-सम्मं व पुहइ-नयराण जं सेयं ॥ २३ ॥
 चम्मं जाण न अच्छी णाणं अच्छीइं ताण वि मुणीण ।
 विअसन्ति जत्थ नयणा किं पुण अन्नाण नयणाइं ॥ २४ ॥
 गुरुणो वयणा वयणाइं ताव माहप्पमवि य माहप्पो ।
 ताव गुणाइं पि गुणा जाव न जस्सि बुहे निअइ ॥ २५ ॥

सर्वगतम् ऊर्ध्वाधोमर्त्यलोकप्राप्तं परिमलस्य सौरभ्यस्य जन्म उत्पत्ति-
 स्थानं यशः कुसुमदाम पुष्पमाल्यं दिग्गमणीनां शिरांसि सुरभयति सुर-
 भीणि करोति । एतन्नगरम् आरभ्य सकलदिक्चक्रवालव्यापि चौलुक्य-
 नृपाणां यश इत्यर्थः ॥

२३. यथा सर्ववयसां कौमारयौवनवार्धकानां मध्यमवयः तारुण्यं
 श्रेयः । यथा सुमनसां बकुलविचकिलपाटलादिपुष्पाणां जातिसुमनाः ।
 यथा शर्मणां चक्रवर्तिदेवन्द्रादिसौख्यानां मुक्तिशर्म तथा पृथिवीनगराणां
 प्रतिष्ठानादीनां मध्ये यत् श्रेयः प्रशस्यतरम् ॥

२४. येषाम् अक्षीणि न चर्म किं तु ज्ञानं तत्त्वावबोधरूपम् अक्षीणि ।
 तेषामपि मुनीनां सातिशयज्ञानिनाम् ऋषीणां यत्र नयनानि विकसन्ति
 अत्यद्भुतधर्मधर्मस्थानादिवीक्षणात् प्रीयन्ते । किं पुनरन्येषां चर्मचक्षुषां
 सामान्यजनानां नयनानि सविकासानीति ॥

जम्भो । जसो । “ स्रम् अदामशिरोनमः ” [३२] इति पुंस्त्वम् ।
 अदामशिरोनम इति किम् । दामं । नहं । सिराइं । बाहुलकात् । वयं । सुमणं ।
 सम्मं । सेयं । चम्मं ॥

२५. गुरोः सुराचार्यस्य वचनानि तावद् वचनानि । आश्चर्य-
 कारीणीत्यर्थः । माहात्म्यं गौरवमपि तावद् माहात्म्यम् गुणा बुद्धि-
 मत्त्वाद्योपि तावद् गुणाः यावत् न यस्मिन् बुधान् पश्यति ।

हरि-हर-विहिणो देवा जत्थन्नाइँ वि वसन्ति देवाइँ ।
 एयाए महिमाए हरिओ महिमा सुर-पुरीए ॥ २६ ॥
 जत्थञ्जलिणा कणयं रयणाइँ वि अञ्जलीइँ देइँ जणो ।
 कणय-निही अक्खीणो रयण-निही अक्खया तह वि ॥ २७ ॥
 तत्थ सिरि-कुमर-वालो वाहाए सव्वओ वि धरिअ-धरो ।
 सुपरिट्ठ-परीवारो सुपइँट्ठो आसि राइँन्दो ॥ २८ ॥

एतन्नगरबुधविलोकने तु बृहस्पतेर्वाग्मित्वं माहात्म्यं गुणाश्च न
 प्रतिभान्तीति भावः ॥

अच्छी अच्छीइँ । नयणा नयणाइँ । वयणा वयणाइँ । माहप्पं माहप्पो ।
 “वाक्ष्यर्थवचनाद्याः” [३३] इति वा पुंस्त्वम् ॥

२६. हरिहरविधयो देवाः अन्येपि सूर्यसुगतफणिपत्यादयो देवा
 यत्र वसन्ति । अनेन महिम्ना सुरपुर्या स्वर्गलोकस्य महिमा प्रभावः
 हतस्तिरस्कृतः । सुरपुर्या हि इन्द्र एव एकः प्रवरो वसति । अत्र च
 महाप्रभावाण्यनेकानि दैवतानि । अतो युक्तस्तन्महिमापहारः ॥

गुणाइँ गुणा । देवा देवाइँ । “गुणाद्याः क्लीबे वा” [३४] इति वा क्लीबत्वम् ॥

२७. यत्र कनकम् अञ्जलिना हस्तेन रत्नान्यपि पद्मरागगारु-
 त्तमतहीरकमौक्तिकादीन्यपि अञ्जलिना यत्र जनो ददाति । कृपापात्र-
 दीनानाथाद्यर्थिषु इति शेषः । तथापि कनकनिधिः सुवर्णशेवधिः
 अक्षीणः परिपूर्णः । रत्ननिधिश्च अक्षीणः । प्रतियाचकं तथा दाने
 शेवधीनां ह्रासः संभवति । परं वैश्रवणकल्पत्वाज्जनानां तत्परिपूर्णतैवे-
 त्यर्थः । आदिमहाकुलकम् ॥

महिमाए महिमा । अञ्जलिणा अञ्जलीइँ । निही निही । “धेमाञ्जल्याद्याः
 स्त्रियाम्” [३६] इति स्त्रीत्वम् ॥

२८. सर्वतः सकलदिग्बलयावनिपालेभ्यो दिग्गजकूर्मकुलाचल-

तुह आणा-ओमालं सिरम्मि धरिमो जहा अणिम्मल्लं ।
 अम्हे एत्थाम्हेत्थ य इअ भणिउं जो निवेहि नओ ॥ २९ ॥
 तुह हरि-पिआ जइ इमा किं पि पिआ किमवि मेइणी जइमा ।
 ता किं ति मए त्ति रुसेव जस्स किन्ती गया दूरं ॥ ३० ॥

फणिपतिभ्यो वा बाहौ स्वदोर्दण्डे धृतधरः संस्थापितवसुंधरः सुप्रतिष्ठः
 सन्नथायमार्गस्थितः परीवारो मित्रामात्यादिवर्गो यस्य । सुप्रतिष्ठः
 प्रतिज्ञाशूरः तत्र अणहिलनगरे श्रीकुमारपालो राजेन्द्र आस्ते ॥

बाहाए । “ बाहोरात् ” [३६] इत्याकारोन्तादेशः ॥

वालो । सव्वओ । धरो । वारो । सुपइट्ठो । राइन्दो । “ अतो डो-
 विसर्गस्य ” [३७] इति विसर्गस्थाने डोः ॥

२९. अधुनां एकात्रविंशत्या गाथाभिः अस्यैव राज्ञो वर्णनम्
 आह । तव आज्ञैव शासनमेव निर्माल्यं शेषां शिरसि शीर्षे धरामः
 वहामः । किमिव । यथा अनिर्माल्यं तत्कालविकसितशतपत्रिका-
 चम्पकादिदाम । अत्र सिन्धुदेशादौ वयम् अत्र कुङ्कणदेशादौ च वयं
 वर्तामहे इति भणित्वा यो नृपैर्नतः ॥

सुपरिट्ठ सुपइट्ठो । ओमालं अणिम्मल्लं । “ निष्प्रती ओत्परी माल्यस्थोर्वा ”,
 [३८] । निष्प्रती माल्ये स्थाधातौ च यथासंख्यम् ओत्परी वा ॥

३०. तव इयं हरेः प्रिया भार्या यदि किमपि अनाख्येयं यथा
 भवति एवं प्रिया मेदिनी च चाण्डाली इयं यदि किमपि प्रिया तदा
 किमिति किम् एवं सति मयेति अस्माद्धेतो रुषेव यस्य कीर्तिर्गता
 दूरम् ॥ कान्ता हि यदा नीचान्यकान्तासक्तं भर्तारम् अवलोकयति
 तदा रोषाद् अन्यत्र व्रजति । कीर्तेरपि तथा सर्वत्र भ्रमणाद् इत्थम्
 उत्प्रेक्षा । अत्र च हरिप्रिया लक्ष्मीः मेदिनी पृथ्वी ॥

“ आदेः ” [३९] । आदेरित्याधिकारः कगचजेत्यादिसूत्रात् प्राग् अविशेषे
 वेदितव्यः ॥

अम्हे एत्थ अम्हेत्थ । जइ इमा जइमा । “ त्यदाद्य ” इत्यादिना [४०]
 त्यदादेरव्ययाच्च तयोरेवादेः स्वरस्य बहुलं लुक् ॥

जो दूसासण-रिउणो आसत्थामस्स राम-सीसस्स ।
वीसामिअ-जस-पसरो स-जसेणं कासवि-तलम्मि ॥ ३१ ॥
वीसुं वासा-नीसित्त-महि-अले ऊस-मालि-तेअस्स ।
रज्जे जस्स न कास वि नीसत्तं नीसहत्तं वा ॥ ३२ ॥
गुण-सामिद्धी पयडा कला-समिद्धी वि पायडा जस्स ।
जो दाहिण-पवण-निहो दक्खिण-निही गुणि-वणाण ॥ ३३ ॥

किं पि किम्वि । “पदाद् अपेर्वा” [४१] पदात् परस्य अपेः आदेर्लृग् वा ॥
 किं ति मए त्ति । “इतेः स्वरात् तश्च द्विः” [४२] इति पदाद् इतेः आदे-
 र्लृक् स्वराच्च तकारो द्विः ॥

३१. दुःशासनस्य रिपुर्भीमस्तस्य । अश्वत्थाम्नः द्रोणाचार्याङ्गजस्य ।
 रामस्य परशुरामस्य शिष्यो भीष्मस्तस्य च विश्रामितयशःप्रसरः प्रश-
 मितसुश्लोकप्रपञ्चः स्वयशसा कृत्वा यः काश्यपीतले पृथ्वीपीठे । भीमा-
 दीनां शौर्यादिगुणगणेभ्योऽपि अद्भुतगुणत्वाद् अस्य सुघटस्तद्यशःप्रशमः ।
 अथ च चिरभ्रमणखिन्नं विश्राम्यते ॥

३२. उल्लसालितेजसः दुःसहत्वाद् मार्तण्डकल्पप्रतापस्य यस्य विष्वक्
 समन्ताद् वर्षासु प्रावृट्काले निषिक्तं धाराधरधाराधोरण्या उक्षितं महीतलं
 यत्र तस्मिन् राज्ये न कस्यापि निःस्वत्वं निर्द्रव्यत्वं निःसहत्वं असम-
 र्थत्वं वा । राजन्वत्यां हि पृथ्व्यां स्वकालं वृष्टिः ईश्वराः समर्थाश्च लोका
 इत्यादि सर्वं सुघटमिति ॥

दूसासणं । आसत्थामस्स । सीसस्स । वीसामिअ । कासवि । वीसुं । वासा ।
नीसित्त । ऊस । कास । नीसत्तं । नीसहत्तं । “लुप्तयरव०” इत्यादिना [४३]
 लुप्तयाद्यानां शषसानाम् आदेः स्वरस्य दीर्घः ॥

३३. गुणानां शौर्यादीनां समृद्धिः संपत् प्रकटा अत्युत्कर्षप्राप्तत्वात्
 प्रसिद्धा । कलानां गीतपठितादिद्विसप्ततिसंख्यानां समृद्धिरपि यस्य

सिविणम्मि वारण-बलं सुमिणम्मि अ आस-साहणं जस्स ।

दिण्ण-भयं पिच्छन्ता दत्त-करा रिउ-निवा जाया ॥ ३४ ॥

अङ्गार-पिक्क-गोळे खाए इङ्गाल-पक्क-कन्दे अ ।

तत्त-निलाडा रिउणो जस्स णल्लाडं-तवे तवणे ॥ ३५ ॥

प्रकटा । दाक्षिण्यस्य अनुकूलताया निधिः शेवधिः । गुणिनः सन्तः
त एव सर्वसाधारणत्वेन वनानि । तेषां फलसमृद्ध्यादिजनकत्वेन दक्षिण-
पवननिभो योस्ति ॥

सामिद्धी समिद्धी । पयडा पायडा । “अतः समृद्ध्यादौ वा” [४४] इति
आदेरस्य दीर्घो वा ॥

दाहिण । “दक्षिणे हे” [४५] इति आदेरस्य दीर्घः । हे इति किम् । दक्खिण्ण ॥

३४. स्वप्ने वारणबलं गजसैन्यं स्वप्ने अश्वसाधनं तुरगकटकं च दत्त-
भयं वितीर्णत्रासं यस्य प्रेक्षमाणा दत्तकरा अर्पितदण्डा रिपुनृपा जाताः ।
तद्गजादिबलं चरेभ्यः सभयं निशम्य स्वप्ने साक्षादिव पश्यन्तस्त्वस्तचित्ता
रिपुनृपाः स्वसौस्थ्याय यं दण्डादिना प्रसादयन्तीति भावः ॥

सिविणम्मि । दिण्ण । “इः स्वप्नादौ” [४३] इति इत्वम् । आर्षे उकारोपि ।
सुमिणम्मि । बाहुलकाण्णत्वाभावे न । दत्त ॥

३५. ललाटतपे अत्युप्रे तपने मार्तण्डे सति तप्तललाटाः संतप्तभाल-
स्थला रिपवो यस्य अङ्गारपक्कानि यानि गोलेति देश्यत्वाद् बिम्बीफलानि
तानि । अङ्गारेषु पक्का ये कन्दास्तांश्च खादन्ति भक्षयन्ति । यद्भूयाद्
अरण्यानीमध्यम् अध्यासीना अङ्गारपक्कबिम्बीफलकन्दादिभिः शत्रवः
प्राणधारणं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अङ्गार इङ्गाल । पिक्क पक्क । निल्लाडं णल्लाडं । “पक्काङ्गारललाटे वा” [४७]
इति वा इत्वम् ॥

कइमं मज्झिम-लोए रिऊहिं चत्तं न छत्तिवण्ण-वणं ।

नव-छत्तिवण्ण-परिमल-मए गए जस्स संभरिउं ॥ ३६ ॥

अमयमइओ व्व अहवा अमयमयाओ वि समहिओ जस्स ।

हर-हीर-पिआहि वि जस-गीअ-झुणी सुव्वए वीसुं ॥ ३७ ॥

अखुडिअ-पडिहा-पसरस्स अग्गओ जस्स दप्प-कण्डूलं ।

खण्डिअ-नाण-प्पडिहं बुहं-चुडं गउअ-चण्डं व ॥ ३८ ॥

३६. मध्यमलोके मर्त्यलोके कतमत् सप्तपर्णवनं सप्तच्छदकाननं
रिपुभिर्न त्यक्तम् नवसप्तपर्णपरिमलमदान् गजान् यस्य संस्मृत्य ॥

कइमं । मज्झिम । “मध्यमकतमे द्वितीयस्य” [४८] इति अत इत्वम् ॥

छत्तिवण्ण छत्तिवण्ण । “सप्तपर्णे वा” [४९] इति अत इत्वं वा ॥

३७. अमृतस्य विकारः अमृतमयः स इव अथ वा अमृतमयादपि
सुधाविकारादपि समधिकः समग्रीलो यस्य यशसो गीतस्य गानस्य
ध्वनिर्निनादः आस्तां तावद् अन्यजनैः किं तु हरः ईश्वरः हरप्रिया गौरी
ताभ्यामपि विष्वक् समन्तात् श्रूयते ॥

अमयमइओ अमयमयाओ । “मयत्वइवा” [५०] इति आदेरतो अइः वा ॥

हर हीर । “ईहरे वा” [५१] इति आदेरतो वा ईः ॥

झुणी वीसुं । “ध्वनिविष्वचोरुः” [५२] इति आदेरस्य उत्त्वम् ॥

३८. अखण्डितः अच्छिन्नः प्रतिभा । नवनबोद्धेखशालिनी प्रज्ञा
प्रतिभा । तस्याः प्रसारो यस्य तस्य यस्य अग्रतः पुरतो दर्पेण सकल-
शास्त्राद्भुतावबोधभिमानेन पूर्वं कण्डूलं खर्जूलं खण्डिता निरुत्तर-
त्वाच्छिन्ना ज्ञानप्रतिभा यस्य तद् बुधचण्डम् । उत्प्रेक्ष्यते । गवया
गवाकृतयः सास्त्रारहिता आरण्यकपशवः तेषां चण्डमिव ॥

अखुडिअ खण्डिअ । बुहं चण्डं । “चण्डखण्डिते णा वा” [५३] इति
आदेरस्य णेन सह उत्त्वम् ॥

१ BC बुहुंचुद्रं गउवचंद्रव; D बुहबुन्द्रं गउअबद्रव. २ D मध्यलोके.
३ BC omit प्रज्ञा. ४ D °भुतबोधा°. ५ B C °चंद्र; D बंद. ६ BC चंद्रमिव;
D चद्रमिव. ७ BC बुंद्रं चंद्र. चंद्रखण्डिते & 0; D बुंद्रं । बन्द्र°.

असि-पुटुमो धनु-पुटमो छुरिया-पटुमो अ सेल्ल-पटमो य ।
सव्वण्णु व्व अहिण्णू जो सयल-कला-कलावस्स ॥ ३९ ॥
उर-सेज्जाइ वि हरिणो सुन्देर-घरम्मि सह सिरी अथिरा ।
जस्स गुण-वेल्लि-तरुणो थिरासि भू-वल्लि-पेरन्ते ॥ ४० ॥
जस्स य दिस-पज्जन्ते अहरिअ-जोण्होक्करो जसोक्करो ।
अच्छेर-निरीहाण वि अच्छरिअं किं व न करेइ ॥ ४१ ॥

गउअ । “गवये वः” [५४] इति वस्य उत्त्वम् ॥

३९. असौ प्रथमः धनुषि प्रथमः छुरिकायां प्रथमश्च । सेल्लेति देश्यः प्रासवाची । तस्मिन् प्रथमश्च । असिधनुश्छुरिकासेल्लशब्दैः एतत्क्रियापटवः सुभटा उच्यन्ते । तेषु प्रवरः स्वघातदानपरघात-वञ्चनादिक्रियानिपुणत्वात् । किं बहुना यः सकलकलाकलापस्य अभिज्ञो विचक्षणः । किंवत् सर्वज्ञ इव सर्ववेदीव ॥

पुटुमो पुटमो पटुमो पटमो । “प्रथमे पथोर्वा” [५५] इति पथयोः अस्य युगपत् क्रमेण च उर्वा ॥

सव्वण्णु । अहिण्णू । “ज्ञो णत्वेभिज्ञादौ” [५६] इति ज्ञस्य णत्वे ज्ञस्यैव अत उत्त्वम् ॥

४०. आस्तां तावत् स्वावासकमलादौ अस्थिरा । सौन्दर्यगृहे हरेः उरःशय्यायामपि [सदा] श्रीः अस्थिरा चञ्चला । परं सापि गुणा एव यशःप्रसूनजनकत्वाद् वल्लयः वल्लर्यः तासां तरुरिव आधारभूतत्वात् । तस्य यस्य भूवल्लिपर्यन्ते सकले पृथ्वीवल्लये स्थिरा आसीत् । चापलम् अपास्य अस्मिन् गुणगणनिधौ लक्ष्मीः स्थितेति भावः ॥

सेजा । सुन्देर । “एच्छय्यादौ” [५७] इति आदेरस्य एत्वम् ॥

४१. पूर्ववर्णनापेक्षया चः समुच्चये । यस्य दिक्पर्यन्ते अधारितः पराभूतो ज्योत्स्नायाश्चन्द्रिकाया उत्करो राशिर्येन स यशउत्करो

जो आसि बम्भचेर-ग्गहण गुरू पइ-विओअ-विहुरस्स ।

रणन्तग्गय-रिउ अन्तेउर-पोम्मच्छि-लोअस्स ॥ ४२ ॥

पय-पउम-नमोक्कारे परोप्परामइ-तुइ-हारेहिं ।

जस्स सहाइ निवेहिं ओप्पिअमिव मुत्तिआहरणं ॥ ४३ ॥

जत्थप्पिअ-भू-भारो सुवइ फणी - तत्थ सोवइ हरी वि ।

जोन्नत्थ-दिन्न-भारो न उणाइ सयालुओ न उणा ॥ ४४ ॥

न केवलम् अन्येषाम् आश्चर्ये कौतुके निरीहाः सद्ब्रह्मानविन्यस्त-
चित्तत्वात् निराकाङ्क्षास्तेषां योगिनामपि आश्चर्यं किमिव न करोति ।
किं तु सर्वं आश्चर्यं वितनोतीत्यर्थः ॥

वेळि वळि । पेरन्ते पजन्ते । जोण्होक्करो जसोक्करो । अच्छेर अच्छरिअं ।

“वह्लयुत्तरपर्यन्ताश्चर्ये वा” [५८] इति वा आदेरस्य एत्वम् ॥

४२. ब्रह्मचर्यं मैथुनसेवनविरमणं तस्य ग्राहणे अङ्गीकारणे गुरुः
दीक्षादाता य आसीत् पत्युर्वियोगेन विधुरस्य सकष्टस्य अरण्यस्य अन्तः
मध्ये गतो यो रिपूनाम् अन्तःपुरपद्माक्षीलोकः अवरोधवधूजनस्तस्य ।
सर्वशत्रूणां निर्मूलकापंकषितत्वात् तैन्नायिकानां ब्रह्मचर्यदीक्षादानम् ।
ब्रह्मचारी प्रायः अरण्यचारी भवतीत्युक्तिलेशः ॥

बम्भचेर । “ब्रह्मचर्ये चः” [५९] इति चस्यात् एत्वम् ॥

अन्तेउर । “तोन्तरि” [६०] इति तस्यात् एत्वम् । क्वचिन्न । रणन्तग्गय ॥

४३. पदपद्मनमस्कारे । क्रियमाणे इति शेषः । परस्परामर्देन
अन्योन्यसंघर्षेण त्रुटिताः स्रस्ता ये हारास्तैः कृत्वा नृपैर्यस्य सभाया
मौक्तिकाभरणमिव अर्पितं दत्तम् ॥

पोम्म । “ओत् पच्चे” [६१] इति आदेरतः ओत्वम् । “पच्चल्लन्न०”
[२.११२] इति विश्लेषे न । पउम ॥

नमोक्कारे । परोप्परा । “नमस्कारपरस्परे द्वितीयस्य” [६२] इति अत
ओत्वम् ॥

४४. यत्र अर्पितभूभारः स्वपिति फणी शेषः तत्रैव अर्पितभूभारः

जइ सक्रो न उण नरो न उणो नारायणो वि सारिच्छो ।

जस्स पुणाइ पुणाइ वि भुवणाभय-दाण-ललिअस्स ॥ ४५ ॥

रण्णे अरण्ण-साणाउलम्मि लाऊ-लया-हरे रुन्नं ।

जस्सारि-वहूहि तहा अलाउ-कुल्ला जह कयाओ ॥ ४६ ॥

उक्खय-संठाविअ-निवेण जेण वच्छत्थलाओं हरिणो वि ।

उक्खाया भुय-दण्डे निअम्मि संठाविया लच्छी ॥ ४७ ॥

हरिरपि स्वपिति । यः पुनः अन्यत्र न दत्तो भारः अर्थाद् भुव एव येन । अत एव च न पुनः शयालुः आलस्योपहतः ॥

ओप्पिअ जत्थप्पिअ “वापौ” [६३] इति अर्पयतेः आदेरस्य ओत्त्वं वा ॥

सुवइ सोवइ । “स्वपावुच्च” [६४] इति स्वपितौ आदेरस्य ओत् उच्च ॥

४५. यस्य यदि शक्रः इन्द्रः सदृक्षो न । पुनः नरः अर्जुनो न पुन-नारायणोपि । कुतः पुनः पुनरपि भूयोभूयोपि भुवनस्य सकलसचराचर-लोकस्य यद् अभयदानं वधनिवर्तनं तेन ललितस्य मनोहरस्य । यदीति संभावने । शौर्यादिभिः इन्द्रो यत्तुल्यः संभाव्यते । परमार्थतस्तु सोप्यविरतत्वाद् यत्तुल्यो नास्तीत्यर्थः ॥

न उणाइ न उणा । “नात् पुनर्यादाइ वा” [६५] इति आदेरस्य आ आइ इत्यादेशौ वा । पक्षे । न उण न उणो । केवलस्यापि दृश्यते । पुणाइ ॥

४६. अरण्ये अरण्यश्रुभिः वृकैः आकुले संकीर्णे अलाबूलतागृहे तुम्बिनीवलिमण्डपे यस्य अरिवधूभिः तथा अनवरताश्रुपनीपतनेन रुदितं यथा अलाबूनां सेकाय कुल्याः सारणयः कृताः ॥

रण्णे अरण्ण । लाऊ अलाउ । “वालाब्बरण्ये लुक्” [६६] इति आदेर्लुक् ॥

४७. अहम् एवं मन्ये । येन हरेरपि वक्षःस्थलात् लक्ष्मीः उत्खाता उत्पाटिता ततो निजभुजादण्डे संस्थापिता । कथम् एवं ज्ञायत इति विशेषणद्वारेण हेतुमाह । पूर्वम् उत्खाताः अभक्तत्वात् स्वस्थानाच्चयाविताः

अह कइया वि दिवा-मुह-पत्थावे पत्थवोचिअं तस्स ।

अणुरागागय-मरहट्टमाइ-सएहिं इअ पढिअं ॥ ४८ ॥

हय-मसल-तम-पसरो सइ वामो पंसुलाण पच्चूसो ।

सामय-वय-दिन्नघो तं व पयट्ठो सया पुन्नो ॥ ४९ ॥

पश्चात् सेवावशवर्तित्वात् संस्थापिता देशाधिपत्ये नियोजिता नृपा अनेनेति नृपस्वभावेन हरेः प्रियाया अपि इत्थं संभाव्यते । कविमार्गे विभूतिहरिप्रिययोरैक्याद् एवं वर्णना ॥

तहा जह । उक्खय उक्खाया । संठविअ संठाविया । “वाव्ययोत्खातादा-वदातः” [६०] इति आदेराकारस्य अत् वा ॥

४८. अथ अनन्तरं कदाचिदपि कस्मिंश्चित् काले दिवामुखप्रस्तावे वासरप्रारम्भावसरे तस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य प्रस्तावोचितं प्रभात-पठनीयम् अनुरागेण अत्यद्भुतगुणगणश्रवणसंजातदर्शनस्नेहेन आगता ये ते च ते महाराष्ट्रः आदिर्येषां देशानां ते तथा तेषां सूताश्च मङ्गल-पाठकास्तैः इति वक्ष्यमाणं पठितम् ॥

पत्थावे पत्थवो । “घञ्वृद्धेर्वा” [६८] इति आदेराकारस्य अत् वा । कच्चिन्न । अणुरागा ॥

मरहट्ट । “महाराष्ट्रे” [६९] इति आदेराकारस्य अत् । वक्रादित्वाद् अनुस्वारः । बाहुलकाद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मः ॥

४९. अथ द्वाविंशत्या गाथाभिः सूतोक्तम् एवाह । हतः नवदिन-करकरसंपर्काद् ध्वस्तः मांसलः सूचिभेद्यस्तमःप्रसरः तिमिरप्रवृत्ति-र्येन सदा वामः विटादिगृहगतिनिषेधकत्वेन प्रतिकूलः । कासाम् । पांसुलानां स्वैरिणीनाम् । श्यामाकपयोभिः आरण्यव्रीहिजलैः दत्तः त्रिःप्रदक्षिणापूर्वं मार्तण्डमण्डलं प्रति क्षिप्तः अर्घः पूजा यत्र । प्रत्यूषः अहर्मुखम् । पुण्यः सकललोकलोचनान्ध्यपटलविध्वंसकत्वेन प्रशस्यः

१ B पुंसलण. २ BC पाठितम्. ३ BC °राकारः स्यात् for °राकारस्य अत्. ४ D द्वाविंशतिगाथाभिः.

दिसं-कुप्पिसन्त-जस-भर देवय-हरए तुमं सकुप्पासा ।

दिक्खाइरिआ सिक्खायरिण्हि सहोवसप्पन्ति ॥ ५० ॥

गय-थीण-तिमिर-केसे खल्लीडे नह-सिरम्मि संवुत्ते ।

थुवआ हवन्ति लोआ एण्हि सुण्हाल-चिन्धस्स ॥ ५१ ॥

प्रवृत्तः संजातः । त्वमिवेति । भवानप्येवंविधः । जिनवचनावबोधाद्
ध्वस्तनिविडाज्ञानप्रवृत्तिः । पांशुलानां पाप्मिनां सदा वामः दुःखदायि-
त्वान् । सामजब्रजैः हस्तिघटाभिर्दत्तः अर्घः उपायनं यस्यै । सदाचार-
निरतत्वात् पवित्रश्चेति ॥

मंसल । पंसुला । “मांसादिष्वनुस्वारे ” [७०] इति मांसप्रकारेष्वनुस्वारे
सति आदेरातोऽत् ॥

सामय । “श्यामाके मः ” [७१] इति मस्य आत अत् ॥

७०. दिक्षु कूर्पासः कञ्चुलिका तद्वद् आचरन् यशोभरो यस्य स
तथा तस्यामन्त्रणम् । हे दिक्पासद्यशोभर देवतागृहे सकूर्पासाः सकञ्चुका
दीक्षाचार्या बटुककरणादिसंस्कारकौरिणः शिक्षाचार्यैः शास्त्रपाठकैः सह
त्वाम् उपसर्पन्ति । आशीर्वादप्रदानार्थं समीपम् आगच्छन्ति । इदानीम्
इति प्रक्रमाज्ज्ञेयम् । एवम् अन्यत्रापि ॥

सइ सया । कुप्पिसं कुप्पासा । “इः सदादौ वा” [७२] इति आत इत्वं वा ।

दिक्खाइरिआ सिक्खायरिण्हि । “आचार्ये चोऽच्च” [८३] इति चस्य
आत इत्वम् अत्वं च ॥

५१. गतं नष्टं स्यानं घनं तिमिरमेव श्यामवर्णत्वात् केशा यत्र ।
अत एव खल्वाटे खलतौ नभ एव सकललोकस्य उपरिवर्तित्वात्
शिरस्तस्मिन् संवृत्ते जाते सति सास्त्रालचिह्नस्य वृषभध्वजस्य भगवत
आदिनाथस्य शूलिनश्च इदानीं प्रत्यूषे लोका आर्हतमाहेश्वराः स्तावकाः
स्तोतारो भवन्ति ॥

थीण । खल्लीडे । “ई स्यानखल्वाटे” [७४] इति आदेरातः ई^१ ॥

थुवआ । सुण्हाल । “उः सास्त्रास्तावके ” [७५] इति आदेरातः उत्त्वम् ॥

१ D दिसि. २ BC वहति. ३ D omits मंसल...^०रातोत्. ४ BC
^०संस्कारिणः, ५ D omits ई...रातः.

गयणे तुहिणोसारिणि तुहिणासारं पडन्तमगणन्ता ।

उट्टन्ति वहुओं पुरो अज्जूणं विणय-गेज्झाण ॥ ५२ ॥

कुट्टिम-चउ-वारेसुं सतिण्हमिण्हि कुणन्ति रमणीओ ।

देरागय-पारावय-रावोट्टिअ-पेअ-परीरम्भं ॥ ५३ ॥

पारेवय-मणिएहिं तेत्तिअमेत्तं रमेसुं वेसाओ ।

तेत्तिअमेत्तं मग्गन्ति चलिअ-मेत्ते सुअङ्गम्मि ॥ ५४ ॥

५२. तुहिनस्य प्रालेयस्य आसारो वेगवद्वर्षो विद्यते यस्मिन् एवंभूते गगने सति तुहिनासारं पतन्तं शरीरे लगन्तम् अगणयन्त्यः अमन्यमाना विनयग्राह्याणां भक्त्या आवर्जनीयानाम् आर्याणां श्वश्रूणां पुरः पूर्वं वध्वः उत्तिष्ठन्ति ॥

तुहिणोसारिणि तुहिणासारं । “ऊद् वासारे” [७६] इति आदेरात् ऊत् वा ॥

अज्जूणं । “आर्यायां यैः श्वश्र्वाम्” [७७] इति र्यस्य आत ऊः ॥

गेज्झाण । “एद् ग्राह्ये” [७८] इति एत्वम् ॥

५३. कुट्टिमानि मण्यादिभिर्वद्धतलानि यानि चतुर्द्वाराणि चतुर्मुख-गृहविशेषास्तेषु सप्तर्षेण दिने आशङ्कितभाविबहुविरहत्वेन सतर्षं यथा भवति एवम् इदानीं प्रातःक्षणे द्वारेषु आगता ये पारापस्तास्तेषां रावैः शब्दैरुत्थिता जागरिता ये प्रियास्तेषां परीरम्भम् आलिङ्गनं रमण्यः कुर्वन्ति ॥

देरा । “द्वारे वा” [७९] इति आत एत्वं वा । पक्षे वारे ॥ दुआरं । दारं इति प्रयोगद्वयम् अनुक्तमपि ज्ञेयम् ॥

५४. पारापतमणितानीव कलरवकूजितानीव यानि मणितानि रत-कूजितानि तैः कृत्वा यावान् प्रतिज्ञातः कालस्तावन्मात्रं वेश्याः पण्याङ्गना अरंसिषत अक्रीडिषुः । भुजङ्गे विटे चलितमात्रे गमनोन्मुख एव तावन्मात्रं प्रतिज्ञातकालमनितं मार्गयन्ति गवेषयन्ति ॥ पूर्वार्धे जित्तिअ-मित्तं इति तु रम्यः पाठः ॥

१ B °सारणि. २ D रमिषु. ३ B °सारणि. ४ BC °तलानि चट्ट°, ५ D omits दिने.....°रुत्थिता.

अद्-नहङ्काण पियाण अल्ल-आलावयाण विलयाओ ।

उल्लन्ति अङ्कमंसुअ-ओल्लीहिं ओल्ल-नक्खङ्का ॥ ५५ ॥

निअ-ठाण-मीलणं पिक्खिऊण चिन्ता-परा मिउल्लावा ।

नीलुप्पल-पेण्डे पिण्डिऊण भसला रुअन्ति व्व ॥ ५६ ॥

पारावय पारेवय । “पारापते रो वा” [८०] इति रस्य आत एत्वं वा ॥

तेत्तिअमेत्त तेत्तिअमत्तं । “मात्रटि वा” [८१] इति आत एत्वं वा ।
बाहुलकात् कचिन्मात्रशब्देपि । चलिअ-मेत्ते ॥

५५. आर्द्रास्तत्कालदत्तत्वात् सरसा नखाङ्का कररुहव्रणानि येषाम्
आर्द्राः स्नेहमिश्रा आलापाः परस्परोक्तयो येषां ते तथा । तेषां प्रियाणाम्
अङ्कम् उत्सङ्गम् आर्द्रनखाङ्का वनिता योषितः अश्र्वालिभिः नेत्रवाष्प-
पङ्क्तिभिः आर्द्रयन्ति आर्द्रं कुर्वन्ति । सर्वरात्रं सुरतादिसुखनिमग्ना वयम्
इदानीं च तदुच्छेदजनकः प्रियविप्रयोगो भवितेति दुःखाद् रुदन्तीत्यर्थः ॥

उल्लन्ति ओल्ल । “उदोद् वार्द्धे” [८२] इति आदेरातः उत् ओच्च वा
पक्षे अद् । अल्ल ॥

ओलीहिं । “ओदाल्यां पङ्क्तौ” [८३] इति आत ओत्त्वम् ॥

५६. प्रातः संकोचान् प्रागेव नीलोत्पलेभ्यो निर्गत्य रारक्ष्यमानान्
तत्कोशस्थांश्च भ्रमरान् वीक्ष्य कविः एवम् ऊहमानः प्राह । निजस्थान-
मीलनं स्वावाससंकोचं प्रेक्ष्य विलोक्य चिन्तापराः क वयम् इदानीं
निराश्रयाः स्थास्याम इत्यादिविकल्पसंकल्पनिष्ठाः । मृदुः सकष्टत्वात्
कृशः उल्लापः अन्योन्यजल्पनं येषां ते तथा सन्तो भसला नीलोत्पल-
पिण्डे असितोत्पलकोशे पिण्डयित्वा मिलित्वा रुदन्तीव । येषां किल
राजादिना गृहं मुड्यते तेपि मिलित्वा रुदन्तीत्युक्तिलेशः ॥

मिउल्लावा “ह्रस्वः संयोगे” [८४] इति यथादर्शनं ह्रस्वः ॥

किंसुअ-कुसुमायम्बो केंसुअ-दल-सामलं विगय-मेरं ।
दलिऊण अन्धयारं दंसइ पुहवीइ पहमरुणो ॥ ५७ ॥
काउं महाविलं अतम-मूसयं कय-पडंसुए सूरै ।
लक्ख-हलद्-बहेडय-रत्त व्व करा विअम्भन्ति ॥ ५८ ॥
विरइअ-हलदि-कन्दाभ-दीवओ नव-हल्लिदि-रत्त-करो ।
अहलिद्दा-राओ कामउ व्व पुव्वं भअइ सूरौ ॥ ५९ ॥

पेण्डे पिण्डिऊण । “ इत एद्दा ” इति आदेरिकारस्य एत् वा । कच्चिन्न ।
 चिन्ता ॥

५७. किंशुकदलश्यामलं पलाशपलाशनीलं विगतमेरं सर्वत्र उच्छृ-
 ङ्खलम् अन्धकारं दलयित्वा विध्वंस्य किंशुककुसुमानीव आताम्रः आरक्तः
 अरुणः सूर्यः तत्सारथिर्वा पृथिव्याः पन्थानं दर्शयति ॥

किंसुअ केंसुअ । “ किंशुके वा ” [८६] इति आदेरितः एत्वं वा ॥
मेरं । “ मिरायाम् ” [८७] इति इत एत्वम् ॥

५८. महाविलं कन्दरादिकम् अविद्यमानस्तम एव मूषिको यत्र
 तत् यथाभूतं कर्तुं कृतप्रतिश्रुति विहितप्रतिज्ञे सूर्ये सति करा अंशवो
 विजृम्भन्ते ऊर्ध्वाधः प्रसरन्ति । कीदृशाः । लाक्षाहरिद्राविभीतकै रक्ता
 इव ॥ प्रातःक्षणे दिनकरकराणां क्रमेण तथाभावाद् इत्थम् उत्प्रेक्षा ॥

५९. विरचिता विहिता विष्वग्विसारिप्रभारहितत्वेन हरिद्राकन्दाभा
 दीपा येन । नवहरिद्रया रक्ता इव करा यस्य स सूरः पूर्वा भजति ।
 अहरिद्रारागो निविडस्नेहः कामुक इव । तस्मिन्नप्यागच्छति कान्तया
 दीपः क्रियते । कुङ्कुमादिना आरक्तकरश्च स भवति । अत्र कामुक
 इत्युपमानात् पूर्वस्याः कान्तात्वं निरूप्यते ॥

पुहवीइ । पह । मूसयं । पडंसुए । हलद् । हलदि । बहेडय । “पथिपृथिवी”

१ D °हलिदि°. २ D °हलद्°. ३ BC omit अ°. ४ BC °स्नेहकामुक.

पिकङ्गुअं व निवडइ पिकिङ्गुअ-धूसरो ससी एस ।
सिढिल-करो सढिलङ्गो तित्तिर मइल-प्फुड कलङ्गो ॥ ६० ॥
इअ आसंसन्ति नि-सीह सिहदत्ताइणो दिआ तुज्झ ।
वासं तीसं कप्पे जयसु दुजीहारि-नीसङ्ग ॥ ६१ ॥
अदुइअ-रवि-भा-विइए गयणे जह पाइयम्मि दो-वयणं ।
कत्थ वि नत्थि तमो अहि-निवास-लोअम्मि व णुमन्नो ॥ ६२ ॥

इत्यादिना [८८] आदेरितः अकारः । हरिद्रायां विकल्प इत्यन्ये । हलिही ।
अहलिहा ॥

६०. शिथिलकरो मन्दकिरणः शिथिलाङ्गो मन्दबिम्बः । तित्तिरि-
 र्लावकः । तद्वन्मलिनः स्फुटः कलङ्गो यस्य । पकेङ्गुदवन् परिपाकप्राप्त-
 तापसतरुफलवद् धूसरो धूम्रः एष शशी पकेङ्गुदवत् निपतति अस्ताचले
 संसते ॥

पिकङ्गुअं पिकिङ्गुअ । सिढिल सढिल । “ शिथिलेङ्गुदे वा ” [८९] इति
आदेरितः अद् वा ॥

तित्तिर । “ तित्तिरौ रः ” [९०] इति रस्य इतः अत् ॥

६१. हे नृसिंह नरोत्तम सिंहदत्तादयो द्विजाः तव इति
 आशंसन्ति आशीर्वादं कुर्वन्ति । तदेवाह । हे द्विजिह्वारिर्गरुडस्तद्वद्
 निःशङ्क निर्भय त्वं विंशतिं त्रिशतं कल्पान् जय । कल्पो देवयुग-
 सहस्रद्वयम् ॥

इअ । “ इतौ तो वाक्यादौ ” [९१] इति इतितस्य इतः अत् ॥

निसीह । वासं । तीसं । जीहा । “ ईर्जिह्वा ” इत्यादिना [९२] जिह्वादिषु
इकारस्य तिना ईः । बाहुलकात् कचिन्न । सिंहदत्त ॥

नीसङ्ग । “ लुकि निरः ” [९३] इति रलोपे इत ईः ॥

६२. यथा प्राकृते कापि द्विवचनं नास्ति । “ द्विवचनस्य बहु-

जरढोच्छु-रुई चन्दो निस-पिअ-पावासुओ व्व नो सहइ ।

सच्च-जहुट्टिल सरे भू-सग्ग-दुहाइअ-करोहे ॥ ६३ ॥

धम्मो जहिट्टिला दोहाइअ-पवहा दुहा वि मल-पटलं ।

ओज्झर-निज्झरिणीसुं ण्हाऊण खिवन्ति वम्हाणां ॥ ६४ ॥

वचनम्” [३. १३०] इति वचनात् । तथा अद्वितीयरविमाद्वितीये निरुपमभास्करप्रभायुक्ते गगने सति तमः कापि नास्ति । तिर्यगूर्ध्वादिदेशेषु तद् अपश्यन् कविरेवम् ऊहते । अहीनां सर्पाणां वासे लोके पाताल इव निमग्नं प्रविष्टम् ॥

दुजीहा । गुमचो । “द्विन्योरुत्” [९४] इति द्विनिशब्दयोः इत उत् ॥ बाहुलकात् कचिद् वा । अदुइअ । निइए ॥ कचिन्न । दिआ । निवास ॥ ओत्वमादो-वयणम् ॥

६३. हे सत्ययुधिष्ठिर भूस्वर्गयोर्द्विधाकृतः पञ्चशत्या पञ्चशत्या पृथग्विहितः करौघो येन तस्मिन् सूरौ सति जरठः परिपक्वो य इक्षुस्तद्वद् रुचिर्यस्य स तथाभूतश्चन्द्रो नो राजते । अत उत्प्रेक्ष्यते । निशैव प्रिया ततः प्रवासीव वियुक्त इव । अन्योपि यः प्रियावियुक्तः स विच्छाया भवति ॥

जरढोच्छु । पावासुओ । “प्रवासीक्षौ” [९५] इति आदेरित उत्त्वम् ॥

६४. धर्मे सदाचारे युधिष्ठिराः द्विधाकृतो मध्यप्रवेशेन खण्डितः प्रवाहः ओघो यैस्ते निर्झरनिर्झरिणीषु झरनदीषु स्नात्वा शौचं कृत्वा द्विधापि बाह्याभ्यन्तरभेदेन द्विप्रकारमपि मलपटलं रजःस्तोमं ब्राह्मणाः क्षिपन्ति ॥

जहुट्टिल जहिट्टिल । “युधिष्ठिरे वा” [९६] इति आदेरित उत्त्वम् ॥

दुहाइअ दोहाइअ । “ओच्च द्विधाकृतः” [९७] इति इत ओत्वम् उत्त्वं च ॥

कचिन् केवलस्यापि । दुहा ॥

ओज्झर निज्झर । “वा निर्झरे ना” [९८] इति नेन सह इत ओत्त्वं वा ॥

१ BC ० रुई. २ BC जुहिट्टिल. ३ D पडलं. ४ B निज्झरणी. ५ B वम्हाण C तम्हाणा; ६ BC ० निर्झरणीषु.

हय-कम्हार-हरडई-चिक्रिण-तिमिरस्स गहिय-पाणीया ।
 पाणिय-तडम्मि विप्पा अजुण्ण-सूरस्स देन्तग्घं ॥ ६५ ॥
 जिण्ण-तमं मल-हीणा अहूण-तेअं विहीण-अन्न-पहं ।
 अविहूणं तूह-दिआ थुणन्ति तित्थे रविं तं व ॥ ६६ ॥
 पेऊसासण-साभिय-दिस-आमेले रविम्मि उअ तारा ।
 केरिस-एरिसिआओ वहेडयाभाओ नह-पेढे ॥ ६७ ॥

६५. हतं विदारितं कश्मीराणां हरीतकीव चिक्रणं निविडं तिमिरं
 येन तस्य । अजीर्णो नवः स चासौ सूर्यश्च तस्य पानीयस्य निर्झरनद्या-
 दिसंबन्धजलस्य यत् तटं तस्मिन् । गृहीतं करपुटे कृतं पानीयं यैस्ते
 विप्रा अर्घम् अर्घाञ्जलिं ददति त्रिःप्रदक्षिणापूर्वं वितरन्ति ॥

हरडई । “ हरीतक्याम् ईतोऽत् ” [९९] इति आदेरीतः अत् ॥

कम्हार । “ आत् कश्मीरे ” [१००] इति ईत आत् ॥

पाणिअ । “ पानीयादिष्वित् ” [१०१] इति ईत इत् ॥ कचिद् वा । पाणीय ॥

६६. जीर्णं ध्वस्तं तमस्तिमिरम् अज्ञानं च येन । अविहीनतेजसम्
 अन्यूनद्युतिम् उग्रप्रतापं च । विहीनः सन्मार्गप्रदर्शनेन विध्वस्तः अन्यो
 विपरीतः पन्था मार्गः अन्यायश्च येन । अविहीनम् अत्युच्चं पूर्वाचल-
 चूलासंस्थं सकलभूपालप्रवरं च । तीर्थे आदित्यालये नद्याद्यवतारे वा
 तीर्थस्य तीर्थभूता वा द्विजा रविं त्वामिव स्तुवन्ति । रविं त्वां च
 स्तुवन्तीत्यर्थः ॥

अजुण्ण । “ उजीर्णे ” [१०२] इति ईत उत् ॥ कचिन्न । जिण्ण ॥

हीण अहूण । विहाण अविहूणं । “ ऊ हीनविहीने वा ” [१०३]

इति ईत ऊत्वं वा ॥

तूह । “ तीर्थे हे ” [१०४] इति ईत ऊः । हे इति किम् । तित्थे ॥

६७. पीयूषाशना देवास्तेषां स्वामी इन्द्रः तस्य दिक् पूर्वा तस्या
 आपीडे शोभाकृत्त्वेन अवतंसे रवौ सति उअ इति पश्य । विभीतक-

चत्तूण नेड-पीठं नीड-घरा मउलिआ मही-मउड ।

विदाय-निदमुडुन्ति घोवरिँ रुक्ख-अवरिँ च ॥ ६८ ॥

गरुआ वि गुरुअ-भिउडीहिँ वार-वालेहि पडिखलिअन्ता ।

बहु-पोरिसा वि पुरिसा निरुद्ध-छीआ इहं एन्ति ॥ ६९ ॥

वद् आभा सादृश्यं यासां तास्तारा नभःपीठे कीदृश्य ईदृश्यः । न कीदृश्योपीत्यर्थः ॥

पेऊसा । आमेले । केरिस । एरिसिआओ । बहेडया । “ एत् पीयूषं ”
[१०५] इत्यादिना एषु ईत एत्वम् ॥

६८. हे पृथ्वीमुकुट पूर्वं मुकुलिता रात्रौ एकत्र स्थितास्ततो नीड-
पीठं कुलायतलं त्यक्त्वा नीडगृहाः पक्षिणो विद्रुतनिद्रं गततन्द्रं यथा
भवति एवम् उड्डीयन्ते गृहस्योपरि वृक्षस्योपरि च ॥

पेढे पीठं । नेड नीड । “ नीडपीठे वा ” [१०६] इति ईत एत्वम् ॥
मउलिआ । मउड । “ उतो मुकुलादिष्वत् ” [१०७] इति एषु आदे-
स्तः अत्वम् ॥ कचिद् आत्वमपि । विदाय ॥

घरोवरिँ अवरिँ । “ वोपरौ ” [१०८] इति उतः अत् वा ॥

६९. गुरुकभ्रुकुटिभिर्द्वारपालैः प्रतीहारैः प्रतिस्खल्यमाना निरुध्य-
माना गुरुका अपि कुङ्कुणादिदेशस्वामिनोपि बहुपौरुषा अपि प्रचुरप्रराक्रमा
अपि पुरुषाः मा भूत् अस्मत्स्वामिनः कापि कार्ये अशकुनम् इति नि-
रुद्धक्षुता इह गुष्मत्पादपद्मान्तिके आयन्ति आगच्छन्ति ॥

गरुआ गुरुअ । “ गुरौ के वा ” [१०९] इति स्वार्थिके के आदेस्तः
अत् वा ॥

भिउडीहिँ । “ इर्भुकुटौ ” [११०] इति आदेस्तः इः ॥

पोरिसा । पुरिसा । “ पुरुषे रोः ” [१११] इति रोस्त इत्वम् ॥

छीआ । “ ई क्षुते ” [११२] इति आदेस्त ई ॥

मुसल-धर-बाहु-मूसल रइ-सहव-सुहय तुज्झ मुह-कमलं ।
दहुं ऊसुअ-नयणा पुणो पुणो ऊससन्ति निवा ॥ ७० ॥
अणउच्छन्नोच्छाहो रिउ-दुसहो दूसह-प्पयावेण ।
वोक्कन्त-निद-पसरो अह राया ओट्ठिओ सयणा ॥ ७१ ॥
कोऊहल-कुसलेहिं कुऊहलत्थेसु कोउहल्ली वि ।
सण्हाण वि सुण्हयरं परमप्पं थुणिय सव्वणुं ॥ ७२ ॥
अमलोर्वीढ-दुअल्लो उव्वूढ-दूऊल-दण्डि-दिन्न-करो ।
सो अत्थाणिं पत्तो दुगुल्ल-उल्लोअ-सोहिंल्लं ॥ ७३ ॥

७०. मुसलधरबाहु इव बाहुमुसलौ यस्य तस्य आमन्त्रणम् । तथा रतिसुभगः कन्दर्पः तद्वत्सुभग सकललोकप्रिय हे राजन् तव मुखकमलं दृष्ट्वा उत्सुकानि सोत्कण्ठानि नयनानि येषां ते नृपाः पुनः पुनः उच्छ्वसन्ति भूयोभूयः पुलकिताङ्गा भवन्ति ॥

मुसल मूसल । सहव सुहय । “ऊत् सुभग०” इत्यादिना [११३] आदेस्त ऊद् वा ॥

७१. अनुच्छिन्नोत्साहः अखण्डितोद्यमः दुःसहप्रतापेन उग्रतेजसा रिपुदुःसहः अथ एवमङ्गलपाठकपठितानन्तरं व्युत्क्रान्तनिद्राप्रसरो जागरितः सन् राजा शयनाद् उत्थितः ॥

ऊसुअ । ऊससन्ति । “अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे” [११४] इति आदेस्त ऊत् ॥ अनुत्साहोत्सन्न इति किम् । उच्छन्नोच्छाहो ॥

दुसहो दूसह । “लुँकि दुरो वा” [११५] इति रलोपे उत उत् वा ॥

वोक्कन्त । ओट्ठिओ । “ओत् संयोगे” [११६] इति संयोगे परे आदेस्त ओत्त्वम् ॥

७२. ७३. अधुना राज्ञः प्रातस्त्यं कृत्यम् आह । युरमम् । कुंतू-

१ B is wanting in the commentary on the two couplets from कुतूहलकुशलैः up to करो यस्येति.

तस्स भुमयाइ वसगा अवाउला पेसणिक-हणुमन्ता ।

बल-कण्डुअमाण-भुआ पुरो निविट्ठा निवा नमिरा ॥ ७४ ॥

पासम्मि ठिआ तस्स य महूअ-गोरीओ महूअ-महुर-गिरा ।

वज्जन्त-कणय-नूउर मणि-नेउर-वइर-निउराओ ॥ ७५ ॥

हलकुशलैः कौतुकनिपुणैः कृत्वा कुतूहलार्थेषु कुतुकवस्तुषु कुतूहल्यपि सूक्ष्माणां परमाण्वादीनां मध्येपि सूक्ष्मतरं दुर्ज्ञेयत्वाद् अणुतरं सर्वज्ञं लोकालोकपदार्थसार्थपरिज्ञानचतुरं परमात्मानं स्तुत्वा स कुमारपाल-भूपः दुकूलानाम् उल्लोचैः शोभावतीम् आस्थानीं प्राप्तः । किंभूतः सन् । अमलानि उज्ज्वलानि उज्ज्वलानि परिहितानि दुकूलानि सित-पट्टांशुकानि येन उज्ज्वलदुकूलेन दण्डिना दत्तो गमनकाले वितर्णः करो यस्येति ॥

कोऊहल कुऊहल कोउहल्ली । “कुतूहले वा ह्रस्वश्च” [११७] इति उत ओत् वा तत्संनियोगे ह्रस्वश्च वा ॥

सण्हाण । सुण्ह । “अदूतः सूक्ष्मे वा” [११८] इति ऊतः अत् वा ॥ आप्ते सुदुमेति ज्ञेयम् ॥

दुअल्लो दुऊल । “दुकूले वा लश्च द्विः” [११९] इति ऊकारस्य अत्वं वा तत्संनियोगे च लस्य द्विः ॥ [आप्ते] । दुगुल्ल ॥

अमलोव्वीढ उव्वूढ । “ईवोद्वयूढे” [१२०] इति ऊत ईत्वं वा ॥

७४. तस्य राज्ञो भुवो वसगाः । भ्रूक्षेपमात्रेण समस्तकार्यसाधका इत्यर्थः । अवातूलाः युक्तकारिणः । प्रेषणे स्वामिनिरापेक्षे एके अद्वितीया हनूमन्तः । बलेन कण्डूयमानौ कण्डूलौ । सदर्पावित्यर्थः । तथाभूतौ मुजौ येषां ते नम्रा नृपाः पुरः अग्रे निविष्टाः ।

भुमयाइ अवाउला । हणुमन्ता । कण्डुअमाण । “उर्ध्वह०” [१२१] इत्यादिना ऊत उत्त्वम् ॥

७५. चतुर्भिः कलापकम् । चामरदर्पणहस्ता वारयुवत्यस्तस्य राज्ञः

१ BD नविरा. २ BC °पदार्थपरि°. ३ BC शत°. ४ D omits ‘ह्रस्वश्च...लस्य द्विः’. ५ D °निरोपे.

३ [कुमारपालचरित]

कोहण्डि-कुसुम-मउवीओँ काम-तोणीर-थोर-कवरीओ ।
निम्मोल्हय-मण्डिअ-कोप्परया गहिअ-तम्बोला ॥ ७६ ॥
विब्भम-गलोइ-भेघा रम्भा-थोणा-निहोरु-थूणाओ ।
तोणीहिअ सयं चिअ रइ-वइणो तूण-छडुवणा ॥ ७७ ॥
सरउग्गय-मय-लञ्छण-सरिच्छ-वयणाओँ वार-जुवईओ ।
चामर-दप्पण-हत्था अकास-कन्ती किसङ्गीओ ॥ ७८ ॥

पार्श्वे स्थिताः । किंभूताः । मधूकवद् गुडपुष्पवद् गौर्यः गौराङ्गयः ।
 मधूकवन्मधुरा मनोज्ञा गीर्यासाम् । वदन्तौ चङ्क्रमणवशात् सिञ्जानौ
 कनकस्य नूपुरौ मञ्जीरौ मणयः पद्मरागाद्याः तत्त्वचितौ नूपुरौ वज्राणि
 हीरकाणि तत्त्वचितौ च नूपुरौ यासाम् ॥

७६. कूष्माण्डीकुसुमवद् मृद्व्यः कोमलाङ्गयः । कामतूणीरवत्
 तद्वाणानां पुष्पाणां तत्र प्रक्षेपात् स्थूलाः कवर्यः घना वेणयो यासाम् ।
 निर्मूल्याङ्गदमण्डितकूर्पराः अनर्घ्यकेयूरभूषितमुजमध्या गृहीतताम्बूलाः ॥

७७. विभ्रमा विलासास्त एव गुडूची अमृता तत्र वृद्धिजनकत्वेन
 भेघाः । रम्भायाः स्थूणां स्तम्भस्तत्संनिभा ऊरुस्थूणा यासां स्वयमेव
 तूणीभूय रतिपतेस्तूणमोचनाः ।

७८. शरदुद्गतमृगलाञ्छनसदृशवदनाः अकृशा सर्वत्र विस्तृतत्वाद्
 घना कान्तिर्यासाम् कृशाङ्गयस्तनुशरीराः ॥

महुअ महुअ । “मधूके वा” [१२२] इति उत उत वा ।

नेउर निउराओ । “इदेतौ नूपुरे वा” [१२३] इति उत इत् एत् वा । पक्षे ।
 नूउर ॥

कोहण्डि । तोणीर । थोर । निम्मोल्ह । कोप्परया । तम्बोला । गलोइ ।
 “ओत् कूष्माण्डी” इत्यादिना [१२४] एषु उत ओत् ॥

मत्तेभ-मउअ-गमणे तस्सि माउक्क-आसणासीणे ।

माउक्के अमउत्ते वि सुइ-गिराणं फुड-गिरेहिं ॥ ७९ ॥

आसंसिअं दिएहिं किवालु-हिअओ हवेहि महि-वट्ठे ।

तुह पिट्ठ-चरा देवा हवन्तु नागा वि पट्ठ-चरा ॥ ८० ॥

अह खग्गि-सिद्ध-पत्ते मसिणे मसणेण चन्दणेण गहे ।

अच्चिअ राय-मयङ्को अकासि तिलयं मिअङ्क-निहं ॥ ८१ ॥

थूणा थूणा । तोणी तूण । “स्थूणातूणे वा” [१२५] इति ऊत ओत् वा ।

मय । “ऋतोऽत्” [१२६] इति ऋतः अत्वम् ॥

७९. युग्मम् ॥ मत्तेभस्येव मृदुकं मन्थरं गमनं यस्य । मृदुकं हंसरूपरितत्वेन कोमलं यद् आसनं गष्टिकादि तस्मिन्नासीने उप-विष्टे सति तस्मिन् राज्ञि श्रुतिगिरां वेदवाक्यानां मृदुत्वे अमृदुत्वेपि स्फुटगीर्भिः । वेदवाक्येषु यथास्थानम् उदात्तादिस्वरन्यासेन व्यक्त-वाग्भिरित्यर्थः ॥

८०. द्विजैः इति आशंसितम् आशीर्वादः कृतः । तदेवाह । कृपालु-हृदयो महीपीठे त्वं भव । तथा तव पृष्ठचराः पञ्चाद्यायिनो देवाः पृष्ठचरा नागा अपि भवन्तु । तव क्षुद्रोपद्रवव्रातविकर्तनं सुरफणिपत्या-दयः कुर्वन्वित्यर्थः । इतित्यध्याहार्यम् ॥

अकास किस्झीओ । मउअ माउक्क । माउक्के अमउत्ते । “आत् कृशा०” इत्यादिना [१२७] एषु ऋत आत् वा ।

किवालु । हिअओ । “इत् कृपादौ” [१२८] इति आदेः ऋत इत्वम् ॥

पिट्ठ पट्ठ । पृष्ठे “वातुत्तरपदे” [१२९] इति ऋत इत् वा ॥ अनुत्तरपदे इति किम् । महि-वट्ठ ॥

८१. अथ द्विजाशीर्वादानन्तरं मसृणे श्लक्ष्णे खड्गितो गण्ड-कस्य शृङ्गं विषाणं तस्य पात्रे भाजने यच्चन्दनं तेन मसृणेन ग्रहान्

मिच्चु-अवमच्चु-हरणे दिजे विसज्जिअ निसामिआ तेण ।

रिउ-सङ्ग-भञ्जणेणं धिट्ठाधट्ठाण विन्नत्ती ॥ ८२ ॥

पुहवीस-उउ-वसन्तो निवुत्तं-तिलय-क्खणो कलि-निअत्तो ।

वन्दारय-वुन्दारय-समो पयट्ठो तिहिं^२ सोउं ॥ ८३ ॥

अर्चयित्वा राजैव सौम्याह्लादकत्वादिगुणोपेतत्वाद् मृगाङ्कः मृगाङ्कनिभं
वृत्तत्वशुक्लत्वाभ्यां चन्द्रतुल्यं तिलकम् अकार्षीत् ॥

८२. मृत्युः आयुषः परिसमाप्तौ मरणम् अपमृत्युः अकालमर-
णम् । तयोर्हरणान् विध्वंसकान् द्विजान् विस्तृत्य संमाननापूर्वं प्रेष्य
रिपूणां शृङ्गस्य उत्कर्षस्य भञ्जकेन विनाशकेन [तेन राज्ञा] धृष्टाधृष्टानां
प्रगल्भाप्रगल्भानां विजययो निशामिताः परिभाविताः ॥

सिङ्ग सङ्ग । मसिणे मसणेण । मयट्ठो मिअट्ठ । मिच्चु मच्चु । धिट्ठाधट्ठाण ।

“मसणमृगाङ्कमृत्युशृङ्गधृष्टे वा” [१३०] इति एषु ऋत इत् वा ।

८३. निवृत्तः समाप्तस्तिलकस्य मन्त्राभिमन्त्रितविशेषकस्य क्षणः
अवसरः उत्सवो वा यस्य । निवृत्तः समग्रसचराचरलोकाभयप्रदान-
विधानाद् गतः कलिः कलियुगं यस्मात् । वृन्दारका देवास्तेषु योग-
क्षेमवाहित्वाद् वृन्दारकः श्रेष्ठः । इन्द्र इत्यर्थः । तेन समः सदृक्षः ।
पृथ्वीश एव निखिलभूमण्डलमोदकत्वाद् ऋतुवसन्तः तिथिं श्रोतुं
प्रवृत्तः । वसन्तर्तुरपि निवृत्तः संजातस्तिलकानां तिलककुसुमानां क्षणः
अवसरो यत्र । निवृत्तः कामवशैवर्तित्वेन उपरतः कलिः कामिकलहो
यत्र । वृन्दारकेषु निरतिशयरूपोपेतत्वेन वृन्दारको मनोहरः । कन्दर्प
इत्यर्थः । तेन समः तादृक्प्रकारः विकारकारित्वात् मित्रं च मित्रेण
समं भवतीति ॥ कलि-निअत्तो इत्यत्र प्राकृतत्वाद् निअत्तो इत्यस्य
परनिपातः । यथा

“भूअङ्कुरावयंसं छणपसर-महग्घ-मण-हर-सुरामोअं ।

अपणामिअं पि गहिअं कुसुमसरेण महु-मास-लच्छीएँ मुहं ॥ ”

इत्यत्र महग्घेत्यस्य परनिपातः ॥

१ BCD निअत्त...^०निवुत्तो. २ B तिहं. ३ D धृष्टानां प्रगल्भानाम्.
४ C निर्द्वत्तः. ५ D कामवर्तित्वेन.

निव-उसहो दिय वसहे पिउ-कम-माउ-हर-आगए तत्तो ।

दाणेण तप्पिऊणं संपत्तो माइ-हरयम्मि ॥ ८४ ॥

माईण अमोसासीसयाण राया अमूस-परिवारो ।

अमुसा-वाई वुट्ठो धण-वुट्ठी-रयण-विट्ठीहिं ॥ ८५ ॥

विट्ठ-घण-निम्मलेणं देवाणं पिहय पुहय देवीणं ।

तेणादिट्ठं गीअं मुईङ्गि-कर-ताडिय-भिइङ्गं ॥ ८६ ॥

उउ । उट्ठत्वादौ [१३१] इति आदेर्कृतः उत् ।

निअत्तो निवुत्त । वन्दारय वुन्दारय । “निवृत्तवृन्दारके वा” [१३२] इति ऋत उत्वं [वा] ॥

८४. ततः तिथिश्रवणानन्तरं पितृक्रमात् पितृवंशात् मातृगृहात् मातृवंशाच्च आगतान् द्विजवृषभान् प्रधानब्राह्मणान् दानेन तर्पयित्वा संतोष्य नृपवृषभो मातृगृहे संप्राप्तः ॥ वृषभशब्दस्य उत्तरपदस्थस्य प्रधानार्थाभिधायित्वम् । यद् अमरः ।

स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः ।

सिंहशार्दूलनागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥

उसहो वसहे । “वृषभे वा वा” [१३३] इति वेन सह ऋत उत् वा ॥

पिउ-कम । माउ-हर । “गौणान्त्यस्य” [१३४] [इति] गौणपदस्य योन्त्य

ऋत् तस्य उत् ।

८५. न विद्यते मृषा कूटभाषणं यस्य स परिवारो यस्य । अमृषा-वादी राजा अमृषा सत्या आशिषः प्रणामे कृते चिरं जीवेत्याद्या-शीर्वचनानि यासां तास्तथा ताभ्यो [मातृभ्यः] धनवृष्टिरत्नवृष्टिभि-वृष्टो वर्षति स्म । ताभ्यो धनं रत्नानि [च] ददावित्यर्थः ॥

माउ-हर माइ-हर । “मातुरिद्रा” [१३५] इति मातृगौणस्य ऋत इत् वा । कचिद् अगौणस्यापि । माईण ॥

अमोसा अमूस अमुसा । “उदूदोन्मृषि” [१३६] इति ऋत उत् ऊत् ओत् ॥

८६. देवानाम् । अग्रत इति शेषः । पृथक् असांकर्येण देवीनां

१ BCD मुअंगिकरताडियमिअंगं. २ BC °पदस्थस्याप्र°.

कुल-जरईणं नत्तिअ-नत्तुअ-सहिआण सो वसु अदासि ।
 धराणि-बिहप्फइ-सीसो बुहप्फइ-सरिच्छ-गुरु-पुरओ ॥ ८७ ॥
 सो कुसुम-विण्ट-तिक्ख-प्पण्णाइ बहप्फइ व्व लच्छीए ।
 काही पूअं सह-वेण्ट-फलेहिं स-वोण्ट-फुल्लेहिं ॥ ८८ ॥
 रिद्धि-हय-अणत्त-रिणो राय-रिसी धणुह-वेअ-राम-इसी ।
 रिज्जू सहज्जुएहिं नर-उसहेहि चलिओ निवइ-रिसहो ॥ ८९ ॥

पृथग् वृष्टो मुक्तजलो यो घनस्तद्वन्निर्मलेन गतकलुषेण तेन राज्ञा
 गीतम् आदिष्टं कारितम् । कीदृशम् । मृदङ्गिकरैः मार्दङ्गिकहस्तै-
 स्ताडिता आहता मृदङ्गा यत्र तत् तथाभूतम् ॥

८७. कुले जरत्यो वृद्धस्त्रियः ताम्यः । नमृकैर्युक्ता नमृकाः तामिः
 सहितास्ताम्यः पौत्रपौत्रीयुक्ताभ्यो धरण्यां बृहस्पतेः शिष्य उद्धवः
 तद्वत् । हेयोपादेयविचारचतुरत्वात् । स राजा बृहस्पतेः सहस्रः
 अद्भुतविशदप्रज्ञर्द्धियुक्तत्वेन समो यो गुरुः पुरोहितस्तस्य पुरतो वसु
 द्रव्यम् अदात् ॥

वृष्टो विट् । बुट्टी विट्ठीहिं । पिहय पुहय । मुइज्ज मिइज्ज । नत्तिअ नत्तुअ ।
 “इदुतौ वृष्ट०” इत्यादिना [१३७] एषु ऋतः इकारोकारौ ॥

८८. कुसुमवृन्तवत् तीक्ष्णा या प्रज्ञा तथा नूनं बृहस्पतिः स राजा
 लक्ष्म्या सवृन्तफलैः सवृन्तपुष्पैश्च पूजाम् अकार्षीत् ॥

बिहप्फइ बुहप्फइ । “वा बृहस्पतौ” [१३८] इति ऋत इदुतौ वा । पक्षे
 बहप्फइ ॥

विण्ट वेण्ट वोण्ट । इदेदोवृन्ते” [१३९] इति ऋत इत् एत् ओच्च ॥

८९. ऋद्ध्या हतं स्वधनेन निवर्तितम् ऋणेन ऋताः पीडिता-
 स्तेषाम् ऋणं येन । राजैव जीवरक्षाविधायित्वेन ऋषिः । धनुर्वेदे धनुः-
 कलाप्रतिपादकशास्त्रे रामर्षिः परशुरामः । ऋजुः अकुटिलः ऋजुभि-

सो वसन्त-रिउ-सरि-विलासओ तह य गिम्ह-उउ-सरिस-लीलओ ।
 महुर-तिव्व-तेआसरिच्छओ सम-हरं दरिअ-आढिअं गओ ॥९०॥
 नरऋषभैः सह नृपतिऋषभश्चलितः गुणानिकां कर्तुं प्रस्थितः ॥
 रिपुच्छन्दा छन्दः ॥

रिद्धि । “रिः केवलस्य” [१४०] इति व्यञ्जनेन असंपृक्तस्य ऋतो रिः ॥

९०. मधुरं सदाचारिप्रमोदकत्वेन प्रियं तीव्रं शत्रुसंतापकत्वेन प्रचण्डं यत् तेजो माहात्म्यं तेन असदृक्षः निरुपमः । अत एव वसन्त-
 तुसदृक्षः विलासो विलासितं यस्य । तथा ग्रीष्मर्तुसदृक्षा लीला केलिर्यस्य
 च । मित्रामित्रेषु शान्ततीव्रवृत्तिरित्यर्थः । स राजा दृष्टादृतं बलिष्ठ-
 भटवृतं श्रमगृहं गुणनिकास्थानं गत इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥
 पश्चिमान्तिका छन्दः । वदनकं वा ॥

अण रिणो । रिसी राम-इसी । रिज्जू सहुज्जुएहिं । उसहेहि रिसहो । रिउ
 उउ । “ऋणज्वृषभत्वृषौ वा” [१४१] इति ऋतो रिर्वा ॥

सरि । सरिस । सरिच्छ । “दशोः क्तिप्ठक्सकः” [१४२] क्तिप् ठक् सक्
 इत्येतदन्तस्य दशो धातोः ऋतो रिरादेशः ।

आढिअं । “आदृते ढिः” [१४३] इति ऋतो ढिः ॥

दरिअ । “अरिर्दृते” [१४४] इति ऋतः अरिः ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रयमहा-
 काव्यवृत्तौ प्रथमः सर्गः समाप्तः ॥

पङ्कय-केसर-कन्ती अकिलिन्नो हरि-चवेल-चविलो सो ।
 स-किसर-किलित्त-दामो निवो पयट्टो समं काउं ॥ १ ॥
 गुरु-मण-थेणो रेवइ-देअर-सीअ-दिअराण बल-थूणो ।
 काही विअणं सो सयमवेअणो मल्ल-सेलाण ॥ २ ॥

१. त्रिक षट्क द्विक चतुष्क द्विक एक एक एक इत्येवं विंशत्या
 गाथाभिर्यथासंख्यं राज्ञो मल्लश्रमं धनुःश्रमम् असिश्रमं शक्तिश्रमं चक्र-
 श्रमं सेल्लश्रमं परशुश्रमं शूलसीरश्रमम् आह ॥ पङ्कजकेसरः कमल-
 किञ्जल्कस्तद्वत् कान्तिः शरीरच्छविर्यस्य । स्वर्णवर्ण इत्यर्थः । अङ्गिन्नः
 घर्मरहितः । हरिचपेटावत् सिंहतलप्रहारवत् चपेटा यस्य सकेसरं क्लृप्तं
 कण्ठकन्दले स्थापितं दाम पुष्पमाला यस्य स नृपः श्रमं मल्लकलाभ्यासं
 कर्तुं प्रवृत्त इति ॥

अकिलिन्नो । किलित्त । “लत इलिः क्लृप्तक्लृप्ते” [१५४] इति लत इलिः ॥

२. गुरोः कलाचार्यस्य मनःस्तेनः निरवधिकलाकौशलकरणेन चित्त-
 हारकः । बलस्य सामर्थ्यस्य स्तेनश्चोरः । क्रयोः । रेवती रामप्रिया
 तस्या देवरः कृष्णः स च सीताया जानक्या देवरो लक्ष्मणश्च तयोः ।
 तद्वत्पराक्रमवान् इत्यर्थः । स राजा स्वयम् अवेदनः मल्ल एव उच्च-
 त्वाद् दृढत्वाच्च शैलास्तेषां वेदनां संतापम् अकार्षीत् ॥

केसर किसर । चवेल चविलो । देअर दिअराण । विअणं वेअणो । “एत
 इद्वा” [१४६] इति एत इत् वा ॥

थेणो थूणो । “ऊः स्तेने वा” [१४७] इति एत ऊत् वा ॥

सेलाण । “ऐत एत्” [१४८] इति आद्यैकारस्य एत् ॥

तस्स सणिच्छर-पिउणो व्व कर-हयं सिन्धवं व मल्ल-कुलं ।
धम्म-जलोहं जायं स-सिन्न-पर-सेन्न-महिअं पि ॥ ३ ॥
मुर-वेरिओ व्व रक्खिअ-दइच्च-कर्य-वइर-दइवय-सइन्नो ।
गेण्हीअ स तत्थ धणु कइलास-सओ व्व केलासे ॥ ४ ॥
देव्वालक्खो दइवे वि असङ्को महि-अले नव-दइव्वं ।
उच्चअ-नीचअ-लक्खे अणचुको अवर-धीर-हरो ॥ ५ ॥

३. तस्य राज्ञः शनैश्चरपिता रविस्तस्येव कराहतं हस्तताडितं किरण-
तापितं च सत् स्वसैन्यपरसैन्ययोर्महितं पैराक्रमवत्त्वेन श्लाघितमपि
मल्लकुलं सैन्धवमिव लवणवद् धर्मजलार्द्रं क्षरत्स्वेदविन्दु जातम् ।
अपिर्विस्मये ॥

सणिच्छर । सिन्धव । “इत् सैन्धवशनैश्चरे” [१४९] इति ऐत इत्वम् ॥
सिन्न सेन्न । “सैन्ये वा” [१५०] इति ऐत इत् वा ॥

४. मुरवैरीव नारायण इव रक्षितं दैत्यकृतवैरं दैवतसैन्यं येन [स इव]
तत्र श्रमगृहे स राजा धनुरग्रहीत् । किंवत् । यथा कैलासे कैलासशयो
हर इति ॥

दइच्च । दइवय । सइन्नो । “अइदैत्यादौ च” [१५१] इति सैन्ये दैत्यादिषु च
ऐतः अइः ॥

वेरि वइर । कइलास केलासे । “वैरादौ वा” [१५२] इति ऐतः अइवां ॥

५. युग्मम् । स राजा शरान् वृष्टो वर्षति स्म । किंभूतः । शरग्रह-
संधानादि कुर्वन् दैववद् अलक्ष्यः फलानुमेयप्रारम्भत्वात् । दैवेपि
अशङ्कः लोकोत्तरधैर्यधारित्वाद् निर्भयः महीतले नवः साक्षाच्छिष्टप्रति-
पालकत्वेन दुष्टनिग्रहेण च अपूर्वो दैवः । उच्चैर्नीचैश्च लक्ष्ये वेध्ये अभ्रष्टः
सम्यक्कलाचातुरीचुञ्चुत्वाद् अस्वलितः । अपरस्य विपक्षस्य धैर्यहरः ॥

अन्नं जोहेहिं सलाहिओ तह बुहेहि अन्नोन्नं ।
 मण-हर-सरलिअकुञ्चिअ-उहय-पवट्ठो सरे बुट्ठो ॥ ६ ॥
 कण्णो वलिअ-मणोहर-पउट्ठ-कर-सररुहेण नर-वइणो ।
 लम्बिर-नाल-सरोरुहवतंसिओ व्वासि संधाणे ॥ ७ ॥
 कय-दुञ्जण-सिर-विअणं सिर-कुसुमाहरणमणसिरो-विअणं ।
 आवज्जिअ-वाइअ-आउज्जस्सादिट्ठ-पुड-दलणं ॥ ८ ॥
 स्रसास-वलिअ-चिबुओ अकासि सो गउअपुञ्छ-पमुहेहिं ।
 गाअङ्क-कोञ्चरिउ-सुन्देरं पत्तो धणुह-सुण्डो ॥ ९ ॥

६. अन्योन्यं योधैस्तथा बुधैश्च श्लाघितः प्रशंसितः । मनोहरसर-
 लितः सरलः कृतः आकुञ्चितः कुटिलः कृतः उभयप्रकोष्ठः कलाचिको
 येन तथाविधः । स इति राजवाचकम् अनुक्तमपि प्रक्रमाञ्जयेत् ॥

दव्वा दइवे दइव्वं । “एच्च दैवे” [१५३] इति ऐत एत् अइश्चादेशः ॥

उच्चअ । नीचअ । “उच्चैर्नीचैस्तयः” [१५४] इति ऐतः अअः ॥

धीर । “ईद्वैर्ये” [१५५] इति ऐत ईत् ॥

७. संधाने शरासनशरारोपे वलितः आकर्णार्कर्षणे पश्चाद्गतो मनोहर-
 प्रकोष्ठो यः करः स एव सरोरुहं तेन कृत्वा । उत्प्रेक्ष्यते । लम्बमान-
 नालं यत् सरोरुहं तेन अवतंसितः शिखरितो नरपतेः कर्ण आस्ते ॥

८. युग्मम् । कृता दुर्जनानां शिरोवेदना संतापो यत्र । शिरसि
 कुसुमान्येव अलंकारो यत्र । शेषालंकारान् मुक्त्वेत्यर्थः । अशिरो-
 वेदनं यथा भवति एवं राजा आतोधिकैर्वादितं यद् आतोद्यं मृदङ्ग-
 पटहादिकं तस्य अर्दृष्टपुटं दलनं च गोपुच्छप्रमुखैः शरविशेषैरकार्षीत् ॥

९. किंभूतः । सोच्छ्वासं वलितं तिर्यग् नामितं चिबुकम् अधराधः-

अह कुच्छेअय-हत्थो कोच्छेअय-कउसलेण सो दिट्ठो ।

कोवेस कउच्छेअय-सिट्ठो त्ति असेस-पउरेहिं ॥ १० ॥

अव्भास-गारवेणं गोविअ-सव्वङ्ग-गउरवो फलए ।

नावाकारे तेरह-तेतीस-गुणो व्व सो आसि ॥ ११ ॥

प्रदेशो येन । धनुषि प्रसक्तः शौण्डः धनुःशौण्डः । सप्तमी शौण्डा-
धैरिति समासः । धनुःकलाकुशल इत्यर्थः । अत एव गवाङ्गकौञ्च-
रिण्वोर्हरभार्गवयोः सौन्दर्यं सौभाग्यं प्राप्तः प्राप्नोति स्मेति ॥

अन्नन्नं अन्नोन्नं । मणहर मणोहर । पवट्ठो पउट्ठ । सररुहेण सरोरुह ।
सिर-विअणं सिर-विअणं । आवज्जिअ आउज्जस्स । “ओतोऽद् वान्योन्य”
इत्यादिना [१५६] एषु ओतः अत्वं वा तत्संनियोगे च यथासंभवं कतयोर्वादेशः ॥

सूसास । “उत् सोच्छ्वासे” [१५७] इति ओत उत् ॥

गउअ गाअङ्क । “गव्यउआअम्” [१५८] इति ओतः अउ आअश्च ॥

कोञ्च । “औत औत्” [१५९] इति आद्यौतः औत् ॥

मुन्देरं । मुण्डो । “उत् सौन्दर्यादौ” [१६०] इति औत उत् ॥

१०. अथ अदृष्टपुटव्यधनानन्तरं कौक्षेयककौशलेन हेतुना कोपि
लोकोत्तरः कश्चिदप्येषः कौक्षेयकसिद्धः खड्गविद्यासिद्ध इत्यशेषपौरैः
निखिलनागरैः कौक्षेयकहस्तः सन् स राजा दृष्टः ॥

कुच्छेअय कोच्छेअय । “कौक्षेयके वा” [१६१] इति औत उर्वा ॥

कउसलेण । कउच्छेअय । पउरेहिं । “अउः पौरादौ च” [१६२] इति
औतः अउः ॥

११. नावाकारे फलके अभ्यासगौरवेण शिक्षामहत्त्वेन गोपितसर्वा-
ङ्गगौरवस्तिरोहितसमस्तगात्रगुरुत्वोपि स राजा आसीत् त्रयोदशत्रय-
स्त्रिंशदुण इव । स तदा अनेकभटप्रहारदानाद् अनेकस्तैर्ज्ञात इत्यर्थः ।
अपिः विरोधार्थोत्र द्रष्टव्यः । यः किल तिरोहितगात्रः स एकोपि

घडिआ अथेर-एकारएहि बहुएहिं दुव्वहा सत्ती ।
वेइल्ल-केल-कन्नैरयं व भामिय भुवि निहिता ॥ १२ ॥
विअइल्ल-कण्णिआरय-कयलेहिं ऐ-अइ त्ति भणिरेहिं ।
जोहेहि बोर-पोप्फल-पोरं-मन्नेहिं सा महिआ ॥ १३ ॥
नोमालिअ-नोहलिआ-सोमालाहिं सलोण-मोहाहिं ।
तस्सोब्भमिअं लवण सुकुमाल-मऊह-मालिस्स ॥ १४ ॥

न लक्ष्यते कथं पुनस्त्रयोदशगुणस्त्रयस्त्रिंशद्गुणो वेति विरोधः । परिहारस्तु उक्त एव ॥

गारवेणं गउरवो । “आच्च गौरवे” [१६३] इति औत आत्वम् अउश्च ॥
नावा । “नाव्यावः” [१६४] इति औत आवादेशः ॥

तेरह । तेतीस । “एत् त्रयोदशादौ” इत्यादिना [१६५] त्रयोदशन् इत्ये-
 वंप्रकारेषु संख्याशब्देषु आदेः स्वरस्य सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एत् ॥

१२. बहुभिः अस्थविरायस्कारैः दुर्वहा शक्तिः आयुधविशेषो घटिता निर्मापिता विचकिलकदलकर्णिकारमिव भ्रमयित्वा उपरि समन्तश्चलयित्वा तेन राज्ञा भुवि निक्षिप्ता । तेनेति अत्र ज्ञेयम् ॥

१३. अयि अयि भो भो इति भणितृभिः ब्रुवाणैः बदरपूगफलपूतरवद् आत्मानं मन्यन्ते ये ते तथा । तैर्यौधैः विचकिलकर्णिकारकदलैः पुष्प-
 फलैः सा शक्तिः सहिता अर्चिता ॥

अथेर । एकार । वेइल्ल । “स्थविरविचकिलायस्कारे” [१६६] इति पूर्ववद् एद्वा । विअइल्ल इत्याद्यपि दृश्यते ॥

केल कयलेहिं । “वा कदले” [१६७] इति पूर्ववद् एत् वा ॥

कन्नैरयं कण्णिआरय । “वेतः कर्णिकारे” [१६८] इति पूर्ववद् एत् वा ॥

ऐ-अइ । “अयौ वैत्” [१६९] इति पूर्ववद् ऐत् वा ॥

१४. नवमालिका यूथिका नवफलिका नूतनम् अल्पं फलं

चोदह-मणु-चोग्गुणओ भुवण-चउदहय-वइ-चउग्गुणओ ।
 चोत्थे वि जुगे ति-पुरिस-चउत्थओ लक्खिओ स तथा ॥ १५ ॥
 सागोक्खल-खइरोहल-लोहोऊखल-सिला-उल्लखलया ।
 चक्रेण तेण दलिआ चोव्वारं पुण चउव्वारं ॥ १६ ॥
 इअ रइअ-कोउहल्लो कोहल-दक्खेहिं तक्किओ राया ।
 उअ कण्हो एस इहं भरहेसर-चक्कवट्ठी ओ ॥ १७ ॥

[यस्याः सा] तद्वत्सुकुमाराभिः सलवणा लावण्ययुक्ता मयूखाः
 कान्तयो यासां ताभिः स्त्रीभिः सुकुमारमयूखमालिनः दर्शनीयद्युति-
 धारिणस्तस्य राज्ञः लवणम् उद्धमितम् उत्तारितम् । विशेषणान्यथा-
 नुपपत्त्या अत्र स्त्रीभिरिति ज्ञेयम् ॥

बोर । पोफ़ल । पोरं । नोमालिअ । नोहलिआ । “ओत् पूतर^०” इत्यादिना
 [१७०] पूर्ववद् ओत् ।

१५. चतुर्दशानां मनूनां स्वायंभुवाद्यृषीणां समाहारश्चतुर्दशमनु ।
 तस्माच्चतुर्गुणः । सर्वजनहितत्वेन अधिक इति भावः । मुर्मुवःस्वर्मह-
 र्जनस्तपः सत्येति सप्त । तान्येव सप्तभिर्वायुस्कन्धैः सह चतुर्दश
 भुवनानि । तेषां चतुर्दशकम् । तस्य पतिर्विष्णुः तस्माच्चतुर्गुणः ।
 चतुर्थेऽपि युगे कलावपि त्रिपुरुषस्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वररूपस्य सकल-
 लोकमहनीयत्वेन चतुर्थः स राजा तदा लवणोत्तारणक्षणे लक्षितः ।

१६. शाकस्य उल्लखलश्च खदिरस्य उल्लखलश्च लोहस्य उल्लखल-
 श्च शिलाया उल्लखलश्च ते तथा तेन राज्ञा चक्रेण आयुधविशेषेण
 दलिताः । कथम् । चत्वारो वारा यत्र दलने तत् तथा । पुनश्चतुर्वारं
 च । ते तेन भूयो भूयो भग्ना इति भावः ॥

१७. इति धनुःखड्गशक्तिचक्रादिकलाकौशलप्रकारेण रचितकुतूहलो
 राजा कुतूहले कौतुकहेतुकर्मणि धनुःकलादौ दक्षैः प्रवीणैस्तर्कितः
 पर्यालोचितः । कथम् । इह पृथग्याम् उत किं कृष्णः उत अथवा
 भरतेश्वरचक्रवर्तीति ॥

ओआरे अवयार-क्खमेण तेणावसद्-रहिण्ण ।

सेल्ल-कला-अवयासे भग्गो जोहाण ओआसो ॥ १८ ॥

पन्नास-पलोस्वगओ किं जलणो उअ रवि च्ति तस्स करे ।

उवहसिअ-परसुरामस्सूहसिअ-पवी महा-परस्स ॥ १९ ॥

सोमालहिं सुकुमाल । सलोण लवणं । मोहाहिं मज्जह । चोदह चउदहय ।
चोगुण चउग्गुणओ । चोत्थे चउत्थओ । सागोक्खल खइरोहल लोहोऊखल
उल्लखलया । चोव्वारं चउव्वारं । कोउहल्लो कोहल । “न वा मयूख०”
इत्यादिना [१७१] पूर्ववद् ओत् वा ॥

१८. अपकारे अपकारक्षमेण । सापराधे शिक्षाकरणसमर्थेनेत्यर्थः ।
 अपशब्देन अयशसा रहितेन । कचिदपि स्वलिताभावात् । तेन राज्ञा ।
 सेल्लेति देश्यः प्रासवाची । तस्य कलावकाशे योधानाम् अवकाशः
 स्फूर्तिः भग्नः । प्रासेन वेध्यव्यधनम् अस्य विलोक्य तथाविधकला-
 विकलत्वेन समोपहासपात्रं स्वं तर्कयन्तो भटा न प्रासं करेपि
 चकुरित्यर्थः ॥

१९. पञ्चाशत् पलानि मानम् अस्य स्यात् । °मात्रडिति संशये मा-
 त्रद् । द्विगोः संशये चेति तस्य लुप् । उपहसितः दीप्तिरक्षण्याभ्यां तिर-
 स्कृतः पविर्वज्रं येन स महापरशुः उपहसितस्तथाविधप्रहरणाङ्गीकारेण
 अनुकृतः परशुरामो येन स तथा तस्य राज्ञः करे गतः सन् ऊह्यते
 किं ज्वलनः उत रविरिति ॥

उअ ओ । ओआरे अवयार । अवयासे ओआसो । “अवापोते” [१७२]
इति पूर्ववद् ओत् वा ॥ कचिन्न । अवसद् । अवगओ । उअ रवि ॥

उवहसिअ रामस्सूहसिअ रामस्सोहसिअ । “ऊचोपे” [१७३] इति
पूर्ववद् ऊत् ओच्च वा ॥

१ BC °स्सोह°. The author means that we should read
 °रामस्सोहोसिअ (=°रामस्स ओहसिअ°) as well as °रामस्सूहसिअ°
 (=°रामस्स ऊहसिअ.)

सूल-कलाइ गुमण्णो सीर-णिसण्णो अ कित्ति-पङ्कुरणो ।

सो किच्ची-पाउरणं सिइ-पावरणं च अणुकाही ॥ २० ॥

अह राय-वाडिअत्थं नाओ आणाइओ रिउ-घरट्ठो ।

पुहइ-सईसेणागरु-सुरहि-मओ सुकुसुम-सुतारो ॥ २१ ॥

सचमर-कण्णो विदुरो गय-पावो देव-दुज्जओ विजणे ।

सो धरिओ पर-वारण-कवलण-नत्तंचर-चरित्तो ॥ २२ ॥

बालक-मुहो सुहकर-गज्जी सुहयर-गई अ इअ थुणिओ ।

जग-आगभिओ बहुतर-आअमिअ-कलेहिं बहुअरयं ॥ २३ ॥

२०. कीर्तिस्त्रिजगतीश्लाघा प्रावरणं यस्य [स] राजा शूलकलायां निषण्णो व्यावृतः । सीरे हलरूपायुधे निषण्णश्च कृत्तिप्रावरणम् ईश्वरं शितिप्रावरणं बलभद्रं [च] अन्वकर्षीत् अनुकृतवान् ॥

गुमण्णो णिसण्णो । “ उमो निषण्णे ” [१७४] इति पूर्ववद् उमादेशो वा ॥ पङ्कुरणो पाउरणं पावरणं । “ प्रावरणेऽङ्गवाज ” [१७५] इति पूर्ववद् अङ्ग आउ इत्येतौ आदेशौ वा ॥

२१. अथ शस्त्राभ्यासानन्तरं रिपुषु उपमर्दकत्वेन घट्टः अगारुवि सुरभिर्मदो दानजलं यस्य सुकुसुमा सुतारा शोभन आभरणविशेषो यस्य स तथाविधो नागः कुञ्जरो राजपाटिकार्थं चतुरङ्गसैन्यश्रमकरणाय बहिर्गन्तुं पृथिवीशचीशेन पृथिवीन्द्रेण आनायितः ॥

२२. अधुना गाथादशकेन तद्वर्णनम् आह । सचमरौ समीपप्रेङ्ख-स्प्रकीर्णकौ कर्णौ यस्य विदुरः हस्तिपकामिप्रेतकृत्यकरणाद् विचक्षणः गतं भद्रजातीयत्वेन नष्टं पापं कुचेष्टा यस्य देवदुर्जयः सुरैरपि दुर्गभिर्भवः । परेषां शत्रूणां परे अन्ये वा पराः प्रकृष्टा वा वारणास्तेषां कवलने ग्रसने नत्तंचरचरित्रः अत एव स गजो विजने एकान्ते धृतः ॥

२३. बालार्क इव अरुणत्वाद् मुखं यस्य सुखकरा शुभकरा वा

जलयर-अजलचर-वई जस्स य इन्धं रुसा-पिसाजी सो ।

सुहदेसु वि सुहओ जइ एरिसओ सो उण सुरेहो ॥ २४ ॥

अमुगो कर-आउण्टण-रम्मो चाउण्ड-काउँए तुट्टे ।

लब्भइ अणिउँतय-सुरहि-जउँण-जल-बहुल-मय-वट्टो ॥ २५ ॥

गार्जिर्बृंहितं यस्य शुभे करगर्जी यस्येति वा शुभतरगतिः जगता आगमितो ज्ञातश्च स गजः इति वक्ष्यमाणप्रकारेण बहुतरा आगमिता ज्ञाता कला यैः पुरुषैस्तैर्बहुतरकम् अतिशयेन स्तुतः श्लाघितः । स इति प्रक्रमात् ज्ञेयम् ॥

२४. जलचराजलचरयोः । हस्तिनोरिति गम्यम् । उत्कृष्टत्वेन पतिः यस्य चिह्नं रूपापिशाची । कोपेन चण्डाल इत्यर्थः । शुभदेष्वपि राज्यसमृद्धिकृत्त्वेन शुभदः स गजः ॥ अथवा अलं बहunoक्तेन । यदि पुनरीदृशः एतत्समः स त्रिभुवनप्रसिद्धः सुरेभ ऐरावणः । यदीति संभावने ॥

२५. अमुकोयं गजः करस्य शुण्डादण्डस्य आकुञ्चनं मण्डलीकरणं तेन रम्यः । अतिमुक्तकानीव माधवीलताकुसुमानीव सुरभिः यमुनाजलवद् बहुलः शितिः मदपट्टो दानप्रवाहो यस्य स तथा । चामुण्डाकामुके चन्द्रशेखरे तुष्टे परितोषं गते लभ्यते प्राप्यते ।

“स्वराद् असंयुक्तस्यानादेः [१७६] । अधिकारोयम् । यद् इत उर्ध्वम् अनुक्रमिष्यामः तत् स्वरात्परस्य असंयुक्तस्य अनादेर्भवतीति वेदितव्यम् ॥

राय-वाडिअत्थं । नाओ । आणाइओ । रिउ । पुहइ-सईसेण । मओ । “कग-चजतदपयवां प्रायो लुक्” [१७७] इति कादीनां लुक् ॥ प्रायोग्रहणात् क्वचिन्न ॥ अगरु । सुकुसुम-सुतारो । समचर । विदुरो । गय-पावो । देव । विजणे ॥ स्वराद् इत्येव । नत्तंचर ॥ असंयुक्तस्येति किम् । दुजओ । चरित्तो । बालक्क । गजी ॥ क्वचित् संयुक्तस्यापि । नत्तंचर ॥ अनादेरिति किम् । विदुरो । गय । विजणे । पर । जग । यस्य तु जत्वम् आदौ वक्ष्यते ॥ समासे तु वाक्याविभक्त्यपेक्षया भिन्न-

१ B अणिउंतय; C अणिउतय. २ BC पूर्वोक्त°. ३ BCD नक्क°. ४ BCD नक्क°.

अइमुतय-बिन्दु-करो अइमुत्तय-गोर-दन्तओ एस ।

सविमो खु साव-चविओ तिअस-गय-वरो महि-अलम्मि ॥ २६

अच्छ-कय-कण्ण-चिउओ महु-पिङ्गल-नयणओ मयङ्क-नहो ।

पियइ व लायण्णमिमो अखुज्ज-कुम्भो पर-गयाण ॥ २७ ॥

पदत्वमपि । तेन तत्र यथादर्शनम् उभयमपि । सुहकर सुहयर । आगमिओ
आअमिअ । बहुतर बहुअर । जलयर अजलचर । सुहदेसु सुहओ ॥ कचिद्
आदेरपि । इन्धं । उण ॥ कचित् चस्य जः । पिसाजी ॥ अमुगो इत्यादिषु तु
“व्यत्ययश्च” [४.४४७] इति कस्य गत्वम् ॥ आर्षे अन्यदपि दृश्यते । आउण्टण ।
अत्र चस्य टः ॥

२६. अतिमुक्तकानीव करे बिन्दवो यस्य अतिमुक्तकवद् गौरदन्तः
एष राजगजो ज्ञायते । सोयं त्रिदशगजो मुनेः कस्यचिच्छापेन आक्रो-
शेन च्युतो भ्रष्टः स्वर्गाद् महीतले ॥ मनसा प्रत्यक्षमिव परिकल्प्य
सुरेभ्य इदमा निरदिक्षत् ॥

चाउण्ड-काउँए । अण्णिउँत्तय । जउँण । “यसुना^१” इत्यादिना [१७८] मस्य
लुक् । लुकि च मस्य स्थाने अनुनासिकः ॥ कचिन्न । अइमुतय अइमुत्तय ॥
साव । “नावर्णात् पः” [१७९] इति न पस्य लुक् ॥

२७. अच्छं मलरहितं कचकर्णचिवुकं यस्य । मधुवत् पिङ्गले नयने
यस्य । मृगाङ्गवद् निर्मलत्वाद् नखा यस्य । अकुब्जौ उन्नतौ कुम्भौ
यस्य स गजः परगजानां लावण्यं पिबतीव निखिललावण्यस्य तत्र
दर्शनाद् इति भावः ॥

गय । कय । नयणओ । मयङ्क । लायण्ण । गयाण । “अवर्णो यश्रुतिः” [१८०]
“कगचज” इत्यादिना [१७७] लुकि शेषोऽवर्णः अवर्णात् परो लघुप्रयत्नतरयश्रुतिः ।
अवर्ण इति किम् । चिउओ ॥ अवर्णादित्येव । तिअस ॥ कचिद् भवति । पियइ ॥

१ BC कस्यचित्थानाज्ञासेन च्युतो. २ BC अण्णित्तय.

4 [कुमारपालचरित]

खप्पर-खीलय-कुञ्ज-कुसुम-समा जस्स सेल-खम्भ-दुमा ।
रुन्धिअ-खासिअ-छिकं पिक्खिज्जइ मय-गलो एस ॥२८॥
मरगय-गेन्दुअ-सरिसालि-गुच्छ-गण्डे निवो इहारूढो ।
जयइ चिलाए व्व परे सिरिकण्ठ-किराय-वीरे वि ॥२९॥
जिअ-घण-सीभर-गङ्गा-सीहर-चन्दिम-सुसीअ-सीअरओ ।
फलिहामल-वीस-नहो निहस-प्पह-चिहुरओ एस ॥३०॥

२८. कर्परश्च घटखण्डं कीलकश्च शङ्कुः कुञ्जकः शतपत्रिकाविशेषः
 तस्य कुसुमानि च तैः समाः । एतान् अनायासेन उत्पाटयतीत्यर्थः ।
 यस्य शैलस्तम्भद्रुमाः । एष मदकलो मदोत्कटः रुद्रकाशितक्षुत्तं यथा
 भवति एवं प्रेक्ष्यते ॥

अखुज । खप्पर । खीलय । “कुञ्ज” [१८१] इत्यादिना एषु कस्य
 खः। पुष्पं चेत् कुञ्जाभिधेयं न । अपुष्प इति किम् । कुञ्ज ॥ आर्षेण्यत्रापि ।
खासिअ ॥

२९. मरकतकन्दुकसदृशा अलिगुच्छा ययोस्तौ तथाभूतौ गण्डौ
 यस्य तस्मिन्निह गजे आरूढः स नृपः श्रीकण्ठकिरातवद्वीरानपि परान्
 शत्रून् किरातानिव पुलिन्दानिव जयति ॥

मय-गलो । मरगय । गेन्दुअ । “मरकत” [१८२] इत्यादिना कस्य गः।
 कन्दुके तु आद्यस्य गः ॥

चिलाए । “किराते चः” [१८३] इति कस्य चः । कामरूपिणि तु नेष्यते ॥
किराय ॥

३०. जिताः शैत्येन अभिभूता घनशीकरा गङ्गाशीकराश्च यैः अत
 एव चन्द्रिकावत् सुशीताः शीकरा मदबिन्दवो यस्य । स्फटिक-

पिहु-जहणो साहु-मुहो सरिसव-खल-कडुअ-सलिलओ अथिरो ।

इह एसो निव-जोग्गो पत्तो चोत्थि मयावत्थं ॥ ३१ ॥

निव-धम्म-रओ अह सो नभम्मि पाउस-घणो व्व पिधमिन्दो ।

अपिहं व आसणाओ असङ्कलं तं समारूढो ॥ ३२ ॥

वद् अमला विंशतिर्नखा यस्य । निकषः कषपट्टः । तस्य प्रभावं चिकुरा यस्य स तथाभूत एष गजः ॥

सीभर सीहर । “ शीकरे भहौ वा ” [१८४] इति कस्य भहौ वा । पक्षे सीअरओ ॥

चन्दिम । “ चन्द्रिकायां मः ” [१८५] इति कस्य मः ॥

फालिह । निहस । चिहुरओ । “ निकषस्फटिकचिकुरे हः [१८६] इति कस्य हः । चिहुरः संस्कृतेपीति दुग्गः (दुर्गः) ॥

३१. पृथुजघनो विकटकटीतटः साधुमुखः सौम्यवदनः सर्षप-खलवत् कटुकं सलिलं मद्जलं यस्य । अस्थिरः निरन्तरं हस्तकर्ण-तालचलनेन चञ्चलः एषः गजः चतुर्थी मदेन उपलक्षिताम् अवस्थां प्राप्तः । त्रिशद्वर्षदेश्यः संपन्न इत्यर्थः । अत एव नृपयोग्यः । एता-वता भद्रजातीयत्वम् उक्तम् । तथा च तल्लक्षणम् ।

महु-गुलिय-पिङ्गलक्खो अणुपुव्वि-सुजाय-दीह-नङ्गलो ।

पुरओ उदग्ग-धीरो सव्वङ्ग-समाहिओ भदो ॥ इत्यादि ॥

३२. [अथ] नृपस्य धर्मे दुष्टनिग्रहशिष्टप्रतिपालनादौ आचारे रतः । पृथक् भूतलस्थितत्वेन भिन्नः इन्द्रः स श्रीकुमारपालभूपः आसनाद् अपृथगिव शरीरसौस्थ्यकृत्त्वेन सिंहासनकल्पे अशृङ्खले अपासित-निगडे तस्मिन् हस्तीन्द्रे समारूढः । यथा नभसि प्रावृद्धनः । “ सप्तम्या द्वितीया ” [३.१३७] इति तम् इत्यत्र सप्तम्याः स्थाने द्वितीया ॥

नहो । प्पह । पिहु । जहणो । साहु । मुहो । “ खवथवभाम् ” [१८७] इति

पुन्नाम-दामवन्तो पुलोइओ भामिणीहि पउरीहिं ।
 छालङ्क-देव-तेओ सुहओ रइ-सूहवो व्व निवो ॥ ३३ ॥
 इन्दो दुहओ चन्दो धि दूहवो आसि खेअर-वट्ठणं ।
 तस्सि दिट्ठे तइआ मणि-खसिआहरण-खइअङ्गे ॥ ३४ ॥

खादीनां हः । असंयुक्तस्यैव । चोत्थि । मयावत्थं ॥ प्राय इत्येव । सरिसव-खल ।
 अथिरो । निव-धम्म । नभम्मि ॥

पिध अहिं । “पृथकि धो वा ” [१८८] इति थस्य धो वा ॥

असङ्खलं । “शृङ्खले खः कः [१८९] इति खस्य कः ॥

३३. गाथासप्तकेन राजवर्णनम् आह । पुन्नागदामवान् सुरपर्णिका-
 कुसुममालायुक्तः । छागाङ्कदेवो वह्निः । तद्वद् द्विषदारुदाहकत्वात् तेजो
 यस्य । सुभगः अनुकूलाचरणेन जगज्जनप्रियः नृपः रतिसुभगः इव
 कन्दर्पवद् भागिनीभिः भाग्ययुक्ताभिः पौरीभिः नागराङ्गनाभिः
 प्रलोकितः सोत्कण्ठम् ईक्षितः ॥

पुन्नाम । भामिणीहि । “पुन्नागभागिन्योर्गो मः” [१९०] इति गस्य मः ॥

छालङ्क । “छागे लः” [१९१] इति गस्य लः ॥

३४. तदा राजवीथीचलन्मदकलपृष्ठतलारोहकाले मणिखचिता-
 भरणैः पद्मरागेन्द्रनीलादिरत्नरोचिष्णुकटककेयूरमुकुटाद्यलंकारैः खचि-
 तानि युक्तानि अङ्गानि हस्तचरणोत्तमाङ्गप्रमुखा अवयवा यस्य तस्मिन्
 राज्ञि दृष्टे सति खेचरवधूनाम् इन्द्रो दुर्भगश्चन्द्रोपि दुर्भग आसीत् ॥
 सौम्यसौभाग्यलावण्योपततेत्तनुविलोकने सर्वाङ्गीणनयनसहस्रेण भीषण-
 त्वाद् इन्द्रः अन्तर्मलीमसत्वेन च चन्द्रस्तासां न प्रियंभावुकतां
 जगामेत्यर्थः ॥

सूहवो । दूहवो । “ऊत्वे दुर्भगसुभगे वः” [१९२] इति गस्य वः ॥ ऊत्व
 इति किम् । सुहओ । दुहओ ॥

वेस-पिसाओ मुत्ती-पिसल्लओ अ झडिलो अजडिलो य ।
 खट्टङ्ग-घण्ट-भूसो निवारिओ न जह अटइ पुरो ॥ ३५ ॥
 केढव-सयठारि-सढाल-विक्रमो फालिह-विमल-नेवच्छो ।
 चविला-फालिअ-कुम्भो नहं व चविडाइ फाडन्तो ॥ ३६ ॥
 अङ्कोल्ल-तेल्ल-णिद्धो असढो पिहडो कलाण सयलाण ।
 लहु-जहर-पिहर-पडियार-पाडणत्ताण कय-कीला ॥ ३७ ॥

३५. वेपेण पिशाचः जीर्णविवर्णविकृतवेषवान् ग्रहिलप्रायः । मूर्त्या
 पिशाचश्च भीषणदर्शनः । जटिलः सर्वत्र उद्गतरोमा । अजटिलः
 मुण्डितशिरमुण्डः कापालिकादिः । खट्वाङ्गघण्टाभ्यां भूषा यस्य । स च
 मूर्तककपालघण्टादिकलित ईश्वररूपधारी । जटाधर इत्यर्थः । निवारितो
 दुःशकुनकारणाद् निषिद्धः यथा येन पुरः अग्रे न अटति नागच्छति ॥

खांसअ खइअङ्गे । पिसाओ पिसल्लओ । “ खचित्० ” इत्यादिना
 [१९३] यथासंख्यं सल्लौ वा ॥

झडिलौ अजडिलो । “ जटिले जो झो वा ” [१९४] इति जस्य झो
 वा । “ टो डः ” [१९५] इति टस्य डश्च ॥ स्वरादित्येव । घण्ट ॥
 असंयुक्तस्येत्येव । खट्टङ्ग ॥ कचिन्न । अटइ ॥

३६. चतुर्भिः कलापकम् । कुमारेण कुमारपालेन कारितो विहारः
 कुमारविहारस्तस्मिन् श्रीपार्श्वनाथचैत्ये प्राप्तः । राजेति प्रक्रमात् ज्ञेयम् ।
 कीदृशः । कैटभशकटौ दैत्यौ तयोर्यः अरिभूतः सढालो नरसिंहस्तद्वद्
 विक्रमो यस्य । स्फटिकवद् विमलनेपथ्यः । चपेटया पाटितस्ताडितः
 कुम्भो येन स तथाभूतः । इयामकुम्भस्थलास्फालनात् अत्युच्चत्वेन
 अदृश्यकुम्भस्थलदत्तचपेटोत्थप्रतिरवाद् वा उत्प्रेक्ष्यते नभश्चपेटया
 पाटयन्निति ॥

३७. अङ्कोठतैलवत् स्निग्धः अरूक्षकायः अशठः शाठ्यवर्जितः

दढ-खन्ध-हार-नाडिं पेछन्तो निविड-कच्छ-नालिमिभं ।

उव्वेलु-अचुच्छङ्कुस-अलुच्छ-वेणूहि आवरिओ ॥ ३८ ॥

अणतुच्छ-टयर-कप्पूर-धूव-महमहिअ-टसर-सुइ-वत्थो ।

कुमर-विहारे पत्तो दूवर-पडिहार-दिन्न-करो ॥ ३९ ॥

सकलानां कलानां पिठरो भाजनम् । लघु जठरं बुभुक्षाक्षामकुक्षिः
तदेव पिठरस्तस्य प्रतीकारो भोजनलाभः तेन पातनम् इतस्ततो भ्रमणं
तेन ऋताः । पीडिता इत्यर्थः । तेषां कृता मनोरथातिगवस्तुदानेन
जनिता क्रीडा स्वेच्छाविलसनं येन स तथा ॥

३८. दढा स्कन्धे हारभूता नाडिर्वरत्रा यस्य । निविडा निश्चला
कक्षायां मध्ये च नाडिर्यस्य स तथा । तम् इभं क्षिपन् प्रेरयन् ।
उद्वेणवः उर्ध्ववंशदण्डास्ते च अतुच्छाङ्कुशाश्च एवम्भूता ये अतुच्छा
वेणवः प्रभूता राजविशेषास्तैरावृतः । वेणुर्वंशे नृपान्तरे इति वेणुशब्दो
राजविशेषवाच्यपि ॥

३९. अतुच्छं तगरश्च सुरभिद्रव्यभेदः कर्पूरो घनसारः धूपश्च
नानासुरभिद्रव्यक्षोदः तैः । अर्थात् तद्भूमैः प्रसृतानि व्याप्तानि त्रसरः
सूत्रभेदस्तस्य शुचीनि वस्त्राणि यस्य । तूवरः अनुद्धिन्नश्मश्रुमुण्डित-
श्मश्रुर्वा यः प्रतीहारस्तेन दत्तः करो यस्य स तथा ॥

केढव । सयदारि । मढाल । “ सटौशकटकैटभे ढः ” [१९६] इति
टस्य ढः ॥ फालिह । “ स्फटिके लः ” [१९७] इति टस्य लः ॥

चविला चविडाइ । फालिअ फाडन्तो । “ चपेटापाटौ वा ” [१९८]
इति चपेटायां ण्यन्ते पाटौ धातौ च टस्य लो वा ॥

जढर । “ ठो ढः ” [१९९] इति ठस्य ढः ॥

अङ्कोल । “ अङ्कोठे लः ” [२००] ॥

पिहडो पिठर । “ पिठरे हो वा रश्च ढः ” [२०१] इति ठस्य हो वा
तत्संनियोगे च रस्य ढः ॥

सुपइड्डं सुपडायं वेडिस-दल-नील-भित्ति-गण्भिणयं ।
 अणिउत्तयं-फुल्ल-हरं बालाण वि रुण्ण-अवहरणं ॥ ४० ॥
 बाहत्तरि-कल-सालाहण-सम-जणमलभि-कुसुम-कय-सोहं ।
 पलिल-सिर-पलिअ-पीवल-करण-घुसणुमीस-ण्हवण-जलं ४१

कीलो । “ डो लः ” [२०२] इति डस्य लः ॥ कचिद् वा । नाडि
 नालिं । कचिन्न । निविड ॥

उव्वेडु वेणूहि । “ वेणौ णो वा ” [२०३] इति णस्य लो वा ॥

अचुच्छ अडुच्छ अणतुच्छ । “ तुच्छे तश्चछौ वा ” [२०४] इति
 तस्य चछौ वा ॥

टयर । टसर । टूवर । “ तगरत्रसरतूवरे टः ” [२०५] इति तस्य टः ॥

४०. अधुना यादृशं तज्जिनमन्दिरं यादृशञ्च सन् राजा प्रविष्टस्तद्
 गाथाद्वादशकेनाह ॥ द्वादशभिः कुलकम् । निजनाम्ना अङ्कितम् उप-
 लक्षितं यद् निजकीर्तनम् । कुमारविहार इत्यर्थः । तद् भक्त्या आदरेण
 ततः प्राप्यनन्तरं स श्रीकुमारपालभूपः प्रविष्टः प्रविशति स्म । कीदृशं
 तत् । सुप्रतिष्ठं शास्त्रविधिविहितविधानविशेषम् अतिशयप्रसिद्धं वा ।
 सुपताकं चञ्च्रद्वैजयन्तीकं वेतसो वानीरस्तस्य दलानीव नीलमणिनिर्मि-
 तत्वेन या नीला भित्तयस्ताभिर्गर्भितं गर्तोपुरोर्ध्वशिखरान्तराले युक्तम् ।
 अतिमुक्तफुल्लानां गृहाणि पूजार्थं कृता गृहाकारा विच्छिन्नयो यत्र ।
 किं बहुना । बालानामपि रुदितापहरणम् कौतुकात् कृतसस्मितबालकम्
 इत्यर्थः ॥

४१. द्विसप्ततिः कला येषाम् अत एव सातवाहनसमा जनाः
 श्रावकलोका यत्र । अतसीकुसुमकृतशोभं क्षुमाप्रसूनजनितान्तरा-
 विच्छित्ति । पलितशिरसां यानि पलितानि तेषां पीतकरणं स्वर्णवर्णा-

१ BC अणिउत्तय°, २ BCD °घुसणुमीस°, ३ BC अचुछं, ४ B गर्तो-
 पूरो°.

पीअल-धाउ-विणिम्मिअ-विहत्थि-पम-माहुलिङ्ग-आहरणं ।
 भरह-जिण-भवण-सरिसं मङ्गल-वसहिं सिरी-वसइं ॥ ४२ ॥
 अध काहल-भव्व-जणं सिढिलिअ-कलि-कालमसढिलाणन्दं ।
 नयरस्स मेढिभूयं पढमं तित्थं व पुढवीए ॥ ४३ ॥
 पुहुवी-निसीढ-तम-भर-निसीहिणीनाह-सरिस-जिण-बिम्बं ।
 खण्डिअ-डम्भिअ-दम्भं उदण्ड-सुवण्णमय-डण्डं ॥ ४४ ॥
 डरिआणं दर-हरणं डङ्गागरु-दङ्ग-धूव-सुह-गन्धं ।
 अहि-डसण-डङ्ग-सरणं दसण-कवाडंसु-दङ्ग-तमं ॥ ४५ ॥

पादनं यद् घुसृणं कुङ्कुमं तेन उन्मिश्रं स्नपनजलं यत्र तत् तथा । स्नान-
 जलचन्दनेन यत्र पलितशिरसः स्वर्णवर्णकचा भवन्तीत्यर्थः ॥

४२. पीतधातुना गाङ्गेयेन विनिर्मितं वितस्तिप्रमं मातुलिङ्गाभरणं
 यत्र । भरतजिनभवनसदृशं मङ्गलानां कल्याणानां वसतिं स्थानं श्रियः
 शोभाया लक्ष्म्या वा वसतिम् ॥

४३. अथ कातराः पापभीरवो भव्यजना यत्र । शिथिलितः अनव-
 रतधर्मनिष्ठजनतापूर्णत्वेन मन्दीकृतः कलिकालो येन । आशिथिलः
 निबिडः आनन्दो यस्मात् । नगरस्य मेधिभूतं नाभिभूतम् । अन्यतीर्थ-
 परित्यागेन तदाराधनधार्मिकलोकदर्शनाद् उत्प्रेक्षते । पृथिव्यां प्रथमं
 तीर्थम् ॥

४४. पृथिव्यां निशीथे अर्धरात्रे यस्तमोभरस्तत्र निशीथिनीनाथ-
 सदृशं निर्मूलकापंकषत्वेन चन्द्रकल्पं जिनबिम्बं यत्र खण्डितदाम्भिक-
 दम्भम् । विघ्नविधानेन ध्वस्तमायिकमायम् इत्यर्थः । उदण्डसुवर्ण-
 मयदण्डम् ॥

४५. दरितानां भीतानां दरहरणं भयध्वंसकम् । दग्धागरुदग्ध-

१ B °विणम्मिअ°; C °विणमिअ°; D omits विहत्थि...भव्वजणं.
 २ BC सिढिलिअ°.

डाहत्त-दाह-हरणं कय-डोहलयाण पुत्र-दोहलयं ।
कडण-मई-चत्त-कदणं डब्भङ्कुर-नील-नीलमणिं ॥ ४६ ॥
डब्भग्ग-मई दर-डोलिर-सीसमदोलिरेण हिअएण ।
दूरमहरं डसन्ते डहमाणो मिच्छ-दिट्ठि-जणे ॥ ४७ ॥
थुणिरो देवं बारह-रवि-तेअं भत्ति-गग्गर-गिराए ।
धम्म-करि-करलि-हूओ कयलि-मिऊ कोह-अपलित्तो ॥ ४८ ॥

धूपाभ्यां शुभगन्धम् । अहिदशनदृष्टानां शरणं त्राणस्थानम् । लम्प-गाढविषाशिषोपि तत्रागता जीवन्तीत्यर्थः । दशनानां दन्तिदन्तानां कपटानि तेषाम् अंशवः तैर्दष्टं ग्रस्तं तमो येन ॥

४६. दाहार्तदाहहरणं भवदावसंतापापनोदकम् । कृतदोहदानां संजातदोहदानां पूर्णदोहदम् । पूरिताभिप्रेतम् इत्यर्थः । कदनमतिभिः हिंसाबुद्धिभिः । पापिष्ठैरित्यर्थः । तैरपि त्यक्तं कदनं यत्र । दर्भाङ्कुरवद् नीला नीलमणयः प्राङ्गणादिषु यत्र तत् तथा ॥

४७. स च कीदृशः । दर्भस्य कुशस्य अग्रं तद्वत् सूक्ष्मार्थपरि-च्छेदकत्वेन मतिर्यस्य । अदोलावता निश्चलेन हृदयेन उपलक्षितः । दरदोलावत् शीर्षं जिनबिम्बरामणीयकविलोकनविस्मयेन ईष-च्चलन्मस्तकं यथा भवति एवं प्रविष्टः जिनप्रवचनप्रभावनामात्सर्येण विघ्नाशक्ततया च दूरम् अतिशयेन अधरं दशतो मिथ्यादृष्टिजनान् दहन् संतापयन् ॥

४८. द्वादशरवितेजसं देवं वीतरागं भक्तिगद्गदगिरा जयजयेत्यादि-वाचा स्तोता स्तवनशीलः । धर्म एव करी तत्र कदलीभूतः शोभाकृत्त्वेन पताकातुल्यः । कदलीवद् मृदुः कोमलाङ्गः । क्रोधेन अप्रदीप्तः । प्रशान्त इत्यर्थः ॥

दोहल-दुउणिअ-धाराकयम्ब-धूलीकलम्ब-कण्टइओ ।
 धिप्पिर-सुवन्न-दिप्पिर-तणु-कन्ति-कवड्डिअन्न-पहो ॥ ४९ ॥
 चइउं निव-कउहाइं निसंढाइ-निवाण धम्म-सिक्खाओ ।
 ओसहमोसहिओ इव दिन्तो स निसीहिअं काउं ॥ ५० ॥
 निअ-नामङ्किअ-णिअ-कित्तणयं अनिलो व्व अतुल-थामेण ।
 पज्जलिआनल-तेओ भत्तीइ तओ पइट्ठो सो ॥ ५१ ॥

४९. दोहदेन स्वसमयोद्धूतधूलिधाराधरधाराधोरणीछोटनरूपदौहद-परिपूर्त्या द्विगुणितौ वृद्धि गतौ यौ धाराकदम्बधूलीकदम्बौ ताविव कण्टकितः संजातरोमाञ्चः । दीप्रसुवर्णवद् दीप्रा या तनुकान्तिस्तया कदर्थितान्यप्रभः ॥ एकस्यैव कदम्बस्य द्विधा अभिधा । यदुक्तम् ।

ग्रीष्मसमये विकासी कथितो धूलीकदम्ब इति लोके ।

जलधरसमयप्राप्तौ स एव धाराकदम्बः स्यात् ॥

५०. नृपककुदानि छत्रखड्गवाहनमुकुटचामररूपराजचिह्नानि त्यक्त्वा निषधादिनृपेभ्यो धर्मशिक्षाः धर्मोपदेशान् ददत् वितरन् । किंवत् । यथा औषधानि पण्यम् अस्य औषधिकः गान्धिकः औषधम् इति । स चतुःसमुद्रवसुंधराप्रसिद्धः नैषेधिकीं कृत्वा ॥

५१. अतुलस्थान्ना अमितबलेन कृत्वा अनिल इव वायुसदृशः प्रज्वलितानलतेजा जाज्वलितज्वलनप्रतिमप्रताप इति ॥

पडिहार सुपडायं । “ प्रत्यादौ डः ” [२०६] इति तस्य डः ॥ आपे दुक्कडादि ज्ञेयम् ॥ प्राय इत्येव । सुपइट्ठं ॥

वेडिस । “ इत्वे वेतसे ” [२०७] इति तस्य डः ॥

गब्भिणयं । अणिउत्तय । “ गर्भितातिमुक्तके णः [२०८] इति तस्य णः ॥

रुण्ण । “ रुदिते दिना ण्णः ” [२०९] इति दिना सह तस्य ण्णः ॥

वाहत्तरि । “ सत्तरौ रः ” [२१०] इति तस्य रः ॥

सालाहण । अलसि । “ अतसीसातवाहने लः ” [२११] इति तस्य लः ॥

१ BC निसिंढाइ°. २ BC °धोरिणी. ३ BC °समय°. ४ BC प्राप्ते स एव. ५ D निषेधिकीं. ६ BC अणिउत्तय.

लिम्बासय-निम्बगिरा कालि-ण्हाविअ-पाव-नाविआदरिसा ।

धम्म-रिउणो वि तस्सि दिट्ठे धम्मोम्मुहा हूया ॥ ५२ ॥

पल्लि पलिअ । “पलिते वा ” [२१२] इति तस्य लो वा ॥

[पीवल] पीअल । “पीते वो ले वा” [२१३] इति तस्य वो वा स्वार्थे ले परे ॥

विहत्थि । माहुल्लिङ्ग । भरह । वसहिं । काहल । “वितस्ति” [२१४] इत्यादिना

तस्य हः ॥ बाहुलकात् कचिन्न । वसइ ॥

सिडिलिअ । असडिला । मेडि । पढमं । “मेथि” [३१५] इत्यादिना थस्य ढः ॥

पुढवीए पुढवी । निसीढ निसीहिणी । “निशीथपृथिव्योर्वा” [२१६] इति थस्य ढो वा ॥

डम्भिअ दम्मं । उहण्ड डण्डं । डरिआणं दर । ड्डा दड्ड । डसण दसण ।

डट्ट दट्ट । डाह दाह । डोहलयाण दोहलयं । कडण कदणं । डब्भ दब्भ । डोलिर

अदोलिरेण । “दशान” इत्यादिना [२१७] दस्य डो वा ॥ दरस्य भयार्थवृत्तेरेव ।

अन्यत्र दर ॥

डसन्ते । डहमाणो । “दंशदहोः ” [२१८] इति दस्य डः ॥

बारह । गगार । “संख्यागद्दे रः ” [२१९] इति दस्य रः ॥

करलि । “कदल्याम् अद्रुमे” [२२०] इति दस्य रः ॥ अद्रुम इति किम् । कयलि ॥

पलित्तो । दोहल । “प्रदीपिदोहदे लः” [२२१] । प्रदीप्यतौ धातौ दोहदे च

दस्य लः ॥

कयम्भ कलम्भ । “कदम्भे वा ” [२२२] इति दस्य लो वा ॥

धिप्पिर दिप्पिर । “दीपौ धो वा ” [२२३] इति दस्य धो वा ॥

कवट्ठिअ । “कदर्थिते वः ” [२२४] इति दस्य वः ॥

कउहाइ । “ककुदे हः ” [२२५] इति दस्य हः ॥

निसडाइ । “निषधे धो ढः ” [२२६] इति धस्य ढः ॥

ओसह ओसडिओ । “वौषधे ” [२२७] इति धस्य ढो वा ॥

कित्तणयं । “नो णः” [२२८] इति नस्य णः ॥ आर्षे अनिलो । अनल इत्यादि ॥

निअ । णिअ । “वादौ ” [२२९] इति नस्य णो वा ॥

५२. निम्बवत् कटुः । क्रूर इत्यर्थः । एवंभूत आशयः अभिप्रायः

सो फणस-फालिहृदय-दीहर-भुअ-फलिह-जोडिअ-णडालो ।

अफरुस-गिराइ फालिअ-मोहोइअ जिण-थुइमकासि ॥५३॥

फलिहा-जलं बहुत्तम्बुजेहि जह जह वणं च नीमेहि ।

जग-सिरि-नीवावेडय संहइ मही तह तुह पएहिं ॥ ५४ ॥

तुह कय-कुसुमामेला पणट्ट-पारद्धि-पमुह-पाव-मला ।

मुत्ताहल-विमला इह हवन्ति रेभ व्व मुद्धन्ना ॥ ५५ ॥

तथा निम्बवद् गीश्व येषाम् । कलिरेव कुत्सितकर्मणा नापितः पापमेव नापितः तयोः उपकरणभूतत्वेन ज्ञापकत्वेन च आदर्शाः अत एव धर्मरिपवोपि तस्मिंस्तथाविधनृपे दृष्टे सति धर्मोन्मुखा भूता जाताः । अपिर्विस्मये ॥

लिम्बा निम्ब । ण्हाविअ नाविअ । “निम्बनापिते लण्हं वा” [२३०] इति नस्य लण्हौ वा ॥ “पो वः” [३३१] इति पस्य च वः ॥ प्राय इत्येव । रिउणो ॥

५३. पनसपारिभद्राविव यौ दीर्घौ भुजपरिघौ ताभ्यां योजितं ललाटं भालस्थलं येन । ललाटयोजितकर इत्यर्थः । पाटितमोहो विनाशित-विपरीतावबोधः सन् अपरुषगिरा मृदुस्वरेण इति वक्ष्यमाणरीत्या स राजा जिनस्तुतिम् अकार्षीत् ॥

५४. स्तुतिमेव गाथाश्रुकेनाह । परिखा खातिका तस्या जलं यथा प्रभूताम्बुजैः वनं च यथा नीपैः राजति । जगतां श्रियो नीपानां कदम्ब-कुसुमानाम् आपीड शोभाकृत्त्वेन [हे] शेखर तथा तव पादैर्मही राजति ॥

फणस । फालिहृदय । फलिह । अफरुस । फालिअ । फलिहा । “पाटि” इत्यादिना [२३२] प्यन्ते पटिधातौ परुषादिषु च पस्य फः ॥

बहुत्तं । “प्रभूते वः” [२३३] इति पस्य वः ॥

५५. तव कृतकुसुमापीडाः प्रनष्टपापद्धिप्रमुखपापमलाः अत एव मुक्ताफलवद् विमला विगतकर्ममला इह अस्मिन् जन्मनि भवन्ति

१० तह सहइ मही तुह पएहिं.

सहलो जम्मो सभलं च जीविअं ताण देव फणि-चिन्ध ।

जे तं चम्पय-सवलेहिं भिसिणि-कुसुमेहिं अचन्ति ॥ ५६ ॥

असिर-कमन्धे अकयन्ध-सिरे समरम्मि तुज्झ ज्ञाणेण ।

केढव-रिउणो व्व निवा विसढाविसमं न जाणन्ति ॥ ५७ ॥

वम्मह-पिआहिवन्नु अहिमन्नु-पिआ य अहरिओ तेण ।

तुह भसल-साम पय-पङ्कएसु भमराइअं जेण ॥ ५८ ॥

रेफवद् मूर्धन्याः सकललोकाग्रस्थाः । सिद्धा भवन्तीत्यर्थः । रेफोपि

“ ऋवर्णटवर्गरषा मूर्धन्याः ” इति मूर्धन्यः ॥

नीमेहि । नीव । आवेडय कुसुमामेला । “ नीपापीडे मो वा ” [२३४]

इति पस्य मो वा ॥

पाराद्धि । “ पापद्धौ रः ” [२३५] इति अपदादौ पस्य रः ॥

५६. हे देव पार्श्वे फणिचिह्न तेषां जन्म सफलम् जीवितं च सफलम् । ये त्वां चम्पकशबलैर्विसिनीकुसुमैः अर्चन्ति पूजयन्ति ॥

क्वचिद् भः । रेभ ॥ क्वचित्तु हः । मुत्ताहल ॥ क्वचिद् उभावपि । सहलो । सभलं ।

“ फो महौ ” [२३६] इत्यनेन ॥ अनादेरित्येव । फणि ॥

सवलेहिं । “ वो वः ” [२३७] इति वस्य वः ॥

भिसिणि । “ विसिन्यां भः ” [२३८] इति वस्य भः ॥

५७. आशिरांसि कबन्धानि यत्र अविद्यमानकबन्धानि शिरांसि यत्र तस्मिन् समरे तव ध्यानेन भवतः स्मरणेन कैटभरिपव इव विष्णव इव [नृपा] विषमाविषमं न जानन्ति ॥ सर्वत्र विजयवैजयन्तीं प्राप्नुवन्तीति भावः ॥ अशिर इति कबन्धविशेषणं स्वरूपभणनार्थम् । केढव-रिउणो इत्यत्र बहुत्वं मत्स्याद्यवतारापेक्षया ॥

कमन्धे अकयन्ध । “ कवन्धे मयौ [२३९] इति वस्य मयौ ॥

केढव । “ कैटभे भो वः ” [२४०] इति वस्य वः ॥

विसढाविसमं । “ विषमे मो ढो वा ” [२४१] इति वस्य ढो वा ॥

५८. मन्मथपिता विष्णुः अभिमन्युः अर्जुनाङ्गजः अभिमन्यु-

पहु तुम्हकेर-अह-खाय-संजमे सोवओग-साहूण ।

न समो अह जाओ तव-किसङ्ग-लट्ठी वि हु कुदिट्ठी ॥५९॥

करणिजाकरणीअं पेआपिअं च जे न वि गुणान्ति ।

ते दोस-दुइजा वि हु गुण-वीआ हुन्ति तई दिट्ठे ॥ ६० ॥

पिता च तेन अधरितः न्यकृतः । स सर्वोत्कृष्ट इत्यर्थः । हे भसलवत्
श्यामल तव पदपङ्कजयोः येन भ्रमरायितं चञ्चरीकवद् आचरितम् ।
यस्त्वां प्रणत इत्यर्थः ॥

वम्मह । “ मन्मथे वः ” [२४२] इति मस्य वः ॥

पिआहिवन्नू अहिमन्नू । “ वाभिमन्यौ ” [२४३] इति मो वो वा ॥

भसल भमराइअं । “ भ्रमरे सो वा ” [२४४] इति मस्य सो वा ॥

५९. हे प्रभो पार्श्व त्वदीये भवत्संबन्धिनि यथाख्यातसंयमे पञ्चम-
चारित्रे सोपयोगसाधूनां सावधानयतीनाम् । हु इति निश्चितम् । न
समो न सदृशः । कः । यथाजातः शीतार्तपाद्युपद्रवसहनाय प्रावरणरहितः
तपसा कृशाङ्गयष्टिः दुर्बलगात्रोपि कुदृष्टिर्जमदभ्यादिः ॥

जेण । “ आदेर्यो जः [२४५] इति यस्य जः ॥ आदेरिति किम् । भमराइअं ।
बाहुलकात् सोपसर्गस्य अनादेरपि । संजमे ॥ कचिन्न । सोवओग ॥ आर्षे
लोपोपि । अह-खाय । अह-जाओ ॥

तुम्हकेर । युष्मद्यर्थपरे तः ” [२४६] इति यस्य तः ॥

लट्ठी । “ यष्ट्यां लः ” [२४७] इति यस्य लः ॥

६०. हे देव करणीयाकरणीयं पेयापेयं च ये नैव जानन्ति ते
दौषद्वितीया अपि गुणद्वितीयाः सगुणास्त्वयि दृष्टे सति भवन्ति ।
संबोधनपदम् अत्र द्वेयम् ॥

वैकम्ब-उत्तरीआ धवल-दुगूलोत्तरिज-पिहिअ-मुहा ।

तुह कय-ण्हवणा घण-छाय-छत्त-छाहीओ माणन्ति ॥ ६१ ॥

इय सच्छाओ कइवाह-परिअणो कइअवं थुइं काउं ।

आइ-किडि व्व अमेडो जिण-ण्हवणे अह पयट्ठो सो ॥ ६२ ॥

पछाणिअ-अपडायाणिअ-हयमाएहि अवर-राएहि ।

कणवीराच्चिय-कलसो हलिद्-गोरो स किर दिट्ठो ॥ ६३ ॥

६१. हे देव वैकक्ष्ये उत्तरासङ्गे उत्तरीयम् उपरितनं वस्त्रं येषाम् धवलं तदेव धौतत्वाच्छुचि यद् दुकूलं क्षौमं तच्च तद् उत्तरीयं च तेन पिहितं विगान्धोष्णोच्छ्वासलग्नाशातनाशङ्कया स्थगितं मुखं वैस्ते तथा । तव कृतस्नाना घना सान्द्रा छाया आतपाभावो यस्मात् तच्च तच्छत्रं च तेन याश्छायाः शोभास्ता अनुभुञ्जते अनुभवन्ति ॥

करणिजाकरणीअं । पेआपिजं । दुइजा वीआ । उत्तरीआ दुगूलोत्तरिज ।
“वोत्तरीयानीयतीयकृद्ये जः” [२४८] इति यस्य जो वा ॥

६२. इति पूर्वोक्तरीत्या कतिपयां स्वशक्त्युचितां स्तुतिं कृत्वा स-
च्छायः शोभनकान्तिः कतिपयपरिजनः मितपरिवारः । आदिकिरिः
आदिवराहः स इव अमेरः अकातरः स श्रीकुमारपालभूपः जिनस्नपने
अथ स्तवनभणनानन्तरं प्रवृत्तः ॥ अत्र स्तुतिं कृत्वेति क्त्वाप्रत्ययेन
स्नानप्रवृत्तेरानन्तर्यमात्रे उक्तेऽपि अत्यानन्तर्यप्रतिपादनार्थम् अथशब्दः ।
यथा देवदेवं प्रणम्यादौ इत्यत्र आदिशब्दः अतिसामीप्यप्रतिपत्त्यर्थः ॥

छाय छाहीओ । “छायायां होऽकान्तौ वा” [२४९] इति हो वा ॥
अकान्तौ इति किम् । सच्छाओ ॥

कइवाह कइअवं । “डाहवौ कतिपये” [२५०] इति यस्य डिदाह-वौ
पर्यायेण ॥

किडि । अमेडो । “किरिमेरे रो डः” [२५१] इति रस्य डः ॥

६३. पर्याणं गृह्णन्ति हयाः । णिज् बहुलम् इत्यादिना णिच् । ते

तेण जिणम्मि दुवालस-रवि-तेए मुहल-घण्ट-थोर-रवं ।
णङ्गलि-लङ्गलिभायर-सरिसेण पलोड्डिआ कलसा ॥ ६४ ॥
णङ्गलि-णाहलत्तण-अपुण-भवत्थं निवेण करुणाए ।
लङ्गलि-लाहला वि हु सित्ता जिण-ण्हवण-सलिलेण ॥ ६५ ॥

सैन्यपालैः प्रयुज्यन्ते स्म । प्रयोक्तृव्यापारे णिगि क्तः । ततः पर्याणिता
 ग्राहितपल्ययना अपर्याणिताश्च हया यत्रेति । एवम् आयातैः अपरराजैः
 करवीरैः करवीरकुसुमैः अर्चितकलशः । हरिद्रावद् गौरः स राजा
 किल दृष्टः । सविस्मयोत्कण्ठं विलोकितः । किलेति प्रसिद्धौ ॥

पल्लाणिअ अपडायणिअ । “पर्याणे डा वा” [२५२] इति रस्य डा वा ॥
कणवीर । “करवीरे णः” [२५३] इति आद्यरस्य णः ॥

६४. लाङ्गलिलाङ्गलिभ्रातृसदृशेन बलभद्राच्युततुल्येन तेन राज्ञा
 मुखराः प्रतिरवैर्वाचाला या घण्टास्तासां स्थूलो रवो यत्र इत्येवं जिने
 जिनविम्बे द्वादशरवितेजसि पर्यस्ताः कर्पूरकुङ्कुमादिसुरभिद्रव्यक्षोदमिश्र-
 जलमोचनाय अवाञ्चः कृताः कलशाः सुवर्णमणिमृन्मयादिकुम्भाः ॥

हलिद् । मुहल । “हरिद्रादौ लः” [२५४] इति रस्य लः ॥ आपे दुवालस ।
थोर । “स्थूले लो रः” [२५५] इति लस्य रः ॥

६५. लाङ्गलिलाहलत्वयोः तिर्यक्त्वम्लेच्छविशेषत्वयोः अपुनर्भवार्थं
 पुनरप्रादुर्भावाय नृपेण करुणया । आस्ताम् अन्ये । लाङ्गलिलाहला
 अपि । हु इति निश्चितम् । सिक्ताः आर्द्राः कृता जिनरूपनसलिलेन ॥

णङ्गलि लङ्गलि । णङ्गलि । णाहल लाहला । “लाहललाङ्गललाङ्गले वादेर्णः”
 [२५६] । एपु आदेर्लस्य णो वा ।

ससि-खण्ड-ण्डालाहिं समरी-भासाइ दूसिमिण-हरणं ।

सिविणे वि दुलहमणुजिणमकारि संगीयमित्थीहिं ॥ ६६ ॥

दाढिआ सुनीविआहिं नीमीओ नच्चणीहिं त्कालं ।

सविसेस-सद्-गीए सज्जाइ-कमोक्कम-पयट्टे ॥ ६७ ॥

६६. शशिखण्डवद् अष्टमीचन्द्रवत् ललाटं भालस्थलं यासां तामिः स्त्रीभिः शबरीभाषया गायनप्रसिद्धपुलिन्दीभाषया उपलक्षितं दुःस्वप्न-हरणम् । जिनगुणगणोत्कीर्तनाकर्णनैर्दुःस्वप्नसूचितोपद्रवविघातात् । स्वप्ने^१ किल दुःप्रापमपि प्राप्यते । परं तत् स्वप्नेपि दुर्लभं जिनमनु पार्श्वनाथं लक्ष्मीकृत्य संगीतकं प्रेक्षणीयकम् अकारि प्रारब्धम् ॥

[ण्डालाहिं । “ललाटे च” [२५७] इति आदर्लस्य णः ॥]

समरी । “शबरे वो मः” [२५८] इति बस्य मः ॥

६७. गार्थैकादशकेन तद्वर्णनम् आह । शोभनाः । रचनया बन्धुरा इत्यर्थः । नीवयो वस्त्रग्रन्थयो यासां तामिर्नर्तनीभिः नीवयः तत्कालं प्रेक्षणक्षणे द्रढिताः नर्तनाय निश्चलीकृताः । कदा । षड्भ्यो जातः षड्जः । यदुक्तम्

नासां कण्ठमुरस्तालु जिह्वां दन्तांश्च संस्पृशन् ।

षड्भ्यः संजायते यस्मात् तस्मात् षड्ज इति स्मृतः ॥

स आदिर्येषाम् ऋषभादिस्वराणां तेषां क्रमेण नादाध्यारोहपरिपाट्या उत्क्रमेण च तथैव व्याघुटनेन ताभ्यां प्रवृत्ते । एतेन शुद्धरागयुक्तत्वम् अत्रोक्तम् । सविशेषा निर्दोषसदृशसार्थकत्वेन रम्याः शब्दा यत्र तच्च तद् गीतं च तस्मिन् सति ॥

दूसिमिण सिविणे । सुनीविआहिं नीमीओ । “स्वप्ननीव्योर्वा” [२५९] इति बस्य मो वा ॥

सविसेस । सद् । सज्जाइ । “शषोः सः” [२६०] इति शषयोः सः ॥

१ BC स्वप्नेपि.

५ [कुमारपालचरित]

तइआ वाणिअ-सुसाहिं निव-सुण्हा-वल्लहाओं ता दिट्ठा ।
 पाहाण-पुत्तिआहि व पासाण-त्थम्भ-लग्गाहिं ॥ ६८ ॥
 वाञ्छिअ-दस-विह-धाऊ जणणी लासस्स दह-विहस्सावि ।
 दिवसे दिवहावगमे अ सुह-यरी वाइआ वीणा ॥ ६९ ॥
 रञ्जिअ-नर-सिंघेणं वंसिअ-सीहेण वाइओ वंसो ।
 दाघत्त-दाह-हरणो लुह-धवले जिण-गुणे गाउं ॥ ७० ॥

६८. तदा प्रेक्षणीयकक्षणे नृपस्तुषाणां राजवधूनामपि वल्लभाः
 विलोकनाय ईप्सितास्ता नर्तक्यः पाषाणस्तम्भे लग्नाभिः संकीर्णत्वेन
 प्रेक्षणीयकस्य दुर्दर्शत्वेन संबद्धाभिर्वाणिजस्तुषाभिः दृष्टाः । नर्तनरामणीय-
 कलोलुपत्वेन निर्निमेषनिश्चलत्वादिना तथावस्थानात् पाषाणपुत्तिकाभि-
 रिवेत्युत्प्रेक्ष्यते ॥

सुसाहिं सुण्ह । “स्तुषायां ण्हो न वा” [२६१] इति षस्य ण्हो वा ॥

६९. व्यञ्जितः तत्प्रदेशकोणसारणया प्रकटितो दशविधो दशभेदो
 धातुः भरतादिशास्त्रप्रसिद्धः आलत्तिकविशेषो यथा । दशविधो गेयपदा-
 द्यङ्गभेदेन दशप्रकारः । यदुक्तम्

गेयपदं स्थितं पाठ्यं आसीनं पुष्पगण्डिका ।

प्रच्छेदकस्त्रिमूढं च सैन्धवाख्यं द्विमूढकम् ॥

उत्तमोत्तमकं चैव उक्तप्रत्युक्तमेव च ।

इति दश लास्याङ्गानि । तस्यापि लास्यस्य जननी उत्पादिका । तत्स्वरानु-
 सारेण नर्तकीनां नर्तनात् । दिवसे दिवसापगमे च । अहर्निशम् इत्यर्थः ।
 अमृतास्वादकल्पस्वरकलितत्वेन सुखकरी वीणा वादिता क्राणिता ॥

पाहाण पासाण । दस दह । “दशपाषाणे हः” [२६२] इति शषयोर्यथा-
 दर्शनं हो वा ॥

दिवसे दिवहा । “दिवसे सः” [२६३] इति सस्य हो वा ॥

७०. रञ्जितः आह्लादितः नरसिंहः कुमारपालराजो येन तेन

1 BC omit ‘रामणीयक...त्प्रेक्ष्यते’. २ C आलतिक्य°. ३ C स्थितं.

४ BC पाठ्यं मासीनं.

छामि-छत्तिवण्ण-गोरी छट्ठी भल्लि व्व पञ्च-बाणस्स ।

मय-छावच्छी वर-मुहर-गायणी गिण्हिउं तालं ॥ ७१ ॥

अमय-छिरा-महुर-सरा अमय-सिरोवम-सराहि अणुगमिआ ।

जिण-गाणम्मि पयट्ठा गुण-भायण-दाण-भाणं तो ॥ ७५ ॥

दणु-कुल-दणुअ-कुलाराइ-दुल्लहं तीइ रा-उल-विहारे ।

राय-उल-पियमवीअं गीअं सोउं न को आओ ॥ ७६ ॥

वांशिकसिंहेन । वंशवादनं शिल्पम् अस्य वांशिकश्रेष्ठेन दाहार्तानां दाहस्य
हरणः श्रुतिसुखकृत्त्वेन संतापस्य विनाशको वंशो वेणुर्वादितः सुधावत्
मक्कोलवत् निर्मलान् जिणगुणान् गातुम् ॥

सिंघेणं सिंहेण । “ हो घोऽनुस्वारात् ” [२६४] इति हस्य घो [वा] ॥
कचिद् अननुस्वारादपि । दाघत्त दाह ॥

७१. युग्मम् । ततः वीणावेणुवादनानन्तरं वरमुखरगायनी तालं
कांक्षिकां गृहीत्वा जिनगाने प्रवृत्ता । कीदृशी । शमिसप्तपर्णवत्
शमीसप्तच्छदपुष्पवद् गौरी गौरवर्णा । पञ्च बाणाः उन्मादनमदन-
मोहनतापनशोषणाख्याः शरा यस्य स पञ्चबाणः कन्दर्पस्तस्य षष्ठी
भल्लिरिव । तथा हि बाणैरिव स सर्वं स्ववशं करोतीति भावः । मृग-
शावस्येव आक्षिणी यस्याः ॥

७२. अमृतशिरावत् सुधाधारावत् मधुरः स्वरो यस्याः सा तथा
अमृतशिरोपमः स्वरो यासां ताभिः अनुगता । आलतिकाक्षणे
अन्यगायनीभिः कृतपृष्ठनिनादेत्यर्थः । गुणभाजनानां गुणपात्राणां यद्
दानं जिनसद्गुणोत्कीर्तनोत्थपरितोषाद् धनवितरणं तस्य भाजनम् ॥

छुह । छामि । छत्तिवण्ण । छट्ठी । छावच्छी । “ षट्शमी ” [२६५]
इत्यादिना आदेर्वर्णस्य छः ॥

छिरा सिरो । “ सिरैयां वा ” [२६६] इति आदेशो वा ॥

७३. दनुजकुलस्य दैत्यसमूहस्य दनुजकुलारातयो देवास्तेषां च

सकय-वारण-पाइअ-वायरण-पउत्त-सह-कय-गीए ।

आउज्जिअ-पायारे रङ्गे पुण आसि गुणि-पारो ॥ ७४ ॥

तत्थागओ अ कालायस-सम-कालास-अहिअ-हिअओ जो ।

सो केलि-किसलयासोअ-किसल-कोमल-हिओ आसि ॥ ७५ ॥

दुग्गावी-पा-वीढं दुग्गा-एवीस-पाय-वीढं च ।

मोत्तुं गण-गन्धच्चा तं गीअं सोउमोच्छरिया ॥ ७६ ॥

दुर्लभं राजकुलस्य नरनाथयूथस्य प्रियं श्रोत्रसुखकृत्त्वेन हृद्यम् अद्वितीयं
तस्या वरमुखरगायन्या गीतं श्रोतुं राजकुलविहारे कुमारविहारे को
नायातः । किं तु सर्वोप्यायातः ॥

भायण भाणं । दणु दणुअ । रा-उल राय-उल । “ लुग् भाजनं ”

[२६७] इत्यादिना सत्वरस्य जस्य लुग् वा ॥

७४. संस्कृतव्याकरणप्राकृतव्याकरणयोः प्रयुक्ताः प्रतिपादिता ये
शब्दास्तैः कृतं गीतं यत्र आतोधिकानां मृदङ्गादिवादकानां प्राकारो
मण्डलं यत्र तस्मिन् रङ्गे पुनः गुणिप्राकार आसीत् ॥ संगीतकाकर्णनाय
समागतसमस्तलोकेपि प्रासादे रङ्गभूमौ विचक्षणा एव उपवेशिता
इति पुनःशब्दार्थः ॥

७५. तत्र च रङ्गे कालायसं लोहजातिस्तेन समं कालायसाद्
अधिकं च हृद्यं यस्य स तथाविधो य आगतः स केलिकिसलया-
शोककिशलयवत् रम्भाकङ्कल्लिदलवत् कोमलहृदय आसीत् ॥ चित्त-
चमत्कारकारिजिनेन्द्रगुणस्फीतगीतश्रवणात् सोपि सार्द्रहृदयः संबृत्त इति
यावत् ॥

वारण वायरण । पायारे पारो । आओ तत्थागओ । “ व्याकरणप्राकारा-
गते कर्गोः ” [२६८] इति को गश्च लुग् वा ॥

कालायस कालास । किसलया किसल हिअओ । हिओ । “ किसलयं ”

[२६९] इत्यादिना यस्य लुग् वा ॥

७६. दुर्गादेव्याः गौर्याः पादपीठं पादासनम् । अत्र च सामीप्यात्

जिण-पाय-वडण-गुरु-पा-वडणाइं चइअ तत्थ उब्भ-जणो
 पुलयङ्कुरेहि कलिओ उउम्बरो उम्बरेहिं व ॥ ७७ ॥
 जाव निवो कय-पूओ आरत्तिय-मङ्गलं न जा कुणइ ।
 ता देव-उले मरुवय-पूअं अणुसोइउं लग्गो ॥ ७८ ॥
 मइ ताव देउलमिमं निम्मविअं सहल-जीविअमणेण ।
 सव्व-रिउ-कुसुम-पूआ नो जइ जीअं न मे सहलं ॥ ७९ ॥

चरणान्तिकम् इत्यर्थः । दुर्गादेवीशस्य पादपीठं मुक्त्वा गणा नन्दिवन्दि-
 प्रभृतयस्ते च ते ते गन्धर्वाश्च किंनरास्तद् गीतं श्रोतुं कर्णाञ्जलिभिः
 पातुम् अवस्तृता आगताः ॥

७७. जिनपादपतनगुरुपादपतनानि त्यक्त्वा तत्र रङ्गस्थाने ऊर्ध्व-
 जनः आसीत् । किंभूतः । पुलकाङ्कुरैः कलितो युक्तः । किंवत् । यथा
 उदुम्बरो जन्तुफलः उदुम्बरफलैरिति ॥

दुग्गावी दुग्गा-एवी । पा-वडि पाय-वीढं । पाय-वडण पा-वडणाइं । उउ-
 म्बरो उम्बरेहिं । “दुर्गादेवी” [२७०] इत्यादिना दस्यान्तर्मध्ये लुग् वा ।
 अन्तरिति किम् । दुर्गादेव्याम् आदौ मा भूत् ॥

७८. यावत् कृतपूजो नृपः तथा आरात्रिकेन सहितं मङ्गलं
 आरात्रिकमङ्गलम् । आरात्रिकं माङ्गलिक्यं चेत्यर्थः । न यावत् करोति
 तावद् देवकुले कुमारविहारे मरुवकपूजाम् अनुशोचितुं लग्नः । पूजा-
 विषयं पश्चात्तापं कर्तुं प्रवृत्तः ॥

७९. अनुशोचनमेवाह । मया तावद् देवकुलम् इदं निर्मापितम् ।
 अनेन च सफलं जीवितं निर्मापितम् । मम चेत्यर्थात् । परं सर्वर्तु-
 कुसुमपूजा नो यदि चेन्न तदा जीवितं न मे सफलम् ॥ देवगृहविधाना-
 ज्जीवितं सफलमपि तथाविधपूजाया अभावाद् नातिशयेन सफलम्
 इति यावत् ॥

अह भणिअं खे सासण-देवीए एवमेव मा जूर ।

आवत्तमाण-जस तुममेमेअ किमत्तमाण-मणो ॥ ८० ॥

गुणि-पावारय-पारय दुह-अड-चिन्तावडेसु मा पडसु ।

होही तुह उज्जाणं सई सव्व-रिऊहि कय-कुसुमं ॥ ८१ ॥

८०. अथ इत्थं चिन्तानन्तरं खे गगनाङ्गणे शासनदेव्या भणितम् ।
आवर्तमानं त्रिलोक्यां बम्भ्रम्यमाणं यशो यस्य । तस्य आमन्त्रणम् ।
हे आवर्तमानयशः त्वम् एवमेव मा खिद्यस्व निरर्थकं मा दैन्य-
युक्तो भव । तथा एवमेव किम् आवर्तमानमनाः सर्वर्तुकुसुमपूजा
भविष्यति वा न वेति किं चिन्तापरचित्तः ॥

८१. खेदचिन्तयोर्निरर्थकत्वमेवाह । गुणिन एव प्रावारकाः पटा-
स्तेषां प्रावारक अनुपमागणितगुणयुक्तत्वेन आच्छादक । दुःखं खेदः
तदेव अवटश्च कूपः । चिन्ता अभीप्सितार्थं प्रति संदेहः सैव अवटश्च ।
तयोस्त्वं मा पत मा निमज्ज ॥ ननु किमिति भगवत्या एवं निषिध्यते
तत्राह । तव उद्यानं भवेत् आरामवनं सदा सर्वकालं सर्वर्तुभिः कृत-
कुसुमं जनितप्रसूनं भविष्यति । मम प्रसादाद् इति शेषः ॥

जाव जा ता । ताव । देव-उले देउल । जीविअ जाअं । एवमेव एमेअ ।
आवत्तमाण अत्तमाण । पावारय पारय । अड चिन्तावडेसु । “यावत्ताव°”
[२७१] इत्यादिना यावदादिषु वकारस्य अन्तर्वर्तमानस्य लुग् वा ॥ अन्त-
रित्येव । एवमेवेति अन्त्यस्य न ॥

इति प्राकृतद्वयाश्रये महाकाव्ये अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरण-

प्रतिपादनद्वारेण प्रथमः पादः संपूर्णः ॥

आरत्तियमह काउं मुक्क-मलो अपरिमुत्त-माउको ।

तव-सत्तं गुण-सक्कं माउत्त-निहिं गुरुं पणओ ॥ ८२ ॥

विश्वुअ-डक्कोरग-दट्ठ-जीव-जीवाउ-चरण-रेणु-कणं ।

लुक्क-कलिं लुग्ग-भवं तं समुपासिअ गओ राया ॥ ८३ ॥

लक्खण-पुण्णमखीणं अक्षीण-गमणं अक्षीण-तणु तेअं ।

खन्धाइ-सत्त-पिहुलं पोक्खर-गन्धं धुवावत्तं ॥ ८४ ॥

८२. अथ अभीप्सितार्थसाधकशासनदेवीवचनानन्तरम् आरात्रिकं कृत्वा मुक्तमलः गतविकल्पकालुष्यः । अपरिमुक्तमृदुत्वः आर्जवयुक्तो राजा श्रीकुमारपालः तपसि “अणसणमूणोअरिआ” इत्यादि-सिद्धान्तप्रसिद्धे शक्तं समर्थम् । तन्निष्ठम् इति यावत् । गुणेषु क्षान्त्यादिषु शक्तं मृदुत्वनिधिं गुरुं प्रणतः प्रणमति स्म ॥

८३. वृश्चिकदष्टाश्च उरगदष्टाश्च ये जीवास्तेषां जीवातवो जीवनौ-षधानि चरणरेणुकणा यस्य । रुग्णः सावद्यव्यापारप्रध्वंसकत्वेन भग्नः कलिः कलहः कलिकालो वा येन । रुग्णभवं मुक्तपदवीप्रदाभयदानादि-धर्मानुष्ठानविधापनेन निर्दलितचातुर्गतिकसंसारं तं गुरुं समुपास्य संसेव्य । तदन्तिके देशनाश्रवणादिधर्मानुष्ठानं कृत्वेत्यर्थः । राजा श्रीकुमारपालो गतः देवगृहान्निःसृतः ॥

“संयुक्तस्य” [१] । अधिकारोयम् “ज्यायाम् ईत्” [२.११५] इति यावत् ॥

मुक्क मुत्त । माउको माउत्त । सत्तं सक्कं । डक्को दट्ठ । लुक्क लुग्ग । “शक्त-मुक्त” [२] इत्यादिना एषु को वा ॥

८४. अथ नृपाध्वारोहार्थम् आनीतस्य अश्वोरसस्य गाथासप्तकेन वर्णनम् आह । सप्तभिः कुलकम् । अश्वम् आरूढः । राजा इति प्रक-मात् । कीदृशम् । लक्षणपूर्णं शालहोत्रशास्त्रोक्तसमस्तप्रशस्यचिह्नभृतम् अक्षीणं परिपूर्णसर्वाङ्गोपाङ्गम् अक्षीणगमनम् ॥

खन्दपिउ-कन्द-सरिसावणीस-जुगं असुक्क-रोम-छविं ।

अणसुक्ख-मउलि-कुसुमं खेडय-जर-खेडअङ्ग-रजं ॥८५॥

सिहि-सीह-वसह-वग्घाण हत्थि-हंसाण चास-नँउलाण ।

तह तित्तिरस्स सरिसी सुहा गई होइ तुरयाण ॥

इति शास्त्रोक्तगतिसंपूर्णम् इत्यर्थः । अक्षीणतनुतेजसम् अन्यूनकाय-
कान्तिम् । स्कन्धादिषु सप्तसु सप्तस्थानेषु पृथुलं विस्तृतम् । यदुक्तम् ।

वच्छ-यल-भाल-कक्खन्तराई तह कडिअ-खन्ध-गत्ताई ।

पिहुलाई सत्त सुपसत्थ-पाय-पट्टीय-सहियाई ॥

पुष्करगन्धं कमलवत् सुरभिम् । यदुक्तम् ।

महु-कमल-कुट्ट-कुङ्कुम-कयम्ब-कप्पूर-कुज्जय-सुअन्धा ।

घय-चन्दण-बिल्लोसीर-जाइ-गन्धा सुहा तुरया ॥

ध्रुवा ध्रुवनामानः आवर्ता दशसंख्या भ्रमरका यस्य स तथा तम् ।
यदुक्तम् ।

दो सीसे दुन्नि उरे इक्को भालम्मि फुरणए इक्को ।

दो रन्धे दो अवरन्धयम्मि इअ धुअ-दसावत्ता ॥

तुरय-मत्थइ बे जि आवत्त ते चन्द-सूरइ ।

पयड विन्नि उरह अस्सिणि-कुमारइ ।

वैयसन्नरु भाल-यलि वसइ ।

वाउ फुरणम्मि सारइ ।

रन्धह उवरन्धह जि ठिअ बिण्णि विन्नि आवत्त ।

तिहिँ तिहिँ कमि निवसहिँ सयल सोमिँ विसाह पवित्त ॥

जो हीणो धूआवत्तएहिँ सो हीण-लक्खणो तुरओ ।

जो तेहिँ जुओ सो कुल कोसल-जस-सुक्ख-संजणणो ॥

८५. स्कन्दपितृस्कन्दभ्यां श्रीकण्ठकार्तिकेयाभ्यां सदृशा ये अवनीशा-
स्तेषां योग्यः अर्हः तम् । अशुष्का अरुक्ष्वा । लावण्योपेतेति यावत् ।
इत्थंभूता रोम्णां छविः कान्तिर्यस्य । अशुष्कमौलिकुसुमं सार्द्रशिरो-
माल्यम् । क्ष्वेटकज्वरस्फेटकं देवताधिष्ठितत्वेन विषतापविध्वंसकम्
अङ्गरजो यस्य स तथा तम् ॥

थाणु-पिया-जल-पुण्णं अखाणु-वायं जणेहि दीसन्तं ।

पाडिखम्भिअट्ट-थम्भय-थम्भिअ-तणु-ठम्भिअच्छेहिं ॥ ८६ ॥

रग्गं पिग-रत्त-सरं रवि-हय-सुकं व नील-किच्चि-छविं ।

सुङ्ग-करणग्ग-चच्चर-चइत्त-ठिअ-दिट्ठि-दुच्चजं ॥ ८७ ॥

पच्चूहा पच्चूसं पि पञ्च-धारासु अकय-णिव्वेअं ।

णच्चा बुज्झा पिच्छीइ वाणिअं सिक्ख-विज्जं ति ॥ ८८ ॥

८६. स्थाणोः ईश्वरस्य प्रिया गङ्गा तस्या यज्जलं तद्वत् पुण्यम् ।
अविद्यमानः स्थाणौ पातो यस्य जात्यत्वात् तम् । यद्वा अस्थाणुवातं
रोगविशेषरहितम् । प्रतिस्तम्भिता इव तत्क्षणे तदङ्गसङ्गाद् दत्तान्य-
स्तम्भा इव ये अट्टानां हट्टानां स्तम्भकास्तेषु स्तम्भिता अवष्टब्धास्तनवो
यैस्ते च ते स्तम्भिताक्षाश्च निश्चलनेत्रास्तैर्जनैर्दृश्यमानं भ्रूक्षेपम् ईक्ष्य-
माणम् ॥

८७. रक्तं सादिशिक्षास्वनुरक्तम् । पिकवद् रक्तः कलः । गम्भीर
इत्यर्थः । एवंभूतः स्वरो हेषारवो यस्य स यथा तम् । यदुक्तम् ।

अच्छिन्न-गाहिर-सदा सुपसत्था हयवरा हुन्ति ॥

नीलकृत्तिच्छविं नीलवर्णत्वक्कान्तिम् । यदुक्तम् ।

सेअङ्ग-सामकन्नो अण्णो जो सेअ-चरण-नयणो य ।

सिअ-केसरो अ नीलो ते तिणिण वि सुप्पसत्थाइं ॥

अत उत्प्रेक्ष्यते । रवेर्ये हया अश्वास्तेषां शुल्कमिव दानमिव । यथा
अन्यो वणिग् मण्डपिकायां दानं दत्त्वा चलति तथा रविणापि एत-
देशोपरि विचरता एतद् अनुष्ठितमेवेत्यभिप्रायः । शुल्ककरणस्य मण्ड-
पिकाया अग्रे चत्वरे बहुमाग्यां चैत्येषु देवकुलेषु [च] स्थितानां
दृष्टिभिर्दुस्त्यजम् । कौतुकाद् निर्निमेषम् ईक्ष्यमाणम् इत्यर्थः ॥

८८. प्रत्यूषात् प्रत्यूषमपि । प्रतिप्रभातम् इत्यर्थः । पञ्चधाराः ।

१ C पच्चूसेवि; पच्चूसा पच्चूसं पि. २ From °क्ष्यते C wants the Com-
mentary and grammar (not the text), up to लि° in लिच्छहिं
under 91 as also the couplet 91. See note 2 on page 76.

३ B प्रत्यूषेपि.

विश्वुअ-अहिविच्छिअ-अच्छीविस-विस-हरण-छेत्त-सेअ-जलं ।
 खुर ताडण-अखम-छमं रिक्ख-पवङ्गेस-सम-वेगं ॥ ८९ ॥
 अवि रिच्छ-सरिच्छेहिं सणिच्छयं सच्छणं च लोएहि ।
 अच्छी-पच्छं लिच्छूहिं पेच्छिअं आसमारूढो ॥ ९० ॥

आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वल्गितं प्लुतम् ।

इति गतिविशेषाः । तासु अकृतनिर्वेदम् । तत्रासक्तम् इत्यर्थः । तथा
 ज्ञत्वाद् विचक्षणत्वाद् बुद्ध्वा अवगम्य पृथ्व्या पृथ्वीस्थजनेन वर्णितं
 श्लाघितम् । कथम् । शिक्षया विद्वान् इति सर्वगतिकरणनिपुण इति ॥

८९. वृश्चिकाश्च घुणाः । अहिमूत्रोद्धवा वृश्चिका अहिवृश्चिकाश्च
 तीव्रविषघुणविशेषाः । अक्षिषु विषं येषां ते च ते अक्षिविषाः सर्प-
 विशेषाः । तेषां यद् विषं गरलं तस्य हरणं ध्वंसकं क्षेत्रस्य शरीरस्य
 स्वेदजलं घर्मांस्वु यस्य । खुराणां ताडने आघाते अक्षमा असमर्था ।
 वेपमानेति यावत् । इत्थंभूता क्षमा पृथिवी यस्मात् । ऋक्षाश्च जाम्ब-
 वदादयः । प्लवङ्गाश्च हनूमदादयः । तेषाम् ईशः सुग्रीवः तेन समवेगं
 तुल्यत्वरितगतिम् ॥

९०. ऋक्षसदृक्षैरपि चापल्याद् अच्छभलकल्पैरपि सनिश्चयम्
 एकाग्रचित्तम् । यद्वा ऋक्षसदृक्षैरपि चञ्चच्चारुहारादिमनोहरत्वेन
 तारककल्पैरपि सक्षणं सोत्सवं च यथा भवति एवम् अक्षिपथ्यं
 लिप्सुभिलोकैः प्रेक्षितम् ।

लक्खण अखीणं । “क्षः खः” [३] इति क्षस्य खः ॥ काचित्पु छञ्जार्वेपि ।
 अच्छीण । अझीण ॥

धवलगेहमइ-निचलाकिदी वच्छलो चुलग-वंस-दीवओ ।

तच्च-देवय-वरेण तक्खणोसारिआखिल-दुहो पहुत्तओ ॥ ९१ ॥

खन्वाइ । पोक्खर । “ष्कस्कयोर्नाम्नि” [४] इति खः ॥

खन्द कन्द । असुक्क अणसुक्ख । “शुष्कस्कन्दे वा” [५] इति खो वा ॥

खेडय । खेडअ । “क्ष्वेटकादौ” [६] इति खः ॥

अखाणु । “स्थाणावहरे” [७] इति खः । अहर इति किम् । थाणु ॥

पडिखम्भिअ अट्ट-थम्भय । “स्तम्भे स्तो वा” [८] इति स्तस्य खः ॥

थम्भिअ । टम्भिअ । “थठावस्पन्दे” [९] इति स्तम्भे स्तस्य थठौ ॥

रगं रत्त । “रक्ते गो वा” [१०] इति गो वा ॥

सुकं सुङ्ग । “शुक्ले ज्ञो वा” [११] इति ज्ञो वा ॥

किच्चि । चच्चर । “कृत्तिचत्वरे चः” [१२] इति चः ॥

दुच्चज्ज । “त्योऽचैत्ये” [१३] इति त्यस्य चः । अचैत्य इति किम् । चइत्त ॥

पच्चूहा पच्चूसे । “प्रत्युषे पश्च हो वा” [१४] इति त्यस्य चः । तत्संनियोगे

पस्य हो वा ॥

णच्चा । वुज्झा । पिच्छीइ । विज्जंति । “त्वथ्वद्वध्वां चछजज्ञाः क्वचित्”

[१५] । एषां यथासंख्यम् एते क्वचित् ॥

विज्जुअ विज्जिअ । “वृश्चिके श्वेष्टुर्वी” [१६] इति श्रुः ॥

अच्छी । छेत्त । सरिच्छेहिं । अच्छी । “छोऽक्ष्यादौ” [१७] इति खस्या-

परादच्छः ॥ आपे तु इक्खू । खीरं । सैरिक्खं । इत्याद्यपि दृश्यते ॥

छमं । “क्षमायां कौ” [१८] इति छः । काविति किम् । अखम ॥

रिक्ख रिच्छ । “ऋक्षे वा” [१९] इति छो वा ॥

९१. अतिनिश्चलाकृतिः अतिस्थिरस्वभावः वत्सलः जीविद्या-
प्रवर्तकत्वात् सर्वजनीनः चौलुक्यवंशस्य प्रकाशकत्वाद् दीपक इव
तथ्यः सत्यो यो देवतायाः शासनदेवताया वरः । होही तुह उज्जाणं

सइ सव्व-रिऊहिँ कय-कुसुममिति [८१] प्रसादस्तेन कर्त्रा तत्क्षणे
तस्मिन्नेव काले उत्सारिताखिलदुःखः अपगतसमस्तचिन्तः धवलगेहं
प्रासादं प्राप्तः । राजेति शेषः ॥ वैतालीयापरान्तिका छन्दः । वदनकं
वा छन्दः । “तच्च-देवय-वरेण” इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥

सच्छणं । “क्षण उत्सवे” [२०] इति छः । उत्सव इति किम् । तत्स्वणो ॥
सणिच्छयं । पच्छं । लिच्छूहिँ । वच्छलो । “ह्रस्वात् थ्यश्चत्सप्तसाम् अनिश्रले”
[२१] इति ह्रस्वात् परेषाम् एषां छः । अनिश्रल इति किम् । निच्छला ॥ आर्षे
तथ्ये चोपि । तच्च ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृताद्वयाश्रयमहा-
काव्यवृत्तौ द्वितीयः सर्गः समाप्तः ॥

कय-वम्मह-सामच्छं वर-सामत्था कओसवमुऊहि ।

नयणोच्छवमुज्जाणं गओ निवो उच्छुओ दहुं ॥ १ ॥

जय-छिह-ऊसुअ-मयणो अवज्ज-निप्पिह-सभज्ज-जुव-लोओ ।

अलि-सेज्ज-चूअ-कलिओ तओ पयट्ठो वसन्त-उऊ ॥ २ ॥

१. कृतमन्मथसामर्थ्यम् उद्दीपनविभावत्वाज्जनितकन्दर्पप्रकर्षम् वर-सामर्थ्यात् देवताप्रसादोत्कर्षाद् ऋतुभिर्वसन्ताद्यैः कृतोत्सवं युगपत् तत्तत्पुष्पफलप्रवालपटलैः प्रारब्धमहामहिम् । नयनानां रम्यत्वाद् उत्सवम् उद्यानं क्रीडाकाननम् उत्सुकः सोत्कण्ठो नृपो द्रष्टुम् ईक्षितुं गतः ॥

२. तत्र युगपत् सर्वर्तुप्रादुर्भावेपि वाचः क्रमवृत्तित्वाद् ऋतुषु च वसन्तस्य सम्राट्कल्पत्वाद् अष्टाशीत्या गाथाभिरादौ तमेव वर्णयति ॥ जयस्पृहायां धर्मार्थादिपराभवेच्छायाम् उत्सुको मदनो यत्र । अवद्ये कुव्यापारे निःस्पृहाः विमुखाः सभार्या युवलोकास्तरुणपुरुषा यत्र । अलिशय्या भ्रमरवसतयो ये चूता आम्रवृक्षास्तैः कलितः । ततः देवतावरानन्तरं वसन्तऋतुः प्रवृत्तः ॥

सामच्छं सामत्था । कओसव नयणोच्छव । उच्छुओ ऊसुअ । “सामर्थ्यो-त्सुकोत्सवे वा” [२२] इति छो वा ॥

छिह । “स्पृहायाम्” [२३] इति फस्य अपवादश्छः ॥ बाहुलकात् कचिद् अन्यदपि । निप्पिह ॥

अवज्ज । सभज्ज । सेज्ज । “द्यय्यर्था जः” [२४] इति एषां जः ॥

अहिमञ्जु-जणय-अहिमञ्जु-माउ-भायाहिमञ्जु-पमुहाण ।
 अहिउच्चिआसि मयणो वणवज्झासज्झ-कुसुम-सरो ॥ ३ ॥
 गय-सज्झसस्स मयरद्वयस्स कुसुमज्झओउ-दुइअस्स ।
 कङ्केल्लि-पल्लव-मिसा आसि पयावो समिज्झन्तो ॥ ४ ॥
 पट्टण-वहु-वलयाइअ-वट्ट-पयट्टालि-मण्डलो चूओ ।
 पवण-कवट्ठिअ-कुसुम-रज-सुरहि-महि-मट्ठिओ जाओ ॥ ५ ॥

३. अभिमन्युजनकश्च अर्जुनः अभिमन्युमातृभ्राता बलदेवः
 अभिमन्युश्च ते प्रमुखा धुर्या येषां वीराणां ते तथा तेभ्यः अवन्ध्याः
 कार्यसाधकत्वेन सफलाः असह्याः क्षन्तुम् अशक्याः कुसुमान्येव
 शरा यस्य स तथाभूतो मदनः अधिक एव त्रैलोक्यवशवर्तिकारि-
 त्वेन अभ्यर्हित एवासीत् ॥ अधिकापेक्षया अनुपात्तक्रियेपादाने पमुहाणेति
 पञ्चमीप्राप्तौ “क्वचिद् द्वितीयादेः” [३. १३४] इति षष्ठी ॥

अहिमञ्जु अहिमञ्जु । “अभिमन्यौ जञ्जौ वा” [२५] इति जो ज्ञश्च वा ।
 पक्षे । अहिमञ्जु ॥

४. गतसाध्वसस्य स्वरिपोरीश्वरस्यापि तदाज्ञाविधायित्वेन नि-
 र्भयस्य मकरध्वजस्य कुसुमान्येव ध्वजचिह्नं यस्य स चासौ ऋतुश्च
 स द्वितीयो यस्य । वसन्तर्तुयुक्तस्येत्यर्थः । कङ्केल्लिपल्लवमिषात् प्रतापः
 समिन्धान समन्ताद् दीप्यमान आसीत् ॥ प्रतापो हि आरक्तो वर्ण्यते ।
 अशोककिशलयानि च तथा । इतीत्थम् उत्प्रेक्ष्यन्ते ॥

अणवज्झ । असज्झ । सज्झसस्स । “साध्वसध्यह्यां झः” [२६] इति झः ॥
 द्वयस्स ञ्जओ । “ध्वजे वा” [२७] इति झो वा ॥
 समिज्झन्तो । “इन्धौ झा” [२८] इति इन्धौ धातौ झा ॥

५. पत्तनमेव वधूः कान्ता तस्या वलयायितं कङ्कणवद् आच-
 रितम् यतः वृत्तं यथा भवति एवं प्रवृत्तं गन्तुम् उद्यतम् अलिमण्डलं

कामिणि-धुत्तिम-वत्ता-निवत्तणो वाल्लि-नड्डईण नडो ।
 पयडिअ-वम्मह-वड्डो सिढिलिअ-वासन्तिआ-वेण्टो ॥ ६ ॥
 विरहिणि-विसण्ठुलट्ठी-करणो रङ्गाह-रइ-महु-चउट्ठो ।
 कामड्डुत्थो सुहओ चउत्थ-पुरिसत्थगाणं पि ॥ ७ ॥
 ठीणम्बु-सीअलो थीण-चूय-लट्ठि-महु-विन्दु-चुम्बणओ ।
 वम्मह-संदड्डेसुं इट्ठाघाओ महुट्ठिअओ ॥ ८ ॥

यस्मिन् । पवनेन कदर्थितानि प्रेङ्खोलितानि यानि कुसुमानि तेषां
 यद् रजः परागस्तेन सुरभिः सुगन्धिर्महीमृत्तिका यस्मात् स तथा-
 भूतश्चूतो जातः ॥

पट्टण । वट्ट । पयट्ट । कवट्ठिअ । मट्ठिओ । “वृत्तप्रवृत्त” [२९] इत्यादिना टः ॥

६. गाथादशकेन वसन्तर्तुसर्वस्वभूताः सुरभिशीतमृदुगुणयुक्ता
 मलयानिला वर्ण्यन्ते ॥ दशभिः कुलकम् । पर्यस्तलतम् इतस्ततः प्रेङ्खो-
 लितशाखं यथा भवति एवं मलयानिलो वातो वाति स्म । कीदृशः ।
 कामिनीनां धूर्तत्ववार्ताया मानहेतुप्रावीण्यवृत्तान्तस्य निषेधकः ।
 मलयानिले हि वाति निर्विचारं तासां प्रियाभिसरणात् । वल्लय एव
 नर्तक्यस्तासु नटः पल्लवकरप्रेङ्खकत्वेन नृत्योपाध्यायः । प्रकटितमन्मथ-
 वार्तः प्रख्यापितकन्दर्पोदन्तः शिथिलितानि कम्पनाद् अदृढीकृतानि
 वासन्तिकावृन्तानि माधवीलताप्रसवबन्धनानि येन स तथा ॥

७. विरहिणीनाम् अचैतन्याङ्गसादादिकृत्त्वेन विसंस्थुलास्थिकरणः ।
 रतिनाथरतिमधूनां कन्दर्पतत्प्रियावसन्तानां पृष्ठानुचरत्वेन चतुर्थः ।
 कामस्य अर्थः प्रयोजनम् अर्थो धनं यस्य । चतुर्थपुरुषार्थगानामपि
 मोक्षमार्गप्रवृत्तानामपि शरीरसंतापनिर्वापणात् सुखदः ॥

८. स्त्यानाम्बु हिमं तद्वच्छीतलः । स्त्याना घना ये चूतयष्टिमधु-
 बिन्दवः आम्रलतामकरन्दविषुषः तेषां चुम्बनः अन्तर्वहनात् स्पर्शकः ।

मुह-गङ्ग-निगुडैहिँ व उच्च-विअङ्गि-ट्टिएहिँ पिज्जन्तो ।
 छङ्गिअ-मलउज्जाणो मङ्गिअ-वेइल्ल-विच्छङ्गो ॥९॥
 रय-संमङ्ग-सम-हरो कवङ्गि-सिर-सरिअ-सलिल-सीअलओ ।
 लंघिय-गङ्गुहवाहण-पुरो मयण-गद्दहिअ-लोओ ॥१०॥
 मलयाचल-कण्डलिआ-आउह-सालाउ भिण्डवालो व्व ।
 ठड्डेण वुड्ड-जग-जय-छिहाइ गहिओ महु-भडेण ॥११॥

मन्मथसंदष्टेषु इष्टाघातः कामार्तप्राणिपीडाप्रद इत्यर्थः । मधोर्वासन्तस्य
 कार्यकरणाद् औष्ट्रिकः । श्रुत्य इत्यर्थः ॥

९. मुखस्य गर्तोपचाराद् बाहुल्यम् । तत्र निमग्नैरिव । अनवरत-
 सुरतव्यासक्तैरित्यर्थः । उच्चा चासौ वितर्दिश्च वेदिस्तत्र स्थितैर्मत्तवारण-
 भूमिगतैः पीयमानो रतकृमापनोदार्थं सेव्यमानः । छर्दितं तदानीं
 दक्षिणस्या उत्तरस्यां गमनाद् वान्तम् । त्यक्तम् इत्यर्थः । मलयोद्यानं
 येन । मर्दितः अन्तर्भ्रमणेन कदर्थितः विचकिलानां विच्छर्दो विस्तारो
 येन स तथा ॥

१०. रतसंमर्दात् सुरतासक्तेः श्रमः खेदस्तस्य हरो विध्वंसकः ।
 यतः किंभूतः । कपर्दी ईश्वरः तस्य यच्छिरस्तत्र या सरिद् गङ्गा
 तस्या यत् सलिलं तद्वत् शीतलः । लङ्घितं गर्दभवाहनस्य रावणस्य
 पुरं लङ्काख्या नगरी येन । मदनेन गर्दभितो गर्दभवद् आचरति स्म
 लोको यत्र स तथा ॥

११. मलयाचलकन्दरिकैव आयुधशाला तस्या मिन्दपालः शस्त्र-
 विशेषः स इव स्तब्धेन साहंकारेण वृद्धा महती या जगज्जयस्पृहा तया
 मधुभटेन वसन्तवीरेण गृहीतः ॥

दङ्गोऽजीविअ-मयणो विरहिणि-नीसास-वुड्ढि-परिविद्धो ।
अविअङ्ग-असङ्ग-अणिङ्गीणं पि विङ्गण-रइ-सङ्गो ॥ १२ ॥
रिद्धिं पत्तो कम्पिअ-लवली-मुट्ठो वसन्त-मुट्ठन्नो ।
अङ्गुलीकय-माणिणि-माणो पज्जुण्ण-दिण्णाणो ॥ १३ ॥
पण्णास-गुणं मयणं पण्णरह-गुणं महं च पयडन्तो ।
मन्तुमइ-मन्नु-दलणो समत्त-लय-तम्ब-वित्थरणो ॥ १४ ॥
अविरहि-विरहि-थवातव-पत्तं पल्लत्थ-लयमपल्लट्ठो ।
उच्छाहकरोणुत्थारयाण मलयाणिलो वाऊ ॥ १५ ॥

१२. दग्धोपि ईश्वरतृतीयनेत्रार्चिषा भस्मसात्कृतोपि उज्जीवितः शरीरीकृतो मदनो येन विरहिणीनिःश्वासवृद्ध्या परिवृद्धः विस्तृतः । अविदग्धाश्च कामप्रवृत्तौ अनिपुणाः अश्रद्धाश्च तदनिच्छवः अनृद्धयो दरिद्रास्तेषामपि वितीर्णरतिश्रद्धः उत्पादितसुरताभिलाषः ॥

१३. ऋद्धिं सौरभ्यादिसंपदं प्राप्तः कम्पिता अन्दोलिता लवली-लतानां मूर्धानः शिरांसि येन । वसन्ते मूर्धन्यः प्रधानः । अर्धाधीकृतः रतोत्कण्ठाकरणात् खण्डशो विहितो मानिनीनां मानो येन । प्रशुन्नस्थ कन्दर्पस्य दत्ता आज्ञा येन । जनानाम् इति शेषः । कन्दर्पराज्यम् अधुना जनेषु उदघोषयद् इत्यर्थः ॥

१४. पञ्चाशद्वृणं मदनं पञ्चदशगुणं मधुं च प्रकटयन् । तयोराधिक्यं जनयन्नित्यर्थः । मन्युमतीनां प्रियविप्रियेण सक्रोधानां प्रेयसीनां मन्यु-दलनः । सख्यादिचाटुकारम् अन्तरेणापि प्रसादनकारक इत्यर्थः । समस्तलतास्तम्बानां विस्तरणः अनुकूलत्वेन वृद्धिजनकः ॥

१५. अविरहिणश्च युवतियुक्ताः विरहिणश्च तद्विपरीताः । तेषां

१ B omits 'वसन्ते...आज्ञा येन. २ C संखत्सो; B wanting.

6 [कुमारपालचरित]

स्तवास्तवयोः शीतसंतापोद्दीपकत्वेन प्रशंसाप्रशंसयोः पात्रम् । पर्यस्ता
लता यस्मिन् कर्मणि तथा अपर्यस्तः । इतरवायुभिरसंमिश्र इति भावः ।
अनुत्साहानां कामार्थे अनुद्यमानाम् उत्साहकरः आसक्तिजनकः ॥

नट्टईण । “ तस्याधूर्तादौ ” [३०] इति तस्य टः । अधूर्तादाविति किम् ।
धुत्तिम् । वत्ता । निवत्तणो ॥ बाहुलकाद् वट्टो ॥

वेण्टो । “ वृन्ते णटः ” [३१] इति णटः ॥

विसण्डुलट्टी । “ ठोऽस्थिविसंस्थुले ” [३२] इति ठः ॥

चउट्टो चउत्थ । अट्टत्थो । पुरिसत्थ । ठीण थीण । “ स्यान्चतुर्थार्थे वा ”
[३३] इति ठो वा । परम् अर्थशब्दे व्यवस्थितविभाषया ठत्वम् । धनार्थे न भवति ॥
लट्टि । “ एस्यानु ” [३४] इत्यादिना एस्य ठः । अनुद्वेष्टासंदष्ट इति
किम् । संदष्टेसुं । इट्टा । महुट्टिअओ ॥

गड्डु । “ गते डः ” [३५] इति तस्य डः । टापवादः ॥

विअड्डि । छड्डिअ । मड्डिअ । विच्छड्डो । संमड्डु । कवड्डि । “ संमर्द ” [३६]
इत्यादिना र्स्य डत्वम् ॥

गड्डुह गद्वहिअ । “ गर्दभे वा ” [३७] इति र्स्य डो वा ॥

कण्डलिआ । भिण्डिवालो । “ कन्दरिकाभिन्दिपाले णडः ” [३८] इति
णडः ॥

ठट्टेण । “ स्तब्धे ठटौ ” [३९] इति यथाक्रमं ठटौ ॥

उड्डु । दड्डो । उड्डि । अविअड्डु । “ दग्ध ” [४०] इत्यादिना ढः ॥
काचिन्न । परिविड्डो ॥

असड्डु सड्डो । अणिड्डीणं रिद्धिं । मुड्डो मुद्वन्नो । अड्डुद्धी । “ श्रद्धि ”
[४१] इत्यादिना ढो वा ॥

पज्जुण्ण । आणो । “ मज्जोर्णः ” [४२] इति णः ॥

दिण्णा । पण्णास । पण्णरह । “ पञ्चाशत्पञ्चदशदत्ते ” [४३] इति णः ॥

मन्तु मन्नु । “ मन्यौ न्तो वा ” [४४] इति न्तो वा ॥

भमरालिद्वे झसचिन्धय-चिन्हे आसि सिन्दुवारम्मि ।

भस्सिय-झसिन्ध-जीवाउ-भप्प-चुन्नं किर पराओ ॥ १६ ॥

अप्पाणत्ता मुक्को भरियप्प-पिएहि पहिअ-सत्थेहिं ।

कङ्किल्लि-कुम्पलं रुप्पिणि-सुअ-वाणं व दट्ठण ॥ १७ ॥

रुत्थि-निव-सरिस-जोव्वण-गुणेहि तस्सि कया जुआणेहि ।

पुप्फिअ-असोअ-विपिणे परोप्पर-प्फट्ठमन्दोला ॥ १८ ॥

वित्थरणो । “स्तस्य” [४५] इत्यादिना स्तस्य थः । असमस्तस्तम्भ
इति किम् । समत्त । तम्भ ॥

थवातव । “स्तवे वा” [४६] इति स्तस्य थो वा ।

पल्लस्थ पल्लट्टो । “पर्यस्ते थटौ” [४७] इति पर्यायेण थटौ ॥

उच्छाह अणुत्थास्याण । “वोत्साहे थो हश्च रः” [४८] इति थो वा ।
तत्संनियोगे च हस्य रः ॥

१६. भ्रमरैराश्लिष्टे सौरभ्यलोभाद् आलिङ्गिते झषचिह्नकस्य कामस्य
चिह्ने उत्कण्ठादायकत्वेन व्यञ्जके सिन्दुवारे निर्गुण्डे भस्मितः समाधिभङ्ग-
प्रकुपितव्यम्बकतृतीयनेत्रज्ज्वल्यमानज्वलनज्वालाया भस्मसात्कृतो यो
झषचिह्नस्तस्य जीवातोर्जीवनौषधस्य भस्मसदृशचूर्णमिव संभाव्यते परागः ॥

आलिद्वे । “आश्लिष्टे लघौ” [४९] इति यथासंख्यं लघौ ॥

चिन्ध झसिन्ध । “चिह्ने न्धो वा” [५०] इति न्धः । पहापवादः । पक्षे
सोपि । चिन्हे ॥

१७. रुक्मिणीसुतवाणमिव जगन्मोहनात् पञ्चशरशरमिध कङ्किल्लि-
कुङ्कुलम् अशोकाविकसितकुसुमं तत्प्रवालं वा दृष्ट्वा स्मृता सौस्थ्याय
अनुध्याता आत्मप्रिया यैस्ते तथा तैः पथिकसार्थैः आत्मनः आत्मा
स्वजीवो मुक्तः । ते तदा तद्दर्शनात् क्षोभेण मृता इत्यर्थः ॥

भस्सिय भप्प । अप्पाणत्ता अप्प । “भस्मात्मनोः पो वा” [५१] इति
इति पो वा ॥

१८. पुष्पिताशोकविपिने तस्मिन् उद्याने रुक्मी रुक्मिणीभ्राता

१ D जाज्वलज्ज्वलन°.

सो वि बृहप्फइ-सीसो बृहप्पई सो वि तत्थ ओच्छरिओ ।
 निप्पहिअ-तिअस-लीलं दोला-लीलोसवं दडुं ॥ १९ ॥
 विरहिअ-भिप्फं असिलिम्ह-कण्ठयं विगय-सेफ-कण्ठेहिं ।
 तम्बम्ब-दलोत्तंसं दोलिर-तरुणीहि अह गीअं ॥ २० ॥

स चासौ नृपश्च तेन सदृशं यौवनं गुणाश्च येषां तैर्युवभिः परस्परम्
 अन्योन्यं स्पर्धा अभिभवेच्छा यत्र तद् यथा भवति एवम् अन्दोल्यते
 अस्याम् इत्यन्दोला प्रेङ्गा कृता ॥

कुम्पलं । रुप्पिणि । “डुक्मोः” [५२] [इति]पः ॥ कचित् भोपि । रुक्मि ॥

१९. अथ वसन्तक्रीडापीडं दोलाविलासं गाथाश्रुकेन वर्णयति ।
 सोपि भूमण्डलाखण्डलत्वेन प्रसिद्धोपि बृहस्पतेः बृहस्पतिनामोपा-
 ध्यायस्य शिष्यः श्रीकुमारपालनृपः सोपि तदुपाध्यायत्वेन विशदप्रज्ञार्द्धि-
 युक्तत्वेन च उत्कृष्टोपि बृहस्पतिः तत्र उद्याने निष्प्रमिताः स्वातिशयात्
 पराभूतास्त्रिदशानां लीलाः क्रीडा येन तत् तथाभूतं दोलालीलोत्सवं
 द्रष्टुम् अवस्तृतः आगतः । अपिशब्दः समुच्चये ॥

पुप्फिअ । °प्फइ । “ष्पस्पयोः फः” [५३] इति फः ॥ बाहुलकात् कचिद्
 वा । बृहप्फइ । बृहप्पई ॥ कचिन्न । परोप्पर । निप्पहिअ ॥

२०. विरहितं त्यक्तं भीष्मं श्रुतिकटुकत्वं येन तत् । सुकुमारम्
 इत्यर्थः । अथवा विरहितानां वियुक्तानां भीष्मं भयावहं विरहोद्दी-
 पकत्वात् । अविद्यमानः श्लेष्मा कफो यत्र स तथा एवंभूतः कण्ठो
 यत्र । ताम्राणि यान्याम्रदलानि तेषाम् उत्तंसः आपीडो यत्र तद् यथा
 भवति एवम् । विगतश्लेष्मकण्ठैः । तरुणैः सहेत्यर्थात् । दोलयन्तीत्येवं-
 शीला दोलयिष्यः । ताश्च ताः तरुण्यस्ताभिः अथ दोलाध्यारोहा-
 नन्तरं गीतं गीयते स्म ॥ कान्तैः सह दोलाध्यारूढाभिस्तारुणीभिर्गीतं
 कृतम् इत्यर्थः ॥

अखलिअ-जिबं पइ-नाम पुच्छिआ तत्थ खलिअ-जीहाओ ।

मय-विहलाहिं मय-भिबमलाओं लट्ठीहि विबमलिआ ॥ २१ ॥

उबमणुद्धं च ठिआ दोलासुं विज-विजिय-कम्हारा ।

कम्भारजम्म-पीवल-कर-जुग्गय-चरण-जुम्माओ ॥ २२ ॥

कय-बम्भचेर-भङ्गा सुन्दरेणं स-बम्भचरिआण ।

चल-नेउर-जय-तूराहिअ-सर-सोडीर-धीराओ ॥ २३ ॥

भिण्णं । “ भीष्मे ष्मः ” [५४] इति ष्मस्य फः ॥

असिलिह्म सेफ । “ श्लेष्मणि वा ” [५५] इति ष्मस्य फो वा ॥

तम्बम्ब । “ ताम्बाम्बे म्बः ” [५६] इति मयुक्तो वः ॥

२१. षड्भिः कुलकम् । धरणिबृहस्पतिशिष्येण पृथ्वीपुरंदरेण ।
राज्ञेत्यर्थः । सकलकलाकौशले बृहस्पतिना सुराचार्यसदृशेन
उपनतानि आरामिकैर्दौकितानि वनस्पतीनि वनस्पतिफलानि यस्य स
तथा । तेन वनस्पतिवने वृक्षवने । वनं जलाद्यपीति तद्व्यवच्छेदार्थं
वनस्पतिग्रहणम् । वनिता अङ्गना दृष्टाः ॥ कीदृश्यः । स्वलिताः पति-
पुरतः पतिनामप्रच्छन्नोद्धूतलज्जया अविस्पष्टा जिह्वा रसना यासां
तास्तथा । यतो मदेन क्षीबतया विह्वला विसंस्थुला यष्टिभिर्यष्टिघातैः
कृत्वा विह्वला व्याकुलीकृता अस्वलितजिह्वम् । व्यक्तम् इत्यर्थः । एवं
तत्र उद्याने मदविह्वलाभिः । वयस्याभिरिति गम्यते । पतिनाम पृष्टाः ॥

२२. विद्यया जितकौशमीराः कलाकौशल्येन विजितसरस्वतीदेश-
कश्मीरपण्डिताः । कश्मीरजन्मना कुङ्कुमेन पीतं पीतवर्णं करयुग्मं
चरणयुग्मं च यासां ताः । तथा दोलासु ग्रेष्ठासु उर्ध्वम् अनूर्ध्वं च
स्थिताः ॥ काश्चिद् उपविष्टा अन्दोलयन्ति काश्चिद् ऊर्ध्वा एवेति
भावः ॥

२३. सब्रह्मचर्याणां नियमितमैथुनसेवानां सौन्दर्येण अङ्गोपाङ्गा-

धिञ्ज-गुरु-घुम्मण-समुन्नय-पय-पेरन्त-हणिअ-पज्जन्ते ।

खण-पुष्पिण एसोए अच्छेरस्स वि कयच्छरिआ ॥ २४ ॥

अच्छर-सोअमल्ला कयच्छरीआ पिअच्छरिज्जाण ।

पल्लत्थ-दीहरोरुअमभिपल्लाणिअ-पिअ-कडीओ ॥ २५ ॥

द्भुतरम्यत्वेन कृत्वा कृतब्रह्मचर्यभङ्गा जनितब्रह्मव्रतलोपाः । चला नूपुरा एव जयतूर्याणि तैः आहिते स्मरस्य शौण्डीर्यं च पराक्रमो धैर्यं च अकातरत्वं यकाभिः ॥ वीराणां हि जयतूरश्रवणात् समराय उत्साह-धैर्यं प्रादुर्भवतः तथा मञ्जीरझङ्कारे च स्मरस्य अत्यन्तोल्लासाद् इत्थम् उक्तिः ॥

२४. धैर्येण गुरुघूर्णनं बहुभ्रमणं यस्य स चासौ समुन्नतपादश्च तस्य पर्यन्तेन प्रान्तेन हतः पर्यन्तो यस्य । अत एव क्षणपुष्पिते तत्काल-मेव संजातकुसुमे अशोके सति । आश्चर्ययोगात् पुमानप्याश्चर्यः । तस्यापि तादृकान्तादर्शनेन सकौतुकस्यापि कृताश्चर्याः । तत्कालं स्व-पादग्रहणमात्रेण अशोकपुष्पोत्पादनेन जनितकौतुकान्तरा इत्यर्थः ॥

२५. आश्चर्यम् अत्यद्भुतं सौकुमार्यं मृदुत्वं यासाम् । प्रियाश्चर्या-णां कृताश्चर्याः उत्पादितकुतूहलाः । पर्यस्तौ पार्श्वतः क्षिप्तौ दीर्घौ ऊरु सक्थिनी यत्र इत्येवम् अभिपर्याणिताः पत्ययनीकृताः प्रियाणां कस्यो यकाभिस्तास्तथा ॥

जिब्भं जीहाओ । “ ह्यो भो वा ” [५७] इति हस्य भो वा ॥

विहलाहिं भिम्भलाओ विम्भलिआ । “ वा विहले वौ वश्च ” [५८]

इति हस्य भो वा तत्संनियोगे च वेर्वस्य वा मः ॥

उब्भं अणुद्धं । “ वोध्वं ” [५९] इति भो वा ॥

कम्हारा कम्भार । “ कम्भीरे म्भो वा ” [६०] इति म्भो वा ॥

जम्म । “ न्मो मः ” [६१] इति न्मस्य मः । अधोलोपापवादः ॥

धरणि-बहस्सइ-सीसेण सयल-कल-कोसले बहप्फइणा ।

विलया वणस्सइ-वणे दिट्ठा उवणय-वणप्फइणा ॥२६॥

बप्फुल्ल-वयण-बाहुल्ल-लोयणीकय-पउत्थमुल्लसिअं ।

दस-काहावण-वीस-कहावण-मुल्लं तिलय-फुल्लं ॥२७॥

जुगय जुम्माओ । “ग्मो वा” [६२] इति ग्मस्य मो वा ॥

बम्भचेर । सुन्दरेण । सोडीर । तूरा । “ब्रह्मचर्यं” [६३] इत्यादिना र्यस्य

रः । जापवादः । चौर्यसमत्वाद् बम्भचरिआण ॥

धीराओ धिज्ज । “धैर्यं वा” [६४] इति र्यस्य रो वा ॥

पेरन्त । “एतः पर्यन्ते” [६५] इति एकाराद् र्यस्य रः । एत इति किम् । पज्जन्ते ॥

अच्छेरस्स । “आश्चर्यं” [६६] इति एकाराद् र्यस्य रः । एत इत्येव ।

कयच्छरिआ । अच्छर । कयच्छरीआ । पिअच्छरिजाण । “अतो रि”

[६७] इत्यादिना अकाराद् र्यस्य रिअ अर रिज्ज रीअ इत्यादेशाः । अत इति किम् । अच्छेरस्स ॥

सोअमल्ला । पल्लत्थ । अभिपल्लाणिअ । “पर्यस्त” [६८] इत्यादिना र्यस्य लः ॥

बहस्सइ बहप्फइणा । वणस्सइ वणप्फइणा । “बृहस्पतिवनस्पत्योः सो वा”

[६९] इति सो वा ॥

२७. बाष्पेण ऊष्मणा । प्रियाविरहसंतापोत्थस्वेदेनेति यावत् । आर्द्राणि क्लिन्नानि वदनानि येषां ते च बाष्पैः कान्तावियोगोत्थाश्रुभिः आर्द्राणि लोचनानि च येषां ते च । ततश्चिवप्रत्यये बाष्पाद्रवदनबाष्पा-द्रलोचनीकृताः प्रोषिता येन । दश कार्पापणाः विंशतिः कार्पापणाश्च मूल्यं यस्य तत् तथाभूतं तिलकफुल्लं वृक्षविशेषपुष्पम् उल्लसितं विकसितम् ॥

बाहुल्ल । “बाष्पे होऽश्रुणि” [७०] इति हः । अश्रुणीति किम् । बप्फुल्ल ॥

काहावण । “कार्पापणे” [७१] इति हः ॥ कथं कहावणेति । “ह्रस्वः

संयोगे” [१.८४.] इति प्रागेव ह्रस्वत्वे पश्चात् हादेशे कहावणेति भविष्यति ॥

दुहिआण दुख-हरणम्मि दक्खिणो काम-दाहिण-करो व्व ।
 उम-तित्थिआण तूहं फुड-फुल्लो आसि महुअ-तरू ॥२८॥
 पायाहओ असोओ कोहलि-सामाहिं पम्हलच्छीहिं ।
 कोहण्डी-कुसुमो कम्हारज-किसलो अ हवइ म्ह ॥२९॥
 नव-रवि-रस्सि-पसूणो सर-उम्ह-करो अलक्खि वम्ह-तरू ।
 रोलम्ब-सण्ह-रव-कय-सागय-पण्हो महु-सिरीए ॥३०॥

२८. दुःखितानाम् अननुकूलकलत्रत्वेन पीडितानां दुःखहरणे
 दक्षिणः तदभीप्सितार्थसाधकत्वेन हितः । अत उत्प्रेक्ष्यते कामस्य
 दक्षिणकर इव । तत्करसाध्यकार्यस्य तेनापि निष्पादनात् । उमा-
 तीर्थिकानां गौरीभक्तानां तीर्थम् । तत्र गौरी वसतीति श्रुतेः । तेषां
 भक्तिस्थानम् स्फुटफुल्लो विकसितकुसुमः मधूकतरुरासीत् ॥ उमेति
 “ दीर्घह्रस्वौ मिथो वृत्तौ ” [१.४] इति ह्रस्वः ॥

“ दुहिआण दुख । दक्खिणो दाहिण । तित्थिआण तूहं । “ दुःखदक्षिणतीर्थे
 वा ” [७२] इति हो वा ॥

२९. कूष्माण्डीवत् श्यामाः श्यामवर्णास्ताभिः पद्मलाक्षीभिः
 अशोकः पादेन आहतः । ततः कूष्माण्डीकुसुमवत् कुसुमानि यस्य
 स तथा । कश्मीरजं कुङ्कुमं तद्वत् किशलयानि च यस्य स तथाभूतश्च
 भवति स्म । स्वदोहदसंप्राप्तितः शाङ्खलः संवृत्त इति भावः ॥

कोहलि कोहण्डी । “कूष्माण्ड्यां ष्मो लस्तु ण्डो वा ” [७३] इति ष्मा इत्यस्य
 ह्रः । ण्ड इत्यस्य तु वा लोटपि ॥

३०. नवरविरश्मिवद् रक्तानि प्रसूनानि यस्य । स्मरस्य उष्मकरः
 दर्शनकारिलोकस्य स्मरञ्जरजनकः । मधुश्रियाः वसन्तलक्ष्म्या रोलम्बा
 भ्रमरास्तेषां सूक्ष्माः श्लक्ष्णा वा ये रवा गुञ्जितानि तैः कृतस्वागतप्रश्न
 इव ब्रह्मतरुः पलाशः अलक्षि मन्यते स्म ॥

जण्हवि-जल-ससि-जुण्हा-सीयलमलि-पडल-कसण-कसिण-दलं
अवरण्ह-विअसिअं आसि पाडलं रइअ-पल्हायं ॥ ३१ ॥

अक्खलिअ-सुत्त-निच्चल-अणिट्ठुरोग्गीव-लुच्चरण-भुत्तं ।

विरहिणि-दुक्खोप्पायन्तप्पायं कुरवयं फुडिअं ॥ ३२ ॥

खग्गि-पिअ-सेर-मुद्धय-सिरीस-लग्गा अलक्खि भमरोली ।

नासीकय व्व भल्ली विकमि-कन्दप्प-वीरेण ॥ ३३ ॥

पम्हल । कम्हार । म्ह । उम्ह । वम्ह । “पक्ष्मश्म” [७४] इत्यादिना
 पक्ष्मस्थस्य श्मस्य श्मष्मद्भां च म्हः ॥ क्वचिन्न । रस्सि । सर ॥

३१. जाह्नवीजलशशियोत्स्नावत् शीतलम् अलिपटलैः कृत्वा
 कृष्णानि नीलानि कृत्स्नानि समस्तानि दलानि यस्य तत् तथा अप-
 राह्णकाले विकसितं रचितग्रहादं सौरभ्यादिना कृतप्रमोदं पाटलं
 पाटलिपुष्पम् आसीत् ॥

सण्ह । पण्हो । जण्हवि । जुण्हा । अवरण्ह । “सूक्ष्म” [७५] इत्यादिना
 सूक्ष्मस्थस्य श्मस्य श्रण्णस्त्रहहृक्ष्णां च ण्हः ॥ विश्लेषे तु कृष्णकृत्स्नयोः कसण
कसिण ॥

पल्हायं ॥ “हो ल्हः” [७६] इति ल्हस्य ल्हः ॥

३२. अस्खलितं निरुपद्रवं यथा भवति एवं सुप्ता अत एव नि-
 श्रला अप्रकम्पा अनिष्टुरोद्गीवाः कोमलोर्ध्वकन्धरा ये षट्चरणा-
 स्तैर्भुक्तम् आस्वादितमधु । विरहिणीनां दुःखोत्पादे कष्टविधाने अन्तप्रायं
 मृत्युप्रायं कुरवकं स्फुटितं विकसितम् ॥

३३. खड्गिनां गण्डकानां प्रियाणि स्मेराणि विकचानि मुग्ध-
 कानि मनोज्ञानि यानि शिरीषाणि शिरीषपुष्पाणि तेषु लग्ना मकरन्द-

भव-सरा वण-वारे सहिअ-विक्रव-पउत्थ-वहु-वन्द्रा ।
 भद्रं व भद्-सिरिणो पढिउं लग्गा पिगी महुणो ॥ ३४ ॥
 वक्कलि-दिआण सव्वाणोव्वेय-करी अकम्मसाणं पि ।
 आबल्ल-विरत्ताणं वि दारन्ती हियय-दाराइं ॥ ३५ ॥

लोभाद् आसक्ता भ्रमरालिः अलक्षि उत्प्रेक्षिता । यदुत विक्रमि-
 कन्दर्पवीरेण पराक्रमकलितस्मरसुभटेन भल्लिर्बाणविशेषः सैव न्यासी-
 कृता प्रस्तावे ग्रहीष्ये [इति] स्वमित्रवसन्तर्तुप्रधाने शिरीषवृक्षे
 स्थापिता ॥

अक्खलिअ । सुत्त । निच्चल । अणिदुरीगोवि । लच्चरण । भुत्तं दुक्खोप्पाय ।
 अन्तप्पायं । खगिग । मुद्वय । “कगट०” [७७] इत्यादिना एषाम् ऊर्ध्वस्थितानां
 लुक् ॥

सेर । लग्गा । नासी । “अधो मनयाम्” [७८] इति मनयाम् अधःस्थानां
 लुक् ॥

३४. युग्मम् । वनद्वारे काननमुखे शब्दितानि कूजितव्याजेन
 नूनम् अधुना युष्मत्प्रेयानागमिष्यतीति वार्तितानि विह्वलानि स्मर-
 विह्वलानि प्रोषितवधूनां वन्द्राणि [वृन्दानि] यया सा तथा ।
 भव्यस्वरा सती । उत्प्रेक्ष्यते । भद्रश्रियः सर्वतुरम्यत्वेन मनोज्ञलक्ष्मी-
 कस्य मधोर्वसन्तस्य भद्रमिव मङ्गलवाक्यमिव पठितुं लग्गा पिकी
 कोकिला । अन्यापि गाथिकी ईश्वरगृहद्वारे मङ्गलं गायतीति ॥

३५. भूयः किंभूता । सर्वेषां वल्कलिद्विजानां तरुत्वक्परिधान-
 तापसानाम् उद्वेगकरी संतापजननी । स्मरज्वरोत्पादनात् । अकल्मषाः
 शुभध्यानक्षिप्रपापाः तेषामपि आबाल्यं शैशवाद् आरभ्य विरक्ता
 भवभीरवस्तेषामपि हृदयद्वाराणि चित्तमध्यानि दारयन्ती पीडयन्ती ॥

विक्रमि । कन्दप्प । सहिअ । विक्रव । वक्कलि । “सर्वत्र लबराम् अवन्द्रे”
 [७९] इत्यूर्ध्वाधःस्थितानाम् एषां लुक् ॥ संयुक्तानाम् उभयप्रातौ यथादर्शनं लोपः ।

अगणिअ धाई धारी-सुआणुसरिआओं कोउहल्लेण ।

फुल्लन्धुअ-धत्ति धाविआओं बाला नवं लवलं ॥३६॥

मायन्द-निउञ्जे कूजिएहिँ अन्नाण-जाणि-मण-हरणा ।

मत्ता अतिण्ह-सर-सर-तिक्खण-विण्णाणिणि व्व पिगी ॥३७॥

कचिद् ऊर्ध्वम् । सव्वाणो । अकम्मसाणं ॥ कचित्त्वधः । दिआण । आवल्ल ॥ कचित् पर्यायेण । वारे दाराई । अवन्द इति किम् । वन्द । संस्कृतसमोयं प्राकृतशब्दः । अत्र उत्तरेण विकल्पोपि न निषेधसामर्थ्यात् ॥

भद्रं भद्र । “द्रे रो न वा ” [८०] इति द्रे रस्य वा लृक् ॥

३६. धात्रीम् आसलकीं बालधारिकां वा अगणयित्वा अनादृत्य धात्रीसुताभिः अनुसृताः पृष्ठतोनुगता बालाः कुमारिकाः । फुल्लन्धुअ इति देश्यो भ्रमरार्थः । तेषां मकरन्ददुग्धदायित्वेन धात्रीमिव नवां तत्क्षणप्रादुर्भूतकोरकत्वेन प्रत्यग्रां लवलीं धाविताः कुतूहलेन । पुष्पा-दिरामणीयकातिशयकौतुकेन तां प्रति गताः ॥

धाई धत्ति । “धात्र्याम् ” [८१] इति रस्य लृक् । पक्षे धारी ॥

३७. चूतनिकुञ्जे आम्रगहने कूजितैः कृत्वा अज्ञाना मूर्खाः ज्ञानिनो विद्वांसः । तेषां मनसां हरणी । रणरणककृत्त्वेन वैक्लव्यकारिकेत्यर्थः । अतस्तर्क्यते । अतीक्ष्णाः स्वकार्यकरणासमर्थत्वेन कुण्ठा ये स्पर्शरास्तेषां तीक्ष्णने उत्तेजने विज्ञानिनीव विचक्षणेव । मत्ता आम्रमञ्जरी-स्वादनेन पुष्टा पिकी अस्ति ॥ चूतस्य माकन्दादेशो “गोणादयः ” [२.१.७४] इत्यनेन । संस्कृतेपीत्यन्ये ॥ तीक्ष्णं करोति “णिज् बहुलम् ” [है० ३.४] इति णिजि अन्त्यस्वरलोपे तीक्ष्ण्यते इति ध्रुटि तीक्ष्णनम् ॥

अतिण्ह तिक्खण । “तीक्ष्णे णः ” [८२] इति णस्य लृग् वा ॥

अन्नाण जाणि । “ज्ञो जः ” [८३] इति अस्य लृग् वा ॥ कचिन्न ।

विण्णाणिणि ॥

मज्झण्हतरु मज्झण-पुप्फ-जीविअ-दसार-वइ-पुत्तो ।
 मह-जुव-मंसु-सरिच्छालि-गुच्छओ आसि मण-हरणो ॥ ३८ ॥
 हरिअन्द-रुप्पि-सरिसाण वि पहिआणं वणं मसाणं व ।
 रत्तीसु अराईसु वि कसिण-पलासेहि खोहयरं ॥ ३९ ॥

३८. मध्याह्नपुष्पैर्मध्याह्नकालविकासिभिः प्रसूनैर्जीवितः समाधि-
 भङ्गप्रकुपितत्रिनेत्रतृतीयनेत्रज्वालय भस्मितोपि प्राणितः दशार्हपते-
 र्विष्णोः पुत्रः अनङ्गो येन स तथा । मधुयूनो वसन्ततरुणस्य श्मश्रु-
 सदृशो दंष्ट्रिकाकल्पः अलिगुच्छो भ्रमरस्तवको यत्र स तथा मध्याह्नतरुः
 अत्यन्तरक्तमध्याह्नविकाशिपुष्पो वृक्षभेदो मनोहरणः अतिरम्यत्वात्
 सकललोकचित्तावर्जक आसीत् ॥

मज्झण्ह मज्झण । “ मध्याह्ने हः ” [८४] इति हस्य लुक् वा ॥

दसार । “ दशार्हं ” [८५] इति हस्य लुक् ॥

३९ हरिश्चन्द्रो राजर्षिः रुक्मी च रुक्मिणीभ्राता । तयोः सद-
 क्षाणामपि । निःप्रकम्पानामपीत्यर्थः । पथिकानां वनं काननं श्मशान-
 वत् पितृवनवत् । रात्रिषु अरात्रिष्वपि । अहर्निशम् इत्यर्थः । कृत्स्न-
 पलाशैः समस्ततरुजातिपर्णैः समस्तकिंशुकैर्वा कृत्वा क्षोभकरं प्रिया-
 वियोगवेदनाजनकम् आसीत् । श्मशानमपि पलाशैर्मांसास्वादिभि-
 र्भूतशाकिनीप्रभृतिभिर्धराणामपि भीतिम् आवहति ॥

मंसु । मसाणं । “ आदेः श्मश्रुश्मशाने ” [८६] इति आदेर्लुक् ॥
 आर्षे श्मशानस्य सीआणं सुसाणं इत्यपि ॥

हरिअन्द । “ श्रो हरिश्चन्द्रे ” [८७] इति श्र इत्यस्य लुक् ॥

रत्तीसु अराईसु । “ रात्रौ वा ” [८८] इति लुक् वा ॥

रुप्पि । रत्तीसु । “ अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् ” [८९] इति द्वित्वम् ॥ कचिन्न
 कसिण । अनादाविति किम् । खोह ॥

मुच्छिर-सरा कय-गुणक्खाण व्व अविग्घ-कट्टमहु-पाणे ।
 नीसास-निज्झरा इव चउ-कट्टं सिसिर-सिरि-मुक्का ॥ ४० ॥
 निब्भर-महद्धि-गन्धे वण-सिरि-गुप्फत्थ-नील-मणि-निउरा ।
 अच्छि-पडिक्खण-मज्झे अवुड्ड-बउले गया अलिणो ॥ ४१ ॥
 भसलालिद्ध-पसत्थोग्गय-पुप्फो आसि कामि-भिब्भलणो ।
 दिग्घामोओ दीहं ऊससिअ-रईसरो सिरिसो ॥ ४२ ॥

४०. युग्मम् । अवृद्धवकुले नवकेसरे अलयो गताः । मूर्च्छितो वर्धनशीलः स्खरो गुञ्जितं येषां ते तथा सन्तः । उत्प्रेक्ष्यन्ते । कृत-गुणौख्याना इव विहितमाधुर्यादिप्रशंसा इव । क । अविघ्नं निरुपद्रवं यत् काष्ठमधुनः कुसुममकरन्दस्य पानं स्वादनं तत्र । तथा निःश्वास-निर्झरा इव । वसन्तश्रीपराभूतत्वेन सकष्टत्वाद्निः श्वसनप्रवाहा इव चतुःकाष्ठं चतसृषु दिक्षु शिशिरश्रिया शीतकाललक्ष्म्या मुक्ताः ॥

४१. वनश्रियो गुल्फस्थाश्ररणग्रन्थिस्था गुञ्जितश्यामलत्वयुक्त-त्वेन नीलमणीनां नूपुरा इव निर्भरः सकलदिक्चक्रव्यापी महद्धिगन्धो यस्य तस्मिन् आक्षिप्रतीक्षणमध्ये । चक्षुर्निमेषमात्र इत्यर्थः ॥

४२. भसलैः आश्लिष्टानि मकरन्दपानाय आश्रितानि प्रशस्तानि मनोहराणि प्रादुर्भूतानि उद्भूतानि पुष्पाणि यस्मिन् स तथा कामिनां विह्वलनः । प्रियां प्रति उत्कण्ठाजननाद् अभिमानहारक इत्यर्थः । दीर्घामोदः सर्वत्र प्रसृमरपरिमलः । दीर्घम् अत्यर्थं यथा भवति एवम् उच्छ्रितरतीश्वरः उज्जीवितकन्दर्पः शिरीष आसीत् ॥

मुच्छिर । गुणक्खाण । अविग्घ । कट्ट । निज्झरा । कट्टं । निब्भर । महद्धि ।
 गुप्फत्थ । अच्छि । पडिक्खण । मज्झे । अवुड्ड । आलिद्ध । पसत्थो । पुप्फो ।

वम्मह-तंस-सरोवम-संज्ञा-सुन्दर-हारि-कुंपलओ ।

विहलिअ-पहिओ धट्टज्जुण-भाउ-समे वि कामकरो ॥ ४३ ॥

कणिआर-तरू नव-कणिआर-सुन्दर-दरिअ-सवभावो ।

हर-खन्द-जुग-कुसुमो जाओ रज्जिअ-हर-वखन्दो ॥ ४४ ॥

भिम्भलणो । “द्वितीयतुर्ययोरुपरि पूर्वः” [९०] इति द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वः ।

दिग्वा दीहं । “दीर्घं वा” [९१] इति घस्योपरि पूर्वो वा ॥

४३. युग्मम् । हरस्कन्दयोर्योग्यानि पूजार्हाणि कुसुमानि यस्य अत एव रज्जितहरस्कन्दः प्रमोदितशंकरकार्तिकेयः कर्णिकारतरुः जातः । कीदृशः । मन्मथस्य त्र्यस्रास्त्रिकोणा ये शरास्तैरुपमा येषां तानि तथा । ताम्रत्वेन संध्यासौन्दर्यस्य हारीणि [अपहर्तृणि] कुङ्कुमलानि उद्भिद्यमानपत्राणि यस्मिन् स तथा । विह्वलिताः प्रियास्मरणाद् उद्वेजिताः पथिका येन स तथा । आस्ताम् अन्यस्मिन् । धृष्टद्युम्नभ्राता शिखण्डी नपुंसको द्रुपदपुत्रस्तेन समस्तुल्यः तस्मिन्नपि कामकरः सुरतेच्छोत्पादकः ॥

४४. नवानि यानि कर्णिकाराणि स्वपुष्पाणि तेषां यत् सौन्दर्यं चारुता तेन दत्तसद्भावः अन्यवृक्षपुष्पसमृद्ध्याधिक्यात् सार्हकार-प्रकृतिः ॥

ऊससिअ । रईसरो । तंस । संज्ञा । कुंपलओ । “न दीर्घानुस्वारात्” [९२] इति न द्वित्वम् ॥

सुन्दर । विहलिअ । रहोः ” [९३] इति न द्वित्वम् ॥

धट्टज्जुण । “धृष्टद्युम्ने णः [९४] इति न द्वित्वम् ॥

कणिआर कणिआर । “कर्णिकारे वा” [९५] इति वा न द्वित्वम् ॥

दरिअ । “दत्ते” [९६] इति न द्वित्वम् ॥

पिअ-कुसुम-पयर-पूरिअ-कुसुम-प्पयरो पमुक्क-मेर-सिरी ।
 तेह्ल-सणिद्धालि-कुलापम्मुको आसि वेइल्लो ॥ ४५ ॥
 कोल्ला-सोत्त-पडिच्छन्दीकय-रय-सेव्व-घम्म-सलिलाण ।
 पुप्फिअ-लवली जाया सेवा-जुग्गा मयच्छीणं ॥ ४६ ॥
 महु-नक्ख-आउह-नह व्व आसि साराङ्गि-वत्थ-कन्तीइं ।
 छमरुह-रयण-पलासे कुसुमाईं सलाह-पत्ताइं ॥ ४७ ॥

४५. प्रियः केशकलापादिसौरभ्याय अभिप्रेतः कुसुमप्रकरो येषां
 ते तथा तेषां पूरितः संपादितः कुसुमप्रकरो येन । प्रमुक्तमेरश्रीः निरवधि-
 समृद्धिः । तैलवत् स्निग्धम् अरुक्षकान्ति यद् अलिकुलं तेन मधु-
 पानलोभाद् अप्रमुक्तः विचकिल आसीत् ॥

[हर-खन्द हर-क्खन्दो] । कुसुम-पयर कुसुम-प्पयर । “समासे वा” [९७]
 इति द्वित्वम् ॥ बाहुलकाद् अशेषादेशयोरपि । पमुक्क । पम्मुक्क इत्यादि ॥

४६ कुल्या कृत्रिमा सरित् तद्रूपं यत् स्रोतः प्रवाहस्तस्य प्रति-
 च्छन्दीकृतं सदृशं रतसेवया घर्मसलिलं यासां तासां मृगाक्षीणां पुष्पित-
 लवली सेवायोग्या रतिश्रमापनोदाय सेवनीया जाता ॥

तेह्ल । वेइल्लो । सोत्त । “तैलादौ [९८] इति द्वित्वम् । आर्षे । पडिसोओ ।
 विस्सोअसिआ ।

४७. मधुर्वसन्तः स एव पान्थभीषकत्वाद् नखायुधः सिंहः तस्य
 आरक्तकुटिलत्वेन मन्यन्ते नखा इव । शार्ङ्गी पीताम्बरस्तस्य वस्त्रा-
 णामिव कान्तिः । पीतरक्तयोः कविसमये ऐक्यात् । प्रभा येषाम् क्षमा-
 रुहा वृक्षास्तेषु सश्रीकत्वाद् रत्नम् । प्रधान इत्यर्थः । यः पलाश-
 स्तस्मिन् कुसुमानि श्लाघापात्राणि रम्यत्वादिविषयलोकप्रशंसास्थानानि
 आसन् ॥

सेव्व । सेवा । नक्ख । नह । “सेवादौ वा” [९९] इति वा द्वित्वम् ॥

युव-जण-जणिअ-सण्हेहा पउत्थ-विरहागणिम्मि गेह-समा ।
 मयण-पयावग्गि-णिहा पलक्ख-तरु-पल्लवा जाया ॥ ४८ ॥
 सिरि-नन्दण-किरिआरिह-तरुणीहिं चइअ-कसिण-हिरिआहिं ।
 अह कुसुमावचय-कलाओं दंसिआ दिट्ठिआ भणिउं ॥ ४९ ॥

सारङ्गि । “शाङ्गे डात् पूर्वोऽत्” [१००] इति डात् पूर्वः अत् ।
 छम । रयण । सलाह । “श्माश्लाघा०” [१०१] इत्यादिना अन्त्यव्यञ्जनात्
 पूर्वः अत् ॥

४८. युवजनानां जनितस्नेहाः प्रियायाम् उत्पादिताभिलाषाः प्रो-
 धितानां विरह एव प्रियावियोग एव संतापकत्वाद् अग्निस्तस्मिन्
 स्नेहसमाः तद्वृद्धिजननाद् वृतादिसदृशाः । मदनप्रताप एव सोढुम्
 अशक्यत्वेन अग्निः तेन निभास्तुल्याः पृथ्वरोः पल्लवाः किशलयानि
 जाताः ॥

सण्हेहा गेह । अगणिम्मि अग्गि । “स्नेहाग्न्योर्वा” [१०२] इति संयुक्ता-
 न्यात् पूर्वः अत् ॥

पलक्ख । “पृक्षे लात्” [१०३] इति लात् पूर्वः अत् ॥

४९. त्यक्तकृत्स्नहीकाभिः मुक्तसख्यादिसक्तसमस्तलज्जाभिः । श्री-
 नन्दनः स्मरः तस्य याः क्रियाः कटाक्षविक्षेपसहास्यकथाद्यास्तासाम् अर्हा
 योग्या यास्तरुण्यस्ताभिः अथ सर्ववनराजिपुष्पोद्गमान्तरं कुसुमावचय-
 कलाभणित्वा एवमेवं क्रियन्ते इति परस्परम् उक्त्वा दिष्ट्या आनन्देन
 दर्शिताः प्रकटिताः ॥

सिरि । किरिआरिह । कसिण । हिरिआहिं । दिट्ठिआ । “ह्रीं श्री०” [१०४]
 इत्यादिना एषु संयुक्तान्यात् पूर्व इः ।

वासेणं वरिसेहि वि नामरिसो किर पियाइ जो गमिही ।
 सो दरिसिअ-नव-चूए पिए गओ झत्ति हरिस-वसा ॥ ५० ॥
 मयण-वइरग्गि-तत्तेण तोसिआ सुदढ-माण-तविअ-पिआ ।
 क वि वज्ज-कढिणं-हिअया केण वि दाउं वउल-दामं ॥ ५१ ॥
 कीइ वि किलन्त-कम-विप्पव-हरणा मल्लिआण मालाओ ।
 महु-सुक्क-पक्ख-जुण्हा-पव व्व उप्पाविआ गयणे ॥ ५२ ॥

५. वसन्तकुसुमोच्चयमेव गाथात्रयोर्विशत्या प्राह ॥ वर्षेण एकेन
 वर्षैरपि बहुभिः । किलेति संभावने । प्रियाया योऽमर्षः मानो नागमत
 स दर्शितनवचूते इतः पश्येत्यङ्गुल्या प्रकटितमाकन्दे प्रिये झटिति
 तत्क्षणादेव हर्षवशात् चूतदर्शनोद्भूतरणरणकोपशमप्रियदर्शानोत्थप्रमोदाद्
 गतः ॥

५१. मदन एव वज्राग्निः अनुपशमकवह्निस्तेन तप्तेन दग्धेन
 केनापि [सुदढमानतप्रप्रिया] सुदढमानेन अनिवर्तकाहंकारेण तप्ता
 अत्यन्तम् असहना वज्रकठिनहृदया प्रिया कापि बकुलदाम दत्त्वा
 तोषिता ॥

दंसिआ दरिसिअ । वासेणं वरिसेहि । वइर वज्ज । तत्तेण तविअ । “शर्ष”
 [१०५] इत्यादिना संयुक्तान्त्यात् पूर्वं इवा ॥ व्यवस्थितविभाषया कचिन्नित्यम् ।
 नामरिसो । हरिस ॥

५२. [कयापि] क्लान्तानां खिन्नानां क्लमः खेदः तेन विप्लवः अङ्ग-
 विसंभ्रूलता तस्य हरणीः शैत्याद् अपहारिका मल्लिकानां विचकिल-
 कुसुमानां मालाः स्रजो गगने उत्प्लाविता उत्क्षिप्ताः सत्यः उत्प्रेक्ष्यन्ते
 मधुरेव सर्वत्र पुष्पोद्गमैः शौक्ल्यकरणात् शुक्लपक्षः । तस्य ज्योत्स्नाप्लवा
 इव चन्द्रिकापूरा इव ॥

किलन्त । “लात्” [१०६] इति संयुक्तान्त्यलात् पूर्वं इः । कचिन्न । कम ।
 विप्पव । सुक्क-पक्ख । पव । उप्पाविआ ॥

१ BD°कढण°. २ B °संस्थुलता. ३ B हरणी शौ°.

गुम्फन्ती जव-दामं भविअ-सिआवाइ-चेइअ-निमित्तं ।
 का वि जुवई जुवाणय-मण-थेरिअ-चोरिअमकासि ॥ ५३ ॥
 सिविणम्मि वि अइदुलहा सिणिद्ध-कुसुमा सणिद्ध-मयरन्दा ।
 परिमल-णिद्धा कीइ वि रइआ वासन्तिआ-माला ॥ ५४ ॥
 कण्ह-कसिणालि-कसणा लवली गन्धारिहा वि नोच्चिणिआ ।
 केण वि कज्जल-कण्हं सुमरिअ कवरिं पिअयमाए ॥ ५५ ॥

५३. भव्यं यत् स्याद्वादिनो जिनस्य चैत्यं तन्निमित्तं जपादाम
 गुम्फन्ती ग्रन्थी कापि युवती युवमनसां यत् स्थायं निर्विकारतादाढ्यं
 तस्य सलीलपुष्पग्रहणगुम्फादिना हरणम् अकार्षीत् ॥

भविअ । सिआवाइ । चेइअ । थेरिअ । चोरिअ । “स्याद्भव्यं” [१०७]
 इत्यादिना स्यादादिषु चौर्यसमेषु च यात् पूर्व इः ॥

५४. स्वप्रेष्यतिदुर्लभा तथाविधाया आजन्माप्यदर्शनात् । स्निग्धानि
 अरूक्षाणि । सरसानीत्यर्थः । एवंभूतानि कुसुमानि यस्यां सा तथा
 स्निग्धमकरन्दा सार्द्रपरागा अतएव परिमलेन स्निग्धा भ्रमराणां प्रिया
 वासन्तिकामाला माधवीलतास्रक् कयापि रचिता ग्रथिता ॥

सिविणम्मि “स्वप्ने नात्” [१०८] इति नात् पूर्व इः ॥

सिणिद्ध सणिद्ध । “स्निग्धे वादितौ” [१०९] इति नात् पूर्वौ अदितौ वा ।

पक्षे णिद्धा ॥

५५. कृष्णवत्कृष्णा ये अलयस्तैः कृष्णा । मकरन्दपानाय षट्-
 पदाच्छादितेत्यर्थः । गन्धेन सौरभ्येण अर्हा पुष्पोच्चययोग्यापि कज्जल-
 वत्कृष्णां प्रियतमायाः कवरीं वेणिं स्मृत्वा सादृश्यात् केनापि लवली
 नोचिता । प्रियानुध्यानविह्वलत्वेन न तत्कुसुमावचयः कृत इत्यर्थः ॥

अणरह अणरुह-दामं रे मुक्ख-मुरुक्ख करसि इअ भणिउं ।

पोम्मच्छीए हणिओ को वि पिओ पाय-पउमेण ॥ ५६ ॥

छउमेण अछम्मेण य साम-दुवारेण दण्ड-वारेण ।

केण वि का वि अगेज्झा वउलेहि पसाइआ तणुवी ॥ ५७ ॥

गरुवीओ लवलीओ सुहुंमे वत्थे सुरुग्घजे खित्ता ।

कीए वि हु मुद्धाए सुवे विहसिरा वि कलिआओ ॥ ५८ ॥

कसिण । कसणा कण्हं । “कृष्णे वर्णे वा” [११०] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्वौ
अदितौ वा । वर्ण इति किम् । विष्णौ कण्ह ॥

५६. अनर्हं विप्रियकरणाद् अयोग्यं रे मूर्खमूर्खं वठरवठर अनर्ह-
दाम अमनोज्ञत्वाद् मम अयोग्यां मालां करोषीति भणित्वा पद्माक्ष्या
कोपि प्रियः पादपद्मेन हतः ॥ मुक्ख-मुरुक्ख इत्यत्र कोपे “संमत्यसूया”
[हे० ७.४] इत्यादिना द्विरुक्तिः ॥

अरिहा अणरह अणरुह । “उच्चार्यति” [१११] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्व उत्
अदितौ च ॥

५७. छद्मना शाठ्येन अच्छद्मना आर्जवेन सामद्वारेण प्रियवाक्य-
मुखेन दण्डः यदि त्वं ममुक्तं न करिष्यसि तदा न त्वं मम प्रिया
नाहं तव प्रियः इत्यादिरुक्षवाक्यद्वारेण च कापि तन्वी मृद्वङ्गी
अगृह्या अनावर्जनीया केनापि वकुलैः केसरकुसुमैः प्रसादिता प्रसन्नी-
कृता ॥

मुक्ख मुरुक्ख । पोम्म पउमेण । छउमेण अछम्मेण । [दुवारेण वारेण]
“पद्मच्छद्ममूर्खद्वारे वा” [११२] इति संयुक्तान्त्यात् पूर्व उत् वा ॥

५८. सूक्ष्मे सुग्नजे देशविशेषोत्पन्ने वस्त्रे । हु इति निश्चितम् । कया-
पि मुग्धया अविचक्षणया गुर्वीतो महत्या लवलीतः श्वः आगामि-
दिने विहसिष्योपि विकसनशीला अपि कलिकाः कोरकाः क्षिप्ताः

कुसुमाकर-रिउ-स-जणा सुवे जणा पारिजाय-तरुणो व्व ।
 सर-जीआभालि-कुला सर-ठग-वाणारसि-पएसा ॥ ५९ ॥
 आणाल व्व कणेरूहि कुरवैया दढर्यंरं समालिद्धा ।
 वर-विलयाहि अहरिआलचपुर-मरहट्ट-जुवईहिं ॥ ६० ॥

न्यस्ताः । विचक्षणा हि प्रतीक्ष्य स्वयं विकसिता एव ता गृह्णाति
 तथा तु अन्यथा कृतम् इति सुगधत्वम् ॥

तणुवी । गरुवी । उकारान्ता ङीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्यास्तेषुः “तन्वीतुल्येषु”
 [१.१३] इति संयुक्तान्यात् पूर्व उः ॥ कचिद् अन्यत्रापि । सुरग्व ॥ आषे । सुहुमां

५९. युग्मम् । कुसुमानाम् आकरः उत्पत्तिस्थानं य ऋतुः । वसन्त
 इत्यर्थः । तस्य स्वजना इव तदुदये तेषां समृद्धिभावाद् बन्धव इव ।
 तथा पुष्पपत्रादिसादृश्याद् मन्यन्ते स्वजना इव सहोदररूपा बान्धवा
 इव पारिजाततरोर्देववृक्षस्य । स्मरस्य ज्या प्रत्यञ्चा तदामम् अलिकुलं
 येषु ते तथा । स्मर एव ठको विप्रतारकस्तस्य वाराणसीप्रदेशा इव ।
 यथा वाराणसी ठकानां स्थानं तथा एते दंपत्योरुत्कर्णठादिजननात्
 स्मरस्येति भावः ॥

६०. एवंवर्णितस्वरूपाः कुरवकाः अधरिता लावण्यप्रशस्यसंस्थाना-
 दिना पराभूताः अचलपुरं च नगरविशेषः । महाराष्ट्रं च सुराष्ट्रम् ।
 तयोर्युवत्यो यकाभिस्ताभिर्वरवनिताभिः दृढतरम् अत्यर्थं पुष्पोच्चयाय
 समाश्लिष्टाः । यथा आलानानि आलानस्तम्भाः करेणुभिः ॥ “वाक्ष्यर्थ-
 वचनाद्याः” [१.३३] इति आलानस्य पुंस्त्वम् ॥

सुवे । सुवे । “एकस्वरे इवः स्वे” [१.१४] इति इवःस्वयोरन्त्यव्यञ्जनात्
 पूर्व उत् । एकस्वर इति किम् । सर्जणा ॥

जीआ । “ज्यायाम् ईत्” [१.१५] इति अन्त्यव्यञ्जनात् पूर्व ईत् ॥

वाणारसि । कणेरूहि । “करेणु” [१.१६] इत्यादिना रणयोर्व्यत्ययः । करेणु
 इति स्त्रीलिङ्गनिर्देशात् पुंसि न ॥

१ D आलाण. २ BD कुर°. ३ BD दढतरं. ४ D °त्कर्णठाधिज°.

५ D सुराष्ट्रा तयोर्युवतयो. ६ BD सयणा.

लवणिम-जल-द्रह निह-नाहि-मण्डले उच्चिणेषु लहुअमिमं ।

हलिआर-गोरि हरिआल-वन्नयं हलुअममिलायं ॥ ६१ ॥

वण-सिरि-णडाल-तिलयं तिलयं गेय्हं तए वर-णलाडे ।

गेज्झाथोव-परिमलं अथोक्क-जहणे अथेव-सिरि ॥ ६२ ॥

दाही अथोअ-कुसुमेहि सेहरं दिट्ठिएहं बिम्बोट्ठि ।

धूआ-बहिणी-भइणी-दुहिअ व्व तुह प्पिआ लवली ॥ ६३ ॥

आणाल । “आलाने लनोः” [११७] इति लनोर्व्यत्ययः ॥

अलचपुर । “अचलपुरे चलोः” [११८] इति चलयोर्व्यत्ययः ॥

मरहट्ट । “महाराष्ट्रे हरोः” [११९] इति हरयोर्व्यत्ययः ॥

६१. [७२] द्वादशभिः कुलकम् । बहिः अबहिः स्फुटप्रेमभिः मनोवाक्कायेषु व्यक्तानुरागैः कैरपि तरोरधः रतेर्मातृष्वसृदुहितर इव निरतिशयसौन्दर्याद् उत्प्रेक्ष्यन्ते स्मरप्रियाया जननीभगिनीपुत्रिका इव प्रेयस्यो वल्लभाः इति पूर्वोक्तरीत्या आलपिताः सस्नेहं भणिताः ॥ [६१] । आलपनप्रकारमेवाह । लवणिमा लावण्यं स एव दृष्ट्याप्यायकत्वेन जलं तस्य हृदनिभं नदकल्पं नाभिमण्डलं यस्यास्तस्या आमन्त्रणम् । तथा हरितालवद् गौरि गौरवर्णे हरितालवद् वर्णो यस्य तत् लघुकं सूक्ष्मम् इदं पुरोवर्ति अमिलातकं वर्णपुष्पं लघुकं शीघ्रं यथा भवति एवम् उच्चिनु त्रोटय ॥

६२. हे वरललाटे रम्यभालस्थले अस्तोकजघने विसंकटकटीतटा-प्रभागे त्वया वनश्रीललाटस्य तिलकमिव शोभाकृत्वात् पुण्ड्रकमिव । प्राह्यो नासिकापेयः अस्तोकः परिमलो यस्य तत् तथा अस्तोकश्चि प्रभूतशोभं तिलककुसुमं प्राह्यम् ॥

६३. दुहिता च पुत्रिका भगिनी च स्वसा भगिनीदुहिता च ता इव प्रिया लवली । बिम्बवद् ओष्ठौ यस्यास्तस्या आमन्त्रणम् । हे

छटासव-गण्डूसे खित्त-पउत्ताडणे समुच्चिणसु ।
 पुप्फाई वउल-वच्छे असोअ-रुक्खे अ विलय-वरे ॥ ६४ ॥
 सुर-वणिआ-नाग-त्थी-अकूर-कय-हरिसमीसि-उल्लसिअं ।
 पिच्छेत्थी-धिइ-जणइं दिहि-मइ हिन्ताल-मञ्जरिअं ॥ ६५ ॥
 सिमु-मञ्जर-जुव-वञ्जर-जर-मञ्जारेहिं पल-भमा दिट्ठं ।
 वेरुलिअ-केसि वेडुज्ज-भूसणे किंसुअं लेसु ॥ ६६ ॥
 एणिंह पिच्छेत्ताहे गिण्हसु रम्भं कुणेषु अ इमाए ।
 पुरिमाणं पि अपुव्वं आमेलं हित्थ-हरिणच्छि ॥ ६७ ॥

बिम्बोष्ठि तव इह अत्र उद्याने अस्तोककुसुमैः शेखरं दिष्ट्या प्रीत्या
 दास्यति । लवल्याः कुसुमभरनम्रत्वाद् इत्थम् उक्तिः । बन्धुश्च बन्धवे
 पुष्पशेखरादि ददाति ॥

६४. क्षिप्तासवगण्डूषे बकुलवृक्षे । क्षिप्तं कृतं पदोत्ताडनं यत्र
 तत्र अशोकवृक्षे च हे वनितावरे अङ्गनाश्रेष्ठे पुष्पाणि समुच्चिनु ।
 त्वद्गण्डूषक्षेपपदाघाताभ्यां पूर्णदोहदत्वेन बकुलाशोकयोः सांप्रतं पुष्पा-
 वचयसमयः संवृत्त इति भावः ॥

६५. सुरवानितानागस्त्रीणाम् अनीषत् अत्यर्थं सौरभ्यादिना कृत-
 हर्षाम् ईषत् मनाग् उल्लसिताम् उद्भिन्नकोरकां स्त्रीणां धृतेः सौस्थ्यस्य
 शैत्यात् जनिकाम् । धृतिः संतोषो विद्यते यस्या यद्वा धृतौ मतिर्यस्या-
 स्तस्याः संबोधनम् । हे धृतिमति धृतिमते वा पश्य हिन्तालस्य
 मञ्जरिकां पुष्पितलताम् ॥

६६. शिशुमार्जारयुवमार्जारजरन्मार्जारैः बालतरुणवृद्धविडालैः पल-
 भ्रमात् आरक्तत्वेन मांसभ्रान्त्या दृष्टं किंशुकं पलाशकुसुमम् हे वैडूर्य-
 केशि नीलमणितुल्यचिकुरे हे वैडूर्यभूषणे मरकतखचितालंकारे
 लाहि गृहाण ॥

६७. इदानीं सांप्रतं पश्य रम्भाम् इदानीं गृहाण रम्भाम् कुरुष्व

तट्टातत्थालि-कुलो भयस्सई अट्टमो व्व पहिआण ।

तुह जुग्गो पुन्नामो रूवेण बहस्सई-घरिछे ॥६८॥

अमइल-तणु परिगुम्फिअ-पोप्फलि-मउरेण भसल-मलिणेण ।

अवह-कुचोवह-हत्थोभय-चलणे तुज्झ भूसेमि ॥ ६९ ॥

सिप्पि-पिहु-नयण-लुत्तोत्तसे आढत्त-संझ-रायमिमं ।

उच्चिणसु भमर-छिकं महु-पाइकं जवा-कुसुमं ॥ ७० ॥

च अस्या अनया वा रम्भाया रम्भया वा पूर्वसामपि पूर्व कृता-
पीडानामपि नायिकानाम् अपूर्वम् असंजातपूर्वम् । आश्चर्यकारीति भावः ।
आपीडम् अवतंसम् हे त्रस्तहरिणाक्षि चकितकुरङ्गनेत्रे ॥

६८. त्रस्तात्रस्तमिव चञ्चलत्वान्मन्यते चकिताचकितमिव अलि-
कुलं यत्र स तथा बृहस्पतिरिव अष्टमः पीडाकारित्वात् पथिकानाम् ।
यदुक्तम्

द्वादशदशमचतुर्थे जन्मनि षष्ठाष्टमे तृतीये च ।

व्याधिं विदेशगमनं मित्रविरोधं च सुरगुरुः कुरुते ॥ १ ॥

पुन्नागस्तव योग्यः । विकस्वरपुष्पभास्वरत्वात् कुसुमावचयोचित
इत्यर्थः । हे रूपेण कृत्वा बृहस्पतिगृहिणि ॥

६९. भसलैर्मलिनेन मकरन्दपानासक्तैः षट्पदैः श्यामलेन । परि-
गुम्फितो यः पूगफल्या मुकुरो बालपुष्पं तेन कृत्वा हे अमलिनतनु
विशदमूर्ते तव उभयकुचोभयहस्तोभयचरणान् भूषयामि अलंकरोमि ॥

७०. शुक्तिवत् पृथुनी विस्तीर्णे ये नयने ताभ्यां लुप्तौ स्पृष्टौ उत्तंसौ
कर्णपूरौ यया तस्याः संबोधनम् । हे शुक्तिपृथुनयनच्छुप्तोत्तंसौ
आरब्धः अरुणत्वात् प्रकृतः संध्याराग इव येन तत् तथा भ्रमरैः
सौरभ्यात् लुप्तं मधोर्वसन्तस्य पदार्तिं कामिमोहनादितत्कर्मकारित्वेन
भृत्यम् इदं पुरोवर्ति जपाकुसुमम् उच्चिनु ॥

आरद्ध-बहल-परिमल-केलि-पयाईकयन्न-तरु-कुसुमं ।

किडि-दाढ-सुत्ति-भङ्गोज्जलमुच्चिण फुल्ल-वेइल्लं ॥ ७१ ॥

वाहिं अवाहिरे फुडं-पेमेहिं पेअसीओं तरु-हेट्टे ।

केहिं पि इआलविआ रईइ माउच्छ-धूअ व्व ॥ ७२ ॥

७१. आरद्धा या बहलपरिमलस्य केलिर्विलासः तथा पदाती-
कृतानि । अधःकृतानीत्यर्थः । अन्यतरूणां कुसुमानि येन तत् तथा ।
किरिः शूकरस्तस्य दंष्ट्रा च शुक्तिश्च तयोर्यो भङ्गच्छेदः तद्वद् उज्ज्वलं
फुल्लविचकिलं विकसितमल्लिकाकुसुमं त्वम् उच्चिनु ॥

द्रह । “हृदे हृदोः” [१२०] इति हृदयोर्व्यत्ययो । आर्षे हरए मह-पुण्डरिए ॥

हलिआर हरिआल । “हरिताले रलोर्न वा” [१२१] इति रलयोर्व्यत्ययो वा ।

लहुअं हलुअं । “लघुके लहोः” [१२२] इति लहोर्व्यत्ययो वा ॥

णडाल णलाडे । “ललाटे लडोः” [१२३] इति लडोर्व्यत्ययो वा ।

आदेर्लस्य णविधानाद् [१. २५७] द्वितीयो लः स्थानी ॥

गेय्हं गेज्झ । “ह्ये ह्योः” [१२४] इति ह्ययोर्व्यत्ययो वा ।

अथोव अथोक्क अथेव । “स्तोकस्य थोक्कथोवथेवाः” [१२५] इति
स्तोकस्य त्रय आदेशा वा । पक्षे अथोअ ।

धूआ दुहिअ । वहिणी भइणी । “दुहितृभगिन्योर्धूआवहिण्यौ” [१२६]

इति अनयोः एतावादेशौ वा ॥

छूढा खित्त । वच्छे रुक्खे । “वृक्षक्षितयो रुक्खलूढौ” [१२७] इति
अनयोर्यथासंख्यं रुक्खलूढौ वा ॥

विलय वणिआ । “वनिताया विलया” [१२८] इति विलयादेशो वा ।

विलयेति संस्कृतेपीति केचित् ॥

अकूर । “गौणस्य” [१२९] इत्यादिना ईषतो गौणस्य कूरो वा । पक्षे
ईसि ॥ यी [इत्थी] । “स्त्रिया इत्थी” [१३०] इति स्त्रिया इत्थी वा ॥

निअ-माउसिआ-पिउसिअ-पिउच्छ-तणया-घरे व्व उज्जाणे ।

मिहुणेहिं हित्थ-तिरिच्छि-पिच्छिरेहिं रमिअमेअं ॥ ७३ ॥

धिइ दिहि । “ धृतेर्दिहिः ” [१३१] इति धृतेर्दिहिर्वा ॥

मञ्जर वञ्जर । “ मार्जार° ” [१३२] इत्यादिना मार्जारस्य मञ्जरवञ्जरौ ।

पक्षे मजारेहि ॥

वेरुलिअ वेडुज्ज । “ वैदूर्यस्य वेरुलिअं ” [१३३] इति वेरुलिअं वा ॥

एण्हि एत्ताहे । “ एण्हि एत्ताहे इदानीमः ” [१३४] । पक्षे इआणि ।

पुरिमाणं । “ पूर्वस्य पुरिमः ” [१३५] । पक्षे अपुध्वं ॥

हित्थ तट्ठा । “ त्रस्तस्य हित्थतट्ठौ ” [१३६] । पक्षे तत्थ ॥

भयस्सई । “ बृहस्पतौ बहो भयः ” [१३७] पक्षे बहस्सई ॥

मइल मलिण । अवह उभय । सिप्पि सुत्ति । छुत्तो छिक्कं । आढत्त
आरद्ध । पाइक्कं पयाई । “ मालिनोभ° ” [१३८] इत्यादिना एषां यथासंख्यं
मइलादयो वा । उवहं इत्यपि केचित् ॥ आषे उभओकालं इति ज्ञेयम् ॥

दाढ । “ दंष्ट्राया दाढा ” [१३९] । दाढा संस्कृतेऽप्यस्ति ॥

बाहि अबाहिरे । “ बहिसो बाहिंबाहिरौ ” [१४०] ॥

हेट्टे । “ अधसो हेट्टं ” [१४१] ॥

७३. निजा चासौ मातुःस्वसा च पितुःस्वसा च पितृष्वसुस्तनया
च तासां गुहं तस्मिन्निव उद्याने परस्परं तारामेलके सति त्रस्तं स-
भयं तिर्यक् तिरश्चीनं यथा भवति एवं प्रेक्षणशीलैर्मिथुनैः स्त्रीपुरुष-
रूपद्वन्द्वैः एतद् वक्ष्यमाणं रतं रमणं कृतम् ॥

माउच्छ माउसिआ । पिउसिअ पिउच्छ । “ मातृपितुः° ” [१४२]

इत्यादिना मातृपितृभ्यां परस्य स्वसुः सिआ छा इत्यादेशौ ॥

तिरिच्छि । “ तिर्यचस्तिरिच्छिः ” [१४३] ॥ आषे तिरिआ इति ज्ञेयम् ॥

आसण ठिआइ घरिणीइ गह-वई झम्पिऊण अच्छीइं ।
 हसिरो मोत्तुं सङ्गं चुम्बिअ अनं सढो मुइओ ॥ ७४ ॥
 मा सोउआण अलिअं कुप्प मईआ सि तुम्हकेरो हं ।
 इअ केण वि अणुणीआ णिअय-पिआ पाणिणीअजडा ॥ ७५ ॥
 किं हवसि पारकेरा न हु पारको तुहाहमिअ भणिआ ।
 राइक-वार विलया केणावि हु रायकेरेण ॥ ७६ ॥

७४. रमणमेव गाथाषोडशकेनाह । आसनस्थिताया उपविष्टाया गृहिण्या अक्षिणी झम्पिऊणेति हस्ताभ्यां पिधाय शङ्कां भीतिं मुक्त्वा अन्याम् अपरां स्त्रियं चुम्बित्वा हसिता चस्करिकरणशीलः शठो गृहापराधो गृहपतिर्मुदितः ॥ “भ्रमेष्टिरिटिल०” [४.१६१] इति भ्रमेष्टिम्पादेशे “धातवोऽर्थान्तरेपि” [४.२५१] इति पिधानार्थत्वम् ॥

घरिणी । “गृहस्य घरोऽपतौ” [१४४] इति घरः । अपताविति किम् । गह-वई ॥

पिच्छिरेहिं । हसिरो । “शीलाद्यर्थस्येरः” [१४५] इति “तृन् शील° [हे० ५.२] इत्यादिभिर्विहितस्य प्रत्ययस्य इरः ॥

७५. अलीकं सख्याद्युक्तकूटं श्रुत्वा आकर्ण्य त्वं मा कुप्य मा रोषं कुरु । मदीया त्वम् त्वदीयोहम् इति अनया रीत्या केनापि पाणिनीयेन पाणिनीयव्याकरणेन अजडा विचक्षणा निजकप्रिया स्ववल्लभा अनुनीता प्रसादिता । विचक्षणो हि सुखेनैव प्रसाद्यते ॥

झम्पिऊण । मोत्तुं । चुम्बिअ । सोउआण । “क्त्वस्तुम°” [१४६] इत्या-दिना तुम् अत् तूण तुआण इत्येते आदेशाः ॥ वन्दित्तु इति अनुस्वारलोपात् । वन्दित्ता [इति] सिद्धसंस्कृतस्यैव वलोपेन । कट्टु इत्यार्षे ज्ञेयम् ॥

तुम्हकेरो । “इदमर्थस्य केरः” [१४७] इति इदमर्थस्य केरः । न च भवति । मईआ । पाणिणीअ ॥

७६. किं त्वं परकीया भवसि यतः । हु इति निश्चितम् । नाहं

तुम्हेच्या य अम्हेच्या य एगव्व होउ तणु-लट्ठी ।

इअ जम्पिऊण दइआ केण वि सव्वङ्गिअं गहिआ ॥ ७७ ॥

तुह पय-पह-पहिओ हं अप्पणयो पीणिम-प्पणइ-जहणे ।

पीणत्तण-सालि-थणे इअ केण वि तोसिआ रमणी ॥ ७८ ॥

तव परकीयः । किं तु तावकीन इत्यर्थः । ततस्त्वयापि मदीययैव भवितव्यम् इति भावः । इति अनया रीत्या केनापि राजकीयेन राज-संबन्धिना राजवारवनिता भणिता ॥

पारकेरा । पारक्को । राइक्क । रायकेरेण । “परराजभ्यां कडिकौ च” [१४८]

इति आभ्यां यथासंख्यं क्व डित् इक्कश्च । चकारात् केरश्च ॥

७७. यौष्माकी च आस्माकी च तनुयष्टिः एकवद् भवतु । आवयोः संयोगो जायताम् इति भावः । इति पूर्वोक्तं कथयित्वा केनापि सर्वाणि अङ्गानि व्याप्नोति यद् ग्रहणं तत् सर्वाङ्गीणं यथा भवति एवं दयिता प्रिया गृहीता ॥

तुम्हेच्या । अम्हेच्या । “युष्मद्” [१४९] इत्यादिना अज एच्चयः ॥

एगव्व । “वतेर्व्वः” [१५०] इति वतेः प्रत्ययस्य व्वः ॥

सव्वङ्गिअं । “सर्वाङ्गादीनस्येकः” [१५१] इति “सर्वादेः पथ्यङ्ग” [हे० ७.१]

इत्यादिना विहितस्य ईनस्य स्थाने इक्कः ॥

७८. पीनत्वप्रणयि काठिन्ययुक्तं जघनं यस्यास्तस्याः संबोधनम् । तथा हे पीनत्वशालिस्तनि तव अहम् आत्मीयः स्वकीयः पदपथपान्थः । अनुचर इत्यर्थः । इति अनया रीत्या केनापि रमणी तोषिता तोषं नीता ॥

पहिओ । “पथो णस्येकट्” [१५२] । “नित्यं णः” [हे० ६.४] इति

यः पथो णो विहितस्तस्येकट् ॥

अप्पणयो । “ईयस्यात्मनो णयः” [१५३] इति ईयस्य णयः ॥

पीणत्त-निहि-निअम्बे तिलेह्ल-अङ्कोह्लतेह्ल-कन्तिह्ले ।

मा तित्तिण कुप्पेत्ति इत्तिअं को वि पियमाह ॥ ७९ ॥

जित्तिअमत्तं रत्तो म्हिं एत्तिअं रच्च एत्तिलं किमिमं ।

केण वि एदहमुत्ता तुण्हिका माणिणी जाआ ॥ ८० ॥

सिहिओ सि जेत्तिअं जेत्तिलं च भणिओ सि जेदहं थविओ ।

न हु तेत्तिण होसि त्ति पई कीइ वि उवालद्धो ॥ ८१ ॥

७९. पीनत्वस्य निधिः स्थानं नितम्बो यस्यास्तस्याः संबोधनम् । तिलस्य स्नेहस्तिलतैलं तच्च अङ्कोठतैलं च ते इव कान्तिमति तद्वत्स्निग्ध-कान्तियुक्ते त्वं तावता सख्याद्युक्तालीकव्यलीकमात्रेण मा कुप्य । इति इत्थम् एतावत् इयन्मात्रं कोपि कश्चित् प्रियाम् आह ॥

पीणिम पीणत्तण । “त्वस्य डिमात्तणौ वा” [१५४] इति त्वस्य डिमात्तणौ । पक्षे पीणत्त ॥

तिलेह्ल । “अनङ्कोठ” [१५५] इत्यादिना तैलस्य डेल्लः । अनङ्कोठाद् इति किम् । अङ्कोह्लतेह्ल ॥

८०. कश्चिन्मानिनीं प्रसादयन् तथा च तत्संयुक्तस्त्वं न मयि तव प्रेमानुबन्ध इत्यादि सक्तोऽर्थं निर्भर्त्स्यमानः तां प्रति आह । यावन्मात्रं रक्तः अनुरागयुक्तोऽस्मि अहं त्वमपि इयत् एतावद् वा रज्यस्व अनुरागं कुरु । नाहम् अधिकम् अर्थये इत्यर्थः । इयत् एतावद् वा इदं क्रोधाडम्बरं किम् । निरर्थकम् इत्यर्थः । केनापि इयत् एतावद् वा उक्ता सती मानिनी तूष्णीका जाता । निश्चितस्ववाह्यतया न किञ्चिद् उपालेभे इत्यर्थः ॥

तित्तिण । इत्तिअं । जित्तिअ । “यत्तद” [१५६] इत्यादिना एभ्यो डावादेरतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअः एतदो लुक् च ॥

८१. यावत् यत्परिमाणं स्पृहितः चेतसि वाञ्छितोसि यावद्

तं तेत्तिल-पेम्मं तुह न केत्तिअं तेदहा य अणुवित्ती ।

न हु केत्तिला वि केदहमित्थं कीइ वि सढो भणिओ ॥ ८२

सयहुत्तं विणइल्लो दइओ जोण्हाल-चन्द-सिरिमन्तो ।

णेहालूए कीइ वि बाहुल्लच्छीइ अहिसित्तो ॥ ८३ ॥

गव्विर न माणइत्ता सहन्ति गव्वं ति भणिअ कीए वि ।

दइओ हणिओ हणुमा-लङ्गल-पलम्ब-लट्ठीए ॥ ८४ ॥

भणितः आगच्छागच्छ त्वं मत्प्रिय इत्युक्तोसि यावच्च स्तुतः न त्वत्समः सौभाग्यपात्रम् अपरोस्तीति श्लाघितः । हु इति निश्चितम् । न तावता तावन्मात्रेण भवसि । अनुरज्यसे इत्यर्थः । इति अनया रीत्या कयापि पतिर्भर्ता उपालब्धः रेरे वृष्ट दुराचार आराध्योसि इति निर्भर्त्सितः ॥

८२. तत् तावत् प्रेम तव न कियत् कियन्मात्रम् । तावती च अनुवृत्तिरपि अनुकूलकरणमपि तव नैव कियती । असत्प्रायप्रेमानुवृत्तिरसीत्यर्थः । इत्थम् अनया रीत्या कियदपि कयापि शठः गूढा-पराधो भणितः ॥

एत्तिअं एत्तिलं एदहं । जेत्तिअं जेत्तिलं जेदहं । तेत्तिएण तेत्तिल तेदहा । केत्तिअं केत्तिला केदह । “इदंकिमश्च^०” [१५७] इत्यादिना इदंकिंभ्यां यत्तदे-तद्भ्यश्च अतोर्डावतोर्वा ङित् एत्तिअ एत्तिल एदह एतल्लुक् च ॥

८३. शतकृत्वः । अनेकश इत्यर्थः । विनयवान् । अलीकापनय-नाय पादप्रणत इत्यर्थः । ज्योत्स्नावच्चन्द्रस्य या श्रीः आह्लादिका शोभा तद्वान् सचन्द्रिकचन्द्रशोभायुक्तो दायितः प्रियः स्नेहवत्या कयापि बाष्पवदक्षिभिः स्नेहवशोद्भूताश्रुप्रवाहयुक्तलोचनैः अभिषिक्तः आर्द्रीकृतः ॥

सयहुत्तं । “कृत्वसो हुत्तं” [१५८] । वारे विहितकृत्वसः हुत्तं ॥

८४. रे गर्विनँ साहंकार न मानवत्यः अहंकारवत्यो नायिका गर्व

१ BC बाहुल्लच्छीहि. २ C गर्वित ; D गर्ववन्.

पीणत्त-निहि-निअम्बे तिलेह्ल-अङ्कोल्लतेह्ल-कन्तिह्ले ।
 मा तित्तिएण कुप्पेत्ति इत्तिअं को वि पियमाह ॥ ७९ ॥
 जित्तिअमत्तं रत्तो म्हिं एत्तिअं रच्च एत्तिलं किमिमं ।
 केण वि एद्दहमुत्ता तुण्हक्का माणिणी जाआ ॥ ८० ॥
 सिहिओ सि जेत्तिअं जेत्तिलं च भणिओ सि जेद्दहं थविओ ।
 न हु तेत्तिएण होसि त्ति पई कीइ वि उवालद्धो ॥ ८१ ॥

७९. पीनत्वस्य निधिः स्थानं नितम्बो यस्यास्तस्याः संबोधनम् ।
 तिलस्य स्नेहस्तिलतैलं तच्च अङ्कोल्लतैलं च ते इव कान्तिमति तद्वत्स्निग्ध-
 कान्तियुक्ते त्वं तावता सख्याद्युक्तालीकन्यलीकमात्रेण मा कुप्य । इति
 इत्थम् एतावत् इयन्मात्रं कोपि कश्चित् प्रियाम् आह ॥

पीणिम पीणत्तण । “त्वस्य डिमात्तणौ वा” [१५४] इति त्वस्य डिमात्तणौ ।
 पक्षे पीणत्त ॥

तिलेह्ल । “अनङ्कोठ” [१५५] इत्यादिना तैलस्य डेल्लः । अनङ्कोठाद् इति
 किम् । अङ्कोल्लतेह्ल ॥

८०. कश्चिन्मानिनीं प्रसादयन् तथा च तत्संयुक्तस्त्वं न मयि तव
 प्रेमानुबन्ध इत्यादि सक्क्रोधं निर्भर्त्स्यमानः तां प्रति आह । यावन्मात्रं
 रक्तः अनुरागयुक्तोऽस्मि अहं त्वमपि इयत् एतावद् वा रज्यस्व अनुरागं
 कुरु । नाहम् अधिकम् अर्थये इत्यर्थः । इयत् एतावद् वा इदं
 क्रोधाडम्बरं किम् । निरर्थकम् इत्यर्थः । केनापि इयत् एतावद् वा उक्ता
 सती मानिनी तूष्णीका जाता । निश्चितस्वबालभ्यतया न किञ्चिद्
 उपालेभे इत्यर्थः ॥

तित्तिएण । इत्तिअं । जित्तिअ । “यत्तद” [१५६] इत्यादिना एभ्यो
 डावादेरतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअः एतदो लुक् च ॥

८१. यावत् यत्परिमाणं स्पृहितः चेतसि बाञ्छितोसि यावद्

तं तेत्तिल-पेम्मं तुह न केत्तिअं तेदहा य अणुवित्ती ।

न हु केत्तिला वि केदहमित्थं कीइ वि सढो भणिओ ॥ ८२

सयहुत्तं विणइल्लो दइओ जोण्हाल-चन्द-सिरिमन्तो ।

णेहालूए कीइ वि बाहुल्लच्छीइ अहिसित्तो ॥ ८३ ॥

गव्विर न माणइत्ता सहन्ति गव्वं ति भणिअ कीए वि ।

दइओ हणिओ हणुमा-लङ्गल-पलम्ब-लट्ठीए ॥ ८४ ॥

भणितः आगच्छागच्छ त्वं मत्प्रिय इत्युक्तोसि यावच्च स्तुतः न त्वत्समः
सौभाग्यपात्रम् अपरोस्तीति श्लाघितः । हु इति निश्चितम् । न तावता
तावन्मात्रेण भवसि । अनुरज्यसे इत्यर्थः । इति अनया रीत्या
कयापि पतिर्भर्ता उपालब्धः रेरे धृष्ट दुराचार आराध्योसि इति
निर्भर्त्सितः ॥

८२. तत् तावत् प्रेम तव न कियत् कियन्मात्रम् । तावती च
अनुवृत्तिरपि अनुकूलकरणमपि तव नैव कियती । असत्प्रायप्रेमा-
नुवृत्तिरसीत्यर्थः । इत्थम् अनया रीत्या कियदपि कयापि शठः गूढा-
पराधो भणितः ॥

एत्तिअं एत्तिलं एदहं । जेत्तिअं जेत्तिलं जेदहं । तेत्तिएण तेत्तिल तेदहा ।
केत्तिअं केत्तिला केदह । “इदंकिमश्च” [१५७] इत्यादिना इदंकिम्यां यत्तदे-
तद्भयश्च अतोर्भावतोर्वा ङित् एत्तिअ एत्तिल एदह एतल्लुक् च ॥

८३. शतकृत्वः । अनेकश इत्यर्थः । विनयवान् । अलीकापनय-
नाय पादप्रणत इत्यर्थः । ज्योत्स्नावच्चन्द्रस्य या श्रीः आह्लादिका
शोभा तद्वान् सचन्द्रिकचन्द्रशोभायुक्तो दयितः प्रियः स्नेहवत्या कयापि
बाष्पवदक्षिभिः स्नेहवशोद्भूताश्रुप्रवाहयुक्तलोचनैः अभिषिक्तः आर्द्राकृतः ॥

सयहुत्तं । “कृत्वसो हुत्तं” [१५८] । वारे विहितकृत्वसः हुत्तं ॥

८४. रे गर्विन् साहंकार न मानवत्यः अहंकारवत्यो नायिका गर्व

१ BC बाहुल्लच्छीहि. २ C गर्वित ; D गर्ववन्.

अन्नतो अन्नहि एसि तह वि अन्नत्थ अन्नदो जासि ।

एकसि न खु त्थिरो सि त्ति पिओ कीइ वि उवालद्धो ॥ ८५

एकसिअं चिअ भणिओ एकइआ गेगया य गामिल्लिं ।

अप्पुल्ल-पियं वच्चेत्ति भच्छिओ को वि अन्नाए ॥ ८६ ॥

सहन्ते । ताः प्रियाणां गर्वापन्नोदं कुर्वन्तीत्यर्थः । इति भणित्वा कयापि हनुमल्लङ्गलवत् प्रलम्बा द्राघीयसी या यष्टिश्चूतादिलता तथा दयितो हतस्ताडितः ॥

विणइल्लो । जोण्हाल । सिरिमन्तो । गेहालए । बाहुल्ल । गव्विर । माणइत्ता ।
“आत्विल्लो” [१५९] इत्यादिना मतोः स्थाने आलुइत्यादयो नव आदेशा यथा-
योगम् । केचिद् मादेशमपि इच्छन्ति । हणुमा ॥

८५. अन्यतः सपत्नीतः अन्यत्र अपरसपत्न्याम् एषि गच्छसि । तत्रापि एवमपि सति अन्यतः अपरसपत्नीतः अन्यत्र प्रतिपक्ष-
नायिकायां यासि । एकत्र एकस्यां दयितायां नैव स्थिरोसि । इति अनया
रीत्या कयापि प्रिय उपालब्धः ॥

अन्नतो अन्नदो । “तो दो तसो वा” [१६०] ॥

अन्नहिं । तह । अन्नत्थ । “त्रपो हिहत्थाः” [१६१] ॥

८६. एकदैव भणितस्त्वम् एकदा अनेकदा च ग्राम्याम् आत्मीयाम्
आत्मनो वा प्रियां व्रज । एकवाक्येनैव त्वदप्रतस्तावद् एतद् उक्तम्
यद् उत त्वं यथेच्छं स्ववल्लभाम् अभिसर । न मम त्वया किमपि
प्रयोजनम् इत्यर्थः । इति इत्थम् अन्यया कोपि भर्त्सितः ॥

एकसि एकसिअं एकइआ । “वैक” [१६२] इत्यादिना एकाद् दाप्रत्ययस्य
सि सिअं इआ । पक्षे गेगया ॥

गामिल्लिं । अप्पुल्ल । “डिल्लडुल्लौ भवे” [१६६] इति डितौ इल्लौ ॥

निच्च-नवल्लय-रच्चिर मं एक-मणं नवाणुराइल्लं ।

एकल्लं चिअ मुञ्चसि कीइ वि रमणम्मि इअ रुन्नं ॥ ८७ ॥

अवरिल्लञ्चल-गहिओ भालोवरि-निहिअ-भुमयमन्नाए ।

भमया-दासो व्व पिओ विहसन्तो सणिअमवगूढो ॥ ८८ ॥

मणयं च मुच्छिरो वेविरो अ मणिअं पिओ मणा हसिरो ।

कीइ वि रइ-मीसाए वम्मह-मीसालिओ रमिओ ॥ ८९ ॥

८७. नित्यं नवे अन्यान्यनायिकारूपे रागवन् रागपर एकस्मिन् त्वय्येव मनो यस्याः सा तथा तां नवानुरागाम् उदीयमानस्नेहाम् एकाम् असहायामेव मां मुञ्चसि कयापि रमणे इति इत्थं रुदितं साश्रुपातं जल्पितम् ॥

अप्पुल्ल । नवल्लय । राइल्लं । “स्वार्थे कश्च वा” [१६४] इति कः ।

चकारात् डितौ इल्लोलौ ॥

नवल्लय । एकल्लं । “ल्लो नवैकाद् वा” [१६५] इति लः । पक्षे एक । नव ।

८८. भालस्य उपरि ऊर्ध्वं निहिते धृते भ्रुवौ यत्र ग्रहणे तत् तथा । सकोपम् इत्यर्थः । एवम् उपर्यञ्चलेन उत्तरीयांशुकान्तेन गृहीतः अवष्टब्धः भ्रुवो दास इव तदुत्क्षेपमात्रेण कृत्यकरणात् मन्यते किंकर इव प्रियः अन्यया विहसन् धृष्टत्वाद् विकसन् शनैर्मन्दम् अवगूढः आलिङ्गितः ॥ ज्ञातापराधत्वेन पादपतनादिभिराराधयन्नपि निर्भर्त्सितत्वाद् गन्तुं प्रवृत्तः सन् कृतकोपं चेलाञ्चलेन गृहीत्वा मन्दम् आलिङ्गित इति भावः ॥

अवरिल्ल । “उपरेः संव्याने [१६६] इति लः ॥ [संव्यान इति किम् । भालोवरि] ॥

भुमय भमया । “भ्रुवो” [१६७] इत्यादिना मया डमया इत्येतौ ॥

सणिअं । “शनैसो डिअं” [१६८] इति डित् इअं ॥

८९. मनाग् मूर्खावान् मनाग् वेपवान् मनाक् च हास्यवांश्च । शठत्वात् तदावर्जनाय किञ्चित् तत्तद्भावभाग् इति भावः । मन्मथेन

गिम्हो दीह-गन्ध-अन्धालिणि-दीहर-पत्त-चम्पओ

मण-मउअत्तयाइ कामन्धल-विज्जुलिआ-दुरिक्खओ ।

दिट्ठो विज्जु-पीअ-नव-किंसुअ-पत्तल-पीवल्लोवणो

तत्ताऊ विओअ-विहुरीकय-पन्थिअ-गोण-खेअणो ॥ ९० ॥

रतेच्छया मिश्रः प्रियः रतिमिश्रया सुरतामिलाषयुतया कयापि
रमितः कामितः ॥

मणयं मणिअं । “ मनाको न वा डयं च ” [१६९] इति डयं डिअं च ।
पक्षे मणा ॥ मीसालिओ । “ मिश्राङ्गालिअः ” [१७०] । पक्षे मीसाए ॥

९०. दीर्घगन्धेन पुष्पोत्थप्रभूतपरिमलेन अन्धाः । व्याप्ता इत्यर्थः ।
एवंभूता अलिन्यो यत्र स चासौ दीर्घपत्रश्च एवंभूतश्चम्पको यत्र स
तथा । मनसो मृदुत्वेन अकठित्वेन कामान्धैर्विद्युद्वद् दुरीक्षः
घनतरतापकृत्त्वेन द्रष्टुम् अशक्यः । विद्युद्वत् पीतानि पीतवर्णानि
यानि नवकिंशुकपत्राणि प्रत्यप्रपलाशपुष्पपलाशानि तैः पीतानि
उपवनानि यत्र स तथा । तत्रापः संतप्तपानीयः । वियोगेन विधुरी-
कृता दुःखिता ये पान्थास्त एव अचेतनत्वाद् गावस्तेषां खेदनः खेद-
जनको ग्रीष्मो दृष्टः इति उत्तरसर्गार्थसूचनम् । राज्ञेति शेषः ॥ षष्ठुगौ
द्वितीयषष्ठौ जोलीर्वा द्विपदी एकः षण्मात्रः पञ्चचतुर्मात्रा गुरुश्च ।
तथा द्वितीयषष्ठौ च गणौ जोलीर्वा द्विपदी ॥

दीह दीहर । “ रो दीर्घात् ” [१७१] इति रो वा ॥

मउअत्तयाइ । “ त्वादेः सः ” [१७२] इति स एव त्वादिर्वा ॥

अन्धा अन्धल । पत्त पत्तल । विज्जुलिआ विज्जु-पीअ पीअलो
“ विद्युत्पत्र ” [१७३] इत्यादिना एभ्यः स्वार्थे लो वा ।

तत्ताऊ । गोण । “ गोणादयः ” [१७४] । गोणादयः शब्दा अनुक्त-
प्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुलं निपात्यन्ते ॥

इत्याचार्यहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितद्व्याश्रयमहा-

काव्यवृत्तौ तृतीयः सर्गः ॥

तं निव-पुच्छिअ-दोवारिण भणिअं ति आम गिम्ह-सिरी ।

उण्हेह सीअला णवि कयलि-वणे पेच्छ पुणरुत्तं ॥ १ ॥

हन्दि विदेसो जीवइ हन्दि पिआ हन्दि किं पिआ मुक्का ।

हन्दि मरणं जमो गिम्हो हन्दि लवन्ति इअ पहिआ ॥ २ ॥

१. अधुना सप्तसप्तत्या गाथाभिर्ग्रीष्मर्तुं वर्णयन् आह । नृपेण कुमारपालभूपालेन पृष्ठः वसन्तर्त्तुसंभविपुष्पादिदर्शनात् कः संप्रति ऋतुरिति नोदितो यो दौवारिकः प्रतीहारस्तेन इति अमुना प्रकारेण भणितम् । तं इति वाक्योपन्यासे । विवृत्य उक्तम् इत्यर्थः । तदेव वाक्यार्थकर्मणा आह आमेत्यादि । आमेति अभ्युपगता अङ्गीकृता । ज्ञातेति यावत् । ग्रीष्मश्रीः इह उद्यानेस्ति । णवीति वैपरीत्यार्थत्वाद् अप्यर्थो ज्ञेयः । उष्णापि शीतला कदलीवने पश्य । राजन् इति शेषः । पुणरुत्तम् इति एकवारं दृष्ट्वा भूयोपि अवलोकयेति । एवम् अग्रेपि राजन् इति संबोधनपदं ज्ञेयम् ॥

[“ अव्ययम् ” । १७५ । अधिकारोयम् । इतः परं ये वक्ष्यन्ते आ पादसमाप्तेस्ते अव्ययसंज्ञका ज्ञातव्याः] ॥

तं । “ तं वाक्योपन्यासे ” [१७६] ॥

आम । “ आम अभ्युपगमे ” [१७७] ॥

णवि । “ णवि वैपरीत्ये ” [१७८] ॥

पुणरुत्तं । “ पुणरुत्तं कृतकरणे ” [१७९] ॥

२. हन्दि इति विषादे । कष्टं विदेशोऽस्माकम् ॥ हन्दीति विकल्पे । जीवति प्रिया न वा ॥ हन्दीति पश्चात्तापे । किं प्रिया अस्माभिर्विरह-

हन्द् महु हन्दि परिमलमिमं व भणिरेहि भसल-मिहुणेहि ।
 उअ सहइ कञ्चणारो मउडो इव गिम्ह-लच्छीए ॥ ३ ॥
 जणणि मिव धूअं पिव नत्ति विअ सोअरं विव सहिं व ।
 मालारीओं सिणेहा नव-कञ्चण-केअइमुवेन्ति ॥ ४ ॥
 जेण अहुल्ला लवली वोलीणा णइ वसन्त-उउ-लच्छी ।
 फुल्लं च धूलिकम्बं तेण फुडा चेअं गिम्ह-सिरी ॥ ५ ॥

दुःखम् अविचार्यैव मुक्ता । एवं च हन्दीति निश्चितं मरणम् अस्माकम्
 यतो हन्दीति सत्यम् यमः कृतान्तकल्पो ग्रीष्मः इति पान्था लपन्ति
 परस्परं जल्पन्ति ॥

हन्दि । “ हन्दि विषादविकल्पपश्चात्तापनिश्चयसत्ये ” [१८०] ॥

३. हन्द् इति । गृहाणेत्यर्थः । मधु मकरन्दम् । हन्दीति । गृहाणे-
 त्यर्थः । परिमलं गन्धम् इदमिव भणितृभिः । मञ्जुगुञ्जितकरणाद्
 उत्प्रेक्ष्यते । एतद् मधु इदं परिमलं गृहीत इत्यन्योन्यं भग्ननशीलै-
 र्भसलमिथुनैः षट्पदद्वन्द्वैः कृत्वा । उअ इति पश्येत्यर्थः । काञ्चनारो
 राजति । नीलमणिकल्पालिकलितसुवर्णवर्णप्रसूनत्वेन तर्क्यते मुकुट
 इव ग्रीष्माश्रियः ॥

हन्द् । हन्दि । “ हन्द् च गृहाणार्थे ” [१८१] ॥

४. जननीमिव । दुहितरमिव । नप्त्री पौत्री तामिव । सोदरा
 भगिनी तामिव । सखीमिव स्नेहाद् नवकाञ्चनकेतकीं नूत्नस्वर्णकेतकीं
 मालाकार्यः उपयान्ति । तत्कुसुमावचयार्थं समीपे गच्छन्ति ॥ ग्रीष्मे
 हि स्वर्णकेतक्यः पुष्पयन्तीति ॥

इमं व । जणणि मिव । धूअं पिव । नत्ति विअ । सोअरं विव । सहिं व ।
 “ मिवपिव ” [१८२] इत्यादिना एते इवार्थे अव्ययसंज्ञकाः प्राकृते
 प्रयुज्यन्ते वा । पक्षे मउडो इव ॥

५. वसन्तर्तुलक्ष्मीरतिक्रान्तैव । कथम् । येन लक्ष्मीकृत्य । काः ।

फुल्लं च सुगन्धं चिअ लयाण नोमालिआ बले रम्मा ।

जा किर मल्ली जा इर जवा बले ते मयण-वाणा ॥ ६ ॥

सुत्ते जणम्मि जो हिर सद्दो चीरीण सुव्वए णवर ।

गाअइ किल तस्स मिसा णवरि वसन्तस्स गिम्ह-सिरी ॥ ७ ॥

अफुल्ला लवलीः ॥ तथा ग्रीष्मश्रीः स्फुटैव । कथम् । तेन लक्ष्मीकृत्य ।
किम् । फुल्लं धूलिकदम्बम् ॥ “गौणात् समया” [हे० २.२] इत्या-
दिना येन तेन योगे द्वितीया । फुल्लं चेति चकारः पृथग्वाक्यद्योतनार्थः ॥

जेण । तेण । “जेण तेण लक्षणे” [१८३] ॥

६. फुल्लैव सुगन्धैव । बले इति निर्धारणे । लतानां मध्ये नव-
मालिका रम्मा ॥ तथा या । किलेति संभावयामि । मल्ली । या किल
जपा । बले इति निश्चितम् । ते मदनस्य वाणौ । तत्साध्यपान्थ-
मोहनादिकार्यस्य ताभ्याम् अनुष्ठानात् ॥

णइ । चेअ । च । चिअ । “णइ चेअ चिअ च अवधारणे” [१८४] ॥

बले । “बले निर्धारणनिश्चययोः” [१८५] ॥

७. सुप्ते जने यः किल शब्दश्रीरीणां भृङ्गारीणां श्रूयते । किलेति
प्रसिद्धौ । लोकस्वापवेलायां चीरीनादः श्रूयत इति लोकप्रसिद्धिः ।
णवरेति केवलम् । तस्य मिषात् चीरिकाध्वनिव्याजात् । णवरि इति
आनन्तर्ये । वसन्तस्य अनन्तरम् किलेति संभावयामि । ग्रीष्मश्रीगीयति
हर्षाद् गानं करोतीव ॥

किर । इर । हिर । “किरेर हिर किलार्थे वा” [१८६] । पक्षे किल ॥

णवर । “णवर केवले” [१८७] ॥

णवरि । “आनन्तर्ये णवरि” [१८८] ॥

पहिआ अलाहि गन्तुं अणदइआण कुसलाई इह णाई ।
माई इह एथ हद्धी इअ व्व चीरीहि उल्लविअं ॥ ८ ॥
 समुहोद्धिअम्मि भमरे वेव्वे त्ति भणेइ मल्लिउच्चिणिरी ।
 वारण-खेअ-भएहिं भणिउं वेव्वे वयंसे त्ति ॥ ९ ॥
वेव्व सहि चिट्ठसु हला निसीद मामि रम जासि कत्थ हले ।
दे पसिअ किमसि रुद्धा हुं गिण्हसु कणय-भायणयं ॥ १० ॥

८. भोः पान्थाः । अलाहि इति निवारणे । अलं गत्वा । गमनेन स्मृतम् इत्यर्थः । अण इति नञर्थे । अदयितानां कान्तारहितानाम् । णाई इति नञर्थे । इह अस्मिन् वने न कुशलानि । अतः । माई इति मार्ये । मा इह वने एत । अपि तु स्वपत्नीपार्थ्वे गच्छतेत्यर्थः । इतीव । हद्धी इति निर्वेदे । सनिर्वेदं यथा भवति एवं चीरीभि-रुल्लपितम् । कूजितव्याजेन पान्थान् प्रति चीरिकाभिरिदम् उक्तम् इत्यर्थः ॥

अलाहि । “अलाहि निवारणे” [१८९] ॥

अण । णाई । “अण णाई नञर्थे” [१९०] ॥

माई । “माई मार्ये” [१९१] ॥

हद्धी । “हद्धी निर्वेदे” [१९२] ॥

९. वेव्वे इत्यामन्त्रणे । हे वयस्ये इति भणित्वा संमुखोत्थिते भ्रमरे वारणम् अलेहस्ततलचालनेन निषेधनम् खेदस्तन्निवारणादेव प्रयासः भयम् अलिदशनात् त्रासः तैः कृत्वा वेव्वे इति मल्लिकाम उच्चेत्री मल्लिकापुष्पावचयकर्त्री भणति ॥

वेव्वे । “वेव्वे भयवारणविषादे” [१९३] ॥

१०-२१. अधुना गाथाद्वादशकेन ग्रीष्मपानक्रीडाम् आह । द्वादशभिः कुलकम् । ग्रीष्मसुखं मानयितुम् अनुभवितुं प्रवृत्ता एता

हुं तुह पिओ न आओ हुं किं तेणज्ज सो हु अन्न-रओ ।
 तुमयं खु माणइत्ता तस्स हु जुग्गा सि सा खु न तं ॥११॥
 सहि वच्चरो खु अह धीवरो हुं एसो खु तुज्झ ऊ रमणो ।
 ऊ इअ हसेइ लोओ इमम्मि ऊ किं मए भणिअं ॥ १२ ॥
 ऊ अच्छरा मह सही थू रे निकिट्ठ कलह-सील अरे ।
 दासो सि इमाइ हरे सढो सि ओ ओ किमसि दिट्ठो ॥१३॥

वारवनिताः इति पूर्वोक्तरीत्या यदपि तदपि क्षीवतया संवद्धासंवद्धं
 लपित्र्यो भाषणशीलाः पक्काः परिपाकप्राप्ता या द्राक्षास्तासां रसं पिबन्ति
 पानपात्रैर्धयन्ति ॥ १०. लपनप्रकारमेवाह । वेव्व इति आमन्त्रणे ।
 हे सखि तिष्ठ । हलेति हे सखि निषीद । मामीति हे सखि रमस्व
 क्रीडां कुरु । हले इति हे सखि क यासि । दे इति सामान्येन संबोधने
 सख्यामन्त्रणे वा । हे सखि [प्रसीद] । किम् असि रुष्टा । हुं इति
 दाने । वितीर्णम् इत्यर्थः । कनैकभाजनं गृहाण ।

११. हुं इति पृच्छायाम् । पृच्छाम्यहं तव प्रियो नायातः । हुं
 इति निवारणे श्रुतम् । अस्माकं किं तेनाद्य । नाधुना तेन प्रयोजनम्
 इत्यर्थः । हु इति निश्चितम् । सोऽन्यस्यां रतः । खु इति निश्चितम् ।
 त्वं मानवती । हु इति ऊहे । संभावयामि च तस्य योग्या सा अन्या ।
 खु इति ऊहे । संभावयामि च तस्य न योग्या त्वम् असि ॥

१२. हे सखि । खु इति संशये । वर्वरो वा । हु इति संशये ।
 धीवरो वा । खु इति विस्मये । एवं हुशब्दोपि । आश्चर्यम् एष समीप-
 वर्ती तव । ऊ इति गर्हायाम् । निन्दितो रमणः । ऊ इति सूचने ।
 दोषाविष्करणपूर्वम् इति अनया रीत्या इमं त्वत्प्रियं लोकः सखीजन-
 रूपो हसति । अथ वा ऊ इति आक्षेपे । किं मया भणितं लोको
 हसति ईदृशम् अमुम् इति । एतद् मम वक्तुं न युक्तम् इत्यर्थः ।

१३. ऊ इति आश्चर्यम् । अप्सरा मम सखी । थू इति कुत्सायाम् ।

अव्वो नओ तुह पिओ अव्वो तम्मोसि कीस किं एसो ।

अव्वो अन्नासत्तो अव्वो तुज्जेरिसो माणो ॥ १४ ॥

अव्वो पिअस्स समओ अव्वो सो एइ रूसणो अव्वो ।

अव्वो कट्ठं अव्वो किं एसो सहि मए वरिओ ॥ १५ ॥

अइ एसि रइ-घराओ वणे मिलाणा सि दइअ-दरवालिआ ।

मुणिमो वणे न मुणिमो तं न वणे कहइ न जमङ्गं ॥ १६ ॥

रे इति संभाषणे । निवृष्ट अधम कलहशील । अरे इति रतिकलहे । रतिकलहकारकेत्यर्थः । हरे इति संभाषणे रतिकलहे क्षेपे च । दासोसि अस्या मत्सख्याः । ओ इति सूचने । शठोसि गूढापराधो वर्तसे । ओ इति पश्चात्तापे । किम् असि दृष्टः । त्वदर्शनात् पश्चात्तापो जात इत्यर्थः ॥

१४. अव्वो इति सूचने । नतस्त्वां प्रियः । अव्वो इति कष्टम् । किं ताम्यसि । अव्वो इति संभाषणे । किम् एष समीपवर्ती अन्यासक्तः । अव्वो इत्यपराधे विस्मये च । तव ईदृशो मानः । सप्रणये प्रणयिनि मानकरणाद् अपराध आश्चर्यं च ॥

१५. अव्वो इति आनन्दे । प्रियस्य समयः आगमनलक्षणः । अव्वो इति आदरे । एति आगच्छति स मद्बल्लभः । अव्वो इति भये । विभेमि रोषणः स्तोकापराधेऽपि कोपनः सः । अव्वो इति खेदे विषादे च । कट्ठं यथा भवति एवं खिन्ना विषण्णा चाहम् इत्यर्थः । अव्वो इति पश्चात्तापे । अनुतप्तास्मि किम् एष सखि मया वृतः ॥

१६. अयीति संभावयामि । त्वम् एषि आगच्छसि रतिगृहात् । वणे इति संभावयामि । यतो दयितेन उपभुक्ता सती म्लाना विच्छायासि । वणे इति विकल्पे । जानीमो वा न जानीमः । परं वणे इति निश्चितम् । तद् नास्ति यद् अङ्गं न कथयति । दन्तक्षतादिप्रकट-

दासो वणे न मुचइ मणे पिओ तुज्झ मुचइ स अम्मो ।

पत्तो खु अप्पणो च्चिअ तए सयं चेअं निउणाए ॥ १७ ॥

पाडिकं दइआओ ताण वयंसीओ पाडिएकं च ।

पत्तेअं मित्ताइं उअ एसो एइ भासन्तो ॥ १८ ॥

देक्ख तुहेसो दइओ कहमिहरा पुलइआ सि दडुमिमं ।

भणिमो न वयमिअरहा मुणिअमिमं एकसरिअं ति^३ ॥ १९ ॥

नाद् अङ्गमेव सुरतक्रीडितं प्रतिपादयतीत्यर्थः । उपभुक्तस्य तक्षादित्वात्
[४. ३९५] दरवलः ॥

१७. वणे इत्यनुकम्प्ये । मणे इति विमर्शे । अन्ये मन्ये इत्यर्थेऽपि
इच्छन्ति । अहं विमृशामि मन्ये वा प्रियस्तव दासः अनुकम्प्य
इति न मुच्यते ॥ स प्रियः अम्मो इति आश्चर्यम् स्वयमेव प्राप्तः खु
इति आश्चर्यम् त्वया निपुण्या [स्वयमेव] मुच्यते ॥ निपुण्येति
सोल्लुण्ठम् । ज्ञातं तव नैपुण्यं यद् अत्यन्तप्रणतं प्रेयांसं स्वयं गृहम्
आगतम् अवमन्यस इत्यर्थः ॥

१८. काचित् सखी कलिकौतुकिनी कांचन प्रति प्रियव्यलीकानि
साक्षादेव दर्शयति । प्रत्येकं दयिता अन्या बल्लभाः प्रत्येकं तासां
दयितानां वयस्यश्च प्रत्येकं मित्राणि च तासाम् अनुकूलानि भाष-
माणः आवर्जनार्थम् आलपन् । उअ इति पश्य । एष त्वत्प्रियः एति
आगच्छति ॥

१९. पश्य तव एष दयितः । कथम् इतरथा इमं दृष्ट्वा पुलकि-
तासि । न च कूटभाषिकात्वम् अस्मासु आरोप्यम् यतो न वयम्
इतरथा पुलकावलोकनं विना भणामः । अतः एकसरिअंति^६ ज्ञागिति
सांप्रतमेव वा इदं तवायं बल्लभ एवेति ज्ञातम् ।

१ C तुब्भ. २ BC चेव. ३ BC पि. ४ BC स्वाप्रियः, ५ B वस्यश्च;
६ BD एकसरिअमिति.

मा तम्म मोरउल्ला दर-विअसिअ-बन्धुजीव-कुसुमोड्डि ।
 अणुसोचसि धुत्तमिमं सरल-सहावे किणो रमणं ॥ २० ॥
 वार-विलया इ एआ गिम्ह-सुहं माणिउं पर्यट्ठा जे ।
 इअ जं वि तं पि लविराओं पिअन्ति र पिक्क-दक्ख-रसं ॥ २१ ॥

२०. दर इति अर्धेन ईषद् वा विकसितं यद् बन्धुजीवकुसुमं
 जपापुष्पं तद्बद्ध ओष्ठौ यस्यास्तस्याः संबोधनम् । मोरउल्ला इति मुधा
 त्वं मा ताम्य । तथा । किणो इति प्रश्ने । हे सरलस्वभावे धूर्त शठम्
 इमं रमणं किम् अनुशोचसि । मायाविनोऽस्य अनुशोचनं कर्तुं
 नोचितम् इत्यर्थः ॥

वेव्वे । वेव्व । “ वेव्व चामन्त्रणे ” [१९४] ॥
 हल्ला । मामि । हल्ले । “ मामि हल्ला हल्ले सख्या वा ” [१९५] पक्षे सहि ॥
 दे । “ दे संमुखीकरणे च ” [१९६] ॥
 हुं । “ हुं दानपृच्छानिवारणे ” [१९७] ॥
 हु । खु । “ हु खु निश्चयवितर्कसंभावनविस्मये ” [१९८]
 ऊ । “ ऊ गहाक्षेपविस्मयसूचने ” [१९९] ॥
 थू । “ थू कुत्सायाम् ” [२००] ॥
 रे । अरे । “ रे अरे संभाषणरतिकलहे ” [२०१] ॥
 हरे । “ हरे क्षेपे च ” [२०२] ॥
 ओ । “ ओ सूचनापश्चात्तापे ” [२०३] ॥
 अव्वो । “ अव्वो सूचनादुःखसंभाषणापराधविस्मयानन्दादरभयखेदविषाद-
 पश्चात्तापे ” [२०४] ॥
 अइ । “ अइ संभावने ” [२०५] ॥
 वणे । “ वणे निश्चयविकल्पानुकम्प्ये च ” [२०६] ॥
 मणे । “ मणे विमर्शे ” [२०७] ॥
 अम्मो । “ अम्मो आश्चर्ये ” [२०८] ॥

एकैकमेस स महू अम्बो वि हु एकमेकमेसो सो ।

लोआ हणिही पहिआऽलीण रवेणेममाह वणं ॥ २२ ॥

अप्पणो । “स्वयमोर्थे अप्पणो न वा ” [२०९] पक्षे सयं ॥

पाडिक्कं । पाडिएक्कं । “प्रत्येकमः पाडिक्कं पाडिएक्कं” [२१०] । पक्षे पत्तेअं ॥

उअ । “उअ पश्ये ” [२११] । पक्षे देक्ख ॥

इहरा । “इहरा इतरथा ” [२१२] पक्षे इअरहा ॥

एक्कसरिअं । “एक्कसरिअं झगिति संप्रति ” [२१३] ॥

मोरउल्ला । “मोरउल्ला सुधा ” [२१४] ॥

दर । “दरार्धात्पे ” [२१५] ॥

किणो । “किणो प्रश्ने ” [२१६] ॥

[इ । जे । र । “इजेराः पादपूरणे ” [२१७] ॥

ति । पि । “प्यादयः ” [२१८] ॥

इति प्राकृतद्वयाश्रयमहाकाव्ये अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रतिपादनद्वारेण
द्वितीयः पादः संपूर्णः ॥

२२. एकैकं पृथक्पृथग् यथा भवति एवम् एष स मधुः मधूकः
तथा एकैकम् आम्नोपि । हु इति संभावयामि । भो लोकाः पान्थान्
हनिष्यति इदम् आह अलीनां रवेण गुञ्जितव्याजेन वनं काननं कर्तुं ।
अन्योपि अध्वन्यान् प्रति कृपालुतया कचिद् अवास्थितांश्चौरादीन्
घातकान् कथयतीत्युक्तिलेशः ॥

एकमेकम् । “वीप्स्यात् स्यादेः” [१] इत्यादिना वीप्सार्थात् पदात् परस्य
स्यादेः स्थाने स्वरदौ वीप्सार्थे पदे परे मो वा । पक्षे एकैकम् ॥

अम्बो । “अतः सेडोः ” [२] इति डो ॥

एस एसो । स सो । “वैतत्तदः ” [३] इति डो वा ॥

लोआ । पहिआ । “जश्शसोर्डक् ” [४]

इमं । “अमोऽस्य” [५] इति अमोऽस्य लुक् । “शेषेऽदन्तवत्” [३.१.२४]

इत्यदन्तवत्त्वात् ॥

खज्जूरेहि पिआलेहिं फणसेहिं अवि दंसिअ-फलत्तो ।
हरिसाओ दूराउ वि उज्जाणमिमं न को सिहइ ॥ २३ ॥
सिरिसाहिन्तो तह किंसुआहि बउला य महमहिअ गन्धो ।
देसत्तो गामाओ नयराउ वि कं न आणेइ ॥ २४ ॥
पत्थाहिन्तो रामेसुन्तो देवेसराहि वि अणूणो ।
धारा-हरस्स मज्जे तओ गओ सज्जिअम्मि निवो ॥ २५ ॥

अलीण । रवेण । दामोर्णः ” [६] इति दाया आमश्च णः ॥

२३. खर्जूरैः प्रियालैः राजादनैः पनसैश्च कृत्वा दर्शितं च तत् फलं च एतस्मात् प्रकटितफलाद् अत एव हर्षाद् दूराद् अनासन्नदेशादपि को न उद्यानम् इदं स्पृहयति । अपि तु तत्तद्वृक्षफलास्वादवाञ्छया सर्वोपि सहर्षम् इदम् अभिलषतीति भावः ॥

खज्जूरेहि । पिआलेहिं । फणसेहिं । “ भिसो हि हिं हिं ” [७] ॥

२४. शिरीषात् तथा किंशुकाद् बकुलाच्च प्रसृत्य गन्धः कर्ता देशेभ्यो ग्रामेभ्यो नगरेभ्योपि कं न आनयति किं तु तेन गन्धेन कृष्टः सर्वतः सर्वोप्यागच्छतीत्यर्थः ॥

फलत्तो । हरिसाओ । दूराउ । सिरिसाहिन्तो । किंसुआहि । बउला । “ डसेस्सो दो दु हि हिन्तो लुक् ” [८] इति डसेः षड् आदेशाः ॥

२५. अथ ग्रीष्मर्तुविलाससर्वस्वभूतं जलकेलिक्षणं विवर्णयिषुः जलयन्त्रगृहनृपप्रवेशपूर्वं जलयन्त्रगृहवामादिदेशतद्वितर्दिमकरमुखस्फटिकस्तम्भद्वारोत्तरङ्गपञ्चालिकाकर्णादिप्रदेशेभ्यस्तत्साधनभूतं जलनिर्गमम् आह । पार्थेभ्यः पाण्डवेभ्यः रामेभ्यः रामचन्द्रपरशुरामबलभद्रेभ्यः इन्द्रेभ्योपि अनूनः । सर्वोत्तम इत्यर्थः । नृपः धारागृहस्य जलयन्त्रगृहस्य सज्जिते सकलोपकरणोपेते मध्ये ततो दौवारिकाद् ग्रीष्मप्रादुर्भावश्रवणानन्तरं गतः प्रविष्टः ॥

रेल्लन्ता वण-भागा तओ पलोद्वा जवा जलाणोघा ।

वामाउ दाहिणाओ समुहत्तो पच्छिमाहिन्तो ॥ २६ ॥

वेइअ-मयर-मुहाहि अ आ-मूल-सिरं च फलिह-थम्माओ ।

वारोत्तरङ्गयाओ नीहरिआ वारि-धाराओ ॥ २७ ॥

पञ्चालिआहि मुक्कं कच्चेसुन्तो जलं मुहासुन्तो ।

हत्थेहिन्तो चरणाहिन्तो वच्छाहि उअरेहि ॥ २८ ॥

देसत्तो । गामाओ । नयैराउ । पत्थाहिन्तो । रामेसुन्तो । देवेसराहि ।
“भ्यस् त्तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो” [९] इति भ्यसः षड् आदेशाः ॥

धारा-हरस्स । “डसः स्सः” [१०] ॥

मज्झे । सज्जिअम्मि । “डे म्मि डेः” [११] इति डेर्ङित् एकारः म्मिश्च ॥

२६. ततो राज्ञो यन्त्रगृहप्रवेशाद् ऊर्ध्वं वनभागान् प्लावयन्तो
जवात् जलौघाः प्रवृत्ताः । कथम् । वामात् । दक्षिणात् । संमुखात् ।
पश्चिमात् । पार्श्वपृष्ठाग्रप्रदेशस्थजलयन्त्रप्रादुर्भूतजलप्रवाहैर्वेगेन कानना-
न्तराला व्याप्ता इत्यर्थः ॥ प्लावयतेः तक्षादित्वात् [४.३९५] रेल्हादेशः ॥

२७. वेदिकायां वितर्दीं यानि मकरमुखानि तेभ्यश्च मूलं च शिरश्च
ते अभिव्याप्यामूलशिरो यथा भवति एवं स्फटिकस्तम्भेभ्यश्च द्वाराणां
यान्युत्तराङ्गाणि ऊर्ध्वदारूणि तेभ्यश्च वारिधारा निःसृताः ॥

रेल्लन्ता । वण-भागा । जवा । जलाण । वामाउ । दाहिणाओ । समुहत्तो ।
पच्छिमाहिन्तो । मुहाहि । थम्माओ । गयाओ । “जइशस्सत्तोदोद्वामि दीर्घः”
[१२] । एषु अतो दीर्घः । डसिनैव सिद्धे चोदोदुग्रहणं भ्यसि एत्वबाधनार्थम् ॥

२८. कर्णेभ्यः मुखेभ्यः हस्तेभ्यश्चरणेभ्यो वक्षोभ्यः उदरेभ्यः पञ्चा-
लिकाभिः शालभञ्जिकाभिर्जलं मुक्तम् ॥

वेणुं सम-विसमे पूरन्तेहिं जलेहि कूवेहि ।

खन्धेसु तुसार-मिसा तरुहिं पुलउ व्व पायडिओ ॥ २९ ॥

दड्डु तं छणमच्छीहिं जणो उज्जाण-भूमिसु अमन्तो ।

तत्थ गिरीसु तरुओ गओ गिरीओ तरुसुं च ॥ ३० ॥

पक्खेसु चउसु दारेसु चऊसु चऊहि सालभञ्जीहि ।

चउहि करएहि तुल्लं पलोड्डिअं वारि धारीए ॥ ३१ ॥

कन्नेसुन्तो । मुहासुन्तो । हत्थेहिन्तो । चरणाहिन्तो । वच्छाहि । उअरेहि ।

“भ्यसि वा” [१३] । भ्यसादेशे अतो दीर्घो वा ॥

२९. कूपेभ्य इति उपात्तविषये अपादाने पञ्चमी । ततः कूपाद् निःसृत्येत्यर्थः । वेगेन दक्षपुरुषप्रेरितकूपान्तर्वर्तियन्त्रवत्त्वाज्जवेन सम-विषमान् प्राञ्जलनिम्नोन्नतप्रदेशान् पूरयद्विर्जलैः कृत्वा तरुभिः कर्तृभिः । मूलात् शाखावधयः प्रकाण्डाः । तेषां मस्तकानि स्कन्धास्तेषु पुलक इव वेगविनिःसृतजलप्रवाहोच्छलिततद्विन्दुसंदोहविष्वग्व्याप्तत्वेन रोमा-ञ्च इव प्रकटितः व्यक्तीकृतः ॥

वेणुं । सम-विसमे । “टाणशस्येत्” [१४] इति एकारः ॥

कन्नेसुन्तो इत्यादि । पूरन्तेहिं । जलेहि । कूवेहि । खन्धेसु । “भिस्म्यस्सुपि”

[१५] एषु अत ए ॥

३०. तत्र सर्वर्तुपुष्पजातियुक्तत्वात् प्रसिद्धासु उद्यानभूमिषु अमान् संकीर्णत्वेन अवस्थातुम् अपारयन् तमै आश्चर्यकारिक्षणं मकरमुखादि-जलैर्यन्त्रनिर्गममहोत्सवम् अक्षिभिर्द्रष्टुं जनस्तरुभ्यो गिरिषु गिरिभ्य-स्तरुषु च गतः । निरन्तरायम् अवलोकयितुम् उच्चोच्चतरप्रदेशेष्वारूढ इत्यर्थः ॥

तरुहिं । अच्छीहिं । गिरीसु । तरुओ । गिरीओ । तरुसुं । “इदुतो दीर्घः” [१६] ॥ क्वचिन्न । भूमिसु ॥

३१. पक्षेषु स्तम्भादिपार्श्वेषु चतुर्षु द्वारेषु पार्श्वपृष्ठाग्रगृहमुखेषु

१ D वाराए. २ D वेगेण. ३ D तं तत्राश्चर्यं. ४ D °यन्त्रजल°.

थम्भ-सिहराहि चउओ चऊओं वेई-मुहाहि सिञ्चीअ ।
 कील-गिरी कील-तरू जल-पूरो उरुं अमन्द-गई ॥ ३२ ॥
 साऊ जलोह-पन्ती जइ एसा किं दहिं महुं किं वा ।
 इअ नम्म-पड्डु जल-पाण-रई लवइ म्हा विड-लोओ ॥ ३३ ॥
 मयणग्गउ तह विरहग्गओ वि संधुकिआ चिरं जेहि ।
 अइ-मलय-वायओ वायउ व्व हूआ जल-प्पवहा ॥ ३४ ॥

चतुर्षु वर्तमानाभिश्चतसृभिः शालभञ्जिकाभिः चतुर्भिः करकैर्वारि-
 घटिकाभिः कृत्वा तुल्यं युगपद् धारया वारि पर्यस्तं मुक्तम् ॥

३२. स्तम्भशिखरेभ्यश्चतुर्भ्यः वेदिकामुखेभ्यश्चतुर्भ्यः अमन्दगतिः
 शीघ्रप्रवृत्तिः उरुर्महान् जलपूरः क्रीडार्थं कृता गिरयः क्रीडागिरयस्तान्
 तथा क्रीडातरून् असिञ्चत् औक्षत् ॥

चउसु चऊसु । चउहि चऊहि । चउओ चऊओ । “चतुरो वा” [१७]
 इति दीर्घो वा ॥

कीलगिरी । कील-तरू । “लुप्ते शसि” [१८] इति दीर्घः ॥

३३. स्वादुः जलौघपङ्क्तिः मकरमुखादिनिर्गतजलप्रवाहपरंपरा
 यद्येषा तदा किं दधि किं वा मधु । शरीरसौस्थ्यस्य अमृतमधुरया
 अनयैव कृतत्वाद् नैताभ्यां प्रयोजनम् इत्यर्थः । इति नर्मणि परस्परं
 चस्करौ पटुः जलपानरतिर्विटलोकः षिङ्गजनो लपति स्म ॥

साऊ । पन्ती । पड्डु । रई । “अङ्गीवे सौ” [१९] इति दीर्घः । अङ्गीव
 इति किम् । दहिं । महुं । केचिद् दीर्घत्वं विकल्प्य मादेशमिच्छन्ति । उरुं
 अमन्द-गई ॥

३४. मदनाग्रयस्तथा विरहाग्रयोपि यैश्चिरं संधुक्षिताः संदीपिताः
 ते वायव इव जलप्रवाहा भूता जाताः । तत् किं मलयवायव इव ।
 नेत्याह । अतिक्रान्तमलयवायवः । पान्थसार्थस्य अधिकतरं मदनाग्नि-

जलिअग्निणो व्व जल-वाउणो वि विरहीण साहवो नासि ।
 अह वा विहिम्मि वामे साहू वि न साहुणो हुन्ति ॥३५॥
 कीला-गिरिणो साहउ कीला-तरुणो वि साहओ जाया ।
 नीक-पवाहेहि जओ गिरी तरू वा जल-सलोणा ॥ ३६ ॥
 उच्चिणिअ बहू तरुणो काउं गिरिणो व्व बहु-कुसुम-रासी ।
 गिरिणो तरुणो अ तले कुसुमाभरणाईं रइआईं ॥ ३७ ॥

विरहामिदीपनात् तेभ्योप्युत्कृष्टा इत्यर्थः । अत्र तच्छब्दो ज्ञेयः ॥

३५. ज्वलिताग्नय इव जलेन मिश्रा वायवो जलवायवस्तेपि
 विरहिणां पान्थानां ज्वलिताग्नय इव साधवः उपकारका नासन् ।
 अधिकतरं संतापमेव चक्रुरित्यर्थः । अथ वा युक्तमेवैतत् । विधौ वामे
 प्रातिकूले सति साधवोपि हिता अपि न साधवो हिता भवन्ति ॥

मयणग्गउ विरहग्गओ । वायओ वायउ । “ पुंसि जसो डउ डओ वा ”
 [२०] इति अउ अओ इत्यादेशौ । पक्षे अग्निणो । वाउणो ॥

३६. नीकानां कुल्यानां प्रवाहैः कृत्वा क्रीडागिरयः साधवः
 प्रधानाः क्रीडातरवोपि साधवो जाताः । यतो गिरयस्तरवो वा जलेन
 सलवणा लावण्योपेता भवन्ति ॥

साहवो । “वोतो डवो ” [२१] इति जसो डित् अवो । पक्षे साहू । साहुणो ।
 साहउ । साहओ ॥

३७. उच्चित्य बहूस्तरून् ततः कृत्वा गिरीनिव अत्युच्चत्वात् पर्वता-
 निव बहुकुसुमराशीन् गिरेस्तरौश्च तले अधः कुसुमाभरणानि जल-
 केलिक्षणोचितानि कर्णपूरादीनि रचितानि । दंपतिभिरिति शेषः ॥

कीला-गिरिणो । कीला-तरुणो । तरुणो । गिरिणो । “जइशवोणो वा” [२२]
 इति णो । पक्षे गिरी । तरू । बहू । रासी ॥

गुरुणो क्रीला-गिरिणो निवडिअ निज्झर-जलाई जायाइं ।
 चन्दण-घुसिणल्लाईं दहिणो महुणो सिरि-हराईं ॥ ३८ ॥
 लीला-गिरीउ चङ्गिम-गुरूउ निज्झर-जलाई सहिआईं ।
 अखलिअ-गइस्स किर रइ-पहुस्स जय-वेजयन्तीओ ॥ ३९ ॥
 रइ-अहिवइणा पहुणा तइआ पबलेण तरुण-मिहुणाण ।
 दहिणा दहिं व महुणा महुं व मिलिअं मणेण मणं ॥ ४० ॥

३८. गुरोः महतः क्रीडागिरेः सकाशाद् निपत्य निर्झरजलानि चन्दनघुसृणवन्ति सन्ति चन्दनमिश्रितत्वाद् दध्नः घुसृणमिश्रितत्वाच्च मधुनः सकाशात् श्रियं हरन्ति चोरयन्ति दध्नो मधुनो वा संबन्धिनीं श्रियं हरन्ति श्रीहराणि जातानि । तदधिकशोभाकलितानि संवृत्तानीत्यर्थः ॥

३९. चङ्गत्वेन प्रधानत्वेन गुरोर्गरिष्ठात् लीलागिरेः सकाशाद् निर्झरजलानि अस्वलितगतेः अविलङ्घिताज्ञस्य रतिप्रभोः किर इति इवार्थत्वात् जयवैजयन्त्य इव राजितानि द्रावीयस्त्वनिर्मलत्वाभ्यां जयपताका इव शोभितानि ॥

गिरिणो । तरुणो । गुरुणो । क्रीला-गिरिणो । दहिणो । महुणो । “असिङ्गोः पुंस्त्रीवे वा” [२३] इति णो । पक्षे गिरीउ । गुरूउ । गइस्स । पहुस्स ॥

४०. प्रभुणा स्वाज्ञाविधापनात् समर्थेन तदा लीलागिरिनिपतन्निर्झरवारिप्रवाहावसरे प्रबलेन सर्वसामग्रीयुक्तत्वेन प्रचण्डेन रत्यधिपतिना तरुणमिश्रुनानां युवदंपतीनां दध्ना दधीव मधुना मध्विव मनसा मनो मेलितम् ऐक्यं प्रापितम् ॥

अहिवइणा । पहुणा । दहिणा । महुणा । “दो णा” [२४] इति णा । असिङ्गोः सिरित्यस्य व्यावृत्तिरपि । इदुत इत्येव । मणेण । ट इति किम् । दहिं महुं ॥

मणं । “स्त्रीवे स्वरान्मूसेः” [२५] इति सेः म् । केचिद् अनुनासिकमपीच्छन्ति तदा । दहिं महुं ॥

कुल्ल-जलाइं अइसीअलाइं विमलाणि पेच्छ पवहन्ति ।
 इअ भणिरा महिलाओ जल-केलि-छणे पयट्टाउ ॥ ४१ ॥
 हारावलि-मुत्ताउ वि जलाहयाओ जलम्म निवडन्ता ।
 अगणिअ जले विलुलिआ का वि मयच्छी हसन्तीआ ॥ ४२ ॥
 मउवीओ तणुवीआ पेच्छ जले संचरन्ति लीलाअ ।
 रम्माइ बहु-विहाए ठाणं अच्छर-सरिच्छाओ ॥ ४३ ॥

४१. अतिशीतलानि विमलानि कुल्याजलानि प्रवहन्ति स्रोतो-
 रीत्या गच्छन्तीति पश्य इति भणित्यः परस्परं भाषमाणा महिला
 युवत्यः जलकेलिक्षणे प्रवृत्ताः । कान्तैः सहेति शेषः ॥

जलाइं । अइसीअलाइं । विमलाणि । “जइशस ईइणयः सप्राग्दीर्घाः” [२६] ॥

४२. अधुना तदेव जलकेलिक्षणं षट्त्रिंशता गाथाभिः प्राह । जलै-
 राहतास्ताडिताः अत एव जले निपतन्तीः भ्रंश्यन्तीः हारावलिमुक्ता
 अपि आस्तां वस्त्रादिकं मुक्ताकलापमुक्ता अपि अगणयित्वा अनादृत्य
 हसन्ती प्रियैः सह चस्करिपरा कापि मृगाक्षी जले विलुलिता बुडिता ॥

महिलाओ पयट्टाउ । मुत्ताउ जलाहयाओ । “स्त्रियाम् उदोतौ वा” [२७]
 इति जइशसोः [प्रत्येकम्] उदोतौ सप्राग्दीर्घौ । पक्षे भणिरा । निवडन्ता ॥

४३-४५. त्रिभिर्विशेषकम् । अहिलोकवध्वाः पातालकन्यकायाः
 सुरवध्वा देवाङ्गनायाः तथा यक्षश्च पुण्यजनः किंनरश्च किंपुरुषस्तयो-
 र्वध्वाः सकाशाद् रूपाधिकाः । ताभ्योपि प्रधाना इत्यर्थः । वध्वा
 इति जातिविवक्षया एकवचनम् । दयितास्तटस्थतरुणैः पार्श्वस्थयुवभिः
 इति पूर्वोक्तं भणिताः ॥ ४३. तदेवाह । मृद्वः कोमलच्छवयः अप्सरः-
 सदृक्षा देवाङ्गनातुल्यास्तन्यो नायिका रम्याया बहुविधाया लीलायाः

पिच्छ ह जल-लहरीए एन्तीइ उदञ्चिरीअ पडिरीआ ।

खेलन्ति मज्झ-लुलिआ सभराइअ-तरल-कवरीओ ॥ ४४ ॥

अहि-लोअ-वहूए सुर-वहूइ तह जक्ख-किंनर-वहूअ ।

रूवाहिआउ दइआ तडत्थ-तरुणेहि इअ भणिआ ॥ ४५ ॥

को वि वहूओ अइखेअराउ खे खेअरीण पच्चक्खं ।

रममाणीउ अकालीउ लहिअ गण्डूसमुद्धंसिओ ॥ ४६ ॥

स्थानं रम्यया बहुविधया लीलया [वा] जले संचरन्तीति पश्य इति योजनायां मृच्च इत्यादिषु प्रथमा । मृद्धीः अप्सरःसदृक्षास्तन्वीः पश्य जले संचरन्ति लीलयेत्यादियोजनायां तु द्वितीया ॥

४४. यत्याम् आगच्छन्त्याम् उदञ्चिण्याम् ऊर्ध्वं यान्त्यां पतिञ्चाम् अधोभविञ्चां जललहर्यां मध्ये लुलिता गताः सफरायिताः तदैकारत्वाद् मीनवद् आचरितास्तरलाश्चञ्चलाः कवर्यो वेणयो यासां तास्तथा खेलन्ति क्रीडन्ति इति पश्य ॥ ४ ॥

हसन्तीआ । तणुवीआ । “ईतः सेश्चावा” [२८] इति आः । पक्षे मयच्छी । मउवीओ ॥

४६. अतिक्रान्ता रूपसौन्दर्याद्याधिक्यात् पराभूताः खेचर्यो विद्याधरवध्वो यया तस्या रममाणायाः क्रीडन्त्याः अकालाया अनुकूलाचरणाद् अक्षेपिकाया [वध्वाः] सकाशात् खे गगनाङ्गणे खेचरीणां प्रत्यक्षं यथा भवति एवं गण्डूषं मुखजलं लब्ध्वा प्राप्य कोपि उद्धुषितः । मूर्तप्रेमायमाणप्रियागण्डूषंप्रादुर्भवत्प्रमोदतया पुलकितः । धुषिः सौत्रः ॥

लीलाअ रम्माइ बहु-विहाए । लहरीए एन्तीइ उदञ्चिरीअ पडिरीआ । वहूए वहूइ । वहूअ । वहूआ इति वा पाठः । “टाड्स्टेरद् आद् इद् एद् वा तु डसेः”

१ BC उद्धंसिओ. २ B omits लीलया. ३ C तथाका. ४ BC repeat here महिलाओ पयहाउ । मुत्ताउ जलाहयाओ । झियाम् उदोतौ वा इति जइसोः प्रत्येकम् उदोतौ सप्राग्दीर्घौ । पक्षे भणिरा ॥. ५ CD insert प्राप्ति after गण्डूषं.

७ [कुमारपालचरिते]

रममाणाय कालाइ इमीए कीइ काइ अ इमाए ।

रे अज अजाइ रमसे त्ति का वि भणिउं हणीअ पिअं ॥४७॥

जीओ तीओ मुद्रा जाओ ताओ वि तह विअड्ढाओ ।

तरुणीण जाण ताण वि जल-दन्द-रणे पयड्ढाओ ॥ ४८ ॥

अच्छीण कज्जल-सिरी जा सा गलिआ न काण उम्मीही ।

कं पि हु तं नयण-सिरिं ता पत्ता जं जणो सिहइ ॥ ४९ ॥

[२९] इति प्रत्येकम् अत् आत् इत् एत् इत्यादेशाः । डसेस्तु वा । पक्षे वहुओ इत्यादि । टादीनाम् इति किम् । सरिच्छाओ इत्यादि ॥

लीलाअ । रम्माइ । बहुविहाए इत्यादि । ‘नात आत्’ [३०] इति स्त्रियाम् आदन्ताद्यादीनाम् आ आदेशो न ॥

खेअरीण । “प्रत्यये डीर्नं वा” [३१] । अणादिसूत्रेण प्रत्ययनिमित्तो यो डीरुक्तः [है० २. ४. २०] स स्त्रियां नाम्नो वा । पक्षे खेअराउ ॥

४७. रममाणया क्रीडन्त्या कालया तिरस्कारपरया कया कुत्सितया अनया कया तथा अनया च अजया भर्तृप्रसादनकलाविकलत्वेन पशुप्रायया सार्धं रे अज कान्ताप्रसादनानिपुणत्वेन पशो त्वं रमसे इति पूर्वोक्तं भणित्वा कापि प्रियं जघान जलैरताडयत् ॥

रममाणीउ । अकालीउ । इमीए । “अजातेः पुंसः” [३२] । अजातिवाचिनः पुंलिङ्गात् स्त्रियां वर्तमानाद् डीर्वा । पक्षे रममाणाय । कालाइ । इमाए ॥

४८. यासां तासामपि तरुणीनां मध्ये यास्ता मुग्धा अकृत्रिममनोहराः तथा यास्ता अपि विदग्धाः कटाक्षविक्षेपादिभिः प्रियावर्जने प्रवीणा जलद्वन्द्वरणे प्रियैः सह जलकेलौ प्रवृत्ताः ॥

४९. अक्षणां या कज्जलश्रीः अञ्जनशोभा सा कासाम् ऊर्मिभिः कलोलैः न गलिता । किं तु सर्वासां सा सलिलैः क्षालितेत्यर्थः ॥ परं कामपि । हु इति आश्चर्यम् । ताम् अद्भुतां नयनश्रियं ता नायिकाः प्राप्ताः यां जनः काङ्क्षति । कज्जलापगमे हि नयनयोर्निःश्रीकता

घण-छाहि-कयलि-छाये हलदि-गोरी हलद्-गोरीहि ।

विलया जलम्मि रमिआ ससाउ दुहिआउवन्नोन्नं ॥ ५० ॥

तर फलिहं कट्ट अरे न लवसि किं अज्ज मा लवसु अज्जो ।

पइ नेसि पई मेसु व भणीअ इअ का वि जल-मज्झे ॥ ५१ ॥

भवति । परम् एतन्नयनानां तथाभावेपि स्वभावमनोहरत्वाद् एतानि सर्वोपि सतृष्णम् ईक्षत इत्यर्थः ॥

कीइ काइ । जीओ तीओ । जाओ ताओ । “ कियत्तदोऽस्यमामि ”
[३३] । एभ्यः स्त्रियां ङीर्वा । अस्यमामीति किम् । का । जाण ताण । जा
सा । काण । कं तं जं ॥

५०. घना चासौ छाया च आतपाभावो घनच्छाया तथा युक्ताः
कदल्यो रम्भास्तासां छाया पङ्क्तिस्तस्यां जले च हरिद्रावद् गौर्यः गौर-
वर्णास्ताभिः सह हरिद्रागौर्यौ वनिता रताः क्रीडिताः । निरुपम-
स्नेहयुक्तत्वाद् यकाभिर्हरिद्रागौरौभिः सार्धं ता रमन्ते तासां मन्यन्ते
स्वसारो भगिन्यस्ता इव दुहितरः पुत्रिकास्ता इव वेति ॥

छाहि छाये । हलदि-गोरी हलद्-गोरीहि । “ छायाहरिद्रयोः ” [३४] ।
अनयोः आप्रसङ्गे स्त्रियां ङीर्वा ॥

ससाउ । दुहिआउ । “ स्वस्वादेर्डा ” [३५] इति स्त्रियां ङित् आः ॥

५१. अरे इति संभाषणे । हे काष्ठ नीरसत्वाद् दारो त्वं परिखां
खातिं तर अतिक्रमय । सरसविचक्षणोचिते जलकेलिक्षणे किं मम
पार्श्वे तिष्ठसीत्यर्थः । काष्ठं किल तीर्त्वा तटीं गच्छतीत्युक्तिलेशः ।
तथा किम् अर्य आर्य वा न लपसि भणिते प्रत्युत्तरं न ददासि । मा
वा अर्य आर्य वा लप । तथा पते भर्तः नैषि मत्पार्श्वं नागच्छसि ।
मा वा पते एहि । स्वसमीहितं कुर्वित्यर्थः । इति पूर्वोक्तं कापि जल-
मध्ये बभाण भर्तुरग्रे उवाच ॥

निग्धिणया सह-पिअरं ओसर निग्धिणय मुञ्च धिद्व-पिअ ।

का वि जलन्तर-कट्ठिअ-कडिल्लयं इअ भणीअ पिअं ॥५२॥

कत्तार कया किमहं सुणसु वयंसे निरिक्खसु वयंसा ।

अम्मो अन्नाइ पिओ रमए कीए वि इअ रुन्नं ॥ ५३ ॥

सहि वर-वहु चयसु इमं गामणिमिव खलपुणो वहूइ इह ।

वारिणि इमाइ रमिरं इअ का वि सहीइ सिक्खविआ ॥५४॥

फलहं । “ हस्वोऽमि ” [३५] इति ह्रस्वः ॥

कट्ठ । “ नामन्त्यात् सौ मः ” [३७] इति “ क्लीबे स्वरान्म सेः ”

[३. २५] इति यो म उक्तः स न ॥

५२. हे निर्वृण निःकृप हे शठानां पितः अतिशयकूटकरणाद् मायाविनाम् आद्य त्वम् अपसर मद्दृष्टिगोचराद् गच्छ । तथा हे निर्वृण धृष्टानां व्यक्तापराधानां पितस्त्वं मुञ्च मा मद्रक्षादिकं स्पाक्षीः । जलस्य अन्तरं मध्यं तस्मिन् कृष्टम् अपासितं कट्यम् अधस्तनवस्त्रं येन तं प्रियं कृतव्यलीकं दयितम् इति पूर्वोक्तं कापि बभाण निरभर्त्सयत् ॥

अज्ज अज्जो । पइ पई । निग्धिणया निग्धिणय । “ डो दीघो वा ” [३८]

इति डो दीघो वा ॥

पिअ । “ ऋतोऽद् वा ” [३९] इति अकारः अन्तादेशः । पक्षे पिअरं ।

५३. हे कर्तः स्रष्टः किमहं कृता । एवं प्रियापमाने सति मज्जन्मनो निरर्थकत्वात् किमहं स्रष्टा । तथा हे वयस्ये सखि शृणु मद्राक्यम् आकर्ण्य । तथा वयस्ये निरीक्षस्व । तथा हे अम्ब मातः अन्यस्याम् अपरकान्तायां प्रियो रमते इति अनया रीत्या कयापि रुदितम् ॥

पिअरं । “ नाम्नयरं वा ” [४०] इति अरं । पक्षे पिअ । नाम्नीति किम् । कत्तार ॥

वयंसे । “ वाप ए ” [४१] इति आप एत्वम् । पक्षे वयंसा ॥ बाहुलकात्

क्वचिद् ओत्वमपि । अम्मो ॥

५४. सखि वरवधु प्रधानपत्ति इह ग्रीष्मे वारिणि जलमध्ये

जामाउणो रमन्ते उअ वारिणि अपुरवं खु लडहत्तं ।

को अन्नो लडहो सम्भलीहिं काहिं पि इअ भणिअं ॥ ५५ ॥

रे धुत्त-पिआ सि तुमं जग-पिअरा गोरि-संकरा सविमो ।

मा सवसु अप्प-पिअरं तं भत्तारो किमम्हाण ॥ ५६ ॥

अनया त्वत्सपत्न्या सह रन्तारं रमणशीलम् इमं पुरोवर्तिनं प्रियम्
खलप्वः कर्षकस्य वध्वा ग्रामणीः भर्ता तमिव । अकृत्यकारितया
हालिकम् इत्यर्थः । त्यज मा अङ्गीकर्षीः इति अनया रीत्या कापि
सख्या शिक्षिता ॥

सहि । वर-वहु । “ ईदूतोर्हस्वः ” [४२] ॥

गामैणि । खलपुणो । “ क्षिपः ” [४३] इति ह्रस्वः ॥

५५. जामातरो दुहितृपतयः वारिणि रमन्ते अस्मत्पुत्रिकाभिः
सह जलकेलिं कुर्वन्ति । उअ पश्य जामातृन् । इति एकया उक्ते
सति अपरा प्राह । खु आश्चर्यम् अपूर्वं लोकोत्तरम् । जातिविवक्षया
एकवचनात् जामातुः । लडह इति देश्यो लटभशब्दः संस्कृतो वा
सुन्दरार्थः । ततो लडहत्तं लटभत्वं वा सौन्दर्यम् । ततस्तदन्यापि
आह । कोन्यः अपरो जामातुः सकाशात् लटभः प्रधानः । किं तु
इत्थं यौवनमाननाद् एष एवेत्यर्थः । इति अनया रीत्या कामिरपि
सम्भलीभिः तत्क्रीडावलोकनागततटस्थकुट्टिनीभिर्भणितं जल्पितम् ॥

५६. त्रिभिर्विशेषकम् । अन्यस्याः सपत्न्याः । उक्षेस्तक्षादित्वात्
[४. ३९५] छण्ठादेशः । उक्षणे जलेन आह्वने कृते सति प्रक-
टेन अनेन मदीयापराधेन निश्चितम् इयं मानिनी बहु किमपि
कुपिता भविष्यतीति प्रसादयितुं समागते प्रियतमे इति अनया
रीत्या कयापि रुदितं साश्रुपातम् उक्तम् । तदेवाह । रे त्वं धूर्तानां
पिता । शाठ्याचरणाद् मायाविनां मुख्य इत्यर्थः । असि वतसे ।
अत्रार्थे जगतः पितरौ गौरीशंकरौ । आत्मानं बहुमन्यमाना बहुवच-
नेन निर्दिशति । वयं तुभ्यं शपामहे तच्छपथं कुर्मः । ततोमौ
तद्रञ्जनाय मम त्वमेव प्रिया तस्यास्तु सेचनं मया एवमेव कृतम्

भत्तारा जाण वसे धन्ना इत्थीण ताण माआओ ।

माआए किं जणिआ किं महिआ माअराउ मए ॥ ५७ ॥

देवा पिअरा सरणं सहर कत्तार भुअण-कत्ता मं ।

अन्नाइ छण्ठणे पिअयमम्मि कीए वि इअ रुण्णं ॥ ५८ ॥

इत्यर्थे पितृशपथं कुर्वाणस्तया ऊचे । त्वं महां मा शपस्व आत्मपितरम्
तच्छपथं मा कार्षीः । यतस्त्वं किम् अस्माकं भर्ता । किं तु तस्या
एवेत्यर्थः ॥

५७. एवं भर्तारं निर्भर्त्स्य सनिर्वेदम् आकाशोक्तिमेवाह । भर्तारो
यासां वशे आज्ञायां धन्याः कृतपुण्यास्तासां स्त्रीणां मातरो जनन्यः ।
न पुनस्त्वद्भर्तृकाया मम मातेत्यर्थः । तथा किं मात्रा अहं जनिता
उत्पादिता । अयम् अभिसंधिः । यद्यहं तया नोत्पादिता स्यां तदा नैवं
पराभवभाजनं स्याम् इति । तथा किं मातरः ।

ब्राह्मी माहेश्वरी चैन्द्री वाराही वैष्णवी तथा ।

कौमारी चर्ममुण्डा च कालसंकर्षणीति च ॥

इत्यष्टौ देवताविशेषाः । अथ वा ।

अमृताद्या ब्रह्माणी सिद्धिर्माहेश्वरी च कौमारी ।

वैष्णव्यथ वाराही चामुण्डा मातरः सप्त ॥

इत्येवं सप्त वा मया महिताः पूजिताः । किल एतन्मातृपूजनं भर्तृवाल्ल-
भ्याय कृतम् । तच्च नास्ति । तस्मात् तदपूजनमेव श्रेयः ।

५८. देवाः हरिहरब्रह्माणः पितरो मातृपित्राद्याः शरणम् ।
एवंविधदुःखदग्धाया मम त्राणं सन्तु । तथा भुवनत्रयकर्तः जगत्त्रय-
निर्माणकर्तः स्रष्टुः मां सहर । येन नैवैतस्माद् आधिर्भवतीत्यर्थः ॥

जामाउणो । “ ऋतामुद० ” [४४] इति ऋदन्तानाम् उत् वा । बहुवच-
नस्य व्याप्त्यर्थत्वाद् यथादर्शनं नाम्न्यपि । पक्षे भत्तारा । अस्यमौस्विति किम् ।

पिआ । पिअरा । पिअरं ॥

भत्तारो । भत्तारा । “ आरः स्यादौ ” [४५] इति आरः ॥

दे विन्नवेमि राया रायाणो देसु सव्वओ दिट्ठिं ।

उअ रायाणो के वीह के वि राया इह रमन्ते ॥ ५९ ॥

वाणारसीइ रण्णो कुरुण रायाउ अहिअमम्बु-छणो ।

रण्णो तिउरीए महराए रायस्स य पयट्ठो ॥ ६० ॥

हूणाण राइणा इह उअ रायाणो इमे पहु रमन्ते ।

अङ्गाणं रण्णा राइणो तह सगेण राएण ॥ ६१ ॥

माआओ । माआए । माअराउ । “ आ अरा मातुः ” [४६] इति
बाहुलकात् जनन्यर्थस्य आ देवतार्थस्य तु अरा इत्यादेशौ ॥

पिअरा । “ नाम्न्यरः ” [४७] इत्यरः ॥

कत्ता । “ आ सौ न वा ” [४८] इति आः । पक्षे कत्तार ॥

५९-७७. एकोनविंशत्या महाकुलकम् । यस्मिन् काले जलेन पूर्णं
शालभञ्जिकादिकर्णादिस्थानेभ्यः प्रपतन्नीरेण निभृतं यन्त्रगृहं धारा-
गृहम् यस्मिन् काले [च] जलक्षणो वारिक्रीडा भूतः संवृत्तस्तस्मिन्
काले नरेन्द्रस्य श्रीकुमारपालभूपालस्य दौवारिकेण इदं पूर्वोक्तं प्रति-
पादितम् । तदेवाह ।

दे संबोधने । हे राजन् विज्ञपयामि । किं विज्ञपयसि । हे राजन्
सर्वतो दृष्टिं देहि । समन्ताद् राजादीनां जलोक्षणम् ईक्षस्वेत्यर्थः ।
राजन्निति संबोधनपदं प्रतिक्रियम् अप्रेपि योज्यम् । ततस्तत्परं भूयं
ज्ञात्वा आह । उअ पश्य राज्ञः । केपि राजानः इह अस्मिन् प्रदेशे
रमन्ते । उअ पश्य राज्ञः । केपि राजान इह रमन्ते ॥

६०. वाराणस्याः काशे राज्ञः सकाशात् तथा कुरुणां राज्ञः
सकाशाद् अधिकं गाढतरं यथा इति एवं त्रिपुर्याश्चेदिनगर्या राज्ञो
मथुराया राज्ञश्च अम्बुक्षणः प्रवृत्तः ॥

६१. हे प्रभो उअ पश्य राज्ञः । हूणा देशविशेषाः । तेषां राज्ञा

१ D पूर्वोक्तं विज्ञपितं प्रति°.

परओ जदूण रण्णो परओ चेदीण राइणो तह य ।
 राइम्मि अराअम्मि अ एगागारं जले कीला ॥ ६२ ॥
 इह वारि-मज्जन-छणे राइणमराइणं च समभावो ।
 रायं अराइणं तह कीलन्तं पिच्छ राईहिं ॥ ६३ ॥
 राईहिन्तो राईसु जन्ति राइण मण-हरा विलया ।
 इण्हि रायाणेहिं उअ जल-कीला-पयट्ठेहिं ॥ ६४ ॥
 रण्णा अराइणा वि हु उच्छालिज्जन्ति नीर-लहरीओ ।
 मगहाण राइणो कोसलाण रण्णो अ सविहम्मि ॥ ६५ ॥

सह इमे पुरोवर्तिनो राजानः इह अत्र प्रदेशे रमन्ते । तथा उअ पश्य राज्ञः । अङ्गानां राज्ञा शकानां राज्ञा च सह राजानो रमन्ते ॥

६२. यदूनां यादवानां राज्ञः परतः परत्र देशे तथा चेदयो देश-विशेषास्तेषां राज्ञः परतश्च राज्ञि अराज्ञि च तत्पत्न्यादौ एकाकारं प्रीतिपत्तिभावाशङ्कारहितत्वेन निर्विशेषं जले क्रीडा अनयोरन्योन्यं नीरैरभ्युक्षणम् अस्ति । राज्ञ इत्यत्र परतस्तसन्तस्य योगे “ प्रभृत्यन्यार्थं ” [हे° २. २. ७५] इति दिक्पञ्चमी । अतस्तस्य तु योगे “ सिरिष्टात् ” [हे° २. २. ८२] इति षष्ठी ॥

६३. इह अत्र प्रदेशे वारिणा मज्जनं स्नानं तस्य क्षणः काल-स्तस्मिन् राज्ञाम् अराज्ञां च पौरजनानां समभावः मिथो जलाघातात् तुल्यत्वम् । तथा इह राजानम् अराजानं च राजभिः सह क्रीडन्तं पश्य ॥

६४. उअ पश्य इदानीं सांप्रतं जलक्रीडायां प्रवृत्तैर्व्याघृतै राजभिः सह राजभ्यः राज्ञः सकाशाद् राज्ञा मनोहरा मनोज्ञाश्चित्तावर्जिका वा वनिता वारविलासिन्यो राजसु यान्ति । राजसहिता एकान् राज्ञ उक्षित्वा अन्यान् उक्षितुम् उपगच्छन्तीत्यर्थः ॥

६५. मगधानां राज्ञः सकाशात् कोसलानां राज्ञः सविधे समीपे

को वि जुआ सजुआणो अप्पणिआ सह पिअं जले नेउं ।

रूसविअप्पाणेणं अतोससी अप्पणइआ वि ॥ ६६ ॥

सव्वे अन्ने वि निवा खिवन्ति धारा-हरम्मि सव्वस्सि ।

सव्वत्थ त्थी-लोए सव्वम्मि जलं तहन्नम्मि ॥ ६७ ॥

अन्नत्थ कुन्तला अन्नस्सि कुसुमाइँ अन्नहिं हारा ।

पिच्छ मयच्छि-जणे सव्वहिं पि रहसेण जल-रमिरे ॥ ६८ ॥

काहिं जाहिं ताहिं इत्थीए रमइ नेस राय-वड्डु ।

कीए जीए तीए वि विअड्डाए निहिय-चित्तो ॥ ६९ ॥

कोसलानां राज्ञः सकाशाद् मगधानां राज्ञः सविधे राज्ञा अराज्ञापि
खु निश्चितं नीरस्य लहर्यः कल्लोला उच्छालयन्ते ।

६६. प्रियाम् अभीष्टां गणिकाम् आत्मना सह जले नीत्वा आत्मना
रोषयित्वा सकोपां कृत्वा सयुवा तरुणमित्रपरिवृतः कोपि युवा
आत्मनैव अतूतुषत् वचनवैचित्र्येण आवर्जयत् । अपिः एवार्थे ॥

६७. सर्वस्मिन् समस्ते धारागृहे सर्वस्मिन् स्त्रीलोके तथा सर्व-
स्मिन् अन्यत्र मित्रादिषु सर्वे अन्येपि पूर्वोक्तेभ्योऽपरेपि नृपा जलं
क्षिपन्ति उच्छालयन्ति ॥

६८. अन्यस्मिन् स्कन्धादिदेशे । विसंस्थुला इति भावः । कुन्तलाः
केशपाशाः । अन्यस्मिन् कुसुमानि । अन्यस्मिन् हाराः । इति
रमसेन औत्सुक्येन जले रन्तरि रमणशीले सर्वस्मिन्नपि मृगाक्षिजने
पश्य । इति ज्ञेयम् ॥

६९. कस्यां यस्यां तस्यामेव विदग्धायामेव कटाक्षादिन्यासै-
निपुणस्त्रियां निहितचित्तः न्यस्तमनाः सन् कस्यां यस्यां तस्याम् ।
अविदग्धस्त्रियाम् इत्यर्थः । एष पुरोवर्ती राजवटुः न रमते । अपिः
एवार्थे ॥

एअस्सिं ठाणे जल-छणे इमस्सिं हवन्ति नखङ्का ।
सव्वेसिं अन्नेसिं जुआण जुअईण य पयासा ॥ ७० ॥
सव्वार्णं अन्नाण वि जुआण जुअईण एत्थ हलवोलो ।
 न हु कास तास रम्मो केसिं तेसिं न देइ दिहिं ॥ ७१ ॥
कास वि तास सरिच्छा किंनर-नारीइ किंनरस्स तहा ।
 गायन्ति इत्थ रमिरा वारिणि तरुणीउं तरुणा य ॥ ७२ ॥
कस्स वि तस्स जुआणस्स काइ ताए अ एत्थ जुअईए ।
 न हु दीसइ तणु-लट्ठी जा न सरोमञ्च-कञ्चुइआ ॥ ७३ ॥

७०. एतस्मिन् स्थाने यन्त्रगृहरूपे अस्मिन् जलोक्षणे सति सर्वेषां सर्वासां यूनां युवतीनां संबन्धिनो नखाङ्का नखक्षतानि अन्येषाम् अन्यासां यूनां युवतीनां च प्रकाशाः अङ्गरागापगमात् स्वपरप्रकटा भवन्ति ॥

७१. अत्र जलकेलिकाले सर्वेषाम् अन्येषां यूनां सर्वासाम् अन्यासां युवतीनामपि संबन्धी । हलवोलो देश्यः कोलाहलार्थः । ततः कोलाहलः हु निश्चितं केषां तेषां न रम्यः काम्यः । किं तु सर्वेषां श्रोत्रपुटैः पेय इत्यर्थः । केषां तेषां यूनां कासां तासां युवतीनां न धृतिं ददाति किं तु सर्वेषां हृदयम् आह्लादयतीति भावः ॥

७२. तथा कस्या अपि तस्याः सर्वोत्कृष्टायाः किंनरनार्याः अमर-रमण्यास्तथा कस्यापि तस्य सर्वप्रसिद्धस्य किंनरस्य देवगायनस्य सदृक्षा रूपवेषनिनादादिना तुल्याः रन्ध्यो रन्तारश्च क्रीडापरास्तरुण्यस्तरुणाश्च अत्र धारागृहे वारिणि गायन्ति गानं कुर्वन्ति ॥

७३. कस्यापि तस्य यूनः कस्यास्तस्याश्च युवत्यास्तनुयष्टिः अत्र यन्त्रगृहे हु निश्चितं यत्तदोर्नित्यसंबन्धात् सा न दृश्यते या न रोमाञ्चः पुलकः स एव तनुव्यापकत्वात् कञ्चुकः सह रोमाञ्चकञ्चुकेन

पुं-सदो जास मणं जस्स य जल-केलि-काल-दुल्ललिओ ।

किस्सा तिस्सा जिस्सा सो जुवईए अणुसरेण ॥ ७४ ॥

कीसे तीसे जीसे पणालिआए पलुट्टिअं नीरं ।

कीए जीए तीए वि बाहिरं तं न जुअईए ॥ ७५ ॥

काहे वि नाहि-लोए काला वि न वा अमच्च-लोगम्मि ।

कइआ वि न भू-लोए जल-जन्तं एरिसं आसि ॥ ७६ ॥

वर्तते सरोमाञ्चकञ्चुकिका । किं तु सर्वस्य शैत्यहर्षादिना अङ्गयष्टिः
सपुलका अभूद् इति भावः ॥

७४. यस्य पुमशब्दः धर्मादिपुरुषार्थासाधनात् पुमान् इति नाम-
मात्रम् यस्य च मनः चित्तम् । सचेतन इत्यर्थः । जलकेलेः कालस्तत्र
दुर्ललितः भोगवाञ्छातत्परः स कां यां तां युवतिम् अनुसरति ।
पञ्चशरशराघातभीतः स्त्रीमात्रस्यापि पृष्ठानुयायी भवतीति भावः ।
“ कचिद् द्वितीयादेः [३.१३४] इति द्वितीयायाः षष्ठी ॥

७५. कस्या यस्यास्तस्याः प्रणालिकायाः सकाशाद् यद् नीरं
पर्यस्तं पतितं तत् कस्या यस्यास्तस्या अपि युवत्याः न बहिरभूत् किं
तु सर्वस्यास्तद् अङ्गसङ्गम् आपेत्यर्थः । “ कचिद् द्वितीयादेः ” [३.१३४]
इति पञ्चम्याः षष्ठी । पूर्वार्धे यच्छब्दो ज्ञेयः ॥

७६. कस्मिन्नपि काले न अहिलोके नागसद्धानि । कस्मिन्नपि
काले नैव अमर्त्यलोके त्रिदशालये । कस्मिन्नपि काले न भूलोके पृथ्वी-
पृष्ठे जलयन्त्रम् ईदृशम् आसीत् । अवलोकनपरविश्वलोकालक्षित-
सततविश्वतोमुखोच्छलितशुचिसुरभ्यमृतधाराधोरणीवहनाद् नैतत्समं
बभूव ॥

राया । “राज्ञः” [४९] इति नलोपे अन्त्यस्य सौ आत्वं वा । पक्षे रायाणो ॥

जाला जलेण पुन्नं जन्त-हरं जल-छणो हुओ जाहे ।

दोवारिण ताहे विन्नत्तमिमं नरिन्दस्स ॥ ७७ ॥

रायाणो । रण्णो । रण्णो । । “जश्शसुडसिडंसां णो ” [५०] इति णो ।
पक्षे । राया । रायाउ । रायस्स ॥

राइणा । “टो णा ” [५१] इति णा । पक्षे रण्णा । राएण ॥

राइणा । राइणो । राइणो । राइम्मि । “इर्जस्य णोणाडौ” [५२] इति
जस्य इः । पक्षे रायाणो । राएण । रण्णो । अराअम्मि ।

अराइणं । अराइणं । “इणम् अमामा ” [५३] इति जस्य अमाम्भ्यां
सह इणम् । पक्षे राईणं । रायं ॥

राईहिं । राईहिन्तो । राईसु । राईण । “ईद्दिस्स्यसाम्सुपि” [५४] इति
जस्य ई । पक्षे रायाणेहिं इत्यादि ॥

रण्णा । रण्णो । “आजस्य^०” [५५] इति डाडसिडस्सु णा णो इत्यादेशापन्नेषु
अण् । पक्षे अराइणा । राइणो । सणाणेषु इति व्यावृत्तेः रायाउ रायस्स राएण
इति प्राग् [६०, ६१] उक्तोदाहरणानि इह ज्ञेयानि ॥

सजुआणो । “पुंस्यन^०” [५६] इति अन्नन्तस्य आणः । पक्षे यथादर्शनं “राज्ञः”
[३.४९] इत्यादिभिः राजवत् कार्यम् । पक्षे जुआ ॥

अप्पणिआ । अप्पणइआ । “आत्मन^०” [५७] इति टाया णि आ णइआ ।
पक्षे । अप्पाणेणं ॥

सव्वे अन्ने । “अतः सर्वादेः^०” [५८] इति सर्वादेः अदन्ताजसः डित्
ए । जस इति किम् । सव्वस्सिं ॥

सव्वत्थ । सव्वम्मि । अन्नम्मि । अन्नत्थ । अन्नस्सिं । “डेःस्सिम्मित्थाः” [५९] ॥

अन्नहिं । सव्वहिं । “न वानिद^०” [६०] इति हिं वा । बाहुलकात् कियत्तद्भ्यः
स्त्रियामपि । काहिं । जाहिं । ताहिं । पक्षे सव्वस्सिं । सव्वत्थ । सव्वम्मि इत्यादि ।

स्त्रियां तु पक्षे कीए । जीए । तीए । इदमेतद्वर्जनं किम् । इमस्सिं । एअस्सिं ॥

सव्वेस्सिं । अन्नेस्सिं । “आमो डेस्सिं” [६१] इति डेस्सिं । पक्षे सव्व्वाणं । अन्नाण ।
बाहुलकात् स्त्रियामपि । केस्सिं । तेस्सिं ॥

जइआ गिम्हो पयड्डओ तइअ चिअ किर आसि पाउसो ।

जाए ताला जल-च्छणे पत्तो अच्छि-वहं खणे तहिं ॥ ७८ ॥

कास । तास । “कितद्भयां डसः” [६२] इति डसः । पक्षे केसिं । तेसिं ॥

कास । तास । जास । “कियत्तद्भयो डसः” [६३] इति डसः । पक्षे कस्स ।

तस्स । जस्स । बाहुलकात् कितद्भयाम् आकारान्ताभ्यामपि डसो वा । कास ।

तास । पक्षे काए । ताए ॥

किस्सा । जिस्सा । तिस्सा । कीसे । जीसे । तीसे । “ईद्भयः स्सा से” [६४]

इति स्सा से । पक्षे कीए । जीए । तीए ॥

७८. तदा ग्रीष्मकाले तस्मिन् क्षणे ग्रीष्मप्रवृत्त्यनन्तरमेव जल-क्षणे नानाजलयन्त्रादिधारासारादिभिर्जलोत्सवे जाते संपन्ने सति । किल इति संभाव्यते । यदा ग्रीष्मः प्रवृत्तस्तदैव प्रावृट् अक्षिपथं प्राप्ता समस्तजनप्रत्यक्षासीद् इति । अथ च यौगपद्येन ऋतुसंभवेन ग्रीष्म-काले प्रावृट् आसीद् इति भङ्गयोक्तम् । उत्तरसर्गार्थसूचनमपि कृतम् । वैतालीयं छन्दः ॥

काहे । काला । कइआ । जाला । जाहे । ताहे । जइआ । तइआ । ताला ।

“डेढीहे” [६५] इति आहे आला इति डितौ इंआ च । पक्षे तहिं इत्यादि ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रयमहा-

काव्यवृत्तौ चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

कम्हा जम्हा तम्हा वि वण-निउञ्जाउ तत्थ महमहिओ ।
काओ जाओ ताओ वि पक्खओ नीव-गन्धो तो ॥ १ ॥
 गायन्ति किणो मोरा कीस पिगी गाइ जम्बु-फल-मत्ता ।
कम्हा वयं जिआमो तत्थ पउत्थेहिँ इअ लविअं ॥ २ ॥
इमिणा इमेण एएण एदिणा किण वि जेण तेण किर ।
 सव्व-दिसाण मुहेणं महमहिओ मालई-गन्धो ॥ ३ ॥

१. अथ पञ्चचत्वारिंशता गाथाभिर्ग्रीष्मानन्तरभाविनीं प्रावृषं वर्ण-
 यति । ततो ग्रीष्मानन्तरं कस्माद् यस्मात् तस्मादपि । सर्वस्माद्
 इत्यर्थः । वननिकुञ्जात् कस्माद् यस्मात् तस्मादपि पक्षात् पार्श्वात्
 समीपदेशात् तत्र प्रावृषि नीपगन्धः धाराकदम्बसौरभ्यं प्रसृतः
 उच्छलितः ॥

कम्हा । जम्हा । तम्हा । “ङसेर्हाँ” [६६] । पक्षे काओ । जाओ । ताओ ॥
तो । “तदो डोः” [६७] इति ङसेर्डोँ । पक्षे तम्हा ॥

२. कस्माद् मयूरा गायन्ति केकायन्ते । कस्मात् जम्बुफलैर्मत्ता
 पुष्टा सती पिकी कोकिला गायति मधुरं कूजति । अथ यदि एतयोः
 शब्दितम् उल्लसति तदा कस्माद् वयं जीवामः । एवं सति न प्राणितुं
 समय इति भावः । इति तत्र प्रावृषि प्रोषितैः पान्थैर्लपितं परस्परम्
 उक्तम् ॥

किणो । कीस । “किमो डिणोडीसौ” [६८] इति ङसेर्डिणोडीसौ । पक्षे कम्हा ॥

३. येन केनापि तेन लोकप्रसिद्धेन सर्वदिशां मुखेन । केन तेने-

वायं वाएण तिणा केणावि जिणा खु गेहि पहिएहि ।
 परिमुक्को नीसासो भरिऊणं दइअ-रइ-केलिं ॥ ४ ॥
 मालइ-लयाइ णाए गेणं य पुच्चाणिनेण पहिआण ।
 कत्तो वि को वि कत्थ वि अहूव-पुच्चो हुओ मोहो ॥ ५ ॥
 अह विन्नत्तं आरामिण पेच्छसु इमं वणोदेसं ।
 वल्लीहि इमाहि इमो बहल-दलाहिं मणो हरइ ॥ ६ ॥

त्याह । अनेनै प्राच्येन अनेनै अवाच्येन एतेन प्रतीच्येन एतेन उदी-
 च्येन कृत्वा । किर इति किलार्थे । स च आप्तवादे । मालतीगन्धो
 जातिपरिमलः प्रसृतः ॥

४. तेन केनापि वातेन वातं परिभ्रान्तम् येन कृत्वा खु निश्चितं
 दयितारतिकेलिं प्रियासुरतक्रीडां स्मृत्वा विचिन्त्य तैः पथिकैः निःश्वासः
 परिमुक्तः । तथाविधपवनस्य उद्दीपनविभावत्वात् । बहिर्मुखाद् उष्ण-
 वातः परित्यक्तः ॥

इमिणा । इमेण । एएण । एदिणा । किण । जेण । तेण । तिणा । केण ।
 जिणा ॥ “इदमेतत्किञ्चित्तद्भ्यष्टो डिणा” [६९] इति टाया डित् इणा वा ॥

५. तथा मालतीलतया तेन च पूर्वानिलेन पथिकानां कस्मादपि
 कुतश्चित्कारणात् कुत्रापि उद्यानोद्देशे कोप्यनिर्वचनीयः अभूतपूर्वः अ-
 संजातचरो मोहः चित्तवैकुण्ठ्यम् अभूत् । अपिः संदेहे ॥

गेहि । णाए । गेण । “तदो ण” [७०] इति स्यादौ णो लक्ष्यानुसारेण ।
 कत्तो । को । कत्थ । “किमः कः” [७१] इति स्यादौ त्रतसोश्च कः ॥

६. अथ प्रावृड्विजृम्भणानन्तरम् आरामिकेण उद्यानपालकेन विज्ञप्तं
 श्रीकुमारपालभूपालस्य पुरः प्राञ्जलिं प्रतिपादितम् । किं तत् तदेवाह ।
 इमं प्रत्यक्षवर्तिनं वनोद्देशं काननसमीपं पश्य प्रेक्षस्व वा सावधानं
 विलोकय । सामान्येन वनदर्शनविषयं विज्ञाप्य विशेषेण वर्षासंभवि-

इमिआ पाउस-लच्छी कहइ अयं सिरिफलो वणे अस्सि ।
 समए इमस्सिमलि-किङ्किणी-रवं काम-छत्तं व ॥ ७ ॥
 उअ अस्स जम्बु-तरुणो इमस्स दाडिमि-दुमस्स य फलाइं ।
 एसु रमिज्जइ आहिं सुगीहि एहिं सुगेहिं च ॥ ८ ॥
 इह उज्जाणे समए इमम्मि णं पिच्छ विहसियं नीवं ।
 कुडयं च इमं णे अज्जुणे अ ताविच्छए अ इमे ॥ ९ ॥

वृक्षलतापत्रादिसंपदं वनगतां दर्शयन् विज्ञपयति । इमाभिः बहल-
 दलाभिः सान्द्रपत्रपङ्क्तिभिः वल्लीभिः व्रततिभिः कृत्वा अयं वनोदेशो
 मनो हरति हृदयम् आवर्जयति ॥

इमं । इमाहि । इमो । “इदम इमः” [७२] ॥

७. अस्मिन् समये सांप्रतम् अस्मिन् वने अयं श्रीफलः बिल्वः
 अलयः सौरभ्यलोभलम्ना भृङ्गास्त एव तदाकारत्वात् किङ्किण्यः क्षुद्र-
 घण्टिकास्तेषां रवो यत्र तत् तथा एवंविधं कामच्छत्रमिव । तेन कन्द-
 र्पस्य सच्छायत्वात् । इति इयं प्रावृड्लक्ष्मीः कथयति सामर्थ्यात्स्तन-
 यित्नुस्तनितैः प्रतिपादयति ॥

इमिआ । अयं । “पुंस्त्रियोः” [७३] । इति न वा अयं इमिआ । पक्षे इमो ॥

८. अस्य जम्बुतरोः अस्य दाडिमीद्रुमस्य च फलानि उअ पश्य ।
 तथा एषु फलेषु आभिः शुकीभिः कीरीभिः एभिः शुक्रैश्च रम्यते पर-
 स्परं क्रीड्यते ॥

अस्सि । अस्स । “स्तिस्सयोरत्” [७४] । इमादेशोपि । इमस्सि । इमस्स ।
 बाहुलकाद् अन्यत्रापि । एसु । आहिं । एहिं ॥

९. अस्मिन् समये सांप्रतम् अस्मिन्नुद्याने इमं नीपं धाराकदम्बम्
 इमं च कुटजं च वत्सकाख्यवृक्षविशेषं विकसितं पुष्पितम् इमान् अर्जु-
 नांश्च ककुभान् इमान् तापिच्छांश्च तमालान् । अर्थवशाद् वचनव्यत्ययः ।
 इति विकसितान् पश्य ॥

लङ्गलि-वणेण णेणं फुल्लं जूही-वणेण य इमेण ।

कोहालि-वणेहिं णेहिं इमेहिं बिम्बी-वणेहिं च ॥ १० ॥

भू-भागमिणं तह नह-भागमिमं परिमलेण रुन्धन्तं ।

इदमिणमिणमो अ वणं कोआसइ केअईण उअ ॥ ११ ॥

उअ किं पि हु सुन्देरं पाउस-समयस्स से पयइस्स ।

सिं कुडयज्जुण-सज्जाण परिमलो इत्थ परिमिलिओ ॥ १२ ॥

इह । “डेमेंन हः” [७५] । इदमः कृतेमात् डेः स्थाने मेन सह हः । पक्षे इमस्सि ।

इह । इमग्गि । “ न त्थः ” [७६] । इदमः डेः त्थो न ॥

१०. एतेन लाङ्गलीनां शारदीलतानां वनेन अनेन यूथिकानां माधवीलतानां वनेन च एभिः कूष्माण्डीनाम् ओषधिविशेषाणां वनैः एभिर्विम्बीनां रक्तफलानां वनैश्च फुल्लम् । एतानि लाङ्गल्यादिवनानि पुष्पितानीत्यर्थः ॥

णं । णे ॥ णेणं । [णेहिं] । “णोमशसुटाभिसि” [७७] इति णः । पक्षे इमं ।
इमे । इमेण । इमेहिं ॥

११. इमं भूभागं पृथ्वीपृष्ठप्रदेशं तथा इमं नभोभागम् आकाश-देशं परिमलेन सौरभ्येण रुन्धन् व्याप्नुवद् इदम् इदम् इदं च । समस्तमपीति भावः । केतकीनां वनं विकसति पुष्पति उअ पश्य ॥

इणं । “ अमेणं ” [७८] । पक्षे इमं ॥

इदं । इणं । इणमो । “ क्लीवे स्यं ” [७९] इति सिअम्म्यां सह इदं इणमो इणं च ॥

१२. प्रवृत्तस्य प्रसृतस्य । प्रौढिं प्राप्तस्येत्यर्थः । अस्य प्रावृत्तसम-यस्य हु निश्चितम् आश्चर्यं वा किमपि लोकोत्तरं सौन्दर्यम् अस्ति

से चन्दणस्स तह मयनांभीए सिं च अगरु-कलिआण ।

कप्पूर-पारियाण य अहिअयरो मालई-गन्धो ॥ १३ ॥

चिञ्चणिअ-तरूणेमाणेआण य कुसुम-दंसणे हरिसो ।

कह वि न माइ इमस्सेअस्स य आराम-लोअस्स ॥ १४ ॥

ताण ललिआण ठाणं तस्साणङ्गस्स लङ्गली-कुसुमं ।

एआओ एत्ताहे एत्तो अ न एत्थ को लेइ ॥ १५ ॥

उअ पश्य । तथा अत्र प्रावृषि एषां कुटजार्जुनसर्जानां वत्सकककुभ-
शालाख्यद्रुमाणां परिमलः परिमिलितः पिण्डीभूतः । तद्वन्धवैविक्यं
न ज्ञायत इत्यर्थः ॥

किं । “ किमः किं ” [८०] ॥

१३. अस्माद् उपलभ्यमानात् तस्मात् पूर्वम् उपलब्धात् एतस्मात्
आसन्नोपलभ्यमानाद् वा चन्दनात् । एषाम् अत्यासन्नोपलभ्यमान-
पत्तनादिनगराणां तेषां लोकदृष्टमलयादिदेशानां वा चन्दनात् ।
तथा अस्यास्तस्या एतस्या वा मृगनामेः आसां तासां वा पुरां मृग-
नामेः । आभ्यस्ताभ्य एताभ्यश्च अगुरुकलिकाभ्यः । एभ्यस्तेभ्य
एतेभ्यश्च कर्पूरपारिजातेभ्यः । सामर्थ्यात् चन्दनादिगन्धेभ्य इत्यर्थः ।
मालत्या जातेर्गन्धः परिमलः अधिकतरः । प्रावृट्काले हि मालत्या
अतिरुचिरप्रचुरतरसौरभ्यास्पदत्वात् ॥ से चन्दणस्स इत्यादिषु “ कचिद्
द्वितीयादेः ” [३.१३४] इति पञ्चम्याः षष्ठी ॥

१४. एषाम् एतेषां च चिञ्चणिकातरूणाम् अम्लिकावृक्षाणां कुसुम-
दर्शने सति अस्य एतस्य आरामलोकस्य उद्यानजनस्य कथमपि केनापि
प्रकारेण हर्षो न माति अतिवर्तते ॥

१५. तस्य अनङ्गस्य तेषां ललितानां विलसितानां स्थानं पदं

१ So BC. २ BD °पारयाण. ३ B wants °मानपत्त° up to
°गन्धेभ्यः in line 16. ४ CD °मलयजादि°. ५ C अभिवर्तते.

एअम्मि वणोद्देशे ईअम्मि तहा अयम्मि ऊसलइ ।

इणमिणमो एस कुडं सालो जूही सिलिन्धं च ॥ १६ ॥

कुडंयं दलइ तमेअं एसा सा जूहिआ महमहेइ ।

एसो सो कन्दलिओ वेणु-कुडङ्गो वि पडिसाहं ॥ १७ ॥

लाङ्गलीकुसुमं शारदीलताप्रसूनम् एतस्मात् [एतस्मात्] एतस्माच्च ।
सर्वसमीपवर्तिदेशाद् इत्यर्थः । अत्र उद्याने को न लाति । परिमल-
विकासिसौन्दर्याद्यावर्जितचेताः सर्वोपि एतद् गृह्णातीति भावः ॥

से। सि। “वेदंतदेत°” [८१] इत्यादिना इदमृतद् एतदां स्थाने ङस् अम्भ्यां सह
यथासंख्यं सेसिमौ । पक्षे इमाण । एआण । इमस्स । एअस्स । ताण । तस्स ॥

एत्ताहे । एत्तो । “वैतदो°” [८२] इति एतदो ङसेः स्थाने तो चाहे । पक्षे
एआओ ॥

एत्ताहे । एत्तो । एत्थ । “त्थे च तस्य लुक्” [८३] एतदः त्थे परे तो चाहे
एतयोश्च परयोस्तस्य लुक् ॥

१६. एतस्मिन्नेतस्मिन् एतस्मिन् समीपवर्तिनि वनोद्देशे एष सालः
अर्जुनः । एषा यूथी मागधीलता । एतत् सिलिन्ध्रं च भूमिस्फोटः
स्फुटम् उल्लसति पुष्पपत्रप्रवालादिभिर्वर्धते ॥

ईअम्मि । अयम्मि । “एरदी°” [८४] इति एतदः एकारस्य ङयादेशे म्मौ अत्-
ईतौ । पक्षे एअम्मि ॥

१७. तद् एतत् पूर्वदृष्टम् अधुना अनुभूयमानं कुटजं दलति विक-
सति । एषा सा यूथिका महमहेइ इति गन्धेन प्रसरति । सौरभ्येण
सर्वं व्याप्नोतीत्यर्थः । एष स वेणुकुडङ्गोपि वंशगहनमपि प्रतिशाखं
सर्वशाखासु कन्दलितः संजातनवाङ्कुरः ॥

अह लीला-पोक्खरिणी अह नीरं वडुवासं-मुक्कं च ।
 अह पवण-वेवमाणो नवो अ कलमङ्कुरकेरो ॥ १८ ॥
 ताविच्छो बहल-दलो अमू अमू कमलिणी अ गय-कमला ।
 मत्तममुं भेग-कुलं अमूसु लीला-तलाईसु ॥ १९ ॥
 निचुलाण अयम्मि वणे इअम्मि तह सल्लई-निउञ्जम्मि ।
 साल-वणम्मि अमुम्मि अ परिमल-बहलो वहइ पवणो ॥ २० ॥

इणं । इणमो । एस । “वैसेण°” [८५] इति एतदः सिना सह एस इणं
 इणमो । पक्षे एअं । एसा । एसो ॥

एसा । सा । एसो । सो । “तदश्च तः सोऽक्लीवे” [८६] अक्लीवे । अक्लीव
 इति किम् । तं एअं ॥

१८. असौ लीलापुष्करिणी क्रीडावापिका । वडुवास इति देश्यो
 मेघार्थे । वडुवासमुक्कं मेघमुक्तम् अदो नीरं च । पवनेन वेपमानः
 कम्पमानः नवः अधुना उद्गतः असौ कलमाङ्कुरोत्करश्च सुरभिशालि-
 विशेषाङ्कुरपूरोस्ति ॥

१९. बहलदलः सान्द्रच्छदः असौ तापिच्छस्तमालः । तथा अमूषु
 लीलातडागिकासु क्रीडादीर्घिकासु गतानि प्रावृत्सद्भावाद् नष्टानि
 कमलानि यस्याः सा तथा असौ कमलिनी च पद्मिनी मत्तम् अदो
 भेककुलं दर्दुरवृन्दं चास्ति ॥

अह ३ । “वादसोद°” [८७] इति अदसो दस्य सौ हो वा । तस्मिंश्च कृते अतः
 सेडो” [३.२] “आत्” [है० २.४] इत्याप् । क्लीवे स्वरान्मत्सेः” [३.२५] इति
 मश्च न भवति । पक्षे उत्तरेण सुः आदेशः ॥

अमू । अमू । अमुं । अमूसु । “सुः स्यादौ” [८८] ॥

२०. निचुलानां वञ्जुलानाम् अमुष्मिन् वने तथा अमुष्मिन्

तं तुं तुवं तुह तुमं आणेह नवाँ नीव-कुसुमाँ ।
 भे तुब्भे तुम्होँहे तुय्हे तुज्झासणं देह ॥ २१ ॥

सल्लकीनिकुञ्जे गजप्रियागह्वरे अमुष्मिन् सालवने च परिमलबहलः
 सौरभनिचितः पवनो वहति वाति ॥

अयम्मि । इअम्मि । “म्मावयेऔ वा”[८९] । अदसः अन्त्यव्यञ्जनलुकि
 दकारान्तस्य स्थाने ङथादेशे म्मौ अय इअ । पक्षे अमुम्मि ॥

२१.-४५. अथ मालिनीपरस्परोक्तिप्रत्युक्तिनिवेदनेन उद्यानपालः
 श्रीकुमारपालभूपालं विज्ञपयति । पञ्चविंशत्या महाकुलकम् ॥

४५. पद्मावतीदेव्याः पूजने पूजानिमित्तं तिसृभिः द्वाभ्यां द्वाभ्यां
 गुणिते ते च ते द्वे च द्विगुणितद्वे ताभ्याम् । चतसृभिश्चेत्यर्थः ।
 सखीभिः सह मालिन्यो मालायुक्ता अन्योन्यम् इति पूर्वोक्तं जल्पन्ति
 कथयन्ति ॥

तदेवाह । २१ सखि त्वम् ५ । कोर्थः । सर्वा अपि यूयम् । नवानि
 नीपकुसुमानि आनयतेति । अत्र तंतुमादिभिः सह सखिशब्दस्य प्रत्येकं
 योगः । एवम् उत्तरत्रापि युष्मदादेशैः भे तुब्भे इत्यादिभिः अस्मदा-
 देशैश्च अस्मि म्मीत्यादिभिश्च संबन्धः कार्यः । हे सख्यः यूयम् ६
 आसनं पूजाविलोकनार्थागतोपवेशनार्थं विष्टरं दत्त वितरत ॥

१ B तुम्होम्हे. २ B तुब्भा°. तुब्भ would give us one more
 form तुज्झ (III. 104). It would be far-fetched to suppose
 that तुब्भ is the correct form but that तुज्झ is not to be form-
 ed under III. 104 since out of तुम्ह and तुज्झ that are form-
 able from तुब्भ, तुम्ह is expressly given in III. 91 so as to
 indicate that तुज्झ is not to be formed. Neither in the Vrtti
 of the Sūtras nor in commentary on our text is there any
 indication of such a *Jnāpaka*. ज्झ and ञ्भ closely resemble
 in the MSS. ३ BC कथयन्ति जल्पन्ति.

तुम्हे तुज्जे ण्हायह अहिणव-कल्हार-पत्तिआणयणे ।
 ते तुं तुमं तुवं तुह तुमे तुए संपयं भणिमो ॥ २२ ॥
 वो तुब्भे तुज्जेअहे तुम्हे तुज्जे अ भे अ तुय्हे अ ।
 भणिमो न किमिह ण्हाएह पल्ले दहुर-भएण ॥ २३ ॥
 भे ते दि दे तइ तए तुमाइ तुमए तुमे तुमं तुमइ ।
 किं नाणिज्जइ दुव्वा पउमावइ-देवि-पूयत्थं ॥ २४ ॥
 भे तुम्भेहिं अ तुज्जेहिं अ तह तुम्हेहिं तुलसिआ गिज्झा ।
 उज्जेहिं अ उम्भेहिं अ तुय्हेहिं तह य उय्हेहिं ॥ २५ ॥

२२. हे हला यूयं यूयं स्नात स्नानं कुरुत । हे वयस्याः त्वाम् ७ अभिनवा नूतना या कल्हारस्य वनस्पतिभेदस्य पत्रिका तस्या आनयने सांप्रतं वयं भणामः आदिशामः ॥

२३. हे आल्यः युष्मान् ८ भणामः यथा इह पल्लवे अल्पसरसि दहुरभयेन किं यूयं न स्नात । भेकभीतिं त्यक्त्वा स्नानम् आधत्तेत्यर्थः ॥

२४. हे सघ्रीच्यः त्वया ११ पद्मावतीदेव्याः पूजार्थम् । किम् इति आक्षेपे । किं दूर्वा नानीयते । अपरव्यापारम् उत्सृज्य आनीयताम् इति भावः ॥

२५. हे सख्यः युष्माभिः ८ तुलसिका । सुरसाख्यः प्रसिद्धसुरभि-वनस्पतिभेदः । ग्राह्या उच्येया ॥

१ BC are both confused and wanting in this distich. B merely has वो तुब्भे तुम्भोम्हे तुज्जे य; C वो तुब्भे तुम्भोम्हे तुम्हे भ्मे अ ते अ तुय्हे य. Bm reads the Sūtra thus: वो तुब्भे उज्जे तुय्हे उय्हे भे शसा (III, 93) where P substitutes तुब्भ for उज्जे. Metre in our text makes उज्जे impossible, and तुब्भ would give two more forms besides the right one, viz, तुज्ज and तुम्ह. तुज्ज appears to be the correct reading and the Sūtra should therefore read वो तुज्ज तुब्भे तुय्हे उय्हे भे शसा. in Jain Mss. ज्ज and भ्म are very similar. २ That उज्जे° is the correct form and not उम्भे° as given by P (III, 95) is plain from the fact that we should thereby have one more form उज्जेहि which the grammar would not recognise. See note २ on page 149 above.

तुब्भत्तो तुम्हत्तो तुज्झत्तो केअइं तुहत्तो वि ।

आणाएमि तुमत्तो तहा तुवत्तो तइत्तो अ ॥ २६ ॥

तुय्ह तहिन्तो तुब्भ य तुम्ह य तुज्झ य सवेण्ट-पिकाइं ।

देवीइ ढोवणत्थं तोडामो दाडिमि-फलाइं ॥ २७ ॥

तुब्भत्तो तुय्हत्तो उय्हत्तो तह य तह य उम्हत्तो ।

तुम्हत्तो तुज्झत्तो मुत्था-धूवं करावेमि ॥ २८ ॥

तइ ते तुहं तुमे तु तुम्ह तुव तुम तुमो तुमाइ इ ए ।

दे दि तहा विम्हरिअं किमिमं पल्लल-जले ण्हाणं ॥ २९ ॥

२६. हे हलाः त्वत् ७ भवत्या भवत्याः पार्श्वात् केतकम् आनयामि ॥

२७. हे वयस्याः त्वत् ५ भवत्या भवत्याः सकाशाद् देव्याः पद्मा-
वत्या ढौकनार्थं बलिकरणार्थं सचृन्तानि च तानि पक्वानि च तानि
तैर्था प्रसवबन्धनपरिपाकयुक्तानि दाडिमीफलानि वयं त्रोटयामः
अवचयामः ॥

२८. हे आल्यः युष्मत् ६ भवतीनां भवतीनां सकाशाद् मुस्तानां
गुन्द्राणां धूपं कारयामि ॥

२९. हे सघ्नीच्यः तैव १५ किमिदं पल्ललजले स्नानं विस्मृतम् ।
येन न कृतम् इति भावः ॥

१ B reads the first halves of the two stanzas 29 and 30 thus;

तइ ते तुहं तुमे तु उम्ह तुव तुमो तुमाइ ई ए ।

दे हि * * *

तुब्भ (? उब्भ) य तम्हं तुब्भ य तुब्भ य उय्ह तह उम्ह तह तुज्झ.

C तइ तं उहं उमे उ तुम्हं तुव तुम तुमो तुमइ ई ए ।

दे हि * * *

तुब्भ य तम्हि य तुब्भ य उब्भ य उज्ज तह उम्हु उम्हे ।

२ B यथा. ३ B तव ११.

उव्वं य तुम्हं तुव्वं य उम्हं य उय्हं तह उज्झं तह तुज्झं ।
पुप्फञ्जलि-दाण-कए नीवावचए किमालस्सं ॥ ३० ॥
भे तुव्वं तु वो तुव्वं तुव्वमाणं तुवाणं तुम्हं तुम्हं च ।
तुम्हाणं य पल्ललओ विम्हरिअं किं जलाणयणं ॥ ३१ ॥
तुज्झं तुज्झं तुमाणं तुमाणं उम्हाणं अवि अ उम्हाणं ।
मत्त-जलवायसुड्ढावणेण जल-कलुसणं किमिमं ॥ ३२ ॥
तुव्वमाणं तुज्झाणं तुहाणं तुम्हाणमहं तुवाणं च ।
तुज्झाणं तुहाणमिमं मत्त-वलायासु किं रमणं ॥ ३३ ॥
तुमए तए तइ तुमे तुमाइ तुज्झम्मि तुम्मि तुव्वम्मि ।
तुम्हम्मि तुहम्मि तुवम्मि तुमम्मि भणाम जूहि-कए ॥ ३४ ॥

३०. हे सख्यः तव ७ पुष्पाञ्जलिदानकृते कुसुमाञ्जलिविधान-
निमित्तं किं नीपानां धाराकदम्बकुसुमानाम् अवचये चुण्टने आल-
स्यम् । न मन्दादरत्वं कर्तुं युक्तम् इति भावः ॥

३१. हे हँलाः युष्माकं १० पल्ललाजलानयनं किं विस्मृतम् ॥

३२. हे वयस्याः युष्माकं ६ मत्तजलवायसोड्ढायनेन पुष्टमद्भु-
क्षेपणेन कृत्वा किमिदं जलकलुषणम् । तत्संमुखं लेष्टुक्षेपणादिना
पानीयाविलीकरणं नोचितम् इति भावः ॥

३३. हे आल्यः युष्माकं ७ मत्तवलाकासु पुष्टसारिकासु किमिदं
रमणम् । पूजाप्रस्तावे न क्रीडितुं युक्तम् इति भावः ॥

३४. हे सध्रीच्यः त्वां १२ यूथीकृते मागधीनिमित्तं भणामः
आदिशामः । “द्वितीयावृत्तीययोः सप्तमी” [३.१३५] इत्यनेन द्वितीयायाः
सप्तमी ॥

१ B तुव्वं; C doubtful between तुव्वं and तुज्झं. २ C तुम्हाणं.
३ B अम्हाणं. ४ D omits ३३, ३४ and ३५. ५ BC हल्यः. ६ B युष्माकं ८.

तुस तुज्जेसु तुहेसु अ तुवेसु तुम्हेसु तुवसु तुब्भेसु ।
तुमसु तुमेसु अ तुहसु अ भिसिणि-दलाहरणमादिसिमो ॥ ३५ ॥
तुब्भासु तुब्भसु तहा तुम्हसु तुम्हासु तह य तुज्झासु ।
तुज्झसु अ आइसामो नव-जम्बु-फलोवहारम्मि ॥ ३६ ॥
अम्मि म्मि अम्हि अहयं हमहं मालूर-पल्लवे लेमि ।
अम्हम्हे अम्हो मो भे वयमवि लोद्ध-कुसुमाइं ॥ ३७ ॥
णे णं मि अम्मि अम्ह य मम्ह अहं मं ममं मिसं भणह ।
अम्हे अम्हो णे अम्हामलय-फलेहि जइ कज्जं ॥ ३८ ॥
मे मि ममं ममए मइ ममाइ णे तह मए मयाइ तहा ।
अम्हाहि अम्ह अम्हे णे अम्हेहि अ जवां गेज्झा ॥ ३९ ॥

३५. हे सख्यः युष्मासु १० विसिनीदलाहरणं पद्मिनीपत्रानयनम् आदिशामः ॥

३६. हे हलाः युष्मासु ६ नवजम्बुकलैः उपहारः पद्मावतीदेव्याः पूजनं तस्मिन् तन्निमित्तम् आदिशामः ॥

३७. हे वयस्याः अहं ६ मालूरपल्लवान् बित्त्वकिसलयान् लामि गृह्णामि । हे सख्यः वयं ६ लोद्धकुसुमानि मार्जनप्रसूनानि । अर्थवशात् वचनव्यत्यय इति लामीत्येकवचनान्तमपि बहुवचनान्तम् लामः ॥

३८. हे आल्यः मां १० तथा अस्मान् ४ भणत यदि आमलक-फलैः कार्यम् । एतद् भवत्प्रयोजनं वयमेव निष्पादयाम इति भावः ।

३९. हे सघ्रीच्यः मया ९ तथा अस्माभिः ५ यवा ब्राह्म्या उपा-देयाः ॥

मज्झत्तो वि महत्तो तहा मइत्तो तहा ममत्तो वि ।
अम्हत्तो तह गिण्हेह कुडय-तरुणो पसूणाइं ॥ ४० ॥
मे मइ मम मह मज्झं महं तहा मज्झ अम्ह अम्हं च ।
णे णो अम्हे अम्हो चम्पय-कलिआउ गिज्झाओ ॥ ४१ ॥
अम्हाणं मज्झाणं ममाणं ममाणं महाण य महाणं ।
अम्हाण य मज्झाणं हत्थे धव-पसव-दामाइं ॥ ४२ ॥
मि मइ ममाइ मए वि अ अम्हम्मि ममम्मि मे तह महम्मि ।
मज्झम्मि अ थल-नलिणी-कुसुमाहरणे निउत्तव्वं ॥ ४३ ॥
अम्हेसु ममेसु तहा महेसु मज्झेसु तह य अम्हासु ।
आदिसह सल्लई-तरु-नव-कुसुमाहरण-कम्मम्मि ॥ ४४ ॥

४०. हे सख्यः मत् ४ मम मम सकाशात् । तथा अस्मत् अस्मत् अस्माकम् अस्माकं सकाशीच्च कुटजतरोः प्रसूनानि यूयं गृहीत अङ्गीकुरुत ॥

४१. हे हला मम ९ तथा अस्माकं ७ चम्पककलिका हेमपुष्पक-कोरका ग्राह्याः ॥

४२. हे वयस्याः अस्माकं ८ हस्ते धवप्रसवदामानि शाखिविशेष-प्रसूनस्रजः सन्ति ॥

४३. हे आल्यः मयि ९ स्थलनलिनीकुसुमाहरणे स्थलपद्मिनीपद्मानयननिमित्तं नियोक्तव्यम् आदेष्टव्यम् ॥

४४. हे सख्यः अस्मासु ५ सल्लकीतरुनवकुसुमाहरणकर्मणि

इअ पउमावइ-देवीइ पूअणे मालिणीउ जम्पन्ति ।

तीहिं दोहिं दुगुणिअ-वेहिं च सहीहि अन्नोन्नं ॥ ४५ ॥

सरय-समयम्मि एत्थ य मिहुण-सरूवेण पिच्छ विलसन्ति ।

देव दुवे सारसया दुणिण सुगा वेणिण हंसा य ॥ ४६ ॥

गजप्रियापादपप्रसूनानयनरूपव्यापारनिमित्तं यूयम् आदिशत भणत ।
अत्र च महाकुलके तथाचापिशब्दाः सखीं सखीं प्रति समुच्चर्यद्योतक-
त्वेन नियोक्तव्याः ॥

तथा अत्रैव च “युष्मदस्तं तुं तुवं” [९०] इत्यादि “सुपि” [११७] इत्यन्त-
सूत्राणां तं-तुं-तुवं-इत्यादि-अम्ह मम-मह-मज्झ-इत्यन्तानि उदाहरणानि युष्म-
दस्मदोः सर्वविभक्तिसंबन्धे स्पष्टान्येव । नवरं सुपि एत्वविकल्पम् इच्छन्त्येके ।
तन्मते तुवसु तुमसु इत्यादि । तुम्भस्य आत्वमपि इच्छत्यन्यः । तेन तुम्भासु ।
तुम्हासु । तुज्झासु । अम्हस्य आत्वमपीच्छत्यन्यः । तेन अम्हासु इति विशेषः ॥

तीहिं । “त्रेस्ती तृतीयादौ” [११८] ॥

दोहिं । वेहिं । “द्वेदो वे” [११९] ॥

४६. प्रावृडनन्तरं शरत्संपदं दर्शयन् आरामिकः कुमारपालनृपं
विज्ञापयति । हे देव महाराज अत्र च अस्मिन् पुनः शरत्समये द्वौ
सारसश्च सारसी च सारसौ । “पुरुषः स्त्रिया” [है० ३.१] इति पुरुष-
शेषे । सारसौ लक्ष्मणौ । एवम् अग्रेपि । द्वौ शुकौ कीरौ द्वौ च हंसौ
सितच्छदौ मिथुनस्वरूपेण स्त्रीपुंसयुग्मरूपेण पश्य विलसतः क्रीडां
कुरुतः । द्वौ इति पश्येत्यपेक्षया द्वितीया । विलसत इत्यपेक्षया च
प्रथमा । एवम् अग्रेपि पश्येत्यपेक्षया द्वितीया भ्राम्यतः उड्डयन्ते
सन्तीति योगे प्रथमा ॥

दो दो कुरुरा वे वे अ खञ्जणा नह-यले उअ भमन्ते ।
 पण्णाइँ तिवण्णस्स य उअ तिणिण वि जुण्ण-नीलाइँ ॥४७॥
 उअ चउरो चत्तारो चत्तारि इमे नहम्मि उड्डन्ते ।
 दंसेइ सारसे इअ मुद्धा दुण्हं वयंसीणं ॥ ४८ ॥
दुण्ह नयणाण सुहदा उअ माला पङ्कयाण तासुं च ।
कमल-सही हंस-वहू अली-वहू पिच्छ रममाणा ॥ ४९ ॥

४७. द्वौ द्वौ कुरुरौ उत्क्रोशाख्यपक्षिविशेषौ द्वौ द्वौ च खञ्जनौ खञ्जरीटौ नभस्तले उअ पश्य भ्राम्यतः । त्रिपर्णस्य च पलाशस्य त्रीण्यपि पर्णानि जीर्णान्यपि पुरातनप्रायाण्यपि नीलानि । समय-माहात्म्यात् हरितानि । सश्रीकाणीति यावत् । उअ पश्य सन्ति ।

दुवे । दोणिण । वेणिण । दो । दो । वे । वे । “दुवे दोणिण वेणिण च जस्ससा”
 [१२०] ॥ दुणिण । विणिण इति पाठे तु “ह्रस्वः संयोगे” [१. ८४] इति ह्रस्वः ॥

तिणिण । “त्रेस्तिणिणः” [१२१] ॥

४८. मुग्धा अप्रगल्भा द्वयोर्वयस्ययोः सारसान् इति अनेन प्रकारेण दर्शयति । तमेवाह । चतुर इमान् सारसान् नभसि उअ पश्य ! उड्डयन्ते विचरन्ति ॥

चउरो । चत्तारो । चत्तारि । “चतुरश्चत्तारो चउरो चत्तारि” [१२२] ॥

४९. द्वयोनयनयोः सुखदाः पङ्कजानां मालाः स्रजः उअ पश्य सन्ति । तासु च कमलसख्यः सहचारित्वाद् वयस्याः । हंसवधूः वरटा । अलिबधूः भ्रमरी । रममाणाः पश्य सन्ति ॥

दोण्हं । दोण्ह । “संख्याया आमो ण्ह ण्ह” [१२३] ॥

अखलिअ-परिमल-रिद्धिं पहिआ दहूण छत्त-वण्ण-तरुं ।
 वच्चन्ति मोह-निहं मरण-सहिं भरिअ अप्प-वहुं ॥ ५० ॥
 हाहाण समा हेडे तरुण सालीण गोविआ गन्ती ।
 खे जन्तीणं मिलिआण सुर-वहूणं गइं खलइ ॥ ५१ ॥
 अलि-मालाहि सणाहेहिं बाण-कुसुमेहि परिमल-गुरुहिं ।
 दिडेहि वि मुच्छिअइ दुहिणीहिं पन्थिअ-वहूहिं ॥ ५२ ॥
 सारस-मालाहितो सुग-मालाओ अ चडय-मालाउ ।
 अखलिअ-गईउ धेणूउ रक्खिमो सालि-वणमेअं ॥ ५३ ॥

५०. अस्खलितपरिमलऋद्धिं निरर्गलसौगन्ध्यसमृद्धिं सप्तपर्ण-
 तरुम् अयुक्लदवृक्षं दृष्ट्वा पथिका आत्मवधूं स्वभार्यां स्मृत्वा मरण-
 सखीम् अचैतन्यादितत्कार्यकारित्वाद् वयस्यां मोहनिद्रां तमोगुणमयीं
 मूर्छानिद्रां व्रजन्ति आसादयन्ति ॥

५१. तरुणाम् अधः अधस्तनभागे हाहा देवगायनस्तेन तेषां वा
 समा । निरुपमनिनादोपेतत्वात् । शालीनां गोपिका गायन्ती गानं
 कुर्वती खे यान्तीनां व्रजन्तीनां मिलितानां क्रीडार्थं समुदितानां
 सुरवधूनां गतिं स्वलयति निषेधयति । दिवि गच्छन्त्योप्सरसः
 अत्याश्चर्यं गोपीगीतं श्रुत्वा तत्रैव तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥

५२. अलिमालाभिः सनाथैः युक्तैः परिमलगुरुभिः सौरभाढ्यैः
 दृष्टैरपि बाणकुसुमैः असनप्रसूनैर्हेतुभूतैः दुःखिनीभिः स्मरज्वराभि-
 तापात् सकष्टाभिः । पन्थेन चरन्ति पान्थिकाः । पथिवत् पन्थशब्दो-
 प्यस्ति । तेषां वध्वस्ताभिर्मूर्छयते मुह्यते ॥

५३. सारसा लक्ष्मणास्तेषां मालास्तस्यास्ताभ्यो वा । शुकाः
 कीरास्तेषां मालास्तस्यास्ताभ्यो वा । चटकाः कलविङ्कास्तेषां माला-
 स्तस्यास्ताभ्यो वा । अस्खलिता अप्रतिहता । अनिवार्येति यावत् ।

कुङ्कुम-कलिआसुन्तो सुरहिस्स मिउस्स एन्त-पवणस्स ।
 पसरो गिरिम्मि इह तह तरुम्मि सव्वं पि सुरहेइ ॥ ५४ ॥
 फुल्ला मुणी इह तरु न मुणीउ तरुउ दूरगा भमरा ।
 वाइ मुणीण तरूणं नव-परिमल-मासलो वाऊ ॥ ५५ ॥
 उद्दीविय-दढ-मयरद्वयग्गिणो वाउणो फुरन्ति रया ।
मुणि-मालतो पङ्कय-मालाहिन्तो पराय-कणा ॥ ५६ ॥

एवंभूता गतिर्यस्या यासां वा तस्यास्ताभ्यो वा धेनोर्धेनुभ्यश्च शालि-
 वनम् एतद् वयं रक्षामः तन्निवारणेन पालयामः । अत्र आरामिकेण
 स्वनियोग एव विज्ञप्तः ॥

५४. कुङ्कुमकलिकाभ्यः केसरकोरकसकाशाद् आयंश्चासौ पवनश्च
 तस्य अत एव सुरभेः मृदोः सुखस्पर्शस्य प्रसरः उज्जुम्भणम् इह शरदि
 गिरौ तथा तरौ सर्वमपि उपत्यकाधित्यकाप्रस्थादि मूलपत्रपुष्पादि
 सुरभयति स्वगन्धवासेन एकतानतां नयति ॥

५५. इह शरदि मुनयः अगस्तयस्तरवः फुल्लाः पुष्पिताः । अतो
 न मुनेस्तरौः सकाशाद् दूरगा विरलाः । किं तु मकरन्दलोभात्
 समीपस्था इत्यर्थः । भ्रमराः । तथा मुनीनां तरूणां नवपरिमलमांसलः
 नूतनसौरभसमृद्धो वायुर्वाति ॥

माला कमल-सद्दी हंस-वहू इत्यादीनि मुणीउ तरुउ मुणीण तरूणं
 इत्यन्तानि चोदाहरणानि “शेषेऽदन्तवत्” [१२४] इत्येतद्वृत्त्यनुसारेण स्वयम्
 उपयुज्य परिभावनीयानि ॥

५६. उद्दीपितः वृद्धिं नीतः दृढो बलवान् मकरध्वज एव संताप-
 कत्वाद् अग्निर्यैस्ते तथा वायवः स्फुरन्ति सर्वतः परिभ्रमन्ति तथा
 उद्दीपितमकरध्वजाग्नेर्वायोः वायुं प्राप्य । वायुयोगाद् इति यावत् ।

चारुमि एत्थ पल्लल-वारिमि विसट्ट-पोम्म-मालाओ ।

दोहिं चिअ नयणेहिं होइ न तिच्ची नियन्तारं ॥ ५७ ॥

मच्च-गणस्स सुराण य अलं खु कामो हवेइ इह सरए ।

कामाय पवट्टन्ते बाणं कामस्स य घटन्ते ॥ ५८ ॥

रयाद् वेगेन मुनिमालायाः अगस्तिपुष्पपरंपरायाः मुनिमालाभ्यो वा सकाशात् [तथा पङ्कजमालायाः पङ्कजमालाभ्यो वा सकाशात्] परागकणा एतद्रजोलवाः स्फुरन्ति इतस्तत उल्लसन्ति ॥

अग्गिणो । वाउणो । “ न दीघों णो ” [१२५] ॥

मालत्तो । मालाहिन्तो । “ डसेल्लुक् ” [१२६] । भ्यसश्च हिः ” [१२७] । ना ।

५७. अत्र शरदि चारुणि पल्ललवारिणि । विसट्ट इति देश्यम् । विकसितानि यानि पद्मानि तेषां मालाः मालाभ्यो वा सकाशाद् द्वाभ्यामेव नयनाभ्यां पश्यतां वीक्षमाणानां न तृप्तिर्भवति । न तद्दर्शन-वाञ्छा व्युपरमत इति भावः ॥ मालाओ इति पश्यताम् इति संबन्ध-विवक्षया द्वितीया । न भवतीति संबन्धविवक्षया तु पञ्चमी ।

चारुमि । वारिमि । “ डेडे ” [१२८] । न ॥

मालत्तो । मालाहिन्तो । मालाओ । “ एत् ” [१२९] । न ॥

दोहिं । नयणेहिं । “ द्विवचनस्य बहुवचनम् ” [१३०] ॥

५८. कामाय स्मरार्थं प्रवर्तमानायाम् कामाय बाणः असनः स एव विरहिमनोभेत्तत्वाद् बाणः शरः तं घटमानायाम् उत्पादयन्त्याम् । “ प्रावृट्शरत्तरणयः पुंसि ” [१. ३१] इति प्राकृते पुंस्त्वम् । इह शरदि बाणाख्यपुष्पेण कृत्वा मर्त्यगणाय सुरेभ्यश्च विशिखं प्राप्तुं समर्थः कामो भवति ॥ शरदुपपृष्टमेन स्मरस्तान् स्ववशवर्तिनो विहित-वान् इत्यर्थः ॥

मयणम्मि विरहिणीणं वहाइ रुद्धम्मि को व न वहाय ।
 जं ताण वहस्स हुअं फुल्लं सेहालिअ-वणं पि ॥ ५९ ॥
 वन्दे भण्डीरस्स वि चिरस्स फुल्लम्मि जंम्मि अलि-ओली ।
 नील-मणीण न इअरी वण-सिरि-पिट्ठीइ कवरि व्व ॥ ६० ॥
 एइ न पहिओ पासे इमस्स असणेसु भूसिअ-वणस्स ।
 गन्ध-विसेहि व तेहिं बीहन्तो नस्सए दूरे ॥ ६१ ॥
 मच्च-गणस्स । सुराण । “चतुर्थ्याः षष्ठी” [१३१] ॥
 कामाय । कामस्स । “तादर्थ्येर्वा” [१३२] ॥

५९. विरहिणीनां प्रोषितभर्तृकाणां वधाय विनाशाय कुपिते सति मदने । वा इवार्थे । स च संभावनायाम् । को वा क इव न वधाय न संभाव्यते । असौ यस्तासां वधाय न भवतीत्यर्थः । यत् तासां वधाय फुल्लं पुष्पितं शेफालिका निर्गुण्डी तस्या वनमपि भूतम् ॥

वहाइ । वहाय । वहस्स । “वधाड्वाइश्च वा” [१३३] इति तादर्थ्य-
 डेर्डित् आइः षष्ठी च वा ॥

६०. भण्डीरमपि वृक्षविशेषमपि चिरेण वर्णनीयसौरभादिगुण-
 ग्रामस्य असंख्यत्वाद् बहुकालेन वन्दे वर्णयामि । यस्मिन् फुल्ले पुष्पिते सति नीलमणिभ्यो न इतरा । अतिसादृश्यात् ता इवैवेत्यर्थः । अल्याली भ्रमरश्रेणिः वनश्रियः पृष्ठे कवरीव वेणिरिवास्ति ॥

भण्डीरस्स । चिरस्स । मणीण । पिट्ठीइ । “क्वचिद् द्वितीयादेः” [१३४]
 इति द्वितीयादीनां विभक्तीनां स्थाने षष्ठी ॥

६१. अस्य प्रत्यक्षवर्तिनः असनैः बीजकैः कृत्वा भूषितं च तद् वनं च तस्य पार्श्वं न एति नायाति । किं तु गन्ध एव मारणाद्

१ C तंमि. २ D वधाय विनाशनिमित्तं रुष्टे कुपिते. ३ So BC. See P. ४ BD पृष्ठौ; C पुष्ठौ. ५ D न पार्थिव एति । किं तु.

इह कणय-पङ्कएहिं रत्तिं विञ्जुजलेहि चउ-वीसं ।

अच्चिज्जन्ति जिणा तेण तेण कालेण सयराहं ॥ ६२ ॥

उज्जाण-मण्डवेसुं गरुआअइ लोहिआइ बिम्ब-फलं ।

गुरुआइ लोहिआअइ एव्वारु-फलं च कच्छेसु ॥ ६३ ॥

विषं येषां ते तथा विषवृक्षविशेषास्तेभ्य इव दूरं तेभ्योऽसनेभ्यो विभ्यत् त्रस्यन् नश्यति ॥

पासे । असणेसु । “ द्वितीयातृतीययोः सप्तमी ” [१३५] ॥

विलेहि । तेहिं । दूरे । “ पञ्चम्यास्तृतीया च [१३६] इति तृतीयासप्तम्यौ ॥

६२. इह शरदि विद्युद्वद् उज्ज्वलैः कर्नकवर्णानि पङ्कजानि ।
“ मयूरव्यंसकेत्यादयः ” [हे० ३.१] इतिवर्णशब्दलोपात् । कनकपङ्कजानि तैः
कृत्वा रात्रौ तस्मिन् तस्मिन् काले रात्रेरेव आद्यन्तरूपे । सयराहं
इति देश्यं शीघ्रार्थे । चतुर्विंशतिर्जिना अचर्यन्ते पूज्यन्ते ॥

रत्तिं । “ सप्तम्या द्वितीया ” [१३७] ॥

प्रथमार्थेपि द्वितीया दृश्यते । चउ-वीसं ॥ आर्षे तृतीयापि दृश्यते । तेण
तेण कालेण ॥

६३. उद्यानमण्डपेषु बिम्बाख्यफलं गुरु इव आचरति । क्यङ् ।
गुरुयते । अगुरु गुरुं भवति गुरुयति । अलोहितं लोहितं च भवति
“ डाच् लोहितादिभ्यः षित् ” [हे० ३.४] इति क्यङ् वा । गुरुयति ।
लोहितायति । तथा कच्छेषु जलप्रायेषु वाटेषु एव्वारुः कर्कटी तस्याः
फलं च गुरुयते लोहितायते । एतद् एतच्च फलं समग्रस्वकारण-
सामग्रीवशाद् महद् अरुणं च संपद्यत इति भावः ।

गरुआअइ । लोहिआइ । गरुआइ । लोहिआअइ । “ क्यङोर्यल्लुक् ” [१३८] ॥

१ BC दूरं पथिकः तेभ्यो. २ D उज्ज्वलैः दीपैः. ३ C कंचन for कनक°. ४ D °लोपे. ५ D देश्य युगपत्. ६ B चउव्वीसं. ७ BC गुरुर्म. ८ BC गुरु°. ९ B क्यङोर्यल्लुक्.

वेवइ हसइ अ कुमुअं पवेवए विहसए अ कासं च ।
 देव जलम्मि थलम्मि अ इह पेक्खसि पेक्खसे इत्थ ॥६४॥
 न हससि न वोवहससे जइ ता भासेमि किं पि वन्नेमि ।
 अमुणा सरेण हंसाण माणसं तं पि विम्हरिअं ॥ ६५ ॥
 बहु वन्निअं न सक्कं जाई दीसन्ति सरय-चिन्धाई ।
 चरिआई विप्फुरन्ते इदो अ हेमन्त-सिसिराण ॥ ६६ ॥

६४. देव कुमारपाल भूपाल इह जले कुमुदम् । जातावेकवचनम् ।
 कुमुदानीत्यर्थः । एवम् अन्यत्रापि । वेपते वायुवशाच्चलति । हसति ।
 चन्द्रचन्द्रिकया विकसतीत्यर्थः । त्वं प्रेक्षसे । तथा देव अत्र स्थले
 कासं कासकुसुमं च प्रवेपते विहसति च त्वं प्रेक्षसे ॥

वेवइ हसइ । पवेवए विहसए । “त्यादीनाम्” इति [१३९] इचेचौ ॥

६५. हे राजन् यदि त्वं न हससि जल्पाकोयम् इति न हास्यं
 करोषि । न वा उपहससि अहो अस्य वर्णनाचार्तुयम् इति न विप्लव-
 यसि तदा भाषे भणामि किमपि किञ्चिच्च वर्णयामि श्लाघे । वर्णन-
 मेवाह । अमुना परतो वर्तमानेन सरसा सहस्रलङ्गाख्यसरोवरेण
 हंसानां तदपि सततस्वविलासास्पदत्वेन श्रेष्ठमपि मानसं देवसरो
 विस्मृतम् ॥

पेक्खसि पेक्खसे । हससि उवहससे । “द्वितीयस्य सि से ” [१४०] ॥

६६. शरद्वर्णनम् उपसंहरन् हेमन्तशिशिरयोः सार्धैकर्विशल्या
 गाथाभिर्वर्णनम् आह । यानि शरच्चिह्नानि घनात्ययलक्षणानि दृश्यन्ते
 वीक्ष्यन्ते तानि बहु प्रभूतं वर्णयितुं न शक्नोमि असंख्यत्वात् सामस्त्ये-
 न श्लाघयितुं न पारयामि । तथा इतश्च अस्मिन् उद्यानप्रदेशे पुनः
 हेमन्तशिशिरयोश्चरितानि तत्कालप्रभावप्रभविष्णुकलकण्ठस्वरद्वास-
 कुन्दलतादिप्रसवपुष्पफलादिलक्षणविलसितानि विस्फुरन्ति उज्जृम्भन्ते ।

विच्छुहिरे कलयण्ठा सूसइरे ताण तारिसो कण्ठो ।

दीसन्ते कुन्द-लयाउ विप्फुरन्तीह रोलम्बा ॥ ६७ ॥

इह पेक्खह पेक्खित्था इहेह पासंह इहावि पासित्था ।

लवली-लयाउ फलिणी-लयाउ फद्धा इवाफुल्ला ॥ ६८ ॥

नोवदिसामो नो संदिसामु न य आदिसामं किं तु इमा ।

गायन्ति इह सयं चिअ मिलिआ कसणेच्छु-गोवीओ ॥ ६९ ॥

उभयोरपि लक्षणानाम् उभयत्रापि प्रायो दर्शनात् सममेव हेमन्त-
शिशिरयोर्वर्णनम् ॥

भासेमि । वन्नेमि । “तृतीयस्य मिः” [१४१] ॥ बाहुलकाद् मिर्वः
स्थानीयस्य मेः इकारलोपश्च । सकं ॥

६७. तान्येबाह । कलकण्ठाः पुंस्कोकिला विक्षुभ्यन्ति मन्दायन्ते ।
तेषां कलकण्ठानां तादृशो मधुरध्वनिधुर्यः कण्ठो गलः शुष्यति परुषी-
भवति । कुन्दलतास्तु माध्यशाखाः पुनर्दृश्यन्ते सश्रीकतया सतर्प-
जनैर्विलोक्यन्ते । इह आसु कुन्दलतासु रोलम्बाः भ्रमरा विस्फुरन्ति
मकरन्दपानलोभाद् उपरि स्फुरन्ति ॥

दीसन्ति । विप्फुरन्ते । विच्छुहिरे । दीसन्ते । विप्फुरन्ति । “बहुधाद्यस्य
न्ति न्ते इरे” [१४२] ॥ कचिद् इरे एकत्वेपि । सूसइरे ॥

६८. इह अस्मिन् प्रत्यक्षवर्तिनि प्रदेशे प्रेक्षध्वम् इह प्रेक्षध्वम् इह
पश्यत इहापि यूयं पश्यत । लवलीलताः फलिनी श्यामा तस्या
लताश्च स्पर्धादिर्वै अन्योन्यस्य न्यक्चिकीर्षयेव उतफुल्लाः कुसुमिताः ॥

पेक्खह । पेक्खित्था । पासंह । पासेत्था । “मध्यमस्येत्याहचौ” [१४३] ॥

७०. नोपदिशामः उपचिकीर्षया भणामः । न च संदिशामः अन्य-

१ D पासेह्. २ BC आदिसामु. ३ BC मिथः. ४ So BC. स्पर्धा इव
would probably have explained the text more correctly.
Or have we to read फद्धाइ वाफुल्ला or फद्धाइ वोफुल्ला (व=इव)?

५ D पासेह्.

तुवरामो चणएसुं नव-सरिसव-कन्दलीसु तुवरामं ।

तुवरामु मूलएसुं इअ कच्छ-त्थीण संरम्भो ॥ ७० ॥

हसए अ तुवरए तह लेइ अ पुंनामयाइँ एस जणो ।

कीस न हससि न तुवरसि न लेसि विलया इअ लवन्ति ॥ ७१ ॥

मुखेन कथयामः । न च आदिशामः नियोगं दद्याः तर्हि कथं गायन्ती-
त्याह । किं तु अपि तु इह अनयोर्हेमन्तशिशिरकालयोः स्वयमेव कथित-
मन्तरेणापि इमाः कृष्णाश्च ते इक्षवश्च कृष्णेक्षवस्तान् गोपायन्त इति
“कर्मणोऽण्” [हे० ५.१] इत्यणि कृष्णेक्षुगोप्यः इक्षुवाटरक्षिकाः स्त्रियो
मिलिता एकत्रोपविष्टा गायन्ति मधुरध्वनिगीतं कुर्वन्ति ॥

७०. चणकेषु हरिमन्थकनिमित्तं वयं त्वरामहे उद्यमं कुर्मः ।
नवसर्षपकन्दलीषु नूतनसिद्धार्थककिशलयार्थं त्वरामहे । मूलकानि शाक-
विशेषास्तन्निमित्तं च त्वरामहे । इति भणितरीत्या कच्छस्त्रीणाम्
इक्षुचैणकचिर्भटिकादिवाटरक्षकावलानां संरम्भः उद्यमः ॥

उवदिसामो । संदिसामु । आदिसाम । तुवरामो । तुवराम । तुवरामु ।

“ तृतीयस्य मोसुमाः ” [१४४] ॥

७१. हे सखि एष जनः इक्षुगोपिकादिस्त्रीलोकः हसति हास्यं
करोति त्वरते च उद्यच्छते । तथा पुंनागानि सुरपर्णिकापुष्पाणि लाति
च गृह्णाति । अतस्त्वं किं न हससि न त्वरसे न लासि । अप्रीतिकं
मुक्त्वा एतत् कर्तुं तवापि युक्तम् इति भावः । इति एवं वनिता लपन्ति
अन्योन्यम् आभाषन्ते ॥

हसए । तुवरए । एँस्थाने तु सेपाठे । हससे तुवरसे । “ अत एवैच्से ”

[१४५] । अत इति किम् । लेइ । लेसि । एवकारः अत् एच् से एवेति

विपरीतावधारणनिषेधार्थः । तेन अकारान्तादपि इच् सिश्च सिद्धौ । हससि ।

तुवरसि । इच उदाहरणं तु हसइ इति ज्ञेयम् ॥

तं सि तहा एस म्हि अ अम्हत्थि जुव म्ह सम-गुण म्हो अ ।
 गायामो इअ नव-लङ्ग-गोविआणं इदो वत्ता ॥ ७२ ॥
अत्थि अहं तुममेसा दरिसेइ न का वि कुसुम-विन्नाणं ।
 इअ भणिअ का वि कारइ मुचुकुन्दाओ कुसुम-हरणं ॥ ७३ ॥
 अलि-गुञ्जिअं करावइ मालिणि-हल्लप्फलं करावेइ ।
जाणावइ रइ-लीलं मयणं भावेइ पारत्ती ॥ ७४ ॥

७२. हे सखि त्वम् असि तथा एषा अहम् अस्मि वयं च स्मः ।
 तथा युताः स्नेहाद् एकत्र मिलिता वयं स्मः । समगुणाः तारुण्यतार-
 मधुरस्वरत्वादिना तुल्याश्च वयं स्मः । तथा वयं गायामः गीतं कुर्मः ।
 इतः अस्मिन् हेमन्तशिशिरकाले नवलङ्गागीपिकानां नूत्नमहारजैत-
 रक्षकस्त्रीणाम् इति एवं वार्ता परस्परम् आलापाः ॥

तं सि । “ सिनाऽस्तेः सिः ” [१४६] ॥

७३. हे सखि अहम् अस्मि । त्वम् असि । एषास्ति । परं न
 कापि कुसुमविज्ञानम् अद्भुतमाल्यादिग्रथनकलां दर्शयति प्रकटयति ।
 इति एवं भणित्वा उक्त्वा [कापि] मुचुकुन्दात् वृक्षविशेषात् कुसु-
 माहरणं पुष्पमाल्यादिरचनाचातुर्यख्यापनाय पुष्पावचयं कारयति
 सखीपाश्वाद् विधापयति ॥

म्हि । म्ह । म्हो । “ मिमोमैर्मिह्मोम्हा वा ” [१४७] । पक्षे अम्हत्थि ।

अत्थि । “ अत्थिस्त्यादिना ” [१४८] इति च अस्तेस्त्यादिभिः सह अत्थि ।

७४. पारत्ती कुसुमविशेषः अलीनां गुञ्जितं कारयति मकरन्दपान-
 दानेन हर्षकारित्वाद् रुतं विधापयति । मालिनीनाम् औत्सुक्यम्
 अपरपुष्पेभ्यः सौरभादिना विशिष्टत्वेन त्वरां कारयति । रतिलीलां

तोसविअ-तरुण-गोवं तोसिअ-हरिणं इदो अ जव-गोवी ।
 खे भामइ गीअ-झुणिं पउत्थ-सत्थं भमाडेइ ॥ ७५ ॥
 कारिअ-अलि-कुल-रोला मरुवय-माला कराविअच्छि-छणा ।
 उअ कारीअइ जीए जयं करावीअइ अणङ्गो ॥ ७६ ॥
 कुन्देहि कराविअइ तह कारिअइ नवेहि लवलेहि ।
 जं ताण परिमल-वहो गन्धवहो मारइ पउत्थे ॥ ७७ ॥

सुरतक्रीडां ज्ञापयति बोधयति । कामिनः कारयतीत्यर्थः । यतो मदनं
 भावयति । कामिषु भवन्तं भावयति प्रवर्तयति ॥

दरिसेइ । कारइ । करावइ । करावेइ । “गेरदेदावावे” [१४९] इति णेः अत्
 एत् आव आवे । बाहुलकात् कचित् एत् न । जाणावइ । कचित् आवे न । भावेइ ॥

७५. इतश्च एतस्मिन् प्रदेशे तोषिततरुणगोपम् आवर्जितयुवबल्वं
 माधुर्यातिशयात् तोषितहरिणं गीतध्वनिं गेयस्वरं यवगोपिका खे
 भ्रमयति अतितारत्वाद् अम्बरे उल्लासयति प्रोषितसार्थं भ्रमयति च
 उदीपनविभावत्वाद् मोहयति ॥

तोसविअ । तोसिअ । “गुर्वादेरविर्वा” ॥ [१५० ॥

भमाडेइ । भ्रमेराडो वा [१५१] । पक्षे भामइ ॥

७६. कारितः विधापितः अलिकुलस्य । रोल इति देश्यः । कोला-
 हलो यया सा तथा कारिताक्षिक्षणा हरितवर्णत्वात् जनितनेत्रानन्दा
 मरुवकमाला अस्ति उअ पश्य । सास्ति यया अनङ्गः कार्यते कामिभिः
 क्रियमाणः अनङ्गो यया प्रयुज्यते । तथा अनङ्गो जयं कार्यते जगत्
 स्ववशं कुर्वन् प्रयुज्यते ॥

७७. यत् तेषां कुन्दलवैलपुष्पाणां परिमलवहः सौरभधारको
 गन्धवहो वायुः प्रोषितान् पान्थान् मारयति मारणाख्यां दशमीम्

कारेइ कं न हरिसं कारावेइ अ न कं रउच्छाहं ।

हासाविअ-जुव-गोवा जुव-गोवी कारिआणझा ॥ ७८ ॥

जाणामि न हि न जाणामि नारङ्ग-फलाईं वान्निउं देव ।

वण-सिरि-वहूँ घट्टंसुआईं सोहन्ति एआईं ॥ ७९ ॥

अवस्थां प्रापयति तत् कुन्दैः पुष्पजातिविशेषैः कार्यते विधाप्यते ।
तथा तत् नवैल्वलैः लवलीकुसुमैः कार्यते । तत् कुन्दलवलकर्तृकं
विधापनम् इति भावः । यत्तदोर्नित्याभिसंबन्धात् तद् इति पूर्वार्धे
ज्ञेयम् । यत्तदी क्रियाविशेषणे ॥

कारिअ । कराविअ । कारीअइ । करावीअइ । [कराविजइ ।] कारिजइ ।

“ लुगावी कभावकर्मसु ” [१५२] ॥

७८. हासिताः कुतुककृज्जल्पनेन स्मापिता युवगोपास्तरुणबल्लवा
यथा सा तथा कारितः मनोहरतया जनितः अनङ्गो यथा सा तथा
युवगोपी कं न हर्ष कारयति कं च न रतोत्साहं कारयति । अपि तु
सर्वमपि द्रष्टृलोकं प्रमोदं च सुरतप्रयत्नं च कुर्वन्तं मनोभिप्रेतत्वात्
प्रयुङ्क्ते इति भावः ॥

कारिजइ । मारइ । कारेइ । कारिआ । “ अदेल्लुक्कादेरत आ ” [१५३] ।

अदेल्लुकीति किम् । करावीअइ । आदेरिति किम् । कारिअ । इह अन्यस्य मा
भूत् । आवेआव्यादेशयोरपि आदेरत आत्वम् इच्छन्ति । कारावेइ । हासाविआ ॥

७९. हे देव कुमारपाल भूपाल नारङ्गफलानि वर्णयितुं श्लाघितुं
जानामि अवगच्छामि । न हि न पुनर्न जानामि । वर्णनमेवाह ।
वनस्य श्रीरेव रागजननाद् वधूस्तस्या एतानि समीपवर्तिनारङ्ग-
फलानि । घट्टंसुआईं इति देश्यः । प्रान्तस्यूतपट्टांशुकघटीनि कौसुम्भ-
वस्त्राणीव शोभन्ते । उत्प्रेक्षाद्योतक इवशब्दो ज्ञेयः ॥

१ B कुंदलवलक°; C कुंदललवक°. २ C विधानं. ३ BC Omit आ.
४ BC कारा°.

पउमसिरि तं भणामो भणिमो तं लच्छि भणिमु तं गउरि ।
 भणमु तमिले भणामय तं गङ्गे तं भणामु कमलच्छि ॥८०॥
 तं सिरि भणमो भणिम तमुमे जए तं च भणम कुन्द-वणं ।
 उच्चिणह गहिअ-नामं लवन्ति विलया इअन्नोन्नं ॥ ८१ ॥
 फालिणि-कुसुमं विहसितुं विहसेउं लोद्धयं पयडेइ ।
 हसिऊणं विहसेऊण निअ इमं अणहसेअव्वं ॥ ८२ ॥

जाणामि । जाणमि । “मौ वा” [१५४] इति अत आ वा ॥

८०. युग्मम् । वनिताः परस्परप्रेमप्रतिबद्धा योषितो गृहीतानाम्
 नामग्रहणपूर्वकम् इति एवम् अन्योन्यं मिथो लपन्ति जल्पन्ति ।
 तदेवाह । हे पद्मश्रीस्त्वां भवन्तीं भणामः आदिशामः । हे लक्ष्मि
 त्वां भणामः । हे गौरि त्वां भणामः । हे इले त्वां भणामः । हे गङ्गे
 त्वां भणामः । हे कमलाक्षि त्वां च भणामः ।

८१. तथा हे श्रीस्त्वां भणामः । हे उमे त्वां भणामः । हे जये
 त्वां च भणामः । किं तद् इत्याह । कुन्दवनम् उच्चिनुत । एतत्कुसु-
 मानि गृहीतेति भावः । अत्र युग्मे आद्या आर्यागीतिः ॥

भणामो । भणिमो । भणिमु । भणाम । भणामु । भणिम । “इच्च मोमुमे वा”
 [१५५] इति अत इत्वं चाद् आत्वं वा । पक्षे भणमु । भणमो । भणम ॥

गहिअ । “के” [१५६] ॥

८२. फलिनीकुसुमं प्रियङ्गुलतापुष्पं विहसितुं विकसितुं लोध्रं
 मार्जनाख्यद्रुप्रसूनं च विहसितुं प्रवर्तते । इदम् एतत् अहसनीयं
 श्लाघ्यम् । हसित्वा सकपोलविकासं स्मित्वा विहस्य च सशब्दहसनं
 कृत्वा हे सखि पश्य ॥

गन्धेण अहसिअव्वं विहसेहिइ इममिमं च विहसिहिइ ।
विहसेइ इमं विहसइ इमं च वारुणि-वणे पुप्फं ॥ ८३ ॥
 इह हसउ पहिअ-लोओ हसेउ उज्जाण-वालिआ-लोओ ।
विहसन्त-हिओ विहसेन्त-लोअणो फलिअ-वोरीहि ॥ ८४ ॥
जयइ अणङ्गो कह पहु सुणाउ विहसेज्ज जइ न पुंनागो ।
 न य विहसेज्जा लवली होईअइ न वि अ कुन्देहि ॥ ८५ ॥

८३. गन्धेन अहसितव्यम् अनुपहसनीयम् । श्लाघ्यम् इति यावत् ।
 इदम् एतत् प्रत्यक्षवर्ति विहसिष्यति विकचं भविष्यति । इदं च विह-
 सिष्यति । तथा इदं विहसति । इदं च वारुणीवने पुष्पं विहसति ॥

विहसिउं । विहसेउं । हसिऊणं । विहसेऊण । अणहसेअव्वं । अहसिअव्वं ।
विहसेहिइ । विहसिहिइ । “ एच्च क्त्वातुम्तव्यभविष्यत्सु ” [१५७] इति
 एत् । चकाराद् इत्वं च ॥

८४. फलिताश्च ता बदर्यश्च ताभिर्हेतुभूताभिः विहसद्भूतयः तुष्य-
 च्चेता विहसल्लोचनः विकसन्नयनः इह अस्मिन्नुद्यानप्रदेशे पथिकलोको
 हसतु स्मितपरो भवतु । वाटिकाऽविनाभूत उद्यानपालिकालोकश्च
 हसतु । यथा एताः संप्रत्युपभोगयोग्या एवं यूयमपि इत्यभिसंधिना
 उद्यानपालिकालोकमुद्दिश्य पथिकलोको हसतु । तदभिप्रायं च ज्ञात्वा
 उद्यानपालिकालोको हसतु । हसने प्राप्तावसर इति भावः ॥ हसउ इति
 “ प्रैषानुशावसरे कृत्यपञ्चम्यौ ” [है० ५४] इत्यनेन अवसरे पञ्चमी ॥

८५. प्रभुः कुमारपालस्वामी शृणोतु अवधारयतु । किम् । यदि पुं-
 नागो न विहसेत् विकसेत् न च लवली विहसेत् नापि च कुन्दैर्भूयते

होइजइ फलिणी-कुसुमेहि लहिजेज केहि नच्छि-सुहं ।

केहि न लहिज हरिसो जह दीसइ बुच्चइ तहेअ ॥ ८६ ॥

इअ राया उज्जाणं तं कासी नयण-गोअरं सव्वं ।

काही सउहे गमणं संज्ञा-कम्मं च काहीअ ॥ ८७ ॥

उत्पद्यते तदा कथम् अनङ्गो जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते । पुंनागपुष्पा-
दिभिरेव पुष्पशरः सर्वं स्ववशम् आधत्त इति भावः ॥

विहसेइ । विहसइ । हसउ । हसेउ । विहसन्त । विहसेन्त । “ वर्तमानपञ्चमी-
शतृषु वा ” [१५८] इति एवा ॥ क्वचिन्न । जयइ ॥ क्वचिद् आत्वमपि । सुणाउ ।

विहसेज । विहसेजा । “ जाजे ” [१५९] इति ए ॥

८६. भूयते उत्पद्यते फलिनीकुसुमैः । तथा तैः कृत्वा कैर्न अक्षि-
मुखं लभ्येत कैश्च न हर्षो लभ्येत । अपि तु सर्वैः फुल्लदक्षैः स-
हर्षैश्च भूयत इति यावत् । ननु न भविष्यत्येवम् इत्याह । यथा दृश्यते
तथैव उच्यते । स्वानुभूतमेव भण्यत इति भावः ॥

होईअइ । होइजइ । लहिजेज । “ ईअ-इजौ क्यस्य ” [१६०] ॥
बाहुलकात् क्वचित् क्योपि विभाषया । लहिज ॥

दीसइ । बुच्चइ । “ दशिवच्चेर्डीसडुच्चम् ” [१६१] इति क्यस्य डीसडुच्चौ ।

८७. अथ उद्यानवर्णनम् उपसंहर्तुम् आह । इति पूर्वोक्तरीत्या
तत् शासनदेवताप्रसादप्रादुर्भूतसर्वर्तुकपुष्पादिसमृद्धिसंपन्नम् उद्यानं
राजा श्रीकुमारपालदेवः सर्वम् अखिलं नयनगोचरं चकार । ददर्श-
त्यर्थः । ततः सौधे गमनम् अकार्षीत् । तत्र च संध्याकर्म देवपूजा-
दिकं च अकार्षीत् ॥

कासी । काही । काहीअ । “ सी ही हीअ भूतार्थस्य ” [१६२] इति भूतार्थ-
विहिताद्यतन्यादेः सी ही हीअ ॥

अह पढिअं स्रएहिं हुवीअ संझा अहेसि अत्थमणं ।

अम्ह खणो आसि तमो हुज्जइ ससि-उग्गमो हुंज ॥ ८८ ॥

होस्सामि दुही होहिमि दीणो होहामि असरणो इण्हि ।

इअ चिन्तन्तो विरहं सहइ रहङ्गो रहङ्गीए ॥ ८९ ॥

वायव्व-ण्हाण-ण्हाया होस्सामो होहिमो अणज्झयणा ।

होहामो कय-गेड्डी-खेड्ढा होस्साम विगय-मया ॥ ९० ॥

८८. अथ संध्याकर्मानन्तरं सूतैः मागधैः पठितं राज्ञः पुरः प्रति-
पादितम् । किं तद् इत्याह । हे देव संध्या अभूत् अभवत् बभूव वा
समपद्यत । अस्तमनं सूर्यस्य अस्ताचलेन तिरोधानम् अभूत् । अस्माकं
क्षणः पठनाय अवसरः अभूत् । तथा तमः अन्धकारः अभूत् ।
शश्युद्रमः अभूत् । अधुना एतयोर्भवने प्राप्तः कालः ॥

हुवीअ । “ व्यञ्जनाद् ईअः [१६३] ॥

अहेसि । आसि । “ तेनास्तेरास्यहेसी ” [१६४] ॥

हुज्जइ । हुज्ज । “ जात् सत्तम्या इवा ” [१६५] इति सत्तम्यादेशात् जात्
पर इवा ॥

८९. अथ सूता एव संध्यादिकालभाविचक्रादिचेष्टितं सप्तदश-
भिर्गाथाभि राज्ञे निवेदयन्ति । इदानीं सांप्रतम् अहं दुःखी सकष्टो
भविष्यामि भविता वा । एवम् अग्रेपि यत्र भविष्यन्ती दर्शिता तत्र
श्वस्तन्यपि ज्ञेया । दीनः करुणापात्रं भविष्यामि । अशरणो निर्नाथो
भविष्यामि इति एवं चिन्तयन् पर्यालोचयन् रथाङ्गश्चक्रवाकः रथाङ्गथा
सह विरहं मिथो वियोगं सहते तितिक्षते ॥

होहिमि । “ भविष्यति हिरादिः ” [१६६] इति भविष्यदर्थविहिते प्रत्यये परे
तस्यैव आदिर्हिः प्रयोक्तव्यः ॥

९०. त्रिभिर्विशेषकम् । गवां धेनूनां संमुखम् आत्मीयात्मीय-

होहाम मुक्क-मेरा होहिम गोवाल-गुजरी-गाया ।

होस्सामु मित्त-मिलिआ होहामु तहेअ कय-नट्टा ॥ ९१ ॥

होहिमु रमिरा भमिरा होहिस्सा निव्वुआ य होहिस्था ।

इअ मुणि-वड्डुआ जम्पन्ति गावि-समुहं वणे जन्ता ॥ ९२ ॥

गव्यानयनार्थम् अभिमुखं वने यान्तो गच्छन्तः मुनिबटुकास्तापस-
कुमारका इति एवं कथयन्ति। किं तद् इत्याह । “वायव्यं तु गवीरजः ”
इति वचनाद् वायव्यस्नानं सुरभिखुरोत्खातपवनोद्भासितपांशुस्नानं
तेन स्नाताः शुचयो भविष्यामः संपत्स्यामहे । अनध्ययनाः विकाल-
त्वाद् पठनगुणनरहिता भविष्यामः । कृतः । गेड्डीति देश्यः । शङ्कु-
लाख्या वक्राग्रा यष्टिः तथा आरामः क्रीडा येषां ते तथा भविष्यामः ।
विगतभयाः पठनगुणनायोग्यकाले रमणाद् उपाध्यायविगोपनोत्थदर-
वर्जिता भविष्यामः ॥

९१. मुक्ता निर्जनत्वात् त्यक्ता मेरा मर्यादा यैस्ते तथा । निःशङ्का
इत्यर्थः । भविष्यामः ॥ गोपालगूर्जरीं भैरवरागाग्रियां भाषाविशेषं
गायन्ति ते गोपालगूर्जरीगायका भविष्यामः । “कचग० [१.१७७]
इति कलुकि कचिद् एकपदेपि संघौ दीर्घत्वे गाथा इति रूपम् । मित्रमिलिताः
क्रीडावसरत्वात् सखियुक्ता भविष्यामः । तथैवेति निपातसमुदायः
समुद्भवे । कृतनाट्याः रचितनर्तनाश्च भविष्यामः । मित्रैर्मिलित्वा
नाट्यं करिष्याम इत्यर्थः ॥

९२. रन्तारः नानाक्रीडनकैः क्रीडनशीला भविष्यामः । भ्रमि-
तारः इतस्ततः पर्यटनशीला भविष्यामः । एवं च निर्वृताश्च सुखि-
ताश्च भविष्यामः ॥

होस्सामि । होहामि । होस्सामो । होहामो । होस्साम । होहाम । होस्सामु ।
होहामु । “मिमोमुमे स्सा हा न वा ” । [१६७] पक्षे होहिमि । होहिमो ।
होहिम । होहिमु ॥

होस्सं कय-नेवच्छा काहिमि कुरले णडालिअं काहं ।
 दाहिमि वासं केसेसु दाहमलिअम्मि तिलयं च ॥ ९३ ॥
 पिअ-संमुहं च गच्छं सोच्छं गीअं च हरिसओ रोच्छं ।
 तारुन्न-फलं वेच्छं दैच्छं मोच्छं च संतावं ॥ ९४ ॥

होहिस्सा । होहित्था । “मोमुमानां हिस्सा हित्था ” [१६८] । पक्षे
 होस्सामो । होहिमो । होहामो इत्यादि ॥

९३-९७. पञ्चभिः कुलकम् । वासकसज्जा नायिकाविशेषः । तद्
 उक्तम्

परिपाट्यां फलार्थे वा नवे प्रसव एव वा ।
 दुःखे चैव प्रमोदे च षडेते वासकाः स्मृताः ॥ १ ॥
 उचिते वासके स्त्रीणामृतुकालेपि वा बुधैः ।
 द्वेष्ट्याणामथ वेष्ट्रानां कर्तव्यमुपसर्पणम् ॥ २ ॥

इति नयेन वासके रतिसंभोगलालसतया अङ्गरागादिनां सज्जा वासक-
 सज्जा इति चिन्तयन्ती परिभावयन्ती प्रियार्थं शय्या प्रियशय्या तां
 सज्जति प्रगुणीकरोति । चिन्तामेवाह । अहं कृतनेपथ्या विरचितवेषा
 भविष्यामि । कुरलान् केशविच्छित्तिविशेषान् करिष्यामि । ललाटिकां
 चन्दनादिभिर्ललाटमण्डनं करिष्यामि । केशेषु आर्द्रालकेषु वासं दन्दह्य-
 मानकालागुरुकर्पूरादिसुरभिद्रव्यभावनानां दास्यामि । अलिके ललाटे
 तिलकं च कस्तूर्या विशेषं दास्यामि निवेशयिष्यामि ॥

९४. प्रिये संमुखं गृहं प्रविशति प्रियाभ्युपगमनदानाद्यर्थं तदभि-
 मुखं च गमिष्यामि । गीतं च प्रियेण गीयमानं श्रोष्यामि आकर्णयि-
 ष्यामि । हर्षतो रोदिष्यामि । प्रियप्राप्तेरानन्दाश्रुवर्षं विधास्यामी-

१ BC देच्छं. २ So BC; should we not read फलेथे ? ३ C चे°.
 ४ D विशेषकं. ५ B drops from here up to रोदिष्यामि in the
 commentary on the next couplet. ६ C लक्षण for °गमन°.
 ७ C रोदयि°.

छेच्छं भेच्छं नक्खेहि पिअं वोच्छं च तेण भोच्छं च ।
 सोच्छिस्सं पिअयम-चाडुआई मोहं च गच्छिस्सं ॥ ९५ ॥
 हसउ अरमउ अ तुह सहि-अणो हसामु अरमामु अ अहं पि ।
 हससु अरमसु अ तं पि हु इअ भणिही मह पिओ इण्हि ॥ ९६ ॥
 सहिमेवं च भणिस्सं तम्बोलं देहि देसु पुष्पं च ।
 इअ चिन्तन्ती वासय-सज्जा सजेइ पिअ-सेजं ॥ ९७ ॥

त्यर्थः । तारुण्यफलं वेदिष्यामि । प्रियपरिरम्भादि अनुभविष्यामि ।
 द्रक्ष्यामि प्रियं सप्रेम वीक्षिष्ये । संतापं च मनःखेदं मोक्ष्यामि यौवन-
 माननात् त्यक्ष्यामि ॥

९५. नखैः करजैः कृत्वा प्रियं छेत्स्यामि भेत्स्यामि । पाटयिष्या-
 मीत्युभयार्थः । प्रियेण सह वक्ष्यामि रहसि वदिष्यामि । तेन प्रियेण
 सह भोक्ष्ये च संभोगसुखं मानयिष्यामि । प्रियतमस्य वल्लभस्य चाटु-
 कानि प्रियवचनानि श्रोष्यामि । मोहं च रतिसातास्वादवशात् किं-
 कर्तव्यतामूढतां गमिष्यामि ॥

९६. तव सखीजनः हसतु च रमतां च । वहिर्गच्छत्वित्यर्थः । अह-
 मपि हसामि च रमे च । त्वमपि हस रमस्व च । आवां तु इतो
 विजने सहासं रमणं कुर्वे इत्यर्थः । इति एवम् इदानीं मम प्रियो
 भणिष्यति विज्ञेयकरणार्थं विदग्धत्वाद् इत्थं प्रतिपादयिष्यति । अथ
 च प्रियोप्यागतो युष्मान् वहिः प्रेषयिष्यति तस्मात् स्वयमेव गच्छतेति
 वैदग्ध्येन सैव सखीर्वक्ति ॥

९७. ताम्बूलं पूगीफलनागवल्लीदलादिरूपं देहि महां वितर । पुष्पं
 च । जातावेकवचनम् । कुसुमानि देहि । अहं च एवम् इति सर्वान्
 स्वपरिचौरिकां प्रति भणिष्यामि ॥

१ BC पुष्पं. २ D प्रियं वक्ष्यामि वक्षसि धरिष्यामि. ३ BCD om. वि.
 ४ C अथ च प्रियोप्यागतो युष्माद्वाहि प्रेषयिष्यामि तस्मात्. ५ BCD प्रति for
 °परि°.

तं रमसु तं रमेजसु तुमं रमेजे रमिजहि तुमं पि ।
रम तं पि वयं रमिमो रमन्तु एआ रमह तुम्भे ॥ ९८ ॥
 एआ हसन्तु तुम्हे हसह हसामो वयं पि नीसङ्कं ।
 दइएण रमिज इमा इमा रमेजा इमा रमइ ॥ ९९ ॥

होस्सं । “ मेः स्सं ” [१६९] इति स्सं वा ॥

काहं । दाहं । “ कृदो हं ” [१७०] । पक्षे काहिमि । दाहिमि ॥

गच्छं । सोच्छं । रोच्छं । वेच्छं । दच्छं । मोच्छं । छेच्छं । मेच्छं । वोच्छं ।
भोच्छं । “ श्रुगमि० [१७१] इत्यादिना श्वादीनां सोच्छमादयः ॥

सोच्छिस्सं । गच्छिस्सं । “ सोच्छादयः० ” [१७२] इत्यादिना श्वादीनां स्थाने
 इजादिषु भविष्यदादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयः त एव आदेशा अन्यस्वराद्यवयव-
 वर्जा हिलक् च वा ॥

हसउ । रमउ । हसामु । रमामु । हससु । रमसु । “ दु सु सु विध्यादिष्वेकस्मि-
 स्त्रयाणाम् ” [१७३] । विध्याद्यर्थोत्पन्नानाम् एकत्वर्थे वर्तमानानां त्रयाणामपि
 त्रिकाणां यथासंख्यं दु सु सु आदेशाः ॥

देहि । देसु । “ सोर्हिर्वा ” [१७४] इति पूर्वसूत्रविहितस्य सोर्हिर्वा ॥

९८-१०५. अष्टमिः कुलकम् । पांसुलानां स्वैरिणीनाम् इति एवं
 संप्रति आलापो मिथो भाषणम् । कोसावित्याह । हे सखि त्वं रमस्व ।
 त्वं रमस्व । त्वं रमस्व । त्वमपि रमस्व । वयं रमामहे । एता रमन्ताम् ।
 यूयं रमध्वम् । सांप्रतं स्वेच्छया रमणे प्राप्नोऽवसर इत्यर्थः ॥

९९. हे हले एता हसन्तु । यूयं हसत । वयमपि निःशङ्कं स्वैरि-
 त्वान्निर्भयं हसामः । तथा दयितेन सह इयं रमते । इयं रमते । इयं
 रमते ॥

एसा रमिहिइ एसा रमिज्ज एसा वि संपइ रमेज्जा ।

एसा रमिज्ज एसा रमउ रमेज्जा य एसा वि ॥ १०० ॥

होज्जम्हाणं समओ होज्जा स-च्छन्द-गो जणो एस ।

ण हु होज्ज जइ पओसो ता एस जणो कहं होज्जां ॥ १०१ ॥

होज्जइ अङ्ग-स्थम्भो सेओ होज्जाइ होज्ज रोमञ्चो ।

होज्जा कम्पो होइ अ वेवण्णं एण्हिमभिसरणे ॥ १०२ ॥

१००. हे वयस्ये संप्रति इदानीम् एषा रमिष्यते स्वेच्छया क्रीडां करिष्यति । एषा रमिष्यते । एषापि रमिष्यते । तथा एषा रमताम् । [एषा रमताम् ।] एषापि रमतां च ॥

१०१. हे आलि अस्माकं समयः स्वेच्छया विचरणावसरः अभवत् । अभूत् बभूव । जज्ञे । अतः एष जनो मल्लक्षणः स्वेच्छन्दगः स्वेच्छा-चारी भवति भवेत् भवतु भूयात् भविता भविष्यति । तथा हु निश्चितं यदि प्रदोषो रजनीमुखं नाभविष्यत् तर्दा एष जनः अस्म-ल्लक्षणः कथम् अभविष्यत् । प्रदोषाभावे प्रियविरहवह्निना भस्मसात् समपत्स्यतेत्यर्थः ॥

१०२. हे सध्रीचि इदानीम् अभिसरणे प्रियसमीपगमने अङ्गस्तम्भः हर्षादिवशाद् यत्नेपि अङ्गाक्रिया भवति संपद्यते । स्वेदः श्रमादिना रोमजलस्रावो भवति । रोमाञ्चः प्रियदर्शनादे रोमहर्षः । कम्पः मा मां कश्चिद् अभिसरन्तीं द्राक्षीद् इति भयादिना गात्रस्पन्दो भवति । वैवर्ण्यं सपत्न्यादिक्षेपादिना छायाविकारश्च भवति । इदानीम् अस्मा-कम् अभिसरणं कुर्वतीनाम् अङ्गस्तम्भादि वर्तत इत्यर्थः ॥

होजहिइ इड-गोड्डी होजा पिअ-मेलओ दिही होज ।

होहिइ परमाणन्दो होजाहिइ चित्त-वीसामो ॥ १०३ ॥

होज किलकिंचिअ विव्वोओ होजाउ विव्वमो होउ ।

मोट्टाइअं च होजउ होजा ललितं च अम्हाणं ॥ १०४ ॥

होज न संज्ञा होजा न निसा तिभिरं पि जइ न होमाणं ।

ता होन्ता कह अम्हे इअ संपइ पंसुलालावो ॥ १०५ ॥

१०३. हे सखि इष्टगोष्ठी प्रेमवैदग्ध्यगर्भपरस्परालापपूर्व प्रियेण सह एकत्र अवस्थानं भविष्यति । प्रियेण सह मेलकः संबन्धः । अन्योन्याश्लेष इत्यर्थः । भविष्यति । धृतिः संतोषो भविष्यति । परमानन्दः हर्षातिरेको भविष्यति । चित्तविश्रामः विपक्षाभावाच्चेतोदाहृत्य च भविष्यति ॥

१०४. हञ्जे अस्माकं किलकिंचितं भवतु भवेद् वा संपद्यताम् । विव्वोको भवतु । विव्वमो भवतु । मोट्टायितं भवतु । ललितं च भवतु । किलकिंचितादिलक्षणानि च अमूनि । स्मितहसितरुदितभयरोषदुःख-गर्वश्रमाभिलाषसंकरः किलकिंचितम् । ईष्टेप्यवज्ञा विव्वोकः । वागङ्ग-भूषणानां व्यत्यासो विव्वमः । प्रियकथादौ तद्भावभावनोत्था चेष्टा मोट्टायितम् । मसृणोङ्गन्यासो ललितम् ॥

१०५. हे सखि संध्या यदि नाभविष्यत् निशा यदि नाभविष्यत् तिमिरमपि यदि नाभविष्यत् तदा कथं वयमभविष्याम । अभीष्टमेलकः संध्यादिसद्भाव एवास्माकं जीवितप्रदः संपन्न इति भावः ॥

रमेजसु । रमेजे । रमिजहि । रम । “अत इजस्विजहीजे-लुको वा” [१७५] ।
पक्षे रमसु ॥

विहसन्त-पहा-हसन्तओ अह उइओ चन्दो कुणन्तओ ।

उवहसमाणिं सरोरुहं विहसन्ति हसइं व कुमुइणि ॥१०६॥

रमिमो । रमन्तु । रमह । हसन्तु । हसह । हसामो । “बहुषु न्तु ह मो ”
[१७६] ॥

रमिज ३ । रमेजा ३ । “वर्तमाना-भविष्यन्त्योश्च ज जा वा” [१७७]
पक्षे रमइ । रमिहिइ । रमउ ॥ अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति । होज । होजा ॥

होजइ । होजाइ । होज । होजा । होजाइइ । होजा । होज । होजाइइ ।
होज । होजाउ । होजउ । होजा । “मध्ये च स्वरान्ताद् वा” [१७८] इति
स्वरान्ताद्वातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकाराद् वर्तमानाभविष्यन्तीविध्यादिप्रत्ययानां
च ज जा वा । पक्षे होइ । होहिइ । होउ ॥

होज । होजा । “क्रियातिपत्तेः” [१७९] ॥

होमाणं । होन्ता । “न्त-माणौ” [१८०] इति क्रियातिपत्तेः न्तमाणौ ॥

१०६. अथ तिमिरविलसनानन्तरं सरोरुहं कमलम् उपहसन्तीम् ।
सश्रीकत्वात् तद् विप्लवयन्तीम् इत्यर्थः । विहसन्तीं विकासम् आसाद-
यन्तीं हसन्तीमिव विकसद्विशददलत्वात् स्मयमानामिव कुमुदिनीं
कैरविणीं कुर्वन् । विहसन्ती चासौ प्रभा च तथा समुच्छलच्चन्द्रिकया
कृत्वा हसन्निव हसन् हास्यं कुर्वाणश्चन्द्र उदितः उदयाचलचूलाव-
लम्बिबिम्बः संवृत्तः । अनेन उत्तरसर्गार्थसूचनम् ॥ मागधी छन्दः ।
तल्लक्षणं चेदम् । ओजे चौ युजि षचौ लदलदन्तौ मागधी ॥ विषमे
चौ चतुर्मात्रौ द्वौ गणौ लदलदन्तौ । समे षचौ षण्मात्रचतुर्मात्रौ च
लदलदन्तौ मागधी ॥

विहसन्त । हसन्तओ । कुणन्तओ । “शत्रानशः” [१८१] इति प्रत्येकं
न्तमाणौ ॥

[है० ८.३.१८२]

पञ्चमः सर्गः ।

१७९

उवहसमाणि । विहसन्ति । हसद् । “ ई च स्त्रियाम् ” [१८२] इति ई ।
चकारात् न्तमाणौ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रप्राकृतद्वयाश्रये अष्टमास्याध्यायस्य उदाहरणप्रति-
पादनद्वारेण तृतीयः पादः संपूर्णः ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रय-
महाकाव्यवृत्तौ पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

वज्रर थको सि कहिं पज्रर कत्तो अ एण्हिमाओ सि ।
जम्पसु विम्हरिआ हं सीससु अणुसासणिज्जो सि ॥ १ ॥
साहसु कीए रत्तो बोह्लसु अन्ना वि किं पिआ तुज्झं ।
सद्दसु किमहं मुक्का चवसु मए किं कयं विलिअं ॥ २ ॥
पिसुणसु किं जुत्तमिणं उप्पालसु किं चिराउ दिट्ठो सि ।
इअ भमर-गुज्जिएहिं ससिणं पुच्छीअ कइरविणी ॥ ३ ॥

१. अथैकविंशत्या गाथाभिश्चन्द्रोदयं वर्णयति । त्रिभिर्विशेषकम् ।
भ्रमराणां गुञ्जितानि झंकाररवास्तैः कृत्वा शशिनम् इति एवम्
कैरविणी अपृच्छत् । अत्र उत्प्रेक्षार्थ इवशब्दो ज्ञेयः । ततश्चावार्तय-
दिव । पृच्छामेवाह । हे प्रिय कथय प्रतिपादय कस्मिन् कुत्र प्रदेशे
असि त्वं स्थितः उषितः । कथय कस्माच्च कुतः प्रदेशाद् इदानीम्
आगतोसि । कथय विस्मृता एतावन्तं कालं स्मृतिपथं न गताहम् ।
येन चिरम् अन्यत्रावस्थितोसीति भावः । एतत् सर्वं कथय । येनै
अनुशासनीयः इयच्चिरम् अन्यत्रावस्थानेन शिक्षणीयोसि ॥

२. कथय कस्यां कान्तायां रक्तः सानुरागः । किं क्षेपे । कथय
किम् अन्यापि मद्यतिरिक्तापि तव प्रिया वल्लभा । कथय किम् अहं
मुक्ता परित्यक्ता । कथय किं मया व्यलीकम् अपराधः कृतम् ॥

३. कथय किमिदं भवदनुष्ठितं युक्तम् । कथय किं चिरात् प्रभूत-
कालाद् दृष्टो वीक्षितोसि ॥

णिन्वरही चक्र-बहु दूरस्थ-पिए जुगुच्छित्ताणा ।
 झुणिअ-रवेहिं अदुगुच्छिअं पि भिसिणिं दुगुञ्छन्ती ॥४॥
 न बुहुक्खिओ वि चक्रो निय-छाहिं निअवि णीरवीअ विसं ।
 निअ-पक्ख-वीजणेहिं वोज्जन्तो घरणि-सङ्काए ॥ ५ ॥

“ इदितो वा ” [१] इत्यधिकारसूत्रेण अग्रेतनसूत्रेषु ये इदितो धातवस्तेषां
 वक्ष्यमाणा आदेशा वा भवन्ति इति एतदुदाहरणानि तत्तत्सूत्रसंबन्धीन्वेव ॥

वज्रपज्जरेत्यादय आदेशाः “ कथेर्वज्रं ” [२] इत्यादिसूत्रेण भवन्ति ॥

४. जुगुप्सितः प्रियविप्रयोगेपि अवस्थानाद् निन्दितः आत्मा
 यया सा । तथा जुगुप्सिताः दैन्यसूचनाद् अप्रशस्यास्ते च ते रवाश्च
 तैः कृत्वा अजुगुप्सितामपि स्वस्य लीलागृहत्वेन अनिन्द्यामपि
 विसिनीं पद्मिनीं जुगुप्समाना विकत्थमाना चक्रवधूश्चक्रवाकवल्लभा
 दूरस्थः अनिकटवर्ती स चासौ प्रियश्च रथाङ्गस्तस्मिन् दुःखं कथ-
 यामास ॥

णिन्वरही । “ दुःखे णिन्वरः ” [३] दुःखविषयस्य कथेर्णिन्वरो वा ॥

झुणिअ । अदुगुच्छिअं । दुगुञ्छन्ती । जुगुप्सेर्झण-दुगुच्छ-दुगुञ्छाः [४] ।
 पक्षे जुगुच्छिअ ॥

५. निजच्छायां दृष्ट्वा निजच्छायामेव गृहिणीशङ्कया प्रियाभ्रमेण
 निजपक्षवेव व्यजने संतापापहरणात् तालवृन्ते ताभ्यां कृत्वा वीजयन्
 सन् बुभुक्षितोपि बुभुक्षक्रान्तोपि चक्रः कोकः न विसं मृणालम्
 अबुभुक्षत प्रियासंगमसुखनिमग्नतया न भोक्तुम् ऐच्छत् । न कवली-
 चकारेति भावः ॥

बुहुक्खिओ । णीरवीअ ॥ वीजणेहिं । वोज्जन्तो । “ बुभुक्षि-वीज्योर्णारिव-
 वोज्जौ ” [५] ॥

गायन्ता सज्झायं झायन्ता धम्म-झाणमकलङ्कं ।

जाणन्ता मुणिअव्वं मुणिणो आवस्सए लग्गा ॥ ६ ॥

दिण-ताव-उद्धुमाओ सद्दहिउं दाह-पसमिणिं जुण्हं ।

को अमय-पिज्जणिज्जं अच्छीहि न घोट्टिउं लग्गो ॥ ७ ॥

पट्टीअ चन्दिम-रसं चन्दिम-रस-डल्लिरं चओर-कुलं ।

पिअइ म्ह अलि-कुलमणोरुम्मिअ-सेहालिअ-परायं ॥ ८ ॥

६. स्वाध्यायं गायन्तः मधुरध्वनिना पूर्वपठितस्वाध्यायपरावर्तनं कुर्वन्तः । अकलङ्कम् आर्तरौद्रपरिणामपरिहारान्निर्दोषं धर्मध्यानं शुभाध्यवसायविशेषं ध्यायन्तः अभ्यस्यन्तः । ज्ञातव्यं जीवाजीवादि-तत्त्वनवकं बोद्धव्यं जानन्तः अर्हत्प्रणीतप्रकारेण अवगच्छन्तः आवश्यकम् अवश्यकृत्यं सामायिकादिधर्मानुष्ठानं तस्मिन् मुनयः साधवो लग्नाः व्यापृताः ॥

गायन्ता । झायन्ता । “ ध्या-गोझा-गौ ” [६] ॥

जाणन्ता । मुणिअव्वं । “ ज्ञो जाण-मुणौ ” [७] ॥

७. दाहप्रशमिनीं वपुःसंतापनिर्वापजननीम् अमृतवत् पानीयां पातव्यां ज्योत्स्नां श्रद्धाय निश्चित्य । तापः देदीप्यमानमार्तण्डमण्डलो-ष्मा । तेन उद्ध्मातः संतापितः सन् कः अक्षिभ्यां कृत्वा न पातुं लग्नः अपि तु सर्वोपि संतापिताङ्गः सन् चन्द्रिकां सतर्षम् ईक्षितुं प्रवृत्त इति भावः ॥

उद्धुमाओ । “ उदो ध्मो धुमा [८] ॥

सद्दहिउं । “ श्रंदो धो दहः ॥ [९] ॥

८. चन्द्रिकारसं पिबतीत्येवंशीलं चन्द्रिकारसपात्रं ज्योत्स्नाद्रव-पातशीलं चकोरा ज्योत्स्नाप्रियास्तेषां कुलं निकुरम्बं कर्तुं चन्द्रिका-

१ BC °पसमिणि. २ C °शमनी. ३ D संतापङ्गः. ४ B drops from here upto दहः in the next line.

पवणेणोवाय-विलेवणाउ वसुअन्त-सम-जला कुलडा ।
 उड्डन्ते ससुर-जणे ओहीरन्ते पिण य गया ॥ ९ ॥
 निदायन्तं कमलं भमरो नाइग्घिउं पि ओच्छरिओ ।
 अग्घायन्तो कुमुअं अब्भुत्तन्तो व्व मयरन्दे ॥ १० ॥
 न्हाउं उदय-त्थिअ-ससि-संखायाथक्क-जुण्ह-जल-वरिसे ।
 निअ-ठाणे चिद्वन्तो वि को न सुहिओ निरप्पीअ ॥ ११ ॥

रसम् अपिबत् । तथा अलिकुलं कर्तुं । अनुद्धानः सरसो यः शेफा-
 लिकापरागः निर्गुण्डीपुष्परजः तं पिबति स्म ॥

पिज्जणिज्जं । घोड्डिउं । पट्टीअ । डल्लिरं । पिअइ । “पिबेः पिज्ज-डल्ल-पट्ट-घोड्डाः ।”

[१०] ॥

९. पवनेन उद्धानं शुष्कं विलेपनं यासां तास्तथा । उद्वात् शुष्यत्
 श्रमजलं साशङ्कगमनखेदोद्भवघर्माभ्यु यासां तास्तथा कुलटाः स्वै-
 रिण्यः श्वशुरजने पतिपित्रादिके निद्राति स्वपति सति प्रिये च निद्राति
 सति गताः विटपार्थ्वं प्राप्ताः ॥

अणोरुम्मिअ । उवाय । वसुअन्त । “उद्वाकेरोरुम्मा वसुआ” [११] ॥

१०. निद्रात् मुकुलीभवत् कमलम् आघ्रातुमपि आस्तां स्थातुं
 शिङ्घितुमपि भ्रमरो नावस्तृतः उपस्थितः । अत्रोत्प्रेक्ष्यते । आजिघ्नन्
 कुमुदं मकरन्दे तद्रसे स्नात् इव स्नानव्यापृत इव ॥

उड्डन्ते । ओहीरन्ते । निदायन्तं । “निद्राकेरोहीरोड्डौ” [१२] ॥

आइग्घिउं । अग्घायन्तो । “आघ्रेराइग्घः” [१३] ॥

११. उदयस्थितः उदयशिखरिशिखरारूढः स चासौ शशी च
 तस्य संस्त्याना सान्द्रा अस्थिता सर्वत्रप्रसरणशीला यासौ ज्योत्स्ना
 चन्द्रिका सैव संतापापहरणाज्जलं तस्य वर्षो निरन्तरं निपात-

उदयु^१द्विअस्स ससिणो समुहो^२कुक्कुरिअ-किंनरीहि कओ ।
 अमिलाण-पारिजायापव्वाइअ-कप्प-कुसुमग्घो ॥ १२ ॥
 वाय-मुह-विहिअ-कमलो निम्मविआ^३झिज्जमाण-कुमुअ-सिरी ।
 निम्माणिअ-हरिसमणिज्झरन्त-रुइ-णुमिअ-सव्व-दिसो ॥ १३ ॥

स्तस्मिन् स्नात्वा अङ्गं धौत्वा निजस्थाने स्वावासे स्थितोपि सुखसाधन-
 विषयप्रयत्नरहितोपि को न सुखितस्तस्थौ । अपि तु सर्वोपि निर्वृत्तो
 जात इति भावः ॥

अब्भुत्तन्तो । न्हाउं । स्नाकरेब्भुत्तः ” [१४]

संखाय । “ समः स्यः खा ” [१५] ॥

अथक्क । ठाणे । चिट्ठन्तो । निरप्पीअ । “स्यष्टा-थक्क-चिट्ठ-निरप्पाः ” [१६]

बाहुलकात् काचिन्न । स्थिअ ॥

१२. उदयोत्थितस्य उदयाचले प्राप्तोद्गमस्य शशिनः अम्लानानि
 विकसितानि यानि पारिजातानि पारिजातप्रसूनानि अम्लानानि कल्पस्य
 कल्पद्रुमस्य कुसुमानि च । तेषाम् अर्घः अञ्जलिना क्षेपः संमुखोत्थिता
 भक्तिवशाद् अभिमुखीभूताः याः किंनर्यः किंपुरुषाङ्गनास्ताभिः कृतः ॥

उद्विअस्स । उकुक्कुरिअ । “ उदष्ट-कुक्कुरौ [१७] ॥

१३-२१. नवभिः कुलकम् । खं गगनतलं शशी आरूढः अध्या-
 सीनः । कथंभूत इत्याह । म्लानमुखानि विच्छायाग्राणि विहितानि
 कमलानि येन स तथा । निर्मिता क्लृप्ता अक्षीयमाणा अभ्रश्यमाना
 कुमुदश्रीर्येन स तथा । निर्मितः हर्षो यत्रेति छादनक्रियाविशेषणम् ।
 अक्षयन्ती हासम् अनुपगच्छन्ती या रुचिर्ज्योत्स्ना तथा छादिता
 व्याप्ता दिशो येन स तथा ॥

नूमिअ-गयणो सन्नुमिअ-महि-अलो ढक्किओडु-पह-पसरो ।
ओम्बालिअ-दीव-रुई पव्वालिअ-माणिणी-माणो ॥ १४ ॥
छाइअ-जणच्छि-पसरं तम-पुञ्जं सव्वओ णिहोडन्तो ।
अणिवारिअ-पह-पसरो पाडिअ-दूमिअ-पउत्थ-कुलो ॥ १५ ॥
किरणेहिं खं दुमन्तो धवलण-कुच्चय-सिरिं तुलन्तेहि ।
ओहामन्तो अमओलुण्डिर-नव-रुप्पमय-कुम्भं ॥ १६ ॥
जलमुल्लुण्डावन्तो ससि-कन्ताउ अमयं विरेअन्तो ।
पल्लहत्थाविअ-गुज्झो रइ-वावड-मिहुण-हिअआओ ॥ १७ ॥

१४. छादितं कान्त्या व्याप्तं गगनं येन स तथा । छादितमही-
तलः रोचिरावृतपृथ्वीपृष्ठः । छादितोडुप्रभाप्रसरः तिरोहितनक्षत्रद्युति-
विस्तारः । छादितदीपरुचिः अपहृतप्रदीपप्रभः । छादितः रणरणकजन-
नाद् गोपितः मानिनीमानो येन स तथा ॥

१५. छादितजनाक्षिप्रसरं निरुद्धलोकलोचनव्यापारं तमःपुञ्जं ध्वान्त-
स्तोमं सर्वतः समन्तात् निवारयन् निषेधन् निपातयन् विनाशयन्
वा यतोऽनिवारितः मेघादिभिरनिरुद्धः प्रभाप्रसरो यस्य स तथा ।
पातितं मूर्च्छाजननाद् अधःक्षिप्तं दावितं विरहानलोद्दीपनात् तापितं
धवलितं वा पाण्डुवर्णं कृतं प्रोषितकुलं पान्थसार्यो येन स तथा ॥

१६. धवलनाय अभ्रकादिना प्रासादश्चेतीकरणाय कूर्चको मुञ्जादि-
र्मयं धवलनोपकरणम् । तस्य श्रियं तोलयद्भिः अनुकुर्वाणैः किरणैः
कृत्वा खं व्योमाङ्गणं धवलयन् मण्डयन् । अमृतं विरेचयतीत्येवंशीलः
अमृतविरेचयिता नवस्तत्कालोद्भवो रूप्यमयो दुर्वर्णनिर्मितो योसौ
कुम्भस्तं तोलयन् अनुविदधत् ॥

१७. शशिकान्तात् जलं विरेचयन् क्षारयन् अमृतं विरेचयन्

१ B उमालिअ.° C ओमालिअ.° २ BC पल्ल°. ३ D °मानो कामिन्य-
भिमनो येन. ४ BC °मयधव.° २ BC कांतात्.

आहोडिअ-धणुह-गुणे सर-ताडिअ-तिहुअणम्मि रइ-नाहे ।
दूर-विहोडिअ-सज्जस-असईणं दइअ-मेलवणो ॥ १८ ॥
नीहार-मीसिआहि व छुह-रस-वीसालिआहि व पहाहि ।
तिमिरोडूलिअ-भुवणं गुण्ठन्तो भामिआहि नहे ॥ १९ ॥
कामि-मण-तालिअण्टिअ-वम्मह-आणं जगे तमाडन्तो ।
नासविअ-भओ अहिसारिआण हारविअ-लज्जाण ॥ २० ॥

स्रवन् । रतौ संभोगे व्यापृतानि यानि मिथुनानि तेषां हृदयेभ्यः
 विरेचितगुह्यः बहिःकृतान्तरङ्गाभिप्रायः । सर्वत्र रिचिर्बहिर्निःसारणमात्रे ।
 ततश्च णिग्यपि विरेचनार्थ एव भवति । विरेचनं बहिर्निःसारणम् ॥

१८. ताडितः आस्फालितः धनुर्गुणः क्रोदण्डप्रत्यङ्गा येन स तथा
 तस्मिन् । शरैः मदनोन्मादनमोहनतापनशोषणाख्यबाणैस्ताडितं निधुव-
 नोन्मादादिभावजननाद् उपद्रुतं त्रिभुवनं त्रैलोक्यं येन स तथा तस्मिन्
 रतिनाथे सति दूरादेव ताडितम् अपास्तं साध्वसं पतिपित्रादिभयं यासां
 तास्तथा ताश्च ता असत्यश्च कुलटास्तासां दयिता नटविटादिका वल्लभा-
 स्तेषां मिश्रणः संपर्कजनकः । त्रिभुवनास्खलिताङ्गे मन्मथे गृहीतधनुषि
 पित्रादीन् अवगणय्य स्ववल्लभान् अभिसस्रुरित्यर्थः । राजभये पित्रादि-
 भयं न किञ्चिद् इत्युक्तिलेशः ॥

१९. नीहारमिश्रिताभिरिव श्वेत्यशैत्याभ्यां प्रालेययुक्ताभिरिव सुधा-
 रसमिश्रिताभिरिव अमन्दानन्दजननात् पीयूषद्रवसंपृक्ताभिरिव नभसि
 भ्रमिताभिः व्योमाङ्गणे प्रसारिताभिः प्रभाभिः कृत्वा तिमिरोडूलित-
 भुवनं ध्वान्तावगुण्डितविश्वम् उडूलयन् व्याप्नुवन् ॥

२०. कामिमनो भ्रमयति चालयति इत्येवंशीलः कामिमनोभ्रम-
 यिता स चासौ मन्मथश्च तस्य आज्ञां जगति भ्रमयन् विस्तारयन् ।

विउडिअ-चओर-तण्हो जुण्हाए विप्पगालिअ-दिणोम्हो ।
नासिअ-चक्को विरहिणि-पलावणो खं ससी चडिओ ॥२१॥

नाशिता कामार्तत्वात् त्यक्ता लज्जा यकामिस्तास्तथा तासाम् अभि-
 सारिकाणां स्वैरिणीनां नाशितं लज्जापनोदाद् अपनीतं भयं येन
 स तथा ॥

२१. [ज्योत्स्नया] नाशितचकोरतृष्णः अपनीतज्योत्स्नाप्रिय-
 पिपासः । तथैव च नाशितो विद्रावितो दिनोष्मा वासरसंतापो येन स
 तथा । नाशितः प्रियतमाया विचटितश्चक्रो येन स तथा । विरहिणीनां
 प्रोषितप्रियाणां नाशनः कथाशेषताकारी ॥

अमिलाण । पव्वाइअ । वाय । “ म्लेर्वा-पव्वायौ ” [१८]

निम्मविआ । निम्माणिअ । “ निमो निम्माण-निम्मवौ ” [१९]

झिज्जमाण । अणिज्जरन्त । “ क्षेणिज्जरो वा ” [२०] ॥

णुमिअ । न्मिअ । सलुमिअ । ढक्किओ । ओम्बालिअ । पव्वालिअ ।

छाइअ । “ छदेणेण्म-नूम-सलुम-ढक्कौम्बाल-पव्वालाः ” [२१] ॥

णिहोडन्तो । अणिवारिअ । पाडिअ । “ निन्नि-पत्योणिहोडः ” [२२] ॥

दूमिअ । “ दूळो दूमः ” [२३] ॥

दुमन्तो । धवलण । “ धवलेदुमः ” [२४] ॥ “ स्वराणां स्वराः ” [४.२३८]

बहुलम् इति दीर्घत्वमपि । दूमिअ ॥

तुलन्तेहि । ओहामन्तो । “ तुलेरोहामः ” [२५] ॥

ओलुण्डिअ । उल्लुण्डावन्तो । विरेअन्तो । पल्हत्थाविअ । “ विरिचेरोलुण्डो-
 ल्लुण्ड-पल्हत्थाः ” [२६] ॥

आहोडिअ । विहोडिअ । [ताडिअ] । “ तडेराहोड-विहोडौ ” [२७] ॥

मेलवणो । मीसिआहि । वीसालिआहि । “ मिश्रेवीसाल-मेलवौ ” [२८] ॥

अह दोवारिअ-दाविअ-नरवइ-दंसिअ-अणेग-पाहुडओ ।
 आभरण-कन्ति-दक्खविअ-सुरधणू दरिसिएम-गई ॥ २२ ॥
 उदउग्गिअ-रवि-तेओ उग्घाडिअ-ससिह-जण-मणाणन्दो ।
 संभाविओ उविन्दो इन्दो आसंघिओ अह वा ॥ २३ ॥
 उल्लालिअ-णेवत्थणमुत्थंघिअ-कर-पुडं नमन्त-निवे ।
 गुलुगुञ्जिअच्छि उप्पेलिअच्छिणो सणिअमिक्खन्तो ॥ २४ ॥

उद्धलिअ । गुणन्तो । “ उद्धलेगुण्ठः ” [२९] ॥

भामिआहि । तालिअण्टिअ । तमाडन्तो । “ भ्रमेस्तालिअण्ट-तमाडौ ” [३०] ॥

नासविअ । हारविअ । विउडिअ । विप्पगालिअ । नासिअ । पलावणो ।

“ नशेर्विउड-नासव-हारव-विप्पगाल-पलावाः ” [३१] ॥

२२-२६. पञ्चमिः कुलकम् । [अथ] नृपः कुमारपालनरपतिः कनक-
 मण्डपिकां सुवर्णनिर्मितह्रस्वमण्डपम् अधिष्ठितः अध्यासीनः । कथं-
 भूतोसौ इत्याह । दौवारिकेण दर्शिता निवेदिता ये नरपतयस्तैर्दर्शितानि
 पुरो धरणात् प्रत्यक्षीकरितानि [अनेकानि] प्राभृतानि सुवर्णरत्नादि-
 ढौकनानि यस्य स तथा । आभरणानाम् उत्तमाङ्गश्रवणभुजादिदेशसं-
 स्थकोटीरकुण्डलकेयूराद्यलंकाराणां कान्त्या दर्शितं जनानां प्रत्यक्षं विधा-
 पितं सुरधनुयेन स तथा । दर्शिता साक्षात्कारिता इभगतिः गजपद-
 न्यासो येन स तथा । हस्तिलीलया गच्छन्नित्यर्थः ॥

२३. उदये उद्धटितं निःशेषाशिष्टवैरिवारशिक्षणात् सर्वत्र उल्लासितं
 रविवत् तेजो येन स तथा । उद्धटितो विस्तारितः सस्पृहा धनाद्य-
 भिलाषुका ये जनास्तेषां मनांसि तेषाम् आनन्दः समीहितवसुदानात्
 प्रमोदो येन स तथा । एवंविधः सन् उपेन्द्रः कृष्णः संभावितः ऊहितः ।
 वेति पक्षान्तरे । इन्द्रो वा संभावितः ॥

२४. उन्नमितम् ऊर्ध्वार्द्धित्य एकपार्श्वार्धं अपरपार्श्वं नीतम् ।

उन्नामिअ-भुमयाए चण्डारे पाहुडाई पेण्डविरो ।

नरवइ-पट्टुविआई देवय-पट्टाविआई च ॥ २५ ॥

वोक्कन्त-महामच्चो निवो अवुक्कन्त-पणइ-मण्डलिओ ।

विण्णत्ति-दिन्न-कण्णो अहिट्ठिओ कणय-मण्डविअं ॥ २६ ॥

उत्तारितम् इति यावत् । नेवत्थणमिति देश्यः । निरुच्छनं यत्र नमने तत्तथा । सम्राट्स्वान्ततोपाय विहितोत्तरीयचेलस्फोरणम् इति यावत् । उन्नमितकरपुटम् ऊर्ध्वीकृत्य योजितपाणिसंपुटं च यथा भवति एवम् उन्नमिताक्षान् भयादरपरीतचेतस्त्वाद् विस्फारितेक्षणान् नमतो नृपान् उन्नमिताक्षं तद्भक्त्या प्रसन्नतया कीदृशोयम् इति ज्ञातुं विस्तारितनेत्रं शनैर्मन्दम् । लीलयेति यावत् । ईक्षमाणः ॥ गुल्लगुच्छिअच्छीत्यत्र समासान्तविधेरनित्यत्वाद् न समासान्तः ॥

२५. नरपतिभिः कुङ्कुणमालवकदेशादिदेशभूपतिभिः प्रस्थापितानि मनःप्रसादनाय मुत्कलितानि देवताप्रस्थापितानि मन्त्रादिवशीकृतदेव-प्रेषितानि च प्राभृतानि ढौकनानि उन्नमितभ्रुवा । भ्रूक्षेपेण कृत्वेत्यर्थः । भाण्डागारे प्रस्थापयिता न्यसनशीलः ॥

२६. विज्ञपयन्तः कार्यं निवेदयन्तो महामात्या यस्य स तथा । विज्ञपयन्तः प्रणयिनः प्रीतियुक्ता मण्डलिकाः कतिपयदेशस्वामिनृपा यस्य स तथा । विज्ञप्तौ^३ महामन्त्रिमण्डलिककार्यार्कणने दत्तो वित्तीर्णः कर्णो येन स तथा ॥

दाविअ । दंसिअ । दक्खविअ । दरिसेए । “इशेदीव-दंस-दक्खवाः” [३२] ॥

उगिअ । उग्घाडिअ । “ उद्धटेरुग्गः ” [३३] ॥

ससिह । “ स्पृहः सिहः ” [३४] ॥

संभाविओ । आसद्धिओ । “ संभावेरासद्धः ” [३५] ॥

पणमिर-पणइ-पणामिअ-दिट्ठी सो तत्थ अल्लिविअ-हरिसो ।
 अणचच्चुप्पिअ-हिअओ अप्पिअ-निव-खोहमासीणो ॥ २७ ॥
 जाविअ मुहुत्तमेगं पुरोहिओ जविअ-दुट्ठ-कलि-ललिओ ।
 दन्त-रुई-ओम्वालिअ-गयणो उच्चारही मन्तं ॥ २८ ॥

उल्लालिअ । उत्थङ्गिअ । गुलगुञ्छिअ । उप्पेलिअ । उन्नामिअ । उन्न-
 मेरुत्थङ्गोल्लाल-गुलगुञ्छोप्पेलाः ” [३६] ॥

पेण्डविरो । पट्टविआइं । पट्टाविआइं । “प्रस्थापेः पट्टव-पेण्डवौ ” [३७] ॥
 वोक्कन्त । अवुक्कन्त । विण्णात्ति । “विश्वेपेर्वोक्कावुक्कौ ” [३८] ॥

२७. प्रणम्रप्रणतौ सेवार्थसमागतवन्दारुसकलभूपालकृतपादपतने
 प्रणम्रप्रणयिषु प्रह्वप्रार्थकलोकेषु वा अर्पिता प्रसन्नतासूचनाय मनागु
 न्यस्ता दृष्टिः चक्षुर्विन्यासो येन स तथा । अर्पितहर्षः स्वदर्शनप्रदान-
 संपादितसभाजनसंतोषः । अनर्पितहृदयः गम्भीरत्वाद् अनवतीर्ण-
 स्वाभिप्रायः स कुमारपालावनिपः । अर्पितनृपक्षोभं किम् एषोधुना
 नो विधास्यतीति उत्पादितप्रत्यर्थिनृपतिततिचित्तसंभ्रमं यथा भवति
 एवं तत्र कनकमण्डपिकायाम् आसीनः उपविष्टः ॥

पणामिअ । अल्लिविअ । अणचच्चुप्पिअ । अप्पिअ । “अपेरल्लिव-चच्चुप्प-
 पणामाः [३९] ॥

२८. एकं मुहूर्तं यापयित्वा उपवेशानन्तरं स्वावसरप्राप्त्यर्थं नृपस्य
 सावधानार्थं च क्षणमात्रं प्रतीक्ष्य यापितं स्वमहिम्ना गमितं दुष्टस्य
 लोकदुःखदायित्वाद् अप्रियस्य कलेः कलिकालस्य ललितं विलासो
 येन स तथा । दन्तरुचिभिः शशधरकरकल्पदशनरश्मिभिः प्लावितं
 व्याप्तं गगनं येन स तथा । पुरोहितः पृथ्वीशश्रेयर्थं मन्त्रम् उदचारीद्
 अभणत् ॥

जाविअ । जविअ । “यापेर्जवः ” [४०] ॥

हार-प्पह-पव्वालिअ-हिओ निवो पाविओ व्व अमएण ।
 पक्खोडिअ-चमराहिं विकोसिअच्छीहि उवसरिओ ॥ २९ ॥
 ओग्गालिअ-वसहाणं वग्गोलिअ-करहयाण वारम्मि ।
 रोमन्थ-भङ्ग-जणणो अहासि गम्भीर-तूर-रवो ॥ ३० ॥
 पुव्वन्तो सिरि-णिहुवय-सिरिमुअ-कामय-सिरिं पयासन्तो ।
 विच्छोलिअ-भुमयाहिं राया विलयाहि परिअरिओ ॥ ३१ ॥

२९. हाराणां नानाविधमुक्ताकलापानां प्रभाभिः प्लावितं हृदयं
 वक्षःस्थलं यस्य स तथा । अतः उत्प्रेक्ष्यते । अमृतेन प्लावित इव
 व्याप्त इव । विकोशितानि वारंवारं चालनेन स्फारीकृतानि चामराणि
 यकाभिस्तास्तथा ताभिः । विकोशिताक्षीभिः विकसितनेत्राभिः नृपः
 उपरुतः चामरव्यग्रकरवनिताभिः शोभार्थं पार्श्वतः सेवित इत्यर्थः ॥

ओम्वालिअ । पव्वालिअ । पाविओ । “प्लावेरोम्वाल-पव्वालौ” [४१] ॥
 पक्खोडिअ । विकोसिअ । “विकोशेः पक्खोडः” [४२] ॥

३०. रोमन्थं कुर्वन्ति “णिज् बहुलं नाम्नः” [हे० ३.४] इति णिजि
 रोमन्थयन्ति इत्येवंशीला रोमन्थयितारः उद्गीर्य चर्वणकरिष्णवो ये
 वृषभा बलीवर्दास्तेषां रोमन्थयितृकरभाणां च वारे समूहे । रोमन्थयनं
 भावे षञि रोमन्थस्तस्य भङ्गः प्रतिरवसंवलिततादृग्ध्वानश्रवणेन संजात-
 क्षोभत्वाद् विच्छेदस्तस्य जनकस्तूर्यरवो नान्दीनिनादः अथ स्वर्णमण्ड-
 पिकायां सिंहासनोपविष्टे नृपे पुरोहितमन्त्रोच्चारणचामरिकीचामर-
 ग्रहणानन्तरम् आसीत् ॥

ओग्गालिअ । वग्गोलिअ । रोमन्थ । “रोमन्थेरोग्गाल-वग्गोलौ” [४३] ॥

३१. श्रियं कामयते “शीलिकामि” [हे० ५.१] इति णेश्रीकामः स एव

अणकम्पिर-कर-वलिअ-त्थाले आरोविउं अदोलि-सिंह ।

रङ्गोलिर-ताडङ्का वर-विलयारत्तिअं काही ॥ ३२ ॥

जण-रञ्जणेहि राविउमुव्वीसं तत्थ पणमिर-निवेहि ।

परिवाडिअञ्जलीहिं खे घडिआ कमल-कोस व्व ॥ ३३ ॥

श्रीकामकस्तस्य श्रियं प्रकाशयन् उमाकामकश्रियं प्रकाशयन् ।
संप्रत्यपि स्वविभूत्या माधवपार्वतीपतिलक्ष्मीं प्रकटयन्नित्यर्थः ।
कम्पिता अभीष्टकामिनाम् अर्धाक्षनिरीक्षणार्थं चालिता भ्रुवो यकाभिस्ता-
स्तथा ताभिर्वनितामी राजा कुमारपालनृपः परिवृतः स्वस्वकृत्यकरणाय
उपसृतः ॥

णिहुवय । कामय । “कमेर्णिहुवः” [४४] ॥

णुव्वन्तो । पयासन्तो । “प्रकाशेणुव्वः” [४५] ॥

३२. अकम्प्रौ अकम्पनशीलौ । निश्चलावित्यर्थः । यौ करौ हस्तौ
तयोरारोपितं धृतं यत् स्थालं रत्नखचितकाञ्चनपात्रं तस्मिन् आरोप्य
संस्थाप्य आरत्रिकं नीराजनाय दीपकमण्डलम् । न दोलयतीति ग्रहा-
दिभ्यो णिनि अदोलिनी स्थिरा शिखा कलिका यस्य तत्तथा तद् दोलिनी
लीलावशात् चलनशीलौ ताडङ्कौ कुण्डले यस्याः सा तथा । वरवनिता
वारविलासिनी अकार्षात् । उदतारयदित्यर्थः ॥

विच्छोलिअ । अणकम्पिर । “कम्पेर्विच्छोलः” [४६] ॥

वलिअ । आरोविउं । “आरोपेर्वलः” [४७] ॥

अदोलि । रङ्गोलिर । “दोले रङ्गोलः” [४८] ॥

३३. जनरञ्जनैः नीतिशालितया लोकावर्जकैः प्रणमनृपैः घटिता-
ञ्जलिभिः योजितैः करसंपुटैः कृत्वा तस्यां कनकमण्डपिकायां नृपं
कुमारपालनृनाथं रञ्जयितुम् आत्मनि सानुरागं कर्तुं खे शीर्षोपरिदेशे
कमलकोशा इव कमलकुड्मलानीव घटिता विरचिताः ॥

रञ्जणेहि । राविउं । “रञ्जे रावः” [४९] ॥

परिवाडिअ । घडिआ । “घटेः परिवाडः” [५०] ॥

कणय-परिआलिण्हि रयणाहरणेहि वेढिअङ्गुलिआ ।

विकिर्णण-किणण-छइल्ला पुरो निविट्ठा महाजणिआ ॥ ३४ ॥

विकेन्तोद्धरिआ इव भायन्ता अवि अवीहिरा निचं ।

भीएहि सहचरेहि निव-दूआ दूरमल्लीणा ॥ ३५ ॥

३४. कनकेन वेष्टितैर्नियमितै रत्नाभरणैर्भरकतपद्मरागादिमुद्रिकाभिः कृत्वा वेष्टिताङ्गुलयः व्याप्तानामिकाद्यङ्गुर्यः । विक्रयणक्रयणयोश्श्लोकाः महार्घप्रवालमौक्तिकमाणिक्यादिवस्तुनो मूल्येन प्रदानोपादानयोर्विचक्षणा महाजनिकाः श्रेष्ठिसार्थवाहप्रमुखपौरलोकाः पुरः युष्मत्प्रसादाद् वयं सुखिन इत्यादिनिजवार्ताप्रतिपादनाय राज्ञोऽग्रे निविष्टा आसीनाः ॥

परिआलिण्हि । वेढिअ । “ वेष्टेः परिआलः ” [५१] ॥

३५. नृपदूताः प्रत्यर्थिपृथ्वीशसंदेशहारिणो भीता अपि प्रतापपराभूततपनमण्डलश्रीकुमारपालभूपाललंकृततथाविधसमादर्शनात् चकिता अपि अभीताः स्वप्रभुसामर्थ्यचिन्तनात् सावष्टम्भा भीतैः सहचरैः समादर्शनादेव क्षुब्धैः स्वानुचरैः सह दूरम् आलीनाः । प्रस्तावे सति संदेष्टव्यं विज्ञपयिष्याम इति सभाया दूरदेशे स्थिताः । एवंविधाः सन्तो विज्ञायन्ते विक्रीणदुद्धरिता इव विक्रीणत्सु सत्सु उद्धरिताः केनापि अगृहीतास्त इव । यत् किल विक्रीणताम् उद्धरति तत् पृथग् भवति ॥

विकिर्णण । किणण । विकेन्तो । “ क्रियः किणो वेस्तु के च ” [५२] इति क्रीणातेः किणो वा वेः परस्य तु द्विरुक्तः के । चकारात् किणश्च । ^१णेरिति निवृत्तम् ॥

भायन्ता । अवीहिरा । “ भियो भा-वीहौ ” [५३] ॥ बाहुलकात् कचिन्न । भीएहि ॥

अल्लीणा । “ आलीढोऽल्ली ” [५४]

१ BC विकिणिण°. २ BC विकेन्तो°. ३ C विक्रयक्रयण°. ४ B °मंडन°. ५ B एव. ६ BC विकिणिण. ७ BC किणिण. ८ BC विकेन्तो. ९ BC णे इति. १० BC भायन्ता.

भत्ति-णिरिग्घिअ-हिअआ मउलि-णिलीअन्त-पाणि-संपुडया
 निव-पय-कमलं-णिलुकन्त-लोअणा सा सहा आसि ॥ ३६ ॥
 आसि मणि-वेइआसुं लुकन्तो मणि-महीएँ लिक्कन्तो ।
 लिहक्कन्तो मणि-थम्भेसु सय-गुणो पडिकिदीइ जणो ॥ ३७ ॥
 निवइ-निलीइर-नयणा अविराय-सिरी विलीइर-जुआणा ।
 अलि-रुञ्जिअ-जइ-रुण्टिअ-किङ्किणि-नीवीउ आसीणा ॥ ३८ ॥

३६. भक्तौ नृपाराधने निलीनम् आसक्तं हृदयं यस्याः सा तथा ।
 मौलौ मस्तके निलीयमानम् आश्लिष्यत् पाणिसंपुटं यस्याः सा तथा ।
 राजानम् उद्दिश्य योजितहस्तेत्यर्थः । नृपपदकमले निलीयमानलोचना
 संश्लिष्यन्नयना सा सर्वोत्कृष्टा सभा आसीत् । अपरव्यापारं परित्यज्य
 सेवैकताना संवृत्तेति भावः ॥

३७. मणिवेदिकासु रत्ननिर्मितवितर्दिषु निलीयमानः । मणिमह्यां
 निलीयमानः मणिस्तम्भेषु च निलीयमानः । प्रतिकृत्या प्रतिबिम्बेन
 तत्र तत्र संक्रामन् शतगुणः प्रभूतो जनः आसीत् संपन्नः ॥

३८. नृपतौ निलेन सञ्जनशीलम् । वीक्षणपरम् इति यावत् । नयनं
 यासां तास्तथा । अविलीनश्रियः अभ्रष्टशरीरशोभाः विलेतारः धैर्य-
 ध्वंसाद् द्रवणशीला युवानो यकाभ्यस्तास्तथा । अलिरुतजयि रुतं
 यासां तास्तथा एवंविधाः किङ्किण्यः क्षुद्रघण्टिका यासु तथाभूता
 नीवयो यासां तास्तथा नार्यः आसीनाः आरत्रिकादि कृत्वा वारवनिताः
 कुमारपालनृपपार्श्वे उपविष्टाः ॥

णिरिग्घिअ । णिलीअन्त । णिलुकन्त । लुकन्तो । लिक्कन्तो । लिहक्कन्तो ।
 निलीइर । “निलीडेर्णिलीअ-णिलुक-णिरिग्घ-लुक-लिक्क-लिहक्काः” [५५] ॥

अविराय । विलीइर । “विलीडेर्विरा” [५६] ॥

रुञ्जिअ । रुण्टिअ । “रुके रुञ्ज-रुण्टौ” [५७] ॥

सग्गे वि हणिअ-विहवा असुणिअ-दोसा तिलोअ-सिरि-धुवणी ।
 कुमर-नरिन्द-सहा सा धुणिआरि-मणोरहा हूआ ॥ ३९ ॥
हुन्ताणन्दो अहुवन्त-संसओ निवइमुब्भुअन्त-मई ।
पहवन्तो अपरिहवो विण्णविही संधिविग्गहिओ ॥ ४० ॥
 देव विवक्खीहुन्तो णिव्वडिअ-बलेण सो पहुप्पन्तो ।
हूओ कुङ्कुण-नाहो जहा तहा कुणसु अवहाणं ॥ ४१ ॥

३९. स्वर्गेऽपि । आस्तां मर्त्यलोके । श्रुतविभवा विख्यातसमृद्धिः
 अश्रुतदोषा स्वपरदेशानाकर्णितास्थितिः । त्रैलोक्यश्रीर्धूयते स्ववैभवेन
 अभिभूयते अनयेति करणे अनटि त्रैलोक्यश्रीधवनी सा प्राग्व्यावर्णित-
 स्वरूपा “ते लुग् वा” [है० ३.२] इति कुमारपालेत्यत्र उत्तरपदलोपे कुमारः ।
 स चासौ नरेन्द्रश्च तस्य सभा धुतारिमनोरथा विष्वगवस्थितप्रास-
 निस्त्रिंशशक्तिशूलचक्राद्यस्त्रकलितानेकसुभटविसंकटत्वात् परास्तप्रत्यर्थि-
 सार्थविरूपकामिप्राया भूता संजाता ॥

हणिअ । असुणिअ । “ श्रुटेर्हणः ” [५८] ॥

धुवणी । धुणिअ । “ धूगेधुवः ” [५९] ॥

४०. भवदानन्दः नृपाग्रतोऽभिप्रेतनिवेदनात् संपद्यमानप्रमोदः ।
 अभवत्संशयः विज्ञातस्वपरसैन्यवृत्तान्तत्वाद् अविद्यमानप्रतिपाद्य-
 विषयसंदेहः । उद्भवन्मतिः सप्रतिभत्वाद् उल्लसद्बुद्धिः । प्रभवन् स्व-
 वचनचातुर्येण इतरविज्ञपकेभ्यः समर्थः संजायमानः । अपरिभवः
 कुत्रापि असंपन्नतिरस्कारः । सांधिविग्रहिकः संधानविग्रहविनियुक्त-
 प्रधानपुरुषः व्यजिज्ञपत् वक्ष्यमाणं न्यवीविदत् ॥

हूआ । होन्त । अहुवन्त । अपरिहवो । “ भुवेर्हो-हुव-हवाः ” [६०] ॥

कचिद् अन्यदपि । उब्भुअन्त ॥

४१. विज्ञापिकामेव गाथाषट्षष्ट्या आह । हे देव महाराज

दूर-द्विआहि करिउं णिआरिअं सुर-वहूहि दीसन्ता ।

संदाणन्ता अहिनिह्वावणा वेरि-सुहडाण ॥ ४२ ॥

वावम्फिरा कलासुं अमोघ-णिव्वोलणं पयासन्ता ।

अपयद्धिर-असि-फलया णीलुञ्छन्ता रिउ-दलम्मि ॥ ४३ ॥

पृथग्भूतम् इतरोर्वीशसैन्यतो विशिष्टं स्पष्टभूतं सर्वत्र प्रकटं वा यद्
बलं चतुरङ्गवाहनं तेन कृत्वा विपक्षीभवन् बलावलेपेन संपद्यमानः
प्रभवन् शत्रुतिरस्कारेण समर्थः संजायमानः स लोगविख्यातः
कुङ्कुणानां नाथः कुङ्कुणदेशाधीशः यथा यादृशो भूतः संपन्नस्तथा
अवधानं कुरु । तद्वृत्तान्तनिशमनपरो भवेति भावः ॥

हुन्तो । “ अविदि हुः ” [६१] ॥

[णिव्वडिअ । “ पृथक्स्पष्टे णिव्वडः ” [६२] ॥]

पहुप्पन्तो । “ प्रमौ हुप्पो वा ” [६३] । पक्षे पवन्तो ॥

हूओ । “ के हू ” [६४] ॥

४२. षड्भिः कुलकम् । हे महाराज तव योधाः कुङ्कुणं प्राप्ताः ।
कीदृशाः । काणेक्षितकृतम् अर्धाक्षनिरीक्षणकरणं कृत्वा दूरस्थिताभिः
गगनाङ्गणगताभिः सुरवधूभिः अप्सरोभिर्दृश्यमानाः एते रणाजिरे
वैरिभिरदृष्टपृष्ठा वैकुण्ठस्वर्गम् आसाद्य नः पतयो भविष्यन्तीति सस्पृहं
विलोक्यमाना अवष्टम्भं कुर्वन्तः चित्तधैर्यम् आदधाना वैरिसुभटानां च
अतिविष्टम्भकरणाः “ बहुलम् एतन्निदर्शनम् ” इति तुरादिवचनाद् रामो
राज्यम् अकारयद् इतिवत् स्वार्थे णिचि निश्चेष्टताजनकाः ॥

४३. कलासु शस्त्रादिशिक्षासु श्रमं करिष्णवः अभ्यासं विधातारः ।
अमोघं वैरिविजयेन सफलं मन्युना ओष्ठमालिन्यकरणं तत्
प्रकाशयन्तः दर्शयन्तः । अशिथिलीभवनम् अलम्बनं च करिष्णवः ।
सप्रयत्नग्रहणाद् निश्चलाः सुस्थानस्थाश्चेत्यर्थः । एवंभूता असयश्च

कम्मन्तमेत्त^१-मन्निअ-रिउणो गुललन्त-सामिणो विजये ।

दाउं वसुमझरन्ता पहु-आदेसं च झुरन्ता ॥ ४४ ॥

जुद्धेण भैरावन्ता राम-कहं भारहं भलावन्ता ।

निअ-कुल-कमं लढन्ता सुमरन्ता खत्तिआचारं ॥ ४५ ॥

वीर-वरणं सरन्ता पयरन्ता सामिणो पसायं च ।

वावण्ण-वीर-कह-विम्हरावणा वइर-पम्हुहणा ॥ ४६ ॥

फलकाः खेटकाश्च येषां ते तथा । दल इति देश्यः सैन्यार्थे । रिपुसैन्ये निःपतनम् आच्छोटनं वा कुर्वन्तः ॥

४४. क्षुरं कुर्वाणा एव क्षुरकुर्वाणमात्राणि । अत्र च क्षुरशब्देन क्षुरविधेयं शिरस्तुण्डमुण्डनादि कर्मोच्यते । अतो नापितमात्राणि मनिता रिपवो यैस्ते तथा । स्वामिनः स्वप्रभोर्विजये विजयनिमित्तं स्वकुलदेवतादि प्रति चाटु कुर्वाणाः । वसु विभूतिं दत्त्वा वर्णनापर-बन्दिजनाय वितीर्य अस्मरन्तः दानशौण्डत्वाद् अजानानाः प्रभ्वादेशं स्वामिप्रदत्तशिक्षां च स्मरन्तः मनसि धारयन्तः ॥

४५. युद्धेन तादृक्संप्राप्तेन कृत्वा रामकथां रामरावणयुद्धवृत्तान्तं स्मरयन्तो ज्ञापयन्तः । भारतं च कौरवपाण्डवयुद्धप्रतिपादकग्रन्थ-विशेषम् । कौरवपाण्डवयुद्धमित्यर्थः । स्मरयन्तः निजकुलकर्म रणाङ्गण-भङ्गपराङ्मुखस्वपूर्वपुरुषसमाचारं स्मरन्तः । क्षत्रियाचारं नष्टपृष्ठानुसरण-पतितप्रहारपरिहाररूपं वीरव्रतं स्मरन्तः ॥

४६. वीरवरणम् अनेन सह मया योद्धव्यमिति प्राकृतप्रतिसुभट-युद्धाङ्गीकारं स्मरन्तः अवबुध्यमानाः स्वामिनः प्रसादं च स्मरन्तः । द्विपञ्चाशद्वीरकथायाः शूद्रकौर्वादिवीरचरित्रस्य विस्मरणाः तत्कथां विस्म-रतो लोकान् प्रयुञ्जानाः । वैरस्य स्मरणाः एतैः सह अस्मद्भुर्तुर्विरोध इति स्मर्तारः ॥

पम्हुसिअ-अन्न-कजा विम्हारिअ-वाणरिन्द-बल-ललिआ ।
वीसारिअ-रिउ-मन्ता तुह जोहा कुङ्कुणं पत्ता ॥ ४७ ॥
सीह-रव-पोक्कणा ते कोकन्ता किं पि सच्च-वाहरणा ।
उव्वेल्लिर-तुरय-पयल्लिरेभ-चडिआ पसरिआ अ ॥ ४८ ॥

४७. विस्मृतान्यकार्याः । रणरसिकतया त्यक्तापरप्रयोजना इति भावः । विस्मारितं निजानुपमपराक्रमेण लोकानां स्मृतिपथम् अवतरत् निषिद्धं वानरेन्द्रबलस्य सुग्रीवशौण्डीर्यस्य ललितं स्फूर्तिर्यैस्ते तथा । विस्मारितः विस्मरन् स्मृतिपथाद् उत्तरन् प्रमुक्तः रिपुमन्त्रः अस्माभिरेवमेवं योद्धव्यम् इत्यादिशत्रुपर्यालोचो यैस्ते तथा । अस्मद्भटारब्धानां प्रतिभटानां सर्वं युद्धकरणं विस्मृतम् इति भावः ॥

कुणसु । करिउं । “कृगेः कुणः” [६५] । कृगेरित्यधिकारः उत्तरसूत्राष्टके श्रेयः ॥

णिआरिअं । “काणेक्षिते णिआरः” [६६] ॥

संदाणन्ता । अइनिट्ठहावणा । “निष्ठम्भावष्टम्भे णिट्ठह-संदाणं” [६७]”

वावम्फिरा । “श्रमे वावम्फः” [६८] ॥

णिव्वोलणं । “मन्युनौष्ठमालिन्ये णिव्वोलः” [६९] ॥

अपयल्लिर । शैथिल्यलम्बने पयल्लः” [७०] ॥

णीलुञ्छन्ता । “निष्पाताच्छोटे णीलुञ्छः” [७१] ॥

कम्मन्त । “क्षुरे कम्मः” [७२] ॥

गुललन्त । “चाटौ गुललः” [७३] ॥

अझरन्ता । झूरन्ता । भरावन्ता । मलावन्ता । लढन्ता । सुमरन्ता । सरन्ता ।

पयरन्ता । विम्हरावणा । पम्हुहणा । “स्मरेर्झर-झूर-भर-भल-लढ-विम्हर-सुमर-पयर-पम्हुहाः” [७४] ॥

पम्हुसिअ । विम्हारिअ । वीसारिअ । “विस्सुः पम्हुस-विम्हर-वीसराः” [७५] ॥

४८. सिंह्रवस्य व्याहरणाः प्रतिभटान् प्रति सिंहनादान्

अहं महमहन्त-णीहरिअ-मद-जले सिन्धुरम्मि चडिऊण ।
ठाणाओ नीलिओ कुङ्कुणाहिवो नीसरन्त-बलो ॥ ४९ ॥
वरहाडिआ गढाओ रण-धाडिअ-रक्खणा भडा तस्स ।
जग्गिअ-खग्गा रण-जागरा य आअड्ढिआ तत्तो ॥ ५० ॥

मुञ्चन्तः । किम् अपरे मृता इदानीम् इत्यादि व्याहरन्तो जल्पन्तः ।
 सत्यव्याहरणाः स्ववचनप्रतिपन्नार्थनिर्वाहकत्वाद् अवितथभाषकाः ।
 प्रसृतवराः सत्वरं गमनशीला ये तुरंगमाः प्रसृमराश्च य इमाः कुञ्जरा-
 स्तेषु आरूढाः स्थिताः । प्रसृताः परबलमनु प्रचलिताश्च ॥

पोक्कणा । कोक्कन्ता । वाहरणा । “ व्याहृगेः कोक्क-पोक्कौ ” [७६] ॥

उव्वेळ्ळिर । पयळ्ळिर । पसरिआ । “ प्रसरेः पयल्लोवेळ्ळौ ” [७७] ॥

४९. अथ युष्मद्योधप्रसरणानन्तरं प्रसरद्गन्धं निःसृतं गण्डादि-
 स्थानसप्तकाद् निर्गतं मदजलं यस्य स तथा तस्मिन् सिन्धुरे कुञ्जरे
 आरूढ स्थानात् स्वपत्तनमध्याद् निःसरत् पृष्ठतो निर्गच्छद् बलं सैन्यं
 यस्य स तथा कुङ्कुणाधिपो मल्लिकार्जुनाख्यनृपः निःसृतः ॥

महमहन्त । “ महमहो गन्धे ” [७८] ॥

५०. गढेति देश्यो दुर्गो । तस्माद् निःसृताः । रणान्निःसृतानां कातर-
 तथा संग्रामाङ्गणान्निर्गतानां रक्षणाः तद्व्याघातपरापरसुभटनिवारकत्वेन
 त्रायकाः । जागरिताः शत्रुप्रहाराय कोशेभ्यो निःकाशिता इत्यर्थः ।
 खड्गा यैस्ते तथा । जाग्रतीत्यचि जागराः रणाय जागराः सावधानाश्च
 तस्य कुङ्कुणाधिशस्य भटास्ततः दुर्गनिर्गमानन्तरं व्यापृताः परस्परं
 युद्धाय प्रवृत्ताः ॥

णीहरिअ । नीलिओ । नीसरन्त । वरहाडिआ । धाडिअ । “ निःसरे-
 णीहर-नील-धाड-वरहाडाः ” [७९] ॥

जग्गिअ । जागरा । “ जाग्रैर्जग्गः ” [८०] ॥

समरम्मि वावरन्ता साहड्डिअ-पर-बला असंवरीआ ।

अणसाहरिअ-प्पेम्मामरीहि सन्नामिआ वरिउं ॥ ५१ ॥

आदरिअ-वीर-वरणा मारन्ते पहरिउं पयट्ठा व ।

अणओहिअ-भड-माणा ओरसिआ इव सिवस्स गणा ॥ ५२ ॥

ओअरिअ दीहिआओ अचयन्तीकय-तरन्त-सुहडेहिं ।

तीरन्ताण वि पारन्तएहिं तेहिं कयं जुज्झं ॥ ५३ ॥

५१. समरे व्याप्रियमाणाः प्रवर्तमानाः संवृतं युगपद् अभिघात-
प्रवृत्तत्वेन भयजननात् पिण्डीकृतं परबलं यैस्ते तथा । असंवृताः
भयाभावाद् यथेच्छं विचरिताः । असंवृतम् उच्छलन् प्रेम यासां ताः
असंवृतप्रेमाणस्ताश्च ता अमर्यश्च ताभिर्वरितुं वरणं कर्तुम् आहताः
अङ्गीकृताः ॥

आअड्डिआ । वावरन्ता । “व्याप्रेराअड्डुः” [८१] ॥

साहड्डिअ । असंवरीआ । अणसाहरिअ । “संवृगेः साहर-साहट्ठौ” [८२] ॥

५२. आहतवीरवरणाः । अनेन परबलवीरेण सह मया योद्ध-
व्यम् इति कृतप्रतिज्ञा इत्यर्थः । अनवतीर्णः अभ्रष्टः भटमानः सुभटा-
भिमानो येषां ते तथा । प्रहरतः प्रहारान् ददतः प्रहर्तुं प्रवृत्ताः ।
एवं च मर्त्यासंभान्वयतथाविधयुद्धविधानाद् मन्यन्ते शिवस्य गणा इव
अवतीर्णाः स्वर्गलोकाद् आयाताः ॥

सन्नामिआ । आदरिअ । “आहगेः सन्नामः” [८३] ॥

मारन्ते । पहरिउं । “प्रहगेः सारः” [८४] ॥

५३. अशक्नुवत्कृताः असमर्थीकृताः शक्नुवत्सुभटा यैस्ते तथा
तैः शक्नुवतामपि मध्ये शक्नुवद्भिस्तैः कुङ्कुणाधिपमटैः दीर्घिकातः

सक्न्तो अणथक्किअ-सलहिअ-सर-वरिसणो निवो ताण ।
 मणि-खचिअ-कणय-वेअडिअ-माठिओ पहरिउं लग्गो ॥ ५४
 दिन्नमसोल्लिअ-मंसासणाण अणपउलिअं तओ मंसं ।
 अरि-पयण-पयावेणं तेणं सर-मिछिरेण रणे ॥ ५५ ॥

अवतीर्य युद्धं कृतम् । समैरतूर्यनिर्घोषश्रवणप्रवृद्धोत्साहत्वेन तदैव
 स्नानाद्यपहाय संग्रामः प्रारब्ध इति भावः ॥

अणओहिअ । ओरसिआ । ओअरिअ । “अवतरेरोह-ओरसौ” [८५] ॥

५४. शक्नुवन् इतरसुभटापेक्षया समर्थः । अफक्कितम् अनीचै-
 र्गतम् । सर्वोत्कृष्टमित्यर्थः । अत एव श्लाघितं शरवर्पणं यस्य स तथा ।
 मणिभिः खचितः कनकेन खचितो माठिर्यस्य स तथा । मणिस्वर्ण-
 निर्मितसंनाह इत्यर्थः । [नृपः] ताण इति द्वितीयायाः षष्ठी [३.१३४]
 इति तान् गूर्जरसुभटान् प्रहर्तुं लग्नः ॥

अचयन्तीकय । तरन्त । तीरन्ताण । पारन्तएहि । सक्न्तो । “शकेश्वय-
 तर-तीर-पाराः” [८६] ॥

अणथक्किअ । “फक्कस्थक्कः” [८७] ॥

सलहिअ । “श्लाघः सलहः” [८८] ॥

खचिअ । वेअडिअ । “खचेवैअडः” [८९] ॥

५५. अरीणां पचनो दाहकः प्रतापो यस्य स तथा तेन शरमोक्षण-
 शीलेन रणे तेन नृपेण अपक्वमांसस्य अशनानां भक्षकाणां गृध्रादीनाम्
 अपक्वं मांसं ततः शरमोक्षणानन्तरं दत्तम् । अनेके सुभटास्तेन व्यापा-
 दिताः सन्तो गृध्रादिभक्ष्या अभूवन्निति भावः ॥

असोल्लिअ । अणपउलिअं । पयण । “पचेः सोल्ल-पैउल्लौ” [९०] ॥

उस्सिकिअ-सङ्केणं पच्छा अवहेडिउं निअं पि दलं ।
अणछड्डिअ-कुल-धम्मं सीह-झुणी तेण रेअविओ ॥ ५६ ॥
णिह्हुञ्छिअ-भय-पसरो धंसाडिअ-भयमिभं समारूढो ।
मुञ्चन्तो बाणे णिच्चलीअ सो कोह-दुहिअप्पा ॥ ५७ ॥
जूरवणेहि उमच्छन्तेसुं जय-सिरि-अवञ्चिओ समरे ।
नाह अवेहविरेहिं पाईकैहिं न वेलविओ ॥ ५८ ॥

५६. मुक्तशङ्केन अवगणितपरपक्षभयेन तेन नृपेण अमुक्तकुल-धर्मम् अत्यक्तक्षत्रियाचारं निजमपि । दलेति देश्यः सैन्ये । तत् पश्चाद् मुक्त्वा । अतिवीर्यात् स्वबलस्य अग्रे भूत्वेत्यर्थः । सिंहध्वनिमुक्तः । अयम् अहं युष्माकं कृतान्त इह आगत इति अस्मद्वलस्य निकटीभूय रणे जगर्जेत्यर्थः ॥

५७. मुक्तभयप्रसरः मुक्तभयं तथाविधानेकास्त्रपातेपि निर्भीकम् इमं समारूढः क्रोधदुःखितात्मा रोषाग्निसंतप्तगात्रः स नृपः बाणान् मुञ्चन् दुःखम् अमुञ्चत् ॥

मिह्लिरेण । उस्सिकिअ । अवहेडिउं । अणछड्डिअ । रेअविओ । णिह्हुञ्छिअ । धंसाडिअ । मुञ्चन्तो । “ मुचेस्सड्डावहेड-मेह्लोस्सिक-रेअव-णिह्हुञ्छ-धंसाडाः ” [९१] ॥

णिच्चलीअ । “ दुःखे णिच्चलः ” [९२] ॥

५८. त्रिभिर्विशेषकम् । हे नाथ कुमारपाल नृप कुङ्कुणाधीशः रचितव्यूहे विहितरचनाविशेषे गूर्जरसैन्ये प्रदेशम् अरचयत् । प्रति-भटपरासनेन आत्मसैन्यस्य अवकाशं चकारेत्यर्थः । तथा निजां यशोलक्ष्मीं समारचयत् । कीदृशः । वञ्चयत्सु विप्रतारकेषु वञ्चकैः । अतिच्छलयुद्धकुशलैरित्यर्थः । तैः सह समरे सति जयश्रिया

१ B निह्हुठिअ. २ C पायकै°. ३ CD add सत्. ४ B निह्हुडिअ.
५ D °पाल स कु°.

उग्गाहिअ-जय-पइन्नो अवहिअ-वूहम्मि गुज्जर-दलम्मि ।

विडविड्डीअ पएसं तत्कालं रइअ-रोमञ्चो ॥ ५९ ॥

सारविए रण-छेत्ते उवहत्थिअ-आउहेहिं जुज्झन्तो ।

केलाइआउहो सो निअं समारीअ जस-लच्छि ॥ ६० ॥

पहु-कज्ज-समारचणेण सिञ्चिओ तुह बलेण वाणेहिं ।

सीभर-सिम्पिअ-वसुहो मय-सेअणओ इभो तस्स ॥ ६१ ॥

अवञ्चितः । अवञ्चयितुमिः अवञ्चनाशीलैः पदातिभिः न वञ्चितः न विप्रलब्धः । छलयुद्धे प्रकटयुद्धे च अस्यैव जयोभूदित्यर्थः ॥

५९. रचितजयप्रतिज्ञः कृतपरबलभङ्गाङ्गीकारः । तत्कालं युद्धा-
वसरे रचितरोमाञ्चः विहितपुलकः ॥

६०. रणक्षेत्रे समारचिते काष्ठकण्टकपाषाणाद्यपनयनेन समी-
कृते समारचितायुधैः उत्तेजितास्त्रैः सह समारचितायुधो युध्यमानः
संप्रहरन् ॥

जूरवणेहि । उमच्छन्तेसुं । अवञ्चिओ । अवेहविरेहिं । वेलविओ । “ वञ्चे-
वेंहव-वेलव-जूरवोमच्छाः ” [९३] ॥

उग्गाहिअ । अवहिअ । विडविड्डीअ । रइअ । “ रचेरुग्गाहावह-
विडविड्ढाः ” [९४] ॥

६१. हे महाराज प्रभुकार्यसमारचनेन स्वामिकार्यविधायकेन तव
बलेन वाणैः कृत्वा तस्य कुङ्कुणाधीशस्य शीकरैर्नासाप्रसक्तपृषत्कैः
सिक्ता वसुधा येन स तथा मदेन सप्तस्थानक्षरन्मदजलेन सेचकः
भूतलस्य उक्षकः इभः सिक्तः । प्रोत इति भावः ॥

सारविए । उवहत्थिअ । केलाइअ । समारीअ । समारचणेण । “समारचे-
रुवहत्थ-सारव-समार-केलायाः ” [९५] ॥

सिञ्चिओ । सिम्पिअ । सेअणओ । “ सिचेः सिञ्च-सिम्पौ ” [९६] ॥

पडिसुहडे पुच्छन्ता गजन्ता ठिकमाण-वसह व्व ।
 अह बुक्किआ तुह भडा कुङ्कुण-देसाहिं दहुं ॥ ६२ ॥
 अग्घिअ-वम्मा छज्जिअ-सिरिक्कया मण्डलग्ग-सहिअ-करा ।
 रोहिअ-सेन्ना रीरिअ-रणङ्गणा राइआ ते अ ॥ ६३ ॥
 आउड्डिअ-रह-चक्कं खुप्पन्त-हयं णिउड्डमाणेभं ।
 बुड्डन्त-भडं कस्सि-रुहिर-मज्जणे ताण आसि रणं । ६४ ॥

६२. गर्जदृषभा इव सदर्पनिनदद्रवेन्द्रा यथा गर्जन्तो निनादं
 कुर्वाणाः सन्तः प्रतिसुभटान् पृच्छन्तः अथ हस्तिनि शरवर्षानन्तरं तव
 भटाः कुङ्कुणदेशाधिपं दृष्ट्वा अयमसाविहास्त इति विज्ञाय गर्जिताः
 हतोयं जितमस्माभिरित्यादि सदर्पं निनदिताः ॥

पुच्छन्ता । “ प्रच्छः पुच्छः ” [९७] ॥

गजन्ता । बुक्किआ । “ गर्जेबुक्कः ” [९८] ॥

ठिकमाण । “ वृषे^९ ठिकः ” [९९] ॥

६३. राजितवर्मणः प्रदीप्तसंनाहा राजितशिरस्काः शोभित-
 शिरस्त्राणा मण्डलाग्रराजितकराः खड्गविभ्राजितहस्ता राजितं सैन्यं
 यैस्ते तथा राजितरणाङ्गणास्ते तव भटा राजितौश्च ॥

अग्घिअ । छज्जिअ । सहिअ । रोहिअ । रीरिअ । राइआ । “ राजेरग्घ-
 छज्ज-सह-रीर-रेहाः ” [१००] ॥

६४. मज्ज्यते अस्मिन् इति मज्जनं करिरुधिरं च तद् मज्जनं च
 तस्मिन् । यावति करिरुधिरे मज्ज्यते तावतीत्यर्थः । करिणां रुधि-
 राणि तेषु मज्जने बुडने सति वा । मग्नरथचक्रं बुडितरथपादं मज्जद्वयं
 मज्जदिभं मज्जद्वटं रणं तेषां गूर्जरकुङ्कुणभटानाम् आसीत् जातम् ॥

१ C बुक्किआ, २ C सरिक्क°. ३ C बुक्किआ. ४ So BC and A too,
 though the vrtti appears to consider वृषेः as the reading.

५ D राजिताश्च कामिताश्च. ६ B om. तद् मज्जनं च.

आरोलिअ-सर-माला-वमालणो मल्लिअज्जुणो राया ।
पुञ्जिअ-पहु-लज्जिर-गुज्जरेहि जीहाविओ तेहि ॥ ६५ ॥
ओसुकन्तो तेअण-गिराहि सो खत्त-धम्म-लुहण-भडे ।
उग्घुसिअ-सेल्ल रोसाणिआसिणो के वि सिक्खविही ॥ ६६ ॥
लुञ्छन्ता धम्म-जलं कज्जल-पुञ्जिअ-मुह व्व तेण भडा ।
पर-तेअ पुंसणेणं फुसिअ-जसा हक्किआ के वि ॥ ६७ ॥

आउड्डिअ । खुप्पन्त । णिउड्डुमाण । वुडुन्त । मज्जणे । “ मस्जेराउड्डु-
 णिउड्डु-वुड्डु-खुप्पाः ” [१०१] ॥

६५. पुञ्जिता राशीकृता याः शरमालास्तासां पुञ्जको विस्तारकः
 मल्लिकार्जुनो राजा पुञ्जिता भयैवशात् पिण्डीभूता अत एव प्रभोः
 स्वस्वामिनो लज्जितारः कथं वयम् एवंविधा मुखं दर्शयिष्याम इति
 लज्जनशीला ये गूर्जरास्तैः लज्जितः कथम् एतैर्भृत्यमात्रैर्युध्ये इति लज्ज-
 मानः तैस्तथाभूतैर्लज्जितो लज्जां प्रापितः ॥

आरोलिअ । वमालणो । पुञ्जिअ । “ पुञ्जेरारोल-वमालौ ” [१०२] ॥
 लज्जिर । जीहाविओ । “ लस्जेर्जीहः ” [१०३] ॥

६६. तेजन्यः अमर्षजनिका या गिरः उक्तयस्ताभिः रे रे क्षत्रिया
 मा पलायध्वम् इत्यादिवाग्भिः । संस्कृते सनम् अन्तरेण गुतिजादीनाम्
 अप्रयोग इति ओसुकन्तो इत्यस्य धात्वन्तरेण अर्थः कथ्यते । दीपयन् । यन्मते
 सनम् अन्तरेणापि प्रयोगस्तन्मते तेजमान इत्यपि भवति । स मल्लिकार्जुननृपो
 मृष्टाः उत्तेजिताः । सेल्लेति देश्यः । कुन्ता यैस्ते तथा । ते च मृष्टा-
 सयश्च ते तथा तान् क्षत्रधर्ममार्जनभटान् क्षत्रियाचारनिर्मलीकारक-
 सुभटान् कानपि अशिक्षयन् शस्त्रैरताडयन् ॥

ओसुकन्तो । तेअण । “ तिजेरोसुकः ” [१०४] ॥

६७. धर्मजलं स्वेदोदबिन्दून् मृजन्तः वस्त्रादिना उत्पुंसयन्तः ।

१ BC om. °णिउड्डु°, though they give the example
 णिउड्डुमाण. २ BC भटावशात्. ३ B om. पुञ्जिअ.

पहु-नामापुसंणो धम्माहुलणो वेरि-नाम-मज्जणओ ।
 तं मूरीअ गइन्दं गुज्जर-लोओ अवेमइओ ॥ ६८ ॥
 स्रडिअ-सुहडो स्ररिअ-तुरंगमो विरिअ-बाण-पसरो य ।
 मुसुमूरिअ-सिरताणो करञ्जिओ कुङ्कुणाहिवाई ॥ ६९ ॥
 पविरञ्जिआतवत्तो नीरञ्जिअ-विजय-वेजयन्तीओ ।
 सो लूण-सीस-कमलो कओ तुहाभञ्जिअ-भडेहि ॥ ७० ॥

जेष्थत्यधुनास्मान् असाविति विच्छायवदनत्वाद् उत्प्रेक्ष्यन्ते । कज्जल-
 मृष्टमुखा इव अञ्जनलिप्तानना इव । मृष्टयशसः अपासितकीर्तयो
 भटाः परतेजोमार्जनेन शत्रुप्रतापविध्वंसकेन तेन मल्लिकार्जुननृपेण
 निषिद्धाः अग्रतो विचरन्तः सिंहनादेन निरस्ताः ॥

६८. प्रभुनाम्नः अमार्जनः तादृश्यपि संग्रामे संमुखीनत्वाद् अनु-
 त्पुंसकः । प्रकटीकारक इत्यर्थः । धर्माभार्जनः क्षत्रधर्मानपासकः ।
 वैरिनामभार्जकः वैरिविनाशेन तन्नाम्नोपि ध्वंसकः । अभग्रो गूर्जर-
 लोकः अस्मद्वलवीरजनः तं प्राग्व्यावर्णितस्वरूपं गजेन्द्रं मल्लिकार्जुन-
 नृपहस्तिनम् अमाङ्गीत् शस्त्रैर्मैत्सीत् ॥

लुहण । उग्घुसिअ । रोसाणिअ । लुञ्छन्ता । पुञ्छिअ । पुंसणेणं ।
 फुसिअ । अपुसणो । अहुलणो । मज्जणओ । “ मृजेरुग्घुस-लुञ्छ-पुञ्छ-पुंस-
 फुस-पुस-लुह-हुल-रोसाणाः ” [१०५] ॥

६९. भग्नसुभटः रणाङ्गणनष्टपदातिवर्गो भग्नतुरंगः ध्वस्तहयो भग्न-
 बाणप्रसरः खण्डितशरप्रपञ्चो भग्नशिरस्त्राणः लूतशिरस्कश्च कुङ्कुणाधि-
 पतिर्भग्नः शस्त्रैर्भिन्नः ॥

७०. भग्नतपत्रः छिन्नच्छत्रो भग्नविजयवैजयन्तीकः छिन्नविजय-
 सुवार्तोर्ध्वीकृतपताकः स मल्लिकार्जुननृपः लूनशीर्षकमलः तव

१ BC °पुसणो though they have °पुसणो in the commentary.

२ B मुसमू°. ३ BD °सूवार्तो; C °सूवार्तो°.

नय-पडिअगिर अणुवच्चिओ सि दाहिण-दिसाइ तुममिण्हि ।

विढविअ-कुङ्कुण-सत्तङ्ग-संपओ अज्जिअ-जसोह ॥ ७१ ॥

पहु सिरि-नयर-सिरीए जुज्जसि जुप्पसि तिलङ्ग-लच्छीए ।

जुज्जसि कच्चि-सिरीए भुज्जन्तो दाहिणिं इण्हि ॥ ७२ ॥

सिन्धु-वई तुह चमढण-वेलिछो तुमइ दिन्न-चड्डणओ ।

न जिमइ दिवसे जेमइ निसाइ पच्छिम-दिसाइ तह ॥ ७३ ॥

अभग्रभटैः महासंप्रामविमर्देपि अपराङ्मुखैर्विरैः कृतः विहितः । व्यापा-
दित इत्यर्थः ॥

मूरीअ । अवेमइओ । सूडिअ । सूरिअ । विरिअ । मुसुमूरिअ । करज्जिओ ।
पविरज्जिअ । नीरज्जिअ । अमज्जिअ । “ भज्जेवैमय-मुसुमूर-मूर-सूर-सूड-विर-
पविरज्ज-करज्ज-नीरज्जाः ” [१०६] ॥

७१. हे नयानुव्रजितः नीत्यनुगमनशील अर्जिता आत्मसात्कृता
कुङ्कुणानां सत्ताङ्गसंपत् स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलरूपलक्ष्मीर्येन स
तथा । अत एव अर्जितयशओघ, असि त्वं दक्षिणदिशा अनुव्रजितः
अनुगतः । दक्षिणदिक्स्वामी संवृत्त इत्यर्थः ॥

पडिअगिर । अणुवच्चिओ । “ अनुव्रजेः पडिअग्गः ” [१०७] ॥

विढविअ । अज्जिअ । “ अज्जेविढवः ” [१०८] ॥

७२. हे प्रभो कुमारपालनृप दक्षिणाम् अवाचीं दिशम् इदानीं
भुञ्जानः उपभोगयन् श्रीनगरश्रिया युनक्षि युक्तो वर्तसे । तिलङ्गलक्ष्म्या
युनक्षि । काञ्चीश्रिया च युनक्षि । दक्षिणदिग्विजयात् तदन्तर्वातिदेश-
स्वामित्वम् आप्नोसीति भावः ॥

जुज्जसि । जुप्पसि । जुज्जसि । “ युजो जुज्ज-जुज्ज-जुप्पाः ” [१०९] ॥

७३. तथा तव भोजनस्य वेला विद्यते यस्य स भोजनवेलावान् ।

तम्बोलं न समाणइ कम्मण-काले वि नण्हए जवणो ।
 विसए अ नोवभुञ्जइ भएण तुह वसुह-कम्मवण ॥ ७४ ॥
 मणि-गढिअ-कणय-घडिआहरणे उव्वेसरो वर-तुरङ्गे ।
संगलिअ लक्ख-सङ्गे पेसइ तुह रिउ-असंघडिओ ॥ ७५ ॥
हरिस-मुरिआणणो सो महि-मण्डण कासि-रीडणो राया ।
टिविडिक्कइ तुह वारं हय-चिञ्चिअ-हत्थि-चिञ्चइअं ॥ ७६ ॥

भवतो वेलाधर इत्यर्थः । त्वया दत्तभोजनः जीवत्वसौ वराक इत्यनु-
 कम्पया वितीर्णप्रासमात्रजनकदेशः पश्चिमदिशः सिन्धुपतिः प्रतीची-
 दिक्संघन्धिस्वामी दिवसे न भुङ्क्ते निशायां भुङ्क्ते । स्वाम्यसाक्षात्कारे
 वेलाधरा रात्रौ भुञ्जत इति स्थितिः ॥

७४. हे वसुधोपभोजक पृथ्वीपालक तव भयेन हेतुना जवनः
 जवनदेशाधीशः ताम्बूलं न भुङ्क्ते । भोजनकालेपि न भुङ्क्ते । विषयांश्च
 शब्दादीन् देशान् वा नोपभुङ्क्ते । सर्वं ताम्बूलास्वादनादि मुक्त्वा केवल-
 त्वदाराधनोपायान् अधीत इत्यर्थः ॥

भुञ्जन्तो । चमढण । चडुणओ । जिमइ । जेमइ । समाणइ । कम्मण ।
 अण्हए । “ भुजो भुञ्ज-जिम-जेम-कम्माण्ह-समाण-चमढ-चडुः ” [११०] ॥

उवभुञ्जइ । कम्मवण । “ वोपेन कम्मवः ” [१११] ॥

७५. रिपुभिः असंघटितः भवद्विपक्षपृथग्भूतः सन् उव्वेईवरः
 मणिघटितकैनकघटिताभरणानि संघट्य मेलयित्वा लक्षसंख्यान् । प्रभू-
 तान् इत्यर्थः । वरतुरंगमांश्च तव प्रेषयति भवन्निमित्तम् उपदौकयति ॥

गढिअ । घडिअ । “ घटेगढः ” [११२] ॥

संगलिअ । असंघडिओ । “ समो गलः ” [११३] ॥

७६. हे महीमण्डन धरित्रीभूषक हर्षेण प्रसन्नो मयि महाराज

१ C उच्चेसरो. २ B om. °क°. ३ B om. from भुंक्ते to रात्रौ. ४ C °त्कारे वेला°. ५ C °विपक्षे. ६ C उच्चैश्चरः. ७ B °घटित°.

चिञ्चिल्लिओ अखुडिअ-भत्तीइ तुमम्मि मगह-देस-निवो ।
उक्खुडिअ-पुव्व-गव्वो अतुडिअं पाहुडं देइ ॥ ७७ ॥
अखुडिअ-गमणमतोडिअ-मदमतुडिअ-लक्खणं महेभ-कुलं ।
अणिलुक्कन्त सिणेहो गउडो पेसीअ तुज्झ कए ॥ ७८ ॥
लुक्किअ-जसमुद्धरिअ-पयावमुद्धुक्किअ-मेइणि काही ।
घोलन्ती तुह सेणा भय-घुलिअं कन्नउज्जेसं ॥ ७९ ॥

इति प्रमोदेन स्फुटिताननः विकसितमुखः काशेर्मण्डनः शोभाजनकः ।
 वाराणसीस्वामीत्यर्थः । स सर्वप्रसिद्धः तव हयैर्मण्डितं शोभितं तत्तथा
 तच्च तद्वस्तिमण्डितं च तत्तथाभूतं द्वारं मण्डयति । मध्यम् आविशन्
 प्रत्यहं दौवारिकेण निषिद्धः प्रायः सिंहद्वारमेव अलंकरोतीत्यर्थः ॥

सुरिअ । “ हासेन स्फुटेर्मुः ” [११४] ॥

७७. त्वयि अतुडितभक्त्या अखण्डितबहुमानेन मण्डितो भूषितः
 तुडितपूर्वगर्वः गलितप्राच्याभिमानो मगधदेशनृपः अतुडितं निरन्तरं
 प्राशृतं रत्नादिदौकनं ददाति तुभ्यं प्रयच्छति ॥

मण्डण । रीडणो । टिविडिक्कइ । चिञ्चिअ । चिञ्चइअं । चिञ्चिल्लिओ ।
 “ मण्डेश्चिञ्च-चिञ्चअ-चिञ्चिल्ल-रीड-टिविडिक्काः ” [११५] ॥

७८. अतुडितस्नेहः अनपगतप्रीतिः गौडः गौडदेशाधिपतिस्तव
 कृते अतुडितगमनम् अखण्डितपादन्यासम् अतुडितमदं निरन्तरा-
 निवृत्तदानप्रवाहम् अतुडितलक्षणं संपूर्णलक्षणोपेतं महेभकुलं प्रैषीत्
 प्राहिणोत् ॥

७९. हे नृप तव सेना घूर्णमाना चलन्ती सती तुडितयशसं
 विगलितक्रीतिं तुडितप्रतापं गततेजसं तुडितमेदिनीकं भग्नावनिम् ।

तुज्झ पहल्लिर-सिविरे घुम्माविअ-ढंसमाण-कुम्मम्मि ।
 दिट्ठे वि दसण्ण-वई विवट्टमाणो भए मरही ॥ ८० ॥
अणकढिअ-दुद्ध-सुइ-जस पयाव-धम्मट्ठिआरि-जस-कुसुम ।
 तुह गण्ठिअ-वूहेणं विरोलिओ तस्स पुर-जलही ॥ ८१ ॥

बाहुलकाद् अत्र कप्रत्ययाभावः । भयघूर्णितं साध्वसचकितं कन्यकुब्जे-
 शम् अकार्षीत् ॥

अखुट्ठिअ । उक्खुडिअ । अतुट्ठिअं । अखुडिअ । अतोडिअ । अतुडिअ ।
अणिलुक्कन्त । लुक्किअ । उल्लुरिअ । उल्लुकिअ । “ तुडेस्तोड-तुड-खुट्ट-खुडो-
क्खुडोल्लुक-णिलुक्क-लुक्कोल्लूराः ” [११६] ॥

८०. हे भूपते तव घूर्णितञ्चलितो विवर्तमानः धराधस्तिष्ठन् कूर्मो
 येन स तथा तस्मिन् घूर्णयितुं विचरणशीलं यच्छिबिरं स्कन्धावार-
 स्तस्मिन् दृष्टेऽपि । आस्तां युध्यमाने । दशार्णपतिः भये विवर्तमानः सन्
 अन्नियत प्राणान् अमुचत् ॥

घोलन्ती । घुलिअं । पहल्लिर । घुम्माविअ । “घूर्णो घुल-घोल-घुम्म-पहल्लाः”
[११७] ॥

ढंसमाण । विवट्टमाणो । “ विवृतेर्दंसः ” [११८] ॥

८१. हे अकथितदुग्धशुचियशः अग्न्यनावर्तितक्षीरनिर्मलकीर्ते
 प्रतापधर्मकथितारियशः कुसुम तेजस्तापगलापितरिपुकीर्तिपुष्प तव ग्रथित-
 व्यूहेन दृब्धेन सेनानिवेशेन कर्त्रा तस्य दशार्णपतेः पुरमेव अति-
 विस्तीर्णत्वात् जलधिः मथितः रत्नाश्रगजादिलिप्सया विलोडितः ।
 तन्नगरं विलुण्टितम् इत्यर्थः ॥

अणकढिअ । अट्ठिअ । “ कथेरट्ठः ” [११९] ॥

गण्ठिअ । “ ग्रन्थो गण्ठः ” [१२०] ॥

मन्थिअ-दहिणो तुप्पं व घुसलिआ तस्स नयरओ कणयं ।

णिण्हन्तेहिं तुह सेणिएहिं अवअच्छिआ अम्हे ॥ ८२ ॥

तस्स चमूवा समरे गुमज्जिआ तुह भडेहि णिच्चरिआ ।

णिज्झोडणेहि णिल्लूरणा वि अणलूरिअ-पयावा ॥ ८३ ॥

छिन्दिअ-छत्त-दुहाविअ-सिरँक-णिच्छल्लिउत्तमङ्गाण ।

उद्दालिआ दसण्णाण सिरी चालुक-सुहडेहिं ॥ ८४ ॥

८२. हे धराधीश मथितदध्नः तुप्प इति देश्यत्वाद् नवनीतं तदिव तस्य दशार्णपतेः मथिताद् नगरात् कनकं तव सैनिकैस्तैः प्रसिद्धैर्गृह्णद्भिः आददानैर्वयं ह्यदिता हर्षिताः ॥

विरोलिओ । मन्थिअ । घुसलिआ । “मन्थेर्घुसल-विरोलौ” [१२१] ॥

अवअच्छिआ । “ह्यदेरवअच्छः” [१२२] ॥

८३. हे महाराज तस्य दशार्णपतेः छेदनाः शस्त्रैः प्रतिभटानां विदारकाः अत एव अच्छिन्नप्रतापा अखण्डिततेजसोपि । चमूपाः सैनिकास्तव छेदनैर्विदारकैर्भटैश्छिन्नाः सन्तः समरे निषण्णाः स्थिताः । मृता इत्यर्थः । ये छेदना अच्छिन्नप्रतापाश्च ते कथं छिन्ना इति विरोधाभासः अपिशब्दार्थः ॥

गुमज्जिआ । “नेः सदो मजः” [१२३] ॥

८४. छिन्नानि विदारितानि च्छत्राणि येषां ते च छिन्नाः शिरस्का येषां ते च छिन्नानि उत्तमाङ्गानि येषां ते च तथा । तेषां दशार्णानां दशार्णदेशक्षत्रियाणां श्रीः सप्ताङ्गसंपत् चौलुक्यसुभटैः आच्छिन्ना गृहीता ॥

णिच्चरिआ । णिज्झोडणेहि । णिल्लूरणा । अणलूरिअ । छिन्दिअ । दुहाविअ ।

णिच्छल्लिअ । “छिदेर्दुहाव-णिच्छल्ल-णिज्झोड-णिच्चरि-णिल्लूर-दूराः” [१२४] ॥

१ C सिणिएहिं. २ BCD णिच्छो°. ३ BC छदिअ°. ४ BCD °सिरि°. ५ BC घुसलिअं. ६ BCD अवअच्छइ.

तिहुअण-जस-ओअन्दण-रिउ-अच्छेदण-चमूइ पहु तुज्झ ।
 मलिऊण बलं तिउरीसरस्स परिहट्ठिओ माणो ॥ ८५ ॥
 चड्ढिअ-नका मड्ढिअ-महा-तडा खड्ढिआखिलारामा ।
 पन्नाडिअ-द्रह-पङ्का तुज्झ चमूए कया रेवा ॥ ८६ ॥
 पय-मडिअ-पंसु-मसिणे चुलुचुलैमाणानिलेण कय-फन्दे ।
 रेवा-तड-लय-गहणे निव्वलिओ तुह बल-निवेशो ॥ ८७ ॥

८५. हे प्रभो तव । त्रिभुवनयशस आच्छेदना शत्रुभ्यो हठाद्
 ग्राहिका अत एव रिपूणाम् आच्छेदना ध्वंसिका या चमूः सेना
 तथा त्रिपुरीश्वरस्य चेदिनगरीशस्य बलं सैन्यं मृदित्वा मानो मृदितः
 भग्नः ॥

उद्दालिआ । ओअन्दण । अच्छेदण । “आङ्गा ओअन्दोद्दालौ” [१२५] ॥

८६. मृदितनक्रा पिष्टजलचरजीवविशेषा मृदितमहातटा विदारित-
 बृहत्कूला मृदिताखिलारामा भग्नानेकोद्याना मृदितहृदपङ्का विलोडितान्त-
 स्थितनदकर्दमा रेवा नर्मदा तव चम्बा कृता ॥

८७. पादाभ्यां मृदितो यः पांसुस्तद्वद् मसृणे कोमले स्पन्दमाना-
 निलेन किञ्चिद्बहद्वातेन कृत्वा कृतस्पन्दे विहितमनाक्रम्ये रेवातट-
 लतागहने तव बलनिवेशः स्कन्धावरो निष्पन्नः संजातः ॥

मलिऊण । परिहट्ठिओ । चड्ढिअ । मड्ढिअ । खड्ढिअ । पन्नाडिअ । मडिअ ।
 “मृदो मल-मल-परिहट्ट-खड्ड-चड्ड-मड्ड-पन्नाडाः” [१२६] ॥

चुलुचुलैमाण । फन्दे । “स्पन्देक्षुलुचुलः” [१२७] ॥

१ BC दलं. २ BC चुलुचुलु°. ३ C° वारोपि. ४ B खडिअ. ५ B चुलुचुलु°;
 C चुलुचुलु°.

नीपाइअ-जयं-कजं अविअट्टिअ-विक्रमं बलं तुज्झ ।
अविलोट्टिअ-जय-महुराहिवस्स फंसावैही विजयं ॥ ८८ ॥
अविसंवाइ-परिक्खा तणु-पक्खोडण-झडन्त-पंसु-कणा ।
णीहरिअ-नक-चक्रं तुह तुरया जँउणँमुत्तिन्ना ॥ ८९ ॥
रिउ-अकन्दावणयं अखिजमाणं-हयमजूरिअ-भकुलं ।
अविसूरन्त-चमूवं पत्तं महुराइ तुह सेनं ॥ ९० ॥

८८. निष्पादितजयकार्यं प्रसाधितप्रत्यर्थिभङ्गप्रयोजनम् । अविसं-
 वदितः समरसंमर्देपि निर्व्यूढो विक्रमः शौर्यं यस्य तत् तथा [तव]
 बलम् । अविसंवदितः अतिपराक्रमित्वाद् निश्चितो जयो यस्य स
 तथा । स चासौ मर्धुराधिपश्च तस्य विजयं विसमवादयत् । त्वत्सैन्यं
 तं जिगायेत्यर्थः ॥

निव्वलिओ । नीपाइअ । “निरः पदेर्वलः” [१२८] ॥

८९. हे नृप तव अविसंवादिनी अविघटनशीला परीक्षा एते
 शस्त्रैर्भिन्ना अपि सुभटान् रणाङ्गणे न पातयन्तीति विचारो येषां ते
 तथा । तनुशदनेन वपुर्धूननेन शीयमानाः पतन्तः पांसुकणा येभ्यस्ते
 तथा तुरगाः । आक्रन्दितम् उपरिष्ठात् तुरगगमनेन सकरुणं शब्दितं
 नक्राणां चक्रं समूहो यस्यां सा तथा यमुनां कालिन्दीम् उत्तीर्णाः परं
 पारं प्राप्ताः ॥

अविअट्टिअ । अविलोट्टिअ । फंसावैही । अविसंवाइ । “विसंवदेर्विअट्टि-
 विलोट्टफंसाः” [१२९] ॥

पक्खोडण । झडन्त । “शदो झड-पक्खोडौ” [१३०] ॥

९०. हे क्षोणीपते तव रिपूणाम् आक्रन्दनकम् आक्रन्दविधायकम्

१ BD °जइ°. २ BC फंसाविही. ३ BC जउण°. ४ B अखिजमाहय-
 मजूरि; C अखिजमणेहयमजूरि°; it would be admissible to read
 अखिजमाणहयजूरि° (= अखिजमाणहय + अजूरि°.) ५ C निव्वूढो. ६ B
 मधुरा°. ७ BCD फंसाविही.

उत्थङ्घ्रिअ-वारेहिं रुन्धिअ-मग्गेहि हक्माणेहिं ।

कुञ्जन्तेहिं तुह सेणिएहिं जूराविआ रिउणो ॥ ९१ ॥

तुह जायन्त-पवेसे सिन्ने जम्मन्त-परिहवो तत्तो ।

तडिअ-भओ महुरेसो न तड्ढवीआजि-संरम्भं ॥ ९२ ॥

तङ्घ्रिअ-कणय-चएणं विरल्लिअं थिप्पिऊण तुह सेन्नं ।

महुरेसो तणिअ-दिही रक्खीअ निअं पुरिं महुरं ॥ ९३ ॥

अखिद्यमानहयम् अखिन्नेभकुलम् अखिद्यमानचमूपं सैन्यं मथुरायां प्राप्तम् । सुखसुखेन तत् तस्यां गतम् इत्यर्थः ॥

णीहरिअ । अकन्दावणयं । “आक्रन्देणीहरः । [१३१] ॥

अखिजमाण । अजूरिए । अविस्सूरन्त । “खिदेजूर-विसूरौ ” [१३२] ॥

९१. हे नरेन्द्र तव रुद्धद्वारैः वेष्टितप्रतोल्यादिनगरमुखैः अत एव रुद्धमार्गैः निषिद्धवर्त्मभिः । निवारितलोकप्रचारैरित्यर्थः । निषेधद्विः प्रतिभटान् निवारयद्विः कुध्यद्विः सकोपैः सैनिकै रिपवः क्रोधिताः क्रोधं प्रापिताः ॥

उत्थङ्घ्रिअ । रुन्धिअ । “रुधेरुत्थङ्घ्रः ” [१३३] ॥

हक्माणेहिं । “निषेधेर्हक्कः ” [१३४] ॥

कुञ्जन्तेहिं । जूराविआ । “कुधेजूरः [१३५] ॥

९२. हे महीपाल तव जायमानप्रवेशे सैन्ये सति ततः सैन्यात् जायमानपरिभवः अल्पसैनिकत्वाद् उत्पद्यमानतिरस्कारः । अत एव ततभयः प्रभूतसाध्वसः मथुरेशः आजिसंरम्भं समराटोपं नातनिष्ठ न चकार ॥

जायन्त । जम्मन्त । “जनो जा-जम्मौ ” [१३६] ॥

९३. तर्हि किं चकारेत्याह । हे नरेन्द्र ततकनकचयेन कृत्वा

१ BD आक्रन्देणीहरः. २ B om. this example. ३ BC जूराविअ. B मधु°.

सग्गल्लिअन्त-जस-भर जङ्गल-वइणोवसप्पिउं दिण्णा ।

तुह रिउ-झङ्गावण-घण-पयाव-संतप्पिएण गया ॥ ९४ ॥

जस-ओअग्गिअ-तिहुअण तेण कया भत्ति-वाविअ-मणेण ।

असमाणिअ-गुण वहरं समाविउं तुज्झ विन्नत्ती ॥ ९५ ॥

तत्तं तव सैन्यं तृप्त्वा संतोष्य मथुरेशस्ततः प्रवृत्तिः विहितचित्तसौस्थ्यः
सन् निजां पुरीं मथुराम् अरक्षत् ॥

तडिअ । तडुविअ । तडुअ । विरल्लिअं । तणिअ । “तनेस्तड-तडु-
तडुव-विरल्लाः” [१३७] ॥

थिप्पिऊण । “तृपस्थिणः” [१३८] ॥

९४. हे स्वर्गोपसर्पद्यशोभर त्रिदिवोल्लसत्कीर्तिनिकर उपसर्पितुं त्वाम्
आश्रयितुं जङ्गलपतिना सपादलक्षाधिपेन रिपूणां संतापको यो घन-
प्रतापः प्राज्यं त्वदाज्ञानैङ्गीकारेण विरोधकं यत् तेजस्तेन संतप्तेन सता
तव गजा दत्ताः ॥

अल्लिअन्त । उवसप्पिउं । “उपसर्पेराल्लिअः” [१३९]

झङ्गावण । संतप्पिएण । “संतपेर्झङ्गः” [१४०] ॥

९५. हे यशोव्याप्तत्रिभुवन असमाप्ताः अनिष्टिताः । असंख्याता
इत्यर्थः । गुणा यस्य स तथा तस्य संबोधनम् । तव वैरं समाप्य
त्वदाज्ञाङ्गीकारेण विरोधं निष्ठां नीत्वा वैरं समाप्तुं निष्ठां नेतुं वा भक्ति-
व्याप्तमनसा तेन जङ्गलपतिना विज्ञप्तिः कृता ॥

ओअग्गिअ । वाविअ । “व्यापेरोअगः” [१४१] ॥

असमाणिअ । समाविउं । “समापेः समाणः” [१४२] ॥

१ BCD तं for तत्तं. २ B मधु°. ३ BCD om. °न°. ४ BC विरोधं.
५ So emended from संतपे झङ्गः of B, and संतपे ढङ्गः of C; A
संतापेर्झङ्गः; See Pischel, foot-note *ad loc.*

तइ पेछिओ तुरुको ढिह्नी-नाहो गलत्थिओ तह य ।
अडुक्खिओ अ कासी रिउ-घत्तण लुह महाएसं ॥ ९६ ॥
सोल्लिजइ जह लुद्धो तह मं णोल्लेसु रिउ-हुल्लेण-कजे ।
 कं कं परीसि न तुमं किणा वि खिविआ न तुज्झाणा ॥ ९७ ॥
गुलगुञ्जिऊण हत्थं उत्थङ्गिअ तज्जणिं भणामि इमं ।
हक्खुविअं तुमए च्चिअ मह दुग्गं वेरि-उक्खिखण ॥ ९८ ॥

९६. एकादशभिर्गाथाभिर्विज्ञप्तिकामेवाह । हे रिपुक्षेपण वैरिनिरा-
 सक त्वया तुरुष्को म्लेच्छाधिपतिः क्षिप्तः । तथा ढिह्नीनाथः योगिनी-
 पुरेश्वरश्च क्षिप्तः । काशिः वाराणसीशश्च क्षिप्तः । यः कश्चिद् आत्ममानी
 नृपः स सर्वस्त्वया तिरस्कृत इत्यर्थः । मम जङ्गलपतेरादेशं क्षिप
 विसृज । मम निरोपं ददस्वेत्यर्थः ॥

९७. हे क्षोणीपते यथा लुब्धः स्वसेवकः क्षिप्यते सर्वस्मिन् कार्ये
 नियुज्यते तथा रिपुक्षेपणकार्ये स्वशत्रुतिरस्कारप्रयोजने मां क्षिप
 नियुङ्क्ष्व । तथा कं कं त्वं न क्षिपसि । अपि तु सर्वमपि शत्रुवर्गं
 निरस्यसि । अत एव केनापि तवाज्ञा न क्षिप्ता । सर्वोपि त्वन्निरुपपरः
 संवृत्त इत्यर्थः ॥

पेछिओ । गलत्थिओ । अडुक्खिओ । घत्तण । लुह । सोल्लिजइ ।
णोल्लेसु । हुल्लेण । परीसि । खिविआ । “क्षिपेर्गलत्थाडुक्ख-सोल्ल-पेछ-णोल्ल-
लुह-हुल्ल-परी-घत्ताः” [१४३] ॥

९८. हे वैर्युत्क्षेपण अरातिनिरासक त्वयैव मम दुर्गं कोट्टः उत्क्षिप्तम्
 उत्पाटितम् । नान्योस्य संमुखमपि निरीक्षितुं क्षम इत्यर्थः । इदम्
 एतत् हस्तम् उत्क्षिप्य ऊर्ध्वीकृत्य तर्जनीं प्रदेशिन्यङ्कुरीं च उत्क्षिप्य
 भणामि सकलभूपालमण्डलीप्रत्यक्षं प्रतिपादयामि ॥

अल्लस्थिअ-विजय-धजा उब्भुत्तिअ-गुरु करा तुहं करिणो ।
 उस्सिक्कन्ति गिरिं पि हु रिउ-णीरवै कं न अक्खिवसि ॥९८॥
 कमवसइ जुण्ण-कोलो लुट्ठइ सेसो सुअन्ति दिक्करिणो ।
 कुम्मो वि लिसइ अणवेविरम्मि तइ पहु मही-धरणे ॥१००॥
 आयम्बमाण-हिअया आयज्झन्तीउ विलविरा रणे ।
 झङ्खन्त-सिसू तुह रिउ-वट्ठउ दइए वडवडन्ति ॥ १०१ ॥

९९. रिपून् आक्षिपति तिरस्करोति । “ कर्मणोऽण् ” [है० ५.१]
 इत्यणि रिष्वाक्षेपस्तत्संबोधनम् । तव उत्क्षिप्तविजयध्वजाः ऊर्ध्वीकृत-
 विजयवैजयन्तीकाः । उत्क्षिप्तगुरुकराः उल्लालितवृहच्छुण्डादण्डाः करिणः ।
 हु इति संभावयामि । गिरिमपि उत्क्षिपन्ति उत्पाटयन्ति । अतस्त्वं कं
 नाक्षिपसि । यस्य तव एवंविधा दन्तिनः स त्वं सर्वमपि विजयसे
 इत्यर्थः ॥

गुल्लगुच्छिऊण । उत्थङ्खिअ । हक्खुविअं । उक्खिवण । अल्लस्थिअ ।
 उब्भुत्तिअ । उस्सिक्कन्ति । “उत्क्षिपेर्गुलगुच्छोत्थङ्खाल्लत्थोब्भुत्तोस्सिक्क हक्खुवाः”
 [१४४] ॥

णीरव । अक्खिवसि । “ आक्षिपेर्णीरवः ” [१४५] ॥

१००. हे प्रभो अवेपितरि अकम्प्रे निश्चले महीधरणे पृथ्वीप्राग्भार-
 धारके त्वयि सति जीर्णकोलः आद्यवराहः स्वपिति । शेषः फणिपतिः
 स्वपिति । दिक्करिणो दिग्गजाः स्वपन्ति । कूर्मः कमठः स्वपिति ।
 एतत्कार्यस्य भवता करणाद् एते निश्चिन्ताः संवृत्ता इत्यर्थः ॥

कमवसइ । लोट्ठइ । सुअन्ति । लिसइ । “ स्वपेः कमवस-लिस-लोट्ठाः ”
 [१४६] ॥

१०१. हे नरेन्द्र तव वेपमानहृदयाः साध्वसवशात् कम्पमानमानसाः ।

मय-लिम्पिअ-वसुहा तुह न णडन्ति गया विरन्ति न य तुरया

अणगुप्पन्त-परक्कम अवहावसु को तुह दुइज्जो ॥ १०२ ॥

संदुमइ धरं संधुकइ पुरमब्भुत्तए तहोज्जाणं ।

तुज्झ पयावग्गि-पलीविआण सव्वं पि तेअविअं ॥ १०३ ॥

वेपमानाः कायेपि वेपथुभृतः । विलपिञ्चो विलपनशीलाः । विलप-
च्छिशवो रुदद्वालका रिपुवध्वः अरण्ये दयिते विलपन्ति । हा नाथा
युष्मान् विना कथं वयं प्राणान् धरिष्याम इति दयितविषयान् विलापान्
कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

अणवेरिम्मि । आयम्बमाण । आयज्झन्तीउ । “ वेपेरायम्बायज्झौ ”

[१४७] ॥

विलविरा । झङ्खन्ति । वडवडन्ति । “ विलपेझङ्खे-वडवडौ ” [१४८] ॥

१०२. हे अगुप्यत्पराक्रम स्थिरशौण्डीर्यं तव मदलिप्तवसुधाः दान-
सिक्तभूमयो गजा न गुप्यन्ति प्रधानत्वाद् रणसंमर्देपि न व्याकुली-
भवन्ति । तुरगाश्च न गुप्यन्ति अतः क्रपस्व । मयि प्रसीदेत्यर्थः ।
यस्मात् कस्तव द्वितीयः । न कश्चित् तव प्रतिपक्षभूतोस्तीति भावः ॥

लिम्पिअ । “ लिपो लिम्पः ” [१४९]

णडन्ति । विरन्ति । अणगुप्पन्त । “ गुप्येर्विर-णडौ ” [१५०]

अवहावसु । “ क्रपोऽवहो णिः ” [१५१]

१०३. हे महीश तव प्रतापाग्निना प्रदीप्तानां प्रज्वलितानां गृहं
प्रदीप्यते तथा पुरं प्रदीप्यते तथा उद्यानं प्रदीप्यते । किं बहुना । सर्व-
मपि प्रदीप्तम् । त्विच्छत्रूणां चन्दनविलेपनचन्द्रिकाद्यपि संतापहेतुः सं-
वृत्तम् इत्यर्थः ॥

१ B °रायम्बावज्झो; C °रायम्बायब्भो. २ C डंखंत. ३ C °डंख°. ४ B °शौडीर्य. ५ B om. तथा पुरं प्रदीप्यते. ६ C तच्छ°.

जइ संभावसि सग्रे लुब्धसि अह वा अहिन्द-लोगम्मि ।
 खउरइ इन्द्रो पडुहइ वासुगी ता खु अक्खोह ॥ १०४ ॥
 आरभिअ मए भत्ति आढविअं पडु तुमम्मि दासत्तं ।
 आरम्मिअं खु निव्वाहिस्सं कत्तो उवाल्मभो ॥ १०५ ॥
 पच्चारन्ति न गरुआ झङ्खण-जोग्गो वि मारिसम्मि जणे ।
 जइ कह वि अभत्तो हं वेलवणिज्जो तुह अहं ता ॥ १०६ ॥

संदुमह । संधुक्कइ । अब्भुत्तए । पलीविआण । तेअविअं । “ प्रदीपे-
 स्तेअव-संदुम-संधुक्काब्भुत्ताः ” [१५२] ॥

१०४. हे अक्षोभ निःप्रकम्प यदि त्वं स्वर्गे स्वर्गनिमित्तं लुब्धसि
 गार्ह्यं करोषि । अथवा अहीन्द्रलोके नागलोकनिमित्तं लुब्धसि तदा ।
 खु इति संभावयामि । इन्द्रः क्षुब्धयति । वासुकिः शेषः क्षुब्धयति ।
 किमयम् अत्रापि न स्थातुं दास्यतीत्यसावसौ क्षोभं वहतीत्यर्थः ॥

संभावसि । लुब्धसि । “ लुभेः संभावः ” [१५३] ॥

खउरइ । पडुहइ । अक्खोह । “ क्षुभेः खउर-पडुहौ ” [१५४] ॥

१०५. हे प्रभो भक्तिं सेवाम् आरभ्य त्वयि दासत्वम् आरब्धम् ।
 ननु आरब्धमपि न निर्वाहयिष्यसीत्याह । आरब्धम् अङ्गीकृतं च दास-
 त्वम् । खु इति निश्चितम् । निर्वाहयिष्यामि । ततः कुत उपालम्भः ।
 न कथमपि एवं मम वचनीयता भविष्यतीति भावः ॥

आरभिअ । आढविअं । आरम्मिअं । “ आङो रभे रम्म-ढवौ ” [१५५]

१०६. किंच हे नराधिप गुरुका युष्मत्सदृशा महीयांसः उपालम्भ-

इअ विन्नत्ति सोउं राया जम्भायन्त-जणम्मि निसीहे ।

लच्छि-विअम्भिअ-णिसुढिर-सयणे णिव्वाओ लोअण-वीसामे ॥

योग्येपि निर्भर्त्सनाहंषि मादृशे जने नोपालम्भन्ते न विरूपकं प्रतिपादयन्ति । परं यद्यहं तव कथमपि अभक्तः अवज्ञापरस्तदा उपालम्भनीयः शिक्षणीयः ॥

उवालम्भो । पञ्चारन्ति । झङ्खण । वेलवणिजो । “उपालम्भे झङ्ख-पञ्चार-वेलवाः” [१५६] ॥

१०७. इति पूर्वोक्तप्रकारेण विज्ञप्तिं सांघिविग्रहिकोक्तविज्ञपनं श्रुत्वा निशम्य जृम्भमाणः निद्रातुं कामत्वात् जृम्भां गृह्णन् जनो यत्र तस्मिन् निशीथे अर्धरात्रे लक्ष्म्या विजृम्भितं यत्र तत्तथा । महार्धम् इत्यर्थः । तच्च तन्नम्रं च निम्नमध्यं यच्छयनं शय्या तस्मिन् राजा कुमारपालभूपो लोचनयोर्विश्रामे खेदापनोदनिमित्तं विश्रान्तः । सुष्वापेत्यर्थः । पादा-कुलकं छन्दः ॥

जम्भायन्त । “अवेज्जम्भो जम्भा” [१५७] ॥ अवेरिति किम् । विअम्भिअ ।

णिसुढिर । “भाराकान्ते नमेणि सुढः” [१५८] ॥

णिव्वाओ । वीसामे । “विश्रमेणि व्वा” [१५९] ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रय-
महाकाव्यवृत्तौ षष्ठः सर्गः समाप्तः ॥

१ C °विअंमणिअ°. २ BC °वीसामो. ३ BC °लं.° ४ BC शिष्य°. ५ C निद्रानुकारितत्वात्. ६ C °र्थ°; D महर्ध्य.

ओहाविअ-सयल-बलो उत्थारिअ-अन्तरङ्ग-रिउ-वग्गो ।

थुंन्दिअ-करणो राया निदन्ते चिन्तमिअ काही ॥ १ ॥

अक्कमिआ विसएहिं टिरिटिछ्छन्ता पुरन्धि-सेवाए ।

ही दुण्हुछन्ति भवे चक्कम्मविआ कुकम्मेहिं ॥ २ ॥

१. अथ प्रबोधकाले परमश्रावकसमुचितां स्त्रीविरक्तव्यासक्तगुण-
दोषस्त्रीजुगुप्सास्थूलभद्रादिमहर्षिजिनवचनतदुक्तानुष्ठाननिरतप्रशंसापञ्च-
परमेष्ठित्वश्रुतदेवताप्रभावव्यावर्णनरूपां चिन्तामेव चतुरशीत्या गाथा-
भिराह । आक्रान्तानि स्वबलेन पराभूतानि सकलबलानि समस्तप्रत्य-
र्थिपार्थिवसैन्यानि येन स तथा । आक्रान्तान्तरङ्गरिपुवर्गः विजितमद-
मानमनोभवसंमदक्रोधलोभरूपान्तरारातिसमूहः । आक्रान्तकरणः वशी-
कृतेन्द्रियो राजा कुमारपालभूपो निद्रान्ते स्वापविरामे इति वक्ष्यमाणां
चिन्ताम् अकार्षीत् ॥

२. कथंकथं चिन्ताम् अकरोद् इत्याह । विषयैः शब्दरूपरसगन्ध-
स्पर्शैराक्रान्ताः वशीकृताः पुरंग्रीसेवया सीमन्तिनीसंभोगेन हेतुना
भ्राम्यन्तः पर्यटन्तः कुकर्मभिः ज्ञानावरणीयादिभिर्भ्रमिताः भ्रमं
प्रापिता जीवाः । हीति खेदे । भवे चातुर्गतिकसंसारं भ्रमन्ति
विचरन्ति ॥

ओहाविअ । उत्थारिअ । थुंन्दिअ । अक्कमिआ । “ आक्रमेरोहावोत्थार-
त्थुंन्दाः ” [१६०] ॥

१ BC छिदि°. २ C °तिल्लिता. ३ BC छुंदिअ. ४ BC °च्छंदाः or
°त्थंदाः.

काम-गह-भमडिएहिं भमाडिओ भम्मडेइ को न भवे ।
 गय-काम-झण्टणो पुण तलअण्टइ सिद्ध-भूमीसु ॥ ३ ॥
 ढण्डल्लिअ-भुमयं भुमिअ-धणू जग-झम्पणो गुमिअ-आणो ।
 जं न फुमावइ मयणो अफुसिअ-बुद्धी खु सो धन्नो ॥ ४ ॥
 दुमइ पुरे दुसइ वणे परइ थलीसुं परीइ जल-मज्जे ।
 अभमिअ-चित्तो इत्थीहि णीइ धन्नो पसम-रज्जं ॥ ५ ॥

३. कामग्रहेण भ्रान्तैः भ्रान्तिम् आप्नैर्नीलपटादिदर्शनिकैः कृत्वा भ्रान्तः मोहम् उपगतः को भवे न भ्राम्यति अपि तु तादृशः प्राणी सर्वोपि संसारे सरतीत्यर्थः । गतं कामभ्रमणं मन्मथमोहो यस्य स तथाविधः पुनः सिद्धभूमिषु सिद्धक्षेत्रेषु भ्रमति गच्छति ॥

४. भ्रान्तश्च चलितनेत्रोर्ध्वरोमपद्धति यथा भवति एवं भ्रमितं विश्ववशीकरणाय चलितं धनुर्येन स तथा । अत एव जगद्धमणः भुवनभ्रान्तिकारको भ्रमिताज्ञश्च सर्वत्र विलसितशासनो मदनो यं कमपि पुरुषं न भ्रमयति न चालयति सः अभ्रमितबुद्धिः निश्चलमतिः खु निश्चितं धन्यः प्रशस्यः ॥

५. स्त्रीभिरभ्रान्तचित्तः अमूढमनाः सन् पुरे भ्राम्यति वने भ्राम्यति स्थलीषु भ्राम्यति जलमध्ये च भ्राम्यति । शीलप्रभावाद् कापि देवता-दिकृतं स्वलितं संपद्यत इत्यर्थः । किं बहुना । सकलानर्थहेतुस्त्री-व्यावृत्तमनस्त्वाद् वनं परमपदं लब्ध्वा धन्यः प्रशमराज्यं गच्छति । निरुपमसुखहेतूपशमैकतानः संपद्यत इति भावः ॥

टिरीटिल्लन्ता । दुण्डुल्लन्ति । चक्कम्मविआ । भमडिएहिं । भमाडिओ । भम्मडेइ ।
 झण्टणो । तलअण्टइ । ढण्डल्लिअ । भुमिअ । झम्पणो । गुमिअ । फुमावइ ।

१ B तण°; C तणअंतइ; D तणअंटइ. २ C अच्छीहि. ३ D संसारे संसर°. ४ B om. स्थलीषु भ्राम्यति.

सो चिअ सोक्खमइच्छइ पसमं उक्कसइ अक्कसइ सर्गं ।
 मोक्खं पि हु अणुवज्जइ अईइ न हु जो जुवइ-सङ्गं ॥ ६ ॥
 तारुण्णे णिम्महिए अवज्जसन्तेसु हाणिमक्खेसु ।
 ही पच्चइइ वुड्ढो वि न पसमं काम-पच्छन्दी ॥ ७ ॥
 णीणन्ति मित्त-भज्जं रम्मन्ति सुअं वहुं पि पदअन्ति ।
 णीलुक्कन्ति च गुरु-गेहिणिं पि काम-वस-परिअलिआ ॥ ८ ॥

अफुसिअ । दुमइ । दुसइ । परइ । परीइ । अभमिअ । “ भ्रमेष्टिरिटिल्ल-
 दुण्डुल्ल-दण्डल्ल-चक्कम्म-भम्मड-भमड-भमाड-तलअण्ट-झण्ट-झम्प-भुम-गुम-
 फुम-फुस-दुम-दुस-परी-पराः ” [१६१] ॥

६. हु इति निश्चितं यो युवतिसङ्गं न गच्छति । रमणीं न सेवत
 इत्यर्थः । स एव सौख्यं गच्छति । प्रशमं गच्छति । स्वर्गं गच्छति ।
 किं बहुना । मोक्षं चिदानन्दरूपपरमपदमपि गच्छति ॥

७. तारुण्ये यौवने गते गलिते सति अक्षेषु इन्द्रियेषु च हानिं
 हासं गच्छसु प्राप्नुवत्सु सत्सु । हीति खेदे । वृद्धोपि जराजर्जरिततनुः
 पुरुषोपि कामं विषयाभिलाषं गच्छति याति इत्येवंशीलः कामगामी
 सन् न प्रशमं गच्छति । तादृशोपि कामविह्वलो न परत्र हितम्
 आचरतीत्यर्थः ॥

८. कामवशगताः मन्मथपारतन्त्र्यप्राप्ता मित्रभार्या गच्छन्ति ।
 सुतां स्वपुत्रिकां गच्छन्ति । वधूं स्नुषामपि गच्छन्ति । किं बहुना ।
 गुरोः पितृकल्पस्यात्मोपाध्यायस्य गेहिनीं कलत्रमपि गच्छन्ति
 च । लोकधर्मविरुद्धं तस्यास्तस्याः सीमन्तिन्याः सेवनं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

१ B सोक्खं. २ B° चक्कम्मभम्मडतलअण्ट°, omitting भमड and भमाड;
 C° चक्कम्मभम्मडभमाडतलअण्ट° omitting भमड. ३ C परहितं. ४ B तस्या
 for तस्यास्तस्याः.

महिलाण वसे परिअल्लिऊण वोलन्त-हरिअमिह पावा ।
अवसेहन्ति तिरिच्छीउ वि अवहरिउज्जल-विवेआ ॥ ९ ॥
 जे णिरिणासिअ-मेरा वम्मह-वस-गा समं न णिवहन्ति ।
अहिपच्चुईआ नूणं ते मुहिआ कम्म-भूमिम्मि ॥ १० ॥
 महिलाण पेम्म-संगयमागच्छन्तीण जो न अग्भिडइ ।
उम्मत्थइ नाण-सिरी तस्सवभागच्छइ विवेओ ॥ ११ ॥

९. महिलानां वशे गत्वा । तत्परतन्त्रीभूयेत्यर्थः । गच्छद्भीकं
 भ्रश्यल्लजं यथा भवति एवं गतोज्ज्वलविवेकाः नष्टविशदकृत्याकृत्य-
 विचाराः । अत एव पापाः कुत्सितकर्माचरणाद् अधर्माणः इह जगति
 तिरश्चीः गोगर्दभ्यादिका अपि । आस्ताम् उभयलोकविरुद्धा मानुषीः ।
 गच्छन्ति कामयन्ते ॥

१०. गतमेराः नष्टमर्यादा मन्मथवशगाः स्त्रीसंभोगपरा ये शमं
 रागाद्यभावं न गच्छन्ति कर्मभूमौ आर्यक्षेत्रे नूनं निःसंदेहं ते मुधा
 आर्यक्षेत्रोत्पत्त्येकसाध्यस्य शमस्य असाधनान्निरर्थकम् आगता उत्पन्नाः ॥

णीइ । अइच्छइ । उक्कसइ । अक्कसइ । अणुवज्जइ । अईइ । णिम्महिए ।
अवज्जसन्तेसु । पच्चुइ । पच्छन्दी । णीणन्ति । रम्भन्ति । पदअन्ति ।
णीलुक्कन्ति । परिअलिआ । परिअल्लिऊण । वोलन्त । अवसेहन्ति । अवहरिउ ।
णिरिणासिअ । णिवहन्ति । “ गमेरई-अइच्छाणुवजावजसोक्कैसाक्कस-पच्चु-
 पच्छन्द-णिम्मह-णी-णीण-णीलुक्क-पदअ-रम्भ-परिअल्ल-वोल-परिअल-णिरिणास-
 णिवहावसेहावहराः ” [१६२] ॥

११. प्रेम्णा संगतं सप्रेम यथा भवति एवम् आगच्छन्तीनां रन्तुं

१ B °विवेय. २ B °पच्चुइआ. ३ C आर्या. ४ B °वज्जसोक्कुसाक्कस°;
 C °वज्जसोक्कुसाक्कुसु; A °वज्जसोक्कुसपच्चड° omitting two letters.
 In the text and the examples both B and C have उक्कसइ
 and अक्कसइ.

न भवे पचागच्छइ अपलोद्विअ-माणसो जुवइ-सङ्गे ।

पडिसाय-मणो परिसामिएहिं कहिओवसम-मग्गो ॥ १२ ॥

संखुड्डण-कुसलाणं उव्भावन्तीण के वि रमणीण ।

किंलंकिंचिअ-मोद्वाइअ-कोडुमिएहिं न खेडन्ति ॥ १३ ॥

दौकमानानां महिलानां यो न संगच्छते न संयुक्तो भवति । महिलासु न रज्यतीत्यर्थः । तस्य ज्ञानश्रीः अभ्यागच्छति संमुखम् आदौकते । विवेकश्च अभ्यागच्छति । सकलसमीहितपदविज्ञानप्रेक्षापूर्वकारिता-पात्रम् असौ संजायत इत्यर्थः ॥

अहिपञ्चुइआ । आगच्छन्तीण । “ आडा अहिपञ्चुअः ” [१६३] ॥

संगय । अग्निडइ । “ समा अग्निडः ” [१६४] ”

उम्मत्थइ । अव्भागच्छइ । “ अभ्याडोम्मत्थः ” [१६५] ॥

१२. युवतिसङ्गे अप्रत्यागतमानसः प्रतिनिवृत्तचित्तः शान्तमनाः कषायानुपप्लुतस्वान्तः शान्तैः शमयुक्तैश्च कथितोपशममार्गः उपदिष्ट-प्रशमवर्त्मा न भवे प्रत्यागच्छति । रागद्वेषाद्यनर्थहेतुवामाभिष्वङ्ग-निवृत्तत्वाज्जरामरणविषैयपरमपदम् आसादयतीत्यर्थः ॥

पचागच्छइ । अपलोद्विअ । “ प्रत्याडा पलोडः ” [१६६] ॥

पडिसाय । परिसामिएहिं । उवसम । शमेः पडिसा-परिसामौ” [१६७] ।

१३. रमणकुशलानां सुरतक्रीडानिपुणानां रममाणानां भोगिभिः सह क्रीडन्तीनां रमणीनाम् “ निर्विशेषं न सामान्यम् ” इति रभिः क्रीडामात्रेण्युक्तो विशेषक्रीडने वर्तते । अतो रतरतरैरिति । कोर्थः । किंलं-किंचितमोद्वायितकुट्टमितैः कृत्वा केपि नीरागाः केचन महा-

१ BC किलि°. २ C कोड°. ३ BD °प्रद°. ४ D विषयं परम°. ५ BC किलि°.

रममाणीओ रामा णीसरणिजं अवेल्लणिजं च ।

अग्घविअ-वम्महाओ को अग्घाडइ सिणेहेण ॥ १४ ॥

मायाइ उट्ठमाया अहिरोमिअ-तुच्छयाइ अज्जुमिआ ।

चवलत्तं-पूरिआओ को तुवरइ दट्ठुमित्थीओ ॥ १५ ॥

त्मानो न रमन्ते । नानाकामचेष्टाविशिष्टास्ता न सेवन्त इत्यर्थः । तत्र स्मितहसितरुदितभयरोषगर्वदुःखश्रमाभिलाषसंकरः किलैकिंचितम् । प्रियकथादौ तद्भावभावनोत्था चेष्टा मोट्टायितम् । अधरादि-प्रहाद् दुःखेपि हर्षः कुट्टमितम् । संस्कृतैरेव किलैकिंचितादिशब्दैः किलैकिंचेत्यादिसिद्धौ रमेरेतदादेशविधानम् अनेकधा शब्दव्युत्पत्तिरिति न्यायप्रदर्शनार्थम् । प्राकृते रमणमात्रेपि च एते प्रयुज्यन्त इति ज्ञापनार्थं वेति ॥

१४. रमयतीति “ प्रवचनीयादयः ” इति [हे० ५.१] कर्तरि अनीये रमणीयं कमनीयरूपपुरुषम् अरमणीयं जराकुष्ठाद्यभिभूतपुरुषं च रम-माणाः सेवमानाः पूर्णमनमथाः आङ्गिकसात्त्विकविकारकरणाविचक्षणत्वाद् अन्यूनमनसिजा रामाः कः स्नेहेन पूरयति । गम्यागम्यविचार-विकलासु तासु न कोपि विचक्षणोऽनुरागम् आधत्त इति भावः ॥

संखुडुण । उब्भावन्तीण । किलैकिंचिअ । मोट्टाइअ । कोड्डुमिएहि । खेड्डुन्ति ।
रममाणीओ । णीसरणिजं । अवेल्लणिजं । “ रमे संखुडु-खेड्डोब्भाव-किलकिंच-
कोड्डुम-मोट्टाय-णीसर-वेल्लाः ” [१६८] ॥

१५. मायया पूर्णा भृताः । पूर्णतुच्छतया समप्रागाम्भीर्येण पूर्णाः । चपलत्वपूर्णाः अस्थैर्यव्याप्ताः स्त्रीर्द्रष्टुं कस्वरते । न कोपि विद्वान् सस्पृहम् अवलोकितुम् उद्यच्छत इत्यर्थः ॥

तूरन्ति अतूरन्तं पि हु जअडावन्ति तुरिअ-मयणाओ ।

अहह हलिदी-राया खिरन्त-सेएहिं अङ्गेहिं ॥ १६ ॥

पच्चडमाण-सरीरा झरन्त-खाल व्व पज्झरिअ-रमणा ।

धीरा अणिडुअन्ते वि णिच्चलावेइ ही महिला ॥ १७ ॥

अग्घविअ । अग्घाडइ । उड्डुमाया । अहिरोमिअ । अङ्गुमिआ । पूगिआओ ।

“पूरेग्घाडोअग्घोड्डुमाङ्गुमाहिरेमाः” [१६९] ॥

१६. त्वरितमदनाः उल्लसितमनोभवा हरिद्रावद् रागो यासां तास्तथा । अस्थिरप्रेमानुबन्धाः । अहहेति खेदे । तादृशोपि कष्टं क्षरत्स्वेदैः सात्त्विकविकारवशात् स्विन्नैरङ्गैः कृत्वा त्वरन्ते स्थयं भोगि-संभोगाय उत्सहन्ते । अत्वरमाणं संभोगानुद्यतं पुमांसं त्वरयन्ति तथा-विधविलासकरणेन प्रेरयन्ति ॥

तुवरइ । जअडावन्ति । “त्वरस्तुवर-जअडो” [१७०] ॥

तूरन्ति । अतूरन्तं । “त्यादिशन्नोस्तूरः” [१७१] ॥

तुरिअ । “तुरोऽत्यादौ” [१७२] ॥

१७. क्षरच्छरीरा निर्गच्छत्स्वेदोदब्रिन्दुप्रवाहतनुः । क्षरत् वहद् यत् । खालेति देश्यः । अशुचिजलनिर्गमस्थानम् ; तदिव क्षरितं रमणं स्मरकूपिका यस्याः सा तथा । महिला अक्षरतः अनार्द्रहृदयानपि धीरान् । हीति खेदे । क्षारयति आर्द्रहृदयान् करोति । सत्त्वाच्चाल-यतीति यावत् ॥

खिरन्त । पच्चडमाण । झरन्त । पज्झरिअ । अणिडुअन्ते । णिच्चलावेइ ।

“क्षरः खिर-झर-पज्झर-पच्चड-णिच्चल-णिडुआः” [१७३] ॥

उत्थल्लिअ-परिफाडिअ-भेगोवम-रमणि-रमण-रमिराण ।
 सत्ती विअलइ थिप्पइ कन्ती बुद्धी अ णिट्ठुहइ ॥ १८ ॥
 तस्स विसट्ठउ हिअयं सयहुत्तं दलउ बुद्धि-कोसल्लं ।
 जो लिहइ वलिअ-भत्तं व वम्फि-लालं रमणि-अहरं ॥ १९ ॥

१८. पूर्वम् उच्छलितः परिवृत्तः पश्चात् परिस्फाटितः । विदारितो-
 दरदेश इत्यर्थः । यो भेको मण्डूकस्तेन उपमा सादृश्यं यस्य तत् तथा ।
 एवंविधं यद् रमणीरमणं तद्रन्तारो रमणशीलास्तेषाम् । तादृशवैराङ्ग-
 सक्तानाम् इत्यर्थः । शक्तिर्बलं विलगति भ्रश्यति । कान्तिर्विलगति
 बुद्धिश्च विगलति । उपलक्षणमात्रम् एतत् । अन्यदपि कम्पादि स्यादि-
 सक्तानां संजायते । यदुक्तम् ।

कम्पः स्वेदः श्रमो मूर्छा भ्रमिग्लानिर्बलक्षयः ।
 राजयक्ष्मादिरोगाश्च भवेयुर्मैथुनोत्थिताः ॥

उत्थल्लिअ । “ उच्छल उत्थल्लः ” [१७४] ॥

विअलइ । थिप्पइ । णिट्ठुहइ । “ विगलेस् थिप्प-णिट्ठुहौ ” [१७५] ॥

१९. वलितभक्तमिव वान्तभोजनमिव । वलिन्यः अधःपतनशीला
 लाला यत्र तत् तथाविधं रमण्यधरं सुन्दरीदशनच्छदं यो लेढि पिबति ।
 तस्य पुरुषस्य शतकृत्वः शत वारान् हृदयं दलतु भेदम् आप्नोतु ।
 बुद्धिकौशलं च दलतु । तथाविधाकार्यनिरतस्य चैतन्यपाण्डित्यादि
 विफलम् इत्यर्थः ॥

विसट्ठउ । दलउ । वम्फि । वलिअ । “ दलि-वत्योर्विसट्ठ-वम्फौ ” [१७६] ॥

अणफुडिअ-इन्द्रवारण-रम्मा रामा अफिड्ड-कडुअत्ता ।

रे हिअय फुट्ट चुक्कसि किं मग्गा ताहि सुल्लविअं ॥ २० ॥

अब्भंसि-दूसिअच्छं अफिडिअ-कहमाणणं महेलाण ।

रच्चइ तत्थ वि मूढो नसिअ-मई णिवहिअ-विवेओ ॥ २१ ॥

सेहइ सीलं पडिसन्ति धी-गुणा संजमो वि अवहरइ ।

णिरणासइ सुअमवसेहइ सच्चं जुवइ-सत्ताण ॥ २२ ॥

२०. अभ्रष्टम् अविर्दणिं यद् इन्द्रवारणं विशालाफलं तद्वद् रम्या बहिर्मनोहराः । अभ्रष्टं कर्तुं कत्वम् अन्तरमधुरपरिणामो यासां तास्तथा रामाः । तस्मात् हे हृदय भ्रष्ट दुःशीलस्वभाव ताभिर्भ्रूयितं सत् किं मार्गाद् भ्रूयसि । तथाभूतासु तासु अनुरागम् उत्सृज्य धर्मध्यानैक-तानं हे मनो भवेत्यर्थः ।

२१. अभ्रष्टदूषिकाक्षम् अनपगतमलनेत्रम् अभ्रष्टकफम् अप्रच्युत-श्लेष्म महेलानाम् आननम् । परं तत्रापि तादृशेपि आनने नष्टमतिर्नष्ट-विवेको मूढो रजति । तदवलोकनचुर्म्बने रागम् आधत्त इत्यर्थः ॥

अणफुडिअ । अफिड्ड । फुट्ट । चुक्कसि । सुल्लविअं । अब्भंसि । अफिडिअ ।

“ भ्रंशेः फिड-फिड्ड-फुड-फुट्ट-चुक्क-मुल्लोः ” [१७७] ॥

२२. युवतिसत्तानां स्त्रीलम्पटानां शीलं सदाचारो नश्यति प्रयाति ।

शुश्रूषा श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा ।

ऊहोपोहोर्थविज्ञानं तत्त्वज्ञानं च धीगुणाः ॥ इति ।

१ CD °बहु°. २ C रयइ. ३ C °चीर्ण°. ४ C °डु°. ५ B °ति. ६ BC °चुबनं. ७ B om. this example. ८ BC om. फुट्ट. ९ B मुल्ला. १० D ऊहोपोहो.

ओवासइ न विवेओ थी-सङ्गे इअ गुरुहि संदिसिअं ।

अप्पाहामो ता तत्त-पिच्छिरो ताउ को निअइ ॥ २३ ॥

जे भावि-पुलंअणा भूअ-देक्खणा वट्टमाण-सच्चवणा ।

तेहि निअच्छिअ भणिअं मा इत्थीओ पुलोएह ॥ २४ ॥

ते नश्यन्ति । संयमः शुभानुष्ठानमपि नश्यति । श्रुतं सिद्धान्तो नश्यति । सत्यं च नश्यति । न किञ्चिदपि परत्र परित्राणहेतुः शुभं तेषां संभवतीति भावः ॥

नसिअ । णिवहिअ । सेहइ । पडिसन्ति । अवहरइ । णिरणासइ । अवसेहइ ।
“ नशेर्णिरणास-णिवहावसेह-पडिसा-सेहावहराः ” [१७८] ॥

२३. स्त्रीसङ्गे योषित्संपर्के विवेकः युक्तायुक्तविचारो नावकाशते नावकाशं लभते इति गुरुभिः अस्मत्पूर्वाचार्यैः संदिष्टम् अस्माकं पुरः प्रतिपादितम् । तस्मात् तत्त्वद्रष्टा विज्ञातपरमार्थः कस्ताः स्त्रीः पश्यतीति वयमपि संदिशामः मुक्त्यर्थिनं प्रतिपादयामः ॥

ओवासइ । “ अवात् काशो वासः ” [१७९] ॥

संदिसिअं । अप्पाहामो । “ संदिशेरप्पाहः ” [१८०] ॥

२४. भाविनो भविष्यदर्थस्य दर्शनाः द्रष्टारः । भूतदर्शनाः अतीतार्थवीक्षकाः । वर्तमानदर्शनाः विद्यमानार्थविलोकयितारः त्रिकालवेदिन इत्यर्थः । एतैर्महात्मभिर्दृष्ट्वा सकलाकुशलकारणं स्त्रिय इति विज्ञाय भणितम् । किम् । स्त्रीर्मा पश्यत । यदि स्वस्य क्षेमम् अभिलषेत तदा स्त्रीणां विलोकनमपि मा कुरुतेत्यर्थः ॥

अवयच्छन्तो वि जणो नोअक्खइ कामिणि अवक्खन्तो ।

न गुरुं चज्जइ नन्नं पासइ जं तीइ पासत्थो ॥ २५ ॥

असरीरिणमवअक्खइ अवआसइ सील-जाइ-रहिअं पि ।

अवयज्झऊण तं पि हु जो इत्थि छिवइ तस्स नमो ॥ २६ ॥

२५. कामिनीं पश्यन् सस्पृहं वीक्षमाणो जनः पश्यन्नपि

यकृच्छकृन्मलश्लेष्ममज्जास्थिपरिपूरिताः ।

स्नायुस्यूता बहीरम्याः स्त्रियश्चर्मप्रसेविकाः ॥

इत्यादिकामिनीस्वरूपं जानन्नपि न पश्यति न मनस्यवधारयति । यस्मात्
तस्याः कामिन्याः पार्श्वस्थः संभोगाय समीपवर्ती न गुरुं पश्यति ।
नान्यं मातापित्रादिकं पश्यति । तदेकतानो न गुर्वादिकं गुरुत्वादिना
मन्यत इत्यर्थः । यदुक्तम्

न देवान् न गुरुन् नापि

इत्यादि ॥

२६. अशरीरिणं गैलिताङ्गोपाङ्गं पश्यति सानुरागदृष्ट्या विलोकिते ।
शीलजातिरहितमपि पश्यति । तदपि एवंविधमपि योषिदसञ्चेष्टितम् हु
इति निःसंदेहम् दृष्ट्वा यः स्त्रियं स्पृशति आलिङ्गति तस्मै नमः । उप-
हासपरोयं नमस्कारः । तेन निर्विवेकचूडामणेस्तस्य धिक्कारोस्त्वित्यर्थः ॥

पिच्छिरो । निअइ । पुलअणा । दक्खणा । सच्चवणा । निअच्छिअ ।

पुलोएह । अवयच्छन्तो । उअक्खइ । अवक्खन्तो । चज्जइ । पासइ । अव-

अक्खइ । अवआसइ । अवयज्झऊण । “ दशो निअच्छ-पेच्छावयच्छाव-

यज्झचज्ज-सच्चव-देक्खोअक्खावक्खावयक्ख-पुलोअ-पुलअ-निआवआस-पासाः ”

[१८१] ॥

१ C अवि°. २ BC °क्ष्य°. ३ C मलि°. ४ B drops from विलोकिते
to दृष्ट्वा. ५ BC अक्खइ. ६ BC° पुलोपुलअ°.

फासिज्जइ कविकच्छू फांसिज्जइ अहव कुविअ-वग्घी वि ।
फरिसिज्जइ न उणेत्थी धम्म-सरीरं हणइ छिहिआ ॥ २७ ॥
आलिहइ नरमणालुङ्खणिज्जमवि नीअ-रच्चणी नारी ।
 मूढाण रिअइ सा वि हु हिअए पविसन्त-कामम्मि ॥ २८ ॥
 नारीउ हिअय पम्हुस मा ताओ पम्हुसन्ति पर-लोअं ।
रोञ्चन्ति धम्म-वीजं न य रोहइ चड्डिअं तं च ॥ २९ ॥

२७. कपिकच्छूः स्पृश्यते । अथवा कुपिता व्याघ्री अपि स्पृश्यते । शरीरमात्रानर्थकारिण्योरेतयोः स्पर्शो वरम् इत्यर्थः । न पुनः स्त्री स्पृश्यते । यतो धर्मशरीरम् अत्रामुत्र अनेककल्याणप्रदसुकृततनुं स्पृष्ट्वा सती हन्ति विनाशयति ॥

२८. नीचरर्ज्जनी हीनकृतप्रेमानुबन्धा सती नारी अस्पर्शनीयं न्यग्जातीयमपि नरं स्पृशति । परं मूढानाम् प्रविशन् स्थितिम् आसादयन् कामो यत्र तस्मिन् । कामोद्रेकयुक्त इत्यर्थः । हृदये सापि अगम्य-गामुकापि प्रविशति पदम् आदधाति । रच्चणीत्यत्र “ व्रज-नृत-मदां चैः ” [४.२२५] इति बहुवचनाद् रञ्जेजस्य चैत्वम् ॥

छिवइ । फासिज्जइ । फांसिज्जइ । फरिसिज्जइ । छिहिआ । आलिहइ ।
अणालुङ्खणिज्ज । “ स्पृशः फास-फंस-फरिस-छिव-छिहालुङ्खालिहाः ” [१८२] ॥

रिअइ । पविसन्त । “ प्रविशे रिअः ” [१८३] ॥

२९. रे हृदय स्वान्त नारीर्मा स्पृश मा स्पृष्टुम् अभिलष । यतस्ता नार्यः परलोकं प्रमुष्णन्ति । स्पर्शमात्रेण परभवहितं पुंसां निघ्नन्तीत्यर्थः । तथा ता धर्मबीजं पिषन्ति चूर्णयन्ति । तच्च धर्मबीजं पिष्टं सत् न प्ररोहति । न स्वर्गापवर्गफलदायि भवतीत्यर्थः ॥

पम्हुस । पम्हुसन्ति । “ प्रान्मृश-मुषोम्हुसः ” [१८४] ॥

१ B पा०. २ BC वं०. ३ C उण०. ४ BC रोच०. ५ C छिष्टा; D स्पृष्टा
 छिष्टा. ६ C ०रजनी. ७ B चः; C वः. ८ BC चत्वम्. ९ B ०म्ह०.

गिरिणासिअ-मेरं गिरिणज्जिअ-हिरिअं च गिवहिअ-गुणं च ।
पीसिअ-सीलं नारिं भुक्किर-मुणइं व को सिहइ ॥ ३० ॥
विलयाहि असाअड्डिअं-हिअओ अणकड्डिओ अ विसएहिं ।
अञ्चिअ-निव्वाण-सिरी सो धन्नो थूलभइ-मुणी ॥ ३१ ॥
कामेण करिसिअ-सरेणावि अणाइञ्छिओ अणच्छेइ ।
मह मणमयञ्छिरेहिं गुणेहिं सिरि-थूलभइ-मुणी ॥ ३२ ॥

३०. पिष्टमेरां ध्वस्तमर्यादां पिष्टहीकां परास्तलजां च । पिष्टा गुणा गाम्भीर्यादओ यया सा तथा ताम् । पिष्टशीलां विदारितसदा-चारां च नारीं भपित्री भषणशीला यां शुनकी कुर्कुरी तामिव कः काङ्क्षति । न कोपे विवेकी तदङ्गसङ्गम् अभिलषतीति भावः ॥

रोञ्छन्ति । चड्डिअं । गिरिणासिअ । गिरिणज्जिअ । गिवहिअ । पीसिअ ।
 “पिषेर्णिवह-गिरिणास-गिरिणज-रोञ्च-चड्डाः” [१८५] ॥

भुक्किर । “भषेर्भुक्कः” [१८६] ॥

३१. वनिताभिर्कृष्टहृदयः अनावर्जितचित्तः । विषयैश्च शब्दादिभिरकृष्टः । तद्वशं न गत इति यावत् । कृष्टनिर्वाणश्रीः समीपीकृतमोक्षलक्ष्मीः स तथाविधाहारनिवासवेद्यासंप्राप्तावपि मथितमन्मथमौनत्वेन प्रसिद्धः स्थूलभद्रमुनिर्धनं धर्मरूपं लब्ध्वा धन्यः ॥

३२ कृष्टशरेणापि मनोभेदाय आकर्णानीतेषुणापि कामेर्न नाकृष्टः न वशीकृतः श्रीस्थूलभद्रमुनिः कर्ष्यभिः कर्षणशीलैः । आवर्जकैरिति यावत् । गुणैः कृत्वा मम मनः कर्षति आवर्जयति ॥

१ C सिरि°. २ B वलआ°. ३ B °ट्टिअ°; C °ठिअ°. ४ C °ट्टि°. ५ B om.
 या. ६ B कुक्कारी. ७ BC रोच°. ८ BC अणकृष्ट°. ९ C °नि. १० C °ब्धा.
 ११ B कामेनाकृष्टः; C कामनाकृष्टः.

अक्खोडिआसि-तिक्खं धन्नो बम्हं चरिंसु वइर-रिसी ।
दुण्डुल्लण-कुसला जस्स तुल्लमज्ज वि गमेसन्ति ॥ ३३ ॥
दण्ढोलिआगमत्थं घत्तिअ तत्तं गवेसिअप्पाणं ।
एको च्चिअ वइर-रिसी परिअन्तिअ-परम-बम्ह-सिरी ॥ ३४ ॥
बम्ह-सिरीइ सिलिसिअं तव-सिरि-सामग्गिअं च आजम्मं ।
नाण-सिरीए अवयासिअं च वइरं नमंसामो ॥ ३५ ॥

असाअट्ठिअ । अणकट्ठिओ । अञ्चिअ । करिसिअ । अणाइञ्चिओ । अणच्छेइ ।
अयञ्चिरेहिं । “ कृषेः कट्ठु-साअट्ठोञ्चाणच्छायञ्छाइञ्छाः ” [१८७] ॥

३३. कोशात् कृष्टासिवत् तीक्ष्णं ब्रह्मचर्यं चरितवान् अनुष्ठितवान्
 वज्रपिर्धन्यः । यस्य तुल्यं गवेषणकुशला अद्यापि गवेषयन्ति गवेषणेन
 अदर्शनं गम्यते । ततश्च अद्यायावत् तत्सदृशं न पश्यन्तीत्यर्थः ।
 चरिंसु इत्यत्र आर्षत्वात् कवतुः स्थाने इंसुः ॥

अक्खोडिअ । “ असावक्खोडः ” [१८८] ॥

३४. आगमार्थं गवेषयित्वा निभाल्य तत्त्वम् आगमार्थरहस्यं गवेष-
 यित्वा आत्मानं स्वस्वरूपं च गवेषयित्वा एक एव वज्रपिः श्लिष्टपरम-
 ब्रह्मश्रीः अङ्गीकृतसर्वोत्कृष्टब्रह्मचर्यलक्ष्मीकः । यथा आबाल्यतो वज्रपिः
 श्रामण्यं प्रपेदे तथा नान्य इत्यर्थः ॥

दुण्डुल्लण । गमेसन्ति । दण्ढोलिअ । घत्तिअ । गवेसिअ । “ गवेषेदुण्डुल्ल-
दण्ढोल-गमेस-घत्ताः ” [१८९] ॥

३५. आजन्म ब्रह्मश्रिया श्लिष्टं तपःश्रिया श्लिष्टं च ज्ञानश्रिया
 श्लिष्टं च कर्णाभ्यटनैकादशाङ्गीपाठात् । वज्रं वज्रस्वामिनं नमस्यामः ॥

मक्खन्तं व सुहाए चोप्पडमाणं व चन्दण-रसेण ।

के मुक्खं आहन्ता गजसुकुमालं न वम्फन्ति ॥ ३६ ॥

जो अहिलङ्गइ धम्मं मुक्खं अहिलङ्गए महइ सुक्खं ।

सो वच्चउ सिहणिज्जं सिरि-गोअम-सामिणो मग्गं ॥ ३७ ॥

अविलुम्पिअ-भव-सुक्खो जीव-दयं जम्मओ वि कङ्कन्तो ।

अज्ज वि सामइअ-जसो भवाविहीरो जयइ अभओ ॥ ३८

परिअन्तिअ । सिलिसिअं । सामग्गिअं । अवयासिअं । “श्लिषेः सामग्गा-
वयासपरिअन्ताः” [१९०] ॥

३६. सुधया म्रक्षयन्तम् इव चन्दनरसेन म्रक्षयन्तम् इव स्व-
चरितावदातेन परमनिर्वृतिजननात् तद्विलेपनं कुर्वन्तम् इव मोक्षं
काङ्क्षन्तः के गजसुकुमालं न काङ्क्षन्ति अपि तु सर्वेपि तत्सदृशीभवि-
तुम् अभिलषन्तीत्यर्थः ॥

मक्खन्तं । चोप्पडमाणं । “म्रक्षेत्रोप्पडः” [१९१] ॥

३७. यो धर्मं काङ्क्षति मोक्षं काङ्क्षति सौख्यं च काङ्क्षति स
धर्माद्यर्थी पुरुषः काङ्क्षणीयम् आत्मनिस्ताराय भव्यैरभिलषणीयं श्री-
गौतमस्वामिनो मार्गं धर्माचारं काङ्क्षतु इच्छतु । अनेनैव तल्लभात् ।

३८. न काङ्क्षितं भवसौख्यं येन स यथा । जन्मतोपि जन्म-
प्रभृत्यपि जीवदयां दीनानाथजन्तुजातप्राणरक्षां काङ्क्षन् अद्यापि
सर्वार्थसिद्धिप्राप्तेः पश्चादपि । संप्रत्यपीति यावत् । प्रतीक्षितं जगत्य-
वस्थितं यशो यस्य स तथा । भवे न प्रतीक्षते भवाप्रतीक्षः संसारोद्विग्न
इत्यर्थः । अभयकुमारमुनिर्जयति ॥

आहन्ता । वम्फन्ति । अहिलङ्गइ । अहिलङ्गए । महइ । वच्चउ । सिहणिज्जं ।
अविलुम्पिअ । कङ्कन्तो । “काङ्क्षेराहाहिलङ्गाहिलङ्ग-वच्च-वम्फ-मह-सिह-
विलुम्पाः” [१९२] ॥

१ B अनेव. २ BD अविभवाप्रतीक्ष; ० भवने प्रतीक्षते अविभावप्रतीक्ष.

३ BC सिहि. ४ B काक्षेराहाहिलङ्गवच्चवस्पुमह^०.

विरमालिअ संसारे जेण पडिक्खाविआ समय-सत्था ।
जयइ सुधम्मो तच्छिअ-कम्मो चच्छिअ-कुतित्थि-मओ । ३९ ।
सिवं-रम्पण-मिच्छा-दिट्ठि-रम्फणो तक्खिऊण अवमग्गे ।
विअसाविअ-सिद्धन्तो भयवं जम्बू-मुणी जयइ ॥ ४० ॥
कोआसिअ-गहिअ वओ दर-वोसट्ठिअ-सरोज-हसिर-मुहो ।
अणंगुञ्जाविअ-स-कुलो भयवं पहव-प्पहू जयइ ॥ ४१ ॥

३९. संसारे प्रतीक्ष्य स्थित्वा येन समयशास्त्राणि सिद्धान्तग्रन्थाः । द्वादशाङ्गानीत्यर्थः । प्रतीक्षितानि स्थापितानि । कृतानीत्यर्थः । यत्त-
 दोर्नित्याभिसंबन्धात् सः तष्टानि चूर्णितानि कर्माणि येन स तथा ।
 तष्टकुतीर्थिमदः मृदितकुमताभिमानः सुधर्मा सुधर्मस्वामिगणभृत्
 जयति । सत्था इत्यत्र “ वाक्ष्यर्थवचनाद्याः ” [१.३३] इति पुंस्त्वम् ॥

सामइअ । अविहीरो । विरमालिअ । पडिक्खाविआ । “ प्रतीक्षेः सामय-
विहीर-विरमालाः ” [१९३] ॥

४०. शिवस्य तक्षणा विनाशका ये मिथ्यादृष्ट्यस्तेषां तक्षणो
 वित्रासकः अपकृष्टा मार्गाः कुमतानि तान् ताक्षित्वा उपमृद्य विका-
 शितसिद्धान्तः प्रकटितागमो भगवान् पूज्यो जम्बूमुनिः जम्बू-
 स्वामिमहर्षिर्जयति ॥

तच्छिअ । चच्छिअ । रम्पण । रम्फणो । तक्खिऊण । “ तक्षेस्तच्छ-
चच्छ-रम्प-रम्फाः ” [१९४] ॥

४१. विकसितो दीप्तः सन् गृहीतव्रतः अङ्गीकृतचारित्रः । वि-
 कासितं वा अनेकशिष्यकरणेन विस्तारितं गृहीतं व्रतं येन स तथा ।
 दरम् ईषद् विकसितं स्फुटितं यत् सरोजं तद्वत् हसित् स्मेरं मुखं

१ C विस°. २ BC सिवि°. ३ BC अणु°. ४ CD insert अपामार्गाः
 (= अपमार्गाः ?) after मार्गाः. ५ B drops the example.

अण्डिम्भन्त-लहसाविअ-कुतिस्थिअं थिरमसंसि जिण-वयणं ।
 जर-मरण-वोज्जिराणं भव-डरिआणं हरउ तासं ॥ ४२ ॥
 सो वज्जइ न भवाओ गुरुहिं साहूहिं गुमिअ-सम्मत्तो ।
 णिमिअ-मणो जिण-समए कया वि जो न हु पलोट्टेइ ॥ ४३ ॥

यस्य स तथा । अहासितस्वकुलः अलज्जितनिजक्षत्रियवंशस्तादृग्वीरव्रतेन
 तत्त्वं विज्ञाय प्रव्रज्याङ्गीकारात् भगवान् प्रभवप्रभुः प्रभवसूरिर्जयति ॥

विअसाविअ । कोआसिअ । वोसट्ठिअ । “ विकसेः-कोआस-वोसट्ठौ ”

[१९५] ॥

हसिर । अणगुञ्जाविअ । “ हसेगुञ्जः ” [१९६] ॥

४२ अस्रस्ताः स्वमर्ताद् अभ्रष्टाः सन्तः संसिता भ्रंशम् आपिताः
 कुतीर्थिका येन तर्तुं तथा । स्थिरं ध्रुवं महाविदेहादिक्षेत्रेषु सर्वदा सद्भा-
 वात् अतएव असंसि न कथमपि संसते जिनवचनं जरामरणत्रस्तानां
 भवत्रस्तानां त्रासं भयं हरतु ॥

अण्डिम्भन्त । लहसाविअ । असंसि । “ संसेल्हंस-डिम्भौ ” [१९७] ॥

४३. गुरुभिः धर्माचार्यैः । कैर्गुरुभिः । साधुभिः । न्यस्तसम्यक्त्वः
 आरोपितसम्यक्त्वः न्यस्तमनाश्च सन् जिनसमये ह्य निश्चितं यः
 कदापि न पर्यस्यति न विपरीतो भवति स भवाद् न विभेति । परम-
 पदप्राप्तिहेतुसम्यक्त्वाद्दत्तसमयनिश्चलमनस्त्वाद् न भीतिं करोतीत्यर्थः ॥

वोज्जिराणं । डरिआणं । तासं । वज्जइ । “ वसेड्ढर-वोज-वजाः ”

[१९८] ॥

गुमिअ । णिमिअ । “ न्यसो णिम-गुमौ ” [१९९] ॥

पल्लट्टिअ-पावा पल्ल्हत्थिअ-कलिणो अ नीससण-जोग्गे ।
विग्घे वि अज्झङ्गिरया णिल्लसिअ-जिणागमा हुन्ति ॥४४॥
ऊसलिअ-गुणोसुम्भिअ-संजम-पुलआअमाण-हिअयस्स ।
गुञ्जोल्लिअ-जिण-वयणस्सारोअइ कस्स नो नाणं ॥ ४५ ॥
उल्लसिअ-भिसन्त-सिरी भासिर-नाणेण गसिअ-मिच्छतो ।
मोहाघिसिअ-विवेओ जिण-मयमोवोहए धन्नो ॥ ४६ ॥

४४. पर्यस्तपापाः क्षिप्ताशुभप्रकृतयः । पर्यस्तकलयश्च परास्तपर-
 स्परविरोधाः । निःश्वसनयोग्येपि दुःखदायित्वात् कदुष्णबाष्पजननार्हेपि
 विघ्ने अनिःश्वसितारः अनिःश्वसनशीलाः । धीरा इति यावत् । उल्लसित-
 जिनागमाः स्वान्तोद्बुद्धार्हत्समया भवन्ति ॥

पलोट्टेई । पल्लट्टिअ । पल्ल्हत्थिअ । “ पर्यसः पलोट्ट-पल्लट्ट-पल्ल्हत्थाः ”
[२००] ॥

नीससण । अज्झङ्गिरया । “ निःश्वसेईङ्गः ” [२०१] ॥

४५. उल्लसिता उद्भूता गुणाः क्षान्त्यादयो यस्य स तथा । स चासौ
 उल्लसितसंयमश्च प्रकटीभूतचारित्रः स तथा । स चासौ उल्लसद्भृदयश्च
 धर्मोत्साहमानमनाश्च स तथा । तस्य उल्लसितजिनसमयस्य अन्तःपरिस्फु-
 रिताहृत्सिद्धान्तस्य कस्य न ज्ञानम् उल्लसति । अपि तु तादृक्षस्य सर्वस्य
 सम्यगवबोधः प्रादुर्भवतीति भावः ॥

४६. उल्लसिता प्रादुर्भूता भासमाना दीप्यमाना श्रीः धर्मसाधनसंपद्
 यस्य स तथा । भास्वरज्ञानेन दीप्रसम्यगवबोधेन प्रस्तमिध्यात्वः मथित-
 मिध्यादर्शनः मोहेन अज्ञानेन अग्रस्तः विवेको युक्तकारिता यस्य स
 तथा । धन्यः पुण्यवान् जिनमतम् अवगाहते परिभावयति ॥

ओगाहिअ-जिण-वयणो गुण-ठाण-वलग्गिओ चडइ मुक्खं ।

भव-सुह-अणगुम्मडिओ अगुम्मिओ मोहणिजेहिं ॥ ४७ ॥

अहिऊलइ कम्म-गणं आलुह्वइ इन्धणं जहा डहणो ॥

वलणिज्ज-हरण-बुद्धी गिण्हन्तो भयवओ वयणं ॥ ४८ ॥

णिहसिअ । ऊसलिअ । ऊसुम्मिअ । पुलआअमाण । गुञ्जोल्लिअ । अरोअइ ।
उल्लसिअ । उल्लसेरुसलोसुम्भ-णिहस-पुलआअ-गुञ्जोल्लारोआः ” [२०२] ॥

भिसन्त । भासिर । “ भासेभिंसः ” [२०३] ॥

गसिअ । अधिसिअ ॥ “ ग्रसेधिसः ” [२०४] ॥

४७. अवगाहितजिनवचनः परिभाविताईद्वापितः गुणस्थानानि मिथ्यात्वादीनि तेषु आरूढः । आद्ये सर्वदावस्थानाद् आरोहो न घटत इति उत्तरोत्तरगुणस्थानेषु कृतावस्थान इत्यर्थः । भवसुखेन अमुग्धः अमोहितो वा । मोहयन्तीति मोहनीयाः स्यादिविषयास्तैरमोहितः अमूर्छितो मोक्षम् आरोहति अध्यास्ते ॥

ओवाहए । ओगाहिअ । “ अवाद्वाहेवाहः ” [२०५] ॥

वलग्गिओ । चडइ । “ आरुहेश्चड-वलग्गौ ” [२०६] ॥

अणगुम्मडिओ । अगुम्मिओ । मोहणिजेहिं । “ मुहेरुम्म-गुम्मडौ ” [२०७] ॥

४८. ग्राह्यग्रहणबुद्धिः उपादेयार्थोपादानमतिः अत एव भगवतः अर्हतो वचनं सकलोपादेयमूर्धमुकुटं भगवत्सिद्धान्तं गृह्णन् अङ्गीकुर्वन् । तदुपदिष्टं समाचरन्नित्यर्थः । कर्मगणं ज्ञानावरणोपादिव्रातं दहति भस्मसात् करोति । विनाशयतीति यावत् । इन्धनं यथा दहनो दहति ॥

१ C आरो०. २ C अपरोहिति. ३ B उहावए; C ओहावए. ४ B drops
°गुम्म. ५ C °वराणीदि.°

पङ्क्तिअ-संजम-भारा निरुवारिअ-पवयणे अणुसरन्ता ॥
 अहिपच्चुअन्ति मुत्तिं जोअं घेत्तूण सील-धणा ॥ ४९ ॥
 गेण्हिअ वयाइँ घेत्तुं घेत्तव्वं वोत्तुमवि अ वोत्तव्वं ॥
 जे उज्जआ खु ताणं वोत्तूण गुणे कयत्थु भिह ॥ ५० ॥

अहिऊलइ । आलङ्कइ । डहणो । “ दहेरहिऊलालङ्कौ ” [२०८] ॥

४७. गृहीतसंयमभारान् अङ्गीकृतव्रतभरान् गृहीतप्रवचनान्
 सूत्रतोर्यतश्च विज्ञातद्वादशाङ्गान् अनुस्मरन्तः । सफलजन्मान्
 एत इति भावनया पूर्वमहर्षिन् ध्यायन्त इत्यर्थः । शीलं चारित्रं धनं
 येषां ते शीलधना मुनयो योगं परमसमाधिं गृहीत्वा आसाद्य मुक्तिं
 निर्वृतिं गच्छन्ति ॥

वलणिज्ज । हरण । गिण्हन्तो । पङ्क्तिअ । निरुवारिअ । अहिपच्चुअन्ति ।
 “ ग्रहो वल-गेह-हर-पङ्क-निरुवाराहिपच्चुआः ” ॥ [२०९] ॥

५०. व्रतानि गृहीत्वा ग्रहीतव्यम् अर्हत्प्रणीतोपादेयतत्त्वं ग्रहीतुं
 ज्ञातुं वक्तव्यं सदुपदेशादिप्रतिपाद्यमपि च वक्तुं भणितुं ये^१ निश्चितम्
 उद्यताः । स्वपरोपकारकरणतत्परा इति यावत् । तेषां गुणान्
 क्षान्त्यादीन् उक्त्वा कृतार्थः कृतकृत्योऽस्मि ॥

घेत्तूण । घेत्तुं । घेत्तव्वं । “ क्त्वातुमृतव्येषु घेत् ” [२१०] ॥ कचिन्न
 भवति । गेण्हिअ ॥

वोत्तुं । वोत्तव्वं । वोत्तूण । “ वचो वोत् ” [२११] ॥

भोत्तूणं भोत्तव्वं भोत्तुं निव्वुइ-सुहाई भोत्तु-मणा ।
भोत्तव्वारम्भं भोत्तूण महन्ता तवस्सन्ति ॥ ५१ ॥
 सोअ-वसा रोत्तूण वि रोत्तु-मणा विम्हरन्ति रोत्तव्वं ।
ददूण जाण मुत्तिं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५२ ॥
 जे ददुव्वे ददुं इन्दो काहीअ लोअण-सहस्सं ।
दंसण-तत्तिं काउं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५३ ॥

५१. भोक्तव्यं शुभाशुभम् अनुभवनीयं भुक्त्वा संवेद्य । निर्वृति-
 सुखानि भोक्तुं संवेदयितुम् । भोक्तव्यारम्भं हेयव्यापारं भुक्त्वा परि-
 त्यज्य । भोक्तुमनसो निर्वरीतुकामा महान्तः महामुनयस्तपस्यन्ति ।
 बाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नं द्वादशविधं तपः कुर्वन्ति ॥

५२. शोकवशात् स्वबन्धुवियोगसमुद्भवदुःखपरतन्त्रत्वाद् रुदि-
 त्वापि रोदनं कृत्वापि रोदितुमनसः रोदनपरायणचेतसः प्राणिनः
 येषां मूर्तिं वपुर्दृष्ट्वा रोदितव्यं विपन्नस्वबान्धवादिकं विस्मरन्ति न
 स्मृतिपथम् आनयन्ति तेभ्योऽर्हद्भ्यो नमः नमस्कारोस्तु ॥

भोत्तूणं । भोत्तव्वं । भोत्तुं । भोत्तुं° । भोत्तव्वा । भोत्तूण । रोत्तूण । रोत्तुं° ।
रोत्तव्वं । “ रुद-भुज-मुचां तोत्त्यस्य ” [२१२] ॥

५३. यान् द्रष्टव्यान् लोकातीतसौभाग्यादियुक्तत्वाद् वीक्षणीयान्
 द्रष्टुं दर्शनाय लोचनसहस्रम् इन्द्रः अकरोत् अकार्षीत् चकार वा ।
 दर्शनमपि किमर्थम् इत्याह । दर्शनेन निर्निमेषवीक्षणेन तृप्तिम् आत्मनः
 संतोषं कर्तुम् । तेभ्योर्हद्भ्यो नमः ॥

ददूण । ददुव्वे । ददुं । “ दृशस्तेन दृः ” [२१३] ॥

काऊणं कायव्वं कम्मं काहिनति जे ण पुणरुत्तं ।

जग-बोहमिच्छिराणं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५४ ॥

जो अणुगच्छइ जच्छइ छिन्दिउमच्छइ तणुं च तेसिं पि ।

अणभिन्दिअ-भावाणं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५५ ॥

सविहे न जाण कुज्झइ जुज्झइ मुज्झइ भवे अगिज्झन्तो ।

देही बुज्झइ सिज्झइ अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५६ ॥

५४. कर्तव्यं सकलकर्मक्षयं कृत्वा ये पुणरुत्तम् इति भूयोपि न कर्म करिष्यन्ति कर्तारो वा । वीतरागत्वात् न मुक्तिम् अपहाय बुद्ध-
वत् स्वदर्शनतिरस्कारनिवारणाय इह जन्म आसाद्य पुनरपि कर्म
भन्त्यन्तीत्यर्थः । तेभ्यो जगद्बोधम् एषितृभ्यः अभिलाषुकेभ्योर्हृद्भ्यो
नमः ॥

काहीअ । काउं । काऊणं । कायव्वं । काहिनति । “आ कृणो भूतभविष्यतोश्च”
[२१४] ॥

५५ योनुगच्छति भक्त्या पृष्ठलग्नः प्रयाति । तथा यो यच्छति
सादरं स्ववस्तु ददाति । यस्तु तनुं छेत्तुम् आस्ते । तेष्वपि अभिन्न-
भावेभ्यो निर्विशेषमनस्केभ्यस्तेभ्यो जगत्प्रसिद्धेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

इच्छिराणं । अणुगच्छइ । जच्छइ । अच्छइ । “गमिष्यमासां छः” [२१५] ॥

छिन्दिउं । अणभिन्दिअ । “छिदि-भिदो न्दः” [२१६] ॥

५६. येषां सविधे समीपे भवे अगृध्यन् गार्ध्यम् अगच्छन् ।
संसारविरक्तो भवन्निति यावत् । देही जन्तुर्न कृष्यति न कोपं

१ B दाहिति. २ B drops छिन्दिउम् अच्छइ. ३ B om. कर्म. ४ C ननु.
५ B om. अच्छइ. ६ B om. न.

रन्धिअ-करणं रुम्भिअ-पवणं रुज्झिअ-मणं अपडिण्हिं ।

झायव्वाण मुणीहिं अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५७ ॥

सडिअ-रया कढिअ-मला वड्ढिअ-तव-तेअ-वेढिअङ्गा य ।

जाणञ्ज वि वर-मुणिणो अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५८ ॥

गच्छति । तथा न युध्यते न युद्धं करोति यतो न मुह्यति न मोहम्
उपगच्छति । मोहमूलत्वात् क्रोधयुद्धयोः । किंतु युध्यते^१ अवगततत्त्वो
भवति । तथा च सति सिध्यति सिद्धो भवति । तेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

कुज्झइ । जुज्झइ । मुज्झइ । अगिज्झन्तो । वुज्झइ । सिज्झइ । “ युध
बुध-गुध-क्रुध-सिध-मुहां ज्ञः ” [२१७] ॥

५७. रुद्धकरणम् । रुद्धपवनम् । रुद्धमनः कृतेन्द्रियोच्छ्वासनिः-
श्वासचित्तनिरोधं यथा भवति एवम् अपतितैः ध्यानाद् अस्खलितैर्मुनि-
भिर्ध्यातव्येभ्यस्तेभ्यः प्रसिद्धेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

रन्धिअ । रुम्भिअ । रुज्झिअ । “ रुधो न्व-म्भौ च ” [२१८] ॥

५८. सन्नरजसः गलितबध्यमानकर्माणः । कथितमलाः भस्मीकृत-
वद्धकर्माणः । यतो वृद्धं वृद्धिं गतं यत् तपस्तेजस्तेन वेष्टितं व्याप्तम्
अङ्गं येषां ते तथा च वरमुनयः अद्यापि दुष्पमाकालेपि वर्तन्ते येषाम्
अर्हताम् । यन्मतसंस्थिता इत्यर्थः । तेभ्योर्हृद्भ्यो नमः ॥

अपडिण्हिं । सँडिअ । “ सद-पतोर्डः ” [२१९] ॥

कढिअ । वड्ढिअ । “ कथ-वर्धी ढः ” [२२०] ॥

वेढिअ । “ वेष्टः ” [२२१] ॥

दुक्कड-संवेल्लिअओ भव-पासोव्वेढणोअओ लोओ ।
उव्वेल्लिअइ जेहि अरहन्ताणं नमो ताणं ॥ ५९ ॥
जे झाउं संपजइ अणखिजिर-सिजिराण सा सिद्धी ।
ते वच्चामो सरणं नच्चिर-मच्चिर-मणा सिद्धे ॥ ६० ॥
आणन्द-रोविराणं जेसु नवन्ताण होइ नोव्वेवो ।
धाइ समुहं च मुत्ती ताण नमो सव्व-सिद्धाणं ॥ ६१ ॥

५९. दुष्कृतेन अशुभकर्मणा संवेष्टितो व्याप्तः । परं भवपाशोद्वेष्टने संसारबन्धनमोक्षणे उद्यतः कृतप्रयत्नो लोको यैरुद्वेष्टयते बन्धनमुक्तः क्रियते तेभ्योर्हृद्भयो नमः ॥ दुक्कड इत्यत्र आर्षत्वात् तस्य डः ॥

संवेल्लिअओ । “समो ल्लः” [२२२] ॥

उव्वेढण । उव्वेल्लिअइ । “वोदः” [२२३] ॥

६०. यान् ध्यात्वा स्मृत्वा अखेत्तृस्वेत्तृणाम् अखेदनखेदनशीलानाम् खेदस्वेदराहितानाम् इति यावत् । अस्माकं सा सिद्धिः तत् सिद्धत्वं संपद्यते । तान् सिद्धान् नर्तितृ नर्तनशीलम् । भक्तिवशाद् उत्कलिकाकलितम् इत्यर्थः । तथा मदितृ तोषणशीलं मनो येषां ते तथाभूता वयं शरणं ब्रजामः ॥ झाउं इत्यत्र सेधनक्रियापेक्षया प्राक्काल्यम् न संपद्यते इत्यपेक्षया । तच्च भावितमेवेति ॥

संपजइ । अणखिजिर । सिजिराण । “स्विदां जः” [२२४] ॥

वच्चामो । नच्चिर । मच्चिर । “वज-नृत-मदां चः” [२२५] ॥

६१. यान् आनन्दरोदितृणां हर्षाश्रुमोचनशीलानां सतां नमतां नमस्कुर्वतां न उद्वेगो भवति । किंतु यान् नमतां मुक्तिः संमुखम्

कुपहे धावन्ति अखादिमं च खादन्ति तेहि वि समं जो ।

धावइ खाइ अ तं पि हु बोहन्ते ज्ञामि आयरिए ॥ ६२ ॥

कम्माइँ वोसिरन्ता अतुट्टिरेणं तवेण सक्कन्ता ।

अफुडिअ-अचलिअ-महिमा आयरिआ दिन्तु ते बोहिं ॥ ६३ ॥

अभिमुखं च धावति सत्वरम् आयाति । तेभ्यः सर्वसिद्धेभ्यो नमः ॥
जेसु इति “ द्वितीयावृत्तीययोः सप्तमी ” [३.१३५] इति सप्तमी ॥

रोविराणं । नवन्ताण । “ रुद-नमोर्वः ” [२२६] ॥

उव्वेवो । “ उद्विजः ” [२२७]

६२. ये कुपथे अमार्गे । अनीताविति यावत् । धावन्ति । तथा ये खाद्यते यत् तत् खादं तस्य भावः खादत्वं न विद्यते खादत्वं यस्य तत् तथा अखाद्यं वस्तु खादन्ति । तैरपि समं यो धावति कुपथे गच्छति खादति अभक्षणीयं भक्षयति च । हु इति निश्चितम् । तमपि तादृशमपि प्राणिनं स्वयम् अधर्मम् अधर्मविप्रलब्धं च । अस्मादृशम् इत्यर्थः । बोधयतो धर्मदेशनया सन्मार्गे प्रवर्तयत आचार्यान् ध्यायामि संस्मरामि ॥

धाइ।खाइ। “खाद-धावोर्लुक्” [२२८] ॥ बहुलाधिकाराद् वर्तमानाभविष्य-
द्विध्याद्येकवचन एव । तेनेह न । धावन्ति । अखादिमं । खादन्ति ॥ कचिन्न ।
धावइ ॥

६३. कर्माणि व्युत्सृजन्तः आत्मनो दूरीकुर्वन्तः । ननु अनादि-
कालालीनकर्मणां कथं व्युत्सर्ग इत्याह । अत्रोटिनाँ अच्छिदुरेण ।
संपूर्णेनैति यावत् । तपसा शक्नुवन्तः सामर्थ्यं विभ्रतः । अस्फुटितः
अन्यौजसा अखण्डितः अत एव अचलितः अकम्पितः । स्थिर
इत्यर्थः । महिमा माहात्म्यं येषां ते तथा । ते सर्वप्रसिद्धा आचार्या
बोधिं जिनधर्मावाप्तिं ददतु प्रयच्छन्तु ॥

१ B drops अखादिमं च खादन्ति. २ CD स्वयमधर्मविप्र°. ३ BC
अत्रोटिता.

फुड्डिअ-मोहो लोओ चल्लइ अपमिल्लिअ-व्वओ मोक्खे ।
 जेहिं अपमीलिअच्छं पेच्छामो ते उवज्झाए ॥ ६४ ॥
 अणउम्मिल्लिअ-नाणोम्मिलणआ हरिस-पसविरा लोए ।
 सुअ-जलमोज्झाया पवरिसन्तु वित्थरिअ-गुण-भरिआ ॥ ६५ ॥

वोसिरन्ता । “सृजो रः” [२२९] ॥

अतुट्टिरेणं । सकन्ता । “शकादीनां द्वित्वम्” [२३०] ॥

६४. यैः कृत्वा स्फुटितः विदारितो मोहो येन स तथा । अपमी-
 लितव्रतः उद्धुद्धचारित्रः लोको मोक्षे चलति गच्छति । तान् उपा-
 ध्यायान् अपमीलिताक्षं निर्निमेषनयनं यथा भवति एवं पश्यामः ।
 उपाध्यायदर्शने वयं सतृष्णा इत्यर्थः ॥

अफुड्डिअ । अचलिअ । फुड्डिअ । चल्लइ । “स्फुटि-चलेः” [२३१] ॥

६५. अनुन्मीलितम् अनुद्धतं यज्ज्ञानं तस्य उन्मीलना व्यञ्जकाः ।
 हर्षं प्राणिप्रमोदं प्रसवितारः जननशीलाः । विस्तृताः सर्वत्र प्रसृता
 ये गुणास्तैर्भृताः निचिता उपाध्याया लोके जनमध्ये श्रुतमेव निर्मल-
 पावित्र्यहेतुत्वात् जलं प्रवर्षन्तु । निर्वृतिफलोत्पत्तये अस्मभ्यं प्रयच्छ-
 न्तिवत्यर्थः ॥

अपमिल्लिअ । अपमीलिअ । अणउम्मिल्लिअ । उम्मिलणआ । “प्रादेर्मीलेः”
 [२३२] ॥

पसविरा । “उवर्णस्यावः” [२३३] ॥

वित्थरिअ । भरिआ । “ऋवर्णस्यारः” [२३४] ॥

पवरिसन्तु । “वृषादीनामरिः” [२३५] ॥

१ BC °णओ. २ B om. this and the following example.
 ३ BC om. this example. ४ C °णओ; B उम्मिलः for उम्मिलणआ.
 ५ C प्रादेर्मीलः.

नो रुसइ नो तूसइ जेऊण मणं लयम्मि जो नेन्तो ।

मोत्तुं भवं विणीअं तं साहु-जणं नमंसामि ॥ ६६ ॥

उप्पाइअ-सद्दहणो अंसद्दहाणे वि देइ जो बोहिं ।

संसार-नासिरो हं तं साहुं चिय विहेमि गुरुं ॥ ६७ ॥

पञ्च वि अरहन्ताइं परमेद्धी झाह झाअह किमन्नं ।

होऊण निव्विकप्पा पसम-रया होअऊण तथा ॥ ६८ ॥

६६. यो भवं मोक्तुं त्यक्तुं मनो जित्वा वशीकृत्य लये साम्यावस्थायां नयन् सन् नो रुष्यति अमित्रे रोषं न करोति । नो तुष्यति मित्रे तोषं न करोति । तं विनीतं जितेन्द्रियं साधुजनं नमस्यामि ॥

रुसइ । तूसइ । “रुषादीनां दीर्घः” [२३६] ॥

जेऊण । नेन्तो । मोत्तुं । “युवर्णस्य गुणः” [२३७] ॥ कचिन्न ।
विणीअं ॥

६७. अश्रद्धाने जिनप्रणीतजीवादिपदार्थे तथेति प्रत्ययरहितेपि उत्पादितश्रद्धानः जनितास्तिक्यबुद्धिर्यो बोधिं ददाति । संसाराद् नशिता नशनशीलोहं तमेव साधुं गुरुं विदधामि ॥

सद्दहणो । असद्दहाणे । “स्वराणां स्वराः” [२३७] ॥ कचिन्नित्यम् ।
देइ । नासिरो । विहेमि ॥

रूसइ । तूसइ । “व्यञ्जनाद् अद् अन्ते” [२३९] ॥

६८. भो भव्याः निर्विकल्पाः एते ध्येया न वेति संशयरहिता भूत्वा तथा प्रशमरता उपशमपरा भूत्वा पञ्चापि अर्हदादीन् ध्यायत । किमन्यं

१ B om. असद्दहाणे°. २ BC होइऊण. ३ BC put रुसइ । तूसइ ।
“व्यञ्जनाद् अद् अन्ते” after विणीअं । and before सद्दहणो &c; A,
Pischel and the Bombay edition all read स्वराणां स्वराः ।
व्यञ्जनाददन्ते ॥

जिणउ कलिं अघ चिणिअं धुणिअ-सिरं सुणिअ-गुण-गणा थुंणिआ
इन्देहि वि जग-पुण्णी सुअ-देवी सयल-अघ-लुणणी ॥ ६९ ॥

सो हुणइ भप्प-मज्जे ख-पुप्फमुच्चेइ पङ्कयाइँ थले ।

तह उच्चिणेइ मोत्तुं सुअ-देविं महइ जो अन्नं ॥ ७० ॥

हरिहरादिकं ध्यायत । हरिहरादिध्यानम् अपहाय अर्हद्व्यानपरा
भवतेति भावः ॥

ज्ञाह । ज्ञाअह । होऊण । होअऊण । “स्वराद् अनतो वा” [२४०] ॥

६९. श्रुतगुणगणा सकलजनश्रवणगोचरप्राप्तवरप्रदानादिगुणनिचया
इन्द्रैरपि आस्ताम् अन्यैः धृतशिरो यथेत्येवं स्तुता श्लाघिता जगतः
पवनी पावित्र्यजनिका सकलाघस्य लवनी विच्छेदिका श्रुतदेवी अघेन
चित्तं स्फीतं कलिं कलहं जयतु । आश्रितम् अस्मादशं निर्मत्सरं विद-
धात्वित्यर्थः ॥

७०. स पुरुषो भस्ममध्ये जुहोति हवनं करोति । खपुष्पम् उच्चि-
नोति । तथा पङ्कजानि स्थले उच्चिनोति । यः श्रुतदेवीं मुक्त्वा अन्यां
महति पूजयति काङ्क्षति वा । श्रुतदेवीतोल्यासां देवतानाम् आराधनं
भस्महुतादिकल्पम् इत्यर्थः ।

जिणउ । चिणिअं । धुणिअ । सुणिअ । थुणिआ । पुणणी । लुणणी ।
हुणइ । “चि-जि-श्रु-हु-स्त-द्ध-पू-धूगां णो हस्वश्च” [२४१] ॥ बाहुलकात्
कचिद् वा । उच्चेइ उच्चिणेइ ॥

१ B थुहिय. २ BC °पुलणी. ३ C भम्भ°. ४ D अर्हदादिध्यान°. ५ BC
होइऊण; The *Dhundhikā* has: एच्च क्त्वाहुसूतव्य° [III. 157] अत् ।
इ । होऊण । होइऊण ।

लक्खेहिं पि हुणिज्जइ हुव्वइ कोडीहिं अहव मन्ताणं ।
 सुअ-देवया थुणिज्जइ न जा न ता चिक्खए नाणं ॥ ७१ ॥
 तेण चिणिज्जइ नाणं जिक्खइ मोहो जिणिज्जए कालो ।
 सुअ-देवी अन्नेहि वि थुव्वन्ता सुव्वए जेण ॥ ७२ ॥
 स-जसं सयं सुणिज्जइ लुव्वइ कम्मं लुणिज्जए पावं ।
 पुव्वइ अप्पप्प-कुलं पुणिज्जए महिअ सुअ-देविं ॥ ७३ ॥
 भव-भय-धुव्वन्तेहिं पवण-धुणिज्जन्त-तूल-तरलस्स ।
 फलमाउअस्स चिम्मइ सुअ-देवीए पसाएण ॥ ७४ ॥

७१. मन्त्राणां लक्षैर्हूयते । अथ वा कोटिभिर्हूयते । कामपि देव-
 ताम् उद्दिश्य होमः क्रियते । परं न यावच्छ्रुतदेवता स्तूयते न तावत्
 ज्ञानं चीयते वृद्धिम् उपैति । अत्र कर्मकर्तरि क्यात्मनेपदे ॥

७२. येन आस्तां यत् स्वयं स्तूयते अन्यैरपि स्तूयमाना श्रुतदेवी
 श्रूयते तेन पुरुषेण ज्ञानं चीयते स्फीतीक्रियते । मोहः अज्ञानं जीयते
 पराभूयते तथा कालो मृत्युश्च जीयते अचिराद् मोक्षप्राप्तेः ॥

७३. महित्वा पूजयित्वा श्रुतदेवीम् स्वयशः स्वयं श्रूयते । स्वय
 श्रोतव्यतया श्लाघ्यं यशस्तेन लभ्यत इत्यर्थः । कर्म लूयते । पापं
 लूयते । आत्मा पूयते । पवित्रः क्रियते । आत्मकुलं पूयते । अर्चक-
 पुरुषेणेति शेषः ॥

७४. भवभयेन धूयमानैः कम्पमानपुरुषैः पवनेन धूयमानं यत् तूलं
 रूतं तद्वत् तरलं चञ्चलं तस्य आयुषः फलं श्रुतदेव्याः प्रसादेन चीयते
 उपचितं क्रियते । पैरमपुरुषार्थमहानन्दः प्राप्यत इत्यर्थः ॥

चिक्वइ अह न चिणिज्जइ जिक्वइ अहवा जिणिज्जए नावि ।
सुक्वइ अह न सुणिज्जइ हुक्वइ न हुणिज्जए अहवा । ७५ ॥
थुक्वइ अह न थुणिज्जइ पुक्वइ णाई पुणिज्जए अहवा ।
लुक्वइ अह न लुणिज्जइ धुक्वइ न धुणिज्जए अहवा ॥ ७६ ॥
खम्मइ अह न खणिज्जइ हम्मइ नो वा हणिज्जए जेण ।
 सक्वं पि तस्स सहलं सुअ-देवि-विइण्ण-पुण्णस्स ॥ ७७ ॥

७५. त्रिभिर्विशेषकम् । येन चीयते अध्यात्मादिषु उपचितेन भूयते । अथ वा न चीयते । जीयते । इन्द्रियादिषु वशिना भूयत इत्यर्थः । अथ वा नापि जीयते । श्रूयते गुरुमुखात् सर्वशास्त्रेषु श्रवणं क्रियते । अथ न श्रूयते । हूयते हवनं क्रियते अथ वा न हूयते ।

७६. स्तूयते देवतादिषु स्तवनं क्रियते । अथ न स्तूयते । पूयते जलादिना पवित्रेण भूयते । अथ वा न पूयते । लूयते अशुभलवनं क्रियते । अथ न लूयते । धूयते पापरजःप्रकम्पनपरेण भूयते । अथवा न धूयते ॥

७७. खन्यते निध्यादिनिमित्तं भूम्यादिखननं क्रियते । अथ न खन्यते । हन्यते शत्रुविनाशनं क्रियते नो वा हन्यते । परं श्रुतदेवी-वितीर्णपुण्यस्य तस्य । अपिरेवार्थे । सर्वमेव सफलम् । यत् किञ्चित् कुर्वतोपि श्रुतदेवीप्रसादात् सर्वं समीहितं तस्य संजायत इत्यर्थः ॥

हुणिज्जइ हुक्वइ । थुणिज्जइ थुक्वन्ता । चिक्वए चिणिज्जइ । जिक्वई जिणिज्जए ।
सुक्वए सुणिज्जइ । लुक्वइ लुणिज्जए । पुक्वइ पुणिज्जए । धुक्वन्तेहि धुणिज्जन्त । चिक्वइ
चिणिज्जइ । जिक्वइ जिणिज्जए । सुक्वइ सुणिज्जइ । हुक्वइ हुणिज्जए । थुक्वइ

१ B om. °इ जिक्वइ अहवा जिणिज्ज°. २ C नु. ३ B हुणज्जइ. ४ B om. अथ न to क्रियते. ५ B om. थुणिज्जइ. ६ BC put थुक्वन्ता before सुक्वए. ७ B om. जिक्वइ जिणिज्जए. ८ B om. सुक्वए.

खम्मइ कुबोह-सेलो खणिज्जए मूलओ वि पाव-तरू ।

हम्मइ कली हणिज्जइ कम्मं सुअ-देवि-ज्ञाणेण ॥ ७८ ॥

सुअ-देविं ज्ञाअन्तो अवाहय-भत्ति-निच्चल-मणेण ।

हम्मइ संसार-दुहं मोहं हन्तूण हन्तव्वं ॥ ७९ ॥

दुब्भउ गाई वुब्भउ भारो लिब्भउ खडं च तेणं खु ।

पवयण-गाई-बोहि-क्खीरं न दुहिज्जए जेण ॥ ८० ॥

थुणिज्जइ । पुव्वइ । पुणिज्जए । लुव्वइ लुणिज्जइ । धुव्वइ धुणिज्जए । “न वा

कर्मभावे व्वः क्यस्य च लक्” [२४२] ॥

चिम्मइ चिक्खइ चिणिज्जइ । “म्मश्चेः” [२४३] ॥

७८. श्रुतदेवीध्यानेन कृत्वा पुरुषेण कुबोध एव सन्मार्गरोधकत्वात्
शैलः खन्यते विदार्यते । पापमेव अशुभफलदायित्वात् तरूः मूलतोपि
खन्यते । कलिः राटिर्हन्यते क्षिप्यते । कर्म ज्ञानावरणादि हन्यते ॥

७९. अव्याहता अखण्डिता या भक्तिस्तस्यां निश्चलं यद् मनस्तेन
कृत्वा श्रुतदेवीं ध्यायन् सन् हन्तव्यम् अपायजनकत्वाद् ध्वंसनीयं
मोहम् अज्ञानं हत्वा संसारदुःखं हन्ति मोहमूलत्वात् संसारदुःखस्य ॥

खम्मइ । खणिज्जइ । हम्मइ । हणिज्जए । खम्मइ । खणिज्जए । हम्मइ ।
हणिज्जइ । “हन्खनोऽन्त्यस्य” [२४४] ॥ बाहुलकात् हन्तेः कर्तर्यपि ।

हम्मइ ॥ कचिन्न । हन्तूण । हन्तव्वं ॥

८०. येन प्रवचनरूपा गौरेवै गौः बोधिमेव क्षीरं न दुह्यते क्षार्यते ।
तेन पुरुषेण खु इति निश्चितम् गौर्दुह्यताम् । भार उह्यतात् । खटस्तूर्णानि
लिह्यताम् । कर्तव्यकरणविकलस्य तस्य आभीरभारवाहकबलीवर्दभाव
एव परमार्थत इति भावः ॥

१ B °इ. २ BC चिणिज्जए. ३ BC °इ. ४ B °इ. ५ B गौरेवेव.
६ C °स्तुणेमे.

जेण वहिज्झइ हिअए सुअ-देवी तेण रुब्भए कम्मं ।

रुन्धिज्झइ कलि-ललितं लिहिज्झए अमयमाकण्ठं ॥ ८१ ॥

उज्झइ भवो डहिज्झइ पापं ताणं खु वज्झइ न धम्मो ।

बन्धिज्झइ जेहि थुई पवयण-देवीइ भावेणं ॥ ८२ ॥

भावाउ जाणुरुज्झइ अणुरुन्धिज्झइ थवाउं पूआए ।

उवरुज्झइ उवरुन्धिज्झइ तवओ सा जयउ वाणी ॥ ८३ ॥

८१. येन हृदये श्रुतदेवी उह्यते धार्यते तेन पुरुषेण कर्म रुध्यते निवार्यते । कलिललितं कलिकालविजृम्भितं रुध्यते । अमृतम् आकण्ठं लिह्यते आस्वाद्यते । निर्वृतेन भूयत इत्यर्थः ॥

दुब्भउ दुहिज्झए । वुब्भउ वहिज्झइ । रुब्भए रुन्धिज्झइ । लिब्भउ लिहिज्झए । “ ब्भो दुह-लिह-वह-रुधामुच्चातः ” [२४५] ॥

८२. यैर्भावेन प्रवचनदेव्याः स्तुतिर्वध्यते ग्रथ्यते । खु इति निश्चितम् । तैः पुरुषैर्भवो दह्यते भस्मसात् क्रियते । विनाश्यत इति यावत् । पापं दह्यते तथा धर्मो न बध्यते कर्मान्तरेण नावष्टभ्यते ॥ ताणं इति तृतीयायाः षष्ठी ॥

उज्झइ डहिज्झइ । “ दहो ज्झः ” [२४६] ॥

वज्झइ बन्धिज्झइ । “ बन्धो न्वः ” [२४७] ॥

८३. सा वाणी वाग्देवता जयतु सर्वोत्कर्षेण वर्तताम् । या भावाद् अन्तरङ्गबहुमानतः अनुरुध्यते प्रसाद्यते । सुप्रसन्ना क्रियत इति यावत् । स्तवाद् अनुरुध्यते । पूजाया अर्चनाद् उपरुध्यते अनुकूल्यते । तपसो द्वादशविधतपश्चरणाद् उपरुध्यते ॥

१ C थवाअ. २B om. this example. ३ B om. this example.
४ B बंधो धः; C बंधो वः.

भक्ती-संरुज्झन्ता संरुन्धिज्जन्तआण मोहेण ।

न कह वि अवगम्मन्ती सुअ-देवी देउ मह बोहिं ॥ ८४ ॥

भणन्ती सुअ-देवि त्ति भणिज्जन्ती ति-लोअ-माअ त्ति ।

कम्मेण व भावेणाणुगम्ममाणा दिसउ कज्जं ॥ ८५ ॥

भक्तीए कीरन्तीइ अहीरन्तीइ सह हरिज्जन्ती ।

वेडी-करिज्जमाणा तीरन्ते मोह-जलहिम्मि ॥ ८६ ॥

८४. भक्त्या संरुध्यमाना आत्मायत्तीक्रियमाणा । तथा मोहेन संरुध्यमानैर्न कथमपि अवगम्यमाना ज्ञायमाना श्रुतदेवी मह्यं बोधं सर्वपदार्थविषयविज्ञानं ददातु ॥

अणुरुज्झइ अणुरन्धिज्जइ । उवरुज्झइ उवरन्धिज्जइ । संरुज्झन्ता संरुन्धिज्जन्तआण । “ समनूपाद् रवेः ” ॥ [२४८]

८५. श्रुतदेवतेति भण्यमाना उत्कीर्त्यमाना त्रिलोकमातेति भण्यमाना । वेति चार्थे । कर्मणा पूजादिक्रियया भावेन अन्तरङ्ग-बहुमानेन अनुगम्यमाना आश्रीयमाणा भगवती सरस्वती कार्यं प्रस्ता-वाद् मम कुमारपालस्य विधेयं दिशतु आज्ञापयतु ॥

अवगम्मन्ती । भणन्ती । भणिज्जन्ती । अणुगम्ममाणा । “ गमादीनां द्वित्वम् ” [२४९] ॥

८६. अथ कुमारपालभूपस्य कर्तव्यम् उपदिशत्विति मनोरथानन्तरोपस्थितश्रुतदेवतादर्शनं गाथाषट्केनाह । षड्भिः कुलकम् । अथ प्रयोजनपृच्छानन्तरं प्रशमाक्रान्तस्य उपशमव्याप्तस्य नृपोत्कृष्टस्य भूपपुंगवस्य कुमारपालस्य श्रुतदेवी प्रत्यक्षा दृष्टिगोचरासीत्

अजरिजन्त-मयं पि हु जीरन्त-मयं जयं पि पकुणन्ती ।
पतरिजन्त-भवोदहि-सेऊवम-चरण-रेणु-कणा ॥ ८७ ॥
 जेहि विढप्पइ किंती विढविज्जइ जेहि उज्जलं नाणं ।
अज्जिज्जइ जेहि सिरी सव्वेहि वि तेहि ज्ञायव्वा ॥ ८८ ॥
 सव्वं णव्वइ जेहिं अणज्जमाणा बुहेहि तेहिं पि ।
अमुणिजन्त-सरूवा ^१सिद्धेहि वि वाहरिजन्ती ॥ ८९ ॥

किंभूता । अहियमाणया अन्येनानपास्यमानया । निश्चलयेति यावत् ।
 क्रियमाणया विधीयमानया भक्त्या अन्तरङ्गबहुमानेन कृत्वा सदा
 हियमाणा आवर्ज्यमाना । आत्मसात् क्रियमाणेत्यर्थः । मोहोऽज्ञानम्
 तदेव जलधिस्तस्मिंस्तीर्यमाणे लङ्घ्यमाने वेडा प्रवहणं क्रियमाणा ।
 संसाराद् उत्तितीर्षुभिराश्रीयमाणेत्यर्थः ॥

८७. हु इति निश्चितम् । जगदपि न जनमात्रम् अजीर्यमाणमद-
 मपि अभ्रश्यमानाभिमानमपि जीर्यमाणमदम् । विनयपरम् इत्यर्थः ।
 प्रकुर्वती विदधाना प्रतीर्यमाणः आराधकैर्विलङ्घ्यमानो यो भवो-
 दधिस्तत्र निस्तारकत्वात् सेतूपमाश्चरणरेणुकणा यस्याः सा तथा ॥

८८. यैः कीर्तिरर्ज्यते आसाद्यते यैरुज्ज्वलं निर्मलं ज्ञानम् अर्ज्यते
 यैः श्रीरर्ज्यते तैः पुरुषैः सर्वैरपि ध्यातव्या ॥

८९. यैः सर्वमपि ज्ञायते तैरपि बुधैरज्ञायमाना एवंस्वरूपेत्-
 बुध्यमाना । सिद्धैरपि अणिमाद्यैश्चर्यसंपन्नपुरुषैरपि अज्ञायमानस्वरूपा
 व्याहियमाणा भण्यमाना । श्रुतदेवताध्यानेनैव कीर्तिज्ञाने संपद्यते
 इत्यर्थः ॥

१ BD सव्वेहि वि; C सिद्धेहि वि. २ B अहियमाणयाऽन्येनानपा^०; C अ-
 हियमाणयोऽन्योनानपा^०; D अपहिय^०. ३ BC ^०सत्. ४ C ^०कृत्वात्.

वाहिप्पन्ताढप्पन्त-मङ्गले गिण्हणिज्ज-अभिहाणा ।

आढविअ-थुईहि सया सिप्पन्ती भत्ति-धिप्पन्ती ॥ ९० ॥

सुर-वहु-छिप्पन्त-पया छिविज्जमाणा थुईहि सुअ-देवी ।

पसमाप्फुणस्स निवोक्कुसस्स अह औसि पच्चक्खा ॥ ९१ ॥

९० व्याह्रियमाणं नैमित्तिकादिना भण्यमानम् आरभ्यमाणं बन्ध्वा-
दिना क्रियमाणं च यन्मङ्गलं शुभकार्यं तस्मिन् गृह्यमाणाभिधाना
त्वत्प्रसादाग्निर्विघ्नं भवत्विति उत्कीर्त्यमाननामा । आरब्धस्तुतिभिः
भक्तजनकृतस्तवनैः कृत्वा सदा स्निह्यमाना स्निहेरन्तर्भूतेष्वर्थत्वात् स्नेहवती
क्रियमाणा । सिच्यमाना स्तौवकेन आत्मनि आर्द्रहृदया क्रियमाणा ।
भक्त्या गृह्यमाणा आत्मसात् क्रियमाणा । न दुराराधेयर्थः ॥

९१. सुरवधूभिः स्पृश्यमानौ प्रणामावसरे भालेन वृष्यमाणौ पादौ
यस्याः सा । तथा स्तुतिभिः कविस्तोत्रैश्च स्पृश्यमाना विषयीक्रियमाणा ॥

कीरन्तीइ । अहीरन्तीइ । हरिजन्ती । करिज्जमाणा । तीरन्ते । अजरिजन्त ।
जीरन्त । पतरिजन्त । “ ह-कू-तृ-ज्जामीरः ” [२५०] ॥

विढप्पइ विढविज्जइ अज्जिजइ । “ अजेर्विढप्पः ” [२५१] ॥

णव्वइ । अणज्जमाणा । अमुणिजन्त । “ जो णव्व-णजौ ” [२५२] ॥

वाहरिजन्ती वाहिप्पन्त । “ व्याहृगेर्वाहिप्पः ” [२५३] ॥

आढप्पन्त आढविअ । “ आरमेराढप्पः ” [२५४] ॥

सिप्पन्ती । “ स्नेह-सिचोः सिप्पः ” [२५५] ॥

गेण्हणिज्ज धेप्पन्ती । “ ग्रहेर्धेप्पः ” [२५६] ॥

१ B °पुणस्स; C °पुणस्स. २ B °कसस्स. ३ B हासि. ४ BCD °दाद-
निर्वि°. ५ BC °तेनर्थत्वा° for °तण्यर्थत्वा°. ६ C स्तव°.

अणथक्कन्त-गिराए अमयासाराणुहारिणीइ तदो ।

इअ उत्तं देवीए वंछल्लेणं महन्देणं ॥ ९२ ॥

तइ इन्दो निच्चिन्दो विहरदु अन्देउरम्मि सो दाव ।

इन्दस्स ताव भित्तं हवेसि महि-सामिआ तुमयं ॥ ९३ ॥

छिप्पन्त छिविजमाणा । “ स्पृशेदिछप्पः ” [२५७] ॥

अप्फुण्ण । उक्कुसस्स । “ केनाप्फुणादयः ” [२५८] ॥

९२. ततो नृपप्रत्यक्षानान्तरं महता वात्सल्येन अनुकूलतया देव्या श्रुतदेवतया । अमृतस्य आसारः वेगवद्वर्षस्तम् अनुहरति सदृशीकरोती-त्येवंशीला णिनि इयाम् अनुहारिणी तया अर्पकन्ती अन्तरा अनुव्रज्यन्ती या गीर्वाक् तया कृत्वा इति वक्ष्यमाणम् उक्तम् ॥

अणथक्कन्त । “ धातवोर्थान्तरेपि ” [२५९] ॥ केचित् कैश्चिद् उपसर्गै-
र्निर्त्यम् । अनुहारिणीइ ॥

[इति] प्राकृतभाषा समाप्ता ॥

तदो । “ तो दोऽनादौ शौरसेन्याम् अयुक्तस्य ” [२६०] ॥ अयुक्तस्येति
किम् । उत्तं ॥

९३. उक्तमेव गाथाष्टकेनाह । त्वया कृत्वा । तावद् इति अभ्युप-

१ BCD स्पृश°, २ B आपुन्न । उक्कोसस्स । केनापुन्नादयः । ; C अपुन्न ।
उक्कोसस्स । केनापुन्नादयः । A reads the sūtra thus: केनापुन्नादयः ।
३ B °देवया. ४ BC अप°. ५ BC उपसर्गे. ६ After उपसर्गे which it
reads for उपसर्गे, C differs from B up to the end of the
Sarga, giving a different commentary from the latter.
See Note at the end of the Sarga.

हंहो मणस्सि रायं जं अव भयवं ति विन्नवेदि भवं ।
रक्खिजसु तेण तुमं जिण-वइणा मेइणी-मघवं ॥ ९४ ॥
अय्यावत्ते सयले कद-कज्जो तं खु थाम-सिरि-णाह ।
जिण-नाध-सुमरणे इधमज्जिद-इह-लोअ-पर-लोअ ॥ ९५ ॥

गमे । ततश्च अभ्युपगतम् एतत् । स विश्वप्रसिद्ध इन्द्रो निश्चिन्तः ।
 एतदरातीनां सकलदानवानां त्वया हननाद् निःशङ्कः सन् अन्तःपुरे
 विहरतु रमताम् । तथा तुमयं इति अयं त्वम् । अथ वा युष्मदः
 सिना सह तुमयं इति कश्चित् तदा तुमयं इति त्वम् । हे महीस्वामिन्
 पृथ्वीपते इन्द्रस्य तावद् मित्रं बान्धवो भवसि संजातः । भवसीति
 सैत्सामीप्ये [है०. ५. ४] इत्यादिना वर्तमाना ॥

महन्देणं । निच्चिन्दो । अन्देउरम्मि । “अधः क्वचित्” [२६१] ॥

दाव ताव । “वादेस्तावति ।” [२६२] ॥

९४. मनस्विन् अभिमानिन् हंहो राजन् भवान्, अव भगवन् इति,
 यं विज्ञापयति भक्तिपूर्वं वदति । तेन जिनपतिना मेदिनीमघवन् त्वं
 रक्ष्यस्व त्रायस्व । तेन तव पालनं क्रियताम् इति यावत् ॥

महि-सामिआ । मणस्सि । “आ आमन्थ्ये सौ वेनो नः” [२६३] ॥

रायं । “मो वा” [२६४] ॥

भयवं । भवं । “भवद्भगवतोः” [२६५] ॥ क्वचिद् अन्यत्रापि । मघवं ॥

९५. स्थामश्रीः पराक्रमलक्ष्मीः तस्या नाथ इह अस्मिन् जगति
 जिननाथस्मरणे सति अर्जितेहलोकपरलोक सफलीकृतेहपरभव खु निश्चितं
 सकले आर्यावर्ते समस्तार्यजनपदेषु त्वं कृतकृत्यः निष्पन्नप्रयोजनः ॥

तायध समग्ग-पुहविं तायह सग्गं पि भोदु तुह भदं ।
होदु जयस्सोत्तंसो तुह कित्तीए अपुरवाए ॥ ९६ ॥
सत्तीइ अपुव्वाए होदूण हरि व्व हविय सेसो व्व ।
होत्ता भरहो व्व तुमं एग-च्छत्तं कुणसु रज्जं ॥ ९७ ॥
करियावणि-उद्धारं गुरु-भावं गडुय कडुय बलि-बन्धं ।
गच्छिय लच्छिमुविन्दो भोदि भवं भोदु इन्द-समो ॥ ९८ ॥

अय्यावत्ते कजो । “न वा यो य्यः” [२६६] ॥

सिरि-णाह जिण-नाध । “थो धः” [२६७] । अपदादावित्येव । थाम ॥

९६. हे नरेन्द्र समग्रपृथिवीं त्रायस्व पालय । स्वर्गं दिवमपि त्रायस्व ।
 तथा तव भद्रं भवतु । तव अपूर्वया लोकोत्तरया कीर्त्या कृत्वा जगत
 उत्तंसः शिरःशेखरश्च भवतु ॥

इध इह । तायध तायह । “इह-हचोर्हस्य” [२६८] ॥

भोदु होदु । “भुवो भः” [२६९] ॥

९७. अपूर्वया शक्त्या पराक्रमेण कृत्वा हरिः इन्द्रः कृष्णो वा स
 इव भूत्वा संपद्य शेषः अनन्तः स इव भूत्वा भरतः आद्यचक्री स इव
 भूत्वा च त्वम् एकच्छत्रं राज्यम् आधिपत्यं कुरु ॥

अपुरवाए अपुव्वाए । “पूर्वस्य पुरवः” [२७०] ॥

होदूण । हविय । होत्ता । “क्त्व इय-दूणौ” [२७१] ॥

९८. अवनेः उद्धारं द्विषद्विषद्विषो रक्षणं कृत्वा गुरुभावं गत्वा
 बलिनां बन्धं कृत्वा लक्ष्मीं गत्वा आसाद्य च भवान् उपेन्द्रो भवति ।
 यतः सोपि कृतप्रलयकालसमुद्रमग्नपृथिव्युद्धारः बलिबन्धने संजात-
 महाप्रमाणः विहितबलिदानवबन्धः समासादितलक्ष्मीकश्चेति । तथा
 भवतु भवान् इन्द्रसमः । परमैश्वर्येण अधुना शक्रकल्पः संजायताम्
 इति भावः ॥

अम्हेहि तुह पसंसा किज्जदि अन्नेहि किज्जदे न कहं ।

किच्ची रमिस्सिदि तुहा सग्गादु रसातलादो वि ॥ ९९ ॥

दाणिं तुह तुट्ठा ता देमि वरं इअ तुमम्मि जुत्तमिमं ।

जुत्तं णिमं खु मग्गसु इह किं णेदं ति मा चिन्त ॥ १०० ॥

भणिओ निवो किमेदं तिहुयण-रज्जं पि तुमइ तुट्ठाए ।

तुज्झ य्येव पसाया सुरीओं हज्जे त्ति भणन्ति ॥ १०१ ॥

करिअ । गडुअ । कडुअ । गच्छिअ । “कृ-गमो डडुअः ” [२७२] ॥

भोदि । “ दिरिचेचोः ” [२७३] ॥

९९. हे महाराज अस्माभिः । सकललोकनमस्करणीयाभिरित्यर्थः । तव प्रशंसा श्लाघा क्रियते अतः कथम् अन्यैर्विवुधैः न क्रियते । अपि तु विधीयत एव । तथा तव कीर्तिः आ स्वर्गाद् आ रसातलादपि स्वर्गं रसातलं च व्याप्य रमिष्यते विचरिष्यति ॥

किज्जदि । किज्जदे । “ अतो देश्च ” [२७४] ॥ अत इति किम् । भोदि ॥

रमिस्सिदि । “ भविष्यति स्तिः ” [२७५] ॥

सग्गादु । रसातलादो । “ अतो डसेर्डादो-डादू ” [२७६] ॥

१००. हे नृप इदानीं तव तुष्टा । तस्मात् त्वयि वरं ददामीति युक्तम् इदम् । युक्तं भगवत्या वरवितरणम् । परम् अहं कथं याचनां करोमीत्याह । खु इति निश्चितम् युक्तम् इदम् । मम पार्श्वार्धं याचनं समुचितम् इति भावः । अतो मार्गीय वरं याचस्व । इह मयि विषये किम् एतद् इति मा चिन्तय । अस्याः सकाशात् किं वरमार्गणेन इतीदं मा पर्यालोचयेति भावः ॥

दाणिं । “ इदानीमो दाणिं ” [२७७] ॥

ता । “ तस्मात् ताः ” [२७८] ॥

१०१. हे भगवति त्वया तुष्ट्या किम् एतद् वरप्रदानमात्रम् । न किञ्चिद् इत्यर्थः । यतस्त्रिभुवनराज्यमपि । आस्तां पृथिवीपतित्वमात्रम् इति

हीमाणहे देवि तुमं सि दिट्ठा हीमाणहे हं चकिदो भवादो ।
णं अम्महे किं पि भणोवएसं हीही भणन्ता वि समन्ति जेण ॥

मृपो भणितः विज्ञपयितुम् आरब्धवान् । तथा तवैव प्रसादात् सुर्यो
 देव्यः हञ्जे त्ति चेटिका इति भण्यन्ते चेटिकावद् आहूयन्त इत्यर्थः ॥

जुत्तमिमं जुत्तं णिमं । किं णेदं किमेदं । “मोत्त्याणो वेदेतोः ” [२७९] ॥

तुज्जं य्येव । “ एवार्थे य्येव ” [२८०] ॥

हञ्जे त्ति । “ हञ्जे चेत्त्याहाने ” [२८१] ॥

१०२. हीमाणहे इति आश्चर्ये । देवि^१ श्रुतदेवते त्वं दृष्ट्वा विलोकि-
 ता असि भवसि । हीमाणहे इति निर्वेदे । अतः निर्विण्णत्वाद् अहं
 भवात् चकितस्त्वस्तः । णमिति नन्वर्थे । अम्महे इति हर्षे । ततः हे
 भगवति ननु सहर्षं कमपि कंचन उपदेशं भण आदिश । येन उपदेशेन
 कृत्वा । हीहीति विदूषकाणां हर्षद्योतने । ततो हीही भणन्तः हर्षेण
 हीहीशब्दं कुर्वन्तः निरन्तरं हसनशीला विदूषका अपीत्यर्थः । शाम्यन्ति
 उपशमिनो भवन्ति । भण उपदेशम् इत्यनेन उत्तरसर्गार्थसूचनम् ।
 इन्द्रवज्रा छन्दः ॥

हीमाणहे । हीमाणहे । “ हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे ” [२८२] ॥

णं । “ णं नन्वर्थे ” [२८३] ॥

अम्महे । “ अम्महे हर्षे ” [२८४] ॥

हीही ॥ “ हीही विदूषकस्य ” [२८५] ॥

“ शेषं प्राकृतवत् ” [२८६] । शौरसेन्यां यत् कार्यम् उक्तं ततोऽन्यत्
 प्राकृतवदिति । अतः जेणेति “ टा-आमोर्णः ” [३.६] “ टा-ण-शस्येत् ”
 [३.१४] च प्रवर्तते ॥

[इति] शौरसेनी भाषा समाप्ता ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्वयाश्रय-

महाकाव्यवृत्तौ सप्तमः सर्गः समाप्तः ॥

१ BD किं वि. २ C भणोपदेसं. ३ BD आश्चर्य. ४ D हे देवि. ५ BC
 ०वदिति; D ०वदेव. ६ BCD टामोर्णः.

कधिदे शुभोवदेशे शलशदीए तदो अपस्खलिदे ।
भव-कस्ट-गिम्ह-पदहण-विघस्टणे शुस्टु-मेवे व ॥ १ ॥
अदिशुस्तिदं निविस्ते चदुस्त-वग्गं विवय्यिद-कशाए ।
शावय्य-योग-लहिदे शाहू शाहदि अणञ्ज-मणे ॥ २ ॥

१. ततः नृपविज्ञप्तिकानन्तरं भवकष्टमेव ग्रीष्मप्रदहनं निदाघ-
संतापस्तस्य विघट्टणे अपनयने सुष्ठुमेघ इव वर्षुकजलद इव । अप्र-
स्खलितः अबाधितः शुभोपदेशः सरस्वत्या कथितः प्रतिपादितः ॥

कधिदे । शुभोवदेशे । “ अत एत्तौ पुंस्ति मागध्याम् ” [२८७] ॥

शलशदीए । “ १-सोर्ल-शौ ” [२८८] ॥

अपस्खलिदे । कस्ट । “ स-षोः संयोगे सोऽग्रीष्मे ” [२८९] ॥

अग्रीष्म इति किम् । गिम्ह ।

विघस्टणे । शुस्टु । “ दृ-ष्टयोः स्तः ” [२९०] ॥

२. उपदेशमेव एकाशीत्या गाथाभिराह । अतिसुस्थितम् अति-
समाहितं यथा भवति एवं निविष्टः धर्मध्याननिरतः अत एव वि-
वर्जितकषायः क्रोधादिरहितः । सावद्ययोगरहितः सपापव्यापारवर्जितः ।
अनन्यमनाः मोक्षैकतानमानसः साधुः संयतः चतुर्थवर्गं निर्वाणं
साधयति निष्पादयति । आत्माधीनम् आधत्त इति यावत् ॥

अदिशुस्तिदं । चदुस्त । “ स्थ-र्थयोः स्तः ” [२९१] ॥

विवय्यिद । शावय्य-योग । “ ज-द्य-यां यः ” [२९२] ॥

पुञ्जे निशाद-पञ्जे सुपञ्जले यदि-पधेण वञ्जन्ते ।
शयल-यय-वञ्चलत्तं गञ्जन्ते लहदि पलम-पदं ॥ ३ ॥
श-पल-विवञ्का-लहिदे पेस्कन्ते सव्वमोल्ल-दिस्तीए ।
मिद-पियमाचस्कन्ते चिष्ठदि मग्गम्मि मोऽकस्स ॥ ४ ॥
एदस्स वधं कलिमो भत्ति एदाह इदि मदी जाँहँ ।
ताणं दोण्हं पि हगे हिदे त्ति बुद्धी पँउदव्वा ॥ ५ ॥

३. पुण्यः सुकृती निशातप्रज्ञः कुशाग्रीयबुद्धिः सुप्राञ्जलः कौटिल्य-
 रहितः यतिपथेन साधुमार्गेण ब्रजन् प्रयान् सकलजगद्वत्सलत्वं
 त्रिजगदातुकूल्यं च गच्छन् समाचरन् सन् पुरुषः परमपदं मुक्तिं
 लभते प्राप्नोति ॥

अणञ्ज-मणे । पुञ्जे । पञ्जे । सुपञ्जले । “न्य-ण्य-ज्ञ-ञ्जां ञ्जः” [२९३] ॥
वञ्जन्ते । “ ब्रजो जः ” [२९४] ॥
गञ्जन्ते । “ छस्य श्रोनादौ ” [२९५] ॥ लाक्षणिकस्यापि । वञ्चलत्तं ॥

४. स्वपरविवक्षारहितः शत्रौ मित्रे च समभावः । अत एव सर्वं
 समस्तलोकम् आर्द्रदृष्ट्या सकरुणदृशा प्रेक्षमाणः विलोकयन् मितं प्रियं
 च आचक्ष्माणः वदन् मोक्षस्य मार्गं पदव्यां तिष्ठति ॥

विवञ्का । मोऽकस्स । “ क्षस्य ऋकः ” [२९६] ॥
पेस्कन्ते । आचस्कन्ते । “ स्कः प्रेक्षाचक्ष्योः ” [२९७] ॥
चिष्ठदि । “ तिष्ठश्चिष्ठः ” [२९८] ॥

५. एतस्य वधं कुर्मः भक्तिम् एतस्य कुर्मः इति मतिः आत्मानं
 प्रति एवं बुद्धिर्योः । ताणं दुण्हमिति षष्ठीसप्तम्योः अर्थं प्रत्यमे-
 दात् तयोर्द्वयोरपि विषये अहं वयं वा इति हिता बुद्धिः प्रयोक्तव्या ।

१ None of the three MSS. have taken care to distin-
 guish all cases of *anunāsika* by the particular concave
 mark. २ BD पउदव्वा.

पञ्जान राचिजा गुन-निधिना रञ्जा अनञ्ज-पुञ्जेन ।

चिन्तेतव्यं मतनाति-वेरिनो किल विजेतव्वा ॥ ६ ॥

मुद्राकसाय-हितपक्क-जित-करन-कुतुम्ब-चेसटो योगी ।

मुक्क-कुटुम्ब-सिनेहो न वलति गन्तून मुक्ख-पतं ॥ ७ ॥

अहमेवायं वयमेव एते इत्यनुकूलः अभेदभावः करणीय इत्यर्थः । अत्र भक्तिकरणमतौ इति उपमानार्थः । अन्यथा भक्तिं चिकीर्षौ सर्वस्यापि आत्मभावो भवत्येव । ततश्च यथा भक्तिं चिकीर्षौ आत्मभावस्तथा जिघांसावपि कर्तव्य इति भावः ॥

एदस्स एदाह । “ अवर्णाद्वा डसो डाहः ” [२९९] ॥

जोहँ । ताणं । “ आमो डाहँ वा ” [३००] ॥

हगे । “ अहं-वयमोर्हगे ” [३०१] ॥

“शेषं शौरसेनीवत्” [३०२] । मागध्यां यदुक्तं ततोऽन्यत् शौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् । अतः हिदे त्ति । “ तो दोऽनादौ० ” [४.२६०] इति तस्य दः ॥ पयोहव्वा “ अधः कचिद् ” [४.२६१] इति तस्य दः ॥

[इति] मागधी भाषा समाप्ता ॥

६. प्राज्ञानां राज्ञा विचक्षणाधीशेन गुणनिधिना गाम्भीर्यौदार्यधैर्यौ-दिशेवधिना । न अन्यः पुण्यो यस्मात् स तथा । तेन राज्ञा नृपेण मदनादिवैरिणः आन्तराः षट् शत्रवः किल इति प्रसिद्धौ विजेतव्याः अभिभवनीया इति चिन्तयितव्यं पर्यालोच्यम् ॥

पञ्जा । “ जो ञ्जः पैशाच्याम् ” [३०३] ॥

राचिजा । [रञ्जा ।] “ राज्ञो वा चिञ् ” [३०४] ॥

अनञ्ज-पुञ्जेन । “ न्य-ण्योर्ञ्जः ” ॥ [३०५]

गुन । वेरिनो । “ णो नः ” [३०६] ॥

मतनाति । विजेतव्वा । “ त-दोस्तः ” [३०७] ॥

किल । “ लो लः ” [३०८] ॥

७. शुद्धं निर्मलम् अकषायं क्रोधादिरहितं हृदयं यस्य । अत एव

यन्ति कसाया नत्थून यन्ति नद्धून सव्व-कम्माइं ।

सम-सलिल-सिनातानं उज्झित-कत-कपट-भरियान ॥ ८ ॥

यति अरिह-परम-मन्तो पँढिय्यते कीरते न जीव-वधो ।

यातिस-तातिस-जाती ततो जनो निव्वुतिं याति ॥ ९ ॥

करणानि इन्द्रियाणि तान्येव आत्मनो मोहजननात् कुटुम्बं तस्य चेष्टा स्वस्वविषये व्यापारः । जिता परास्ता करणकुटुम्बचेष्टा च येन स तथा मुक्तकुटुम्बस्नेहः परित्यक्तबन्धुवर्गानुरागः योगी शुभध्यानैकतानः संयमी मोक्षपदं गत्वा प्राप्य न बलते न संसारे समायाति ॥

सुद्धाकसाय । “श-षोः सः” [३०९] ॥

हितपक । “हृदये यस्य पः” [३१०] ॥

कुटुम्ब कुटुम्ब । “दोस्तुर्वा” [३११] ॥

गन्तून । “क्वस्तूनः” [३१२] ॥

८. शम एव कोपसंतापहारकत्वात् सलिलम् । तेन स्नातानाम् । निर्धूतान्तरकुवासनामलानाम् इत्यर्थः । उज्झिता त्यक्ता कृतकपटा दर्शितालीकस्नेहत्वाद् रचितनिकृतिः भार्या यैस्तेषां पुरुषाणां कषाया नष्टा तान् मुक्त्वा यान्ति गच्छन्ति सर्वकर्माणि च नष्टा यान्ति ॥

नत्थून । नद्धून । “द्धून-त्थूनौ ध्रुः” [३१३] ॥

चेसटो । सिनेहो । सिनातानं । भरियान । “र्य-स्त्र-ष्टां रिय-सिन-सटाः क्वचित्” ।

[३१४] ॥

९. यदि अर्हताम् इत्युपलक्षणम् । अर्हदादीनाम् इत्यर्थः । परममन्त्रः । पञ्चपरमेष्ठिनमस्कार इति भावः । पठ्यते परावर्त्यते । जीववधश्च न क्रियते । ततः अर्हदादिमन्त्रगुणनात् जीववधविरतेर्वा यादृशतादृशजातिः हीनोत्तमकुलोपि जनो निर्वृतिं याति ॥

पँढिय्यते । “क्यस्येद्यः” [३१५] ॥

अच्छति रन्ने सेले वि अच्छते दढ-तपं तपन्तो वि ।
 ताव न लभेय्य मुक्तं याव न विसयान तूरातो ॥ १० ॥
 तूरातु नेन धेप्पति मुत्ति-सिरी नाइ योग-किरियाए ।
 चत्तारि-मङ्गलं-पभुति-मन्तमुक्खोसमानेन ॥ ११ ॥

कीरते । “ कृगो डीरः ” [३१६] ॥

यातिस । तातिस । “ यादशादेर्दुस्तिः [३१७] ॥

याति । “ इचेचः ” [३१८] ॥

१०. अरण्य आस्ते शैलेपि आस्ते दढं तीव्रं तपस्तप्यमानोपि कुर्वन्नापि । परं तावद् न मोक्षं लप्स्यते प्राप्स्यति यावद् विषयाणाम् । “ कचिद् द्वितीयादेः ” [३.१.३४] इति पञ्चम्याः स्थाने षष्ठी । अतः विषयेभ्य इत्यर्थः । न दूरात् । विषयेषु यावद् न विरज्यतीत्यर्थः ॥

अच्छति । अच्छते । “ आत् तेश्च ” [३१९] ॥ आत् इति किम् । याति ॥

लभेय्य । “ भविष्यत्येय एव ” [३२०] ॥

११. चत्तारिमङ्गलं इति पदं प्रभृति यस्य चत्तारिमङ्गलं अरहन्ता मङ्गलं इत्यादिदण्डकस्य स तथा । स चासौ मन्त्रश्च तम् उद्घोषता उच्चरता तेन सर्वोत्कृष्टपुरुषेण तया योगक्रियया अर्हदादिध्यानानुष्ठानेन कृत्वा दूराद् मुक्तिश्रीः गृह्यते । अनासन्नापि सिद्धिः आत्मसात् क्रियत इति भावः ॥

तूरातो । तूरातु । “ अतो ङसेर्डातो-डात् ” [३२१] ॥

नेन । नाए । “ तदिदमोष्टा नेन स्त्रियां तु नाए ” [३२२] ॥

“ शेषं शौरसेनीवत् ” [३२३] । पैशाच्यां यद् उक्तं ततोऽन्यत् शौरसेनीवत् ज्ञेयम् । तदुदाहरणानि चात्र स्वयम् अभ्यूहानि ॥

योग-किरियाए । पभुति । “ न क-ग-च-जादि ” [३२४] इत्यनेन कगचजादीत्यादिषु दृशम्यन्तइत्याद्यन्तसूत्रैर्यदुक्तं तत् न भवति ॥

[इति] पैशाची भाषा समाप्ता ॥

बन्धू सठासठेसु वि आलम्पित-उपसमो अनालम्फो ।
सव्वञ्ज-लाच-चलने अनुज्ञायन्तो हवति योगी ॥ १२ ॥
झँच्छर-डमरुक-भेरी-ढक्का-जीमूत-गफिर-घोसा वि ।
बम्ह-नियोजितमर्प जस्स न दोलन्ति सो धञ्जो ॥ १३ ॥

१२. सर्वज्ञराजचरणान् अनुध्यायन् योगी अशठेषु अमायाविषु
 शठेष्वपि बन्धुः हितपरत्वाद् बान्धवकल्पः आलम्बितोपशमः आश्रित-
 शान्तभावः । अनारम्भः विवर्जितसावद्यव्यापारः अनालम्भो वा परित्यक्त-
 जीववधो भवति ॥

उक्खोसमानेन । बन्धू । आलम्पित । अनालम्फो । सव्वञ्ज-लाच ।
 “चूलिकापैशाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य-द्वितीयौ ” [३२५] ॥
सव्वञ्ज-लाच-चलने । “रस्य लो वा ” [३२६] ॥

१३. झँच्छरश्च अडाउजेति प्रसिद्धः । डमरुकश्च भेरी च दुन्दुभिः
 ढक्का च पटहः । तेषां जीमूतवद् ये गम्भीरा मन्द्रा घोषाः शब्दा अपि ।
 आस्तां रूपादयः । ब्रह्मनियोजितम् आत्मानं यस्य न दोलयन्ति न
 चालयन्ति । शब्दादिविषया यदात्मानं परमतत्त्वलीनं न क्षोभयन्तीति
 यावत् । स धन्यः ॥

झँच्छर । डमरुक । भेरी । ढक्का । जीमूत । गफिर । घोसा । नियोजितं ।
 “नादियुज्योरन्येषाम् ” [३२७] ॥

“शेषं प्राग्वदिति ” [३२८] ॥ धञ्जो इत्यत्र “न्यण्योर्ज्जः” [४. ३०५] ॥

[इति] चूलिकापैशाचिकभाषा समाप्ता ॥

उब्भिय-बाह असारउ सव्वु वि
 म भमि कु-तित्थिअ-पट्ठे मुहिआ ।
 परिहरि तृणु जिम्बे सव्वु वि भव-सुहु
 पुत्ता तुह मइ एउ कहिआ ॥ १४ ॥
 गङ्गहें जम्बुणहें भीतरु मेछइ
 सरसइ-मज्झि हंसु जइ झिछइ ।
 तय सो केत्थु वि रमइ पहुत्तउ
 जित्थु ठाई सो मोक्खु निरुत्तउ ॥ १५ ॥

१४. हे पुत्र त्वं मया ऊर्ध्वबाहु यथा भवति एवमीदृक् एवंविधं
 कथितः । किं तत् तद् आह । सर्वमपि पुत्रमित्रकलत्रादिकम् असारं
 संसारदुःखात्राणतया तुच्छम् । तथा कुतीर्थिकपृष्ठेन मुधा मा भ्रम ।
 परमपुरुषार्थलिप्सुः पाषण्ड्याश्रितो मा भूः इति भावः । तथा तृणमिव
 सर्वमपि भवसुखं सक्चन्दनवनिताविषयशर्म परिहर । मा अत्र इच्छां
 कृथा इत्यर्थः । वदतर्कं छन्दः ॥

बाह । पट्ठे । “स्वराणां स्वराः प्रायोपभ्रंशे” [३२९] ॥

पुत्ता । कहिआ । “स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ” [३३०] ॥

असारउ । सव्वु । तृणु । सव्वु । भव-सुहु । “स्यमोरस्योत्” [३३१] ॥

१५. गङ्गायाः इडाया यमुनायाः पिङ्गलाया भीतरु इति शीघ्रादि-
 त्वाद् अभ्यन्तरं हंसः आत्मा मुञ्चति । ततः सरस्वत्यां सुषुम्णायाम् ।
 मध्यमायाम् इति यावत् । हंसो यदा झिछइ इति तक्षादित्वाद् स्नाति ।
 तदा स हंसः कुत्रापि कस्मिन्नपि स्थाने प्रभूतः प्राप्तः सन् रमते क्रीडति ।
 यत्र सः अनाख्येयः मोक्षः महानन्दः । निरुत्तउ इति शीघ्रादित्वाद्
 निश्चिन्तस्तिष्ठति । यदुक्तम्

केण वि जोग-पओगेण कह वि हु
 घरि रुद्धे सव्वेहिं वि वारिहिं ।
 जोअन्तहें वि निहेलण-नाहहु
 घर-सव्व-स्सु वि निज्जइ चोरेंहिं ॥ १६ ॥

मध्यमा सुषुम्णाख्याता सिद्धिनिर्वाणकारणम् इति ।
 इडापिङ्गलामध्यम् अपास्य यदा आत्मा सुषुम्णाभ्यन्तरम् आसादयति
 तदा सर्वत्र समभावत्वाद् मुक्तिम् आप्नोतीत्यर्थः ॥

इडा गङ्गेति विज्ञेया पिङ्गला यमुना नदी ।

मध्ये सरस्वतीं विद्यात् प्रयागः संगमो मतः ॥

इति वाक्याद् गङ्गादीनाम् इडादिपर्यायत्वं बोद्धव्यम् ॥

हंसु । सो । सो । मोक्खु । “सौ पुंस्योद् वा” [३३२] ॥ पुंसीति किम् । भीतर ॥

१६. केनापि अनाख्येयेन योगप्रयोगेण बाह्यविनिवृत्तिरूपसमाधि-
 विधानेन हेतुना कथमपि महता प्रयत्नेन सर्वैरपि आत्मनो बाह्यार्थं
 प्रति प्रवृत्तिहेतुत्वाद् द्वारैरिव द्वारैः । करणैरित्यर्थः । कृत्वा गृहे शरीरे
 रुद्धे नियन्त्रितेपि परं द्योतमानादपि जाग्रतोपि । सावधानादपीत्यर्थः ।
 निहेलणेति देश्यो गृहे । तस्य नाथः आत्मा तस्माद् गृहस्य शरीरस्य
 सर्वस्वमपि तत्स्थौतमगतसमस्तज्ञानादिकमपि न तु स्तोक्स्वं चौरैः
 रागादिभिर्नीयते गृह्यते । रागादियुक्तस्य ताहगपि ध्यानं न स्वार्थ-
 संसिद्धये अलं भवतीति भावः । यत्र किल गृहे द्वाराणि स्थगितानि
 भवन्ति गृहपतिश्च जाग्रद् भवति तत्र नान्यचौरावकाशः । रागद्वेषादि-
 चौरास्तु एवमपि प्रभवन्तीति ज्ञानादिरक्षणाय रागद्वेषादय एव हन्तव्या
 इति भावार्थः ॥

केण । पओगेण । “एट्ठि” [३३३] ॥

घरि । रुद्धे । “डिनेच” [३३४] ॥

करणाभासहुँ मणु उत्तारहुँ
करणाभासेँहिँ मुखु न कसु हि वि ।
आसणु सयणु वि सव्वहोँ करणेँहिँ
करणहुँ मुखु तौ निरु सव्वस्सु वि ॥ १७ ॥
विसयहँ पर-वस मच्छहु मूढा
बन्धुहुँ सहिहुँ वि घड्डलि छटा ।
दुहुँ ससि-सरिहिँ मणु संचारहु
बन्धुहुँ सहिहँ व वढ विणु सारहु ॥ १८ ॥

सव्वेहिँ । वारिहिँ । “ भिस्सेद् वा ” [३३५] ॥

जोअन्तहे । निहेलण-नादहु । डसेहँ-हू ” [३३६] ॥

१७. भो लोकाः करणाभासेभ्यः यथोक्तपद्मासनादिविपरीता-
 सनेभ्यः मनः उत्तारयत व्यावर्तयत । तानि मा कुरुतेत्यर्थः । हि
 यस्मात् कारणात् करणाभासैः कृत्वा न कस्यापि मोक्षः निर्वृति-
 र्भवति । तथा सर्वस्य योगिनः करणैः प्रशस्तपद्मासनादिभिः कृत्वा
 आसनं लगंडादिभिश्च कृत्वा शयनं निद्रा भवति । ततः तस्मात्
 करणेभ्यः सर्वस्यापि निरु इति निश्चितम् मोक्षः । निषिद्धासनपरि-
 हारेण कर्मक्षपणार्थं पद्मासनादीनि कुर्वन् मुक्तिम् आप्नोतीत्यर्थः ॥

करणाभासहुँ । “ भ्यसो हुँ ” [३३७] ॥

कसु । सव्वहोँ । सव्वस्सु । “ डसः सु-हो-स्सवः ” [३३८] ॥

१८. भो मूढाः विषयाणां परवशाः बन्धूनां बान्धवानां सखीनां
 मित्राणामपि । घड्डलेति शीघ्रादित्वात् झगटके । मोहे इत्यर्थः । क्षिप्ताश्च
 पतिता माध्वम् । तर्हि किं कुर्म इत्याह । द्वयोः शशिसूरयोः इडापिङ्ग-
 लयोः मनः संचारयत शुभभावाय तदन्तर्निवेशयत । तथा तृतीयायाः

गिरिहें वि आणिउ पाणिउ पिज्जइ
तरुहें वि निवडिउ फलु भक्खिज्जइ ।
गिरिहुँ व तरुहुँ व पडिअउ अच्छइ
विसयहिँ तह वि विराउ न गच्छइ ॥ १९ ॥
जइ हिम-गिरिहि चडेविणु निवडइ
अह पयाय-तरुहि वि इक्क-मणु ।
निकइअवें विणु समयाचारें
विणु मण-सुद्धिँ लहइ न सिवु जणु ॥ २० ॥

षष्ठी [३.१३४] इति तृतीयायाः षष्ठी । अतो बन्धुभिः सखिभिश्च विना ।
 वढेति शीघ्रादित्वात् मूढाः सारयत । धातूनाम् अनेकार्थत्वात् तिष्ठत ॥

विसयहं । “ आमो हं ” [३३९] ॥

बन्धुहुँ । सहिहं । बन्धुहं । सहिहं । “ हुँ चेदुद्धयाम् ” [३४०] ॥ प्रायोधिकारात्
 काचित् सुपोपि हुँ । दुहुँ ॥

१९. गिरेरपि आनीतं पानीयं पीयते तरोरपि निपतितं फलं भक्ष्यते ।
 तथा गिरिभ्यस्तरुभ्यो वा पतित्वा आस्ते तथापि विषयेषु न विरागं
 गच्छति । वनवासः कालिंजरगिर्यादिप्रयागवटवृक्षादिपातोपि च सुकरः ।
 विरागवासना पुनर्दुःकरेति भावः ॥

२०. यदि हिमगिरौ आरुह्य अथ प्रयागतौ प्रयागवटेपि आरुह्य
 एकमनाः । पतने कृतनिश्चय इत्यर्थः । निपतति तथापि निष्कैतवेन सम-
 याचारेण विना मनःशुद्ध्या च विना न शिवं जनो लभते । गिरितरुभ्यः
 पातः केवलम् अङ्गभङ्गाय । सिद्धान्तोक्तानुष्ठानरागद्वेषराहित्ये च मुक्तये
 ज्ञेये इति भावार्थः ॥

गिरिहे । तरुहे गिरिहुँ । तरुहुँ । हिम-गिरिहि । पयाय-तरुहि । “ डसि-
 भ्यस्डिनां हे-हुँ-हयः ” [३४१] ॥

निकइअवें । समयाचारेण । “ “ आद्यो णानुस्वारौ ” [३४२] ॥

विणसइ माणुसु विसयासत्ति
डज्झइ तरु-गण जिम्बे दावग्गिण ।
विसु जिम्बे विसय पमिछिउ दूरे
अच्छहु चित्ते जोअ-विलग्गेण ॥ २१ ॥
विसय म पसरु निरङ्कुसु दिज्जउ
लोअहो विसएहिं मणु कड्ढिज्जइ ।
मणु थम्भेविणु पवणि निजोजहु
मण-पवणिहिं रुद्धहिं सिज्झिज्जइ ॥ २२ ॥

२१. यथा दावाग्निना तरुगणा दह्यन्ते विनाश्यन्ते तथा विषयासक्त्या मनोज्ञशब्दादिलाम्पट्येन कृत्वा मानुषो विनश्यति । तथा विषं यथा विषयान् दूरेण प्रमुच्य योगविलम्बेन समाधिलीनेन चित्तेन आध्वं तिष्ठत ॥

मण-सुद्धिं । विसयासत्ति । दावग्गिण । “ एं चेदुतः ” [३४३] ॥
 एवम् उतोपि दृश्याः ॥

माणुसु । तरु-गण । विसु । विसय । “स्यम्-जशसां लुक्” [३४४] ॥

२२. भो लोकाः निरङ्कुशं निरर्गलं यथा भवत्येवं विषयाणां प्रसरः युष्माभिः मा दायि । विषया निरुध्यन्ताम् इत्यर्थः । ननु विषयप्रसरदाने किं भविष्यति इत्याह । विषयैर्मनः कृष्यते । स्वस्मिन् सत्पुष्पं क्रियत इत्यर्थः । तर्हि किं कुर्म इत्याह । मनः स्तम्भित्वा नियम्य पवने इडा-पिङ्गलान्तर्वहमानवायौ नियुङ्ध्वम् । मनसा पवनम् अवष्टम्भीतेत्यर्थः । यतः मनःपवनयो रूढयोः मिथः अवष्टम्भयोः सिध्यते मुक्तीभूयते ॥

विसय । “ षष्ठ्याः ” [३४५] ॥

लोअहो । “ आमन्त्र्ये जसो होः ” [३४६] ॥

विसएहिं । मण-पवणिहिं । रुद्धहिं । “ भिस्सुपोहिं ” [३४७] ॥

नाडिउ इड-पिङ्गल-पमुहाओ

जाणेवाओ पवणेण रुद्धा ।

ताउ न जाणइ जो सव्वाओ

जोगिअ-चरिअँ चरइ सु मुद्धा ॥ २३ ॥

गयण-ढलन्त-सुधा-रस-निकहँ

अमिअ पिअन्तिहु जोगिअ-पन्तिहु ।

ससहरु बम्भि धरन्तिहु कत्थ वि

भउ नोप्पज्जइ जर-मरणात्तिहु ॥ २४ ॥

२३. इडापिङ्गलाप्रमुखा नाड्यः शरीरे अनेकशिरासद्भावेपि त्रि-
कालज्ञानहेतुत्वेन प्रधानत्वाद् वामदक्षिणमध्यमा धमनयः पवनेन
पार्थिवादिवायुपञ्चकेन रुद्धाः प्रत्येकं सार्धघटिकाद्वयं यावद् अवष्टब्धा
ज्ञातव्याः । तथा चोक्तम् ।

नाडीमध्ये तथा भुक्तिः सार्धं तु घटिकाद्वयम् ।

घटिकार्धेन भवेद् भूतम् एवं वा लक्षयेद् बुधः ॥

एकैका नाडी सार्धं घटिकाद्वयं संततं वहति । तत्रापि पञ्चापि
पार्थिवादिवायवः स्वस्वभुक्तिं भुञ्जते । सा च कियती भवति । पञ्चा-
नामपि प्रत्येकं घटिकार्धं भुक्तिर्भवति । भवन्ति च पञ्च घटिकार्धानि
सार्धघटिकाद्वये इति अस्यार्थः । ता इडाद्या नाडीः सर्वाः समस्ता यो
न जानाति स पुरुषो योगिकचर्यया योगिनाम् आचारेण मुधा निरर्थकं
चरति । नाडीपवनसंयोगपरिज्ञानविकलेन बहु क्लिश्यतापि योगः साध-
यितुं न शक्यते इति भावः ॥

नाडिउ । पमुहाओ । जाणेवाओ । ताउ । सव्वाओ । “स्त्रियां जश्शसोरुदोत्”

[३४८] ॥

जोगिअ-चरिअँ । “ ट ए ” [३४९] ॥

२४. गगनं ब्रह्मरन्ध्रम् दशमद्वारम् इति यावत् । तस्मात् ढलन्तेति
तत्क्ष्मादित्वात् [४.३९५] क्षरन् वहन् सुधारसो यस्यां सा तथा । सा चासौ

१ BD चरिए.

वज्रइ वीण अदिट्टिहि तन्तिहि

उट्टइ रणिउ हणन्तउं ठाणइं ।

जहि वीसाम्हुं लहइ तं ज्ञायहु

मुत्तिहें कारणि चप्फल अन्नइं ॥ २५ ॥

नीका च इडाख्या वामनासिका । तस्याः सकाशात् तत्संबन्धि वा
अमृतं पिबन्तीनाम् आस्वादयन्तीनां शशधरम् इडाख्यां नासिकां
ब्रह्मणि दशमद्वारे धरन्तीनाम् अमृतक्षारणाय निवेशयन्तीनां योगि-
पङ्क्तीनां कापि कस्मिन्नपि स्थाने जरामरणार्तिभ्यो भयं न भवति ।
उत्तरीत्या अमृतपानं योगिनां मुक्तये संपद्यते इति भावः ॥

निकहे । डस्-डस्योहें ” [३५०] ॥

पिअन्तिहु । जोगिअ-पन्तिहु । धरन्तिहु । जर-मरणत्तिहु । “भ्यसामोहुः”

[३५१] ॥

२५. अदृष्टायाम् इन्द्रियाविषयभूतायां तन्त्र्यां नाडीलक्षणे गुणे
वीणा शरीरलक्षणा वल्लकी वाद्यति । परब्रह्मलीनस्य योगिनः स्वय-
मेव अभिहन्यत इति भावः । ततः स्थानानि उरःकण्ठप्रभृतीनि प्रत-
ताडयत् रणितम् उत्तिष्ठते प्रयत्नम् अन्तरेण उल्लसति । अनाहतो
ध्वनिः उत्पद्यत इति यावत् । तथा तदेव रणितं यत्र यस्मिन् स्थाने
विश्रामं लभते तद् ध्यायत ब्रह्मरन्ध्रे मनो नियुङ्ग्वम् इत्यर्थः । कि-
मित्येवं कार्यत इत्याह । मुक्तेः कारणे अन्यानि तप उपसर्गसहन-
प्रभृतीनि कष्टानुष्ठानानि चप्फलेति शीघ्रादित्वात् चाटुफलानि उपचार-
वाक्यानि असत्यानि वाक्कूटानि । सिद्धिसाधने असमर्थानीति भावः ॥

अदिट्टिहि । तन्तिहि । “डेहिं [३५२] ॥

ठाणइं । अन्नइं । “क्खीवे जश्शसोरिं” [३५३] ॥

हणन्तउं । “कान्तस्यात उं स्यमोः” [३५४] ॥

१ BC कष्टानि.

जो जहाँ होंतउ सो तहाँ होंतउ
 सत्तु वि मित्तु वि किहें वि हुं आवउ ।
 जहिँ वि हु तहिँ वि हु मग्गे लीणा
 एक्कएँ दिट्टिहि दोन्नि वि जोअहु ॥ २६ ॥
 कासु वि जासु वि तासु वि पुरिसहों
 कहें वि हु जहें वि हु तहें वि हु नारिहें ।
 तं हितु वयणु चविज्जइ थोवउँ ।
 धुं परिणम्बइ समत्त-पयरेहिं ॥ २७ ॥

२६. यः यस्मात् भवन् जायमानः स तस्मात् कस्मादपि । कि-
 चिदपि कारणम् आश्रित्येति भावः । शत्रुरपि मित्रमपि भवन् सं-
 पद्यमानः । हीति स्फुटम् । आवतु प्रतिकूलम् अनुकूलं प्रकर्तुं समी-
 पम् आगच्छतु । परं यस्मिन्नपि तस्मिन्नपि मार्गे लीनाः यदपि तदपि
 जिनशिवादिदर्शनम् आश्रिता इत्यर्थः । एकया दृष्ट्या समभावेन द्वे
 अपि शत्रुमित्रे द्योतयतेति । धादनाम् अनेकार्थत्वात् पश्यत । हुशब्दौ
 पादपूरणे । एवम् अग्रगाथायामपि हुशब्दाः ॥

जहां । तहां “ सर्वादेर्डसेहों ” [३५५] ॥

किहे । “ किमो डिहे वा ” [३५६] ॥

जहिँ । तहिँ । “ डेहिँ ” [३५७] ॥

२७. कस्यापि यस्यापि तस्यापि पुरुषस्य अयम् आत्मीयः अयम्
 अन्यः इत्यभिप्रायपरिहारेण मनुष्यमात्रस्य । सर्वस्येत्यर्थः । कस्या

१ The Commentator's text reads हि for हु. २ CD परिणमइ.
 The nasal mark (◌ं) is not intended to make the vowel
 अ nasal but is intended to affect the consonant व् and
 to produce the nasal व् which is known in Grammar in
 the vārtika यवलापरे यवला वा and in the example किं हल्यति.
 (See हे० ८. ४. ३९७.).

तं बोल्लिअइ जु सच्चु पर इमु धम्मक्खरु जाणि ।

एँहोँ परमत्था एहु सिवु एँह सुह-रयणहँ खाणि ॥ २८ ॥

एइ सुसावग ओइ मुणि पिच्छह तवहिँ तवाइँ ।

आयहोँ जम्महोँ एहु फलु नायइँ विसय-सुहाइँ ॥ २९ ॥

अपि यस्या अपि तस्या अपि नार्याः तद् हितं वचनम् अहिंसा-
प्रधानो धर्मः क्रियताम् इत्युपदेशः स्तोत्रं मितं कथ्यते यत् समस्त-
प्रकारैः करणकारणानुमितिरूपैः परिणमति रोचते ॥

कासु । जासु । तासु । “ यत्तत्किंभ्यो ङसो ङासुर्न वा ” [३५८] ॥

कहे । जहे । तहे । “ स्त्रियां ङहे ” [३५९] ॥

२८. यद् वचः अहिंसादिकं सत्यम् अविस्वादि तत् परं केवलं
कथ्यते । इति इदं धर्माक्षरं धर्मरहस्यं जानीहि अवगच्छ । तथा एष
परमार्थः उत्तमार्थः । एतत् शिवं मङ्गलम् । एषा च सुखान्येव काम्य-
त्वाद् रत्नानि तेषां खनिः आकरः । यत् सत्यम् उच्यते इति सर्वत्रापि
संबन्धः ॥

त्रं । धुं । तं । जु । “ यत्तदः स्यमोर्ध्वं त्रं ” [३६०] ॥

इसु । “ इदम् इसुः क्लीबे ” [३६१] ॥

एहो । एहु । एह । “ एतदः स्त्रीपुंक्लीबे एह एहो एहु ” [३६२] ॥

२९. एतान् सुश्रावकान् अमून् मुनीन् पश्यत । किं पश्याम
इत्याह । एते सुश्रावकाः अमी मुनयस्तपांसि एकासनकनिर्विकृति-
काचाम्लोपवासरूपाणि तप्यन्ते कुर्वन्ति । अथवा युक्तमेवैतद् यद् एते
एवम् अनुतिष्ठन्ति । यतः अस्य जन्मनः परमपुरुषार्थसाधकस्य मानुष-
त्वस्य एतत्तपस्तपनरूपं फलं साध्यम् एतत्फलपरमपुरुषार्थहेतुत्वात् ।
न इमानि विषयसुखानि फलम् । परमपुरुषार्थविघातकत्वात् ॥

साहु वि लोउ तडप्फडइ सव्वु वि पण्डित जाणु ।
 कवणु वि एहु न चिन्तवइ काइँ वि जं निव्वाणु ॥ ३० ॥
 सव्वहोँ कासु वि उवरि तुहुँ एहु चिन्तसु निम्मोह ।
 तुम्हे म निवडहुँ भव-गहणि तुम्हइँ सुहिआ होह ॥ ३१ ॥
 तुम्हे निरिक्खउ अप्पु जिम्बँ तुम्हइँ जिम्बँ अप्पाणु ।
 पइँ अणुसासउँ पसमु करि तइँ नेउं अक्खउ ठाणु ॥ ३२ ॥
 एइ । “ एइर्जशसोः ” [३६३] ॥
 ओइ । “ अदस ओइ ” [३६४] ॥
 आयहो । आयइँ । “ इदम आयः ” [३६५] ॥

३०. सर्वोपि लोकः तडप्फडइ इति तक्षादित्वात् चपलायते मोक्ष-
 निमित्तं प्रयतते । तथा सर्वोपि पण्डितः विचक्षणोस्तीति त्वं हे नृप
 जानीहि । परं कोपि एतद् न चिन्तयति न विचारयति । यत् कि-
 मिति किंस्वरूपं निर्वाणम् ।

साहु । सव्वु । “ सर्वस्य साहो वा ” [३६६] ॥
 कवणु । काइँ । “ किमः काइँ-कवणौ वा ” [३६७] ॥

३१. षडभिः कुलकम् । श्रुतदेवी कुमारपालं प्रति प्राह । हे महा-
 राज अहं युष्माकं बान्धवः स्वजन इति भाणित्वा एतद् वक्ष्यमाणं
 सर्वेषु कथयत यूयम् उपदिशत । किं तद् इत्याह । हे निर्मोह अज्ञान-
 रहित भव्यलोक त्वम् एतद् इदं सर्वस्य कस्यापि उपरि । स्वपक्षे परपक्षे
 चेत्यर्थः । चिन्तय परिभाषय । किं तद् इत्याह । यूयं भवगाहने संसार-
 कान्तारे मा निपतत निमज्जत । तथा यूयं सुखिताः कर्माष्टककृतकष्ट-
 रहिता भवत ॥

३२. तथा अहम् आत्मानं यथा युष्मान् निरीक्ष्य, युष्मान् यथा
 आत्मानं निरीक्ष्य । आत्मपरौ समभावेन दृष्ट्वेत्यर्थः । त्वाम् अक्षयं स्थानं
 परमपदं नेतुं त्वामेव अनुशास्मि शिक्षयामि । किं तद् इत्याह । प्रशमं
 सर्वत्र समभावं कुरु ॥

पइँ करिअव्वी जीव-दय तइँ बोल्लेवउ सच्चु ।

पइँ सुहु तइँ कल्लाण तउ तउ होहिसि कय-किच्चु ॥३३॥

सेवेअव्वा साहु पर तुम्हेहिँ इह जम्मम्मि ।

तुज्जु समत्तणु तुध्र खम तउ संजमु चिन्तेमि ॥ ३४ ॥

कलि-मलु तुज्जु पणंसिही तउ वच्चेही पावु ।

मुक्खु वि तुध्र न दूरि ठिउ करि धम्मक्खरि ठाँवु ॥३५॥

तुम्हहँ मुक्खु न दूरि ठिउ जइ संजमु तुम्हासु ।

हुँ तुम्ह बन्धवु इअ भणिवि ऐहु जम्पहु सव्वेसु ॥ ३६ ॥

३३. तथा त्वया जीवदया कर्तव्या । त्वया सत्यं च कथयितव्यं वक्तव्यम् । ततो जीवदयादेः त्वयि सुखं त्वयि कल्याणं शिवं भविष्यति । ततः कृतकृत्यः विहितपरमपुरुषार्थः भविष्यसि ॥

३४. तथा इह जन्मनि युष्माभिः परं केवलं साधवः महर्षयः सेवितव्याः पर्युपास्याः । तथा तव सम्यक्त्वं तव क्षमां तव संयमं च चिन्तयामि सुसाधुसेवया अहं परिभावयामि ॥

३५. तथा धर्माक्षरे धर्मप्रतिपादके सिद्धान्ते ढावु इति शीघ्रादि-त्वात् ग्रहं प्रतिबन्धं कुरु । एवं च त्वत् भवतः सकाशात् कलिमलम् इहजन्मभवं पापं प्रण (न ?) ङ्क्षयति । तथा त्वत् पापम् अनन्त-पूर्वभवकृतं दुष्कृतं व्रजिष्यति । ततश्च त्वत् मोक्षोपि न दूरे स्थितः । अपि तु समासन्न एव आस्ते । धर्मप्रभावादेव कलिमलनाशः परम-पदवीप्राप्तिश्च जायत इत्यर्थः ॥

३६. तथा यदि युष्मासु संयमश्चारित्रं तदा युष्मत् युष्माकं वा मोक्षो न दूरे [स्थितः] ॥

तुहुँ “ युष्मदः सौ तुँहुँ ” [३६८] ॥

तुम्हे । तुम्हइँ । तुम्हे । तुम्हइँ । “ जश्शसोस्तुम्हे तुम्हइँ ” [३६९] ॥

पइँ । तइँ । पइँ । तइँ । पइँ । तइँ । “ टा-ड्यमा पइँ तइँ ” [३७०] ॥

अम्हे निन्दउ को वि जणु अम्हई वण्णउ को वि ।
अम्हे निन्दहुँ कं वि न वि नम्हई वण्णहुँ कं वि ॥ ३७ ॥
मई मिल्लेवा भव-गहणु मई थिर एही बुद्धि ।
 मत्था हत्थउ सु-गुरु मई पावउँ अप्पहों सुद्धि ॥ ३८ ॥
अम्हेहिं केण वि विहि-वासिण एँहु मणुअत्तणु पत्तु ।
मज्झु अदूरे होउ सिवु महु वच्चउ मिच्छत्तु ॥ ३९ ॥

तुम्हेहिं । “ भिसा तुम्हेहिं ” [३७१] ॥

तुज्झु । तुध्र । तउ । तुज्झु । तउ । तुध्र । “ ङसि-ङ्गस्यां
 तउ-तुज्झु-तुध्राः ” [३७२] ॥

तुम्हहं । “ भ्यसाम्भ्यां तुम्हहं ” [३७३] ॥

तुम्हासु । “ तुम्हासु सुपा ” [३७४] ॥

हउं । “ सावस्मदो हउं ” [३७५] ॥

३७. षड्भिः कुलकम् । हे कुमारपाल नृप इणपरीति शीघ्रादित्वात् अनया रीत्या अनेन भण्यमानप्रकारेण आत्मानं शिक्षय संबोधय । रीतिमेव आह । अस्मान् कोपि जनः निन्दतु जुगुप्सताम् । अस्मान् कोपि जनः वर्णयतु श्लाघताम् । परं वयं नापि कमपि निन्दासः नापि कमपि वर्णयामः । निन्दितरि द्वेषं स्तोतरि रागं च न कुर्म इत्यर्थः ॥

३८. मया भवगहनं मोक्तव्यम् इत्येषा मयि स्थिरा अविनश्वरा बुद्धिः । तथा सुगुरुः मां मस्तके हस्तयतु प्रसन्नमना मच्छिरसि हस्तं निदधातु । ततश्च अहम् आत्मनः शुद्धिं नैर्मल्यं प्राप्नोमि ॥

३९. अस्माभिः केनापि विधिवशेन शुभकर्मयोगेन एतद् भनुजत्वं प्राप्तम् । तथा मत् मत्सकाशाद् मम वा शिवम् अदूरे निकटे एव भवतु । मत् मम वा मिथ्यात्वं व्रजतु । मिथ्यात्वविनाशेन निःश्रेयसं संजायताम् इत्यर्थः ॥

अम्हहँ मोह-परोहु गउ संजमु हुउ अम्हासु ।

विसय न लोलिम महु करहिँ म करहि इअ वीसासु ॥४०॥

रे मण करसि कि आलडी विसया अच्छहु दूरि ।

करणहँ अच्छह रुन्धिअहँ कहुँ सिव-फल भूरि ॥ ४१ ॥

इणपरि अप्पउ सिक्खविसु तुह अक्खहुँ परमत्थु ।

सुमरि जिणागम धम्म करेँ संजमु वच्चु पसत्थु ॥ ४२ ॥

४०. अस्मत् अस्मत्सकाशात् अस्माकं वा मोहप्ररोहः अज्ञानोद्भवो गतः विनष्टः । अस्मासु संयमः भूतः संजातः । विषयाश्च न लोलत्वं मम कुर्वन्तीति विश्वासं विश्रम्भं मा कार्षीः । विचित्रा हि कर्मणां गतिः इति चतुर्थपुरुषार्थं साधयिष्यता विषयाणाम् अवकाशः कथंचिदपि न देय इति भावः ॥

४१. रे मनः किं किमर्थम् आलं परस्त्र्यादिप्रार्थनरूपानर्थं करोषि । आलं मा कार्षीरित्यर्थः । तथा रे विषयाः यूयं दूरे आध्वं मद्गोचरे मा आगमत । रे करणानि च रुद्धानि नियन्त्रितानि यूयम् आध्वम् । किमित्येवं नियोग इत्याह । अहं भूरि प्रभूतं शिवफलं कर्षामि आत्मसात् करोमि ॥

४२. तथा जिनागमान् स्मर धर्म धर्मानुष्ठानं कुरु कुरुष्व वा । प्रशस्तं संयमं च सर्वविरतिं व्रजेति च तव वयं परमार्थम् आचक्ष्महे ।

अम्हे । अम्हहँ । अम्हे । अम्हहँ । “जइशसोरम्हे अम्हहँ” [३७६] ॥

महँ । महँ । महँ । “टा-डयमा महँ” [३७७] ॥

अम्हेहि । “अम्हेहिँ मिसा” [३७८] ॥

मज्झु । महु । “महु मज्झु डसिडम्भ्याम्” [३७९] ॥

अम्हहँ । अम्हहँ । “अम्हहँ म्यसाम्भ्याम्” [३८०] ॥

अम्हासु । “सुपा अम्हासु” [३८१] ॥

संजम-लीणहों मोक्ख-सुहु निच्छइँ होसइ तासु ।
 पिय बलि कीसु भणन्तिअउ णाईँ पहुच्चहिँ जासु ॥ ४३ ॥
 सच्चइँ वयणइँ जो ब्रुवइँ उवसमु ब्रुजइँ पहाणु ।
 प्रस्सदि सत्तु वि मित्तु जिम्बँ सो गृण्हइँ निव्वाणु ॥ ४४ ॥

करहि । “ त्यादेराद्यत्रयस्य बहुत्वे हि न वा ” [३८२] ॥

करहि । “ मध्यत्रयस्याद्यस्य हिः ” [३८३] । पक्षे करसि ॥

अच्छहु । “ बहुत्वे हुः ” [३८४] । पक्षे अच्छह ॥

कट्ठुं । “ अन्त्यत्रयस्याद्यस्य उं ” [३८५] ॥

अक्खहुं । “ बहुत्वे हुं ” [३८६] ॥

सुमरि । करे । वच्चु । “ हि-स्वयोरिदुदेत् ” [३८७] ॥

४३. हे कुमारपाल नृप । इति संबोधनपदम् अप्रेपि आसर्गान्तं योजनीयम् । हे प्रिय बलिः क्रिये हे वल्लभ तव अहम् अवतारणकं विधीये इति भणन्त्यः रागवृद्धये प्रतिपादयन्त्यो वनिताः यस्य न प्रभवन्ति समाधिध्वंसनाय न समर्थाः संजायन्ते । संयमलीनस्य व्रतपरस्य तस्य निश्चयेन निःसंदेहं मोक्षसुखं भविष्यति ॥

होसइ । “ वत्स्यति स्यस्य सः ” [३८८] ॥

कीसु । “ क्रियेः कीसु ” [३८९] ॥

पहुच्चहिँ । “ भुवः पर्याप्तौ हुच्चः ” [३९०] ॥

४४. सत्यानि वचनानि यो ब्रूते प्रधानम् उपशमं च यो व्रजति शत्रुमपि मित्रं यथा यः पश्यति स निर्वाणं गृह्णाति आत्मसात् करोति ॥

ब्रुवइ । “ ब्रूगो ब्रुवो वा ” [३९१] ॥

ब्रुजइ । “ व्रजेर्ब्रुजः ” [३९२] ॥

तव-छुरैँ छोल्लहु अप्पणा कम्म खुडुक्कन्ताइँ ।
 साहुहुँ पासहु सुद्धि-गर सुवैँ गृणिहअ वयणाइँ ॥ ४५ ॥
स-भला जीविदु कि न करहा मन वच्चह अकयत्थ ।
पुलय-पफुल्लिअ मणि धरह गुरु-अण-कधिद-सुअत्थ ॥ ४६ ॥

प्रस्सदि । “ दशोः प्रस्सः ” [३९३] ॥

गृण्हइँ । “ ग्रहेर्गृण्हः ” [३९४] ॥

४५. साधूनां पार्श्वान् । साधुभ्य इत्यर्थः । शुद्धिकराणि ।
 पुत्रिं दुश्चिन्नाणं दुपडिक्कन्ताणं कम्माणं वेइत्ता ।
 सुक्खो नत्थि अवेइत्ता तवसा वा झोसइत्ता वा ।

इत्यादिकर्ममलापासनोपायप्रतिपादकसदुपदेशान् सुखेन गृहीत्वा प्राप्य
 आत्मीयानि खुडुक्कन्ताइँ इति अवतरन्ति स्खलन्ति शल्यायमानानि वा ।
 आत्मनि अवस्थितिं बध्नन्ति बाधां कुर्वन्ति महाव्यथाजननाद् अन्तः-
 प्रविष्टतोमरादिकल्पानीति क्रमेण तात्पर्यार्थः । कर्माणि तपःक्षुरेण यूयं
 तक्ष्णुत तनूकुरुत । विनाशयतेति यावत् ॥

छोल्लहु । “ तक्षादीनां छोल्लादयः ” [३९५] । आदिग्रहणाद् देशीषु
 ये क्रियावचना दृश्यन्ते ते उदाहार्याः । यथा खुडुक्कन्ताइँ । इत्यादि ॥

४६. यूयं सफलं जीवितं किं न कुरुत । अपि तु विधत्तेत्यर्थः ।
 तथा अकृतार्थाः असाधितधर्मार्थाः । मन इति देश्यः निषेधार्थः ।
 तथा च प्रयोगः ॥

मन विरमउ तुह गुण-गहणि मज्झ जीह सय काल ॥

ततो मा ब्रजत संसारं पर्यटत । कथं जीवितं सफलं भवतीत्याह ।
 पुलकैः रोमाञ्चैः प्रफुल्लिताः संजातपुष्पोद्गमा इव गुरुजनकथितान् धर्मा-
 चार्योक्तान् श्रुतार्थान् आगमोक्तजीवाजीवादपदार्थान् मनसि धरत
 बहत चित्ताद् मा विस्मारयतेति भावः ॥

गुरु-वय-अम्बैलई निवु छिवह भत्ति सिर-कमलेण ।
प्रिउ बोछैहु पिउ आचरहु तासु जि उवएसेण ॥ ४७ ॥
वाया-संपय त्रास जिम्बै धरहिँ जि संपइ-लुद्ध ।
 ते गुरु परिहरि विवइ-गर आवइ-डरिआ मुद्ध ॥ ४८ ॥

४७. यूयं शिरःकमलेन भक्त्या गुरुपदकमलानि नित्यं स्पृशत ।
 प्रणामं कुरुतेत्यर्थः । तथा तस्यैव गुरोरेव उपदेशेन शिक्षया प्रियं सर्व-
 स्यापि अनुकूलं कथयत । प्रियं च आचरत अनुतिष्ठत ॥

सुद्धि-गर । सुघे । सभला । जीविदु । कधिद । गुरु-वय । “अनादौ
 खरादसंयुक्तानां क-ख-त-थ-प-फां ग-घ-द-ध-व-भाः” [३९६] ॥ अनादा-
 विति किम् । कि । करहा । पुलय । असंयुक्तानामिति किम् । अकयत्थ ।
सुअत्थ । भत्ति ॥ प्रायोधिकारात् कचिन्न । पफुल्लिअ ।

अम्बैलई । कमलेण । “मोनुनासिको वो वा” [३९७] ॥
प्रिउ । पिउ । “बाधो रो लुक्” [३९८] ॥

४८. संपल्लुब्धो व्यासो यथा [ये] वाक्संपदं व्याख्याने वाग्मितां
 धरन्ति । धनलिप्सया जनरञ्जनाय व्याख्यान्तीत्यर्थः । तान् विपत्करान्
 असदुपदेशदानेन संसारदुःखजनकान् मुग्धान् मुक्तिप्रतिकूलाचरणान्
 मूर्खान् गुरुन् हे आपत्त्रस्त जन्मजरामरणादिविपत्तिभीत परिहर मा
 अङ्गीकुरु ॥

त्रास । “अभूतोपि कचित्” [३९९] ॥

संपइ । विवइ । आवइ । “आपद्विपत्संपदां द इः” [४००] ॥
 प्रायोधिकारात् संपय ॥

जेम्वं इ तेम्वं इ करुण करि जिम्वं तिम्वं आचरि धम्मु ।
जिह वि हु तिह वि हु पसमु धरि जिध तिध तोडहि कम्मु ४९
किम्वं जम्मणु केम्वं य मरणु किह भवु किध निव्वाणु ।
एहउ तेंण परिजाणियइ जसु जिण-वयण पैम्वाँणु ॥ ५० ॥
जेहउ केहउ होइ तरु तेहउ फल-परिणामु ।
कइसउ जइसउ तइसउ वि मन करि मिच्छा-धम्मु ॥ ५१ ॥

४९. यथा तथा येन तेन प्रकारेण करुणां प्राणिषु दयां कुरु । यथा तथा धर्मम् आचर अनुतिष्ठ । यथापि तथापि प्रशमं धर । यथा तथा कर्म त्रोटय छिन्द्व । हुशब्दौ पादपूरणे ॥

५०. कथं केन प्रकारेण जन्म भवति । कथं मरणम् । कथं भव-
 आतुर्गतिकसंसारः । कथं निर्वाणं च ईदृक् एवंविधं जन्मादि तेन परि-
 ज्ञायते यस्य जिनवचनं समस्तार्थप्रतिपादकः अर्हत्सिद्धान्तः प्रमाणं
 तथेति प्रतीतो भवति ॥

जेम्वंइ । तेम्वंइ । जिम्वं । तिम्वं । जिह । तिह । जिध । तिध । किम्वं ।
केम्वंय । किह । किध । “कथं-यथा-तथा यादेरेमेहेवा डितः” [४०१] ॥

५१. यादृक् कीदृक् तरुर्भवति तादृक् फलपरिणामः फलनिष्पत्ति-
 र्भवति । अतः कीदृशं यादृशं तादृशमपि मिथ्याधर्मम् । मन इति निषेधे ।
 मा कुरु । यथा कटुकवृक्षस्य कटुकं फलं मधुरवृक्षस्य मधुरं फलम्
 तथा मिथ्याधर्मस्य दुर्गतिरूपं कटुकं फलं सुधर्मस्य सुगतिरूपं च फलम्
 इति मिथ्याधर्मम् अपहाय सद्धर्मम् आचरेति भावः ॥

एहउ । जेहउ । केहउ । तेहउ । “यादृक्तादृक्कीदृगीदृशां दादेर्देहः”
 [४०२] ॥

अइसउ भणामि समत्तु करि थका जेत्थु वि तेत्थु ।

जत्तु वि तत्तु वि रइ करसु सुह-गर परइ तेहेत्थु ॥ ५२ ॥

जाम्वँ न इन्दिअ वसि ठवइ ताम्बँ न जिणइ कसाय ।

जाउँ कसायहँ न किउ खउ ताउँ न कम्म-विघाय ॥ ५३ ॥

ताम्बँहिँ कम्मइँ दुद्धरइँ जाम्वँहिँ तवु न वि होइ ।

जेवडु फलु तविँ साहिअइ तेवडु मुणइ न कोइ ॥ ५४ ॥

५२. अहम् ईदृक् भणामि । किं तद् इत्याह । यत्र तत्रापि देशे काले वा स्थितः सम्यक्त्वं कुरु । तथा परस्मिन् अन्यजन्मनि तथा अत्र इह जन्मनि शुभकरां पुण्यजनिकां रतिम् । तीर्थकरादिषु अनु-रागम् इत्यर्थः । यत्र तत्रापि स्थितः कुरुष्व ॥

कइसउ । जइसउ । तइसउ । अइसउ । “ अतां डइसः ” [४०३] ॥

जेत्थु । तेत्थु । जत्तु । तत्तु । “ यत्र-तत्रयोस्त्रस्य डिदेत्थ्वत्तु ” [४०४] ॥

एत्थु । “ एत्थु कुत्रात्रे ” [४०५] ॥ केत्थु । इति प्राक्पुरोष्युदाहृतम्

आस्ते ॥

५३. यावद् इन्द्रियाणि वशे स्वतन्त्रतायां प्राणी न स्थापयति धरति तावत् कषायान् क्रोधादीन् न जयति पराभवति । ध्वंसयतीति यावत् । यावच्च कषायाणां क्षयो न कृतस्तावत् न कर्मविघातः । इन्द्रियजयपूर्वकः कषायजयः । तत्पूर्वकश्च कर्मक्षय इति भावः ॥

५४. तावत् कर्माणि दुर्घराणि दुर्जयानि यावत् तपो नापि नैव भवति । यावच्च यत्परिमाणं फलं तपसा साध्यते जन्यते तावत् तत्परि-माणं कोपि न जानाति । सर्वज्ञं विना न कोप्यपरस्तपःफलं सामस्त्येन ज्ञातुम् ईश इति भावः ॥

जाम्वँ । ताम्बँ । जाउँ । ताउँ । ताम्बँहिँ । जाम्वँहिँ । “ यावत्तावतोर्वादिर्म उं महिँ ” [४०६] ॥

जेतुलु मोक्खे सोक्खडा तेतुलु केत्थु वि णाइं ।

एतुलु केतुलु देवहँ वि अवरुप्परहु सुहाइं ॥ ५५ ॥

तसु केवडउ विवेगु भणि जसु भणि एवडु ढावु ।

न करावउँ न करउँ कमवि सुघँ अच्छउँ नीराउ ॥ ५६ ॥

अक्खहुँ तसु नमि गुरु-जणहों तव-तेएहिँ दुसहस्सु ।

बहुहुँ वि मिच्छा-दंसणहँ जो मउ दलइ अवस्सु ॥ ५७ ॥

५५. यावद् मोक्षे सौख्यं तावत् कुत्रापि नास्ति । तत् किं संसारे सौख्यं कापि नास्तीत्याह देवानामपीति । देवानां देवीनां च परस्परस्य मिथः इयत् कियत् । स्तोककालम् इत्यर्थः । सुखानि । देवानामपि सुखानि परिमितकालक्षयीणि मुक्तिसुखं तु शाश्वतम् इति भावः ॥

जेवडु । तेवडु । “ वा यत्तदोतोडैवडः ” [४०७] ॥ पक्षे । जेतुलु । तेतुलु ॥

अवरुप्परहु । “ परस्परस्यादिरः ” [४०८] ॥

५६. कमपि कंचिदपि सावद्यव्यापारं न कारयामि नान्येन विधापयामि । न करोमि नात्मना वितनोमि । करणकारणयोरुपलक्षणत्वाद् नान्यमपि सावद्यं व्यापारं कुर्वन्तम् अनुजानामि । अतएव सुखेन नीरागः सन् आसे वर्ते इति यस्य मनसि इयान् एतावन्मात्रः ढावु इति आग्रहो निर्वन्धः तस्य पुरुषस्य भण कियान् किंपरिमाणो विवेकः । न तद्विवेकस्य मितिरस्तीति भावः ॥

एतुलु । केतुलु । केवडउ । एवडु । “ वेदं-किमोर्यादेः ” [४०९] ॥

५७. बहूनामपि मिथ्यादर्शनानां बौद्धादिकुमतानां मदम् अवश्यं यो दलयति राजसभायां विदग्धसभ्यसमक्षं दर्पम् अपनयति । [तसु]

बम्भु अण्नाइसु चरइ जों अणवराइस-चिचु ।

प्राइव प्रावइ तहिँ जि भवि सो निव्वाणु पविचु ॥ ५८ ॥

प्राइम्व भवि सुहु दुल्लहउँ पगिम्व जण सुह-लुद्ध ।

तं संतोसामएण विणु प्राउ प्रमग्गहिँ मुद्ध ॥ ५९ ॥

“द्वितीयायाः षष्ठी” (३.१३४) इति षष्ठी । अतः तं तपस्तेजसा दुस्सहम् अजर्यं गुरुजनं नमः प्रणिपत इति आचक्ष्महे वयं भवन्तं प्रतिपादयामः ॥

सुवै । जणहों । “कादिस्थैदोतोस्चारलाघवम्” [४१०] ॥

अच्छउँ । अक्खहुँ । तेएहिँ । बहुहुँ । दंसणहँ । “पदान्ते उं-हुं-हिं-हं-कारणाम्” [४११] ॥

५८. अनन्यादृशं रागाद्यकलुषितत्वाद् अनन्यसमं चित्तं यस्य स तथाभूतो य अनन्यादृशं लोकोत्तरं ब्रह्म शीलं चरति अनुतिष्ठति प्रायः बाहुल्येन स जन्तुस्तस्मिन्नेव भवे पवित्रं निर्वाणं प्राप्नोति ॥

बम्भु । “म्हो म्मो वा” [४१२] ॥

अण्नाइसु । अणवराइस । “अन्यादृशोन्नाइसावराइसौ” [४१३] ॥

५९. प्रायः बाहुल्येन भवे सुखं दुर्लभम् । जनाश्च प्रायः सुखलुब्धाः । तच्च सुखं संतोषामृतेन विना प्रायो मुग्धाः हेयोपादेयपरिज्ञानविकला मार्गयन्ति गवेषयन्ति । अनुत्तरसुखं दुःखसुखसमानमहामुनि रसंतोषाभासमुत्तरार्थितीर्थान्तरीय ३ व्युदासार्थं प्रायःशब्दाः ॥

प्राइव । प्राइम्व । पगिम्व । प्राउ । “प्रायसः प्राउ-प्राइव-प्राइम्व-पगिम्वः” [४१४] ॥

रयण-तउ फुडु अणुसरहु अन्नह मुत्ति कहं ति ।
 भण्डइ लब्भहिं पउर धण अनु किं नहउ पडन्ति ॥ ६० ॥
 कउ वढ भमिअइ भव-गहणि मुख कहन्तिहु होइ ।
 ऐहु जाणेवउँ जइ मणसि तो जिण-आगम जोइ ॥ ६१ ॥
 चञ्चल संपय ध्रुवु मरणु सव्वु वि एम्ब भणेइ ।
 मिलिवि समाणु महामुणिहिं पर संजमु न करेइ ॥ ६२ ॥

६०. रत्नत्रयं ज्ञानदर्शनचारित्राणि स्फुटम् अनुसरत यूयम् आश्र-
 यत । अन्यथा रत्नत्रयं विना कथं मुक्तिरिति । इतिः वाक्यपरिसमाप्तौ ।
 अत्रार्थे युक्तिं दर्शयन् आह । भाण्डेन क्रयाणकेन कृत्वा प्रचुराणि
 धनानि केतव्यकर्पूरकस्तूरिकासुवर्णादिवस्तूनि लभ्यन्ते पुंसा आसा-
 द्यन्ते । अन्यथा किं नभसः पतन्ति । भाण्डं विना न तानि संपद्यन्त
 इति भावः ॥

अन्नह । अनु । “वाऽन्यथोतुः” [४१५] ॥

६१. कुतः कस्मात् कर्मणः भवगहने भ्रम्यते पर्यट्यते । कुतश्च
 मोक्षो भवति । इति एतद् ज्ञातुं वदेति शीघ्रादित्वात् मूढ यदि मन्यसे
 ततस्तदा वा जिनागमांश्च द्योतय इति धातूनाम् अनेकार्थत्वाद् गवेषय ।
 अर्हत्समयं विना भवहानोपायः शिवसंप्राप्त्युपायश्च न ज्ञायत इति
 भावः ॥

कउ । कहन्तिहु । “कुतसः कउ कहन्तिहु” [४१६] ॥

तो । “ततस्तदोस्तोः” [४१७] ॥

६२. संपत् चञ्चला । मरणं ध्रुवं निश्चितम् । एवं सर्वोपि भणति ।
 परं महामुनिभिः समं मिलित्वा संबन्धम् अवाप्य संयमं न करोति ॥

म करि मणाउ वि मणु विवसु मं करि दुक्कय-कम्म ।
 वायारम्भु वि मा करहि जइ किर इच्छसि सम्मु ॥६३॥
 तित्थि वि अच्छउ अहव वणि अहवइ निअ-गेहे वि ।
दिवेदिवे करइ जु जीव-दय सो सिज्झइ सच्चो वि ॥६४॥
 तवै सहुं संजमु नाहिं जसु एम्बइ गम्बइ जु दीह ।
पच्छइ-तावु न जो करइ तासु फुसिज्झइ लीह ॥ ६५ ॥

६३. मनागपि विवशं विषयलाम्पट्यपरं मनः मा कुरु । दुष्कृत-
 कर्म सपापव्यापारं च मा कुरु । वागारम्भमपि सावद्यवचनप्रतिपा-
 दनमपि मा कार्षीः यदि किल इति प्रसिद्धौ शर्म मुक्तिसुखम् इच्छसि ॥

धुवु । एम्ब । समाणु । पर । मणाउ । मं । “ एवं-परं-समं-धुवं-मा-मनाक
 एम्ब-पर-समाणु-धुवु-मं-मणाउ ” [४१८] ॥ प्रायोग्रहणात् म मा ॥

६४. तीर्थेऽपि आस्तां प्रयागादौ वसतु । अथवा वने सर्वसङ्गं मुक्त्वा
 वनस्थस्तपस्तप्यताम् । अथवा निजगेहेऽपि आस्ताम् । परं दिवादिवा
 प्रतिदिनं यो दयां करोति स सर्वोऽपि सिध्यति मुक्तो भवति । मुक्तिं
 प्रति जीवदयैव कारणं न तीर्थाद्यवस्थानम् इत्यर्थः ॥

६५. यस्य तपसा सह संयमो न हि अस्ति । तथा एवमेव संयम-
 रहितः यो दिवसानि गमयति । तथा यः पञ्चात्तापं धिङ् मां धर्म-
 रहितम् इत्यात्मनिन्दां न करोति तस्य जन्तोः रेखा साधुमध्ये गणना
 मृज्यते । तादृशः साधुमध्ये न गण्यत इति भावः ॥

किर । अहवइ । दिवेदिवे । सहुं । नाहिं । “ किलाथवा-दिवा-सह-नहेः किरा-
 हवइ-दिवे-सहुं-नाहिं ” [४१९] ॥ प्रायोधिकारात् अहव ॥

सिज्झउ सो नरु एम्बहिँ जि एत्तहि माणुस-जम्मि ।
 जो पडिक्कलिवि क्व करइ पच्चल्लिउँ गय-धम्मि ॥ ६६ ॥
 जइ संसारहों विचि ठिउ वुन्नउ वुत्तु सों एहु ।
 पवण-वहिल्लउँ अप्पणउ मणु वढ सुथिरु करेहु ॥ ६७ ॥
 निअम-विहूणा रत्तिहि वि खाहिँ जि कसरक्केहिँ ।
 हुहुरु पडन्ति ति पावँ-द्रहि भमडहिँ भव-लक्खेहिँ ॥ ६८ ॥

६६. यः प्रत्युत किंतु गतधर्मे निःपुण्ये प्रतिकूलेपि वैरिण्यपि कृपां करोति स नरः इतः अस्मिन् मानुषजन्मनि इदानीमेव सिध्यतु सिद्धिम् आप्नोतु । तेन सिद्धिः प्राप्तैवेत्यर्थः ॥

एम्बइ । पच्छइ । एम्बहिँ । जि । एत्तहि । पच्चल्लिउ । “पश्चादेवमेवैवेदानी-प्रत्युतेतसः पच्छइ-एम्बइ-जि-एम्बहिँ-पच्चल्लिउ-इत्तहे” [४२०] ॥

६७. यदि संसारस्य वर्त्मनि स्थितः प्राणी विषण्णः जन्मजरामरणा-दिष्यसनैर्निर्वेदम् आपन्नस्तदा सत्यम् एतद् उक्तः मया इदं प्रतिपादितः । किं तद् इत्याह । हे मूढ पवनवत् शीघ्रम् आत्मीयं मनः सुस्थिरं हु इति निश्चितम् कुर्याः । मनसि नियन्त्रिते सति महानन्दसंपत् संपत्स्यत इति भावः ॥

विचि । वुन्नउ । वुत्तु । “विषण्णोक्त-वर्त्मनो वुन्न-वुत्त-विच्च” [४२१] ॥

वहिल्लउँ । अप्पणउ । वढ । “शीघ्रादीनां वहिल्लादयः” [४२२] ॥

६८. नियमविहीना अभिग्रहरहिता ये रात्रावपि कसरत्कैः खान्ति कसरत्कशब्दं कुर्वाणा भक्षयन्ति ते पापमेव दुरवगाहत्वात् हृदः तस्मिन् हुहुरु इति हुहुरुशब्दपूर्वं पतन्ति निमज्जन्ति । भवलक्षेषु भ्राम्यन्ति च । रात्रिभोजनात् पापं ततश्चातुर्गतिकसंसारे परिभ्रमणं भवतीति भावः ॥

१ B पच्चल्लिउ. २ BC °भवलक्षेषु च भ्रा°.

तव-परिपालणि जसु मणु वि मक्कड-घुग्घिउ देइ ।
आहर-जाहर भव-गहणि सो घइं न हुं ग्राम्भेइ ॥ ६९ ॥
 सग्गहों कैहिं करि जीव-दय दसु करि मोक्खहों रेसि ।
 कहि कसु रेसिं तुहुं अवर कम्मरम्भ करोसि ॥ ७० ॥
 कसु तेहिं परिगहु अलिउ कासु तणेण कहेसु ।
 जसु विणु पुणु अवसें न सिवु अवस तमिक्कसि लेसु ॥ ७१ ॥

६९. यस्य मनः तपःपरिपालने मर्कटस्य घुग्घिकाम् इति तच्चेष्टाम् ।
 औत्सुक्यम् इति यावत् । ददाति वितरति । स पुरुषः । घइं इति
 पादपूरणे । भवगहने हु इति निश्चितम् एहि रे याहि रे इति गमना-
 गमनक्रिया न प्राप्नोति । मुक्तो भवतीत्यर्थः ॥

हुहुरु । घुग्घिउ । “हुहुरु-घुग्घादयः शब्दचेष्टानुकरणयोः” [४२३] । आदि-
 ग्रहणात् आहर । जाहर ॥

घइं । “घइमादयोऽनर्थकाः” [४२४] ॥

७०. स्वर्गस्यार्थे त्वं जीवदयां कुरु । मोक्षस्यार्थे च दमम् उपशमं
 कुरु । तथा त्वं कस्य अर्थे किंनिमित्तम् अपरान् कर्मारम्भान् करोषीति
 कथय । न कोपि अन्योर्थः आत्मनः सुखायेत्यर्थः ॥

७१. कस्यार्थे परिग्रहः हस्त्यश्वरथपादातधनधान्यादिरूपसंग्रहः ।
 अलीकं कूटभाषणं च कस्यार्थे इति कथय । दुर्गतिहेतुत्वात् एते सुखाय
 क्रियमाणे अपि आत्मनो दुःखायैवेत्यर्थः । तर्हि किं गृह्णामीत्याह । जसु
 इति द्वितीयायाः षष्ठी [३.१३४] इति षष्ठी । अतः यं विना पुनः
 अवश्यं निश्चितं शिवं मुक्तिः न भवति । अवश्यं तं मुक्तिसाधनम्
 उपशमादिकम् एकशः लाहि । एकवारमपि चेत् तं भवान् गृहीतवां-
 स्तदा मुक्तिः स्वाधीनेति भावः ॥

काय-कुडुल्ली निरु अथिर जीवियडंडु चलु एहु ।

ए जाणिवि भव-दोसडा असुहुड भावु चएहु ॥ ७२ ॥

ते धन्ना कन्नुल्लडा हिअउल्ला ति कयत्थ ।

जे खणि-खणि वि नवुल्लडअ घुण्टहिँ धरहिँ सुअत्थ ॥ ७३ ॥

केहिँ । रेसि । रेसिँ । तेहिँ । तणेण । “तादर्थ्ये केहिँ-तेहिँ-रेसि-रेसिँ-तणेणाः”

[४२५] इति तादर्थ्ये पञ्च निपाताः ॥

विणु । पुणु । “पुनर्विनः स्वार्थे डुः” [४२६] ॥

अवसेँ । अवस । “अवश्यमो डेँ-डौ” [४२७] ॥

एकसि । “एकशसो डिः” [४२८] ॥

७२. कायकुटीरं निरु निश्चितम् अस्थिरं विनश्चरम् । जीवितकं प्राणधारणं च एतत् चलम् । एते कायजीवितचापत्त्यरूपे भवदोषौ ज्ञात्वा अशुभं भावं त्यज । अशुभभावत्यागे न एते भविष्यत इत्यर्थः ॥

कुडुल्ली। जीवियडंडु। दोसडा । “अ-डड-डुल्लाः स्वार्थिककलुक्च” [४२९] ॥

७३. ये कर्णकाः क्षणे क्षणे । अपीति पादपूरणे । नवान् श्रुतार्थान् पिबन्ति सुगुरुसमीपे शृण्वन्ति । यानि च हृदयकानि धरन्ति श्रवणानन्तरं स्थिरीकुर्वन्ति ते कर्णका धन्याः । तानि च हृदयकानि कृतार्थानि । विधेयविधानात् ते कृतकृत्या इत्यर्थः ॥

कन्नुल्लडा । हिअउल्ला । नवुल्लडअ । “योगजाश्रैषाम्” [४३०] इति अड-डडुल्लानां योगभेदेभ्यो ये स्युस्ते डडअइत्यादयः स्वार्थे भवन्ति ॥

१ C जीविवड; D जीविअडउ. २ BCD कन्नुल्लडा. ३ B यवियडंडु; C जीवियडंडु; D जविअडउ. ४ B कन्नुल्लडा; BC कन्नुल्लडा.

पईठी कन्नि जिणागमहौ वत्तडिआ वि हु जांसु ।
 अम्हारउं तुम्हारउं वि एहु ममत्तु न तासु ॥ ७४ ॥
 जीवु जित्तुलु जिअइ जिय-लोइ जइ तित्तुलु दम्मु करइ ।
 गणइ विहवु एत्तुलु न केत्तुलु तो इत्तहे नाणु लहि जाइ
 लोइ तेत्तहि निरुत्तउ ॥ ७५ ॥

७४. यस्य कर्णे जिनागमस्य वार्तिकापि वचनमात्रमपि प्रविष्टा श्रुता
 तस्य पुरुषस्य एतत् इदं वस्तु अस्मदीयम् एतद् युष्मदीयमपि । अपिः
 स्वार्थे । एवं न समत्वं प्रतिबन्धो भवति ॥

पईठी। “स्त्रियां तदन्ताड्ढीः” [४३१] इति प्राक्तनसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो ङीः॥
 वत्तडिआ । “आन्ताङ्ढाः” [४३२] इति ङीः । “अस्येदे” [४३३] इति
 अस्य इः ॥

अम्हारउं । तुम्हारउं । “युष्मदादेरीयस्य डारः” [४३४] ॥

७५. जीवो यावन्तं कालं जीवति जीवलोके यदि तावन्तं कालं दमं
 करोति विभवं च एतावत् कियत् न गणयति । तृणायापि न मन्यत इति
 भावः । तदा अत्रैव ज्ञानं लब्ध्वा तत्र लोके सिद्धलोके निरुत्तउ इति
 निश्चितम् याति । निर्वृतो भवतीत्यर्थः । मात्रानामकं छन्दः ॥

जित्तुलु । तेत्तुलु । एत्तुलु । केत्तुलु । “अतोड्ढेतुलुः” [४३५] ॥

एत्तहे । तेत्तहे । “त्रस्य डेत्तहे” [४३६] ॥

१ C पइठी. २ BC पइठी. ३ All the three MSS. read स्त्रियां
 तदन्ताड्ढा इति अप्रत्ययांताड्ढाः । तदन्ताच्च । before “अस्येदे” instead of
 Sutra 432.

भल्लत्तणु जइ महसिं भल्लप्पणु पसमेण ।

जइ करिएव्वउं पसमु विजउ तो करेव्वउं करणैहं ।

जइ अ करेवा करण-विजउ तो मणु निच्चलु धरहु ।

निच्चलु मणु पुणु धरहु करिउ जउ राग-दोसहँ ।

तह विजउ करहि रागाइअहं अविचलु सामाइउँ करिवि ।

अविचलु सामाइउँ करहि निम्ममत्तु निम्मलु करवि ॥७६॥

७६. भल्लेति शीघ्रादित्वात् भद्रम् तस्य भावो भद्रत्वम् भद्रता वा ।
यदि त्वं काङ्क्षसि तदा भद्रत्वं प्रशमेन लभसे । ननु स एव नास्ति
अतस्तदुपायो वाच्य इत्याह । यदि प्रशमः कर्तव्यस्तदा करणानां
विजयः कर्तव्यः । ननु तद्विजयेऽप्युपायं न विद्म इत्याह । यदि च करण-
विजयः कर्तव्यस्तदा मनो निश्चलं विषयेषु अगामुकं यूयं धरत बिभृत ।
ननु तत् स्थिरं कथं बिभृतम् इत्याह । रागद्वेषयोर्जयं कृत्वा मनः पुनः
निश्चलं धरत । रागद्वेषजय एव मनोनिश्चलताकारणम् इत्यर्थः । ननु
तद्विजयमपि कथं करोमीत्याह । तथा अविचलं सामायिकं कृत्वा रागा-
दीनां विजयं कुरु । ननु तदपि कथं रचयामीत्याह । निर्ममत्वं निर्मलं
कृत्वा अविचलं सामायिकं कुरु । एकस्मिन्नपि वृत्ते हेतुहेतुमद्भूतानि
बहूनि वाक्यानि । तेषु च संबोध्यस्य सामान्यविवक्षया एकत्वं विशेष-
विवक्षया च बहुत्वम् इति तत्क्रियायामपि काङ्क्षसि धरतेत्यादौ एक-
वचनबहुवचनानि न विरुद्धानीति । वस्तुवदनककर्पूरयोर्योगे सौर्धं छन्दः ॥

भल्लप्पणु । “त्व-तलोः प्पणः” [४३७] ॥ प्रायोधिकारात् भल्लत्तणु ॥

करिएव्वउं । करेव्वउं । करेवा । “तव्यस्य इएव्वउं-एव्वउं-एवाः”

[४३८] ॥

लहि । करिउ । करिवि । करवि । “त्त्व इ-इउ-इवि-अवयः” [४३९] ॥

अन्तु करेपि निरानिउ कोहहों
 अन्तु करेपिणु सव्वह माणहों ।
 अन्तु करेविणु माया-जालहों
 अन्तु करेवि नियत्तसु लोहहों ॥ ७७ ॥

जइ चएवं मणसि संसारु सिव-सुक्ख भुञ्जण तुरिउ ।
 तो किर सङ्गु मुञ्चणहिं करि मणु ।
 तह सुह गुरु सेवणहं निम्ममत्तु अइ-दढु करेविणु ॥ ७८ ॥
 चित्तु करेवि अणाउलउँ वयणु करेपि अचप्पलउँ ।
 कम्म करेपिणु निम्मलउँ ज्ञाणु पजुञ्जसु निच्चलउँ ॥ ७९ ॥

७७. निरानिउ इति निश्चितम् क्रोधस्य अन्तं विनाशं कृत्वा सर्वस्य मानस्य अन्तं कृत्वा मायैव जालं सुगतिगमननिरोधकत्वात् आनायः तस्य अन्तं कृत्वा लोभस्य अन्तं कृत्वा निवर्तस्व तिष्ठ । कषायरहितो भवेति भावः । वदनकं छन्दः ॥

करेपि । करेपिणु । करेविणु । करेवि । “एप्प्येपिण्वेव्वेविणवः” [४४०] ॥

७८. यदि संसारं त्यक्तुं मन्यसे अभिलषसि शिवसौख्यं च भोक्तुं संवेदयितुं त्वारितः उत्सुकः तदा किल इति आप्तवादे । सङ्गं पुत्रभिन्नकलत्रादिस्वजनसंबन्धं भोक्तुं तथा शुभं गुरुं सेवितुं निर्ममत्वं च कर्तुं मनः अतिदृढम् अतिनिश्चलं कुरु । निर्ममत्वं वा अतिदृढम् अतिनिश्चलं कर्तुं मनः कुरु । अभिलषस्वेत्यर्थः । एवं मनसि कृते संसारोच्छेदो मुक्तिप्राप्तिश्च ध्रुवं भविष्यतीति भावः । मात्रा छन्दः ॥

७९. चित्तम् अनाकुलं विषयैः अनुपप्लुतं कर्तुं वचनम् अचप्पलउं इति सत्यं कर्तुम् कर्म कायन्यापारं निर्मलं निष्पापं कर्तुम् ध्यानं निश्चलं

जमुण गमेप्पि गमेप्पिणु जन्हवि

गम्पि सरस्सइ गम्पिणु नर्मद ।

लोउ अजाणउ जं जलि बुड्डइ

नं पसु किं नीरइं सिव-सर्मद ॥ ८० ॥

नाइ निवेसिउ नंउ लिहिउ नावइ टङ्कुक्किणु ।

जणि पडिबिम्बिउ जणु सहजु करि जिणु मणि ओइणु ॥ ८१

प्रयुङ्क्ष्व । धर्मध्याने निश्चले सति मनोवाक्कायसंयमो भविष्यतीति
भावः । झंवटकं छन्दः ॥

चएवं । मुञ्जण । मुञ्जणहिं । सेवणहं । करेविणु । करेवि । करेप्पि । करेप्पिणु ।

“तुम एवमणाणहमणहिं च” [४४१] । चकाराद् एप्पि-एप्पिणु-एवि-एविणवः ॥

८०. यमुनां गत्वा जाह्वीं गत्वा सरस्वतीं गत्वा नर्मदां च गत्वा
यत् अज्ञाता युक्तायुक्ताविवेचनशीलो लोकः पशुरिव महिषादितिर्यगिव
जले बुडति निमज्जति तत् किं नीराणि शिवशर्मदानि । न तज्जलानि
स्वमध्यपातिभ्यः सदास्वान्तःस्थितेभ्यो मत्स्यादिभ्य इव मुक्तिशर्म
प्रयच्छन्तीति भावः । वदनकं छन्दः ॥

[गेमेप्पि । गमेप्पिणु । गम्पि । गम्पिणु । “गमेरेप्पिण्वेप्प्योरेल्लुंवा” [४४२] ॥

अजाणउ । “तुनोणअः” [४४३] । तृन्प्रत्ययस्य अणअः ॥]

८१. निवेशितः स्थापितः तम् इव । लिखितः कुड्यादौ चित्रितः
तम् इव । टङ्काभिः उत्कीर्णः प्रस्तरे विलिखितः तम् इव । प्रतिबिम्बितः
दर्पणादौ लब्धप्रतिबिम्बः तम् इव । सहजः स्वभावः तम् इव च जिनं
मनसि अवतीर्णं कुरु । दोहकं छन्दः ॥

नं । नाइ । नउ । नावइ । जणि । जणु । “इवार्थे नं-नउ-नावइ-जणि-
जणवः” [४४४] ॥

लिङ्गु अतन्नउँ जइ नो कृवा ।
 लहइ कृवालू निव्वुदि नृवा ॥ ८२ ॥
 इअ सव्व-भास-विनिमय-परिहिं
 परम-तत्तु सव्वु वि कहिवि ।
 निअ-कण्ठ-माल ठवि नृव-उरसि
 गइअ देवि मङ्गलु भणिवि ॥ ८३ ॥

८२. हे नृप यदि कृपा प्राणिषु दया नास्ति तदा लिङ्गं दर्शनिनां
 वेषधारणम् अतन्त्रम् अप्रधानम् । दुर्गतौ पततः कृपां विना न तेन
 परित्राणं किमपि भवतीति भावः । ननु कृपापरस्यापि समीहित-
 सिद्धिर्न भविष्यतीत्याह । कृपालुः निर्वृतिं^१ लभते समासादयति । सु-
 मनोरमा छन्दः ॥

इह अपभ्रंशोदाहरणेषु कापि कापि पूर्वं लिङ्गव्यभिचारो दर्शितोस्ति अतस्त-
 त्सिद्धयर्थम् अत्र “लिङ्गम् अतन्त्रम्” [४४५] इति लक्षणं वचोभङ्ग्यन्तरेण
 उक्तम् ॥

निव्वुदि । “शौरसेनीवत्” [४४६] इत्यनेन अपभ्रंशे शौरसेनीवत् कार्यम् ।
 अतः “तो दोऽनादौ शौरसेन्याम्” [४.२६०] इत्यादिना तस्य दः । एवम्
 अन्यदपि ऊह्यम् ॥

अपभ्रंशभाषा समाप्ता ॥

८३. अधुना श्रुतदेवताया उपदेशं समर्थयन् स्थानगमनपूर्वं च
 तस्याः परमार्हतश्रीकुमारपालभूपतिं प्रति प्रसादातिशयं प्रकटयन्
 तदुदीरितमङ्गलव्याजेन च महाकाव्यपरिसमाप्तौ ग्रन्थकारो मङ्गलम्
 आह । इति पूर्वोक्तयुक्त्या सर्वभाषाणां, प्राकृतादिभाषाणां विनिमया
 व्यत्ययाः । परिहिं इति शीघ्रादित्वात् गीतयस्ताभिः कृत्वा सर्वमपि परम-

तत्त्वं कथयित्वा निजकण्ठमालां च नृपोरसि श्रीकुमारपालभूपकण्ठ-
कन्दले स्थापयित्वा विन्यस्य देवी श्रुतदेवता मङ्गलं त्वं जिनप्रवचनप्रोत्सर्पणां
कुर्याश्चिरं नन्द्या इत्यादि श्रेयोभिधायकं वाक्यं भणित्वा निजभुवनं
संप्राप्ता ॥

प्राकृतादिभाषाकार्याणाम् अन्योन्यं तेषु तेषु प्रागुदाहरणेषु विनिमयो दर्शितः।
स च न सूत्रं विना सिध्यति । अतः विनिमयेतिपदेन पर्यायान्तरेण
“ व्यत्ययश्च ” [४४७] इति सूत्रं विनिमयार्थम् उक्तम् ॥

उरसि । “शेषं संस्कृतवत् सिद्धम् ” [४४८] । शेषं यद् अत्र प्राकृतादि-
भाषासु अष्टमाध्याये नोक्तं तत् सप्ताध्यायीनिबद्धसंस्कृतवदेव सिद्धम् । अतः
यथा उरसशब्दस्य ङ्याम् उरे उरस्मि भवतः तथा क्वचिद् एतदपीति । एवम्
अन्योदाहरणेष्वपि रूपविशेषो ज्ञेयः ॥

अष्टमस्याध्यायस्य उदाहरणप्रतिपादनद्वारेण चतुर्थः पादः संपूर्णः ॥
एवं च व्याकरणाष्टमाध्यायलक्ष्यभूताः प्राकृतादिभाषाः समर्थिताः ॥

इति शुभम् ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितश्रीकुमारपालचरितप्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्यवृत्तौ

अष्टमः सर्गः समाप्तः ॥

तत्समाप्तौ च समाप्तं चेदं वृत्तितः प्राकृतद्व्याश्रयमहाकाव्यम् ॥

संतापापहृद्दर्शनं शिवकलादानोदिताशंसनं
विश्वार्घ्यामृतदायिपादभजनं रत्नाकरानन्दनम् ।
श्रीकल्पद्रुमसोदरं कुवलयामोदप्रमोदोद्धुरं
कामोद्भासि कुरङ्गहारि सकलं भात्यत्र चान्द्रं कुलम् ॥ १ ॥
तस्मिन् सोभयदेवसूरिरभवत् क्लृप्ताङ्गवृत्तिस्ततः
संविभो जिनवल्लभो युगवरो विद्यालिताराम्बरम् ।
तत्पट्टे जिनदत्तयोगितिलकः सन्मार्गपद्धार्यमा
ख्यातः श्रीजिनचन्द्रसद्गुरुतः सौभाग्यभङ्गयेकभूः ॥ २ ॥

विज्ञाः केचन लक्षणेथ कतिचित् तर्केपरेण्यागमे
काव्येन्ये च समग्रशास्त्रचतुराः प्रायेण नामून् विना ।
व्यक्तं नूनमिदं निधिर्वहुविधैः शास्त्रैर्विजाप्यसमान्
प्राज्ञान् राजसभास्वलम्भयदतो यान् जैत्रपत्राण्यरम् ॥ ३ ॥

भृङ्गायमाणपदपुष्करराजहंसा
वर्णप्रतापजितपुष्करराजहंसाः ।
श्रीजैनचन्द्रपदपङ्कजराजहंसा-
स्ते जज्ञिरे जिनपतिप्रभवोत्थहंसाः ॥ ४ ॥

चातुर्विद्यक्रमाढ्या विजिततदमृतक्षीर्वभूतीरहस्यो-
त्सर्गाख्यद्वन्द्वशृङ्गा स्तनितवरतपोभावना दानशीलाः ।
दुःप्रापाः स्वल्पपुण्यैः स्थगितपरगवीस्कूर्तिकीर्तिप्रपञ्चा
येषां पादप्रसादाद्भवति सुरगवी कामितार्थाय पुंसाम् ॥ ५ ॥

विष्वगव्यतिष्ठितजिनालयदम्भदृढ-
प्रालेयशैलजनितोत्तरदिग्वितर्काः ।
संधौपदं दधति संप्रति जैनपत्यं
ते श्रीजिनेश्वरयुगप्रवरा मुनीशाः ॥ ६ ॥

तेषामादेशमासाद्य कामकल्पद्रुमोपमम् ।
मूर्च्छाच्छेदसुधासारं श्रेयः श्रेयोद्रुनन्दनम् ॥ ७ ॥
नासिद्धं न विपक्षगामि च नवा नैकान्तिकं साधनं
येषां सत्प्रतिपक्षकं न विषयेसौवेपि नो बाधितम् ।
जात्युद्भावनिग्रहच्छलपरव्याघातविश्राणकं
दृष्ट्वा यानपरे श्रयन्ति समितौ धीरा बताज्ञापराः ॥ ८ ॥

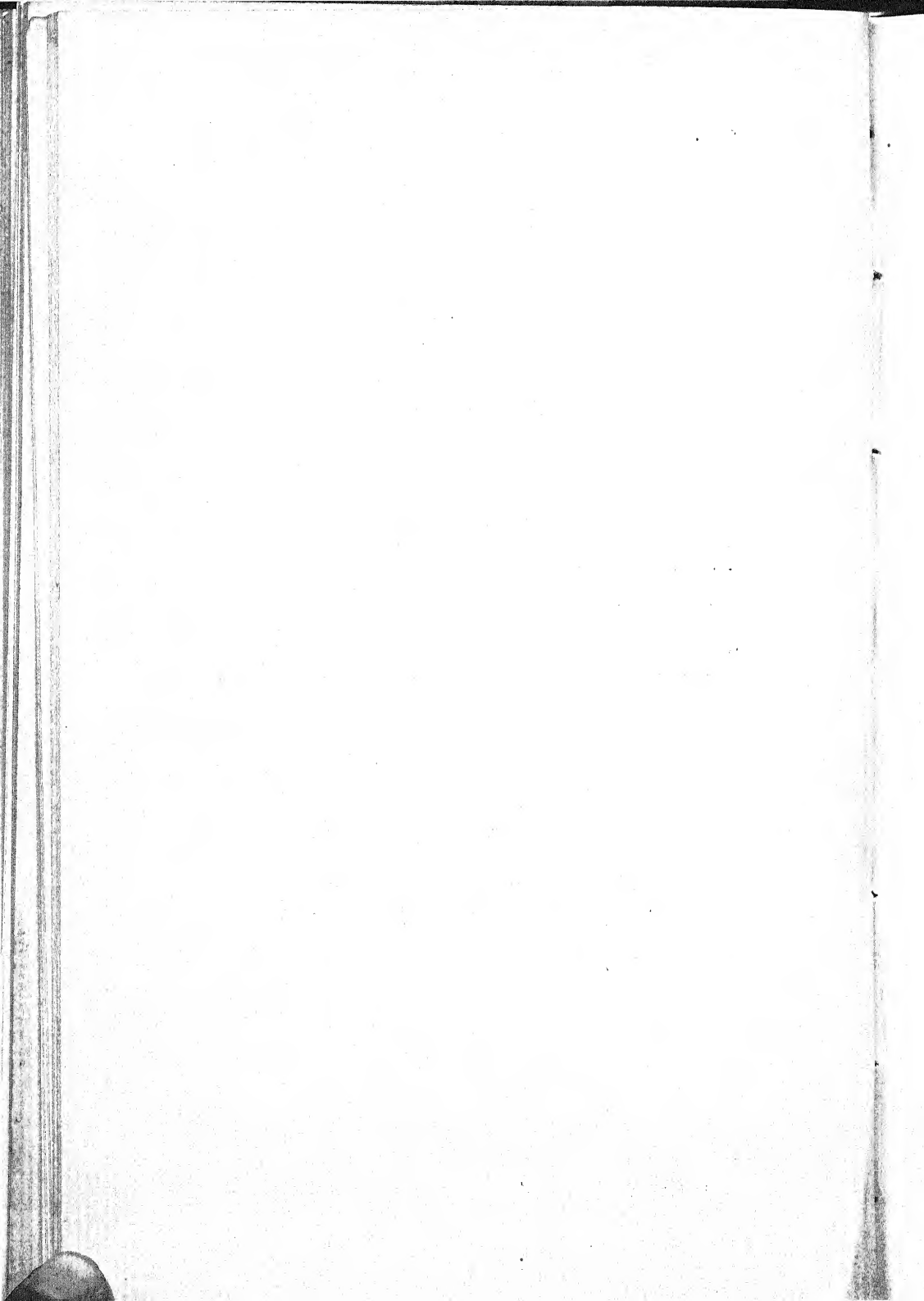
दत्तो मुदा तैर्जिनरत्नसूरि-
क्षमाधिपैर्वोधमणिप्रदीपः ।
श्रीप्राकृतद्व्याश्रयगेहगर्भ-
स्थितं यदादर्शयदर्थजातम् ॥ ९ ॥

श्रीमज्जिनेश्वरयतीश्वरदत्तदीक्षा-
 शिक्षोत्र पूर्णकलशो गणिरल्पबुद्धिः ।
 अन्योपकारिषु पदं परिलब्धुकामो
 वृत्त्यानया किमपि तत् प्रकटीचकार ॥ १० ॥
 साहित्यतर्कागमशब्दविद्या-
 शाणानिशातीकृतबुद्धिधारः ।
 चिच्छेद लक्ष्मीतिलको गणिर्मे
 स्रब्रह्मचारी स्वलितोक्तिवल्लीः ॥ ११ ॥

यदत्र वितथं किञ्चित् बुद्धिमान्धात् प्रजल्पितम् ।
 प्राज्ञैर्मयि कृपां कृत्वा तच्छोध्यं शुद्धमानसैः ॥ १२ ॥
 नीराज्यार्केण पूर्वं मरकतघटिते भाजने व्योम्नि धृत्वा
 पुष्पाण्यृक्षाणि सार्विः कुमुदवनसुहृन्माङ्गलिक्यप्रदीपम् ।
 धाता शान्त्यै विधत्ते सकलदिगाधिपान्त्वलं यावदेषा
 स्तात्तावन्मौक्तिकस्रग् बुधहृदि विवृतिः प्राकृतव्याश्रयस्य ॥ १३ ॥

समर्थिता विक्रमराजवर्षे
 हयान्तरिक्षज्वलनेन्दुसंख्ये ।
 पुष्यार्कशस्यामलफाल्गुनैका-
 दशीतिथौ व्याश्रयवृत्तिरेषा ॥ १४ ॥

मानं त्रिंशदधिकद्विचत्वारिंशच्छतान्यभूत् ।
 प्रत्यक्षरं गणनयामुष्या वृत्तेरनुष्टुभाम् ॥ १५ ॥
 ॥ प्र० ५२१ ॥ निखिलग्रन्थाग्रं ४२३० ॥

अक्षरानुक्रमविशिष्टा शब्दसूची ।

अ

अ S. च.

अइ (संभावने) ४. १६.

अइखेअरा (अतिखेचरा) ४. ४६.

√अइच्छ P (गम्)

अइच्छइ (गच्छति) ७. ६.

अइदढ (अतिदढ) ८. ७८.

अइदुलह (अतिदुर्लभ) ३. ५४.

अइनिच्चल (अतिनिश्चल) २. ९१.

अइनिद्रुहावण (अतिविष्टम्भकरण)

६. ४२.

अइमलय (अतिमलय) ४. ३४.

अइमुंतय (अतिमुक्तक) २. २६.

अइमुत्तय (अतिमुक्तक) २. २६.

१ अइसअ (अतिशय) १. ५.

२ अइसअ (ईदक्) ८. ५२.

अइसीअल (अतिशीतल) ४. ४१.

√अई P. (गम्)

अईइ (गच्छति) ७. ६.

अंग (अङ्ग) १. १९.

अंसु (अंशु) १. १६; २. ४५.

अंसुअ (अंशु) १. ५५.

अकम (अकम) १. १४.

अकम्मस (अकल्मष) ३. ३५.

अकय (अकृत) २. ८८; ८. ४६.

अकयन्ध (अकबन्ध) २. ५७.

अकरणीअ (अकरणीय) २. ६०.

अकलङ्क (SK) १. १६; ६. ६.

अकसाय (अकषाय) ८. ७.

अकाली (अकाला) ४. ४६.

अकास (अकृश) १. ७८.

अकिलिन्न (अक्लिन्न) २. १.

अकुण्ठ (अकुण्ठ) १. १९.

अकूर (अनीषत्) ३. ६५.

अक (अर्क) २. २३.

अकन्दावणय (आकन्दकारक)

६. ९०.

√अकस P. (गम्)

अकसइ (गच्छति) ७. ६.

अकख (अक्ष) ७. ७.

अकखअ (अक्षय) ८. ३२.

अकखय (अक्षीण) १. २७.

अकखर (अक्षर) ८. २८, ३५.

अकखलिअ (अस्खलित) ३. ३२.

अकखाण (आख्यान) ३. ४०.

अकखीण (अक्षीण) १. २७.

√अकखोड P. (कृष्)

अकखोडिअ (कृष्ट) ७. ३३.

अकखोह (अक्षोभ) ६. १०४.

अकखम (अक्षम) २. ८९.

अकखलिअ (अस्खलित) ३. २१;

४. ३९; ५. ५०, ५३.

अकखाणु (अस्थानु) २. ८६.

अकखादिम (अखाद्य) ७. ६२.

अखिज्जमाण (अखियमान) ६. ९०.

अखिल (SK) २. ९१; ६. ८६

अखीण (अक्षीण) २. ८४.
 अखुज्ज (अकुब्ज) २. २७.
 अखुद्धिअ (अतुडित) ६. ७७.
 अखुडिअ (अखण्डित) १. ३८;
 ६. ७८.
 अगणन्त (अगणयत्) १. ५२.
 अगणि (अग्नि) ३. ४८.
 अगणिअ (अगणयित्वा) ३. ३६;
 ४. ४२.
 अगरु (SK.) २. २१, ४५; ५. १३.
 अगिज्झन्त (अगृध्यत्) ७. ५६.
 अगुम्मिअ (अमोहित) ७. ४७.
 अगेज्झा (अगृह्या) ३. ५७.
 अग्ग (अग्र) २. ४७, ८७.
 अग्गओ (अग्रतः) १. ३८.
 अग्गि (अग्नि) ३. ४८, ५१; ४.
 ३४, ३५; ५. ५६; ६. १०३.
 १ √ अगघ P (राज्)
 अगिअ (राजित) ६. ६३.
 २ अगघ (अर्घ) १. ४९, ६५; ६. १२.
 √ अगघव F. (पृ)
 अगघविअ (पूर्ण) ७. १४.
 अग्घाड (पृ)
 अग्घाडइ (पूरयति) ७. १४.
 अघ (SK.) ७. ६९.
 अघिसिअ (अग्रस्त) ७. ४६.
 √ अङ्कु
 अङ्किअ (अङ्कित) २. ५१.
 १ अङ्क (SK.=उत्सङ्ग) १. ५५.
 २ अङ्क (SK.=चिह्न) १. ५५; ४. ७०.
 अङ्कुर (SK.) २. ४६, ७७; ५. १८.
 अङ्कुस (अङ्कुरा) २. ३८.
 अङ्कोल (अङ्कोठ=वृक्षविशेष) २. ३७.

अङ्कोलतेल्ल (अङ्कोठतैल) ३. ७९.
 १ अङ्ग (SK.) १. ६०; २. ११,
 ३४, ५९, ८५; ४. १६; ५.
 १०२; ७. १६, ५८.
 २ अङ्ग (SK.=देश) ४. ६१.
 अङ्गण (SK.) ६. ६३.
 १ अङ्गय (अङ्ग) ४. २७.
 २ अङ्गय (अङ्गद) १. ७६.
 अङ्गार (SK.) १. ३५.
 अङ्कुअ (इङ्कुद) १. ६०.
 √ अङ्कुम P (पृ)
 अङ्कुमिअ (पूर्ण) ७. १५.
 अङ्कुलि (SK.) ६. ३४.
 अचण्णलअ (सत्य) ८. ७९.
 अचयन्तीकय (अशक्नुवत्कृत)
 ६. ५३.
 अचल (SK.) ३. ११.
 अचलिअ (अचलित) ७. ६३.
 अचुच्छ (अतुच्छ) २. ३८.
 १ अच्छ (SK.) २. २७.
 २ अच्छ (अच्छि=अक्षि) २. ८६;
 ७. २१, ६४.
 अच्छअर (आश्चर्य) ३. २५.
 अच्छर^० (अप्सरस्) १. १०; ४. ४३.
 अच्छरस (अप्सरस्) १. १०.
 अच्छरा (अप्सरस्) ४. १३.
 अच्छरिअ (आश्चर्य) १. २४.
 अच्छरिज्ज (आश्चर्य) ३. २५.
 अच्छरीअ (आश्चर्य) ३. २५.
 अच्छि (अक्षि) १. २४; २. ७१,
 ९०; ३. ४१, ७४, ८३; ४.
 ३०, ४९, ७८; ५. ७६, ८६;
 ६. ७, १५, २४, २९.

- अच्छीविस (अक्षिविष) २. ८९.
 अच्छेर (आश्चर्य) १. ४१; ३. २४.
 अच्छम्म (अच्छ) ३. ५७.
 अच्छीण (अक्षीण) २. ८४.
 अच्छुच्छ (अतुच्छ) २. ३८.
 अज (SK) ४. ४७.
 अजडा (SK) ३. ७५.
 अजडिल (अजटिल) २. ३५.
 अजरिज्जन्त (अजीर्यमाण) ७. ८७
 अजलचर (SK) २. २४.
 अजा (SK) ४. ४७.
 अजाणअ (अज्ञात) ८. ८०.
 अजुण्ण (अजीर्ण) १. ६५.
 अजूरिअ (अखिन्न) ६. ९०.
 १ अज्ज (अर्थ अर्थ वा) ४. ५१.
 २ अज्ज (अव) ४. ११; ७. ३३,
 ३८, ५८.
 अज्जुण (अर्जुन) ५. ९, १२.
 अज्जू (आर्या) १. ५२.
 अज्जो (अर्थ अर्थ वा) ४. ५१.
 अझङ्गिरय (अनिःश्वसनशील) ७. ४४
 अझरन्त (अस्मरत्) ६. ४४.
 अझिज्जमाण (अक्षीयमाण) ६. १३
 अझीण (अक्षीण) २. ८४.
 ✓अञ्च P. (कृष्)
 अञ्चिअ (कृष्ट) ७. ३१.
 अञ्चल (SK) ३. ८८.
 ✓अञ्च
 +वि. वंजिअ (व्यञ्जित) १. १८.
 -वञ्जिअ ,, २. ६९.
 अञ्जलि (SK) १. २७; ५. ३०;
 ६. ३३.

- ✓अट
 अटइ (अटति) २. ३५.
 १ ✓अट्ट P. (कृष्)
 अट्ठिअ (कथित) ६. ८१.
 २ अट्ट (SK.) २. ८६.
 अट्ट (अर्थ=प्रयोजन) ३. ७.
 अट्टम (अष्टम) ३. ६८.
 अट्ठि (आस्थि) ३. ७.
 अड (अवट) २. ८१.
 ✓अड्डक्ख P. (क्षिप्)
 अड्डक्खिअ (क्षिप्त) ६. ९६.
 अड्ड (अर्थ) ३. १३.
 अण (क्षण) १. ८९.
 अणउच्छन्न (अनुत्सन्न) १. ७१.
 अणउस्मिह्मिअ (अनुन्मीलित) ७.
 ६५.
 अणओहिअ (अनवतीर्ण) ६. ५२.
 अणकड्डिअ (अकृष्ट) ७. ३१.
 अणकटिअ (अक्वथित) ६. ८१.
 अणकम्पिर (अकम्पनशील) ६. ३२
 अणखिज्जिर (अखेदनशील) ७. ६०.
 अणगुञ्जाविअ (अहासित) ७. ४१
 अणगुप्पन्त (अव्याकुलीभवत्)
 ६. १०२.
 अणगुम्मडिअ (अमोहित) ७. ४७
 अणङ्ग (अनङ्ग) ५. १५, ७६, ७८, ८५.
 अणचञ्चुप्पिअ (अनर्पित) ६. २७.
 अणचुक्क (अग्रष्ट) २. ५.
 ✓अणच्छ P. (कृष्)
 अणच्छेइ (कर्षति) ७. ३२.
 अणछड्डिअ (अमुक्त) ६. ५६.
 अणज्जमाणा (अज्ञायमाना) ७. ८९

अणञ्झयण (अनध्ययन) ५. ९०.
 अणञ्जिअ (अनजित) १. १८.
 अणञ्ज (अनन्य) ८. २.
 अणडिम्मन्त (अखस्त) ७. ४२.
 अणतुच्छ (अतुच्छ) २. ३९.
 अणथक्कन्त (अत्रुत्थत्) ७. ९२.
 अणथक्किअ (अफक्कित=अनाचैर्गत)
 ६. ५४.
 अणदइअ (अदयित) ४. ८.
 अणन्नाइस (अनन्यादश) ८. ५८.
 अणपउलिअ (अपक्क) ६. ५५.
 अणफुडिअ (अस्फुटित) ७. २०.
 अणमिन्दिअ (अभिन्न) ७. ५५.
 अणमुञ्जन्त (अमुञ्जान) १. १५.
 अणरह (अनर्ह) ३. ५६.
 अणरुह (अनर्ह) ३. ५६.
 अणलूरिअ (अच्छिन्न) ६. ८३.
 अणवञ्झ (अवन्ध्य) ३. ३.
 अणवराइस (अनन्यादश) ८. ५८.
 अणवेविर (अकम्प्र) ६. १००.
 अणसाहरिअ (असंवृत) ६. ५१.
 अणसिरोविअण (अशिरोवेदन)
 २. ८.
 अणसुक्ख (अशुष्क) २. ८५.
 अणहसेअव्व (अहसनीय) ५. ८२.
 अणहिल्ल (अणहिल) १. २.
 अणाइञ्जिअ (अनाकृष्ट) ७. ३२.
 अणाउलअ (अनाकुल) ८. ७९.
 अणालुङ्खणिज्ज (अस्पर्शनीय)
 ७. २८.
 अणिउँत्तय (अतिमुक्तक) २. २५,
 ४०.
 अणिञ्जरन्त (अक्षीयमाण) ६. १३.
 अणिट्ठुर (अनिष्ठुर) ३. ३२.

अणिडुअन्त (अक्षरत्) ७. १७.
 अणिडि (अचृद्धि) ३. १२.
 अणिम्मल्ल (अनिर्मात्य) १. २९.
 अणिल (अनिल) ६. ८७.
 अणिलुक्कन्त (अलुडित) ६. ७८.
 अणिवारिअ (अनिवारित) ६. १५.
 अणुकंप^० (अनुकम्पा) १. २०.
 अणुजिण (अनुजिन) २. ६६.
 अणुत्थारय (अनुत्साह) ३. १५.
 अणुद्ध (अनूध्वं) ३. २२.
 अणुराइल्ल (अनुरागशील) ३. ८७.
 अणुराग (अनुराग) १. ४८.
 √अणुवज्ज P. (गम्)
 अणुवज्जइ (गच्छति) ७. ६.
 अणुवित्ति (अनुवृत्ति) ३. ८२.
 अणुसासणिज्ज (अनुशासनीय) ६. १.
 अणुहारिणी (अनुकारिणी) ७. ९२.
 अणूण (अन्यून) ४. २५.
 अणेग (अनेक) १. ४; ६. २२.
 अणोरुम्मिअ (अनुद्वान=अशुष्क)
 ६. ८.
 √अण्ह P. (भुज्)
 अण्हए (भुङ्क्ते) ६. ७४.
 अतत्थ (अत्रस्त) ३. ६८.
 अतन्त्रअ (अतन्त्र) ८. ८२.
 अतम (अतमस्) १. ५८.
 अतव (अस्तव) ३. १५.
 अतिण्ह (अतीक्ष्ण) ३. ३७.
 अतुडिअ (अतुडित) ६. ७७.
 अतुट्ठिर (अच्छिदुर) ७. ६३.
 अतुडिअ (अतुडित) ६. ७८.
 अतुल (SK) २. ५१.
 अतूरन्त (अत्वरत्) ७. १६.
 अतोडिअ (अतुडित) ६. ७८.

अक्ष (आर्त) १. ९, ८९; २. ३७
४६, ७०.

अक्षि (अर्ति) ८. २४.

१ अत्थ (अर्थ=अभिधेय) ७. ३४.

२ अत्थ (अर्थ=धन) ३. ७.

३ अत्थ (अर्थ=वस्तु) १. ७२; ८. ४६,
७३.

४ अत्थ (अर्थ=प्रयोजन) २. २१, ६५;
५. २४, २७; ७. ५०.

अत्थमण (अस्तमन) ५. ८८.

अत्थाणी (आस्थानी) १. ७३.

अथक्क (प्रसरणशील) ६. ११.

अथिर (अस्थिर) १. ४०; २. ३१;
८. ७२.

अथेर (अस्थविर) २. १२.

अथेव (अस्तोक) ३. ६२.

अथोअ (अस्तोक) ३. ६३.

अथोक्क (अस्तोक) ३. ६२.

अथोव (अस्तोक) ३. ६२.

अदस्

अह (असौ) ५. १८.

अह (असौ) ५. १८.

अह (अदः) ५. १८.

अमू (असौ) ५. १९.

अमुं (अदः) ५. १९.

ओइ (अमी अमून् वा) ८. २९.

अमुणा (अमुना) ५. ६५.

इअस्मि (अमुष्मिन्) ५. २०.

अमुस्मि " ५. २०.

अयस्मि " ५. २०.

अमूसु (अमूषु) ५. १९.

अदिट्ट (अदृष्ट) २. ८.

२० [कुमारपालचरित]

अदिट्ठि (अदृष्टा) ८. २५.

अदिशुस्तिद (अतिसुस्थित) ८. २.

अदीह (अदीर्घ) १. १०.

अदुइअ (अद्वितीय) १. ६२.

अदुगुच्छिआ (अनुगुप्सिता) ६. ४.

अदूर (SK) ८. ३९.

अदोलि° (अदोलिनी) ६. ३२.

अदोलिर (दोलारहित) २. ४७.

अद् (आर्द्र) १. ५५.

अद्धीकय (अर्धाकृत) ३. १३.

अध (अथ) २. ४३.

अधट्ट (अदृष्ट) १. ८२.

अनञ्ज (अनन्य) ८. ६.

अनल (SK) २. ५१.

अनालम्फ (अनारम्भ अनालम्भ वा)
८. १२.

अनिल (SK) २. ५१; ५. ५.

अनु (अन्यथा) ८. ६०.

अन्त (SK) ७. १; ८. ७७.

अन्तगगय (अन्तर्गत) १. ४२.

अन्तप्पाय (अन्तःपात) ३. ३२.

अन्तर (SK) ४. ५२.

अन्तरङ्ग (SK) ७. १.

अन्तरप्पा (अन्तरात्मा) १. ७.

अन्तावेइ (अन्तर्वेदि) १. २.

अन्तेउर (अन्तःपुर) १. ४२.

अन्तोउवरिं (अन्तरुपरि) १. ८.

अन्देउर (अन्तःपुर) ७. ९३.

अन्दोला (SK) ३. १८.

अन्ध (SK) ३. ९०.

अन्धयार (अन्धकार) १. ५७.

अन्धल (अन्ध) ३. ९०.

अन्न (अन्य) १. २४, २६, ६६;
२. ४९; ३. ७१, ७४, ८६,
८८; ४. ११, १४, ५३, ५५,
५८, ६७, ६८, ७०, ७१; ६.
२, ४७; ७. २५, ६८, ७०,
७२, ९९; ८. २५.

अन्नतो (अन्यतः) ३. ८५.
अन्नत्थ (अन्यत्र) १. ४४; ३. ८५
अन्नदो (अन्यतः) ३. ८५.
अन्नन्न (अन्योन्य) २. ६.
अन्नह (अन्यथा) ८. ६०.
अन्नहि (अन्यत्र) ३. ८५.
अन्नाण (अज्ञान) ३. ३७.
अन्नोन्न (अन्योन्य) २. ६; ४. ५०.
५. ४५, ८१.

अपडायाणिय (अपर्याणित) २. ६३
अपडिअ (अपतित) ७. ५७.
अपम्मुक्क (अप्रमुक्त) ३. ४५.
अपयल्लिर (अधैथिल्यकृत् अलम्बन-
कृत् वा) ६. ४३.

अपरिमुत्त (अपरिमुक्त) २. ८२.
अपरिहव (अपरिभव) ६. ४०.
अपलित्त (अप्रदीप्त) २. ४८.
अपलोट्टिअ (अप्रत्यागत) ७. १२.
अपल्लट्ठ (अपर्यस्त) ३. १५.
अपव्व (अपर्वत्) १. १४.
अपव्वाइअ (अम्लान) ६. १२.
अपस्खलिद् (अप्रस्खलित) ८. १.
अपिज्ज (अपेय) २. ६०.
अपिहं (अपृथक्) २. ३२.
अपुणभव (अपुनर्भव) २. ६५.
अपुरव (अपूर्व) ४. ५५; ७. ९६.
अपुव्व (अपूर्व) ३. ६७; ७. ९७.

अपुसण (अमार्जन) ६. ६८.

अप्पणअ (आत्मीय) ८. ६७.

अप्पणय (आत्मीय) ३. ७८.

अप्पणा (आत्मीय) ८. ४५.

अप्पणो (स्वयम्) ४. १७.

√अप्पाह P. (सम्-दिश)

अप्पाहामो (संदिशामः) ७. २३.

अप्पुल्ल (आत्मीय) ३. ८६.

अफहस (अपरुष) २. ५३.

अफिट्ठ (अभ्रष्ट) ७. २०.

अफिडिअ ,, ७. २१.

अफुडिअ (अखण्डित) ७. ६३.

अफुसिअ (अभ्रमित) ७. ४.

अवाहिर (अवहिस्) ३. ७२.

अवीहिर (अभीत) ६. ३५.

अव्भंसि (अभ्रंशिन) ७. २१.

अव्भास (अन्यास) २. ११.

√अब्भिड P. (सम्-गम्)

अब्भिडइ (संगच्छते) ७. ११.

१ √अब्भुत्त P. (प्र-दीप्)

अब्भुत्तए (प्रदीप्यते) ६. १०३.

२ √अब्भुत्त P. (ज्ञा)

अब्भुत्तन्त (ज्ञात) ६. १०.

अभअ (अभय=अभयकुमारमुनि)

७. ३८.

अभञ्जिअ (अभय) ६. ७०.

अभत्त (अभक्त) ६. १०६.

अभमिअ (अभ्रान्त) ७. ५.

अभय (SK) १. ४५.

अभिपल्लाणिअ (अभिपर्याणित)

३. २५

अभिसरण (SK) ५. १०२.

अभिहाण (अभिधान) ७. ९०.
 अभेड (अभेद=अकातर) २. ६२.
 अमअ (अमृत) ६. १६, २९; ८. ५९
 अमय २. ७२; ६. ७, १७;
 ७. ८१, ९२.
 अमइल (अमलिन) ३. ६९.
 अमउत्त (अमृदुत्व) १. ७९.
 अमच्च (अमर्त्य) ४. ७६.
 अमन्त (अमात्) ४. ३०.
 अमन्द (SK.) ४. ३२.
 अमय S. अमअ.
 अमयमई (अमृतमयी) १. ३७.
 अमयमय (अमृतमय) १. ३७.
 अमरिस (अमर्ष) ३. ५०.
 अमरी (SK.) ६. ५१.
 अमल (SK.) १. ७३; २. ३०.
 अमिअ (अमृत) ८. २४.
 अमिलाण (अम्लान) ६. १२.
 अमिलाय (अमिलातक=पुष्पविशेष)
 ३. ६१.
 अमुग (अमुक) २. २५.
 अमुणिज्जन्त (अज्ञायमान) ७. ८९.
 अमुसावाइ (अमृषावादिन्) १. ८५.
 अमूस (अमृष) १. ८५.
 अमोघ (SK.) ६. ४३.
 अमोसा (अमृषा) १. ८५.
 अम्ब (आम्र) ३. २०; ४. २२.
 अम्बु (SK.) ३. ८; ४. ६०.
 अम्बुज (SK.) २. ५४.
 अम्महे Inter (हृषे) ७. १०२.
 १ अम्मो Inter (आश्चर्ये) ४. १७.
 २ अम्मो (हे अम्ब) ४. ५३.
 अम्हारअ (अस्मदीय) ८. ७४.

अम्हेच्चया (आस्माकी) ३. ७७.
 अयच्छिर (कर्षणशील) ७. ३२.
 अय्यावत्त (आर्यावर्त) ७. ९५.
 अरण्णसाण (अरण्यश्वन्) १. ४६.
 अरहन्त (अर्हत्) ७. ५२, ५३, ५४,
 ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६८.
 अराअ (अराजन्) ४. ६२.
 १ अराइ (अराति) २. ७३.
 २ अराइ (अरात्रि) ३. ३९.
 १ अराइणं (अराज्ञाम्) ४. ६३.
 २ अराइणं (अराजानम्) ४. ६३.
 अराइणा (अराज्ञा) ४. ६५.
 अरि (SK) १. ४६, ६१; २. ३६;
 ६. ३९, ५५, ८१.
 १ अरिह (अर्ह) ३. ४९, ५५.
 २ अरिह (अर्हत्) ८. ९.
 अरुण (SK) १. ५७.
 अरे Inter (रतिकलहे) ४. १३;
 (संभाषणे) ४. ५१.
 ✓अरोअ P. (उद्-लस्)
 अरोअइ (उल्लसति) ७. ४५.
 ✓अर्च
 अचन्ति (अर्चन्ति) २. ५६.
 अच्चिज्जन्ति (अर्च्यन्ते) ५. ६२.
 अच्चिअ (अर्चित) २. ६३.
 अच्चिअ (अर्चयित्वा) १. ८१.
 ✓अर्ज
 अज्जिज्जइ (अर्ज्यते) ७. ८८.
 अज्जिअ (अर्जित) ६. ७१.
 अज्जिद ,, ७. ९५.
 अलं (SK) ५. ५८.
 अलंघ (अलङ्घय) १. १७.

- अलकख (अलक्ष्य) २. ५.
 अलचपुर (अचलपुर) ३. ६०.
 अलसि^० (अतषी) २. ४१.
 अलाउ^० (अलावू) १. ४६.
 अलाहि (निवारणे) ४. ८.
 अलि (SK) २. २९; ३. २, ५,
 ३१, ३८, ४१, ४५, ५५, ५९,
 ६८; ४. २२; ५. ७, ५२, ६०,
 ७४, ७६; ६. ८, ३८-
 अलिअ (अलीक) ३. ७५; ५. ९३;
 ८. ७१.
 अलिणी (अलिनी) ३. ९०.
 अलीवहू (अलिवधू) ५. ४९.
 अल्ल (आर्द्र) १. ५५.
 √अल्लुत्थ P. (उद्-क्षिप्)
 अल्लुत्थिअ (उत्क्षिप्त) ६. ९९.
 √अल्लिअ P. (उप-सृप्)
 अल्लिअन्त (उपसर्पत्) ६. ९४.
 √अल्लिव P. (अर्पय्)
 अल्लिविअ (अर्पित) ६. २७.
 √अल्ली P. (आ-ली)
 अल्लीण (आलीन) ६. ३५.
 √अव
 अव (रक्ष) ७. ९४.
 +आ. आवउ (आगच्छतु) ८. २६
 √अवअकख P. (दृश्)
 अवअकखइ (पश्यति) ७. २६.
 √अवअच्छ P. (ह्लाद्)
 अवअच्छिअ (ह्लादित) ६. ८२.
 √अवआस P. (दृश्)
 अवआसइ (पश्यति) ७. २६.
 अवंचणिज (अवञ्चनीय) १. १७.
 अवंचणिज (अवाञ्चनीय) १. १७.

- √अवकख P. (दृश्)
 अवकखन्त (पश्यत्) ७. २५.
 अवगम (SK) २. ६९.
 अवचअ (अवचय) ५. ३०.
 अवचय (SK) ३. ४९.
 अवज्ज (अवच) ३. २.
 √अवज्जस P. (गम्)
 अवज्जसन्त (गच्छत्) ७. ७.
 अवञ्चिअ (अवञ्चित) ६. ५८.
 अवड (अवट) २. ८१.
 अवणि (अवनि) २. ८५; ७. ९८.
 अवतंसिअ (अवतंसित) २. ७.
 अवत्था (अवस्था) २. ३१.
 अवमग्ग (अपमार्ग) ७. ४०.
 अवमच्चु (अपमृत्यु) १. ८२.
 अवयंस (अवतंस) १. ३, ४.
 √अवयच्छ P. (दृश्)
 अवयच्छन्त (पश्यत्) ७. २५.
 √अवयज्ज P. (दृश्)
 अवयज्जिऊण (दृष्ट्वा) ७. २६.
 अवयार (अपकार) २. १८.
 १ √अवयास P. (श्लिष्)
 अवयासिअ (श्लिष्ट) ७. ३५.
 २ अवयास (अवकाश) २. १८.
 अवर (अपर) २. ५, ६३; ८. ७०.
 अवरणह (अपराह) ३. ३१.
 अवरिं (उपरि) १. १३, ६८.
 अवरिल्ल (उत्तरीय) ३. ८८.
 अवरुण्णर (परस्पर) ८. ५५.
 ० अवैल (कमल) ८. ४७.
 अवस (अवश्य) ८. ७१.
 अवसइ (अपशब्द) २. १८.
 अवसै (अवश्य) ८. ७१.

- १ √अवसेह P. (नश्)
 अवसेहइ (नश्यति) ७. २२.
 २ √अवसेह P. (गम्)
 अवसेहन्ति (गच्छन्ति) ७. ९.
 अवस्स (अवश्य) ८. ५७.
 १ √अवह P. (रन्)
 अवहिअ (रचित) ६. ५९.
 २ अवह (उभय) ३. ६९.
 १ √अवहर P. (गम्)
 अवहरिअ (गत) ७. ९.
 २ √अवहर P. (नश्)
 अवहरइ (नश्यति) ७. २२.
 अवहरण (अपहरण) २. ४०.
 अवहाण (अवधान) ६. ४१.
 √अवहाव P. (क्प्)
 अवहावसु (कपस्व) ६. १०२.
 √अवहेड P. (मुच्)
 अवहेडिडं (मुक्त्वा) ६. ५६.
 अवाउल (अवातूल) १. ७४.
 अवि (अपि) १. १७, २५, ३०; २.
 ९०; ३. ७६; ४. २३; ५. ४,
 ३२, ३७, ६८; ६. ३५; ७.
 २८, ३२, ५०, ७५; ८. ५६.
 अविअट्टिअ (अविसंवदित) ६. ८८.
 अविअड्ड (अविदग्ध) ३. १२.
 अविग्य (अविघ्न) ३. ४०.
 अविचल (SK.) ८. ७६.
 अविरहि (अविरहिन्) ३. १५.
 अविराय (अविलीन) ६. ३८.
 अविलुम्पिअ (अकाङ्क्षित) ७. ३८.
 अविलोड्ढिअ (अविसंवदित) ६. ८८.
 अविसंवाइ (अविसंवादिनी) ६. ८९.

- अविसम (अविषम) २. ५७.
 अविसूरन्त (अखिद्यमान) ६. ९०.
 अविहीर (अप्रतीक्ष) ७. ३८.
 अविहूण (अविहीन) १. ६६.
 अवीअ (अद्वितीय) २. ७३.
 अवीय ,, १. ४.
 √अवुक्क P. (विज्ञपय्)
 अवुक्कन्त (विज्ञपयत्) ६. २६.
 अवुड्ड (अवृद्ध) ३. ४१.
 अवैअण (अवेदन) २. २.
 अवैमइअ (अभम) ६. ६८.
 अवैल्लणिज्ज (अरमणीय) ७. १४.
 अवैहविर (अवञ्चनाशील) ६. ५८.
 अव्वाहय (अव्याहत) ७. ७९.
 अव्वो Inter (सूचने) ४. १४;
 (दुःखे) ४; १४; (संभाषणे) ४.
 १४; (अपराधे आश्चर्ये च) ४. १४;
 (भये) ४. १५; (आदरे) ४. १५;
 (आनन्दे) ४. १५; (पश्चात्तापे)
 ४. १५; (खेदे विषादे च) ४. १५.
 १ √अस्स
 अत्थि (अस्ति) १. २, ५, ६२.
 अत्थिअ (अस्ति असि अस्मि वा) ५. ७३.
 अत्थि (स्मः) ५. ७२.
 असि ४. ९०, १३.
 सि (असि) ३. ७५, ८१, ८५; ४.
 ११, १३, १६, १९, ५६; ५.
 ७२; ६. १, ३, ७१; ७. १०२.
 मिह (अस्मि) ५. ७२; ७. ५०.
 म्हा (स्मः) ५. ७२.
 म्हा ,, ५. ७२.
 आसि (आसीत्) १. ३८, ४०, ४२,

२. ७, ११, ३४, ७४, ७५; ३.
 ३, ४, १६, २८, ३१, ३८,
 ४२, ४५, ४७; ४. ७६, ७८;
 ५. ८८; ६. ३०, ३६, ३७,
 ६४; ७. ९१.
 आसि (आसन्) ३. ४७; ४. ३५.
 अहेसि (अभूत्) '५. ८८.
 २. √अस्
 +परि. पल्लत्य (पर्यस्त) ३. १५, २५.
 असई (असती) ६. १८.
 असंक (अशङ्क) १. ११.
 असंघडिअ (असंघटित) ६. ७५.
 असंवरीअ (असंवृत) ६. ५१.
 असंसि (असंसिन्) ७. ४२.
 असङ्क (अशङ्क) २. ५.
 असङ्कल (अशङ्कल) २. ३२.
 असज्झ (असद्य) ३. ३.
 असठ (अशठ) ८. १२.
 असड्डु (अश्रद्ध) ३. १२.
 असढ (अशठ) २. ३७.
 असढिल (अशिथिल) २. ४३.
 असण (असन) ५. ६१.
 असद्दहाण (अश्रद्धधान) ७. ६७.
 असमाणिअ (असमाप्त) ६. ९५.
 असरण (अशरण) ५. ८९.
 असरिच्छअ (असदृक्ष) १. ९०.
 असरीरि (अशरीरिन्) ७. २६.
 असह (SK) १. १९.
 असाअड्डिअ (अकृष्ट) ७. ३१.
 असारअ (असार) ८. १४.
 असि (SK) १. ३९; ६. ४३, ६६;
 ७. ३३.
 असिर (अशिरस्) २. ५७.

असिलिम्ह (अश्लेषम्) ३. २०.
 असुक्क (अशुष्क) २. ८५.
 असुणिअ (अश्रुत) ६. ३९.
 असुहअ (अशुभ) ८. ७२.
 अस्सरिस् (असुपुरुष) १. ५.
 असेस (अशेष) २. १०.
 असोअ (अशोक) २. ७५; ३. १८,
 २४, २९, ६४.
 असोल्लिअ (अपक्व) ६. ५५.
 अस्मद्
 अम्मि (अहम्) ५. ३७.
 अम्हि ,, ५. ३७.
 अहं ,, ३. ७६; ४. ५३;
 ५. ३७, ७३, ९६;
 ६. २, १०६.
 अहयं ,, ५. ३७.
 म्मि ,, ३. ८०; ५. ३७.
 हं ,, ३. ७५, ७८; ५.
 ३७; ६. १, १०६;
 ७. ६७, १०२.
 हउं ,, ८. ३६.
 हगे (अहं वयं वा) ८. ५.
 अम्ह (वयम्) ५. ३७, ७२.
 अम्हइं ,, ८. ३७.
 अम्हे ,, १. २९; ५. ३७,
 १०५; ६. ८२;
 ८. ३७.
 अम्हो ,, ५. ३७.
 भे ,, ५. ३७.
 मों ,, ५. ३७.
 वयं (वयस्) ४. १९; ५. २,
 ३७, ९८, ९९.
 अम्मि (माम्) ५. ३८.

अम्ह , ५. ३८.
 अम्हि , ५. ३८.
 अहं , ५. ३८.
 णं , ५. ३८.
 णे , ५. ३८.
 मं , ३. ८७; ४. ५८;
 ५. ३८; ६. ९७.
 मइं , ८. ३८.
 ममं , ५. ३८.
 मम्ह , ५. ३८.
 मि , ५. ३८.
 मिमं , ५. ३८.
 अम्ह(अस्मात्) ५. ३८.
 अम्हइं , ८. ३७.
 अम्हे , ५. ३८; ८. ३७.
 अम्हो , ५. ३८.
 णे , ५. ३८.
 णे (मया) ५. ३९.
 मइ , २. ७९; ५. ३९;
 ८. १४.
 मइं , ८. ३८.
 मए , १. ३०. ४. १२,
 १५, ५७; ५. ३९;
 ६. २, १०५.
 ममए , ५. ३९.
 ममं , ५. ३९.
 ममाइ , ५. ३९.
 मयाइ , ५. ३९.
 मि , ५. ३९.
 मे , ५. ३९.
 अम्ह(अस्माभिः) ५. ३९.
 अम्हाहि(अस्माभिः) ५. ३९.
 अम्हे , ५. ३९.

अम्हेहि(अस्माभिः) ५. ३९.
 ७. ९९.
 अम्हेहिं , ८. ३९.
 णे , ५. ३९.
 मइत्तो(मत्) ५. ४०.
 मज्झत्तो , ५. ४०.
 ममत्तो , ५. ४०.
 महत्तो , ५. ४०.
 मज्झु , ८. ३९.
 महु , ८. ३९.
 अम्हत्तो(अस्मत्) ५. ४०.
 अम्हहं , ८. ४०.
 ममत्तो , ५. ४०.
 अम्ह(मम अस्माकं वा) ५. ४१.
 अम्हं , ५. ४१.
 मइ(मम) ५. ४१.
 मज्झ(मम अस्माकं वा) ५. ४१.
 मज्झु(मम) ८. ३९.
 मज्झं , ५. ४१.
 मम , ५. ४१.
 मह , ४. १३; ५. ४१,
 ९६; ६. ९६, ९८;
 ७. ३२, ८४.
 महं , ५. ४१.
 महु , ८. ३९, ४०.
 मे , २. ७९; ५. ४१.
 अम्ह(अस्माकम्) ५. ८८.
 अम्हहं , ८. ४०.
 अम्हाण , ४. ५६;
 ५. ४२.
 अम्हाणं , ५. ४२, १०१, १०४.
 अम्हे , ५. ४१.
 अम्हो , ५. ४१.

णे (अस्माकम्) ५. ४१.
 णो ,, ५. ४१.
 मज्झाण ,, ५. ४२.
 मज्झाणं ,, ५. ४२.
 ममाण ,, ५. ४२.
 ममाणं ,, ५. ४२.
 महाण ,, ५. ४२.
 महाणं ,, ५. ४२.
 अम्हम्मि (मयि) ५. ४३.
 मइ ,, ५. ४३.
 मई ,, ८. ३८.
 मए ,, ५. ४३.
 मज्झम्मि ,, ५. ४३.
 ममम्मि ,, ५. ४३.
 महम्मि ,, ५. ४३.
 ममाइ ,, ५. ४३.
 मि ,, ५. ४३.
 मे ,, ५. ४३.
 अम्हासु (अस्मासु) ५. ४४; ८. ४०
 अम्हेसु ,, ५. ४४.
 मज्झेसु ,, ५. ४४
 ममेसु ,, ५. ४४.
 महेसु ,, ५. ४४.
 अह (अथ) १. १, ३७, ४८, ७१,
 ८१; २. १०, २१, ३२, ६२,
 ८०, ८२; ३. २०, ४९; ४. १२,
 ३५; ५. ६, ३३, ८८, १०६;
 ६. २२, २३, ३०, ४९, ६२,
 १०४; ७. २७, ७१, ७५, ७६,
 ७७, ९१; ८. २०, ६४.
 अह S. अदस्.

अहखाय (यथाख्यात) २. ५९.
 अहजाअ (यथाजात) २. ५९.
 अहर (अघर) २. ४७; ७. १९.
 अहरिअ (अघरित) १. ४१;
 २. ५८; ३. ६०.
 अहरेम P. (पृ)
 अहरेमिय (पूर्णे) ७. १५.
 अहलिद्धा (अहरिद्धा) १. ५९.
 अहवइ (अथवा) ८. ६४.
 अहसिअव्व (अहसितव्य) ५. ८३.
 अहह Inter (SK) ७. १६.
 अहि (SK) १. ६२; २. ४५;
 ४. ४५, ६०.
 अहिअ (अधिक) २. ७५; ३. ३;
 ४. ४५, ७६.
 अहिअयर (अधिकतर) ५. १३.
 अहिऊल P (दह)
 अहिऊलइ (दहति) ७. ४८.
 अहिणव (अभिनव) ५. २२.
 अहिणु (अभिज्ञ) १. ३९.
 अहिन्द (अहीन्द्र) ६. १०४.
 १ √अहिपच्चुअ P. (ग्रह)
 अहिपच्चुअन्ति (गृहन्ति) ७. ४९.
 २ √अहिपच्चुअ P. (आ-गम्)
 अहिपच्चुअ (आगत) ७. १०.
 अहिमञ्जु (अभिमन्यु) ३. ३.
 अहिमञ्जु ,, ३. ३.
 अहिमञ्जु ,, २. ५८; ३. ३.
 अहिलङ्ग P. (काङ्क्ष)
 अहिलङ्गए (काङ्क्षति) ७. ३७.
 अहिलङ्गय P. (काङ्क्ष)
 अहिलङ्गइ (काङ्क्षति) ७. ३७.

अहिव (अधिप) १. ८; ६. ४९,
६२.

अहिवइ (अधिपति) ४. ४०;
६. ६९.

अहिवन्नु (अभिमन्यु) २. ५८.

अहिविज्जिअ (अहिवृश्चिक)
२. ८९.

अहिसारिआ (अभिसारिका)
१. १२; ६. २०.

अहीरन्ती (अहियमाणा) ७. ८६.

अहुलण (अमार्जक) ६. ६८.

अहुल्ला (अफुल्ला) ४. ५.

अहुवन्त (अभवत्) ६. ४०.

अहूण (अविहीन) १. ६६.

अहूव-पुव्व (अभूतपूर्व) ५. ५.

आ

आ (SK) ७. ९९.

आअ S. गम्.

√आअहु P. (व्या-पृ)

आअड्डिअ (व्यापृत) ६. ५०.

आइ (आदि) १. २, ४८, ६१; २.

५०, ६२, ६७, ८४; ८. ७६.

√आइग्घ P. (आ-घ्रा)

आइग्घिअ (आघ्रातुम्) ६. १०.

आइरिअ (आवार्थ) १. ५०.

१ आउ (आयुस्) १. १०.

२ आउ (अप्) ३. ९०.

आउज्ज (आतोय) २. ८.

आउज्जिअ (आतोयिक) २. ७४.

√आउहु P. (मस्त्)

आउड्डिअ (मस्) ६. ६४.

आउण्टण (आकुञ्चन) २. २५.

आउल (आकुल) १. ४६.

आउस (आयुष्) ७. ७४.

आउस-माणी (आयुर्मानिन्)
१. १०.

आउह (आयुध) ३. ११; ६. ६०

आणस (आदेश) ६. ९६.

आकण्ठ (SK) ७. ८१.

आकर (SK) ३. ५९.

आकार (SK) २. ११.

आकिदि (आकृति) २. ९१.

आगम (SK) ७. ३४, ४४;

८. ६१, ७४.

आघाअ (आघात) ३. ८.

आचार (SK) ६. ४५; ८. २०.

आच्छेदण (आच्छेदन) ६. ८५.

आजम्म (आजन्म) ७. ३५.

आजि (SK) ६. ९२.

√आढप्प P. (आ-रम्)

आढप्पन्त (आरम्भमाण) ७. ९०

आणण (आनन) ६. ७६; ७. २१

आणन्द (आनन्द) २. ४३; ५.

१०३; ६. २३, ४०; ७. ६१.

आणयण (आनयन) ५. २२; ३१.

आणा (आज्ञा) १. २९; ३. १३;

६. २०, ९७; ७. ४.

आणाल (आलान) ३. ६०.

आतवत्त (आतपत्र) ६. ७०.

आति (आदि) ८. ६.

आत्मन्

अत्ता (आत्मा) ३. १७.

°अत्ताणा ,, ६. ४.

अप्प° ३. १७; ४. ५६; ५.

५०; ७. ७३.

अप्पा (आत्मा) ६. ५७; ७. ७३.

अप्पाण^० ३. १७.

अप्पअ (आत्मानम्) ८. ४२.

अप्पं ,, ८. १३.

अप्पाणं ,, ७. ३४.

अप्पाणु ,, ८. ३२.

अप्पु ,, ८. ३२.

अप्पणइआ (आत्मना) ४. ६६.

अप्पणिआ ,, ४. ६६.

अप्पाणेणं ,, ४. ६६.

अप्पहो (आत्मनः) ८. ३८.

आदरिस (आदर्श) २. ५२.

आदरिसीह्वय (आदर्शाभूत) १. ३.

आदेस (आदेश) ६. ४४.

✓आप्

+प्र. प्रावइ (प्राप्नोति) ८. ५८.

-प्राव्वेइ ,, ८. ६९.

-प्रावउं (प्राप्नोमि) ८. ३८.

-पत्त (प्राप्त) १. ७३; २. ९,

३१, ३९; ३. १३; ४. १७,

४९, ७८; ६. ४७, ९०; ८.

३९.

+वि. वाविअ (व्याप्त) ६. ९५.

+सम्. समाविउं (समाप्य समाप्तुं

वा) ६. ९५.

+संप्र. संपत्त (संप्राप्त) १. ८४.

आबल्ल (आबाल्य) ३. ३५.

आभरण (SK) ४. ३७; ६. २२

आभा (SK) १. ५९, ६७; ३. ५९.

आभास (SK) ८. १७.

आम (अभ्युपगमे) ४. १.

आमह (आमर्द) १. ४३.

आमलय (आमलक) ५. ३८.

आ-मूल-सिर(आमूलशिरः) ४. २७

आमेल (आपीड) १. ६७; २. ५५;

३. ६७.

आमोअ (आमोद) ३. ४२.

✓आयज्झ P. (वेप्)

आयज्झन्ती (वेपमाना) ६. १०१

१ ✓आयम्ब P. (वेप्)

आयम्बमान (वेपमान) ६. १०१

२ आयम्ब (आताम्र) १. ५७.

आयरिअ (आचार्य) १. ५०;

७. ६२, ६३.

आरत्तिअ (आरात्रिक) ६. ३२.

आरत्तिअ ,, २. ७८, ८२.

आरम्भ (SK) ७. ५१; ८. ६३,

७०.

आराम (SK) ५. १४; ६. ८६.

आरामिअ (आरामिक) ५. ६.

आरिस (आर्ष) १. १.

✓आरोल P. (पुञ्ज)

आरोलिअ (पुञ्जित) ६. ६५.

आलडी (आलि) ८. ४१.

आलस्स (आलस्य) ५. ३०.

आलाव (आलाप) १. ५५;

५. १०५.

✓आलिह P. (सृश्)

आलिहइ (सृशति) ७. २८.

✓आलुह्व P. (दह)

आलुह्वइ (दहति) ७. ४८.

आवइ (आपत्) ८. ४८.

आवज्जिअ (आतोधिक) २. ८.

आवत्त (आवर्त) २. ८४.

आवस्सअ (आवश्यक) ६. ६.

आवेडय (आपीड) २. ५४.

√आस

अच्छइ (आस्ते) ७. ५५; ८. १९.

अच्छति ,, ८. १०.

अच्छते ,, ८. १०.

अच्छउं (आसे) ८. ५६.

अच्छउ (आस्ताम्) ८. ६४.

अच्छह (आध्वम्) ८. ४१.

अच्छहु ,, ८. १८, २१, ४१.

आसीण (आसीन) १. ७९;

६. २७, ३८.

+समुपा. समुपासिअ (समुपास्य)

२. ८३.

आस (अध्व) १. ३४; २. ९०.

√आसङ्ग P. (संभाव्य)

आसङ्गिअ (संभावित) ६. २३.

आसण (आसन) १. ७९; २. ३२;

३. ७४; ५. २५; ८. १७.

आसत्ति (आसक्ति) ८. २१.

आसत्थाम (अध्वत्थामन्) १. ३१.

आसय (आशय) २. ५२.

आसव (SK) ३. ६४.

आसार (SK) १. ५२; ७. ९२.

आसीसय (आशिष्) १. ८५.

√आह P. (काङ्क्ष)

आहन्त (काङ्क्षत्) ७. ३६;

आहर (एहि रे) ८. ६९.

१ आहरण (आभरण) १. ४३; २. ८,

३४, ४२; ६. ३४, ७५.

२ आहरण (SK) ५. ३५, ४३, ४४.

√आहोड P. (तड्)

आहोडिअ (ताडित) ६. १८.

इ

१ √इ

एइ (एति) ४. १५, १८; ५. ६१.

एन्ति (यन्ति) १. ६९.

जन्ति ,, १. ७.

एसि (एषि) ३. ८५; ४. १६, ५१.

एसु (एहि) ४. ५१.

एघ (एत) ४. ८.

एन्त (आयन्) ५. ५४.

एन्ती (यन्ती) ४. ४४.

+उद्. उइअ (उदित) ५. १०६.

+उप. उवेन्ति (उपयन्ति) ४. ४.

२ इ (पादपूरणे) ४. २१.

इअ (इति) १. २९, ४८, ६१; २.

१७, २३, ५३; ३. ५६, ७२,

७५; ७६, ७७, ७८, ८७; ४.

२, ८, १२, २१, ३३, ४१, ४५.

५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५८;

५. २, ४५, ४८, ७०, ७१, ७२,

७३, ८१, ८७, ८९, ९२, ९६,

९७, १०५; ६. ३, १०; ७. १,

२३, ९२, १००; ८. ३६, ४०,

८३. इय २. ६२.

इअर (इतर) ५. ६०.

इअरहा (इतरथा) ४. १९.

इक्क (एक) १. ७४.

इक्क-मण (एकमनस्) ८. २०.

इक्कसि (एकशः) ८. ७१.

इङ्गाल (अङ्गार) १. ३५.

इङ्गुअ (इङ्गुद) १. ६०.

इच्छिर (एषित्) ७. ५४.

इच्छु (इक्षु) ५. ६९.

इट्ट (इष्ट) ३. ८.

इट्ट ,, ५. १०३.

इड° (इडा) ८. २३.

इण-परि (अनया रीत्या) ८. ४२.

इर्णिह् ऽ एर्णिह्

इत्तहे (अत्र) ८. ७५.

इत्ति (इति) ३. ७९, ८६.

इत्तिअ (एतावत्) ३. ७९.

इत्थं ऽ एत्तद्.

इत्थं (SK.) ३. ८२.

इत्थी (स्त्री) २. ६६.; ३. ६५; ४.

५७, ६९; ७. ५, १५, २४,

२६, २७.

इदम्

अयं (अयम्) ५. ७; ७. ९३.

इमो ,, २. २६, २७; ५. ६,

इमे ,, ४. ६१.

इमा (इयम्) १. ३०; ५. ९९.

इमिआ ,, ५. ७.

इमा (इमाः) ५. ६९.

इणं (इदम्) ५. ११; ६. ३.

इणमो ,, ५. ११.

इदं ,, ५. ११.

इमं ,, २. ७९; ३. ६१, ८०;

४. ३, १९, २२, २३, ७७;

५. २९, ३२, ३३, ८२,

८३; ६. ९८; ७. १००.

इसु ,, ८. २८.

आयइं (इमानि) ८. २९.

इमं (इमम्) ३. ७०; ४. १९,

२०, ५४; ५. ६, ९, ११.

णं ,, ५. ९,

इमे (इमान्) ५. ९, ४८.

णे ,, ५. ९.

इमिणा (अनेन) ५. ३.

इमेण ,, ५. ३, १०.

णेणं ,, ५. १०.

इमेहिं (एभिः) ५. १०.

एहिं ,, ५. ८.

णेहिं ,, ५. १०.

इमाइ (अनया) ४. ५४.

इमाए ,, ३. ६७; ४. ४७.

इमीए ,, ४. ४७.

आहिं (आभिः) ५. ८.

इमाहिं ,, ५. ६.

अस्स (अस्य) ५. ८.

आयहो ,, ८. २९.

इमस्स ,, ५. ८, १४, ६१.

से ,, ५. १२, १३.

इमाण (एषाम्) ५. १४.

सिं ,, ५. १२.

इमाइ (अस्याः) ४. १३.

सिं (आसाम्) ५. १३.

आस्सिं (अस्मिन्) ५. ७.

इमम्मि ,, ४. १२; ५. ९.

इमस्सिं ,, ४. ७०; ५. ७.

एसु (एषु) ५. ८.

इदो (इतः) ५. ६६, ७२, ७५.

इह १. ५; २. २९, ३१, ५५; ३.

६३; ४. १, ८, ५४, ५९, ६१,

६३; ५. ९, २३, ५४, ५५,

५८, ६२, ६४, ६७, ६८, ६९,

८४; ७. ९, १००; ८. ३४.

इहं (इह) १. ६९; २. १७.

इधं (इह) ७. ९५.

इदि (इति) ८. ५.

इन्द्र (इन्द्र) २. ३२, ३४; ६. २३,
१०४; ७. ५३, ६९, ९३, ९८.

इन्द्रवारण (इन्द्रवारण) ७. २०.

इन्द्रिय (इन्द्रिय) ८. ५३.

√इन्ध

+ सम्. समिज्जन्त (समिन्धान)
३. ४

इन्ध (चिह्न) २. २४.

इन्धण (इन्धन) ७. ४८.

इम (SK) १. ७९; २. ३८; ६.
२२, ४८, ५७, ६१, ६४, ९०.

इय S. इअ.

इर (किल) ४. ६.

इला (स्त्रीविशेष) ५. ८०.

इव (SK) १. २२, ३०, ४३; २.
५०; ३. ४०; ४. ३, ५४; ५.
६८; ६. ३५, ५२; ८. १.

√इष्

इच्छसि ८. ६३.

+ प्र. पेसइ (प्रेषयति) ६. ७५.

- पेसीअ (प्रेषीत्) ६. ७८.

१ इह S इदम्.

२ इह (इम) २. २४.

इहं S इदम्

इहरा (इतरथा) ४. १९.

इह-लोअ (इहलोक) ७. ९५.

ई

√ईक्ष्

इक्षन्त (ईक्षमाण) ६. २४.

+ निर्. निरिक्खु (निरीक्षस्व)

४. ५३.

-निरिक्खु (निरीक्ष्य) ८. ३२.

+प्र. पेक्खसि (प्रेक्षसे) ५. ६४.

-पेक्खसे " ५. ६४.

-पेक्खित्था (प्रेक्षध्वम्) ५. ६८.

-पेक्खह " ५. ६८.

पिक्खिज्जह (प्रेक्ष्यते) २. २८.

-पेस्कन्त (प्रेक्षमाण) ८. ४.

-पिक्खिऊण (प्रेक्ष्य) १. ५६.

+ प्रति. पडिक्खाविअ (प्रतीक्षित)

७. ३९.

ईरिस (ईदृश) ४. १४.

ईस (ईश) १. २, ४, ६, ८३; २.
७६, ८५, ८९; ६. ८९.

ईसर (ईश्वर) २. १७; ६. ८५.

ईसि (ईषत्) ३. ६५.

उ

१ उअ (उत्त) २. १७, १९.

२ उअ (पश्य) १. ६७, ४. ३. १८,
५५, ५९, ६१, ६४; ५. ८,
११, १२, ४७, ४८, ४९, ७६.

√उअक्ख P (दृश्)

उअक्खइ (पश्यति) ७. २५.

उअर (उदर) ४. २८.

उउ (ऋतु) १. ८३, ९०; ३. १,
२, ४; ४. ५.

उउम्बर (उदुम्बर) २. ७७.

उऊखल (उल्लखल) २. १६.

उक्कम (उत्क्रम) २. ६७.

उक्कर (उत्कर) १. ४१.

√उक्कस P. (गम्)

उक्कसइ (गच्छति) ७. ६.

उकुस (उत्कृष्ट) ७. ९१.

उक्तेर (उत्कर) १. ४१; ५. १८.
 उक्खिवण (उत्क्षेपण) ६. ९८.
 √उक्खुड P. (तुड्)
 उक्खुडिअ (तुडित) ६. ७७.
 √उग्ग P. (उद्-घट्)
 उग्गिअ (उद्धटित) ६. २३.
 उग्गम (उद्गम) ५. ८८.
 √उग्गह P. (रच्)
 उग्गहिअ (रचित) ६. ५९.
 उग्गीव (उद्गीव) ३. ३२.
 √उग्घुस P. (मृज्)
 उग्घुसिअ (मृष्ट) ६. ६६.
 √उङ्ग P. (नि-द्रा)
 उङ्गन्त (निद्रात्) ६. ९.
 उचिअ (उचित) १. ४८.
 उच्च (SK) ३. ९.
 उच्चअ (उच्चैस्) २. ५.
 उच्चिणिरी (उच्चेत्री) ४. ९.
 √उच्छल P. (उद्-शल्)
 उच्छलिअ (उच्छलित) ७. १८.
 उच्छव (उत्सव) ३. १.
 उच्छाह (उत्साह) १. ७१; ५. ७८.
 उच्छाहकर (उत्साहकर) ३. १५.
 उच्छु (इक्षु) १. ६३.
 उच्छुअ (उत्सुक) ३. १.
 उज्जल (उज्ज्वल) १. १६; ३.
 ७१; ५. ६२; ७. ९, ८८.
 उज्जाण (उद्यान) २. ८१; ३.
 १, ९, ७३; ४. २३, ३०; ५.
 ९, ६३, ८४, ८७; ६. १०३.
 उज्जुअ (कजु) १. ८९.
 √उज्झ
 उज्झित (त्यक्त) ८. ८.

उट्ठिअअ (औष्ट्रिक) ३. ८.
 उट्ठिसिअ S. घुष्.
 उड्ड (SK) ६. १४.
 उड्डावण (उड्डायन) ५. ३२.
 उण S. पुण.
 उणा S. पुण.
 उणाइ S. पुण.
 उणो S. पुण.
 उण्हा (उष्णा) ४. १.
 उत्तंस (SK) ३. २०, ७०; ७. ९६.
 उत्तमङ्ग (उत्तमाङ्ग) ६. ८४.
 उत्तरङ्ग (SK) ४. २७.
 उत्तरिज्ज (उत्तरीय) २. ६१.
 उत्तरीअ (") २. ६१.
 उत्ताडण (उत्ताडन) ३. ६४.
 १ √उत्थङ्ग P. (उद्-नमय्)
 उत्थाङ्गिअ (उन्नमित) ६. २४.
 २ √उत्थङ्ग P. (उद्-क्षिप्)
 उत्थाङ्गिअ (उत्क्षिप्य) ६. ९८.
 ३ √उत्थङ्ग P. (रुध्)
 उत्थाङ्गिअ (रुद्ध) ६. ९१.
 उत्थार P. (आ-कम्)
 उत्थारिअ (आकान्त) ७. १.
 उदअ (उदय) ६. २३. उदय ६.
 ११, १२.
 उदञ्चिरी (उदञ्चित्री) ४. ४४.
 उदहि (उदधि) ७. ८७.
 उदंड (उद्दण्ड) १. १९.
 उदण्ड (SK) २. ४४.
 √उद्दाल P. (आ-छिद्)
 उद्दालिअ (आच्छिन्न) ६. ८४.
 उद्देस (उद्देश) ५. ६, १६.
 उद्धार (SK) ७. ९८.

√उद्धम P. (पृ)
 उद्धमाय (पूर्ण) ७. १५.
 √उद्धलय
 उद्धलिअ (उद्धलित) ६. १९.
 उपदेस (उपदेश) ७. १०२.
 उपसम (उपशम) ८. १२.
 उप्पल (उत्पल) १. ५६.
 उप्पाय (उत्पाद) ३. ३२.
 √उप्पाल P. (कथ्)
 उप्पालसु (कथय) ६. ३.
 √उप्पेल P. (उद्-नम्)
 उप्पेलिअ (उन्नमित) ६. २४.
 उब्भ (ऊर्ध्व) २. ७७; ३. २२.
 √उब्भाव P. (रम्)
 उब्भावन्ती (रममाण) ७. १३.
 उब्भिय (ऊर्ध्व) ८. १४.
 √उब्भुत्त P. (उद्-क्षिप्)
 उब्भुत्तिअ (उत्क्षिप्त) ६. ९९.
 उभय (SK) ३. ६९.
 उम° (उमा) ३. २८.
 उम-कामय (उमाकामक) ६. ३१.
 √उमच्छ P. (वञ्च्)
 उमच्छन्त (वञ्चयत्) ६. ५८.
 उमा (स्त्रीविशेष) ५. ८१.
 उमीस (उन्मिश्र) २. ४१.
 उम्बर (उदुम्बर) २. ७७.
 √उम्मत्थ P. (अभ्या-गम्)
 उम्मत्थइ (अभ्यागच्छति) ७. ११.
 उस्मि (कर्मि) ४. ४९.
 उम्मीलणअ (उन्मीलन) ७. ६५.
 उम्मुह (उन्मुख) २. ५२.
 उम्ह (उष्मन्) ६. २१.
 उम्ह-कर (उष्मकर) ३. ३०.

उर (उरस्) १. ४०.
 उरग (SK) २. ८३.
 उरस् (SK) ८. ८३.
 उरु (SK) ४. ३२.
 उल्लखलय (उल्लखल) २. १६.
 √उल्ल (आर्द्रय्)
 उल्लन्ति (आर्द्रयन्ति) १. ५५.
 उल्ल (आर्द्र) २. ३; ३. २७.
 √उल्लाल P. (उद्-नम्)
 उल्लालिअ (उल्लामित) ६. २४.
 उल्लाव (उल्लाप) १. ५६.
 √उल्लुक P. (तुङ्)
 उल्लुकिअ (तुङित) ६. ७९.
 √उल्लुण्ड P. (वि-रेचय्)
 उल्लुण्डावन्त (विरेचयत्) ६. १७.
 √उल्लूर P. (तुङ्)
 उल्लूरिअ (तुङित) ६. ७९.
 उल्लोअ (उल्लोच) १. ७३.
 उवप्स (उपदेश) ८. ४७.
 उवज्झाअ (उपाध्याय) ७. ६४.
 उवदेश (उपदेश) ८. १.
 उवमा (उपमा) २. ७२; ३. ४३;
 ७. १८, ८७.
 उवरि (उपरि) ३. ८८; ८. ३१.
 उवरिं (उपरि) १. ६८.
 उवसम (उपशम) ७. १२; ८. ४४.
 उवह (उभय) ३. ६९.
 √उवहत्थ P. (समा-रन्)
 उवहत्थिअ (समारवित) ६. ६०.
 उवहार (उपहार) ५. ३६.
 उवालम्भ (उपालम्भ) ६. १०५.

उविन्द (उपेन्द्र) ६. २३; ७. ९८.

उव्वीस (उव्वीश) ६. ३३.

उव्वेढण (उव्वेष्टन) ७. ५९.

उव्वेय-करी (उव्वेगकरी) ३. ३५.

उव्वेलु (उव्वेणु) २. ३८.

उव्वेल्लिज्जइ ४. वेष्ट.

उव्वेल्लिर(सत्वरगमनशील) ६. ४८.

उव्वेव (उव्वेग) ७. ६१.

उव्वेसर (उव्वेश्वर=राजविशेष)

६. ७५.

१ उसह (वृषभ) १. ८४.

२ उसह (ऋषभ) १. ८९.

१ √उस्सिक P. (उद्-क्षिप्)

उस्सिकान्ति (उत्क्षिपन्ति) ६. ९९.

२ √उस्सिक P. (मुच्)

उत्सिकिअ (मुक्त) ६. ५६.

उहय (उभय) २. ६.

ऊ

ऊ (गर्हायाम्) ४. १२; (आक्षेपे) ४.

१२; (सूचने) ४. १२; (विस्मये)

४. १३.

ऊरु (BK.) १. ७७; ३. २५.

ऊस-मालि (उसमालिन्) १. ३२.

√ऊसल P. (उद्-लस्)

ऊसलइ (उल्लसति) ५. १६.

ऊसलिअ (उल्लसित) ७. ४५.

ऊसव (उत्सव) ३. १, १९.

ऊसारि (आसारिन्) १. ५२.

ऊसुअ (उत्सुक) १. ७०; ३. २.

√ऊसुम्म P. (उद्-लस्)

ऊसुम्भिअ (उल्लसित) ७. ४५.

ऋ

√ऋ

अपिअ(अर्पित) १. ४४; ६. २७.

ओपिअ (अर्पित) १. ४३.

ए

एअ (एव) ५. ८६, ९१.

एउ (एवम्) ८. १४.

एकइआ (एकदा) ३. ८६.

एकल्ल (एक) ३. ८७.

एक ,, ३. ८७; ७. ३४; ८.

२६.

एकमेक (एकैक) ४. २२.

एकसरिअं(क्षगिति संप्रति वा) ४. १९

एकसि (एकत्र) ३. ८५.

एकसिअं (एकदा) ३. ८६.

एकारअ (अयस्कार) २. १२.

एकैक (एकैक) ४. २२.

एग (एक) १. ११; ३. ७७;

६. २८; ७. ९७.

एगागार (एकाकार) ४. ६२.

एणिह (इदानीम्) १. ५१; ३. ६७;

५. १०२; ६. १. इणिह १. ५३;

४. ६४; ५. ८९, ९६;

६. ७१, ७२.

एतद्

इणम् (एषः) ५. १६.

एस ,, १. ६०; २. १०, १७,

२६, २८, ३०; ४. २२,

६९; ५. ७१, १०१.

एसो ,, २. ३१; ४. १२,

१४, १५, १८, १९,

२२; ५. १७.

एहो ,, ८. २८.

इणसो (एषा) ५. १६.

एसा ,, ४. ३३; ५. १७,

७२, ७३. १००.

एह (एषा) ८. २८.
 एही ,, ८. ३८.
 एआ (एताः) ४. २१; ५. ९८, ९९.
 एअं (एतत्) ३. ७३; ५. १७, ५३.
 एदं ,, ७. १०१.
 एस ,, ५. १६.
 एहु ,, ८. २८, २९, ३०, ३१, ३६, ३९, ६१, ६७, ७२, ७४.
 ए (एते) ८. ७२.
 एआइं (एतानि) ५. ७९.
 एइ (एतान्) ८. २९.
 एएण (एतेन) ५. ३.
 एदिणा ,, ५. ३.
 एयाए (एतया) १. २६.
 एआओ (एतस्मात्) ५. १५.
 एत्ताहे ,, ५. १५.
 एत्तो ,, ५. १५.
 एअस्स (एतस्य) ५. १४.
 एदस्स ८. ५.
 एदाह ,, ८. ५.
 एआण (एतेषाम्) ५. १४.
 अयम्मि (एतस्मिन्) ५. १६.
 ईअम्मि ,, ५. १६.
 एअम्मि ,, ५. १६.
 एअस्सि ,, ४. ७०.
 एत्थ (एतस्मिन्) १. २९; ४. ७१, ७३; ५. १५, ४६, ५७.
 इत्थ ४. ७२; ५. १२, ६४.
 एत्तिहि (इतः) ८. ६६.
 एत्तिहे s इत्तिहे.
 एत्ताहे (इदानीम्) ३. ६७.
 21 [कुमारपालचरित]

एत्तिअ (इयत् एतावद्वा) ३. ८०.
 एत्तिल ,, ३. ८०.
 १ एत्तुलु (इयत्) ८. ५५.
 २ एत्तुलु (एतावत्) ८. ७५.
 एत्थु (अत्र) ८. ५२.
 एहह (इयत् एतावद्वा) ३. ८०.
 एमेअ (एवमेव) २. ८०.
 एम्ब (एवम्) ८. ६२.
 एम्बइ (एवमेव) ८. ६५.
 एम्बहिं (इदानीम्) ८. ६६.
 एरिस (ईदृश) ४. ७६.
 एरिसअ ,, २. २४.
 एरिसिआ (ईदृशी) १. ६७.
 एव (SK) २. ८०.
 एवं (SK) २. ८०. ५. ९७.
 एवड (इयत्) ८. ५६.
 एव्वारु (एवार्) ५. ६३.
 एहउ (ईदृक्) ८. ५०.

ऐ

ऐ-अइ (अयिअयि) २. १३.

ओ

१ ओ (सूचने) ४. १३; (पश्चात्तापे) ४. १३.
 २ ओ (उत) २. १७.
 ✓ ओअग्ग P (वि-आप्)
 ओअग्गिअ (व्याप्त) ६. ९५.
 ओअन्दण (आच्छेदन) ६. ८५.
 ओआर (अपकार) २. १८.
 ओआस (अवकाश) २. १८.
 ओक्खल (उलूखल) २. १६.
 ओग्गालिर (रोमन्यकरणशील) ६. ३०.
 ओघ (SK) ४. २६.

- ओज्झर (निर्झर) १. ६४.
 ओज्झाय (उपाध्याय) ७. ६५.
 ओट्ट (ओष्ठ) ४. २०.
 ओमाल (निर्माल्य) १. २९.
 ✓ ओम्बाल P (झादय)
 ओम्बालिअ (झादित) ६. १४.
 ✓ ओम्बाल P (झावय)
 ओम्बालिअ (झावित) ६. २८.
 ✓ ओरस P (अव-तृ)
 ओरसिअ (अवतर्ण) ६. ५२.
 ओली (आलि=पङ्क्ति) १. ५५;
 ३. ३३. ५. ६०.
 ओलुण्डिर (विरचनशील) ६. १६.
 ओल्ल (आर्द्र) १. ५५. ८. ४.
 ओवण (उपवन) ३. ९०.
 ओसदिअ (औषधिक) २. ५०.
 ओसह (ओषध) २. ५०.
 ✓ ओसुक्क P (तिज्ज)
 ओसुक्कन्त (तेजमान) ६. ६६.
 ओह (ओष) १. ६३; ४. ३३; ६.
 ७१.
 ओहल (उल्लखल) २. १६.
 ✓ ओहाम P (तोलय्)
 ओहामन्त (तोलयत्) ६. १६.
 ✓ ओहाव P (आ-कम्)
 ओहाविअ (आक्रान्त) ७. १.
 ✓ ओहीर P (नि-द्रा)
 ओहीरन्त (निद्रात्) ६. ९.

क

- कइअव (कतिपय) २. ६२.
 कइम (कतमत) १. ३६.
 कइया s किम्.

- कइरविणी (कैरविणी) ६. ३.
 कइलास-सअ (कैलासशय) २. २.
 कइवाह (कतिपय) २. ६२.
 कइसअ (कीदक्) ८. ५१.
 कउ (कुतः) ८. ६१.
 कउच्छेअय (कौक्षेयक) २. १०.
 कउसल (कौशल) २. १०.
 कउह (ककुव) २. ५०.
 कउहा (ककुम्) १. ११.
 कण (कृते) ५. ३०, ३४; ६. ७८.
 कंटइल्ल (कण्टकवान्) १. १२.
 कंत (कान्त) १. १९.
 कङ्किल्लि (कङ्कलि) ३. १७.
 कङ्किल्लि (SK) ३. ४.
 कच्छ^० (कक्षा) २. ३८.
 कच्छ (SK) ५. ६३, ७०.
 कज्ज (कार्य) ५. ३८; ६. ४७, ६१,
 ८८, ९७; ७. ८५, ९५.
 कज्जल (SK) ३. ५५; ४. ४९;
 ६. ६७.
 कञ्चण-केअई (काञ्चनकेतकी) ४. ४.
 कञ्चणार (काञ्चनार) ४. ३.
 काञ्चि (काञ्ची) ६. ७२.
 कञ्चुइआ (कञ्चकिता) ४. ७३.

✓ कट्

- +प्र. पयडिअ (प्रकटित) ३. ६.
 -पायडिअ „ ४. २९.

- १ कट्ट (कष्ट) ४. १५.
 २ कट्ट (काष्ठ) ४. ५१.
 कट्टमहु (काष्ठमय्) ३. ४०.
 कडण (कंदन) २. ४६.
 कडि (कटि) ३. २५.
 कडिल्लय (कट्य) ४. ५२.

कडुअ (कटुक) २. ३१.
 कडुअत्त (कटुकत्त) ७. २०.
 कठिण (कठिन) ३. ५१.
 कण (SK) २. ८३; ५. ५६; ६. ८९; ७. ८७.
 कणय (कनक) १. २७, ७५; ४. १०; ६. २६, ३४, ५४, ७५, ८२, ९३.
 कणय-पङ्कअ (कनकपङ्कज) ५. ६२.
 कणवीर (करवीर) २. ६३.
 कणिआर (कर्णिकार) ३. ४४.
 कणेरू (करेणु) ३. ६०.
 कण्टइअ (कण्टकित) २. ४९.
 कण्ट (SK) ३. २०; ५. ६७; ८. ८३.
 कण्डलिआ (कन्दरिका) ३. ११.
 √कण्डूय
 कण्डुअमाण (कण्डूयमाण) १. ७४.
 कण्डूल (खर्जूल) १. ३८.
 कण्ण (कर्ण) २. ७, २२, २७; ६. २६.
 कण्णिआर (कर्णिकार) ३. ४४.
 कण्णिआरय ,, २. १३.
 १कण्ह (कृष्ण=हरि) २. १७; ३. ५५.
 २कण्ह (कृष्ण=वर्णविशेष) ३. ५५.
 कत्ता (कर्तः) ४. ५८.
 कत्तार ,, ४. ५३, ५८.
 कत्तो (कुतः) ५. ५; ६. १, १०५.
 कत्थ (क) १. ६२; ४. १०; ५. ५; ८. २४.
 √कथ
 कहइ (कथयति) ४. १६; ५. ७.

कहेसु (कथय) ८. ७१.
 कहि ,, ८. ७०.
 कहिअ (कथित) ७. १२; ८. १४.
 कधिद ,, ८. १, ४६.
 कहिवि (कथयित्वा) ८. ८३.
 कद ८. कृ.
 कदण (कदन) २. ४६.
 कन्त (कान्त) १. १९.
 कन्ति (कान्ति) १. ७८; २. १, ४९; ३. ४७; ६. २२; ७. १८.
 कन्तिह्ण (कान्तिमती) ३. ७९.
 १कन्द (SK) १. ३५, ५९.
 २कन्द (स्कन्द) २. ८५.
 कन्दप्प (कन्दर्प) ३. ३३.
 कन्दलिअ (कन्दलित) ५. १७.
 कन्दली (SK) ५. ७०.
 कन्न (कर्ण) ४. २८; ८. ७४.
 कन्नउज्ज (कान्यकुब्ज) ६. ७९.
 कल्लुड (कर्णक) ८. ७३.
 कञ्जेरय (कर्णिकार) २. १२.
 कपट (SK) ८. ८.
 १कप्प (कल्प=कालविशेष) १. ६१.
 २कप्प (कल्प=द्रुमविशेष) ६. १२.
 कप्पूर (कर्पूर) २. ३९; ५. १३.
 कवरी (SK) १. ७६; ४. ४४.
 १कम (क्रम) १. १४; २. ६७; ६. ४५.
 २कम (क्रम) ३. ५२.
 कमन्ध (कबन्ध) २. ५७.
 कमल (SK) १. ७०; ५. १९, ४९; ६. १८, १३, ३३, ३६, ७०; ८. ४७.

कमलच्छी (कमलाक्षी) ५. ८०.

कमलिणी (कमलिनी) ५. १९.

√कमवस P. (स्वप्)

कमवसइ (स्वपिति) ६. १००.

√कम्प

कम्पिअ (कम्पित) १. २०; ३. १३.

कम्प (SK) ५. १०२.

कम्भारजम्म (कश्मीरजन्मन) ३.

२२.

कम्म (कर्म) ५. ४४, ८७; ७. १०,

३९, ४८, ५४, ६३, ७३, ७८,

८१, ८५; ८. ८, ४५, ४९, ५३,

५४, ६३, ७०, ७९.

कम्मण (भोजन) ६. ७४.

कम्मन्तमत्त (नापितमात्र) ६. ४४.

कम्मवण (उपभोजक) ६. ७४.

कम्हार (कश्मीर) १. ६५; ३. २२.

कम्हारज (कश्मीरज) ३. २९.

१कय S. कृ.

२कय (कच) २. २७.

कय-जुग (कृतयुग) १. १५.

कयल (कदल) २. १३.

कयलि^० (कदली) २. ४८; ४. १, ५०.

कया (कदा) ७. ४३.

१कर (SK=किरण) १. ५८, ५९,

६०, ६३.

२कर (SK=हस्त) १. ७३, ८६; २.

३, ७, १९, ३९; ३. २२, २८;

६. २४, ३२, ६३.

३कर (SK=राजग्राह्य) १. ३४.

४कर (SK=गुण्डा) २. २५, २६;

६. ९९.

करअ (करक) ४. ३१.

√करञ्ज P. (भञ्ज)

करञ्जिअ (भञ्ज) ६. ६९.

१करण (SK=कर्तृ) २. ४१; ३. ७.

२करण (SK=आधिकरण) २. ८७.

३करण (SK=इन्द्रिय) ७. १, ५७;

८. ४१, ७६.

४करण (SK=पद्मासनादि) ८. १७.

करणिज्ज (करणीय) २. ६०.

करन (करण=इन्द्रिय) ८. ७.

करलिहूअ (कदलीभूत) २. ४८.

करहय (करभक) ६. ३०.

करि (करिन्) २. ४८; ६. ६४, ९९.

करिअव्वी (कर्तव्या) ८. ३३.

करिअव्वउं (कर्तव्य) ८. ७६.

करुण (करुणा) ८. ४९.

करुणा (SK) २. ६५.

करेवा (कर्तव्य) ८. ७६.

करेव्वउं ,, ८. ७६.

√कल

कलिअ (कलित) २. ७७; ३. २.

कलङ्क (SK) १. ६०.

कलम (SK) ५. १८.

कलयण्ठ (कलकण्ठ) ५. ६७.

कलस (कलश) २. ६३, ६४.

कलह (SK) ४. १३.

कला (SK) १. ३३, ३९; २. १८,

२०, २३, ३७, ४१; ३. २६,

४९; ६. ४३.

कलाव (कलाप) १. ३९.

१कलि (SK=कलियुग) १. १५, ८३;

२. ४३, ५२, ८३; ६. २८;

७. ७८, ८१; ८. ३५.

- २ कलि (SK=कलह) ७. ४४, ६९.
 कलिआ (कलिका) ३. ५८; ५.
 १३, ४१, ५४.
 कलुसण (कलुषण) ५. ३२.
 कल्लाण (कल्याण) ८. ३३.
 कल्हार (कह्लार) ५. २२.
 कवट्टिअ (कदर्थित) २. ४९; ३. ५.
 कवट्टि (कपर्दिन्) ३. १०.
 कवण (किम्) ८. ३०.
 कवरी (कवरी) ३. ५५; ५. ६०.
 कवलण (कवलन) २. २२.
 कवाड (कपाट) २. ४५.
 कविकच्छ (कपिकच्छ) ७. २७.
 कशाअ (कषाय) ८. २.

✓कस्

- + वि. विअसन्ति (विकसन्ति)
 १. २४.
 -विअसिअ (विकसित) ३. ३१;
 ४. २०.
 -विअसाविअ (विकासित) ७. ४०.

- कसण (कृष्ण) ३. ३१, ५५; ५. ६९.
 कसरक्क (कसरत्क) ८. ६८.
 कसाय (कषाय) ८. ८, ५३.

- १ कसिण (कृत्स्न) ३. ३१, ३९, ४९.
 २ कसिण (कृष्ण=वर्णविशेष) ३. ५५.
 कस्ट (कष्ट) ८. १.

- १ कह (कफ) ७. २१.

- २ कह (कथम्) ५. १४, ८५, १०५;
 ६. १०६; ७. ८४; ८. १६.

- कहं " ४. १९; ५. १०१; ७.
 ९९; ८. ६०.

- कहन्तिहु (कुतः) ८. ६१.

- कहा (कथा) ६. ४५, ४६.

- कहावण (कार्षापण) ३. २७.

- कर्हि (कुत्र) ६. १.

- काइं (किम्) ८. ३०.

- काउँअ (कामुक) २. २५.

✓काइक्ष्

- कंखन्त (काइक्षत्) ७. ३८.

- १ काम (SK=मदन) १. ७६; ३. ७,
 २८, ९०; ५. ७, ५८; ७. ३,
 २८, ३२.

- २ काम (SK=विषयाभिलाष) ७. ७.

- कामकर (SK) ३. ४३.

- काम-वस (कामवश) ७. ८.

- कामि (कामिन्) ३. ४२; ६. २०.

- कामिणी (कामिनी) ३. ६; ७. २५.

- कामुअ (कामुक) १. ५९.

- काय (SK) ८. ७२.

- कायव्य (कर्तव्य) ७. ५४.

- कारण (SK) ८. २५.

- काल (SK) १. १५; २. ४३; ४.

- ७४; ५. ६२; ६. ७४; ७. ७२.

- काला (तिरस्कारपरा) ४. ४७.

- कालास (कालायस) २. ७५.

- कालायस (SK) २. ७५.

✓काशय्

- + प्र. पयासन्त (प्रकाशयत्) ६.

- ३१, ४३.

✓कास

- खासिअ (कासित) २. २८.

- कास ५. ६४.

- कासवि° (काश्यपी) १. ३१.

- कासि (काशि) ६. ७६, ९६.

- काहल (कातर) २. ४३.

काहावण (कार्वाण) ३. २७.

कि ६. किम्.

किंसुअ (किशुक) १. ५७; ३.

६६. ९०; ४. २४.

किङ्किणी (SK) ५. ७; ६. ३८.

किञ्च (कृत्य) ८. ३३.

किञ्चि (कृति) २. ८७.

किञ्ची-पाउरण (कृत्तिप्रावरण =
शंकर) २. २०.

किडि (किरि) २. ६२; ३. ७१.

किणण (कयण) ६. ३४.

किणो (प्रश्ने) ४. २०.

कित्तणय (कीर्तन) २. ५१.

कित्ति (कीर्ति) १. ३०; २. २०;

७. ८८, ९६, ९९.

किध (कथम्) ८. ५०

किंनर (SK) ४. ४५, ७२.

किंनरी (SK) ६. १२.

किम्

को (कः) २. १०, ७३; ३. ५६,

७९, ८६; ४. २३, ४६, ५५,

६६; ५. ५, १५, ५९; ६. ७,

११, १०२; ७. ३, १४, १५,

२३, ३०; ८. ३७, ५४.

के ४. ५९; ६. ६६, ६७; ७.

१३, ३६.

का ३. ५१, ५३, ५७; ४. ४२,

४७, ५१, ५२, ५४; ५. ७३.

(किम्) १. २४, ३०, ४१; २.

१, ८०; ३. ७६, ८०; ४. २,

१०, ११, १२, १३, १४, १५,

२४, ३३, ५१, ५३, ५६, ५७;

५. १२, २३, २४, २९, ३०,

३१, ३२, ३३, ६५, ६९; ६.

२, ३, ४८, ७. २०, ६८,

१०१, १०२. ८. ६०, ८०.

कि ८. ४१, ४६.

कं (कम्) ५. ७८; ६. ९७, ९९;

८. ३७, ५६.

कं (काम्) ४. ४९.

किणा (केन) ५. ३; ६. ९७.

केण " १. १७; ३. ५१,

५५, ५७, ७५, ७६, ७७,

७८, ८०; ५. ४; ८. १६,

३९.

केहि (कैः) ५. ८६.

केहि " ३. ७२.

काइ (कया) ४. ४७.

कीइ " ३. ५२, ५४, ८१,

८२, ८३, ८५, ८७, ८९; ४.

४७.

कीए " ३. ५८, ८४, ४.

५३, ५८.

काहिं (काभिः) ४. ५५.

कम्हा (कस्मात्) ५. १, २.

काजो " ५. १.

किणो " ५. २.

किहे " ८. २६.

कीस " ४. १४; ५. २, ७१.

कस्स (कस्य) ४. ७३; ७. ४५.

कसु " ८. १७, ७०, ७१.

कास " १. ३२.

कासु (कस्य) ८. २७, ३१, ७१.
 कास (केषाम्) ४. ७१.
 केसि (केषां कासां वा) ४. ७१.
 कास (कस्याः) ४. ७२.
 काइ ,, ४. ७३.
 कहे ,, ८. २७.
 किस्सा ,, ४. ७४.
 कीए ,, ४. ७५.
 कीसे ,, ४. ७५.
 काण (कासाम्) ४. ४९.
 कइआ (कस्मिन् काले) ४. ७६.
 कइया ,, १. ४८.
 काला ,, ४. ७६.
 काहे ,, ४. ७६.
 काहिं (कस्याम्) ४. ६९.
 कीए ,, ४. ६९; ६. २.
 किं णेदं (किमेतत्) ७. १००.
 किं पि (किमपि) १. ३०.
 किर(किल) २. ६३; ३. १६, ५०;
 ४. ६, ३९, ७८; ५. ३; ८.
 ६३, ७८.
 किरण (SK) ६. १६.
 किराय (किरात) २. २९.
 किरिआ (क्रिया) ३. ४९. किरिया
 ८. ११.
 किल (SK) ४. ७; ८. ६.
 √किलकिंच P. (रम्)
 किलकिंचिअ (किलकिंचित) ५.
 १०४; ७. १३.
 किवँ (कथम्) ८. ५०.
 किवालु (कपालु) १. ८०.
 किस (कृश) २. ५९.
 किसझी (कृशाङ्गी) १. ७८.

किसल (किसलय) २. ७५; ३. २९.
 किसलय (SK) २. ७५.
 किह (कथम्) ८. ५०.
 कील° (कीडा) ४. ३२
 कीला ,, २. ३७; ४. ३६, ३८,
 ६२, ६४.
 कुऊइल (कुतूहल) १. ७२.
 कुठ (कुण्ठ) १. १९.
 कुकम्म (कुकर्म्मन्) ७. २.
 √कुकुर P. (उद्-स्था)
 +उद्. उकुकुरिअ (उत्थित) ६.
 १२.
 कुङ्कुण (SK) ६. ४१, ४७, ४९,
 ६२, ६९, ७१.
 कुङ्कुम (SK) ५. ५४.
 कुच (SK) ३. ६९.
 कुच्चय (कुर्वक) ६. १६.
 कुच्छेअय (कौक्षेयक) २. १०.
 कुज्जय(कुब्जक=शतपत्रिका) २. २८.
 √कुञ्च
 +आ. आकुञ्चिअ (आकुञ्चित) २. ६.
 कुटुम्ब (SK) ८. ७.
 कुट्टिम (SK) १. ५३.
 कुडङ्ग (SK) ५. १७.
 कुडय (कुटज) ५. ९, १३, १७, ४०.
 कुडुली (कुटीर) ८. ७२.
 √कुण P. (कृ)
 कुणइ (करोति) २. ७८.
 कुणन्ति (कुर्वन्ति) १. १६; ५३.
 कुणसु (कुरु) ६. ४१; ७. ९७.
 कुणसु ,, ३. ६७.
 कुणन्त (कुर्वन्त) ५. १०६.

+प्र. पकुणन्ती(प्रकुर्वती) ७. ८७.
 कुतित्थि (कुतीर्थिन्) ७. ३९.
 कुतित्थिअ(कुतीर्थिक) ७. ४२; ८.
 १४.
 कुत्तुम्ब (कुट्टुम्ब) ८. ७.
 कुदिट्ठि (कुट्टि) २. ५९.
 कुन्तल (SK) ४. ६८.
 कुन्द (SK) ५. ६७, ७७, ८१,
 ८५.
 √कुप्
 कुप्प (कुप्य) ३. ७५, ७९.
 कुविअ (कुपित) ७. २७.
 कुपह (कुपथ) ७. ६२.
 कुबोह (कुबोध) ७. ७८.
 कुमार (कुमार) २. ३९; ६. ३९.
 कुमारवाल (कुमारपाल) १. २८.
 कुमुअ (कुमुद) ५. ६४; ६. १०,
 १३.
 कुमुइणी (कुमुदिनी) ५. १०६.
 कुम्पल (कुब्जल) ३. १७, ४३.
 १ कुम्भ (SK=गण्डस्थल) २. २७,
 ३६.
 २ कुम्भ (SK=पात्र) ६. १६.
 कुम्भ (कूर्म) ६. ८०. १००.
 कुरल (SK) ५. ९३.
 कुरवय (कुरवक) ३. ३२, ६०.
 कुरु (SK) ४. ६०.
 कुरुर (SK) ५. ४७.
 कुल (SK) १. ८७; २. ३, ७३;
 ३. ४५, ५९, ६८; ५. १९, ७६;
 ६. ८, १५, ४५, ५६, ७८,
 ९०; ७. ४१, ७३.

कुलडा (कुलटा) ६. ९.
 कुल्ल° (कुल्या) ४. ४१.
 कुल्ला " १. ४६.
 कुसल (कुशल) १. ७२; ४. ८; ७.
 १३, ३३.
 कुसुम (SK) १. २२, ५७, ७६,
 ८८; २. ८, २८, ४१, ५५, ५६,
 ७९, ८१, ८५; ३. ५, २९,
 ४४, ४५, ४७, ४९, ५४, ५९,
 ६३, ७०, ७१; ४. ३७, ६८;
 ५. १४, १५, २१, ३७, ४३,
 ४४, ५२, ७३, ८२, ८६; ६.
 १२, ८१.
 कुसुम-ज्झअ (कुसुमध्वज) ३. ४.
 कुसुम-धणु (कुसुमधन्वन) १. ११.
 कुसुम-सर (कुसुमशर) ३. ३.
 °कुसुमोट्ठी (°कुसुमोष्ठी) ४. २०.
 √कूज
 कूजिअ (कूजित) ३. ३७.
 √कूर्पास
 कुप्पिसन्त (कूर्पासवदाचरत्) १.
 ५०.
 कूव (कूप) ४. २९.
 √कृ
 करइ (करोति) ८. ६४, ६५,
 ६६, ७५.
 करेइ ,, १. ४१; ८. ६२.
 करहिं (कुर्वन्ति) ८. ४०.
 करसि(करोषि) ३. ५६; ८. ४१.
 करेसि ,, ८. ७०.
 करउं (करोमि) ८. ५६.
 कलिमो (कूर्मः) ८. ५.

काह्निन्ति (करिष्यन्ति कर्तारो वा)

७. ५४.

काहं (करिष्यामि) ५. ९३.

काहिमि ,, ५. ९३.

करसु (कुरु) ८. ५२.

करहि ,, ८. ४०, ६३, ७६.

करि ,, ८. ३२, ३५, ४९, ५१,

५२, ६३, ७०, ७८, ८१,

करे ,, ८. ४२.

करहा (कुरुत) ८. ४६.

करेहु (कुर्याः) ८. ६७.

अकासि (अकार्षीत्) १. ८१;

२. ९, ५३, ३. ५३.

कासी ,, ५. ८७.

काही ,, १. ८८, २. २; ५.

८७; ६. ३२, ७९;

७. १.

काहीअ ,, ५. ८७; ७. ५३.

किज्जदि (क्रियते) ७. ९९.

किज्जदे ,, ७. ९९.

कीरते ,, ८. ९.

कांसु (क्रिये) ८. ४३.

अकारि (अकार्यते) २. ६६.

करावइ (कारयति) ५. ७४.

करावेइ ,, ५. ७४.

कारइ ,, ५. ७३.

कारावेइ ,, ५. ७८.

कारेइ ,, ५. ७८.

करावउं (कारयामि) ८. ५६.

करावेमि ,, ५. २८.

कारीअइ (कार्यते) ५. ७६.

करावीअइ ,, ५. ७६.

कराविज्जइ ,, ५. ७७.

कारिज्जइ (कार्यते) ५. ७७.

कअ (कृत) ३. १; ६. १२, ७०.

कत ,, ८. ८.

कद ,, ७. ९५.

कय ,, १. ४६, ५८; २. ४,

८, ३७, ४१, ४६, ५५,

६१, ७४, ७८, ८१; ३.

१, १८, २३, २४, २५,

३०, ४०, ६५, ४. ५३;

५. ९०, ९१, ९३; ६.

२, ५३, ८६, ८७, ९५;

७. ५०; ८. ३३, ७३.

किअ ,, ८. ५३.

कराविअ (कारित) ५. ७६.

कारिअ ,, ५. ७६, ७८;

कीरन्ती (क्रियमाणा) ७. ८६.

काउं (कर्तुम्) १. ५८; २. १; ७. ५३.

करोप्पि ,, ८. ७९.

करोप्पिणु ,, ८. ७९.

करेवि ,, ८. ७९.

करेविणु ,, ८. ७८.

काउं (कृत्वा) २. ५०, ६२, ८२;

३. ३७; ८. २.

काऊण ,, १. १४.

काऊणं ,, १. १४; ७. ५४.

कडुय ,, ७. ९८.

करवि ,, ८. ७६.

करिउ ,, ८. ७६.

करिउं ,, ६. ४२.

करिय ,, ७. ९८.

करिवि ,, ८. ७६.

करेष्णि (कृत्वा) ८. ७७.

करेष्णिणु ,, ८. ७७.

करेवि ,, ८. ७७.

करेविणु ,, ८. ७७.

+अनु. अणुकाही (अन्वकार्षीत)

२. २०.

+दुर्. दुक्कय (दुष्कृत) ८. ६३.

कृव° (कृपा) ८. ६६.

कृवा ,, ८. ८२.

कृवालु (कृपालु) ८. ८२.

✓ कृष

कट्टुं (कर्षामि) ८. ४१.

कट्टिजइ (कृष्यते) ८. २२.

कट्टिअ (कृष्ट) ४. ५२.

करिसिअ ,, ७. ३२.

✓ कृ

+उद्. उक्किण (उत्कीर्ण) ८. ८१.

केअई (केतकी) ५. ११, २६.

केसुअ (किंशुक) १. ५७.

केढव (केटभ) २. ३६.

केढव-रिउ (कैटभरिपु) २. ५७.

केसिअ (कियन्मात्र) ३. ८२.

केसिला (कियती) ३. ८२.

केचुल (कियत्) ८. ५५, ७५.

केत्थु (कुत्र) ८. १५, ५५.

केइह (कियत्) ३. ८२.

केरिस (कीदृश) १. ६७.

केल (कदल) २. १२.

✓ केलाय P (समा-रब्)

केलाइअ (समारचित) ६. ६०.

केलास (कैलास) २. ४.

१ केलि (कदली) २. ७५.

२ केलि (SK=कीडा) ३. ७१; ४.

४१, ७४; ५. ४.

केवँ (कथम्) ८. ५०.

केवइअ (कियत्) ८. ५६.

केस (केश) १. ५१; ५. ९३.

केसर (SK) २. १.

केहअ (कीट्क्) ८. ५१.

केहि (तादर्थ्यं) ८. ७०.

✓ कोआस P (वि-कम्)

कोआसइ (विकसति) ५. ११.

कोआसिअ (विकसित) ७. ४१.

कोउहल (कुतूहल) २. १७; ३. ३६.

कोउहली (कुतूहलिन्) १. ७२.

कोऊहल (कुतूहल) १. ७२.

✓ कोक्क P (व्या-ह्)

कोक्कन्त (व्याहरत्) ६. ४८.

कोच्छेअय (कौक्षेयक) २. १०.

कोअरिउ (कौशरिपु) २. ९.

कोडि (कोटि) ७. ७१.

✓ कोडुम P (रम्)

कोडुमिअ (कुट्टमित) ७. १३.

कोप्परय (कूर्पर) १. ७६.

कोमल (SK) २. ७५.

कोल (SK) ६. १००.

कोला (कुल्या) ३. ४६.

कोस (कोश) ६. ३३.

१ कोसल (SK=देशविशेष) ४. ६५.

२ कोसल (कौशल) ३. २६.

कोसल (कौशल्य) ७. १९.

कोह (कोध) २. ४८; ६. ५७; ८.

७७.

कोहण्डी (कूष्माण्डी) १. ७६;

३. २९.

कोहल (कुतूहल) २. १७.

कोहलि^२ (कूष्माण्डी) ३. २९; ५.

१०.

°कखण S. खण.

°कखन्द S. खन्द.

°कखम (क्षम) २. १८.

°कखीर (क्षीर) ७. ८०.

✓क्रम

+आ. अक्रमिअ (आक्रान्त) ७. २.

-अप्फुण ,, ७. ९१.

+ व्युद्. वोकन्त (व्युत्क्रान्त) १.

७१.

✓क्री

+वि. विक्रेन्त (विक्रीणत्) ६. ३५.

✓क्रीड

कीलन्त (क्रीडत्) ४. ६३.

✓कुध्य

कुज्झइ (कुध्यति) ७. ५६.

कुज्झन्त (कुध्यत्) ६. ९१.

✓क्लम

किलन्त (क्लान्त) १. ९; ३. ५२.

✓क्लृप्

किलित्त (क्लृप्त) २. १.

✓कथ

कठिअ (काथित) ७. ५८.

✓क्षिप्

खिवन्ति (क्षिपन्ति) १. ६४; ४.

६७.

खित्त (क्षित) ३. ५८, ६४.

खिविआ (क्षिता) ६. ९७.

छूठ (क्षित) १. ८; ३. ६४; ८.

१८.

+आ. अक्खिवासि (आक्षिपसि)

६. ९९

✓क्षुभ्

+वि. विच्छुहिरे विक्षुभ्यन्ति) ५.

६७.

ख

ख (SK.) २. ८०; ४. ४६; ५.

५१, ७५; ६. १६, २१, २३.

खअ (क्षय) ८. ५३.

खइर (खादिर) २. १६.

✓खउर P. (क्षुम्)

खउरइ (क्षुभ्यति) ६. १०४.

खग्ग (खङ्ग) ६. ५०.

खग्गि (खङ्गिच) १. ८१; ३. ३३.

✓खच्च

खइअ (खचित) २. ३४.

खचिअ ,, ६. ५४.

खसिअ ,, २. ३४.

खज्जूर (खर्जूर) ४. २३.

खज्जण (खज्जन) ५. ४७.

खट्ठङ्ग (खट्ठाङ्ग) २. ३५.

खड (तृण) ७. ८०.

✓खड्ड P. (मृद्)

खड्डिअ (मृदित) ६. ८६.

१ खण (क्षण=उत्सव) ४. ७८.

२ खण (क्षण=कालविशेष) ३. २४;

५. ८८.

°कखण १. ८३.

खणि-खणि (क्षणे क्षणे) ८. ७३.

✓खण्ड

खण्डिअ (खण्डित) १. ३८; २.

४४.

खण्ड (SK.) २. ६६.

खत्त(क्षत्र) ६. ६६.

खत्तिअ (क्षत्रिय) ६. ४५.

✓खन्

खम्मइ (खन्यते) ७. ७७, ७८.

खाणिजइ ,, ७. ७७.

खाणिजाए ,, ७. ७८.

+उद्. उक्खय (उत्खात) १. ४७.

-उक्खाय ,, १. ४७.

खन्द (स्कन्द) २. ८५; ३. ४४.

°कखन्द ३. ४४.

१ खन्ध (स्कन्ध=शरीरावयव) २. ३८,
८४.

२ खन्ध (स्कन्ध=प्रकाण्डमस्तक) ४. २९

ख-पुप्फ (खपुष्प) ७. ७०.

खप्पर (कर्पर) २. २८.

खम (क्षमा) ८. ३४.

खम्म (स्तम्भ) २. २८; ४. २७.

खल (SK.) २. ३१.

खलपु (खलपू) ४. ५४

खल्लीड (खल्लाट) १. ५१.

✓खा P. (सम् स्तै)

+सम्. संखाय (संस्त्यान) ६.

११.

खाणि (खानि) ८. २८.

✓खाद्

खाइ (खादति) ७. ६२.

खाए ,, १. ३५.

खादन्ति ७. ६२.

खाहिं (भक्षयन्ति) ८. ६८.

खाला (अशुचिजलनिर्गमस्थान) ७.

१७.

✓खिर P. (क्षर)

खिरन्त (क्षरत्) ७. १६.

खीलय (कीलक) २. २८.

खु (निश्चये) १. ९; २. २६; ३.

८५; ४. ११; ५. ४, ५८;

६. १०५; ७. ४, ५०, ८०,

८२, ९५, १००; (ऊहे) ४. ११;

६. १०४; (संभावने) ४. ११;

(विस्मये) ४. १२, १७, ५५;

(संशये) ४. १२.

✓खुडुक्क P. (अवतृ स्खल् शल्याय वा)

खुडुक्कन्त (अवतरत् स्खलत् शल्या-

यमान वा) ८. ४५.

✓खुप्प P. (मस्ज्)

खुप्पन्त (मज्जत्) ६. ६४.

खुर (SK.) २. ८९.

खेअ (खेद) ४. ९.

खेअण (खेदन) ३. ९०

खेअर (खेवर) २. ३४.

खेअरी (खेचरी) ४. ४६.

खेडअ (स्फेटक=नाशक) २. ८५.

खेडय (स्फेटक=ज्वरविशेष) २. ८५.

✓खेडु P. (रम्)

खेडुन्ति (रमन्ते) ७. १३.

खेडु (कीडा) ५. ९०.

✓खेल

खेलन्ति (कीडन्ति) ४. ४४.

खोह (क्षोभ) ६. २७.

खोहयर (क्षोभकर) ३. ३९.

ग

गअ (गज) १. ३६. गय २. २७;

६. ९४, १०२.

१गइ ४. गम्.

२गइ (गति) २. २३; ४. ३२, ३९;

५. ५१, ५३; ६. २२.

गह्वन्द (गजेन्द्र) ६. ६८.
 गउअ (गवय) १. ३८.
 गउअपुच्छ (गोपुच्छ=शरविशेष)
 २. ९.
 गउड (गौड) ६. ७८.
 गउरव (गौरव) २. ११.
 गउरी (गौरी=स्त्रीविशेष) ५. ८०.
 गगगर (गद्गद) २. ४८.
 १ गङ्गा (स्त्रीविशेष) ५. ८०.
 २ गङ्गा (SK) २. ३०; ८. १५.
 गज्जि (गर्जि=वृंहित) २. २३.
 गडु (गर्त) ३. ९.
 गडुह-वाहण (गर्दभवाहन=रावण)
 ३. १०.

✓गढ P. (घट्)

गढिअ (घटित) ६. ७५.

गढा (दुर्ग) ६. ५०.

✓गण्

गणइ (गणयति) ८. ७५.

१ गण (SK=नन्दिप्रभृति) २. ७६;
 ६. ५२.

२ गण (SK=समुदाय) ५. ५८; ७.
 ४८, ६९; ८. २१.

✓गण्ठ P. (ग्रन्थ्)

गण्ठिअ (ग्रथित) ६. ८१.

गण्ड (SK) २. २९.

गण्डूस्स (गण्डूष) ३. ६४.४.४६.

गन्ध (SK) २. ४५, ८४; ३.

४१, ५५, ९०; ४. २४; ५.

१, ३, १३, ६१, ८३.

गन्धवह (SK.) ५. ७७.

गन्धव्व (गन्धर्व) २. ७६.

गफिर (गम्भीर) ८. १३.

गब्भिणय (गर्भित) २. ४०.

✓गम्

गच्छइ (गच्छति) ८. १९.

गच्छं (गमिष्यामि) ५. ९४.

गच्छिस्से " ५. ९५.

गमिही (अगमत्) ३. ५०.

गम्बइ (गमयति) ८. ६५.

गअ (गत) १. २२, ९०; २.

८३; ३. १, ५०; ४. २५,

३०; ८. ४०.

गय " १. ३०, ५१; २. २२;

३. ४, ४१; ५. १९; ६. ९;

७. ३; ८. ६६.

गइ (गता) ८. ८३.

गश्चन्त (गच्छत) ८. ३.

गन्तुं (गत्वा) ४. ८.

गच्छिय " ७. ९८.

गडुय " ७. ९१.

गन्तून " ८. ७.

गमेप्पि " ८. ८०.

गमेप्पिणु " ८. ८०.

गम्पि " ८. ८०.

गम्पिणु " ८. ८०.

+अनु. अणुगच्छइ (अनुगच्छति)

७. ५५.

-अणुगमिअ (अनुगत) २. ७२.

-अणुगम्ममाण (अनुगम्यमान)

७. ८५.

+अभ्या. अब्भागच्छइ (अभ्या-

गच्छति) ७. ११.

+अव. अवगअ (अवगत) २. १९.

-अवगम्मन्ती (अवगम्यमाना)

७. ८४.

+आ.आअ (आगत) २. ६३, ७३;

४. ११; ६. १.

-आगअ " १. ८४; २. ७५.

-आगय " १. ४८, ५३.

-आगमिअ (आगमित) २. २३.

-आगच्छन्ती ७. ११.

+उद्. उग्गय (उद्गत) १. ७८

३. ४२.

+ प्रत्या. पच्चागच्छइ (प्रत्यागच्छति)

७. १२.

+वि. विगय (विगत) १. ५७; ३.

२०; ५. ९०.

+सम्. संगय (संगत) ७. ११.

गमण (गमन) १. ७९; २. ८४; ५.

८७; ६. ७८.

√गमेस P. (गवेष्)

गमेसन्ति (गवेषयन्ति) ७. ३३.

गम्भीर (SK.) ६. ३०.

गय S. गअ.

गयण (गगन) १. ५२, ६२; ३.

५२; ६. १४, २८; ८. २४.

गय-वर (गजवर) २. २६.

गयसुकुमाल (गजसुकुमार) ७. ३६

गरुअ (गुरुक) १. ६९; ६. १०६.

गरुवी (गुर्वी) ३. ५८.

√गर्ज

गज्जन्त (गर्जत) ६. ६२.

√गर्दभ

गद्दिअ (गर्दभवदाचरत) ३. १०.

√गल्

गलिअ (गलित) ४. ४९.

+वि. विअलइ (विगलति) ७.

१८.

√गल P. (सम्-घट्)

संगलिअ (संघट्य) ६. ७५.

√गलत्थ P. (क्षिप्)

गलत्थिअ (क्षित) ६. ९६.

गलोइ° (गुडूची) १. ७७.

√गवेष

गवोसिअ (गवेषित) ७. ३४.

गव्व (गर्व) ३. ८४; ६. ७७.

गव्विर (गर्विन्) ३. ८४.

गह (ग्रह) १. ८१; ७. ३.

गहण (गहन) ६. ८७; ८. ३१,

३८, ६१, ६९.

गह-वइ (गृहपति) ३. ७४.

गाअङ्क (गवाङ्क=हर) २. ९.

गाई (गौः) ७. ८०.

गाण (गान) २. ७२.

गाम (ग्राम) ४. २४.

गामणि (ग्रामणी) ४. ५४.

गामिल्ली (ग्राम्या) ३. ८६.

गाय (गायक) ५. ९१.

गायणी (गायनी) २. ७१.

गारव (गौरव) २. ११.

गावी (गौः) ५. ९२.

√गाह

+अव. ओगाहिअ (अवगाहित)

७. ४७.

गिज्झ S. गेज्झ

गिम्ह (ग्रीष्म) १. ९०; ३. ९०;

४. १, २, ३, ५, ७, २१, ७८;

८. १.

गिरा (गी:) १. ९, ७५, ७९;
२. ४८, ५२, ५३; द. ६६; ७.
९२.

गिरि(SK) ४. ३०, ३२, ३६, ३७,
३८, ३९; ५. ५४; द. ९९; ८.
१९.

गुच्छ (SK) २. २९; ३. ३८.

गुज्जर (गूर्जर) द. ५९, ६५, ६८.

गुज्ज (गुह्य) द. १७.

√गुञ्ज

गुञ्जिअ (गुञ्जित) ५. ७४; द. ३

√गुञ्जोल P. (उद्-लस्)

गुञ्जोलिअ (उल्लसित) ७. ४५.

१ गुण (SK=शौर्यादि) १. ४, १९,
२५, ३३, ४०; २. ६०, ७०,
७२, ८२; ३. १८, ४०; ५.
७२; द. ९५; ७. २२, ३०,
३२, ४५, ४७, ५०, ६५, ६९.

२ गुण (SK=प्रत्यञ्चा) द. १८.

३ गुण (आवृत्त) १. १५; २. ११;
३. १४; द. ३७.

गुणि (गुणिन्) १. ३३; २. ७४,
८१.

√गुण्ठ P. (उद्धूलय्)

गुण्ठन्त (उद्धूलयत्) द. १९.

गुन (गुण) ८. ६.

√गुप्

गोविअ (गोपित) २. ११.

गुप्फत्थ (गुल्फस्थ) ३. ४१.

√गुम P. (भ्रम्)

गुमिअ (भ्रमित) ७. ४.

√गुम्फ्

गुम्फन्ती (ग्रध्रती) ३. ५३.

+परि. परिगुम्फिअ (परिगुम्फित)
३. ६९.

१ गुरु (SK=बृहस्पति) १. ४, २५.

२ गुरु (SK=उपदेशकर्तृ) १. ४२, ८७;
२. २, ७७, ८२; ७. ८, २३,
२५, ४३, ६७; ८. ४८, ७८.

३ गुरु (SK=महत्) ३. २४; ४.
३८, ३९; ५. ५२; द. ९९.

गुरुअ (गुरुक) १. ६९.

गुरु-अण (गुरुजन) ८. ४६.

गुरु-जन (SK) ८. ५७.

गुरु-वय (गुरुपद) ८. ४७.

गुरु-भाव (SK) ७. ९८.

√गुरूय

गरुआअइ (गुरूयते) ५. ६३.

गरुआइ (गुरूयति) ५. ६३.

√गुलगुच्छ P. (उद्-क्षिप्)

गुलगुच्छिऊण (उत्क्षिप्य) द. ९८.

√गुलल P. (चाटौ कृ)

गुललन्त (चाटुकुर्वाण) द. ४४.

√गुलुगुञ्ज P. (उद्-नमय्)

गुलुगुञ्जिअ (उन्नमित) द. २४.

√गुह्

+अव. अवगूढ (आलिङ्गित) ३.

८८.

गुण्ह ४. ग्रह्.

गेज्ज (ग्राह्य) १. ५२; ३. ६२; ५.

३९. गिज्ज ५. २५, ४१.

गेड्डी (शङ्कुलाख्या वक्राग्रा यष्टिः) ५.
९०.

गेह S. ग्रह

गेन्दुअ (कन्दुक) २. २९.

गेयह (प्राद्य) ३. ६२.

गेह (SK) ८. ६४.

गेहिणी (गेहिनी) ७. ८.

√गै

गाअइ (गायति) ४. ७.

गाइ ,, ५. २.

गायन्ति ४. ७२; ५. २, ६९.

गायामो (गायामः) ५. ७२.

गीअ (गीत) १. ३७, ८६; २.

६७, ७३, ७४, ७६; ३. २०;

५. ७५, ९४.

गायन्त (गायत्) ६. ६.

गन्ती (गायन्ती) ५. ५१.

गाउं (गातुम्) २. ७०.

+सम्. संगीय (संगीत) २. ६६.

गोअम (गौतम) ७. ३७.

गोअर (गोचर) ५. ८७.

गोष्टी (गोष्ठी) ५. १०३.

गोण (गौः) ३. ९०.

गोर (गौर) १. १३; २. २६, ६३.

१ गोरी (गौरी=गौरवर्णा) १. ७५; २.

७१; ३. ६१; ४. ५०.

२ गोरी (गौरी=पार्वती) ४. ५६.

गोल्ल (बिम्बीफल) १. ३५.

गोव (गोप) ५. ७५, ७८.

गोवाल-गुज्जरी (गोपालगुर्जरी) ५.

९१.

गोविआ (गोपिका) ५. ५१, ७२.

गोवी (गोपी) ५. ६९, ७५, ७८.

°ग्गहण (ग्राहण) १. ४२.

√ग्रस्

गसिअ (ग्रस्त) ७. ४६.

√ग्रह्

गृहइ (गृहाति) ८. ४४.

गिण्हसु (गृहाण) ३. ६७; ४.

१०.

गिण्हेह (गृह्णीत) ५. ४०.

गेण्हीअ (अग्रहीत्) २. ४.

घेप्पति (गृह्णे) ८. ११.

गहिअ (गृहीत) १. ७६; ३. ११,

७७, ८८; ५. ८१;

७. ४१.

गहिय ,, १. ६५.

गिण्हन्त (गृह्णत) ६. ८२; ७.

४८.

गिण्हणिज (ग्रहणीय) ७. ९०.

घिप्पन्ती (गृह्यमाणा) ७. ९०.

घेत्तुं (ग्रहीतुम्) ७. ५०.

गिण्हउं (गृहीत्वा) २. ७१.

घित्तूण ,, ७. ४९.

गेण्हअ ,, ७. ५०.

गिण्हअ ,, ८. ४५.

घ

घइं (पादपूरणे) ८. ६९.

घङ्गल (मोह) ८. १८.

√घट्

घडिअ (घटित) २. १२; ६. ३३,

७५.

घडन्त (घटमान) ५. ५८.

+उद्. उग्घाडिअ (उद्धटित) ६.

२३.

घट्टंसुअ (घट्ट्यसुक) ५. ७९.

१ घण (घन=मेघ) १. ८६; २. ३०.

२ घण (घन=सान्द्र) २. ६१; ४. ५०;
६. ९४.

घण्ट° (घण्टा) २. ३५, ६४.

✓घत्त P (गवेष)

घत्तिअ (गवेषयित्वा) ७. ३४.

घत्तण (क्षेपण) ६. ९६.

घम्म (घर्म) २. ३; ३. ४६; ६.
६७, ८१.

घर (गृह) १. ८, ४०, ६८; ३.
७३; ४. १६; ६. १०३; ८. ६६.

°हर १. ३, ४६, ९०; २. ४०.

°हरअ १. ५०, °हरय १.
२, ८४.

घरट्ट (SK) २. २१.

घरणी (गृहिणी) ६. ५.

घरिणी ,, ३. ७४.

घरिल्ला ,, ३. ६८.

घिण्ण (घेण्ण) ४ ग्रह.

घुग्धिअ (घुग्धिका=मर्कटचेष्टा) १.
६९.

✓घुण्ट P (पा)

घुण्टहिं (पिबन्ति) ८. ७३.

✓घुम्म P (घूर्ण)

घुम्माविअ (घूर्णित) ६. ८०.

घुम्मण (घूर्णन) ३. २४.

✓घुल P (घूर्ण)

घुलिअ (घूर्णित) ६. ७९.

✓घुष्

+उद्. उक्खोसमान (उद्धोषत्)

८. ११.

-उट्टिसिअ (उद्धुषित) ४. ४६.

घुसण (घुसण) २. ४१.

✓घुसल P (मन्थ)

घुसलिअ (मथित) ६. ८२.

घुसिणल्ल (घुसणवत्) ४. ३८.

घेत्तव्व (ग्रहीतव्य) ७. ५०.

✓घोह P (पा)

घोह्ठिउं (पातुम्) ६. ७.

✓घोल P (घूर्ण)

घोलन्ती (घूर्णमाना) ६. ७९.

घोस (घोष) ८. १३.

✓घ्रा

+आ. अग्घायन्त (आजिघ्रत्)

६. १०.

च

च (SK) १. १७, ६८; २. २०,

५४, ५६, ६०, ७६, ९०; ३. १४,

२२, ८१, ८९; ४. ५, १८, २७,

३०, ६३; ५. ८, ९, १०, १३,

१६, १८, ३१, ३३, ४१, ४५,

४९, ६३, ६४, ८१, ८३, ८७,

९३, ९४, ९५, ९७, १०४; ६.

२५, ४४, ४६; ७. ८, १४,

२९, ३०, ३५, ५५, ६१, ६२,

८०. अ १. ५, ३४, ३५, ३९;

२. २०, २३, ३५, ६९, ७५;

३. २९, ६४, ६७, ८९; ४.

२७, ३७, ४७, ६२, ६५, ७३;

५. ९, ११, १५, १८, १९, २०,

२३, २५, २६, ३२, ३५, ३६,

३९, ४३, ४७, ५३, ६४, ६६,

७१, ७२, ७५, ७८, ८५, ८६,

१०२; ६. १, ४८, ६३, ७४,
९६; ७. १८, ३१, ४४, ५०,
६२; ८. ७६, ८३. य १. २५,
२९, ३४, ३९, ४१, ७५, ९०;
२. २४, ३५, ५८; ३. ५७,
७७, ८२, ८६; ४. २४, ६०,
६२, ७०, ७२, ७४; ५. ५, ८,
१०, १३, १४, २५, २७, २८,
३०, ३१, ३६, ३८, ४२, ४४,
४६, ४७, ५८, ६९, ८०, ८५,
९२, १००; ६. ९, ५०, ५२,
६९, ९६, १०२; ७. २९, ५८;
८. ५०.

चअ (चय) ६. ९३.
चइत्त (चैत्य) २. ८७.
चउ-कट्ट (चउःकाष्ठ) ३. ४०.
चउग्गुणअ (चतुर्गुण) २. १५.
चउट्ट (चतुर्थ) ३. ७.
चउत्थ ,, ३. ७.
चउत्थअ,, २. १५.
चउइहय (चतुर्दशक) २. १५.
चउ-वार (चतुर्द्वार) १. ५३.
चउ-वीस (चतुर्विंशति) ५. ६२.
चउव्वार (चतुर्वार) २. १६.
चओर (चकोर) ६. ८, २१.
चंदुज्ज (कुमुद) १. २०.
चकिद (चकित) ७. १०२.
१ चक्क (चक=रथाङ्ग) ६. ६४.
२ चक्क (चक=आयुधविशेष) २. १६.
३ चक्क (चक=चक्रवाक) ६. ४, ५, २१,
४ चक्क (चक=समूह) ६. ८९.

✓चक्कम्म P (भ्रम्)

चक्कम्मविअ (भ्रमित) ७. २.

चक्कचट्ठि (चक्रवर्तिन) २. १७.

✓चक्ष

+आ. अक्खहुं (आचक्ष्महे) ८.

४२, ५७.

-आचस्कन्त (आचक्षाण) ८. ४.

चङ्गिम (सक=प्रधानत्व) ४. ३९.

चच्चर (चत्वर) २. ८७.

✓चच्छ P (तक्ष)

चच्छिअ (तष्ट) ७. ३९.

✓चज्ज P (दृश्)

चज्जइ (पश्यति) ७. २५.

चञ्चल (सक) ८. ६२.

✓चइ P (आ-रुह)

चइइ (आरोहति) ७. ४७.

चडिअं (आरुढ) ६. २१. ४८.

चडिऊण (आरुह्य) ६. ४९.

चडेविणु ,, ८. २०.

चडय (चटक) ५. ५३.

१ ✓चडु P (मृद्)

चड्डिय (मृदित) ६. ८६.

२ ✓चडु P (पिष्)

चड्डिअ (पिष्ट) ७. २९.

चडुण (भोजन) ६. ७३.

चणअ (चणक) ५. ७०.

चण्ड (सक) १. ३८.

चण्डार (भाण्डागार) ६. २५.

चतुर

चउरो (चत्वारः) ५. ४८.

चत्तारि ,, ५. ४८; ८. ११.

चत्तारो ,, ५. ४८.

चउहि (चतुर्भिः) ४. ३१.

चऊहि ,, ४. ३१.

चउओ (चतुर्भ्यः) ४. ३२.
 चऊओ " ४ ३२.
 चउसु (चतुर्षु) ४. ३१.
 चऊसु " ४ ३१.
 चदुस्त-वर्ग (चतुर्थवर्ग=निर्वाण)
 ८. २.
 चन्द (चन्द्र) १. ११, २०, ६३;
 २. ३४; ३. ८३; ५. १०६.
 चन्दण (चन्दन) १. ८१; ४. ३८;
 ५. १३; ७. ३६.
 चन्दिम° (चन्द्रिका) २. ३०; ६. ८.
 चण्फल (चाटुफल) ८. २५.
 चमढण (भोजन) ६. ७३.
 चमर (चामर) ६. २९.
 चमू (SK) ६. ८५, ८६.
 चमूव (चमूप) ६. ८३. ९०.
 चम्मअ (चम्पक) ३. ९०. चम्पय
 २. ५६; ५. ४१.
 चम्म (चर्म) १. २४.

✓चर

चरइ (चरति) ८. २३, ५८.
 चरिअ (चरित) ५. ६६.
 +आ. आचरि (आचर) ८. ४९.
 -आचरहु (आचरत) ८. ४७.
 + उद्. उचारही (उदचारित्)
 ६. २८.
 + सम्. संचरन्ति ४. ४३.
 -संचरहु (संचारयत) ८. १८.
 चरण (SK) २. ८३; ३. २२;
 ४. २८; ७. ८७.
 चरिसु (चरितवान्) ७. ३३.

चरित्त (चरित्र) २. २२.

✓चल्

चलइ (चलति) ७. ६४.
 चलिअ (चलित) १. ८९.
 चल (SK) १. ९; ३. २३; ८. ७२.
 चलण (चरण) ३. ६९.
 चलन " ८. १२.
 चलिअ-मेत्त (चलितमात्र) १. ५४.

✓चव P. (कथ्)

चवसु (कथय) ६. २.
 चविज्जइ (कथ्यते) ८. २७.
 चवलत्त (चपलत्व) ७. १५.
 चविडा (चपेटा) २. ३६.
 चविला " २. १, ३६.
 चवेल् " २. १.
 चाउँण्ड (चामुण्डा) २. २५.
 चाडुअ (चाटुक) ५. ९५.
 चामर (SK) १. ७८.
 चारु (SK) ५. ५७.
 चालुक्क (चौलुक्य) ६. ८४.

✓चि

चिणिज्जइ (चीयते) ७. ७२. ७५.
 चिम्मइ " ७. ७४.
 चिव्वइ " ७. ७५.
 चिव्वए " ७. ७१.
 चिणिअ (चित) ७. ७९.
 +उद्. उच्चिणेइ (उच्चिनोति) ७.
 ७०.
 -उच्चेइ " ७. ७०.
 -उच्चिण (उच्चिनु) ३. ७१.
 -उच्चिणसु " ३. ७०.
 -उच्चिणसु " ३. ६१.

-उच्चिणह (उच्चिनुत) ५. ८१.
 -उच्चिणिअ (उच्चित) ३. ५५.
 -उच्चिणिअ (उच्चित्य) ४. ३७.
 +नि. निचिअ (निचित) १. २.
 +समुद्. समुच्चिणसु (समुच्चिनु)
 ३. ६४.

चिअ(एव) १. ७७; ३. ८६, ८७;
 ५. ५७, ६९. चिय ७. ६७.
 चिअ ३. ३; ४. ६, १७, ७८;
 ६. ९८; ७. ६, ३४.

चिउअ (चिबुक) २. २७.

चिक्किण (चिक्कण) १. ६५.

√चिञ्च P (मण्ड)

चिञ्चिअ (मण्डित) ६. ७६.

√चिञ्चअ^० (मण्ड)

चिञ्चल्लिअ (मण्डित) ६. ७६.

चिञ्चणिअ^० (चिञ्चा) ५. १४.

चिञ्चिल्ल P. (मण्ड)

चिञ्चिल्लिय (मण्डित) ६. ७७.

√चिट्ठ P. (स्था)

चिट्ठसु (तिष्ठ) ४. १०.

चिट्ठन्त (तिष्ठन्त) ६. ११.

चिण्ह (चिह) ३. १६.

चित्त (SK) ४. ६९; ५. १०३;

७. ५; ८. २१, ५८, ७९.

√चिन्त

चिन्तवद् (चिन्तयति) ८. ३०.

चिन्तेमि (चिन्तयामि) ८. ३४.

चिन्त (चिन्तय) ७. १००.

चिन्तसु " ८. ३१.

चिन्तन्त (चिन्तयत्) ५. ८९.

चिन्तन्ती (चिन्तयन्ती) ५. ९७.

चिन्ता (SK). १. ५६; २. ८१;

७. १.

चिन्तेतव्व (चिन्तयितव्य) ८. ६.

चिन्ध (चिह) ५. ६६.

चिबुअ (चिबुक) २. ९.

चिय S. चिअ.

चिरं (SK) ४. ३४.

चिरस्स (चिरस्य) ५. ६०.

चिराउ (चिरात्) ६. ३.

चिलाअ (किरात्) २. २९.

√चिष्ट P. (स्था)

चिष्टदि (तिष्ठति) ८. ४.

चिहुर (चिकुर) २. ३०.

चीरी (SK) ४. ७, ८.

चुक्क P. (भ्रंश)

चुक्कसि (भ्रंशयसि) ७. २०.

चुड (चण्ड) १. ३८.

चुन्न (चूर्ण) ३. १६.

√चुम्ब

चुम्बिअ (चुम्बित्वा) ३. ७४.

चुम्बणअ (चुम्बन) ३. ८.

चुलुक्क (चौलुक्य) १. २२.

चुलुग ,, २. ९१.

चुलुचुल P. (स्पन्द)

चुलुचुलमाण (स्पन्दमान) ६. ८७.

चूअ (चूत्) ३. २, ५, ५०. चुय

३. ८.

चेअ (अवधारणे) ४. ५, १७.

चेइअ (चैत्य) ३. ५३.

चेदि (SK) ४. ६२.

चेसटा (चेष्टा) ८. ७.

चोगुणअ (चतुर्गुण) २. १५.

चोत्थ (चतुर्थ) २. १५.

चोत्थी (चतुर्थी) २. ३१.

चोदह (चतुर्दश) २. १५.

✓चोपण्ड P. (भक्ष)

चोपण्डमाण (भक्षयत्) ७. ३६.

चोर (SK) ८. १६.

चोरिअ (चौर्य) ३. ५३.

चोव्वार (चतुर्वार) २. १६.

च्च (अवधारणे) ४. ६.

चिअ ८. चिअ.

✓च्यु

चविअ (च्युत) २. २६.

छ

छइल्ल (विदग्ध) १. १२; ६. ३४.

छउम (छन्न) ३. ५७.

छच्चरण (षट्चरण) ३. ३२.

✓छज्ज P. (राज्)

छज्जिअ (राजित) ६. ६३.

छट्ठी (षष्ठी) २. ७१.

छड्डवण (मोचन) १. ७७.

१ छण (क्षण=कालविशेष) ४. ६३.

२ छण (क्षण=उत्सव) ४. ३०, ४१, ६०, ७०, ७७, ७८; ५. ७६.

छण्ठण (उक्षण) ४. ५८.

छत्त (छत्र) १. ११; २. ६१; ५. ७; ६. ८४; ७. ९७.

छत्तवण (सप्तपर्ण) १. ३६; ५. ५०.

छत्तिवण ,, १. ३६, २. ७१.

छमरुह (क्षमारुह) ३. ४७.

छमा (क्षमा) २. ८९.

छमि° (शमी) २. ७१.

✓छर्द

छर्दिअ (छर्दित) ३. ९.

छवि (SK) २. ८५, ८७.

✓छादय्

छाइअ (छादित) ६. १५.

छाया (SK) २. ६१; ४. ५०.

छालङ्क (छाणाङ्क=अभि) २. ३३.

छाव (शाव) २. ७१.

छाहि° (छाया) ४. ५०.

छाही ,, २. ६१; ६. ५.

छिक्क (क्षुत) २. २८.

✓छिद्

छेच्छं (छेत्स्यामि) ५. ९५.

छिन्दिअ (छिन्न) ६. ८४.

छिन्दिउं (छिनुम्) ७. ५५.

✓छिप्प P. (स्पृश)

छिप्पन्तं (स्पृश्यमान) ७. ९१.

छिरा (शिरा) २. ७२.

✓छिव P. (स्पृश)

छिवह (स्पृशति) ७. २६.

छिवह (स्पृशत) ८. ४७.

छिविज्जमाणा (स्पृश्यमाना) ७. ९१.

✓छिह P. (स्पृश)

छिहिआ (स्पृष्टा) ७. २७.

छिह° (स्पृष्टा) ३. २.

छिहा ,, ३. ११.

छीअ (क्षुत) १. ६९.

✓छुप्

छिक्क (छुप्त) ३. ७०.

छुत्त ,, ३. ७०.

छुर (क्षुर) ८. ४५.

छुरिया (छुरिका) १. ३९.

✓छुह (क्षिप्)

छुह (क्षिप) ६. ९६.

छुह^० (सुधा=अमृत) ६. १९.

छुह^० (सुधा=मक्कोल) २. ७०.

छुहा (क्षुधा) १. ९.

छुह S. क्षिप्.

१ छेत्त (क्षेत्र=भूमि) ६. ६०.

२ छेत्त (क्षेत्र=शरीर) २. ८९.

✓छोल्ल P. (तक्ष)

छोल्लहु (तक्षणुत) ८. ४५.

ज

ज (यत्)

जो (यः) १. २९, ३१, ३३, ३९,

४२, ४४; २. ७५; ३.

५०; ४. ७; ७. ६,

११, १९, २६, ३७,

४३, ५५, ६२, ६६,

६७, ७०; ८. २३, २६,

४४, ५७, ५८, ६५, ६६.

जु ,, ८. ६४, ६५.

जे (ये) २. ५६, ६०; ७. १०,

२४, ५०, ५४; ८. ७३.

जि ,, ८. ६८.

जा (या) ४. ६, ४९, ७३; ७.

८३.

जाओ (याः) ४. ४८.

जीओ ,, ४. ४८.

जं (यत्) १. २३; ४. १६, २१;

५. ५९, ७७; ७. २५;

८. ३०, ८०.

जु ,, ८. २८.

धुं ,, ८. २७.

जाई (यानि) ५. ६६.

जं (यम्) ७. ४, ९४.

जे (यान्) ७. ५३, ६०.

जं (याम्) ४. ४९.

जिणा (येन) ५. ४.

जेण ,, १. ४७; २. ५८;

५. ३; ७. ३९, ७२, ७७,

८०, ८१, १०२.

जेहि (यैः) ४. ३४; ७. ८२, ८८.

जेहि ,, ७. ५९, ६४, ८९.

जीए (यया) ५. ७६.

जम्हा (यस्मात्) ५. १.

जहां ,, ८. २६.

जाओ ,, ५. १.

जस्स (यस्य) १. ५, ३०, ३२,

३३, ३४, ३५, ३६.

३७, ३८, ४०, ४१,

४३, ४५, ४६; २.

२४, २८; ४. ७४;

७. ३३; ८. १३.

जसु ,, ८. ५०, ५६, ६५,

६९, ७१.

जास ,, ४. ७४.

जासु ,, ८. २७, ४३, ७४.

जाण (येषाम्) १. २४; ७. ५२,

५६, ५८.

जाहं ,, ८. ५.

जिस्सा (यस्याः) ४. ७४.

जीए ,, ४. ७५.

जीसे ,, ४. ७५.

जहे ,, ८. २७.

जाण (यासाम्) ४. ४८, ५७.

जम्मि (यस्मिन्) ५. ६०.

जस्सि ,, १. ३, ४, ६,

१६, १७, १९,

२०, २५.

जहिं (यस्मिन्) ८. २५, २६.
 जइथा (यस्मिन् काले) ४. ७८.
 जाला ,, ४. ७७.
 जाहे ,, ४. ७७.
 जेसु (येषु) ७. ६१.
 जीए (यस्याम्) ४. ६९.
 जाहिं ,, ४. ६९.

जअ (जय) ८. ७६.

✓जअड P. (त्वर)

जअडावन्ति (त्वरयन्ति) ७. १६.

जआ (जया=स्त्रीविशेष) ५. ८१.

१ जइ (जयिन्) ६. ३८.

२ जइ (यदि) १. ३०, ४५; २. २४,
 ७९; ४. ३३; ५. ३८, ६५,
 ८५, १०१, १०५; ६. १०४,
 १०६; ८. १५, २०, ३६, ६१,
 ६३, ६७, ७५, ७६, ७८, ८२.

जइमा (जइ इमा=यदि इयम्) १. ३०.

जइसअ (यादक्) ८. ५१.

जउँण° (यमुना) २. २५.

जउँणा ,, ६. ८९.

जओ (यतः) ४. ३६.

जंपण (जल्पन) १. १२.

जक्ख (यक्ष) ४. ४५.

जग (जगत) २. २३. ५४; ३. ११;
 ४. ५६; ६. २०; ७. ४, ५४,
 ६९. जय ७. ८७, ९६.

✓जग्ग P (जागृ)

जगिअ (जागारित) ६. ५०.

जङ्गल-वइ (जङ्गलपति) ६. ९४.

जढर (जठर) २. ३७.

जण (जन) १. २, ९, १०, १३,
 १४, १८, २०, २७; २. ४१,
 ४३, ४७, ७७, ८६; ३. ४८,
 ५९; ४. ७, ३०, ४९, ६८;
 ५. ७१, १०१; ६. ९, १५,
 २३, ३३, ३७, १०६, १०७; ७.
 २५, ६६; ८. २०, ३७, ५९.

जणइ (जनिका) ३. ६५.

जणण (जनन) ६. ३०.

जणणी (जननी) २. ६९; ४. ४.

जणय (जनक) ३. ३.

जणि (इवार्थे) ८. ८१.

जणु ,, ८. ८१.

जणहवि° (जाहवी) ३. ३१; ८.
 ८०.

जत्तु (यत्र) ८. ५२.

जत्थ (यत्र) १. ७, ८, १०, ११,
 १२, १३, १४, १५, १८, २१,
 २२, २४, २६, २७, ४४.

जडु (यदु) ४. ६२.

✓जन्

जणिअ (जनित) ४. ५७.

जणिय ,, ३. ४८.

जन (स्र) ८. ९.

जन्त-हर (यन्त्रगृहम्) ४. ७७.

जम (यम) ४. २.

जमुण (यमुना) ८. ८०.

✓जम्प P. (कथ्)

जम्पन्ति (कथयन्ति) ५. ४५, ९२.

जम्पसु (कथय) ६. १.

जम्पहु (कथयत) ८. ३६.

जम्पिऊण (कथयित्वा) ३. ७७.

जम्बु° (जम्बू) ५. २, ८, ३६.

जम्बू-मुणि (जम्बूमुनि) ७. ४०.

√जम्भा P. (जृम्भ्)

जम्भायन्त (जृम्भमाण) ६. १०७.

१ √जम्म (जन्)

जम्मन्त (जायमान) ६. ९२.

२ जम्म (जन्मन्) १. २२; २. ५६;

८. २९, ३४, ६६.

जम्मण ,, ८. ५०.

जम्मओ (जन्मतः) ७. ३८.

१ जय S. जग.

२ जय (SK) ३. २, ११, २३; ४.

३९; ५. ७६; ६. ५८, ५९, ८८.

१ जर (ज्वर) २. ८५.

२ जर (जरत्) ३. ६६.

जर° (जरा) ७. ४२. ८. २४.

जरई (जरती) १. ८७.

जरढ (जरठ) १. ६३.

जल (SK) २. ३, २५, ४१, ५४,

८६, ८९; ३. ३१, ६१; ४. २६,

२८, २९, ३२, ३३, ३४, ३५,

३६, ३८, ३९, ४१, ४२, ४३,

४४, ४८, ५०, ५१, ५२, ६२,

६४, ६६, ६७, ६८, ७०, ७४,

७७, ७८; ५. २९, ३१, ३२,

६४; ६. ९, ११, १७, ४९,

६७; ७. ५, ६५; ८. ८०.

जल-केलि (SK.) ४. ४१.

जल-जन्त (जलयन्त्र) ४. ७६.

जलण (ज्वलन) २. १९.

जलयर (जलचर) २. २४.

जलवायस (SK.) ५. ३२.

जलहि (जलधि) ६. ८१; ७. ८६.

१ √जव (यापय्)

जविअ (यापित) ६. २८.

२ जव (SK) ४. २६.

३ जव (यव) ५. ३९, ७५.

जव° (जपा) ३. ५३.

जवण (जवन) ६. ७४.

जवा (जपा) ३. ७०; ४. ६.

जवुण (यमुना) ८. १५.

जस (यशस्) १. २२, ३१, ३७,

४१, ५०; २. ८०; ६. ६०, ६७,

७१, ७९, ८१, ८५, ९४, ९५;

७. ३८, ७३.

जह (यथा) १. ४६, ६२; २. ३५,

५४; ५. ८६; ६. ९७.

जहण (जघन) २. ३१; ३. ६२, ७८.

जहा (यथा) १. ९, २९; ६. ४१;

७. ४८.

जहिडिल (युधिष्ठिर) १. ६४.

जहुडिल ,, १. ६३.

१ √ जा P. (जन्)

जाअ (जात) ३. ५, ४४,

८०; ४. ७८.

जाय ,, १. ३४; २. ३; ३.

४६, ४८; ४. ३६, ३८.

जायन्त (जायमान) ६. ९२.

२ जा (यावत्) २. ७८; ७. ७१.

१ जाइ (जाति=पुष्पाविशेष) १. २३.

२ जाइ (जाति=जात) ७. २६.

जाउं (यावत्) ८. ५३.

जागर (SK) ६. ५०.

√जाण P. (ज्ञा)

जाणइ (जानाति) ८. २३.

जाणन्ति (जानन्ति) २. ५.
 जाणमि (जानामि) ५. ७९.
 जाणामि ,, ५. ७९.
 जाणि (जानीहि) ८. २८.
 जाणु ,, ८. ३०.
 जाणावइ (ज्ञापयति) ५. ७४.
 जाणन्त (जानत्) ६. ६.
 जाणेवउं (ज्ञातुम्) ८. ६१.
 जाणिवि (ज्ञात्वा) ८. ७२.
 +परि. परिजाणियइ (परिज्ञायते)
 ८. ५०.

जाणि (ज्ञानिच्) ३. ३७.
 जाणेव्व (ज्ञातव्य) ८. २३.
 जाति (SK) ८. ९.
 जामाउणो (जामाता) ४. ५५.
 जाल (SK) ८. ७७.
 जाव (यावत्) १. २५; २. ७८.
 जावँ ,, ८. ५३.
 जावँहि ,, ८. ५४.
 जाहर (याहि रे) ८. ६९.

१ √जि

जयइ (जयति) २. २९; ५. ८५;
 ७. ३८, ३९, ४०,
 ४१.

जिणइ ,, ८. ५३.
 जयउ (जयतु) ७. ८३.
 जिणउ ,, ७. ६९.
 जयसु (जय) १. ६१.
 जिव्वइ (जीयते) ७. ७२, ७५.
 जिणिज्जए ,, ७. ७२, ७५.
 जिअ (जित) २. ३०.
 जित ८. ७.

जोऊण (जित्वा) ७. ६६.

+वि. विजिय (विजित) ३. २२.

२ जि (एव) ८. ४७, ४८, ५८, ६६.
 जिण (जिन) २. ४२, ४४, ५३,
 ६२, ६४, ६५, ७०, ७२, ७७;
 ५. ६२; ७. ४२, ४३, ४४,
 ४५, ४६, ४७; ८. ४२, ५०,
 ६१, ७४, ८१.

जिण-नाथ (जिननाथ) ७. ९५.

जिण-वइ (जिनपति) ७. ९४.

जित्तिअमत्त (यावन्मात्र) ३. ८०.

जित्तुलु (यावत्) ८. ७५.

जित्थु (यत्र) ८. १५.

जिध (यथा) ८. ४९.

जिब्भा (जिह्वा) ३. २१.

√जिम P. (भुज्)

जिमइ (भुङ्क्ते) ६. ७३.

जिय (जीव) ८. ७५.

जिवँ (यथा) ८. १४, २१, ३२, ४४,
 ४८, ४९.

जिह ,, ८. ४९.

जीआ (ज्या) ३. ५९.

जीमूत (SK.) ८. १३.

√जीव्

जिअइ (जीवति) ८. ७५.

जीवइ ,, ४. २.

जिआमो (जीवामः) ५. २.

जीअ (जीवित) २. ७९.

जीविअ ,, २. ५६, ७९; ३.
 ३८.

जीविद ,, ८. ४६.

+उद्. उज्जीविअ (उज्जीवित) ३.

१२.

जीव (SM) २. ८३; ७. ३८; ८.
९, ३३, ६४, ७०, ७५.

जीवाउ (जीवातु) २. ८३; ३. १६.

जीवियडउ (जीवितक) ८. ७२.

✓जीह P. (लस्ज्)

जीहाविअ (लज्जित) ६. ६५.

जीहा (जिह्वा) ३. २१.

जुअ (युवत्) ४. ६६, ७०, ७१.

जुव ३. २, ३८, ४८, ६६; ५.
७८.

जुअइ (युवति) ४. ७०, ७१, ७३,

७५. जुवइ १. २, ७८; ३.

५३, ६०; ४. ७४; ७. ६,

१२, २२.

जुआण (युवत्) ३. १८; ४. ७३;

६. ३८, जुवाणय ३. ५२.

जुग (युग) २. १५.

✓जुगुप्स

जुगुच्छिअ (जुगुप्सित) ६. ४.

जुग्ग (योग्य) २. ८५; ३. ४४,

४६, ६८; ४. ११.

जुग्गय (युग्म) ३. २२.

✓जुज्ज P. (युज्)

जुज्जसि (युनक्षि) ६. ७२.

जुज्झ (युद्ध) ६. ५३.

✓जुअ P. (युज्)

जुअसि (युनक्षि) ६. ७२.

+प्र. पजुज्जसु (प्रयुद्धस्व) ८. ७९

जुणहा (ज्योत्स्ना) ३. ३१, ५२; ६.

७, ११, २१.

जुत्तं णिमं (युक्तमिदम्) ७. १००.

जुद्ध (युद्ध) ६. ४५.

✓जुप्प P. (युज्)

जुप्पसि (युनक्षि) ६. ७२.

जुम्म (युग्म) ३. २२.

जुव S. जुअ.

जुवइ S. जुअइ.

जुवाणय S. जुआण.

१ ✓जूर P. (खिद्)

जूर (खिद्यस्व) २. ८०.

२ ✓जूर P. (कुध्)

जूराविअ (क्रोधित) ६. ९१.

जूरवण (वञ्चक) ६. ५८.

जूहि° (यूथी) ५. ३४.

जूहिआ (यूथिका) ५. १७.

जूही (यूथी) ५. १०, १६.

✓जृम्म

+वि. विअम्मन्ति (विजृम्मन्ते)

१. ५८.

-विअम्मिअ (विजृम्मित) ६. १०७

✓जू

जिण्ण (जीर्ण) १. ६६.

जुण्ण ,, ५. ४७; ६. १००.

जीरन्त (जीर्यमाण) ७. ८७.

जे (पादपूरणे) ४. २१.

जेण (लक्षणे) ४. ५.

जेत्तिअ (यावत्) ३. ८१.

जेत्तिल ,, ३. ८१.

जेत्तुलु ,, ८. ५५

जेत्थु (यत्र) ८. ५२.

जेद्दह (यावत्) ३. ८१.

✓जेम P. (भुज्)

जेमइ (भुङ्क्ते) ६. ७३.

जेवई (यथा) ८. ४९.
 जेवहु (यावत्) ८. ५४.
 जेहउ (यादृक्) ८. ५१.
 जोअ (योग) ७. ४९; ८. २१.
 जोग ,, ८. १६.
 जोगिअ (योगिक) ८. २४.
 जोगिअ-चरिअ (योगिकचर्या)
 ८. २३.

जोगा (योग्य) २. ३१; ६. १०६;
 ७. ४४.

जोणहा (जोत्सा) १. ४१.

जोणहाल (जोत्सावत्) ३. ८३.

जोव्वण (यौवन) ३. १८.

जोह (योध) २. ६, १३, १८; ६.
 ४७.

✓ज्ञपय्

+वि. विज्ञवेदि (विज्ञपयति) ७.
 ९४.

-विज्ञवेमि (विज्ञपयामि) ४. ५९.

-विण्णविही (व्यजिज्ञपत्) ६. ४०.

-विज्ञत्त (विज्ञत्) ४. ७७; ५. ६.

✓ज्वल्

जलिअ (ज्वलित) ४. ३५.

+प्र.पज्जलिअ (प्रज्वलित) २. ५१.

झ

✓झह् P. (विलप्)

झह्णत्त (विलपत्) ६. १०१.

झह्ण (उपालम्भ) ६. १०६.

झह्वाण (संतापक) ६. ९४.

झच्छर (अडाउज=वायविशेष)

८. १३.

✓झड P. (शड्)

झडन्त (शीयमान) ६. ८९.

झडिल (जटिल) २. ३५.

झण्टण (भ्रमण) ७. ३.

झ त्ति (झटिति) ३. ५०.

✓झम्प P. (भ्रम्)

झम्पिऊण (पिधाय) ३. ७४.

झम्पण (भ्रमण) ७. ४.

✓झर P. (क्षर्)

झरन्त (क्षरत्) ७. १७.

झसचिन्धय (झषचिह्नक=काम)
 ३. १६.

झसिन्ध (झषचिह्न) ३. १६.

✓झा P. (घ्यै)

झामि (ध्यायामि) ७. ६२.

झाअह (ध्यायत्) ७. ६८.

झाह ,, ७. ६८.

झायहु ,, ८. २५.

झाअन्त (ध्यायत्) ७. ७९.

झायन्त ,, ६. ६.

झाउं (ध्यात्वा) ७. ६०

+ अनु. अणुझायन्त (अनुध्या-
 यत्) ८. १२.

झाण (ध्यान) २. ५७; ६. ६; ७.
 ७८; ८. ७९.

झायव्व (ध्यातव्य) ७. ५७, ८८.

✓झिल्ल P. (ज्ञा)

झिल्लइ (ज्ञाति) ८. १५.

✓झुण P. (जुगुप्स)

झुणिअ (जुगुप्सित) ६. ४.

झुणि (ध्वनि) १. ३७; ५. ७५;
 ६. ५६.

✓झूर P. (स्मृ)

झूरन्त (स्मरत्) ६. ४४.

ट

टङ्क (SK) ८. ८१.

टयर(तगर) २. ३९.

टसर (त्रसर) २. ३९.

√टिरिटिल P. (भ्रम्)

टिरिटिलन्त (भ्राम्यत्) ७. २.

√टिविडिक P. (मण्ड्)

टिविडिकइ (मण्डयति) ६. ७६.

टूवर (तूवर) २. ३९.

°ट्ठाण S. ठाण.

ठ

ठग (ठक) ३. ५९.

ठा S. स्था.

ठाण (स्थान) १. ५, ५६; ४. ४३,

७०; ५. १५; ६. ११, ४९;

७. ४७; ८. ३२. °ट्ठाण ८. २५.

ठीण S. स्त्यू.

ड

डण्ड (दण्ड) २. ४४.

डम्भ (दर्भ) २. ४६.

डमरुक (SK) ८. १३.

डम्भिअ (दाम्भिक) २. ४४.

√डर P. (त्रस्)

डरिअ (त्रस्त) ७. ४२; ८. १८.

डल्लिर (पानशील) ६. ८.

डसण (दशन) २. ४५.

डहण (दहन) ७. ४८.

डाह (दाह) २. ४६.

√डी

+उद्. उडुन्ति (उडुयन्ते) १. ६८

-उडुन्ते (उडुयन्ते) ५. ४८.

डोलिर (दोलावत्) २. ४७.

डोहलय (दोहद) २. ४६.

ढ

√ढंस P. (वि-वृत्)

ढंसमाण (विवर्तमान) ६. ८०.

√ढक्क P. (छद्)

ढक्किअ (छादित) ६. १४.

ढक्का (SK.) ८. १३.

√ढण्डल P. (भ्रम्)

ढण्डल्लिअ (भ्रान्त) ७. ४.

√ढण्डोल P. (गवेष)

ढण्डोलिअ (गवेषयित्वा) ७. ३४.

√ढल P. (क्षर्)

ढलन्त (क्षरत्) ८. २४.

√ढव P. (आ-रम्)

+आ. आढविअ (आरब्ध) ६.

१०५; ७. ९०.

ढावु (आग्रह) ८. ३५, ५६.

√ढिक्क P. (गर्ज्)

ढिक्कमाण (गर्जत्) ६. ६२.

ढिल्ली-नाह (ढिल्लीनाथ) ६. ९६.

√ढुण्डुल P. (भ्रम्)

ढुण्डुलन्ति (भ्रमन्ति) ७. २.

ढुण्डुल्लण (गवेषण) ७. ३३.

√ढुम P. (भ्रम्)

ढुमइ (भ्राम्यति) ७. ५.

√ढुस P. (भ्रम्)

ढुसइ (भ्राम्यति) ७. ५.

ढोवण (ढौकन) ५. २७.

ण

ण (न) ५. १०१; ७. ५४.

णइ (अवधारणे) ४. ५.

णं (नन्वर्थे) ७. १०२.

णङ्गलि (लाङ्गलिन्) २. ६४.

णङ्गलि (लाङ्गलिन्) २. ६५.

णच्च (ज्ञत्व) २. ८८.

√णड P. (गुप्)

णडन्ति (गुप्यन्ति) ६. १०२.

णडाल (ललाट) २. ५३, ६६; ३.

६२.

णडालिआ (ललाटिका) ५. ९३.

णलाड (ललाट) ३. ६२.

णलाडं-तव (ललाटंनप) १. ३५.

णघर (केवले) ४. ७.

णघरि (आनन्तर्ये) ४. ७.

णवि (वैपरीत्ये) ४. १.

√णव्व P. (ज्ञा)

णव्वइ (ज्ञायते) ७. ७९.

णाई (नजर्थे) ४. ८; ७. ७६; ८.

४३, ५५.

णाण (ज्ञान) १. २४.

णाह (नाथ) ७. ९५.

णाहलत्तण (लाहलत्व) २. ६५.

णिअ (निज) २. ५१.

णिअय (निजक) ३. ७५.

√णिआर P. (काणेश्चिते कृ)

णिआरिअ (काणेश्चितकृत) ६. ४२.

√णिउडु P. (मस्ज्)

णिउडुमाण (मज्जत) ६. ६४.

१णिच्चल P. (मुच्)

णिच्चलीअ (अमुच्चत्) ६. ५७

२√णिच्चल P. (क्षर्)

णिच्चलावेइ (क्षारयति) ७. १

√णिच्छल P. (छिद्)

णिच्छलिअ (छिन्न) ६. ८४.

णिज्झोडण (छेदन) ६. ८३.

√णिडुह P. (विनाल)

णिडुहइ (विगलति) ७. १८.

√णिम P. (नि-अस्)

णिमिअ (न्यस्त) ७. ४३.

√णिम्मह P. (गम्)

णिम्महिअ (गत) ७. ७.

√णिरिग्घ P. (नि-ली)

णिरिग्घिअ (निलीन) ६. ३६.

√णिरिणज्ज P. (पिष्)

णिरिणज्जिअ (पिष्ट) ७. ३०.

१√णिरिणास P. (गम्)

णिरिणासिअ (गत) ७. १०.

२√णिरिणास P. (नश्)

णिरिणासइ (नश्यति) ७. २२.

३√णिरिणास P. (पिष्)

णिरिणासिअ (पिष्ट) ७. ३०.

√णिलीअ P. (नि-ली)

निलीअन्त (निलीयमान) ६. ३६.

√णिलुक्क P. (नि-ली)

णिलुक्कन्त (निलीयमान) ६. ३६.

√णिल्लस P. (उद्-लस्)

णिल्लसिअ (उल्लसित) ७. ४४

√णिल्लुउच्च P. (मुच्)

णिल्लुउच्चिअ (मुक्त) ६. ५७.

णिल्लूरण (छेदन) ६. ८३.

१√णिवह P. (गम्)

णिवहन्ति (गच्छन्ति) ७. १०.

२√णिवह P. (नश्)

णिवहिअ (नष्ट) ७. २१.

३√णिवह P. (पिष्)

णिवहिअ (पिष्ट) ७. ३०.

√णिव्वड P. (पृथक्स्पष्टे भू)

णिव्वडिअ (पृथग्भूतं स्पष्टभूतं वा)

६. ४१.

१ √गिर्वर P. (दुःखे कथं)
गिर्वराही (दुःखं कथयामास) द. ६.

४.

२ √गिर्वर P. (छिद्)
गिर्वरिअ (छिन्न) द. ८३.

√गिर्ववा P. (विश्रम्)
गिर्ववाअ (विश्रान्त) द. १०७.

गिर्ववेअ (निर्वेद) २. ८८.

गिर्ववोलण (मन्युना ओष्ठमालिन्य-
करण) द. ४३.

गिर्सीहिणी-नाह (निशीथिनीनाथ)
२. ४४.

गिर्सुद्धिर (नम्र) द. १०७.

गिर्ह (निम) ३. ४८.

√गिर्होड P. (नि-वारय्)
गिर्होडन्त (निवारयत्) द. १५.

√गिर् P. (गम्)
गिर्इ (गच्छति) ७. ५.

√गिर्ण P. (गम्)
गिर्णन्ति (गच्छन्ति) ७. ८.

१ √गिर्गव P. (बुभुक्ष्)
गिर्गवीअ (अबुभुक्षत्) द. ५.

२ गिर्गव (आक्षेपक) द. ९९.

√गिर्लुक् P. (गम्)
गिर्लुकान्त (गच्छन्ति) ७. ८.

√गिर्लुच्छ P. (निष्पताच्छोटे कृ)
गिर्लुच्छन्त (निःपतनं आच्छोडनं
वा कुर्वत्) द. ४३.

गिर्सरणिज्ज (रमणीय) ७. १४.

१ √गिर्हर P. (निस्-सृ)
गिर्हरिअ (निःसृत) ४. २७; द.
४९.

२ √गिर्हर P. (आ-कन्द)
गिर्हरिअ (आकन्दित) द. ८९.

१ √गुम् P. (छादय्)
गुमिअ (छादित) द. १३.

२ √गुम् P. (नि-अस्)
गुमिअ (न्यस्त) ७. ४३.

√गुव्व P. (प्र-काशय्)
गुव्वन्त (प्रकाशयत्) द. ३१.

गेगया (अनेकदा) ३. ८६.

गेवत्थण (निरुच्छन्) द. २४.

गेह (स्नेह) ३. ४८.

गेहालु P. (ब्रह्मवती) ३. ८३.

√गोल्ल P. (क्षिप्)
गोल्लेसु (क्षिप) द. ९७.

गह्वण (लपन) २. ४१.

गहाण (ज्ञान) ५. २९, ९०.

गहाविअ (नापित) २. ५२.

त

त (तत्)

स (सः) २. ४, १५, ५०, ६३;
४. १७, २२.

सु ,, ८. २३.

सो ,, १. ७३, ८७, ८८,
९०; २. १, २, ९,

१०, ११, २०, २२,

२४, २६, ३२, ५१,

५३, ६२, ७५; ३.

१९, ५०; ४. ११,

१५, २२, ७४; ५.

१७; ६. २७, ४१,

५७, ६०, ६६, ७०,

७६; ७. ४, ६, ३१,

३७, ४३, ७०, ९३;
 ८. १३, १५, २६,
 ४४, ५८, ६४, ६६,
 ६७, ६९.

ते (ते) २. ६०; ४. ६; ६.
 ४८, ६३; ७. १०, ६३;
 ८. ७३.

ति ,, ८. ६८, ७३.

सा(सा) २. १३; ४. ११, ४९;
 ५. १७; ६. ३६, ३९;
 ७. २८, ६०, ८३.

ता (ताः) २. ६८; ४. ४९.

ताओ ,, ४. ४८; ७. २९.

ताउ ,, ७. २३; ८. २३.

तीओ ,, ४. ४८.

तं (तन्) १. ११; २. ७६; ३.
 ८२; ४. १६, २१, ७५;
 ५. १७, ६५, ८७; ७.
 २६, २९; ८. २५, २८,
 ५९.

त्रं ,, ८. २७.

तं (तम्) १. १; २. ३२, ८३;
 ४. ३०; ६. ६८; ७.
 ६२, ६६, ६७; ८. ७१.

ते (तान्) ७. ६०, ६४; ८. ४८.

तं (ताम्) ४. ४९.

णेण (तेन) ५. ५.

तिणा ,, ५. ४.

तेण ,, १. ८२, ८६, २. १६,
 १८, ५८, ६४; ४.
 ११; ५. ३, ६२, ९५;
 ६. ५६, ६७, ९५;

७. ७२, ८१, ९४;
 ८. ५०.

तेणं (तेन) ६. ५५; ७. ६०.

नेन ,, ८. ११.

णेहि (तैः) ५. ४.

तेहि ,, ६. ६५; ७. २४, ६२.

तेहिं ,, ५. ६१; ६. ५३; ७.
 ८८, ८९.

णाए (तया) ५. ५.

नाइ ,, ८. ११.

ताहि (ताभिः) ७. २०.

तम्हा (तस्मात्) ५. १.

तहां ,, ८. २६.

ता ,, ७. २३, १००.

ताओ ,, ५. १.

तो ,, २. ७२; ५. १.

तस्स (तस्य) १. ४८, ७४, ७५;
 २. ३, १४, १९;
 ४. ७, ११, ७३;
 ५. १५; ६. ५०,
 ६१, ८१, ८२, ८३;
 ७. ११, १९, २६,
 ७७.

तसु ,, ८. ५६, ५७.

तासु ,, ८. २७, ४३, ४७,
 ६५, ७४.

ताण (तेषाम्) १. २४; २. ५६;
 ४. १८, ४८, ५७;
 ५. १५, ५९, ६७,
 ७७; ६. ५४, ६४;
 ७. ६१.

ताणं ,, ७. ५०, ५२, ५३,
 ५४, ५५, ५६,

५७, ५८, ५९.	तच्च (तथ्य) २. ९१.
८२; ८. ५.	√तच्छ P. (तक्ष)
तास (तेषाम्) ४. ७१.	तच्छिअ (तष्ट) ७. ३९.
तेसिं ,, ४. ७१; ७. ५५.	तज्जणी (तर्जनी) ६. ९८.
तहे (तस्याः) ८. २७.	तट्टु (त्रस्त) ३. ६८.
तास ,, ४. ७२.	√तड्
ताए ,, ४. ७३.	ताडिअ (ताडित) ६. १८.
तिस्सा ,, ४. ७४.	ताडिय ,, १. ८६.
तीइ ,, २. ७३; ७. २५.	१ √तड P. (तन्)
तीए ,, ४. ७५.	ताडिअ (तत) ६. ९२.
तीसे ,, ४. ७५.	२तड (तट) १. ६५; ६. ८७.
तेसिं (तासाम्) ४. ७१.	तडत्थ (तटस्थ) ४. ४५.
तस्सि (तस्मिन्) १. ७९; २. ३४,	√तडप्फड P. (चपलायु)
५२. ३. १८.	तडप्फडइ (चपलायते) ८. ३०.
तहिं ,, ४. ७८; ८. २६,	√तड्ड P. (तन्)
५८.	तड्डिअ (तत) ६. ९३.
तइआ (तस्मिन् काले) २. ३४, ६८;	√तड्डव P. (तन्)
४. ४०, ७८.	तड्डवीअ (अतनिष्ट) ६. ९२.
ताला ,, ४. ७८.	तणया (तनया) ३. ७३.
ताहे ,, ४. ७७.	तणु (तनु) २. ८४, ८६; ३. ६९,
ताहिं (तस्याम्) ४. ६९.	७७; ४. ७३; ६. ८९; ७. ५५.
तीए ,, ४. ६९.	तणुवी (तन्वी) ३. ५७.
तासुं (तासु) ५. ४९.	तणुवीआ ,, ४. ४३.
तइसउ (तादक्) ८. ५१.	तणेण (तादर्थ्ये) ८. ७१.
तउ (ततः) ८. ३३, ३५.	तण्हा (तृष्णा) ६. २१.
तओ ,, २. ५१; ३. २; ४.	ततो (ततः) ८. ९.
२५, २६; ६. ५५.	तत्त (तत्त्व) ७. २३, ३४; ८. ८३.
तं (वाक्योपन्यासे) ४. १.	तत्ति (तृप्ति) ७. ५३.
तंस (अ्यश्न) ३. ४३.	तत्तु (तत्र) ८. ५२.
तक्काल (तत्काल) २. ६७; ६. ५९.	तत्तो (ततः) १. ८४; ६. ५०, ९२.
तक्खण (तक्षण) २. ९१.	तत्थ (तत्र) १. २८, ४४; २. ४,
√तक्ष	७५, ७७; ३. १९, २१; ४.
ताक्खिऊण (ताक्षित्वा) ७. ४०.	३०; ५. १, २; ६. २७, ३३;
	७. २१.

तदो (ततः) ७. ९२; ८. १.

√तन्

तणिअ (तत) ६. ९३.

तनु (SK) २. ४९.

तन्ति (तन्त्री) ८. २५.

√तप्

तवहिं (तप्यन्ते) ८. २९.

तत्त (तप्त) १. ३५; ३. ५१,
९०.

तविअ ,, ३. ५१.

तपन्त (तप्यमान) ८. १०.

तवन्त ,, १. ६.

+सम्. संतप्तिअ(संतप्त) ६. ९४.

तप (तपस्) ८. १०.

√तपस्य

तवस्सन्ति(तपस्यन्ति) ७. ५१.

√तम्

तम्मोसि (ताम्यसि) ४. १४.

तम्म (ताम्य) ४. २०.

तम (तमस्) १. ४९, ६२, ६६;

२. ४४, ४५; ५. ८८; ६. १५.

√तमाड P. (अम्)

तमाडन्त (अमयत्) ६. २०.

१ तम्ब (स्तम्ब) ३. १४.

२ तम्ब (ताम्र) ३. २०.

तम्बोल (ताम्बूल) १. ७६; ५. ९७.

६. ७४.

तय (तदा) ८. १५.

तया ,, २. १५.

√तर P (शक्)

तरन्त (शक्नुवत्) ६. ५३.

तरणि (SK) १. २१.

28 [कुमारपालचरित]

तरल (SK) ४. ४४; ७. ७४.

तरु (SK) १. ४०; ३. २८, ४४,

४८, ५९, ७१, ७२; ४. २९,

३०, ३२, ३६, ३७; ५. ८, १४,

४०, ४४, ५०, ५१, ५४, ५५;

७. ७८; ८. १९, २०, २१, ५१.

तरुण (SK) ४. ४०, ४५, ७२;

५. ७५.

तरुणी (SK) ३. २०, ४९; ४.

४८, ७२.

√तर्क

तर्किअ (तर्कित) २. १७.

तल (SK) १. ३१; ४. ३७.

√तलअण्ट P (अम्)

तलअण्टइ (अमति) ७. ३.

तलाई (तडागिका) ५. १९.

तय (तपस्) १. ६; २. ५९, ८२;

७. ३५, ५८, ६३, ८३; ८.

२९, ४५, ५४, ५७, ६५, ६९.

तयण (तपन) १. ३५.

तह (तथा) १. २७, ९०; २. ६,

५४; ३. ८५; ४. २४, ३४,

४५, ४८, ६१, ६२, ६३,

६७; ५. ११, १३, २०, २५,

२८, ३०, ३६, ३९, ४०,

४३, ४४, ५४, ७१, ७७,

८६, ९१; ६. ७३, ९६, ९७,

१०३; ७. ७०; ८. १९, ५२,

७६, ७८.

तहा ,, १. ४६; ४. ७२; ५.

१६, २६, २९, ३६, ३९, ४०,
४१, ४४, ७२; ६.४१; ७.६८.
१ ता (तदा) १. ३०; ५.६५, १०१,
१०५; ६. १०४, १०६.
२ ता (तावत्) २. ७८; ७. ७१.
ताउं ,, ८. ५३.
ताडङ्क (SK) ६. ३२.
ताडण (ताडन) २. ८९.
तातिस (तादश) ८. ९.
तारा (SK) १. ६७.
तारिस (तादश) ५. ६७.
तारुण्य (तारुण्य) ७. ७.
तारुन्न ,, ५. ९४.
ताल (SK) २. ७१.
तालिअण्टर (अमयितृ) ६. २०.
१ ताव (ताप) ६. ७.
२ ताव (तावत्) १. २५; २. ७९; ७.
९३; ८. १०.
तावँ ,, ८. ५३.
तावँहि ,, ८. ५४.
ताविच्छ (तापिच्छ) ५. १९.
ताविच्छअ ,, ५. ९.
तास (त्रास) ७. ४२.
°ति ३ °त्ति.
ति (त्रि) २. १५; ५. ४५.
तिअस (त्रिदश) १. ३; २. २६;
८५; ३. १९. तियस १. ६.
तिउरी (त्रिपुरी) ४. ६०; ६. ८५.
तिक्ख (तीक्ष्ण) १. ८८; ७. ३३.
तिक्खण (तीक्ष्णन) ३. ३७.
तिणिण (त्रीणि) ५. ४७.
तित्ति (तृप्ति) ५. ५७.

तित्तिअ (तावत्) ३. ७९.
तित्तिर (तित्तिरि) १. ६०.
तिचुलु (तावत्) ८. ७५.
तित्थ (तीर्थ) १. ६६; २. ४३;
८. ६४.
तित्थिअ (तीर्थिक) ३. २८.
तिथ (तथा) ८. ४९.
तिमिर (SK) १. ५१, ६५; ५.
१०५; ६. १९.
तियस ३ तिअस.
तिरिच्छ (तिर्यक्) ३. ७३.
तिरिच्छी (तिरश्ची) ७. ९.
तिलअ (तिलक=ललाटस्थचिह्न)
१. १२.
तिलङ्ग (SK) ६. ७२.
१ तिलय (तिलक=ललाटस्थचिह्न) १. ८१,
८३; ३. ६२; ५. ९३.
२ तिलय (तिलक=वृक्षविशेष) ३. २७.
३ तिलय (तिलक=पुष्पविशेष) ३. ६२.
तिलेल (तिलतैल) ३. ७९.
तिलोअ (त्रिलोक) ६. ३९; ७. ८५.
तिवण्ण (त्रिपर्ण=पलाशवृक्ष) ५. ४७.
तिव्व (तीव्र) १. ९०.
तिह (तथा) ८. ४९.
तिहि (तिथि) १. ८३.
तिहुअण (त्रिभुवन) ६. १८, ८५.
९५. तिहुयण ७. १०१.
√तिर P. (शक्)
तीरन्त (शक्नुवत्) ६. ५३.
तीस (त्रिशत्) १. १५, ६१.
तु (SK) ५. ६९.
तुच्छया (तुच्छता) ७. १५.
तुह (तुडित) १. ४३.

√तुङ

तोङहि (तोङ) ८. ४९.

तोङमो (तोङामः) ५. २७.

तुण्हका (तूष्णीका) ३. ८०.

तुप्प (घृत) ६. ८२.

तुम्हकेर (त्वदीय) २. ५९; ३. ७५.

तुम्हारउं (युष्मदीय) ८. ७४.

तुम्हेच्चया (औष्माकी) ३. ७७.

तुर s त्वर.

तुरङ्ग (SK) ६. ७५.

तुरङ्गम (SK) ६. ६९.

तुरय (वुरग) ६. ४८, ८९, १०२.

तुरुक्क (तुरुष्क) ६. ९६.

√तुल

तुलन्त (तोलयत्) ६. १६.

तुलसिआ (तुलसिका) ५. २५.

तुल (तुल्य) ४. ३१; ७. ३३.

तुवर s त्वर.

√तुष

तुसइ (तुष्यति) ७. ६६.

अतोससी (अतूषयत्) ४. ६६.

तुट्ट (तुष्ट) २. २५; ७. १००,

१०१.

तोसविअ (तोषित) ५. ७५.

तोसिअ ,, ३. ५१, ७८;

५. ७५.

तुसार (तुषार) ४. २९.

तुहिण (तुहिन) १. ५२.

तूण (SK) १. ७७.

तूर s त्वर.

१ तूर (तूर्य) ३. २३; ६. ३०.

२ तूर (दूर) ८. १०, ११.

तूल (SK) ७. ७४.

तूह (तीर्थ) १. ६६; ३. २८.

तृण (SK) ८. १४.

√तृप्

तृप्पिळणं (तर्पयित्वा) १. ८४.

√तृ

तर (अतिक्रमय) ४. ५१.

तीरन्त (तीर्थमाण) ७. ८६.

+अव. उइण्णु (अवतीर्णं कुरु)

८. ८१.

-ओअरिअ (अवतीर्थ) ६. ५३.

+उद्. उत्तारओ (उत्तारयत्)

८. १७.

-उत्तिअ (उत्तीर्णं) ६. ८९.

+प्र. पतरिज्जन्त (प्रतीर्थमाण) ७

८७.

+वि. विइण्ण (वित्तीर्णं) ३. १२;

७. ७७.

तेअ (तेजस्) १. ८, ३२, ६६, ९०;

२. ३३, ४८, ५१, ६४, ८४;

६. २३, ६७; ७. ५८; ८. ५७.

तेअण (तेजन) ६. ६६.

√तेअव P (प्रदीप्)

तेअविअ (प्रदीप्त) ६. १०३.

तेण (लक्षणे) ४. ५.

तेतीस (त्रयस्त्रिंशत्) २. १.

तेत्तहि (तत्र) ८. ७५.

तेत्तिअ (तावत्) ३. ८१.

तेत्तिअमत्त (तावन्मात्र) १. ५४.

तेत्तिअमेत्त ,, १. ५४.

तेत्तिल (तावत्) ३. ८२.

तेत्तुलु ,, ८. ५५.

तेत्थु (तत्र) ८. ५२.
 तेद्दहा (तावती) ३. ८२.
 तेरह (त्रयोदश) २. ११.
 तेलुक्क (त्रैलोक्य) १. ६.
 तेल्लु (तैल) २. ३७; ३. ४५.
 तेवँइ (तथा) ८. ४९.
 तेवड्ड (तावत) ८. ५४.
 तेहउ (तादृक्) ८. ५१.
 तेहि (तादर्थ्ये) ८. ७१.

१ तो (ततः) २. ७२; ८. १७, ६१.
 २ तो (तदा) ८. ६१, ७५, ७६, ७८.
 तोणीर (तूणीर) १. ७६.
 तोणीहविअ (तूणीभूय) १. ७७.
 तोरण (स्त) १. २१.
 °त्तअ (त्रय) ८. ६०.
 °त्ति (इति) १. ३०; २. १०, १३.
 १९, ८८; ३. ८१, ८५; ४.
 ९, ४७; ७. ८५, १०१; ८. ५.
 °ति १. ३०; २. ८८; ३. ८४;
 ४. १, १९; ७. ९४, १००; ८.
 ६०, ६८, ७३.

°त्थम्म s थम्म.
 °त्थाल (स्थाल) ६. ३२.
 °त्थिर s थिर.
 °त्थी s थी.

√त्थुन्द P (आ-कम्)
 थुन्दिअ (आक्रान्त) ७. १.

√त्थञ्ज

चयसु (त्यज) ४. ५४.
 चण्डु ,, ८. ७२.
 चइअ (त्यक्त) ३. ४९.
 चत्त ,, १. ३६; २. ४६.

चएवं (त्यक्तम्) ८. ७८.
 चइअ (त्यक्त्वा) २. ७७.
 चइउं ,, २. ५०.
 चत्तूण ,, १. ६८.

√त्रै

तायध (त्रायस्व) ७. ९६.
 तायह ,, ७. ९६.

√त्वर

तुवरइ (त्वरते) ७. १५.
 तुवरण ,, ५. ७१.
 तूरन्ति (त्वरन्ते) ७. १६.
 तुवरसि (त्वरसे) ५. ७१.
 तुवराम (त्वरामहे) ५. ७०.
 तुवरामो ,, ५. ७०.
 तुरिअ (त्वरित) ७. १६; ८. ७८.

थ

√थक्क P (स्था)

थक्क (स्थित) ६. १.
 थक्का ,, ८. ५२.

थण (स्तन) १. ७; ३. ७८.
 थम्म (स्तम्म) ४. २७, ३२; ६.
 ३७. °त्थम्म २. ६८; ५. १०२.

थम्मय (स्तम्मक) २. ८६.
 थल (स्थल) ५. ६४; ७. ७०.
 थल-नलिणी (स्थलनलिनी) ५. ४३.
 थली (स्थली) ७. ५.

थव (स्तव) ३. १५; ७. ८३.
 थाणु (स्थाणु) २. ८६.
 थाम (स्थामन्=पराक्रम) २. ५१;
 ७. ९५.

१ √थिप्प P (वि-गल्)

थिप्पइ (विगलति) ७. १८.

२ √थिप्प P (तृप्)

थिप्पिऊण (तृप्वा) ६. ९३.

थिर (स्थिर) १. ४०; ७. ४२; ८.

३८. °थिर ३. ८५.

थी (स्त्री) ७. २३. °थी ३. ६५;

४. ६७; ५. ७०.

थीण S स्त्यू.

थुइ (स्तुति) २. ५३, ६२; ७. ८२,

९०, ९१.

थुणिर (स्तोतृ) २. ४८.

थुवअ (स्तावक) १. ५१.

थू (कुत्सायाम्) ४. १३.

थूण (स्तेन) २. २.

थूणा (स्थूणा) १. ७७.

थूलभइ (थूलभद्र) ७. ३१, ३२.

थेण (स्तेन) २. २.

थेरिअ (स्थैर्य) ३. ५३.

थोणा (स्थूणा) १. ७७.

थोर (स्थूल) १. ७६; २. ६४.

थोवअ (स्तोक) ८. २७.

द

दइअ (दयित) ३. ८३, ८४; ४.

१६, १९; ५. ९९; ६. १८,

१०१.

दइआ (दयिता) ३. ७७; ४. १८,

४५; ५. ४.

दइच्च (दैत्य) २. ४.

दइव (दैव) २. ५.

दइवय (दैवत) २. ४.

दइव्व (दैव) २. ५.

√दंश

डक (दष्ट) २. ८३.

डट्ट ,, २. ४५.

दट्ट ,, २. ४५, ८३.

डसन्त (दशत्) २. ४७.

+सम्. संदष्ट (संदष्ट) ३. ८.

√दंस P (दर्शय)

दंसइ (दर्शयति) १. ५७.

दंसइ ,, ५. ४८.

दंसिअ (दर्शित) ३. ४९; ४. २३.

६. २२.

दंसण (दर्शन) १. ७; ५. १४; ७. ५३.

दक्ख (दक्ष) २. १७.

दक्ख° (द्राक्षा) ४. २१.

दक्खण (दर्शन) ७. २४.

√दक्खव P (दर्शय)

दक्खविअ (दर्शित) ६. २२.

दक्खिण (दाक्षिण) ३. २८.

दक्खिण (दाक्षिण्य) १. ३३.

दट्टव्व (दष्टव्य) ७. ५३.

दढ (दढ) २. ३८; ५. ५६; ८.

१०.

दढयर (दृढतर) ३. ६०.

दणु (दनुज) २. ७३.

दणुअ ,, २. ७३.

दण्ड (SK) १. १९, ४७; ३. ५७.

दण्डि (दण्डिन) १. ७३.

ददुर (ददुर) ५. २३.

दन्त (SK) ६. २८.

दन्तअ (दन्त) २. २६.

दन्द (द्वंद्व) ४. ४८.

दप्प (दर्प) १. ३८.

दप्पण (दर्पण) १. ७८.

दम्भ (दर्भ) २. ४७.

दम (SK) ८. ७०, ७५.

दम्भ (SK) २. ४४.

दय (दया) ८. ३३, ६४, ७०.

दया (SK) ७. ३८.

१ दर (SK=भय) २. ४५.

२ दर (SK=ईषत्) २. ४७; ४. २०;

७. ४१.

√दरवल P (उप-भुज्)

दरवलिआ (उपभुक्ता) ४. १६.

√दल्

दलइ (दलति) ५. १७; ८. ५७

दलउ (दलतु) ७. १९.

दलिअ (दलित) २. १६.

दलिऊण (दलयित्वा) १. ५७.

१ दल (SK=पत्र) १. ५७; २. ४०.

३. २०, ३१; ५. ६,

१९, ३५.

२ दल (सैन्य) ६. ४३, ५६, ५९, ८५.

दलण (दलन) २. ८; ३. १४.

दस (दश) ३. २७.

दसण (दशन) २. ४५.

दसण्ण (दशार्ण) ६. ८४.

दसण्ण-वइ (दशार्णपति) ६. ८०.

दस-विह (दशविध) २. ६९.

दसार-वइ (दशार्हपति) ३. ३८.

√दह्

डज्झइ (दह्यते) ७. ८२; ८. २१.

डहिज्झइ ,, ७. ८२.

डह् (दग्ध) २. ४५.

दह् ,, २. ४५; ३. १२.

२. √ दह P (श्रद्-धा)

+श्रद्. सहहिउं (श्रद्धाय) ६. ७.

दह-विह (दशविध) २. ६९.

दहि (दधि) ४. ३३, ३८, ४०; ६.

८२.

√दा

देइ (ददाति) १. १४, २७; ४.

७१; ६. ७७; ७. ६७; ८. ६९.

देन्त (ददाति) १. ६५.

दाही (दास्यति) ३. ६३.

दाहं (दास्यामि) ५. ९३.

दाहिमि ,, ५. ९३.

देउ (ददातु) ७. ८४.

दिन्तु (ददतु) ७. ६३.

देसु (देहि) ४. ५९; ५. ९७.

देहि ,, ५. ९७.

देह (दत्त) ५. २१.

देमि (ददामि) ७. १००.

अदासि (अदात्) १. ८७.

दिज्जउ (दीयताम्) ८. २२.

दत्त १. ३४.

दिण्ण (दत्त) १. ३४; ३. १३;

६. ९४.

दिन्न ,, १. ४४, ४९, ७३;

२. ३९; ६. २६, ५५, ७३.

दिन्त (ददत्) १. ९; २. ५०.

दाउं (दत्त्वा) ३. ५१; ६. ४४.

दाघ (दाह) २. ७०.

दाडिमि° (दाडिमी) ५. ८, २७.

दाढ° (दंष्ट्रा) ३. ७१.

- दाण (दान) १. ४५, ८४; २. ७२;
५. ३०.
दाणि (इदानीम्) ७. १००.
दाम (SK=माला) १. २२; २. १;
३. ५१, ५३, ५६; ५. ४२.
दामवन्त (दामवत्) २. ३३.
दार (द्वार) ३. ३५; ४. ३१.
१ √दाव P (दर्शय्)
दाविअ (दर्शित) ६. २२.
२ √दाव (तावत्) ७. ९३.
दावग्गि (दावाग्नि) ८. २१.
दास (SK) ३. ८८; ४. १३, १७.
दासत्त (दासत्व) ६. १०५.
दाह (SK) २. ४६, ७०; ६. ७.
दाहिण (दक्षिण) १. ३३; ३. २८;
४. २६.
दाहिणी (दक्षिणा) ६. ७१, ७२.
दिअ (द्विज) १. ६१, ६६, ८०;
३. ३५. दिय १. ८४.
दिअर (देवर) २. २.
दिक्करि (दिक्करिन्) ६. १००.
दिक्खा (दीक्षा) १. ५०.
दिग्घ (दीर्घ) ३. ४२.
दिज (द्विज) १. ८२.
दिट्ठि (दृष्टि) २. ८७; ४. ५९; ६.
२७; ८. २६.
दिट्ठिआ (दिष्ट्या) ३. ४९, ६३.
दिण (दिन) ६. ७, २१.
दिप्पिर (दीप्ति) २. ४९.
दिय S दिअ.
दिवस (SK) २. ६९; ६. ७३.
दिवह (दिवस) २. ६९.
दिवा-मुह (दिवामुख) १. ४८.

दिवेदिवे (दिवादिवा) ८. ६४.

√दिग्

- दिसउ (दिशतु) ७. ८५.
+आ. आदिसह (आदिशत) ५.
४४.
-आइसामो (आदिशामः) ५. ३६.
-आदिसाम ,, ५. ६९.
-आदिसिमो ,, ५. ३५.
-आदिट्ठ (आदिष्ट) १. ८६.
+उप. उवदिसामो (उपदिशामः)
५. ६९.
+सम्. संदिसामु (संदिशामः)
५. ६९.
-संदिसिअ (संदिष्ट) ७. २३.
दिस° (दिक्) १. २२, ४१, ५०,
६७.
दिसा ,, १. ९; ५. ३; ६.
१३, ७१, ७३.
दिस्टि (दृष्टि) ८. ४.
दिहि (धृति) ४. ७१; ५. १०३;
६. ९३.
दिहिमई (धृतिमती) ३. ६५.
दीण (दीन) ५. ८९.

√दीप्

- +उद्. उदीविअ (उदीपित) ५.
५६.
+प्र. पलीविअ (प्रदीप्त) ६. १०३.
दीव (दीप) ६. १४.
दीवअ (दीपक) १. ५९; २. ९१.
१ दीह (दिवस) ८. ६५.
२ दीह (दीर्घ) १. १०; ३. ४२, ९०.
दीहर (दीर्घ) २. ५३, ३; २५, ९०.

दीहिआ (दीर्घिका) ६. ५३.
 दुअल्ल (दुकूल) १. ७३.
 दुइअ (द्वितीय) ३. ४.
 दुइज्ज ,, २. ६०; ६. १०२.
 दुउणिअ (द्विगुणित) २. ४९.
 दुऊल (दुकूल) १. ७३.
 दुऊड (दुष्कृत) ७. ५९.
 दुऊय ,, ८. ६३.
 दुऊख (दुःख) ३. २८, ३२.

√दुगुळ P (जुगुप्स)

दुगुळन्ती (जुगुप्समाना) ६. ४.

दुगुणिअ (द्विगुणित) ५. ४५.
 दुगुल (दुकूल) १. ७३.
 दुगूल ,, २. ६१.
 दुग्गा (दुर्गा) ६. ९८.
 दुग्गा-एवी (दुर्गादेवी) २. ७६.
 दुग्गावी ,, २. ७६.
 दुच्चज्ज (दुस्त्यज) २. ८७.
 दुजीह (द्विजिह्व) १. ६१.
 दुज्जअ (दुर्जय) २. २२.
 दुज्जण (दुर्जन) २. ८.
 दुट्ट (दुष्ट) ६. २८.
 दुद्ध (दुग्ध) ६. ८१.
 दुद्धर (दुर्धर) ८. ५४.

√दुम P (धवल्य)

दुमन्त (धवल्यत्) ६. १६.

दूमिअ (धवलित) ६. १५.

२. दुम (द्रुम) २. २८; ५. ८.
 दुरालोअ (दुरालोक) १. ८.
 दुरिक्खअ (दुरीक्ष) ३. ९०.

√दुल

दोलिन्ति (दोलयन्ति) ८. १३.

दुलह (दुर्लभ) २. ६६.
 दुलह ,, २. ७३.
 दुल्लहअ ,, ८. ५९.
 दुवार (द्वार) ३. ५७.
 दुवालस (द्वादश) २. ६४.
 दुव्वहा (दुर्वहा) २. १२.
 दुव्वा (दूर्वा) ५. २४.
 दुसह (दुःसह) १. ७, ७१; ८. ५७.
 दुस्सह (SK) १. ७.

√दुह

दुहिजए (दुह्यते) ७. ८०.

दुब्भउ (दुह्यताम्) ७. ८०.

दुह (दुःख) २. ८१, ९१; ७. ७९.

दुहअ (दुर्भग) २. ३४.

दुहा (द्विधा) १. ६४.

दुहाइअ (द्विधाकृत) १. ६३.

√दुहाव P (छिद्)

दुहाविअ (छिन्न) ६. ८४.

दुहि (दुःखिन्) ५. ८९.

दुहिअ (दुःखित) ३. २८; ६. ५७.

दुहिआ (दुहिता) ३. ६३. ४. ५०.

दुहिणी (दुःखिनी) ५. ५२.

दूअ (दूत) ६. ३५.

√दूम P (दूह)

दूमिअ (दावित) ६. १५.

दूर (SK) १. ३०; २. ४७; ४.

२३; ५. ६१; ६. १८, ३५,

४२; ८. २१, ३५, ३६, ४१.

दूरग (SK) ५. ५५.

दूरत्थ (दूरस्थ) ६. ४.

दूसह (दुःसह) १. ७१.

दूसासण (दुःशासन) १. ३१.

दूसिआ (दूषिका) ७. २१.

दूसिमिण (दुःस्वप्न) २. ६६.

दूहव (दुर्भग) २. ३४.

√द

+आ- आदिअ (आदृत) १. ९०

-आदरिअ ,, ६. ५२.

√दप्

दरिअ (दृप्त) १. ९०; ३. ४४.

√दङ्

दच्छं (द्रक्ष्यामि) ५. ९४.

दीसइ (दृश्यते) १. २१; ४. ७३.

५. ८६.

दीसन्ति (दृश्यन्ते) ५. ६६.

दीसन्ते ,, ५. ६७.

दरिसेइ (दर्शयति) ५. ७३.

दिट्ठ (दृष्ट) १. १३; २. १०, ३४,

५२, ६०, ६३, ६८; ३. २६,

६६, ९०; ४. १३; ५. ५२;

६. ३, ८०; ७. १०२.

दरिसेअ (दर्शित) ३. ५०; ६.

२२.

दीसन्त (दृश्यमान) २. ८६; ६

४२.

दट्ठुं (द्रष्टुम्) ३. १, १९; ७.

१५, ५३.

दट्ठुं (दृष्ट्वा) १. ७०; ४. १९,

३०; ६. ६२.

दट्ठूण ,, ३. १७; ५. ५०;

७. ५२.

√द्व

दरिअ (भीत) २. ४५.

दारन्ती (दारयन्ती) ३. ३५.

दे (संमुखीकरणे सख्या आमन्त्रणे च)

४. १०, ५९.

देअर. (देवर) २. २.

देउल (देवकुल) २, ७९.

√देक्ख P (दृष्ट्वा)

देक्ख (पश्य) ४. १९.

देर (द्वार) १. ५३.

देव (SK) १. १३, २६, ८०,

८६; २. २२, ३३, ४८, ५६;

४. ५८; ५. ४६, ६४, ७९; ६.

४१; ८. ५५.

देव-उल (देवकुल) २. ७८.

देवय^० (देवता) १. ५०; २. ९१;

६. २५;

देवी (SK) १. ८६; ५. २४, २७;

४५; ७. ८२, ९२, १०२; ८.

८३.

देवेसर (देवेधर) ४. २५.

देव्व (देवं) २. ५.

देस (देश) ४. २४; ६. ६२, ७७.

देहि (देहिन्) ७. ५६.

दोला (SK) ३. १९, २२.

दोलिर (दोलयितृ) ३. २०.

दो-वयण (द्विवचन) १. ६२.

दोवारिअ (दौवारिक) ४. १, ७७;

६. २२.

दोस (दोष) २. ६०; ६. ३९, ८.

७६.

दोसडा (दोष) ८. ७२.

दोहल (दोहद) २. ४९.

दोहलय ,, २. ४६.

दोहाइअ (द्विधाकृत) १. ६४.

✓द्युत्

जोइ (द्योतय) ८. ६१.

जोअहु (द्योतयत) ८. २६.

जोअन्त (द्योतमान) ८. १६.

✓द्रढ्य

दढिअ (द्रढित) २. ६७.

द्रह (हृद) ३. ६१; ६. ८६; ८. ६८.

✓द्रा

+नि. निहायन्त (निद्रात्) ६. १०.

✓दु

+वि. विदाय (विदुत) १. ६८.

द्वि.

दुणि (द्वौ) ५. ४६,

दोणि ,, ८. २६..

दुवे ,, ५. ४६.

दो ,, ५. ४७.

वे ,, ५. ४७.

वेणि ,, ५. ४६.

दोहिं (द्राभ्याम्) ५. ४५, ५७.

वेहिं ,, ५. ४५.

दुण्ह (द्वयोः) ५. ४९.

दुण्हं ,, ५. ४८.

दोण्हं ,, ८. ५.

दुहुं ,, ८. १८.

ध

✓धंसाड P (मुच्)

धंसाडिअ (मुक्त) ६. ५७.

धज (ध्वज) ६. ९९.

धज्ज (धन्य) ८. १३.

धट्टुल्लण (धृष्टुल्ल) ३. ४३.

धण (धन) १. ८५; ७. ४९; ८.

६०.

धणु (धनुस्) २. ४; ७. ४.

धणुह ,, २. ९; ६. १८.

धणुह-धर (धनुर्धर) १. ११,

धणुह-वेअ (धनुर्वेद) १. ८९.

धत्ती (धात्री) ३. ३६.

धनु (धनुस्) १. ३९.

धन्न (धन्य) ४. ५७; ७. ४, ५,

३१, ३३, ४६; ८. ७३.

धम्म (धर्म) १. २०, ६४; २. ३२,

४८, ५०, ५२; ६. ६, ५६,

६६, ६८; ७. २७, २९, ३७,

८२; ८. २८, ३५, ४२, ४९,

५१, ६६.

धरण (धारक) ६. १००.

धरणि (SK) १. ८७; ३. २६.

धरा (SK) १. २८.

धव (SK) ५. ४२.

धवल (SK) २. ६१, ७०.

धवल-गेह (SK) २. ९१.

धवलण (धवलन) ६. १६.

✓धा

+आ. आहिअ (आहित) ३. २३.

+अपि. पिहिअ (पिहित) २. ६१.

+नि. निहिअ (निहित) ३. ८८.

-निहिय ,, ४. ६९.

-निहिता (निहिता) २. १२.

+वि. विहेमि (विदधामि) ७. ६७.

-विहिअ (विहित) ६. १३.

धाई (धात्रि) ३. ३६.

धाड (धातु) २. ४२, ६९;

✓धाड P (निस्-सृ)

धाडिअ (निःसृत) ६. ५०.

धारा (SK) २. ८८; ४. २७.

धाराकयम्ब (धाराकदम्ब) २. ४९.

धारा-हर (धारागृह) ४. २५, ६७.

१धारी (धात्री) ३. ३६.

२धारी (धारा) ४. ३१.

√धाव

धाइ (धावति) ७. ६१.

धावइ ,, ७ ६२.

धावन्ति ७. ६२.

धाविअ (धावित) ३. ३६.

धिइ (धृति) ३. ६५.

धिज्ज (धैर्य) ३. २४.

धिप्पिर (दीप्र) २. ४९.

धी (SK) ७. २२.

१धीर (SK) ७. १७.

२धीर (धैर्य) ३. २३.

धीर-हर (धैर्यहर) २. ५.

धीवर (SK) ४. १२.

√धुअ

+सम्. संधुकिअ (संधुक्षित) ४.
३४.

धुत्त (धूर्त) ४. २०, ५६.

धुत्तिम (धूर्तत्व) ३. ६.

√धुमा P (उद्धमा)

+उद्. उद्धमाअ (उद्धमात) ६. ७.

धुव (धुवनामक अश्वशरीरावर्त) २. ८४

धुवणी (कम्पयित्री) ६. ३९.

√धू

धुव्वइ (धूयते) ७. ७६.

धुणिज्जए ,, ७. ७६.

धुणिअ (धूत) ६. ३९; ७ ६९.

धुव्वन्त (धूयमान) ७. ७४.

धुणिज्जन्त ,, ७ ७४.

धूआ (दुहिता) ३. ६३, ७२; ४. ४.

धूलिकम्ब (धूलिकदम्ब) ४. ५.

धूलिकलम्ब ,, २. ४९.

धूव (धूप) २. ३९, ४५; ५. २८.

धूसर (SK) १. ६०.

√धृ

धरहिं (धरन्ति) ८. ४८, ७३.

धरिमो (धरामः) १. २९.

धरि (धर) ८. ४९.

धरह (धरत) ८. ४६.

धरहु ,, ८. ७६.

धरिअ (धृत) १. २८; २. २२.

धरन्ती (निवेशयन्ती) ८. २४.

√धृप्

धिट्ठ (धृष्ट) १. ८२; ४. ५२.

धेणु (धेनु) ५. ५३.

ध्वै S झा.

ध्रुव (SK) ८. ६२.

न

न (SK) १ ५, १७, २१, २४,

२५, ३२, ३६, ४१, ४४, ४५,

६२; २. ३५, ५७, ५९, ६०,

७३, ७८, ७९; ३. ५०, ५५,

७६, ८१, ८२, ८४, ८५; ४.

११, १६, १७, १९, २३, २४,

३५, ४९, ५१, ६९, ७१, ७३,

७५, ७६; ५. १४, १५, २३,

२४, ५५, ५७, ५९, ६०, ६१,

६५, ६६, ६९, ७१, ७३, ७८,

७९, ८५, ८६, १०५; ६. ५,

७, १०, ११, ५८, ७३, ७४,
९२, ९७, ९९, १०२, १०६;
७. ३, ४, ६, ७, १०, ११,
१२, १३, २३, २५, २७, २९,
३६, ४३, ५६, ६१, ७१, ७५,
७६, ७७, ८०, ८२, ८४, ९९;
८. ७, ९, १०, १३, १७, १९,
२०, २३, २४, २९, ३०, ३५,
३६, ३७, ४०, ४६, ५३, ५४,
५६, ६२, ६५, ६९, ७१, ७४,
७५.

नउ (इवार्थे) ८. ८१.

नं ,, ८. ८०.

नक (नक) ६. ८६, ८९.

नकख (नख) १. ५५; ४. ७०; ५.
९५.

नकख-आउह (नखायुध=सिंह) ३.
४७.

नगर (SK) १. २.

नच्चणी (नर्तनी) २. ६७.

नच्चिर (नर्तनशील) ७. ६०.

नट्ट (नाटय) ५. ९१.

नट्टई (नर्तकी) ३. ६.

नड (नट) ३. ६.

नत्तंचर (नक्तंचर) २. २२.

नत्तिअ (नप्पुक) १. ८७.

नत्ती (नप्पी) ४. ४.

नत्तुअ (नप्पुक) १. ८७.

नन्दण (नन्दन) ३. ४९.

नभ (नभस्) २. ३२.

√नम्

नमि (नम) ८. ५७.

नअ (नत) १. २९; ४. १४.

नमन्त (नमत्) १. ६; ६. २४.

नवन्त ,, ७. ६१.

+उद्. उन्नय (उन्नत) १. ७.

-उन्नामिअ (उन्नमित) ६. २५.

+उप. उवणय (उपनत) ३. २६.

+परि. परिणव्ह (परिणमति) ८,
२७.

+प्र. पणअ (प्रणत) २. ८२.

+समुद्. समुन्नय (समुन्नत) ३.
२४.

√नमस्य

नमंसांमि (नमस्यामि) ७. ६६.

नमंसांमो (नमस्यामः) १. १; ७.
३५;

नमिर (नम्र) १. ७४.

नमो (नमः) ७. २६, ५२; ५३,
५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९,
६१.

नमोक्कार (नमस्कार) १. ४३.

नम्म (नर्म) ४. ३३.

नय (SK) १. १९; ६. ७१.

नयण (नयन) १. २४, ७०; २.

२७; ३. १, ७०; ४. ४९; ५.

४९, ५७, ८७; ६. ३८.

नयर (नगर) १. २३; २. ४३; ४.

२४; ६. ८२.

१ नर (SK) १. ७, ८९; ७. २८; ८.
६६.

२ नर (SK=अर्जुन) १. ४५.

नर-वइ (नरपति) २. ७; ६. २२. २५.

नर-सिङ्घ (नरसिंह) २. ७०.

- नरिन्द (नरेन्द्र) ४. ७७; ६. ३९.
 नर्मद (नर्मदा) ८. ८०.
 नव (SK) १. ३६, ५९; २. ५; ३.
 ३०, ३६, ४४, ५०, ८७, ९०.
 ४. ४; ५. १८, २१, ३६, ४४,
 ५५, ७०, ७२, ७७; ६. १६.
 नवल्लय (नव) ३. ८७.
 नवुल्लडअ ,, ८. ७३.
 √नश्
 नस्सए (नश्यति) ५. ६१.
 नसिअ (नष्ट) ७. २१.
 नासिअ (नाशित) ६. २१.
 नत्थून (नष्ट्वा) ८. ८.
 नद्धून ,, ८. ८.
 + प्र. पणंसिही (प्रनङ्क्ष्यति) ८;
 ३५.
 -पणट्ठ (प्रनष्ट) २. ५५.
 +वि. विणसइ (विनश्यति) ८. २१.
 १ नह (नख) १. ५५; २. २७, ३०;
 ३. ४७.
 २ नह (नभस्) १. २२, ५१, ६७;
 २. ३६; ५. ११, ४८; ६.
 १९; ८. ६०.
 नह-यल (नभस्तल) ५. ४७.
 नाअ (नाग) २. २१.
 नाइ (इवार्थे) ८. ८१.
 नाग (SK) १. १३, ८०; ३. ६५.
 १ नाडि (SK=वरत्रा) २. ३८.
 २ नाडि (SK=शरीरसंबन्धिनी) ८. २३.
 नाण (ज्ञान) १. ३८; ७. ११, ३५,
 ४५, ४६, ६५, ७१, ७२, ८८;
 ८. ७५.

- नाम (SK) २. ५१; ३. २१; ५.
 ८१; ६. ६८.
 नारङ्ग (SK) ५. ७९.
 नारायण (SK) १. ४५.
 नारी (SK) ४ ७२; ७. २८, २९,
 ३०; ८. २७.
 नाल (SK) २. ७.
 नालि (नाडि) २. ३८.
 नावइ (इवार्थे) ८. ८१.
 नाविअ (नापित) २. ५२.
 √नासव P (नश्)
 नासविअ (नाशित) ६. २०.
 नासिर (नशितृ) ७. ६७.
 नासीकय (न्यासीकृत) ३. ३३.
 नाह (नाथ) ६. ४१, ५८; ८. १५.
 नाहि (नाभि) ३. ६१.
 नाहिं (नहि) ८. ६५.
 १ √निअ P (दृश्)
 निअइ (पश्यति) १. २५; ७. २३.
 निअ (पश्य) ५. ८२.
 नियन्त (पश्यत) ५. ५७.
 निअवि (दृष्ट्वा) ६. ५.
 २ निअ (निज) १. ४७, ५६; २. ५१;
 ३. ७३; ६. ५, ११, ४५, ५६,
 ६०, ९३; ८. ६४, ८३. गिय
 ६. ५.
 √निअच्छ P (दृश्)
 निअच्छिअ (दृष्ट्वा) ७. २४.
 निअम (नियम) ८. ६८.
 निअम्ब (नितम्ब) ३. ७९.
 निउञ्ज (निकुञ्ज) ३. ३७; ५. १,
 २०.

निउणा (निपुणा) ४. १७.

निउत्तव्व (नियोक्तव्य) ५. ४३.

निउर (नूपुर) १. ७५; ३. ४१.

निक्क (नीका) ८. २४.

निक्कइअव (निष्कैतव) ८. २०.

निक्किट्ट (निकृष्ट) ४. १३.

निग्घणय (निर्घण) ४. ५२.

निच्चुल (SK) ५. २०.

निच्च (नित्य) ३. ८७; ६. ३५.

निच्चल (निश्चल) ३. ३२; ७. ७९; ८. ७६.

निच्चलअ ,, ८. ७९.

निच्चिन्द (निश्चिन्त) ७. ९३.

निच्छइ (निश्चयेन) ८. ४३.

निउझर (निर्झर) ३. ४०; ४. ३८, ३९.

निउझरिणी (निर्झरिणी) १. ६४.

निद्दा (निद्रा) १. ६८, ७१; ७. १.

निधि (SK) ८. ६.

✓निन्द

निन्दउ (निन्दतु) ८. ३७.

निन्दहुं (निन्दामः) ८. ३७.

निप्पिह (निस्पृह) ३. २.

निविड (SK) २. ३८.

निव्भर (निर्भर) ३. ४१.

निमित्त (SK) ३. ५३.

निम्ब (SK) २. ५२.

निम्ममत्त (निर्ममत्व) ८. ७६, ७८.

निम्मल (निर्मल) १. ८६; ८. ७६.

निम्मलअ ,, ८. ७९.

✓निम्मव P (निर्-मा)

निम्मविअ (निर्मित) ६. १३.

निम्मविअ (निर्मापित) २. ७९.

✓निम्माण P (निर्-मा)

निम्माणिअ (निर्मित) ६. १३.

निम्मोल्ल (निर्मूल्य) १. ७६.

निम्मोह (निर्मोह) ८. ३१.

निय S निअ.

निरक्कुस (निरक्कुश) ८. २२.

✓निरण्ण P (स्था)

निरण्णीअ (तस्थौ) ६. ११.

निरवसेस (निरवशेष) १. ८.

निरानिउ (निश्चित) ८. ७७.

निरीह (SK) १. ४१.

निरु (निश्चित) ८. १७, ७२.

१निरुत्तउ (निश्चिन्त) ८. १५.

२निरुत्तउ (निश्चित) ८. ७५.

✓निरुवार P (ग्रह)

निरुवारिअ (गृहीत) ७. ४९.

निलाड (ललाट) १. ३५.

निलीइर (निलेतु) ६. ३८.

निव (वृष) १. २, ४, १८, २२,

२९, ३४, ४३, ४७, ७०, ७४,

८४; २. १, २९, ३१, ३२,

३३, ५०, ५७, ६५, ६८, ७८;

३. १, १८; ४. १, २५, ६७;

६. २४, २६, २७, २९, ३३,

३५, ३६, ५४, ७७; ७. ९१,

१०१; ८. ४७.

निवइ (वृषति) १. ८९; ६. ३८,

४०.

निवत्तण (निवर्तन) ३. ६.

निवह (SK) १. ४.

निवास (SK) १. ६२.

निवेश (निवेश) ६. ८७.

निव्वाण (निर्वाण) ७. ३१; ८.

३०, ४४, ५०, ५८.

निव्विकप्प (निर्विकल्प) ७. ८.

निव्वुइ (निर्वृति) ७. ५१.

निव्वुति ,, ८. ९.

निव्वुदि ,, ८. ८२.

निस^० (निशा) १. ६३.

निसढ (निषध) २. ५०.

निसा (निशा) ५. १०५; ६. ७३.

निसीढ (निशीथ) २. ४४.

१ निसीह ,, ६. १०७.

२ नि-सीह (वृसिंह) १. ६१.

निसीहिअ (नैषेधिका) २. ५०.

निसीहिणी-नाह (निशीथिनीनाथ)

२. ४४.

निस्सह (SK) १. ७.

निह (निभ) १. ३३, ७७, ८१; ३.

६१.

निहस (निकष) २. ३०.

निहि (निधि) १. २७, ३३; २.

८२; ३. ७९.

निहेलण (ग्रह) ८. १६.

√नी

निज्जइ (नीयते) ८. १६.

नेन्त (नयत्) ७. ६६.

नेउं (नेतुम्) ८. ३२.

नेउं (नीत्वा) ४. ६६.

+अनु. अणुणीअ (अनुनीत) ३.

७५.

+आ. आणेइ (आनयति) ४. २४.

+आणएमि (आनयामि) ५. २६.

-आणेह (आनयत) ५. २१.

-आणिज्जइ (आनीयते) ५. २४.

-आणिअ (आनीत) ८. १९.

-आणाइअ (आनायित) २. २१.

+वि. विणीअ (विनीत) ७. ६६.

नीअ (नीच) ७. २८.

नीक^० (नीका) ४. ३६.

नीचअ (नीचैः) २. ५.

नीड (SK) १. ६८.

नीम (नीप) २. ५४.

नीमी (नीवि) २. ६७.

नीर (SK) ४. ६५, ७५; ५. १८;

८. ८०.

√नीरञ्च P (भञ्)

नीराञ्जिअ (भम्र) ६. ७०.

नीराअ (नीराग) ८. ५६.

१ √नील P (निस्-सु)

नीलिअ (निःसृत) ६. ४९.

२ नील (SK) २. ४०, ४६, ८७;

५. ४७, ६०.

नीलमणि (SK) २. ४६; ३. ४१.

नीलुप्पल (नीलोत्पल) १. ५६.

नीव (नीप) २. ५४; ५. १, ९.

२१, ३०.

नीवी (SK) ६. ३८.

नीसङ्क (निःशङ्क) १. ६१; ५. ९९.

नीसत्त (निःसत्त्व) १. ३२.

नीससण (निःश्वसन) ७. ४४.

नीसह (निःसह) १. ७.

नीसहत्त (निःसहत्व) १. ३२.

नीसास (निःश्वास) ३. १२, ४०;

५. ४.

नीहार (SK) ६. १९.
 नूउर (नूपुर) १. ७५.
 नूण (नूनम्) १. १५.
 नूणं " १. १५; ७. १०.

√नूम P (छाद्य)

नूमिअ (छादित) ६. १४.
 नूव (नूप) ८. ८२, ८३.
 नेउर (नूपुर) १. ७५; ३. २३.
 नेड (नीड) १. ६८.
 नेवच्छ (नेपथ्य) २. ३६; ५. ९३.
 नो (SK) १. ६३; २. ७९; ५.
 ६९; ७. ४५, ६६, ७७; ८. ८२.
 नोमालिअ (नवमालिका) २. १४.
 नोमालिआ ,, ४. ६.
 नोहलिआ° (नवफलिका) २. १४.
 नौ (SK) २. ११.
 न्हवण (लपन) २. ६१, ६२, ६५.

प

पअ (पाद) २. ५४; ३. ६४. पय
 १. ४३; २. ५८; ३. २४, ७८;
 ६. ३६, ८७; ७. ९१.

पइ (पति) १. २, ४२; ३. २१,
 ८१; ४. ५१. °वइ १. ३; २.
 १५, २४.

पइन्ना (प्रतिज्ञा) ६. ५९.

पउट्टु (प्रकोष्ठ) २. ७.

पउह्व (प्रयोक्तव्य) ८. ५.

पउम (पद्म) १. ४३; ३. ५६.

पउमसिरि (पद्मश्री=स्त्रीविशेष) ५.
 ८०.

पउमावइ° (पद्मावती) ५. २४, ४५.

१पउर (प्रचुर) ८. ६०.

२पउर (पौर) २. १०.

पउरी (पौरी) २. ३३.

पएस (प्रदेश) ३. ५९; ६. ५९.

पओग (प्रयोग) ८. १६.

पओस (प्रदोष) ५. १०१.

पंथ (पथिन्) १. १९.

पंसु (पांसु) ६. ८७, ८९.

पंसुला (पांसुला) १. ४९; ५. १०५.

१पक्ख (पक्ष=मासार्ध) ३. ५२.

२पक्ख (पक्ष=पार्श्व) ४. ३१; ५. १.

३पक्ख (पक्ष=पतत्र) ६. ५.

√पक्खोड P (विकोशय)

पक्खोडिअ (विकोशित) ६. २९.

पक्खोडण (शदन) ६. ८९.

पग्गिम्ब (प्रायस्) ८. ५९.

पङ्क (SK) ६. ८६.

पङ्कअ (पङ्कज) २. ५८. पङ्कय २.
 १; ५. ४९, ५६; ७. ७०.

पङ्कुरण (प्रावरण) २. २०.

√पच्च

पक्क (पक्क) १. ३५.

पिक्क ,, १. ३५, ६०; ४. २१;
 ५. २७.

पच्चक्ख (प्रत्यक्ष) ४. ४६.

पच्चक्खा (प्रत्यक्षा) ७. ९१.

√पच्चड P (क्षर)

पच्चडमाण (क्षरत्) ७. १७.

√पच्चडु P (गम्)

पच्चडुइ (गच्छति) ७. ७.

पच्चलिअ (प्रत्युत) ८. ६६.

√पच्चार P (उपा-लम्भ)

पच्चारन्ति (उपालम्भन्ते) ६. १०६.

- पञ्चस (प्रत्युष) १. ४९; २. ८८.
 पञ्चह ,, २. ८८.
 पच्छ (पथ्य) २. ९०.
 पच्छइ-ताव (पश्चात्ताप) ८. ६५.
 °पच्छन्दी (गमनशील) ७. ७.
 पच्छा (पश्चात्) ६. ५६.
 पच्छिम (पश्चिम) ४. २६; ६. ७३.
 पज्जन्त (पर्यन्त) १. ४१; ३. २४.
 ✓पज्जर P (कथ्)
 पज्जर (कथय) ६. १.
 पज्जुण (प्रयुज्ज) ३. १३.
 ✓पज्झर P (क्षर)
 पज्झरिअ (क्षरत्) ७. १७.
 पञ्च (SK) २. ८८; ७. ६८.
 पञ्चवाण (SK) २. ७१.
 पञ्चालिआ (पञ्चालिका) ४. २८.
 पञ्ज (प्राज्ञ) ८. ६.
 पञ्जा (प्रज्ञा) ८. ३.
 पटल (SK) १. ६४.
 ✓पट्ट P (पा)
 पट्टीअ (अपिबत्) ६. ८.
 पट्टण (पत्तन) ३. ५.
 पट्ट (पृष्ठ) ८. १४.
 पट्ट-चर (पृष्ठचर) १. ८०.
 ✓पट्टव P (प्रस्था)
 पट्टविअ (प्रस्थापित) ६. २५.
 पट्टाविअ ,, ६. २५.
 ✓पट्
 पट्टिय्यते (पठ्यते) ८. ९.
 पट्ठिअ (पठित) १. ४८.५.८८.
 पट्ठिउं (पठितुम्) ३. ३४.
 पडंसुआ (प्रतिश्रुत्) १. ५८.
 ✓पडल (पटल) ३. ३१.

- पडिअगिर (अनुव्रजनशील) ६. ७१.
 पडिकिदि (प्रतिकृति) ६. ३७.
 पडिकूल (प्रतिकूल) ८. ६६.
 पडिक्खण (प्रतीक्षण) ३. ४१.
 पडिच्छन्दीकय (प्रतिच्छन्दीकृत) ३. ४६.
 पडिविम्बिअ (प्रतिबिम्बित) ८. ८१.
 पडियार (प्रतीकार) २. ३७.
 पडिरी (पतित्री) ४. ४४.
 पडिवात्ति (प्रातिपत्ति) १. १४.
 १ ✓पडिसा P (नश्)
 पडिसन्ति (नश्यन्ति) ७. २२.
 २ ✓पडिसा P (शम्)
 पडिसाय (शान्त) ७. १२.
 पडिसाह (प्रतिशाख) ५. १७.
 पडिसुहड (प्रतिसुभट) ६. ६२.
 पडिहा (प्रतिभा) १. ३८. °प्पडिहा १. ३८.
 पडिहार (प्रतीहार) २. ३९.
 पड्ड (पटु) ४. ३३.
 ✓पड्डुह P (क्षुम्)
 पड्डुहइ (क्षुभ्यति) ६. १०४.
 पटम (प्रथम) १. ३९; २. ४३.
 पटुम ,, १. ३९.
 १ पणइ (प्रणति) ६. २७.
 २ पणइ (प्रणयिन्) ६. २६. °प्पणइ ३. ७८.
 पणमिर (प्रणम) ६. २७, ३३.
 ✓पणाम P (अर्पय्)
 पणामिअ (अर्पित) ६. २७.
 पणालिआ (प्रणालिका) ४. ७५.
 पण्डिअ (पण्डित) ८. ३०.

पण्ण (पर्ण) ५. ४७.
 पण्णरह (पञ्चदश) ३. १४.
 पण्णास (पञ्चाशत्) ३. १४.
 पण्ह (प्रश्न) ३. ३०.

√पत्

पडन्ति (पतन्ति) ८. ६०, ६८.
 पडसु (पत) २. ८१.
 पाडिअ (पातित) ६. १५.
 पडन्त (पतत्) १. ५२.
 पाडिअउ (पतित्वा) ८. १९.
 +नि. निवडइ (निपतति) १. ६०;
 ८. २०.
 -निवडहु (निपतत) ८. ३१.
 -निवडिअ (निपातित) ८. १९.
 -निवडन्त (निपतत्) ४. ४२.
 -निवडिअ (निपात्य) ४. ३८.

१पत्त (पात्र) १. ८१; ३. १५, ४७.

२पत्त (पत्र) ३. ९०.

पत्तल (पत्र) ३. ९०.

पत्तिआ (पत्रिका) ५. २२.

पत्तेअं (प्रत्येकम्) ४. १८.

पत्थ (पार्थ) ४. २५.

पत्थव (प्रस्ताव) १. ४८.

पत्थाव ,, १. ४८.

√पद्

+उद्. उप्पजइ (उत्पद्यते) ८. २४.

-उप्पाइअ (उत्पादित) ७. ६७.

+निस्. नीपाइअ (निष्पादित) ६.
 ८८.

+सम्. संपजइ (संपद्यते) ७. ६०.

√पदअ P (गम्)

पदअन्ति (गच्छन्ति) ७. ८.

पदहण (प्रदहन) ८. १.

°पध (पथित्) ८. ३.

पन्ति (पङ्क्ति) ४. ३३; ८. २४.

पन्थिअ (पान्थ) १. १९; ३. ९०;

५. ५२.

√पञ्चाड P (मृद्)

पञ्चाडिअ (मृदित) ६. ८६.

पञ्चास (पञ्चाशत्) २. १९.

पबल (प्रबल) ४. ४०.

पभुति (प्रभृति) ८. ११.

पमा (प्रमा) २. ४२.

पमुह (प्रमुख) २. ९, ५५; ३. ३;

८. २३.

पम्हलच्छी (पक्षमलाक्षी) ३. २९.

√पम्हुस P (विस्मृ)

पम्हुसिअ (विस्मृत) ६. ४७.

• पम्हुहणं (स्मर्तुं) ६. ४६.

पय S पअ.

पयड (प्रकट) १. ३३.

पयण (पवन) ६. ५५.

१ √पयर P (स्मृ)

पयरन्त (स्मरत्) ६. ४६.

२पयर (प्रकर) ३. ४५. °प्पयर ३.

४५.

पयल्लिर (प्रसमर) ६. ४८.

पयईकय (पदातीकृत) ३. ७१.

पयाय (प्रयाग) ८. २०.

पयार (प्रकार) ८. २७.

पयाव (प्रताप) ३. ४, ४८; ६. ५५,

७९, ८१, ८३, ९४, १०३.

°प्पयाव १. ७१.

पयास (प्रकाश) ४. ७०.

१/पर P (भ्रम्)

परइ (भ्राम्यति) ७. ५.

२पर (SK=तत्पर) १. ५६.

३पर (SK=शत्रु) २. ३, २२, २७,
२९; ६. ५१, ६७.

४पर (परम्=केवलम्) ८. २८, ३४,
६२.

परइ (परत्र) ८, ५२.

परओ (परतः) ४. ६२.

परक्कम (पराक्रम) ६. १०२.

परम (SK) ५. १०३; ७. ३४;
८. ९, ८३.

परमत्थ (परमार्थ) ८. २८, ४२.

परमप्पा (परमात्मा) १. ७२.

परमेट्टी (परमेष्ठिन्) ७. ६८.

पर-लोअ (परलोक) ७. २९, ९५.

पर-वस (परवश) ८. १८.

परसुराम (परशुराम) २. १९.

पराअ (पराग) ३. १६. पराय ५.
५६; ६. ८.

परि (गीति) ८. ८३.

परिअण (परिजन) २. ६२.

✓परिअन्त P (लिष्)

परिअन्तिअ (लिष्ट) ७. ३४.

✓परिअल P (गम्)

परिअलिअ (गत) ७. ८.

✓परिअल्ल P (गम्)

परिअल्लिऊण (गत्वा) ७. ९.

✓परिआल P (वेष्ट्यु)

परिआलिअ (वेष्टित) ६. ३४.

परिक्खा (परीक्षा) ६. ८९.

परिगह (परिग्रह) ८. ७१.

परिणाम (SK) ८. ५१.

परिपालण (परिपालन) ८. ६९.

परिमल (SK) १. २२, ३६; ३.

५४, ६२, ७१; ४. ३; ५. ११,
१२, २०, ५०, ५२, ५५.

परिमल-वह (SK) ५. ७७.

✓परिवाड P (घटय्)

परिवाडिअ (घटित) ६. ३३.

परिवार (SK) १. ८५.

✓परिसाम P (शम्)

परिसामिअ (शान्त) ७. १२.

✓परिहट्ट P (मृद्)

परिहट्टिअ (मृदित) ६. ८५.

परिहव (परिभव) ६. ९२.

१/परी P (क्षिप्)

परीसि (क्षिपसि) ६. ९७.

२/परी P (भ्रम्)

परीइ (भ्राम्यति) ७. ५.

परीरम्म (SK) १. ५३.

परीवार (SK) १. २८.

परोप्पर (परस्पर) १. ४३; ३. १८

परोह (प्ररोह) ८. ४०.

✓पर्याणय्

पल्लाणिअ (पर्याणित) २. ६३.

१पल (SK=मानविशेष) २. १९.

२पल (SK=मांस) ३. ६६.

३पल (पर) ८. ४.

पलक्ख (प्लक्ष) ३. ४८.

पलम-पद (परमपद) ८. ३.

पलम्ब (प्रलम्ब) ३. ८४.

पलावण (नाशन) ६. २१.

पलास (पलाश) ३. ३९, ४७.

पलिअ (पलित) २. ४१.

पल्लि ,, २. ४१.

√पलोद् P (परि-अस्)

+परि. पलोद्देह(पर्यस्यति) ७. ४३.

पलोद् (पर्यस्त) ४. २६.

-पलोद्दिभ ,, २. ६४;

४. ३१.

-पलुद्दिभ ,, ४. ७५.

√पलुद् P (परि-अस्)

पलुद्दिभ (पर्यस्त) ७. ४४.

पलुत्थ S अस्.

पलुल (पल्वल) ५. २३, २९, ३१,

५७.

पलुव (SK) ३. ४, ४८; ५. ३७.

१ √पल्हत्थ P (परि-अस्)

पल्हत्थिअ (पर्यस्त) ७. ४४.

२ √पल्हत्थ P (वि-रिच्)

पल्हत्थाविअ (विरेचित) ६. १७.

पल्हाय (प्रहाद) ३. ३१.

पव (हव) ३. ५२.

पवङ्ग (हवङ्ग) २. ८९.

पवट्ट (प्रकोष्ठ) २. ६.

पवण (पवन) १. ३३; ३. ५;

५. १८, २०, ५४; ६. ९; ७.

५७, ७४; ८. २२, २३, ६७.

पवयण (प्रवचन) ७. ४९, ८०, ८२.

पवह (प्रवाह) १. ६४. °प्पवह ४.

३४.

पवाँण (प्रमाण) ८. ५०.

पवाह (प्रवाह) ४. ३६.

पवि (SK) २. १९.

पवित्त (पवित्र) ८. ५८.

√पविरञ्ज P (भञ्ज)

पविरञ्जिअ (भञ्ज) ६. ७०.

पवेस (प्रवेश) ६. ९२.

पव्व (पर्व) १. १४.

१ √पव्वाल P (छादय्)

पव्वालिअ (छादित) ६. १४.

२ √पव्वाल P (ह्लावय्)

पव्वालिअ (ह्लावित) ६. २९.

पसंसा (प्रशंसा) ७. ९९.

पसत्थ (प्रशस्त) ३. ४२; ८. ४२.

पसम (प्रशम) ७. ५, ६, ७, ६८,

९१; ८. ३२, ४९, ७६.

पसमणी (प्रशमनी) ६. ७.

पसर (प्रसर) १. ३१, ३८, ४९,

७१; ५. ५४; ६. १४, १५,

५७, ६९; ८. २२.

पसव (प्रसव) ५. ४२.

पसाविर (प्रसावितृ) ७. ६५.

पसाअ (प्रसाद) ७. ७४. पसाय

६. ४६; ७. १०१.

पसु (पशु) ८. ८०.

पसूण (प्रसून) ३. ३०; ५. ४०.

पह (पथिन्) १. ५७, ६६; ३. ७८.

पहल्लिर (घूर्णयितृ) ६. ८०.

पहव-प्पहु (प्रभवप्रभु) ७. ४१.

पहा (प्रभा) २. ४९; ५. १०६;

६. १४, १५, १९. °प्पहा २.

३०; ६. २९.

पहाण (प्रधान) ८. ४४.

पहिअ (पान्थ) ३. १७, ३९, ४३,

६८, ७८; ४. २, ८, २२; ५.

४, ५, ५०, ६१, ८४.

पहु (प्रभु) २. ५९; ४. ४०, ६१;

५. ८५; ६. ४४, ६१, ६५,

६८, ७२, ८५, १००, १०५.

√पा

- पिअइ (पिबति) ६. ८.
 पिअइ ,, २. २७.
 पिअन्ति (पिबन्ति) ४. २१; ८.
 २४.
 पिज्जइ (पीयते) ८. १९.
 पिज्जन्त (पीयमान) ३. ९.
 पाइअ (प्राकृत) १. १; २. ७४. पाइय
 १. ६२.
 पाइक्क (पदाति) ३. ७०; ६. ५८.
 पाउस्स (प्रावृष्ट) १. ९; २. २१; २. ३२;
 ४. ७८; ५. ७, १२.

√पाटय्

- फालिअ (पाटित) २. ३६, ५३.
 फाडन्त (पाटयत्) २. ३६.
 पाडण (पातन) २. ३७.
 पाडल (पाटल) ३. ३१.
 पाडिण्क्कं (प्रत्येकम्) ४. १८.
 पाडिक्कं ,, ४. १८.
 पाण (पान) ३. ४०; ४. ३३.
 पाणि (स्र) ६. ३६.
 पाणिअ (पानीय) ८. १९.
 पाणिणीअ (पाणिनीय) ३. ७५.
 पाणिय (पानीय) १. ६५.
 पाणीय ,, १. ६५.
 पाय (पाद) ३. २९, ५६.
 पायड (प्रकट) १. ३३.
 पाय-चडण (पादपतन) २. ७७.
 पाय-वीढ (पादपीठ) २. ७६.
 पायार (प्राकार) १. ३; २. ७४.

१ पार P (शक्)

- पारन्तअ (शक्नुवत्) ६. ५३.
 २ पार (प्राकार) २. ७४.

- पारकेरा (परकीया) ३. ७६.
 पारक्क (परकीय) ३. ७६.
 पारत्ती (स्र=कुसुमविशेष) ५. ७४.
 पारद्धि (पापद्धि) २. ५५.
 पारय (प्रावारक) २. ८१.
 पारावय (पारावत) १. ५३.
 पारिजाय (पारिजात) ३. ५९; ६.
 १२.
 पारिय (पारिजातक) ५. १३.
 पारेवय (पारावत) १. ५४.
 पाव (पाप) २. २२, ५२, ५५; ७.
 ९, ४४, ७३, ७८, ८२; ८.
 ३५, ६८.

- पा-चडण (पादपतन) २. ७७.
 पावारय (प्रावारक) २. ८१.
 पावासुअ (प्रवासिन्) १. ६३.
 पा-वीढ (पादपीठ) २. ७६.

१ √पास P (हश्)

- पासइ (पश्यति) ७. २५.
 पासह (पश्यत) ५. ६८.
 पासित्था ,, ५. ६८.
 २ पास (पाश) ७. ५९.
 ३ पास (पार्श्व) १. ७५; ५. ६१; ८.
 ४५.
 पासत्थ (पार्श्वस्थ) ७. २५.
 पासाण (पाषाण) २. ६८.
 पाहाण ,, २. ६८.
 पाहुड (प्राभृत) ६. २५, ७७.
 पाहुडअ (प्राभृतक) ६. २२.
 पि (अपि) १. ५, २५; २. ३; ३.
 ७, १२, ३५, ६७, ७२; ४. २१,
 ४९, ५५, ६८; ५. १२, ५४,
 ५९, ६५, ९६, ९८, ९९, १०५;

- द. ४, १०, ४८, ५६, ९९,
 १०३; ७. ६, ८, १६, २६,
 ५५, ६२, ७१, ७७, ८७, ८९,
 ९६, १०१; ८. ५.
 १ पिअ(प्रिय=कान्त) १. ५३; ३. २५,
 ५०, ५६, ८५, ८८, ८९; ४.
 ११, १४, १५, १७, ४७, ५२,
 ५३; ५. ९४, ९५, ९६, ९७,
 १०३; ६. ४, ९. पिय १. ५५;
 ८. ४३.
 २ पिअ(प्रिय=इष्ट) ३. २५, ३३, ४५;
 ८. ४७. पिय २. ७३; ८. ४.
 पिअ° (प्रिया) १. ६३.
 पिअअम (प्रियतम) ४. ५८.
 पिअयम ,, ५. ९५.
 पिअयमा (प्रियतमा) ३. ५५.
 पिआ ३ पितृ.
 पिआ (प्रिया) १. ३०, ३७; ३.
 १७, ५१, ७५; ४. २, ६६; ६.
 २. पिया २. ८६; ३. ५०, ७९;
 ८६. °पिआ ३. ६३.
 पिआल (प्रियाल) ४. २३.
 पिउ-कम (पितृकम) १. ८४.
 पिउच्छ° (पितृष्वसृ) ३. ७३.
 पिउसिआ (पितुःस्वसृ) ३. ७३.
 पिग (पिक) २. ८७.
 पिगी (पिकी) ३. ३४, ३७; ५. २.
 १ √पिङ्ग P (ग्रह)
 पिङ्गिअ (गृहीत) ७. ४९.
 २ पिङ्ग (SK) २. २७.
 पिङ्गल (SK) २. २७; ८. २३.
 पिच्छिल (प्रेक्षणशील) ३. ७३; ७.
 २३.

- पिच्छी (पृथ्वी) २. ८८.
 पिज्जणिज्ज (पानीय) ६. ७.
 पिटु-चर (पृष्ठचर) १. ८०.
 पिट्ठि (पृष्ठ) ५. ६०.
 पिठर (पिठर) २. ३७.
 √पिण्डय
 पिण्डऊण (पिण्डयित्वा) १. ५६.
 पितृ
 पिआ (पिता) २. ५८; ४. ५६.
 पिअ (पितः) ४. ५२.
 पिअरं ,, ४. ५२.
 पिअरा (पितरौ) ४. ५६.
 पिअरा (पितरः) ४. ५८.
 पिअं (पितरम्) ४. ५२.
 पिअरं ,, ४. ५६.
 पिउणो (पितुः) २. ३.
 पिउ° (पितृ) २. ८५.
 पिधं (पृथक्) २. ३२.
 पिव (इवार्ये) ४. ४.
 √पिष्
 पीसिअ (पिष्ट) ७. ३०.
 पिसल्लुअ (पिशाची) २. ३५.
 पिसाअ ,, २. ३५.
 पिसाजी (पिशाच) २. २४.
 √पिसुण P (कथ्)
 पिसुणसु (कथय) ६. ३.
 पिहड (पिठर) २. ३७
 पिहय (पृथक्) १. ८६.
 पिहु (पृथु) २. ३१; ३. ७०.
 पिहुल (पृथुल) २. ८४.
 पीअ (पीत) ३. ९०.
 पीअल (पीत) २. ४२. पीवल २.
 ४१; ३. २२, ९०.

पीअसी (प्रेयसी) ३. ७२.

पीढ (पीठ) १. ६८.

पीणत्त (पीणत्व) ३. ७९.

पीणत्तण ,, ३. ७८.

पीणिम ,, ३. ७८.

पीवल s पीअल.

पुंसण (मार्जन) ६. ६७.

पुं-सद्द (पुंशब्द) ४. ७४.

✓पुच्छ P (प्रच्छ)

पुच्छीअ (अपृच्छत्) ६. ३.

पुच्छिअ (पृष्ट) ३. २१; ४. १.

पुच्छन्त (पृच्छत्) ६. ६२.

✓पुञ्ज P (मृज्)

पुञ्जिअ (मृष्ट) ६. ६७.

पुञ्ज (SK) ६. १५.

पुञ्जिय (पुञ्जित) ६. ६५.

पुञ्ज (पुण्य) ८. ३, ६.

पुड (पुट) २. ८; ६. २४.

पुढम (प्रथम) १. ३९.

पुढवी (प्राथिवी) २. ४३.

पुढुम (प्रथम) १. ३९.

पुण (पुनः) १. २४; २. १६, ७४;

७. ३. उण १. ४५; २. २४;

७. २७. उणा १. ४४. उणाइ

१. ४४. उणो १. ४५.

पुणणी (पवनी) ७. ६९.

पुणरुत्तं (कृतकरणे) ४. १; ७. ५४.

पुणाइ-पुणाइ (पुनःपुनः) १. ४५.

पुणु (पुनः) ८. ७१, ७६.

पुणो-पुणो (पुनःपुनः) १. ७०.

पुण्ण (पुण्य) २. ८६; ७. ७७.

पुत्त (पुत्र) ३. ३८; ८. १४.

पुत्तिआ (पुत्रिका) २. ६८.

पुन्न (पुण्य) १. ४९.

पुंनाग (SK) ५. ८५.

पुन्नाम (पुंनाग) २. ३३; ३. ६८.

पुंनामय ,, ५. ७१.

पुप्फ (पुष्प) ३. ३८, ४२, ६४;

५. ३०, ८३, ९७.

पुप्फिअ (पुष्पित) ३. १८, २४, ४६.

पुर (SK) १. ५; ३. १०; ६. ८१,

१०३; ७. ५.

पुरओ (पुरतः) १. ८७.

पुरन्धि (पुरन्ध्री) ७. २.

पुरिम (पूर्व) ३. ६७.

पुरिस (पुरुष) १. १९, ६९; २.

१५; ८. २७.

पुरिसत्थग (पुरुषार्थग) ३. ७.

पुरी (SK) ६. ९३.

पुरो (पुरः) १. ५२, ७४; २. ३५;

६. ३४.

पुरोहिअ (पुरोहित) ६. २८.

पुलअ (पुलक) ४. २९. पुलय २.

७७; ८. ४६.

पुलअण (वृष्ट) ७. २४.

पुलआअ P (उद्-लस्)

पुलआअमाण (उल्लसत्) ७. ४५.

पुलइआ (पुलकिता) ४. १९.

✓पुलोए P (वृश्)

पुलोएह (पश्यत्) ७. २४.

पुव्व (पूर्व) ५. ५; ६. ७७.

पुव्वा (पूर्वा) १. ५९.

पुहई (प्राथिवी) १. ३, २३; २. २१.

पुहवी १. ४, ५७, ८३; २. ४४,

७. ९६.

पुहय (पृथक्) १. ८६.

√पू

पुणिज्जए (पूयते) ७. ७३, ७६;

पुव्वइ ,, ७. ७३, ७६.

पूअण (पूजन) ५. ४५.

पूआ (पूजा) १. ८८; २. ७८, ७९;

७. ८३. पूया ५. २४.

पुर (SK) ४. ३२.

√पृ

+व्या. वावड (व्यापृत) ६. १७.

-वावरन्त (व्याप्रियमाण) ६. ५१.

√पृ

पुण्ण(पूर्ण) २. ८४.

पुन्न ,, २. ४६; ४. ७७.

पूरिअ ,, ३. ४५; ७. १५.

पूरन्त (पूरयत्) ४. २९.

पेअ (पेय) २. ६०.

पेऊसासण (पीयूषाशन) १. ६७.

√पेच्छ P (दृश्)

पेच्छामो (पश्यामः) ७. ६४.

पिच्छ (पश्य) ३. ६५, ६७; ४.

६३, ६८; ५. ९,

४६, ४९.

पेच्छ ,, ४. १; ४१, ४३.

पेच्छसु ,, ५. ६.

पिच्छह (पश्यत) ४. ४४; ८. २९.

पेच्छिअ (प्रेक्षित) २. ९०.

पिच्छन्त (प्रेक्षमाण) १. ३४.

पेढ (पीठ) १. ६७.

पेण्ड (पिण्ड) १. ५६.

पेण्डविर (प्रस्थापयितृ) ६. २५.

पेम्म (प्रेमन्) ३. ७२; ८२; ७. ११.

°पेम्म ६. ५१.

पेरन्त (पर्यन्त) १. ४०; ३. २४.

√पेह P (क्षिप्)

पिह्मिअ (क्षिप्त) ६. ९६.

पेहन्त (क्षिपत्) २. ३८.

पेसण (प्रेषण) १. ७४.

पोक्कण (व्याहरण) ६. ४८.

पोक्खर (पुष्कर) २. ८४.

पोक्खरिणी (पुष्करिणी) ५. १८.

पोप्फल (पूगफल) २. १३.

पोप्फलि° (पूगफली) ३. ६९.

पोम्म (पद्म) ५. ५७.

पोम्मच्छी (पद्माक्षी) १. ४२; ३.

५६.

°पोरंमन्न (पूतरंमन्य) २. १३.

पोरिस (पौरुष) १. ६९.

प्पडिहा S पडिहा.

प्पणइ S पणइ.

°प्पण्णा (प्रज्ञा) १. ८८.

प्पयर S पयर.

प्पयाव S पयाव.

प्पवह S पवह.

प्पहा S पहा.

प्पिआ S पिआ.

प्पेम्म S पेम्म.

°फद्धा (स्पर्धा) ३. १८.

प्फुड S फुड.

√प्रकटय्

पयडन्त (प्रकटयत्) ३. १४.

√प्रस्स P (दृश्)

प्रस्सदि (पश्यति) ८. ४४.

प्राइव (प्रायः) ८. ५८.

प्राइम्ब ,, ८. ५९.

प्राउ ,, ८. ५९.

प्रिअ (प्रिय) ८. ४७.

✓प्लावय्

पाविअ (प्लावित) ६. २९.

+ उद्. उप्पाविअ (उत्प्लावित)

३. ५२.

फ

१ ✓फंस P (विसम्-वद्)

फंसाविही (विसमवादयत्) ६. ८८.

२ ✓फंस P (सृश्)

फंसिज्जइ (सृश्यते) ७. २७.

फणस (पनस) २. ५३; ४. २३.

फणि-चिन्ध (फणिचिह्) २. ५६.

फणी (फणिन्) १. ४४.

फद्ध (स्पर्ध) ५. ६८.

फन्द (स्पन्द) ६. ८७.

✓फरिस P (सृश्)

फरिसिज्जइ (सृश्यते) ७. २७.

✓फल्

फलिअ (फलित) ५. ८४.

फल (SK) १. ८८; ४. २३; ५.

२, ८, २७, ३६, ३८, ६३,

७९, ९४; ७. ७४; ८. १९,

२९, ४१, ५१, ५४.

फलअ (फलक) २. ११. फलय

६. ४३.

फलिणि° (फलिनी) ५. ८२.

फलिणी ,, ५. ६८, ८६.

१ फलिह (परिष) २. ५३.

२ फलिह (स्फटिक) १. ३; २. ३०,

३६; ४. २७.

फलिहा (परिखा) २. ५४; ४. ५१.

फालिहद्वय (पारिभद्र) २. ५३.

✓फास P (सृश्)

फासिज्जइ (सृश्यते) ७. २७.

✓फुट्ट P (भ्रश्)

फुट्ट (भ्रष्ट) ७. २०.

फुड (स्फुट) १. २१, ७९; ३.

२८, ७२; ४. ५; ५. १६; ८.

६०. फुड १. ६०.

✓फुम P (भ्रम्)

फुमावइ (भ्रमयति) ७. ४.

✓फुल्ल

+प्र. पफुल्लिअ (प्रफुल्लित) ८. ४६.

१ फुल्ल (पुष्प) १. ८८; २. ४०; ३.

२७, २८, ७१; ४. ५.

२ फुल्ल (पुष्पित) ५. १०, ५५,

५९, ६०.

फुल्लन्धुअ (भ्रमर) ३. ३६.

फुल्ला (पुष्पिता) ४. ३; ५. ६८.

✓फुस P (मृज्)

फुसिज्जइ (मृज्यते) ८. ६५.

फुसिअ (मृष्ट) ६. ६७.

व

वउल (बकुल) ३. ५१, ५७; ४. २४.

बन्धु (बन्धु) १. २०.

✓बन्ध्

बज्झइ (बध्यते) ७. ८२.

बन्धिज्जइ ,, ७. ८२.

बन्ध (SK) ७. ९८.

बन्धव (बान्धव) १. २०; ८. ३६.

बन्धु (SK) ८. १८.

बन्धुजीव (SK) ४. २०.

वप्फ (बाष्प) ३. २७.

बम्म (ब्रह्मन्) ८. २४, ५८.

बम्भचेर (ब्रह्मचर्य) ३. २३.
 बम्ह (ब्रह्मन्) ७. ३३, ३४, ३५;
 ८. १३.
 बम्ह-तरु (ब्रह्मतृ) ३. ३०.
 १ बल (SK=सामर्थ्य) १. ७४; २.
 २; ६. ४७.
 २ बल (SK=सैन्य) १. ३४; ६. ४१,
 ४९, ५१, ६१, ८७, ८८; ७. १.
 बलि (SK) ७. ९८.
 बले (निश्चये) ४. ६; (निर्धारणे) ४.
 ६.
 बहप्फइ (बृहस्पति) १. ८८; ३. २६.
 बहल (SK) ३. ७१; ५. ६, १९,
 २०.
 बहस्सइ (बृहस्पति) ३. २६, ६८.
 बहिणी (भगिनी) ३. ६३.
 बहु (SK) १. ६९; ४. ३७; ५.
 ६६; ८. ५७.
 बहुअ (बहु) २. १२.
 बहुअरय (बहुतरक) २. २३.
 बहुतर (SK) २. २३.
 १ बहुल (SK=बहु) १. १.
 २ बहुल (SK=कृष्णवर्ण) २. २५.
 बहु-विहा (बहुविधा) ४. ४३.
 बहेडय (विभीतक) १. ५८, ६७.
 १ बाण (SK=शर) ३. १७; ४. ६;
 ५. ५८; ६. ५७, ६१, ६९.
 २ बाण (SK=वृक्षविशेष) ५. ५२.
 बारह (द्वादश) २. ४८.
 बाल (SK) २. २३, ४०.
 बाला (SK) ३. ३६.
 बावण (द्विपञ्चाशत्) ६. ४६.

बाह (बाष्प) ३. २७.
 बाहत्तरि (द्विसप्तति) २. ४९.
 बाहा (SK) १. २८; ८. १४.
 बार्हि (बहिः) ३. ७२.
 बाहु (SK) १. १९, ७०.
 बाहुल (बाष्पवत्) ३. ८३.
 १ बिन्दु (SK) २. २६; ३. ८.
 बिम्ब (SK=प्रतिमा) २. ४४.
 २ बिम्ब (SK=बिम्बाख्यफल) ५. ६३.
 बिम्बी (SK) ५. १०.
 बिम्बोटी (बिम्बोष्ठी) ३. ६३.
 बिस (SK) ६. ५.
 बिहप्फइ (बृहस्पति) १. ८७.
 बीज (SK) ७. २९.
 ✓बीह P (भी)
 बीहन्त (बिभ्यत्) ५. ६१.
 ✓बुक्क P (गर्ज्ज)
 बुक्किअ (गर्जित) ६. ६२.
 बुडु P (मस्ज्ज)
 बुडुइ (मज्जति) ८. ८०.
 बुडुन्त (मज्जत्) ६. ६४.
 +नि. निबुडु (निमज्ज) ३. ९.
 बुद्धि (SK) ७. ४, १८, १९, ४८;
 ८. ५, ३८.
 बुध्
 बुज्झइ (बुध्यते) ७. ५६.
 बोहन्त (बोधयत्) ७. ६२.
 बुज्जा (बुद्ध्वा) २. ८८.
 ✓बुभुक्ष
 बुहुक्खिअ (बुभुक्षित) ६. ५.
 बुह (बुध) १. ४, २५, ३८; २. ६;
 ७. ८९.

बुहप्पइ (बृहस्पति) ३. १९.
 बुहप्पइ ,, १. ८७; ३. १९.
 बोर (बदर) २. १३.
 बोरी (बदरी) ५. ८४.
 √बोल्ल P (कथ्)
 बोल्लसु (कथय) ६. २.
 बोल्लहु (कथयत) ८. ४७.
 बोल्लिअइ (कथ्यते) ८. २८.
 बोल्लेवउ (कथयितव्य) ८. ३३.
 बोह (बोध) ७. ५४.
 बोहि (बोधि) ७. ६३, ६७,
 ८०, ८४.

√ब्रू

ब्रुवइ (ब्रूते) ८. ४४.
 आह ३. ७९; ४. २२.

भ

भअ (भय) ४. ९; ५. २३; ६.
 २०, ७४, ८०, ९२; ८. २४. भय
 १. ३४; ५. ९०; ६. ५७, ७९;
 ७. ७४.

भइणी (भगिनी) ३. ३३.

भंगी (भङ्गी) १. १६.

√भक्ष्

भक्खिज्जइ (भक्ष्यते) ८. १९.

भङ्ग (SK) १. १६; ३. २३,
 ७१; ६. ३०.

√भज्

भअइ (भजति) १. ५९.

भज्जा (भार्या) ७. ८.

√भञ्ज्

भग्ग (भग्न) २. १८.

भञ्जण (SK) १. ८२.

भड (भट) ३. ११; ६. ५०, ५२,
 ६२, ६४, ६६, ६७, ७०, ८३.

√भण्

भणेइ (भणति) ४. ९; ८. ६२.

भणामि ६. ९८.

भणमि (भणामि ८. ५२.

भणम (भणामः) ५. ८१.

भणसु ,, ५. ८०.

भणमो ,, ५. ८१.

भणाम ,, ५. ३४. ८०.

भणामु ,, ५. ८०.

भणामो ,, ५. ८०.

भणिम ,, ५. ८१.

भणिमु ,, ५. ८०.

भणिसो ,, ४. १९; ५. २२,
 २३, ८०.

भणीअ (बभाण) ४. ५१, ५२.

भणिही (भणिष्यति) ५. ९६.

भणिस्सं (भणिष्यामि) ५. ९७.

भण ७. १०२.

भणि (भण) ८. ५६.

भणह (भणत) ५. ३८.

भण्णन्ति (भण्यन्ते) ७. १०१.

भणिअ (भणित) २. ८०; ३.

७६, ८१, ८२, ८६; ४. १,

१२, ४५, ५५; ७. २४, १०१.

भणिअ (भणित्वा) ३. ८४; ५.
 ७३.

भणिउं ,, १. २९; ३. ४९,
 ५६; ४. ९, ४७.

भणिवि ,, ८. ३६, ८३.

भणन्त (भणत्) ७. १०२,	१ √भर P (स्मृ)
भणन्तिअउ (भणन्त्यः) ८. ४३.	भरिय (स्मृत) ३. १७.
भणिज्जन्ती (भण्यमाना) ७. ८५.	भरावन्त (स्मरयत्) ६. ४५.
भणन्ती ,, ७. ८५.	भरिअ (स्मृत्वा) ५. ५०.
भणिर (भणितृ) २. १३; ४. ३.	भरिऊण ,, ५. ४.
भणिरा (भणित्री) ४. ४१.	+सम्. संभरिउं (संस्मृत्य) १. ३६.
भण्ड (भाण्ड) ८. ६०.	२ भर (SK) १. ५०; २. ४४;
भण्डीर (SK) ५. ६०.	६. ९४.
भक्त (भक्त) ७. १९.	भरह (भरत) २. १७, ४२; ७. ९७.
भक्तार (भर्तृ) ४. ५६, ५७.	भरिया (भार्या) ८. ८.
भक्ति (भक्ति) २. ४८, ५१; ६.	√भर्त्स
३६, ७७, ९५, १०५; ७.	भच्छिअ (भर्त्सित) ३. ८६.
७९, ८४, ८६, ९०; ८. ५,	√भल P (स्मृ)
४७.	भलावन्त (स्मरयत्) ६. ४५.
भद् (भद्र) ३. ३४; ७. ९६.	भल्लत्तण (भद्रत्व) ८. ७६.
भद्र (SK) ३. ३४.	भल्लप्पण ,, ८. ७६.
भण्ण (भस्मन्) ३. १६; ७. ७०.	भल्लि (SK) २. ७१; ३. ३३.
भम (भ्रम) ३. ६६.	१ भव (SK=संसार) २. ८३; ७. २,
√भमड P (भ्रम)	३, १२, ३८, ४२, ४३, ४७,
भमडहिं (भ्राम्यन्ति) ८. ६८.	५६, ५९, ६६, ७४, ८२, ८७,
भमडिअ (भ्रान्त) ७. ३.	१०२; ८. १, १४, ३१, ३८,
भमया (भ्रू) ३. ८८.	५०, ५८, ५९, ६१, ६८, ६९,
भमर (भ्रमर) ३. १६, ३३, ७०;	७२.
४. ९; ५. ५५; ६. ३, १०.	२ भव (भवत्) ७. ९४, ९८.
√भमाड P (भ्रम)	भवण (भवन) १. १३, १६, २. ४२.
भमाडिअ (भ्रान्त) ७. ३.	भविअ (भव्य) ३. ५३.
भमिर (भ्रमणशील) ५. ९२.	भव्व ,, २. ४३; ३. ३४.
√भम्मड P (भ्रम)	भसल (SK) १. ५६; २. ५८; ३.
भम्मडेह (भ्राम्यति) ७. ३.	४२, ६९; ४. ३.
भय s भअ	भस्सिय (भस्मित) ३. १६.
भयव (भगवत्) ७. ४०, ४१,	१ √भा
४८, ९४.	+निष्प्र. निष्पाहिअ (निष्प्रभित) ३.
भयस्सइ (बृहस्पति) ३. ६८.	१९.

२. √भा P (भी)

भायन्त (बिभ्यत्) ६. ३५.

३ भा (SK) १. ६२.

भाउ° (भ्रातृ) ३. ४३.

भाग (SK) ४. २६; ५. ११.

भाण (भाजन) २. ७२.

भामिणी (भागिनी) २. ३३.

भाय° (भ्रातृ) ३. ३.

भायण (भाजन) २. ७२.

भायणय ,, ४. १०.

भायर (भ्रातृ) २. ६४.

भार (SK) १. ४४; ७. ४९; ८०.

भारह (भारत) ६. ४५.

भाल (SK) ३. ८८.

भाव (SK) ७. ५५; ८२, ८३, ८५; ८. ७२.

भावि (SK) ७. २४.

√भाष्

भासेमि (भाषे) ५. ६५.

भासन्तो (भाषमाण) ४. १८.

भास° (भाषा) ८. ८३.

भासा ,, १. १; २. ६६.

भासिर (भास्वर) ७. ४६.

भिउडी (भुकुटि) १. ६९.

भिक्षु (भिक्षु) १. ६.

भिण्डवाल (भिन्दिपाल) ३. ११.

भित्ति (SK) २. ४०.

√भिद्

भेच्छं (भेत्स्यामि) ५. ९५.

भिष्फ (भीष्म) ३. २०.

भिष्मल (विह्वल) ३. २१.

भिष्मलण (विह्वलन) ३. ४२.

√भिस P (भास्)

भिसन्त (भासमान) ७. ४६.

भिसअ (भिषक्) १. ९.

भिसिणी (विसिनी) २. ५६; ५. ३५; ६. ४.

√भी

भीअ (भीत) ६. ३५.

भीतरु (अभ्यन्तर) ८. १५.

भुअ (भुज) १. ७४; २. ५३.

भुय १. ४७.

भुअङ्ग (भुजङ्ग) १. ५४.

भुअण (भुवन) ४. ५८. भुवण १. ४५; २. १५; ६. १९.

भुक्किर (भषणशील) ७. ३०.

√भुज्

भोच्छं (भोक्ष्यामि) ५. ९५.

भुत्त (भुक्त) ३. ३२.

भुज्जण (भोक्तुम्) ८. ७८.

भोत्तुं ,, ७. ५१.

भोत्तूणं (भुक्त्वा) ७. ५१.

√भुज्ज P (भुज्)

भुज्जन्त (भुज्जान) ६. ७२.

+उप. उवभुज्जइ (उपभुज्जे) ६. ७४.

-उवभुज्जए (उपभुनक्ति) १. ११.

√भुम P. (भ्रम्)

भुमिअ (भ्रमित) ७. ४.

भुमया (भ्रू) १. ७४; ३. ८८; ६. २५, ३१; ७. ४.

भुय ३ भुअ.

√भुल P (भ्रंश्)

भुलविअ (भ्रंशित) ७. २०.

भुवण ४ भुअण.

१ √भू

हवइ (भवति) ३. २९.
 हवति ,, ८. १२.
 हवेइ ,, ५. ५८.
 होइ ,, ५. ५७, १०२;
 ७ ६१; ८. ५१, ५४, ९६.
 भोदि ,, ७. ९८.
 होज्ज ,, ५. १०२.
 होज्जइ ,, ५. १०२.
 होज्जा ,, ५. १०२.
 होज्जाइ ,, ५. १०२.
 हवन्ति (भवन्ति) १. ५१; २. ५५;
 ४. ७०.
 हुन्ति ,, २. ६०; ४. ३५;
 ७. ४४.
 हवसि (भवसि) ३. ७६.
 हवेसि ,, ७. ९३.
 होसि ,, ३. ८१.
 होज्ज (भविष्यति) ५. १०३.
 होज्जा ,, ५. १०३.
 होज्जहिइ, ५. १०३.
 होज्जाहिइ, ५. १०३.
 होसइ ,, ८. ४३.
 होहिइ ,, ५. १०३.
 होही ,, २. ८१.
 होहिसि (भविष्यसि) ८. ३३.
 होस्सं (भविष्यामि) ५. ९३.
 होस्सामि ,, ५. ८९.
 होहामि ,, ५. ८९.
 होहिमि ,, ५. ८९.

होस्साम (भविष्यामः) ५. ९०.
 होस्सामु ,, ५. ९१.
 होस्सामो ,, ५. ९०.
 होहाम ,, ५. ९१.
 होहामु ,, ५. ९१.
 होहामो ,, ५. ९०.
 होहिम ,, ५. ९१.
 होहिमु ,, ५. ९२.
 होहिमो ,, ५. ९०.
 होहिस्था ,, ५. ९२.
 होहिस्सा ,, ५. ९२.
 होउ (भवउ) ३. ७७; ५. १०४;
 ८. ३९.
 भोदु ,, ७. ९६, ९८.
 होदु ,, ७. ९६.
 होज्ज ,, ५. १०४.
 होज्जउ ,, ५. १०४.
 होज्जा ,, ५. १०४.
 होज्जाउ ,, ५. १०४.
 हवन्तु (भवन्तु) १. ८०.
 हवेहि (भव) १. ८०.
 होह (भवत) ८. ३१.
 हुवीअ (अभूत अभवत् बभूव वा)
 ५. ८८.
 होज्ज ,, ५. १०१.
 हुज्ज (भवेत्) ५. ८८.
 हुज्जइ ,, ५. ८८.
 होज्जा (भवति भवेत् भवतु भूयात्
 भविता भविष्यति) ५. १०१.
 होज्ज (अभविष्यत्) ५. १०१,
 १०५.
 होज्जा ,, ५. १०१,
 १०५.

होमाणं (अभविष्यत्) ५. १० ५.
 होन्ता (अभविष्याम) ५. १० ५.
 भावेइ (भावयति) ५. ७४.
 होइजइ (भूयते) ५. ८६.
 होईअइ ,, ५. ८५.
 हुअ (भूत) ४. ७७; ५. ५,
 ५९; ८. ४०.
 हूअ ,, १. ५; ४. ३४;
 ६. ३९, ४१.
 हूय ,, २. ५२.
 भूत ,, ७. २४.
 हुन्त (भवत्) ६. ४०.
 होन्तउ ,, ८. २६.
 होइऊण (भूत्वा) ७. ६८.
 होऊण ,, ७. ६८.
 होदूण ,, ७. ९७.
 हविय ,, ७. ९७.
 होत्ता ,, ७. ९७.
 +उद्. उब्भुअन्त (उद्भवत्) ६.
 ४०.
 +प्र. पहुच्चहिं (प्रभवन्ति) ८. ४३.
 -पहवन्त (प्रभवत्) ६. ४०.
 -पहुप्पन्त ,, ६. ४१.
 -पहुत्तअ (प्राप्त) २. ९१. ८. १५.
 -वहुत्त (प्रभूत) २. ५४.
 +सम् संभाविअ (संभावित) ६.
 २३.
 २भू (SK) १. ४४, ६३; २. १२;
 ४. ७६; ५. ११.
 ३भू (भू) १. ४०.
 भूमि (SK) ४. ३०; ७. ३, १०.
 भूरि (SK) ८. ४१.

√भूष

भूसेमि (भूषयामि) ३. ६९.
 भूसिअ (भूषित) १. २; ५. ६१.
 भूसण (भूषण) ३. ६६.
 भूसा (भूषा) २. ३५.

√भृ

भरिअ (भृत) ७. ६५.
 भेग (भेक) ५. १९; ७. १८.
 भेरी (SK) ८. १३.
 भोत्तव्व (भोक्तव्य) ७. ५१.

√भ्रम्

भमन्ते (भ्राम्यतः) ५. ४७.
 भमि (भ्रम) ८. १४.
 भामइ (भ्रमयति) ५. ७५.
 भमाडेइ ,, ५. ७५.
 भमिअइ (भ्रम्यते) ८. ६१.
 भामिअ (भ्रमित) ६. १९.
 भामिय (भ्रमयित्वा) २. १२.
 +उद्. उब्भमिअं (उद्भ्रमित) २.
 १४.

√भ्रमराय्

भमराइअ (भ्रमरायित) २. ५८.

म

म (मा) ८. १४, १८, २२, ३१,
 ४०, ६३.
 १मअ (मद=मदजल) १. ३६; २.
 २१. मय २. २५, ३१, ६.
 ६१, १०२.
 २मअ (मद=अभिमान) ७. ३९; ८.
 ५७. मय ३. २१; ७. ८७.
 मइ (मति) २. ४६, ४७; ६. ४०;
 ७. २१.

मङ्गल (मलिन) १. ६०.
 मङ्गला (मदीया) ३. ७५.
 मउअ (मृदुक) १. ७९.
 मउअत्तया (मृदुत्व) ३. ९०.
 मउड (मुकुट) १. ६८; ४. ३.
 मउर (मुकुर=बालपुष्प) ३. ६९.
 मउलि (मौलि) २. ८५; ६. ३६.
 मउलिअ (मुकुलित) १. ६८.
 मउवी (मृद्वी) १. ७६; ४. ४३.
 मऊह (मयूख) २. १४.
 मं (मा) ८. ६३.
 मंस (मांस) १. १५; ६. ५५.
 मंसल (मांसल) १. ४९.
 मंसासन (मांसाशन) ६. ५५.
 मंसु (मंशु) ३. ३८.
 मकड (मर्कट) ८. ६९.
 मगह (मगध) ४. ६५; ६. ७७.
 मग्ग (मार्ग) ६. ९१; ७. १२,
 २०, ३७; ८. ४, २६.
 मङ्गल (SK) २. ४२, ७८; ७.
 ९०; ८. ११, ८३.
 मच्च (मर्त्य) ५. ५८.
 मच्चिर (मदितृ) ७. ६०.

√मज्ज P. (नि-सद्)

+नि. गुमज्जिअ(निषण्ण) ६. ८३.
 मज्जण (मज्जन) ४. ६३; ६. ६४.
 मज्जणअ (मार्जक) ६. ३८.
 मज्जार (मार्जार) ३. ६६.
 मज्झ (मध्य) ३. ४१. ४. २५,
 ४४, ५१; ७. ५, ७०; ८. १५.
 मज्झण (मध्याह्न) ३. २८.
 मज्झणइतरु (मध्याह्नतरु) ३. ३८.
 मज्झिम (मध्यम) १. २३, ३६.

मञ्जर (मार्जार) ३. ६६.
 मञ्जरिआ (मञ्जरिका) ३. ६५.
 मट्ठिआ (मृत्तिका) ३. ५.

√मट्ठ P. (मृद्)

मट्ठिअ (मृदिन) ६. ८६.

√मट्ठ P. (मृद्)

मट्ठिअ (मृदिन) ६. ८७.

मण (मनस्) १. २०; २. २, ७९,
 ८०; ३. ३७, ३८, ५३, ८७,
 ९०; ४. ४०, ७४; ५. ६; ६.
 २०, २३ ९५; ७. १२, ३२,
 ४३, ५७, ६०, ६६, ७९; ८.
 २, १७, १८, २०, २२, ४१,
 ४६, ५६, ६३, ६७, ६९, ७६,
 ७८, ८१.

मणंसिल^० (मनःशिला) १. १२.

मणयं (मनाक्) ३. ८९.

मणंसिल^० (मनःशिला) १. १३.

मणस्सि (मनस्विन्) ७. ९४.

मणहर (मनोहर) १. १०; २. ६;
 ४. ६४.

मणा (मणाक्) ३. ८९.

मणाउ ,, ८. ६३.

मणि (SK) १. ७५; २. ३४; ५.
 ६०; ६. ३७, ५४, ७५.

मणिअं (मणित) १. ५४.

मणिअं (मनाक्) ३. ८९.

मणु (मनु) २. १५.

मणुअत्तण (मनुजत्व) ८. ३९.

मणे (विमर्श) ४. १७.

मणोरह (मनोरथ) ६. ३९.

मणोसिल^० (मनःशिला) १. १३.

मणोहर (मनोहर) २. ७.

✓मण्ड

मण्डिअ (मण्डित) १. ७६.

मण्डण (मण्डन) १. ११. ६. ७६.

मण्डल (SK) ३. ५, ६१.

मण्डलगा (मण्डलाग्र) ६. ६३.

मण्डलिअ (माण्डलिक) ६. २६.

मण्डव (मण्डप) ५. ६३.

मण्डविआ (मण्डपिका) ६. २६.

मतन (मदन) ८. ६.

मत्था (मस्तक) ८. ३८.

✓मद्

मत्त १. ७९; ३. ३७; ५. २,

१९, ३२, ३३.

मद् (SK) ६. ४९, ७८.

मदि (मति) ८. ५.

✓मन्

मणसि (मन्यसे) ८. ६१, ७८.

मय (मत) ७. ४६.

मन्निअ (मनित) ६. ४४.

मन (निषेधे) ८. ४६, ५१.

१ मन्त (मन्त्र=जप्य) ६. २८; ७. ७१;

८. ९, ११.

२ मन्त (मन्त्र=गुप्तविचार) ६. ४७.

मन्तुमइ (मन्युमती) ३. १४.

✓मन्थ

मन्थिअ (मथित) ६. ८२.

मन्थु (मन्यु) ३. १४.

ममत्त (ममत्व) ८. ७४.

१ मय s मअ.

२ मय (मृग) २. ७१.

25 [कुमारपालचरित]

मय-गल (मदकल) २. २८.

मयङ्क (मृगाङ्क) १. ८१; २. २७.

मयच्छी (मृगाक्षी) १. १३; ३. ४६;

४. ४२, ६८.

मयण (मदन) १. ७; ३. २, ३,

१०, १२, १४, ४८, ५१; ४.

६, ३४; ५. ५९, ७४; ७. ४,

१६.

मयनाभि (मृगनाभि) ५. १३.

मयरद्वय (मकरध्वज) ३. ४; ५.

५६.

मयरन्द (मकरन्द) ३. ५४; ६. १०.

मयर-मुह (मकरमुख) ४. २७.

मय-लञ्छण (मृगालाञ्छन) १. ७८.

मरगय (मरकत) २. २९.

मरण (SK) ४. २; ५. ५०; ७.

४२; ८. २४, ५०, ६२.

मरहट्ट (महाराष्ट्र) १. ४८; ३. ६०.

मरुवय (मरुवक) २. ७८; ५. ७६.

१ ✓मल P (मृद्)

मलिऊण (मृदित्वा) ६. ८५.

२ मल (SK) १. ६४, ६६; २. ५५,

८२; ७. ५८; ८. ३५.

मलअ (मलय) ३. ९.

मलय (SK) ३. ११.

मलयाणिल (मलयानिल) ३. १५.

मलिण (मलिन) ३. ६९.

मल्ल (SK) २. २, ३.

मल्लिअञ्जुण (मल्लिकार्जुन) ६. ६५.

मल्लिआ (मल्लिका) ३. ५२; ४. ९.

मल्ली (SK) ४. ६.

मलण (मसृण) १. ८१.

मसाण (स्मशान) ३. ३९.
 मसिण (मसृण) १. ८१; ६. ८७.
 ✓मस्त्र
 +नि. गुमन्न (निमग्न) १. ६२.
 ✓मह
 महइ (पूजयति) ७. ७०.
 महिअ (महित) २. ३, १३; ४. ५७.
 महिअ (महित्वा) ७. ७३.
 ✓मह P (काङ्क्ष)
 महइ (काङ्क्षति) ७. ३७.
 महासि (काङ्क्षसि) ८. ७६.
 महइ (महाइ) ३. ४१.
 महन्त (महत) ७. ५१.
 महन्द ,, ७. ९२.
 ✓महमह P (प्रसृ)
 महमहेइ (प्रसरति) ५. १७.
 महमहिअ (प्रसृत) २. ३९; ५. १, ३.
 महमहन्त (प्रसरत्) ६. ४९.
 महमहिअ (प्रसृत्य) ४. २४.
 महव (मघवत्) ७. ९४.
 महाजणिअ (महाजनिक) ६. ३४.
 महातड (महातट) ६. ८६.
 महापरसु (महापरशु) २. १९.
 महामच्च (महामात्य) ६. २६.
 महामुणि (महामुनि) ८. ६२.
 महाविल (महाविल) १. ५८.
 महि° (मही) ३. ५; ६. ७६.
 महि-अल (महीतल) १. ३२; २. ५, २६; ६. १४.
 माहिमा (महत्त्व) १. २६; ७. ६३.

महिला (SK) ४. ४१; ७. ९, ११, १७.
 महि-वट्ट (महीपृष्ठ) १. ८०.
 महि-सामिआ (महीस्वामिन्) ७. ९३.
 मही (SK) १. ६८; २. ५४; ६. ३७, १००.
 १ महु (मधु=वसन्त) ३. ७, ८, ११, १४, ३०, ३४, ३८, ४७, ५२, ७०.
 २ महु (मधु=क्षौद्र) २. २७; ३. ८; ४. ३, ३३, ३८, ४०.
 ३ महु (मधु=मधूक) ४. २२.
 महुअ (मधूक) १. ७५; ३. २८.
 महुर (मधुर) १. ९, ७५, ९०; २. ७२.
 महुरा (मथुरा) ४. ६०; ६. ९०. ९३.
 महुराहिअ (मथुराधिप) ६. ८८.
 महुरेस (मथुरेश) ६. ९२, ९३.
 महूअ (मधूक) १. ७५.
 महेभ (SK) ६. ७८.
 महेला (SK) ७. २१.
 १ ✓मा
 माइ (माति) ५. १४.
 मिद (मित) ८. ४.
 +विनिर्. विणिम्मिअ (विनिर्मित) २. ४२.
 २ मा (SK) २. ८०, ८१; ३. ७५, ७९; ४. २०, ५१, ५६; ७. २४, २९, १००; ८. ६३.
 माअरा (मातृ) ४. ५७.
 माआ ,, ४. ५७; ७. ८५.
 माइ° ,, १. ८४, ८५.

- माई (माथे) ४. ८.
 माउ^० (मातृ) ३. ३.
 १ माउक (सुदुक्) १. ७९.
 २ माउक (सुदुक्) १. ७९; २. ८२.
 माउकल (मातृष्वरु) ३. ७२.
 माउत्त (सुदुक्) २. ८२.
 माउसिआ (मातृःस्वय) ३. ७३.
 माउ-हर (मातृगृह) १. ८८.
 माहिअ (माठी=नेसाह) ६. ५४.
 माण (मान) ३. १३, ५१; ४. १४;
 ६. १४, ५२, ८५; ८. ७७.
 माणइत्ता (मानवती) ३. ८४; ४.
 ११.
 १ माणस (मानस=देवसरसु) १. ३५.
 २ माणस (मनसु) ७. १२.
 माणिणी (मानिनी) ३. १३, ८०;
 ६. १४.
 माणुस (मानुष) ८. २१, ६६.
 √मान्
 माणानि (मानयन्ति) २. ६१.
 माण्डि (मानयितुं) ४. २१.
 मामि (सख्या आमन्त्रणे) ४. १०.
 मायन्द (माकन्द) ३. ३७.
 माया (SK) ७. १५; ८. ७७.
 मारिस (मादृश) ६. १०६.
 √मार्ग
 मग्गन्ति (मार्गयन्ति) १. ५४.
 मग्गसु (मार्गय) ७. १००.
 +प्र. प्रसग्गहिं (मार्गयन्ति) ८. ५९.
 माल (माला) ८. ८३.
 मालइ^० (मालती) ५. ५.
 मालई ,, ५. ३, १३.

- माला (SK) ३. ५२, ५४; ५.
 ४९, ५२, ५३, ५६. ५७, ७६;
 ६. ६५.
 मालारी (मालाकारी) ४. ४.
 °मालि (°मालिन) २. १४.
 मालिणी (मालिनी) ५. ४५, ७४.
 मालूर (SK) ५. ३७.
 मास (मांस) १. १५.
 मासल (मांसल) ५. ५५.
 माहण (माहात्म्य) १. २५.
 माहुलिङ्ग (मातुलिङ्ग) २. ४२.
 मिअङ्क (सुगाङ्क) १. ८१.
 मिइङ्ग (सुदङ्ग) १. ८६.
 मिउ (सुदु) १. ५६; २. ४८; ५.
 ५४.
 मिशु (सुत्यु) १. ८२.
 मिच्छत्त (मिथ्यात्त्व) ७. ४६; ८.
 ३९.
 मिच्छ-दिट्ठि (मिथ्यावृष्टि) २. ४७.
 मिच्छा (मिथ्या) ८. ५१.
 मिच्छा-दंसण (मिथ्यादर्शन) ८. ५७.
 मिच्छा-दिट्ठि (मिथ्यावृष्टि) ७. ४०.
 मिच्च (मित्र) ४. १८; ५. ९१; ७.
 ८, ९३; ८. २६, ४४.
 √मिल
 मिलिअ (मिलित) ५. ५१, ६९,
 ९१.
 मिलिअ (मेलित) ४. ४०.
 मिलिवि (मिलित्वा) ८. ६२.
 +परि. परिमिलिअ (परिमिलित)
 ५. १२.
 मिलाणा (म्लाना) ४. १६.

मिहिर (मोचनशील) ६. ५५.

मिह्रवा (मोक्तव्य) ८. ३८.

मिव (इवार्थे) ४. ४.

√मिश्र

मीसिअ (मिश्रित) ६. १९.

मिस (मिष) ३. ४; ४. ७, २९.

मिहुण (मिथुन) ३. ७३; ४. ३,
४०; ५. ४६; ६. १७.

√मिल

+अप. अपमिलिअ (अपमीलित)

७. ६४.

-अपमीलिअ " ७. ६४.

मीलण (मीलन) १. ५६.

मीसा (मिश्रा) ३. ८९.

मीसालिअ (मिश्र) ३. ८९.

मुइङ्गि (मृदङ्गिन्) १. ८६.

मुपक (मोक्ष) ८. १०.

१ मुक्ख (मूर्ख) ३. ५६.

२ मुक्ख (मोक्ष) ७. ३६, ३७, ४७;

८. १५, १७, ३५, ३६, ६१.

मुक्ख-पत (मोक्षपद) ८. ७.

√मुच

मुच्चसि ३. ८७.

मोच्छं (मोक्ष्यामि) ५. ९४.

मुच्च ४. ५२.

मुच्चइ (मुच्यते) ४. १७.

मुच्चन्त (मुच्यत) ६. ५७.

मुक्क (मुक्ता) २. ८२; ३. १७,

४०; ४. २, २८; ५. १८,

९१; ६. २; ८. ७.

मोत्तुं (मोक्तुम्) ७. ६६.

मुच्चणहिं ,, ८. ७८.

मोत्तुं (मुक्त्वा) २. ७६; ३. ७४;

७. ७०.

मोत्तूण ,, ७. ५१.

+परि. परिमुक्क (परिमुक्त) ५. ४.

+प्र. प्रमुक्क (प्रमुक्त) ३. ४५.

मुच्चुकुन्द (स्र) ५. ७३.

१ मुच्छिर (मूर्छित=वर्धनशील) ३. ४०.

२ मुच्छिर (मूर्छावत) ३. ८९.

मुड्ड (मूर्धन) ३. १३.

√मुण P (ज्ञा)

मुणइ (जानाति) ८. ५४.

मुणन्ति (जानन्ति) २. ६०.

मुणिमो (जानीमः) ४. १६.

मुणिअ (ज्ञात) ४. १९.

१ मुणि (मुणि=साधु) १. १४, २४;

५. ९२; ६. ६; ७. ३१, ३२,

५७, ५८; ८. २९.

२ मुणि (मुनि=वृक्षविशेष) ५. ५५,

५६.

मुणिअव्व (ज्ञातव्य) ६. ६.

मुत्ता (मुक्ता) ४. ४२.

मुत्ताहल (मुक्ताफल) २. ५५.

१ मुत्ति (मूर्ति) २. ३५; ७. ५२.

२ मुत्ति (मुक्ति) १. २३; ७. ४९,

६१; ८. ११, २५, ६०.

मुत्तिअ (मौक्तिक) १. २, ४३.

मुत्था (मुक्ता) ५. २८.

√मुद्

मुइअ (मुदित) ३. ७४.

मुद्ध (मुग्ध) ८. ४८, ५९.

मुद्धन्न (मूर्धन्य) २. ५५; ३. १३.

मुद्धय (मुग्धक) ३. ३३.

१ मुद्रा (मुग्धा) ३. ५८; ४. ४८;
५. ४८.

२ मुद्रा (मुधा) ८. २३.

✓मुर P (स्फुट्)

मुरिअ (स्फुटित) ६. ७६.

मुर-वेरिअ (मुरवैरिन्) २. ४.

मुरुक्ख (मूर्ख) ३. ५६.

✓मुच्छ

मुच्छिज्जइ (मूर्च्छते) ५. ५२.

मुल (मूल्य) ३. २७.

✓मुसुमूर P (भञ्ज्)

मुसुमूरिअ (भम) ६. ६९.

मुसल-धर (SK) १. ७०.

✓मुद्

मुज्झइ (मुद्यते) ७. ५६.

मूढ ७. २१, २८; ८. १८.

मुह (मुख) १. ३, ४, ११, ७०;

२. २३, ३१, ६१; ३. ९; ४.

२८, ३२; ५. ३; ६. १३,

६७; ७. ४१.

मुहर (मुखर) २. ७१.

मुहल " २. ६४.

मुहिआ (मुधा) ७. १०; ८. १४.

मुहुत्त (मुहूर्त) ६. २८.

✓मूर P (भञ्ज्)

मूरीअ (अभाङ्क्षीत्) ६. ६८.

मूलअ (मूलक) ५. ७०.

मूलओ (मूलतः) ७. ७८.

मूसय (मूषिक) १. ५८.

मूसल (मुसल) १. ७०.

✓मु

मारही (अम्रियत) ६. ८०.

मारइ (मारयति) ५. ७७.

✓मृद्

मड्डिअ (मर्दित) ३. ९.

मेइणी (मेदिनी) १. ३०; ६. ७९;

७. ९४.

मेघ (SK) १. ७७; ८. १.

मेढिभूय (मेथिभूत) २. ४३.

मेरा (मर्यादा) १. ५७; ३. ४५;

५. ९१; ७. १०, ३०.

मेलअ (मेलक) ५. १०३.

मेलवण (मिश्रण) ६. १८.

✓मेल P (मृच)

मेलइ (मुद्यति) ८. १५.

+प्र. पमिळिअ (प्रमुच्य) ८. २१.

मोऽक (मोक्ष) ८. ४.

मोक्ख " ७. ६, ६४; ८.

४३, ५५, ७०.

मोहाय P (रम्)

मोहाइअ (मोहायित) ५. १०४;

७. १३.

मोत्तव्व (मोक्तव्य) ७. ५१.

मोत्तुमणा (मोक्तुमनस्) ७. ५१.

मोर (मयूर) ५. २.

मोरउल्ला (मुधा) ४. २०.

१मोह (मयूख) २. १४.

२मोह (SK) २. ५३; ५. ५, ९५;

७. ४६, ६४, ७२, ७९, ८४,

८६; ८. ४०.

मोहणिज्ज (मोहनीय) ७. ४७.

मोह-निदा (मोहनिद्रा) ५. ५०.

✓म्रक्ष

मक्खन्त (म्रक्षयत्) ७. ३६.

म्ह (स्म) ३. २९; ४. ३३; ६. ८.

१ √म्हुस P (मुष्)

+प्र. पम्हुसन्ति (प्रमुष्णन्ति) ७.

२९.

२ √म्हुस P (मृश)

+प्र. पम्हुस (मृश) ७. २९.

य

य स च.

यति (यदि) ८. ९.

यदि (यति) ८. ३.

√यम्

जच्छइ (यच्छति) ७. ५५.

+उद्. उज्जअ (उद्यत) ७. ५०.

५९.

यय (जगत) ८. ३.

√या

याति ८. ९.

जाइ (याति) ८. ७५.

जन्ति (यान्ति) ४. ३४.

यन्ति ,, ८. ८.

जासि (यासि) ३. ८५; ४. १०.

जन्त (यात्) ५. ९२.

जन्ती (यान्ती) ५. ५१.

जाविअ (यापयित्वा) ६. २८.

यातिस्म (यादृश) ८. ९.

याव (यावत्) ८. १०.

√यु

जुअ (युत) ५. ७२.

√युज्

जुत्त (युक्त) ६. ३; ७. १००.

जोडिअ (योजित) २. ५३.

+नि. निजोजहु (नियुङ्ख्यम्) ८.

२२.

-नियोजित ८. १३.

+प्र. पउत्त (प्रयुक्त) २. ७४.

√युष्म

जुम्मइ (युष्मते) ७. ५६.

जुम्मन्त (युष्मान) ६. ६०.

युष्मद्

तं (युष्म) ३. ४९; ४. ११,

५६; ५. २१ ७२,

९३, ९८; ७. ९५.

तुं ,, ५. २१; ७. ९३.

तुमं ,, २. ८०; ४. ५६;

५. २१, ७३, ९८;

६. ७१, ९७; ७.

९४, ९७, १०२.

तुमयं ,, ४. ११; ७. ९३.

तुयं ,, ५. २१.

तुह् ,, ५. २१; ८. १४.

तुहुं ,, ८. ३१, ७०.

उम्हे (युयम्) ५. २१.

तुज्ज ,, ५. २१.

तुज्जे ,, ५. २२.

तुज्मं ,, ५. २१, ९८.

तुम्ह ,, ५. २१.

तुम्हं ,, ८. ३१.

तुम्हे ,, ५. २२, ९९; ८.

३१.

तुम्हे ,, ५. २१.

मं ,, ५. २१.

तं (त्वाम्) १. ३६; २. ५६; ५.

२२, ८०, ८१.

तडं ,, ८. ३२.

तुण् ,, ५. २२.

तुं (त्वाम्)	५. २२.
तुमं	१. ५०; ५. २२.
तुमे	५. २२.
तुवं	५. २२.
तुह	५. २२.
पइ	८. ३२.
उय्हे (युष्मान्)	५. २३.
तुज्झ	५. २३.
तुज्झे	५. २३.
तुब्भे	५. २३.
तुय्हे	८. ३२.
तुम्हे	५. २३; ८. ३२.
तुय्हे	५. २३.
भे	५. २३.
वो	५. २३.
तइ (त्वया)	५. २४; ६. ९६; ७. ९३.
तइं	८. ३३.
तए	३. ६२; ४. १७; ५. २४.
तुमइ	५. २४; ६. ७३; ७. १०१.
तुमए	५. २४; ६. ९८.
तुमं	५. २४.
तुमाइ	५. २४.
तुमे	५. २४.
ते	५. २४.
दि	५. २४.
दे	५. २४.
पइं	८. ३३.
भे	५. २४.
उज्झेहिं (युष्माभिः)	५. २५.
उम्हेहिं	५. २५.

उय्हेहिं (युष्माभिः)	५. २५.
तुज्झेहिं	५. २५.
तुब्भेहिं	५. २५.
तुम्हेहिं	५. २५; ८. ३४.
तुय्हेहिं	५. २५.
भे	५. २५.
तइत्तो (त्वत्)	५. २६.
तउ	८. ३५.
तहिन्तो	५. २७.
तुज्झ	५. २७.
तुज्झत्तो	५. २६.
तुज्झु	८. ३५.
तुध	८. ३५.
तुब्भ	५. २७.
तुब्भत्तो	५. २६.
तुमत्तो	५. २६.
तुम्ह	५. २७.
तुम्हत्तो	५. २६.
तुय्ह	५. २७.
तुवत्तो	५. २६.
तुहत्तो	५. २६.
उम्हत्तो (युष्मत्)	५. २८.
उय्हत्तो	५. २८.
तुज्झत्तो	५. २८.
तुब्भत्तो	५. २८.
तुम्हत्तो	५. २८.
तुम्हं	८. ३६.
तुय्हत्तो	५. २८.
इ (तव)	५. २९.
उज्झ	५. ३०.
उब्भ	५. ३०.

उम्ह (तव)	५. ३०.
उम्ह ,,	५. ३०.
ए ,,	५. २९.
तइ ,,	५. २९.
तउ ,,	८. ३४.
तु ,,	५. २९.
तुं ,,	५. २९.
तुज्झ ,,	१. ६१, ७०; २. ५७; ३. ६९; ४. १२, १४, १७; ५. ३०; ६. २, ७८, ८०, ८५, ८६, ८८, ९५, ९७, १३०; ७. १०१.
तुज्झु ,,	८. ३४.
तुघ्न ,,	८. ३४.
तुब्भ ,,	५. ३०.
तुम ,,	५. २९.
तुमाइ ,,	५. २९.
तुमे ,,	५. २९.
तुमो ,,	५. २९.
तुम्ह ,,	५. २९.
तुम्हं ,,	५. ३०.
तुव ,,	५. २९.
तुह ,,	१. २९, ३०, ८०; २. ५४, ५५, ५८, ६१, ८१; ३. ६३, ६८, ७६, ७८, ८२; ४. ११, १४, १९; ५. २९, ९६; ६. ४७, ६१, ६२, ७०, ७३, ७४, ७५, ७६,

७९, ८१, ८२, ८३, ८७, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, १०१, १०२, १०६; ७. ९६, ९९, १००; ८. ४२.	
सुहं (तव)	५. २९; ६. ९९.
ते ,,	५. २९.
दि ,,	५. २९.
दे ,,	५. २९.
उब्भाणं (युष्माकम्)	५. ३३.
उम्हाण ,,	५. ३२.
उम्हाणं ,,	५. ३२.
तु ,,	५. ३१.
तुज्झ ,,	५. ३२.
तुज्झं ,,	५. ३२.
तुज्झाण ,,	५. ३३.
तुज्झाणं ,,	५. ३३.
तुब्भ ,,	५. ३१.
तुब्भं ,,	५. ३१.
तुब्भाण ,,	५. ३१.
तुब्भाणं ,,	५. ३३.
तुमाण ,,	५. ३२.
तुमाणं ,,	५. ३२.
तुम्ह ,,	५. ३१; ८. ३६.
तुम्हं ,,	५. ३१.
तुम्हं ,,	८. ३६.
तुम्हाण ,,	५. ३१.
तुम्हाणं ,,	५. ३३.
तुवाण ,,	५. ३१.
तुवाणं ,,	५. ३३.

तुहाण (युष्माकम्) ५. ३३.
तुहाणं ,, ५. ३३.
मे ,, ५. ३१.
वो ,, ५. ३१.
तइ (त्वयि) ५. ३४; ६. १००.
तइं ,, २. ६०; ८. ३३.
तए ,, ५. ३४.
तुज्झमि, ५. ३४.
तुब्भमि, ५. ३४.
तुमए ,, ५. ३४.
तुममि ,, ५. ३४; ६. ७७, १०५; ७. १००.
तुमाइ ,, ५. ३४.
तुमे ,, ५. ३४.
तुमि ,, ५. ३४.
तुम्हमि, ५. ३४.
तुवमि ,, ५. ३४.
तुहमि ,, ५. ३४.
पइं ,, ८. ३३.
तुज्झसु (युष्मासु) ५. ३६.
तुज्झासु ,, ५. ३६.
तुज्झैसु ,, ५. ३५.
तुब्भसु ,, ५. ३६.
तुब्भासु ,, ५. ३६.
तुब्भेसु ,, ५. ३५.
तुमसु ,, ५. ३५.
तुमेसु ,, ५. ३५.
तुम्हसु ,, ५. ३६.
तुम्हासु ,, ५. ३६; ८. ३६.
तुम्हेसु ,, ५. ३५.
तुवसु ,, ५. ३५.
तुवेसु ,, ५. ३५.
तुसु ,, ५. ३५.

तुहसु (युष्मासु) ५. ३५.
तुहेसु ,, ५. ३५.
योग (SK) ८. २, ११.
योगि (योगिन्) ८. ७, १२.
य्येव (एव) ७. १०१.

र

र (पादपूरणे) ४. २१.
१ रइ (रति=कामप्रिया) ३. ७, ७२; ४. ४०.
२ रइ (रति=सुरत) ३. १२, ८९; ४. १६; ५. ४, ७४; ६. १७.
३ रइ (रति=प्रीति) ४. ३३; ८. ५२.
रइ-णाह (रतिनाथ) ३. ७.
रइ-नाह ,, ६. १८.
रइ-पहु (रतिप्रभु) ४. ३९.
रइ-वइ (रतिपति) १. ७७.
रइ-सूहव (रतिसुभग) १. ७०; २. ३३.
रईसर (रतीश्वर) ३. ४२.
रंभा (रम्भा) १. २१.
रक्खण (रक्षण) ६. ५०.

√रश्च

रक्खिमो (रक्षामः) ५. ५३.
रक्खीअ (अरक्षत्) ६. ९३.
रक्खिज्जसु (रक्ष्यस्व) ७. ९४.
रक्खिअ (रक्षित) २. ४.
रद्धेलिर (चलनशील) ६. ३२.
रङ्ग (SK) २. ७४.

√रच्

रइअ (रचित) २. १७; ३. ३१, ५४; ४. ३७; ६. ५९.
+वि. विरइअ (विरचित) १. ५९.

रञ्जणी (रञ्जनी) ७. २८.
 रञ्जिर (रामपर) ३. ८७.
 रज (रजस्) २. ८५; ३. ५. रय
 ५. ५६; ७. ५८.
 रज्ज (राज्य) १. ११, ३२; ७. ५,
 ९७, १०१.

✓रञ्ज

रञ्ज (रज्यते) ७. २१.
 रञ्ज (रज्यस्व) ३. ८०.
 रञ्जिञ्ज (रजित) २. ७०; ३. ४४.
 रग्ग (रक्त) २. ८७.
 रत्त ,, १. ५८, ५९; २.
 ८७; ३. ८०; ६. २.
 +वि. विरत्त (विरक्त) ३. ३५.
 रञ्जण (रञ्जन) ६. ३३.

✓रण्

रणिञ्ज (रणित) ८. २५.
 रण (SK) ४. ४८; ६. ५०, ५५,
 ६०, ६३, ६४.
 रण्ण (अरण्य) १. ४२, ४६; ६.
 १०१.
 रत्ति (रात्रि) ३. ३९; ५. ६२; ८.
 ६८.
 रञ्ज (अरण्य) ८. १०.

✓रम्

+आ. आढत्त (आरब्ध) ३. ७०.
 -आरद्ध ,, ३. ७१.
 -आरभिञ्ज (आरम्भ) ६. १०५.

✓रम्

रम्ह (रमते) १. १३; ४. ६९;
 ५. ९९; ८. १५.
 रमण ,, ४. ५३.

रमिञ्ज (रमते) ५. ९९.
 रमेज्जा ,, ५. ९९.
 रमन्ते ४. ५५, ५९, ६१.
 रमसे ४. ४७.

रमामु (रमे) ५. ९६.
 रमिमो (रमामहे) ५. ९८.
 रमिज्जह (रम्यते) ५. ८.
 रमिज्ज (रमिष्यते) ५. १००.
 रमिस्सदि ,, ७. ९९.
 रमिहिह ,, ५. १००.
 रमेज्जा ,, ५. १००.
 रमड (रमताम्) ५. ९६, १००.

रमन्तु (रमन्ताम्) ५. ९८.
 रम (रमस्व) ४. १०; ५. ९८.
 रमसु ,, ५. ९६, ९८.
 रमिज्जहि, ५. ९८.
 रमेज्जसु ,, ५. ९८.
 रमेजे ,, ५. ९८.
 रमह (रमध्वम्) ५. ९८.
 रमेसु (अरंसिषत) १. ५४.
 रअ (रत) २. ३२; ४. ११; ५.
 ७८.

रय ,, ३. १०, ४६; ७. ६८.
 रमिञ्ज, ३. ७३; ४. ५०.
 रमिञ्ज (रमित) ३. ८९.
 रममाण (क्रीडन्ती) ४. ४७; ५.
 ४९.

रममाणी ,, ४. ४६; ७.
 १४.

१ रमण (SK=कान्त) १. १६, ३.
 ८७; ४. १२, २०.

२ रमण (SK=क्रीडन) ५. ३३.

३ रमण (SK. स्मरकृपिका) उ. १७, १८.

रमणि^० (रमणी) उ. १८, १९.

रमणी (SK) १. २२, ५३; ३. ७८; उ. १३.

रमिर (रमणशील) १. १०; ४. ५४. ६८, ७२; ५. ९२; उ. १८.

रम्पण (तक्षण) उ. ४०.

रम्पण ,, उ. ४०.

१ √रम्भ P (गम्)

रम्भन्ति (गच्छन्ति) उ. ८.

२ √रम्भ P (रम्)

+आ. आरम्भिअ (आरब्ध) द. १०५.

-आरम्भिअ ,, १. २१.

रम्भा (SK) १. ७७; ३. ६७.

रम्म (रम्य) २. २५; ४. ७१.

रम्मा (रम्या) ४. ६, ४३; उ. २०.

१ रय S रज.

२ रय (SK=वेग) ५. ५६.

रयण (रत्न) १. ८, २७, ८५; ३. ४७; द. ३४; ८. २८, ६०.

रयणी (रजनी) १. १६.

रव (SK) २. ६४; ३. ३०; ४. २२; ५. ७; द. ४, ३०, ४८.

रवि (SK) १. ६२, ६६, ६७; २. १९, ४८, ६४, ८७; ३. ३०; द. २३.

रस (SK) ४. ४१; द. ८, १९; उ. ३६; ८. २४.

रसातल (SK) उ. ९९.

रस्ति (रश्मि) ३. ३०.

√रह

रहिअ (रहित) १. ५; २. १८; उ. २६.

लहिद ,, ८. २. ४.

+वि. विरहिअ (विरहित) ३. २०.

रह (रथ) द. ६४.

रहङ्ग (रथाङ्ग) ५. ८९.

रहङ्गी (रथाङ्गी) ५. ८९.

रहस (रस) ४. ६८.

१ राअ (राग) १. ५९. राय ३. ७०; उ. १६.

२ राअ (राजन्)

राय^० १. ८१; ४. ६९.

राया (राजा) १. ७१, ८५; २. १७, ८३; ५. ८७; द. ३१, ६५, ७६, १०७; उ. १.

राइणो (राजानः राज्ञो वा) ४. ६१.

राया (राजानः) ४. ५९.

रायाणो ,, ४. ५९, ६१,

रायं (हे राजन्) उ. ९४.

राया ,, ४. ५९.

रायाणो ,, ४. ५९.

रायं (राजानम्) ४. ६३.

राइणा (राज्ञा) ४. ६१.

राएण ,, ४. ६१.

रण्णा ,, ४. ६१, ६५.

राचिजा ,, ८. ६.

रञ्जा ,, ८. ६.

राईहिं (राजभिः) ४. ६३.

°राएहि ,, २. ६३.

रायाणेहिं ,, ४. ६४.

रण्णो (राज्ञः) ४. ६०.

रायाउ ,, ४. ६०.

राईहितो (राजभ्यः) ४. ६४.
 राइणो (राज्ञः) ४. ६२, ६५.
 रणो ,, ४. ६०, ६२, ६५.
 रायस्स ,, ४. ६०.
 राईण (राज्ञाम्) ४. ६४.
 राईणं ,, ४. ६३.
 राइम्मि (राज्ञि) ४. ६२.
 राईसु (राजसु) ४. ६४.
 लाच^० ८. १२.

राइक (राजकीय) ३. ७६.
 राइन्द (राजेन्द्र) १. २८.
 रा-उल (राजकुल) २. ७३.
 राग (SK) ८. ७६.

√राज

राइअ (राजित) ६. ६३.
 राम (SK) १. ३१; ४. २५; ६.
 ४५.

राम-इसि (रामर्षि) १. ८९.
 रामा (SK) ७. १४, २०.
 राय s राअ.

राय-उल (राजकुल) २. ७३.
 रायकेर (राजकीय) ३. ७६.
 राय-रिसि (राजर्षि) १. ८९.

राय-वाडिआ (राजपाटिका=चतु-
 रङ्गसैन्यश्रमकरण) २. २१.

१ √राव P (रञ्ज)

राविउं (रञ्जयितुम्) ६. ३३.

२ राव (SK) १. ५३.

रासि (राशि) ४. ३७.

√रिअ P (प्र-विश)

रिअइ (प्रविशति) ७. २८.

१ रिउ (क्रतु) १. ९०; २. ७९, ८१;
 ३. ५९.

२ रिउ (रिपु) १. ३१, ३४, ३५, ३६,
 ४२, ७१, ८२; २. २१, ५२,
 ५७; ६. ४३, ४४, ४७, ७५,
 ८५, ९०, ९१, ९४, ९६, ९७,
 ९९, १०१; ७. १.

रिक्ख (क्रक्ष) २. ८९.

रिच्

+वि. विरेअन्त (विरेचयत्) ६.

१७.

रिच्छ (क्रक्ष) २. ९०.

रिज्जु (क्रजु) १. ८९.

रिण (क्रण) १. ८९.

रिद्धि (क्रद्धि) १. ८९; ३. १३; ५.
 ५०.

रिस्सह (क्रवम=श्रेष्ठ) १. ८९.

रिसि (कवि) ७. ३३, ३४.

रीडण (मण्डन) ६. ७६.

रीर P (राज्)

रीरिअ (राजित) ६. ६३.

रुइ (रुचि) १. ६३; ६. १३, १४,
 २८.

रुक्ख (वृक्ष) १. ६८; ३. ६४.

रुट्ठि (रुक्मिन्) ३. १८.

रुज्ज

लुक्क (रुग्ण) २. ८३.

लुग्ग ,, २. ८३.

रुज्ज P (रु)

रुज्जिअ (रुत) ६. ३८.

रुण्ट P (रु)

रुण्टिअ (रुत) ६. ३८.

✓रुद्

- रुअन्ति (रुदन्ति) १. ५६.
 रोच्छं (रोदिष्यामि) ५. ९४.
 रुण (रुदित) २. ४०; ४. ५८.
 रुष " १. ४६; ३. ८७;
 ४. ५३.
 रोटूण (रुदित्वा) ७. ५२.

✓रुध्

- रुन्धिज्जइ (रुध्यते) ७. ८१.
 रुब्भए " ७. ८१.
 रुज्झिअ (रुद्ध) ७. ५७.
 रुद्ध " १. ६९; ८. १६,
 २२, २३.
 रुन्धिअ " २. २८; ६. ९१;
 ७. ५७; ८. ४१.
 रुम्भिअ " ७. ५७.
 रुन्धन्त (रुन्धत्) ५. ११.
 +अनु. अणुरुज्झइ (अनुरुध्यते)
 ७. ८३.
 -अणुरुन्धिज्जइ " ७. ८३.
 +उप. उवरुज्झइ (उपरुध्यते) ७.
 ८३.
 -उवरुन्धिज्जइ " ७. ८३.
 +नि. निरुद्ध १. २१, ६९.
 +सम्. संरुज्झन्त (संरुध्यमान)
 ७. ८४.
 -संरुन्धिज्जन्तअ " ७. ८४.
 रुप्पमय (रुप्यमय) ६. १६.
 रुप्पि (रुक्मिन्) ३. ३९.
 रुप्पिणी° (रुक्मिणी) ३. १७.

✓रुष्

- रुसइ (रुष्यति) ७. ६६.
 रुठ्ठ (रुष्ट) ४. १०; ५. ५९

रुसविअ (रोषयित्वा) ४. ६६.

रुसा (रोषेण) १. ३०.

रुसा (रोष) २. २४.

✓रुह्

- रोहइ (रोहति) ७. २९.
 +आ. आरूढ २. २९, ९०.
 -आरोविउं (आरोप्य) ६. ३२.
 +समा. समारूढ २. ३२; ६.
 ५७.

रुहिर (रुधिर) ६. ६४.

रूव (रूप) ३. ६८; ४. ४५.

रूसण (रोषण) ४. १५.

रे (संभाषणे) ३. ५६; ४. १३, ४७,
 ५६; ७. २०; ८. ४१.

✓रेअव P (मुच्)

रेअविअ (मुक्त) ६. ५६.

रेणु (sx) २. ८३; ७. ८७.

रेभ (रेफ) २. ५५.

✓रेल्ल P (झावय्)

रेल्लन्त (झावयत्) ४. २६.

रेवइ° (रेवती) २. २.

रेवा (sx) ६. ८६, ८७.

रेसि (तादर्थ्ये) ८. ७०.

रेसि " ८. ७०.

✓रेह P (राज्)

रेहिअ (राजित) ६. ६३.

✓रोञ्च P (पिष्)

रोञ्चन्ति (पिषन्ति) ७. २९.

रोत्तव्व (रोदितव्य) ७. ५२.

रोत्तु-मण (रोदिदुमनस्) ७. ५२.

रोम (sx) २. ८५.

रोमं च (रोमाञ्च) १. १२.

रोमञ्च " ५. १०२; ६. ५९.

रोमन्थ (SK) ६. ३०.

रोल (कोलाहल) ५. ७६.

रोलस्व (SK) ३. ३०; ५. ६७.

रोविग (दर्याधुमोचनशील) ७. ६१.

√रोसाण P (सृज्)

रोसाणिअ (सृष्ट) ६. ६६.

ल

१ लक्ष्म (लक्ष=संख्याविशेष) ६. ७५.

७. ७१; ८. ६८.

२ लक्ष्म (लक्ष्म=वेद्य) २. ५.

लक्ष्म^० (लाक्षा) १. ५८.

लक्ष्मण (लक्षण) २. ८४; ६. ७८.

√लक्ष्

अलक्षि (अलक्षि) ३. ३०,

३३.

लक्ष्मिअ (लक्षित) २. १५.

√लग्

लग्म (लग्म) २. ६८, ७८; ३.

३३, ३४; ६. ६, ७, ५४.

+वि. विलग्म (विलग्म) ८. २१.

लङ्गलि (लाङ्गलिन=वलभद्र) २. ६४

लङ्गलि^० (लाङ्गली=शारदीयता) ५.

१०.

लङ्गली ,, ५. १५.

लङ्गल (लाङ्गल) ३. ८४.

लङ्गलि (लाङ्गलिन) २. ६५.

√लङ्

लङ्गिज्जह (लङ्ग्यते) १. १७.

लङ्गिय (लङ्ग्यित) ३. १०.

लङ्गि^० (लङ्गमी) ६. १०७.

लङ्गली ,, १. ४९, ७, ८८;

४. ३, ५; ५. ७, ८०; ६.

६०, ७२; ७. ९८.

लङ्गा (SK) ६. २०.

लङ्गिर (लङ्गनशील) ६. ६५.

लङ्गि (लङ्गा=केशरवृक्ष) ५. ७२.

लङ्गि (यष्टि) २. ५९; ३. ८, २१.

७७, ८४; ४. ७३.

लङ्गह (प्रधान) ४. ५५.

लङ्गहत्त (सौन्दर्य) ४. ५५.

√लङ् P (स्मृ)

लङ्गन्त (स्मरत्) ६. ४५.

√लप्

लवइ (लपति) ४. ३३.

लवन्ति (लपन्ति) ४. २; ५. ७१.

८१.

लवसि (लपसि) ४. ५१.

लवसु (लप) ४. ५१.

लविअ (लपित) ५. २.

+आ. आलविअ (आलपित) ३.

७२.

+उद्. उल्लविअ (उल्लपित) ४. ८.

√लभ्

लहइ (लभते) ८. २०, २५, ८२.

लहदि ,, ८. ३.

लभेय्य (लप्स्यते) ८. १०.

लब्भइ (लभ्यते) २. २५.

लब्भहिं (लभ्यन्ते) ८. ६०.

लहिज्ज (लभ्येत) ५. ८६.

लहिजेज्ज ,, ५. ८६.

लहिअ (लब्ध्वा) ४. ४६.

लहि ,, ८. ७५.

+उपा. उवालद्ध (उपालब्ध) ३.

८१, ८५.

√लम्बू

लंबंत (लम्बमान) १. २१.

+आ. आलम्बित (आलम्बित)

८. १२.

लम्बिर (लम्बमान) २. ७.

लय (SK=मनसः साभ्यावस्था) ७.

६६.

लया (लता) १. ४६; ३. १४, १५;

४. ६; ५. ५, ६७, ६८; ६.

८७.

√लल्

ललिअ (ललित) १. ४५; ५. १५,

१०४; ६. २८, ४७; ७.

८१.

+दुर्. दुल्लिअ (दुर्ललित) ४.

७४.

लवण (SK) २. १४.

लवणिम (लावण्य) ३. ६१.

लवल (SK=पुष्पविशेष) ५. ७७.

लवली (SK) ३. १३, ३६, ४६,

५५, ५८, ६३; ४. ५; ५. ६८,

८५.

लविरा (लपित्री) ४. २१.

√लस्

+उद्. उल्लसिअ (उल्लसित) ३.

२७, ६५; ७. ४६.

+वि. विलसइ (विलसति) १. १२

-विलसन्ति ५. ४६.

लहरी (SK) ४. ४४, ६५.

लहिद् S रद्.

लहु (लघु) २. २७.

लहुअ (लघुक) ३. ६१.

√ला

लेइ (लाति) ५. १५, ७१, ८०.

लेसि (लासि) ५. ७६.

लेमि (लामि) ५. ३७.

लेसु (लाहि) ३. ६६; ८. ७१.

लाऊ (अलाव्) १. ४६.

लाच S राज.

लायण (लावण्य) २. २७.

लाला (SK) ७. १९.

लास (लास्य) २. ६५.

लाहल (SK=लेच्छविशेष) २. ६५.

√लिक् P (नि-ली)

लिक्कन्त (निर्लीयमान) ६. ३७.

√लिम्बू

लिहिय (लिखित) ८. ८१.

लिङ्ग (SK) ८. ८२.

लिच्छु (लिप्सु) २. ५०.

√लिप्

लित (लित) १. १३.

√लिम्प P (लिप्)

लिम्पिअ (लित) ६. १०२.

लिम्ब (लिम्ब) २. ५२.

√लिस P (स्वप्)

लिसइ (स्वपिति) ६. १००.

√लिह्

लिहइ (लेहि) ७. १९.

लिहिजए (लिह्यते) ७. ८१.

लिब्मउ (लिह्यताम्) ७. ८०.

√ली

लीण (लीन) छ. २२; ल. २६,
४३.लीला (SK) १. ९०; ३. १९; छ.
३९, ४३; प. १८, १९ ७४.

लीह (रेखा) ल. ६५.

लुंदाय (लुण्टाक) १. १८.

१ √लुक P (नि-ली)

लुकन्त (निलीयमान) द. ३७.

२ √लुक P (लुङ्)

लुक्किअ (तुडित) द. ७९.

√लुञ्छ S (मृज्)

लुञ्छन्त (मृजत्) द. ६७.

लुणणी (लवनी) उ. ६९.

लुण्टण (लुण्टन) १. १८.

√लुभ्

लुब्भसि (लुभ्यसि) द. १०४.

लुद्ध (लुब्ध) द. ९७; ल. ४८,
५९.लुम्बि^० (लुम्बी) १. २१.

√लुल

लुलिआ (लुलिता) छ. ४४.

+वि. विलुलिआ (विलुलिता) छ.
४२.

लुहण (मार्जन) द. ६६.

√लृ

लृणिज्जइ (लृयते) उ. ७६.

लृणिज्जए ,, उ. ७३.

लृव्वइ ,, उ. ७३, ७६.

लृण (लृन) द. ७०.

लोअ (लोक) १. ५, १२, १५, १८,

३६, ४२, ५१, ६२; २. ९०,

३. २, १०; छ. १२, २२, ३३,

४५, ६७, ७६; प. १४, ८४;

द. ६८; उ. ५९, ६४, ६५;

ल. २२, ३०, ७५. लोअ

छ. ७६. द. १०४.

लोअण (लोचन) प. ८४; द. ३६,

१०७; उ. ५३.

लाअ-माआ (लोकमात्) उ. ८५.

√लोक्

+प्र. पुलोइय (प्रलोकित) २. ३३.

लोअ S लोअ.

√लोट्ट P (स्वप्)

लुट्टइ (स्वपिति) द. १००.

लोइय (लोप्र) प. ८२.

लोद्ध ,, प. ५७.

°लोयणीकय (°लोचनीकृत्) ३. २७

लोलिम (लोलत्व) ल. ४०.

१ लोह (SK) २. १६.

२ लोह (लोभ) ल. ७७.

√लोहिताय

लोहिआइ (लोहितायति) प. ६३.

लोहिआअइ (लोहिआयते) प. ६३

√लहस् P (लंस्)

लहसाविअ (लंसित) उ. ४२.

√ल्लिहक P (नि-ली)

ल्लिहकन्त (निलीयमान) द. ३७.

व

१ व (इव) १. १५, २०, २१, २३,

३८, ४१, ४९, ६०, ६२, ६६;

२. ३, १२, २७, ३२, ३६,

४३, ६८, ७७, ८७; ३. ९,

१७, ३४, ३९; छ. ४, ४०,

५०; द. ७, ६१, १०६; द.

१९, ८२; ७. १९, ३०, ३६;

८. १.

२ व (वार्थे) ७. ८५; ८. १८.

३ व (वार्थे) ४. ५१; ७. २७, ७१,

८. १९, ६४.

४ व (वा) (इवार्थे) ५. ५९.

वअ (वत) ७. ४१. वय ७. ५०.

°व्वअं ७. ६४.

वइ s पइ.

१ वइर (वैर) २. ४; ६. ४६, ९५.

२ वइर (वज्र=हीरक) १. ७५.

३ वइर (वज्र=विद्युत्) ३. ५१.

४ वइर (वज्र=वज्रर्षि) ७. ३३, ३४,
३५.

वउल (बकुल) ३. ४१, ६४.

वंक (वक्र) १. १२.

वंश (वन्ध्य) १. १८.

वंस (वंश) २. ७०, ९१.

वंसिअ (वांशिक) २. ७०.

वक्कलि (बलकालिन्) ३. ३५.

वग्ग (वर्ग) ७. १.

वग्गोलिर (रोमन्थशालि) ६. ३०.

वग्घी (व्याघ्री) ७. २७.

✓वच्च

वोच्छं (वक्ष्यामि) ५. ९५.

उच्चइ (उच्चयते) ५. ८६.

उत्त (उक्त) ३. ८०; ७. ९२.

उत्त ,, ८. ६७.

वोत्तुं (वक्तुम्) ७. ५०.

वोत्तूण (उक्त्वा) ७. ५०.

✓ वच्च P (काङ्क्ष)

वच्चउ (काङ्क्षु) ७. ३७.

26 [कुमारपालचरित]

१ वच्छ (वृक्ष) ३. ६४.

२ वच्छ (वक्षस्) ४. २८.

वच्छ-त्थल (वक्षःस्थल) १. ४७.

वच्छल (वत्सल) २. ९१.

वच्छल्ल (वात्सल्य) ७. ९२.

१ ✓ वज्ज P (त्रस)

वज्जइ (त्रसति) ७. ४३.

२ वज्ज (वज्र) ३. ५१.

✓वज्जर P (कथ)

वज्जर (कथय) ६. १.

✓वच्च

वच्चिज्जइ (वच्चयते) १. १७.

वज्जर (मार्जार) ३. ६६.

वज्ज (वन्ध्य) १. १८.

°वट्ट (पट्ट=प्रवाह) २. २५.

वट्टा (वार्ता) ३. ६.

✓वडवड P (वि-ल्प)

वडवडन्ति (विलपन्ति) ६. १०१.

वडु (बटु) ४. ६९.

वडुअ (बटुक) ५. ९२.

वडुवास (मेघ) ५. १८.

वढ (मूढ) ८. १८, ६१; ६७.

वण (वन) १. ३३, ३६; २. ५४;

३. २६, ३४, ३९, ४१, ६२;

४. १, २२, २६; ५. १, ६, ७,

१०, ११, १६, २०, ५३, ५९,

६०; ६१, ७९, ८१, ८३, ९२;

७. ५; ८. ६४.

वणप्फइ (वनस्पति) ३. ६८.

वणस्सइ " ३. २६.

वणिअ (वाणिज) २. ६८.

वणिआ (वनिता) ३. ६५.

वणे (निश्चये) ४. १६; (संभावने)
४. १६; (विकल्पे) ४. १६;
(अनुक्रम्ये) ४. १७.
वत्तडिआ (वार्तिका) ८. ७४.
वत्ता (वार्ता) ३. ६; ५. ७२.
वत्थ (वत्स) २. ३९; ३. ४७, ५८.

✓वद्

वज्जह (वायति) ८. २५.
वाड्अ (वादिता) २. ८, ६९, ७०.
वज्जन्त (वदत) १. ७५.
वद्धमाण (वर्धमान) १. १.
वध (SK) ८. ५, ९.
वन (SK) ५. ७९, ९२.
वन्थु (बन्धु) ८. १२.

✓वन्द्

वन्दे ५. ६०.
वन्दारय (वृन्दारक) १. ८३.
वन्द (वृन्द) ३. ३४.
वन्नय (वर्णक) ३. ६१.
वमालण (पुञ्जक) ६. ६५.

✓वम्फ P (काङ्क्ष)

वम्फए (काङ्क्षन्ति) १. २०.
वम्फन्ति (काङ्क्षित) १. २०.
वम्फिअ (काङ्क्षित) १. २०.
वम्फि (वलिन) ७. १९.
वम्मच्चेर (ब्रह्मचर्य) १. ४२; ३. २३.
वम्म (वर्मन्) ६. ६३.
वम्मह (मन्मथ) २. ५८; ३. १,
६, ८, ४३, ८९; ६. २०; ७.
१०, १४.

वम्हाण (ब्राह्मण) १. ६४.

१°वय (पयस्) १. ४९.

२ वय ४ वअ.

३ वय (वयस्) १. २३.

वयंसा (वयस्या) ४. ९, ५३.

वयंसी " ४. १८; ५. ४८.

१ वयण (वदन) १. ७८; ३. २७.

२ वयण (वचन) १. २५; ७. ४२,
४५, ४७, ४८; ८. २७, ४४,
४५, ५०, ७९.

१ वर (SK=देवादिकाद् वृत) २. ९१;
३. १; ७. १००.

२ वर (SK=श्रेष्ठ) २. ७१; ३. ६०,
६२, ६४; ४. ५४; ६. ७५;
७. ५८.

वरण (SK) ६. ४६, ५२.

वर-विलया (वारवनिता) ६. ३२.

✓वरहाड P (निस्-सृ)

वरहाडिअ (निःसृत) ६. ५०.

१ वरिस (वर्ष=संवत्सर) ३. ५०.

२ वरिस (वर्ष=वृष्टि) ६. ११.

वरिसण (वर्षण) ६. ५४.

✓वर्ण

वन्नेमि (वर्णयामि) ५. ६५.

वण्णहुं (वर्णयामः) ८. ३७.

वण्णउ (वर्णयतु) ८. ३७.

वणिणअ (वर्णित) २. ८८.

वन्निउं (वर्णयितुम्) ५. ६६, ७९.

✓वर्ध

वड्ढिअ (वृद्ध) ७. ५८.

✓वल

वलति (वलते) ८. ७.

वलिअ (वालित) २. ७, ९; ७.

१९.

१ √बल P (निर्-पद्)

+निर्. निव्वलिअ (निष्पन्न) ६.
८७.

२ √बल P (आरोपय्)

बलिअ (आरोपित) ६. ३२.

√बल्लग P (आ-रुह्)

बल्लगिअ (आरूढ) ७. ४७.

बल्लगिज्ज (ग्रहणीय) ७. ४८.

√बलयाय

बलयाइअ (बलयायित) ३. ५.

बलाया (बलाका) ५. ३३.

बलि (SK) ८. ४३.

बल्लहा (बल्लभा) २. ६८.

बल्लि° (बल्ली) १. ४०; ३. ६.

बल्ली (SK) ५. ६.

बव्वर (वर्वर) ४. १२.

बव्वलत्त (वत्सलत्व) ८. ३.

√वस्

वसन्ति १. २६.

+नि. निवसन्ति १. ४.

+प्र. पउत्थ (प्रोषित) ३. २७,

३४, ४८; ५. २, ७५, ७७;

६. १५.

वस (वश) ३. ५०; ४. ५७; ७.

९, ५२; ८. ३९, ५३.

वसइ (वसति) २. ४२.

वसग (वशग) १. ७४; ७. १०.

वसन्त (SK) १. ८३, ९०; ३. २,

१३; ४. ५, ७.

वसह (वृषभ) १. ८४; ६. ३०, ६२.

वसहि (वसति) २. ४२.

वसु (SK) १. ८७; ६. ४४.

√वसुआ P (उद्-वा)

वसुअन्त (उद्वात) ६. ९.

वसुह° (वसुधा) ६. ८४.

वसुहा ” ६. ६१, १०२.

√वह्

वहइ (वहति) ५. २०.

वहिज्जइ (उद्यते) ७. ८१.

बुब्भउ (उद्यताम्) ७. ८०.

+उद्वि. उव्वीढ (उद्बूढ) १. ७३.

-उव्वूढ ” १. ७३.

+निर्. निव्वाहिस्सं (निर्वाहयिष्या-
मि) ६. १०५.

+प्र. पवहन्ति (प्रवहन्ति) ४. ४१.

१° वह् (पथित्) ४. ७८.

२ वह् (वध) ५. ५९.

वहिल्लअ (शीघ्र) ८. ६७.

वहु° (वधू) १. ३, ७; ३. ५, ३४.

वहुत्त S भू.

वह् (वधू) १. ३, १०, ४६, ५२;

२. ३४; ४. ४५, ४६, ५४;

५. ४९, ५०, ५१, ५२, ७९;

६. ४, १०१; ७. ८.

१ √वा P (म्लै)

वाअ (म्लान) ६. १३.

२ √वा

वाइ (वाति) ५. ५५.

वाय (वात) ५. ४.

+उद्. उव्वाय (उद्वात) ६. ९.

३ वा (SK) १. ३२, ३७; ४. ३३,

३५, ३६, ७६; ५. ६५; ६.

२३, १०४; ७. ७५, ७६, ७७.

४ वा (अपि) २. १०.

वाअ (वात) ५. ४.
 वाउ (वायु) ३. १५; ४. ३५; ५.
 ५५, ५६. वायु. ४. ३४.
 √वाञ्छ
 वञ्छिज्जइ (वाञ्छयते) १. १७.
 वाणारसी (वारणसी) ३. ५९; ४.
 ६०.
 वाणी (SK) ७. ८३.
 वानरेन्द्र (वानरेन्द्र) ६. ४७.
 १वाम (SK=प्रतिकूल) १. ४९; ४.
 ३५.
 २वाम (SK=सव्य) ४. २६.
 °वाय (पात) २. ८६.
 वायरण (व्याकरण) २. ७४.
 वायव्व (वायव्य) ५. ९०.
 वाया (वाक्) ८. ४८, ६३.
 वायु s वाउ.
 १वार (SK=समूह) ६. ३०.
 २वार (द्वार) ३. ३४, ५७; ४. २७;
 ६. ७६, ९१; ८. १६.
 वार-जुवइ (वारयुवति) १. ७८.
 १वारण (SK=गज) १. ३४; २.
 २२.
 २वारण (SK=निवारण) ४. ९.
 ३वारण (व्याकरण) २. ७४.
 वार-वाल (द्वारपाल) १. ६९.
 वार-विलया (वारवनिता) ३. ७६;
 ४. २१.
 वारि (SK) ४. २७, ३१, ५४,
 ५५, ६३, ७२; ५. ५७.
 वारुणी (SK) ५. ८३.
 °वालिआ (पालिका) ५. ८४.

वावस्फिर (करिष्णु) ६. ४३.
 १√वास P (अव-काश)
 +अव. ओवासइ (अवकाशते) ७.
 २३.
 २वास (वर्ष) ३. ५०.
 ३वास (SK=सुगन्ध) ५. ९३.
 वासन्तिआ (वासन्तिका) ३. ६, ५४.
 वासय-सज्जा (वासकसज्जा) ५. ९७.
 वासा (वर्षा) १. ३२.
 वासुगि (वासुकि) ६. १०४.
 √वाह P (अव-गाह्)
 +अव. ओवाहए (अवगाहते) ७.
 ४६.
 वाहरण (व्याहरण) ६. ४८.
 √वाहिप्प P (व्या-द्विष्य)
 वाहिप्पन्त (व्याद्विष्यमाण) ७. ९०.
 वाहिर (बहिस्) ४. ७५.
 १वि (अपि) १. ५, ६, १०, १६, १७,
 २१, २४, २६, २७, २८, ३२,
 ३३, ३७, ४०, ४१, ४४, ४५,
 ४७, ४८, ६२, ६४, ६९, ७२,
 ७९, ८०; २. ५, १५, २४,
 २९, ३४, ४०, ५२, ५९, ६०,
 ६५, ६६, ६९, ८८; ३. १९,
 २४, ३५, ३९, ४३, ५०, ५१,
 ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७,
 ५८, ७५, ७७, ७८, ७९, ८०,
 ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६,
 ८७, ८९; ४. २१, २२, २३,
 २४, २५, ३४, ३५, ३६, ४२, ४६,
 ४७, ४८, ५१, ५२, ५३, ५४,

५८, ५९, ६५, ६६, ६७, ६९,
 ७१, ७२, ७३, ७५, ७६; ५. १,
 ३, ५, १४, १७, २६, ४०, ४३,
 ४७, ५२, ६०, ७३, ८५, १००;
 ६. २, ५, ११, ३९, ५३, ६६,
 ६७, ७४, ८०, ८३, ९७,
 १००, १०६; ७. ७, ९, १३,
 १७, २१, २२, २५, २७, ३३,
 ३८, ४३, ४४, ५२, ५८, ६२,
 ६७, ६८, ६९, ७२, ७८, ८४,
 ८८, ८९, ९९, १०२; ८. १०,
 १२, १३, १४, १५, १६,
 १७, १८, १९, २०, २४, २६,
 २७, ३०, ३१, ३५, ३७, ३९,
 ४४, ४९, ५१, ५२, ५५, ५७,
 ६२, ६३, ६४, ६६, ६८, ६९,
 ७३, ७४, ८३. °इ ८. ५४.
 रवि (एव) २. ६०; ४. ६६; ८. ५४.
 विअ (इवार्थे) ४. ४.
 विअइल्ल (विचकिल) २. १३.
 विअड्डि (वितर्दि) ३. ९.
 विअड्डा (विदग्धा) ४. ४८, ६९.
 विअणा (वेदना) २. २, ८.
 विइअ (द्वितीय) १. ६२. विइय
 १. ४.
 √विउड P (नाशय्)
 विउडिअ (नाशित) ६. २१.
 विओअ (वियोग) १. ४२; ३. ९०.
 विकिणण (विक्रयण) ६. ३४.

√विकोशय्

विकोसिअ (स्फारीकृत) ६. २९.
 विक्रम (विक्रम) २. ३६; ६. ८८.
 विक्रमि (विक्रमिन्) ३. ३३.
 विक्रव (विक्रव) ३. ३४.
 विग्घ (विघ्न) ७. ४४.
 विघस्टण (विघट्टन) ८. १.
 विघाय (विघात) ८. ५३.
 विच्च (वर्त्मन्) ८. ६७.
 विच्छड्डु (विस्तार) ३. ९.

√विच्छोल P (कम्प)

विच्छोलिअ (कम्पित) ६. ३१.
 विजअ (विजय) ८. ७६.
 विजण (विजन) २. २२.
 विजय (SK) ६. ४४, ७०, ८८, ९९.
 विजेतव्व (विजेतव्य) ८. ६.
 विज्जं (विद्वान्) २. ८८.
 विज्जा (विद्या) ३. २२.
 विज्झु (विद्युत्) १. ९ ३. ९०;
 ५. ६२.

विज्जुलिआ,, ३. ९०.
 विञ्चुअ (वृश्चिक) २. ८३, ८९.

विट्ठि (वृष्टि) १. ८५.

विड (विट) ४. ३३.

√विडविड P (रच्)

विडविड्डीअ (अरचयत्) ६. ५९.

√विढप्प P (अर्ज्य)

विढप्पइ (अर्ज्यते) ७. ८८.

√विढव P (अर्ज्)

विढविज्जइ (अर्ज्यते) ७. ८८.

विढविअ (अर्जित) ६. ७१.

विणइल्ल (विनयवान्) ३. ८३.

- विणय (विनय) १. ५२.
 विणु (विना) ८. १८, २०, ५९, ७१
 विण्ट (वृन्त) १, ८८.
 विण्णत्ति (विज्ञप्ति) ६. २६.
 विण्णाणिणी (विज्ञानिनी) ३. ३७.
 वित्थरण (विस्तरण) ३. १४.
 √विद्
 वेच्छं(वेदिष्यामि) ५. ९४.
 विदुर (SK) २. २२.
 विदेश (विदेश) ४. २.
 विनिमय (SK) ८. ८३.
 विन्नत्ति (विज्ञप्ति) १. ८२; ६. ९५,
 १०७.
 विन्नाण (विज्ञान) ५. ७३.
 विपिण (विपिन) ३. १८.
 विप्प (विप्र) १. ६५.
 √विप्पगाल P (नाशय्)
 विप्पगालिअ (नाशित) ६. २१.
 विप्पव (विप्लव) ३. ५२.
 विब्भम (विभ्रम) १. ७७; ५. १०४.
 विमल (SK) २. ३६, ५५; ४.
 ४१.
 विम्हय (विस्मय) १. १३.
 √विम्हर P (विस्मृ)
 विम्हरन्ति (विस्मरन्ति) ७. ५२.
 विम्हरिअ (विस्मृत) ५. २९, ३१,
 ६५; ६. १.
 विम्हारिअ (विस्मारित) ६. ४७.
 विम्हरावण (विस्मारण) ६. ४६.
 १ √विर P (गुप्)
 विरन्ति (गुप्यन्ति) ६. १०२.
 २ √विर P (भञ्)
 विरिअ (भम) ६. ६९.

- √विरमाल P (प्रति-ईक्ष्)
 विरमालिअ (प्रतीक्ष्य) ७. ३९.
 √विरल्ल P (तन्)
 विरल्लिअ (तत) ६. ९३.
 विरह (SK) ३. ४८; ४. ३४; ५.
 ८९.
 विरही (विरहिन्) ३. १५; ४. ३५.
 विरहिणी° (विरहिणी) ३. ७, १२,
 ३२; ६. २१.
 विरहिणी (SK) ५. ५९.
 विराअ (विराग) ८. १९.
 √विरोल P (मन्थ्)
 विरोलिअ (मथित) ६. ८१.
 विलया (वनिता) १. ५५; ३. २६,
 ६०, ६४; ४. ५०, ६४; ५.
 ७१, ८१; ६. ३१; ७. ३१.
 विलविर (विलपनशील) ६. १०१.
 विलास (SK) १. ९०.
 विलिअ (व्यलीक) ६. २.
 विलीइर (द्रवणशील) ६. ३८.
 विलेवण (विलेपन) ६. ९.
 विव (इवार्ये) ४. ४.
 विवइ-गर (विपत्कर) ८. ४८.
 विव x का (विवक्षा) ८. ४.
 विवक्खीहुन्त विपक्षीभवत् ६. ४१
 विवस (विवश) ८. ६३.
 विवेअ (विवेक) ७. ९, ११, २१,
 २३, ४६.
 विवेइ (विवेकिन्) १. १०.
 विवेग (विवेक) ८. ५६.
 विब्बोअ (विब्बोक) ५. १०४.

√विश्व

+नि. निविट्ट (निविष्ट) १. ७४;
६. ३४.

-निविस्ट ,, ८. २.

-निवैसिअ (निवैशित) ८. ८१.

+प्र. पइट्ट (प्रविष्ट) २. ५१.

-पइठी (प्रविष्टा) ८. ७४.

-पविसन्त (प्रविशत्) ७. २८.

विस (विष) २. ८९; ५. ६१; ८. २१.

विसअ (विषय) ६. ७४; ७. २, ३१;
८. २२. विसय ८. १०, १८,
१९, २१, २२, २९, ४०, ४१.

१ √विसट्ट P (दल)

विसट्टउ (दल्लु) ७. १९.

२ विसट्ट (विकसित) ५. ५७.

विसढ (विषम) २. ५७.

विसण्डुल (विसंस्थुल) ३. ७.

विसम (विषम) ४. २९.

विसय s विसअ.

विहात्थि (वितस्ति) २. ४२.

विहला (विह्वला) ३. २१.

विहव (विभव) ६. ३९; ८. ७५.

विहवि (विभविन्) १. २०.

विहसिरा (विहसित्री) ३. ५८.

विहार (SK) २. ३९, ७३.

१ विहि (विधि=ब्रह्मदेव) १. २६.

२ विहि (विधि=दैव) ४. ३५; ८. ३९.

विहीण (विहीन) १. ६६.

विहुर (विधुर) १. ४२.

विहुरीकय (विधुरीकृत) ३. ९०.

विह्वण (विहीन) ८. ६८.

√विहोड P (ताडय्)

विहोडिअ (ताडित) ६. १८

वीअ (द्वितीय) २. ६०.

वीजण (व्यजन) ६. ५.

वीणा (SK) २. ६९; ८. २५.

वीर (SK) २. २९; ३. ३३; ६.
४६, ५२.

वीस (विंशति) १. १५, ६१; २.
३०; ३. २७.

वीसाम (विश्राम) ५. १०३; ६.
१०७.

√वीसार P (वि-स्मृ)

वीसारिअ (विस्मारित) ६. ४७.

√वीसाल P (मिश्रय्)

वीसालिय (मिश्रित) ६. १९.

वीसावँ (विश्राम) ८. २५.

वीसास (विश्वास) ८. ४०.

वीसुं (विष्वक्) १. ३२, ३७.

√वुज P (व्रज्)

वुजइ (व्रजति) ८. ४४.

वुट्टि (वृष्टि) १. ८५.

वुट्टु (वृद्ध) ३. ११; ७. ७.

वुट्टि (वृद्धि) ३. १२.

वुन्दारय (वृन्दारक) १. ८३.

वुन्नअ (विषण्ण) ८. ६७.

वूह (व्यूह) ६. ५९, ८१.

√वृ

वरिअ (वृत्त) ४. १५.

वरिउं (वरितुम्) ६. ५१.

+आ. आवरिअ (आवृत) २. ३८.

+नि. निवारिअ (निवारित) २,
३५.

+निर्. निव्वुअ (निर्वृत) ५.९२.

+परि. परिअरिअ (परिवृत) ६.

३१.

√वृज्

+वि. विवधियद (विवर्जित) ८. २.

√वृत्

वट्ट (वृत्त) ३. ५.

वट्टमाण (वर्तमान) ७. २४.

+आ. अत्तमाण (आवर्तमान) २.

८०.

—आवत्तमाण ,, २. ८०.

+नि. नियत्तसु (निवर्तस्व) ८.

७७.

—निअत्त (निवृत्त) १. ८३.

—निवुत्त ,, १. ८३.

+प्र. पयट्ठेइ (प्रवर्तते) ५. ८२.

—पयट्ठ (प्रवृत्त) १. ४९, ८३; २.

१, ६२, ६७, ७२;

३. २, ५; ४.

२१, ४१, ४८,

६०, ६४; ५.

१२; ६. ५२.

—पयट्ठअ ,, ४. ७८.

—पवट्ठन्त (प्रवर्तमान) ५. ५८.

+वि. विवट्ठमाण (विवर्तमान) ६.

८०.

+सम्. संवुत्त (संवृत्त) १. ५१.

√वृध्

+परि. परिविद्ध (परिवृद्ध) ३. १२.

√वृप्

विट्ठ (वृष्ट) १. ८६.

वुट्ठ ,, १. ८५; २. ६.

+प्र. पवरिसन्तु (प्रवर्षन्तु) ७. ६५.

वेअ (वेग) ४. २९.

√वेअड P (खच्)

वेअडिअ (खचित) ६. ५४.

वेइ (वेदि) ४. ३२.

वेइआ (वेदिका) ४. २७; ६. ३७.

वेइल्ल (विचकिल) २. १२; ३. ९,

४५, ७१.

वेकक्ख (वैकक्ष्य) २. ६१.

वेग (SK) २. ८९.

वेजयन्ती (वैजयन्ती) ४. ३९; ६.

७०.

वेडिस (वेतस) २. ४०.

वेडीकरिज्जमाणा (प्रवहणत्वेना-

श्रीयमाणा) ७. ८६.

वेडुज्ज (वैद्वर्ज्य) ३. ६६.

१वेणु (SK=कीचक) ५. १७.

२वेणु (SK=राजविशेष) २. ३८.

वेण्ट (वृन्त) १. ८८; ३. ६.

√वेप

वेवइ (वेपते) ५. ६४.

वेवमाण (वेपमान) ५. १८.

+प्र. पवेवए (प्रवेपते) ५. ६४.

वेरि (वैरिन्) ६. ४२, ६८, ९८;

८. ६.

वेरुलिअ-केसी (वैद्वर्ज्यकेशी) ३. ६६

√वेलव P (वच्)

वेलविअ (वञ्चित) ६. ५८.

वेलवणिज्ज (उपालम्भनीय) ६. १०६.

वेलिल्ल (वेलावत्) ६. ७३.

वेल्लि (वल्ली) १. ४०.

वेवण्ण (वैवर्ण्य) ५. १०२.

वेविर (वेपनशील) ३. ८९.

वेव्व (आमन्त्रणे) ४. १०,

वेव्वे ,, ४. ९. (भय-
वारणविषादे) ४. ९.

✓वेष्ट

वेष्टिअ (वेष्टित) ६. ३४; ७. ५८.

+उद्. उव्वेल्लिज्जह (उद्वेष्टयते)

७. ५९.

+सम्. संविद्धिअअ (संवेष्टित)

७. ५९.

वेस (वेष) २. ३५.

वेसा (वेद्या) १. ५४.

✓वोक्क P (विज्ञपय्)

वोक्कन्त (विज्ञपयत्) ६. २६.

✓वोज्ज P (वीज्)

वोज्जन्त (वीजयत्) ६. ५.

वोज्जिर (व्रस्त) ७. ४२.

वोत्तव्व (वक्तव्य) ७. ५०.

✓वोल P (गम्)

वोलन्त (गच्छत्) ७. ९.

वोलीणा (आतिक्रान्ता) ४. ५.

✓वोसट्ठ P (वि-कस्)

वोसट्ठिअ (विकसित) ७. ४१.

✓व्रज्

वच्चन्ति (व्रजन्ति) ५. ५०.

वच्चामो (व्रजामः) ७. ६०.

वच्चेही (व्रजिष्यति) ८. ३५.

वच्चउ (व्रजतु) ८. ३९.

वच्च (व्रज) ३. ८६.

वच्चु ,, ८. ४२.

वच्चह (व्रजत) ८. ४६.

वज्जन्त (व्रजत्) ८. ३.

+अनु. अणुवाच्चिअ (अनुव्रजित)

६. ७१.

व्रास (व्यास) ८. ४८.

१ व्व (वत्) २. ५५; ३. ७७.

२ व्व (इव) १. ८, ३७, ३९, ५६,

५८, ५९, ६३, ८८; २. ३, ४,

७, ११, २९, ३२, ३३, ५१,

५७, ६२, ७१; ३. ११, २८,

३३, ३७, ४०, ४७, ५२, ५९,

६०, ६३, ६८, ७२, ७३, ८८;

४. ३, ८, २९, ३४, ३५, ३७;

५. ६०; ६. १०, २९, ३३,

६२, ६७; ७. १७, ९७.

व्वअ S वअ.

श

श (स्व) ८. ४.

✓शंस

+ आ. आसंसन्ति (आशंसन्ति)

१. ६१.

-आसंसिअ (आशंसित) १. ८०.

+प्र. पसत्थ (प्रशस्त) ३. ४२.

✓शक्

सक्कं (शक्कोमि) ५. ६६.

सक्क (शक्त) २. ८२.

सत्त ,, २. ८२.

सक्कन्त (शक्नुवत्) ६. ५४; ७.

६३.

✓शप्

सविमो (शपामहे) ४. ५६.

सवसु (शपस्व) ४. ५६.

✓शब्द

सद्दिअ (शब्दित) ३. ३४.

✓शम्

समन्ति (शाम्यन्ति) ७. १०२.

- +नि. निसामिअ (निशामित) १.
८२.
शमि (शमी) २. ७१.
शयल (सकल) ८. ३.
√शल्ल
+उद्. उच्छालिज्जन्ति (उच्छा-
ल्यन्ते) ४. ६५.
शल्लशदी (सरस्वती) ८. १.
शावय्य (सावद्य) ८. २.
√शास्
+अनु. अणुसासउं (अनुशास्मि)
८. ३२.
शाहु (साधु) ८. २.
√शिक्ष
सिक्खविसु (शिक्षय) ८. ४२.
सिक्खविही (अशिक्षयत्) ६. ६६.
सिक्खविअ (शिक्षित) ४. ५४.
√शुच
+अनु. अणुसोचसि (अनुशोचसि)
४. २०.
-अणुसोइउं (अनुशोचिदुम्) २.
७८.
√शुभ
सोहन्ति (शोभन्ते) ५. ७९.
शुभ (शुभ) ८. १.
√शुष्
सूसइरे (शुष्यति) ५. ६७.
शुस्सु (सुष्टु) ८. १.
√शो
+नि. निशाद (निशात) ८. ३.
√श्रम्
+वि. वीसामिअ (विश्रमित) १.
३१.

- √श्रु
सोच्छं (श्रोष्यामि) ५. ९४.
सोच्छिस्सं " ५. ९५.
सुणाउ (शृणोतु) ५. ८५.
सुणसु (शृणु) ४. ५३.
सुणिज्जइ (श्रूयते) ७. ७३. ७५.
सुवइ " ७. ७५.
सुव्वए " १. ३७; ४. ७;
७. ७२.
सुअ (श्रुत) ७. २२, ६५; ८.
४६, ७३.
सुणिअ " ७. ६९.
सोउं (श्रोतुम्) १. ८३; २. ७३,
७६.
सोउआण (श्रुत्वा) ३. ७५.
सोउं " ६. १०७.
√श्लाघ
सलाहिअ (श्लाघित) २. ६.
√श्लिष्
सिलिहिअ (श्लिष्ट) ७. ३५.
+आ. आलिद्ध (आश्लिष्ट) ३.
१६; ४२.
+समा. समालिद्ध (समाश्लिष्ट)
३. ६०.
√श्वस्
× उद्. ऊससन्ति (उच्छ्वसन्ति)
१. ७०.
-ऊससिअ (उच्छ्वसित) ३. ४२.
स
१ स (सत्) १. ६.
२ स (स्व) १. १५, ३१; २. ३; ३.
५९; ७. ४१, ७३; ८. १६.

- सह (सदा) १. १०, ४०, ४९; २.
८१; ७. ८६.
सहन्न (सैन्य) २. ४.
सहस (शचीश) २. २१.
सउह (सौध) ५. ८७.
संकर (शंकर) ४. ५६.
संख (शङ्ख) १. १६.
संगीय (संगीत) २. ६६.
संजम (संयम) २. ५९; ७. २२,
४५, ४९; ८. ३४, ३६, ४०,
४२, ४३, ६२, ६५.
संज्ञ^० (संज्ञा) ३. ७०.
संज्ञा ,, १. १२; ३. ४३;
५. ८७, ८८, १०५.
संठ (शठ) १. १८.
संताव (संताप) ५. ९४.
संतोस (संतोष) ८. ५९.
√संदाण P (अवष्टम्भे कृ)
संदाणन्त (अवष्टम्भं कुर्वन्त) ६. ४२.
संधान (संधान) २. ७.
संधिविग्गाहिअ (सांधिविग्रहिह) ६. ४०.
संपथा (संपत्) ६. ७१.
१ संपइ ,, ८. ४८.
२ संपइ (संप्रति) ५. १००, १०५.
संपय (संपत्) ८. ४८, ६२.
संपयं (संप्रतम्) ५. २२.
संपया (संपत्) १. ८.
संपुडय (संपुट) ६. ३६.
√संभाव P (लुभ्)
संभावसि (लुभ्यसि) ६. १०४.
संमडु (संमर्द) ३. १०.

- संमुह (संमुख) ५. ९४.
संरम्म (SK) १. २१; ५. ७०;
६. ९२.
संविह्तिअअ S वेष्ट्.
संसअ (संशय) ६. ४०. संसय १. १.
संसार (SK) ७. ३९, ६७, ७९;
८. ६७, ७८.
सकलंक (सकलङ्क) १. १६.
सकिसर (सकेसर) २. १.
सकुप्पास (सकृपास) १. ५०.
सक (शक) १. ४५.
सकय (संस्कृत) २. ७४.
सग (शक) ४. ६१.
सग (स्वर्ग) १. ६३; ६. ३९, ९४,
१०४; ७. ६, ९६, ९९; ८. ७०.
सङ्गा (शङ्का) ३. ७४; ६. ५, ५६.
सङ्गधर (शङ्गधर) १. १६.
सङ्गा (संख्या) ६. ७५.
सङ्गुडुण (संकीडन) ७. १३.
१ सङ्ग (शृङ्ग=उत्कर्ष) १. ८२.
२ सङ्ग (SK) ७. ६, १२, २३; ८.
७८.
√सङ्ग P (कथ्)
सङ्गसु (कथय) ६. २.
सचमर (SK) २. २२.
सच्च (सत्य) १. ६३; ६. ४८; ७.
२२; ८. २८, ३३, ४४.
सच्चवण (दर्शन) ७. २४.
सच्छण (सक्षण) २. ९०.
सच्छन्दग (स्वच्छन्दग) ५. १०१.
सच्छाअ (शोभनकान्ति) २. ६२.
सजुआण (सयुवन) ४. ६६.

१ सज्ज (षड्ज) २. ६७.

२ सज्ज (सर्ज=वृक्षविशेष) ५. १२.

सज्जण (सज्जन) १. ६.

सज्झस (साध्वस) ३. ४; ६. १८.

सज्झाय (स्वाध्याय) ६. ६.

✓सज्ज

सत्त (सक्त) ७. २२.

+आ. आसत्त (आसक्त) ४. १४.

सठ (शठ) ८. १२.

सठ ,, ३. ७४, ८२; ४. १३;
५२.

सढाल (सटाल) २. ३६.

सढिल (शिथिल) १. ६०.

सणाह (सनाथ) ५. ५२.

सणिअं (शनैस्) ३. ८८; ६. २४.

सणिच्छय (सनिश्चय) २. ९०.

सणिच्छर (शनैश्चर) २. ३.

सणिद्ध (स्निग्ध) ३. ४५.

सणह (लेह) ३. ४८.

सणठ (शठ) १. १८.

१ सणह (सूक्ष्म) १. ७२; ३. ३०.

२ सणह (श्लक्ष्ण) ३. ३०.

सतिण्ह (सतृष्ण) १. ५३.

सत्त (सप्त) २. ८४.

सत्तङ्ग (सप्ताङ्ग) ६. ७१.

सत्तावीसइ (सप्तविंशति) १. २.

१ सत्ति (शक्ति=सामर्थ्य) १. १८; ७.
१८, ९७.

२ सत्ति (शक्ति=आयुधविशेष) २. १२.

सत्तु (शत्रु) ८. २६, ४४.

१ सत्थ (सार्थ) ३. १७; ५. ७५.

२ सत्थ (शास्त्र) ७. ३९.

✓सद्

सडिअ (सज्ज) ७. ५८.

+नि. निसीद (निषीद) ४. १०.

-णिसण्ण (निषण्ण) २. २०.

-णुमण्ण ,, २. २०.

+प्र. पसिअ (प्रसीद) ४. १०.

-पसाइअ (प्रसादित) ३. ५७.

सइ (शब्द) २. ६७, ७४; ४. ७.

सइहण (श्रद्धधान) ७. ६७.

सइआ (श्रद्धा) १. ६; ३. १२.

✓सन्दुम P (प्र-दीप्)

सन्दुमइ (प्रदीप्यते) ६. १०३.

✓सन्धुक P (प्र-दीप्)

सन्धुकइ (प्रदीप्यते) ६. १०३.

✓सन्नाम P (आ-वृ)

सन्नामिअ (आवृत्त) ६. ५१.

✓सन्नुम P (छादय्)

सन्नुमिअ (छादित) ६. १४.

✓सफराय

सभराइअ (सफरायित) ४. ४४.

सबम्हचरिअ (सब्रह्मचर्य) ३. २३.

सब्भाव (सद्भाव) ३. ४४.

सभज्ज (समार्य) ३. २.

सभल (सफल) २. ५६; ८. ४६.

१ सम (SK=तुल्य) १. ५, १०, ८३;

२. २८, ४१, ५९, ७५, ८९;

३. ४३, ४८; ४. २९; ५. ५१.

७२; ७. ९८.

२ सम (शम) ७. १०; ८. ८.

३ सम (श्रम) १. ९०; २. १; ६. ९.

१ समअ (समय=काल) ४. १५; ५.

७, ९, १०१. समय ५. १२, ४६.

२ समअ (समय=सिद्धान्त) ७. ४३.

समय ७. ३९; ८. २०.

समं (समम्) ७. ६२.

समग (समग्र) ७. ९६.

१ समत्त (समस्त) ३. १४; ८. २७.

२ समत्त (सम्यक्त्व) ८. ५२.

समत्तण ,, ८. ३४.

समभाव (SK) ४. ६३.

समय s समअ.

समर (SK) २. ५७; ६. ५१, ५८, ८३.

समरी (शबरी) २. ६६.

सम-हर (श्रमहर) ३. १०.

समहिअ (समाधिक) १. ३७.

√समाण P (भुज्)

समाणइ (भुङ्क्ते) ६. ७४.

समाणु (समम्) ८. ६२.

√समार P (समा-रच्)

समारीअ (समारचयत्) ६. ६०.

समारचण (समारचन) ६. ६१.

समिद्धि (समृद्धि) १. ३३.

समुह (संमुख) ४. ९, २६; ५.

९२; ६. १२; ७. ६१.

सम्भली (शंभली) ४. ५५.

सम्म (शर्मन्) १. २३; ८. ६३.

सम्मत्त (सम्यक्त्व) ७. ४३.

सय (शत) ६. ३७.

सयं (स्वयम्) १. १९, ७७; २. २;

४. १७; ५. ६९; ७. ७३.

सयढ (शकट) २. ३६.

सयण (शयन) १. ७१; ६. १०७;

८. १७.

सयराहं (शीघ्र) ५. ६२.

सयल (सकल) १. ३९; २. ३७;

३. २६; ७. १, ६९, ९५.

सयहुत्तं (शतकृत्वः) ३. ८३; ७. १९.

सया (सदा) १. ४९; ७. ९०.

सयालुअ (शयालु) १. ४४.

१ सर (शर) २. ६; ३. ३, ३७, ४३;

६. १८, ५४, ५५, ६५; ७. ३२.

२ सर (स्वर) २. ७२, ८७; ३. ३४, ४०.

३ सर (स्मर) ३. २३, ३०, ३७, ५९.

४ सर (सरस्) ५. ६५.

सरअ (शरद्) १. ९. २१, ७८;

५. ५८. सरय ५. ४६, ६६.

सरण (शरण) २. ४५; ४. ५८;

७. ६०.

सररुह (सरोरुह) २. ७.

सरल (SK) ४. २०.

सरलिअ (सरलित) २. ६.

सरसइ° (सरस्वती) ८. १५.

सरस्सइ ,, ८. ८०.

सरि (सदृक्) १. ९०.

सरिआ (सरित्) १. ८; ३. १०.

सरिच्छ (सदृक्ष) १. ७८, ८७; २.

९०; ३. ३८; ४. ४३, ७२.

सरिस (सदृश) १. ९०; २. २९,

४२, ४४, ६४, ८५; ३. १८,

३९.

सरिसव (सर्षप) २. ३१; ५. ७०.

सरीर (शरीर) ७. १७, २७.

सरूव (स्वरूप) ५. ४६; ७. ८९.

सरोज (SK) ७. ४१.

सरोमञ्च (सरोमाञ्च) ४. ७३.

सरोरुह (SK) २. ७; ५. १०६.

सर्मद (शर्मद) ८. ८०.

✓सलह P (श्लाघ)

सलहिअ (श्लाघित) ६. ५४.

सलहिज्ज (श्लाघ्य) १. ४.

सलाह° (श्लाघा) ३. ४७.

सलिल (SK) २. ३१, ६५; ३.

१०, ४६; ८. ८.

सलोण (सलावण्य) २. १४; ४.

३६.

सलई (सलकी) ५. २०, ४४.

सवल (शवल) २. ५६.

सविसेस (सविशेष) २. ६७.

सविह (सविध) ४. ६५; ७. ५६.

सवेण्ट (सवृन्त) ५. २७.

सवोण्ट ,, १. ८८.

सव्व (सर्व) १. २२, २३; २. ११,

७९, ८१; ३. ३५; ४. ६७,

६८, ७०, ७१; ५. ३, ५४,

८७; ६. १३, १०३; ७. ६१,

७७, ८८, ८९; ८. ४, ८,

१४, १६, १७, २३, ३०, ३१,

३६, ६२, ६४, ७७, ८३.

सव्वओ (सर्वतः) १. २८; ४. ५९;

६. १५.

सव्वङ्गिअ (सर्वाङ्गीण) ३. ७७.

सव्वञ्ज (सर्वज्ञ) ८. १२.

सव्वण्णु ,, १. ३९, ७२.

ससहर (शशधर) ८. २४.

ससा (स्वस) ४. ५०.

ससि (शशिन्) १. ६०; २. ६६;

३. ३१; ५. ८८; ६. ३, ११,

१२, २१; ८. १८.

ससि-कन्त (शशिकान्त) ६. १७.

ससिह (सस्पृह) ६. २३.

ससुर (श्वशुर) ६. ९.

✓सरुज्

सजेइ (सज्जति) ५. ९७.

सज्जिअ (सज्जित) ४. २५.

✓सइ

सहइ (सहते) ५. ८९.

सहन्ति (सहन्ते) ३. ८४.

१ ✓सह P (राज्)

सहइ (राजते) १. ३, ६३; २.

५४; ४. ३.

साहिअ (राजित) ४. ३९; ६. ६३.

२ सह (SK) १. ५०, ८८, ८९; ४.

६६.

सह° (सभा) १. ४.

सहचर (SK) ६. ३५.

सहज (SK) ८. ८१.

सहल (सफल) २. ५६, ७९; ७.

७७.

सहस्स (सहस्र) ७. ५३.

सहा (सभा) १. ४३; ६. ३६, ३९

सहाव (स्वभाव) ४. २०.

साहिअ (साहित) १. ८७.

साहि-अण (सखीजन) ५. ९६.

सही (सखी) ४. ४, १०, १२,

१३, १५, ५४; ५. ४५, ४९,

५०, ९७; ८. १८.

सहुं (सह) ८. ६५.
 साउ (स्वाहु) ४. ३३.
 साग (शाक) २. १६.
 सागय (स्वागत) ३. ३०.

√साध

साहदि (साधयति) ८. २.
 साहिअइ (साध्यते) ८. ५४.
 १साम (श्याम) २. ५८.
 २साम (SK) ३. ५७.
 √सामग P (श्लिष्)
 सामगिअ (श्लिष्ट) ७. ३५.
 सामच्छ (सामर्थ्य) ३. १.
 सामत्थ " ३. १.
 १√सामय P (प्रति-ईक्ष्)
 सामइअ (प्रतीक्षित) ७. ३८.
 २सामय (श्यामाक) १. ४९.
 सामल (श्यामल) १. ५७.
 सामा (श्यामा) ३. २९.
 सामाइअ (सामायिक) ८. ७६.
 सामि (स्वामिन्) १. १; ६. ४४,
 ४६; ७. ३७.
 सामिदि (समृद्धि) १. ३३.
 सामिय (स्वामिन्) १. ६७.
 √सार P (प्र-हृ)
 सारन्त (प्रहरत्) ६. ५२.
 सारङ्गि (शार्ङ्गिन्) ३. ४७.
 √सारव P (समा-रच्)
 सारविअ (समारचित) ६. ६०.
 सारस (SK) ५. ४८. ५३.
 सारसय (सारस) ५. ४६.
 सारिच्छ (सदृक्ष) १. ४५.
 साल (SK) ५. १६, २०.

सालभञ्जी (शालभञ्जिका) ४. ३१.
 साला (शाला) ३. ११.
 सालाहण (सातवाहन) १. ५; २.
 ४१.

सालि (शालि) ५. ५१, ५३.
 °सालि (°शालिन्) ३. ७८.
 साव (शाप) २. २६.
 सासण-देवी (शासनदेवी) २. ८०.

१√साह P (कथ्)

साहसु (कथय) ६. २.

२√साह (सर्व) ८. ३०.

√साहट्ट P (सम्-वृ)

साहट्टिअ (संवृत) ६. ५१.

साहण (साधन) १. ३४.

साहु (साधु) २. ३१, ५९; ४.
 ३५, ३६; ७. ४३, ६६, ६७;
 ८. ३४, ४५.

सिआवाइ (स्याद्वादिन्) ३. ५३.

सिइ-पावरण (शितिप्रावरण=
 बलराम) २. २०.

सिंहदत्त (SK) १. ६१.

सिक्ख° (शिक्षा) २. ८८.

सिक्खा " १. ५०; २. ५०.

सिङ्ग (शृङ्ग) १. ८१.

√सिच

सित (सिक्त) २. ६५.

+अभि. आहिसित्त (आभिषिक्त)

३. ८३.

+निर. नीसित्त (निःषिक्त) १. ३२.

सिज्जिर (स्वेत्) ७. ६०.

√सिञ्च P (सिञ्च)

सिञ्चीअ (असिञ्चत्) ४. ३२.

सिञ्चिअ (सिक्त) ६. ६१.

सिद्धिल (शिथिल) १. ६०.
 सिद्धिलिअ (शिथिलित) २. ४३;
 ३. ६.
 सिणेह (स्नेह) ४. ४; ६. ७८; ७.
 १४.

सिद्धन्त (सिद्धान्त) ७. ४०.
 सिद्धि (SK) ७. ६०.

√सिध्

सिज्झइ (सिध्यति) ७. ५६; ८.
 ६० ६१ ८९.
 सिज्झउ (सिध्यतु) ८. ६६.
 सिज्झज्झइ (सिध्यते) ८. २२.
 सिद्ध २. १०; ७. ३,
 ६०, ६१, ८९.

सिनेह (स्नेह) ८. ७.
 सिन्दुवार (SK) ३. १६.
 सिन्धव (सैन्धव) २. ३.
 सिन्धुर (SK) ६. ४९.

सिन्धु-वइ (सिन्धुपति) ६. ७३.
 सिन्न S सेन्न.

√सिप्प P (सिह् वा सिच् वा)

सिप्पन्ती (स्निह्यमाना वा
 सिच्यमाना वा) ७. ९०.

सिप्पि (शुक्ति) ३. ७०.

√सिम्प P (सिच्)

सिम्पिअ (सिक्त) ६. ६१.
 सिर (शिरस्) १. २२, २९, ५१;
 २. ८, ४१, ५७; ३. १०; ७.
 ६९; ८. ४७.

सिरक्क (शिरस्क) ६. ६३, ८४.
 सिरताण (शिरन्नाण) ६. ६९.

सिरा (शिरा) २. ७२.
 सिरि° (श्री) १. १, २८; २. ५४;
 ३. ४०, ४१, ४९, ६२; ५.
 ६०, ७९; ६. ३१, ३९, ५८,
 ७२; ७. ३२, ३५, ३७, ९५.
 सिरिकण्ठ (श्रीकण्ठ) २. २९.
 सिरि-णिहुवय (श्रीकाम) ६. ३१.
 सिरि-नयर (श्रीनगर) ६. ७२.
 सिरिफल (श्रीफल) ५. ७.
 सिरिमन्त (श्रीमत्) ३. ८३.
 सिरिस (श्रीरीष) ३. ४२. ४. २४.
 सिरि-हर (श्रीहर=श्रीहरणकर्तृ) ४.
 ३८.

१सिरी (श्री) १. ४०; २. ४२; ३.
 ३०, ३४, ४५; ४. १, ५, ७,
 ४९; ६. १३, १६, ३१, ३८,
 ७२, ८४; ७. ११, ३१, ३४,
 ३५, ४६, ८८; ८. ११.

२सिरी (श्री=स्त्रीविशेष) ५. ८१.
 सिरीस (श्रीरीष) ३. ३३.
 सिल° (शिला) १. ३.

सिला ,, २. १६.

सिलिन्ध (शिलीन्ध्र) ५. १६.

१सिव (शिव=सदाशिव) ६. ५२.

२सिव (शिव=कल्याण) ७. ४०; ८.
 २०, २८, ३९, ४१, ७१, ७८,
 ८०.

सिविण (स्वप्न) १. ३४; २. ६६;
 ३. ५४

सिविर (शिविर) ६. ८०.

सिसिर (शिशिर) ३. ४०; ५. ६६.

सिसु (शिशु) ३. ६६; ६. १०१.

१ √सिंह P (स्पृह)

सिंहइ (स्पृहयति) ४. २३.

सिंहिअ (स्पृहित) ३. ८१.

२ √सिंह P (काङ्क्ष)

सिंहइ(काङ्क्षति) ४. ४९; ७. ३०

सिंहणिज्ज (काङ्क्षणीय) ७. ३७.

सिहर (शिखर) १. ३; ४. ३२.

सिहा (शिखा) ६. ३२.

सीअ^० (सीता) २. २.

सीअर (शीकर) २. ३०.

सीअल (शीतल) ३. ८; ४. १.

सीयल ३. ३१.

सीअलअ ,, ३. १०.

सीभर (शीकर) २. ३०; ६. ६१.

सीर (SK) २. २०.

सील (शील) ४. १३; ७. २२, २६,
३०, ४९.

१ √सीस P (कथ्)

सीससु (कथय) ६. १.

२सीस (शिष्य) १. ३१, ८७; ३.
१९, २६.३सीस (शिरस्) १. ६; २. ४७; ६.
७०.

सीह (सिंह) २. ७०; ६. ४८, ५६.

सीहर (शीकर) २. ३०.

सुअ (सुत) ३. १७.

सुअ S श्रु.

सुअ-देवआ (श्रुतदेवता) ७. ७१.

सुअ-देवी (श्रुतदेवी) ७. ६९, ७०.

७२, ७३, ७४, ७७, ७८, ७९,

८१, ८४, ८५, ९१.

सुआ (सुता) ३. ३६; ७. ८.

27 [कुमारपालचरित]

१सुइ (शुचि) २. ३९; ६. ८१.

२सुइ (श्रुति) १. ७९.

सुउमाल (सुकुमार) २. १४.

सुउरिस (सुपुष्प) १. ५.

सुकुसुम (SK) २. २१.

१सुक (शुक) ३. ५२.

२सुक (शुल्क) २. ८७.

सुक्ख (सुख) ७. ३७, ३८; ८.
७८.

सुग (शुक) ५. ८, ४६, ५३.

सुगन्ध (SK) ४. ६.

सुगी (शुकी) ५. ८.

सुगुरु (SK) ८. ३८.

सुघ (सुख) ८. ४५, ५६.

सुङ्ग (शुल्क) २. ८७.

सुणई (शुनकी) ७. ३०.

सुण्ड (शौण्ड) २. ९.

सुणहयर (सूक्ष्मतर) १. ७२.

सुणहा (सुषा) २. ६८.

सुण्हाल-चिन्ध (साल्हालचिह्न=
वृषभचिह्न) १. ५१.सुतारा (SK=आभरणविशेष) २.
२१.

सुत्ति (शुक्ति) ३. ७१.

सुथिर (सुस्थिर) ८. ६७.

सुदढ (सुदढ) ३. ५१.

सुद्ध (शुद्ध) ८. ७.

सुद्धि (शुद्धि) ८. २०, ३८.

सुद्धि-गर (शुद्धिकर) ८. ४५.

सुधम्म (सुधर्मन्=सुधर्मस्वामिन्)
७. ३९.

सुधा (SK) ८. २४.

सुनीविआ (सुनीविका) २. ६७.

सुन्देर (सौन्दर्य) १. ४०; २. ९;
३. २३, ४३, ४४; ५. १२.

सुपइट्ट (सुप्रतिष्ठ) १. २८; २. ४०.

सुपञ्जल (सुप्राञ्जल) ८. ३.

सुपडाय (सुपताक) २. ४०.

सुपरिट्ट (सुप्रतिष्ठ) १. २८.

सुमण (सुमनस्) १. २३.

√सुमर P (स्मृ)

सुमरन्त (स्मरन्त) ६. ४५.

सुमरण (स्मरण) ७. ९५.

सुमिण (स्वप्न) १. ३४.

सुर (SK) २. २४; ३. ६५; ४.
४५; ५. ५१, ५८.

सुर-धणु (सुरधनुष) ६. २२.

सुर-पुरी (SK) १. २६.

√सुरभय

सुरहेइ (सुरभयति) १. २२; ५.
५४.

सुर-वहु° (सुरवधू) ७. ९१.

सुर-वह् , ६. ४२.

सुरहि (सुरभि) २. २१, २५; ३.
५; ५. ५४.

सुरी (SK) ७. १०१.

सुरुग्घज (सुरुज) ३. ५८.

सुव (स्व) ३. ५९.

सुवण्णमय (सुवर्णमय) २. ४४

सुवन्न (सुवर्ण) २. ४९.

सुवयंसा (सुवयस्या) ४. ५३.

सुवे (श्वस्) ३. ५८.

सुसा (स्तुषा) २. ६८.

सुसावग (सुश्रावक) ८. २९.

सुसीअ (सुशीत) २. ३०.

१सुह (सुख) ४. २१; ५. ८६; ७.

४७, ५१; ८. १४, २८, २९,

३३, ४३, ५५, ५९.

२सुह (शुभ) २. ४५; ८. ७८.

१सुहअ (शुभद) २. २४.

२सुहअ (शुभग) २. ३३. सुहय १. ७०

३सुहअ (सुखद) ३. ७.

सुह-कर (सुखकर शुभकर वा) २.
२३.

सुह गर (शुभकर) ८. ५२.

सुहड (सुभट) ६. ४२, ५३, ६९,
८४.

१सुहद (शुभद) २. २४.

२सुहद (सुखद) ५. ४९.

सुहय s सुहअ.

सुहयर (शुभतर) २. २३.

सुह-यरी (सुखकरी) २. ६९.

सुहा (सुधा) ७. ३६.

सुहिअ (सुखित) ६. ११; ८. ३१.

सुहुम (सूक्ष्म) ३. ५८.

सूअ (सूत) १. ४८; ५. ८८.

√सूड P (भञ्ज)

सूडिअ (भञ्ज) ६. ६९.

१√सूर P (भञ्ज)

सूरिअ (भञ्ज) ६. ६९.

२सूर (SK) १. ५८, ५९, ६३,
६५; ८. १८.

सूल (शूल) २. २०.

सूसास (सोच्छ्वास) २. ९.

√सृ

सारहु (सारयत) ८. १८.

+अनु. अणुसरेइ (अनुसरति) ४.
७४.

-अणुसरहु (अनुसरत) ८. ६०.

-अणुसरिअ (अनुसृत) ३. ३६.

+अप. ओसर (अपसर) ४. ५२.

+उद्. ऊसरिअ (उत्सारित)

२. ९१.

+उप. उवसरिअ (उपसृत) ६. २९.

+निस्. नीसरन्त (निःसरत्) ६.

४९.

+प्र. पसरिअ (प्रसृत) ६. ४८.

√सृज्

+व्युद्. वीसरन्त (व्युत्सृजत्)

७. ६३.

+वि. विसज्जिअ (विसृज्य) १.

८२.

√सृप्

+उप. उवसप्पन्ति (उपसर्पन्ति)

१. ५०.

-उवसप्पिउं (उपसर्पितुम्) ६.

९४.

सेअ (स्वेद) २. ८९; ५. १०२;

७. १६.

सेअणअ (सेचनक) ६. ६१.

सेउ (सेतु) ७. ८७.

सेज्ज^० (शय्या) ३. २.

सेज्जा " १. ४०; ५. ९७.

सेणा (सेना) ६. ७९.

सेणिअ (सैनिक) ६. ८२, ९१.

सेन्न (सैन्य) २. ३; ६. ६३, ९०,

९३; सिन्न २. ३; ६. ९२.

सेफ (श्लेष्मन्) ३. २०.

सेय (श्रेयस्) १. २३.

सेर (स्मेर) ३. ३३.

सेल (शैल) २. २, २८; ७. ७८;

८. १०.

सेल्ल (कुन्त) १. ३९; २. १८;

६. ६६.

√सेव्

सेवणहं (सेवितुम्) ८. ७८.

सेवा (SK) ३. ४६. ७. २.

सेवेअव्व (सेवितव्य) ८. ३४.

सेव्व^० (सेवा) ३. ४६.

सेस (शेष) ६. १००; ७. ९७.

√सेह P (नश्)

सेहह (नश्यति) ७. २२.

सेहर (शेखर) ३. ६३.

सेहालिआ (शेफालिका) ५. ५९;

६. ८.

सोअ (शोक) ७. ५२.

सोअमल्ल (सौकुमार्य) ३. २५.

सोअरा (सोदरा) ४. ४.

सोअख (सौख्य) ७. ६.

सोअखडा " ८. ५५.

सोडीर (शौटीर्य) ३. २३.

सोत्त (स्रोतस्) ३. ४६.

सोमाल (सुकुमार) २. १४.

√सोल्ल P (क्षिप्)

सोल्लिज्जइ (क्षिप्यते) ६. ९७.

सोवओग (सोपयोग) २. ५९.

सोहा (शोभा) २. ४१.

सोहिल्ल (शोभावत्) १. ७३.

√स्खल्

खलइ (स्खलति) ५. ५१.

खलिअ (स्खलित) ३. २१.

+प्रति. पडिखलिज्जन्त (प्रतिस्ख-

ल्यमान) १. ६९.

√स्तम्भ

- ठट्ट (स्तम्भ) ३. ११.
 ठम्भिअ (स्तम्भित) २. ८६.
 थम्भिअ " २. ८६.
 थम्भेविणु (स्तम्भित्वा) ८. २२.
 +प्रति.पडिखाम्भिअ(प्रतिस्तम्भित)
 २. ८६.

√स्तु

- थुणइ (स्तौति) १. ६.
 थुणन्ति (स्तुवन्ति) १. ६६.
 थुणिज्जइ (स्तूयते) ७. ७१, ७६.
 थुव्वइ " ७. ७६.
 थविअ (स्तुत) ३. ८१.
 थुणिअ " २. २३; ७. ६९.
 थुव्वन्त (स्तूयमान) ७. ७२.
 थुणिय (स्तुत्वा) १. ७२.

√स्तृ

- +अव. ओच्छरिअ (अवस्तृत)
 ३. १९; ६. १०.
 -ओच्छरिय (अवस्तृत) २. ७६.
 +वि. वित्थरिअ(विस्तृत) ७. ६५.

√स्त्यै

- ठीण (स्त्यान) ३. ८.
 थीण " १. ५५; ३. ८.

√स्था

- ठाइ (तिष्ठति) ८. १५.
 ठवइ (स्थापयति) ८. ५३.
 ठिअ (स्थित) १. ७५; २. ८७;
 ३. २२, ७४; ८.
 ३५, ३६, ६७.
 °ठ्ठिअ " ३. ९; ६. ४२.
 °त्थिअ " ६. ११.

ठवि (स्थापयित्वा) ८. ८३.

+ अधि. अहिट्ठिअ (अधिष्ठित)
 ६. २६.

+उद्. उट्ठइ (उत्तिष्ठते) ८. २५.

-उट्ठन्ति (उत्तिष्ठन्ति) १. ५२.

-उट्ठिअ (उत्थित) १. ५३; ४.
 ९; ६. १२.

-ओट्ठिअ " १. ७१.

+सम्. संठविअ (संस्थापित)
 १. ४७.

-संठाविय " १. ४७.

√स्ना

- ण्हाएह (स्नात) ५. २३.
 ण्हायह " ५. २२.
 ण्हाय (कृतस्नान) ५. ९०.
 सिनात " ८. ८.
 ण्हाऊण (स्नात्वा) १. ६४.
 न्हाउं " ६. ११.

√स्निह

- णिद्ध (स्निग्ध) २. ३७; ३. ५४
 सणिद्ध " ३. ५४.
 सिणिद्ध " ३. ५४.

√स्फाटय्

- +परि. परिफाडिअ(परिस्फाटित)
 ७. १८.

√स्फुद्

- फुट्ठिअ (स्फुटित) ७. ६४.
 फुडिअ " ३. ३२.

√स्फुर

- फुरन्ति (स्फुरन्ति) ५. ५६.
 +वि. विप्फुरन्ति (विस्फुरन्ति)
 ५. ६७.
 -विप्फुरन्ते " ५. ६६.

√स्मृ

- सुमरि (स्मर) ८. ४२.
 सरन्त (स्मरत्) ६. ४६.
 सुमरिअ (स्मृत्वा) ३. ५५.
 +अनु. अणुसरन्त (अनुस्मरत्)
 ७. ४९.

√स्वप्

- सुवइ (स्वपिति) १. ४४.
 सोवइ ,, १. ४४.
 सुअन्ति (स्वपन्ति) ६. १००.
 सुत्त (सुप्त) ३. ३२; ४. ७.

ह

- १हंस (SK) ५. ४६, ४९, ६५.
 २हंस (SK=आत्मा) ८. १५.
 हंहो (SK=संबोधने) ७. ९४.
 √हक्क P (नि-सिष्)
 हक्किअ (निषिद्ध) ६. ६७.
 हक्कमाण (निषेधत्) ६. ९१.
 √हक्खुव P (उद्-क्षिप्)
 हक्खुविअ (उत्क्षिप्त) ६. ९८.
 हञ्जे (चेत्याह्वाने) ७. १०१.
 √हण P (श्रु)

- हणिअ (श्रुत) ६. ३९.
 हणुमन्त (हनुमत्) १. ७४.
 हणुमा ,, ३. ८४.
 हत्थ (हस्त) १. ७८; २. १०; ३. ६९; ४. २८; ५. ४२; ६. ९८.
 हत्थि (हास्तिन्) ६. ७६.
 हल्ली (निर्वेदे) ४. ८.

√हन्

- हणइ (हन्ति) ७. २७.
 हम्मइ ,, ७. ७९.

- हणीअ (जघान) ४. ४७.
 हाणिही (ह्निष्यति) ४. २२.
 हाणिज्जइ (ह्न्यते) ७. ७८.
 हाणिज्जए ,, ७. ७७.
 हम्मइ ,, ७. ७७, ७८.
 हाणिअ (हत) ३. २४, ५६, ८४.
 हय ,, १. ७, ४९, ६५,
 ८९; २. ३; ४. ४२.
 हणन्तअ (घ्नत्) ८. २५.
 हन्तूण (हत्वा) ७. ७९.
 +आ. आहअ (आहत) ३. २९.
 -आहय ,, ४. ४२.

- हन्तव्व (हन्तव्य) ७. ७९.
 हन्द (गृहाणार्थे) ४. ३.
 हन्दि (विकल्पे) ४. २; (सत्ये) ४. २;
 (पश्चात्तापे) ४. २; (निश्चये) ४. २.
 (विषादे) ४. २; (गृहाणार्थे)
 ४. ३.

- हय (SK) २. ६३, ८७; ६. ६४,
 ७६, ९०.

- १हर (SK) १. २६, ३७; ३. ४४.

- २^०हर S घर.

- ०हरअ S घर.

- हरडई (हरीतकी) १. ६५.

- १हरण (SK) १. ८२; २. ४५, ४६,
 ६६, ७०, ८९; ३. २८, ३७,
 ३८, ५२; ५. ७३.

- २हरण (ग्रहण) ७. ४८.

- ०हरय S घर.

- १हरि (SK=विष्णु) १. २६, ३०,
 ४०, ४४, ४७.

- २हरि (SK=इन्द्र) ७. ९७.

३ हरि (SK=सिंह) २. १.
 हरिअन्द (हरिश्चन्द्र) ३. ३९.
 हरिआ (हीका) ७. ९.
 हरिआल (हरिताल) ३. ६१.
 हरिण (SK) ५. ७५.
 हरिणच्छी (हरिणाक्षी) ३. ६७.
 हरिस (हर्ष) १. १४; ३. ५०, ६५;
 ४. २३; ५. १४, ७८, ८६;
 ६. १३, २७, ७६; ७. ६५.
 हरिसओ (हर्षतः) ५. ९४.
 हरे (संभाषणे रतिकलहे क्षेपे च) ४.
 १३.

हलह° (हरिद्रा) १. ५८; ४. ५०.
 हलहि° ,, १. ५९; ४. ५०.
 हलबोल (कोलाहल) ४. ७१.
 हला (SK) ४. १०.
 हलिआर (हरिताल) ३. ६१.
 हलिह° (हरिद्रा) २. ६३.
 हलिहि° ,, १. ५९.
 हलिही ,, ७. १६.
 हलुअ (लघुक) ३. ६१.
 हले (सख्या आमन्त्रणे) ४. १०.
 हलुप्फल (औत्सुक्य) ५. ७४.
 हव ऽ भू.

√हस्

हसइ (हसति) ५. ६४.
 हसए ,, ५. ७१.
 हसेइ ,, ४. १२.
 हससि ५. ६५, ७१.
 हसामु (हसामि) ५. ९६.
 हसामो (हसामः) ५. ९९.

हसउ (हसतु) ५. ८४, ९६.
 हसेउ ,, ५. ८४.
 हसन्तु ५. ९९.
 हससु (हस) ५. ९६.
 हसह (हसत) ५. ९९.
 हासाविअ (हासित) ५. ७८.
 हसन्तअ (हसत्) ५. १०६.
 हसई (हसन्ती) ५. १०६.
 हसन्तीआ ,, ४. ४२.
 हसिऊण (हसित्वा) ५. ८२.
 +उप. उवहससे (उपहससि) ५.
 ६५.

-उवहसिअ (उपहसित) २. १९.
 -ऊहसिअ ,, २. १९.
 -ओहसिअ ,, २. १९.
 -उवहसमाणी (उपहसन्ती) ५.
 १०६.

+वि. विहसइ(विहसति) ५. ८३.
 -विहसए ,, ५. ६४.
 -विहसेइ ,, ५. ८३.
 -विहसिहिइ(विहसिष्यति) ५. ८३.
 -विहसेहिइ ,, ५. ८३.
 -विहसेज्ज (विहसेत्) ५. ८५.
 -विहसेज्जा ,, ५. ८५.
 -विहसिय (विहसित) ५. ९.
 -विहसन्त (विहसत्) ३. ८८; ५.
 ८४, १०६.

-विहसेन्त ,, ५. ८४.
 विहसन्ती ५. १०६.
 विहसिउं (विहसितुम्) ५. ८२.
 विहसेउं ,, ५. ८२.
 -विहसेऊण (विहस्य) ५. ८२.

हसिर (हसनशील) ३. ७४, ८९;
७. ४१.

√हस्तय्

हत्थउ (हस्तयतु) ८. ३८.

√हा

हीण (हीन) १. ६६.

हाणि (हानि) ७. ७.

हार (SK) १. ४३; २. ३८; ४.
६८; ६. २९.

√हारव P (नाशय्)

हारविअ (नाशित) ६. २०.

हारावलि (SK) ४. ४२.

°हारि (हारिन्) ३. ४३.

हाहा (SK) ५. ५१.

हि (SK) ५. ७९; ८. १७.

हिअ (हृदय) २. ७५; ५. ८४;
६. २९.

हिअअ ,, १. ८०; २. ४७,
७५; ६. १७, २७, ३६; ७.

२८, ३१, ८१. हिअय ३. ५१;

६. १०१; ७. १९, २०, २९,

४५. हियय ३. ३५.

हिअउल्ल (हृदयक) ८. ७३.

हित (SK) ८. २७.

हितपक (हृदय) ८. ७.

हित्थ (व्रस्त) ३. ६७, ७३.

हिदा (हिता) ८. ५.

हिन्ताल (SK) ३. ६५.

हिम-गिरि (SK) ८. २०.

हियय s हिअअ.

हिर (किलार्थे) ४. ७.

हिरिआ (ह्रीका) ३. ४९; ७. ३०.

ही (खेदे) ७. २, ७, १७.

हीमाणहे (निर्वेदे) ७. १०२;
(आश्चर्ये) ७. १०२.

हीर (हर) १. ३७.

हीही (विदूषकाणां हर्षयोतने) ७.
१०२.

१ √हु

हुणइ (जुहोति) ७. ७०.

हुणिज्जइ (द्वयते) ७. ७१.

हुणिज्जए ,, ७. ७५.

हुव्वइ ,, ७. ७१, ७५.

२ हु (निश्चये) १. ५, ६, १६, १७;

२. ५९, ६०, ६५; ३. ५८, ७६,

८१, ८२; ४. ११, ६५, ७१,

७३; ५. १२, ९६, १०१; ७.

६, १६, २६, २८, ४३, ६२,

८७; ८. १६, २४, ६९, ७४;

(ऊहे) ४. ११; (संभावने) ४.

११, २२; ६. ९९; (संशये) ४.

१२; (विस्मये) ४. १२, ४९.

३ हु (पादपूरणे) ८. २६, २७, ४९.

हुं (दाने) ४. १०; (पृच्छायाम्) ४.

११; (निवारणे) ४. ११.

हुच्च s भू.

हुप्प s भू.

हुलण (क्षेपण) ६. ९७.

हुव s भू.

हुहुरु (एतद्रूपशब्द) ८. ६८.

हूण (SK) ४. ६१.

√ह

- हरइ (हरति) ५. ६.
 हरउ (हरतु) ७. ४२.
 हरिअ (हृत) १. २६.
 हरिजन्ती (हियमाणा) ७. ८६.
 + अप. अवहरमाण (अपहरमाण)
 १. १.
 + उद्. उद्धरिअ (उद्धरित) ६. ३५.
 + परि. परिहरि (परिहर) ८.
 १४, ४८.
 + प्र. पहरिउं (प्रहर्तुम्) ६.
 ५२, ५४.

- + वि. विहरदु (विहरतु) ७. ९३.
 + व्या. वाहरिजन्ती (व्याहिय-
 माणा) ७. ८९.
 + सम्. संहर ४. ५८.

- हेट्ट (अधःस्थल) ३. ७२; ५. ५१.
 हेमन्त (SK) ५. ६६.
 हो S भू.

√हल

- + वि. विहमलिआ (विह्वला) ३.
 २१.
 -विह्वलिअ (विह्वलित) ३. ४३.

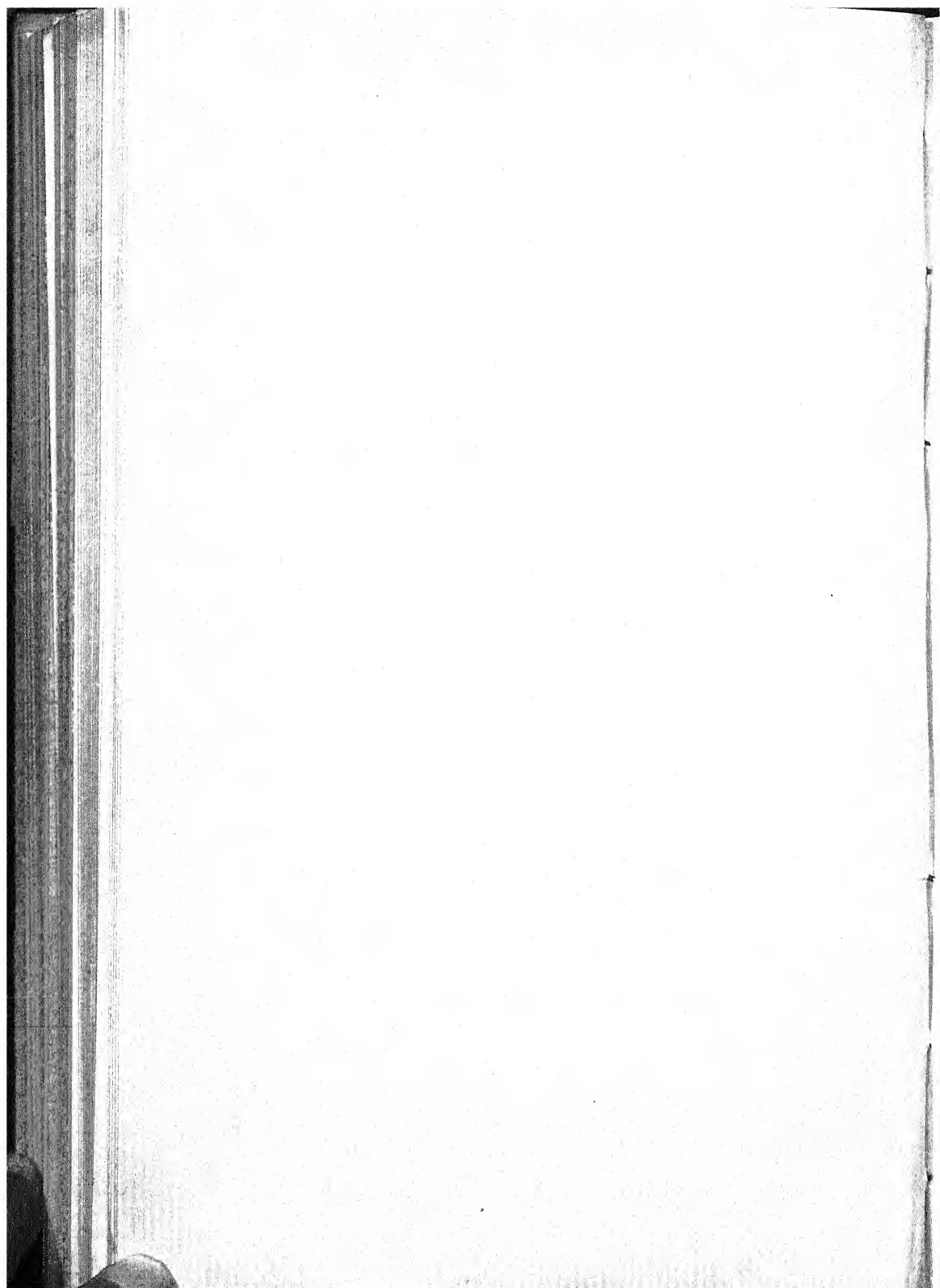
APPENDIX
BEING
THE EIGHTH ADHYĀYA (Chapter)
OF
SIDDHA-HEMA-SABDĀNUSĀSANA
(HEMACANDRA'S PRAKRIT GRAMMAR)
WITH
HIS OWN COMMENTARY, PRAKĀŚIKĀ

परिशिष्टम् ।

आचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितस्य

सिद्धहेमचन्द्राभिधस्य शब्दानुशासनस्य

प्रकाशिकानामस्वोपज्ञवृत्तिसहितस्याष्टमोऽध्यायः ॥

ॐ ॥ अथ प्राकृतम् ॥ १ ॥

अथशब्द आनन्तर्यार्थोधिकारार्थश्च ॥ प्रकृतिः संस्कृतम् । तत्र भवं
तत आगतं वा प्राकृतम् । संस्कृतानन्तरं प्राकृतमधिक्रियते ॥ संस्कृता-
नन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं सिद्धसाध्यमानभेदसंस्कृतयोर्नेरेव तस्य
लक्षणं न देश्यस्य इति ज्ञापनार्थम् । संस्कृतसमं तु संस्कृतलक्षणेनैव
गतार्थम् । प्राकृते च प्रकृतिप्रत्ययलिङ्गकारकसमाससंज्ञादयः संस्कृत-
वद् वेदितव्याः ॥ लोकाद् इति च वर्तते । तेन ऋ-ऋ-लृ-लृ-ऐ-औ-ङ-
व-श-ष-विसर्जनीय-प्लुत-वैजो वर्णसमाम्नायो लोकाद् अवगन्तव्यः ।
ङ-औ स्वर्गवर्गसंयुक्तौ भवत एव । ऐदौतौ च केषांचित् । कैतवम् ।
कैअवं ॥ सौन्दर्यम् । सौँँरिअं ॥ कौरवाः । कौरवा ॥ तर्था अस्वरं
व्यञ्जनं द्विवचनं चतुर्थीबहुवचनं च न भवति ॥

बहुलम् ॥ २ ॥

बहुलम् इत्यधिकृतं वेदितव्यम् आ शास्त्रपरिसमाप्तेः ॥ ततश्च । कचित्
प्रवृत्तिः कचिद् अप्रवृत्तिः कचिद् विभाषा कचिद् अन्यदेव भवति ।
तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ॥

आर्षम् ॥ ३ ॥

ऋषीणाम् इदम् आर्षम् । आर्षं प्राकृतं बहुलं भवति । तदपि यथास्थानं
दर्शयिष्यामः । आर्षे हि सर्वे विधयो विकल्प्यन्ते ॥

दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ ॥ ४ ॥

वृत्तौ समासे स्वराणां दीर्घह्रस्वौ बहुलं भवतः । मिथः परस्परम् ॥
तत्र ह्रस्वस्य दीर्घः ॥ अन्तर्वेदिः । अन्ता-वेई ॥ सप्तविंशतिः । सत्ता-

१ P ॐ नमः सिद्धेभ्यः. २ B °रं प्रा°. ३ A प्राकृतानु°. ४ B योनेरिव.
५ B °ज्यो. ६ PB °वर्ग°. ७ AB सौअ°. ८ B °था च अ°.

वीसा ॥ कचिन्न भवति । जुवइ-अणो ॥ कचिद् विकल्पः । वारी-मई
वारि-मई ॥ मुजयन्त्रम् । मुआ-यन्तं मुअ-यन्तं ॥ पतिगृहम् । पई-हरं
पइ-हरं ॥ वेल्ल-वणं वेल्ल-वणं ॥ दीर्घस्य ह्रस्वः । निअम्बसिल्ल-खलिअ-
वीइ-मालस्स ॥ कचिद् विकल्पः । जउँण-यडं जउँणा-यडं । नइ-सोत्तं
नई-सोत्तं । गौरि-हरं गौरी-हरं । बहु-मुहं वड्-मुहं ॥

पदयोः संधिर्वा ॥ ५ ॥

संस्कृतोक्तः संधिः सर्वः प्राकृते पदयोर्व्यवस्थितविभाषया भवति ॥
वासेसी वास-इसी । विसमायवो विसम-आयवो । दहि-ईसरो दही-
सरो । साऊअयं साउ-उअयं ॥ पदयोरिति किम् । पाओ । पई ।
वैच्छाओ । मुद्धाइ । मुद्धाए । महइ । महए ॥ बहुलाधिकारात् कचिद्
एकपदेपि । काहिइ काही । विइओ वीओ ॥

न युवर्णस्यास्वे ॥ ६ ॥

इवर्णस्य उवर्णस्य च अस्वे वर्णे परे संधिर्न भवति ॥ न वेरि-वग्गे वि
अवयासो ॥ वन्दामि अज्ज-वइरं ।

दणुइन्द-रुहिर-लित्तो सहइ उइन्दो नह-प्पहावलि-अरुणो ।
संज्ञा-वहु-अवऊढो णव-वारिहरो व्व विज्जुला-पडिभिन्नो ॥

युवर्णस्येति किम् ।

गूढोअर-तामरसाणुसारिणी भमर-पन्ति व्व ॥

अस्व इति किम् । पुहवीसो ॥

एदोतोः स्वरे ॥ ७ ॥

एकार-ओकारयोः स्वरे परे संधिर्न भवति ॥

वहुआइ नहल्लिहणे आबन्धन्तीए कञ्चुअं अङ्गे ।

मयरद्धय-सर-धोरणि-धारा-छेअं व्व दीसन्ति ॥ १ ॥

१ B °रं । वेणुवनं । वेल्ल° । २ A °ल-अख° । ३ B गौरिहरं । ४ B गौरीहरं ।
५ A वत्था° । ६ B छेउ व्व ।

उवमासु अपज्जत्तेभ-कलभ-दन्तावहासमूरुजुअं ।

तं चेव मैलिअ-विस-दण्ड-विरसमालक्खिमो एण्हि ॥ २ ॥

अहो अच्छरिअं ॥ एदोतोरिति किम् ।

अत्थालोअण तरला इअर-कईणं भमन्ति बुद्धीओ ।

अर्थं च्चेअ निरारम्भंमैन्ति हिअयं कइन्दाणं ॥ ३ ॥

स्वरस्योद्धृत्ते ॥ ८ ॥

व्यञ्जनसंपृक्तः स्वरो व्यञ्जने लुप्ते योवशिष्यते स उद्धृत्त इहोच्यते ।

स्वरस्य उद्धृत्ते स्वरे परे संधिर्न भवति ॥

विससिज्जन्त-महा-पसु-दंसण-संभम-परोप्परारूढा ।

गयणे च्चिअ गन्ध-उडिं कुणन्ति तुह कउल-गारीओ ॥ १ ॥

निसा-अरो । निसि-अरो । रयणी-अरो । मणुअत्तं ॥ बहुलाधिकारात्

क्वचिद् विकल्पः । कुम्भ-आरो कुम्भारो । सु-उरिसो सूरिसो ॥ क्वचित्

संधिरेव । सालाहणो । चक्काओ ॥ अत एव प्रतिषेधात् समासेपि

स्वरस्य संधौ भिन्नपदत्वम् ॥

त्यादेः ॥ ९ ॥

तिवादीनां स्वरस्य स्वरे परे संधिर्न भवति ॥ भवति इह । होइ इह ॥

लुक् ॥ १० ॥

स्वरस्य स्वरे परे बहुलं लुग् भवति ॥ त्रिदशेशः । तिअसीसो ।

निःश्वासोच्छ्वासौ । नीसासूसासा ॥

अन्त्यव्यञ्जनस्य ॥ ११ ॥

शब्दानां यद् अन्त्यव्यञ्जनं तस्य लुग् भवति ॥ जाव । ताव । जसो ।

तमो । जम्मो ॥ समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षायाम् अन्त्यत्वम् अन-

न्त्यत्वं च । तेनोभयमपि भवति । सद्धिष्ठुः । सैभिकखू ॥ सज्जनः ।

सज्जणो ॥ एतद्गुणाः । एअ-गुणा ॥ तद्गुणाः । तग्गुणा ॥

१ B चेअ. २ A मिलिअ. ३ B अच्छ चिअ. ४ B °भामिति. ५ B °यणिअ°.

६ B सब्भिकखू. ७ B सज्जणो.

न श्रदुदोः ॥ १२ ॥

श्रद् उद् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य लुग् न भवति ॥ सद्दहिअं । सद्दा ।
उग्गयं । उन्नयं ॥

निर्दुरोर्वा ॥ १३ ॥

निर् दुर् इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य वा लुग् भवति ॥ निस्सहं नीसहं ।
दुस्सहो दूसहो । दुक्खिओ दुहिओ ॥

स्वरेन्तरश्च ॥ १४ ॥

अन्तरो निर्दुरोश्चान्त्यव्यञ्जनस्य स्वरे परे लुग् न भवति ॥ अन्त-
रप्पा ॥ निरन्तरं । निरवसेसं ॥ दुरुत्तरं । दुरवगाहं ॥ कचिद् भव-
त्यपि । अन्तोर्वरि ॥

स्त्रियामादविद्युतः ॥ १५ ॥

स्त्रियां वर्तमानस्य शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य आत्वं भवति विद्युच्छब्दं
वर्जयित्वा । लुगपवादः ॥ सरित् । सरिआ ॥ प्रतिपद् । पाडिवआ ॥
संपद् । संपआ ॥ बहुलाधिकाराद् ईषत्स्पृष्टतरयश्चुतिरपि । सरिया ।
पाडिवया । संपया ॥ अविद्युत इति किम् । विज्जू ॥

रो री ॥ १६ ॥

स्त्रियां वर्तमानस्यान्त्यस्य रेफस्य रा इत्यादेशो भवति । आत्वापवादः ॥
गिरा । घुरा । पुरा ॥

क्षुधो हा ॥ १७ ॥

क्षुधशब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हादेशो भवति ॥ लुहा ॥

शरदादेरत् ॥ १८ ॥

शरदादेरन्त्यव्यञ्जनस्य अत् भवति ॥ शरद् । सरओ ॥ भिषक् ।
मिसओ ॥

१ P °न्त्यस्य व्य° . २ A लुग् न भवति ३ B °वरि । ४ P युतं व° .
५ A पडि° . ६ A राः .

दिक्-प्रावृषोः सः ॥ १९ ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो भवति ॥ दिसा । पाउसो ॥

आयुरप्सरसोर्वा ॥ २० ॥

एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो वा भवति ॥ दीहाउसो दीहाऊ । अच्छरसा
अच्छरा ॥

ककुभो हः ॥ २१ ॥

ककुभशब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो भवति ॥ कउहा ॥

धनुषो वा ॥ २२ ॥

धनुःशब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो वा भवति ॥ धणुहं धणू ॥

मोनुस्वारः ॥ २३ ॥

अन्त्यमकारस्यानुस्वारो भवति ॥ जलं फलं वच्छं गिरिं पेच्छ ॥
क्वचिद् अनन्त्यस्यापि । वणम्मि । वणंमि ॥

वा स्वरे मश्च ॥ २४ ॥

अन्त्यमकारस्य स्वरे परेनुस्वारो वा भवति । पक्षे लुगपवादो मस्य
मकारश्च भवति ॥ वन्दे उसमं अजिअं । उसममजिअं च वन्दे ॥
बहुलाधिकाराद् अन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकारः ॥ साक्षात् । सक्खं ॥
यत् । जं ॥ तत् । तं ॥ विष्वक् । वीसुं ॥ पृथक् । पिहं ॥ सम्यक् ।
सम्मं ॥ इहं । इहयं । आलेद्धुअं इत्यादि ॥

ङ-ञ-ण-नो व्यञ्जने ॥ २५ ॥

ङ व ण न इत्येतेषां स्थाने व्यञ्जने परे अनुस्वारो भवति ॥ ङ ।
पङ्क्तिः । पंती ॥ पराङ्मुखः । परंमुहो ॥ व । कञ्चुकः । कंचुओ ॥
लाञ्छनम् । लंछणं ॥ ण । षण्मुखः छंमुहो ॥ उत्कण्ठा । उक्कंठा ॥
न । सन्ध्या । संज्ञा ॥ विन्ध्यः । विंज्ञो ॥

वक्रादावन्तः ॥ २६ ॥

वक्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादेः स्वरस्य अन्त आगमरूपोनुस्वारो

भवति ॥ वंकं । तंसं । अंसुं । मंसू । पुंछं । गुंछं । मुंढा । पंसू । बुंधं ।
 कंकोडो । कुंपलं । दंसणं । विंछिओ । गिंठी । मंजारो । एण्वार्थस्य ।
 वयंसो । मंणंसी । मंणंसिणी । मणंसिला । पडंसुआ । एषु द्वितीयस्य ॥
 अवरिं । अणिउतयं । अइमुंतयं । अनयोस्तृतीयस्य ॥ वक्र । त्र्यस्र ।
 अश्रु । इमश्रु । पुच्छ । गुच्छ । मूर्द्धन् । पशुं । बुध्न । कर्कोट ।
 कुटर्मल । दर्शन । वृश्चिक । गृष्टि । मार्जार । वयस्य । मनस्विन् ।
 मनस्विनी । मनःशिला । प्रतिश्रुत् । उपरि । अतिमुक्तक । इत्यादि ॥
 कचिच्छन्दः पूरणेपि । देवं-नाग-सुवर्ण ॥ कचिन्न भवति । गिट्ठी ।
 मज्जारो । मणसिला । मणासिला ॥ आर्षे ॥ मणोसिला । अइमुत्तयं ॥

क्त्वा-स्यादेर्ण-स्वोर्वा ॥ २७ ॥

क्त्वायाः स्यादीनां च यौ णसू तयोरनुस्वारोन्तो वा भवति ॥
 क्त्वा । काऊणं काऊण । काउआणं काउआण ॥ स्यादि । वच्छेणं
 वच्छेण । वच्छेसुं वच्छेसु ॥ णस्वोरिति किम् । करिअ । अग्गिणो ॥

विंशत्यादेर्लुक् ॥ २८ ॥

विंशत्यादीनाम् अनुस्वारस्य लुक् भवति । विंशतिः । वीसा ॥
 त्रिंशत् । तीसा ॥ संस्कृतम् । सक्कयं ॥ संस्कारः । सक्कारो इत्यादि ॥

मांसादेर्वा ॥ २९ ॥

मांसादीनामनुस्वारस्य लुक् वा भवति । मासं मंसं । मासलं
 मंसलं । कासं कंसं । पासू पंसू । कह कहं । एव एवं । नूण नूणं ।
 इआणि इआणिं । दाणि दाणिं । कि करेमि किं करेमि । समुहं
 संसुहं । केसुंअं किंसुअं । सीहो सिंघो ॥ मांस । मांसल । कांस्य ।
 पांसुं । कथम् । एवम् । नूनम् । इदानीम् । किम् । संसुख ।
 किंशुक । सिंह । इत्यादि ॥

१ B अंसू; A अंसू. २ A मंसू. ३ B °द्यस्यासीत्. ४ P माणंसी. ५ P
 माणं°. ६ B कुब्जल. ७ A मनःसिला. ८ P °च्छन्दसः पू°. ९ B मांसादेर°. १० B
 किंसुअं. ११ A पांसु. १२ A adds दाणि after इदानीम्.

वर्गेन्त्यो वा ॥ ३० ॥

अनुस्वारस्य वर्गे परे प्रत्यासत्तेस्तस्यैव वर्गस्यान्त्यो वा भवति ॥
पङ्को पङ्को । सङ्खो संखो । अङ्गणं अंगणं । लङ्गणं लङ्गणं । कञ्चुओ
कञ्चुओ । लञ्छणं लञ्छणं । अञ्जिअं अंजिअं । सञ्ज्ञा संज्ञा ।
कण्टओ कंटओ । उक्कण्ठा । उक्कंठा । कण्डं कंडं । सण्टो संटो ।
अन्तरं अंतरं । पन्थो पंथो । चन्दो चंदो । बन्धवो बंधवो । कम्पइ
कंपइ । वम्फइ वंफइ । कलम्बो कलंबो । आरम्भो आरंभो ॥ वर्ग
इति किम् । संसओ । संहरइ ॥ नित्यमिच्छन्त्यन्ये ॥

प्रावृट्-शरत्तरणयः पुंसि ॥ ३१ ॥

प्रावृष्ट् शरद् तरणि इत्येते शब्दाः पुंसि पुल्लिङ्गे प्रयोक्तव्याः ॥ पाउसो ।
सरओ । एस तरणी ॥ तरणिशब्दस्य पुंस्त्रीलिङ्गत्वेन नियमार्थमुपा-
दानम् ॥

स्त्रमदाम-शिरो-नभः ॥ ३२ ॥

दामन्शिरस्त्रनभस्वर्जितं सकारान्तं नकारान्तं च शब्दरूपं पुंसि
प्रयोक्तव्यम् ॥ सान्तम् । जसो । पओ । तमो । तेओ । उरो ॥
नान्तम् । जम्मो नम्मो । मम्मो ॥ अदामशिरोनभ इति किम् ।
दामं । सिरं । नहं ॥ यच्च सेयं वयं सुमणं सम्मं चम्ममिति दृश्यते
तद् बहुलाधिकारात् ॥

वाक्ष्यर्थ-वचनाद्याः ॥ ३३ ॥

अक्षिपर्याया वचनादयश्च शब्दाः पुंसि वा प्रयोक्तव्याः ॥ अक्ष्यर्थः ।
अज्ज वि सा सवइ ते अच्छी । नच्चावियाइ तेणम्ह अच्छीइं ॥
अञ्जल्यादिपाठादक्षिशब्दः स्त्रीलिङ्गेऽपि । एसा अच्छी । चक्खू
चक्खूइं । नयणा नयणाइं । लोअणा लोअणाइं ॥ वचनौदि ।
वयणा वयणाइं । विज्जुणा विज्जूए । कुलो कुलं । छन्दो छन्दं ।

१ PB °वृट् श°. २ A सान्त. ३ A नान्तः. ४ A °अक्ष्यर्थ. ५ B °नादिः.

६ B विज्जुए.

माहृपो माहृपं । दुक्खा दुक्खाइं ॥ भायणा भायणाइं । इत्यादि ।
इति वचनादयः ॥ नेत्ता नेत्ताइं । कमला कमलाइं इत्यादि तु संस्कृत-
वदेव सिद्धम् ॥

गुणाद्याः क्लीबे वा ॥ ३४ ॥

गुणादयः क्लीबे वा प्रयोक्तव्याः ॥ गुणाइं गुणा । विह्वेहिं गुणाइं
मग्नान्ति । देवाणि देवा । बिन्दूइं बिन्दुणो । खगं खगो । मण्डलगं
मण्डलगो । कररुहं कररुहो । रुक्खाइं रुक्खा । इत्यादि । इति
गुणादयः ॥

वेमाञ्जल्याद्याः स्त्रियाम् ॥ ३५ ॥

इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रियां वा प्रयोक्तव्याः ॥ एसा गरिमा
एस गरिमा । एसा महिमा एस महिमा । एसा निहज्जिमा
एस निहज्जिमा । एसा धुत्तिमा एस धुत्तिमा ॥ अञ्जल्यादि । एसा
अञ्जली एस अञ्जली । पिट्ठी पिट्ठं । पृष्ठमित्वे कृते स्त्रियामेवेत्यन्ये ॥
अच्छी अच्छि । पण्हा पण्हो । चोरिआ चोरिअं । एवं कुच्छी ।
बली । निही । विही । रस्सी । गण्ठी । इत्यञ्जल्यादयः ॥ गड्ढा गड्ढो
इति तु संस्कृतवदेव सिद्धम् ॥ इमेति तन्त्रेण त्वादेशस्य डिमा इत्यस्य
पृथ्वादीभ्यश्च संग्रहः । त्वादेशस्य स्त्रीत्वमेवेच्छन्त्येके ॥

बाहोरात् ॥ ३६ ॥

बाहुशब्दस्य स्त्रियामाकारोन्तादेशो भवति ॥ बाहाए जेण धरिओं
एक्काए ॥ स्त्रियामित्येव । वामेअरो बाहू ॥

अतो डो विसर्गस्य ॥ ३७ ॥

संस्कृतलक्षणोत्पन्नस्यातः परस्य विसर्गस्य स्थाने डो इत्यादेशो
भवति ॥ सर्वतः । सव्वओ ॥ पुरतः । पुरओ ॥ अग्रतः । अगगओ ॥
मार्गतः । मगगओ ॥ एवं सिद्धावस्थापेक्षया । भवतः । भवओ ॥
भवन्तः । भवन्तो ॥ सन्तः । सन्तो ॥ कुतः । कुदो ॥

निष्प्रती औत्परी माल्य-स्थोर्वा ॥ ३८ ॥

निर् प्रति इत्येतौ माल्यशब्दे स्थाधातौ च परे यथासंख्यम् ओत् परि
इत्येवंरूपौ वा भवतः । अभेदनिर्देशः सर्वदेशार्थः ॥ ओमालं ।
निम्मलं । ओमालयं वहइ । परिट्टा पइट्टा । परिट्ठिअं पइट्ठिअं ॥

आदेः ॥ ३९ ॥

आदेरित्यधिकारः कगचजं [१.१७७] इत्यादिसूत्रात् प्राग्विशेषे
वेदितव्यः ॥

त्यदाद्यव्ययात् तत्स्वरस्य लुक् ॥ ४० ॥

त्यदादेरव्ययाच्च परस्य तयोरेव त्यदाद्यव्यययोरादेः स्वरस्य बहुलं
लुग् भवति ॥ अम्हेत्थ अम्हे एत्थ । जइमा जइ इमा । जइहं
जइ अहं ॥

पदादपेर्वा ॥ ४१ ॥

पदात् परस्य अपेरव्ययस्यादेर्लुग् वा भवति ॥ तं पि तमवि । किं पि
किमवि । केण वि । केणावि । कहं पि कहमवि ॥

इतेः स्वरात् तश्च द्विः ॥ ४२ ॥

पदात् परस्य इतेरादेर्लुग् भवति स्वरात् परश्चै तकारो द्विर्भवति ॥
किं ति । जं ति । दिट्ठं ति । न जुत्तं ति ॥ स्वरात् । तह त्ति । झ त्ति ।
पिओ त्ति । पुरिसो त्ति ॥ पदादित्येव । इअ विञ्ज-गुहा-निलयाए ॥

लुप्त-य-र-व-श-ष-सां श-ष-सां दीर्घः ॥ ४३ ॥

प्राकृतलक्षणवशाल्लुप्ता याद्या उपरि अधो वा येषां शकारषकारसकाराणां
तेषामादेः स्वरस्य दीर्घो भवति ॥ शस्य यलोपे । पश्यति । पासइ ॥
कश्यपः । कासवो ॥ आवाश्यकं । आवासयं ॥ रलोपे । विश्राम्यति
वीसमइ ॥ विश्रामः । वीसामो ॥ मिश्रम् । मीसं ॥ संस्पर्शः । संफासो ॥
बलोपे । अश्वः । आसो ॥ विश्वसिति । वीससइ ॥ विश्वासः । वी-

१ A निःप्र°, २ B उत्प°, ३ B प्राग् वि°, ४ A तदा°, ५ A °इ अहं.
६ A तमवि । केण वि कहं पि. ७ B परस्य, ८ A संफासं, ९ A विश्वसति.

सांसो । शलोपे । दुश्शासनः । दूसासणो ॥ मनःशिला । मणौसिला ॥
 षस्य यलोपे । शिष्यः सीसो ॥ पुष्यः । पूसो ॥ मनुष्यः । मणूसो ॥
 रलोपे । कर्षकः । कासओ । बर्षाः । वासा ॥ वर्षः । वासो ॥ वलोपे ।
 विष्वाणः । वीसाणो ॥ विष्वक् । वीसुं ॥ षलोपे । निष्पिक्तः । नी-
 सित्तो ॥ सस्य यलोपे । सस्यम् । सासं ॥ कस्यचित् । कासइ ॥
 रलोपे । उँसः । ऊसो ॥ विस्रम्भः । वीसम्भो ॥ वलोपे । विकस्वरः ।
 विक्रासरो ॥ निःस्वः । नीसो ॥ सलोपे । निस्सहः । नीसहो ॥ न
 दीर्घानुस्वारात् [२.९२] इति प्रतिषेधात् सर्वत्र अनादौ शेषादेशयो-
 द्वित्वम् [२.८९] इति द्वित्वाभावः ॥

अतः समृद्ध्यादौ वा ॥ ४४ ॥

समृद्धि इत्येवमादिषु शब्देषु आदेकारस्य दीर्घो^१ वा भवति । सामिद्धी
 समिद्धी । पासिद्धी पसिद्धी । पायडं । पयडं । पाडिवआ पडिवआ ।
 पासुत्तो । पसुत्तो । पाडिसिद्धी पडिसिद्धी । सारिच्छो सरिच्छो ।
 माणंसी मणंसी । माणंसिणी मणंसिणी । आहिआई अहिआई ।
 पारोहो परोहो । पावासू पवासू । पाडिप्फद्धी पडिप्फद्धी ॥ समृद्धि ।
 प्रसिद्धि । प्रकट । प्रतिपत् । प्रसुप्त । प्रतिसिद्धि । सदृक्ष । मनस्विन् ।
 मनस्विनी । अभियाति । प्ररोह । प्रवासिन् । प्रतिस्पर्द्धिन् ॥ आकृति-
 गणोयम् । तेन । अस्पर्शः । आफंसो ॥ परकीयम् । पारकेरं । पारकं ॥
 प्रवचनम् । पावयणं ॥ चंतुरन्तम् । चाउरन्तं इत्याद्यपि भवति ॥

दक्षिणे हे ॥ ४५ ॥

दक्षिणशब्दे आदेरतो हे परे दीर्घो भवति ॥ दाहिणो ॥ ह इति
 किम् । दक्खिणो ॥

इः स्वप्नादौ ॥ ४६ ॥

स्वप्न इत्येवमादिषु आदेरस्य इत्वं भवति ॥ सिविणो । सिमिणो ॥
 आर्षे उकारोपि । सुमिणो । ईसि । वेडिसो । विलिअं । विअणं ।

१ A °सन. २ B मणसिला. ३ A वर्षा. ४ A उँस. ५ A °म्भो । विक°. ६. A निस्वः. ७ B °घो भ°. ८ A °द्धि । प्रसि°. ९ A °स्विन् । अभिजाति. १० B चउरन्तं; A चंतुरन्त चाउरन्तम्.

मुइङ्गो । किविणो । उत्तिमो । मिरिअं । दिण्णं ॥ बहुलाधिकाराण-
त्वाभावे न भवति । दत्तं । देवदत्तो ॥ स्वप्न । ईषत् । वेतस । व्यलीक ।
व्यजन । मृदङ्ग । कृपण । उत्तम । मरिच । दत्त । इत्यादि ॥

पकाङ्गार-ललाटे वा ॥ ४७ ॥

एष्वादेरत इत्वं वा भवति ॥ पिकं पक्कं । इङ्गालो अङ्गारो । णिडालं
णडालं ॥

मध्यम-कतमे द्वितीयस्य ॥ ४८ ॥

मध्यमशब्दे कतमशब्दे च द्वितीयस्यात इत्वं भवति ॥ मज्झिमो ।
कइमो ॥

सप्तपर्णे वा ॥ ४९ ॥

सप्तपर्णे द्वितीयस्यात इत्वं वा भवति ॥ छत्तिवण्णो । छत्तवण्णो ॥

मयत्तइर्वा ॥ ५० ॥

मयदप्रत्यये आदेरतः स्थाने अइ इत्यादेशो भवति वा ॥ विषमयः ।
विसमइओ विसमओ ॥

ईहरे वा ॥ ५१ ॥

हरशब्दे आदेरत ईर्वा भवति ॥ हीरो हरो ॥

ध्वनि-विष्वचोरुः ॥ ५२ ॥

अनयोरादेरस्य उत्वं भवति ॥ द्युणी । वीसुं ॥ कथं सुणओ । शुनक
इति प्रकृत्यन्तरस्य ॥ श्वन्शब्दस्य तु सा साणो इति प्रयोगौ भवतः ॥

वन्द्र-खण्डिते णा वा ॥ ५३ ॥

अनयोरादेरस्य णकारेण सहितस्य उत्वं वा भवति ॥ वुन्द्रं वन्द्रं ।
खुडिओ खण्डिओ ॥

गवये वः ॥ ५४ ॥

गवयशब्दे वैकाराकारस्य उत्वं भवति ॥ गउओ । गउआ ॥

A छत्तिपण्णो. २ P बन्द्र; B चण्ड. ३ P बुद्रं बन्द्र; B चुद्रं चण्डं,
४ A वकारस्य उ°.

प्रथमे प-थोर्वा ॥ ५५ ॥

प्रथमशब्दे पकारथकारयोरकारस्य युगपत् क्रमेण च उकारो वा भवति ॥
पुदुमं पुढमं पदुमं पढमं ॥

ज्ञो णत्वेभिज्ञादौ ॥ ५६ ॥

अभिज्ञ एवंप्रकारेषु ज्ञस्य णत्वे कृते ज्ञस्यैव अत उत्वं भवति ॥ अहिणू ।
सव्वणू । कयणू । आगमणू ॥ णत्व इति किम् । अहिज्जो ।
सव्वज्जो ॥ अभिज्ञादाविति किम् । प्राज्ञः । पण्णो ॥ येषां ज्ञस्य णत्वे
उत्वं दृश्यते ते अभिज्ञादयः ॥

एच्छय्यादौ ॥ ५७ ॥

शय्यादिषु आदेरस्य एत्वं भवति ॥ सेज्जा । सुन्देरं । गेन्दुअं । एत्थ ॥
शय्या । सौन्दर्यं । कन्दुक । अत्र ॥ आर्षे पुरेकम्मं ॥

वल्ल्युत्कर-पर्यन्ताश्चर्ये वा ॥ ५८ ॥

एषु आदेरस्य एवं वा भवति ॥ वेल्ली वल्ली । उक्करो उक्करो । पेरन्तो
पज्जन्तो । अच्छेरं अच्छरिअं अच्छअरं अच्छरिज्जं अच्छरीअं ॥

ब्रह्मचर्ये चः ॥ ५९ ॥

ब्रह्मचर्यशब्दे चस्य अत एत्वं भवति ॥ बम्हचेरं ॥

तोन्तरि ॥ ६० ॥

अन्तरशब्दे तस्य अत एत्वं भवति ॥ अन्तःपुरम् । अन्तेउरं ॥ अन्त-
श्चारी । अन्तेआरी ॥ कच्चिन्न भवति । अन्तग्गयं । अन्तो-वीसम्भ-निवे-
सिआणं ॥

ओत्पद्मे ॥ ६१ ॥

पद्मशब्दे आदेरत ओत्वं भवति ॥ पोम्मं ॥ पद्म-छद्मं [२. ११२]
इति विश्लेषे न भवति । पउमं ॥

१ A अभिणू, २ A अहिज्जो । अभि^० : ३ B ^०त्वं वा भ^० . ४ B एत्थं .
५ बम्भचेरं .

नमस्कार-परस्परे द्वितीयस्य ॥ ६२ ॥

अनयोर्द्वितीयस्य अत ओत्वं भवति ॥ नमोक्कारो । परोप्परं ॥

वापौ ॥ ६३ ॥

अर्पयतौ धातौ आदेरस्य ओत्वं वा भवति ॥ ओप्पेइ अप्पेइ ।
ओप्पिअं अप्पिअं ॥

स्वपावुच्च ॥ ६४ ॥

स्वपितौ धातौ आदेरस्य ओत् उत् च भवति ॥ सोवइ । सुवइ ॥

नात्पुनर्यादाई वा ॥ ६५ ॥

नचः परे पुनःशब्दे आदेरस्य आ आइ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ न
उणा । न उणाइ । पक्षे । न उण । न उणो ॥ केवलस्यापि दृश्यते ।
पुणाइ ॥

वालाव्वरण्ये लुक् ॥ ६६ ॥

अलाव्वरण्यशब्दयोरादेरस्य लुग् वा भवति ॥ लाउं अलाउं । लाऊ
अलाऊ । रण्णं अरण्णं ॥ अत इत्येव । आरण्ण-कुञ्जरो व्व वेल्लन्तो ॥

वाव्ययोत्खातादावदातः ॥ ६७ ॥

अव्ययेषु उत्खातादिषु च शब्देषु आदेराकारस्य अद् वा भवति ॥
अव्ययैम् । जह जहा । तह तहा । अहव अहवा । व वा । ह हा ।
इत्यादि ॥ उत्खातादि । उक्खयं उक्खायं । चमरो चामरो । कलओ
कालओ । ठविओ ठाविओ । परिट्ठविओ । परिट्ठाविओ । संठविओ
संठाविओ । पययं पाययं । तलवेण्टं तालवेण्टं । तलवोण्टं तालवोण्टं ।
हलिओ हालिओ । नराओ नाराओ । बलया बलाया । कुमरो
कुमारो । खइरं खाइरं ॥ उत्खात । चामर । कालक स्थापित ।
प्राकृत । तालवृन्त । हालिक । नाराच । बलाका । कुमार । खादिर ।
इत्यादि ॥ केचिद् ब्राह्मणपूर्वाह्नयोरपीच्छन्ति । बम्हणो बाम्हणो ।

पुव्वण्हो पुव्वण्हो ॥ दवग्गी । दावग्गी । चड्ड । चाड्ड । इति शब्द-
भेदात् सिद्धम् ॥

घञ्वृद्धेर्वा ॥ ६८ ॥

घञ्निमित्तो यो वृद्धिरूप आकारस्तस्यादिभूतस्य अद् वा भवति ॥
पवहो पवाहो । पवरो पवारो । पयरो पयारो । प्रकारः प्रचारो वा ।
पत्थवो पत्थावो ॥ कचिन्न भवति । रागः । राओ ॥

महाराष्ट्रे ॥ ६९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे आदेराकारस्य अद् भवति ॥ मरहट्टं । मरहट्टो ॥

मांसादिष्वनुस्वारे ॥ ७० ॥

मांसप्रकारेषु अनुस्वारे सति आदेरातः अद् भवति ॥ मंसं । पंसू ।
पंसणो । कंसं । कंसिओ । वंसिओ । पंडवो । संसिद्धिओ । संजं-
त्तिओ ॥ अनुस्वार इति किम् । मांसं । पासू ॥ मांस । पांसु । पांसन ।
कांस्य । कांसिक । वांशिक । पाण्डव । सांसिद्धिकं । सांयात्रिक ।
इत्यादि ॥

श्यामाके मः ॥ ७१ ॥

श्यामाके मैस्य आतः अद् भवति ॥ सामओ ॥

इः सदादौ वा ॥ ७२ ॥

सदादिषु शब्देषु आत इत्वं वा भवति ॥ सइ सया । निसि-अरो
निसा-अरो । कुप्पिसो कुप्पासो ॥

आचार्ये चोच्च ॥ ७३ ॥

आचार्यशब्दे चस्य आत इत्वम् अत्वं च भवति ॥ आइरिओ ।
आयरिओ ॥

ईः स्त्यान-खल्वाटे ॥ ७४ ॥

स्त्यानखल्वाटयोरादेरात ईर्भवति ॥ ठीणं । थीणं । थिण्णं । खल्लीडो ॥
संखायं इति तु समः स्यः खा [४.१५] इति खादेशे सिद्धम् ॥

उः सास्त्रा-स्तावके ॥ ७५ ॥

अनयोरादेरात् उत्वं भवति ॥ सुण्हा । थुवओ ॥

ऊद्वासारो ॥ ७६ ॥

आसारंशब्दे आदेरात् ऊद् वा भवति ॥ ऊसारो । आसारो ॥

आर्यायां र्यैः श्वश्वाम् ॥ ७७ ॥

आर्याशब्दे श्वश्वान् वाच्यायां र्यैस्यात् ऊर्भवति ॥ अज्जू ॥ श्वश्वामिति किम् । अजा ॥

एद् ग्राह्ये ॥ ७८ ॥

ग्राह्यशब्दे आदेरात् एद् भवति ॥ गेज्झं ॥

द्वारे वा ॥ ७९ ॥

द्वारशब्दे आत् एद् वा भवति ॥ देरं । पक्षे । दुआरं दारं वारं ॥ कथं नैरइओ नारइओ । नैरयिकनारकिर्कशब्दयोर्भविष्यति ॥ आर्षे अन्यत्रापि । पच्छेकम्मं । असहेज्ज देवासुरी ॥

पारापते रो वा ॥ ८० ॥

पारापतशब्दे रस्थस्यात् एद् वा भवति ॥ पारेवओ पारावओ ॥

मात्रटि वा ॥ ८१ ॥

मात्रदप्रत्यये आत् एद् वा भवति ॥ एत्तिअमेत्तं । एत्तिअमत्तं ॥ बहुलाधिकारात् क्वचिन्मात्रशब्देऽपि । भोअण-मेत्तं ॥

उदोद्वाट्ठे ॥ ८२ ॥

आर्द्रशब्दे आदेरात् उद् ओच्च वा भवतः ॥ उल्लं । ओल्लं । पक्षे । अल्लं । अहं । बाह-सलिल-पवहेण उल्लेइ ॥

१ A B आसारो आ°. २ P ° त ऊद् ३ A ° यां यः इव. ४ A यस्या°. ५ A द्वारे श°. ६ A एत्वं. ७ B वारं. ८ B नारयिक°. ९ B सुर. १० A पवाहेण.

ओदाल्यां पङ्क्तौ ॥ ८३ ॥

आलीशब्दे पङ्क्तिवाचिनि आत ओत्वं भवति ॥ ओली ॥ पङ्क्ताविति किम् । आली सखी ॥

ह्रस्वः संयोगे ॥ ८४ ॥

दीर्घस्य यथादर्शनं संयोगे परे ह्रस्वो भवति ॥ आत् । आम्नम् । अम्बं ॥ ताम्रम् । तम्बं ॥ विरहाग्निः । विरहग्गी ॥ आस्यम् । अस्सं ॥ ईत् । मुनीन्द्रः । मुणिन्दो ॥ तीर्थम् । तित्थं ॥ ऊत् । गुरुल्लापाः । गुरुल्लावा ॥ चूर्णः । चुण्णो ॥ एत् । नरेन्द्रः । नरिन्दो ॥ म्लेच्छः । मिलिच्छो ॥ दिट्टिक्क-थण-वट्टं ॥ ओत् । अधरोष्ठः । अहरुट्टं ॥ नीलो-त्पलम् । नीलुप्पलं ॥ संयोग इति किम् । आयासं । ईसरो । ऊसवो ॥

इत एद्वा ॥ ८५ ॥

संयोग इति वर्तते । आदेरिकारस्य संयोगे परे एकारो वा भवति ॥ पेण्डं पिण्डं । धम्मेल्लं धम्मिल्लं । सेन्दूरं सिन्दूरं । वेण्हू विण्हू । पेट्टं पिट्टं । बेल्लं विल्लं ॥ कचिन्न भवति । चिन्ता ॥

किंशुके वा ॥ ८६ ॥

किंशुकशब्दे आदेरित एकारो वा भवति ॥ केसुअं किंसुअं ॥

मिरायाम् ॥ ८७ ॥

मिराशब्दे इत एकारो भवति ॥ मेरा ॥

पथि-पृथिवी-प्रतिश्रुन्मूषिक-हरिद्रा-विभीतकेष्वत् ॥ ८८ ॥

एषु आदेरितोकारो भवति ॥ पहो । पुहई । पुढवी । पडंसुआ । मूसओ । हलदी । हलदा । बहेडओ ॥ पन्थं किर देसित्तेति तु पथिशब्द-समानार्थस्य पन्थशब्दस्य भविष्यति ॥ हरिद्रायां विकल्प इत्यन्ये । हलिदी हलिदा ॥

१ B °गे दीर्घस्य ॥ ८४ ॥ य°. २ A °रो वा भ°. ३ B पथिशब्दार्थसमा°
४. A पथिज्ञ°.

शिथिलेङुदे वा ॥ ८९ ॥

अनयोरादेरितोद् वा भवति ॥ सदिलं । पसदिलं । सिदिलं । प-
सिदिलं । अङ्गुअं । इङ्गुअं ॥ निर्मितशब्दे तु वा आत्वं न विधेयम् ।
निर्मातनिर्मितशब्दाभ्यामेव सिद्धेः ॥

तित्तिरौ रः ॥ ९० ॥

तित्तिरिशब्दे रस्येतोद् भवति ॥ तित्तिरो ॥

इतौ तो वाक्यादौ ॥ ९१ ॥

वाक्यादिभूते इतिशब्दे यस्तस्तत्संबन्धिन इकारस्य अकारो भवति^३ ॥
इअ जप्पिआवसाणे । इअ विअसिअ-कुसुम-सँरो ॥ वाक्यादाविति
किम् । पिअो त्ति । पुरिसो त्ति ॥

ईर्जिह्वा-सिंह-त्रिंशद्विंशतौ त्या ॥ ९२ ॥

जिह्वादिषु इकारस्य तिशब्देन सह ईर्भवेति ॥ जीहा । सीहो ।
तीसा । वीसा ॥ बहुलाधिकारात् कचिन्न भवति । सिंह-दत्तो ।
सिंह-राओ ॥

लुकि निरः ॥ ९३ ॥

निरूपसर्गस्य रेफलोपे सति इत ईकारो भवति ॥ नीसरइ ।
नीसासो ॥ लुकीति किम् । निर्णओ । निस्सहाई अङ्गाइ ॥

द्विन्योरुत् ॥ ९४ ॥

द्विशब्दे नावुपसर्गे^४ च इत उद् भवति ॥ द्वि । दु-मत्तो । दु-आई^५ ।
दु-विहो । दु-रेहो । दु-वयणं ॥ बहुलाधिकारात् कचिद् विकल्पः ।
दु-उणो बि-उणो । दुइओ । बिइओ ॥ कचिन्न भवति । द्विजः । दिओ ॥
द्विरदः । द्विरओ ॥ कचिद् ओत्वमपि । दो-वयणं ॥ नि । गुमज्जइ ।
गुमँन्नो ॥ कचिन्न भवति । निवडइ ॥

१ A अत्वं. २ A °यं. ३ निर्मि°. ३ P °ति । इअ विअ°. ४ A सरे. ५ B पिउ त्ति.
६ A ईङ्ग°. ७ B लुकीति. ८ B निन्नओ. ९ A दुआइं. १० P गुमण्णो.

प्रवासीक्षौ ॥ ९५ ॥

अनयोरादेरित उत्वं भवति ॥ पावासुओ । उच्छू ॥

युधिष्ठिरे वा ॥ ९६ ॥

युधिष्ठिरशब्दे आदेरित उत्वं वा भवति ॥ जहुट्टिलो । जहिट्टिलो ॥

ओच्च द्विधाकृगं ॥ ९७ ॥

द्विधाशब्दे कृगधातोः प्रयोगे इत ओत्वं चकारादुत्वं च भवति ॥
दोहा-किज्जइ । दुहा-किज्जइ ॥ दोहा-इअं । दुहा-इअं ॥ कृगं इति
किम् । दिहा-गयं ॥ कचित् केवलस्यापि ॥ दुहा वि सो सुर-वहू-सत्थो ॥

वा निर्झरे ना ॥ ९८ ॥

निर्झरशब्दे नकारेण सह इत ओकारो वा भवति ॥ ओज्झरो
निज्झरो ॥

हरीतक्यामीतोत् ॥ ९९ ॥

हरीतकीशब्दे आदेरीकारस्य अद् भवति ॥ हरडई ॥

आत्कश्मीरे ॥ १०० ॥

कश्मीरशब्दे ईत आद् भवति ॥ कम्हारो ॥

पानीयादिष्वित् ॥ १०१ ॥

पानीयादिषु शब्देषु ईत इद् भवति ॥ पाणिअं । अलिअं । जिअइ ।
जिअउ । विलिअं । करिसो । सिरिसो । दुइअं । तइअं । गहिरं ।
उवणिअं । आणिअं । पलिविअं । ओसिअन्तं । पसिअ । गहिअं ।
वस्मिओ । तयाणिं^१ ॥ पानीय । अलीक ॥ जीवति । जीवतु । व्रीडित ।
करीष । शिरीष । द्वितीय । तृतीय । गभीर । उपनीत । आनीत ।
प्रदीपित । अवसीदत् । प्रसीद । गृहीत । वल्मीक । तदानीम् । इति
पानीयादयः ॥ बहुलाधिकारादेषु कचिन्नित्यं कचिद् विकल्पः । तेन ।
पाणीअं । अलीअं । जीअइ । करिसो । उवणीओ । इत्यादि सिद्धम् ॥

१ P °ष्ठिरे श°. २ P कृजः. ३ P कृज°. ४ P कृज. A कम्हारो. ६ A °णि । इयाणि । पा°.

उज्जीर्णे ॥ १०२ ॥

जीर्णशब्दे ईत उद् भवति ॥ जुण्ण-सुरा ॥ कचिन्न भवति । जिण्णे भोअणमत्ते^१ ॥

ऊर्हीन-विहीने वा ॥ १०३ ॥

अनयोरीत ऊत्वं वा भवति ॥ हूणो हीणो । विहूणो विहीणो ॥ विहीन इति किम् । पहीण-जर-मरणा ॥

तीर्थे हे ॥ १०४ ॥

तीर्थशब्दे हे सति ईत उत्वं भवति ॥ तूहं ॥ ह इति किम् । तित्थं ॥

एत्पीयूषापीड-विभीतक-कीदृशेदृशे ॥ १०५ ॥

एषु ईत एत्वं भवति ॥ पेऊसं । आमेलो । बहेडओ । केरिसो । एरिसो ॥

नीड-पीठे वा ॥ १०६ ॥

अनयोरीत एत्वं वा भवति ॥ नेडं^२ नीडं । पेढं पीढं ॥

उतो मुकुलादिष्वत् ॥ १०७ ॥

मुकुल इत्येवमादिषु शब्देषु आदेरुतोत्वं भवति ॥ मउलं । मउलो । मउरं । मउडं । अगरं । गरुई । जहुट्टिलो । जहिट्टिलो । सोअमल्लं । गलोई ॥ मुकुल । मुकुर । मुकुट । अगुरु । गुर्वी । युधिष्ठिर । सौ-कुमार्य । गुडूची । ईति मुकुलादयः ॥ कचिदाकारोपि । विद्रुतः । विहाओ ॥

वोपरौ ॥ १०८ ॥

उपरावुतोद् वा भवति ॥ अवरिं । उवरिं ॥

गुरौ के वा ॥ १०९ ॥

गुरौ स्वार्थे के सति आदेरुतोद् वा भवति ॥ गरुओ गुरुओ ॥ क इति किम् । गुरु ॥

इर्भुकुटौ ॥ ११० ॥

भ्रुकुटावादेरुत इर्भवति ॥ भिउडी ॥

पुरुषे रोः ॥ १११ ॥

पुरुषशब्दे रोरुत ईर्भवति ॥ पुरिसो । पउरिसं ॥

ईः क्षुते ॥ ११२ ॥

क्षुतशब्दे आदेरुत ईत्वं भवति ॥ छीअं ॥

ऊत्सुभग-मुसले वा ॥ ११३ ॥

अनयोरादेरुत ऊद् वा भवति ॥ सूहवो सुहओ । मूसलं मुसलं ॥

अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे ॥ ११४ ॥

उत्साहोत्सन्नवर्जिते शब्दे यौ त्सच्छौ तयोः परयोरादेरुत ऊद् भवति ॥
त्स । ऊत्सुओ । ऊसवो । ऊसिचो । ऊसरइ ॥ छ । उद्गताः शुका
यस्मात् सः ऊसुओ । ऊससइ ॥ अनुत्साहोत्सन्न इति किम् ।
उच्छौहो । उच्छन्नो ॥

लुकि दुरो वा ॥ ११५ ॥

दुरउपसर्गस्य रेफस्य लोपे सति उत उत्वं वा भवति ॥ दूसहो दुसहो ।
दूहवो दुहवो ॥ लुकीति किम् । दुस्सहो विरहो ॥

ओत्संयोगे ॥ ११६ ॥

संयोगे परे आदेरुत ओत्वं भवति ॥ तोण्डं । मोण्डं । पोक्खरं ।
कोट्टिमं । पोत्थओ । लोद्धओ । मोत्था । मोगगरो । पोगगलं ।
कोण्डो । कोन्तो । वोक्कन्तं ॥

कुतूहले वा ह्रस्वश्च ॥ ११७ ॥

कुतूहलशब्दे उत ओद् वा भवति तत्संनियोगे ह्रस्वश्च वा ॥ कोऊ-
हलं कुऊहलं कोउहलं ॥

१ B इत्वं म°. २ B ई क्षुते. ३ A °होछन्ने. ४ P तयोरा°. ५ B ऊसओ.
६ A उत्साहो. ७ PB रेफलो°. ८ A दुहओ. ९ AB कोउहलं.

अदूतः सूक्ष्मे वा ॥ ११८ ॥

सूक्ष्मशब्दे उतोद् वा भवति ॥ सण्हं सुण्हं ॥ आर्षे । सुहुमं ॥

दुकूले वा लथ द्विः ॥ ११९ ॥

दुकूलशब्दे ऊकारस्य अत्वं वा भवति तत्संनियोगे च लकारो द्विर्भवति ॥

दुअलं दुऊलं ॥ आर्षे दुगुलं ॥

ईर्वोद्व्यूदे ॥ १२० ॥

उद्व्यूदशब्दे उत ईत्वं वा भवति ॥ उव्वीढं । उव्वूढं ॥

उर्ध्व-हनूमत्कण्डूय-वातूले ॥ १२१ ॥

एषु उत उत्वं भवति ॥ भुमया । हणुमन्तो । कण्डुअइ । वाउलो ॥

मधूके वा ॥ १२२ ॥

मधूकशब्दे उत उद् वा भवति ॥ महुअं महुअं ॥

इदेतौ नूपुरे वा ॥ १२३ ॥

नूपुरशब्दे उत इत् एत् इत्येतौ वा भवतः ॥ निउरं नेउरं । पक्षे नूउरं ॥

ओत्कूष्माण्डी-तूणीर-कूर्पर-स्थूल-ताम्बूल-गुडूची-मूल्ये १२४

एषु उत ओद् भवति ॥ कोहण्डी कोहली । तोणीरं । कोप्परं । थोरं । तम्बोलं । गलोई । मोल्लं ॥

स्थूणा-तूणे वा ॥ १२५ ॥

अनयोरुत ओत्वं वा भवति ॥ थोणा थूणा । तोणं तूणं ॥

ऋतोत् ॥ १२६ ॥

आदेर्ऋकारस्य अत्वं भवति ॥ घृतम् । घयं ॥ तृणम् । तणं ॥ कृतम् ।

कयं ॥ वृषभः । वसहो ॥ मृगः । मओ ॥ घृष्टः । घट्टो ॥ दुहाइअमिति कृपादिपाठात् ॥

आत्कृशा-मृदुक-मृदुत्वे वा ॥ १२७ ॥

एषु आदेर्ऋत आद् वा भवति ॥ कासा किसान । माउक्कं मउअं ।
माउक्कं मउत्तणं ॥

ईत्कृपादौ ॥ १२८ ॥

कृपा इत्यादिषु शब्देषु आदेर्ऋत इत्वं भवति ॥ किवा । हिययं ।
मिट्ठं रसे एव । अन्यत्र मट्ठं । दिट्ठं । दिट्ठी । सिट्ठं । सिट्ठी । गिण्ठी ।
पिच्छी । मिऊ । मिङ्गो । मिङ्गारो । सिङ्गारो । सिआलो । घिणा ।
घुसिणं । विद्ध-कई । समिद्धी । ईद्धी । गिद्धी । किसो । किसानू ।
किसरा । किच्छं । तिप्पं । किसिओ । निवो । किच्चा । किई ।
धिई । किवो । किविणो । किवानं । विञ्चुओ । वित्तं । वित्ती ।
हिअं । वाहित्तं । विहिओ । विसी । इसी । विइण्हो । छिहा ।
सइ । उक्किट्ठं । निसंसो ॥ कचिन्न भवति । रिद्धी ॥ कृपा । हृदय ।
मृष्ट । दष्ट । दष्टि । सृष्ट । सृष्टि । गृष्टि । पृथ्वी । भृगु । भृङ्ग ।
भृङ्गार । शृङ्गार । शृगाल । घृणा । घुसृण । वृद्धकवि । समृद्धि ।
ऋद्धि । गृद्धि । कृश । कृशानु । कृसरा । कृब्ब । वृत्त । कृषित ।
नृप । कृत्या । कृति । धृति । कृप । कृपण । कृपाण । वृश्चिक ।
वृत्त । वृत्ति । हृत । व्याहृत । वृंहित । वृसी । ऋषि । वितृष्ण ।
स्पृहा । सकृत् । उत्कृष्टं । नृशंस ॥

पृष्ठे वानुत्तरपदे ॥ १२९ ॥

पृष्ठशब्देनुत्तरपदे ऋत इद् भवति वा ॥ पिट्ठी पट्ठी । पिट्ठिपरिट्ठिविअं ॥
अनुत्तरपद इति किम् । महि-वट्ठं ॥

मसृण-मृगाङ्क-मृत्यु-शृङ्ग-धृष्टे वा ॥ १३० ॥

एषु ऋत इद् वा भवति ॥ मसिणं मसणं । मिअङ्को । मयङ्को । मिञ्चु
मञ्चु । सिङ्गं । सङ्गं । धिट्ठो घट्ठो ॥

१ A इः कृपा°. २ A गिट्ठी. ३ A इट्ठी. ४ B विञ्चिओ. ५ BP उक्किट्ठं ।
क°. ६ B उत्कृष्ट. ॥ पृ°; P उत्कृष्ट इत्यादि ॥ पृ० ७ A पृष्ठेनु°.

उदृत्वादौ ॥ १३१ ॥

ऋतु इत्यादिषु शब्देषु आदेर्ऋत उद् भवति ॥ उऊ । परामुडो । पुडो । पउडो । पुहई । पउत्ती । पाउसो । पाउओ । मुई । पहुडि । पाहुडं । परहुओ । निहुअं । निउअं । विउअं । संवुअं । वुत्तन्तो । निव्वुअं । निव्वुई । वुन्दं । वुन्दावणो । वुडो । वुड्डी । उसहो । मुणालं । उज्जू । जामाउओ । माउओ । माउआ । भाउओ । पिउओ । पुहुँवी ॥ ऋतु । परामृष्ट । स्पृष्ट । प्रवृष्ट । पृथिवी । प्रवृत्ति । प्रावृप् । प्रावृत । भृति । प्रभृति । प्राभृत । परभृत । निभृत । निवृत । विवृत । संवृत । वृत्तान्त । निर्वृत । निर्वृति । वृन्द । वृन्दावन । वृद्ध । वृद्धि । ऋषभ । मृणाल । ऋजु । जामातृक । मातृकं । मातृका । भ्रातृक । पितृक । पृथ्वी । इत्यादि ॥

निवृत्त-वृन्दारके वा ॥ १३२ ॥

अनयोर्ऋत उद् वा भवति ॥ निवृत्तं निअत्तं । वुन्दाय्या वन्दारया ॥

वृषभे वा वा ॥ १३३ ॥

वृषभे ऋतो वेन सह उद् वा भवति ॥ उसहो वसहो ॥

गौणान्त्यस्य ॥ १३४ ॥

गौणशब्दस्य योन्त्य ऋत् तस्य उद् भवति ॥ माउ-मण्डलं । माउ-हरं । पिउ-हरं । माउ-सिआ । पिउ-सिआ । पिउ-वणं । पिउ-वई ॥

मातुरिद्रा ॥ १३५ ॥

मातृशब्दस्य गौणस्य ऋत इद् वा भवति ॥ माइ-हरं । माउ-हरं ॥ कचिद्गौणस्यापि । माईणं ॥

उद्दोन्मृषि ॥ १३६ ॥

मृषाशब्दे ऋत उत् ऊत् ओच्च भवन्ति ॥ मुसा । मूसा । मोसा । मुसा-वाओ । मूसा-वाओ । मोसा-वाओ ॥

१ B उऊ. २ A जामाउओ । माउओ । भाउआ । भा°; P जामाउओ । माउआ । भा°. ३ AB पुहवी. ४ A मातृक । भ्रा°. ५ PB °णपदस्य. ६ B माईण. ७ P भवति.

इदुतौ वृष्ट-वृष्टि-पृथङ्-मृदङ्ग-नप्तृके ॥ १३७ ॥

एषु ऋत इकारोकारौ भवतः ॥ विड्डो बुड्डो । विड्डी बुड्डी । पिहं पुहं । मिड्ङ्गो मुड्ङ्गो । नत्तिओ नत्तुओ ॥

वा बृहस्पतौ ॥ १३८ ॥

बृहस्पतिशब्दे ऋत इदुतौ वा भवतः ॥ बिहप्फई बुहप्फई । पक्षे । बहप्फई ॥

इदेदोद्वन्ते ॥ १३९ ॥

वृन्तशब्दे ऋत इत् एत् ओच्च भवन्ति ॥ विण्टं वेण्टं वोण्टं ॥

रिः केवलस्य ॥ १४० ॥

केवलस्य व्यञ्जनेनासंपृक्तस्य ऋतो रिरादेशो भवति ॥ रिद्धी । रिच्छो ॥

ऋणज्वृषभर्तृषौ वा ॥ १४१ ॥

ऋणऋजुऋषभऋतुऋषिषु ऋतो रिर्वा भवति ॥ रिणं अणं । रिर्जू उज्जू । रिसहो उसहो । रिऊ उऊ । रिसी इसी ॥

टैशः किप्-टक्सकः ॥ १४२ ॥

किप् टक् सक् इत्येतदन्तस्य दशेर्धातोर्ऋतो रिरादेशो भवति ॥ सदक् । सरि-वण्णो । सरि-रूवो । सरि-बन्दीणं ॥ सदशः । सरिसो ॥ सदक्षः । सरिच्छो ॥ एवम् एआरिसो । भवारिसो । जारिसो । तारिसो । केरिसो । एरिसो । अन्नारिसो । अम्हारिसो । तुम्हारिसो ॥ टक्सकसाहचर्यात् त्यदाद्यन्यादि [हे० ५.१] सूत्रविहितः किबिह गृह्यते ॥

आदृते ढिः ॥ १४३ ॥

आदृतशब्दे ऋतो ढिरादेशो भवति ॥ आढिओ ॥

अरिर्दप्ते ॥ १४४ ॥

दप्तशब्दे ऋतोरिरादेशो भवति ॥ दरिओ । दरिअ-सीहेण ॥

लत इलिः कृप्त-कृत्ने ॥ १४५ ॥

अनयोर्लत इलिरादेशो भवति ॥ किलिन्न-कुसुमोवयारेसु ॥ धारा-
किलिन्न-वृत्तं ॥

एत इद्वा वेदना-चपेटा-देवर-केसरे ॥ १४६ ॥

वेदनादिषु एत इत्त्वं वा भवति ॥ विअणा वेअणा । चविडो । विअड-
चवेडा-विणोआ । दिअरो देवरो ॥ महमहिअ-द्वैसण-किसरं । केसरं ॥
महिला महेला इति तु महिलामहेलाभ्यां शब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

ऊः स्तेने वा ॥ १४७ ॥

स्तेने एत ऊद् वा भवति ॥ थूणो थेणो ॥

ऐत एत् ॥ १४८ ॥

ऐकारस्यादौ वर्तमानस्य एत्त्वं भवति ॥ सेला । तेलोक्कं । एरावणो ।
केलासो । वेज्जो । केढवो । वेह्वं ॥

इत्सैन्धव-शनैश्चरे ॥ १४९ ॥

एतयोरैत इत्त्वं भवति ॥ सिन्धवं । सणिच्छरो ॥

सैन्ये वा ॥ १५० ॥

सैन्यशब्दे ऐत इद् वा भवति ॥ सिन्नं सेन्नं ॥

अइदैत्यादौ च ॥ १५१ ॥

सैन्यशब्दे दैत्य इत्येवमादिषु च ऐतो अइ इत्यादेशो भवति । एत्वा-
पवादः ॥ सइन्नं । दइच्चो । दइन्नं । अइसरिअं । भइरवो । वइजवणो ।
दइवअं । वइआलीअं । वइएसो । वइएहो । वइदम्भो । वइस्ताणरो ।
कइअवं । वइसाहो । वइसालो । सइरं । चइत्तं ॥ दैत्य । दैन्य ।
ऐश्वर्य । भैरव । वैजवन । दैवत । वैतालीय । वैदेश । वैदेह ।

१ P वन्नं; B वन्तं. २ P °विडा । चवेडा । विअ°. ३ B दंसण°. ४ P °महेलाशब्दा°; B °महेलाभ्यां सि°. ५ B सेला । सेन्नं । ते°.

वैदर्भ । वैश्वानर । कैतव । वैशाख । वैशाल । स्वैर । चैत्य ।
इत्यादि ॥ विश्लेषे न भवति । चैत्यम् । चेइअं ॥ आर्षे । चैत्यवन्दनम् ।
ची-वन्दनं ॥

वैरादौ वा ॥ १५२ ॥

वैरादिषु ऐतैः अङ्गादेशो वा भवति ॥ वइरं वेरं । कइलासो केलासो ।
कइरवं केरवं । वइसवणो वेसवणो । वइसम्पायणो वेसम्पायणो ।
वइआलिओ वेआलिओ । वइसिअं वेसिअं । चइत्तो चेत्तो ॥ वैर ।
कैलास । कैरव । वैश्रवण । वैशम्पायन । वैतालिक । वैशिक ।
चैत्र । इत्यादि ॥

एच्च दैवे ॥ १५३ ॥

दैवशब्दे ऐत एत् अङ्गादेशो भवति ॥ देव्वं दइव्वं दइवं ॥

उच्चैर्नीचस्यैः ॥ १५४ ॥

अनयोरैतैः अअ इत्यादेशो भवति ॥ उच्चअं । नीचअं । उच्चनीचाभ्यां
केँ सिद्धम् । उच्चैर्नीचैसोस्तु रूपान्तरनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥

ईद्वैर्ये ॥ १५५ ॥

धैर्यशब्दे ऐत ईद् भवति ॥ धीरं हरइ विसाओ ॥

ओतोद्धान्योन्य-प्रकोष्ठातोद्य-शिरोवेदनौ-मनोहर-सरोरुहे

क्तोश्च वः ॥ १५६ ॥

एषु ओतोत्त्वं वा भवति तत्संनियोगे च यथासंभवं ककारतकारयो-
र्वादेशः ॥ अन्नन्नं अचृन्नं । पवट्ठो पउट्ठो । आवज्जं आउज्जं । सिँर-
विअणा सिरो-विअणा । मणहरं मणोहरं । सररुहं सरोरुहं ॥

उत्सोच्छ्वासे ॥ १५७ ॥

सोच्छ्वासशब्दे ओत ऊद् भवति ॥ सोच्छ्वासः । सूसासो ॥

१ P ऐतोऽइ इत्यादे°. २ B देव्वं देवं दइव्वं. ३ P °रैसोऽअ इ°. ४ B
केपि सि°, ५ A वेदनम°. ६ A सिरिवि°. ७ B °च्छ्वासे श°.

गव्यउ-आञः ॥ १५८ ॥

गोशब्दे ओतः अउ आअ इत्यादेशौ भवतः ॥ गउओ । गउआ ।
गाओ ॥ हरस्स एसा गाई ॥

औत औत् ॥ १५९ ॥

औकारस्यादेरोद् भवति ॥ कौमुदी कोमुई ॥ यौवनम् । जोव्वणं ॥
कौस्तुभः । कोत्थुहो ॥ कौशाम्बी । कोसम्बी ॥ क्रौञ्चः कोञ्चो ॥
कौशिकः । कोसिओ ॥

उत्सौन्दर्यादौ ॥ १६० ॥

सौन्दर्यादिषु शब्देषु औत उद् भवति ॥ सुन्देरं सुन्दरिअं । मुञ्जा-
यणो । सुण्डो । सुद्धोअणी । दुवारिओ । सुगन्धत्तणं । पुलोमी ।
सुवणिओ ॥ सौन्दर्यं । मौञ्जायन । शौण्ड । शौद्धोदनि । दौवा-
रिक । सौगन्ध्य । पौलोमी । सौवर्णिकः ॥

कौक्षेयके वा ॥ १६१ ॥

कौक्षेयकशब्दे औत उद् वा भवति ॥ कुच्छेअयं । कोच्छेअयं ॥

अउः पौरादौ च ॥ १६२ ॥

कौक्षेयके पौरादिषु च औत अउरादेशो भवति ॥ कउच्छेअयं ॥
पौरः । पउरो । पउर-जणो ॥ कौरवः । कउरवो ॥ कौशलम् । कउ-
सलं ॥ पौरुषम् । पउरिसं ॥ सौधम् । सउहं ॥ गौडः । गउडो ॥
मौलिः । मउली ॥ मौनम् । मउणं ॥ सौराः । सउरा ॥ कौलाः ॥
कउला ॥

आच्च गौरवे ॥ १६३ ॥

गौरवशब्दे औत आत्वेम् अउञ्च भवति ॥ गारवं । गउरवं ॥

नाव्यावः ॥ १६४ ॥

नौशब्दे औत आवादेशो भवति ॥ नावा ॥

एत्त्रयोदशादौ स्वरस्य सस्वरव्यञ्जनेन ॥ १६५ ॥

त्रयोदशं इत्येवंप्रकारेषु संख्याशब्देषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एद् भवति ॥ तेरह् । तेवीसा । तेतीसाँ ॥

स्थविर-विचकिलायस्कारे ॥ १६६ ॥

एषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् भवति ॥ थेरो । वेइल्लं । मुद्ध-विअइल्ल-पसूणपुञ्जा इत्यपि दृश्यते । एकारो ॥

वा कदले ॥ १६७ ॥

कदलशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ॥ केलं कयलं । केली कयली ॥

वेतः कर्णिकारे ॥ १६८ ॥

कर्णिकारे इतः सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ॥ कर्णैरो कण्णिआरो ॥

अयौ वैत् ॥ १६९ ॥

अयिशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऐद् वा भवति ॥ ऐ बीहोमि । अइ उम्मत्तिए । वचनादैकारस्यापि प्राकृते प्रयोगः ॥

ओत्पूतर-वदर-नवमालिका-नवफालिका-पूगफले ॥ १७० ॥

पूतरादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् भवति ॥ पोरो । बोरं । बोरी । नोमालिआ । नोहलिआ । पोप्फलं । पोप्फली ॥

न वा मयूख-लवण-चतुर्गुण-चतुर्थ-चतुर्दश-चतुर्वार-सुकुमार-

कुतूहलोदूखलोलूखले ॥ १७१ ॥

मयूखादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ॥ मोहो मऊहो । लोणं । ईअ लवणुगुमर्मा । चोगुणो । चउगुणो ।

१ B °शब्दित्ये°. २ B °स्वरव्य°. ३ P तेतीसा. ४ B कणे°. ५ P अइ.
६ A °गम. ७ P चउगुणो.

चोत्थो चउत्थो । चोत्थी चउत्थी । चोद्दह । चउद्दह । चोद्दसी चउ-
हसी । चोन्वारो चउन्वारो । सोमालो सुकुमालो । कोहलं कोउ-
हलं । तह मन्ने कोहलिए । ओहलो उऊहलो । ओक्खलं । उऊ-
हलं ॥ मोरो मऊरो इति तु मोरमयूरशब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

अवापोते^१ ॥ १७२ ॥

अवापयोरुपसर्गयोरुत इति विकल्पार्थनिर्पाते च आदेः स्वरस्य परेण
सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ॥ अव । ओअरइ । अवयरइ ।
ओआसो अवयासो ॥ अप । ओसरइ अवसरइ । ओसारिअं अव-
सारिअं ॥ उत । ओ वणं । ओ घणो । उअ वणं । उअ घणो ॥
क्वचिन्न भवति । अवगयं । अवसहो । उअ रवी ॥

ऊच्चोपे ॥ १७३ ॥

उपशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऊत् ओच्चादेशौ
वा भवतः ॥ ऊहसिअं ओहसिअं उवहसिअं । ऊज्झाओ ओज्झाओ
उवज्झाओ । ऊआसो ओआसो उववासो ॥

उमो निषण्णे ॥ १७४ ॥

निषण्णशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह उम आदेशो
वा भवति ॥ णुमण्णो । णिसण्णो ॥

प्रावरणे अङ्गवाऊ ॥ १७५ ॥

प्रावरणशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह अङ्गु आउ
इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पङ्कुरणं पाउरणं पावरणं ॥

स्वरादसंयुक्तस्थानादेः ॥ १७६ ॥

अधिकारोयम् । यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तत्स्वरात्परस्यासंयुक्तस्या-
नादेर्भवतीति वेदितव्यम् ॥

क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक् ॥ १७७ ॥

स्वरात्परेषामनादिभूतानामसंयुक्तानां कगचजतदपयवानां प्रायो लुक् भवति ॥ क । तित्थयरो । लोओ । सयदं ॥ ग । नओ । नयरं । मयङ्को ॥ च । सई । कय-ग्गहो ॥ ज । रययं । पयावई । गओ ॥ त । विआणं । रसा-यलं । जई ॥ द । गया । मयणो ॥ प । रिऊ । सुउरिसो ॥ य । दयालू । नयणं । विओओ ॥ व । लायणं । विउहो । वलयाणलो ॥ प्रायोग्रहणात्कचिन्न भवति । सुकुसुमं । पयाग-जलं । सुगओ । अगरू । सचावं । विजणं । सुतारं । विदुरो । स-पावं । समवाओ । देवो । दाणवो ॥ स्वरादित्येव । संकरो । सं-गमो । नैक्कंचरो । धणंजओ । विसंतवो । पुरंदरो । संबुडो । सं-वरो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । अक्को । वग्गो । अच्चो । वज्जं । धुत्तो । उह्दामो । विणो । कज्जं । सव्वं ॥ कचित्संयुक्तस्यापि । नत्तंचरः । नक्कंचरो ॥ अनादेरित्येव । कालो । गन्धो । चोरो । जारो । तरू । दवो । पावं । वण्णो ॥ यकारस्य तु जत्वम् आदौ वक्ष्यते । समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नपदत्वमपि विवक्ष्यते । तेन तत्र यथा-दर्शनमुभयमपि भवति । सुहकरो सुहयरो । आगमिओ आय-मिओ । जलचरो जलयरो । बहुतरो बहुअरो । सुहदो । सुहओ । इत्यादि ॥ कचिदादेरपि । स पुनः । स उणं ॥ स च । सो अ ॥ चिहं । इन्धं ॥ कचिच्चस्य जः । पिशाची । पिसाजी ॥ एकत्वम् । एगत्तं ॥ एकः । एगो ॥ अमुकः । असुगो ॥ असुकः । असुगो ॥ श्रावकः । सावगो ॥ आकारः । आगारो ॥ तीर्थकरः । तित्थगरो ॥ आकर्षः । आगरिसो ॥ लोगस्सुज्जोअगरा इत्यादिषु तु व्यत्ययश्च [४.४४७] इत्येव कस्य गत्वम् ॥ आर्वे अन्यदपि दृश्यते । आकुञ्चनं आउण्टणं । अत्र चस्य टत्वम् ॥

१ A विजं. २ B नत्तंचरो. ३ A °स्येति किम् । अक्को. ५ B उह्दामो । कज्जं. ५ A °देरिति किम्. ६. P °यरो । सहकारो । सहयारो । आगं. ७ A उणो.

यमुना-चामुण्डा-कामुकातिमुक्तके मोनुनासिकश्च ॥१७८॥
 एषु मस्य लुग् भवति लुकि च सति मस्य स्थाने अनुनासिको
 भवति ॥ जउँणा । चाउँण्डा । काउँओ । अणिउँतयं ॥ क्वचिन्न भवति ।
 अइमुंतयं । अइमुत्तयं ॥

नावर्णात्पः ॥ १७९ ॥

अवर्णात्परस्यानादेः पस्य लुग् न भवति ॥ सवहो । सावो ॥ अनादे-
 रित्येव । परउट्टो ॥

अवर्णो यश्चुतिः ॥ १८० ॥

कगचजेत्यादिना लुकि सति शेषः अवर्णः अवर्णात्परो लघुप्रयत्न-
 तरयकारश्चुतिर्भवति ॥ तित्थयरो । सयढं । नयरं । मयङ्को । कय-
 ग्गहो । काय-मणी । रययं । पयावई । रसायलं । प्रायालं । मयणो ।
 गया । नयणं । दयालू । लायण्णं ॥ अवर्ण इति किम् । सउणो ।
 पउणो । पउरं । राईवं । निहओ । निनओ । वाऊ । कई । अवर्णा-
 दित्येव । लोअस्स । देअरो ॥ क्वचिद् भवति । पियइ ॥

कुब्ज-कर्पर-कीले^१ कः खोपुष्पे ॥ १८१ ॥

एषु कस्य खो भवति पुष्पं चेत् कुब्जाभिधेयं न भवति ॥ खुज्जो ।
 खप्परं । खीलओ ॥ अपुष्प इति किम् । बंधेउं कुज्जय-पसूणं ।
 आर्षेण्यत्रापि । कासितं । खासिअं । कसितं । खासिअं ॥

मरकत-मदकले गः कन्दुके त्वादेः ॥ १८२ ॥

अनयोः कस्य गो भवति कन्दुके त्वाद्यस्य कस्य ॥ मरगयं । मय-
 गलो । गेन्दुअं ॥

किराते चः ॥ १८३ ॥

किराते कस्य चो भवति ॥ चिलाओ ॥ पुलिन्द एवायं विधिः ।
 कामरूपिणि तु नेष्यते । नमिमो हर-किरायं ॥

शीकरे भ-हौ वा ॥ १८४ ॥

शीकरे कस्य भहौ वा भवतः ॥ सीभरो सीहरो । पक्षे । सीअरो ॥

चन्द्रिकायां मः ॥ १८५ ॥

चन्द्रिकाशब्दे कस्य मो भवति ॥ चन्दिमा ॥

निकष-स्फटिक-चिकुरे हः ॥ १८६ ॥

एषु कस्य हो भवति ॥ निहसो । फलिहो । चिहुरो । चिहुरशब्दः
संस्कृतेपि इति दुर्गः ॥

ख-घ-थ-ध-भाम् ॥ १८७ ॥

स्वरात्परेषामसंयुक्तानामनादिभूतानां ख घ थ ध भ इत्येतेषां
वर्णानां प्रायो हो भवति ॥ ख । साहा । मुहं । मेहला । लिहइ ॥
घ । मेहो । जहणं । माहो । लाहइ ॥ थ । नाहो । आवसहो ।
मिहणं । कहइ ॥ ध । साहू । वाहो । बहिरो । बाहइ । इन्द-हणू ॥
भ । सहा । सहावो । नहं । थणहरो । सोहइ ॥ स्वरादित्येव ।
संखो । संघो । कंथा । बंधो । खंभो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । अक्खइ ।
अग्घइ । कत्थइ । सिद्धओ । बन्धइ । लँब्भइ ॥ अनादेरित्येव ।
गज्जन्ते खे मेह्हा । गच्छइ घणो ॥ प्राय इत्येव । सरिसव-खलो ।
पलय-वणो । अथिरो । जिण-धम्मो । पणट्ठ-भओ । नंभं ॥

पृथकि धो वा ॥ १८८ ॥

पृथक्शब्दे थस्य धो वा भवति ॥ पिधं पुधं । पिहं पुहं ॥

शृङ्खले खः कः ॥ १८९ ॥

शृङ्खले खस्य को भवति ॥ सङ्कलं ॥

१ B °करे भ°. २ P हुगः. ३ P सुहं. ४ B मोहो. ५ A इंदुधणू.
६ B लुब्भइ. ७ P गज्जन्ति. ८ B °हा फुल्ला नीवा पणत्थिरा मोरा । नट्ठो चंदु-
जोउ वासारत्तो हला पत्तो । गच्छ°. ९ B अत्थिरो. १० A नहं.

पुन्नाग-भागिन्योर्गो मः ॥ १९० ॥

अनयोर्गस्य मो भवति ॥ पुन्नामाङ् वसन्ते । भामिणी ॥

छागे लः ॥ १९१ ॥

छागे^१ गस्य लो भवति ॥ छालो । छाली ॥

ऊत्वे दुर्भग-सुभगे वः ॥ १९२ ॥

अनयोरूत्वे गस्य वो भवति ॥ दूहवो । सूहवो ॥ ऊत्व इति किम् ।
दुहओ । सुहओ ॥

खचित-पिशाचयोश्चः स-छौ वा ॥ १९३ ॥

अनयोश्चस्य यथासंख्यं स छ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ खसिओ
खइओ । पिसछो पिसाओ ॥

जटिले जो झो वा ॥ १९४ ॥

जटिले जस्य जो वा भवति ॥ झडिलो जडिलो ॥

टो डः ॥ १९५ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेशस्य डो भवति ॥ नडो । भडो । घडो ।
घडइ ॥ स्वरादित्येव । घंटा ॥ असंयुक्तस्येत्येव । खट्टौ ॥ अनादे-
रित्येव । टक्को ॥ कचिन्न भवति । अटति । अटइ ॥

सटा-शकट-कैटभे ढः ॥ १९६ ॥

एषु टस्य ढो भवति ॥ सढा । सयढो । कैढवो ॥

स्फटिके लः ॥ १९७ ॥

स्फटिके टस्य लो भवति ॥ फलिहो ॥

चपेटा-पाटौ वा ॥ १९८ ॥

चपेटाशब्दे ण्यन्ते^२ च पटिधातौ टस्य लो वा भवति ॥ चविला चविडा ।
फालेइ^३ फाडेइ ॥

१ A छागं, २ B खट्टा. A ३ कैढवो, ४ P °ते च पाटौ धा°; B °ते
पाटौ धा°. ५ B फालइ.

ठो ढः ॥ १९९ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य ढो भवति ॥ मढो । सढो । कमढो ।
कुढारो । पढइ ॥ स्वरादित्येव । वेकुंठो ॥ असंयुक्तस्येत्येव । चिड्डइ ॥
अनादेरित्येव । हिअए ठाइ ॥

अङ्कोठे लः ॥ २०० ॥

अङ्कोठे ठस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ अङ्कोल्लतेल्ल-तुप्पं ॥

पिठरे हो वा रश्च डः ॥ २०१ ॥

पिठेर ठस्य हो वा भवति तत्संनियोगे च रस्य डो भवति ॥ पिहडो
पिढरो ॥

डो लः ॥ २०२ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्डस्य प्रायो लो भवति ॥ वडवामुखम् ।
वलया-मुहं ॥ गरुलो । तलायं । कीलइ ॥ स्वरादित्येव । मोंडं ।
कोंडं ॥ असंयुक्तस्येत्येव । खग्गो ॥ अनादेरित्येव । रमइ डिम्भो ॥
प्रायोग्रहणात् कचिद् विकल्पः । वलिसं वडिसं । दालिमं दाडिमं ।
गुलो गुडो । णाली णाडी । णलं णंडं । आमेलो आंवेडो ॥ कचिन्न
भवत्येव । निविडं । गउडो । पीडिअं । नीडं । उडू । तडी ॥

वेणौ णो वा ॥ २०३ ॥

वेणौ णस्य लो वा भवति ॥ वेलू । वेणू ॥

तुच्छे तश्च-छौ वा ॥ २०४ ॥

तुच्छशब्दे तस्य च छ इत्यादेशौ^३ वा भवतः ॥ चुच्छं । लुच्छं ।
तुच्छं ॥

तगर-त्रसर-तूवरे टः ॥ २०५ ॥

एषु तस्य टो भवति ॥ टगरो । टसरो । टूवरो ॥

प्रत्यादौ डः ॥ २०६ ॥

प्रत्यादिषु तस्य डो भवति ॥ पडिवन्नं । पडिहासो । पडिहारो ।
पाडिष्कद्वी । पडिसारो । पडिनिअत्तं । पडिमा । पडिवया । पडं-
सुआ । पडिकरइ । पडुडि । पाहुडं । वावडो । पडाया । बहेडओ ।
हरडई । मडयं ॥ आर्षे । दुष्कृतम् । दुक्कडं ॥ सुकृतम् ।
सुकडं ॥ आहृतम् । आहडं ॥ अवहृतम् । अवहडं । इत्यादि ॥ प्राय
इत्येव । प्रतिसमयम् । पइसमयं ॥ प्रतीपम् । पईवं ॥ संप्रति । संपइ ॥
प्रतिष्ठानम् । पइठ्ठाणं ॥ प्रतिष्ठा । पइठ्ठा ॥ प्रतिज्ञा । पइण्णा ॥ प्रति ।
प्रभृति । प्राभृत । व्यापृत । पताका । बिभीतक । हरीतकी । मृतक ।
इत्यादि ॥

इत्वे वेतसे ॥ २०७ ॥

वेतसे तस्य डो भवति इत्वे सति ॥ वेडिसो ॥ इत्व इति किम् ।
वेअसो ॥ इः स्वप्रादौ [१.४६] इति इकारो न भवति इत्व इति
व्यावृत्तिबलात् ॥

गर्भितातिमुक्तके णः ॥ २०८ ॥

अनयोस्तस्य णो भवति ॥ गन्भिणो । अणिउँतयं ॥ कच्चिन्न भव-
त्यपि । अइमुत्तयं ॥ कथम् ऐरावणो । ऐरावणशब्दस्य । ऐरावओ
इति तु ऐरावतस्य ॥

रुदिते दिना णः ॥ २०९ ॥

रुदिते दिना सह तस्य द्विरुक्तो णो भवति ॥ रुण्णं ॥ अत्र केचिद्
ऋत्वादिभूँ द इत्यारब्धवन्तः स तु शौरसेनीमागधीविषय एव
दृश्यते इति नोच्यते । प्राकृते हि । ऋतुः । रिऊ । उऊ ॥ रजतम् ।
रययं ॥ एतद् । एअं ॥ गतः । गओ ॥ आगतः । आगओ ॥
सांप्रतम् । संपयं ॥ यतः । जओ ॥ ततः । तओ ॥ कृतम् । कयं ॥

हृत्तम् । ह्यं ॥ हृताशः । हयासो ॥ श्रुतः । सुओ ॥ आकृतिः । आकिई ॥
 निर्वृतः । निव्वुओ ॥ तातः । ताओ ॥ कतरः । कयरो ॥ द्वितीयः ।
 दुईओ इत्यादयः प्रयोगा भवन्ति । न पुनः उँदू रयदं इत्यादि ॥
 कचित् भावेपि व्यत्ययश्च [४.४४७] इत्येव सिद्धम् ॥ दिही
 इत्येतदर्थं तु धृतेर्दिहिः [२.१३१] इति वक्ष्यामः ॥

सप्ततौ रः ॥ २१० ॥

सप्ततौ तस्य रो भवति ॥ सत्तरी ॥

अतसी-सातवाहने लः ॥ २११ ॥

अनयोस्तस्य लो भवति ॥ अलसी । सालाहणो । सालवाहणो ।
 सालाहणी भासा ॥

पलिंते वा ॥ २१२ ॥

पलिंते तस्य लो वा भवति ॥ पलिलं । पलिअं ॥

पीते वो ले वा ॥ २१३ ॥

पीते तस्य वो वा भवति स्वीर्थलकारे परे ॥ पीवलं । पीअलं ॥ ल इति
 किम् । पीअं ॥

वितस्ति-वसति-भरत-कातर-मातुलिङ्गे हः ॥ २१४ ॥

एषु तस्य हो भवति ॥ विहत्थी । वसही ॥ बहुलाधिकारात् कचिन्न
 भवति । वसई । भरहो । काहलो । माहलिङ्गं । मातुलुङ्गशब्दस्य तु
 माउलुङ्गं ॥

मेथि-शिथिर-शिथिल-ग्रथमे थस्य ढः ॥ २१५ ॥

एषु थस्य ढो भवति । हापवादः ॥ मेढी । सिढिलो । सिढिलो ।
 पढमो ॥

निशीथ-पृथिव्योर्वा ॥ २१६ ॥

अनयोस्थस्य ढो वा भवति ॥ निसीढो । निसीहो । पुढवी ॥ पुहवी ॥

दशन-दष्ट-दग्ध-दोला-दण्ड-दर-दाह-दम्भ-दर्भ-कदन-दोहदे
दो वा डः ॥ २१७ ॥

एषु दस्य डो वा भवति ॥ डसणं दसणं । डट्टो दट्टो । डड्डो
दड्डो । डोला दोला । डण्डो दण्डो । डरो दरो । डाहो दाहो ।
डम्भो दम्भो । डब्भो दब्भो । कडणं कयणं । डोहलो दोहलो ॥
दरशब्दस्य च भयार्थवृत्तेरेव भवति । अन्यत्र दर-दलिअ ॥

दंश-दहोः ॥ २१८ ॥

अनयोर्धात्वोर्दस्य डो भवति ॥ डंसइ । डहइ ॥

संख्या-गद्गदे रः ॥ २१९ ॥

संख्यावाचिनि गद्गदशब्दे च दस्य रो भवति ॥ एआरह । बारहँ ॥
तेरह । गगगरं ॥ अनादेरित्येव । ते दस ॥ असंयुक्तस्येत्येव ॥
चउहइ ॥

कदल्यामद्रुमे ॥ २२० ॥

कदलीशब्दे अद्रुमवाचिनि दस्य रो भवति ॥ करली ॥ अद्रुम इति
किम् । कयली । केली ॥

प्रदीपि-दोहदे लः ॥ २२१ ॥

प्रपूर्वे दीप्यतौ धातौ दोहदशब्दे च दस्य लो भवति ॥ पलीवेइ ।
पलित्तं । दोहलो ॥

कदम्बे वा ॥ २२२ ॥

कदम्बशब्दे दस्य लो वा भवति ॥ कलम्बो । कयम्बो ॥

दीपौ धो वा ॥ २२३ ॥

दीप्यतौ^१ दस्य धो वा भवति ॥ धिप्पइ । दिप्पइ ॥

कदर्थिते वः ॥ २२४ ॥

कदर्थिते दस्य वो भवति ॥ कवट्टिओ ॥

ककुदे हः ॥ २२५ ॥

ककुदे दस्य हो भवति ॥ कउहं ॥

निषधे धो ढः ॥ २२६ ॥

निषधे धस्य ढो भवति ॥ निसढो ॥

वौषधे ॥ २२७ ॥

ओषधे धस्य ढो वा भवति ॥ ओसढं । ओसहं ॥

नो णः ॥ २२८ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्नस्य णो भवति ॥ कणयं । मयणो ।
वयणं । नयणं । माणइ ॥ आर्षे । आरनालं । अनिलौ । अनलो ।
इत्याद्यपि ॥

वादौ ॥ २२९ ॥

असंयुक्तस्यादौ वर्तमानस्य नस्य णो वा भवति ॥ णरो नरो । णई
नई । णेइ नेइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव । न्यायः । नाओ ॥

निम्ब-नापिते ल-ण्हं वा ॥ २३० ॥

अनयोर्नस्य ल ण्ह इत्येतौ वा भवतः ॥ लिम्बो निम्बो । ण्हाविओ
नाविओ ॥

१ P °तौ धातौ द. २ B स्य हो भवति वा॥ ओसहं । ओसढं ॥ ३ B अनिलो
इ°. ४ P नई । अ°. ५ P °स्य यथासंख्यं ल°.

पो वः ॥ २३१ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेः पस्य प्रायो वो भवति ॥ सवहो । सावो ।
उवसगो । पैवो । कासवो । पावं । उवसा । कविलं । कुणवं ।
कलावो । कवालं । सहि-वालो । गो-वइ । तवइ ॥ स्वरादित्येव । कम्पइ ॥
असंयुक्तस्येत्येव । अप्पमत्तो ॥ अनादेरित्येव । सुहेण पढइ ॥ प्राय
इत्येव । कई । रिऊ ॥ एतेन पकारस्य प्राप्तयोर्लोपवकारयोर्यस्मिन् कृते
श्रुतिमुखमुत्पद्यते स तत्र कार्यः ॥

पाटि-परुष-परिघ-परिखा-पनस-पारिभट्टे फः ॥ २३२ ॥

ण्यन्ते पैटिधातौ परुषादिषु च पस्य फो भवति ॥ फालेइ फाडेइ ।
फरुसो । फलिहो । फलिहा । फणसो । फालिहदो ॥

प्रभूते वः ॥ २३३ ॥

प्रभूते पस्य वो भवति ॥ बहुत्तं ॥

नीपापीडे मो वा ॥ २३४ ॥

अनयोः पस्य मो वा भवति ॥ नीमो नीवो । आमेलो आमेडो ॥

पापद्धौ रः ॥ २३५ ॥

पापद्धावपदादौ पकारस्य रो भवति ॥ पारद्धी ॥

फो भ-हौ ॥ २३६ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेः फस्य भहौ भवतः ॥ कचिद् भः । रेफः ।
रेभो ॥ शिफौ । सिभा ॥ कचित्तु हः । मुत्ताहलं ॥ कचिदुभावपि ।
सभलं सहलं । सेभालिआ सेहालिआ । सभरी सहरी । गुभइ गुहइ ॥
स्वरादित्येव । गुंफइ ॥ असंयुक्तस्येत्येव । पुण्फं ॥ अनादेरित्येव ।
चिट्टइ फणी ॥ प्राय इत्येव । कसण-फणी ॥

बो वः ॥ २३७ ॥

स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्बस्य वो भवति ॥ अलाबू । अलावू ।
अलाऊ ॥ शबलः । सबलो ॥

विसिन्यां भः ॥ २३८ ॥

विसिन्यां बस्य भो भवति ॥ भिसिणी ॥ खीलिङ्गनिर्देशादिह न
भवति । विस-तन्तु-पेलवाणं ॥

कबन्धे म-यौ ॥ २३९ ॥

कबन्धे बस्य मयौ भवतः ॥ कमन्धो । कयन्धो ॥

कैटभे भो वः ॥ २४० ॥

कैटभे भस्य वो भवति ॥ केढवो ॥

विषमे मो ढो वा ॥ २४१ ॥

विषमे मस्य ढो वा भवति ॥ विसढो । विसमो ॥

मन्मथे वः ॥ २४२ ॥

मन्मथे मस्य वो भवति ॥ वम्महो ॥

वाभिमन्यौ ॥ २४३ ॥

अभिमन्युशब्दे मो वो वा भवति ॥ अहिवन्धू अहिमन्धू ॥

भ्रमरे सो वा ॥ २४४ ॥

भ्रमरे मस्य सो वा भवति ॥ भसलो भमरो ॥

आदेर्यो जः ॥ २४५ ॥

पदादेर्यस्य जौ भवति ॥ जसो । जमो । जाइ ॥ आदेरिति किम् ।
अवयवो । विणओ ॥ बहुलाधिकारात् सोपसर्गस्यानादेरपि ।
संजमो । संजोगो । अवजसो ॥ कचिन्न भवति । पओओ ॥ आर्षे
लोपोपि । यथाख्यातम् । अहक्स्वायं ॥ यथाजातम् । अहाजायं ॥

युष्मद्यर्थपरे तः ॥ २४६ ॥

युष्मच्छब्दार्थपरे यस्य तो भवति ॥ तुम्हारिसो । तुम्हकेरो ॥ अर्थ-
पर इति किम् । जुम्हदम्ह-पयरणं ॥

यष्ट्यां लः ॥ २४७ ॥

यष्ट्यां यस्य लो भवति ॥ लट्ठी । वेणु-लट्ठी । उच्छु-लट्ठी । महु-लट्ठी ॥

वोत्तरीयानीय-तीय-कृद्ये ज्ञः ॥ २४८ ॥

उत्तरीयशब्दे अनीयतीयकृद्यप्रत्ययेषु च यस्य द्विरुक्तो जो वा भवति ॥
उत्तरिज्जं उत्तरीअं ॥ अनीय । करणिज्जं करणीअं । विम्हयणिज्जं
विम्हयणीअं । जवणिज्जं जवणीअं ॥ तीय । बिइज्जो बीओ ॥
कृद्य । पेज्जा पेआ ॥

छायायां होकान्तौ वा ॥ २४९ ॥

अकान्तौ वर्तमाने छायाशब्दे यस्य हो वा भवति ॥ वच्छस्स च्छाँही
वच्छस्स च्छायँ । आतपाभावः । सच्छाहं सच्छायं ॥ अकान्ताविति
किम् ॥ मुह-च्छाया । कान्तिरित्यर्थः ॥

डाह-बौ कतिपये ॥ २५० ॥

कतिपये यस्य डाह व इत्येतौ पर्यायेण भवतः ॥ कइवाहं । कइअवं ॥

किरि-भेरे रो डः ॥ २५१ ॥

अनयो रस्य 'डो भवति ॥ किडी । भेडो ॥

पर्याणे डा वा ॥ २५२ ॥

पर्याणे रस्य डा इत्यादेशो वा भवति ॥ पडायाणं पल्लाणं ॥

करवीरे णः ॥ २५३ ॥

करवीरे प्रथमस्य रस्य णो भवति ॥ कणवीरो ॥

हरिद्रादौ लः ॥ २५४ ॥

हरिद्रादिषु शब्देषु असंयुक्तस्य रस्य लो भवति ॥ हलिदी । दलि-
दाइ । दलिहो । दालिहं । हलिहो । जहुट्टिलो । सिढिलो । मुहलो ।
चलणो । वलुणो । कलुणो । इङ्गालो । सक्कालो । सोमालो । चिलाओ ।
फलिहा । फलिहो । फालिहहो । काहलो । लुक्को । अवदालं ।
भसलो । जढलं । बढलो । निट्टुलो ॥ बहुलाधिकाराच्चरणशब्दस्य
पादार्थवृत्तेरेव । अन्यत्र चरण-करणं ॥ भ्रमरे ससंनियोगे एव ।
अन्यत्र भ्रमरो ॥ तथा । जैढरं । बढरो । निट्टुरो इत्याद्यपि ॥ हरिद्रा ।
दरिद्राति । दरिद्र ॥ दारिद्र्य । हरिद्र । युधिष्ठिर । शिथिर ।
मुखर । चरण । वरुण । करुण । अङ्गार । सत्कार । सुकुमार ।
किरात । परिखा । परिघ । पारिभद्र । कातर । रुग्ण । अपद्धार ।
भ्रमर । जरठ । बठर । निष्ठुर । इत्यादि ॥ आर्षे दुवालसङ्गे इत्याद्यपि ॥

स्थूले लो रः ॥ २५५ ॥

स्थूले लस्य रो भवति ॥ थोरं ॥ कथं थूलभहो । स्थूरस्य हरिद्रादि-
लत्वे भविष्यति ॥

लाहल-लाङ्गल-लाङ्गूले वादेर्णः ॥ २५६ ॥

एषु आदेर्लस्य णो वा भवति ॥ णाहलो लाहलो ॥ णङ्गलं । लङ्गलं ।
णङ्गूलं । लङ्गूलं ॥

ललाटे च ॥ २५७ ॥

ललाटे च आदेर्लस्य णो भवति ॥ चकार आदेरनुवृत्त्यर्थः ॥ णि-
डालं णडालं ॥

शवरे वो मः ॥ २५८ ॥

शवरे वस्य मो भवति ॥ समरो ॥

सम-नीव्योर्वा ॥ २५९ ॥

अनयोर्वस्य मो वा भवति ॥ सिमिणो सिमिणो । नीमी नीवी ॥

श-षोः सः ॥ २६० ॥

शकारषकारयोः सो भवति ॥ श । सद्दो । कुसो । निसंसो । 'वंसो ।
सामो । सुद्रं । दसै । सोहइ । विसइ ॥ ष । सण्डो निहसो ।
कसाओ । घोसइ । उभयोरपि । सेसो । विसेसो ॥

खुषायां ण्हो न वा ॥ २६१ ॥

खुषाशब्दे षस्य ण्हः णकाराक्रान्तो हो वा भवति ॥ सुण्हा सुसा ॥

दश-पाषाणो हः ॥ २६२ ॥

दशर्नशब्दे पाषाणशब्दे च शषोर्यथादर्शनं हो वा भवति ॥ दह-मुहो
दस-मुहो । दह-बलो दस-बलो । दह-रहो दस-रहो । दह दस ।
एआरह । बारह । तेरह । पाहाणो पासाणो ॥

दिवसे सः ॥ २६३ ॥

दिवसे सस्य 'हो वा भवति ॥ दिवहो । दिवसो ॥

हो धोनुस्वारात् ॥ २६४ ॥

अनुस्वारात्परस्य हस्य धो वा भवति ॥ सिंघो । सीहो ॥ संधारो
संहारो । कचिदननुस्वारादपि । दाहः । दाघो ॥

षट्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेश्छः ॥ २६५ ॥

एषु आदेर्वर्णस्य छो भवति ॥ छट्टो । छट्टी । छप्पओ । छम्मुहो ।
छमी । छावो । छुहा । छत्तिवण्णो ॥

शिरायां वा ॥ २६६ ॥

शिराशब्दे आदेश्छो वा भवति ॥ छिरा सिरा ॥

लुग् भाजन-दनुज-राजकुले जः सस्वरस्य न वा ॥ २६७ ॥

एषु सस्वरजकारस्य लुग् वा भवति ॥ भाणं भायणं । दणु-वहो ।
दणुअ-वहो । रा-उलं राय-उलं ॥

१ B दंसो. २ A सामो. ३ B दसा. ४ B ण्हो वा. ५ B °स्य णका°. ६ P° शश°. ७ B हो भ°. ८ B घो भ°. ९ B °स्वारात् । १० P °रस्य ज°.

व्याकरण-प्राकारागते कगोः ॥ २६८ ॥

एषु को गश्च सस्वरस्य लुग् वा भवति ॥ वारणं वायरणं । पारो पायारो ॥ आओ आगओ ॥

किसलय-कालायस-हृदये यः ॥ २६९ ॥

एषु सस्वरयकारस्य लुग् वा भवति ॥ किसलं किसलयं । कालासं कालायसं । महण्व-समा सहिआ । जाला ते सहिअएहिं घेप्पन्ति । निसमणुप्पिअ-हिअस्स हिअयं ॥

दुर्गादेव्युदुम्बर-पादपतन-पादपीठेन्तर्दः ॥ २७० ॥

एषु सस्वरस्य दकारस्य अन्तर्मध्ये वर्तमानस्य लुग् वा भवति ॥ दुग्गा-वी । दुग्गा-एवी । उम्बरो उउम्बरो । पा-वडणं पाय-वडणं । पा-वीढं पाय-वीढं ॥ अन्तरिति किम् । दुर्गादेव्यामादौ मा भूत् ॥

यावत्तावज्जीवितावर्तमानावट-प्रावारक-देवकुलैवमेवे वः २७१

यावदादिषु सस्वरवकारस्यान्तर्वर्तमानस्य लुग् वा भवति ॥ जा जाव । ता ताव । जीअं जीविअं । अत्तमाणो आवत्तमाणो । अडो अवडो । पारओ पावारओ । दे-उलं देव-उलं । एमेव एवमेव ॥ अन्तरित्येव । एवमेवेन्त्यस्य न भवति ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञ-
शब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

यद् दोर्मण्डलकुण्डलीकृतधनुर्दण्डेन सिद्धाधिप

कीर्तं वैरिकुलात् त्वया किल दलत्कुन्दावदातं यशः ।

भ्रान्त्वा त्रीणि जगन्ति खेदविवशं तन्मालवीनां व्यधा-

दापाण्डौ स्तनमण्डले च धवले गण्डस्थले च स्थितिम् ॥ १ ॥

१ PB °रस्य य°. २ A उम्बरे । उउम्बरे. ३ PB °रस्य व°. ४ AB वेत्यस्य.
५ B °अष्टमाध्या°. ६ P omits this verse. ७ B सिद्धा°. ८ B °वस्थि°.

॥ अहं ॥

संयुक्तस्य ॥ १ ॥

अधिकारोयं ज्यायामीत् [२.११५] इति यावत् । यदित ऊर्ध्व-
मनुक्रमिष्यामस्तत्संयुक्तस्येति वेदितव्यम् ॥

शक्त-मुक्त-दष्ट-रुग्ण-मृदुत्वे को वा ॥ २ ॥

एषु संयुक्तस्य को वा भवति ॥ सक्को सत्तो । मुक्को मुत्तो । डक्को
दट्टो । लुक्को लुग्गो । माउक्कं माउत्तणं ॥

क्षः खः क्वचित्तु छ-झौ ॥ ३ ॥

क्षस्य खो भवति । खओ । लक्खणं ॥ क्वचित्तु छझावपि । खीणं ।
छीणं । झीणं । झिज्जइ ॥

ष्क-स्कयोर्नाम्नि ॥ ४ ॥

अनयोर्नाम्नि संज्ञायां खो भवति ॥ ष्क ; पोक्खरं । पोक्खरिणी ।
निक्खं ॥ स्क । खन्धो । खन्धावारो । अवक्खन्दो ॥ नाम्नीति
किम् । दुक्करं । निक्कम्पं । निक्कओ । नमोक्कारो । सक्कयं । सक्कारो ।
तक्करो ॥

शुष्क-स्कन्दे वा ॥ ५ ॥

अनयोः ष्कस्कयोः खो वा भवति ॥ सुक्खं सुक्कं । खन्दो कन्दो ॥

क्ष्वेटकादौ ॥ ६ ॥

क्ष्वेटकादिषु संयुक्तस्य खो भवति ॥ खेडओ । क्ष्वेटैकशब्दो विष-
पर्यायः । क्ष्वोटकः । खोटओ ॥ स्फोटकः । खोटओ । स्फेटकः ।
खेटओ ॥ स्फेटिकः । खेटिओ ॥

१ A मउत्तणं. २ B छडौ. ३ AB भवति । क्वचित्तु छझावपि । खओ,
४ B छडा°. ५ PB °टश°.

स्थाणावहरे ॥ ७ ॥

स्थाणौ संयुक्तस्य खो भवति हरश्चेद् वाच्यो न भवति ॥ खाणू ॥
अहर इति । किम् । थाणुणो रेहा ॥

स्तम्भे स्तो वा ॥ ८ ॥

स्तम्भशब्दे स्तस्य खो वा भवति ॥ खम्भो । थम्भो । काष्ठादिमयः ॥

थ-ठावस्पन्दे ॥ ९ ॥

स्पन्दाभाववृत्तौ स्तम्भे स्तस्य थठौ भवतः ॥ थम्भो । ठम्भो ॥
स्तम्भ्यते । थम्भिज्जैड् ठम्भिज्जइ ॥

रक्ते गो वा ॥ १० ॥

रक्तशब्दे संयुक्तस्य गो वा भवति ॥ रग्गो रत्तो ॥

शुल्के ज्ञो वा ॥ ११ ॥

शुल्कशब्दे संयुक्तस्य ज्ञो वा भवति ॥ सुङ्गं सुक्कं ॥

कृत्ति-चत्वरे चः ॥ १२ ॥

अनयोः संयुक्तस्य चो भवति । किच्ची । चच्चरं ॥

त्योचैत्ये ॥ १३ ॥

चैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति ॥ सच्चं । पच्चओ ॥ अचैत्य इति किम् ।
चइत्तं ॥

प्रत्यूषे पथ हो वा ॥ १४ ॥

प्रत्यूषे त्यस्य चो भवति तत्संनियोगे च षस्य हो वा भवति ॥
पच्चूहो । पच्चूसो ॥

त्व-थ्व-द्व-ध्वां च-छ-ज-झाः क्वचित् ॥ १५ ॥

एषां यथासंख्यमेते क्वचिद् भवन्ति ॥ भुक्त्वा । भोच्चा ॥ ज्ञात्वा ।

१ B स्तम्भ्यते. २ A थम्भिज्जइ ॥ र°. ३ B शुल्के ज्ञो; P शुल्के ज्ञो. ४ PB
शुल्कश°.

णञ्चा ॥ श्रुत्वा । सोच्चा ॥ पृथ्वी । पिच्छी ॥ विद्वान् । विज्जं ॥
बुद्धा बुज्झा ॥

भोच्चा सयलं पिच्छिं विज्जं बुज्झा अणणय-ग्गामि^१ ।

चइऊण तवं काउं सन्ती पत्तो सिवं परमं ॥

वृश्चिके श्रेञ्चुर्वा ॥ १६ ॥

वृश्चिके श्रेः सस्वरस्य स्थाने ञ्चुरादेशो वा भवति । छापवादः ॥
विञ्चुओ विञ्चुओ । पक्षे । विञ्छिओ ॥

छोक्ष्यादौ ॥ १७ ॥

अक्ष्यादिषु संयुक्तस्य छो भवति । खस्यापवादः ॥ अच्छि । उच्छू ।
लच्छी । कच्छो । छीअं । छीरं । सारिच्छो । वच्छो । मच्छिआ ।
छेत्तं । छुहा । दच्छो । कुच्छी । वच्छं । छुण्णो । कच्छा । छारो ।
कुच्छेअयं । छुरो । उच्छा । छयं । सारिच्छं ॥ अक्षि । इक्षु ।
लक्ष्मी । कक्ष । क्षुत । क्षीर । सदक्ष । वृक्ष । मक्षिका । क्षेत्र ।
क्षुध् । दक्ष । कुक्षि । वक्षस् । क्षुण्ण । कक्षा । क्षार । कौक्षेयक ।
क्षुर । उक्षन् । क्षत । सादक्ष्यं ॥ कचित् स्थगितर्शब्देपि । छइअं ॥
आर्षे । इक्खू । खीरं । सारिक्खमित्याद्यपि दृश्यते ॥

क्षमायां कौ ॥ १८ ॥

कौ पृथिव्यां वर्तमाने क्षमाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति ॥ छमा
पृथिवी ॥ लाक्षणिकस्यापि क्षमादेशस्य भवति । क्षमा । छमा ॥
काविति किम् । खमा क्षान्तिः ॥

ऋक्षे वा ॥ १९ ॥

ऋक्षशब्दे संयुक्तस्य छो वा भवति ॥ रिच्छं । रिक्खं । रिच्छो ।
रिक्खो ॥ कथं ब्रूहं क्षिप्तं । वृक्ष-क्षिप्तयो रुक्ख-ब्रूढौ [२.१२७]
इति भविष्यति ॥

१ P ग्गामि ॥ वृश्चि°. २ B विञ्चुओ. ३ A छोऽक्षादौ. ४ A अक्षादि°.
५ P सादक्ष्य. ६ A शब्देपि. ७ B °स्य छो भ°.

क्षण उत्सवे ॥ २० ॥

क्षणशब्दे उत्सवाभिधायिनि संयुक्तस्य छो भवति ॥ छणो ॥ उत्सव इति किम् । खणो ॥

ह्रस्वात् थ्य-श्च-त्स-प्सामनिश्चले ॥ २१ ॥

ह्रस्वात्परेषां थ्यश्चत्सप्सां छो भवति निश्चले तु न भवति ॥ थ्य । पच्छं । पच्छा । मिच्छा ॥ श्च । पच्छिमं । अच्छेरं । पच्छा ॥ त्स । उच्छाहो । मच्छलो । मच्छरो । संवच्छलो । संवच्छरो । चिइ-च्छइ ॥ प्स । लिच्छइ । जुगुच्छइ । अच्छरा ॥ ह्रस्वादिति किम् । ऊसारिओ । अनिश्चल इति किम् । निश्चलो ॥ आर्षे तथ्ये चोपि । तच्च ॥

सामर्थ्योत्सुकोत्सवे वा ॥ २२ ॥

एषु संयुक्तस्य छो वा भवति ॥ सामच्छं सामर्थ्यं । उच्छुओ ऊसुओ । उच्छवो ऊसवो ॥

स्पृहायाम् ॥ २३ ॥

स्पृहाशब्दे संयुक्तस्य छो^१ भवति । फस्यापवादः ॥ छिहा ॥ बहुलाधिकारात्कचिदन्यदपि । निष्पिहो ॥

द्य-य्य-र्या जः ॥ २४ ॥

एषां संयुक्तानां जो भवति ॥ द्य । मज्जं । अवज्जं । वेज्जो । जुई । जोओ ॥ य्य । जज्जो । सेज्जा ॥ र्य । मज्जा । चौर्यसमत्वात् भारिआ । केज्जं । वज्जं । पज्जाओ । पज्जत्तं । मज्जाया ॥

अभिमन्यौ ज-ञौ वा ॥ २५ ॥

अभिमन्यौ संयुक्तस्य जो ज्ञश्च वा भवति ॥ अहिमञ्जू । अहिमञ्जू । पक्षे । अहिमञ्जू ॥ अभिग्रहणादिह न भवति । मञ्जू ॥

साध्वस-ध्य-ह्यां झः ॥ २६ ॥

साध्वसे संयुक्तस्य ध्यह्ययोश्च झो भवति ॥ सज्झसं ॥ ध्य । बज्झए ।
झाणं । उवज्झओ । सज्झओ । सज्झं । विज्झो ॥ ह्य । सज्झो ।
मज्झं ॥ गुज्झं । णज्झइ ॥

ध्वजे वा ॥ २७ ॥

ध्वजशब्दे संयुक्तस्य झो वा भवति ॥ झओ धओ ॥

इन्धौ झा ॥ २८ ॥

इन्धौ धातौ संयुक्तस्य झा इत्यादेशो भवति ॥ समिज्झाइ । विज्झाइ ॥

वृत्त-प्रवृत्त-मृत्तिका-पत्तन-कदर्थिते टः ॥ २९ ॥

एषु संयुक्तस्य टो भवति ॥ वटो । पयटो । मट्टिआ । पट्टणं ।
कवट्टिओ ॥

तस्याधूर्तादौ ॥ ३० ॥

तस्य टो भवति धूर्तादीन् वर्जयित्वा ॥ केवट्टो । वट्टी । जट्टो । पय-
ट्टइ ॥ वट्टुलं । रायवट्टयं । नट्टई । संवट्टिअं ॥ अधूर्तादाविति किम् ।
धुत्तो । कित्ती । वत्ता । आवत्तणं । निवत्तणं । पवत्तणं । संवत्तणं ।
आवत्तओ । निवत्तओ । निव्वत्तओ । पवत्तओ । संवत्तओ । वत्तिआ ।
वत्तिओ । कत्तिओ । उक्कत्तिओ । कत्तरी । मुत्ती । मुत्तो । मुहुत्तो ॥
बहुलाधिकाराद् वट्टा ॥ धूर्त । कीर्ति । वार्ता । आवर्तन । निवर्तन ।
प्रवर्तन । संवर्तन । आवर्तक । निवर्तक । निर्वर्तक । प्रवर्तक । संवर्तक ।
वर्तिकी । वार्तिक । कार्तिक । उत्कर्तित । कर्तरी । मूर्ति । मूर्त ।
मुहूर्त । इत्यादि ॥

१ B बज्झए. २ B संज्झं. ३ A मज्झो. ४ B °शो वा भ°. ५ B पवट्टो.
६ B °ओ । प°. ७ A कित्तिओ । उक्कित्तिओ. ८ B धूर्ति. ९ B °र्तक । प्रव°.
१० B वर्तिक. ११ A उत्कीर्ति°. १२ A मुहूर्त ॥.

वृन्ते ण्टः ॥ ३१ ॥

वृन्ते संयुक्तस्य ण्टो भवति ॥ वेण्टं । तालवेण्टं ॥

ठोस्थि-विसंस्थुले ॥ ३२ ॥

अनयोः संयुक्तस्य ठो भवति ॥ अट्टी । विसंठुलं ॥

स्त्यान-चतुर्थार्थे वा ॥ ३३ ॥

एषु संयुक्तस्य ठो वा भवति ॥ ठीणं थीणं । चउट्टो । अट्टो प्रयोजनम् ।
अत्थो धनम् ॥

ष्टस्यानुष्ट्रेष्टासंदष्टे ॥ ३४ ॥

उष्ट्रादिवर्जिते ष्टस्य ठो भवति ॥ लट्टी । मुट्टी । दिट्टी । सिट्टी । पुट्टो ।
कट्टं । सुरट्टा । इट्टो । अणिट्टं । अनुष्ट्रेष्टासंदष्ट इति किम् । उट्टो ।
इट्टाचुण्णं व्व । संदट्टो ॥

गर्ते ङः ॥ ३५ ॥

गर्तशब्दे संयुक्तस्य ङो भवति । टापवादः ॥ गङ्गो । गङ्गु ॥

संमर्द-वितर्दि-विच्छर्द-च्छर्दि-कपर्द-मर्दिते र्दस्य ॥ ३६ ॥

एषु र्दस्य ङैत्वं भवति ॥ संमङ्गो । विअङ्गी । विच्छङ्गो । छङ्गुह ।
छङ्गी । कवङ्गो । मङ्गिओ । संमङ्गिओ ॥

गर्दभे वा ॥ ३७ ॥

गर्दभे र्दस्य ङो वा भवति ॥ गङ्गुहो । गङ्गहो ॥

कन्दरिका-भिदिपाले ण्डः ॥ ३८ ॥

अनयोः संयुक्तस्य ण्डो भवति ॥ कण्डलिआ । भिण्डिवालो ॥

स्तब्धे ठ-ढौ ॥ ३९ ॥

स्तब्धे संयुक्तयोर्यथाक्रमं ठढौ भवतः ॥ ठढ्ढो ॥

दग्ध-विदग्ध-वृद्धि-वृद्धे ढः ॥ ४० ॥

एषु संयुक्तस्य ढो भवति ॥ दढ्ढो । विअढ्ढो । वुढ्ढी । वुढ्ढो ॥ क्वचिन्न
भवति । विद्ध-कइ-निरुविअं ॥

श्रद्धद्धि-मूर्धार्धेन्ते वा ॥ ४१ ॥

एषु अन्ते वर्तमानस्य संयुक्तस्य ढो वा भवति ॥ सद्धा सद्धा । इद्धी
रिद्धी । मुण्ढा मुण्ढा । अढ्ढं अढ्ढं ॥

झञ्जोर्णः ॥ ४२ ॥

अनयोर्णो भवति ॥ झ । निण्णं । पञ्जुण्णो ॥ झ । णाणं । सण्णा ।
पण्णा । विण्णाणं ॥

पञ्चाशत्पञ्चदश-दत्ते ॥ ४३ ॥

एषु संयुक्तस्य णो भवति ॥ पण्णासा । पण्णरह । दिण्णं ॥

मन्यौ न्तो वा ॥ ४४ ॥

मन्युशब्दे संयुक्तस्य न्तो वा भवति ॥ मन्तू मन्तू ॥

स्तस्य थोसमस्त-स्तम्बे ॥ ४५ ॥

समस्तस्तम्बवर्जिते स्तस्य थो भवति ॥ हत्थो । थुई । थोत्तं । थोअं ।
पत्थरो । पत्थो । अत्थि । सत्थि ॥ असमस्तस्तम्ब इति किम् ।
समत्तो । तम्बो ॥

स्तवे वा ॥ ४६ ॥

स्तवशब्दे स्तस्य थो वा भवति ॥ थवो तवो ॥

पर्यस्ते थ-टौ ॥ ४७ ॥

पर्यस्ते स्तस्य पर्यायेण थटौ भवतः ॥ पल्लत्थो पल्लट्टो ॥

वीत्साहे थो हश्च रः ॥ ४८ ॥

उत्साहशब्दे संयुक्तस्य थो वा भवति तत्संनियोगे च हस्य रः ॥
उत्थारो उच्छाहो ॥

आश्लिष्टे ल-धौ ॥ ४९ ॥

आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं ल ध इत्येतौ भवतः ॥ आलिङ्घो ॥

चिह्ने न्यो वा ॥ ५० ॥

चिह्ने संयुक्तस्य न्यो वा भवति । ण्हापवादः ॥ पक्षे सोपि ॥ चिन्धं
इन्धं चिण्हं ॥

भस्मात्मनोः पो वा ॥ ५१ ॥

अनयोः संयुक्तस्य पो वा भवति ॥ भप्पो भस्सो । अप्पा अप्पाणो ।
पक्षे । अत्ता ॥

कुङ्कमोः ॥ ५२ ॥

कुङ्कमोः पो भवति ॥ कुङ्कुलम् । कुम्पलं । रुक्मिणी । रुप्पिणी ॥
कचित् चमोपि । रुक्मी रुपी ॥

ष्प-स्पयोः फः ॥ ५३ ॥

ष्पस्पयोः फो भवति ॥ पुष्पम् । पुष्पं ॥ शष्पम् । सप्पं ॥ निष्पेषः ।
निष्फेसो ॥ निष्पावः । निष्पावो ॥ स्पन्दनम् । फन्दणं ॥ प्रतिस्पर्धिन् ।
पाडिप्फद्धी ॥ बहुलाधिकारात् कचिद् विकल्पः । बुहप्फई बुहप्पई ॥
कचिन्न भवति । निप्पहो । णिप्पुंसणं । परोप्परम् ॥

भीष्मे ष्मः ॥ ५४ ॥

भीष्मे ष्मस्य फो भवति ॥ भिष्फो ॥

श्लेष्माणि वा ॥ ५५ ॥

श्लेष्मशब्दे ष्मस्य फो वा भवति ॥ सेफो सिलिम्हो ॥

ताम्रात्रे म्बः ॥ ५६ ॥

अनयोः संयुक्तस्य मयुक्तो वो भवति ॥ तम्बं । अम्बं ॥ अम्बिर
तम्बिर इति देश्यौ ॥

हो भो वा ॥ ५७ ॥

हस्य भो वा भवति ॥ जिब्भा जीहा ॥

वा विह्वले वौ वश्च ॥ ५८ ॥

विह्वले हस्य भो वा भवति तत्संनियोगे च विशब्दे वस्य वा भो
भवति ॥ भिब्भलो विब्भलो विह्वलो ॥

वोध्वे ॥ ५९ ॥

ऊर्ध्वशब्दे संयुक्तस्य भो वा भवति ॥ उब्भं उद्धं ॥

कश्मीरे म्भो वा ॥ ६० ॥

कश्मीरशब्दे संयुक्तस्य म्भो वा भवति ॥ कम्भारो कम्हारो ॥

न्मो मः ॥ ६१ ॥

न्मस्य मो भवति । अवोलोपापवादः ॥ जम्मो । वम्महो । मम्मणं ॥

ग्मो वा ॥ ६२ ॥

ग्मस्य मो वा भवति ॥ युग्मम् । जुग्मं जुगं ॥ तिग्मम् । तिम्मं
तिगं ॥

ब्रह्मचर्यं तूर्य-सौन्दर्य-शौण्डीर्ये र्यो रः ॥ ६३ ॥

एषु र्यस्य रो भवति । जापवादः ॥ बम्ह्वेचरं । चौर्यसमत्वाद् बम्ह्वे-
चरिअं । तूरं । सुन्देरं । शौण्डीरं ॥

धैर्ये वा ॥ ६४ ॥

धैर्ये र्यस्य रो वा भवति ॥ धीरं धिज्जं । सूरौ सुज्जो इति तु सूरसूर्य-
प्रकृतिभेदात् ॥

एतः पर्यन्ते ॥ ६५ ॥

पर्यन्ते एकारात्परस्य र्यस्य रो भवति ॥ पेरन्तो ॥ एत इति किम् ।
पज्जन्तो ॥

आश्चर्ये ॥ ६६ ॥

आश्चर्ये ऐतः परस्य र्यस्य रो भवति ॥ अच्छेरं ॥ एत इत्येव । अच्छरिअं ॥

अतो रिआर-रिज्ज-रीअं ॥ ६७ ॥

आश्चर्ये अकारात्परस्य र्यस्य रिअ अर रिज्ज रीअ इत्येते आदेशा
भवन्ति ॥ अच्छरिअं अच्छअरं अच्छरिज्जं अच्छरीअं ॥ अत इति
किम् । अच्छेरं ॥

पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ल्लः ॥ ६८ ॥

एषु र्यस्य ल्लो भवति ॥ पर्यस्तं पल्लट्ठं पल्लत्थं । पल्लाणं । सोअमल्लं ॥
पल्लङ्को इति च पल्यङ्कशब्दस्य यलोपे द्वित्वे च ॥ पल्लिअङ्को इत्यपि
चौर्यसमत्वात् ॥

बृहस्पति-वनस्पत्योः सो वा ॥ ६९ ॥

अनयोः संयुक्तस्य सो वा भवति ॥ बृहस्सई बहष्फई । भयस्सई
भयप्फई । वणस्सई वणप्फई ॥

बाष्पे होश्रुणि ॥ ७० ॥

बाष्पशब्दे संयुक्तस्य हो भवति अश्रुण्यभिधेये ॥ बाहो नेत्रजलम् ॥
अश्रुणीति किम् ॥ बृष्फो ऊष्मा ॥

कार्षापणे ॥ ७१ ॥

कार्षापणे संयुक्तस्य हो भवति ॥ काहावणो ॥ कथं कहावणो ।
ह्रस्वः संयोगे [१.८४] इति पूर्वमेव ह्रस्वत्वे पश्चादादेशे । कर्षापण-
शब्दस्य वा भविष्यति ॥

१ B ॥ ६६ ॥ एतः. २ PB ॥ ६८ ॥ पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्य एषु.
३ P बिह°. ४ A बाष्फो.

दुःख-दक्षिण-तीर्थे वा ॥ ७२ ॥

एषु संयुक्तस्य हो वा भवति ॥ दुहं दुक्खं । पर-दुर्वखे दुक्खिआ
विरला । दाहिणो दक्खिणो । तूहं तित्थं ॥

कूष्माण्ड्यां ष्मो लस्तु ण्डो वा ॥ ७२ ॥

कूष्माण्ड्यां ष्मा इत्येतस्य हो भवति ण्ड इत्यस्य तु वा लो भवति ॥
कोहली कोहण्डी ॥

पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म-ह्यां म्हः ॥ ७४ ॥

पक्ष्मशब्दसंबन्धिनः संयुक्तस्य श्मष्मस्मह्यां च मकाराक्रान्तो हकार
आदेशो भवति ॥ पक्ष्मैन् । पम्हाइं । पम्हैल-लोअणा ॥ श्म ।
कुश्मानः । कुम्हाणो । कश्मीराः । कम्हारा । ष्म । ग्रीष्मः । गिम्हो ।
ऊष्मा । उम्हा । स्म । अस्मादशः । अम्हारिसो । विस्मयः । विम्हओ ॥
ह्य । ब्रह्मा बम्हा ॥ सुह्याः । सुम्हा । बम्हणो । बह्मचेरं ॥
क्वचित् ष्मोपि दृश्यते । बम्भणो । बम्भचेरं । सिम्भो । क्वचिन्न
भवति । रश्मिः । रस्सी । स्मरः । सरो ॥

सूक्ष्म-श्न-ष्ण-स्त्र-ह्र-क्ष्णां ण्हः ॥ ७५ ॥

सूक्ष्मशब्दसंबन्धिनः संयुक्तस्य श्नष्णस्त्रह्रक्ष्णां च णकाराक्रान्तो
हकार आदेशो भवति ॥ सूक्ष्मं । सण्हं ॥ श्र । पण्हो । सिण्हो ॥
ष्ण । विण्हू । जिण्हू । कण्हो । उण्हीसं ॥ स्त्र । जोण्हा । ण्हाओ ।
पण्हुओ ॥ ह्र । वण्ही । जण्हू ॥ ह्र । पुव्वण्हो । अवरण्हो ॥ क्ष्ण ।
सण्हं । तिण्हं ॥ विप्रकर्षे तु कृष्णकृत्स्नशब्दयोः कसणो । कसिणो ॥

हो ल्हः ॥ ७६ ॥

हः स्थाने लकाराक्रान्तो हंकारो भवति ॥ कल्हारं । पल्हाओ ॥

१ B °क्खेण दु° । २ B इत्येतस्य, ३ A पक्ष्म, ४ P पक्ष्मला लो°, ५ B बम्हा ।
बम्ह°, ६ A द्भो°, ७ A संभो, ८ B °कारादे°, ९ B विण्हू।क°, १० R °न्तो हो भ°,
31 [कुमारपालचरित]

क-ग-ट-ड-त-द-प-श-ष-स-ऌ-क-ऌ-पामूर्ध्वं लुक् ॥ ७७ ॥

एषां संयुक्तवर्णसंबन्धिनामूर्ध्वं स्थितानां लुग् भवति ॥ क । भुक्तं ।
सिक्त्वं ॥ । ग । दुद्धं । मुद्धं ॥ ट । षट्पदः । छप्पओ ॥ कट्फलम् ।
कप्फलं ॥ ड । खङ्गः । खग्गो ॥ षड्जः । सज्जो ॥ त । उप्पलं ।
उप्पाओ ॥ द । मद्दुः । मग्गू । मोग्गरो ॥ प । सुत्तो । गुत्तो ॥ श ।
लण्हं । णिच्चलो । चुअइ ॥ ष । गोट्ठी । छट्ठो । निट्ठो ॥ स । खलिओ ।
नेहो ॥ ऌक । दुऌखम् । दुक्खं ॥ ऌप । अंतऌपातः । अंतप्पाओ ॥

अधो म-न-याम् ॥ ७८ ॥

मनयां संयुक्तस्याधो वर्तमानानां लुग् भवति ॥ म । जुग्गं । रस्सी ।
सरो । सेरं ॥ न । नग्गो । लग्गो ॥ य । सामा । कुट्ठं । वाहो ॥

सर्वत्र ल-व-रामवन्द्रे ॥ ७९ ॥

बन्द्रशब्दादन्यत्र लवरां सर्वत्र संयुक्तस्योर्ध्वमधश्च स्थितानां
लुग् भवति ॥ ऊर्ध्वं ॥ ल । उल्का । उक्का । वल्कलम् । वक्कलं ॥
व । शब्दः । सहो ॥ अब्दः । अहो ॥ लुब्धकः । लोद्धओ ॥ र ।
अर्कः । अक्को ॥ वर्गः । वग्गो ॥ अधः । ऋद्गम् । सण्हं ॥ विक्कवः ।
विकवो ॥ पक्कम् । पक्कं पिकं ॥ ध्वस्तः । धत्थो ॥ चक्रम् । चक्कं ॥
ग्रहः । गहो ॥ रात्रिः । रत्ती ॥ अत्र द्व इत्यादिसंयुक्तानामुभय-
प्राप्तौ यथादर्शनं लोपः ॥ कचिदूर्ध्वम् । उद्विग्नः । उव्विग्गो ॥ द्वि-
गुणः । वि-उणो ॥ द्वितीयः । बीओ । कल्मषम् । कम्मसं ॥ सर्वम् ।
सव्वं ॥ शुल्वम् । सुव्वं ॥ कचित्त्वधः । काव्यम् । कव्वं ॥ कुल्या ।
कुल्ला ॥ माल्यम् । मल्लं । द्विपः । दिओ ॥ द्विजातिः । दुआई ॥ क-
चित्पर्यायेण । द्वारम् । बारं । दारं ॥ उद्विग्नः । उव्विग्गो । उव्वि-
ण्णो ॥ अवैन्द्र इति किम् । वन्द्रे । संस्कृतसमोयं प्राकृतशब्दः ।
अत्रोत्तरेण विकल्पोपि न भवति निषेधसामर्थ्यात् ॥

१ B क । भुक्तं । भु° । २ B °त्तं । सिक्त्वं । सि° । ३ A तप्पाओ । ४ P °बन्धे; B °चन्द्रे । ५ P बन्द्रे; B चन्द्र° । ६ B पक्कं । पि° । ७ P अबन्द्रे; B अचन्द्र° । ८ P बन्द्रे; B चन्द्र° ।

द्रे रो न वा ॥ ८० ॥

द्रशब्दे रेफस्य वा लुग् भवति ॥ चन्दो चन्द्रो । रुदो रुद्रो । भद्रं भद्रं । समुदो समुद्रो ॥ ह्रदशब्दस्य स्थितिपरिवृत्तौ द्रह इति रूपम् । तत्र द्रहो दहो । केचिद् रलोपं नेच्छन्ति । द्रहशब्दमपि कश्चित् संस्कृतं मन्यते ॥ वोद्रहादयस्तु तरुणपुरुषादिवाचका नित्यं रेफसंयुक्ता देश्या एव । सिक्खन्तु वोद्रहीओ । वोद्रह-द्रहम्मि पडिआ ॥

धात्र्याम् ॥ ८१ ॥

धात्रीशब्दे रस्य लुग् वा भवति ॥ धत्ती । ह्रस्वात् प्रागेव रलोपे धाई । पक्षे । धारी ॥

तीक्ष्णे णः ॥ ८२ ॥

तीक्ष्णशब्दे णस्य लुग् वा भवति ॥ तिक्खं । तिण्हं ॥

ज्ञो जः ॥ ८३ ॥

ज्ञः संबन्धिनो ञस्य लुग् वा भवति ॥ जाणं गाणं । सव्वज्जो सव्वण्णू । अप्पज्जो अप्पण्णू । दइवज्जो दइवण्णू । इङ्गिअज्जो ईङ्गिअण्णू । मणोज्जं । मणोण्णं । अहिज्जो अहिण्णू । पज्जा पण्णा । अज्जा आणा । संजा सण्णा ॥ कचिन्न भवति । विण्णाणं ॥

मध्याहे हः ॥ ८४ ॥

मध्याहे हस्य लुग् वा भवति ॥ मज्झन्नो मज्झण्हो ॥

दशार्हे ॥ ८५ ॥

पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम् । दशार्हे हस्य लुग् भवति ॥ दसारो ॥

आदेः श्मश्रु-श्मशाने ॥ ८६ ॥

अनयोरादेर्लुग् भवति ॥ मासू मंसू मस्सू । मसाणं ॥ आर्षे श्मशान-शब्दस्य सीआणं सुसाणमित्यपि भवति ॥

श्रो हरिश्चन्द्रे ॥ ८७ ॥

हरिश्चन्द्रशब्दे अ इत्यस्य लुग् भवति ॥ हरिअन्दो ॥

रात्रौ वा ॥ ८८ ॥

रात्रिशब्दे संयुक्तस्य लुग् वा भवति ॥ राई रत्ती ॥

अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् ॥ ८९ ॥

पदस्यानादौ वर्तमानस्य शेषस्यादेशस्य च द्वित्वं भवति ॥ शेष । कप्पतरू । भुत्तं । दुद्धं । नग्गो । उक्का । अक्को । मुक्खो ॥ आदेश । डक्को । जक्खो । रग्गो । किच्ची । रूप्पी ॥ कचिन्न भवति । कसिणो ॥ अनादाविति किम् । खलिअं । थेरो । खम्भो । द्वयोस्तु द्वित्वमस्त्येवेति न भवति । विञ्चओ । भिण्डवालो ॥

द्वितीय-तुर्ययोरुपरि पूर्वः ॥ ९० ॥

द्वितीयतुर्ययोर्द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वौ भवतः ॥ द्वितीयस्योपरि प्रथम-
अतुर्थस्योपरि तृतीय इत्यर्थः ॥ शेष । वक्खाणं । वग्घो । मुच्छा । निज्झरो । कट्ठं । तित्थं । निद्धणो । गुप्फं । निब्भरो ॥ आदेश । जक्खो ॥ घस्य नास्ति ॥ अच्छी । मज्झं । पट्टी । वुड्ढो । हत्थो । आलिद्धो । पुप्फं । भिब्भलो ॥ तैलादौ [२.९८] द्वित्वे ओक्खलं ॥ सेवादौ [२.९९] नक्खा । नहा ॥ समोसे । कइ-द्धओ कइ-धओ ॥ द्वित्व इत्येव । खाओ ॥

दीर्घे वा ॥ ९१ ॥

दीर्घशब्दे शेषस्य घस्य उपरि पूर्वौ वा भवति ॥ दिग्घो दीहो ॥

न दीर्घानुस्वारात् ॥ ९२ ॥

दीर्घानुस्वाराभ्यां लाक्षणिकाभ्यामलाक्षणिकाभ्यां च परयोः शेषा-
देशयोर्द्वित्वं न भवति ॥ ब्रूढो । नीसासो । फासो ॥ अलाक्षणिकं ।

१ B ०त्रौ॥. २ B निब्भरो. ३ B निज्झरो. ४ P उक्खलं. ५ B ०से वा । क०
६ B ०णिकं.

पार्श्वम् । पासं ॥ शीर्षम् । सीसं ॥ ईश्वरः । ईसरो ॥ द्वेष्यः । वेसो ॥
 लास्यम् । लासं ॥ आस्यम् । आसं ॥ प्रेष्यः । पेसो ॥ अवमाल्यम् ।
 ओमालं ॥ आज्ञा । आणा । आज्ञप्तिः । आणत्ती ॥ आज्ञर्पनं । आण-
 वणं ॥ अनुस्वारात् । ज्यस्त्रम् । तंसं ॥ अलाक्षणिकं । संज्ञा । विज्ञो ।
 कंसालो ॥

र-होः ॥ ९३ ॥

रेफहकारयोर्द्वित्वं न भवति ॥ रेफः शेषो नास्ति ॥ आदेशौ ।
 सुन्देरं । बर्म्हचेरं । पेरन्तं ॥ शेषस्य हस्य । विहलो ॥ आदेशस्य ।
 कहावणो ॥

घृष्टद्युम्ने णः ॥ ९४ ॥

घृष्टद्युम्नशब्दे आदेशस्य णस्य द्वित्वं न भवति ॥ घट्टज्जुणो ॥

कर्णिकारे वा ॥ ९५ ॥

कर्णिकारशब्दे शेषस्यै णस्य द्वित्वं वा न भवति ॥ कणिआरो
 कणिणआरो ॥

दृप्ते ॥ ९६ ॥

दृप्तशब्दे शेषस्यै द्वित्वं न भवति ॥ दरिअ-सीहेण ॥

समासे वा ॥ ९७ ॥

शेषादेशयोः समासे द्वित्वं वा भवति ॥ नइ-ग्गामो नइ-गामो । कुसुम-
 प्पयरो कुसुम-पयरो । देव-त्थुई देव-थुई । हर-क्खन्दा हर-खन्दा ।
 आणाल-क्खम्भो आणाल-खम्भो ॥ बहुलाधिकारादेशादेशयोरपि ।
 स-प्पिवासो स-पिवासो । बद्ध-प्फलो बद्ध-फलो । मलय-सिहर-
 क्खण्डं मलय-सिहर-खण्डं । पम्मुक्कं पम्मुक्कं । अदंसणं अदंसणं ।
 पडिक्कूलं पडिक्कूलं । तेल्लोकं तेल्लोकं इत्यादि ॥

१ B °ज्ञापनं. २ B °णिकं. ३ PB °देशे. ४ B बम्भवे°, ५ B °स्य द्वि°,
 ६ P वा भ°. ७ P °स्य तस्य द्वि°.

तैलादौ ॥ ९८ ॥

तैलादिषु अनादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च व्यञ्जनस्य द्वित्वं भवति ॥ तेलं । मण्डुको । वेइलं । उज्जू । विड्डा । बहुत्तं ॥ अनन्त्यस्य । सोत्तं । पेम्मं । जुव्वणं ॥ आर्षे । पडिसोओ । विस्सो-असिआ ॥ तैल । मण्डूक । विचकिल । ऋजु । व्रीडा । प्रभूत । स्रोतस् । प्रेमन् । यौवन इत्यादि ॥

सेवादौ वा ॥ ९९ ॥

सेवादिषु अनादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च द्वित्वं वा भवति ॥ सेव्वा सेवा ॥ नेडुं नीडं^१ । नक्खा नहा । निहित्तो निहिओ । वाहित्तो वाहिओ । माउक्कं माउअं । एक्को एओ । कोउहल्लं कोउहलं । वाउल्लो वाउलो । थुल्लो थौरो । हुत्तं हूअं । दइव्वं दइवं । तुण्हक्को तुण्हओ । मुक्को मूओ । खण्णू खाणू । थिण्णं थीणं ॥ अनन्त्यस्य । अम्हक्केरं अम्हकेरं । तं चेअ तं चेअ । सो च्चिअ सो चिअ ॥ सेवा । नीड । नख । निहित । व्याहृत । मृदुक । एक । कुतूहल । व्याकुल । स्थूल । हूत । दैव । तूष्णीक । मूक । स्थाणु । स्यान । अस्मदीय । चेअ । चिअ । इत्यादि ॥

शाङ्गं ङात्पूर्वोत् ॥ १०० ॥

शाङ्गं ङात्पूर्वो अकारो भवति ॥ सारङ्गं ॥

क्षमा-श्लाघा-रत्नेन्त्यव्यञ्जनात् ॥ १०१ ॥

एषु संयुक्तस्य यदन्त्यव्यञ्जनं तस्मात्पूर्वोद् भवति ॥ छमा । सलाहा । रयणं ॥ आर्षे सूक्ष्मेपि । सुहमं ॥

स्नेहाभ्योर्वा ॥ १०२ ॥

अनयोः संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वोकारो वा भवति ॥ सणेहो नेहो । अगणी अग्गी ॥

प्लक्षे लात् ॥ १०३ ॥

प्लक्षशब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वोद् भवति ॥ पलक्खो ॥

ह-श्री-ही-कृत्स्न-क्रिया-दिष्ट्यास्वित् ॥ १०४ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो भवति ॥ हँ । अरिहइ । अरिहँ ।
गरिहा । बरिहो ॥ श्री । सिरी ॥ ह्री । हिरी ॥ ह्रीतः । हिरीओ ॥
अह्नीकः । अँहिरीओ ॥ कृत्स्नः । कसिणो ॥ क्रिया । किरिआ ॥ आर्षे
तु । हयं नाणं क्रिया-हीणं ॥ दिष्ट्या । दिष्टिआ ॥

श-र्ष-तप्त-वज्रे वा ॥ १०५ ॥

शर्षयोस्तप्तवज्रेयोश्च संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो वा भवति ॥
शँ । आयरिसो आयंसो । सुदरिसणो सुदंसणो । दरिसणं । दंसणं ॥
र्ष । वरिसं वासं । वरिसा वासा । वरिस-सयं वास-सयं ॥ व्यव-
स्थितविभाषया कचिनित्यम् । परामरिसो । हरिसो । अमरिसो ॥
तप्तं । तविओ तत्तो ॥ वज्रे । वइरं वज्जं ॥

लात् ॥ १०६ ॥

संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इद् भवति ॥ किलिन्नं । किलिट्ठं । सिलिट्ठं ।
पिलिट्ठं । पिलोसो । सिलिम्हो । सिलेसो । सुक्किलं । सुइलं । सिलोओ ।
किलेसो । अम्बिलं । गिलाइ । गिलाणं । मिलाइ । मिलाणं । किलम्मइ ।
किलन्तं ॥ कचिन्न भवति ॥ कमो । पवो । विप्पवो । सुक्क-पक्खो ॥
उत्प्लावयति । उप्पावेइ ॥

स्याद्-भन्ध-चैत्य-चौर्यसमेषु यात् ॥ १०७ ॥

स्यादादिषु चौर्यशब्देन समेषु च संयुक्तस्य यात्पूर्व इद् भवति ॥
सिआ । सिआ-वाओ । भविओ । चेइअं ॥ चौर्यसम । चोरिअं ।
थेरिअं । भारिआ । गम्भीरिअं । गहीरिअं । आर्यरिओ । सुन्द-
रिअं । सोरिअं । वीरिअं । वरिअं । सूरिओ । धीरिअं । वैम्हवरिअं ॥

१ B °ष्यामिन्, २ B अरिहो, ३ PB हिरिओ, ४ B अहरिओ, B योः सं°,
५ PB तप्तः, ७ PB वज्रं, ८ P सुक्किलं, ९ P आहरिओ, १० B बंधव°,

स्वप्ने नात् ॥ १०८ ॥

स्वप्नशब्दे नकारात्पूर्वं इद् भवति ॥ सिविणो ॥

स्निग्धे वादितौ ॥ १०९ ॥

स्निग्धे संयुक्तस्य नात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ सणिद्धं सिणिद्धं । पक्षे निद्धं ॥

कृष्णे वर्णे वा ॥ ११० ॥

कृष्णे वर्णवाचिनि संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वो अदितौ वा भवतः ॥ कसणो कसिणो कण्हो ॥ वर्ण इति किम् ॥ विष्णौ कण्हो ॥

उच्चारति ॥ १११ ॥

अर्हत्-शब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उत् अदितौ च भवतः ॥ अरुहो अरहो अरिहो । अरुहन्तो अरहन्तो अरिहन्तो ॥

पद्म-छद्म-मूर्ख-द्वारे वा ॥ ११२ ॥

एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उद् वा भवति ॥ पडमं पोम्मं । छडमं छम्मं । मुरुक्खो मुक्खो । दुव्वारं । पक्षे । वारं । देरं । दारं ॥

तन्वीतुल्येषु ॥ ११३ ॥

उकारान्ता ङीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्याः । तेषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उकारो भवति ॥ तणुवी । लहुवी । गरुवी । बहुवी । पुहुवी । मउवी ॥ कचिदन्यत्रापि । सृष्टम् । सुरुग्वं ॥ आर्वे । सूक्ष्मम् । सुहुमं ॥

एकस्वरे श्वः-स्वे ॥ ११४ ॥

एकस्वरे पदे यौ श्वस् स्व इत्येतौ तयोरन्त्यव्यञ्जनात्पूर्वं उद् भवति ॥ श्वः कृतम् । सुवे कयं ॥ स्वे जनाः ॥ सुवे जणा ॥ एकस्वर इति किम् । स्व-जनः । स-यणो ॥

१ B नात्पूर्व. २ P णिद्धं. ३ B °क्तव्य°. ४ P °रं. बारं । दे°. AB °न्तात् ङी°. ५ A पहुवी. ७ A °न्यदपि.

ज्यायामीत् ॥ ११५ ॥

ज्याशब्दे अन्यव्यञ्जनात्पूर्वं ईद् भवति ॥ जीआ ॥

करेणू-वाराणस्यो र-णोर्व्यत्ययः ॥ ११६ ॥

अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययः स्थितिपरिवृत्तिर्भवति ॥ कणेरू । वाणा-
रसी ॥ स्त्रीलिङ्गनिर्देशात्पुंसि न भवति । एसो करेणू ॥

आलाने लनोः ॥ ११७ ॥

आलानशब्दे लनोर्व्यत्ययो भवति ॥ आणालो । आणाल-^१खम्भो ॥

अचलपुरे च-लोः ॥ ११८ ॥

अचलपुरशब्दे चकारलकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ अलचपुरं ॥

महाराष्ट्रे ह-रोः ॥ ११९ ॥

महाराष्ट्रशब्दे हरोर्व्यत्ययो भवति ॥ मरहट्टं ॥

हदे ह-दोः ॥ १२० ॥

हदशब्दे हकारदकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ द्रहो ॥ आर्षे । हरए
महपुण्डरिए ॥

हरिताले र-लोर्न वा ॥ १२१ ॥

हरितालशब्दे रकारलकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलिआरो
हरिआलो ।

लघुके ल-होः ॥ १२२ ॥

लघुकशब्दे घस्य हत्वे कृते लहोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ हलुअं । लहुअं ॥
घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वात् हो न प्राप्नोतीति हकरणम् ॥

ललाटे ल-डोः ॥ १२३ ॥

ललाटशब्दे लकारडकारयोर्व्यत्ययो भवति वा ॥ णडालं । णलाडं ।

ललाटे च [१.२५७] इति आदेर्लस्य णविधानादिह द्वितीयो लः
स्थानी ॥

हे ह्योः ॥ १२४ ॥

ह्यशब्दे हकारयकारयोर्व्यत्ययो वा भवति ॥ गुह्यम् । गुह्यं गुह्यं ॥
सह्यः । सय्हो सय्हो ॥

स्तोकस्य थोक-थोव-थेवाः ॥ १२५ ॥

स्तोकशब्दस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति वा ॥ थोकं थोवं थेवं । पक्षे ।
थोअं ॥

दुहितृ-भगिन्योर्धूआ-बहिण्यौ ॥ १२६ ॥

अनयोरेतावादेशौ वा भवतः ॥ धूआ दुहिआ । बहिणी भइणी ॥

वृक्ष-क्षिप्तयो रुक्ख-छूढौ ॥ १२७ ॥

वृक्षक्षिप्तयोर्यथासंख्यं रुक्ख छूढ इत्यादेशौ वा भवतः । रुक्खो
वच्छो । छूढं खित्तं । उच्छूढं । उक्खित्तं ॥

वनिताया विलया ॥ १२८ ॥

वनिताशब्दस्य विलया इत्यादेशो वा भवति ॥ विलया वणिआ ॥
विलयेति संस्कृतेपीति केचित् ॥

गौणस्येषत कूरः ॥ १२९ ॥

ईषच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो वा भवति ॥ चिंच व्व कूर-पिक्का ।
पक्षे । ईसि ॥

स्त्रिया इत्थी ॥ १३० ॥

स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा भवति ॥ इत्थी थी ॥

धृतेर्दिहिः ॥ १३१ ॥

धृतिशब्दस्य दिहिरित्यादेशो वा भवति ॥ दिही धिई ॥

मार्जारस्य मञ्जर-वञ्जरौ ॥ १३२ ॥

मार्जारशब्दस्य मञ्जर वञ्जर इत्यादेशौ वा भवतः ॥ मञ्जरो वञ्जरो ।
पक्षे । मञ्जारो ॥

वैदूर्यस्य वेरुलिअं ॥ १३३ ॥

वैदूर्यशब्दस्य वेरुलिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ वेरुलिअं । वेडुञ्जं ॥

एण्ह एत्ताहे इदानीमः ॥ १३४ ॥

अस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ एण्ह । एत्ताहे । इआणि ॥

पूर्वस्य पुरिमः ॥ १३५ ॥

पूर्वस्य स्थाने पुरिम इत्यादेशो वा भवति ॥ पुरिमं पुव्वं ॥

त्रस्तस्य हित्थ-तट्ठौ ॥ १३६ ॥

त्रस्तशब्दस्य हित्थ तट्ठ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ हित्थं तट्ठं तत्थं ॥

बृहस्पतौ बहो भयः ॥ १३७ ॥

बृहस्पतिशब्दे बह ईत्यस्यावयवस्य भय इत्यादेशो वा भवति ॥ भय-
स्सई भयप्फई भयप्पई ॥ पक्षे । बहस्सई । बहप्फई । बहप्पई ॥ वा
बृहस्पतौ [१.१३८] इति इकारे उकारे च बिहस्सई । बिहप्फई ।
बिहप्पई । बुहस्सई । बुहप्फई । बुहप्पई ॥

मलिनोभय-शुक्ति-लुप्पारब्ध-पदातेर्मइलावह-सिप्पि-छिका-
ठत्त-पाइक्कं ॥ १३८ ॥

मलिनादीनां यथासंख्यं मइलादय आदेशा वा भवन्ति ॥ मलिनं ।
मइलं मलिणं ॥ उभयं । अवहं । उवहमित्यपि केचित् । अवहो-
आसं । उभयत्रलं ॥ आर्षे । उभयोक्कालं ॥ शुक्तिं । सिप्पी सुंत्ती ॥

१ B मार्जारस्य. २ B वैडुञ्जं. ३ B °तट्ठावित्या°. ४ P इत्येतस्य भ°.
५ B बिहप्पई । मलिं. ६ PB मलिनं. ७ PB उभयं. ८ P शुक्तिः. ९ B
°त्ती ॥ सुप्त । वृत्त ।

छुप्तं । छिको छुत्तो ॥ आरब्धे । आढत्तो आरद्धो ॥ पदाति । पौडको
पयाई ॥

दंष्ट्राया दाढा ॥ १३९ ॥

पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम् । दंष्ट्राशब्दस्य दाढा इत्यादेशो भवति ॥ दाढा ।
अयं संस्कृतेपि ॥

बहिसो बाहिं-बाहिरौ ॥ १४० ॥

बहिःशब्दस्य बाहिं बाहिर इत्यादेशौ भवतः ॥ बाहिं बाहिरं ॥

अधसो हेडुं ॥ १४१ ॥

अधसशब्दस्य हेडु इत्ययमादेशो भवति ॥ हेडुं ॥

मातृ-पितुः स्वसुः सिआ-छौ ॥ १४२ ॥

मातृपितृभ्यां परस्य स्वसृशब्दस्य सिआ छा इत्यादेशौ भवतः ॥ माउ-
सिआ । माउ-छा । पिउ-सिआ । पिउ-छा ॥

तिर्यचस्तिरिच्छिः ॥ १४३ ॥

तिर्यचशब्दस्य तिरिच्छिरित्यादेशो भवति ॥ तिरिच्छि पेच्छइ ॥ आर्षे
तिरिआ इत्यादेशोपि । तिरिआ ॥

गृहस्य घोरोपतौ ॥ १४४ ॥

गृहशब्दस्य घर इत्यादेशो भवति पतिशब्दश्चेत् परो न भवति ॥ घोरो ।
घर-सामी । रायं-हरं ॥ अपताविति किम् । गह-वई ॥

शीलाद्यर्थस्येरः ॥ १४५ ॥

शीलधर्मसाध्वर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य इर इत्यादेशो भवति ॥ हसनशीलः
हसिरो । रोविरो । लज्जिरो । जम्पिरो । वेविरो । भमिरो । ऊससिरो ॥
केचित् तृन एव इरमाहुस्तेषां नमिरगमिरादयो न सिध्यन्ति । तृनोत्र
रादिना बाधितत्वात् ॥

१ P छुप्तः. २ Pआरब्धः. ३ PB पदातिः. ४ Aपायको. ५ Pदाढा । बहिं.
६ PB इत्यादे°. ७ B तिर्यच°. ८ P°च्छि इत्या°. ९A तिरिअ. १० B °यघरं.

क्त्वस्तुमत्तूण-तुआणाः ॥ १४६ ॥

क्त्वाप्रत्ययस्य तुम् अत् तूण तुआण इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ तुम् ।
दट्टुं । मोत्तुं ॥ अत् । भमिअ । रमिअ ॥ तूण । घेत्तूण । काऊण ॥
तुआण । भेत्तुआण । सोडआण ॥ वन्दिच्चु इत्यनुस्वारलोपात् ॥
वन्दिता इति सिद्धसंस्कृतस्यैव वलोपेन ॥ कट्टु इति तु आर्षे ।

इदमर्थस्य केरः ॥ १४७ ॥

इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति ॥ युष्मदीयः । तुम्हेकेरो ॥
अस्मदीयः । अम्हेकेरो ॥ न च भवति । मईअ-पक्खे । पाणि-
णीआ ॥

पर-राजभ्यां क-डिक्कौ च ॥ १४८ ॥

पर राजन् इत्येताभ्यां परस्येदमर्थस्य प्रत्ययस्य यथासंख्यं संयुक्तौ
क्को डित् इक्कश्चादेशौ भवतः । चकारात्केरश्च ॥ परकीयम् । पारक्कं ।
परक्कं । पारकेरं ॥ राजकीयम् । राइक्कं । रायकेरं ॥

युष्मदस्मदोऽज एच्चयः ॥ १४९ ॥

आभ्यां परस्येदमर्थस्याव एच्चय इत्यादेशो भवति ॥ युष्माकमिदं
यौष्माकम् । तुम्हेच्चयं । एवम् अम्हेच्चयं ॥

वतेर्वः ॥ १५० ॥

वतेः प्रत्ययस्य द्विरुक्तो वो भवति ॥ महुरव्व पाडलिउत्ते पासाया ॥

सर्वाङ्गादीनस्येकः ॥ १५१ ॥

सर्वाङ्गात् सर्वादेः पथ्यङ्गं [हे. ७.१] इत्यादिना विहितस्येनस्य स्थाने
इक्क इत्यादेशो भवति ॥ सर्वाङ्गीणः । सव्वङ्गिओ ॥

१ A आणा इ° २ B सिद्धं सं°. ३ B कट्टु. ४ B भवति मईअपक्खे पा°;
P भवति ॥ मईअ पक्खो । पा°. ५ B °क्तौ क्क डित्. ६ PB °क्कं । पा°.

पथो णस्येकदं ॥ १५२ ॥

नित्यं णः पन्थश्च [हे० ६. ४] इति यः पथो णो विहितस्तस्य इकदं भवति ॥ पान्थः । पहिओ ॥

ईयस्यात्मनो^२ णयः ॥ १५३ ॥

आत्मनः परस्य ईयस्य णय इत्यादेशो भवति ॥ आत्मीयम् । अप्पणयं ॥

त्वस्य डिमा-त्तणौ वा ॥ १५४ ॥

त्वप्रत्ययस्य डिमा त्तण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ पीणिमा । पुप्फिमा । पीणत्तणं । पुप्फत्तणं । पक्षे । पीणत्तं । पुप्फत्तं ॥ इन्नः पृथ्वादिषु नियतत्वात् तदन्यप्रत्ययान्तेषु अस्य विधिः ॥ पीनता इत्यस्य प्राकृते पीणया इति भवति । पीणदा इति तु भाषान्तरे । तेनेह तलो दा न क्रियते ॥

अनङ्कोठातैलस्य डेल्लः ॥ १५५ ॥

अङ्कोठवर्जिताच्छब्दात्परस्य तैलप्रत्ययस्य डेल्ल इत्यादेशो भवति ॥ सुरेहि-जलेण कडुएल्लं ॥ अनङ्कोठादिति किम् । अङ्कोल्लतेल्लं ॥

यत्तदेतदोतोरित्तिअ एतल्लुक च ॥ १५६ ॥

एभ्यः परस्य डावादेरतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअ इत्यादेशो भवति एतदो लुक च ॥ यावत् । जित्तिअं ॥ तावत् । तित्तिअं ॥ एतावत् । इत्तिअं ॥

इदंकिमश्च डेत्तिअ-डेत्तिल्लं-डेद्दहाः ॥ १५७ ॥

इदंकिभ्यां यत्तदेतद्भ्यश्च परस्यातोर्डावतोर्वा डित् एत्तिअ एत्तिल्लं एद्दह इत्यादेशो भवन्ति एतल्लुक च ॥ इयत् । एत्तिअं । ^१एत्तिल्लं । एद्दहं ॥ कियत् । ^१केत्तिअं । ^१केत्तिल्लं । केद्दहं ॥ यावत् । जेत्तिअं ।

१ B °कट् नित्यं णः ॥ ५२ ॥ पन्थ°. २ A नोऽणयः. ३ A पुप्फत्तं. ४ P अनङ्कोठव°. ५ A सुरहीज°. ६ A डित्तिल. ७ B °ल्ल°. ८ B डित्. ९ A इत्तिल. १० A इत्तिल्लं. ११ A कित्तिअं. १२ A कित्तिल्लं.

१ जित्तिलं । जेदहं ॥ तावत् । तेत्तिअं । २ तेत्तिलं । तेदहं ॥ एतावत् ।
एत्तिअं । एत्तिलं । एदहं ॥

कृत्वसो हुत्तं ॥ १५८ ॥

वारे कृत्वस् [हे० ७. २] इति यः कृत्वस् विहितस्तस्य हुत्तमित्या
देशो भवति ॥ सयहुत्तं । सहस्सहुत्तं ॥ कथं प्रियाभिमुखं पियहुत्तं ।
अभिमुखार्थेन हुत्तशब्देन भविष्यति ॥

आल्विल्लोल्लाल-वन्त-मन्तेत्तेर-मणा मतोः ॥ १५९ ॥

आलु इत्यादयो नव आदेशा मतोः स्थाने यथाप्रयोगं भवन्ति ॥
आलुं । नेहालु । दयालु । ईसालु । लज्जालुआ ॥ इल्ल । सोहिल्लो ।
छाइल्लो । जामइल्लो ॥ उल्ल । विआरुल्लो । मंसुल्लो । दप्पुल्लो ॥ आल ।
सदालो । जडालो । फडालो । रसालो । जोण्हालो ॥ वन्त ॥ घण-
वन्तो । भत्तिवन्तो ॥ मन्त । हणुमन्तो । सिरिमन्तो । पुण्णमन्तो ॥
इत्त । कव्वइत्तो । माणइत्तो ॥ इर ॥ गव्विरो । रेहिरो ॥ मण ।
घणमणो ॥ केचिन्मादेशमपीच्छन्ति । हणुमा ॥ मतोरिति किम् ।
घणी । अत्थिओ ॥

त्तो दो तसो वा ॥ १६० ॥

तसः प्रत्ययस्य स्थाने त्तो दो इत्यादेशौ वा भवतः ॥ सव्वत्तो सव्वदो ।
एकत्तो ऐकदो । अन्नत्तो अन्नदो । कत्तो कदो । जत्तो जदो । तत्तो
तदो । इत्तो इदो । पक्षे । सव्वओ । इत्यादि ॥

त्रिपो हि-ह-त्थाः ॥ १६१ ॥

त्रिप्रत्ययस्य एते भवन्ति ॥ यत्र । जहि । जह । जत्थ ॥ तत्र । तहि ।
तह । तत्थ ॥ कुत्र । कहि । कह । कत्थ ॥ अन्यत्र । अन्नहि । अन्नह ।
अन्नत्थ ॥

१ A जित्तिलं. २ B °ल्लं. ३ A तित्तिलं. ४ A इत्तिलं. ५ B °दय आ.
६ B आलु. ७ B लज्जालुआ. ८ A दप्पुल्लो. ९ B °देशौ म°. १० A एगदो.
११ P °त्रलो. १२ P °त्रल्प्र°.

वैकादः सि सिअं इआ ॥ १६२ ॥

एकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअं इआ इत्यादेशा वा भवन्ति ॥
एकदा । एकसि । एकसिअं । एकइआ । पक्षे । एगया ॥

डिल्ल-डुल्लौ भवे ॥ १६३ ॥

भवेथे नाम्नः परौ इल्ल उल्ल इत्येतौ डितौ प्रत्ययौ भवतः ॥ गामि-
ल्लिआ । पुरिल्लं । हेडिल्लं । उवरिल्लं । अप्पुल्लं ॥ आल्वालावपी-
च्छन्त्यन्ये ॥

स्वार्थे कश्च वा ॥ १६४ ॥

स्वार्थे कश्चकारादिल्लौ डितौ प्रत्ययौ वा भवतः ॥ क । कुङ्कुर्म-
पिञ्जरयं । चन्दओ । गयणयस्मि । धरणीहर-पक्खुब्भन्तयं । दुहिअए
राम-हिअयए । इहयं । आलेडुअं । आञ्जेष्टमित्यर्थः ॥ द्विरपि भवति ।
बहुअयं ॥ ककारोच्चारणं पैशाचिकभाषार्थम् । यथा । वतनके वतनकं
समप्पेत्तून ॥ इल्ल । निज्जिआसोअ-पल्लविल्लेण । पुरिल्लो । पुरा
पुरो वा ॥ उल्ल । मह पिउल्लओ । मुहुल्लं । हत्थुल्लो । पक्षे । चन्दो ।
गयणं । इह । आलेडु । बहु । बहुअं । मुहं । हत्था ॥ कुत्सादिविशिष्टे
तु संस्कृतवदेवं कप् सिद्धः ॥ यावादिलक्षणः कः प्रतिनिर्यतविषय
एवेति वचनम् ॥

ल्लो नवैकाद्वा ॥ १६५ ॥

आभ्यां स्वार्थे संयुक्तो ल्लो वा भवति ॥ नवल्लो । एकल्लो ॥ सेवादि-
त्वात् कस्य द्वित्वे एकल्लो । पक्षे । नवो । एको । एओ ॥

उपरेः संव्याने ॥ १६६ ॥

संव्यानेथे वर्तमानादुपरिशब्दात् स्वार्थे ल्लो भवति ॥ अवरिल्लो ॥ संव्यान
इति किम् । अवरि ॥

१ B इआदेशा. २ A °एकइआ. ३ P°मरसपि°. ४ B°हियअए; A°हिअए.
५ P आलेडुअं. ६ B °त्तून. ७ P पुरिल्ला. ८ A महुल्लं. ९ B हत्थुल्लो.
१० B °व कसि°; P कः. ११ B °नियत एवे°. १२ AB ल्लो. १३ P अवरि.

भ्रुवो मया डमया ॥ १६७ ॥

भ्रूशब्दात्स्वार्थे मया डमया इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ॥ भुमया ।
भमया ॥

शनैसो ङिअम् ॥ १६८ ॥

शनैस्शब्दात्स्वार्थे ङिअम् भवति ॥ सणिअमवगूढो ॥

मनाको न वा डयं च ॥ १६९ ॥

मनाकशब्दात्स्वार्थे डयम् ङिअम् च प्रत्ययो वा भवति ॥ मणयं ।
मणियं । पक्षे । मणा ॥

मिश्राङ्गालिअः ॥ १७० ॥

मिश्रशब्दात्स्वार्थे ङालिअः प्रत्ययो वा भवति ॥ मीसालिअं । पक्षे ।
मीसं ॥

रो दीर्घात् ॥ १७१ ॥

दीर्घशब्दात्परः स्वार्थे रो वा भवति ॥ दीहरं । दीहं ॥

त्वादेः सः ॥ १७२ ॥

भावे त्व-तल् [हे० ७.१] इत्यादिना विहितात्त्वादेः परः स्वार्थे स
एव त्वादिर्वा भवति ॥ मृदुकत्वेन । मउअत्तयाइ ॥ आतिशायिका-
त्वातिशायिकः संस्कृतवदेव सिद्धः । जेट्टयरो । कणिट्टयरो ॥

विद्युत्पत्र-पीतान्धाल्लः ॥ १७३ ॥

एभ्यः स्वार्थे लो वा भवति । विज्जुला । पत्तलं । पीवलं । पीअलं ।
अन्धलो । पक्षे । विज्जू । पत्तं । पीअं । अन्धो ॥ कथं जमलं ।
यमलमिति संस्कृतशब्दाद् भविष्यति ॥

गोणादयः ॥ १७४ ॥

गोणादयः शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुलं नि-

१ B मनाको वा डयं ङियं च; A °वा डयश्च. २ B प्रत्ययौ वा भवतः.

३ A °ब्दाङ्ग°. ४ B °यो भ°. ५ B °ब्दात् स्वा°. ६ विहितत्वा°. ७ B कनिट्ट.

पात्यन्ते ॥ गौः । गोणो । गावी ॥ गावः । गावीओ ॥ बलीवर्दः ।
 बइल्लो ॥ आपः । आऊ ॥ पञ्चपञ्चाशत् । पञ्चावण्णा । पणपन्ना ॥
 त्रिपञ्चाशत् । तेवण्णा । त्रिचत्वारिंशत् । तेआलीसा ॥ व्युत्सर्गः ।
 विउसँगो ॥ व्युत्सर्जनम् । वोसिरणं ॥ बहिमैथुनं वा । बहिद्धा ॥
 कार्यम् । णामुक्कसिअं ॥ कचित् । कत्थइ ॥ उद्वहति । मुव्वहइ ॥
 अपस्मारः । बम्हलो ॥ उत्पलम् । कन्दुट्टं ॥ धिक्धिक् । छिछि ।
 धिद्धि ॥ धिगस्तु । धिरत्थु ॥ प्रतिस्पर्धा । पँडिसिंदी । पाडिसिंदी ॥
 स्थासकः । चच्चिक्कं ॥ निलयः । निहेलणं ॥ मघवान् । मघोणो ॥
 साक्षी । सैक्खिणो ॥ जन्म । जम्मणं ॥ महान् । महन्तो ॥
 भवान् । भवन्तो ॥ आशीः । आसीसा ॥ कचित् । हस्य डुंभौ ॥
 बृहत्तरम् । वडुयरं ॥ हिमोरः । भिमोरो ॥ हस्य डुंभौ । झुल्लकः ।
 खुडुओ ॥ घोषाणामग्नेतनो गायनः । घायणो ॥ वैडः । वैढो ॥
 ककुदम् । ककुधं ॥ अकाण्डम् । अर्थक्कं ॥ लँज्जावती ।
 लज्जालुइणी ॥ कुतूहलम् । कुडुं ॥ चूतः । मायन्दो । माकन्दशब्दः
 संस्कृतेपीत्यन्ये ॥ विष्णुः । भट्टिओ ॥ श्मशानम् । करसी ॥
 असुराः । अगया ॥ खेलम् । खेडुं ॥ पौषं रजः । तिङ्गिच्छि । दिनम् ।
 अलं ॥ समर्थः । पँकलो ॥ पण्डकः । णेलच्छो ॥ कर्पासः । पलही ॥
 बली । उजँल्लो ॥ ताम्बूलम् । झँसुरं ॥ पुंश्चली । छिँछई ॥ शाखा ।
 साहुली । इत्यादि ॥ बाधिकारात्पक्षे यथादर्शनं गउओ इत्याद्यपि
 भवति ॥ गोला गोआवरी इति तु गोदागोदावरीभ्यां सिद्धम् ॥
 भाषाशब्दाश्च । आहिरिथं । लल्लक्कं । विड्डिर । पच्चड्डिअ । उप्पेहड ।
 मडप्फर । पड्डिच्छिर । अट्टमट्ट । विहडप्फड । उज्जल्ल । हल्लप्फल
 इत्यादयो । महाराष्ट्रविदर्भादिदेशप्रसिद्धा लोकतोवगन्तव्याः ॥ क्रिया-

१ B गावा. २ A पञ्चावन्ना. ३ P पणवण्णा; B पणअन्ना. ४ B विउत्सर्गो.
 ५ A वीसिरिणं. ६ A पडिसिंदी । स्था°. ७ B °सिद्धा. ८ B साक्खिणो. ९ B
 आशीसा. १० B डभौ. ११ B डः. १२ P वटः. १३ B वटो. १४ P अच्छक्कं.
 १५ B लज्जावली. १६ B °तोपी°. १७ B पक्कले. १८ B पंडितः. १९ B
 उज्जलो. २० B ताम्बूलः. २१ P ऊसुरं; B कुसुरं. २२ B छिँछई. २३ B
 आहिच्छ. २४ B ललक्क. २५ B पडित्थिर. २६ B हल्लप्फल.

शब्दाश्च । अवयासइ । फुम्फुल्लइ । उप्फालेइ । इत्यादयः । अतएव च
 कृष्ट-घृष्ट-वाक्य-विद्वस्-वाचस्पति-विष्टरश्रवस्-प्रचेतस्-प्रोक्त-प्रोतादीनां
 क्तिवादिप्रत्ययान्तानां च अग्निचित्सोमत्सुगलसुम्लेत्यादीनां पूर्वैः कविभि-
 रप्रयुक्तानां प्रतीतिवैषम्यपरः प्रयोगो न कर्तव्यः शब्दान्तरैरेव तु
 तदर्थोभिधेयः । यथा कृष्टः कुशलः । वाचस्पतिर्गुरुः । विष्टरश्रवा
 हरिरित्यादि ॥ घृष्टशब्दस्य तु सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यत एव । मन्दर-
 यड-परिघट्टं । तद्दिअस-निहट्टाणङ्ग इत्यादि ॥ आर्षे तु यथादर्शनं सर्व-
 मविरुद्धम् । यथा । घट्टा । मट्टा । विडसा । सुअ-लक्खणाणुसारेण ।
 वक्कन्तरेसु अ पुणो इत्यादि ॥

अव्ययम् ॥ १७५ ॥

अधिकारोयम् । इतः परं ये वक्ष्यन्ते आ पादसमाप्तेस्तेव्ययसंज्ञा
 ज्ञातव्याः ॥

तं वाक्योपन्यासे ॥ १७६ ॥

तमिति वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् ॥ तं तिअस-बन्दि-मोक्खं ॥

आम अभ्युपगमे ॥ १७७ ॥

आमेत्यभ्युपगमे प्रयोक्तव्यम् ॥ आम बँहला वणोली ॥

णवि वैपरीत्ये ॥ १७८ ॥

णवीति वैपरीत्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ णवि हा वणे ॥

पुणरुत्तं कृतकरणे ॥ १७९ ॥

पुणरुत्तमिति कृतकरणे प्रयोक्तव्यम् ॥

अइ सुप्पइ पंसुलि णीसहेहिँ अङ्गेहिँ पुणरुत्तं ॥

हन्दि विषाद-विकल्प-पश्चात्ताप-निश्चय-सत्ये ॥ १८० ॥

हन्दि इति विषादादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥

हन्दि चलणे णओ सो ण माणिओ हन्दि हुज्ज एत्ताहे ।
हन्दि न होही भणिरी सा सिज्जइ हन्दि तुह कजे ॥
हन्दि । सत्यमित्यर्थः ॥

हन्द च गृहाणार्थे ॥ १८१ ॥

हन्द हन्दि च गृहाणार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ हन्द पलोएसु इमं । हन्दि ।
गृहाणेत्यर्थः ॥

मिव पिव विव व्व व विअ इवार्थे वा ॥ १८२ ॥

एते इवार्थे अव्ययसंज्ञकाः प्राकृते वा प्रयुज्यन्ते ॥ कुमुअं मिव ।
चन्दणं पिव । हंसो विव । साअरो व्व । खीरोओ सेसस्स व
निम्मोओ । कमलं विअ । पक्षे । नीलुप्पल-मालो इव ॥

जेण तेण लक्षणे ॥ १८३ ॥

जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोक्तव्यौ ॥ भमर-रुअं जेण कमल-वणं ।
भमर-रुअं तेणं कमल-वणं ॥

णइ चेअ चिअ च अवधारणे ॥ १८४ ॥

एतेवधारणे प्रयोक्तव्याः ॥ गईए णइ । जं चेअ मउलणं. लोअणाणं ।
अणुवद्धं तं चिअ कामिणीणं ॥ सेवादित्वाद् द्वित्वमपि । ते चिअ
धन्ना । ते चेअ सुपुरिसा ॥ च । स च ये रूवेण । स च सीलेण ॥

बले निर्धारण-निश्चययोः ॥ १८५ ॥

बले इति निर्धारणे निश्चये च प्रयोक्तव्यम् ॥ निर्धारणे । बले पुरिसो
धणंजओ खत्तिआणं ॥ निश्चये । बले सीहो । सिंह एवायम् ॥

किरेर हिर किलार्थे वा ॥ १८६ ॥

किर इर हिर इत्येते किलार्थे वा प्रयोक्तव्याः ॥ कल्लं किर खर-
हिअओ । तस्स इर । पिअ-वयंसो हिरै ॥ पक्षे । एवं किल तेण
सिबिणए भणिआ ॥

१ B खारोओ. २ B माल. ३ B °तौ प्र°. ४ A सुपुरिसा. ५ B पल्ल°.
६ B हिरं माणिजो.

णवरं केवले ॥ १८७ ॥

केवलैर्ये णवरं इति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरं पिआइं चिअ णिव्वडन्ति ॥

आनन्तर्ये णवरि ॥ १८८ ॥

आनन्तर्ये णवरीति प्रयोक्तव्यम् ॥ णवरि अ से रह्वइणा ॥ केचित्तु केवलानन्तर्यार्थयोर्णवरणवरि इत्येकमेव सूत्रं कुर्वते तन्मते उभा-
वप्युभयार्थौ ॥

अलाहि निवारणे ॥ १८९ ॥

अलाहीति निवारणे प्रयोक्तव्यम् ॥ अलाहि किं वाईएण लेहेण ॥

अण णाईं नजर्ये ॥ १९० ॥

अण णाईं इत्येतौ नञर्थे प्रयोक्तव्यौ ॥ अणचिन्तिअममुणन्ती । णाईं
करेमि रोसं ॥

माईं मार्ये ॥ १९१ ॥

माईं इति मार्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ माईं काहीअं रोसं । मा कार्षीइ रोषम् ॥

हद्धी निर्वेदे ॥ १९२ ॥

हद्धी इत्यव्ययमत एव निर्देशात् हाधिकशब्दादेशो वा निर्वेदे प्रयोक्त-
व्यम् ॥ हद्धीहद्धी । हा धाँहधाह ॥

वेव्वे भय-वारण-विषादे ॥ १९३ ॥

भयवारणविषादेषु वेव्वे इति प्रयोक्तव्यम् ॥

वेव्वे त्ति भये वेव्वे त्ति वारणे जूरणे अ वेव्वे त्ति ।

उल्लाविरीइ वि तुहं वेव्वे त्ति मयच्छि किं णेअं ॥ १ ॥

किं उल्लावेन्तीए उअ जूरन्तीए किं तुं भीआए ।

उव्वाडिरीए वेव्वे त्ति तीए भणिअं न विम्हरिमो ॥ २ ॥

१ B णवरं. २ PB केवलेर्ये. ३ B निव्वडन्ति. ४ B वाउएण. ५ A णाईं.
६ PB नजर्ये. ७ B णन्ति. ८ A माईं. ९ A कार्षीअ. १० A व्यं. १ हद्धीहाधा°.
११ B धाहा°. १२ A उल्लावन्तीए. १३ A ओअ. १४ P नु. १५ B उव्वाडि°.

वेव्व च आमन्त्रणे ॥ १९४ ॥

वेव्व वेव्वे च आमन्त्रणे प्रयोक्तव्ये ॥ वेव्व गोले । वेव्वे मुरन्दले
वहसि पाणिअं ॥

मामि हला हले सख्या वा ॥ १९५ ॥

एते सख्या आमन्त्रणे वा प्रयोक्तव्याः ॥ मामि सरिसक्खराण वि ॥
पणवह माणस्स हला ॥ हले हयासस्स । पक्षे । सहि एरिसि च्चिअ गई ॥

दे संमुखीकरणे च ॥ १९६ ॥

संमुखीकरणे सख्या आमन्त्रणे च दे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ दे पसिअ
ताव सुन्दरि ॥ दे आ पसिअ निअत्तसु ॥

हुं दान-पृच्छा-निवारणे ॥ १९७ ॥

हुं इति दानादिषु प्रयुज्यते ॥ दाने । हुं गेण्ह अप्पणो च्चिअ ॥ पृच्छायाम् ।
हुं साहसु सन्भावं ॥ निवारणे । हुं निहज्ज समोसर ॥

हु खु निश्चय-वितर्क-संभावन-विस्मये ॥ १९८ ॥

हु खु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोक्तव्यौ ॥ निश्चये । तं पि हु अच्छिन्न-
सिरी^१ । तं खु सिरीए रहस्सं ॥ वितर्कः ऊहः संशयो वा । ऊहे । न
हु णवरं संगहिआ । एअं खु हसइ ॥ संशये । जलहरो खु धूम-
वडलो खु ॥ संभावने । तेरीउं ण हु णवरं इमं । एअं खु हसइ ॥
विस्मये । को खु एसो सहस्स-सिरो ॥ बहुलाधिकारादनुस्वारात्परो हुर्न
प्रयोक्तव्यः ॥

ऊ गर्हाक्षेप-विस्मय-सूचने ॥ १९९ ॥

ऊ इति गर्हादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ गर्हा । ऊ णिहज्ज ॥ प्रकान्तस्य
वाक्यस्य विपर्यासाशङ्काया विनिवर्तनलक्षण आक्षेपः ॥ ऊ किं मए
भणिअं ॥ विस्मये । ऊ कह मुणिअं अहयं ॥ सूचने । ऊ केण न
विण्णायं ॥

१ B पाणीयं. २ B °ते । हुं गेहण्ह अप्पणोच्चिअ. ३ A साहस; B साहुसु.
४ P °सिरि; B °सिरीयर°. ५ B तरिउं. ६ B णवरं. ७ B मुणिणा.

थू कुत्सायाम् ॥ २०० ॥

थू इति कुत्सायां प्रयोक्तव्यम् ॥ थू निहज्जो लोओ ॥

रे अरे संभाषण-रतिकलहे ॥ २०१ ॥

अनयोरर्थयोर्यथासंख्यमेतौ प्रयोक्तव्यौ ॥ रे संभाषणे । रे हिअय मडह-सिरिआ ॥ अरे रतिकलहे । अरे मर समं मा करेसु उवहासं ॥

हरे क्षेपे च ॥ २०२ ॥

क्षेपे संभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोक्तव्यम् ॥ क्षेपे । हरे णिल्लज्ज ॥ संभाषणे । हरे पुरिसा ॥ रतिकलहे । हरे बहु-वल्लहं ॥

ओ सूचना-पश्चात्तापे ॥ २०३ ॥

ओ इति सूचनापश्चात्तापयोः प्रयोक्तव्यम् ॥ सूचनायाम् । ओ अवि-णर्यं-तत्तिल्ले ॥ पश्चात्तापे । ओ न मए छाया इत्तिआए ॥ विकल्पे तु उतादेशेनैवौकारेण सिद्धम् ॥ ओ विरणमि नहयले ॥

अव्वो सूचना-दुःख-संभाषणापराध-विस्मयानन्दादर-भय-
खेद-विषाद-पश्चात्तापे ॥ २०४ ॥

अव्वो इति सूचनादिषु प्रयोक्तव्यम् ॥ सूचनायाम् । अव्वो दुक्कर-यारय ॥ दुःखे । अव्वो दलन्ति हियं ॥ संभाषणे । अव्वो किमिणं किमिणं ॥ अपराधविस्मयोः ।

अव्वो हरन्ति हिअयं तह वि न वेसा हवन्ति जुवईण ।

अव्वो किं पि रहस्सं मुणन्ति धुत्ता जणम्महिआ ॥ १ ॥

आनन्दादरभयेषु ।

अव्वो सुपहायमिणं अव्वो अज्जम्ह सर्फलं जीअं ।

अव्वो अइअम्मि तुमे नवरं जइ सा न जूरिहिईं ॥ २ ॥

१ A थू कु°. २ B सिरिआ. ३ A °वल्लभ. ४ A °यतित्तिल्ले. ५ B °शेन ओकारेणैव सि°. ६ P हिअयं अव्वो किं पि. ७ A सुणन्ति. ८ A सफलं. ९ A सो. १० A °इइ.

खेदे । अव्वो न जामि छेत्तं ॥ विषादे^२ ।

अव्वो नासेन्ति दिहिं पुलयं वड्डेन्ति देन्ति रणरणयं ।

एण्हि तस्सेअ गुणा ते च्चिअ अव्वो कह णु एअं ॥ ३ ॥

पञ्चात्तापे ।

अव्वो तह तेण कया अहयं जह कस्स साहेमि ॥

अइ संभावने ॥ २०५ ॥

संभावने अइ इति प्रयोक्तव्यम् ॥ अइ दिअर किं न पेच्छसि ॥

वणे निश्चय-विकल्पानुकम्प्ये च ॥ २०६ ॥

वणे इति निश्चयादौ संभावने च प्रयोक्तव्यम् ॥ वणे देमि । निश्चयं वदामि ॥ विकल्पे । होइ वणे न होइ । भवति वा न भवति ॥ अनुकम्प्ये । दासो वणे न मुच्चइ । दासोनुकम्प्यो न त्यज्यते ॥ संभावने । नत्थि वणे जं न देइ विहि-परिणामो । संभाव्यते एत-दित्यर्थः ॥

मणे विमर्शे ॥ २०७ ॥

मणे इति विमर्शे प्रयोक्तव्यम् ॥ मणे सूरौ । किं स्वित्सूर्यः ॥ अन्ये मन्ये इत्यर्थमपीच्छन्ति ॥

अम्मो आश्चर्ये ॥ २०८ ॥

अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोक्तव्यम् ॥ अम्मो कह पारिज्जइ ॥

स्वयमोर्धे अप्पणो न वा ॥ २०९ ॥

स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणो वा प्रयोक्तव्यम् ॥ विसयं विअसन्ति अप्पणो कमल-सरा । पक्षे । सयं चेअं मुणसि करणिज्जं ॥

प्रत्येकमः पाडिकं पाडिएकं ॥ २१० ॥

प्रत्येकमित्यस्यार्थे पाडिकं पाडिएकं ईति च प्रयोक्तव्यं वा । पाडिकं । पाडिएकं । पक्षे । पत्तेअं ॥

१ P छित्तं; A विखत्तं. २ AP °दे । अव्वो कह णु (P कह णु) एअं.
३ A °योक्तव्यः. ४ A नरपे°. ५ A °म्प्यो वनेन. ६ AB जन्न. ७ B चेव मुणसि.
८ A °ति प्र°.

उअ पईय ॥ २११ ॥

उअ इति पश्येत्यस्यार्थे प्रयोक्तव्यं वा ॥

उअ निच्चल-निष्फंदा भिसिणी-पत्तंमि रेहइ बलाआ ।

निष्मल-मरगय-भायण-परिट्टिआ सङ्ग-मुत्ति व्व ॥

पक्षे पुलआदयः ॥

इहरा इतरथा ॥ २१२ ॥

इहरा इति इतरथार्थे प्रयोक्तव्यं वा ॥ इहरा नीसाम्नेहिं^१ । पक्षे ।
इअरहा ॥

एक्कसरिअं झगिति संप्रति ॥ २१३ ॥

एक्कसरिअं झगित्यर्थे संप्रत्यर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ एक्कसरिअं । झगिति
सांप्रतं वा ॥

मोरउल्ला मुधा ॥ २१४ ॥

मोरउल्ला इति मुधार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ मोरउल्ला । मुधेत्यर्थः ॥

दरार्धाल्पे ॥ २१५ ॥

दर इत्यव्ययमर्थार्थे ईषदर्थे च प्रयोक्तव्यम् ॥ दर-विअसिअं
अर्थेनेषद्वा विकसितमित्यर्थः ॥

किणो प्रश्ने ॥ २१६ ॥

किणो इति प्रश्ने प्रयोक्तव्यम् ॥ किणो ध्रुवसि ॥

ई-जे-राः पादपूरणे ॥ २१७ ॥

ई जे र इत्येते पादपूरणे प्रयोक्तव्याः ॥ न उणा ई अँच्छीई^२ । अणु-
कूलं वोटुं^३ जे । गेणहइ र कल्लम-गोवी ॥ अहो । हंहो । ^४हेहो । हा ।

१ B पश्ये. २ AP निष्फंदा । पक्षे. ३ B नीसाम्नेहिं. ४ B ईजेहराः.
५ B ई जे इर; A इजेरा. ६ B ई. ७ A इच्छीई. ८ B °ई. ९ A वोटुं.
१० B °भागोवि. ११ B हे । हाहा । ना°.

नाम । अहह । ^१ही सि । अयि । अहोह । अरि रि हो इत्यादयस्तु
संस्कृतसमत्वेन सिद्धाः ॥

प्यादयः ॥ २१८ ॥

प्यादयो नियतार्थवृत्तयः प्राकृते प्रयोक्तव्याः ॥ पि वि अप्यर्थे ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रसूरिविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधान-
स्त्रोपज्ञशब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

द्विर्षत्पुरक्षोदविनोदहेतोर्भवादवामस्य भवद्भुजस्य ।

अयं विशेषो भुवनैकवीर परं न यत्काममपाकरोति^२ ॥ १ ॥

— — —

१ P ही । सि । अपि. २ A अहोह. ३ P अरि । रि । हो. ४ P omits
this verse. ५ B करोषि.

॥ अहं ॥

वीप्सात्स्यादेर्वीप्स्ये स्वरे मो वा ॥ १ ॥

वीप्सार्थात्पदात्परस्य स्यादेः स्थाने स्वरादौ वीप्सार्थे पदे परे मो वा
भवति ॥ एकैकम् । एकैकमेकं । एकमेकेण । अङ्गे अङ्गे । अङ्गमङ्गमि ।
पक्षे । एकैकमित्यादि ॥

अतः सेडोः ॥ २ ॥

अकारान्तान्नामः परस्य स्यादेः सेः स्थाने डो भवति ॥ वच्छो ॥

वैतत्तदः ॥ ३ ॥

एतत्तदोकारात्परस्य स्यादेः सेडो वा भवति ॥ एसो एस । सो णरो ।
स णरो ॥

जस्-शसोर्लुक् ॥ ४ ॥

अकारान्तान्नामः परयोः स्यादिसंबन्धिनोर्जस्-शसोर्लुग् भवति ॥
वच्छा एए । वच्छे पेच्छ ॥

अमोस्य ॥ ५ ॥

अतः परस्यामोकारस्य लुग् भवति ॥ वच्छं पेच्छ ॥

टा-आमोर्णः ॥ ६ ॥

अतः परस्य टा इत्येतस्य षष्ठीबहुवचनस्य च आमो णो भवति ॥
वच्छेण । वच्छाण ॥

भिसो हि हिं हिं ॥ ७ ॥

अतः परस्य भिसः स्थाने केवलः सानुनासिकः सानुस्वारश्च हिर्भवति ॥
वच्छेहि । वच्छेहिं । वच्छेहिं कया छाही ॥

१ B वीप्सात्स्या° . २ A वीप्सार्था° . ३ A वीप्सार्थे° . ४ B एकैकम् .
५ A °डो .

डसेस् तो-दो-दु-हि-हिन्तो-लुक्ः ॥ ८ ॥

अतः परस्य डसेः तो दो दु हि हिन्तो लुक् ईत्येते षडादेशा भवन्ति ॥
वच्छत्तो । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छाहिन्तो । वच्छा ॥
दकारकरणं भाषान्तरार्थम् ॥

भ्यसस् तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो ॥ ९ ॥

अतः परस्य भ्यसः स्थाने तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो इत्यादेशा
भवन्ति ॥ वृक्षेभ्यः । वच्छत्तो । वच्छाओ । वच्छाउ । वच्छाहि ।
वच्छेहि । वच्छाहिन्तो । वच्छेहिन्तो । वच्छासुन्तो । वच्छेसुन्तो ॥

डसः स्सः ॥ १० ॥

अतः परस्य डसः संयुक्तः सौ भवति ॥ पियस्स । पेम्मस्स । उप-
कुम्भं शैत्यम् । उवकुम्भस्स सीअलत्तणं ॥

डे म्मि डेः ॥ ११ ॥

अतः परस्य डेर्दित् एकारः संयुक्तो मिश्र भवति ॥ वच्छे । वच्छ-
म्मि ॥ देवम् । देवम्मि । तम् । तम्मि । अत्र द्वितीयातृतीययोः
सप्तमी [३. १३५] इत्यमो डिः ॥

जस्-शस्-डसि-तो-दो-द्रामि दीर्घः ॥ १२ ॥

एषु अतो दीर्घो भवति ॥ जसि शसि च । वच्छा ॥ डसि । वच्छाओ ।
वच्छाउ । वच्छाहि । वच्छाहिन्तो । वच्छा ॥ तोदोदुषु । वृक्षेभ्यः ।
वच्छत्तो । ह्रस्वः संयोगे [१.४] इति ह्रस्वः ॥ वच्छाओ । वच्छाउ ॥
आमि । वच्छाण ॥ डसिनैव सिद्धे तोदोदुग्रहणं भ्यसि एत्वबाधनार्थम् ॥

भ्यसि वा ॥ १३ ॥

भ्यसादेशे परे अतो दीर्घो वा भवति ॥ वच्छाहिन्तो वच्छेहिन्तो ।
वच्छासुन्तो वच्छेसुन्तो । वच्छाहि वच्छेहि ।

१ B लुक्. २ A °क् एते ते ष°. ३ A °हि । वच्छेहि । व°. ४ B स्तो.
°कुम्भशै°.

टाण-शस्येत् ॥ १४ ॥

टादेशे णे शसि च परे अस्य एकारो भवति ॥ टाण । वच्छेण ॥
णेति^१ किम् । अप्पणा । अप्पणिआ । अप्पणइआ । शस् । वच्छे
पेच्छ ॥

भिस्भ्यस्सुपि ॥ १५ ॥

एषु अत एर्भवति ॥ भिस् । वच्छेहि^३ । वच्छेहिं । वच्छेहिं ॥ भ्यस् ।
वच्छेहि । वच्छेहिन्तो । वच्छेसुन्तो ॥ सुप् । वच्छेसु ॥

इदुतो दीर्घः ॥ १६ ॥

इकारस्य उकारस्य च भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्घो भवति ॥ भिस् ।
गिरीहिं । बुद्धीहिं । दहीहिं । तरूहिं । धेणूहिं । महूहिं कयं ॥ भ्यस् ।
गिरीओ । बुद्धीओ । दहीओ । तरूओ । धेणूओ । महूओ आगओ ॥
एवं गिरीहिन्तो । गिरीसुन्तो आगओ इत्याद्यपि ॥ सुप् । गिरीसु ।
बुद्धीसु । दहीसु । तरूसु । धेणूसु । महूसु ठिअं ॥ क्वचिन्न भवति ।
दिअ-भूमिसु दाण-जँलोलिआइं ॥ इदुत इति किम् । वच्छेहिं । वच्छे-
सुन्तो । वच्छेसु ॥ भिस्भ्यस्सुमीत्येव । गिरिं तरुं पेच्छ ॥

चतुरो वा ॥ १७ ॥

चतुर उदन्तस्य भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्घो वा भवति ॥ चऊहि चउँहि ।
चऊओ चउओ । चऊसु चउसु ॥

लुप्ते शसि ॥ १८ ॥

इदुतोः शसि लुप्ते दीर्घो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरू । धेणू पेच्छ ॥
लुप्त इति किम् । गिरिणो । तरुणो पेच्छ ॥ इदुत इत्येव । वच्छे
पेच्छ ॥ जस्-शस्^० [३.१२] इत्यादिना शसि दीर्घस्य लक्ष्यानुरोधार्थो
योगः । लुप्त इति तु णवि प्रतिप्रसवार्थशङ्कानिवृत्त्यर्थम् ॥

१ B णे इति. २ B एद्ध°. ३ A °हि । वच्छेहिं. ४ B °तोदी°. ५ A °स्य
भि°. ६ B जलेलि°. ७ B इतउत्ति. ८ B चतुरस्य उ°. ९ B °हिं. १० PB
°थोऽयं यो°.

अक्लीबे सौ ॥ १९ ॥

इदुतोक्लीबे नपुंसकादन्यत्र सौ दीर्घो भवति ॥ गिरी । बुद्धी । तरु ।
धेणू ॥ अक्लीब इति किम् । दहिं । महुं ॥ साविति किम् । गिरिं ।
बुद्धिं । तरुं । धेणुं ॥ केचित्तु दीर्घत्वं विकल्प्य तदभावपक्षे से-
मादेशमपीच्छन्ति । अगिं । निहिं^१ । वाउं । विहुं ॥

पुंसि जसो डउ डओ वा ॥ २० ॥

इदुत इतीह पञ्चम्यन्तं संबध्यते । इदुतः परस्य जसः पुंसि अउ
अओ इत्यादेशौ डितौ वा भवतः ॥ अगउ अगओ । वायउ वायओ
चिट्टन्ति । पक्षे । अगिगणो । वाउणो ॥ शेषे अदन्तवद्भावाद् अग्गी ।
वाऊ ॥ पुंसीति किम् । बुद्धीओ । धेणूओ । दहीइं । महूइं ॥
जस इति किम् । अग्गी । अगिगणो । वाऊ । वाउणो पेच्छइ ॥ इदुत
इत्येव । वच्छा ॥

वोतो डवो ॥ २१ ॥

उदन्तात्परस्य जसः पुंसि डित् अओ इत्यादेशो वा भवति ॥ साहवो ।
पक्षे । साहओ । साहउ । साहू । साहुणो ॥ उत इति किम् ।
वच्छा ॥ पुंसीत्येव । धेणू । महूइं ॥ जस इत्येव । साहू । साहुणो
पेच्छ ॥

जस्-शसोर्णो वा ॥ २२ ॥

इदुतः परयोर्जस्-शसोः पुंसि णो इत्यादेशो वा भवति ॥ गिरिणो ।
तरुणो रेहन्ति पेच्छ वा । पक्षे । गिरी । तरु ॥ पुंसीत्येव । दहीइं ।
महूइं ॥ जस्-शसोरिति किम् । गिरिं । तरुं ॥ इदुत इत्येव । वच्छा ।
वच्छे ॥ जस्-शसोरिति द्वित्वमिदुत इत्यनेन यथासंख्याभावार्थम् ।
एवमुत्तरसूत्रेपि ॥

डसि-डसोः पुं-क्लीबे वा ॥ २३ ॥

पुंसि क्लीबे च वर्तमानादिदुर्तः परयोर्डसिडसोर्णो वा भवति ॥
गिरिणो । तरुणो । दहिणो । महुणो आगओ विआरो वा । पक्षे ।
डसेः । गिरीओ । गिरीड । ^१गिरीहिन्तो । तरुओ । तरुड । तरु-
हिन्तो ॥ हिलुकौ निषेत्स्येते ॥ डसः । गिरिस्स । तरुस्स ॥ डसि-
डसोरिति किम् । गिरिणा । तरुणा कयं ॥ पुंक्लीब इति किम् ।
बुद्धीअ । धेणूअ लद्धं समिद्धी वा ॥ इदुत इत्येव । कमलाओ ।
कमलस्स ॥

टो णा ॥ २४ ॥

पुंक्लीबे वर्तमानादिदुतः परस्य टा इत्यस्य णा भवति^१ ॥ गिरिणा ।
गामाणिणा । खलपुणा । तरुणा । दहिणा । महुणा ॥ टै इति किम् ।
गिरी । तरु । दहिं । महुं ॥ पुंक्लीब इत्येव । बुद्धीअ । धेणूअ कयं ॥
इदुत इत्येव । कमलेण ॥

क्लीबे स्वरान्म् सेः ॥ २५ ॥

क्लीबे वर्तमानात्स्वरान्तान्नाम्नः सेः स्थाने म् भवति ॥ वैणं । पेम्मं ।
दहिं । महुं ॥ दहि महु इति तु सिद्धापेक्षया ॥ केचिदनुनासिक-
मपीच्छन्ति । दहिं । महुं ॥ क्लीब इति किम् । बालो । बाला । स्वरा-
दिति इदुतो निवृत्त्यर्थम् ॥

जस्-शस् ई-ई-णयः सप्राग्दीर्घाः ॥ २६ ॥

क्लीबे वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः स्थाने सानुनासिकसानुस्वारा-
विकारौ णिश्चादेशा भवन्ति सप्राग्दीर्घाः । एषु सत्सु पूर्वस्वरस्य
दीर्घत्वं विधीयते इत्यर्थः ॥ ई । जाई वयणाई अम्हे ॥ ई । उम्मी-
लन्ति पङ्कयाई चिट्टन्ति पेच्छ वा । दहीई हुन्ति जेम वा । महुई मुञ्च

१ B °दिदुतोः. २ B गिरिहिन्तो. ३ AB तरुहिन्तो. ४ B °ति ॥ गाम°. ५ B टा. ६ P तणं. ७ B °तोर्नि°. ८ AB °शस्.

वा ॥ णि । फुल्लन्ति पङ्क्याणि गेण्ह वा । हुन्ति दहीणि जेम वा ।
एवं महुणि ॥ क्खीव इत्येव । वच्छा । वच्छे ॥ जस्-शस इति किम् ।
सुहं ॥

स्त्रियामुदोतौ वा ॥ २७ ॥

स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः स्थाने प्रत्येकम् उत ओत्
इत्येतौ सप्राग्दीर्घौ वा भवतः ॥ वचनभेदो यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः ॥
मालाउ मालाओ । बुद्धीउ बुद्धीओ । सहीउ सहीओ । धेणूउ धेणूओ ।
वहूउ वहूओ । पक्षे । माला । बुद्धी । सही । धेणू । वहू ॥ स्त्रिया-
मिति किम् । वच्छा । जस्-शस इत्येव । मालाए कयं ॥

ईतः सेश्वा वा ॥ २८ ॥

स्त्रियां वर्तमानादीकारान्तात् सेर्जस्-शसोश्च स्थाने आकारो वा
भवति ॥ एसा हसन्तीआ । गोरीआ चिट्ठन्ति पेच्छ वा । पक्षे ।
हसन्ती^१ । गोरीओ ॥

टा-डस्-डेरदादिदेद्वा तु डसेः ॥ २९ ॥

स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परेषां टाडस्-डीनां स्थाने प्रत्येकम् अत् आत्
इत् एत् इत्येते चत्वार आदेशाः सप्राग्दीर्घा भवन्ति । डसेः पुनरेते
सप्राग्दीर्घा वा भवन्ति ॥ मुद्धाअ । मुद्धाइ । मुद्धाए कयं मुहं ठिअं
वा ॥ कप्रत्यये तु मुद्धिआअ । मुद्धिआइ । मुद्धिआएँ ॥ कमलिआअ ।
कमलिआइ । कमलिआए ॥ बुद्धीअ । बुद्धीआ । बुद्धीइ । बुद्धीए कयं
विहवो ठिअं वा ॥ सहीअ । सहीआ । सहीइ । सहीए कयं वयणं
ठिअं वा ॥ धेणूअ । धेणूआ । धेणूइ । धेणूए कयं दुद्धं ठिअं
वा ॥ वहूअ । वहूआ । वहूइ । वहूए कयं भवणं ठिअं वा ॥ डसेस्तु
वा । मुद्धाअ । मुद्धाइ । मुद्धाए । बुद्धीअ । बुद्धीआ । बुद्धीइ ।
बुद्धीए ॥ सहीअ । सहीआ । सहीइ । सहीए ॥ धेणूअ । धेणूआ ।

१ B उत ओत् इ°. २ B चिट्ठति. ३ B हसंतीओ. ४ B °र्वा. म°.
५ P सुहं. ६ PB °ए । बु°.

धेणूइ । धेणूए ॥ वहूअ । वहूआ । वहूइ । वहूए आगओ । पक्षे ॥
 मुद्धाओ । मुद्धाउ । मुद्धाहिन्तो ॥ रईओ । रईउ । रईहिन्तो ॥
 धेणूओ । धेणूउ । धेणूहिन्तो । इत्यादि ॥ शेषेदन्तवत् [३.१२४]
 अतिदेशात् जस् शस्-ङसि-न्तो-दो-द्वामि दीर्घः [३.१२] इति दीर्घत्वं
 पक्षेपि^१ भवति ॥ स्त्रियामित्येव । वच्छेण । वच्छस्स । वच्छम्मि ।
 वच्छाओ ॥ टादीनामिति किम् । मुद्धा । बुद्धी । सही । धेणू । वहू ॥

नात आत् ॥ ३० ॥

स्त्रियां वर्तमानादादन्तान्नामः परेषां टाङ्स्ङिङसीनामादादेशो
 न भवति ॥ मालाअ । मालाइ । मालाए कयं सुहं ठिअं आगओ वा ॥

प्रत्यये ङीर्न वा ॥ ३१ ॥

अणादिसूत्रेण [हे० २.४] प्रत्ययनिमित्तो यो ङीरुक्तः स स्त्रिय^१
 वर्तमानान्नामो वा भवति ॥ साहणी । कुरुचरी । पक्षे । आत्
 [हे० २.४] इत्याप् । साहणा । कुरुचरा ॥

अजातेः पुंसः ॥ ३२ ॥

अजातिवाचिनः पुल्लिङ्गाद् स्त्रियां वर्तमानात् ङीर्वा भवति ॥ नीली
 नीला । काली काला । हसमाणी हसमाणा । सुप्पणही सुप्पणहा ।
 इमीए इमाए । इमीणं इमाणं । एईए एआए । एईणं एआणं ॥
 अजातेरिति किम् । करिणी । अया । एलया ॥ अप्रैति विभाषेयम् ।
 तेन गोरी कुमारी इत्यादौ संस्कृतवन्नित्यमेव ङीः ॥

किं-यत्तदोस्यमौमि ॥ ३३ ॥

सिअम्आम्वर्जिते स्यादौ परे एभ्यः स्त्रियां ङीर्वा भवति ॥
 कीओ । काओ । कीए । काए । कीसु । कासु । एवं । जीओ ।
 जाओ । तीओ । ताओ । इत्यादि ॥ अस्यमामीति किम् । का ।
 जा । सौ । कं । जं । तं । काण । जाण । ताण ॥

१ B °क्षे भ°. २ A इमाणं । अजा°. ३ B °प्राप्तवि°. ४ B ङी. ५ B
 °मिसि ॥३३॥ अम्°. ६ P °उ. ७ B ता.

छाया-हरिद्रयोः ॥ ३४ ॥

अनयोराप्सङ्गे नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा भवति ॥ छाही छाया ।
हलही हलहा ॥

स्वप्तादेर्डा ॥ ३५ ॥

स्वप्तादेः स्त्रियां वर्तमानात् डा प्रत्ययो भवति ॥ ससा । नणन्दा ।
दुहिआ । दुहिआहिं । दुहिआसु । दुहिआ-सुओ । गउआ ॥

ह्रस्वोमि ॥ ३६ ॥

खीलिङ्गस्य नाम्नोमि परे ह्रस्वो भवति ॥ मालं । नइं । वहुं । हस-
माणिं । हसमाणं पेच्छ ॥ अमीति किम् । माला । सही । वहु ॥

नामन्त्र्यात्सौ मः ॥ ३७ ॥

आमन्त्र्यार्थात्परे सौ सति ङीवे स्वरान्म् सेः [३.२५] इति यो म
उक्तः स न भवति ॥ हे तण । हे दहि । हे मह

डो दीर्घो वा ॥ ३८ ॥

आमन्त्र्यार्थात्परे सौ सति अतः सेडोः [३.२] इति यो नित्यं डोः
प्राप्तो यश्च अङ्गीवे सौ [३.१९] इति इदुत्तोरकारान्तस्य च प्राप्तो दीर्घः
स वा भवति ॥ हे देव हे देवो ॥ हे खमा-समण हे खमा-समणो । हे
अज्ज हे अज्जो ॥ दीर्घः । हे हरी हे हरि । हे गुरु हे गुरु ।
जाइ-विसुद्धेण पहु । हे प्रभो इत्यर्थः । एवं दोणिणं पहु जिअं-लोए ।
पक्षे । हे पहु । एषु प्राप्ते विकल्पः ॥ इह त्वप्राप्ते हे गोअमा हे
गोअम । हे कासवा हे कासव । रेरे चप्फलैया । रेरे निग्विणया ॥

ऋतोद्वा ॥ ३९ ॥

ऋकारान्तस्यामन्त्रणे सौ परे अर्करोन्तादेशो वा भवति ॥ हे
पितः । हे पिअ ॥ हे दातः । हे दाय । पक्षे । हे पिअरं । हे दीयार ॥

१ B छाहा. २ A डाः. ३ B दा. दुहिआहि. ४ A दीर्घौ. ५ B आम-
न्त्र्यात्परे. ६ B ०ति नित्यं. ७ B डो. ८ A चाप्रा. ९ B दोणि. १० B जीअ.
११ B चप्फला. १२ B अकारान्ता. १३ B दाअर.

नाम्न्यरं वा ॥ ४० ॥

ऋदन्तस्यामन्त्रणे सौ परे नास्ति संज्ञायां विषये अरं इति अन्तः
देशो वा भवति^१ ॥ हे पितः । हे पिअरं । पक्षे । हे पिअ ॥ नाम्नीति
किम् । हे कर्तः । हे कैत्तार ॥

वाप ए ॥ ४१ ॥

आमन्त्रणे सौ परे आप एत्वं वा भवति ॥ हे माले । हे महिले^२ ।
अजिए । पजिए । पक्षे । हे माला । इत्यादि ॥ आप इति किम् । हे
पिउच्छा । हे माउच्छा ॥ बहुलाधिकारात् कचिदोत्वमपि । अम्मो
भणामि भणिए ॥

ईदूतोर्हस्वः ॥ ४२ ॥

आमन्त्रणे सौ परे ईदूदन्तयोर्हस्वो भवति ॥ हेः नइ । हे गामणि^३ ।
हे समणि । हे बहु । हे खलपु ॥

किर्पः ॥ ४३ ॥

किबन्तस्येदूदन्तस्य ह्रस्वो भवति ॥ गामणिणा । खलपुणा । गाम-
णिणो । खलपुणो ॥

ऋतामुदस्यमौसु वा ॥ ४४ ॥

सिअम्और्वर्जिते अर्थात् स्यादौ परे ऋदन्तानामुदन्तादेशो वा
भवति ॥ जस् । भच् । भत्तुणो । भत्तउ । भत्तओ । पक्षे । भत्तारो ॥
शस् । भच् । भत्तुणो । पक्षे भत्तारे ॥ टा । भत्तुणा । पक्षे । भत्तारेण ॥
भिस् । भच्चहिं । पक्षे । भत्तारेहिं ॥ ङसि । भत्तुणो । भच्चओ । भच्चूँउ ।
भच्चूहि । भच्चूहिन्तो । पक्षे । भत्तारोओ । भत्ताराउ । भत्ताराहि ।

१ P°ति । हे पिअरं. २ B हे तार. ३ B °ले. आर्थिका । अ°. ४ A °त्वमिति.
५ A °णि । हे बहु. ६ B किप्. ७ P °णो । गामणिसुओ । खलपुमुहं ॥ ऋ°; B
°णो । गामणिसुओ खलपुसुओ ॥ ऋ°. ८ P °ते स्या°. ९ B भत्तारो. १० B °उ.
भत्तूहिन्तो. ११ A °ओ । भत्ताराहि.

भत्ताराहिन्तो । भत्तारौ । ङस् । भत्तुणो । भत्तुस्स । पक्षे । भत्तारस्स ।
 सुप् । भत्तूसु । पक्षे । भत्तारेसु ॥ बहुवचनस्य व्याप्त्यर्थत्वात् यथा-
 दर्शनं नाम्न्यपि उद् वा भवति जस्शस्ङसिङस्सु । पिउणो । जामाउणो ।
 भाउणो ॥ टायाम् । पिउणा ॥ भिसि । पिऊहिं ॥ सुपि । पिऊँसु ।
 पक्षे । पिअरा । इत्यादि ॥ अस्यमौस्विति किम् । सि । पिआ ॥ अम् ।
 पिअरं ॥ औ । पिअरा ॥

आरः स्यादौ ॥ ४५ ॥

स्यादौ परे ऋत आर इत्यादेशो भवति ॥ भत्तारो । भत्तारा ।
 भत्तारं । भत्तारे । भत्तारेण । भत्तारेहिं ॥ एवं ङस्यादिपूदाहार्यम् ॥
 लुप्तस्याद्यपेक्षया । भत्तार-विहिअं ॥

आ अरा मातुः ॥ ४६ ॥

मातृसंबन्धिन ऋतः स्यादौ परे आ अरा इत्यादेशौ भवतः ॥ माआ ।
 माअरा । माआउ । माआओ । माअराउ । माअराओ । माअं ।
 माअरं इत्यादि ॥ बाहुलकाज्जनन्यर्थस्य आ देवतार्थस्य तु अरा
 इत्यादेशः । माआए कुच्छीए । नमो माअराण ॥ मातुरिद् वा
 [१.१३५] इतिस्त्वे माईण इति भवति ॥ ऋतामुद्° [३.४४] इत्या-
 दिना उच्चे तु माऊए सर्भन्निअं वन्दे इति ॥ स्यादावित्येव । माइ-
 देवो । माइ-णो ॥

नाइयरः ॥ ४७ ॥

ऋदन्तस्य नाम्नि संज्ञायां स्यादौ परे अर इत्यन्तादेशो भवति ॥
 पिअरा । पिअरं । पिअरे । पिअरेण । पिअरेहिं । जामायरा ।
 जामार्यरं । जामायरे । जामायरेण । जामायरेहिं । भायरा । भायरं ।
 भायरे । भायरेण । भायरेहिं ॥

१ B °रा ॥ भ्यस् । भत्तू । भत्तूओ । भत्तूहिन्तो । भत्तूयुन्तो । पक्षे । भत्ताराओ ।
 भत्ताराउ । भत्ताराहि । भत्तारेहि । भत्ताराहिन्तो । भत्तारेहिन्तो । भत्तारायुन्तो ।
 भत्तारेयुन्तो । २ B °स्त । आम् । भत्तणं । भत्तूण । पक्षे । भत्ताराणं । भत्ताराण ।
 डि । भत्तुमि । पक्षे । भत्तारे । भत्तारमि । ३ B पिउसु । ४ B किं । पिआ ।
 ५ P भत्तारेहि । ६ A समुन्निअं । ७ माइमणो । ८ P पिअरेहि । ९ B °रं । जामाअरेण ।

आ सौ न वा ॥ ४८ ॥

ऋदन्तस्य सौ परे आकारो वा भवति ॥ पिआ । जामाया । भाया ।
कत्ता । पक्षे । पिअरो । जामायरो । भायरो । कत्तारो ॥

राज्ञः ॥ ४९ ॥

राज्ञो नलोपेन्त्यस्य आत्वं वा भवति सौ परे ॥ राया । हे राया । पक्षे ।
आणादेशे । रायाणो ॥ हे राय् । हे रायं इति तु शौरसेन्याम् । एवं
हे अर्पं । हे अप्प ॥

जस्-शस्-डसि-डसां णो ॥ ५० ॥

राजनृशब्दात्परेषामेषां णो इत्यादेशो वा भवति ॥ जस् । रायाणो
चिद्वृन्ति । पक्षे । राया ॥ शस् । रायाणो पेच्छ । पक्षे । राया । राए ॥
डसि । राइणो रण्णो आगओ । पक्षे । रायाओ^१ । रायाउ । रायाहि ।
रायाहिन्तो । राया ॥ डस् । राइणो रण्णो धणं । पक्षे । रायस्स ॥

टो णा ॥ ५१ ॥

राजनृशब्दात्परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा भवति ॥ राइणा ।
रैण्णा । पक्षे । राएण कयं ॥

ईर्यस्य णो-णा-डौ ॥ ५२ ॥

राजनृशब्दसंबन्धिनो जकारस्य स्थाने णोणाङ्गिषु परेषु इकारो वा
भवति ॥ राइणो चिद्वृन्ति पेच्छ आगओ धणं वा ॥ राइणा कयं ।
राइम्मि । पक्षे । रायाणो । रैण्णो । रायर्णां । राएण । रायम्मि ॥

इणममामा ॥ ५३ ॥

राजनृशब्दसंबन्धिनो जकारस्य अमाम्भ्यां सहितस्य स्थाने इणम्
इत्यादेशो वा भवति ॥ राइणं पेच्छ । राइणं धणं । पक्षे । रायं ।
राईणं ॥

१ A °पेस्तस्य. २ B हे राअ. ३ A हे अप्पे । जस्°. ४ A चेद्वृत्तु. ५ B °ओ गआउ. ६ B रण्णा राए°. ७ A °द्वस्य सं°. ८ A चेद्वृत्ति. ९ P रण्णो ।
रण्णा । राएण. १० A °णा । रायम्मि.

ईङ्गिस्भ्यसाम्सुपि ॥ ५४ ॥

राजनृशब्दसंबन्धिनो जकारस्य भिसादिषु परतो वा ईकारो भवति ॥
भिस् । राईहि ॥ भ्यस् । राईहि । राईहिन्तो । राईसुन्तो ॥ आम् ।
राईणं ॥ सुप् । राईसु । पक्षे । रायाणेहि । इत्यादि ॥

आजस्य टा-ङ्सि-ङस्सु सणाणोष्वण् ॥ ५५ ॥

राजनृशब्दसंबन्धिन आज इत्यवयवस्य टाङ्सिङस्सु णा णो इत्यादेशा-
पत्रेषु परेषु अण् वा भवति ॥ रण्णा राङ्णा कयं । रण्णो राईणो
आगओ धणं वा ॥ टाङ्सिङस्स्विति किम् । रायाणो चिद्वन्ति पेच्छ
वा ॥ सणाणोष्विति किम् । राएण । रायाओ । रायस्स ॥

पुंस्यन आणो राजवच्च ॥ ५६ ॥

पुंलिङ्गे वर्तमानस्यान्नन्तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति । पक्षे ।
यथादर्शनं राजवत् कार्यं भवति ॥ आणादेशे च अतः सेडोः [३.२]
इत्यादयः प्रवर्तन्ते । पक्षे तु राज्ञः जस्-शस्-ङ्सि-ङसां णो [३.५०]
टो णा [३.२४] इणममामा [३.५३] इति प्रवर्तन्ते ॥ अप्पाणो ।
अप्पाणा । अप्पाणं । अप्पाणे । अप्पाणेण । अप्पाणेहि । अप्पाणाओ ।
अप्पाणासुन्तो । अप्पाणस्स । अप्पाणाण । अप्पाणम्मि । अप्पाणेसु ।
अप्पाण-कयं । पक्षे । राजवत् । अप्पा । अप्पो । हे अप्पा । हे अप्प ।
अप्पाणो चिद्वन्ति । अप्पाणो पेच्छ ॥ अप्पाणा । अप्पाहि । अप्पाणो ।
अप्पाओ । अप्पाउं । अप्पाहि । अप्पाहिन्तो । अप्पा । अप्पासुन्तो ॥
अप्पाणो धणं । अप्पाणं । अप्पा । अप्पासु ॥ राय्यणो । रायाणा ।
रायाणं । रायाणे । रायाणेण । रायाणेहि । रायाणाहिन्तो । रायाणस्स ।
रायाणाणं । रायाणम्मि । राय्यणिसु । पक्षे । राया । इत्यादि । एवं
जुवाणो । जुवाण-जणो । जुआ ॥ बम्हाणो । बम्हा ॥ अद्वाणो ।

१ B राईहिं. २ B भ्यस् । राईहितो. ३ B °णाणेष्व°. ४ B राईणो. ५ B °णाणेष्वि°. ६ A °णं । अप्पाणो । अप्पाणो । अप्पाणेण. ७ B अप्पाणेहिं. ८ A °प्पा । अप्पाणो. ९ A चेद्वन्ति. १० A °उ । अप्पाहि । अप्पा. ११ A धणं । अप्पा. १२ A रायणो. १३ A रायाणाहि. १४ A रायाणासु.

अद्वा ॥ उक्षन् । उच्छाणो । उच्छा ॥ गावाणो । गावा ॥ पूसाणो ।
पूसा ॥ तक्खाणो । तक्खा ॥ मुद्वाणो । मुद्वा ॥ इवन् । साणो ।
सा ॥ सुकर्मणः पश्य । सुकर्मणो पेच्छ । निऐइ कह सो
सुकर्मणो । पश्यति कथं स सुकर्मण इत्यर्थः ॥ पुंसीति किम् ।
शर्म । सम्मं ॥

आत्मनष्टो णिआ णइआ ॥ ५७ ॥

आत्मनः परस्याष्टायाः स्थाने णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवतः ।
अप्पणिआ पाउसे उवगयम्मि । अप्पणिआ य विअड्ढि खाणिआ ।
अप्पणइआ । पक्षे । अप्पाणेण ॥

अतः सर्वादेर्जेर्सः ॥ ५८ ॥

सर्वादेर्दन्तात्परस्य जसः डिर्त् ए इत्यादेशो भवति ॥ सव्वे ।
अन्ने । जे । ते । के । एक्के । कयरे । इयरे । एए ॥ अत इति किम् ।
सव्वाओ रिद्धीओ ॥ जर्स इति किम् । सव्वस्स ॥

डेः सिंस-म्मि-त्थाः ॥ ५९ ॥

सर्वादेरकारात्परस्य डेः स्थाने सिंस म्मि त्थं एते आदेशा भवन्ति ॥
सव्वसिंस । सव्वम्मि । सव्वत्थ ॥ अन्नसिंस । अन्नम्मि । अन्नत्थ ॥
एवं सर्वत्र ॥ अत इत्येव । अमुम्मि ॥

न वानिदमेतदो हिं ॥ ६० ॥

इदमूर्तद्वर्जितात्सर्वादेरदन्तात्परस्य डेर्हिमादेशो वा भवति ॥ सव्वहिं ।
अन्नहिं । कहिं । जहिं । तहिं ॥ बहुलाधिकारात् कियत्तद्भ्यः
स्त्रियामपि । काहिं । जाहिं । ताहिं ॥ बाहुलकादेव कियत्तदोस्यमामि
[३. ३३] इति ङीर्नास्ति ॥ पक्षे । सव्वसिंस । सव्वम्मि ।

१ B °म्माणोपे°. २ B निऐकह. ३ P B °म्माणो. ४ B °डेज°. ५ A °देरतःप°. ६ B °त ए आदे°. ७ P बुद्धीओ. ८ B जर्सीति. ९ P °कारान्तात्प°
१० B °त्था. ११ A °द्वर्जितस्य सर्वादेरतः प°.

सर्व्वर्थ । इत्यादि ॥ स्त्रियां तु पक्षे । काए । कीए । जाए । जीए ।
ताए । तीए ॥ इदमेतद्वर्जनं किम् । ईमस्सि । एअस्सि ॥

आमो डसिं ॥ ६१ ॥

सर्वादेरकारान्तात्परस्यामो 'डसिमित्यादेशो वा भवति ॥ सर्व्वेसिं ।
अन्नेसिं । अवरोसिं । इमेसिं । एएसिं । जेसिं । तेसिं । केसिं । पक्षे ।
सव्वाण । अन्नाण । अवराण । इमाण । एआण । जाण । ताण ।
काण ॥ बाहुलकात् स्त्रियामपि । सर्वासाम् । सर्व्वेसिं ॥ एवम् अन्ने-
सिं । तेसिं ॥

किंतद्भ्यां डसः ॥ ६२ ॥

किंतद्भ्यां परस्य्यामः स्थाने डस इत्यादेशो वा भवति ॥ कास ।
तास । पक्षे । केसिं । तेसिं ॥

क्रियत्तद्भ्यो डसः ॥ ६३ ॥

एभ्यः परस्य डसैः स्थाने डस इत्यादेशो वा भवति । डसः स्सः
[३.१०] इत्यस्यापवादः । पक्षे सोपि भवति ॥ कास । कस्स । जास ।
जस्स । तास । तस्स ॥ बहुलाधिकारात् किंतद्भ्यामाकारान्ताभ्यामपि
डासादेशो वा । कस्या धनम् । कास धणं ॥ तस्या धनम् । तास
धणं । पक्षे । काए । ताए ॥

ईद्व्यः स्सा से ॥ ६४ ॥

किमादिभ्य ईदन्तेभ्यः परस्य डसः स्थाने स्सा से ईत्यादेशौ वा
भवतः । टा-डस्-डेरदादिदेव्वा तु डसेः [३.२९] इत्यस्यापवादः । पक्षे
अदादयोपि ॥ किस्सा ! कीसे । कीअ । कीआ । कीइ । कीए ॥
जिस्सा । जीसे । जीअ । जीआ । जीइ । जीए ॥ तिस्सा । तीसे ।
तीअ । तीआ । तीइ । तीए ॥

१ B सर्व्वर्थ । अन्नास्सि । अन्नाम्मि । अन्नत्थ इत्यादि. २ B इदमस्सि. ३ B
डेः सिम्. ४ A °रात्प°. ५ B डेः सि°. ६ A °रस्य सर्वादेशामः ७ A डसेः.
८ PB इत्येतावादे°.

डेडाहे डाला इआ काले ॥ ६५ ॥

कियत्तद्भ्यः कालेभिधेये डेः स्थाने आहे आला इति डितौ इआ इति च आदेशा वा भवन्ति । हिंसिस्मिन्मिथ्यानामपवादः । पक्षे तेपि भवन्ति ॥ काहे । काला । कइआ ॥ जाहे । जाला । जइआ ॥ ताहे । ताला । तइआ ॥

ताला जाअन्ति गुणा जाला ते सहिअएहिं धेप्पन्ति ।

पक्षे । कहिं । कस्सि । कम्मि । कत्थ ॥

डसेम्हा ॥ ६६ ॥

कियत्तद्भ्यः परस्य डसेः स्थाने म्हा इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्हा । जम्हा । तम्हा । पक्षे । काओ । जाओ । ताओ ॥

तदो डोः ॥ ६७ ॥

तदः परस्य डसेडो इत्यादेशो वा भवति ॥ तो । तम्हा ॥

किमो डिणो-डीसौ ॥ ६८ ॥

किमः परस्य डसेडिणो डीस इत्यादेशौ वा भवतः ॥ किणो । कीसौ । कम्हा ॥

इदमेतत्कि-यत्तद्भ्यष्टो डिणा ॥ ६९ ॥

एभ्यः सर्वादिभ्योकारान्तेभ्यः परस्याष्टायाः स्थाने डित् इणा इत्यादेशो वा भवति ॥ इमिणा । इमेण ॥ एदिणा । एदेण ॥ किणा । केण ॥ जिणा । जेण ॥ तिणा । तेण ॥

तदो णः स्यादौ कचित् ॥ ७० ॥

तदः स्थाने स्यादौ परे ण आदेशो भवति कचित् लक्ष्यानुसारेण ॥ णं पेच्छ । तं पश्येत्यर्थः ॥ सोअइ अ णं रहुवई । तमित्यर्थः ॥ खियामपि । हत्थुन्नामिअ-मुही णं तिअडा । तां त्रिजटेत्यर्थः ॥ णेण

१ B °न्ति ॥ रवि-किरणाणुगगहिआइ हुन्ति कमलाई कमलाई ॥ प° २ A कीसा.
३ A एभ्योऽकारान्तेभ्यः परस्याः सर्वादिष्टा° ४ A °त्यर्थः । णेण°.

भणिअं । तेन भणितमित्यर्थः ॥ तो णेण कर-यल-ट्ठिआ । तेनेत्यर्थः ॥
भणिअं च णाए । तयेत्यर्थः ॥ णेहिं कयं । तैः कृतमित्यर्थः ॥ णाहिं
कयं । ताभिः कृतमित्यर्थः ॥

किमः कस्त्र-तसोश्च ॥ ७१ ॥

किमः को भवति स्यादौ त्रतसोश्च परयोः ॥ को । के । कं । के । केण ॥
त्र । कत्थ ॥ तस् । कओ । कत्तो । कदो ॥

इदम इमः ॥ ७२ ॥

इदमः स्यादौ परे इम आदेशो भवति ॥ इमो । इमे । इमं । इमे ।
इमेण ॥ स्त्रियामपि । इमा ॥

पुं-स्त्रियोर्न वायमिमिऔ सौ ॥ ७३ ॥

इदमशब्दस्य सौ परे अयमिति पुल्लिङ्गे इमिआ इति स्त्रीलिङ्गे आदेशा
वा भवतः ॥ अहवायं कय-कज्जो । इमिआ वाणिअ-धूआ । पक्षे ।
इमो । इमा ॥

स्सि-स्सयोरत् ॥ ७४ ॥

इदमः स्सि स्स इत्येतयोः परयोरद् भवति वा ॥ अस्सि । अस्स ।
पक्षे इमादेशोपि । इमस्सि । इमस्स ॥ बहुलाधिकारादन्यत्रापि
भवति । एहि । एस्सु । आहि । एभिः एषु आभिरित्यर्थः ॥

डेर्मेन हः ॥ ७५ ॥

इदमः कृतेमादेशात् परस्य डेः स्थाने मेन सह ह आदेशो वा भवति ॥
इह । पक्षे । इमस्सि । इमस्मि ॥

न त्थः ॥ ७६ ॥

इदमः परस्य डेः स्सि-स्मि-त्थाः [३.५९.] इति प्राप्तः त्थो न भवति ॥
इह । इमस्सि । इमस्मि ॥

णोम्-शस्ता-भिसि ॥ ७७ ॥

इदम्: स्थाने अम्शस्ताभिस्तु परेषु ण आदेशो वा भवति ॥ णं
पेच्छ । णे पेच्छ । णेण । णेहि^१ कयं । पक्षे । इमं । इमे । इमेण ।
इमेहि^२ ॥

अमेणम् ॥ ७८ ॥

इदमोमा सहितस्य स्थाने इणम् इत्यादेशो वा भवति ॥ इणं पेच्छ ।
पक्षे । इमं ॥

क्रीवे स्यमेदमिणमो च ॥ ७९ ॥

नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यम्भ्यां सहितस्य इदम् इणमो
इणम् च नित्यमादेशो भवन्ति ॥ इदं इणमो इणं धणं चिट्ठइ
पेच्छ वा ॥

किमः किं ॥ ८० ॥

किमः क्रीवे वर्तमानस्य स्यम्भ्यां सह किं भवति ॥ किं कुलं तुह ।
किं किं ते पडिहाई ॥

वेदं-तदेतदो ङसाम्भ्यां से-सिमौ ॥ ८१ ॥

इदम् तद् एतद् इत्येतेषां स्थाने ङस् आम् इत्येताभ्यां सह यथा-
संख्यं से सिम् इत्यादेशौ वा भवतः ॥ इदम् । से सीलम् । से गुणा ।
अस्य शीलं गुणा वेत्यर्थः ॥ सिं उच्छाहो । एषाम् उत्साह इत्यर्थः ॥
तद् । से सीलं । तस्य तस्या वेत्यर्थः ॥ सिं गुणा । तेषां तासां वे-
त्यर्थः ॥ एतद् । से अहिअं । एतस्याहितमित्यर्थः ॥ सिं गुणा । सिं
सीलं । एतेषां गुणाः शीलं वेत्यर्थः । पक्षे । इमस्स । इमेसिं ।
इमाण ॥ तस्स । तेसिं । ताण ॥ एअस्स । एएसिं । एआण । इदंतदो-
रामापि सेआदेशं कैश्चिदिच्छति ॥

वैतदो ङसेस्तो त्ताहे ॥ ८२ ॥

एतदः परस्यः ङसेः स्थाने तो त्ताहे इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥
एत्तो । एत्ताहे । पक्षे । एआओ । एआड । एआहि । एआहिन्तौ ।
एआ ॥

त्थे च तस्य लुक् ॥ ८३ ॥

एतदस्थे परे चकारात् तो त्ताहे इत्येतयोश्च परयोस्तस्य लुक्
भवति ॥ एत्थ । एत्तो । एत्ताहे ॥

एरदीतौ म्मौ वा ॥ ८४ ॥

एतद एकारस्य ङादेशे म्मौ परे अदीतौ वा भवतः ॥ अयम्मि ।
ईर्यम्मि । पक्षे । एअम्मि ॥

वैसेणमिणमो सिना ॥ ८५ ॥

एतदः सिना सह एस इणम् इणमो इत्यादेशा वा भवन्ति ॥
सव्वस वि एस गई ॥ सव्वाण वि पत्थिवाण एस मही ॥ एस
सहाओ ञ्चिअ ससहरस्स ॥ एस सिरं । इणं । इणमो । पक्षे । एअं ।
एसा । एसो ॥

तदश्च तः सोक्खीवे ॥ ८६ ॥

तद एतदश्च तकारस्य सौ परे अक्खीवे सो भवति ॥ सो पुरिसो ।
सा महिला । एसो पिओ । एसा मुद्धा ॥ सावित्येव । ते एए धन्ना ।
ताओ एआओ महिलाओ ॥ अक्खीव इति किम् । तं एअं धणं ॥

वादसो दस्य होनोदाम् ॥ ८७ ॥

अदसो दकारस्य सौ परे ह आदेशो वा भवति तस्मिन् कृते
अतः सेडोः [३.३] इत्योत्वं शेषं संस्कृतवत् [४.४४८] इत्यति-
देशाद् आत् [६.०२.४] इत्याप् क्लीवे स्वरान्म सेः [३.२५] इति मश्च

१ P त्ताहे. २ A ओ. एआहि. ३ A °हितो । त्थे°. ४ P इअम्मि.
५ B मुद्धा. ६ ता ए°. ७ B धणं.

न भवति ॥ अह पुरिसो । अह महिला । अह वणं । अह मोहो
पर-गुण-लहुअयाइ । अह णे हिअएण हसइ मारुय-तणओ ।
असावस्मान् हसतीत्यर्थः । अह कमल-मुही । पक्षे । उत्तरेण मुरा-
देशः । अमू पुरिसो । अमू महिला । अमुं वणं ॥

मुः स्यादौ ॥ ८८ ॥

अदसो दस्य स्यादौ परे मुरादेशो भवति ॥ अमू पुरिसो । अमुणो
पुरिसा । अमुं वणं । अमूइं वैणाइं । अमूणि वणाणि । अमू माला ।
अमूउ अमूओ मालाओ । अमुणा । अमूहिं ॥ डसि । अमूओ ।
अमूउ । अमूहिन्तो ॥ भ्यस् । अमूहिन्तो । अमूसुन्तो ॥ डस् ।
अमुणो । अमुस्स । आम् । अमूण ॥ डि । अमुस्मि ॥ सुप् ।
अमूसु ॥

म्मावयेऔ वा ॥ ८९ ॥

अदसोन्त्यव्यञ्जनलुकि दकारान्तस्य स्थाने ऊ-यादेशे स्मौ परतः
अय इअ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ अयस्मि । इयस्मि । पक्षे ।
अमुस्मि ॥

युष्मदस्तं तुं तुवं तुह तुमं सिना ॥ ९० ॥

युष्मदः सिना सह तं तुं तुवं तुह तुमं इत्येतेः पञ्चादेशा भवन्ति ॥
तं तुं तुवं तुह तुमं दिट्ठो ॥

मे तुब्भे तुज्झ तुम्ह तुय्हे उय्हे जसा ॥ ९१ ॥

युष्मदो जसा सह मे तुब्भे तुज्झ तुम्ह तुय्हे उय्हे इत्येते षडा-
देशा भवन्ति ॥ मे तुब्भे तुज्झ तुम्ह तुय्हे उय्हे चिट्ठह । भ्मो म्ह-
ज्झौ वा [३.१०४] इति वचनात् तुम्हे । तुज्झे । एवं चाष्टरूप्यम् ॥

तं तुं तुमं तुवं तुह तुमे तुए अमा ॥ ९२ ॥

युष्मदोमा सह एते सप्तादेशा भवन्ति ॥ तं तुं तुमं तुवं तुह
तुमे तुए वन्दामि ॥

१ PB °हुआई. २ B घणाइं. ३ P तुब्भ तु°. ४ B उज्झे°. ५ B उय्हे
चिट्ठह. ६ A चेट्ठह. ७ B °ष्टरूपाणि.

वो तुंज्ज तुब्भे तुय्हे उय्हे भे शसा ॥ ९३ ॥

युष्मदः शसा सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ वो तुंज्ज तुब्भे ।
ब्भो म्हज्झौ वेति वचनात् तुय्हे तुज्जे तुय्हे उय्हे भे पेच्छामि ॥

भे दि दे ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ टा ॥ ९४ ॥
युष्मदष्टा इत्यनेन सह एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ भे दि दे
ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ जम्पिअं ॥

भे तुब्भेहिं^३ उंज्जेहिं^३ उम्हेहिं^३ तुय्हेहिं^३ उय्हेहिं^३ भिसा ॥ ९५ ॥
युष्मदो भिसा सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ भे । तुब्भेहिं^३ ।
ब्भो म्ह-ज्झौ वेति वचनात् तुंम्हेहिं^३ तुज्जेहिं^३ उज्जेहिं^३ उम्हेहिं^३ तुय्हेहिं^३
उय्हेहिं^३ सुत्तं । एवं चाष्टरूप्यम् ॥

तइ-तुव-तुम-तुह-तुब्भा डसौ ॥ ९६ ॥

युष्मदो डसौ पञ्चम्येकवचने परत एते पञ्चादेशा भवन्ति ।
डसेस्तु तोदोदुहिहिन्तोळुंको यथाप्राप्तमेव ॥ तइत्तो तुवत्तो ।
तुमत्तो ॥ तुहत्तो तुब्भत्तो । ब्भो म्ह-ज्झौ वेति वचनात् तुम्हत्तो ।
तुज्जत्तो ॥ एवं दोदुहिहिन्तोळुक्ष्वप्युदाहार्यम् ॥ तत्तो इति तु त्वत्त
इत्यस्य वलोपे सति ॥

तुय्ह तुब्भ तहिन्तो डसिना ॥ ९७ ॥

युष्मदो डसिना सहितस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ तुय्ह
तुब्भ तहिन्तो आगओ । ब्भो म्ह-ज्झौ वेति वचनात् तुम्ह । तुज्ज ।
एवं च पञ्च रूपाणि ॥

तुब्भ-तुय्होय्होम्हा भ्यसि ॥ ९८ ॥

युष्मदो भ्यसि परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ भ्यसस्तु
यथाप्राप्तमेव ॥ तुब्भत्तो । तुय्हत्तो । उय्हत्तो । उम्हत्तो । ब्भो म्ह-

१ B तुब्भे उज्जे तु° . २ B तुब्भे उज्जे तु° . ३ A °हि . ४ P उब्भेहि .
५ B तुज्जेहिं तुम्हेहिं . ६ B °तेषां पं° . ७ A लुक्ष्य° .

ज्झौ वेति वचनात् तुम्हत्तो । तुज्झत्तो ॥ एवं दोदुहिहिन्तोसुन्तोष्वप्यु-
दाहार्यम् ॥

तइ-तुं-ते-तुम्हं-तुह-तुहं-तुव-तुम-तुमे-तुमो-तुमाइ-दि-दे-इ-ए-
तुब्भोब्भोय्हा डसा ॥ ९९ ॥

युष्मदो डसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते अष्टादशादेशा भवन्ति ॥
तइ । तुं । ते । तुम्हं । तुह । तुहं । तुव । तुम । तुमे । तुमो । तुमाइ ।
दि । दे । इ । ए । तुब्भ । उब्भ । उय्ह धणं । ष्भो म्ह-ज्झौ वेति
वचनात् तुम्ह । तुज्झ । उम्ह । उज्झ । एवं च द्वाविंशती
रूपाणि ॥

तु वो भे^१ तुब्भ तुब्भं तुब्भाण तुवाण तुमाण तुहाण उम्हाण
आमा ॥ १०० ॥

युष्मद आमा सहितस्य एते दशादेशा भवन्ति ॥ तु । वो । भे ।
तुब्भ । तुब्भं । तुब्भाण । तुवाण । तुमाण । तुहाण । उम्हाण ।
क्त्वा-स्यादेर्णस्वोर्वा [१.२७] इत्यनुस्वारे तुब्भाणं । तुवाणं ।
तुमाणं । तुहाणं । उम्हाणं ॥ ष्भो म्ह-ज्झौ वेति वचनात् तुम्ह ।
तुज्झ । तुम्हं । तुज्झं । तुम्हाण । तुम्हाणं । तुज्झाण । तुज्झाणं ।
धणं । एवं च त्रयोविंशती रूपाणि ॥

तुमे तुमए तुमाइ तइ तए डिना ॥ १०१ ॥

युष्मदो डिना सप्तम्येकवचनेन सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥
तुमे तुमए तुमाइ तइ तए ठिअं ॥

तु-तुव-तुम-तुह-तुब्भा डौ ॥ १०२ ॥

युष्मदो डौ परत एते पञ्चादेशा भवन्ति । डेस्तु यथाप्राप्तमेव ॥

१ B °सुन्तेष्व°. २ A तइतुमेतेतुम्हंठ°. ३ B तुं. ४ B तुम्ह. ५ B °सतिरू°.
६ B भेतुय्हतुब्भउब्भ. ७ PB तुम्हाण. ८ B °ते आदे°. ९ B भे । तुय्ह ।
तुब्भ । उब्भ. १० PB तुम्हाण ११ B उम्ह । उज्झ. १२ B तुज्झाणं । एवं.

तुम्मि । तुवम्मि । तुमम्मि । तुहम्मि । तुव्वम्मि । व्भो म्ह-ज्झौ
वेति वचनात् तुम्हम्मि । तुज्झम्मि । इत्यादि ॥

सुपि ॥ १०३ ॥

युष्मदः सुपि परतः तु-तुव-तुम-तुह-तुव्भा भवन्ति ॥ तुसु ।
तुवेसु । तुमेसु । तुहेसु । तुव्वेसु ॥ व्भो म्ह-ज्झौ वेति वचनात्
तुम्हेसु । तुज्जेसु ॥ केचित्तु सुप्येत्यविकल्पमिच्छन्ति । तन्मते
तुवसु । तुमसु । तुहसु । तुव्वसु । तुम्हसु । तुज्जसु ॥ तुव्वस्या-
त्वमपीच्छत्यन्यः । तुव्भासु । तुम्हासु । तुज्झासु ॥

व्भो म्ह-ज्झौ वा ॥ १०४ ॥

युष्मदादेशेषु यो द्विरुक्तो भस्तस्य म्ह ज्झ इत्येतावादेशौ वा
भवतः ॥ पक्षे स एवास्ते । तथैव चोदाहृतम् ॥

अस्मदो म्मि अम्मि अम्हि हं अहं अहयं सिना ॥ १०५ ॥

अस्मदः सिना सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ अज्ज म्मि हासिआ
मामि तेण ॥ उन्नमं न अम्मि कुविआ । अम्हि करेमि । जेणं हं
विद्धा । किं पम्हुट्ठम्मिं अहं । अहयं कय-प्पणामो ॥

अम्ह अम्हे अम्हो मो वयं भे जसा ॥ १०६ ॥

अस्मदो जसा सह एते षडादेशा भवन्ति ॥ अम्ह अम्हे अम्हो
मो वयं भे भणामो ॥

णे णं मि अम्मि अम्ह मम्ह मं ममं मिमं अहं अमा ॥ १०७ ॥

अस्मदोमा सह एते दशादेशा भवन्ति ॥ णे णं मि अम्मि अम्ह
मम्ह मं ममं मिमं अहं पेच्छ ॥

अम्हे अम्हो अम्ह णे शसा ॥ १०८ ॥

अस्मदः शसा सह एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हे
अम्हो अम्ह णे पेच्छ ॥

१ B °च्छंति इत्यन्ये. २ P °वास्ति।. ३ B °म अ°. ४ P तेण हं विद्धा।.
५ PB °ट्ठम्मि अ°. ६ B मिममहं. ७ A अम्हा.

मि मे ममं ममए ममाइ मइ मए मयाइ णे टा ॥ १०९ ॥

अस्मदष्टा सह एते नवादेशा भवन्ति ॥ मि मे ममं ममए ममाइ मइ मए मयाइ णे कयं ॥

अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे भिसा ॥ ११० ॥

अस्मदो भिसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे कयं ॥

मइ-मम-मह-मज्झा ङसौ ॥ १११ ॥

अस्मदो ङसौ पञ्चम्येकवचने परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति । ङसेस्तु यथाप्राप्तमेव ॥ मइत्तो ममतो महत्तो मज्झत्तो आगओ ॥ मत्तो इति तु मत्त इत्यस्य ॥ एवं दो-दु-हि-हिन्तो-लुक्वप्युदाहार्यम् ॥

ममाम्हौ भ्यसि ॥ ११२ ॥

अस्मदो भ्यसि परतो मम अम्ह इत्यादेशौ भवतः । भ्यसस्तु यथा-प्राप्तम् ॥ ममतो । अम्हत्तो । ममाहिन्तो । अम्हाहिन्तो । ममासुन्तो । अम्हासुन्तो । ममेसुन्तो । अम्हेसुन्तो ॥

मे मइ मम मह महं मज्झ मज्झं अम्ह अम्हं ङसा ॥ ११३ ॥

अस्मदो ङसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते नवादेशा भवन्ति ॥ मे मइ मम मह महं मज्झ मज्झं अम्ह अम्हं धणं ॥

णे णो मज्झ अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण
महाण मज्झाण आमा ॥ ११४ ॥

अस्मद आमा सहितस्य एते एकादशादेशा भवन्ति ॥ णे णो मज्झ अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण धणं ॥ क्त्वा-स्यादेर्ण-स्वोर्वा [१. २७] इत्यनुस्वारे । अम्हाणं । ममाणं । महाणं । मज्झाणं । एवं च पञ्चदश रूपाणि ॥

मि मइ ममाइ मए मे डिना ॥ ११५ ॥

अस्मदो डिना सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति ॥ मि मइ ममाइ मए मे ठिअं ॥

अम्ह-मम-मह-मज्झा डौ ॥ ११६ ॥

अस्मदो डौ परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति । डेस्तु यथाप्राप्तम् ॥ अम्हम्मि ममम्मि महम्मि मज्झम्मि ठिअं ॥

सुपि ॥ ११७ ॥

अस्मदः सुपि परे अम्हादयश्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ अम्हेसु । ममेसु । महेसु । मज्जेसु । एत्वविकल्पमते तु । अम्हसु । ममसु । महसु । मज्जसु ॥ अम्हस्यात्वमपीच्छेत्यन्यः । अम्हासु ॥

त्रेस्ती तृतीयादौ ॥ ११८ ॥

त्रेः स्थाने ती इत्यादेशो भवति तृतीयादौ ॥ तीहिं कयं । तीहिन्तो आगओ । तिण्हं घणं । तीसु ठिअं ॥

द्वेदो वे ॥ ११९ ॥

द्विशब्दस्य तृतीयादौ दो वे इत्यादेशौ भवतः ॥ दोहि वेहि कयं । दोहिन्तो वेहिन्तो आगओ । दोण्हं वेण्हं घणं । दोसु वेसु ठिअं ॥

दुवे दोणिण वेणिण च जस्-शँसा ॥ १२० ॥

जस्-शस्म्यां सहितस्य द्वेः स्थाने दुवे दोणिण वेणिण इत्येते दो वे इत्येतौ च आदेशा भवन्ति ॥ दुवे दोणिण वेणिण दो वे ठिआ पेच्छ वा । ह्रस्वः संयोगे [१. ८४] इति ह्रस्वत्वे दुणिण विणिण ॥

१ A °न्ति । अ°. २ B °च्छेत्यन्ये. ३ P त्रेस्तिस्तु°. ४ A °दौ । तीहिंतो. ५ B °शौ वा भ°. ६ A वणं. ७ P °शसो. ८ B °ते आदेशा भवति । चका-
रादौ वे इत्येतौ भवतः ॥

त्रेस्तिणिः ॥ १२१ ॥

जस्-शस्भ्यां सहितस्य त्रेः स्थाने तिणि इत्यादेशो भवति ॥ तिणि ठिआ पेच्छ वा ॥

चतुरश्चत्तारो चउरो चत्तारि ॥ १२२ ॥

चतुरशब्दस्य जस्-शस्भ्यां सह चत्तारो चउरो चत्तारि इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ चत्तारो । चउरो । चत्तारि चिट्ठन्ति पेच्छ वा ॥

संख्याया आमो ण्ह ण्हं ॥ १२३ ॥

संख्याशब्दात्परस्यामो ण्ह ण्हं इत्यादेशौ भवतः ॥ दोण्ह । तिण्ह । चउण्ह । पञ्चण्ह । छण्ह । सत्तण्ह । अट्ठण्ह ॥ एवं दोण्हं । तिण्हं । चउण्हं । पञ्चण्हं । छण्हं । सत्तण्हं । अट्ठण्हं । नवण्हं । दसण्हं । पण्णरसण्हं दिवसाणं । अट्ठारसण्हं समण-साहस्सीणं ॥ कतीनाम् । कइण्हं ॥ बहुलाधिकाराद् विंशत्यादेर्न भवति ॥

शेषेदन्तवत् ॥ १२४ ॥

उपयुक्तादन्यः शेषस्तत्र स्यादिविधिरदन्तवदतिदिश्यते । येष्वाकाराद्यन्तेषु पूर्वं कार्याणि नोक्तानि तेषु जस्-शसोर्लुक् [३. ४] इत्यादीनि अदन्ताधिकारविहितानि कार्याणि भवन्तीत्यर्थः ॥ तत्र जस्-शसोर्लुक् इत्येतत्कार्यातिदेशः । माला गिरी गुरु सही बहू रेहन्ति पेच्छ वा ॥ अमोस्य [३. ५] इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिं गुरुं सहिं वहुं गामणिं खलपुं पेच्छ ॥ टा-आमोर्णः [३. ६] इत्येतत्कार्यातिदेशः । हाहाण कयं । मालाण गिरीण गुरुण सहीण बहूण धणं । टायास्तु । टो णा [३. २४] । टा-डस्-डेरदादिदेद्वा तु डसेः [३. २९] इति विधिरुक्तः ॥ भिसो हि हिं हिं [३. ७] इत्येतत्कार्यातिदेशः । मालाहि गिरीहि गुरुहि सहीहि बहूहि कयं । एवं सानुनासिकानु-

स्वारयोरपि ॥ ऊसेस् त्तो-दो-दु-हि-हिन्तो-लुकः [३.८] इत्येतत्कार्या-
तिदेशः । मालाओ । मालाउ । मालाहिन्तो ॥ बुद्धीओ । बुद्धीउ ।
बुद्धीहिन्तो ॥ धेणूओ । धेणूउ । धेणूहिन्तो आगओ । हिलुकौ तु
प्रतिषेत्स्येते [३.१२७, १२६] । भ्यसस् त्तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो
[३.९] इत्येतत्कार्यातिदेशः । मालाहिन्तो । मालासुन्तो । हिस्तु
निषेत्स्यते [३.१२७] । एवं गिरीहिन्तो इत्यादि ॥ ऊसः स्सः [३.१०]
इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिस्स । गुरुस्स । दहिस्स । महुस्स ॥ स्त्रियां
तु टा-ऊस्-डेः^१ [३.२९] इत्याद्युक्तम् ॥ डे म्मि डेः [३.११]
इत्येतत्कार्यातिदेशः । गिरिम्मि । गुरुम्मि । दहिम्मि । महुम्मि । डेस्तु
निषेत्स्यते [३.१२८] । स्त्रियां तु टा-ऊस्-डेः^२ [३.२९] इत्याद्युक्तम् ॥
जस्-शस्-ऊसि-त्तो-दो-द्वामि दीर्घः [३.१२.] इत्येतत्कार्यातिदेशः ।
गिरी गुरु चिट्ठन्ति^३ । गिरीओ गुरुओ आगओ । गिरीण गुरुण धणं ॥
भ्यसि वा [३.१३] इत्येतत्कार्यातिदेशो न प्रवर्तते । इदुतो दीर्घः
[३.१६] इति नित्यं विधानात् ॥ टाण-शस्येत् [३.१४] भिस्भ्यस्सुपि
[३.१५] इत्येतत्कार्यातिदेशस्तु निषेत्स्यते [३.१२९] ॥

न दीर्घो णो ॥ १२५ ॥

इदुदन्तयोरर्थाज्जस्-शस्-ऊस्यादेशे^४ णो इत्यस्मिन् परतो दीर्घो न भवति ॥
अग्गिणो । वाउणो ॥ णो इति किम् । अग्गी । अग्गीओ ॥

ऊसेलुक् ॥ १२६ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो ऊसेलुक् न भवति ॥ मालत्तो ।
मालाओ । मालाउ । मालाहिन्तो आगओ ॥ एवं अग्गीओ । वाऊओ ।
इत्यादि ॥

भ्यसश्च हिः ॥ १२७ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो भ्यसो ऊसेश्च हिर्न भवति ॥ माला-

१ AB लुक. २ A मुहस्स. ३ B डेस्तु. ४ P °न्ति पेच्छ वा । णि°.
५ B °देशो णो. ६ B °रादि°. ७ P °ति । मालाओ. ८ B °ओ । मालाहिन्तो ।

हिनतो । मालासुन्तो । एवं अग्गीहिनतो । इत्यादि ॥ मालाओ ।
मालाउ । मालाहिनतो ॥ एवम् अग्गीओ । इत्यादि ॥

डेडेः^१ ॥ १२८ ॥

आकारान्तादिभ्योदन्तवत्प्राप्तो डेडे नै भवति ॥ अगिगम्भि । वाउम्भि ।
दहिम्भि । महुम्भि ॥

एत् ॥ १२९ ॥

आकारान्तादीनामर्थात् टाशस्भिस्भ्यस्सुँप्सु परतोदन्तवद् एत्वं न
भवति ॥ हाहाण कयं ॥ मालाओ पेच्छ ॥ मालाहि कयं ॥ माला-
हिनतो । मालासुन्तो आगओ ॥ मालासु ठिअं ॥ एवं अगिगणो ।
वाउणो । इत्यादि ॥

द्विवचनस्य बहुवचनम् ॥ १३० ॥

सर्वासां विभक्तीनां स्यादीनां त्यादीनां च द्विवचनस्य स्थाने बहु-
वचनं भवति ॥ दोणिण कुणन्ति । दुवे कुणन्ति । दोहिं^२ । दोहिनतो ।
दोसुन्तो । दोसु । हत्था । पार्या । थणया । नयणा ॥

चतुर्थ्याः षष्ठी ॥ १३१ ॥

चतुर्थ्याः स्थाने षष्ठी भवति ॥ मुणिस्स । मुणीण देह् ॥ नमो देवस्स ।
देवाण ॥

तादर्थ्यडेर्वा ॥ १३२ ॥

तादर्थ्यविहितस्य डेअतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने षष्ठी वा भवति ॥ देवस्स
देवाय । देवार्थमित्यर्थः ॥ डेरिति किम् । देवाण ॥

वधाङ्गाइर्थ्य वा ॥ १३३ ॥

वधशब्दात्परस्य तादर्थ्यडेर्दिद् आइः षष्ठी च वा भवति ॥ वहाइ
वहस्स वहाय । वधार्थमित्यर्थः ॥

१. B डेडे. २ P डेर्न. ३ A मुहम्मि. ४ B °सु प°. ५ A दोहि. ६ B °या । न°. ७ B °दर्थ्ये वि°. ८ B °श्च ॥

क्वचिद् द्वितीयादेः ॥ १३४ ॥

द्वितीयादीनां विभक्तीनां स्थाने षष्ठी भवति क्वचित् ॥ सीमाधरस्स वन्दे । तिस्सा मुहस्स भरिमो । अत्र द्वितीयायाः षष्ठी ॥ धणस्स लुद्धो । धनैन लब्ध इत्यर्थः । चिरस्स मुक्का । चिरेण मुक्तेत्यर्थः । तेसिमेअमणाइण्णं । तैरेतदनाच्चरितम् । अत्र तृतीयायाः ॥ चोरस्स बीहइ । चोराद्विभेतीत्यर्थः । इअराइ जाण लहुअक्खराइ पायन्तिमिल्ल-
सहिआण । पादान्तेन सहितेभ्य इतराणीति । अत्र पञ्चम्याः ॥ पिट्ठीएँ केस-भारो । अत्र सप्तम्याः ॥

द्वितीया-तृतीययोः सप्तमी ॥ १३५ ॥

द्वितीयातृतीययोः स्थाने क्वचित् सप्तमी भवति ॥ गामे वसामि । नयरे न जामि । अत्र द्वितीयायाः ॥ मइ वेवरीएँ मलिआइं ॥ तिसु तेसु अलंकिआ पुह्वी । अत्र तृतीयायाः ॥

पञ्चम्यास्तृतीया च ॥ १३६ ॥

पञ्चम्याः स्थाने क्वचित् तृतीयासप्तम्यौ भवतः ॥ चोरेण बीहइ । चोराद्विभेतीत्यर्थः ॥ अन्तेउरे रमिउमागओ राया । अन्तःपुराद् रन्त्वागत इत्यर्थः ॥

सप्तम्या द्वितीया ॥ १३७ ॥

सप्तम्याः स्थाने क्वचिद् द्वितीया भवति ॥ विज्जुज्जोयं भरइ रत्तिं ॥ आर्ये तृतीयापि दृश्यते । तेणं कालेणं । तेणं समएणं । तस्मिन् काले तस्मिन् समये इत्यर्थः ॥ प्रथमार्था अपि द्वितीया दृश्यते । चउवीसं पि जिणवरा । चतुर्विंशतिरपि जिनवरा इत्यर्थः ॥

१ P °यार्थे ष°. २ B लुद्धो. ३ B धणेण लुब्ध. ४ B °दनाचीर्णमित्यर्थः.
५ P °यार्थे ॥. ६ P विहइ. ७ P °चम्यर्थे. ८ P °सप्तम्यर्थे. ९ B जानामि.
१० B वेवरिए. ११ B °मार्थेपि.

क्यङोर्यलुक् ॥ १३८ ॥

क्यङन्तस्य क्यङ्षन्तस्य वा संबन्धिनो यस्य लुग् भवति ॥
गैरुआइ । गैरुआअइ । अगुरुर्गुरुर्भवति गुरुरिवाचरति वेत्यर्थः ।
क्यङ्ष् । दमदमाइ । दमदमाअइ ॥ लोहिआइ । लोहिआअइ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ ॥ १३९ ॥

त्यादीनां विभक्तीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च संबन्धिनः प्रथम-
त्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्य स्थाने इच् एच् इत्येतावादेशौ भवतः ॥
हसइ । हसए । वेवइ । वेवए । चकारौ इचेचैः [४.३१८] इत्यत्र
विशेषणार्थौ ॥

द्वितीयस्य सि से ॥ १४० ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च द्वितीयस्य त्रयस्य संबन्धिन
आद्यवचनस्य स्थाने सि से इत्येतावादेशौ भवतः ॥ हससि ।
हससे । वेवसि । वेवसे ॥

तृतीयस्य मिः ॥ १४१ ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च तृतीयस्य त्रयस्याद्यस्य वच-
नस्य स्थाने मिरादेशो भवति ॥ हसामि । वेवामि ॥ बहुलाधि-
काराद् मिवेः^१ स्थानीयस्य मेरिकारलोपश्च ॥ बहु-जाणय रूसिउं सकं ।
शक्नोमीत्यर्थः ॥ न मरं । न म्रिये इत्यर्थः ॥

बहुष्वाद्यस्य न्ति न्ते इरे ॥ १४२ ॥

त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानामाद्यत्रयसंबन्धिनो बहुषु वर्तमानस्य

१ B °ङो यलुक्. २ B °स्य क्यजंतस्य क्यषंत°; P स्यक्यषन्तस्य. ३ A गुरु°. ४ P क्यष्; B क्यच्. ५ B °इ । क्यष् । लो°. ६ A °स्यद्य°. ७ B इचेच् इ°. ८ B द्यस्य व°. ९ P मिवेस्था°; B मिबस्था. १० A रुसिअ; B रुसिओ. ११ B °दानामात्मनेपदानां च आद्य°.

वचनस्य स्थाने न्ति न्ते इरे इत्यादेशा भवन्ति ॥ हसन्ति । वेवन्ति
हसिज्जन्ति । रमिज्जन्ति । गज्जन्ते खे मेहा ॥ बीहन्ते रक्खसाणं
च ॥ उप्पज्जन्ते कँइ-हिअय-सायरे कव्व-रयणाइं ॥ दोणिण वि न
पहुप्पिरे बाहू । न प्रभवत इत्यर्थः ॥ विच्छुहिरे । विक्षुभ्यन्तीत्यर्थः ॥
क्वचिद् इरे एकत्वेपि । सूसइरे गाम-चिक्खल्लो । शुष्यतीत्यर्थः ॥

मध्यमस्येत्या-हचौ ॥ १४३ ॥

त्यादीनां परस्मैपदात्मनेपदानां मध्यमस्य त्रयस्य बहुषु वर्तमानस्य
स्थाने इत्था हच् इत्येतावादेशौ भवतः ॥ हसिस्था । हसह । वेविस्था ।
वेव्ह ॥ बाहुलकादित्यान्यत्रापि । यद्यत्ते रोचते । जं जं ते रोइत्था ।
हच् इति चकारः इह-हचोर्हस्य [४.२६८] इत्यत्र विशेषणार्थः ॥

तृतीयस्य मो-मु-माः ॥ १४४ ॥

त्यादीनां परस्मैपदात्मनेपदानां तृतीयस्य त्रयस्य संबन्धिनो बहुषु
वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने मो मु म ईत्येते आदेशा भवन्ति ॥
हसामो । हसामु । हसाम । तुवरामो । तुवरामु । तुवराम ॥

अत एवैच् से ॥ १४५ ॥

त्यादेः स्थाने यौ एच् से इत्येतावादेशावुक्तौ तावकारान्तादेव भवतो
नान्यस्मात् ॥ हसए । हससे ॥ तुवरए । तुवरसे ॥ करए । करसे ॥
अत इति किम् । ठाइ । ठासि ॥ वसुआइ । वसुआसि ॥ होइ ।
होसि ॥ एवकारोकारान्ताद् एच् से एव भवत इति विपरीतावधारण-
निषेधार्थः । तेनाकारान्ताद् इच् सि इत्येतावपि सिद्धौ ॥ हसइ ।
हससि ॥ वेवइ । वेवसि ॥

सिनास्तेः सिः ॥ १४६ ॥

सिना द्वितीयत्रिकादेशेन सह अस्तेः सिरादेशो भवति ॥ निङुरो जं
सि ॥ सिनेति किम् । सेआदेशो सति अत्थि तुमं ॥

१ B कविहियअसा° । २ A °दाआत्मने° । ३ B °स्य वचनस्य स्था° । ४ B वेविह ।
५ P बहुलाधिकारात् । ६ B °स्य स्था° । ७ B इत्यादे° । ८ A सि ।

मि-मो-मैर्म्ह-म्हो-म्हा वा ॥ १४७ ॥

अस्तेर्धातोः स्थाने मि मो म इत्यादेशैः सह यथासंख्यं म्ह् म्हो म्ह् इत्यादेशा वा भवन्ति ॥ एस म्ह् । एषोस्मीत्यर्थः ॥ गय म्हो । गय म्ह् । मुकारस्याग्रहणादप्रयोग एव तस्येत्यवसीयते । पक्षे अत्थि अहं । अत्थि अम्हे । अत्थि अम्हो ॥ ननु च सिद्धावस्थायां पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म-ह्मां म्हः [२. ७४] इत्यनेन म्हादेशे म्हो इति सिध्यति । सत्यम् । किं तु विभक्तिविधौ प्रायः साध्यमानावस्थाङ्गीक्रियते अन्यथा वच्छेण । वच्छेसु । सव्वे । जे । ते । के इत्याद्यर्थं सूत्राण्यनारम्भणीयानि स्युः ॥

अत्थिस्त्यादिना ॥ १४८ ॥

अस्तेः स्थाने त्यादिभिः सह अत्थि इत्यादेशो भवति ॥ अत्थि सो । अत्थि ते^१ । अत्थि तुमं । अत्थि तुम्हे । अत्थि अहं । अत्थि अम्हे ॥

णेरदेदावावे ॥ १४९ ॥

णेः स्थाने अत् एत् आव आवे एते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ दैरिसइ । कारेइ^२ । करावइ । करावेइ ॥ हासेइ । हसावइ । हसावेइ ॥ उवसामेइ । उवसमावइ । उवसमावेइ ॥ बहुलाधिकारात् क्वचिदेनास्ति । जाणावेइ ॥ क्वचिद् आवे नास्ति । पाणइ । भावेइ ॥

गुर्वादेरविर्वा ॥ १५० ॥

गुर्वादेर्णेः स्थाने अवि इत्यादेशो वा भवति ॥ शोषितम् । सोसविअं । सोसिअं ॥ तोषितम् । तोसविअं । तोसिअं ॥

अमेराडो वा ॥ १५१ ॥

अमेः परस्य णेराडै आदेशो वा भवति ॥ भमाडइ । भमाडेइ । पक्षे । भामेइ । भमावइ । भमावेइ ॥

१ B °ते । अत्थि अम्हे ॥ २ A दरसइ. ३ A °इ । हासेइ. ४ B °राड इत्यादे°.

लुगावी क्त-भाव-कर्मसु ॥ १५२ ॥

णेः स्थाने लुक् आवि इत्यादेशौ भवतः क्ते भावकर्मविहिते च प्रत्यये परतः ॥ कारिअं । कराविअं ॥ हासिअं । हसाविअं ॥ खामिअं । खमाविअं । भावकर्मणोः । कारीअइ । करावीअइ । कारिज्जइ । कराविज्जइ । हासीअइ । हसावीअइ । हासिज्जइ । हसाविज्जइ ॥

अदेह्लुक्पादेरत आः ॥ १५३ ॥

णेरदेह्लोपेषु कृतेषु आदेरकारस्य आ भवति^१ ॥ अति । पाडइ । मारइ ॥ एति । कारेइ । खामेइ ॥ लुकि । कारिअं । खामिअं । कारीअइ । खामीअइ । कारिज्जइ । खामिज्जइ । अदेह्लुकीति किम् । कराविअं । करावीअइ । कराविज्जइ ॥ आदेरिति किम् । संगामेइ । इह व्यव-हितस्य मा भूत् ॥ कारिअं । इहान्त्यस्य मा भूत् ॥ अत इति किम् । दूसेइ ॥ केचित्तु आवेआव्यादेशयोरप्यादेरत आत्वमिच्छन्ति । कारावेइ । हासाविओ जणो सामलीए ॥

मौ वा ॥ १५४ ॥

अत आ इति वर्तते । आदन्ताद्धातोर्मौ^१ परे अत आत्वं वा भवति ॥ हसामि हसमि । जाणामि जाणमि । लिहामि लिहमि ॥ अत इत्येव । होमि ॥

इच्च मो-मु-मे वा ॥ १५५ ॥

अकारान्ताद्धातोः परेषु मोमुमेषु अत इत्त्वं चकाराद् आत्वं च वा भवतः ॥ भणिमो भणामो । भणिमु भणामु । भणिम भणाम । पक्षे । भणमो । भणमु । भणम ॥ वर्तमाना-पञ्चमी-शतृषु वा [३. १५८] इत्येत्वे तु भणेमो । भणेमु । भणेम ॥ अत इत्येव । ठामो । होमो ॥

क्ते ॥ १५६ ॥

क्ते परतोत इत्त्वं भवति ॥ हसिअं । पढिअं । नविअं । हासिअं ।

१ A कारिज्ज. २ A °ति । पा°. ३ B °वी°. ४ A परे आत्वं. ५ B आका°. ६ B आत्वं वा भवति.

पाठिअं ॥ गयं नयमित्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षणात् ॥ अत इत्येव ।
झायं । लुअं । हूअं ॥

एच्च क्त्वा-तुम्-तव्य-भविष्यत्सु ॥ १५७ ॥

क्त्वातुमृतव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोत एकारश्चकारा-
दिकारश्च भवति ॥ क्त्वा । हसेऊण । हसिऊण ॥ तुम् । हसेउं ।
हसिउं ॥ तव्यं । हसेअव्वं । हसिअव्वं ॥ भविष्यत् । हसेहिइ ।
हसिहिइ ॥ अत इत्येव । काऊण ॥

वर्तमाना-पञ्चमी-शतृषु वा ॥ १५८ ॥

वर्तमानापञ्चमीशतृषु परत अकारस्य स्थाने एकारो वा भवति ॥
वर्तमाना । हसेइ । हसइ । हसेम । हसिम । हसेमु । हसिमुं ॥
पञ्चमी । हसेउ । हसउ । सुणेउ । सुणउ ॥ शतृ । हसेन्तो । हसन्तो ॥
क्वचिन्न भवति । जयइ ॥ क्वचिदात्वमपि । सुणाउँ ॥

ज्जा-जे ॥ १५९ ॥

ज्जा ज्ज इत्यादेशयोः परयोरकारस्य एकारो भवति ॥ हसेज्जा ।
हसेज्ज ॥ अत इत्येव । होज्जा । होज्ज ॥

ईअ-इज्जौ क्यस्य ॥ १६० ॥

चिजिप्रभृतीनां भावकर्मविधिं वक्ष्यामः । येषां तु न वक्ष्यते तेषां
संस्कृतातिदेशात्प्राप्तस्यै क्यस्य स्थाने ईअ इज्ज इत्येतावादेशौ
भवतः ॥ हसीअइ । हसिज्जइ । हसीअन्तो । हसिज्जन्तो । हसीअ-
माणो । हसिज्जमाणो । पढीअइ । पढिज्जइ । होईअइ । होइज्जइ ॥
बहुलाधिकारात् क्वचित् क्योपि विकल्पेन भवति । मँए नवेज्ज ।
मँए नविज्जेज्ज । तेण लहेज्ज । तेण लहिज्जेज्ज । तेण अच्छेज्ज । तेण
अच्छिज्जेज्ज । तेण अच्छीअइ ॥

१ B °दिषु तु. २ P °मु । हसेमो । हसिमो । प°. ३ B सुणाओ. ४ A °स्य
स्थाने ईत्ये°. ५ P मए न वेज्ज. ६ P मए न विज्जेज्ज. ७ B °ज्ज । तेण अच्छीअइ.

दृशि-वचेर्डीस-डुच्चं ॥ १६१ ॥

दृशेर्वचेश्च परस्य क्यस्य स्थाने यथासंख्यं डीस डुच्च इत्यादेशौ
भवतः ॥ ईअइज्जापवादः ॥ दीसइ । वुच्चइ ॥

सी ही हीअ भूतार्थस्य ॥ १६२ ॥

भूतेर्थे विहितोद्यतन्यादिः प्रत्ययो भूतार्थः तस्य स्थाने सी ही हीअ
इत्यादेशा भवन्ति ॥ उत्तरत्र व्यञ्जनादीअविधानात् स्वरान्तादेवायं
विधिः ॥ कासी । काही । काहीअ । अकार्षीत् । अकरोत् । चकार
वेत्यर्थः । एवं ठासी । ठाही । ठाहीअ ॥ आर्षे । देविन्दो इणमब्बवी
इत्यादौ सिद्धावस्थाश्रयणात् ह्यस्तन्याः प्रयोगः ॥

व्यञ्जनादीअः ॥ १६३ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोः परस्य भूतार्थस्याद्यतन्यादिप्रत्ययस्य ईअ इत्या-
देशो भवति ॥ हुवीअ । अभूत् । अभवत् । बभूवेत्यर्थः ॥ एवं
अच्छीअ । आसिष्ट । आस्त । आसांचक्रे वा ॥ गेण्हीअ । अग्रहीत् ।
अगृह्णात् । जग्राह वा ॥

तेनास्तेरास्यहेसी ॥ १६४ ॥

अस्तेर्धातोस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह आसि अहेसि इत्यादेशौ
भवतः ॥ आसि सो तुमं अहं वा । जेँ आसि । ये आसन्नित्यर्थः ।
एवं अहेसि ॥

जात्सप्तम्या ईर्वा ॥ १६५ ॥

सप्तम्यादेशात् जात्पर ईर्वा प्रयोक्तव्यः ॥ भवेत् । होज्जइ । होज्ज ॥

भविष्यति हिरादिः ॥ १६६ ॥

भविष्यद्र्थे विहिते प्रत्यये परे तस्यैवादिर्हिः प्रयोक्तव्यः ॥ होहिइ
भविष्यति भविता वेत्यर्थः ॥ एवं होहिन्ति । होहिसि । होहित्था ।
हसिहिइ । काहिइ ॥

१ B °डुच्चा. २ A °न्यादि°. ३ A अगृहीत्. ४ A ये. ५ B°र्वा भवति॥
६ PB °दर्थवि°. ७ B वादेर्हिः.

मि-मो-मु-मे स्सा हा न वा ॥ १६७ ॥

भविष्यत्यर्थे मिमोमुमेषु तृतीयत्रिकादेशेषु परेषु तेषामेवादी स्सा हा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ । हेरपवादौ ॥ पक्षे हिरपि ॥ होस्सामि होहामि । होस्सामो होहामो । होस्सामु होहामु । होस्साम होहाम ॥ पक्षे । होहिमि । होहिमु । होहिम ॥ कचित्तु हा न भवति^१ । हसिस्सामो । हसिहिमो ॥

मो-मु-मानां हिस्सा हित्था ॥ १६८ ॥

धातोः परौ भविष्यति काले मोमुमानां स्थाने हिस्सा हित्था इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ ॥ होहिस्सा । होहित्था । हसिहिस्सा । हसिहित्था । पक्षे । होहिमो । होस्सामो । होहामो । इत्यादि ॥

मेः स्सं ॥ १६९ ॥

धातोः परौ भविष्यति काले म्यादेशस्य स्थाने स्सं वा प्रयोक्तव्यः ॥ होस्सं । हसिस्सं । कित्तइस्सं । पक्षे । होहिमि । होस्सामि । होहामि । कित्तइहिमि ॥

कृ-दो हं ॥ १७० ॥

करोतेर्ददातेश्च परो भविष्यति विहितस्य म्यादेशस्य स्थाने हं वा प्रयोक्तव्यः ॥ काहं । दाहं । करिष्यामि दास्यामीत्यर्थः ॥ पक्षे । काहिमि । दाहिमि । इत्यादि ॥

श्रु-गमि-रुदि-विदि-दृशि-गुचि-वाचि-छिदि-भिदि-भुजां
सोच्छं गच्छं रोच्छं वेच्छं दच्छं मोच्छं वोच्छं छेच्छं भेच्छं
भोच्छं ॥ १७१ ॥

श्रवादीनां धातूनां भविष्यद्विहितम्यन्तानां स्थाने सोच्छमित्यादौ
निपात्यन्ते ॥ सोच्छं । श्रोष्यामि ॥ गच्छं । गमिष्यामि ॥ संगच्छं ।

१ P °वादः. २ A P °ति । हसिहिमो. ३ B परे. ४ A °व्यत्काले.
५ B वच्छं. ६ PB °यो वा नि°.

संगंस्ये ॥ रोच्छं । रोदिष्यामि ॥ विदं ज्ञाने । वेच्छं । वेदिष्यामि ॥
दच्छं । द्रक्ष्यामि ॥ मोच्छं । मोक्ष्यामि । वोच्छं । वक्ष्यामि ॥ छेच्छं ।
छेत्स्यामि ॥ भेच्छं । भेत्स्यामि । भोच्छं । भोक्ष्ये ॥

सोच्छादय इजादिषु हिलुक् च वा ॥ १७२ ॥

श्वादीनां स्थाने इजादिषु भविष्यदादादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयो
भवन्ति । ते एवादेशा अन्त्यस्वराद्यवयवार्जा इत्यर्थः । हिलुक् च
वा भवति ॥ सोच्छिइ । पक्षे । सोच्छिहिइ । एवं सोच्छिन्ति ।
सोच्छिहिन्ति । सोच्छिसि । सोच्छिहिसि । सोच्छित्था । सोच्छिहित्था ।
सोच्छिह् । सोच्छिहिह् । सोच्छिमि । सोच्छिहिमि । सोच्छिस्सामि ।
सोच्छिहामि । सोच्छिस्सं । सोच्छं । सोच्छिमो । सोच्छिहिमो ।
सोच्छिस्सामो । सोच्छिहामो । सोच्छिहिस्सा । सोच्छिहित्था ।
एवं मुमयोरपि ॥ गच्छिइ । गच्छिहिइ । गच्छिन्ति ।
गच्छिहिन्ति । गच्छिसि । गच्छिहिसि । गच्छित्थो । गच्छिहित्था ।
गच्छिह् । गच्छिहिह् । गच्छिमि । गच्छिहिमि । गच्छिस्सामि ।
गच्छिहामि । गच्छिस्सं । गच्छं । गच्छिमो । गच्छिहिमो । गच्छि-
स्सामो । गच्छिहामो । गच्छिहिस्सा । गच्छिहित्था । एवं मुमयोरपि ॥
एवं रुदादीनामप्युदाहार्यम् ॥

दु सु मु विध्यादिष्वेकस्मिन्नयाणाम् ॥ १७३ ॥

विध्यादिष्वर्थेषूपपन्नानामेकत्वेर्थे वर्तमानानां त्रयाणामपि त्रिकाणां स्थाने
यथासंख्यं दु सु मु इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ हसउ सा । हससु
तुमं । हसामु अहं ॥ पेच्छउ । पेच्छसु । पेच्छामु ॥ दकारोच्चारणं
भाषान्तरार्थम् ॥

सोर्हिर्वा ॥ १७४ ॥

पूर्वसूत्रविहितस्य सोः स्थाने हिरादेशो वा भवति ॥ देहि देसु ॥

१ A विदक्. २ B °दादिषु. ३ B °वज्या. ४ A गच्छित्थ. ५ B °नामनेकत्वे°.

अत इज्जस्विज्जहीजे-लुको वा ॥ १७५ ॥

अकारात्परस्य सोः इज्जसु इज्जहि इजे इत्येते लुक् च आदेशा वा भवन्ति ॥ हसेज्जसु । हसेज्जहि । हसेजे । हस । पक्षे । हससु ॥ अत इति किम् । होसु । ठाहि ॥

बहुषु न्तु ह मो ॥ १७६ ॥

विध्यादिपूतपन्नानां बहुष्वर्थेषु वर्तमानानां त्रयाणां त्रिकाणां स्थाने यथासंख्यं न्तु ह मो इत्येते आदेशा भवन्ति ॥ न्तु । हसन्तु । हसन्तु हसेयुर्वा ॥ ह । हसह । हसत । हसेत वा ॥ मो । हसामो । हसाम । हसेम वा ॥ एवं तुवरन्तु । तुवरह । तुवरामो ॥

वर्तमाना-भविष्यन्त्योश्च ज्ज ज्जा वा ॥ १७७ ॥

वर्तमानाया भविष्यन्त्याश्च विध्यादिषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने ज्ज ज्जा इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पक्षे यथाप्राप्तम् ॥ वर्तमाना । हसेज्ज । हसेज्जा । पढेज्ज । पढेज्जा । सुणेज्ज । सुणेज्जा ॥ पक्षे । हसइ । पढइ । सुणइ ॥ भविष्यन्ती । पढेज्ज । पढेज्जा । पक्षे । पढिहिइ ॥ विध्यादिषु । हसेज्ज । हसिज्जा । हसतु । हसेद्वा इत्यर्थः । पक्षे । हसउ ॥ एवं सर्वत्र । यथा तृतीयत्रये । अइवाएज्जा । अइवार्येवेज्जा । न समणुजाणामि । न समणुजाणेज्जा वा ॥ अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति । होज्जे । भवति । भवेत् । भवतु । अभवत् । अभूत् । भूव । भूयात् । भविता । भविष्यति । अभविष्यद्वेत्यर्थः ॥

मध्ये च स्वरान्ताद्वा ॥ १७८ ॥

स्वरान्ताद्धातोः प्रकृतिप्रत्यययोर्मध्ये चकारात्प्रत्ययानां च स्थाने ज्ज ज्जा इत्येतौ वा भवतः वर्तमानाभविष्यन्त्योर्विध्यादिषु च ॥ वर्तमाना । होज्जइ । होज्जाइ । होज्ज । होज्जा । पक्षे । होइ ॥ एवं होज्जसि । होज्जासि । होज्ज । होज्जा । पक्षे । होहिइ ॥ एवं होज्जहिसि । होज्जाहिसि । होज्ज । होज्जा । होहिहिसि । होज्जहिमि । होज्जाहिमि । होज्ज-

१ B हसिज्जहि. २ B सहइ. ३ PB हसेज्जा. ४ B ०याविज्जा. ५ B होज्जा.
६ A अभूव. ७ B होज्जहिमि.

स्सामि । होज्जहामि । होज्जस्सं । होज्ज । होज्जा । इत्यादि ॥ विध्या-
दिषु । होज्जउ । होज्जाउ । होज्ज । होज्जा । भवतु भवेद्वेत्यर्थः । पक्षे ॥
होउ । स्वरान्तादिति किम् । हसेज्ज । हसेज्जा । तुवरेज्ज । तुवरेज्जा ॥

क्रियातिपत्तेः ॥ १७९ ॥

क्रियातिपत्तेः स्थाने ज्ज्जावादेशौ भवतः ॥ होज्ज । होज्जा । अ-
भविष्यदित्यर्थः । जइ होज्ज वण्णाणिज्जो ॥

न्त-माणौ ॥ १८० ॥

क्रियातिपत्तेः स्थाने न्तमाणौ आदेशौ भवतः ॥ होन्तो । होमाणो ।
अभविष्यदित्यर्थः ॥

हरिण-ट्टाणे हरिणङ्क जइ सि हरिणाहिंवं निवेसन्तो ।

न सैहन्तो च्चिअ तो राहुपरिहँवं से जिअन्तस्स ॥

शत्रानँशः ॥ १८१ ॥

शतृ आनँश् इत्येतयोः प्रत्येकं न्त माण इत्येतावादेशौ भवतः ॥
शतृ । हसन्तो हसमाणो ॥ आनशँ । वेवन्तो वेवमाणो ॥

ई च स्त्रियाम् ॥ १८२ ॥

स्त्रियां वर्तमानयोः शत्रानशोः स्थाने ई चकारात् न्तमाणौ च भवन्ति ॥
हसई । हसन्ती । हसमाणी । वेवई । वेवन्ती । वेवमाणी ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञ-
शब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ॥३॥

ऊर्ध्वं स्वर्गनिकेतनादपि तले पातालमूलादपि
त्वत्कीर्तिर्भ्रमति क्षितीश्वरमणे पारे पयोधेरपि ।

तेनास्याः प्रमदास्वभावसुलभैरुच्चावचैश्चापलै-

स्ते वाचंयमवृत्तयोपि मुनयो मौनव्रतं त्याजिताः ॥ १ ॥

१ B तुरवे°, २ P °र्थः ॥ जइ. ३ B हसंतो. ४ P °वं ॥ श°. ५ B °नवा.
६ A आनशइ°; B आनइ°. ७ A आनश; B आनश्च. ८ B भवतः. ९ A हस-
माणा. १० B अष्टमाध्या°. ११ PB °दः समाप्तः ॥, १२ P om. this
verse.

॥ अहं ॥

इदितो वा ॥ १ ॥

सूत्रे ये इदितो धातवो वक्ष्यन्ते तेषां ये आदेशास्ते विकल्पेन भवन्तीति वेदितव्यम् । तत्रैव चोदाहरिष्यते ॥

कथेर्वज्जर-पज्जरोप्पाल-पिसुण-संघ-बोल्ल-चव-जम्प-सीस-
साहाः ॥ २ ॥

कथेर्धातोर्वज्जरादयो दशादेशा वा भवन्ति ॥ वज्जरइ । पज्जरइ ।
उप्पालइ । पिसुणइ । संघइ । बोल्लइ । चवइ । जम्पइ । सीसइ ।
साहइ ॥ उब्बुक्कइ इति तूत्पूर्वस्य बुक्क भौषणे इत्यस्य । पक्षे । कहइ ॥
एते चान्यैर्देशीषु पठिता अपि अस्माभिर्घात्वादेशीकृता विविधेषु
प्रत्ययेषु प्रतिष्ठन्तामिति ॥ तथा च । वज्जरिओ कथितः । वज्जरिऊण
कथयित्वा । वज्जरणं कथनम् । वज्जरन्तो कथयन् । वज्जरिअव्वं
कथयितव्यमिति रूपसहस्राणि सिध्यन्ति । संस्कृतधातुवच्च प्रत्यय-
लोपागमादिविधिः ॥

दुःखे णिँवरः ॥ ३ ॥

दुःखविषयस्य कथेर्णिँवर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिँवरइ । दुःखं
कथयतीत्यर्थः ॥

जुगुप्सेर्झण-दुगुच्छ-दुगुञ्छाः ॥ ४ ॥

जुगुप्सेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ झुणइ । दुगुच्छइ । दुगुञ्छइ ।
पक्षे । जुगुच्छँइ ॥ गलोपे । दुउच्छइ । दुउञ्छइ । जुउच्छइ ॥

१ B तत्रैवोदाह्रियते. २ B °शा भ°. ३ B भषणे. ४ B °तिष्ठिता इ°. ५ B णिचर°. ६ B जुगुत्सइ.

बुभुक्षि-वीज्योर्णीरव-वोज्जौ ॥ ५ ॥

बुभुक्षेराचारकिबन्तस्य च वीजेर्यथासंख्यमेतावादेशौ वा भवतः ॥
णीरवइ । बुहुक्खइ । वोज्जइ । वीजइ ॥

ध्या-गोर्झा-गौ ॥ ६ ॥

अनयोर्यथासंख्यं ज्ञा गा इत्यादेशौ भवतः ॥ ज्ञाइ । ज्ञाअइ ।
णिज्झाई । णिज्झाअइ । निपूर्वो दर्शनार्थः । गाइ । गायइ । ज्ञाणं ।
गाणं ॥

ज्ञो जाण-मुणौ ॥ ७ ॥

जानातेर्जाण मुण इत्यादेशौ भवतः ॥ जाणइ । मुणइ । बहुलाधि-
कारात्कचिद्विकल्पः । जाणिअं । जायं । जाणिऊण । णाऊण । जाणणं ।
जाणं । म्णइ इति तु मन्यतेः ॥

उदो ध्मो धुमा ॥ ८ ॥

उदः परस्य ध्मो धातोरुमा इत्यादेशो भवति ॥ उद्धुमाइ ॥

श्रदो धो दहः ॥ ९ ॥

श्रदः परस्य दधातेर्दह इत्यादेशो भवति ॥ सदहइ । सदहमाणो
जीवो ॥

पिवेः पिज्ज-डँल्ल-पट्ट-घोट्टाः ॥ १० ॥

पिबतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ पिज्जइ । डँल्लइ । पट्टइ ।
घोट्टइ । पिअइ ॥

उद्वतिरोरुम्मा वसुआ ॥ ११ ॥

उत्पूर्वस्य वातेः ओरुम्मा वसुआ ईत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ ओरु-
म्माइ । वसुआइ । उव्वाइ ॥

१ B बुभुक्षुवीजोर्णा° । २ A बहु° । ३ A °इ । निपू° । ४ B णणइ इति तु
मन्यते । ५ B घ्मावा° । B °डुल्ल° । ७ B डुल्लइ । ८ Our Sūtra and
Kumārpālacarita Mss read के instead of ते in Sūtras 11,
12 & 14. ९ B इत्यादे° ।

निद्रातेरोहीरोङ्घौ ॥ १२ ॥

निपूर्वस्य द्रातेः ओहीर उङ्घ ईत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहीरइ ।
उङ्घइ । निहाइ ॥

आघ्रेराङ्घः ॥ १३ ॥

आजिघ्रेतेराङ्घ इत्यादेशौ वा भवति ॥ आङ्घइ । अङ्घाइ ॥

स्वातेरब्भुत्तः ॥ १४ ॥

स्वातेरब्भुत्त इत्यादेशौ वा भवति ॥ अब्भुत्तइ । प्हाइ ॥

समः सत्यः खाः ॥ १५ ॥

सपूर्वस्य स्त्यायतेः खा इत्यादेशौ भवति ॥ संखाइ । संखायं ॥

स्थष्ठा-थक्-चिट्ठ-निरप्पाः ॥ १६ ॥

तिष्ठतेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ ठाइ । ठाइ । ठाणं । पट्ठिओ ।
उट्ठिओ । पट्ठाविओ । उट्ठाविओ । थक्कइ । चिट्ठइ । चिट्ठिऊण ।
निरप्पइ ॥ बहुलाधिकारात्कचिन्न भवति । थिअं । थाणं । पत्थिओ ।
उत्थिओ । थारुण ॥

उदष्ठ-कुक्रौ ॥ १७ ॥

उदः परस्य तिष्ठतेः ठ कुक्र इत्यादेशौ भवतः ॥ उट्ठइ । उकुक्रइ ॥

म्लेर्वा-पन्वायौ ॥ १८ ॥

म्लायतेर्वा पन्वाय इत्यादेशौ वा भवतः ॥ वाइ । पन्वायइ । मिलाइ ॥

निर्मो निम्माण-निम्मवौ ॥ १९ ॥

निरपूर्वस्य मिमीतेरेतावादेशौ^{१३} भवतः ॥ निम्माणइ । निम्मवइ ॥

१ Our Sūtra and Kumārapālacarita Mss. read के instead of ते in Sūtras 11, 12 & 14. २ B °हीरौङ्घौ. ३ B ओङ्घ. ४ B इत्येतावादे°. ५ B ओङ्घइ. ६ B आङ्घा°. ७ PB °ङ्घाइ. ८ B खा ॥ ९ B °शो वा भ°. १० B संखाइयं. ११ B °ओ । था°. १२ B उकुक्रइ. १३ A °शौ वा भ°.

क्षेर्णिज्झरो वा ॥ २० ॥

क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिज्झरइ । पक्षे । झिज्झइ ॥

छदर्णेणुम-नूम-सन्नुम-ढक्कौम्वाल-पव्वालाः ॥ २१ ॥

छदर्ण्यन्तस्य एते षडादेशा वा भवन्ति ॥ णुमइ । नूमइ । णत्वे णूमइ । सन्नुमइ । ढक्कइ । ओम्वालइ । पव्वालइ । छायइ ॥

नित्रिपत्योर्णिहोडः ॥ २२ ॥

निवृगैः पतेश्च ण्यन्तस्य णिहोड इत्यादेशो वा भवति ॥ णिहोडइ । पक्षे । निवारेइ । पाडेइ ॥

दूडो दूमः ॥ २३ ॥

दूडो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशो भवति ॥ दूमेइ मज्झ हिअयं ॥

धवलदुमः ॥ २४ ॥

धवलयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशो वा भवति ॥ दुमइ । धवलइ ॥ स्वराणां स्वरा (बहुलम्)[४.२३८] इति दीर्घत्वमपि । दूमिअं । धवलितमित्यर्थः ॥

तुलेरोहामः ॥ २५ ॥

तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशो वा भवति ॥ ओहामइ । तुलइ ॥

विरिचैरौलुण्डोळ्ळण्ड-पल्हत्थाः ॥ २६ ॥

विरेचयतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादर्थेऽप्य आदेशा वा भवन्ति ॥ ओलुण्डइ । उल्लण्डइ । पल्हत्थइ । विरेअइ ॥

तडेराहोड-विहोडौ ॥ २७ ॥

तडेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ आहोडइ । विहोडइ । पक्षे । ताडेइ ॥

१ PB निवृण्. २ P निवृणः. ३ B विरेचो. ४ B °य आ°. ५ AB °शा भ°.

मिश्रेर्वीसाल-मेलवौ ॥ २८ ॥

मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः ॥ वीसालइ । मेलवइ । मिस्सइ ॥

उद्धूलेर्गुण्ठः ॥ २९ ॥

उद्धूलेर्ण्यन्तस्य गुण्ठ इत्यादेशो वा भवति ॥ गुण्ठइ । पक्षे । उद्धूलेइ ॥

भ्रमेस्तालिअण्ट-तमाडौ ॥ ३० ॥

भ्रमयतेर्ण्यन्तस्य तालिअण्ट तमाड इत्यादेशौ वा भवतः ॥ तालि-अण्टइ । तमाडइ । भामेइ । भमाडेइ । भमावेइ ॥

नशेर्विउड-नासव-हारव-विप्पगाल-पलावाः ॥ ३१ ॥

नशेर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति । विउडइ । नासवइ । हार-वइ । विप्पगालइ । पलावई । पक्षे । नासइ ॥

दशेर्दाव-दंस-दक्खवाः ॥ ३२ ॥

दशेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ दावइ । दंसइ । दक्ख-वइ । दरिसइ ॥

उट्ठुटेरुग्गः ॥ ३३ ॥

उत्पूर्वस्य घटेर्ण्यन्तस्य उग्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ उग्गइ । उग्गाडइ ॥

स्पृहः सिहः ॥ ३४ ॥

स्पृहो ण्यन्तस्य सिह इत्यादेशो वा भवति ॥ सिहइ ॥

संभावेरासंघः ॥ ३५ ॥

संभावयतेरासङ्घ इत्यादेशो भवति ॥ आसङ्घइ । संभावइ ॥

१ B भ्रमते°. २ B °डइ. ३ B °प्पइ । गा°. ४ PB °इ । ना°. ५ B स्पृहेर्ण्यन्त°. ६ B °शो वा भ°,

उन्नमेरुत्थंघोल्लाल-गुल्लुगुञ्छोप्पेलाः ॥ ३६ ॥

उत्पूर्वस्य नमेर्ण्यन्तस्य एते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ उत्थंङ्गइ ।
उल्लालइ । गुल्लुगुञ्छइ । उप्पेलइ । उन्नोमइ ॥

प्रस्थापेः पट्टव-पेण्डवौ ॥ ३७ ॥

प्रपूर्वस्य तिष्ठतेर्ण्यन्तस्य पट्टव पेण्डव इत्यादेशौ वा भवतः ॥
पट्टवइ । पेण्डवइ । पट्टावइ ॥

विज्ञपेर्वोक्तावुकौ ॥ ३८ ॥

विपूर्वस्य जानातेर्ण्यन्तस्य वोक् अवुक् इत्यादेशौ वा भवतः ॥
वोक्इ । अवुक्इ । विण्णवइ ॥

अर्पेरल्लिव-चच्चुप्प-पणामाः ॥ ३९ ॥

अर्पेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ अल्लिवइ । चच्चुप्पइ ।
पणामइ । पक्षे । अप्पेइ ॥

यापेर्जवः ॥ ४० ॥

यातेर्ण्यन्तस्य जव इत्यादेशो वा भवति ॥ जवइ जावेइ ॥

प्तावेरोम्बाल-पन्वालौ ॥ ४१ ॥

प्लवतेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ ओम्बालइ । पन्वालइ ।
पावेइ ॥

विकोशेः पक्खोडः ॥ ४३ ॥

विकोशयतेर्नामधातोर्ण्यन्तस्य पक्खोड इत्यादेशो वा भवति ॥
पक्खोडइ । विकोसइ ॥

रोमन्थेरोग्गाल-वग्गोलौ ॥ ४३ ॥

रोमन्थेर्नामधातोर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ॥ ओग्गालइ ।
वग्गोलइ । रोमन्थइ ॥

१ B °रुच्छंघो°. २ P गुल्लु°. ३ B उच्छंघ°. ४ AB उन्नावइ. ५ AB
विज्ञापे°. ६ PB इत्येतावादे°. ७ B आवुक्इ. ८ A यातेर्जवः. ९ B°इ. पावेइ.

कमेर्णिहुवः ॥ ४४ ॥

कमेः स्वार्थेऽण्यन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा भवति ॥ णिहुवइ । कामेइ ॥

प्रकाशेर्णुवः ॥ ४५ ॥

प्रकाशेर्ण्यन्तस्य णुव इत्यादेशो वा भवति ॥ णुवइ । पयासेइ ॥

कम्पेर्विच्छोलः ॥ ४६ ॥

कम्पेर्ण्यन्तस्य विच्छोल इत्यादेशो वा भवति ॥ विच्छोलइ । कम्पेइ ॥

आरोपेर्वलः ॥ ४७ ॥

आरुहेर्ण्यन्तस्य वल इत्यादेशो वा भवति ॥ वलइ । आरोवेइ ॥

दोले रङ्गोलः ॥ ४८ ॥

दुलेः स्वार्थे ण्यन्तस्य रङ्गोल इत्यादेशो वा भवति ॥ रङ्गोलइ । दोलेइ ॥

रञ्जे रावः ॥ ४९ ॥

रञ्जेर्ण्यन्तस्य राव इत्यादेशो वा भवति ॥ रावेइ । रञ्जेइ ॥

घटेः परिवाडः ॥ ५० ॥

घटेर्ण्यन्तस्य परिवाड इत्यादेशो वा भवति ॥ परिवाडेइ । घडेइ ॥

वेष्टेः परिआलः ॥ ५१ ॥

वेष्टेर्ण्यन्तस्य परिआल इत्यादेशो वा भवति ॥ परिआलेइ । वेढेइ ॥

क्रियः किणो वेस्तु के च ॥ ५२ ॥

पेरिति निवृत्तम् । क्रीणातेः किण इत्यादेशो भवति । वेः परस्य तु द्विरुक्तः केश्वकारात्किणश्च भवति ॥ किणइ । विक्रेइ । विक्रिणइ ॥

१ PB स्वार्थे ण्य° . २ B रोहेर्व° . ३ P दोलेः . ४ P दोलेइ . ५ A °शो वा भ° . ६ A केश्वका° ; B केचका° .

भियो भा-बीहौ ॥ ५३ ॥

विभेतेरेतावादेशौ भवतः ॥ भाई । भाइअं । बीहइ । बीहिअं ॥
बहुलाधिकाराद् भीओ ॥

आलीडोल्ली ॥ ५४ ॥

आलीयतेः अली इत्यादेशो भवति ॥ अल्लियैइ । अल्लीणो ॥

निलीडोर्णिलीअ-णिलुक-णिरिग्घ-लुक-लिक-ल्लिहक्काः ॥ ५५ ॥

निलीड एते षडादेशा वा भवन्ति ॥ णिलीअइ । णिलुकइ । णिरि-
ग्घइ । लुकइ । लिकइ । ल्लिहक्कइ । निलिज्जइ ॥

विलीडोर्विरा ॥ ५६ ॥

विलीडोर्विरा इत्यादेशो वा भवति ॥ विराइ । विलिज्जइ ॥

रूते रुज्ज-रुण्टौ ॥ ५७ ॥

रौतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ रुज्जइ । रुण्टइ । र्वइ ॥

श्रुटेर्हणः ॥ ५८ ॥

श्रुणोतेर्हण इत्यादेशो वा भवति ॥ हणइ । सुणइ ॥

धूगेर्धुवः ॥ ५९ ॥

धुनतेर्धुव इत्यादेशो वा भवति ॥ धुवइ । धुणइ ॥

धुवेर्हो-हुव-हवाः ॥ ६० ॥

धुवो धातोर्हो हुव हव इत्येते आदेशौ वा भवन्ति ॥ होइ । होन्ति ।
हुवइ । हुवन्ति । हवइ । हवन्ति ॥ पक्षे । भवइ । परिहीण-

१ A °इ । भाअइ । बीह°. २ B अल्लीअइ. ३ B °लीडो णि°. ४ P णिलि-
ज्जइ; B निलिज्जइ. ५ B विलीडो विरा. ६ PB विलीडो विरा. ७ P रुके रु°.
८ P रुवइ. ९ P धूजेर्धु°. १० B धुनोते°. ११ A °शा भ°.

विहवो । भविउं । पभवइ । परिभवइ । संभवइ ॥ कचिदन्यदपि ।
उब्भुअइ । भत्तं ॥

अविति हुः ॥ ६१ ॥

विद्वर्जे प्रत्यये भुवो हु इत्यादेशो वा भवति ॥ हुन्ति । भैवन् । हुन्तो ।
अवितीति किम् । होइ ॥

पृथक्-स्पष्टे णिव्वडः ॥ ६२ ॥

पृथक्भूते स्पष्टे च कर्तरि भुवो णिव्वड इत्यादेशो भवति ॥ णिव्वडइ ।
पृथक् स्पष्टो वा भवतीत्यर्थः ॥

प्रभौ हुप्पो वा ॥ ६३ ॥

प्रभुर्कर्तृकस्य भुवो हुप्प इत्यादेशो वा भवति ॥ प्रभुत्वं च प्रपूर्वस्यैवार्थः ।
अङ्गे चिअं न पहुप्पइ । पक्षे । पभवइ ॥

क्ते हूः ॥ ६४ ॥

भुवः क्तप्रत्यये हूरादेशो भवति ॥ हूअं । अणुहूअं । पहुअं ॥

कृंगेः कुणः ॥ ६५ ॥

कृगंः कुण इत्यादेशो वा भवति ॥ कुणइ । करइ ॥

काणेक्षिते णिआरः ॥ ६६ ॥

काणेक्षितविषयस्य कृंगो णिआर इत्यादेशो वा भवति ॥ णिआरइ ।
काणेक्षितं करोति ॥

निष्टम्भावष्टम्भे णिटुह-संदाणं ॥ ६७ ॥

निष्टम्भविषयस्यावष्टम्भविषयस्य च कृंगो यथासंख्यं णिटुह संदाण

१ B भुत्तं. २ P अविति; B अवित्ति. ३ P चिद्व°. ४ B °शो भ.° ५ P
भुवन्. ६ P अविति°; B अवित्ति°. ७ A चिअ. ८ B क्ते प्र°. ९ P कृजोः.
१० P कृजः; B कृजेः. ११ P कृजो णि°; B कृजेर्णि°. १२ P कृजो.

इत्यादेशौ वा भवतः ॥ णिडुहइ । निष्टम्भं करोति । संदाणइ ।
अवष्टम्भं करोति ॥

श्रमे वावम्फः ॥ ६८ ॥

श्रमविषयस्य कृगौ वावम्फ इत्यादेशो वा भवति ॥ वावम्फइ । श्रमं
करोति ॥

मन्युनौष्ठमालिन्ये णिव्वोलः ॥ ६९ ॥

मन्युना करणेन यदौष्ठमालिन्यं तद्विषयस्य कृगौ णिव्वोल इत्यादेशौ
वा भवति ॥ णिव्वोलइ । मन्युना ओष्ठं मलिनं करोति ॥

शैथिल्य-लम्बने पयल्लः ॥ ७० ॥

शैथिल्यविषयस्य लम्बनविषयस्य च कृगैः पयल्ल इत्यादेशौ वा भवति ॥
पयल्लइ । शिथिलीभवति लम्बते वा ॥

निष्पत्ताच्छोटे णीलुञ्छः ॥ ७१ ॥

निष्पतनविषयस्य आच्छोटनविषयस्य च कृगौ णीलुञ्छ इत्यादेशो
भवति वा ॥ णीलुञ्छइ । निष्पतति । आच्छोटयति वा ॥

क्षुरे कम्मः ॥ ७२ ॥

क्षुरविषयस्य कृगैः कम्म इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्मइ । क्षुरं
करोतीत्यर्थः ॥

चाटौ गुललः ॥ ७३ ॥

चाटुविषयस्य कृगौ गुलल इत्यादेशो वा भवति ॥ गुललइ । चाटु
करोतीत्यर्थः ॥

१ A °शौ भ°. २ B °रोतीत्यर्थः. ३ P कृगो. ४ A°शो भ°. ५ P कृगः.
६ B निष्पत्ता°. ७ A °टणवि°. ८ A °ति। णी°. ९ A °शो भ°.

स्मरेर्झर-झूर-भर-भल-लढ-विम्हर-सुमर-पयर-पम्हुर्हाः ॥७४॥

स्मरेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ झरइ । झूरइ । भरइ । भलइ । लढइ ।
विम्हरइ । सुमरइ । पयरइ । पम्हुइ । सरइ ॥

विस्मृः पम्हुस-विम्हर-वीसराः ॥ ७५ ॥

विस्मरतेरेते आदेशा भवन्ति ॥ पम्हुसइ । विम्हरइ । वीसरइ ॥

व्याहृगोः कोक्क-पोक्कौ ॥ ७६ ॥

व्याहरतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ कोक्कइ । ह्रस्वत्वे तु कुक्कइ । पोक्कइ ।
पक्षे । वाहरइ ॥

प्रसरः पयल्लोवेल्लौ ॥ ७७ ॥

प्रसरतेः पयल्ल उवेल्ल इत्येतावादेशौ वा भवतः ॥ पयल्लइ । उवेल्लइ ।
पसरइ ॥

महमहो गन्धे ॥७८ ॥

प्रसरतेर्गन्धविषये महमह इत्यादेशो वा भवति ॥ महमहइ मालई ।
मालई-गन्धो पसरइ ॥ गन्ध इति किम् । पसरइ ॥

निस्सरेर्णीहर-नील-धाड-वरहाडाः ॥ ७९ ॥

निस्सरतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ णीहैरइ । नीलइ । धाडइ ।
वरहाडइ । नीसरइ ॥

जाग्रेर्जगः ॥ ८० ॥

जागर्तेर्जग इत्यादेशो वा भवति ॥ जगइ । पक्षे । जागरइ ॥

व्याप्रेराअड्डुः ॥ ८१ ॥

व्याप्रियतेराअड्डु इत्यादेशो वा भवति ॥ आअड्डुइ । वावैरेइ ॥

१ A °पम्हुहः. २ P ° हजेः. ३A उव्वे°. ४ B मालइ°. ५ B नीह°.
६ B वावारइ.

संवृणोः साहर-साहड्डौ ॥ ८२ ॥

संवृणोतेः साहर साहट्ट इत्यादेशौ वा भवतः ॥ साहरइ । साहट्टइ ।
संवरइ ॥

आहड्डेः सन्नामः ॥ ८३ ॥

आद्रियतेः सन्नाम इत्यादेशो वा भवति ॥ सन्नामैइ । आदरैइ ॥

ग्रहृणोः सारः ॥ ८४ ॥

ग्रहरतेः सार इत्यादेशो वा भवति ॥ सारइ । पहरइ ॥

अवतरेरोह-ओरसौ ॥ ८५ ॥

अवतरतेः ओह ओरस इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओहैइ । ओरसइ ।
ओअरइ ॥

शकेश्वय-तर-तीर-पाराः ॥ ८६ ॥

शक्रोतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ चयइ । तरइ । तीरइ ।
पारइ । सकइ ॥ त्यर्जतेरपि चयइ । हानिं करोति ॥ तरतेरपि तरैइ ॥
तीरयतेरपि तीरइ ॥ पारयतेरपि पारेइ । कर्म समाप्नोति ॥

फकस्थकः ॥ ८७ ॥

फकतेस्थक इत्यादेशो भवति ॥ थकइ ॥

श्लाघः सलहः ॥ ८८ ॥

श्लाघतेः सलह इत्यादेशो भवति ॥ सलहइ ॥

खचेर्वेअडः ॥ ८९ ॥

खचतेर्वेअड इत्यादेशो वा भवति ॥ वेअडइ । खचइ ॥

पचेः सोल्ल-पउल्लौ ॥ ९० ॥

पचतेः सोल्ल पउल्ल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ सोल्लइ । पउल्लैइ । पयइ ॥

१ वृजोः. २ B आहड्डः. ३ PB सन्नामेइ. ४ B आदरेइ. ५ P °हृजोः.
६ A ओसर. ७ B °हरइ. ८ A त्यजेर°. ९ A तरइ । पार°. १० B °उल्लौ.
११ B पउल्ल. १२ B पउल्लइ.

मुचेश्लङ्गावहेड-मेल्लोस्सिक-रेअव-णिळ्ळुञ्छै-धंसाडाः ॥ ९१ ॥

मुञ्चतेरेते सप्तादेशा वा भवन्ति ॥ छड्डइ । अवहेडइ । मेल्लइ ।
उस्सिकइ । रेअवइ । णिळ्ळुञ्छइ । धंसाडइ । पक्षे । मुअइ ॥

दुःखे णिण्वैलः ॥ ९२ ॥

दुःखविषयस्य मुञ्चैः णिण्वैल इत्यादेशो वा भवति ॥ णिण्वैलेइ ।
दुःखं मुञ्चतीत्यर्थः ॥

वञ्चवेहव-वेलव-जूरवोमच्छाः ॥ ९३ ॥

वञ्चतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ वेहवइ । वेलवइ । जूरवइ ।
उमच्छइ । वञ्चइ ॥

रचेरुग्गाहावह-विडविड्डाः ॥ ९४ ॥

रचेर्धातोरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ उग्गाहइ । अवहइ ।
विडविड्डइ । रयइ ॥

समारचेरुवहत्थ-सारव-समार-केलायाः ॥ ९५ ॥

समारचेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ उवहत्थइ । सारवइ ।
समारइ । केलायइ । समारयइ ॥

सिचेः^१ सिञ्च-सिम्पौ ॥ ९६ ॥

सिञ्चतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ सिञ्चइ । सिम्पइ । सेअइ ॥

प्रच्छः पुच्छः ॥ ९७ ॥

पृच्छेः पुच्छादेशो भवति ॥ पुच्छइ ॥

गर्जेर्बुक्कः ॥ ९८ ॥

गर्जतेर्बुक्क इत्यादेशो वा भवति ॥ बुक्कइ । गज्जइ ॥

१ AB °लोसिक°. २ B णिलुञ्छ°. ३ A मुञ्चतेः स°. ४ B उसिकइ.
५ B णिञ्च°. ६ B मुचो. ७ B णिञ्चलेइ. ८ B °शा भ°. ९ P °विडाः.
१० P °विडइ. ११ A सिञ्चैः. १२ B प्रच्छेः.

वृषे^१ ढिकः ॥ ९९ ॥

वृषकर्तृकस्य गर्जेढिक इत्यादेशो^२ वा भवति ॥ ढिकइ । वृषभो गर्जति ॥

राजेरग्व-छज-सह-रीर-रेहाः ॥ १०० ॥

राजेरेते पञ्चादेशो वा भवन्ति ॥ अग्वइ । छजइ । सहइ । रीरइ । रेहइ । रायइ ॥

मैस्जेराउड्ड-णिउड्ड-बुड्ड-खुप्पाः ॥ १०१ ॥

मज्जेतेरेते^३ चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ आउड्डइ । णिउड्डइ । बुड्डइ । खुप्पइ । मज्जइ ॥

पुञ्जेरारोल-वमालौ ॥ १०२ ॥

पुञ्जेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ आरोलइ । वमालइ । पुञ्जइ ॥

लस्जेर्जीहः ॥ १०३ ॥

लज्जेतेर्जीह इत्यादेशो वा भवति ॥ जीहइ । लज्जइ ॥

तिजेरोसुकः ॥ १०४ ॥

तिजेरोसुक इत्यादेशो वा भवति ॥ ओसुकइ । तेअणं ॥

मृजेरुग्वुस-लुञ्छ-पुञ्छ-पुंस-फुंस-पुस-लुह-हुल-रोसाणाः १०५

मृजेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ उग्वुसइ । लुञ्छइ । पुञ्छइ । पुंसइ । फुंसइ । पुसइ । लुहइ । हुलइ । रोसानइ । पक्षे । मज्जइ ॥

भज्जेर्वेमय-मुसुमूर-मूर-सूर-सूड-विर-पविरञ्ज-करञ्ज-

नीरञ्जाः ॥ १०६ ॥

भज्जेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ वेमयइ । मुसुमूरइ । मूरइ । सूरइ । सूडइ । विरइ । पविरञ्जइ । करञ्जइ । नीरञ्जइ । भज्जइ ॥

१ PB वृषेढि°. २ B °शो भ°. ३ B गर्जतीत्यर्थः. ४ B °शा भ°. ५ P मजे°. ६ B °ड्डुड्डुड्डुड्डु°. ७ B °ते पंच. ८ B °इ । चुड्डइ । थुड्डइ । खु°. ९ B °फुंस. १० B मृज्जेते°. ११ A उग्वसइ. १२ B फुंसइ. १३ A °विरंजनीर°. १४ A °नीरं.

अनुव्रजेः पडिअग्गः ॥ १०७ ॥

अनुव्रजेः पडिअग्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ पडिअग्गइ । अणुवच्चइ ॥

अर्जेर्विढवः ॥ १०८ ॥

अर्जेर्विढव इत्यादेशो वा भवति ॥ विढवइ । अज्जइ ॥

युजो जुञ्ज-जुञ्ज-जुप्पाः ॥ १०९ ॥

युजो जुञ्ज जुञ्ज जुप्प इत्यादेशा भवन्ति ॥ जुञ्जइ । जुञ्जइ ।
जुप्पइ ॥

भुजो भुञ्ज-जिम-जेम-कम्माण्ह-चमढ-समाण-चड्डाः ॥ ११० ॥

भुज एतेष्टादेशा भवन्ति ॥ भुञ्जइ । जिमइ । जेमइ । कम्मेइ । अण्हइ ।
समाणइ । चमढइ । चड्डइ ॥

वोपेन कम्मवः ॥ १११ ॥

उपेन युक्तस्य भुजेः कम्मव इत्यादेशो वा भवति ॥ कम्मवइ ।
उवहुञ्जइ ॥

घटेर्गढः ॥ ११२ ॥

घटेर्गढ इत्यादेशो वा भवति ॥ गढइ । घड्डइ ॥

समो गलः ॥ ११३ ॥

सम्पूर्वस्य घटेर्गल इत्यादेशो वा भवति ॥ संगलइ । संघड्डइ ॥

हासेन स्फुटेर्मुः ॥ ११४ ॥

हासेन करणेन यः स्फुटिस्तस्य मुरादेशो वा भवति ॥ मुरइ । हासेन
स्फुटति ॥

मण्डेश्चिञ्च-चिञ्चअ-चिञ्चिल्ल-रीड-टिविडिकाः ॥ ११५ ॥

मण्डेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ चिञ्चइ । चिञ्चअइ । चिञ्चिल्लइ ।
रीडइ । टिविडिकइ । मण्डइ ॥

१ B युजेरेते त्रय आदे°. २ B कम्मइ. ३ P भुजः. ४ B घटइ. ५ B
°शो भ°. ६ P मुण्डे°. ७ P मुण्डइ.

तुडेस्तोड-तुड-खुड-खुडोक्खुडोक्खुक-णिलुक्क-लुकोल्लूराः ॥

तुडेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ तोडइ । तुटइ । खुटइ । खुडइ ।
उक्खुडइ । उक्खुकइ । णिलुक्कइ । लुक्कइ । उल्लूइ । तुडइ ॥

घूर्णो घुल-घोल-घुम्म-पहल्लाः ॥ ११७ ॥

घूर्णेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ॥ घुलइ । घोलइ । घुम्मइ ।
पहल्लइ ॥

विवृतेर्दसः ॥ ११८ ॥

विवृतेर्दस इत्यादेशो वा भवति ॥ दंसइ । विवटइ ॥

कथेरट्टः ॥ ११९ ॥

कथेरट्ट इत्यादेशो वा भवति ॥ अट्टइ । कटइ ॥

ग्रन्थो गण्ठः ॥ १२० ॥

ग्रन्थेर्गण्ठ इत्यादेशो भवति ॥ गण्ठइ । गण्ठी ॥

मन्थेर्घुसल-विरोलौ ॥ १२१ ॥

मन्थेर्घुसल विरोल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ घुसलइ । विरोलइ । मन्थइ ।

ह्लादेरवअर्च्छं ॥ १२२ ॥

ह्लादेतेर्प्यन्तस्याण्यन्तस्य च अवअर्च्छं इत्यादेशो भवति ॥ अवअर्च्छंइ ।
ह्लादेते । ह्लादयति वा ॥ इकारो ण्यन्तस्यापि परिग्रहार्थः ॥

नेः सदो मज्जः ॥ १२३ ॥

निपूर्वस्य सँदो मज्ज इत्यादेशो भवति ॥ अत्ता एत्थ णुमज्जइ ॥

छिदेर्दुहाव-णिच्छल्ल-णिज्झोड-णिव्वर-णिक्खूर-लूराः ॥ १२४ ॥

छिदेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ दुहावइ । णिच्छल्लइ । णिज्झोडइ ।
णिव्वरइ । णिक्खूरइ । लूरइ । पक्षे । छिन्दइ ॥

१ B °णिक्खुक°. २ B °कोच्छूराः. ३ B णिक्खुकइ. ४ B उच्छूरइ. ५ B
घूर्णेर्घु°. ६ B ग्रंथो गं°. ७ B °शौ भ°. ८ B °इ ॥ ल्हा°. ९ B ल्हा°. १० B °अत्थ°. ११ B सदर्म°.

आडा ओअन्दोदालौ ॥ १२५ ॥

आडा युक्तस्य छिदेरोअन्द उदाल इत्यादेशौ वा भवतः ॥ ओअ-
न्दइ । उदालइ । अछिछन्दइ ॥

मृदो मल-मढ-परिहट्ट-खड्ड-चड्ड-मड्ड-पन्नाडाः ॥ १२६ ॥

मृद्वतिरेते सप्तादेशा भवन्ति ॥ मलइ । मढइ । परिहट्टइ । खड्डइ ।
चड्डइ । मड्डइ । पन्नाडइ ॥

स्पन्देचुलुचुलः ॥ १२७ ॥

स्पन्देचुलुचुल इत्यादेशो वा भवति ॥ चुलुचुलइ । फन्दइ ॥

निरः पदेर्वलः ॥ १२८ ॥

निर्पूर्वस्य पदेर्वल इत्यादेशो वा भवति ॥ निव्वलइ । निरपज्जइ ॥

विसंवदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः ॥ १२९ ॥

विसंपूर्वस्य वदेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ विअट्टइ । विलोट्टइ ।
फंसइ । विसंवयइ ॥

शदो झड-पक्खोडौ ॥ १३० ॥

शीयतेरेतावादेशौ भवतः ॥ झडइ । पक्खोडइ ॥

आक्रन्देर्णीहरः ॥ १३१ ॥

आक्रन्देर्णीहर इत्यादेशो वा भवति ॥ णीहरइ । अक्रन्दइ ॥

खिदेर्जूर-विसूरौ ॥ १३२ ॥

खिदेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ जूरइ । विसूरइ । खिज्जइ ॥

रुधेरुत्थङ्गः ॥ १३३ ॥

रुधेरुत्थङ्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ उँत्थङ्गइ । रुन्धइ ॥

१ B आच्छिदइ. २ A °शा वा भ°. ३ A निष्फ°. ४ B ज्झड°. ५ B
°इ ॥ खिदे°. ६ P °रुत्त°. ७ P उत्त°.

निषेधेर्हक्कः ॥ १३४ ॥

निषेधतेर्हक्क इत्यादेशो वा भवति ॥ हक्कइ । निसेहइ ॥

क्रुधेर्जूरः ॥ १३५ ॥

क्रुधेर्जूर इत्यादेशो भवति ॥ जूरइ । कुञ्जइ ॥

जनो जा-जम्मौ ॥ १३६ ॥

जायतेर्जा जम्म इत्यादेशौ भवतः ॥ जाअइ । जम्मइ ॥

तनेस्तड-तडु-तडुव-विरछाः ॥ १३७ ॥

तनेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तडइ । तडुइ । तडुवइ । विर-
छइ । तणइ ॥

तृपस्थिप्पः ॥ १३८ ॥

तृप्यतेस्थिप्प इत्यादेशो भवति ॥ थिप्पइ ॥

उपसर्पेरल्लिअः ॥ १३९ ॥

उपपूर्वस्य सृपेः कृतगुणस्य अल्लिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ अल्लिअइ ।
उवसप्पइ ॥

संतपेर्झङ्गः ॥ १४० ॥

संतपेर्झङ्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ झङ्गइ । पक्षे । संतप्पइ ॥

व्यापेरोअग्गः ॥ १४१ ॥

व्याप्नोतेरोअग्ग इत्यादेशो वा भवति ॥ ओअग्गइ । वावेइ ॥

समापेः समाणः ॥ १४२ ॥

समाप्नोतेः समाण इत्यादेशो वा भवति ॥ समाणइ । समावेइ ॥

१ B °शौ वा भ°. २ A तेः स्थि°. ३ B °पेर्झङ्गः. ४ PB °तप्यतेर्झ°.
५ B °पेर्झङ्ग°. ६ B ङखइ.

क्षिपेर्गलत्थाङ्क्ख-सोल्ल-पेल्ल-णोल्ल-लुह-हुल-परी-घत्ताः ॥

क्षिपेरेते नवादेशा वा भवन्ति ॥ गलत्थइ । अङ्क्खइ । सोल्लइ ।
पेल्लइ । णोल्लइ । हस्वत्वे तु गुल्लइ । लुहइ । हुलइ । परीइ । घत्तइ ।
खिवइ ॥

उत्क्षिपेर्गुल्लगुच्छोत्थंघाल्लत्थोन्भुत्तोस्सिक्क-हक्खुवौः ॥ १४४

उत्पूर्वस्य क्षिपेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ गुल्लगुच्छइ । उत्थङ्गइ ।
अल्लत्थइ । उन्भुत्तइ । उत्सिक्कइ । हक्खुवइ । उक्खिवइ ॥

आक्षिपेर्णीरिवः ॥ १४५ ॥

आङ्पूर्वस्य क्षिपेर्णीरिव इत्यादेशो वा भवति ॥ णीरिवइ । अक्खिवइ ॥

स्वपेः कमर्वस-लिस-लोट्टाः ॥ १४६ ॥

स्वपेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ कमर्वसइ । लिसइ । लोट्टइ ।
सुअइ ॥

वेपेरायम्बायज्झौ ॥ १४७ ॥

वेपेरायम्ब आयज्झ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ आयम्बइ । आयज्झइ ।
वेवइ ॥

विलपेर्झङ्ग-वडवडौ ॥ १४८ ॥

विलपेर्झङ्ग वडवड इत्यादेशौ वा भवतः ॥ झङ्गइ । वडवडइ ।
विलवइ ॥

लिपो लिम्पः ॥ १४९ ॥

लिम्पतेर्लिम्प इत्यादेशो भवति ॥ लिम्पइ ॥

गुंप्पेर्विर-णडौ ॥ १५० ॥

गुप्यतेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ विरइ । णडइ । पक्षे । गुप्पइ ॥

१ P B °त्वे गु° . २ A गुल्लगु° . ३ P °ङ्खालत्थो° . ४ A °त्तोस्सिक्कहक्खुवः .
५ B °हक्खुप्पाः . ६ A B गुल्लगु° . ७ B हक्खुप्पइ . ८ B कमठस° ९ B लिप° .
१० P गुपेर्वि° .

कपोवहो णिः ॥ १५१ ॥

कपोः अवह इत्यादेशो ण्यन्तो भवति ॥ अवहावेइ । कृपां करो-
तीत्यर्थः ॥

प्रदीपेस्तेअव-सैन्दुम-सन्धुक्कावुत्ताः ॥ १५२ ॥

प्रदीप्यतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तेअवइ । सन्दुमइ ।
सन्धुक्कइ । अवुत्तइ । पलीवइ ॥

लुभेः संभावः ॥ १५३ ॥

लुभ्यतेः संभाव इत्यादेशो वा भवति ॥ संभावइ । लुब्भइ ॥

क्षुभेः खउर-पडुहौ ॥ १५४ ॥

क्षुभेः खउर पडुह इत्यादेशौ वा भवतः ॥ खउरइ । पडुहइ ।
खुब्भइ ॥

आडो रभे रम्भ-ढवौ ॥ १५५ ॥

आडः परस्य रभे रम्भ ढव इत्यादेशौ वा भवतः ॥ आरम्भइ ।
आढवइ । आरभइ ॥

उपालम्भेईङ्ग-पच्चार-वेलवाः ॥ १५६ ॥

उपालम्भेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ ईङ्गइ । पच्चारइ । वेलवइ ।
उवौलम्भइ ॥

अवेर्जृम्भो जम्भा ॥ १५७ ॥

जृम्भेर्जम्भा इत्यादेशो भवति वेस्तु न भवति ॥ जम्भाइ । जम्भा-
अइ ॥ अवेरिति किम् । केलि-पसरो विअम्भइ ॥

१ B कपोऽव°. २ B कपोः. २ A °सुंदम°. ४ B °पडुहौ. ५ B पडुह.
६ B पडुहइ. ७ A उपाल°. ८ B जृम्भेज°.

भाराक्रान्ते नमेर्णिसुढः ॥ १५८ ॥

भाराक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुढ इत्यादेशो भवति ॥ णिसुढइ । पक्षे ।
णवइ । भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ॥

विश्रमेर्णिन्वा ॥ १५९ ॥

विश्राम्यतेर्णिन्वा इत्यादेशो वा भवति ॥ णिन्वाइ । वीसमइ ॥

आक्रमेरोहावोत्थारच्छुन्दाः ॥ १६० ॥

आक्रमेतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ ओहावइ । उत्थोरइ ।
छुन्दइ । अक्रमइ ॥

भ्रमेष्टिरिटिल्ल-दुण्डुल्ल-ढण्डल्ल-चक्कम्म-भम्मड-भमड-भमाड-तल-
अण्ट-झण्ट-झम्प-भुम-गुम-फुम-फुस-दुम-दुस-परी-पराः ॥ १६१ ॥

भ्रमेरेतेष्टादशादेशा वा भवन्ति ॥ टिरिटिल्लइ । दुण्डुल्लइ । ढण्डल्लइ ।
चक्कम्मइ । भम्मडइ । भमडइ । भमाडइ । तलअण्टइ । झण्टइ ।
झम्पइ । भुमइ । गुमइ । फुमइ । फुसइ । दुमइ । दुसइ । परीइ ।
परइ । भमइ ॥

गमेरई-अइच्छाणुवज्जावज्जसोक्कुसाकुस-पच्चड्ड-पच्छन्द-णिम्मह-
णी-णीण-णीलुक्क-पदअ-रम्भ-परिअल्ल-वोल-परिअल-
गिरिणास-णिवहावसेहावहराः ॥ १६२ ॥

गमेरेते एकविंशतिरादेशा वा भवन्ति । अईइ । अइच्छइ । अणु-
वज्जइ । अवज्जसइ । उक्कुसइ । अक्कुसइ । पच्चड्डइ । पच्छन्दइ ।
णिम्महइ । णीइ । णीणइ । णीलुक्कइ । पदअइ । रम्भइ । परिअल्लइ ।
वोलइ । परिअलइ । गिरिणासइ । णिवहइ । अवसेहइ । अवहरइ ।

१ AB इ । भा०. २ B आक्रमे०. ३ B ०वोच्छार०. ४ B आक्रमे०. ५ B
उच्छार०. ६ B ०म्मभमडभम्माडभमाडत०. ७ A ०रुंट०. ८ B भमडइ
भम्माडइ. ९ A रुंटइ. १० B ०वसज्जोक्कुसा०. ११ B अवसज्जइ.

पक्षे । गच्छइ ॥ हम्मइ । णिहम्मइ । णीहम्मइ । आहम्मइ । पह-
म्मइ इत्येते तु हम्म गतावित्यस्यैव भविष्यन्ति ॥

आडा अहिपञ्चुअः ॥ १६३ ॥

आडा सहितस्य गमेः अहिपञ्चुअ इत्यादेशो वा भवति ॥ अहि-
पञ्चुअइ । पक्षे । आगच्छइ ॥

समा अम्भिडः ॥ १६४ ॥

समा युक्तस्य गमेः अम्भिड इत्यादेशो वा भवति ॥ अम्भिडइ ।
संगच्छइ ॥

अभ्याडोम्मत्थः ॥ १६५ ॥

अभ्याङ्भ्यां युक्तस्य गमेः उम्मत्थ इत्यादेशो वा भवति ॥ उम्मत्थइ ।
अन्भागच्छइ । अभिमुखमागच्छतीत्यर्थः ॥

प्रत्याडा पलोट्टः ॥ १६६ ॥

प्रत्याङ्भ्यां युक्तस्य गमेः पलोट्ट इत्यादेशो वा भवति ॥ पलोट्टइ ।
पञ्चागच्छइ ॥

शमेः पडिसा-परिसामौ ॥ १६७ ॥

शमेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ पडिसाइ । परिसामइ । समइ ॥

रमेः संखुड्ड-खेड्डोन्भाव-किलिकिञ्च-कोट्टुम-मोट्टाय-णीसर-
वेल्लाः ॥ १६८ ॥

रमतेरेतेष्टादेशा वा भवन्ति ॥ संखुड्डइ । खेड्डइ । उन्भावइ । किलि-
किञ्चइ । कोट्टुमइ । मोट्टायइ । णीसरइ । वेल्लइ । रमइ ॥

पूरेरग्घाडांग्घवोदुमाङ्गुमाहिरेमाः ॥ १७९ ॥

पूरेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ॥ अग्घाडइ । अग्घवइ । उदुमाइ ।
अङ्गुमइ । अहिरेमइ । पूरइ ॥

त्वरस्तुवर-जअडौ ॥ १७० ॥

त्वरतेरेतावादेशौ भवतः ॥ तुवरइ ॥ जअडइ । तुवरन्तो । जअडन्तो ।

त्यादिशत्रोस्तूरः ॥ १७१ ॥

त्वरतेस्त्यादौ शतरि च तूर इत्यादेशो भवति ॥ तूरइ । तूरन्तो ॥

तुरोत्यादौ ॥ १७२ ॥

त्वरोत्यादौ तुर आदेशो भवति ॥ तुरिओ । तुरन्तो ॥

क्षरः खिर-झर-पज्झर पच्चड-णिच्चल-णिच्चुआः ॥ १७३ ॥

क्षरेरेते षड् आदेशा भवन्ति ॥ खिरइ । झरइ । पज्झरइ । पच्चडइ ।
णिच्चलइ । णिच्चुअइ ॥

उच्छल उत्थल्लः ॥ १७४ ॥

उच्छलतेरुत्थल्ल इत्यादेशो भवति ॥ उत्थल्लइ ॥

विगलेस्थिप्प-णिट्ठुहा ॥ १७५ ॥

विगलतेरेतावादेशौ वा भवतः । थिप्पइ । णिट्ठुहइ । विगलइ ।

दलि-वल्लोर्विसइ-वम्फौ ॥ १७६ ॥

दलेर्वल्लेश्च यथासंख्यं विसइ वम्फ इत्यादेशौ वा भवतः ॥ विसइ ।
वम्फइ । पक्षे दलइ । वल्लइ ॥

१ B डोग्घ°. २ B उग्घव. ३ B उदुमइ. ४ B °ज्झर°. ५ B °व्वल°. ६ B °दु°. ७ B °च्छल°. ८ B °इ°.

अंशेः फिड-फिट्-फुड-फुट्-चुक-मुल्लाः ॥ १७७ ॥

अंशेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ फिडइ । फिट्इ । फुडइ । फुट्इ ।
चुकइ । मुल्लइ । पक्षे । भंसइ ॥

नशेर्णिरेणास-णिवहावसेह-पडिसा-सेहावहराः ॥ १७८ ॥

नशेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ णिरेणासइ । णिवहइ । अवसेहइ ।
पडिसाइ । सेहइ । अवहरइ । पक्षे । नस्सइ ॥

अवात्काशो वासः ॥ १७९ ॥

अवात्परस्य काशो वास इत्यादेशो भवति ॥ ओवासइ ॥

संदिशेरप्पाहः ॥ १८० ॥

संदिशेतेरप्पाह इत्यादेशो वा भवति । अप्पाहइ । संदिसइ ॥

दृशो निअच्छापेच्छावयच्छावयज्झ-वैज्ज-सव्वव-देक्खौअक्खा-
वैक्खावअक्ख-पुलोअ-पुलअ-निआवआस-पासाः ॥ १८१ ॥

दृशेरेते पञ्चदशादेशा भवन्ति ॥ निअच्छइ । पेच्छइ । अवयच्छइ ।
अवयज्झइ । वैज्जइ । सव्ववइ । देक्खइ । ओअक्खइ । अवक्खइ ।
अवअक्खइ । पुलोअइ । पुलअइ । निअइ । अवआसइ । पासइ ॥
निज्झाअइ इति तु निर्ध्यायतेः स्वरादत्यन्ते भविष्यति ॥

स्पृशः फास-फंस-फरिस-छिव-छिहालुङ्गालिहाः ॥ १८२ ॥

स्पृशेतेरेते सप्त आदेशा भवन्ति ॥ फासइ । फंसइ । फरिसइ ।
छिवइ । छिहइ । आलुङ्गइ । आलिहइ ॥

१ B णिरिणा°. २ AB णिरिणा°. ३ B °चज्जसच्चवदे°. ४ B °चक्खा°. ५ B °पुलोए°. ६. °न्ति वा. ७ B चज्ज. ८ B सच्च. ९ B अच°. १० B °अइ. ११ B निपूर्वस्य ध्यायतेः स्वरादत्यन्तेर्भ°.

प्रविशे रिअः ॥ १८३ ॥

प्रविशेः रिअ इत्यादेशो वा भवति ॥ रिअइ । पविसइ ॥

प्रान्मृश-मुषोर्मुहसः ॥ १८४ ॥

प्रात्परयोर्मुशतिमुष्णात्योर्मुहस इत्यादेशो भवति ॥ पम्हुसइ । प्रमृशति ।
प्रमुष्णाति वा ॥

पिषेर्णिवहं-णिरिणास-णिरिणैज्ज-रोञ्च-चड्डाः ॥ १८५ ॥

पिषेरेते पञ्चादेशा भवन्ति वा । णिवहइ । णिरिणासइ । णिरिणैज्जइ ।
रोञ्चइ । चड्डइ । पक्षे पीसइ ॥

भषेर्भुकः ॥ १८६ ॥

भषेर्भुक इत्यादेशो वा भवति । भुकइ । भसइ ॥

कृषेः कर्द्ध-साअट्ठाञ्चाणच्छायञ्छाइञ्छाः ॥ १८७ ॥

कृषेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ कर्द्धइ । साअट्ठइ । अञ्चइ । अण-
च्छइ । अयञ्छइ । आइञ्छइ । पक्षे । करिसइ ॥

असावक्खोडः ॥ १८८ ॥

असिविषयस्य कृषेरक्खोड इत्यादेशो भवति ॥ अक्खोडेइ । असिं
कोशात्कर्षतीत्यर्थः ॥

गवेपेर्दुण्डुल्ल-ढण्ढोल-गमेस-घत्ताः ॥ १८९ ॥

गवेपेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ दुण्डुल्लइ । ढण्ढोलइ । गमे-
सइ । घत्तइ । गवेसइ ॥

१ B °मुष्णाति ॥. २ B °णिवह°. ३ B °रिणिज्ज°. ४ B कट्ट°. ५ B °साअट्ठा°. ६ B साअट्ठइ. ७ B °क्खोडइ.

श्लिषेः सामग्गावयास-परिअन्ताः ॥ १९० ॥

श्लिष्येतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ सामग्गइ । अवयासइ ।
परिअन्तइ । सिलेसइ ॥

प्रक्षेत्रोप्पडः ॥ १९१ ॥

प्रक्षेत्रोप्पड इत्यादेशो वा भवति ॥ चोप्पडइ । मक्खइ ॥

काङ्क्षेराहाहिलङ्गाहिलङ्ग-वच्च-वम्फ-मह-सिह-विलुम्पाः ॥ १९२ ॥
काङ्क्षेतेरेतेष्टादेशा वा भवन्ति ॥ आहइ । अहिलङ्गइ । अहिलङ्गइ ।
वच्चइ । वम्फइ । महइ । सिंहइ । विलुम्पइ । ऋङ्गइ ॥

प्रतीक्षेः सामय-विहीर-विरमालाः ॥ १९३ ॥

प्रतीक्षेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥ सामयइ । विहीरइ । विरमा-
लइ । पाडेक्खइ ॥

तक्षेस्तच्छ-चच्छ-रम्प-रम्फाः ॥ १९४ ॥

तक्षेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ॥ तच्छइ । चच्छइ । रम्पइ ।
रम्फइ । तक्खइ ॥

विकसेः कोआस-वोसट्ठौ ॥ १९५ ॥

विकसेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ कोआसइ । वोसट्ठइ । विअसइ ॥

हसेर्गुञ्जः ॥ १९६ ॥

हसेर्गुञ्ज इत्यादेशो वा भवति ॥ गुञ्जइ । हसइ ॥

संसेल्हस-डिम्भौ ॥ १९७ ॥

संसेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ ल्हसइ । परिल्हसइ । सलिल-वसणं ।
डिम्भइ । संसइ ॥

१ B °अन्ताः. २ A श्लिषे°. ३ B °अतइ. ४ A मृक्षेत्रो°. ५ A °लुम्फाः.
६ A आहिइ; B आहाइ. ७ A °लुंफइ. ८ A °रंफा ॥ ९ B °इ । सलिलवसणं
डिम्भइ.

त्रसेर्डर-बोज्ज-वज्जाः ॥ १९८ ॥

त्रसेरेते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ डरइ । बोज्जइ । वज्जइ । तसइ ॥

न्यसो णिम-णुमौ ॥ १९९ ॥

न्यस्यतेरेतावादेशौ भवतः ॥ णिमइ । णुमइ ॥

पर्यसः पलोट्ट-पल्लट्ट-पल्हत्थाः ॥ २०० ॥

पर्यस्यतेरेते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ पलोट्टइ । पल्लट्टइ । पल्हत्थइ ॥

निःश्वसेर्झङ्गः ॥ २०१ ॥

निःश्वसेर्झङ्ग इत्यादेशो वा भवन्ति ॥ झङ्गइ । नीससइ ॥

उल्लसेरुसलोसुम्भ-णिल्लस-पुलआअ-गुज्जोल्लारोआः ॥ २०२ ॥

उल्लसेरेते षडादेशा वा भवन्ति ॥ ऊसलइ । ऊसुम्भइ । णिल्लसइ ।

पुलआअइ । गुज्जोल्लइ । ह्रस्वत्वे तु । गुब्बुल्लइ । आरोअइ । उल्लसइ ॥

भासेर्भिसः ॥ २०३ ॥

भासेर्भिस इत्यादेशो वा भवति ॥ भिसइ । भासइ ॥

ग्रसेर्धिसः ॥ २०४ ॥

ग्रसेर्धिस इत्यादेशो वा भवति ॥ धिसइ । गसइ ॥

अवाद्गाहेर्वाहः ॥ २०५ ॥

अवात्परस्य गाहेर्वाह इत्यादेशो वा भवति ॥ ओवौहइ । ओगौहइ ॥

आरुहेश्चड-वलग्गौ ॥ २०६ ॥

आरुहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ चडइ । वलग्गइ । आरुहइ ॥

मुहेर्गुम्म-गुम्मडौ ॥ २०७ ॥

मुहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ गुम्मइ । गुम्मडइ । मुज्झइ ॥

दहेरहिऊलालुहौ ॥ २०८ ॥

दहेरेतावादेशौ वा भवतः ॥ अहिऊलइ । आलुङ्गइ । डहइ ॥

ग्रहो वल-गेण्ह-हर-पङ्ग-निरुवाराहिपञ्चुआः ॥ २०९ ॥

ग्रहेरेते षडादेशा भवन्ति ॥ वलइ । गेण्हइ । हरइ । पङ्गइ । निरु-
वारइ । अहिपञ्चुअइ ॥

क्त्वा-तुम्-तव्येषु घेत् ॥ २१० ॥

ग्रहैः क्त्वातुम्तव्येषु घेत् इत्यादेशो भवति ॥ क्त्वा । घेत्तूण ।
घेत्तूआण ॥ क्वचिन्न भवति । गेण्हअ ॥ तुम् । घेत्तुं ॥ तव्य ।
घेत्तव्वं ॥

वचो वोत् ॥ २११ ॥

वक्तेर्वोत् इत्यादेशो भवति क्त्वातुम्तव्येषु ॥ वोत्तूण । वोत्तुं । वोत्तव्वं ॥

रुद-भुज-मुचां तोन्त्यस्य ॥ २१२ ॥

एषामन्त्यस्य क्त्वातुम्तव्येषु तो भवति ॥ रोत्तूण । रोत्तुं । रोत्तव्वं ॥
भोत्तूण । भोत्तुं । भोत्तव्वं ॥ मोत्तूण । मोत्तुं । मोत्तव्वं ॥

दृशस्तेन ड्डुः ॥ २१३ ॥

दृशोन्त्यस्य तकारेण सह द्विरुक्तप्रकारो भवति ॥ दृदूण । दृदुं ।
दृदव्वं ॥

आ कृगो भूत-भविष्यतोश्च ॥ २१४ ॥

कृगोन्त्यस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्कालयोश्चकारात्
क्त्वातुम्तव्येषु च ॥ काहीअ । अकार्षीत् । अकरोत् । चकार वा ॥
काहिइ । करिष्यति । कर्ता वा ॥ क्त्वा । काऊण ॥ तुम् । काउं ॥
तव्य । कायव्वं ॥

१ B °चुइ. २ B ग्रहेः. ३ AB घेत्तूआण. ४ A °वोदादे°. ५ P क्षुद°.
६ B तो°. ७ B °षु परतः तो. ८ A ठः. ९ A °ष्यतेश्च.

गमिष्यमासां छः ॥ २१५ ॥

एषामन्त्यस्य छो भवति ॥ गच्छइ । इच्छइ । जच्छइ । अच्छइ ॥

छिदि-भिदो न्दः ॥ २१६ ॥

अनयोरन्त्यस्य नकाराक्रान्तो दकारो भवति ॥ छिन्दइ । भिन्दइ ॥

युध-बुध-गृध-क्रुध-सिध-मुहां ज्ञः ॥ २१७ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तो झो भवति ॥ जुञ्झइ । बुञ्झइ । गिञ्झइ । कुञ्झइ । सिञ्झइ । मुञ्झइ ॥

रुधो न्ध-म्भौ च ॥ २१८ ॥

रुधोन्त्यस्य न्ध स्म इत्येतौ चकारात् ज्ञश्च भवति ॥ रुन्धइ । रुम्भइ । रुञ्झइ ॥

सद-पतोर्दः ॥ २१९ ॥

अनयोरन्त्यस्य डो भवति । सडइ । पडइ ॥

कथ-वर्धा ढः ॥ २२० ॥

अनयोरन्त्यस्य ढो भवति ॥ कढइ । वड्डइ पवय-कलयलो ॥ परि-अड्डइ लायणं ॥ बहुवचनाद् वृधेः कृतगुणस्य वर्धेश्चाविशेषेण ग्रहणम् ॥

वेष्टैः ॥ २२१ ॥

वेष्टे वेष्टने इत्यस्य धातोः कगटड^० इत्यादिना [२. ७७] षलोपेन्त्यस्य ढो भवति ॥ वेढइ । वेढिज्जइ ॥

समो छः ॥ २२२ ॥

संपूर्वस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य द्विरुक्तो लो भवति ॥ संवेल्लइ ॥

वोदः ॥ २२३ ॥

उदः परस्य वेष्टेतेरन्त्यस्य लो वा भवति ॥ उन्वेल्लइ उन्वेढइ ॥

१ A °मंतस्य. २ P भवन्ति. ३ A °रंतस्य. ४ A वेष्टः; B वेष्टेः. ५ A विष्टि. ६ B वेष्टेर°.

स्विदां ज्ञः ॥ २२४ ॥

स्विदिप्रकाराणामन्त्यस्य द्विरुक्तो जो भवति ॥ सव्वज्ज-सिज्जिरीए ।
संपज्जइ । खिज्जइ ॥ बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

व्रज-नृत-मदां चः ॥ २२५ ॥

एषामन्त्यस्य द्विरुक्तश्चो भवति ॥ वच्चइ । नच्चइ । मच्चइ ॥

रुद-नमोर्वः ॥ २२६ ॥

अनयोरन्त्यस्य वो भवति ॥ रुवइ । रोवइ । नैवइ ॥

उद्विजः ॥ २२७ ॥

उद्विजतेरन्त्यस्य वो भवति ॥ उव्विवइ । उव्वेवो ॥

खाद-धावोर्लुक् ॥ २२८ ॥

अनयोरन्त्यस्य लुग् भवति ॥ खाइ खाअइ । खाहिइ । खाउ ।
धाई । धाहिइ । धाउ ॥ बहुलाधिकाराद्वर्तमानाभविष्यद्विध्याद्येक-
वचन एव भवति । तेनेह न भवति । खादन्ति । धावन्ति ॥ कचिन्न
भवति । धावइ पुरओ ॥

सृजो रः ॥ २२९ ॥

सृजो धातोरन्त्यस्य रो भवति ॥ निसिरइ । वोसिरइ । वोसिरामि ॥

शकादीनां द्वित्वम् ॥ २३० ॥

शकादीनामन्त्यस्य द्वित्वं भवति ॥ शक् । सक्कइ ॥ जिम् । जिम्मइ ॥
लग् । लग्गइ ॥ मग् । मग्गइ ॥ कुप् । कुप्पइ ॥ नश् । नस्सइ ॥
अद् । परिअट्टइ ॥ लुद् । पलोट्टइ ॥ तुद् । तुट्टइ ॥ नद् । नट्टइ ॥
सिर्व । सिव्वइ । इत्यादि ॥

१ A °मंतस्य. २ A °रंतस्य. ३ P णवइ. ४ B खाओ. ५ B °इ ।
धाअइ । धाहि°. ६ B धाओ. ७ AB सिच् । सिच्चइ.

स्फुटि-चलेः ॥ २३१ ॥

अनयोरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥ फुट्इ फुड्इ । चल्इ चल्इ ॥

प्रादेर्मालेः^१ ॥ २३२ ॥

प्रादेः परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥ पमिल्लइ पमील्लइ । निमिल्लइ निमील्लइ । संमिल्लइ संमील्लइ । उम्मिल्लइ उम्मील्लइ ॥ प्रादे-
रिति किम् । मील्लइ ॥

उवर्णस्यावः ॥ २३३ ॥

धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अवादेशो भवति ॥ न्हुइ । निण्हवई ॥
हु । निहवइ ॥ च्युइ । चवइ ॥ रु । रवइ ॥ कु । कवइ ॥ सू ।
सवइ । पसवइ ॥

ऋवर्णस्यारः ॥ २३४ ॥

धातोरन्त्यस्य ऋवर्णस्य अरादेशो भवति ॥ करइ । धरइ । सरई ।
वरइ । सरइ । हरइ । तरइ । जरइ ॥

वृषादीनामरिः ॥ २३५ ॥

वृष इत्येवंप्रकाराणां धातूनाम् ऋवर्णस्य अरिः इत्यादेशो भवति ॥
वृष् । वरिसइ ॥ कृष् । करिसई ॥ मृष् । मरिसइ ॥ हृष् । हरिसइ ॥
येषामरिरादेशो दृश्यते ते वृषादयः ॥

रुषादीनां दीर्घः ॥ २३६ ॥

रुष इत्येवंप्रकाराणां धातूनां स्वरस्य दीर्घो भवति ॥ रूसइ । तूसइ ।
सूसइ । दूसइ । पूसइ । सीसइ । इत्यादि ॥

युवर्णस्य गुणः ॥ २३७ ॥

धातोरिवर्णस्य च क्लृप्त्यपि गुणो भवति ॥ जेऊण । नेऊण ।

१ A °मालेः, २ A उमील्लइ. ३ B °शो वा भ°. ४ PB °इ । नि°.
५ A °रन्त्यस्य, ६ A °इ । स°. ७ B °इ । हृष् । दरिसइ । मृ°.

नेइ । नेन्ति । उड्डेइ । उड्डेन्ति । मोत्तूण । सोऊण ॥ कचिन्न भवति ।
नीओ । उड्डीणो ॥

स्वराणां स्वराः ॥ २३८ ॥

धातुषु स्वराणां स्थाने स्वरा बहुलं भवन्ति ॥ हवइ । हिवइ ॥ चिणइ ।
चुणइ ॥ सइहणं । सइहाणं ॥ धावइ । धुवइ ॥ रुवइ । रोवइ ॥
कचिन्नित्यम् । देइ । लेइ । विहेइ । नासइ ॥ आर्षे । बेमि ॥

व्यञ्जनाददन्ते ॥ २३९ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोरेन्ते अकारो भवति ॥ भमई । हसइ । कुणइ । चुम्बइ ।
भणइ । उवसमइ । पावइ । सिञ्चइ । रुन्धइ । मुसइ । हरइ । करइ ॥
शर्बादीनां च प्रायः प्रयोगो नास्ति ॥

स्वरादनतो वा ॥ २४० ॥

अकारान्तवर्जितात्स्वरान्ताद्धातोरेन्ते अकारागमो वा भवति ॥ पाइ
पाअइ । धाइ धाअइ । जाइ जाअइ । झाइ झाअइ । जम्भाइ जम्भा-
अइ । उव्वाइ उव्वाअइ । मिलाइ मिलाअइ । विकेइ विकेअइ ।
होऊण होईऊण ॥ अनत इति किम् । चिइच्छइ । दुगुच्छइ ॥

चि-जि-श्रु-हु-स्तु-लू-पू-धूगां णो ह्रस्वश्च ॥ २४१ ॥

च्यादीनां धातूनामन्ते णकारागमो भवति एषां स्वरस्य च ह्रस्वो
भवति ॥ चि । चिणइ ॥ जि । जिणइ ॥ श्रु । सुणइ ॥ हु । हुणइ ॥
स्तु । थुणइ ॥ लू । लुणइ ॥ पू । पुणइ ॥ धूर् । धुणइ ॥ बहु-
लाधिकारात्कचिद्विकल्पः । उच्चिणइ । उच्चइ ॥ जेऊण । जिणिऊण ॥
जयइ । जिणइ ॥ सोऊण । सुणिऊण ॥

न वा कर्म-भावे व्वः क्यस्य च लुक् ॥ २४२ ॥

च्यादीनां कर्मणि भावे च वर्तमानानामन्ते द्विरुक्तो वकारागमो

१ A °इ । कणइ । चुं° । २ B शवा° । ३ AP होऊण । ४ B °हु° ।
५ PB च दीर्घस्य ह° । ६ B हु । ७ B °वे वर्त° ।

वा भवति तत्संनियोगे च क्यस्य लृक् ॥ चिक्वइ चिणिज्जइ ।
जिक्वइ जिणिज्जइ । सुक्वइ सुणिज्जइ । हुक्वइ हुणिज्जइ । थुक्वइ
थुणिज्जइ । लुक्वइ लुणिज्जइ । पुक्वइ पुणिज्जइ । धुक्वइ धुणिज्जइ ॥
एवं भविष्यति । चिक्विहिइ । इत्यादि ॥

म्मश्चेः ॥ २४३ ॥

चिगः कर्मणि भावे च अन्ते संयुक्तो मो वा भवति तत्संनियोगे
क्यस्य च लृक् ॥ चिम्मइ । चिक्वइ । चिणिज्जइ ॥ भविष्यति ।
चिम्मिहिइ । चिक्विहिइ । चिणिहिइ ॥

हन्खनोन्त्यस्य ॥ २४४ ॥

अनयोः कर्मभावेन्त्यस्य द्विरुक्तो मो वा भवति तत्संनियोगे क्यस्य
च लृक् ॥ हम्मइ हणिज्जइ । खम्मइ खणिज्जइ । भविष्यति । हम्मि-
हिइ हणिहिइ । खम्मिहिइ खणिहिइ ॥ बहुलाधिकाराद्धन्तेः कर्तर्य-
पि ॥ हम्मइ । हन्तीत्यर्थः ॥ कचिन्न भवति ॥ हन्तव्वं । हन्तूणं ।
हओ ॥

ब्भो दुह-लिह-वह-रुधामुच्चातः ॥ २४५ ॥

दुहादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो भौ वा भवति तत्संनियोगे
क्यस्य च लृक् वहेरकारस्य च उकारः ॥ दुब्भइ दुहिज्जइ । लिब्भइ
लिहिज्जइ । वुब्भइ वहिज्जइ । रुब्भइ रुधिज्जइ । भविष्यति । दुब्भि-
हिइ दुहिहिइ । इत्यादि ॥

दहो ज्झः ॥ २४६ ॥

दहोन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो झौ वा भवति^{१०} तत्संनियोगे क्यस्य च
लृक् ॥ डज्झइ । डंहिज्जइ । भविष्यति । डज्झिहिइ । डहिहिइ ॥

१ B °गे च क्यस्य लृक्. २ A °नोतस्य. ३ A हन्तेः खनूगः कर्मणि भावे
चांते संयुक्तो मो वा भ°. ४ B हंतूणं. ५ A °मंतस्य. ६ B ब्भो. ७ B रुब्भइ.
८ A °न्तस्य. ९ B ज्झो. १० B °तित्त°. ११ PB दहि°. १२ A डज्झहिइ.

बन्धो न्धः ॥ २४७ ॥

बन्धेर्धातोरन्त्यस्य न्ध इत्यवयवस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति तत्संनि-
योगे क्यस्य च लुक् ॥ बज्झइ । बन्धिज्झइ ॥ भविष्यति । बैज्झिहिइ ।
बन्धिहिइ ॥

समनूपाद्बुधेः ॥ २४८ ॥

समनूपेभ्यः परस्थ रुधेरन्त्यस्य कर्मभावे ज्ञो वा भवति तत्संनि-
योगे क्यस्य च लुक् ॥ संरुज्झइ । अणुरुज्झइ । उवरुज्झइ । पक्षे ।
संरुन्धिज्झइ । अणुरुन्धिज्झइ । उवरुन्धिज्झइ ॥ भविष्यति । संरुज्झि-
हिइ । संरुन्धिहिइ । इत्यादि ॥

गमादीनां द्वित्वम् ॥ २४९ ॥

गमादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्वित्वं वा भवति तत्संनियोगे क्यस्य च
लुक् ॥ गम् । गम्मइ । गमिज्झइ ॥ हस् । हस्सइ । हसिज्झइ ॥ भण् ।
भण्णई । भणिज्झइ । लुप् । लुप्पइ । लुविज्झइ ॥ रुद-नमोर्वः[४.२२६]
इति कृतवकारादेशो रुदिरत्र पठ्यते । रुव् । रुव्वइ । रुविर्ज्झइ ॥
लम् । लब्भइ । लहिज्झइ ॥ कथ् । कत्थइ । कहिज्झइ । भुज् ।
भुज्जइ ॥ भुज्जिज्झइ ॥ भविष्यति । गम्मिहिइ । गमिहिइ । इत्यादि ॥

ह-कृ-तृ-जामीरः ॥ २५० ॥

एषामन्त्यस्य ईर इत्यादेशो वा भवति तत्संनियोगे च क्यलुक् ॥
हीरइ हरिज्झइ । कीरइ करिज्झइ । तीरइ तरिज्झइ । जीरइ जरिज्झइ ॥

अर्जेर्विठप्पः ॥ २५१ ॥

अन्त्यस्येति निवृत्तम् । अर्जेर्विठप्प इत्यादेशो वा भवति तत्संनियोगे
क्यस्य च लुक् ॥ विठप्पइ । पक्षे । विठविज्झइ । अज्जिज्झइ ॥

१ A °रंतस्य. २ B °त्यस्याव°. ३ B वज्झेहिइ. ४ B रुधेः क°. ५ A
°मंतस्य. ६ P भण्णए. भणिज्झए. ७ A °दित्यत्र प°. B °दिरत्रोच्यते. ८ B
रुव्विज्झइ. ९ B °कृ° १० P ने क्यलुक् च; B °ने क्यस्य च लुक्.

ज्ञो णव्व-णज्जौ ॥ २५२ ॥

जानातेः कर्मभावे णव्व णज्ज इत्यादेशौ वा भवतः तत्संनियोगे
क्यस्य च लुक् ॥ णव्वइ णज्जइ । पक्षे । जाणिज्जइ । मुणिज्जइ ॥
अ-झोर्णः [२.४२] इति णादेशे तु । णाइज्जइ ॥ नञ्पूर्वकस्य ।
अणाइज्जइ ॥

व्याहुरेर्वाहिप्पः ॥ २५३ ॥

व्याहरतेः कर्मभावे वाहिप्प इत्यादेशो वा भवति तत्संनियोगे क्यस्य
च लुक् ॥ वाहिप्पइ । वाहरिज्जइ ॥

आरभेराढप्पः ॥ २५४ ॥

आङ्पूर्वस्य रभेः कर्मभावे आढप्प इत्यादेशो वा भवति क्यस्य च
लुक् ॥ आढप्पइ । पक्षे । आढवीअइ ॥

स्त्रिह-सिचोः सिप्पः ॥ २५५ ॥

अनयोः कर्मभावे सिप्प इत्यादेशो भवति क्यस्य च लुक् ॥ सिप्पइ ।
स्त्रिह्यते । सिच्यते वा ॥

ग्रहेर्घेप्पः ॥ २५६ ॥

ग्रहेः कर्मभावे घेप्प इत्यादेशो वा भवति क्यस्य च लुक् ॥ घेप्पइ ।
गिणिह्ज्जइ ॥

स्पृशेच्छिप्पः ॥ २५७ ॥

स्पृशतेः कर्मभावे छिप्पादेशो वा भवति क्यलुक् च ॥ छिप्पइ ।
छिविज्जइ ॥

१ A °पूर्वस्य. ३ PB क्यलुक् च । ३ B स्त्रेह°. ४ A °शो वा भ°. ५ B गेणिह्°.

केनापुण्णादयः ॥ २५८ ॥

अपुण्णादयः शब्दा आक्रमिप्रभृतीनां धातूनां स्थाने केन सह वा निपात्यन्ते ॥ अपुण्णो । आक्रान्तः ॥ उक्कोसं । उत्कृष्टम् ॥ फुडं । स्पष्टम् ॥ बोलीणो । अतिक्रान्तः ॥ वोसँटो । विकसितः ॥ निसुँटो । निपातितः ॥ लुग्गो । रुग्णः ॥ स्विहको । नष्टः ॥ पम्हुट्टो । प्रमृष्टः प्रमुषितो वा ॥ विडँत्तं । अर्जितम् ॥ छित्तं । स्पृष्टम् ॥ निमिशं । स्थापितम् ॥ चक्खिअं । आस्वादितम् ॥ लुँअं । लूनम् ॥ जहं । त्यक्तम् ॥ झोसिअं । क्षिप्तम् ॥ निच्छूढं । उद्धृतम् ॥ पल्हत्थं पँलोढं च । पर्यस्तम् ॥ हीसमणं । हेषितम् । इत्यादि ॥

धातवोर्थान्तरेपि ॥ २५९ ॥

उक्तादर्थान्तरेपि धातवो वर्तन्ते ॥ बलिः प्राणने पठितः खादनेपि वर्तते । बलइ । खादति प्राणनं करोति वा ॥ एवं कलिः संख्याने संज्ञानेपि । कलइ । जानाति संख्यानं करोति वा ॥ रिगिर्गतौ प्रवेशेपि ॥ रिगँइ । प्रविशति गच्छति वा ॥ कांक्षते-वम्फ आदेशः प्राकृते । वम्फइ । अस्यार्थः । ईच्छति खादति वा ॥ फक्कतेस्थक्क आदेशः । थक्कइ । नीचां गतिं करोति विलम्बयति वा ॥ विलप्युपालम्भ्योर्झाङ्ग आदेशः । झङ्गइ । विलपेति उपालभते भाषते वा ॥ एवं पडिवालेई । प्रतीक्षते रक्षति वा ॥ केचित् कैश्चिदुपसर्गैर्नित्यम् । पहरइ । युध्यते ॥ संहरइ । संवृणोति ॥ अणुहरइ । सदृशीभवति ॥ नीहरइ । पुरीषोत्सर्गं करोति ॥ विहरइ । क्रीडति^{१०} ॥ आहरइ । खादति ॥ पडिहरइ । पुनः पूरयति ॥ परिहरइ । त्यजति ॥ उचहरइ । पूजयति ॥ बाहरइ । आह्वयति ॥ पवसइ । देशान्तरं गच्छति ॥ उजुँपइ । चटति ॥ उल्लुहइ । निःसरंति ॥

१ A °नाऽपुण्णा°. २ B सह नि°. ३ A अपुण्णो. ४ B ° सट्टो. ५ B °सुट्टो. ६ A वेढत्तं. ७ A लअं. ८ A ज्ञासिअं. ९ B उद्धृतं. १० B पल्लोढं. ११ P रिगइ; B रिगइ. १२ B पृच्छति. १३ B विडंब°. १४ A °पालंभे झंख°. P °पालंभ्यो°. १५ A °पइ. १६ PB ° वालइ. १७ A क्रीणाति. १८ P उजुप्पइ. १९ B °ति ॥ अथ शौरसेनी ॥ तो°.

तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य ॥ २६० ॥

शौरसेन्यां भाषायामनादावपदादौ वर्तमानस्य तकारस्य दकारो भवति न चेदसौ वर्णान्तरेण संयुक्तो भवति ॥ तदो पूरिद-पदिञ्जेण मारादिणा मन्तिदो ॥ एतस्मात् । एदाहि । एदाओ । अनादाविति किम् । तथा करेध जधा तस्स राइणो अणुकम्पणीआ भोमि ॥ अयुक्तस्येति किम् । मत्तो । अर्य्यउत्तो । असंभाविद-सकारं । हला सउन्तले ॥

अधः क्वचित् ॥ २६१ ॥

वर्णान्तरस्याधोवर्तमानस्य तस्य शौरसेन्यां दो भवति । कचिल्लक्ष्या-
नुसारेण ॥ महन्दो । निच्चिन्दो । अन्देडरं ॥

वादेस्तावति^१ ॥ २६२ ॥

शौरसेन्यां तावच्छब्दे आदेस्तकारस्य दो वा भवति ॥ दाव । ताव ॥

ओं आमन्थ्ये सौ वेनो नः ॥ २६३ ॥

शौरसेन्यामिनो नकारस्य आमन्थ्ये सौ परे आकारो वा भवति ॥
भो कञ्चुइआ । सुँहिआ । पक्षे । भो तवस्सि । भो मणस्सि ॥

मो वा ॥ २६४ ॥

शौरसेन्यामामन्थ्ये सौ परे नकारस्य मो वा भवति ॥ भो रायं । भो
विअयवम्मं । सुकम्मं । भयवं कुसुमाउह । भयवं तित्थं पवत्तेह ।
पक्षे । सयल-लोअ-अन्तेआरि भयवं हुदवह ॥

भवद्भगवतोः ॥ २६५ ॥

आमन्थ्य इति निवृत्तम् । शौरसेन्यामनयोः सौ परे नस्य मो भवति ॥
किं एत्थभैवं हिदएण चिन्तेदि । एदु भैवं । समणे भगवं महावीरे ॥

AB °जेन मारादिना म°. २ A अज्जउ°. ३ B °ति शौरसेन्यां ॥ ६२ ॥
ताव°. ४ A आमन्थ्ये. ५ P भो सुहिआ. ६ A भयवं. ७B भवं. ८ Pभयवं,

पज्जलिदो भयवं हुदासणो ॥ कचिदन्यत्रापि । मचवं पागसासणे ।
संपाइअवं सीसो । कयवं । करोमि काहं च ॥

न वा र्यो य्यः ॥ २६६ ॥

शौरसेन्यां र्यस्य स्थाने य्यो वा भवति ॥ अय्यउत्त पैय्याकुलीकदम्हि ।
सुय्यो । पक्षे । अज्जो । पज्जाउलो । कज्ज-परवसो ॥

थो^३ धः ॥ २६७ ॥

शौरसेन्यां थस्य धो वा भवति ॥ कधेदि कहेदि । णाधो णाहो ।
कधं कहं । राज-पधो राज-पहो ॥ अपदादावित्येव । थामं ।
थेओ ॥

इह-हचोर्हस्य ॥ २६८ ॥

इहशब्दसंबन्धिनो मध्यमस्येत्या-हचौ [३. १४३] इति विहितस्य
हचश्च हकारस्य शौरसेन्यां धो वा भवति ॥ इध । होध । परित्तायध ॥
पक्षे । इह । होह । परित्तायह ॥

भुवो भः ॥ २६९ ॥

भवतेर्हकारस्य शौरसेन्यां भो वा भवति ॥ भोदि होदि । भुवदि
हुवदि । भवदि हवदि ॥

पूर्वस्य पुरवः ॥ २७० ॥

शौरसेन्यां पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति ॥ अपुरैवं नाडयं ।
अर्पुर्वागदं । पक्षे । अपुव्वं पदं । अपुव्वागदं ॥

क्त्त्व इर्य-दूणौ ॥ २७१ ॥

शौरसेन्यां क्त्वाप्रत्ययस्य इर्यं दूण इत्यादेशौ वा भवतः ॥ भविय
भोदूण । हविर्य होदूण । पठिर्य पठिदूण । रमिर्य रन्दूण । पक्षे भोत्ता ।
होत्ता । पठित्ता । रन्ता ॥

१ A °सो । संपादितवान् शिष्यः । क°. २ A अय्या°. ३ B थोधः शौर-
सेन्यां ॥ ६७ ॥ थ°. ४ A °ति ॥ इह । इध. ५ A °रवयं ना°. ६ B °वादग°.
७ A °दं । अपुव्वागदं. ८ PB °अ. ९ A °ण । मरिय । मरिदूण । र°.

कृ-गमो ङडुअः ॥ २७२ ॥

आभ्यां परस्य क्त्वाप्रत्ययस्य ङित् अङुअ इत्यादेशो वा भवति ॥
कैङुअ । गङुअ । पक्षे । करिय । करिदूण । गच्छिय । गच्छिदूण ॥

दिरिचेचोः ॥ २७३ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ [३. १३९] इति विहितयोरिचेचोः
स्थाने दिर्भवति ॥ वेति निवृत्तम् । नेदि । देदि । भोदि । होदि ॥

अतो देश्च ॥ २७४ ॥

अकारात्परयोरिचेचोः स्थाने देश्चकाराद् दिश्च भवति ॥ अच्छदे ।
अच्छदि ॥ गच्छदे । गच्छदि । रमदे । रमदि ॥ किज्जदे । किज्जदि ।
अत इति किम् । वसुआदि । नेदि । भोदि ॥

भविष्यति स्सिः ॥ २७५ ॥

शौरसेन्यां भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे स्सिर्भवति । हिस्साहामप-
वादः ॥ भविस्सिदि । करिस्सिदि । गच्छिस्सिदि ॥

अतो ङसेडादो-डादू ॥ २७६ ॥

अतः परस्य ङसेः शौरसेन्यां आदो आदु इत्यादेशौ ङितौ भवतः ॥
दूरादो य्येव । दूरादु ॥

इदानीमो दाणिं ॥ २७७ ॥

शौरसेन्यामिदानीमः स्थाने दाणिं इत्यादेशो भवति ॥ अनन्तरकर-
णीयं दाणिं आणवेदु अय्यो ॥ व्यत्ययात्प्राकृतेपि । अन्नं दाणिं बोहिं ॥

तस्मात्ताः ॥ २७८ ॥

शौरसेन्यां तस्माच्छब्दस्य ता इत्यादेशो भवति ॥ ता जाव पवि-
सामि । ता अलं एदिणा माणेणं ॥

१ P °दुअ°. २ P °शो म°. ३ P कडुअ । गडुअ. ४ A दे च°. ५ A °दि । रम°. ६ B नोदि. ७ B अकारात्प°. ८ AB आदू. ९ B माणेन.

मोन्त्याणो वेदेतोः ॥ २७९ ॥

शौरसेन्यामन्त्यान्मकारात्पर इदेतोः परयोर्णकारागमो वा भवति ॥
इकारे । जुत्तं णिमं^१ जुत्तमिणं । सरिसं णिमं सरिसमिणं । एकारे ।
किं णेदं किमेदं । एवं णेदं एवमेदं ॥

एवार्थे य्येव ॥ २८० ॥

एवार्थे य्येव इति निपातः शौरसेन्यां प्रयोक्तव्यः ॥ मम य्येव बम्भण-
स्स । सो य्येव एसो ॥

हञ्जे चेत्त्र्याह्वाने ॥ २८१ ॥

शौरसेन्यां चेत्त्र्याह्वाने हञ्जे इति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ हञ्जे चटु-
रिके ॥

हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे ॥ २८२ ॥

शौरसेन्यां हीमाणहे इत्ययं निपातो विस्मये निर्वेदे च प्रयोक्तव्यः ॥
विस्मये ॥ हीमाणहे जीवन्त-वच्छा मे जणणी ॥ निर्वेदे । हीमाणहे
पलिस्सन्ता हगे एदेण निय-विधिणो दुँव्ववसिदेण ॥

णं नन्वर्थे ॥ २८३ ॥

शौरसेन्यां नन्वर्थे णमिति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥ णं अफलोदया । णं
अय्यमिस्सेहिं पुढमं य्येव आर्णत्तं । णं भवं मे अग्गदो चलदि ।
आर्षे वाक्क्यालंकारेपि दृश्यते । नमोत्थु णं । जया णं । तया णं ॥

अम्महे हर्षे ॥ २८४ ॥

शौरसेन्याम् अम्महे इति निपातो हर्षे प्रयोक्तव्यः ॥ अम्महे एआए
सुम्मिलाए सुपलिगाढिदो भवं ॥

१ A °ति । जु° । २ B ज्जु° । ३ A °मं । सरिसमिणं । ४ B °तः प्र° ।
५ B चटु° । ६ A °स्मयनि° । ७ PB दुव्वसि° । ८ B आगंतं ।

हीही विदूषकस्य ॥ २८५ ॥

शौरसेन्यां हीही इति निपातो विदूषकाणां हर्षे द्योत्ये प्रयोक्तव्यः ॥
हीही भो संपन्ना मणोरधा पिय-वयस्सस्स ॥

शेषं प्राकृतवत् ॥ २८६ ॥

शौरसेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेन्यां प्राकृतवदेव
भवति ॥ दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ [१.४] इत्यारभ्य तोदोनादौ शौर-
सेन्यामयुक्तस्य [४.२६०] एतस्मात्सूत्रात्प्राग् यानि सूत्राणि एषु
यान्युदाहरणानि तेषु मध्ये अमूनि तदवस्थान्येव शौरसेन्यां भवन्ति
अमूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभागः प्रतिसूत्रं स्वयमभ्यूह्य
दर्शनीयः ॥ यथा । अन्दावेदी । जुवदि-जणो । मणसिला । इत्यादि^१ ॥

अत एत्सौ पुंसि मागध्याम् ॥ २८७ ॥

मागध्यां भाषायां सौ परे अकारस्य एकारो भवति पुंसि पुल्लिङ्गे ॥
एष मेषः । एशे मेशे ॥ एशे पुल्लिङ्गे ॥ कैरोमि भदन्ते । करेमि
भन्ते ॥ अत इति किम् । णिही । कली । गिली ॥ पुंसीति किम् ।
जलं ॥ यदपि “पोराणमद्ध-मागह-भासा-निययं हवइ सुत्तं” इत्यादि-
नार्षस्य अर्धमागधभाषानियतत्वमात्रायि वृद्धैस्तदपि प्रायोऽस्यैव
विधानान्न वक्ष्यमाणलक्षणस्य ॥ कयरे आगच्छइ ॥ से तारिसे
हुक्खसहे जिईन्दिए । इत्यादि ॥

र-सोर्ल-शौ ॥ २८८ ॥

मागध्यां रेफस्य दन्त्यसकारस्य च स्थाने यथासंख्यं लकारस्तालव्य-
शकारश्च भवति ॥ र ॥ नले । कले ॥ स । हंशे । शुदं । शोभणं ॥
उभयोः । शालशे । पुल्लिङ्गे ॥

लहश-वश-नमिल-शुल-शिल-विअलिदँ-मन्दाल-लॉयिदंहि-युगे ।

वील-यिणे पक्खालहु मम शयलमवयय-यम्बालं ॥ १ ॥

१ B °दि ॥ अथ मागधी ॥ १A एतत्पुं°. ३ B आका°. ४ B करेमि. ५ P
भदन्ते. ६ P जिइन्दि°, ७ B °लिअ°. ८ B °यियं°. ९ A जंबालं.

स-षोः संयोगे सोग्रीष्मे ॥ २८९ ॥

मागध्यां सकारषकारयोः संयोगे वर्तमानयोः सो भवति ग्रीष्मशब्दे
तु न भवति । उर्ध्वलोपाद्यपवादः ॥ स । पक्खलदि हस्ती । बृहस्पदी ।
मस्कली । विस्मये ॥ ष । शुस्क-दालुं । कस्टं । विक्षुं । शस्प-कवले ।
उस्मा । निस्फलं । धनुस्खण्डं ॥ ॥ अग्रीष्म इति किम् । गिम्ह-वाशले ॥

ट्ट-ष्ठयोस्तः ॥ २९० ॥

द्विरुक्तस्य टस्य षकाराक्रान्तस्य च ठकारस्य मागध्यां सकाराक्रान्तः
टकारो भवति ॥ ट्ट । पस्ते । भस्टालिका । भस्टिणी ॥ ष्ट । शुस्टं
कदं । कोस्तागालं ॥

स्थ-थयोस्तः ॥ २९१ ॥

स्थ र्थ इत्येतयोः स्थाने मागध्यां सकाराक्रान्तः तो भवति ॥ स्थ ।
उवस्तिदे । शुस्तिदे ॥ र्थ । अस्त-वदी । शस्तवाहे ॥

ज-झ-यां यः ॥ २९२ ॥

मागध्यां जघयां स्थाने यो भवति ॥ ज । याणदि । यणवदे ।
अय्युणे । दय्युणे । गय्यदि । गुण-वर्य्यदे ॥ घ । मय्यं । अय्य किल
विर्याहले आगदे ॥ य । यादि । र्धधाशल्लवं । याण-वत्तं । यदि ॥ यस्य
यत्वविधानम् आदेर्यो जः [१.२४५] इति बाधनार्थम् ॥

न्य-ण्य-ज्ञ-ञ्ञां ज्ञः ॥ २९३ ॥

मागध्यां न्य ण्य ज्ञ ञ्ञ इत्येतेषां द्विरुक्तो औ भवति ॥ न्य । अहि-
मञ्जु-कुमाले । अञ्ज-दिशं । शामञ्ज-गुणे । कञ्जका-वर्लणं ॥
ण्य । पुञ्जवन्ते । अवस्हञ्जं । पुञ्जाहं । पुञ्जं ॥ ज्ञ । पञ्जा-
विशाले । शञ्जञ्जे । अञ्जञ्जा ॥ ञ्ञ । अञ्जली । धणञ्जए ।
पञ्जले ॥

१ B °स्ती । म° । २ A उस्ता । ३ B टकारस्य । ४ B सुस्तु । ५ B °ति ॥
उ° । ६ B यथाश° । ७ A °ल्लवमया° । ८ B ज्ञो° । ९ A °मञ्जकु° । १० B
°काचल° । ११ B °वन्तो । १२ A सव्व° । १३ A सव्वञ्जा । अज्ञ । अञ्जली ।

व्रजो जः ॥ २९४ ॥

मागध्यां व्रजेर्जकारस्य ञ्जो भवति । यापवादः ॥ वैञ्जदि ॥

छस्य श्रोनादौ^१ ॥ २९५ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य छस्य तालव्यशकाराक्रान्तश्चो भवति ॥
गश्चै गश्च । उश्चलदि । पिश्चिले । पुश्चदि ॥ लाक्षणिकस्यापि ।
आपन्नवत्सलः । आवन्न-वश्चले ॥ तिर्यक् प्रेक्षते । तिरिच्छि^२ पेच्छइ ।
तिरिश्चि^३ पेस्कदि ॥ अनादाविति किम् । छाले ॥

क्षस्य ँकः ॥ २९६ ॥

मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्य ँको जिह्वामूलीयो भवति ॥ ँ^४के ।
ल^५कंशे ॥ अनादावित्येव । खय-यलहला । क्षयजलधरा इत्यर्थः ॥

स्कः प्रेक्षाचिक्षोः ॥ २९७ ॥

मागध्यां प्रेक्षेराचक्षेश्च क्षस्य सकाराक्रान्तः को भवति ॥ जिह्वा-
मूलीयापवादः ॥ पेस्कदि । आचस्कदि ॥

तिष्ठश्चिष्ठः ॥ २९८ ॥

मागध्यां स्थाधातोर्यस्तिष्ठ इत्यादेशस्तस्य चिष्ठ^६ इत्यादेशो भवति ॥
चिष्ठि^७दि ॥

अवर्णाद्वा डसो डाहः ॥ २९९ ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य डसो डित् आह इत्यादेशो वा भवति ॥ हगे न
ऐलिशाह कम्माह काली । भगर्दत्त-शोणिदाह कुम्भे ! पक्षे । भीम-
शैर्णस्स पश्चादो हिण्डीअदि । हिडिम्वाए र्धडुक्कय-शोके ण
उवशमदि ॥

१ B व्रजेर्जः. २ B जो. ३ B वजदि. ४ B २९५ ॥ अनादौ. ५ B °श्च । उ°. ६ B °लः । आवन्नवच्छले । आ°. ७ A तिरश्चि. ८ B पेक्षदि. ९ A °स्य ँकजि°. १० A यःक. ११ B °कसे. १२ B °चक्ष्योः. १३ A °चिष्ठः. १४ A चिष्ठ°. १५ P ईदिशा°. १६ B भदन्त. १७ P °णश्श. १८ P घुडु°.

आमो डाहँ वा ॥ ३०० ॥

मागध्यामवर्णात्परस्य आमोनुनासिकान्तो डित् आहादेशो वा भवति ॥
शयणाहँ सुहँ । पक्षे । नलिन्दाणं ॥ व्यत्ययात्प्राकृतेपि । ताहँ ।
तुम्हाहँ । अम्हाहँ । सरिआहँ । कम्माहँ ॥

अहं-वयमोहंगे ॥ ३०१ ॥

मागध्यामहंवयमोः स्थाने हगे इत्यादेशो भवति ॥ हगे शक्कावदाल-
तिस्त-णिवाँशी धीवले । हगे शंपत्ता ॥

शेषं शौरसेनीवत् ॥ ३०२ ॥

मागध्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् ॥ तत्र तो दोनादौ
शौरसेन्यामयुक्तस्य [४.२६०] ॥ पविर्शेदु औवुत्ते शामि-पशादाय ॥
अधः क्वचित् [४.२६१] ॥ अले किं ऐशे मैहन्दे कलयले ॥ वादे-
स्तावति [४.२६२] ॥ मालेध वा धलेध वा । अयं दाव शे
आर्गमे ॥ आ आमन्त्र्ये सौ वेनो नः [४.२६३] ॥ भो कञ्चुइआ ॥
मो वा [४.२६४] ॥ भो रीयं ॥ भवद्भगवतोः [४.२६५] ॥ एदु भवं
शमणे भयवं महावीले । भयवं कैदन्ते ये अप्पणो पक्कं उज्झिय
पलस्स पैक्कं पमाणीकलेशि ॥ न वा यो य्यः [४.२६६] ॥ अय्य
ऐशे खुं कुमाले मलयकेदू ॥ थो धः [४.२६७] ॥ अले कुम्भिला
कधेहि ॥ इह-हचोहस्य [४.२६८] ॥ ओर्शलध अय्या ओशलध ॥
भुवो भः [४.२६९] ॥ भोदि ॥ पूर्वस्य पुरवः [४.२७०] ॥ अपूर्णवे।क्त्व
ईर्य-दूणौ [४.२७१] ॥ किं खु शोभणे बह्मणे शि त्ति कलिय लज्जा
पलिगाहे दिण्णे ॥ कृ-गमो डडुअँः [४.२७२] ॥ कडुअँ । गडुअँ ॥
दिरिचेचोः [४.२७३] ॥ अमच्च-लक्कशं पिन्निखँदुं इदो य्येव आग-

१ PB मुहं. २ A °तित्थ°. ३ B °वासी. ४ A °विसदु. ५ P आउत्ते.
६ A एसे. ७ B महँदे. ८ B °वाय । यदा°. ९ A °मे ॥ आम°. १० P लायं.
११B भगवं. १२B कयते. १३A पक्खं. १४ A अय्ये एसे खु. १५ B क्खु. १६ B
ऊशलध अय्य । कुश°. १७ P अपुलवे. १८ PB इअ°. १९ P °दु°. २० PB
पेक्खिदुं.

अदि ॥ अतो देश्च [४. २७४] ॥ अले किं एशे मँहन्दे कलयले शुणी-
अदे ॥ भविष्यति स्तिः [४. २७५] ॥ ता कर्हिं नु गँदे लुहिलपिण
भविस्सिदि ॥ अतो डसेडोदो-डादू [४. २७६] ॥ अहं पि भागुलाय-
णादो मुहं पावेमि^३ ॥ इदानीमो दाणिं [४. २७७] ॥ शुणध दाणिं
हगे शक्कावय्याल-तिस्सै-णिवाशी धीवले ॥ तस्मात्ताः [४. २७८] ॥
ता याव पविशामि ॥ मोन्त्याण्णो वेदेतोः [४. २७९] ॥ युत्तं णिमं ।
शलिशं णिमं ॥ एवार्थे ग्येव [४. २८०] ॥ मम ग्येव ॥ हञ्जे चेट्या-
ह्वाने [४. २८१] ॥ हञ्जे चटुलिके ॥ हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे
[४. २८२] ॥ विस्मये । यथा उदात्तराववे । राक्षसः । हीमाणहे
जीवन्त-वश्चा मे जगणी ॥ निर्वेदे ॥ यथा विक्रान्तभीमे । राक्षसः ।
हीमाणहे पलिस्सन्ता हगे एदेण निय-विधिणो हुँव्ववशिदेण ॥ णं
नन्वर्थे [४. २८३] ॥ णं अवर्शलोपशेषणीया लायाणो ॥ अम्महे हर्षे
[४. २८४] ॥ अम्महे एआए शुम्मिलाए शुपलिगटिदे भवं ॥ हीही
विदूषकस्य [४. २८५] ॥ हीही संपंन्ना मे मणोलधा पियवयस्सस्स ॥
शेषं प्राकृतवत् [४. २८६] ॥ मागध्यामपि दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ
[१. ४] इत्यारभ्य तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य [४. २६०] इत्य-
स्मात्प्राग् यानि सूत्राणि तेषु यान्युदाहरणानि सन्ति तेषु मध्ये अमूनि
तदवस्थान्येव मागध्याममूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभागः
स्वयमभ्यूह्य दर्शनीयः ॥

ज्ञो ज्ञः पैशाच्याम् ॥ ३०३ ॥

पैशाच्यां भाषायां ज्ञस्य स्थाने ज्ञो भवति ॥ पञ्चा । सञ्चा ।
सव्वञ्जो । वी^३नं^{१४} । विञ्जानं ।

१ B महेदे. २ P यदे. ३ B वेम्मि. ४ P वदाल°. ५ A °तित्थ°.
६ P चटुलिके. ७ A °वविशेदे°. ८ P °लोवशप्प°. ९ A °सपिणी°. १० A
°चा म°. ११ B °यः ॥ अथ पैशाची ॥ ज्ञो°. १२ B °ति । स°. १३ AB
ञ्जानं. १४ A °नं ॥ रा°.

राज्ञो वा चिञ् ॥ ३०४ ॥

पैशाच्यां राज्ञ इति शब्दे यो झकारस्तस्य चिञ् आदेशो वा भवति ॥
राचिञ्वा लपितं । रञ्ज्वा लपितं । राचिञो धनं । रञ्जो धनं । झ
इत्येव । राजा ॥

न्य-ण्योर्ञ्जः ॥ ३०५ ॥

पैशाच्यां न्यण्योः स्थाने ञ्जो भवति ॥ कञ्जका । अभिमञ्जू ।
पुञ्ज-कम्मो । पुँञ्जाहं ॥

णो नः ॥ ३०६ ॥

पैशाच्यां णकारस्य नो भवति ॥ गुन-गन-धुत्तो । गुनेन ॥

तदोस्तः ॥ ३०७ ॥

पैशाच्यां तकारदकारयोस्तो भवति ॥ तस्य । भगवती । पव्वती^१ ।
सतं ॥ दस्य । मतन-परवसो । सतनं । तामोतरो । पतेसो । वतनकं ।
होतु । रमतुं ॥ तकारस्यापि तकारविधानमादेशान्तरबाधनार्थम् ।
तेन पताका वेतिसो^{१०} इत्याद्यपि सिद्धं भवति ॥

लो लैः ॥ ३०८ ॥

पैशाच्यां लकारस्य लैकारो भवति ॥ सीळं^{१३} । कुळं^{१३} । जळं^{१३} ।
सैळिळं । कर्मळं ॥

श-षोः सः ॥ ३०९ ॥

पैशाच्यां शषोः सो भवति ॥ श । सोभति । सोभनं । ससी ।
सक्को । सङ्को ॥ ष । विसमो । किँसैनो ॥ न कगचजादिषट्शम्य-
न्तसूत्रोक्तम् [४. ३२४] इत्यस्य बाधकस्य बाधनार्थोऽयं योगः ॥

१ B चिजः. २ B चिज. ३ B राया. ४ A °ण्योर्जः. ५ A पुञ्जाहं.
६ जुत्तो; B युत्तो. ७ B °स्तः पैशाच्यां ॥ ६ ॥ त°. ८ A पव्वत्ती. ९ P °तु ।
तुमातो । तुमातु । समातो । समातु । त°. १० P B वेतिसो. ११ B °लः
पैशाच्यां ॥ ७ ॥ ल°. १२ A लो; B लकारो. १३ °लं. १४ सल्लिं. १५ P विसानो.

हृदये यस्य पः ॥ ३१० ॥

पैशाच्यां हृदयशब्दे यस्य पो भवति ॥ हितपकं । किं पि किं पि
हितपके अत्थं चिन्तयमानी ॥

टोस्तुर्वा ॥ ३११ ॥

पैशाच्यां टोः स्थाने तुर्वा भवति ॥ कुतुम्बकं । कुटुम्बकं ॥

क्त्वस्तूनः ॥ ३१२ ॥

पैशाच्यां क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने तून इत्यादेशो भवति ॥ गन्तून ।
रन्तून । हसितून । पठितून । कथितून ॥

द्धून-त्थूनौ ध्रूः ॥ ३१३ ॥

पैशाच्यां ध्रूवा इत्यस्य स्थाने द्धून त्थून इत्यादेशौ भवतः । पूर्वस्या-
पवादः ॥ नद्धून । नत्थून । तद्धून । तत्थून ॥

र्य-स्त्र-ष्टां रिय-सिन-सटाः कचित् ॥ ३१४ ॥

पैशाच्यां र्यस्त्रष्टां स्थाने यथासंख्यं रिय सिन सट इत्यादेशाः कचिद्
भवन्ति ॥ भार्या । भारिया ॥ स्नातम् । सिनातं ॥ कष्टम् । कसटं ॥
कचिदिति किम् । सुज्जो । सुनुसा । तिष्ठो ॥

क्यस्येय्यः ॥ ३१५ ॥

पैशाच्यां क्यप्रत्ययस्य इय्य इत्यादेशो भवति ॥ गिर्य्यते । दिर्य्यते ।
रमिर्य्यते । पठिर्द्य्यते ।

कृगो डीरः ॥ ३१६ ॥

पैशाच्यां कृगः परस्यै क्यस्य स्थाने डीर इत्यादेशो भवति । पुधुम-
तंसने सव्वस्स ग्येव संमानं कीरते ॥

१ P पठितून. २ P दून. ३ B ध्रूः ॥ १२ ॥ ध्रू. ४ P ° सताः. ५ A B
किम् । सुनु°. ६ PB पठिर्द्य्यते. ७ A °स्य स्था°.

यादृशादेर्दुस्तिः ॥ ३१७ ॥

पैशाच्यां यादृश इत्येवमादीनां दृ इत्यस्य स्थाने 'तिः' इत्यादेशो भवति ॥ यातिसो । तातिसो । केतिसो । एतिसो । भवातिसो । अञ्वातिसो । युंम्हातिसो । अम्हातिसो ॥

इचेचः ॥ ३१८ ॥

पैशाच्यामिचेचोः स्थाने तिरादेशो भवति ॥ वसुआति । भोति । नेति । तेति ॥

आत्तेश्च ॥ ३१९ ॥

पैशाच्यामकारात्परयोः इचेचोः स्थाने तेश्चकारात् तिश्चादेशो भवति ॥ लपते । लपति । अच्छते । अच्छति । गच्छते । गच्छति । रमते । रमति ॥ आदिति किम् । होति । नेति ॥

भविष्यत्येय्य एव ॥ ३२० ॥

पैशाच्यामिचेचोः स्थाने भविष्यति एय्य एव भवति न तु स्सिः ॥ तं तद्धून चिन्तितं रञ्वा का एसा हुवेय्य ॥

अतो डसेर्डातो-डातू ॥ ३२१ ॥

पैशाच्यामकारात्परस्य डसेर्डितौ आतो आतु इत्यादेशौ भवतः ॥ ताव च तीए तूरातो य्येव तिड्डो । तूरातु । तुमातो । तुमातु । ममातो । ममातु ॥

तदिदमोष्टा नेन स्त्रियां तु नाए ॥ ३२२ ॥

पैशाच्यां तदिदमोः स्थाने टाप्रत्ययेन सह नेन इत्यादेशो भवति । स्त्रीलिङ्गे तु नाए इत्यादेशो भवति ॥ तत्थ च नेन कत-सिनानेन ॥ स्त्रियाम् । पूजितो च नाए पातग्ग-कुसुम-प्पतानेन ॥ टेति किम् । एवं चिन्तयन्तो गतो सो ताँ सैमीपं ॥

१ PB तिरादे°. २ P °सो । ए°. ३ P °सो । अ°. ४ B उम्हा°; Dhun-dhikā here reads तुम्हा°, in accordance with I. 246. ५ AB ते चका°. ६ P तद्धून. ७ B व. ८ AB दूरातो. ९ B दूरातु. १० P नेन । कत-सिन । नेन. ११ A विंचय°. १२ A तीए. १३ B समीवे.

शेषं शौरसेनीवत् ॥ ३२३ ॥

पैशाच्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं पैशाच्यां शौरसेनीवद् भवति ॥ अध
ससरीरो भगवं मकर^१-धजो । एत्थ परिब्भमन्तो हुवेय्य । एवंविधाए
भगवतीए कधं तापस-वेस-गहनं कतं ॥ एतिसं अतिट्ट-पुरवं महा-
धनं तद्धूने । भगवं यति^२ सं वरं पयच्छसिं^३ रोजं च दाव लोके । ताव
च तीए तूरातो व्येव तिट्ठो सो आगच्छमानो रीजा ॥

न क-ग-च-जादि-षट्-शम्यन्त-सूत्रोक्तम् ॥ ३२४ ॥

पैशाच्यां कै-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक् [१. १७७] इत्यारभ्य
षट्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेर्^४छः [१. २६५] इति यावद्यानि
सूत्राणि तैर्यदुक्तं कार्यं तन्न भवति ॥ मकरकेतू । सगर-पुत्त-वचनं ।
विजयसेनेन लपितं । मीतनं । पापं । आयुधं । तेवरो ॥ एवमन्यसूत्रा-
णामप्युदाहरणानि द्रष्टव्यानि ॥

चूलिका-पैशाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य-द्वितीयौ ॥ ३२५ ॥

चूलिकापैशाचिके वर्गाणां तृतीयतुर्ययोः स्थाने यथासंख्यमाद्यद्वितीयौ
भवतः ॥ नगरम् । नकरं ॥ मार्गणः । मकनो ॥ गिरि-तटम् ।
किरि-तटं ॥ मेघः । मेखो ॥ व्याघ्रः । वक्खो ॥ घर्मः । खम्मो ॥
राजा । रीचा ॥ जर्जरम् । चच्चरं ॥ जीमूतः । चीमूतो ॥ निर्झरः ।
निच्छरो ॥ झर्झरः । छिच्छरो ॥ तडागम् । तटाकं ॥ मण्डलम् ।
मण्टलं ॥ डमरुकः । टमरुको ॥ गाढम् । काठं ॥ षण्डः । सण्ठो ॥
ढक्का । ठक्का ॥ मदनः । मतनो ॥ कन्दर्पः । कन्तप्पो ॥ दामोदरः ॥
तामोतरो ॥ मधुरम् । मथुरं ॥ बान्धवः । पन्थवो ॥ धूली । थूली ।
बालकः । पालको ॥ रभसः । रफंसो ॥ रम्भा । रम्फा ॥ भगवती ।
फकवती ॥ नियोजितम् । नियोचितं ॥ कचिल्लाक्षणिकस्यापि । पडिमा
इत्यस्य स्थाने पटिमा । दाढा इत्यस्य स्थाने ताठा ॥

१ P^०रद्धजो; B^०रच्चजो. २ P तत्थून. ३ ABयदि. ४ P^०य च्छसे; Bयत्थसे.
५ Bरायं. ६ Pलोके. ७ B^०व ती°. ८ ABदूरा°. ९ Bअग°. १० Bराजा॥अथ चूलिका-
पैशाची॥न°. ११ B^०श्च. १२ Aपतनं. १३ Aचूलिका°. १४ Aमार्गनगः. १५ Bरावा
१६ A छर्झरो. १७ B तडागं. १८ B पन्धवो. १९ A °सो । भग°. २० Bपडिमा.

रस्य लो वा ॥ ३२६ ॥

चूलिकापैशाचिके रस्य स्थाने लो वा भवति ॥

पनमथ पनर्य-पकुप्पित-गोली-चलनग-लग-पति-बिम्बं ।

तससु नख-तप्पनेसुं एकातस-तनु-थलं लुहं ॥ १ ॥

नच्चन्तस्स य लीला-पातुक्खेवेन कम्पिता वसुथी ।

उच्छल्लन्ति समुदा सइला निपतन्ति तं हलं नमथ ॥ २ ॥

नादि-युज्योरन्येषाम् ॥ ३२७ ॥

चूलिकापैशाचिकेपि अन्येषामाचार्याणां मतेन तृतीयतुर्ययोरादौ वर्त-
मानयोर्युजिधातौ च आद्यद्वितीयौ न भवतः ॥ गतिः । गती ॥ घर्मः ।
घम्मो ॥ जीमूतः । जीमूतो ॥ झर्जरः । झच्छरो ॥ डमरुकः । डम-
रुको ॥ ढक्का । ढक्का ॥ दामोदरः । दामोतरो ॥ बालकः । बालको ॥
भगवती । भंकवती ॥ नियोजितम् । नियोजितं ॥

शेषं प्राग्वत् ॥ ३२८ ॥

चूलिकापैशाचिके तृतीयतुर्ययोरित्यादि यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं प्राक्तनं-
पैशाचिकवद् भवति ॥ नकरं । मर्कनो । अनयोर्नो णत्वं न भवति ।
णस्य च नत्वं स्यात् ॥ एवमन्यदपि^{१६} ॥

स्वराणां स्वराः प्रायोपभ्रंशे ॥ ३२९ ॥

अपभ्रंशे स्वराणां स्थाने प्रायः स्वरा भवन्ति ॥ कञ्च । काञ्च । वेण ।
वीण^{१०} ॥ बाह । बाहा । बाहु ॥ पट्टि । पिट्टि । पुट्टि ॥ तणु । तिणु ।
तणु ॥ सुकिडु । सुकि^{११}ओ । सुकृदु ॥ किन्नओ । किलिन्नओ ॥ लिह ।
लीह । लेह ॥ गउरि । गोरि ॥ प्रायोग्रहणाद्यस्यापभ्रंशे विशेषो
वैक्ष्यते तस्यापि कचित्प्राकृतवत् शौरसेनीवच्च कार्यं भवति ॥

१ B° यणकु°. २ B ° नगपइवि°. ३ P थलं. ४ B लुहं. ५ B ° तस्य.
६ B वसुधा. ७ B उच्छलंति. ८ A ° क्का । दामोतरो. ९ B दामोदरो. १० B भगवती.
११ A नियोजितं. १२ A ° क्तनं पै°. १३ B मर्करो. १४ B ° त्वं च न. १५ B तु.
१६ B ° पि ॥ अथ. अपभ्रंशभाषा ॥ स्वरा°. १७ A वीणा. १८ A सुकिडु.
१९ B वक्ष्यति.

स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ ॥ ३३० ॥

अपभ्रंशे नाभ्रोन्त्यस्वरस्य दीर्घह्रस्वौ स्यादौ प्रायो भवतः ॥ सौ ॥

ढोला सामला धण चम्पा-वण्णी ।

णैइ सुवण्ण-रेह कस-वट्टइ दिण्णी ॥ १ ॥

आमन्त्र्ये ॥

ढोला मैइ तुहुँ वारियै मा कुरु दीहा माणु ।

निहए गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥ २ ॥

स्त्रियाम् ॥

विट्ठीए मइ भणिय तुहुँ मा करु वंङ्की दिट्ठि ।

पुत्ति सकण्णी भल्लि जिर्वै मारइ हिअइ पइट्ठि ॥ ३ ॥

जसि ॥

एइ ति घोडा एह थलि एइ ति निसिआ खग्ग ।

एत्थु मुणीसिम जौणिअइ जो न वि वालइ वग्ग ॥ ४ ॥

एवं विभक्त्यन्तरेष्वप्युदाहार्यम् ॥

स्यमोरस्योत् ॥ ३३१ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य स्यमोः परयोः उकारो भवति ॥

दहमुहुँ भुवण-भयंकरु तोसिअ-संकरु णिग्गउ रहुँ-वरि चडिअउ ।

चउमुहुँ छंमुहुँ झाइवि एकहिं लाइवि णावइ दइवें घडिअउ ॥ १ ॥

सौ पुंस्योद्वा ॥ ३३२ ॥

अपभ्रंशे पुल्लिङ्गे वर्तमानस्य नाभ्रोकारस्य सौ परे ओर्कारो वा भवति ।

अगलिअ-नेह-निवट्ठाहं जोअण-लक्खु वि जाँउे ।

वरिस-सएण वि जो मिलइ सहि सोक्खहँ सो ठाँउ ॥ १ ॥

१ P नाइ. २ A मई; B मइ. ३ PB वारिओ. ४ B कर. ५ P तुहु; B तुहुँ. ६ B वंकिदिट्ठी. ७ B °कणिभ°. ८ A जिम्भ; B जिम. ९ A हिअय; B हीअइ. १० B एत्थ. ११ B जाणीअइ. १२ B °मुह. १३ B रहेवडि च°. १४ AB °रो म°. १५ A जाओ. १६ B ट्ठाउ; A ठाओ.

पुंसीति किम् ।

अङ्गहिँ अङ्गु न मिलिउ हलिँ अहँरँ अहरु न पत्तु ।

पिअ जोअन्तिहँ मुह-कमलु एम्बइ सुरउ समत्तु ॥ २ ॥

एट्टि ॥ ३३३ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य टायामेकारो भवति ॥

जे महु दिण्णा दिअहडा दईएँ पवसन्तेण ।

तार्णं गणन्तिँ अङ्गुलिउ जज्जरिआउ नहेण ॥ १ ॥

डिनेच्च ॥ ३३४ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य डिना सह इकार एकारश्च भवतः ॥

सायरुँ उँप्परि तणु धरइ तलि घल्लइ रयणाइँ ।

सामि सुमिच्चु वि परिहरइ संमाणेइ खलाइँ ॥ १ ॥

तले घल्लइ ॥

भिस्येद्रा ॥ ३३५ ॥

अपभ्रंशे अकारस्य भिसि परे एकाँरो वा भवति ॥

गुँणहिँ न संपईँ कित्ति परँ फल लिहिआ भुज्जन्ति ।

केसरि न लहइ वोड्डिअ वि गय लक्खेहिँ वेप्पन्ति ॥ १ ॥

डसेहँ-हँ ॥ ३३६ ॥

अस्येति पञ्चम्यन्तं विपरिणम्यते । अपभ्रंशे अकारात्परस्य डसेहँ हुँ
इत्यादेशौ^{१०} भवतः ॥

वच्छहँ गुँणहइ फलइँ जणु कडु-पल्लव वज्जेइ ।

तो वि महहुमु सुअणु^{११} जिबँ ते उच्छँङ्गि धरेइ ॥ १ ॥

वच्छहुँ गुँणहइ ॥

१ P मिलिअउ. २ A हले. ३ B अहरे. ४ A दिआ. ५ AB दइए. ६ B तार्णं.
७ A गणतिअ. ८ A भवति. ९ B सायर. १० B उपरि. ११ B^० रो भ^०. १२ B गुणेहिँ.
१३ P संपय. १४ B परं. १५ A^० हँहँ. १६ A^० हँहँ. १७ B^० शौ वा भ^०. १८ A गृण्हइ.
१९ AB जिम्ब. २० P उच्छङ्गे. २१ B वच्छहु.

भ्यसो हुं ॥ ३३७ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य भ्यसः पञ्चमीबहुवचनस्य हुं इत्यादेशो भवति ॥

दूरुङ्गाणें पडिउ खलु अप्पणु जणु मारेइ ।

जिहं गिरि-सिङ्गहुं पडिअ सिल अञ्चै वि चूरु करेइ ॥ १ ॥

डसः सु-हो-स्सवः ॥ ३३८ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य डसः स्थाने सु हो स्सु इति त्रय आदेशा भवन्ति ॥

जो गुण गोवइ अप्पणा पर्यंढा करइ परस्सु ।

तसु हउँ कलि-जुंगि दुल्लहो बलि किज्जउँ सुअणस्सु ॥ १ ॥

आमो हं ॥ ३३९ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्यामो हमित्यादेशो भवति ॥

तणहँ तइज्जी भङ्गि न वि तें अवड-यडि वसन्ति ।

अह जणु लँगिवि उत्तरइ अह सह सइं मज्जन्ति ॥ १ ॥

हुं चेदुङ्ग्याम् ॥ ३४० ॥

अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्यामो हुं हं चादेशौ भवतः ॥

दइवु घडावइ वणि तरुहुँ सँजणिहँ पक्क फलाइं ।

सो वरि सुक्खु पइट्ठ ण वि कण्णहिँ खल-वयणाइं ॥ १ ॥

प्रायोधिकारात् कचित्सुपोपि हुं ।

धवलु विसूरइ सामिअहो^१ गरुआ भँरु पिक्खेवि ।

हँ^२ कि न जुत्तउ दुहुँ दिसिहिँ खण्डइँ दोणिण करेवि ॥ २ ॥

१ B मारइ. २ P जिहं; B जिहिं. ३ B अन्न वि. ४ A पइडा. ५ B^० लियुगि.
६ B ते. ७ B भगिवि. ८ B सहि. ९ B वेदु^०. १० B वादे^०. ११ B साणिहं.
१२ B^० होमिअहोण^०. १३ B भरपेक्खे^०. १४ B हुं कि.

डसि-भ्यस्-डीनां हे-हुं-हयः ॥ ३४१ ॥

अपभ्रंशे इदुङ्ग्यां परेषां डसि भ्यस् डि इत्येतेषां यथासंख्यं हे हुं हि
इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ॥ डसेर्हे ।

गिरिहँ सिलायलु तरुहँ फलु घेप्पइ नीसावँञ्जु ।

घरु भेलेप्पिणु माणुसहं तो वि न रुच्चइ रँञ्जु ॥ १ ॥

भ्यसो हुं ।

तरुहुँ वि वक्कलु फलु मुणि वि परिहणु असणु लहन्ति ।

सामिहुँ एत्तिड अगलँउं आयरु भिञ्जु गृहन्ति ॥ २ ॥

डेहिँ ।

अह विरल-पहाउ जि कलिहि धम्मु ॥ ३ ॥

आडो णानुस्वारौ ॥ ३४२ ॥

अपभ्रंशे अकारात्परस्य टावचनस्य णानुस्वारावादेशौ भवतः ॥

दइएं पवसन्तेण ॥ [३३३.१]

एँ चेदुतः ॥ ३४३ ॥

अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्य टावचनस्य एँ चकारात् णानुस्वारौ
च भवन्ति ॥ एँ ।

अगिगँ उण्हउ होइ जगु बाँँ सीअलु तेवँ ।

जो पुणुँ अगिगँ सीअला तसु उण्हत्तणु केवँ ॥ १ ॥

णानुस्वारौ ।

विप्पिअ-आरउ जइ वि पिउ तो वि तं आणँहि अञ्जु ।

अगिगण दड्ढा जइ वि घरु तो तें अगिगँ कञ्जु ॥ २ ॥

एवमुकारादप्युदाहार्याः ॥

१ AB °साम्वञ्जु. २ B मेलपिणु. ३ B रण्णु. ४ PB °लउ. ५ B °शौ
वा म°. ६ B एँ. ७ A वाउएँ. ८ AB तेम्ब. ९ B पुण. १० AB केम्ब.
११ A आणहिँ. १२ B अज्झ.

स्यम्-जस्-शसां लुक् ॥ ३४४ ॥

अपभ्रंशे सि अम् जस् शस् इत्येतेषां लोपो भवति ॥ एइ ति^१ घोडा
एह थलि । [३३०.४] इत्यादि । अत्र स्यम्जसां लोपः ॥

जिवँ जिवँ वंकिम लोअणहं णिरुं सामेलि मिकखेइ ।

तिवँ तिवँ वम्महु निअय-सरँ खर-पत्थरि तिकखेइ ॥ १ ॥

अत्र स्यम्शसां लोपः ॥

षष्ठ्याः ॥ ३४५ ॥

अपभ्रंशे षष्ठ्या विभक्त्यौः प्रायो लुग् भवति ॥

संगर-सँएहिँ जु वणिँअइ देक्खु अम्हारा कन्तु ।

अइमत्तहं चत्तङ्कुसहं गय कुम्भँइ दारन्तु ॥ १ ॥

पृथग्योगो लक्ष्यानुसारार्थः ॥

आमन्त्ये जसो होः ॥ ३४६ ॥

अपभ्रंशे आमन्त्येये वर्तमानान्नाम्नः परस्य जसो हो इत्यादेशो
भवति । लोपापवादः ॥

तरुणहो तरुणिहो मुणिउ 'मँइ करहु मँ अप्पहँ घाउ ॥ १ ॥

भिस्सुपोहिँ ॥ ३४७ ॥

अपभ्रंशे भिस्सुपोः स्थाने हिँ इत्यादेशो भवति ॥ गुँणहिँ न संपइ
कित्ति पर [३३५.१] ॥

सुप् ॥ भाईरहिँ "जिवँ भारइ मग्गेहिँ तिहिँ वि पयट्टइ ॥ १ ॥

स्त्रियां जस्-शसोरुदोत् ॥ ३४८ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परस्य जसः शसश्च प्रत्येकमुदोतावा-
देशौ भवतः । लोपापवादौ ॥

जसः । अंगुलिउँ जज्जरियाँउ नहेण ॥ [३३३.१]

शसः । सुन्दर-सव्वङ्गाउँ विल्लोसिणीओँ पेच्छन्ताण ॥ १ ॥

वचनभेदान्न यथासंख्यम् ॥

१ B ते. २ AB जिम्जिम्. ३ A निरु. ४ B साम्बलि. ५ AB तिम्तिम्.
६ AB सरु. ७ P °भक्तेः. ८ P सअहि. ९ A वञ्जि°. १० A कुंभइ; B कुंभय.
११ AB मँइ. १२ B मण्हो. १३ A °पोहिँ. १४ B गुणेहिँ. १५ AB जिम्.
१६ P °बादः. १७ B °लीउ. १८ A °रिआओ. १९ PB °गाओ. २० P °णीउ.

ट ए ॥ ३४९ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नामः परस्याष्टायाः स्थाने ए इत्यादेशो भवति ॥

निअ-मुह-करहिं वि मुद्ध कॅर अन्धारइ पडिपेक्खइ ।
ससि-मण्डल-चन्दिमए पुणु काँ न दूरे देखइ ॥ १ ॥
जहिं मरगय-कन्तिए संवलिअं ॥ २ ॥

डस्-डस्योहे ॥ ३५० ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नामः परयोर्डस् डसि इत्येतयोहे इत्यादेशो भवति ॥ डसः ।

तुच्छ-मज्झहे तुच्छ-जम्पिरहे ।
तुच्छच्छ-रोमावलिहे तुच्छ-राय तुच्छयर-हासहे ।
पिय-वयणु अलहन्तिअहे तुच्छकाय-वस्मह-निवासहे ।
अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे तं अक्खणहं न जाइ ।
कटरि थणंतरु मुद्धडहे जे^{१२} मणु विच्चि णं माइ ॥ १ ॥

डसेः ।

फोडेन्ति जे^{१५} हियँडउं अप्पणउं ताहँ पराई कवण घृणं ।
रक्खेज्जहु लोअँहो अप्पणा बालहे जाया विसम थण ॥ २ ॥

भ्यसामोहुः ॥ ३५१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नामः परस्य भ्यस आमश्च हु इत्यादेशो भवति ॥

भल्ला हुआ जु मारिआ बहिणि महारा कन्तु ।
लज्जेज्जन्तु वयंसिअहु जइ भग्गा घर एन्तु ॥ १ ॥

वयस्याभ्यो वयस्यानां वेत्यर्थः ॥

१ A °रस्यटायाः. २ B मुकरहिं. ३ B सुद्ध; A मुद्. ४ P किर. ५ A दूरे;
B दूरे. ६ B °गयं कंति°. ७ B °हहिअ°. ८ B घणहे. ९ P णउं. १० AB घण°. ११ B मुद्धडहे. १२ A जे; B जं. १३ PB न. १४ B फोडंति. १५ A जि. १६ B
हिअ°. १७ B घण; P घण ॥ भ्यसा°. १८ P तरुणहो. १९ B त्थण. २० A चेत्य°.

डेहिं^१ ॥ ३५२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परस्य डेः सप्तम्येकवचनस्य हि^३
इत्यादेशो भवति ॥

वायसु उड्वावन्तिअए पिउ दिट्टउ सहसै त्ति ।

अद्धा वलया महिहि^५ गय अद्धा फुट्ट तडै त्ति ॥ १ ॥

ह्रीवे जस्-शसोरिं^६ ॥ ३५३ ॥

अपभ्रंशे ह्रीवे वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः इं इत्यादेशो भवति ॥

कमलइं मेळवि अलि-उलइं करि-गण्डाइं महन्ति ।

असुलहमेच्छण जाहँ भलि ते ण वि दूरँ गणन्ति ॥ १ ॥

कान्तस्यात उं स्यमोः ॥ ३५४ ॥

अपभ्रंशे ह्रीवे वर्तमानस्य ककारान्तस्य नाम्नो योकारस्तस्य स्यमोः
परयोः उं इत्यादेशो भवति ॥ अन्तु जु तुच्छउं तहँ धणहे [३५०.१] ॥

भग्गउं देखिखँवि निअय-बँलु बलु पँसरिअउं परस्सु ।

उम्मिल्लइ ससि-रेहँ^{१२} ^{१३}जिवँ करि करवाँलु पियस्सुं ॥ १ ॥

सर्वादेडसेर्हा ॥ ३५५ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात्परस्य डसेर्हा इत्यादेशो भवति ॥ जहां
होन्तँउ आगदो । तहां होन्तँउ आगदो । कहां होन्तँउ आगदो ॥

किमो डिहे^{१०} वा ॥ ३५६ ॥

अपभ्रंशे किमोर्कारान्तात्परस्य डसेर्डिहे^{१०} इत्यादेशो वा भवति ॥

जइ तहँ तुट्टउ नेहडा मइँ सँहुँ न वि तिल-तारँ ।

तं ^{२२}किहँ ^{२३}वँड्ढहिँ लोअणँहिँ^{२४} जोइज्जउं सय-वोरँ ॥ १ ॥

१ A डेहिं. २ A हिं. ३ B °सन्ति. ४ A महिहिं. ५ B तडुन्ति. ६ B
रिं ॥ ५३ ॥ ह्री°. ७ B °मेत्थण. ८ B दूरे. ९ B देखिखवि. १० B बलुप°. ११ B पस्सरिउं परस्सु. १२ A °हसिजि°. १३ AB जिम्ब. १४ B °वाल.
१५ B °यस्य. १६ B होतउ. १७ B हिहे. १८ B °कारात्प°. १९ B देशा वा
वा भवन्ति. २० A सह; B सह. २१ P तार. २२ B किहि. २३ P वड्ढहि. २४ B
°अणिहिं. २५ वार.

डेहिं ॥ ३५७ ॥

अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात्परस्य डेः सप्तम्येकवचनस्य हिं इत्यादेशो भवति ॥

जहिं कपिज्जइ सरिणं सरु छिज्जइ खगिणं खग्गु ।
तहिं तेहइ भड-घड-निर्वहि कन्तु पयासइ मग्गु ॥ १ ॥
एक्कहिं अंखिहिं सावणु अन्नहिं भइवउं
माहुउं महिअल-सत्थरि गण्ड-त्थलें सरउं ।
अंझिहिं गिम्ह सुहर्छी-तिल-धेणि मग्गसिरु
तंहें मुद्धहें मुह-पङ्कइ आवासिउं सिसिरु ॥ २ ॥
हिअडा फुट्टि तंड त्ति करि कालवैखेवें काइं ।
देवैखउं हय-विहि कहिं ठवइ पइं विणुं दुक्ख-सयाइं ॥ ३ ॥

यत्तत्किंभ्यो डसो डामुर्न वा ॥ ३५८ ॥

अपभ्रंशे यत्तत्किम् इत्येतेभ्योकारान्तेभ्यः परस्य डसो डामु इत्यादेशो वा भवति ॥

कन्तु महारउ हलि सहिए निरुंछइ रूसइ जासु ।
अंत्थिहिं सत्थिहिं हंत्थिहिं वि ठाउ वि फेडंइ तासु ॥ १ ॥
जीविउ कासु न वल्लहउं धणु पुणु कासु न इडु ।
दोणिणं वि अवसरं-निर्वेडिअं तिण-संम गणंइ विसिडु ॥ २ ॥

स्त्रियां डहे ॥ ३५९ ॥

अपभ्रंशे स्त्रीलिङ्गे वर्तमानेभ्यो यत्तत्किंभ्यः परस्य डसो डहे इत्यादेशो वा भवति ॥ जहे केरउ । तहे केरुं । कहे केरउ ॥

१ B °कारात्प°. २ P सरें; B सरेण. ३ P खगें; B खगणेण. ४ P निवहि.
५ A अंखिहिं. ६ B °ओ. ७ P अज्जहि गिम्हु. ८ B सुहत्थीति°. ९ B वहिणि.
१० P तहि. ११ B मुद्धमु. १२ A तडित्ति. १३ B °खेवं. १४ B देक्खं ह.
१५ B विदुणक्ख. १६ B तिच्छएँ. १७ P अत्थ°; B अत्थे°. १८ P सत्थ°; B सत्थे.
१९ P हत्थ°; B हत्थे°. २० B °डइ. २१ B पुण. २२ B दोञ्जि वि. २३ B °सरि. २४. A °वडिआइं. २५ AB °डिआइं. २६ P सवैं. २७ B गणइं.
२८ A स्त्रियां व° २९ B °उ ॥ य°.

यत्तदः स्यमोर्ध्रुं त्रं ॥ ३६० ॥

अपभ्रंशे यत्तदोः स्थाने स्यमोः परयोः र्यथासंख्यं ध्रुं त्रं इत्यादेशौ वा भवतः ॥

प्रङ्गणि चिट्ठदि नाहु ध्रुं त्रं रणि करदि न भ्रन्ति ॥ १ ॥
पक्षे । तं बोलिअइ जु निव्वहइ ॥

इदम इमुः क्लीवे ॥ ३६१ ॥

अपभ्रंशे नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यमोः परयोः इमु इत्यादेशो भवति ॥ इमु कुल तुह तणउं । इमु कुल देक्खु ॥

एतदः स्त्री-पुं क्लीवे एह एहो एहु ॥ ३६२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां पुंसि नपुंसके^१ वर्तमानस्यैतदः स्थाने स्यमोः परयो-
र्यथासंख्यम् एह एहो एहु इत्यादेशा भवन्ति ॥

एह कुमारी एहो नरु एहु मणोरह-ठाणुं ।

एहउं वढ चिन्तन्ताहं पच्छइ होइ विहाणुं ॥ १ ॥

एइर्जस्-शसोः ॥ ३६३ ॥

अपभ्रंशे एतदो जस्-शसोः परयोः एइ इत्यादेशो भवति ॥ एइ ति^२
घोडा एह थलि [३३०. ४] ॥ एइ पेच्छ ॥

अदस ओइ ॥ ३६४ ॥

अपभ्रंशे अदसः स्थाने जस्-शसोः परयोः ओइ इत्यादेशो भवति ॥

जइ पुच्छइ घर वडुंइ तो वडुा र्थर ओइ ।

विहलिअ-जण-अब्भुद्धरण कन्तु कुडीरइ जोइ ॥ १ ॥

अमूनि वर्तन्ते पृच्छ वा ॥

१ B नाहु. २ B भ्रंशि. ३ B बोलिजइ. ४ B के च व°. ५ B इति त्रय
आदे°. ६ B ठाउ. ७ B विहाण. ८ B ते. ९ B ओइत्या°. १० B वडुाइ. ११ B घरं.

इदम आयः ॥ ३६५ ॥

अपभ्रंशे इदमशब्दस्य स्यादौ आय इत्यादेशो भवति ॥

आयँ लोअहों लोअणँ जाई सरँ न भन्ति ।

अपिँ दिट्ठँ मउलिअहिँ पिँ दिट्ठँ विहसन्ति ॥ १ ॥

सोसउ म सोसउ च्चिअ उअही वडवानलस्स किं तेण ।

जं जलइ जले जलणो आपण वि किं न पज्जत्तं ॥ २ ॥

आयहों दडुँ-कलेवैरहो जं वाहिउँ तं सारु ।

जइ उँट्ठम्भइ तो कुहइ अह डज्झइ तो छारु ॥ ३ ॥

सर्वस्य साहो वा ॥ ३६६ ॥

अपभ्रंशे सर्वशब्दस्य साह इत्यादेशो वा भवति ॥

साहु वि लोउँ तडप्फडइ वडुत्तणहों तँणेण ।

वडुप्पणु परि पाविअइ हत्थिँ^३ मोक्कलडेण ॥ १ ॥

पक्षे । सव्वु वि ॥

किमः काँइ-कवणौ वा ॥ ३६७ ॥

अपभ्रंशे किमः स्थाने काँइ कवण इत्यादेशौ वा भवतः ॥

जइ न सु आवइ दूइ धँरु काँइ अहो मुँहुँ तुज्झु ।

वर्यणुँ जु खण्डइ तउ सहिए सो पिउ होइ न मज्झु ॥ १ ॥

काँइ न दूरे देक्खइ ॥ [३३९. १]

^१फोडेन्ति ^२जे हिअँडउँ अप्पणउँ ताहँ पराई कवण घृण ।

रक्खेज्जहु लोअँहों अप्पणा बालहँ जाया विसम थण ॥ २ ॥

१ B °ब्दस्यादौ. २ B दिट्ठं. ३ B पिअ. ४ B दट्ठ. ५ P कडेव°. ६ B °हिउं. ७ B ओटम्भ°. ८ B च्छारु. ९ B लोओ. १० B °होत्तणेण. ११ A वडुत्तणु; B वडुप्पण. १२ B °पावीअ° १३ P हत्थे; B हत्थे. १४ P काँइ. १५ A घर. १६ B मुह तुज्झ. १७ B वयणज्जुखे°. १८ B देक्खइ. १९ B फोडंति; P and B write रक्खेज्जहु° as the first and फोडेन्ति° as the second half. २० A जि. २१ B हीअ°. २२ B पराइ. २३ P घण; B थिण. २४ PB तरुणहो.

सुपुरिस कङ्गुहें अणुहरहिं भण कैजें कवणेण ।

जिवें जिवें वडुत्तणें लह्हहिं तिवें तिवें नर्वहिं सिरें ॥ ३ ॥

पक्षे ।

जइ ससणेही तो मुईअ अह जीवइ निन्नेह ।

बिहिं^{११} वि पयारेंहिं गइअ धण किं गज्जेंहि खल मेह ॥ ४ ॥

युष्मदः सौ तुहं ॥ ३६८ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सौ परे तुहं इत्यादेशो भवति ॥

भमर म हणैण्णुणि रण्णडइ सा दिसि जोइ म रोइ ।

सा मालइ देसन्तरिअ जसु तुहं मरहि विओइ ॥ १ ॥

जस्-शसोस्तुम्हे तुम्हइं ॥ ३६९ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो जसि शसि च प्रत्येकं तुम्हे तुम्हइं इत्यादेशौ भवतः ॥

तुम्हे तुम्हइं जाणह । तुम्हे तुम्हइं पेच्छइ ॥ वचनभेदो यथासंख्य-
निवृत्त्यर्थः ॥

टा-डयमा पइं तइं ॥ ३७० ॥

अपभ्रंशे युष्मदः टा डि अम् इत्येतैः सह पइं तइं इत्यादेशौ
भवतः ॥ टा ।

पइं मुक्काहं वि वर-तरु फिट्ठइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।

तुह पुणं छाया जइ होज्जं कह वि ता तोहिं पत्तेहिं ॥ १ ॥

महु हिअउं तैइं ताए तुहं स वि अँअं विनडिज्जइ ।

पिअं काँइ करउं हउं काँइ तुहं मँछं मच्छु गिलिज्जइ ॥ २ ॥

१ A सपुरिस कंगुहिं. २ B °हरीहिं. ३ B कजे. ४ A B जिम्बजिम्ब.
५ B °त्तण. ६ B लहइ. ७ A B तिम्वतिम्ब. ८ B नवहि. ९ A ससिणे°. १० A मुईअअह; B मुईअह. ११ B बेहिं वि. १२ P °यारहिं. १३ B गज्जहिं.
१४ P तुहं. B तुह. १५ P रुणु°. १६ A °स्तुम्हस्तुम्हेइं. १७ P पइं. १८ P तइं.
१९ A वर. २० B पुण. २१ B होइज्ज. २२ P तइं. २३ P तुहं. B तुह.
२४ B अन्ने. २५ P प्रिय; B प्रिय. २६ P काँइ. २७ B मँछे.

डिना ।

पई मेई बेहिं^३ वि रण-गयहिं को जयसिरि तँकेइ ।
केसहिं लेप्पिणुं जम-धरिणि भण सुहु को थकेइ ॥ ३ ॥

एवं तई ॥ अमा ।

पई मेहन्तिहें महु मरणुं^१ मई मेहन्तहों तुज्झं ।
सारस जसुं जो वेगगला सो वि कृदन्तहों सज्झुं ॥ ४ ॥

एवं तई ॥

भिसा तुम्हेहिं ॥ ३७१ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इत्यादेशो भवति ॥

तुम्हेहिं अम्हेहिं जं किअउं दिट्ठउं^१ बहुअ-जणेण ।
तं तेवड्डउ सर्मर-भरु निज्जिउ एक्क-खणेण ॥ १ ॥

डसि-डस्भ्यां तउ तुज्झ तुभ्रं ॥ ३७२ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो डसिडस्भ्यां सह तउ तुज्झ तुभ्र इत्येते त्रय आदेशा
भवन्ति ॥ तउ होन्तउ आगदो । तुज्झ होन्तउ आगदो । तुभ्र होन्तउ
आगदो ॥ डसा ।

तउ गुण-संपइ तुज्झं मदि तुभ्र अणुत्तर खन्ति ।
जइ उप्पत्तिं अन्न जेण महि-मंडलि सिक्खन्ति ॥ १ ॥

भ्यसाम्भ्यां तुम्हहं ॥ ३७३ ॥

अपभ्रंशे युष्मदो भ्यस् आम् इत्येताभ्यां सह तुम्हहं इत्यादेशो भवति ॥
तुम्हहं होन्तउ आगदो । तुम्हहं केरउं धणु ॥

तुम्हासु सुपा ॥ ३७४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदः सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हासु
ठिअं ॥

१ P पई. २ P मई. ३ A बेहिंवि. ४ B थकेइ. ५ A लिप्पिणु. ६ A धरणि.
७ P तई. ८ P पई. ९ A मेहन्तिहिं. १० B मरण. ११ P मई; B मई. १२ A तुज्झ.
१३ B जस, १४ B °ज्झु ॥ भि°. १५ B दिट्ठउ. १६ B डमरु. १७ P तुभ्राः, १८ B
होतउ. १९ A तुज्झु. २० A हुंतउ; B होतउ. २१ B तुज्झु. २२ P जणा.

सावस्मदो हउं ॥ ३७५ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः सौ परे हउं इत्यादेशो भवति ॥ तसु हउं कलि-
जुगि दुल्लहहो [३३८.१] ॥

जस्-शसोरम्हे अम्हइं ॥ ३७६ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो जसि शसि च परे प्रत्येकम् अम्हे अम्हइं इत्या-
देशौ भवतः ॥

अम्हे थोवा रिउ बहुअ कायर एम्ब भणन्ति ।

मुद्धि निहालहि गयणै-यल्लु कइ जण जोण्ह करैन्ति ॥ १ ॥

अम्बणु लाइवि जे गया पहिअ पराया के वि ।

अवस न सुअहिं सुहँच्छिअहिं जिर्वँ अम्हइं तिवँ ते वि ॥ २ ॥

अम्हे देक्खइ । अम्हइं देक्खइ । वचनभेदो यथासंख्यानित्तर्यर्थः ॥

टा-डयमा मईं ॥ ३७७ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः टा डि अम् इत्येतैः सह मईं इत्यादेशो भवति ॥
टा ।

मईं जाणिउँ पिअ विरहिअहं क वि धर होइ विआलि ।

णँवर मिअङ्कु वि तिह तवइ जिहँ दिणयरु खय-गालि ॥ १ ॥

डिना । १० मईं बेहिं वि रण-गयहिं [३७०.४] ॥ असा । मईं

मेल्लन्तहोँ तुज्झु [३७९.३] ॥

अम्हेहिं भिसा ॥ ३७८ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो भिसा सह अम्हेहिं इत्यादेशो भवति ॥ तुम्हेहिं
अम्हेहिं जं किअँउ [३७१.१] ॥

१ B एस्व. २ B गयणुत°. ३ A करैति. ४ P पहिआ. ५ B सुअच्छि°. ६ A B जिम्ब. ७ A B तिम्ब. ८ P मईं. ९ A जाणिउ. १० B नवर. ११ A जिहि; B जिण. १२ P पईं. १३ A बेहि वि. १४ B कीअं.

महु मज्झु ङसि-ङसम्भ्याम् ॥ ३७९ ॥

अपभ्रंशे अस्मदो ङसिना ङसा च सह प्रत्येकं महु मज्झु इत्यादेशौ
भवतः ॥ महु होन्तउ गदो । मज्झु होन्तउ गदो ॥ ङसा ।

महु कन्तहोँ वे दोसडा हेहिँ म झँझहि आलु ।

देन्तहोँ हउं परँ उव्वरिअ जुँझन्तहोँ करवालु ॥ १ ॥

जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु पिण्ण ।

अह भग्गा अम्हहं तणा तो तेँ सारिअडेण ॥ २ ॥

अम्हहं भ्यसाम्भ्याम् ॥ ३८० ॥

अपभ्रंशे अस्मदो भ्यसा आमा च सह अम्हहं इत्यादेशो भवति ॥
अम्हहं होन्तउ आगदो ॥ आमा ॥ अह भग्गा अम्हहं तणा [३७९.२] ॥

सुपा अम्हासु ॥ ३८१ ॥

अपभ्रंशे अस्मदः सुपा सह अम्हासु इत्यादेशो भवति ॥ अम्हासु
ठिअं ॥

त्यादेराद्य-त्रयस्य संबन्धिनो हिं न वा ॥ ३८२ ॥

त्यादीनामाद्यत्रयस्य संबन्धिनो बहुष्वर्थेषु^१ वर्तमानस्य वचनस्याप-
भ्रंशे हि इत्यादेशो वा भवति ॥

मुह-कवरि-बन्ध तहें सोह धरहिं

नँ^{१५} मल्ल-जुज्झुँ ससि-राहु करहिं ॥

तहें सहहिं कुरल भमर-उल-तुलिअ

नं तिमिर-डिम्भ खेलन्ति मिलिअ ॥ १ ॥

मध्य-त्रयस्याद्यस्य हिः ॥ ३८३ ॥

त्यादीनां मध्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे हि इत्यादेशो वा
भवति ॥

१ B होतउ. २ B कंतह. ३ A हिलि. ४ B झंझलिहि. ५ B दित°. ६ B पार. ७ A जुझतहो. P जुझन्तहो. ८ P पिण्ण. ९ A ते. १० P अमा. ११ B च अम्ह°. १२ P उ गदो. १३ A ०थें व°. १४ A B ०शो म°. १५ B न. १६ B जुझ. १७ B करेहिं. १८ B ०ध्यमत्र°.

बप्पीहा पिउ पिउ भणवि कित्तिउं रुअहि हैयास ।
तुह जलि मैहु पुणुं वल्लहइ विहुं वि न पूरिअ आस ॥ १ ॥

आत्मनेपदे ।

बप्पीहा कैइ बोल्लिएण निगिघण वार इ वार ।
सायरि भरिअइ विमल-जलि लहहि न एकइ वार ॥ २ ॥

सप्तम्याम् ।

आयहिं जैम्महिं अर्झहिं वि गोरि सुं दिज्जहिं कन्तु ।
गय मत्तैह चत्तङ्कुसहं जो अब्भिडइ हसन्तु ॥ ३ ॥

पक्षे । रुअसि । इत्यादि ॥

बहुत्वे हुः ॥ ३८४ ॥

त्यादीनां मध्यमत्रयस्य संबन्धि बहुष्वर्थेषु^१ वर्तमानं यद्वचनं
तस्यापभ्रंशे हु इत्यादेशो^२ वा भवति ॥

बलि-अब्भत्थणि महु-महणु लहुइहूआ सोइ ।
जइ इच्छहु वडुत्तणउं देहु म मग्गहु कोइ ॥ १ ॥

पक्षे । इच्छह । इत्यादि ॥

अन्त्य-त्रयस्याद्यस्य उं ॥ ३८५ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे उं इत्यादेशो वा
भवति ॥

विहि विणडउ पीडन्तु गैह मं धणि करहि^३ विसाउ ।

संपइ कैडुउं वेस जिर्वे^४ छुडु अग्घइ ववसाउं ॥ १ ॥

बलि किज्जउं सुअणस्सुं ॥ [३३८. १] पक्षे । कडुमि । इत्यादि ॥

- १ P B केत्तिउ. २ B अयास. ३ A मुह. ४ A B पुण. ५ P काइ. ६ P बोल्लिए.
७ P जहि महुअ°; B जमि महुअ° ८ A अजहि. ९ A स. १० P देज्जहि; B देज्जहि.
११ B मत्तह. १२ P मध्यत्र°. १३ A °थेव°. १४ A तस्य हु. १५ B °शो भ°. १६ B अच्छणि. १७ B °ईहुआ. १८ B इच्छह. १९ B म्गह. २० B °रहि.
२१ P B कट्टउ. २२ A B जिस्व. २३ A °ओ. २४ B °स्त. २५ P B कट्टामी°.

बहुत्वे हुं ॥ ३८६ ॥

त्यादीनामन्त्यत्रयस्य संबन्धि बहुष्वर्थेषु वर्तमानं यद्वचनं तस्य हुं
इत्यादेशो वा भवति ॥

खग्गे-विसाहिउं जिह्ं ल्हहुं पिय तहिं देसहिं जाहुं ।

रण दुब्भिक्खे भग्गाइं विणुं जुज्जे न चलाहुं ॥ १ ॥

पक्षे । लहिमु । इत्यादि ॥

हि-स्वयोरिदुदेत् ॥ ३८७ ॥

पञ्चम्यां हिस्वयोरपभ्रंशे इ उ ए इत्येते त्रय आदेशा वा भवन्ति ॥

इत् ।

कुञ्जर सुमरि म सलइउ सरला सास म मेलि ।

कवल जि^{१०} पाविय विहि-वसिण^{११} ते चरि माणु म मेलि ॥ १ ॥

उत् ।

भमरा एत्थु वि लिम्बडइ के^{१३} वि दियहडा विलम्बु ।

घण-पत्तलुं छाया-बहुलुं फुलइ जाम्मं कयम्बु ॥ २ ॥

एत् ।

प्रियं^{१४} एम्बहिं^{१५} केरें सेल्ल करि छंडुहि तुहुं करवालु ।

जं^{२१} कावालयि बप्पुंढा लेहिं अभग्गुं कवालु ॥ ३ ॥

पक्षे । सुमरेंहि । इत्यादि ॥

वत्स्यति-स्यस्य सः ॥ ३८८ ॥

अपभ्रंशे भविष्यैर्धविषयस्य त्यादेः स्यस्य सो वा भवति ॥

१ B^० त्यसंबंधिषु B^०. २ A खगिगवि^०. ३ P^० साहिउं. ४ A लहुहुं. ५ B^० सहि.
६ A दुब्भिक्खि; B दुब्भिक्खे. ७ B विण जुज्जे. ८ P चलाहुं; B विलाहुं. ९ B
पंचम्यां. १० B ज. ११ A वसिणि; B वसेण. १२ B चर. १३ A किविं. १४ B पत्तल^०
१५ B बहुल. १६ A बजाम्ब. १७ P पिअ. १८ A एमहिं. १९ B करि. २० A छडुहिं;
B छडहि. २१ P जे. २२ B बप्फडा. २३ B अभग्ग. २४ A सुस्वमर^०;
B सुमुर^०. २५ A^० दयें वि^०.

दिअहा जन्ति झडप्पडहिं पडहिं मनोरह पच्छि ।
जं अच्छइ तं माणिअइ होसइ करतु म अच्छि ॥ १ ॥

पक्षे । होहिइ ॥

क्रियेः कीसु ॥ ३८९ ॥

क्रिये इत्येतस्य क्रियापदस्यापभ्रंशे कीसु इत्यादेशो वा भवति ॥

सन्ता भोगं जु परिहरइ तसु कन्तहों बलि कीसु ।
तसु दइवेणं वि मुण्डियउं जसु खल्लिहडउं सीसु ॥ १ ॥

पक्षे । साध्यमानावस्थौत् क्रिये इति संस्कृतशब्दादेश प्रयोगः । बलि
किज्जउं सुअणस्सु [३३८.१] ॥

भुवः पर्याप्तौ हुच्चः ॥ ३९० ॥

अपभ्रंशे भुवो धातोः पर्याप्तावर्थे वर्तमानस्य हुच्च इत्यादेशो भवति ॥

अइतुंगर्त्तणु जं थणहं सो छेयउ नै हु लाहु ।
सहि जइ केवई तुडि-वसेणं अहरि पहुच्चइ नाहु ॥ १ ॥

ब्रूगो ब्रुवो वा ॥ ३९१ ॥

अपभ्रंशे ब्रूगो धातोर्ब्रुव इत्यादेशो वा भवति ॥ ब्रुव्हं सुहासिउ
कि पि ॥ पक्षे ।

इत्तउं ब्रोप्पिणु सउणि ठिउं पुँणु दूसासणु ब्रोप्पि ।
तो हउं जाणउं एहो हरि जइ महु अग्गइ ब्रोप्पि ॥

व्रजेर्वुजः ॥ ३९२ ॥

अपभ्रंशे व्रजतेर्धातोर्वुज इत्यादेशो भवति ॥ वुजइ । वुजेप्पि ।
वुजेप्पिणु ॥

१ A भोगु. २ B तसुं. ३ A °इविणवि. ४ A °स्थातः क्रियेत इ; ° B°
स्थानात् क्रिये इ°. ५ B किज्जउ. ६ B सुअणस्सु. ७ B °शो वा म°. ८ B °तण.
९ A नउ ला°. १० A केम्बइ; B किम्बइ. ११ P वसिण. १२ B ब्रुगो.
१३ B ध्रुवह. १४ P ठिउ. १५ A पणु.

दशोः प्रस्सः ॥ ३९३ ॥

अपभ्रंशे दशेर्धातोः प्रस्स इत्यादेशो भवति ॥ प्रस्सदि ॥

ग्रहेर्गृण्हः ॥ ३९४ ॥

अपभ्रंशे ग्रहेर्धातोर्गृण्ह इत्यादेशो भवति ॥ पठ गृण्हेप्पिणु व्रतुं ॥

तक्ष्यादीनां छोल्लादयः ॥ ३९५ ॥

अपभ्रंशे तक्षिप्रैश्रुतीनां धातूनां छोल इत्यादय आदेशा भवन्ति ॥

जिँवँ तिँवँ तिकखा लेवि कर जइ ससि छोल्लिँजन्तु ।

तौ जइ गोरिँहँ मुह-कर्मलि सरिसिँमँ का वि लहन्तु ॥ १ ॥

आदिग्रहणाद् देशीषु^१ ये क्रियावचना उपलभ्यन्ते ते उदाहार्याः ॥

चूडल्लउ चुणीहोइ सइ मुद्रि कवोलि निहित्तउ ।

सासँनल-जाल-झँलक्किअउ वाह-सलिल-संसित्तउ ॥ २ ॥

अब्भडवंचिउ बे पयइं पेम्मु निअत्तइ जौँवँ ।

सव्वासण-रिउ-संभवहो करँ परिअत्ता तौँवँ ॥ ३ ॥

हिअइ खुडुक्कइ गोरँडी गयणि धुँडुक्कइ मेहँ ।

वासा-रत्ति-पवासुअहं विसमा संकडु ऐँहु ॥ ४ ॥

अम्मि पओहर वज्जमँ निँजुँ जेँ^२ संमुह थन्ति ।

मेहँ कन्तहँ समरङ्गणइ गय-वड भज्जिउ जन्ति ॥ ५ ॥

पुँत्तिं जौँएँ कवणु गुँणु अवगुँणु कवणु मुएण ।

जा बणीकी भुँहँडी चम्पिँज्जइ अवरेण ॥ ६ ॥

१ A गृहेर्गृण्हः । गृहे°, २ A °गृण्ह, ३ A गृन्हे°, ४ P व्रतु, ५ B तक्षप्र°, ६ AB जिम्ब, ७ A तिम्ब; B जिम्ब, ८ A छोल्लेज्ज°, ९ B नो, १० P कवँलि; B कमले, ११ A सरसि°, १२ B °शीयेषु, १३ P °साणल°, १४ A °लज्जल°, १५ AB जाम्ब, १६ B करि, १७ AB ताम्ब, १८ B गोरडि, १९ A धुडु°, २० B मेह, २१ B एह, २२ P वज्जवाँ, २३ P निच्च; B निवु, २४ B जि, २५ B महकंतइहोइस°, २६ A पुत्ति, २७ B जाए, २८ B °ण, २९ B भूह°, ३० B चंपीज्जइ.

तं तेत्तिउ जलु सायरहों सो तेवडु वित्थारु ।

तिसहें निवारणु पलु वि न वि परै धुट्टुअइ असारु ॥ ७ ॥

अनादौ स्वरादसंयुक्तानां क-ख-त-थ-प-फां ग-घ-द-ध-
ब-भाः ॥ ३९६ ॥

अपभ्रंशेपदादौ वर्तमानानां स्वरात्परेषामसंयुक्तानां कखतथपफां स्थाने
यथासंख्यं गघदधबभाः प्रायो भवन्ति ॥

कस्य गः ।

जं दिट्टेउ सोम-ग्गहणु असईहिं हसिउ निसङ्कु ।

पिअ-माणुस-विच्छोह-गैरु गिलि गिलि राहु मयङ्कु ॥ १ ॥

खस्य घः ।

अम्मीए सत्थावँत्थेहिं सुधिं चिन्तिज्जइ माणु ।

पिए दिट्टे हल्लोहलेण को चेअइ अप्पाणु ॥ २ ॥

तथपफानां दधबभाः ।

सबधु करेप्पिणु कधिदु मैइ तसु परै समल्लेउ जम्मू ।

जासु न चाउ न चौरहडि न य पम्हट्टुउ धम्मू ॥ ३ ॥

अनादाविति किम् । सबधु करेप्पिणु । अत्र कस्य गत्वं न भवति ॥

स्वरादिति किम् । गिलि गिलि राहु मयङ्कु ॥ असंयुक्तानामिति किम् ।

एक्कहिं अंक्खिहिं सावणुं [३५७.२] ॥ प्रायोधिकारात्कचिन्न भवति ।

जइ केवँइ पाँवीसु पिउ अकिआ कुँडु करीसु ।

पाणिउ नवइ सरावि जिबँ सव्वँङ्गे पइसीसु ॥ ४ ॥

उअ कणिआरु पफुलिअँउ कज्झण-कन्ति-पयासु ।

गोरी-वयण-विणिज्जिअउ नं सेवइ वण-वासु ॥ ५ ॥

१ P तेत्तिओ; २ B ज्जल. ३ P पर धुट्टुअइ; B पर धुट्टुइ. ४ P दिट्टुउ.

५ A असइहि; B असईहिं. ६ A गुरु. ७ P वत्थे सु°. ८ P सुधे; B सुधे.

९ A दिट्टुइ. १० P मैइ. ११ B पुर. १२ B °भलुज°. १३ A जम्म. १४ B वार°. १५ B पम्हट्टु°. १६ A स्वरादाविति. १७ A अंक्खिहिं. १८ A सावणुं; B

सावण. १९ AB केवइ. २०. B पावेसु. २१ B कड्डु. २२ AB जिम्ब. २३ A

सव्वंगि; B सव्वंगिइ. २४ B पफुलिउ.

मोनुनासिको वो वा ॥ ३९७ ॥

अपभ्रंशेनादौ वर्तमानस्यासंयुक्तस्य मकारस्य अनुनासिको वकारो वा भवति ॥ कँवल्लु कमलु । भँवरु भमरु ॥ लाक्षणिकस्यापि^१ । जिँव । तिँव । जेँव । तेँव ॥ अनादावित्येव । मयणु ॥ असंयुक्तस्येत्येव ॥ तसु पर समलैउ जम्मु ॥ [३९६.३]

वाधो रो लुक् ॥ ३९८ ॥

अपभ्रंशे संयोगादधो वर्तमानो रेफो लुक् वा भवति ॥ जइ केवँई पावीसु पिउँ ॥ [३९६.४] पक्षे ।

जइ भग्गा पारकडा तो सहि मज्झु प्रियेर्ण ॥ [३७९.२]

अभूतोपि क्वचित् ॥ ३९९ ॥

अपभ्रंशे क्वचिद्विद्यमानोपि रेफो भवति ॥

ब्रासु महारिसि ँउ भणइ जइ सुइ-सत्थु पमाणु ।

मार्यँहँ चलण नर्वन्ताहं दिवि दिवि^{११} गङ्गा-ण्हाणु ॥ १ ॥

क्वचिदिति किम् । वासेण वि भारह-खम्भि बद्ध ॥

आपद्विपत्संपदां द इः ॥ ४०० ॥

अपभ्रंशे आपद् विपद् संपद् इत्येतेषां दकारस्य इकारो भवति ॥

अणउ करन्तहो पुरिसहो आवइ आवइ ।

विवइ । संपइ ॥ प्रायोधिकारात् । गुणाहिँ न संपय कित्ति पैरँ [३३५.१] ॥

कथं-यथा-तथां थादेरेमेमेहेधा डितः ॥ ४०१ ॥

अपभ्रंशे कथं यथा तथा इत्येतेषां थादेरवयवस्य प्रत्येकम् एम इम इह इध इत्येते डितश्चत्वार आदेशा भवन्ति ॥

१ A कम्बलु, २ A भम्बरु, ३ A °पि । जेम्ब । तेम्ब । अना°, ४ B तेँवँ । जाँवँ । ताँवँ । अना°, ५ B °भलज°, ६ A B केम्बइ, ७ A पिउ । जइ, ८ P प्रिएण, ९ P मायहे, १० A नमंताहं, ११ PB दिवेदिवे, १२ P °र इकारो भ°, १३ B इर्म°, १४ B परा, १५ A °था था °,

केम समप्पउ दुट्ठे दिणु किं रयणी छुडु होइ ।

नव-वहु-दंसण-लालसउं वहइ मणोरह सोइ ॥ १ ॥

ओ गोरी-मुह-निज्जिअउ वहलि लुक्कु मियङ्कु ।

अञ्चु वि जो परिहविय-तणु सो किर्वं भवई निसङ्कु ॥ २ ॥

बिम्बाहरि तणु रयण-वणु किह ठिउ सिरिआणन्दं ।

निरुवर्म-रसु पिणं^१ पिअवि जणु सेसहो दिण्णी मुइ ॥ ३ ॥

भैण सहि निहुअउं तेवँ^२ भैइ जइ पिउ दिट्ठुं सदोसु ।

जेवँ न जाणइ मञ्चु मणु पक्खावडिअं तासु ॥ ४ ॥

जिवँ^३ जिवँ वड्ढिम लोअणहं।तिवँ^४ तिवँ वम्महु निअय-सर[३४४.१]॥

भैइ जाणिउं प्रिये^५ विरहिअहं क वि धर होइ विआलि ।

नवरि^६ मिअङ्कु वि तिह तवइ जिह दिणयरु खय-गालि ॥ ५ ॥

[३७७. १] एवं तिघ-जिघानुदाहार्यौ ॥

यादृक्तादृकीदृगीदृशां दादेर्देहः ॥ ४०२ ॥

अपभ्रंशे यादृगौदीनां दादेरवयवस्य डित् एह इत्यादेशो भवति ॥

मइ भणिअउं बलिराय तुहुं केहउ मगगणै एहु ।

जेहु तेहु न वि होइ वह सइ नारायणु एहु ॥ १ ॥

अतां डइसः ॥ ४०३ ॥

अपभ्रंशे यादृगादीनामदन्तानां यादृशीतादृशकीदृशेदृशानां दादे-
रवयवस्य डित् अइस इत्यादेशो भवति ॥ जइसो । तइसो । कइसो ।
अइसो ॥

१ P केवँ. २ B दुट्ठ. ३ A किम्ब. ४ B °सहु. ५ A सुहिनि°. ६ B लुक्क. ७ B अञ्चवि.
८ A किम्ब; B किम. ९ A भम्मइ; B भमइ. १० P आणन्दु. ११ A ° वम्म. १२ B
पिणंवि पि°. १३ P मणु. १४ AB तेम्ब. १५ A मइ; B मइ. १६ B दिट्ठ.
१७ AB जेम्ब. १८ P ° वडिउं. १९ A B जिम्बजिम्ब. २० AB तिम्वतिम्ब.
२१ P जाणिउं. २२ A पिअ. २३ P नवरि. २४ A ° दशादी°. २५ A भणिअउं,
२६ P दुट्ठुं; B तुहुं. २७ P मगगणु. २८ A एहो. २९ A

यत्र-तत्रयोस्त्रस्य डिदेत्थ्वत्तुं ॥ ४०४ ॥

अपभ्रंशे यत्रतत्रशब्दयोस्त्रस्य एत्थु अत्तुं इत्येतौ डितौ भवतः ॥

जइ सो घडदि प्रयावदी केत्थु वि लेप्पिणु सिक्खु ।

जेत्थु वि तेत्थु वि एत्थु जगि भण तो तहि^३ सारिक्खु ॥ २ ॥
जत्तुं ठिदो । तत्तुं ठिदो ॥

एत्थु कुत्रात्रे ॥ ४०५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयोस्त्रशब्दस्य डित् एत्थु इत्यादेशो भवति ॥
केत्थु वि लेप्पिणु सिक्खु ॥ जेत्थु वि तेत्थु वि एत्थु जगि ॥ [४०४.१]

यावत्तावतोर्वादिर्म उं महिं ॥ ४०६ ॥

अपभ्रंशे यावत्तावदित्यव्यययोर्वकारादेरवयवस्य म उं महिं इत्येते
त्रय आदेशा भवन्ति ॥

जाम न निवडइ कुम्भ-यडि सीह-चवेडै-चडक्क ।

ताम समत्तहं मयगलहं पइ पइ वज्जइ ढक्क ॥ १ ॥

तिरुहं तिलत्तणुं ताउं पर जाउं न नेह गलन्ति ।

नेहि पणट्ठइ ते जिं तिल तिल फिट्ठवि खलं^१ होन्ति ॥ २ ॥

जौमहिं विसमी कज्ज-गइ जीवहं^{१२} मज्जे एइ ।

तौमहिं अच्छउ इयरु जणु सुअणु वि अन्तरु देइ ॥ ३ ॥

वा यत्तदोतोर्देवडः ॥ ४०७ ॥

अपभ्रंशे यद् तद् इत्येतयोरस्त्वन्तयोर्वावत्तावतोर्वकारादेरवयवस्य डित्
एवड इत्यादेशो वा भवति ॥

जेवडु अन्तरु रावण-रौमहं तेवडु अन्तरौ पट्टण-गामहं ॥

पक्षे । जेत्तुलो । तेत्तुलो ॥

१ B° वु. २ A प्रयावदी. ३ P B तहे. ४ B चपेड. ५ B वज्जइ. ६ A तिलह.

७ B° तण. ८ P ते जि. ९ B खलु. १० P हन्ति. ११ A जामहिं. १२ A जीवह.

१३ A ताम्वहि. १४ A रामहुं; B रामह. १५ A अंतर. १६ B जेत्तुलो । तेत्तुलो.

वेदं-किमोर्यादेः ॥ ४०८ ॥

अपभ्रंशे इदम् किम् इत्येतयोरत्वंन्तयोरियत्कियतोर्यकारादेरवयवस्य
डित् एवड् इत्यादेशो वा भवति ॥ एवड् अन्तरु । केवड् अन्तरु ॥
पक्षे । एत्तुलो । केत्तुलो ॥

परस्परस्यादिरः ॥ ४०९ ॥

अपभ्रंशे परस्परस्यादिरकारो भवति ॥

ते मुग्गंडा हराविआ जे परिविद्धा ताहं ।

अवरोप्पैह जोअन्ताहं सामिउ गळ्ळिउ जाहं ॥ १ ॥

कादि-स्थैदोतोरुच्चार-लाघवम् ॥ ४१० ॥

अपभ्रंशे कादिषु व्यञ्जनेषु स्थितयोः ए ओ इत्येतयोरुच्चारणस्य लाघवं
प्रायो भवति ॥

सुघै चिन्तिज्जइ माणु [३९६.२] ॥

तसु हउँ कॅलि-जुगि दुल्लहहौ [३३८.१] ॥

पदान्ते उं-हुं-हिं-हंकाराणाम् ॥ ४११ ॥

अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानानां उं हुं हिं हं इत्येतेषां उच्चारणस्य लाघवं
प्रायो भवति ॥

अञ्जु जु तुच्छउँ तहें धणहे [३५०.१] ॥

बलि किज्जउँ सुअणस्सु [३३८.१] ॥

दइउँ घडावइ वणि तरुहुं [३४०.१] ॥

तरुहुँ वि वक्कलुँ [३४१.२] ॥

खग्ग-विसाहिउँ जहिँ लँहहुं [३८६.१] ॥

तँणहँ तइज्जी भज्जि नँ वि [३३९.१] ॥

म्हो म्भो वा ॥ ४१२ ॥

अपभ्रंशे म्ह इत्यस्य स्थाने म्भ इति मकाराक्रान्तो भकारो वा

१ A एवड्. २ B एत्तुलो । केत्तुलो. ३ B^० रशद्वस्या^०. ४ P मुग्गडा; B मुग्गुडा.

५ B^० प्पर. ६ A जोअताहं; B जोहंताहं. ७ A^० रस्य. ८ B कलिज्जुगि. ९ A

दइवु. १० A वक्कल. ११ A^० हिओ; P^० हिउं. १२ A^० हहु. १३ A तिणहं;

B तेणहंतइजी. १४ B नविहुं. ॥

यत्र-तत्रयोस्त्रस्य डिदेत्थ्वत्तुं ॥ ४०४ ॥

अपभ्रंशे यत्रतत्रशब्दयोस्त्रस्य एत्थु अर्त्तुं इत्येतौ डितौ भवतः ॥

जइ सो षडदि प्रैयावदी केत्थु वि लेप्पिणु सिक्खु ।

जेत्थु वि तेत्थु वि एत्थु जगि भण तो तहि^३ सारिक्खु ॥ २ ॥
जर्त्तुं ठिदो । तर्त्तुं ठिदो ॥

एत्थु कुत्रात्रे ॥ ४०५ ॥

अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येतयोस्त्रशब्दस्य डित् एत्थु इत्यादेशो भवति ॥
केत्थु वि लेप्पिणु सिक्खु ॥ जेत्थु वि तेत्थु वि एत्थु जगि ॥ [४०४.१]

यावत्तावतोर्वादेर्म उं महिं ॥ ४०६ ॥

अपभ्रंशे यावत्तावदित्यन्यययोर्वकारादेरवयवस्य म उं महिं इत्येते
त्रय आदेशा भवन्ति ॥

जाम न निवडइ कुम्भ-यडि सीह-चवेर्ड-चडक्क ।

ताम समत्तहं मयगलहं पइ पइ वज्जइ ढक्क ॥ १ ॥

तिर्लहं तिलत्तणुं ताउँ पर जाउँ न नेह गलन्ति ।

नेहि पणट्टइ ते जिर् तिल तिल फिट्टवि खल्लं^१ होन्ति ॥ २ ॥

जौमहिं विसमी कज्ज-गइ जीवहँ^२ मज्झे एइ ।

तौमहिं अच्छउ इयरु जणु सुअणु वि अन्तरु देइ ॥ ३ ॥

वा यत्तदोतोर्देवडः ॥ ४०७ ॥

अपभ्रंशे यद् तद् इत्येतयोरत्वन्तयोर्यावत्तावतोर्वकारादेरवयवस्य डित्
एवड इत्यादेशो वा भवति ॥

जेवडु अन्तरु रावण-रौमहँ तेवडु अन्तरौ पट्टण-गामहँ ॥

पक्षे । जेर्त्तुलो । तेत्तुलो ॥

१ B° त्रु. २ A पयावदी. ३ P B तहे. ४ B चपेड. ५ B वज्जइ. ६ A तिलह.

७ B° त्तण. ८ P ते जि. ९ B खल्लु. १० P हन्ति. ११ A जामहि. १२ A जीवह.

१३ A ताम्महि. १४ A रामहुं; B रामह. १५ A अंतर. १६ B जेत्तुलो । तेत्तुलो.

वेदं-किमोर्यादेः ॥ ४०८ ॥

अपभ्रंशे इदम् किम् इत्येतयोरत्वन्तयोरियत्कियतोर्यकारादेरवयवस्य
डित् एवड् इत्यादेशो वा भवति ॥ एवडु अन्तरु । केवडु अन्तरु ॥
पक्षे । एत्तुलो । केत्तुलो ॥

परस्परस्यादिरः ॥ ४०९ ॥

अपभ्रंशे परस्परस्यादिरकारो भवति ॥

ते मुग्गंडा हराविआ जे परिविद्धा ताहं ।

अवरोप्परु जोअन्ताहं सामिउ गखिउ जाहं ॥ १ ॥

कादि-स्थैदोतोरुच्चार-लाघवम् ॥ ४१० ॥

अपभ्रंशे कादिषु व्यञ्जनेषु स्थितयोः ए ओ इत्येतयोरुच्चारणस्य लाघवं
प्रायो भवति ॥

सुघै चिन्तिज्जइ माणु [३९६.२] ॥

तसु हउँ कॅलि-जुगि दुल्लहौँ [३३८.१] ॥

पदान्ते उं-हुं-हिं-हंकाराणाम् ॥ ४११ ॥

अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानानां उं हुं हिं हं इत्येतेषां उच्चारणस्य लाघवं
प्रायो भवति ॥

अन्नु जु तुच्छउँ तहें धणहे [३५०.१] ॥

बलि किज्जउँ सुअणस्सु [३३८.१] ॥

दइउँ घडावइ वणि तरुहुं [३४०.१] ॥

तरुहुँ वि वक्कलुँ [३४१.२] ॥

खग्ग-विसाहिउँ जहिँ लँहहुँ [३८६.१] ॥

तेणहँ तइज्जी भज्जि न वि [३३९.१] ॥

म्हो म्भो वा ॥ ४१२ ॥

अपभ्रंशे म्ह इत्यस्य स्थाने म्भ इति मकाराक्रान्तो भकारो वा

१ A एवडु. २ B एत्तुलो । केत्तुलो. ३ B °रशद्वस्या°. ४ P मुग्गडा; B मुग्गुडा.

५ B °प्पर. ६ A जोअताहं; B जोहंताहं. ७ A °रस्य. ८ B कलिज्जुगि. ९ A

दइवु. १० A वक्कल. ११ A °हिओ; P °हिउँ. १२ A °हहु. १३ A तिणहं;

B तेणहंतइजी. १४ B नविहुं. ॥

भवति ॥ म्ह इति पक्ष्म-इम-ष्म-स्म-ह्मां म्हः [२.७४] इति प्राकृत-
लक्षणविहितोत्र गृह्यते । संस्कृते तदसंभवान् । गिम्भो । सिम्भो ॥

वम्भ ते विरला के वि नर जे सव्वङ्ग-छइल ।
जे वङ्गा ते वञ्चयर जे उज्जुअ तें बइल ॥ १ ॥

अन्यादशोन्नाइसावराइसौ ॥ ४१३ ॥

अपभ्रंशे अन्यादशशब्दस्य अन्नाइस अवराइस इत्यादेशौ भवतः ॥
अन्नाइसो । अवराइसो ॥

प्रायसः प्राउ-प्राइव-प्राइम्ब-पग्गिम्वाः ॥ ४१४ ॥

अपभ्रंशे प्रायस् इत्येतस्य प्राउ प्राइव प्राइम्ब पग्गिम्ब इत्येते चत्वार
आदेशा भवन्ति ॥

अन्ने ते दीहर लोअण अन्नु तें मुअ-जुअल्लु
अन्नु सु घण-थण-हारु तं अन्नु जि मुह-कमलु ।
अन्नु जि केस-कलावुं सु अन्नु जि प्राउ विहि
जेण णिअम्बिणि घडिअ स गुण-लायण-णिहि ॥ १ ॥

प्राइव मुणिहँ^१ वि भन्तडी^२ तें मणिअडा गणन्ति ।
अखइ निरामइ परम-पइ अज्ज वि लउ नँ^३ लहन्ति ॥ २ ॥

अँसुँ^४-जलें प्राइम्ब गोरिअँहे सहि उँवत्ता नयण-सँर ।
तेँ^५ संमुह संपेसिआ देन्ति^६ तिरिच्छी घत्त पैर ॥ ३ ॥

एसी पिउ रूसेसुँ हउं रुट्ठी मैइँ^७ अणुणेइ ।
पग्गिम्ब एइ मणोरहइं दुक्करु दइउ करेइ ॥ ४ ॥

१ B वँकतेवँच. २ A उज्जु. ३ P प्राइवँपग्गिवाँ. ४ P प्राइवँ पग्गिवाँ. ५ B ते.
६ B घणहार. ७ B लाउ. ८ P निअम्बिणि; B णिअम्बिणि. ९ A लायज. १० P सु-
णिविविभं. ११ B ते. १२ B नहंति. १३ B अंसुजलें; P अंसुजलि. १४ P प्राइवँ.
१५ P गोरिअँहि. १६ P उवन्ता; B उवत्ता. १७ A सरा. १८ B तं. १९ B दिंति.
२० A तिरिच्छी. २१ A परा. २२ B रूसेस हुउं. २३ P मैइँ. २४ P पग्गिवाँ.

वान्यथोनुः ॥ ४१५ ॥

अपभ्रंशे अन्यथाशब्दस्य अनु इत्यादेशो वा भवति ॥

विरहाणल-जाल-करालिअउ पहिउँ को वि बुडुवि ठिअउँ ।

अनुँ सिसिर-कालि सीअल-जलँहु धूम कहन्तिहु उडुअउँ ॥१॥

पक्षे । अन्नह ॥

कुतसः कउ कहन्तिहुँ ॥ ४१६ ॥

अपभ्रंशे कुतस्शब्दस्य कउ कहन्तिहु इत्यादेशौ भवतः ॥

महु कन्तहों गुडु-डिअहो कउ कुँम्पडा बलन्ति ।

अह रिउ-रुहिरें उलहवइ अह अप्पणें न भन्ति ॥ १ ॥

धूम कहन्तिहु उडुअउ [४१५. १] ॥

ततस्तदोस्तोः ॥ ४१७ ॥

अपभ्रंशे ततस् तदा इत्येतयोस्तो इत्यादेशो भवति ॥

जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु पिण्ण ।

अह भग्गा अम्हँहं तणा तो तें मारिअडेण ॥ १ ॥ [३७९.२]

एवं-परं-समं-ध्रुवं-मा-मनाँकं एस्व पर समाणु ध्रुवु मं

मणाँउं ॥ ४१८ ॥

अपभ्रंशे एवमादीनां एस्वादय आदेशा भवन्ति ॥

एवम एस्व ।

पिय-संगमि कउ निहडी पिअहों परोक्खहों केँस्व ।

मैँ विन्निँ वि विन्नासिँआ निह न एस्व न तेस्व ॥ १ ॥

परमः परः । गुँणहि न संपँइ कित्ति पैरं ॥ [३३५. १]

१ A °हिओ कोइ. २ B चुडुवि. ३ B अन्न. ४ B जललहुधूम. ५ AB °अओ.
६ A °तिहुः. ७ B डुपडा. ८ B अम्ह. ९ AR °अओ. १० B ततदो. ११ B अम्हतणा.
१२ A मनाक्. १३ B मणाउ. १४ B किम्ब. १५ A मह; B मइ. १६ B विणिगि.
१७ A °सिआं. १८ B गुणही. १९ PB संपय. २० B परा.

सममः समाणुः ।

कन्तु जु सीहहों उवमिअइ तं महु खण्डिउ माणु ।
सीहु निरक्खयै गय हणइ पिउ पय-रक्ख-समाणु ॥ २ ॥

धुवमो धुवुः ।

चञ्चलु जीविउ धुवु मरणु पिअँ रुसिज्जई काइं ।
होसँहिँ दिअहा रुसणा दिव्वई वरिस-सयाइं ॥ ३ ॥

‘मो मं । मं धणि करैहि विसाउ [३८५. १] ॥ प्रायोग्रहणात् ।

माणि पण्डइ जइ न तँणु तो देसडा चँइज्ज ।
मा दुज्जण-कर-पल्लवैहिँ^{१६} दंसिज्जन्तु भमिज्जँ ॥ ४ ॥
लोणँ विलिज्जइ पाणिणँ अरिँ^{१७} खल मेह म गळ्ळु ॥
वालिउ गलई सु झुम्पडा गोरी तिम्मइ अज्जु ॥ ५ ॥

मनाको मणौउं ।

विहवि पण्डइ वङ्कुडउ रिद्धिहिँ जँण-सामन्नु ।
किं पि मणौउं महु पिअहो ससि अणुहरइ न अन्नु ॥ ६ ॥

किलाथवा-दिवा-सह-नहेः किराहवइ दिवे सँहुं नाहिँ ॥ ४१९ ॥

अपभ्रंशे किलादीनां किराद्य आदेशा भवन्ति ॥ किलस्य किरः ।

किर खाइ न पिअँइ न विहवइ धम्मि न वेचँई रुअडउ ।
इह किर्वणु न जाणइ जह जँमहो खणैणँ पहुचइ दूअडउ ॥ १ ॥

अथवोहवइ । अहवइ न सुवंसँहं एह खोडि ॥ प्रायोधिकारात् ।

जाइज्जइ तहिँ देसडइ लब्भइ पियहों पमाणु ।
जइ आवइ तो औणिअइ अहवा तं जि निवाणु ॥ २ ॥

दिवो दिवे ।^{३३} दिविदिवि गङ्गा-ण्हाणु ॥ [३९९. १]

१ A समाणु. २ B ज्जु. ३ B अइ. ४ P कखइ. ५ B हणइ. ६ B चंचल.
७ B पिइ. ८ A रुसीज्जइ. ९ B काइं. १० P होसइ. ११ B मामं. १२ B करहिँ
विसाउं. १३ B पइट्टइ. १४ B त्तणु. १५ P चएज्ज. १६ P विहि. १७ BP भमेज्ज.
१८ B लोण. १९ P पाणिणँ. २० P अरे. २१ A गज्जे. २२ A इ झुम्पडइ गो. २३ B
मणाउ. २४ P जणु. २५ P साहुं. २६ B पीअइ. २७ B वेचरू. २८ B किविणु. २९
B होथख. ३० P खणै प. ३१ B सह. ३२ B आणीइ. ३३ P B दिवोदिवे.

सहस्य सहं ।

जँउ पवसन्तेँ सहुँ न गय न मुअ विओएँ तस्सु ।

लज्जिज्जइ संदेसडा दिन्तेँहिँ सुहय-जणस्सु ॥ ३ ॥

नहेर्नाहिँ ।

एत्तहेँ मेह पिअन्ति जलु एँत्तहेँ वडवानँल आवट्टइ ।

पेक्खु गहीरिम सायरहो एक्क वि कणिअ नाहिँ ओहँट्टइ ॥ ४ ॥

पश्चादेवमेवैवेदानीं-प्रत्युतेतसः पच्छइ एम्बइ जि एम्बहिँ

पच्चलिउँ एत्तहे ॥ ४२० ॥

अपभ्रंशे पश्चादादीनां पच्छइ इत्यादय आदेशा भवन्ति ॥ पश्चातः

पच्छइ । पच्छइ होइ विहाणु [३६२.१] ॥ एवमेवस्य एम्बइ ।

एम्बइ सुरउ समत्तुँ [३३२.२] ॥ एवस्य जिः ।

जाउ म जन्तउ पल्लवह देक्खँलुँ कइ पयँ देइ ।

हिअँइ तिरिच्छी 'हँउँ जि पर पिउ डम्बरइँ करेइ ॥ १ ॥

इदानीम एम्बहिँ ।

हरि नच्चाविउँ पँङ्गणइ विम्हइ पाडिउ लोउ ।

एम्बहिँ रीह-पओहरहं जं भावइ तं होउ ॥ २ ॥

प्रत्युतस्य पच्चलिउ ।

साव-सलोणी गोरडी नवखी क वि विस-गण्ठि ।

भडु पँच्चलिओँ सो मरइ जासु न लगगइ कण्ठि ॥ ३ ॥

इतस एत्तहे । एत्तहेँ मेह पिअन्ति जलु [४१९.४] ॥

विषण्णोक्त-वर्त्मनो वुन्न-वुत्त-विच्चं ॥ ४२१ ॥

अपभ्रंशे विषण्णादीनां वुन्नादय आदेशा भवन्ति ॥

१ P जओ पवसन्तेण सहुँ न मुइअ विउएँ तस्स; B जउ पविसंते न सहुँ मुइअ तसु
अ विउएँ तस्स. २ P देन्तिहिँ; B देंतेहिँ. ३ A एत्तहि. ४ A °नले; P °णल.
५ B उहट्टइ. ६ A °म्बहि. ७ P पच्चलिउ; B पच्चलिउ. ८ B °शावाभ°. ९ B
समत्तु. १० PB दिक्खउं. २१ B °पइ. १२ B हीइ. १३ A तिरिच्छी. १४ B
हुजि. १५ B °विउं. १६ P प्रङ्ग°. १७ B राअ°. १८ B पच्चलिउ. १९ PB
°लिउ. २० B °षण्णदी°.

विषण्णस्य वुन्नः ।

मैँ वुत्तं तुँ धुरँ धरहि कसरेहि विगुत्ताइं ।

पैँ विणु धवल न चडइ भरु एँम्बइ वुन्नउ काँइ ॥ १ ॥

उक्तस्य वुत्तः । मइ वुत्तं [४२१.१] ॥ वर्त्मनो विचः । जेँ मणु
विचि न माई [३५०.१] ॥

शीघ्रादीनां वहिष्ठादयः ॥ ४२२ ॥

अपभ्रंशे शीघ्रादीनां वहिष्ठादय आदेशा भवन्ति ॥

एँकु कइअह वि^{११} न आँविही अन्न वहिलउ जाहि ।

मैँ मिँतडा प्रँमाणिअँउ पैँ जेँहँउ खलु नाँहि ॥ १ ॥

झकटस्य घङ्गलः ।

जिँव^{१२} सुपुरिस तिँव^{२०} घङ्गलँइ जिँव^{१९} नइ तिँव^{२०} वलणाइं ।

जिँव^{२२} डोङ्गर तिँव कोट्टरइं हिआ विसूरहि काँइ ॥ २ ॥

अस्पृश्यसंसर्गस्य विट्ठालः ।

जे छड्डेविणु रयणनिहि^{२३} अप्पेँउ तडि घलन्ति ।

तेँहं सङ्गहं विट्ठाल पैँरु फुक्किज्जन्त भमन्ति ॥ ३ ॥

भयस्य द्रवकः ।

^{२०}दिँवोँहिँ विठत्तउँ खाहि वढ संचि म एँकुँ वि द्रम्मु ।

को वि द्रवकउ सो पडइ जेण समप्पइ जम्मु ॥ ४ ॥

आत्मीयस्य अप्पणः । फोडेन्ति जे हिअडउं अप्पणउं ॥ [३६७.२]

दृष्टेर्द्रेहिः । एकमेकउं जइ वि जोएदि हरि सुँट्टु सव्वायरेण ॥

तो वि ^{३०}द्रेहि जैँहिँ कहिँ वि राही ॥

को सकई संवरेँवि^{३३} दँडुँ-नयणँ ^{३३}नेहिँ पल्लेँटा ॥ ५ ॥

१ AB मइ. २ B वुन्नउं. ३ AB तुँ. ४ B धुरधरदिक°. ५ AB पइ. ६ PB एँम्बइ वुन्नउं. ७ P काँइ. ८ A जं. ९ B माई. १० B एकु. ११ B वि आ°. १२ P °वहि. १३ B मितडा. १४ A प्रम्मा°. १५ B °णियउं. १६ B जेहउं. १७ B नाहि. १८ A झगडकस्य. १९ AB जिम्ब. २० AB तिम्ब. २१ B °लइ. २२ A जिम्ब डोंगर तिम्ब कोट्ट°; B जिम डुंगर तिम्ब कुट्ट°. २३ A निधि; B निहिँ. २४ P अप्पउ. २५ A तेहं; B तहुँ. २६ B पर. २७ A दिविहिँ. २८ A एकु वि द्रम्म. २९ B सुट्टु. ३० B द्रेहि. ३१ B जहि. ३२ A सकई. ३३ B संचरेवि. ३४ A दट्ट°; P दट्ट°. ३५ A नयण. ३६ P नेहँ. ३७ A पलोटा.

गाढस्य निचैट्टः ॥

विहवे कस्सु थिरत्तणउं जोव्वणि कस्सु मरट्टुं ।

सो लेखँडउ पठाविअइ जो लग्गइ निचैट्ट ॥ ६ ॥

साधारणस्य सड्डूलः ।

कहिँ सँसहुरु कहिँ मयरहरु कहिँ बरिहिणु कहिँ मेहु ।

दूर-ठिआँहँ वि सज्जणहं होई असड्डुलु नेहु ॥ ७ ॥

कौतुकस्य कोडुः ।

कुञ्जर अन्नहँ तर-अरहँ कुञ्जुणँ घलइ हत्थु ।

मणु पुणु एकहिँ सलइहिँ जई पुच्छह परमत्थु ॥ ८ ॥

क्रीडार्याः खेडुः ।

खेडुयं कयमम्हेहिँ निच्छयं किं पयम्पह ।

अणुरत्ताउँ भत्ताउँ अम्हे मा चय सामिअ ॥ ९ ॥

रम्यस्य रवणः ।

सरिहिँ^{१८} न सरोहिँ न सरवरेहिँ न वि उज्जाण-वणेहिँ ।

देस रवण्णा होन्ति वढ निवसन्तेहिँ सुअणेहिँ ॥ १० ॥

अद्भुतस्य दक्करिः ।

हिअडा पइँ एहु^{२०} बोळिअँओ महुँ अगँइ सय-वार ।

फुँट्टिसु पिँ^{२५} पवसन्ति^{२६} हँउँ भण्डय दक्करि-सोरि ॥ ११ ॥

हेसखीत्यस्य हेलिः । हेलि म झल्लहिँ आलु [३७९.१] ॥

१ B निव्वट्ट; २ B कस्स. ३ B^०रट्ट. ४ A लेहडप^०. ५ B निव्वट्ट. ६ B सड्डुलः.
७ B ससिहरु. ८ A^०रट्टिआ. ९ B^०आणवि. १० B होइ. ११ B कुंजर. १२ P अन्नहिँ.
१३ B^०रहिँ; B^०रह. १४ P कोडुणि; B कोडुण. १५ B जह. १६ B^०याखे.
१७ B^०त्ताओ. १८ B सरिहिँ न सरवरेहिँ. १९ A^०वन्ना. २० P बोळि^०. २१ B
बोळिउ. २२ A महुँ. २३ A^०गय. २४ B फुट्टिसु. २५ A पिअ. २६ P^०सन्ते.
२७ B सड्डुल. २८ A साह. २९ A ज्जखे^०.

पृथक्पृथगित्यस्य जुअंजुअः ॥

एकं कुडुली पञ्चहिं रुद्धी तहं पञ्चहं वि जुअंजुअ बुद्धी ।

वहिण्णुं तं घरे कहि किं व नन्दउं जेतु कुडुम्बउं अप्पणं-छन्दउं ॥

मूढस्य नालिअं-वढौ ।

जो पुणुं मणि जि खसफसिहूअउ चिन्तइ देइ न दंम्मु न रूअउ ।

रइ-वसं-भमिरु करगुंलालिउ घराहिं जि कोनुं गुणइ सो नालिउं ॥

दिवेहिं विढत्तउं खाहिं^१ वढ [४२२.४] ॥ नवस्य नवखं । नवखी
कं वि विसगणिठ [४२०.३] ॥ अवस्कन्दस्य दडवडः ।

चैलेंहिं चैलन्तेहिं लोअणोहिं जे तँइ दिट्ठा बालि ।

ताहिं मैयरद्धय-दडवडउ पडइ अपूरइ कालि ॥ १४ ॥

यदेश्छुडुं । छुडुं अगघइ वर्वसाउ [३८५.१] ॥ संबन्धिनः केर-त्तणौ ।

गयउ सु केसरि पिअहु जलु निच्चिन्तँइ हरिणाइ ।

जसु केरँए हुंकारँडए मुहँहु पँडन्ति छँणाइ ॥ १५ ॥

अँह भग्गा अन्हँहं तणा [३७९.२] ॥

माभैषीरित्यस्य मन्भीसेति स्त्रीलिङ्गम् ।

सत्थावत्थँहं आलवणु साहु वि लोउ करेइ ।

आदन्नहं मन्भीसडी जो सज्जणुं सो देइ ॥ १६ ॥

यद्यदृष्टं तत्तदित्यस्य जाइट्ठिअँ ।

जइ रच्चसि जाइट्ठिअँए हिअडा मुँछ-सहाव ।

लोहें फुट्टणएण जिवँ^२ घणा सहेसइ ताव ॥ १७ ॥

१ A पृथगित्यस्य. २ P °गित्येतस्य. ३ A एकु. ४ A वहिणए. ५ B घर.
६ किम्; B किम. ७ B नंदउं. ८ A जत्थु. ९ A अप्पणु. ८ A नालिय. ११ A पुण.
१२ B °सिअ°. १३ B दम्म. १४ A रुउ. १५ A वसु. १६ A °गुलालि°. १७ B कोनु.
१८ B °लिअउ. १९ A खाइ. २० B °कखः. २१ B नवक्खीवक°. २२ A चलहिं. २३ B
°लवितेहिं°. २४ P तइ; B तलइ. २५ A मयरद्धहद°; B मरयद्धयद°. २६ D °डुः; २७
B °डु. २८ B वचसा°. २९ P °तहं. ३० B °रए. ३१ A रडइ; B °रउए. ३२ A महुडु.
३३ A पडँति. ३४ B तणाइ. ३५ B जइ. ३६ A °महंत°; B °महहत°. ३७ A °वत्थइ.
३८ B सज्जण. ३९ A °ट्टिया; B ट्टिअ. ४० AB सुद्ध°. ४१ AB जिम्ब.

हुहुरु-घुग्घादयः शब्द-चेष्टानुकरणयोः ॥ ४२३ ॥

अपभ्रंशे हुहुर्वादयः शब्दानुकरणे घुग्घादयश्चेष्टानुकरणे यथासंख्यं प्रयोक्तव्याः ॥

मई जाँणिउं बुड्डीसु हउँ पेम्म-द्रहि हुहुर् त्ति ।

नवरि अचिन्तिय संपडिय विप्पिय-नाव झडै त्ति ॥ १ ॥

आदिग्रहणात् ।

खज्जइ नउ कसरकेहिं पिज्जइ नउँ घुण्टेहिं ।

एम्बई होइ सुहच्छडी पिँ दिट्ठे^१ नयणेहिं ॥ २ ॥

इत्यादि ॥

अज्ज वि नाहु मँहु जि घरि सिद्धत्था वन्देइ ।

ताउँ जि विरँहु गवक्खेहिं मक्कडै-घुग्घउ देई^३ ॥ ३ ॥

आदिग्रहणात् ।

सिरि जर-खण्डी लोअडी गलि मणियडा न वीस ।

तो वि गोठ्ठँडा कराविआ मुद्धए उट्ट-वईस ॥ ४ ॥

इत्यादि ॥

घइमादयोनर्थकाः ॥ ४२४ ॥

अपभ्रंशे घइमित्यादयो निपाता अनर्थकाः प्रयुज्यन्ते ॥

अम्मडि पच्छायावडा पिउ कलहिअउ विआलि ।

घइं विवरीरी^१ बुद्धडी होइ विणासहो कालि ॥ १ ॥

आदिग्रहणात् खाइ इत्यादयः ॥

तादर्थ्ये केहिं-तेहिं-रेसि-रेसि-तणेणाः ॥ ४२५ ॥

अपभ्रंशे तादर्थ्ये द्योत्ये केहिं तेहिं रेसि रेसि तणेण इत्येते पञ्च निपाताः प्रयोक्तव्याः ॥

१ AB मई. २ A जाणीउं. ३ B पेमद्रहे. ४ B °हुरत्ति. ५ B °त्ति । खज्जइ.
६ A नहु. ७ A घुंटेहि. ८ P एम्बई. ९ B दिट्ठे. १० A महाज्जि. ११ B विरह.
१२ A P मक्कडु. १३ A देउ. १४ B गोठडा. १५ B विवरी°.

दोला ऐह परिहासडी अई भण कवणहिं देसि ।
 हउँ झिज्जउँ तउ केहिं पिअ तुहुं पुणु अन्नहिं रेसि ॥ १ ॥
 एवं तेहिरेसिमावुदाहार्यौ ॥ वडुत्तणहौं तणेण ॥ [३६६.१]

पुनर्विनः स्वार्थे डुः ॥ ४२६ ॥

अपभ्रंशे पुनर्विना इत्येताभ्यां परः स्वार्थे डुः प्रत्ययो भवति ॥
 सुमरिज्जइ तं वल्लहँउं जं वीसरइ मणाउँ ॥
 जहिं पुणु सुमरण जाउं गउ तहौं नेहहौं कइं नाउँ ॥ १ ॥
 विणु जुज्जे न वलाहं ॥ [३८६.१]

अवश्यमो डें-डौ ॥ ४२७ ॥

अपभ्रंशे अवश्यमः स्वार्थे डें ड इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ॥
 जिब्भिन्दउ नार्यगु वसि करहुं जसु ओधिज्जइ अन्नइ ।
 मूलि विण्डइ तुंविणिहे^{१०} अर्वसें सुकैहिं पण्णइ ॥ १ ॥
 अवसें न सुअहिं सुहँच्छिअहिं ॥ [३७६.२]

एकशसो डिः ॥ ४२८ ॥

अपभ्रंशे एकशशब्दात्स्वार्थे डिर्भवति ॥
 एकासि सील-कलंकिअहं देजाहिं पच्छित्तौंइ ।
 जो पुणु खण्डइ अणुदिअहु तसु पच्छित्तैं काइं ॥ १ ॥

अ-डड-डुल्लाः स्वार्थिकै-क-लुक च ॥ ४२९ ॥

अपभ्रंशे नाम्नः परतः स्वार्थे अ डड डुल इत्येते त्रयः प्रत्यया भवन्ति
 तत्संनियोगे स्वार्थे कप्रत्ययस्य लोपश्च ॥

१ A अइ मन; B अहिइ°. २ PB कवणहि. ३ A तुहुं; P तुहुं. ४ P अन्नहे;
 B अन्नह. ५ B वडुत्त°. ६ B °भ्यां स्वा°. ७ B °लहँजं. ८ B समरण. ९ A तहु;
 B ताहो. १० P कइ; B कइ. ११ P जुज्जे; B जुज्जे; १२ P न च ला°. १३ P नायगउँ. १४ B° हु सु. १५ B अद्विष°. १६ B विणिट्ट°. १७ A °णिहि.
 १८ A अवसइ. १९ A सुकइ; B सुकैहिं. २० B पणइ. २१ A अवसु. २२ A °अहि.
 २३ B सुअच्छि°. २४ B °च्छिताइ. २५ A खण्डइ. २६ A पछित्तैं. २७ A °धिकलु°
 २८ P स्वार्थे प्र°; B स्वार्थिकस्य कप्र°.

विरहाणल-जाल-करालिअउ पहिउ पन्थि जं दिट्ठउं ।

तं मेलवि सव्वहिं पन्थिअहिं सो जि किअउं अग्गिट्ठउं ॥ १ ॥

डडं । महु कैन्तहो वे दोसडा [३७९. १] ॥ डुल्लं । एक्क कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी [४२२. १२] ॥

योगजात्रैषाम् ॥ ४३० ॥

अपभ्रंशे अडडडुल्लानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते डडअ इत्यादयः प्रत्ययास्तेपि स्वार्थे प्रायो भवन्ति ॥ डडअ । फोडेन्ति जे विअडउं अप्पणउं [३५०. २] ॥ अत्र किसलयं [१. २६९] इत्यादिना यलुक ॥ डुल्लअ । चूडुल्लउ चून्नीहोइसइ [३९५. २] ॥ डुल्लडड ।

सामि-पसाउं सलज्जुं पिउ सीमा-संधिहिं वामु ।

पेक्खिखि वि बाहु-बलुल्लडा धण मेल्लइ नीसारुं ॥ १ ॥

अत्रामि^१ स्यादौ दीर्घ-ह्रस्वौ [४. ३३०] इति दीर्घः ॥ एवं बाहु-बलुल्लडड । अत्र त्रयाणां योगः ॥

स्त्रियां तदन्ताङ्गीः ॥ ४३१ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानेभ्यः प्राक्तनसूत्रद्वयोक्तप्रत्ययान्तेभ्यो ङीः^२ प्रत्ययो भवति ॥

पहिआ^३ दिट्ठी गोरडी दिट्ठी मग्गुं निअन्त ।

अंसूसौसेहिं कञ्चुआ तितुव्वाणं करन्त ॥ १ ॥

एक्क कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी [३७९. १] ॥

१ B° लिउ. २ A° ओ. ३ B सव्वेहि. ४ P कयउ. ५ P डडः. ६ A क्रांतहो; B कंतहु. ७ P डुल्लः. ८ A एक्कु. ९ A° चहि. १० A° ते ते ड°. ११ B फोडंति. १२ B चुडु°. १३ P चुण्णीहो; B चुन्नीहो°. १४ A पसाओ. १५ P सलज्ज. १६ A पक्खिखि; P पेक्खिखि. १७ P बाहु°. १८ B नीसास. १९ B° मित्तयस्या°. २० A° णां प्रयो°. २१ B ङीप्र°. २२ B दिट्ठि. २३ B मग्ग. २४ B सासहिं. २५ P° व्वाण.

अन्तान्ताङ्गाः ॥ ४३२ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानादप्रत्ययान्तप्रत्ययान्तात् ङाप्रत्ययो भवति ।
ङ्यपवादः ॥

पिउ आइउ सुअ वत्तडी झुणि कर्नडइ पइट्ट ।

तहों विरहहों नासन्तअहों धूलडिआ वि न दिट्ट ॥ १ ॥

अस्येदे ॥ ४३३ ॥

अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानस्य नाम्नो योकारस्तस्य आकारे प्रत्यये परे
इकारो भवति ॥ धूलडिआ वि न दिट्ट [४३२. १] ॥ स्त्रियामित्येव ।
झुणि कर्नडइ पइट्ट ॥ [४३२. १]

युष्मदादेरीयस्य डारः ॥ ४३४ ॥

अपभ्रंशे युष्मदादिभ्यः परस्य ईर्यप्रत्ययस्य डार इत्यादेशो भवति ॥

संदेसें काँई तुहारेण जं सङ्गहों न मिलिज्जइ ।

सुइणन्तरि पिउँ पाणिण्ण पिअ पिआस किं छिज्जइ ॥ १ ॥

दिक्खिं अम्हारा कन्तु [३४५.१] । बहिणि मँहारा कन्तु [३५१.१] ॥

अतोर्देत्तुलः ॥ ४३५ ॥

अपभ्रंशे इदं किं यत्तदेतद्भ्यः परस्य अतोः प्रत्ययस्य डेत्तुल इत्यादेशो
भवति ॥ ऐत्तुलो । केत्तुलो । जेत्तुलो । तेत्तुलो^{१०} । एत्तुलो ॥

त्रस्य डेत्तहे ॥ ४३६ ॥

अपभ्रंशे सर्वदेः सप्तम्यन्तात्परस्य त्रप्रत्ययस्य डेत्तहे इत्यादेशो
भवति ॥

१ P आता^०. २ B ताङ्गा. ३ P डाः प्र^०. ४ B आउइओसु^०. ५ B वत्तडि. ६ P कण्णड^०. ७ P कण्णड^०. ८ A इय^०. ९ A सदेसए^०. १० A कइं; B काँइं. ११ B पिए पाणिपिएणपिआ^०. १२ P देक्खि. १३ B माहारा. १४ B अतोडेत्तुलः; A °लः. १५ B डेत्तुल. १६ B °त्तुलो. १७ P लो ॥ त्र^०; B लो ॥ त्र^०.

एतहें तेत्तहें वारि घरि लच्छि बिसण्ठुल धाइ ।
पिअ-पब्भट्ट व गोरडी निच्चल कहैं वि न ठाइ ॥ १ ॥

त्व-तलोः प्पणः ॥ ४३७ ॥

अपभ्रंशे त्वतलोः प्रत्यययोः प्पण इत्यादेशो भवति ॥ वड्डप्पणु परि
पौविअइ [३६६.१] ॥ प्रायोधिकारात् । वड्डत्तणहों तैणेण [३६६.१] ॥

तव्यस्य इएव्वंउं एव्वंउं एवां ॥ ४३८ ॥

अपभ्रंशे तव्यप्रत्ययस्य इएव्वंउं एव्वंउं एवा इत्येते त्रय आदेशा
भवन्ति ॥

एउ गृण्हेप्पिणु ध्रुं मइ जइ प्रिउ उव्वारिज्जइ ।
महु करिएव्वंउं किं पि ण वि मरिएव्वंउं पर देज्जइ ॥ १ ॥
देसुच्चाडंणु सिहि-कढणु घण-कुट्टंणु जं लोइ ।
मंजिट्टुए अइरत्तिए सव्वु सहेव्वंउं होइ ॥ २ ॥
सोएवा पर वारिआ पुण्णंइहिं समाणु ।
जगोवा पुंणु को धरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥ ३ ॥

क्त्व इ-इउ-इवि-अवयः ॥ ४३९ ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ इवि अवि इत्येते चत्वार आदेशा
भवन्ति ॥ इ ।

हिअडा जइ वेरिअ घणा तो किं अन्भि चडाहुं ।
अम्हंहिं वे हत्थडा जइ पुंणु मारि मराहुं ॥ १ ॥

इउ । गय-घड भज्जिउ जन्ति [३९५.५] ॥

१ P कह; B कहिं नविठा°. २ A प्रत्ययस्य; B प्रत्ययोः. ३ A रिप्रावि°. ४ B
त्तणेण. ५ A °एव्वओ एव्वओ. ६ B एव्वंउं. ७ PB एवाः. ८ A °ओ. ९ B ध्रु.
१० PB दिज्जइ. ११ A °च्चाडुणु. १२ B कुट्टण. १३ B °हेव्वंउं. १४ A
°वइहिं. १५ B पुण. १६ P अम्हं.

इवि ।

रक्खइ सा बिस-हारिणी बे' कर चुम्बिवि जीउ ।
पडिबिम्बैअ-मुंजालु जलु जेहिं अडोहिउ पीउं ॥ २ ॥

अवि ।

बाह बिछोडवि जाहि तुहुं हउ तेवई को दासुं ।
हिअय-ट्टिउं जइ नीसरहि जाणउं मुञ्ज सरोसुं ॥ ३ ॥

एएप्येपिण्वेच्येविणवः ॥ ४४० ॥

अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य एपि एपिणु एवि एविणु इत्येते चत्वार आदेशा
भवन्ति ॥

जेपि असेसुं कसाय-बलु देपिणु अभउं जयस्सु ।
लेवि महव्वय सिवु लँहहि झाएविणु तत्तस्सु ॥ १ ॥

पृथग्योग उत्तरार्थः ॥

तुम एवमणाणहमणहिं च ॥ ४४१ ॥

अपभ्रंशे तुमः प्रत्ययस्य एवं अण अणहं अणहिं इत्येते चत्वारः,
चकारात् एपि एपिणु एवि एविणु इत्येते, एवं चाष्टावादेशा
भवन्ति ॥

देवें' दुक्करु निअय-धणु करण न तउ पडिहाइ ।
एम्बइ सुहु मुंजणहँ मणु पर मुञ्जणहिं न जाइ ॥ १ ॥
जेपि चएपिणु सयल धर लेविणु तँवु पालेवि ।
विणु सँन्ते तित्थेसरेण को सकइ भुवणे वि ॥ २ ॥

१ PB ते. २ B° असुंजालज°. ३ P अजोहिउ. ४ B पिउ. ५ A तुहुं. ६ A B
तेम्बइ. ७ B दोस. ८ A °यठिओ. ९ B नीहरइ. १० A B रोस. ११ A अप्पेएपि°. १२ A असेस. १३ A °भयउ; B °भय. १४ A लहहि. १५ B तुमप्र°. १६ B °र
आदेशा भवन्ति ॥ चका°. १७ B एवं चाष्टौ. १८ A देवें. १९ B सुह भंजण°. २० B तव. २१ P सन्ति ति°; B संतिति°.

गमेरेपिण्वेप्योरैर्लुग् वा ॥ ४४२ ॥

अपभ्रंशे गमेर्धातोः परयोरेपिणु एपि इत्यादेशयोरेकारस्य लुग
भवति वा ॥

गम्पिणु वाणारसिहिं नर अह उज्जेणिहिं^१ गम्पि ।

मुआ परावहिं परमै-पउ दिव्वन्तरै^२इं म जम्पि ॥ १ ॥

पक्षे ।

गङ्ग गैमेपिणु जो मुअइ जो सिव-तिथि गमेपि ।

कीलदि तिदसावास-गउ सो जम-लौउ जिणेपि ॥ २ ॥

तृनोर्णअः ॥ ४४३ ॥

अपभ्रंशे तृनः प्रत्ययस्य अणअ इत्यादेशो भवति ॥

हत्थि मारणउं लोउ बोल्लणउ पडहु वज्जणउ सुणउं भसणउ ॥ १ ॥

इवार्थे नं-नउ-नाइ-नावइ-जणि-जणवः ॥ ४४४ ॥

अपभ्रंशे इवशब्दस्यार्थे नं नउ नाइ नावइ जणि जणु इत्येते षंद
भवन्ति ॥ नं । नं मैल्ल-जुज्झं ससि-राहु कैरहिं ॥ [३८२.१] नउ ।

रवि-अर्थेमणि समाउलेण कण्ठि विईणु न छिणु ।

चक्के खण्डु मुणालिअहे नउ जीवग्गलु दिणुं ॥ १ ॥

नाइ ।

वलयावलि-निवडण-भएण धण उंद्धब्भुअ जाइ ।

वलह-विरह-महादहहो थौह गवेसइ नाइ ॥ २ ॥

नावइ ।

पेक्खेविणु मुंहु जिण-वरहो दीहर-नयण सलोणुं ।

नावइ गुरु-मच्छरै-भरिउं जलणि पवीसइ लोणु ॥ ३ ॥

१ B स्य लोपो वा भवति. २ A उज्जेणिहि. ३ A °म्पउ. ४ B °तरिइं.
५ A गम्पिणि. ६ P मुअउ; B मुअओ. ७ B °नो अण°. ८ B तृनप्र°. ९ B
°णओ. १० B °णहु. ११ P षट् आदेशा भ°. १२ B महु. १३ A जुज्झ.
१४ B करंहि. १५ A अर्थेविणि. १६ A विअन्नु B विणु. १७ A छिन्नु.
१८ B चक्के. १९ AB दिन्नु. २० B उद्धब्भु. २१ B थाहं गविस°. २२ A महु.
२३ A वरह. २४ A सलोण. २५ B मच्छरि. २६ A °रिओ.

जणि ।

चम्पय-कुसुमहौ मञ्जि सहि भसलु पइड्डु ।

सोहइ इन्दनीलु जणि कणइ वइड्डु ॥ ४ ॥

जणु । निरुवम-रसु पिणं पिणैवि जणु ॥ [४०१.३]

लिङ्गमतत्रम् ॥ ४४५ ॥

अपभ्रंशे लिङ्गमतन्त्रं व्यभिचारि प्रायो भवति ॥

गय कुम्भइं दारन्तु [३४५.१] अत्र पुलिङ्गस्य नपुंसकत्वम् ।

अब्भा लगा डुङ्गरिहिं पहिउ रडन्तउ जाइ ।

जो एहा गिरि-गिलण-मणु सो किं धणहें धणाइ (घणाइ?) ॥ १ ॥

अत्र अब्भौ इति नपुंसकस्य पुंस्त्वम् ॥

पाइ विलग्गी अन्त्रडी सिरु ल्हंसिउं खन्धर्ससु ।

तो वि कटारइ हत्थडउ बलि किज्जउं कन्तर्ससु ॥ २ ॥

अत्र अन्त्रडी इति नपुंसकस्य स्त्रीत्वम् ॥

सिरि चडिआ खन्ति फलइं पुणु डालइं मोडन्ति ।

तो वि महडुम सउणाहं अवराहिउ न करन्ति ॥ ३ ॥

अत्र डालइं इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुंसकत्वम् ॥

शौरसेनीवत् ॥ ४४६ ॥

अपभ्रंशे प्रायः शौरसेनीवत् कार्यं भवति ॥

सीसि^{१५} सेहरु खणु विणिर्मविदु

खणु कण्ठि पालंनु किदुं रदिए ।

विहिदु खणु मुण्डमालिणं जं पणएण

तं नमहुं कुसुम-दाम-कोदण्डु कामहो ॥ १ ॥

१ P °नीलउ; B °नीलुमणिज°. २ A °वमु. ३ P पिअवि. ४ A डोंगरिहिं; B डुंगरेहिं.
५ A अघ्रा. ६ A अंतडी. ७ A लसिअउं. ८ B खंधस्स. ९ B °तस्स. १० A
अंतडी. ११ B फल°. १२ A °हदुम. १३ A करेति. १४ A शेष शौ°. १५ B सासिसेहरु.
१६ णिम्वि°. १७ B किदु. १८ B °महुं. १९ B °दंड.

व्यत्ययश्च ॥ ४४७ ॥

प्राकृतादिभाषालक्षणानां व्यत्ययश्च भवति ॥ यथा मागध्यां तिष्ठ-
श्चिष्ठः [४.२९८] इत्युक्तं तथा प्राकृतपैशाचीशौरसेनीष्वपि भवति ।
चिष्ठदि ॥ अपभ्रंशे रेफस्याधो वा लुगुक्तो मागध्यामपि भवति ।
शद्-माणुश-मंश-भालके कुम्भै-शहश्र-वर्शाहे शंचिदे इत्याद्यन्य-
दपि द्रष्टव्यम् ॥ न केवलं भाषालक्षणानां त्याद्यादेशानामपि व्यत्ययो
भवति । ये वर्तमाने काले प्रसिद्धास्ते भूतेपि भवन्ति । अहं पेच्छइ
रहु-तणओ ॥ अथ प्रेक्षांचक्रे इत्यर्थः ॥ आभासइ रयणीअरे । आ-
बभाषे रजनीचरानित्यर्थः ॥ भूते प्रसिद्धा वर्तमानेपि^१ । सोहीअ एस
वण्ठो । शृणोत्येष वण्ठ इत्यर्थः ॥

शेषं संस्कृतवत्सिद्धम् ॥ ४४८ ॥

शेषं यदत्र प्राकृतादिभाषासु अष्टमे नोक्तं तत्सप्तम्यायीनिबद्धसंस्कृत-
वदेव सिद्धम् ॥

हेट्टु-ट्टिय-सूर-निवारणीय छत्तं अहो इव वहन्ती ।

जयइ ससेसा वराह-सास-दूरुक्खुया पुहवी ॥ १ ॥

अत्र चतुर्थ्या आदेशो नोक्तः स च संस्कृतवदेव^२ सिद्धः । उक्तमपि
क्वचित्संस्कृतवदेव भवति । यथा प्राकृते उरसूशब्दस्य सप्तम्येक-
वचनान्तस्य उरे उरम्मि इति प्रयोगौ भवतस्तथा कचिदुरसीत्यपि
भवति ॥ एवं सरे । सिरम्मि । सिरसि ॥ सरे । सरम्मि^३ । सरसि ॥
सिद्धग्रहणं मङ्गलार्थम् । ततो ह्यायुष्मच्छ्रोतुकताभ्युदयश्चेति ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञ-
शब्दानुशासनवृत्तावर्धमस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः समाप्तः ॥

समाप्ता चेयं सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनवृत्तिः प्रकाशिका नामेति ॥

१ P °नां प्रायो व्य° . २ A °क्तं । प्रा° . ३ A °भशहस्र° ; B °भसहस्रा° .
४ AB °वसा° . ५ B शं वंदै . ६ B °न्यपि . ७ B तणउ ; P तणउ . ८ B
रयणिज° . ९ A °पि भवन्ति . १० B °कृतमा° . ११ B °समाध्या° . १२ A
हिट्टु . १३ PB °य । अत्र . १४ P °देव भवति यथा प्रा° . १५ A °चनस्य .
१६ B °म्मि ॥ १७ B °नलघुवृ° . १८ B °ष्टमाध्या° . १९ B पादः ॥ ४ ॥

[ग्रन्थकृतप्रशस्तिः]

औसीद्विशां पतिरमुद्रचतुःसमुद्र-

मुद्राङ्गितक्षितिभरक्षमन्त्राहुदण्डः ।

श्रीमूलराज इति दुर्धरवैरिकुम्भि-

कण्ठीरवः शुचिचुलुक्यकुलावतंसः ॥ १ ॥

तस्यान्वये समजनि प्रबलप्रताप-

तिग्मद्युतिः क्षितिपतिर्जयासिंहदेवः ।

येन स्ववंशसवितर्यपरं सुभांशौ

श्रीसिद्धराज इति नाम निजं व्यलेखि ॥ २ ॥

सम्यग् निषेव्य चतुरश्वतुरोप्युपायान्

जित्वापभुज्य च भुवं चतुरन्धिकाञ्च्रीम् ।

विद्याचतुष्टयविनीतमतिर्जितात्मा

काष्ठामवाप पुरुषार्थचतुष्टये यः ॥ ३ ॥

तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण-

शब्दानुशासनसमूहकदर्थितेन ।

अभ्यर्थितो निरवमं विधिवद्व्यधत्त

शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्रः ॥ ४ ॥

॥ ग्रंथाग्रं ११८५ श्लोकाः ॥

१ P does not contain any of the following verses. २ B
 °ब्धिमात्रां. ३ B °तिर्यता°. ४ B ॥ राजहंसौ नभोभोजे क्रीडतो यावदन्वहम् । वाच्य-
 मानं बुधैस्तावत्पुस्तकं जयतादिदम् ॥ ५ ॥

NOTES

I.

(N. B.—The Arabic figure refers to the number of the sutra, H. stands for Hemacandra).

1. The word अथ in this सूत्र has two meanings; it means 'after' or 'now,' i. e., after giving a complete treatment of Sanskrit grammar; it also indicates the opening of a new topic, viz., Prakrit. Hemacandra's system of grammar consists of eight chapters; the first seven deal with Sanskrit Grammar and the last chapter with six dialects of Prakrit, viz., माहाराष्ट्री, शौरसेनी, मागधी, पैशाची, चूलिकापैशाची and अपभ्रंश. The word Prakrit is derived from प्रकृति which, according to the author, means Sanskrit. संस्कृतानन्तरं च ... Hemacandra classifies Prakrit words into तद्भव, तत्सम and देशी. He does not treat of तत्सम here as he has already done so in the preceding chapters. He does not speak of देशी words here, but discusses only तद्भव words of both types, सिद्ध and साध्यमान. Prakrit does not use क, ऋ, लृ, ऐ, औ, इ, अ, श, ष, विसर्ग, प्लुत, consonant without vowel, dual and Dative plural.

2. बहुलं means 'generally', there being many exceptions to rules of the Prakrit Grammar.

3. H. says : The Prakrit of the ऋषि is called आर्ष which also generally follows the rules of Prakrit given here. By आर्ष H. understands अर्धमागधी.

4. वृत्ति means समास or compound where a short vowel at the end of the first member takes the place of a long vowel and *vice versa*. वारीमई, Sk. वारिमति, sense of water, वारि इति बुद्धिः. निअम्बसिलखलिअवीइमालस्स, Sk. नितम्बशिलास्खलितावीचिमालस्य. H. illustrates his rules by quoting passages from various standard works in Prakrit such as उत्तराध्ययन, दश-वैकालिक, सेतुबन्ध, कर्पूरमञ्जरी, पउमचरिय, वसुदेवहिण्डी, गउडवहो, दोहापाहुड, परमात्मप्रकाश etc. Some of the passages are his own renderings in a particular dialect from similar passages in standard works.

5. वासेसी, Sk. व्यासकृषिः, विसमायवो, Sk. विषमातपः.

6. अस्ववर्ण is dissimilar vowel. न वेरिवग्गे वि अवयासो, the whole verse runs thus:—

भीयपरित्ताणमई पइण्णमसिणो तुहाधिरूढस्स ।

मन्ने संकाविधुरे न वेरिवग्गे वि अवयासो ॥

The rendering in Sk. is:—

भीतपरित्राणमयीं प्रतिज्ञां असेः तवाधिरूढस्य ।

मन्ये शङ्काविधुरे न वैरिवर्गेऽप्यवकाशः ॥

दणुइन्दरुहिर etc.

दनुजेन्द्ररुधिरालिप्तः शोभते उपेन्द्रो नखप्रभावल्लयरुणः ।

सन्ध्यावधूपगूढो नववारिधर इव विद्युत्प्रतिभिन्नः ॥

These verses illustrate the rule that इ or उ followed by a dissimilar vowel do not form a Sandhi.

गूढोअर etc.

गूढोदरतामरसानुसारिणी भ्रमरपङ्क्तिरिव.

7. ए and ओ followed by vowels do not form Sandhi. बहुआइ. etc.—

वध्वा नखोल्लेखने आबध्नत्या कञ्चुकमङ्गे ।

मकरध्वजशरधोरणिधाराछेदा इव दृश्यन्ते ॥

The next verse is an illustration of ओ followed by a vowel in आलक्खिमो एण्ह.

उवमासु अ etc.—

उपमासु अपर्याप्तेभदन्तावभासमूर्युगम् ।

तदेव मृदितबिसदण्डविरसमालक्षयामह इदानीम् ॥

अच्छरिअं is आश्चर्यम्. The next verse shows that vowels other than ए and ओ may form a संधि, e. g., अत्थ + आलोअण= अत्थालोअण. The Sk. rendering of the verse is:

अर्थालोचनतरला इतरकवीनां भ्रमन्ति बुद्धयः ।

अर्थ एव निरारम्भं यन्ति हृदयं कवीन्द्राणाम्.

8. उद्धृतस्वर is defined as a vowel which is left over when consonant associated with it is dropped. Such a vowel does not form संधि with the preceding one, e. g., गन्धउडिं = गन्धकुटीम्. The verse is not quite clear in its meaning. सालाहण is सातवाहन; चक्काओ is चक्रवाकः where the उद्धृत vowel does form Sandhi.

11, समासे तु etc,—In a compound the ending consonant of the first member may or may not be regarded as final. Thus, from सद्धिक्खु we may have सभिवक्खु by dropping द् or from सज्जन, सज्जणो, by retaining it.

24. आलेट्टुअं is आलेट्टुम् with क termination by स्वार्थे कश्च वा, II. 164.

27. क्त्वा becomes ऊण as in काऊण when an अनुस्वार on ण as an आगम is possible; but when it becomes इय as in करिअ, there is no place for अनुस्वार as there is no ण. ण as declensional termination is possible in the Instrumental sing., Gen. plu., and सु in Loc. plu.

30. प्रत्यासत्ति is सानिध्य or सामीप्य. Thus, e. g., अनुस्वार followed by a letter from कवर्ग would be changed to ऊ, and so forth.

31-36. These six Sūtras give rules of genders of certain words in Prakrit. Normally the gender of a word in Prakrit is determined by the gender of its corresponding word in Sanskrit. Deviations from this alone are mentioned here. तरणि in Sk. is both mas. and fem., but

by this rule it is always mas. in Prakrit. 32 लमदास etc., Neuter words ending in स् and न् become mas. in Prakrit; e.g., जसो from यशस् and जम्मो from जन्मन्. 33 अज वि सा सवइ ते अच्छी=अद्यापि सा शपति ते अक्षिणी, where अच्छी is mas. Nom. Plu. नद्यावियाई तेणम्ह अच्छीइं = नर्तितानि तेनास्माकमक्षिणि, where अच्छीइं retains its original gender. नेता...संस्कृतवदेव सिद्धम्—It appears that according to H. the words नेत्र and कमल are mas. even in Sk., and so they need not be included in the वचना-दिगण. 34. विह्वेहि गुणाईं मग्गन्ति = विभवैः गुणाः मृग्यन्ते. 35. इमेति तन्त्रेण etc.—The termination इमन् stands for त्व of the abstract noun as also for इम, a possessive termination. 36 बाहाए जेण धरिओ एक्काए = बाहुना येन धृत एकेन.

37. संस्कृतलक्षण is the grammar (लक्षण) of the Sanskrit language. डो is really ओ; the डकार indicates that the last vowel of a word together with the consonant is to be dropped before this ओ.

43. When one member of the conjunct is dropped the preceding short vowel is lengthened to keep up the quantity of the word. Thus पश्यति first becomes पस्सइ, and when स् is dropped the preceding अ is lengthened. Similarly कश्यप = कस्सप = कासव. See also II. 89 and 92. The conjuncts enumerated here are: श्य, श्र, शो, श्व, श्श, ष्य, षो, ष्व, ष्व, स्य, स्त, स्त and स्स.

44-66. These Sūtras describe the changes that अ, first or second in the word, undergoes. Thus अ is changed to आ as in सामिद्धी for समृद्धि; to इ as in सिविण or सिमिण for स्वप्न; to अई as in विसमइय for विषमय; to ई as in हूर for हर; to उ as in झुणि for ध्वनि; to ए as in सेज्जा for शय्या; to ओ as in पोम्म for पद्म; it is dropped in words अलावु and अरण्य.

67-83. These Sūtras describe the changes that आ in Sanskrit words undergoes.

67. H. says: दवग्गी and दावग्गी do not come under this

rule but are to be traced to द्वाग्नि and दाग्नि both of which exist in Sanskrit. “द्वदावौ वनारण्यवही” इत्यमरः.

68. वञ् is one of the कृदन्त terminations which requires the वृद्धि of the first अ of the word; this आ after the वृद्धि is reduced, under the present rule, to अ in Prakrit.

70. The rule should have rather been: A long vowel followed by अनुस्वार is shortened; which is one of the fundamental rules of Prakrit. If however the अनुस्वार is dropped by I. 29, the long vowel will naturally remain intact.

77. आर्या has several meanings; when it means mother-in-law it is changed to अञ्जू. Similarly आली in I. 83 below.

84. This is one of the fundamental rules of Prakrit: A long vowel followed by a conjunct consonant is shortened. दिट्ठिक्खणवट्ठं, Sk. दृष्टैकस्तनपृष्ठम्. संयोगे इति किम्,—If one of the members of the conjunct is dropped or if there be no conjunct at all, the vowel would remain as it is. आयास stands for आकाश where आ cannot be shortened. In ईसर and ऊसव which stand for ईश्वर and उत्सव, a member of the conjunct is dropped and hence the original long vowel remains in ईसर while the short vowel is lengthened in ऊसव.

85-98. Changes of इ.

85. In Prakrit ए and ओ have two values and are pronounced long as well as short. इ and उ stand for shortened ए and ओ; the quantity of the word however is not changed as they are followed by conjuncts. Compare I. 116 below.

88. According to this rule पथिन् is changed into पद्; how is then पन्थं किं देसित्ता to be explained? H. proposes that पन्थ may be a synonym of पथिन् in Sk., from which पन्थं, Acc. sing., may be had.

91. इति is changed to इअ if the word occurs at the beginning of a sentence.

93. This rule appears to us to be superfluous when we remember that निस्सरइ and निस्सास can become नीसरइ and नीसास after dropping a member of the conjunct.

94. दुआई Sk. द्विजाति.

97. दुहा वि सो सुरवहूसत्थो, Sk. द्विधापि स सुरवधूसार्थः.

99-106. These rules describe the changes of ई.

104. Compare II. 72.

107-117. These rules describe the changes of उ.

114. In Mss. त्स, च्छ and त्थ are written very similarly. H. seems to sanction the confusion. ऊसुओ, Sk. उच्छुकः which is explained as उद्गताः शुकाः यस्मात्.

115. Compare I. 93.

116. Compare I. 85.

118-125. These rules describe the changes of ऊ.

126-144. These rules describe the changes of ऋ.

126. कृपादिपाठात्, compare I. 128.

129. अनुत्तरपदे, i.e., when it is not the second member of a compound. Thus, we can have पिट्टि and पट्टी; पिट्टिपरिट्टिविभं when पृष्ठ is the first member of a compound; but महिवट्टं, महीपृष्ठम् when पृष्ठ is the second member of a compound.

133. वेन सह, i. e., the whole syllable वृ becomes उ.

134. गौणान्त्यस्य, i.e., of the ending ऋ of a word which is subordinate, i. e., first member in a तत्पुरुष compound; e. g., मातृमण्डल becomes माउमण्डल and so forth. माउसिआ and पिउसिआ stand respectively for मातृष्वसा and पितृष्वसा. See II. 142. पिउवद् is पितृपति, i. e., god of manes.

142. The three कृदन्त terminations, क्तिप्, टक् and सक्, added to दश् after a pronoun or सं respectively form indefinite pronouns ending in दश्, दश and दक्ष; e. g., ईदश्, ईदश and ईदक्ष. The ऋ of दश् in such forms becomes रि, and द is dropped.

144. दरिअसीहेण, Sk. दत्तसिंहेन.

145. This rule describes the change of लृ. किलितकुसु-
मोवयारेसु, Sk. क्लृप्तकुसुमोपचारेषु. धारा etc.—The full verse is :

धाराकिलितवत्तं आसुरहिकसायकेसरद्वन्तं ।

परिणमइ बन्धगुञ्चियपरिजरठं जूहिआकुसुमं ॥

(धाराक्लिचपत्रं आसुरभिकषायकेसरध्वान्तम् ।

परिणमति बन्धनोचितपरिजरठं यूथिकाकुसुमम् ॥)

146-147. These rules speak of the changes of ए.
विअडचवेडाविणोआ, Sk. विकटचपेटाविनोदा. महमहिअ means प्रसृत; see
IV. 78.

148-155. These rules describe the changes of ऐ.

149-150. These Sūtras seem to be superfluous as ऐ
by I. 148 can become ए and subsequently इ by I. 84.

155. धीरं हरइ विसाओ, i. e., धैर्यं हरति विषादः.

156-158. These rules describe the changes of ओ.

156. ओ in words अन्योन्य etc. is optionally changed to
अ, and क and त occurring in words प्रकोष्ठ and आतोद्य are
then changed to व. Thus प्रकोष्ठ becomes पवट्ट and आतोद्य
becomes आवज्ज.

159-164. These rules speak of the changes of औ.

165-175. This group of rules describes miscellaneous
changes that take place in Sk. words when they are
turned into Prakrit. Thus in त्रयोदश the first vowel, i. e.,
अ, together with the whole of the following syllable,
सस्वरव्यंजन (consonant and vowel), यो, is changed to ए, and
it is in this way that we get तेरस. In the same manner
स्थविर becomes थेर and so forth.

166. विचकिल according to this rule becomes वैइल्ल, but
the form विअइल्ल is also found; e. g., सुद्धविअइल्लपसूणपुञ्जा
(कर्पूरमञ्जरी, I. 19) i. e., सुग्धविचकिलप्रसूनपुञ्जाः.

170. The word पूतर is unknown to Sk. language.
त्रिविक्रम explains it as अघमः जलजन्तुर्वा.

173. ऊज्झाओ—As the आदेश mentioned has ऊ, it cannot
be shortened even though it is followed by a conjunct.

176-271. These rules describe changes that consonants undergo in Prakrit.

176. This is an अधिकारसूत्र and each of the three words स्वरात्, consonant after a vowel, (असंयुक्तस्य), of a non-conjunct, and अनादेः, non-initial, are to be borrowed in interpreting each subsequent Sūtra.

177. The eight non-conjunct, i. e., single, non-initial consonants, क, ग, etc., occurring after a vowel, are generally dropped. This is one of the fundamental rules of Prakrit phonetics with far-reaching consequences. समासे तु etc.—In a compound the first syllable of the second word may be regarded, at will and according to instances found in literature, as initial or non-initial. Thus क, ग etc., may or may not be dropped in the first syllable of the second member of a compound word; e. g., सुहकर or सुहयर from शुभकर or सुखकर; सुहद or सुहअ from सुखद. क in Jain Prakrit and Ardha-Māgadhī is often changed to ग; e. g., एग, लोग, आगार, आगास etc.; H. however, tries to explain the change of क to ग by IV. 447.

180. When क, ग, च, ज etc., are dropped the remaining अवर्ण, i. e. अ or आ, if preceded by अ or आ, is pronounced like a lightly articulate (लघुप्रयत्नतर) य. Thus नगर becomes नयर; काचमणि becomes कायमणि; पाताल becomes पायाल and दयालु, after first dropping its natural य्, becomes दयालु with a लघुप्रयत्नतरयकारश्रुति. This यश्रुति is possible only after अवर्ण according to H. Thus लोकस्य, according to him, would be लोअस्स and not लोयस्स. The Jain manuscripts however, have this यश्रुति in instances like लोयस्स and also after इ, ई, ए; and in some cases even after उ. The rule as given by मार्कण्डेय seems to be better:

अनादौ अदितौ वर्णौ पठितव्यौ यकारवत् ।—इति पाठशिक्षा ।

i. e., non-initial अ and इ should be pronounced like य. He adds further:

प्रायोग्रहणतश्चात्र कैश्चित्प्राकृतकोविदैः ।

यत्र नश्यति सौभाग्यं तत्र लोपो न मन्यते ॥ प्राकृतसर्वस्व, II. 2.

181-186. These rules describe changes of क in Sk. words.

181. कुब्ज has two meanings : a dwarf and a kind of flower. H. Says कुब्ज becomes खुज when it does not mean a flower.

183. किरात, when it means a hunter and also a kind of melical herb (Marathi चिराईत or काढेचिराईत) changes its क to च. If the किरात is a hunter in disguise, क is not changed to चं. Thus we have नमिमो हरकिरायं, we salute god हर disguised as a hunter (to fight with अर्जुन).

187. This is one of the fundamental rules of Prakrit. The five hard and soft aspirates, ख, घ, थ, ध and भ are regarded as conjuncts of क, ग, त, द and ब with the aspirate ह. These letters retain only the aspirate element, i. e., ह while क portion etc., is dropped. प्राय इत्येव—For explanation see I. 177.

188. The change of थ to ध in पृथक् should have been mentioned after I. 208. Here the sūtra seems to be out of place.

189. The change of ख to क which is an exception to the general rule I. 187 is instanced in शृंखल which becomes संकल. Of course खं in this word could not be changed to ह as it comes after an अनुस्वार. See I. 187 above.

190-192. These rules describe the changes of ग.

192. ग in दुर्भग and सुभग is changed to व only when उ is lengthened by I. 115 in the case of दुर्भग and by false analogy in the case of सुभग.

193. This rule describes the change of च.

194. This rule describes the change of ज.

195-198. These rules speak of the changes of ट.

198. व्यन्ते पटिधातौ (पाटौ), i. e., in the causal form of पट्. फालेइ and फाडेइ however do not in reality come from पट् causal, but from स्फट् and स्फल्.

199-201. These rules speak of the changes of ठ.

202. ड according to this rule is generally changed to ल.

204-214. These rules describe changes of त.

207. In वेतस, त is changed to ड when अ in त is changed to इ by I. 46.

209. In हेंदित, त along with the preceding दि is changed to ण. अत्र केचित् etc.—Some grammarians here speak of the change of त to द. H. says he did not give this rule because the change of त to द is peculiar to शौरसेनी and मागधी and not to Prakrit, i. e., to माहाराष्ट्री. धृति becomes दिहि by II. 131 according to H. In reality the ध in धृति is resolved in to द् and ह and after dropping त by I. 177 and changing ऋ to इ we can get the form दिहि.

211. We get सालाहण, after dropping व and having संधि by I. 8. सालाहणी भासा, i. e. Prakrit dialect peculiar to सातवाहन, i. e., dialect of गाथासप्तशती.

213. पीत changes its त to व only when a स्वार्थे ल termination is added.

215-216. These rules speak of the changes of थ, which form an exception to the fundamental rule I. 187.

217-225. These rules speak of the changes of द when it is not dropped by I. 177.

217. दर changes its द to ड only when it means 'fear'; but when it means ईषत् as in दरदलिअ it remains unchanged.

220. कदली meaning a flag on the head of an elephant (हस्तिपताका) changes its द to र.

226-227. These rules speak of the changes of ध when by I. 187 it is not changed to ह.

228-230. These rules speak of the changes of न.

228. Non-initial न is invariably changed to ण according to this rule, which is one of the fundamental rules of Prakrit. माणइ Sk. मानयति. In the आर्षे प्राकृत, i. e. in Ardhamāgadhī even non-initial न is changed to ण optionally.

229. The initial न in Prakrit is optionally changed to ण. The practice of the later Jains is to prefer न initial and to put ण non-initial; it is not however, uniform. The Eastern school of grammarians advocates the change of न to ण indiscriminately, whether it is initial or non-initial.

231-235. These rules describe changes of प.

231. प is usually changed to व according to this rule. See also I. 177 and 179. प्राय इत्येव etc.—कइ stands for कपि. Here प is not changed to व by this rule, as in that case there would be a confusion of sense between कपि and कवि. एतेन पकारस्य etc.—See note on I. 180.

236. By this rule फ is changed to भ or to ह. See note on I. 187.

237-239. These rules speak of the changes of ब.

237. The change of ब to व is natural and normal in Prakrit.

238. व्रीलिङ्गनिर्देशात् etc.—विसिनी (f) changes its ब to भ; but बिस (n) does not.

240. भ in कैटभ is changed to व against I. 187.

241-244. These rules describe the changes of म.

245-250. These rules speak of the changes of य.

245. The initial य is changed to ज, even in words beginning with य preceded by a preposition; e. g., संजमो for संयमः, संजोगो for संयोगः, आर्षे etc.—In Amg. initial य is dropped, especially in the word यथा; thus यथाख्यातं becomes अहक्खायं.

246. अर्थपरे means in its full natural sense of a pronoun in the second person, and so we cannot have य of युष्मत् changed to त by this rule in the expression

युष्मदस्मत्प्रकरणम् which means the topic of the declension of युष्मद् and अस्मद्.

248. अर्तीय and तीय are the terminations of the potential passive participle as also य. This य is here called कृय, i. e., कृदन्त य, and is to be distinguished from other य terminations.

249. छाया changes its य to ह when it does not mean complexion (अकान्तौ); thus the shade of the tree would be वच्छस्स छाही; but the complexion or the expression on the face would be सुहच्छाया.

250. डाह is a termination in which ङ signifies that the ending vowel of the word is to be dropped,

251-254. These rules speak of the changes of र.

252. In the word पर्याण, र is substituted by ङ, so the word becomes पङायण.

254. चरण meaning foot is changed to चलणः (पादार्थवृत्तेरेव), but in other senses it does not change its र to ल. भ्रमरे ससनियोगे एव,—In भ्रमर र is changed to ल only when म is changed to स by I. 244,

255-257. These rules speak of the changes of ल.

255. The word स्थूल changes its ल to र by this rule, which then becomes थोरं. See I. 124. How are we to explain then the form थूलभदो? H. proposes that in थूलभद् the first member is not स्थूल but स्थूर with the change of र to ल by I. 254.

257. णिडालं stands for ललाट. See also II. 123.

258-259. These rules speak of the changes of व.

258. In शबर, व is changed to म. In the natural order of alphabet we expect व here instead of ब. This could be explained by the fact that व and ब are often confounded.

260. This is one of the fundamental rules of Prakrit. Thus there is only one sibilant in Prakrit and it is स.

261. णकाराक्रान्तः हः is a conjunct of ण as first member and ह as second member.

264. अनुस्वार is regarded in this grammar as a consonant and so the mention of अनुस्वार comes after all letters of alphabet. Thus सिंह becomes सिंघ by this rule.

267-271. These rules speak of the dropping of a whole syllable.

269. महण्वसमा सहिआ is महार्णवसमाः सहृदयाः. जाला ते, etc.—

The whole verse is:

ताला जायन्ति गुणा जाला ते सहिअएहिं घेप्पन्ति ।

रविकिरणानुगगहिआइं होन्ति कमलाइं कमलाइं ॥

(तत्र जायन्ते गुणाः यत्र ते सहृदयैः गृह्यन्ते ।

रविकिरणानुगृहीतानि भवन्ति कमलानि कमलानि ॥)

निसमणप्पिअहिअस्स stands for निशमनार्पितहृदयस्य.

SYNOPSIS OF THE FIRST PĀDA.

1-4. General and introductory.

5-10. Rules of Sandhi.

11-25. Rules about words ending in consonants.

26-30. Rules about अनुस्वार.

31-36. Rules about the gender of words.

37. About विसर्ग.

38-43. Miscellaneous.

44-175. Changes in vowels.

177-271. Changes in consonant.

II.

This Pāda treats of the changes that conjunct consonants undergo in Prakrit. The fundamental rules about the changes of conjuncts are: (a) Conjuncts with dissimilar members, e. g., ल्य, रघ, क्त, क्त etc., undergo a process of assimilation, i. e. one of the members assimilates the other. The grammarian however says that one member

of the conjunct is dropped and the other is then doubled (II. 89). (b) If the second or the fourth letter of a वर्ग is doubled, e. g., ख, or घ, the conjunct would not be खख or घघ but कख or गघ, i. e., the second letter is substituted by the first and the fourth by the third letter, of the same class. (II. 90). (c) The quantity of the word is maintained either by lengthening the preceding vowel if a member of the conjunct is dropped or by shortening a long vowel in case the conjunct is kept intact.

1-88. These rules give various substitutes for conjuncts. The rules are arranged not according to conjunct but according to the substitute क, ख etc. for the conjunct. Whenever a conjunct is substituted by a letter, it is doubled according to the fundamental rules, viz., II, 89 and II. 90.

1. This is an अधिकारसूत्र and runs up to II. 115.

4. क्क and स्क in a substantive are changed to ख, but in adjectives by क.

7. स्थाणु meaning a post or pillar is changed to खाणु but when it means god शिव it is changed to थाणु.

8-9. स्तम्भ meaning pillar is changed to खेभ (compare Marathi खांब) but meaning stupifaction or want of motion (अस्पन्द) it becomes थम्भ or ठम्भ.

15. मोच्चा सयलं etc.,

भुक्त्वा सकलां पृथ्वा विद्वान् बुद्ध्वा अनन्यकगामि ।

त्यक्त्वा तपः कृत्वा शान्त्या प्राप्तः शिवं परमम् ॥

24. चौर्यसमत्वात्—See II 107. मज्जाया stands for मर्यादा.

25. अभिमन्यु becomes अहिमञ्जू and अहिमज्जू, but मन्यु becomes मन्नू.

30. रायवट्टयं stands for राजवार्तिक, a commentary on the तत्त्वार्थाधिगमसूत्र.

43. दत्त changes its conjunct to ण्ण; अ in द is changed to इ by I. 46.

61. The conjunct न्म becomes म्म. अधोलोपावादः—See II. 78.

68. पल्लङ्ग comes from Sk. पल्यङ्ग by dropping of य by II. 78 and then by doubling of ल.

71. कथं कहावणो—The Sk. word is कर्षापण which changes its conjunct to ह; thus the normal form would be कहावणो and not कहावणो. H. explains कहावणो by shortening its first vowel by I. 84 and then by changing the conjunct into ह; or suggests that it may come from कर्षापण. This word however is unknown to Sk.

75. विप्रकर्षे तु etc.,—See II. 110.

77-79. These three rules are general rules on the treatment of conjunct consonants in Prakrit.

77. क, ग etc., as first members of conjuncts are dropped. विसर्ग followed by क or ख and प or फ is respectively called जिह्वामूलीय and उपध्मानीय and written as २ क as in दुःख and २प as in अन्तःपात.

78. म, न and य as second members of conjuncts are dropped.

79. Excepting the conjunct in वन्द्र, ल, व (and व्) and र, whether first or second members of conjuncts are dropped. अत्र द्र इत्यादिसंयुक्तानां etc.—In conjuncts, like द्र, the dropping of द by II. 77 and of व by II. 79 is allowed ; in such cases one or the other, according to instances found, is to be dropped.

80. ह्रदशद्वयस्य etc.,—For स्थितिपरिवृत्ति (Metathesis) see below II. 116-124. बोद्रह m. and बोद्रही f. are देशी words meaning a young man and woman. सिक्खन्दु बोद्रहीओ, Sk. शिक्षन्तां तरुण्यः, बोद्रहद्रहम्मि पतिता, Sk. तरुणहृदे पतिता.

89-93. These are fundamental rules on the treatment of conjuncts and their importance has already been emphasised in the introductory note to this Pāda.

92. लाक्षणिक दीर्घ or अनुस्वार is that which comes in on account of the application of a rule of grammar ; e. g.,

नीसास from निश्वास and तंस from त्र्यम्ब. अलाक्षणिक is natural or original.

93. रेफः शेषो नास्ति., because of II. 79.

100-115. This group of rules treats of a philological change called स्वरभक्ति or विश्लेष or anaptyxis. The general principle underlying anaptyxis in Prakrit is that whenever a conjunct contains a nasal or a semivowel or ह, its two members are separated by an insertion of a vowel, अ, इ or उ and in one instance by ई.

116-124. This group of rules treats of the philological change called व्यत्यय or स्थितिपरिवृत्ति or Metathesis. The list of words undergoing this change is not complete as words like उपानह्, धृति, दीर्घ etc., are not even mentioned. For दीर्घ on the contrary see II. 171.

118. अचलपुर becomes अलचपुर, modern Ellichpur.

125-144. This group of rules treats of miscellaneous words which, according to H. are substituted by others. Many of so-called आदेशs can be explained under some recognised principle of philology, while others are altogether new words, probably देश्य.

129. गौणस्य when subordinate member of a compound.

130. इत्थी for स्त्री by the philological principle called Prothesis.

142. For मारुचिआ, compare Marathi मारुची.

145-173. This group of rules speaks of the तद्धित terminations in Prakrit.

158. कथं प्रियभिमुखं पियहुत्तं—Here हुत्तं is not a substitute for the termination कृत्वस्, but for the word अभिमुख.

164. This termination क is added in Prakrit to any form, even an infinitive like आलेष्टुं which becomes आलेहुत्तं. यावादिलक्षणः कः—Compare पाणिनि. V. 4. 29.

174. The word गौण etc.; are mentioned as substitutes for गो etc., without mentioning their प्रकृति, प्रत्यय and other

changes. Some of the words mentioned under this sūtra may be traced to Sanskrit words but there are others which are real देशी or देश्य words.

175-218. This group of sūtras give the list of indeclinables (अव्यय) with their senses.

211. उअ निचल etc.

पद्य निश्चलनिष्पन्दा विसिनीपत्रे राजते बलाका ।

निर्मलमरकतभाजनप्रतिष्ठिता शंखशुक्तिरिव । Hāla. V. 4.

217. अरि रि हो i. e. अरि (Marathi अरे), रि (i. e. रे) and हो which are vocative particles.

SYNOPSIS OF THE SECOND PĀDA

1-76. Rules about conjuncts in specified words according to the order of the letters of आदेशs.

77-88. General rules about the dropping of one member or the other of conjuncts with exceptions.

89-99. Rules on the doubling of certain letters.

110-115. Instances of स्वरभक्ति or विश्लेष or Anaptyxis.

116-124. Instances of व्यत्यय or स्थितिपरिवृत्ति or Metathesis.

125-144. Substitutes for Sk words or आदेशs.

145-173. Terminations in Prakrit.

174. Unspecified substitutes.

175-218. Indeclinables or अव्ययs.

III

1, वीप्स्य is a word that is repeated; e. g. एकमेकं where the word एक is repeated: The rule means that whenever a word is so repeated, the Nom. termination of the first word becomes स्, or in other words स् is inserted between the two if the word has an initial vowel; e. g., एकमेकं, अङ्गमङ्गं etc.

2-15. These sūtras describe the declension of masculine words ending in अ. To facilitate the understanding of rules I give below the technical names of declensional terminations.

	Sing.	Plural
Nom. Voc.	सि	जस् (अस्)
Acc.	अम्	शस् (अस्)
Inst.	टा (आ)	भिस्
Dative.	डे (ए)	भ्यस्
Abl.	डसि (अस्)	भ्यस्
Genitive	डस् (अस्)	आम्
Locative	डि (इ)	सु

These terminations undergo changes according to the ending and gender of words. It would not serve any useful purpose to explain these sūtras; I am therefore giving only the results in an intelligible form for the benefit of the beginner.

MASCULINE WORDS ENDING IN अ.

वच्छ, Sk. वृक्ष.

	Sing.	Plural
Nom.	वच्छो	वच्छा
Acc.	वच्छं	वच्छे-वच्छा
Inst.	वच्छेण-वच्छेणं	वच्छेहि, वच्छेहिं, वच्छेहिं
Abl.	वच्छा, वच्छतो, वच्छाओ, वच्छाउ, वच्छाहि, वच्छाहितो, वच्छासुतो.	वच्छतो, वच्छाओ, वच्छाउ, वच्छेहि, वच्छाहितो, वच्छेहितो, वच्छासुतो वच्छेसुतो.
Gen.	वच्छस्स	वच्छाण-णं
Loc.	वच्छे, वच्छमि	वच्छेसु, वच्छेसु
Voc.	वच्छ, वच्छा, वच्छो	वच्छा.

Sūtras 8 and 9 mention two terminations दो and दु which become ओ and उ in the principal Prakrit; in शौर-सेनी they retain their दकार.

16-24. These Sūtras give the declension of Masculine Words ending in इ and उ.

गिरि

	Sing.	Plu.
Nom.	गिरी	गिरी, गिरओ, गिरउ, गिरिणो.
Acc.	गिरि	गिरी, गिरिणो.
Inst.	गिरिणा	गिरीहि-हिं-हिं.
Abl.	गिरिणो, गिरित्तो, गिरीओ, गिरीउ, गिरीहितो	गिरित्तो, गिरीओ, गिरीउ, गिरीहितो-सुंतो.
Gen.	गिरिणो, गिरिस्स	गिरिण-णं.
Loc.	गिरिम्मि	गिरीसु-सुं.
Voc.	गिरि, गिरी	गिरिणो, गिरओ, गिरउ, गिरी.

तरु

	Sing.	Plu.
Nom.	तरु	तरु, तरवो, तरओ, तरउ, तरुणो.
Acc.	तरुं	तरु, तरुणो.
Inst.	तरुणा	तरुहि-हिं-हिं.
Abl.	तरुणो, तरुत्तो, तरुओ, तरुउ, तरुहितो	तरुत्तो, तरुओ, तरुउ, तरुहितो-सुंतो.
Gen.	तरुणो, तरुस्स	तरुण-णं.
Loc.	तरुम्मि	तरुसु-सुं.
Voc.	तरु, तरु	तरु, तरुणो, तरवो, तरउ, तरओ.

25-26. These Sūtras give the declension of neuter nouns.

वण

Nom. & Acc.	वणं	वणाणि, वणाई, वणाई
Voc.	वण	,, ,,

The rest like वच्छ.

दहि

Nom. & Acc.	दहिं	दहीणि, दहीई-ई
Voc.	,,	,,

The rest like गिरि.

महु, n. is declined like दहि.

27-30; 36 and 41-42. These Sūtras give the declension of Feminine Nouns ending in आ, इ, ई, उ and ऊ.

माला

Nom.	माला	माला, मालाओ, मालाउः
Acc.	मालं	" " "
Inst.	मालाअ, मालाइ, मालाए	मालाहि-हिं-हिं.
Abl.	मालाअ, मालाइ, मालाए, मालत्तो, मालाओ, मालाउ, मालाहितो	मालत्तो, मालाओ, मालाउ, मालाहितो-सुंतो.
Gen.	मालाअ, मालाइ, मालाए	मालाण-णं.
Loc.	" " "	मालासु-सुं.
Voc.	माले, माला	माला, मालाओ, मालाउ.

बुद्धि.

Nom.	बुद्धी	बुद्धी, बुद्धीओ, बुद्धीउ
Acc.	बुद्धिं	" " "
Inst.	बुद्धीअ, बुद्धीआ, बुद्धीइ, बुद्धीए	बुद्धीहि-हिं-हिं
Abl.	बुद्धीअ, बुद्धीआ, बुद्धित्तो, बुद्धीइ, बुद्धीए, बुद्धीओ-उ-हितो	बुद्धित्तो, बुद्धीओ-उ-हितो-सुंतो
Gen.	बुद्धीअ-आ-इ-ए	बुद्धीण-णं.
Loc.	" " " "	बुद्धीसु-सुं.
Voc.	बुद्धि, बुद्धी	बुद्धी, बुद्धीओ, बुद्धीउ.

धेणु, सही and वहू are declined exactly like बुद्धि.

28. Words ending in ई add आ in Nom. Sing. and Nom. and Acc. Plural; e. g., हसन्तीआ, गोरीआ etc.

31-32. ई (डी) which is added to masculine bases as termination of the feminine is optional in Prakrit except in the case of class names (जाति) which nouns take ई as well as आ.

39-40; 44-48. These Sūtras give the declension of words ending in ऋ. Masculine words ending in ऋ are of two kinds, substantives (nouns) and adjectives. Except Nom. and Acc. sing. both nouns and adjectives change their ending syllable to उ optionally. Nouns change their ending syllable to अर and adjective to आर. Nouns have their Voc. sing. in अरं. Both nouns and adjectives have their Voc. sing. in अ; e. g., पिअ, दाय etc. The bases

ending in अर and आर are declined like वच्छ and those ending in उ like तरु. Thus:—

[1] पिउ, पिअर (पितृ)

	Sing.	Plu.
Nom.	पिआ, पिअरो	पिअरा, पिउणो, पिअवो, पिअओ, पिअउ, पिऊ.
Acc.	पिअरं	पिअरे, पिअरा, पिउणो, पिऊ.
Inst.	पिअरेण-णं, पिउणा etc.	पिअरेहि-हिं-हिं, पिऊहिं-हिं-हिं etc.
Voc.	पिअ, पिअरं	like Nom.

[2] दाउ, दायार (दातृ)

	Sing.	Plu.
Nom.	दाया, दायारो	दायारा, दाउणो, दायवो, दायओ, दायउ, दाऊ.
Acc.	दायारं	दायारे, दायारा, दाउणो, दाऊ.
Inst.	दायारेण-णं, दाउणा etc.	दायारेहि-हिं-हिं, दाऊहि-हिं-हिं etc.
Voc.	दाय, दायार	like Nom.

46. The word मातृ has, according to this Sūtra two bases, माआ and माअरा (मायरा). He says that these two bases have got different senses, माआ meaning mother and माअरा meaning goddess. We can have two more bases from this word, माउ by III. 44 and माइ by I. 135. Of these माआ and माअरा are declined like माला; माउ like धेणु and माइ like बुद्धि.

49-55. These Sūtras give the declension of राजन्.

	Sing.	Plu.
Nom.	राया	राया, रायाणो, राइणो
Acc.	रायं, राइणं	राये, राया, रायाणो, राइणो.
Inst.	राइणा, रण्णा, राएण-णं	राएहि-हिं-हिं, राईहि-हिं-हिं.
Abl.	रण्णो, राइणो, रायत्तो etc.	रायत्तो etc. राइत्तो etc.
Gen.	रण्णो, राइणो, रायस्स	राईण-णं, रायाण-णं.
Loc.	राये, रायम्मि, राइम्मि	राईणु-छं, राएसु-छं.
Voc.	राया, राय	like Nom.

56-57. These two Sūtras give the declension of आत्मन् which in its base as अप् is declined like राजन् and in its base as अप्पाण like वच्छ. All words ending in अन् in Sk. are similarly declined. आत्मन् in the Inst. sing. has got two more forms, अप्पाणिआ and अप्पाणइआ.

58-86. These Sūtras give the declension of pronouns सर्व, यद्, तद्, किम्, एतद् and इदम्. I give first the normal declension of सव्व and then give only additional forms for other pronouns.

सव्व, m.

	Sing.	Plu.
Nom.	सव्वो	सव्वे
Acc.	सव्वं	सव्वे, सव्वा
Inst.	सव्वेण-णं	सव्वेहि-हिं-हिँ
Abl.	सव्वत्तो etc.	सव्वत्तो etc.
Gen.	सव्वस्स	सव्वेसिं, सव्वाण-णं
Loc.	सव्वस्सिं, सव्वम्मिं, सव्वहिं, सव्वत्थ	सव्वेसु-सुं

तद्, m.

Nom.	स, सो	ते, ने.
Acc.	तं, णं	ते, ता, ने, णा.
Inst.	तेण, नेण, तिणा	तेहिं etc.
Abl.	तम्हा	तेहिं etc.
Gen.	तस्स, तास	तास, तेसिं.
Loc.	तस्सिं ताहे, ताळा, तइआ	तेसु, नेसु, तेसुं, नेसुं.

यद् becomes ज (जा and in some cases जी in f.), and किं becomes क (का and sometimes की in f.), इदं becomes इम and एतद् becomes एय or एअ. They are declined almost alike. किम् has in Abl. किणो and कीस. इदम्, m. has अयं in Nom. sing. as also इमो; in feminine it has इमिआ as also इमा; in Acc. इणं, इमं; in Gen. अस्स, इमस्स; in Loc. अस्सिं, इमस्सिं, इह etc. This word also has the defective forms from the base ण as in the case of तद् in Acc. sing. and

plu, Inst. sing. and plu.; e. g., णं, णे, णेण, णेहि. इदम्, तद् and एतद् have in their Gen. sing. से and in Gen. plu. सिं.

87-89. Declension of अदस्. The base is अस् for all the three genders. Nom. sing. has अह in all genders and Loc. sing. masculine has अयस्मि, इयस्मि and अमुस्मि. The rest is a regular declension.

90-116. Declension of युष्मद् and अस्मद्. The Sūtras give all the forms in due order of cases and numbers.

117-123. Declension of numerals. एक in its forms एक and एग, is, as numeral, declined in the singular, while the remaining in the plural only. द्वि becomes दो or वे and we have Nom. and Acc. दुवे, दोण्णि, वेण्णि; Inst. दोहिं, वेहिं; Abl. दोहिंतो, वेहिंतो; Gen. दोण्हं, वेण्हं; Loc. दोसु, वेसु. त्रि has ती as the base; and we have तिण्णि, तीहिं, तीहिंतो, तिण्हं and तीसु. चतुर् has चत्तारो, चउरो and चत्तारि in Nom. and Acc. चऊहि, चऊहिंतो, चउण्हं and चऊसु in the remaining. It is to be noted that द्वि, त्रि and चतुर् have got the same forms for all genders. All numerals are to be declined similarly, the Gen. plu. termination being ण्ह or ण्हं.

124. The rest of the declension of words is like that of words ending in अ. The commentary gives numerous illustrations how this अतिदेशसूत्र is to be applied to particular cases.

125-129. These Sūtras speak of the miscellaneous exceptions to previous rules on declension.

130. In Prakrit there is no dual number. Prakrit uses the plural number where dual is used in Sk.

131-137. These Sūtras speak of the rules on Syntax. The Dative is replaced by the Genitive, though occasionally Dative sing. is used. Genitive is the most general case in Prakrit. Loc. may be used in place of Acc. and Inst. and Inst. in place of Abl.

138-182. This group of rules treats of Conjugation of Verbs.

138. क्यङ् and क्यङ्क् are the two terminations which make denominatives, i. e., verbs from nouns. In Sk. य is retained but in Prakrit this य is dropped. दमदमा is a kind of kettle drum from which we have the denominative दम-दमाइ or दमदमाअइ.

139-145. These Sūtras give the scheme of terminations of the Present tense. It is to be noted that the consonant ending roots in Sk. take अ and thus become अ ending in Prakrit. There is no distinction of the परस्मैपद and आत्मनेपद as also of the ten गण as in Sk. The अ ending base changes its अ to ए optionally before the terminations of the Present, Imperative and Optative. There are only three tenses, Present, Past and Future, and three moods, Imperative, Optative and Conditional, called respectively वर्तमाना, भूता and भविष्यन्ती; and पञ्चमी, सप्तमी and कालातिपत्ति. The Present serves the purpose of all the tenses, Optative of all tenses and moods. In literature however the forms of finite verbs are rarely used, the past passive participle with the auxiliary verb serving their purpose.

THE PRESENT TENSE

1st person	मि	मो, मु, म.
2nd person	सि, से	इत्था, ह.
3rd person	इ, ए	न्ति, न्ते, इरे.

Of these terminations से is added to verbs ending in अ only. (1) Before मि the ending अ of the root is optionally changed to आ. (2) Before मो, मु, म the ending अ of the root is optionally changed to आ and इ. (3) The ending अ of the root is optionally changed to ए before all terminations. Thus from हस we have in the 1st person, हसमि हसामि, हसेमि and even हसं (see III. 141) and so on.

146-148. Conjugation of the auxiliary verb अस्, to be, in the Present.

1st.	मिह, अत्थि	महो, म्ह, अत्थि
2nd.	सि, अत्थि	अत्थि
3rd.	अत्थि	अत्थि

In fact the root is in a way defective, there being no forms for the 2nd and 3rd person plural. अत्थि serves the purpose irrespective of person or number.

149-153. The Causal forms. The normal terminations to make the causal form from the primitive base are अ, ए, आव and आवे; e. g., दरिसइ, कारेइ, करावइ and करावेइ, (कारावेइ also, see III. 153). अवि is the termination of the Causal if the first vowel of the root is a long vowel, e.g., सोस-विअं from शोषितम्, तोसविअं for तोषितम्. The Causal termination is either dropped or changed to आवि before the termination क्त (त) of the past passive participle and terminations of the passive (see III. 160 below); e. g., कारिअं, कराविअं, कारिज्जइ, कराविज्जइ.

156. Before क्त (त), the termination of the past passive participle, the ending अ of the root is changed to इ; e. g., हसिअं, पढिअं etc.

157. Before क्त्वा (of the Absolutive), तुम् (of the Infinitive), तव्य (of the Potential passive participle) and terminations of the Future, the ending अ of the root is changed to इ as well as ए; e. g., हसिऊण, हसेऊण etc.

159. ज्ञ and ज्ञा are really speaking terminations of the Optative; they are however generalised (see III. 177 below) and used to denote, Present, Future and Imperative. They serve all persons and all numbers. Before them the ending अ of the root is changed to ए.

160-161. These two Sūtras speak of the passive forms. चिजिप्रभृतीनां etc.,—See IV. 241 and the following Sūtras. The य of the passive is changed to ईअ and इज्ज; e.g.,

हसीअइ, हसीजइ. From दश् and वच् we get respectively दीस and वुच् as passive bases.

THE PAST TENSE

162-164. Roots ending in vowels like हू, ठा etc. have सी, ही, हीथ as terminations of the Past tense, and roots ending in consonants like हस् have हीथ for the same tense. These terminations seem to be those of the 3rd person sing., though the rule does not specifically mention it. In literature we get for the 3rd person plu. इंसु and अंसु, e. g., गच्छिंसु and गच्छंसु and also अब्बवी etc. from Sk. In the case of अस् we have आसि and अहेसि for all persons and numbers. The use of the Past tense is very limited.

THE OPTATIVE

165. The Optative base is formed by adding ज्ञ after which the terminations of the Present tense are added. We can thus have होजइ, होजेइ and होज्जा etc.

THE FUTURE.

166-172. The terminations of the Future tense are:-

1st.	स्सं, स्सामि, हामि, हिमि	स्सामो, हामो, हिमो, स्साम, हाम, हिम, स्सामु, हामु, हिमु, हिस्सा, हित्था.
2nd.	हिसि, हिसे	हित्था, हिह.
3rd.	हिइ, हिए	हिन्ति, हिन्ते, हिइरे.

E. g., होस्सं, हसिस्सं etc.

170. The roots कृ and दा have in addition काइ and दाइ in the 1st person sing. of the Future.

171-172. The ten roots श्रु etc. have the corresponding ten substitutes for Future 1st sing.; e.g., सोच्छं etc. To सोच्छ etc. we can add the terminations of the Future and have सोच्छिमि, सोच्छिहिमि, सोच्छिस्सामि, सोच्छिहामि, सोच्छिस्सं and सोच्छं and so forth.

THE IMPERATIVE.

173-176. Prakrit grammarians make hardly any distinction between Imperative, Potential, Optative and Conditional. The proper terminations of the Imperative however are the following:—

1st	सु	मो
2nd	०, सु, इज्जसु, इज्जहि, इज्जे, हि	ह
3rd	उ	न्तु

We thus get हसामु, हसमु, हसिमु, हसेमु etc. The terminations of the 2nd person are dropped after bases ending in अ.

177. ज and जा for all persons and numbers are, according to this Sūtra, the terminations of the Present and the Future. अन्ये त्वन्यासामपीच्छन्ति,—According to some grammarians these terminations serve for all tenses and moods. So होज, होजा stand for भवति, भवेत्, भवतु, अभवत्, अभूत्, बभूव, भूयात्, भविता, भविष्यति and अभविष्यत्.

178. In the case of vowel-ending roots ज and जा are prefixed to all terminations of conjugation; e. g., होज्जह, होजाह, होज्जहिह, होजाहिह, होज्जउ, होजाउ etc.

179-180. For the Conditional mood (क्रियातिपत्ति) we have the same forms as for Optative in ज and जा. The present participle in न्त and माण coupled with the auxiliary अस् also serves the purpose of the Conditional ; e. g., हरिण-द्राणे etc.

हरिणस्थाने हरिणाङ्क यदि हरिणाधिपं न्यवेशयिष्यः (निवेशन्तो सि)।
नासहिष्यथा एव तदा राहुपरिभवं अस्य जेतुः (lit. जयतः)॥

“ O moon, (हरिणाङ्क), had you placed lion (हरिणाधिप) (on your body) in place of the deer, you would not have suffered defeat from the eclipsing planet (राहु). से जिअन्तस्स presents a difficulty, राहु is called सैहिकेय, the son of सिंहिका and might have been frightened by the lion on the disc of the moon if the moon had been सिहाङ्क.

PRESENT PARTICIPLES

181-182. कृत् and ज्ञान् are the terminations of the Present participle in Sk.; they become न्त and माण in Prakrit. For the feminine form, we add ई, न्ती and माणी (also माणा); e. g., हसई, हसन्ती, हसमाणी.

—X—

SYNOPSIS OF THE THIRD PĀDA

- 1— 57. Declension of Nouns and Adjectives.
- 58—124. Declension of Pronouns.
- 125—130. Miscellaneous rules about Declension.
- 131—137. Syntax.
- 138—182. Conjugation.

—X—

IV

The fourth Pāda treats, from Sūtra 1 to 259, of the various so-called substitutes for Sanskrit roots in Prakrit. This section of धात्वादेश is not arranged on any systematic plan, but gives roots and their substitutes at random. Some of these substitutes are pure देशी roots while others can be traced to Sk. by applying rules in I and II. Sir George Grierson, in his monograph on the "Prakrit Dhātvaśeśas" (Memoirs of the Asiatic Society of Bengal, Vol. VIII. No. 2, 1924) says that Prakrit roots may be looked upon as falling into four classes, viz. :—(1) Those which are identical with the corresponding Sanskrit roots; such a root is कृत् which is identical in both languages. (2) Those which are regularly derived, according to the ordinary phonetic rules, from the corresponding Sanskrit forms. Thus under the phonetic rule that Sanskrit medial ङ becomes Prakrit ञ, the Sanskrit root पीड becomes पीण in Prakrit. Such a root cannot be called an आदेश, substitute, as there is no substitution, but only development. (3) Those which cannot be connected with

any corresponding Sanskrit roots by any admitted phonetic rule. Thus, an आदेश for the Sanskrit root चल् is चल् with the ल doubled, so that the Sanskrit चलति may be represented by चल्लइ as well as by चलइ. These are all true आदेशs, and a great number of them are borrowed देव्यशब्दs and cannot be referred to Sanskrit at all. (4) Those which are regularly derived from Sanskrit roots, but which have changed their meaning, and which are therefore, by Prakrit grammarians equated with and substituted for some other Sanskrit root which has a meaning more nearly akin to the acquired meaning of the Prakrit word. Being substitutes they are also आदेशs." In my opinion words change their meaning pretty often leaving a history behind them and therefore those Prakrit roots which can show even a remote relation in form to Sanskrit roots should not be called आदेशs but only those that cannot show such similarity.

From Sūtra 260 to end of the Pāda H. treats of five Prakrit dialects, viz., शौरसेनी, मागधी, पैशाची, चूलिकापैशाची and अपभ्रंश. All these dialects are based on the principal Prakrit, i. e., माहाराष्ट्री. H. therefore treats them only in their deviations from the principal Prakrit. Of these शौरसेनी and मागधी have some common features, e. g., the change of त to द. पैशाची and चूलिकापैशाची are closely related and the latter seems to be merely a sub-dialect or *patois* of the former.

260-286. These Sūtras describe the characteristics of शौरसेनी.

260. The change of त to द is the chief characteristic of this dialect. Non-initial, non-conjunct त is changed to द according to this rule. There are a few instances in which त in the conjunct is changed to द; e. g., सउन्दला, महन्द,

निचिन्द and अन्देडर. An initial त is also optionally changed to द in तावत्.

263-265. These three rules speak of the declensional peculiarities of the dialect. Words ending in त् in Sanskrit optionally get आ in Voc. sing. as also अनुस्वार; e. g., कञ्चुइआ for कञ्चुकिन्, सुहिआ for सुखिन्; रायं for राजन्, विअयवम्मं for विजयवर्मन्. Of these instances कञ्चुइआ and सुहिआ may be explained as vocative forms of words ending in त् with the addition of a क termination, while in the other instances the final त् is changed into अनुस्वार; the same may be said of भवत् (present participle) and भगवत्, but in these cases the अनुस्वार is found in Nom. sing. also.

266. र्थ is optionally changed to र्य, the other alternative being ज्ञ as in माहाराष्ट्री.

267. The change of थ to ध forms one of the characteristics of the dialect.

271. In the शौरसेनी dialect क्त्वा of the Absolutive is changed to इय or दूण; thus we have भविय and भोदूण from भू, पढिय, पढिदूण from पठ्, as also the usual forms भोत्ता, पढित्ता etc.

272. Roots कृ and गम् have कडुअ and गडुअ as additional forms of the Absolutive.

273-275. These three rules speak of the conjugational peculiarities of the शौरसेनी dialect. Of these the first two refer to the 3rd per. sing. termination ति and ते which are changed to दि and दे. The third rule lays down that the Future tense in शौरसेनी will show स्सि and not हि, स्स or ह of माहाराष्ट्री. Thus we have भविस्सिदि, पढिस्सिदि etc.

276. आदो and आदु are Ablative sing. terminations for the base ending in अ.

277-285. These Sūtras give the indeclinables and particles peculiar to शौरसेनी.

286. This Sūtra means that the base of शौरसेनी is माहाराष्ट्री or the principal Prakrit, and only deviates from it

are mentioned here from 260 to 285. In brief the special characteristics of शौरसेनी are :—

(a) The change of त in Sanskrit words to द, and of थ, to घ. (See Sūtras 260-262; 273-274; 276 and 267-268).

(b) The change of र्य to व्य and retention of भ in the root भू. (See 266; 269).

(c) Some peculiar forms of declension of words ending in consonants. (See 263-265).

(d) Forms of the Absolutive in इय and दूण in addition to ता, and कडुअ and गडुअ from the roots कृ and गम्. (See 271-272).

(e) The future tense with स्सि instead of हि, स्स or ह. (See 275).

(f) A few additional particles such as, दाणि, ता, य्येव, णं, हीमाणहे, हजे, अम्महे and हीही. (See 277-285).

287-302. These Sūtras describe the characteristics of मागधी. This dialect retains all the characteristics of शौरसेनी which is as it were the base of this dialect.

287. The Nom. sing. form of masculine words ending in अ is obtained in मागधी by changing this अ to ए; e.g., एशे, for एषः, मेशे for मेषः etc. यदपि etc.—There is an old saying “पोराणमद्धमागह्मासानिययं हवइ सुत्तं,” “The old Sūtras of the sacred canon of the Jains are written in the dialect called अर्धमागधी.” Now H. asks : What is that dialect? Is it related to मागधी? and replies that that dialect is obtained by the application of this rule and not the next rule. The meaning is that in अर्धमागधी Nom. sing. of words ending in अ ends in ए as in मागधी, but र and स are not changed to ल and श as is required by the next rule, nor any other phonetic change peculiar to मागधी. Thus in अर्धमागधी we have कयरे for कतरः, से तारिसे for स तादशः and not कयले, शे तालिशे etc.

288. र and स are respectively changed to ल and श in मागधी. This also is one of the principal rules of this dialect. शालशे stands for सारसः and पुलिशे for पुरुषः.

लहृशवश etc.;

रभस-वश-नम्र-सुर-शिरो-विगलित-मन्दार-राजितांग्रियुगः ।

वीरजिनः प्रक्षालयतु मम सकलमवयजम्बालम् ॥

“ May वीर, the Conqueror, wash away all dirt (जम्बाल) of sinful deeds,—the Conqueror, whose pair of feet are decked by मन्दार flowers dropped down (विगलित) from heads of gods bent (before him) in haste and reverence.” This verse illustrates all the characteristics of the dialect, namely, the change of र, स, त, ज, and य to ल, स, द, य, व्य and Nom. sing. in ए.

289-298. These Sūtras describe the changes that conjuncts undergo in मागधी. From these rules it will be seen that the operation of the process of assimilation is partially suspended in मागधी. Thus we can have in मागधी conjuncts like स्ख, स्प, स्त, स्ट, स्त, श्व, स्क and ष्ट which are not found in other Prakrit dialects. It may be remarked here that the मागधी passages found in dramas in classical Sanskrit do not always show the dialect in accordance with these rules probably because copyists are responsible for their corruption.

292. ज, य and य become य in मागधी. In माहाराष्ट्री, य is changed to ज, but in this dialect it is not. Initial ज also is changed to य; e. g., यणवदे for जनपद; यधाशख्वं is यथास्वरूपम् and यानवत्त is यानपात्र, a boat.

295. Non-initial छ is changed to श्व; e. g., गश्च for गच्छ.

296. Non-initial क्ष is substituted by ख, i. e. by जिह्वामूलीय.

299-300. The Gen. sing. termination for words ending in अ is आह and the plural आहँ in मागधी; e. g., एलिशाह for ईदशस्य, शोणिदाह for शोणितस्य; शय्यणाहँ for सज्जनानाम् etc. The usual forms in Prakrit are also found; e. g., भीमशेणस्स, नलिन्दानं for नरेन्द्राणाम् etc.

301. अहं and वयं are substituted by हगे in मागधी.

302. In other particulars the मागधी dialect follows the rules of शौरसेनी. Thus following are the special characteristics मागधी:—

(a) र, स and ज are respectively changed to ल, श and य; and य is not changed to ज.

(b) A conjunct of which स or ष is a member retains स (i. e. in conjuncts स is not changed to श; e. g. भीमशेणस्स and not भीमशेणश्श.)

(c) ङ and ञ are changed to स्त; स्थ and थ to स्त; य to व्य; न्य, प्य, ज्ञ and ञ्ज to ञ्ज; च्छ to श्च; क्ष to ञ्क (to स्क in प्रेक्ष् and आचक्ष्.)

(d) तिष्ठ is changed to चिष्ठ.

(e) In the case of nouns ending in अ, the Nom. sing. ends in ए; Gen. sing. in आह् or स्स; and Gen. pulral in आहँ or णं.

(f) हगे is substituted for अहं and वयम्.

303-324. These Sūtras describe the characteristics of पैशाची.

303. ज्ञ in पैशाची is changed to ञ्ज; e. g., पञ्जा for प्रज्ञा etc.

304. ज्ञ in the declensional forms of राजन् is changed optionally to चिञ्; e. g., राचिजा, राचिजो for राज्ञा and राज्ञः.

305. न्य and प्य are changed to ञ्ज; e. g., कञ्जका, पुञ्जकम्मो for कन्यका, पुण्यकर्मा.

306. In पैशाची, ण is changed to न; it means there cannot be ण in पैशाची, or in other words, I. 228 and 229 are not applicable to पैशाची.

307. In पैशाची, त is not dropped nor changed to द as in शौरसेनी; द on the contrary is changed to त. Thus we have मतन for मदन; तामोतर for दामोदर.

308. In पैशाची, ल is changed to ल.

309. श and ष are changed to स in पैशाची as in other Prakrits. The necessity for this rule arises because in

IV.324 it is said that Sūtras from I. 177 to I.265 are not applicable to पैशाची; these rules include I.260 (शषोः सः) and so ordinarily it would not be applicable to पैशाची; now that a separate सूत्र is given in this section, श and ष would be changed to स in this dialect.

310. य in हृदय is changed to प. किं पि etc.,—किमपि किमपि हृदयेऽर्थं चिन्तयन्ती.

311. दु is changed into तु in this dialect. कुतुम्बकं for कुटुम्बकम्.

312-313. क्त्वा of the Absolutive is changed to तून as in गन्तून; when this क्त्वा is changed to घ्वा it is changed to दून and त्थून as in नदून and नत्थून for नद्वा from नद् and तदून and तत्थून for दध्वा.

314. र्ये, स्न and ट्ठ in some places are changed to रिय, सिन and सट. Really speaking these conjuncts admit the insertion of a vowel (इ or अ) as in स्वरभक्ति.

315. क्य of the passive voice is changed to इय्य; e. g., गिय्यते or गीयते.

317. द in words यादृश etc., is changed to ति; e. g., यातिसो, तातिसो etc.

318-19. As त is retained in पैशाची, the 3rd person sing. terminations ति and ते remain unchanged. The पैशाची dialect adds ति and ते after roots ending in अ whether the root is आत्मनेपदिन् or परस्मैपदिन्.

323. The Future in पैशाची has एय्य in place of स्सि of शौरसेनी. Really speaking पैशाची does not retain the proper forms of the Future but serves its purpose by the Optative. तं तध्दून etc.—तां दध्वा चिन्तितं राज्ञा का एषा भविष्यति (or भवेत्).

321. The Ablative sing. termination of words ending in अ is आतो and आतु as त is substituted for द in पैशाची; तूरातो for दूरात्.

322. The Inst. sing. of तद् and इदम् is नेन in the Masculine gender and नाए in the feminine gender. पातगकुसुम

is पादाग्रकुसुम or प्रत्यग्रकुसुम, the second seems to yield better sense.

323. एतिसं etc.—ईदृशं अदृष्टपूर्वं महाधनं दृष्ट्वा.

324. In पैशाची, rules beginning with I. 177 and ending with I. 265 are not applicable. These rules prescribe the dropping of certain consonants and changes in others. The principal characteristics of this dialect may be summarised as under :—

(a) Consonants as a general rule are not dropped, they remain as in Sanskrit.

(b) द is changed to त; ण to न; ल to ल; श and ष to स.

(c) Of conjuncts झ, न्य and ण्य are changed to झ्; झ in राजन् to चिञ्.

(d) य in हृदय is changed to प; दु to तु; इ in यादृश etc. to ति.

(e) क्त्वा of the Absolutive is changed to तून, but द्वा to दून and त्थून.

(f) The passive form is indicated by इय्य.

(g) The Future form is indicated by एय्य of the Optative.

(h) The Ablative sing. of words ending in अ has आतो and आतू as terminations.

325-328. These sūtras describe the characteristics of चूलिकापैशाची which in reality is a sub-dialect of पैशाची; the only additional rules are : (a) the third and fourth letters of a class are substituted by first and second; and (b) र is optionally changed to ल; e. g., नकर for नगर and मेख for मेघ.

326. पनमय etc.

प्रणमत प्रणय-प्रकुपित-गौरी-चरणाग्र-लम्-प्रतिबिम्बम् ।

दशसु नखदर्पणेषु एकादश-तनु-धरं रुद्रम् ॥

चृत्यतश्च लीलापादोत्क्षेपेण कम्पिता वसुधा ।

उच्छलन्ति समुद्राः शैला निपतन्ति तं हरं नमत ॥

“Salute god रुद्र who assumes the eleventh form—when, (kneeling), his figure is reflected in ten mirror-like, nails of the feet of गौरी, angry in love.” “While

dancing, the earth shakes by the graceful tossing of his (रुद्र's) feet ; oceans rise up and the mountains fall ; bow down to that हर (god शिव).

329-446. These Sūtras describe the characteristics of अपभ्रंश, which is the predecessor of modern Indian vernaculars, such as मराठी, गुजराथी, हिंदी, बंगाली etc.

329. In अपभ्रंश one vowel may be substituted for another vowel. कचु and काच stand for कचित् ; वेण and वीण for वेणी ; बाह, बाहा, बाहु for बाहु ; पट्टि, पिट्टि, पुट्टि for पृष्ठ ; तणु, तिणु, तृणु for तृण ; सुकिदु, सुकिउ, सुकृदु for सुकृतम् ; किञउ, किलिञउ for क्लिञ्ज ; लिह, लीह, लेह for लेखा ; and गउरी, गोरी for गौरी. The word प्रायः indicates that even where a specific rule is given, the Prakrit and शौरसेनी forms may be used.

330. The ending vowel of words is shortened or lengthened before declensional terminations in अपभ्रंश. To illustrate the process of lengthening and shortening we have the following illustration:--ढोळा etc. in Nom.

(1) विटः श्यामलः धन्या चम्पकवर्णा ।

इव सुवर्णरेखा कषपट्टके दत्ता ॥

" The man has a dark complexion, and the fair one (धन्या = प्रिया) has the complexion of a चम्पक flower ; she seems to be a streak of gold on the (black) touch-stone. " Here ढोळा and सामल m. have their ending vowel lengthened, and धण and सुवर्णरेह f. have their long vowel shortened. ढौळा is rendered by commentators either as विट or नायक. धण is Sk. धन्या ; the Com. says :--प्रियायाः धण आदेशः. णाह or णाहँ in the sense of इव ; see IV. 444. In Vocative we have ढोळा मँहँ etc.

(2) विट मया त्वं वारितः मा कुरु दीर्घं मानम् ।

निद्रया गमिष्यति रात्रिः शीघ्रं (दडवड) भवति विभातम् ॥

" Man (Friend), I warned you not to be proud (not to hold out) for long ; for, the night would pass away in sleep, and it will dawn quickly. " Here ढोळा is Voc.

with the long ending vowel; दीहा Acc. For रत्तडी see IV. 431. दडवड is a देशी word meaning शीघ्रम्. Cf. झटपट in Marathi.

In the feminine gender we have :--

(3) पुत्रि (बिट्टीए) मया भणिता त्वं मा कुरु वक्तां दष्टिम् ।

पुत्रि सकर्णा भल्लिर्यथा मारयति हृदये प्रविष्टा ॥

" O girl, I told you : do not send side-glances (वक्ता दष्टि); for (these glances), entering into the heart (of others), kill them as a spear with sharp and curved edge does." For बिट्टी compare बेटी, बेटा in Marathi, Hindi.

In Nom. plural we have :--

(4) एते ते अश्वाः (घोडा) एषा स्थली एते ते निशिताः खड्गाः ।

अत्र मनुष्यत्वं (पौरुषं) ज्ञायते यः नापि वल्गां बालयति ॥

" Here are the horses; here is the battle-field; here are the sharp swords; manliness or valour is tested here when one does not turn the reins (of horses) back (but still fights on the field)." Here घोडा has its final vowel lengthened in Nom. plu.

331. In अपभ्रंश the ending अ of a word becomes उ before Nom. and Acc. sing. terminations (सि and अम्).

(1) दशमुखः भुवनभयंकरः तोषितशंकरः निर्गतः रथवरे (or रथोपरि) आरूढः ।
चतुर्मुखं षण्मुखं ध्यात्वा एकस्मिन् लगित्वा इव दैवेन घटितः ॥

" The ten-faced demon, terrible to the world, got into his excellent chariot after having propitiated godशंकर; he was fashioned by deities as if by thinking of god Brahmā (who has four faces) and वार्तिकेय (who has six) and by putting both these deities into one; (रावण thus gets his ten faces)." Here we have दहमुहु, भयंकर, संकर, निगड etc. in Nom. sing. and चउमुहु and छंमुहु in Acc. sing. with the उ ending.

332. In अपभ्रंश the masculine nouns ending in अ change their अ to ओ optionally;

(1) अगलितस्नेहनिर्वृत्तानां योजनलक्षमपि आयताम् ।

वर्षशतेनापि यः मिलति सखि सौख्यानां स स्थानम् ॥

“Let there be (a distance of) a lac of yojanas between those that stand separated but do not lose their affection (अगलितस्नेह); for, O friend, he is the source (store) of joy who meets [with unchanged affection] once in hundred years.” Here we have जो and सो in Nom. sing. with ओ ending. In the neuter gender however we shall have उ ending only.

(2) अङ्गैः अङ्गं न मिलितं सखि (हलि) अधरेण अधरः न प्राप्तः ।

प्रियस्य पश्यन्त्याः मुखकमलं एवं सुरतं समाप्तम् ॥

“ My body (limbs) did not come in contact with his; my lip did not touch his; friend, our love-sport came to an end when I was only looking at the lotus-like face of my lover.” Here we have अङ्गु in neuter Nom. sing. and मुहकमलु in Acc. sing; we cannot have ओ here. पिअ is Gen. sing. See IV. 345. For एम्बइ see IV. 420.

333. In अपभ्रंश the ending अ becomes ए in the Instrumental sing.

(1) ये मम दत्ताः दिवसाः दायितेन प्रवसता ।

तान् गणयन्त्याः (मम) अङ्गुल्यः जर्जरिताः नखेन ॥

“ My fingers are shattered (wounded) by nails while I was (engaged in) counting the days that were given to me by my lover when he started (on journey).” Here we have दइए (दइएँ) and नहेण as Inst. sing. forms. ताण though Gen. plu. in form has the sense of Acc. according to Sanskrit idiom.

334. In अपभ्रंश the ending अ becomes इ and ए in Loc. sing.

(1) सागरः उपरि तृणानि धरति तले क्षिपति (घल्लइ) रत्नानि ।

स्वामी सुभृत्यमपि परिहरति संमानयति खलान् ॥

“ The ocean keeps grass on its surface and puts the gems at the bottom; the master despises the good servant but honours the wicked.” We have here तालि or तले in the Loc. sing.

335. In अपभ्रंश the ending अ of words is optionally changed to ए before भिस्;

- (1) गुणैः न संपत् कीर्तिः परं (जनाः) फलानि लिखितानि भुञ्जन्ति ।
केसरी कपर्दिकामपि (बोद्धिअ) न लभते गजाः लक्षैः गृह्यन्ते ॥

“ By virtues (one can get) only fame but not wealth; people get fruit which is written (on their forehead by destiny); a lion is not worth even a cownie but elephants cost lacs. ” Here we get गुणहिं and लक्खेहिं to illustrate the rule.

336. In अपभ्रंश the Ablative sing. termination of words ending in अ is हे or हु.

- (1) वृक्षात् गृह्णाति फलानि जनः कटुपल्लवान् वर्जयति ।
तथापि महादुमः सुजन इव तान् उत्सङ्गे धरति ॥

“ People take fruit from a tree but neglect the bitter leaves; and yet the great tree, like a noble man, places them on its lap. ” Here we have वच्छहे or वच्छहु.

337. In अपभ्रंश, the Ablative plural termination of words ending in अ is हुं.

- (1) दुरोद्धाणेन पतितः खलः आत्मानं जनं (च) मारयति ।
यथा गिरिशृङ्गेभ्यः पतिता शिला अन्यदपि चूर्णीकरोति ॥

“ A wicked man, by taking a long jump, kills himself as well as others; a stone fallen from the mountain-top powders others along with itself. ” गिरिसिंहं is Ablative plural.

338. The Gen. sing. terminations of words ending in अ are सु, हो, स्सु.

- (1) यः गुणान् गोपयति आत्मीयान् प्रकटान् करोति परस्य ।
तस्य अहं कलियुगे दुर्लभस्य बलिं करोमि सुजनस्य ॥

“ I offer my homage to the noble man, rare in this Kali-age, who conceals his own virtues and manifests those of others. ” We get here परस्सु, तसु, दुल्लहो as Gen. sing. forms.

339. The Gen. plural termination of words ending in अ is हुं.

(1) तृणानां तृतीया भङ्गी नापि (=नैव); तानि अवटतटे वसन्ति ।

अथ जनः लगित्वा उत्तरति अथ सह स्वयं मज्जन्ति ॥

“There is no third course possible for grass; it grows on the slopes of a ditch; men either cross (the ditch) by holding it or the grass sinks along with them.” The commentator adds: अन्योऽपि यः प्रकारद्वयं कर्तुकामो भवति स विषमस्थाने वसति । प्रकारद्वयं किम् । प्रियते वा शत्रून् जयति वेति भावार्थः. Here we have तणहं as Gen. Plu. सई stands for स्वयं, i.e. आत्मना सह.

340. The Gen. Plu. termination of words ending in इ and उ, is हु as also हं.

(1) देवः घटयति वने तरुणां शकुनीनां (कृते) पक्वफलानि ।

तद् वरं सौख्यं प्रविष्टानि नापि कर्णयोः खलवचनानि ॥

“God has created ripe fruits on trees in the forest for birds; it is better to have that pleasure, but not to have words of the wicked falling on our ears.” Here तरुहं and सउणिहं are the Gen. plu. forms. सो वरि सुखु—Here the word सौख्य, in., is used in the mas. gender; see IV. 445 and hence agrees with सो. हुं can also be used for the Loc. plural.

(2) धवलः खिद्यति (विसूरह) स्वामिनः गुरुं भारं प्रेक्ष्य ।

अहं किं न युक्तः द्वयोर्दिशोः खण्डे द्वे कृत्वा ॥

“The white (bull) sinks (feels pained) on seeing a very heavy load of his master, (and says to itself): “why am I not yoked at two ends of the yoke having done me into two pieces?” We have here दुहुं in the Loc. plural. पिक्वेवि and करेवि are Absolutive forms from ईक्ष with प्र and कृ. See IV. 440.

341. Words ending in इ and उ, take हे, हुं and हि respectively as the terminations of Abl. sing. and plu. and Loc. sing.

(1) गिरेः शिलातलं तरोः फलं गृह्यते निःसामान्यम् ।

गृहं मुक्त्वा मनुष्याणां तथापि न रोचते अरण्यम् ॥

“Any body can get without any distinction a slab of stone from the mountain (to lie) and fruit from tree (to eat); and still men do not like the forest when they leave home.” Here we have गिरिहे and तरुहे as Abl. sing. forms. नीसावैन्नु is निःसामान्यम्; the commentator takes it to be सर्वः but in that case we have to interpret घेप्पइ as गृह्णाति; the commentator does not seem to be correct, and we should interpret घेप्पइ as गृह्यते.

(2) तरुभ्यः अपि बल्कलं फलं मुनयः अपि परिधानं अशनं लभन्ते ।

स्वामिभ्यः इयत् अधिकं (अगगलु) आदरं भृत्याः गृह्णन्ति ॥

“ Even ascetics get barks from trees to wear and fruits to eat; the servants get from their masters only courtesy (or have to show courtesy or respect to their masters) over and above these (clothing and food).” Here we have तरुहुं and सामिहुं as Abl. plu. अगगलउं from अग्र+ल+क. Compare आगळा in Marathi.

The Loc. sing. termination is हिः—

(3) अथ विरलप्रभावः एव कलौ धर्मः ।

“ Indeed piety has very little power left in this Kali-age.” Here we have कलिहि as Loc. sing.

342. ए, the Inst. sing. termination of words ending in अ, gets ण and अनुस्वार; we have thus दइए from दयित and पवसन्तेण from पवसन्त (Pres. parts from प्र + वस्). See IV. 333. 1.

343. The Instrumental sing. of words ending in इ and उ is ए as well as ण and अनुस्वार;

(1) अग्निना उष्णं भवति जगत् वातेन शीतलं तथा ।

यः पुनः अग्निना शीतलः तस्य उष्णत्वं कथम् ॥

“ The world feels warm by fire and cold by wind; how can heat affect him (the ascetic) who feels cold by the side of fire ? ” Here we have अग्निए, वाए, ending in ए and अग्नि ending in अनुस्वार.

(2) विप्रियकारकः यद्यपि प्रियः तदपि तं आनय अय ।

अग्निना दग्धं यद्यपि गृहं तदपि तेन अग्निना कार्यम् ॥

APPENDIX

Bring me (back) my lover to day though he has given me offence; for, one has to do with fire even though it has burnt one's house." Here we have अग्नि in ण; तै in ए and अग्नि in अनुस्वार.

344. In अपभ्रंश the Nom. and Acc. terminations, both sing. and plu., are (generally) dropped. For एइ ति घोडा See 330. 4.

(1) यथा यथा वक्त्रिमाणं लोचनयोः नितरां श्यामला शिक्षते ।

तथा तथा मन्मथः निजकशरान् खरप्रस्तरे तीक्ष्णयति ॥

"The more does the darkish (young woman=श्यामला) learn the crookedness (side-glances) of the eyes, the more does the god of love sharpen his arrows on a sharp (hard) stone." Here we have वक्त्रि in Acc. sing., सामलि in Nom. sing. and निअयसर in Acc. plu.

345. The Gen. terminations are often dropped in अपभ्रंश.

(1) संगरशतेषु यो वर्ण्यते पश्य अस्माकं कान्तम् ।

अतिमत्तानां तुत्यक्ताङ्कुशानां गजानां कुम्भान् दारयन्तम् ॥

"Behold my lover who is mentioned in hundreds of battles (as) breaking open temples of elephants who are excessively maddened and ungovernable by goads." Here गय stands for गजानाम्.

346. In Voc. plural हो is added to nouns in अपभ्रंश. हे तरुणाः, हे तरुण्यः (च) ज्ञातं मया आत्मनः घातं मा कुरुत. "Ye, young men and women, I have got the (true) knowledge; do not ruin yourselves."

347. भिस् and दु are substituted by हि in अपभ्रंश. For गुणहिं न संपय see 335. 1.

भागीरथी यथा भारते त्रिषु मार्गेषु प्रवर्तते ॥

"As the Ganges in this land of भरत proceeds in three ways (streams)." मग्गेहि तिहि is Loc. plu.

348. Nom. and Acc. plu. terminations of feminine words (irrespective of the ending vowel) are उ and ओ.

This rule is an exception to IV. 344. For अङ्गुलिउ etc. see 333. 1.

सुन्दरसर्वाङ्गीः विलासिनीः प्रेक्षमाणानाम् ।

“Of (young men) looking at lovely women having all-beautiful limbs.”

349. The Inst. sing. termination of feminine words is ए.

(1) निजमुखकरैः अपि सुग्धा करं अन्धकारे प्रतिप्रेक्षते ।

शशिमण्डलचन्द्रिकया पुनः किं न दूरे पश्यति ॥

“ The fair lady sees her hand in darkness by the help of the rays of her (moon-like) face; why should she not see the object at a distance (when she has) the light of the full-moon?” Pischel reads किर in place of कर in the first line which gives better sense. काई is किम् and not कथम् as the Com. takes it. We get here चन्द्रिमए Inst. sing. जहि etc. (2) यत्र मरकतकान्त्या संवलितम्, “where (an object) is surrounded by the lustre of emerald.” Here we have कान्तिए as Inst. sing.

350. The Abl. and Gen. Sing. termination of feminine nouns is हे.

(1) तुच्छमध्यायाः तुच्छजल्पनशीलायाः ।

तुच्छाच्छरोमावल्याः तुच्छरागायाः तुच्छतरहासायाः ।

प्रियवचनमलभमानायाः तुच्छकायमन्मथानिवासायाः ॥

अन्यद् यत्तुच्छं तस्याः धन्यायाः तदाख्यातुं न याति ।

आश्चर्यं स्तनान्तरं सुग्धायाः येन मनो वर्त्मनि न माति ॥

“ It is impossible to mention what is small (तुच्छ) or atomic of that fair lady who has slender waist, who talks little, who has a small and pretty line of hair (on her belly), who shows but little affection and very faint smile, who has got her form slender as she did not hear any news of her lover; and O wonder, the space between her breasts is so small that (even) mind or spirit (that is atomic) is not contained (has no room) in the way (i. e., the space between her breasts). The Com.

takes दुच्छराय as Vocative, meaning the lover who shows but scant courtesy to his sweet-heart. कटरि or कडरि is a particle expressing sense of surprise; for even the mind which is atomic in size has no room between her breasts. विचि means वर्त्मनि; see IV. 421. Here all words in हे are Gen. sing. forms.

(2) स्फोटयतः यौ हृदयं आत्मीयं तयोः परकीया (=परविषये) का घृणा ।

रक्षत लोकाः आत्मानं बालायाः, जातौ विषमौ स्तनौ ॥

“ What kindness can those breasts have on others when they burst out (come out by bursting) her own heart ; O young men, keep yourself away from the young woman (बाला) ; (for) her breasts have now become full (विषम), heart-rending.” As the author takes बालहे as Ablative sing, I am forced to construe the verse as above against the Com. The word हृदय is used in a double sense, heart and breast.

351. The Abl. and Gen. plu. termination of feminine nouns is हु.

(1) भव्यं (=साधु) भूतं यन्मारितः भगिनि अस्मदीयः कान्तः ।

अलज्जिष्यत् वयस्याभ्यः यदि भग्नः गृहं ऐष्यत् ॥

“ It was well, O sister, that my husband was killed (in battle); he would have been put to shame in the presence of my friends if he had returned home defeated.” भल्ला, compare भल्ले Marathi, भला Hindi; for महारा and हमारा, compare हमारा Hindi, लज्जिज्जन्तु and एन्तु are the present participles used as conditional. See III. 180. वयंसिअहु is either Abl. or Gen. Plural.

352. The Loc. sing. of feminine nouns takes हि as termination.

(1) वायसं उडुपयन्त्याः प्रियो दृष्टः सहसेति ।

अर्धानि वलयानि मद्भ्यां गतानि अर्धानि स्फुटितानि तदिति ॥

“ As the lover was all of a sudden sighted by a lady who was driving away the (crowing) crows, half of her bracelets dropped down on the earth and the (rest) half

cracked with a noise." There is a common belief that the crowing of a crow indicates the coming of a guest. The lady on hearing this sound of the crow did not see her lover returning and was probably disappointed and wanted to frighten the crow. While doing so she saw her lover suddenly. The result is that from her emaciated hand dropped down some bangles before the husband was sighted, but after he was seen the lady became fat with joy and so the rest of the bangles cracked. There is an अत्युक्ति in the description. महिहि is Loc. sing.

353. The Nom. and Acc. plu. of nouns in the neuter gender take ई as the termination.

(1) कमलानि सुक्त्वा अलिकुलानि करिगण्डान् कांक्षन्ति ।

असुलभं एष्टु येषां निर्वन्धः (भलि) ते नापि (=नैव) दूरं गणयन्ति ॥

" Swarms of bees leave the lotuses and desire (to go to) the temples of elephants; those that insist on (aim at) getting what is difficult, do not mind the distance."

कमलई, अलिकुलई and करिगंडाई are Nom. and Acc. plu. forms.

354. Before the Nom. and Acc. sing. terminations the अ (क) of words in neuter gender is changed to उ; e. g., तुच्छई for तुच्छकं, भगई for भग्नकं, पसरिअई for प्रसृतकं, etc.

(1) भग्नकं दृष्ट्वा निजकं बलं बलं प्रसृतकं परस्य ।

उन्मीलति शशिलेखा यथा करे करवालः प्रियस्य ॥

" On seeing his own army routed and the enemy's army spreading, the sword in the hand of my lover flashes like the crescent moon."

We may here take a resume of the declension of nouns in अपभ्रंश according to H. :

MASCULINE NOUNS ENDING IN अ.

Nom.	देव, देवा, देवु, देवो	देव, देवा
Acc.	देव, देवा, देवु	देव, देवा
Inst.	देवे, देवै, देवेण (देविण) (देवि)	देवहिं, देवेहिं
Abl.	देवहे, देवहु	देव्हं

Gen.	देव, देवसु, देवस्सु, देवहो, देवह	देव, देवहं
Loc.	देवे, देवि	देवहिं
Voc.	देव, देवा, देवु, देवो	देव, देवा, देवहो

MASCULINE NOUNS ENDING IN इ.

Nom.	गिरि, गिरी	गिरि, गिरी
Acc.	गिरि, गिरी	गिरि, गिरी
Inst.	गिरिं, गिरिण, गिरिं	गिरिहिं
Abl.	गिरिहे	गिरिहुं
Gen.	गिरि, गिरिहे	गिरि, गिरिहं, गिरिहुं
Loc.	गिरिहि	गिरिहुं
Voc.	गिरि, गिरी	गिरि, गिरी, गिरिहो

Masculine nouns ending in उ are declined exactly like गिरि.

NEUTER NOUNS.

Nom. Acc.	कमल, कमला	कमल, कमला, कमलइं, कमलाइं
	वारि, वारी	वारि, वारी, वारिइं, वारीइं
	महु, महु	महु, महु, महुइं, महुइं

The rest like masculine words.

Neuter nouns ending in क, e. g. तुच्छक.

Nom. Acc. sing. तुच्छउं.

The rest like कमल.

FEMININE NOUNS.

(मुद्धा=मुग्धा)

Nom. मुद्ध, मुद्धा	मुद्धाउ, मुद्धाओ
Acc. मुद्ध, मुद्धा	मुद्धाउ, मुद्धाओ
Inst. मुद्धए (मुद्धइ)	मुद्धहिं
Abl. मुद्धहे (मुद्धहि)	मुद्धहु
Gen. मुद्धहे (मुद्धहि)	मुद्धहु
Loc. मुद्धहि	मुद्धहिं
Voc. मुद्ध, मुद्धा	मुद्ध, मुद्धा, मुद्धहो, मुद्धाहो

Fem. words ending in इ, ई, उ, ऊ, e. g., मति, तरुणी, धेनु, वधू, are declined like मुद्धा.

355. Pronouns ending in अ have हां as Abl. sing. termination, e. g. जहां etc. यस्मात् भवान् आगतः, कस्मात्, तस्मात्, etc. होन्तु is भवान्, from Pres. part. of हो (भू).

356. The Abl. sing. Mas. of किम् has किहे.

(1) यदि तस्याः वृष्टयु स्नेहः मया सह नापि तिलतारः (?)।

तत् कस्माद् वक्राभ्यां लोचनाभ्यां दृश्ये (अहं) शतवारम् ॥

"If her intense (तिलतार, literally in which the pupil of the eye is full of love like the sesamum) love for me is lost, and then nothing is left of it, why am I looked at hundred times with side-glances?" तहे is तस्याः and not तव as understood by the Com. जोइज्जं is 1st sing. pass. of जेव. Compare जेवो in Gujarati.

357. Pronouns ending in अ have हिं as Loc. sing. termination.

(1) यत्र or यस्मिन् कल्प्यते शरेण शरः छिद्यते खड्गेन खड्गः ।

तस्मिन् तादृशे भटघटानिवहे कान्तः प्रकाशयति मार्गम् ॥

"My lover shows the way (to other warriors) in the midst of a host where an arrow is cut (met) by an arrow and sword is cut by sword." जहिं and तहिं are Loc. sing. forms.

(2) एकस्मिन् अक्षिण श्रावणः अन्यस्मिन् भाद्रपदः ।

माघवः (or माघः) महीतलस्रस्तरे गण्डस्थले शरत् ।

अङ्गेषु ग्रीष्मः सुखासिकातिलवने मार्गशीर्षः ।

तस्याः मुग्धायाः मुखपङ्कजे आवासितः शिशिरः ॥

This verse describes the condition of a lady separated from her lover. "The month of श्रावण has settled in one eye of the fair lady, while the month of भाद्रपद in another; on her couch the spring (as the bed was made of tender leaves); on her cheeks the autumn; on her limbs the summer; and in the field of sesamum of सुखासिका (sitting at ease) मार्गशीर्ष; the winter (शिशिर) on her lotus-like face." The meaning is that the lady is shedding tears profusely like the rain in the months of श्रावण and भाद्रपद; she got a bed of leaves as in the spring; her cheeks are

pale as the clouds (or काश flower) in the autumn; her limbs are warm as in summer; her sitting at ease is all shattered (gone) like the field of sesamum in the month of मार्गशीर्ष; and her face is withered like the lotus in winter. The commentary on this passage is interesting and runs thus :—अनयोरर्थः । तस्याः मुरधाया एकस्मिन्नाक्षिण श्रावणः अन्यस्मिन् अक्षिण भाद्रपदः । को भावः । यथा एतौ द्वौ मासौ स्याविणौ तथाक्षि-
द्वयमप्यश्रुजलस्रावित्वान्मासद्वयतुल्यम् । महीतलस्रस्तरे माधवो वसन्तः । पल्लव-
मयत्वात् । गण्डस्थले शरत् । तस्याः काशकुसुमादिना पाण्डुत्वात् । अङ्गेषु ग्रीष्मः
तापबाहुल्यात् । सुखासिकातिलवने मार्गशीर्षः । यथा मार्गशीर्षे तिलवनानामुच्छेदः
स्यात्तथा सुखावस्थानस्योच्छेदः । मुखपङ्कजे शिशिरः आवासितः । यथा शिशिरे
पङ्कजानां म्लानत्वं तथा मुखपङ्कजस्यापि । स्त्रीणां वियोगावस्थायां एतानि चिह्नानि
स्युः । Here we have एकहिं and अत्रहिं as Loc. sing. forms.

(३) हृदय स्फुट तटिति (शब्दं) कृत्वा कालक्षेपेण किम् ।

प्रयामि हतविधिः कः स्थापयति त्वया विना दुःखशतानि ॥

“ O heart, burst with noise; why delay ? I shall see at what place (other than thyself) would the ill luck keep these hundreds of miseries (that thou art experiencing at present.) ”. We get here कहिं as Loc. sing.

358. The pronouns यत्, तत्, and किम्, when ending in अ, have आसु as Gen. sing. termination optionally.

(1) कान्तः अस्मदीयः हला सखिके निश्चयेन रुष्यति यस्य (=यस्मै) ।

अत्रैः शत्रैः हस्तैरपि स्थानमपि स्फोटयति तस्य ॥

“ My lover, when angry with some one, O friend, certainly breaks even the place the enemy occupies by means of weapons, missiles or even by hand. ” We have here जासु and तासु as Gen. sing. forms.

(2) जीवितं कस्य न वल्लभकं धनं पुनः कस्य नेष्टम् ।

द्वे अपि अवसरनिपतिते तृणसमे गणयति विशिष्टः ॥

“ To whom is life not dear ? Who does not wish for wealth ? But a noble man (विशिष्टः) counts them as straw in hours of difficulty. ” We have here कासु as Gen. sing.

359. The pronouns यत्, तत् and किम् have अहे (डहे) as the Gen. sing. termination in the feminine gender. जहे केरउ, i. e., यस्याः कृते etc.

360. The Nom. and Acc. sing. of यत् and तत् have respectively धुं and त्रं optionally.

(1) प्राङ्गणे तिष्ठति नाथः यत् तद् रणे करोति न भ्रान्तिम् ।

“ As my lover stands in the courtyard, he does not wander on the battle-field.’ The Com. takes भ्रान्ति to mean संदेह. I take it to mean भ्रमण.

(2) तत् जल्प्यते यन्निर्वहति ।

“ That is uttered (said) which he accomplishes. ”

361. The Nom. and Acc. sing. of इदम्, n. is इमु; इमु कुलु is इदं कुलम्.

362. The Nom. and Acc. sing. of एतद् is एह, f.; एहो m.; and एहु, n.

(1) एषा कुमारी एष (अहं) नरः एतन्मनोरथस्थानम् ।

एतत् मूर्खाणां चिन्तमानानां पश्चाद् भवति विभातम् ॥

“ ‘This is the young maid, and here (I am) the man; this is the seat of my cherished desire ;’ when fools are thus thinking (without trying to satiate their love) the dawn comes immediately after.”

363. The Nom. and Acc. plu. of एतद् is एह. For illustration see 330. 4.

364. The Nom. and Acc. plu. of अदस् is ओइ.

(1) यदि पृच्छथ महान्ति (वड्डाई) गृहाणि तद् महान्ति गृहाणि अमूनि ।

विह्वलितजनाभ्युद्धरणं कान्तं कुटीरके पदय ॥

“ If you inquire about big houses, then there they are ; but behold my lover in the hut here who helps people in distress.”

365. The pronoun इदम् becomes आय for declensional purposes.

(1) इमानि लोकस्य लोचनानि जार्ति स्मरन्ति न भ्रान्तिः ।

आप्रेये दृष्टे मुकुलन्ति प्रिये दृष्टे विकसन्ति ॥

“ There is no doubt that the eyes of the people re-collect their previous birth (incidents of the previous birth); (for) they are closed when they see things they do not like (अग्रिय), and they dilate when they see things or persons they like.”

- (2) शुष्यतु मा शुष्यतु एव (= वा) उदधिः वडवानलस्य किं तेन ।
यद् ज्वलति जले ज्वलनः एतेनापि किं न पर्याप्तम् ॥

“ What does it matter to the वडवानल, the sub-marine fire, whether the ocean is dried up or not? Is it not enough (to prove its valour) that it (fire) is ablaze in water? ”

- (3) अस्य दग्धकलेवरस्य यद् बाहितं (= लब्धं) तत्सारम् ।
यदि आच्छाद्यते तत्कुथ्यति यदि दह्यते तत्क्षारः ॥

“ Whatever is obtained of this wretched body is best; if it is covered it stinks, if it is burnt it turns into ashes.”

366. The pronoun सर्व is optionally substituted by साह in अपभ्रंश.

- (1) सर्वोऽपि लोकः प्रस्पन्दते (तडप्फडइ) महत्त्वस्य कृते ।
महत्त्वं पुनः प्राप्यते हस्तेन मुक्तेन ॥

“ The whole world is striving for greatness ; but greatness is obtained only by hand that is freely distributing (charities).” तडप्फडइ is explained by the com. as चपलायते, प्रयतते इत्यर्थः; मोक्कलडेण is rendered as मुत्कलेन which word is unknown to Sk. I have rendered it as मुक्तेन. We have in vernaculars phrases like मुक्कहस्त. दानादिगुणैः is the meaning of the Ap. word. This verse is found with slight change in पाहुडदोहा, 88.

367. The pronoun किम् is optionally substituted by काहं and कवण in अपभ्रंश.

- (1) यदि न स आयाति दूति गृहं किं अथो मुखं तव ।

वचनं यः खण्डयति तव सखिके स प्रियो भवति न मम ॥

The lady asks her messenger : “ O messenger, if he does not come to my house, why is your face downcast ?

My dear friend (सखिके), he who disrespects your word cannot be dear to me. "

For काई न दूरे देखइ see 349. 1.

For फोडेन्ति जे हियडलं, see 350, 2.

(2) सुपुरुषाः कङ्कोः अनुहरन्ति भग कार्येण केन ।

यथा यथा महत्त्वं लभन्ते तथा तथा नमन्ति शिरसा ॥

" Please tell me for what reason a noble man imitates the कङ्कु plant; for the more it grows the more it bends. " The verse illustrates the substitute कवण for किम्.

(3) यदि सखेहा तन्मृता अथ जीवति निःशेहा ।

द्वाभ्यामपि प्रकाराभ्यां गतिका (=गता) धन्या, किं गर्जसि खल मेघ ॥

A lover away from his beloved is here addressing the cloud. " If she loved me she must have been dead; if she is alive she does not love me; in either case that fair one is lost to me; why, O wicked cloud, are you thundering (in vain) ? "

368-381. This group of the Sūtras gives the declension of युष्मद् and अस्मद् which is tabulated below :—

	Sing.	Plu.
Nom.	तुहुं	तुम्हे, तुम्हई
Acc.	पई, तई	तुम्हे, तुम्हई
Inst.	पई, तई	तुम्हेहिं
Abl.	तउ, तुज्झ, तुघ्न, (तुहु)	तुम्हई
Gen.	तउ, तुज्झ, तुघ्न	तुम्हई
Loc.	पई, तई	तुम्हासु

अस्मद्.

	Sing.	Plu.
Nom.	हउं	अम्हे, अम्हई
Acc.	मई	अम्हे, अम्हई
Inst.	मई	अम्हेहिं
Abl.	महु, मज्झु	अम्हई
Gen.	महु, मज्झु	अम्हई
Loc.	मई	अम्हासु

APPENDIX

368. (1) भ्रमर मा रुण्डुणुशब्दं कुरु तां दिशं विलोकय मा रुदिहि ।
सा मालती देशान्तरिता यस्याः त्वं त्रियसे वियोगे ॥

“ O bee, do not make this humming sound; look in that direction or quarter, do not weep. That मालती flower at the separation of which you are dying, is away from you at a distance. ”

370. (1) त्वया मुक्तानामपि वरतरो विनश्यति (फिट्ठइ) न पत्रत्वं पत्राणाम् ॥
तव पुनः छाया यदि भवेत् कथमपि तदा तैः पत्रैः (एव) ॥

“ O good tree, the leaves do not lose the state of their being leaves because they are separated from you. If however you are to have your shade, you can have it only with those leaves. ”

(2) मम हृदयं त्वया, तया त्वं सापि अन्येन विनाश्यते ।

प्रिय किं करोम्यहं किं त्वं मत्स्येन मत्स्यः गिल्यते ॥

The commentator says : काचित् नायिका अन्यासक्तं पतिं वाक्ते.
“ My heart is captured by you, she has captured you and she is harassed by another; my lover, what shall I do ? What will you do ? for a fish swallows another fish. विनडि-ज्जइ is rendered by the Com. as विनाश्यते, विभिद्यते and विनड्यते; I think this is a देशी root. Compare नाडणें, नडणें in Marathi.

(3) त्वयि मयि द्वयोरपि रणगतयोः को जयश्रियं तर्कयति ।

केशैर्गृहीत्वा यमगृहिणीं भण सुखं कस्तिष्ठति ॥

“ When you and I both are on the battle-field, who (else) would expect to gain victory ? Say who would be at ease by pulling Yama's wife in her hair ? ” The word तक्केइ is explained as अभिलषति. The speaker suggests that a combination of the great heroes would be too strong for the enemy.

(4) त्वां मुञ्चन्त्याः मम मरणं मां मुञ्चतस्तव ।

सारसः (यथा) यस्य दूरे (वेगगळा) स कृतान्तस्य साध्यः ॥

Com: स्त्री कथयति । त्वां मुञ्चन्त्याः मम मरणं मां मुञ्चतस्तव मरणम् । दृष्टान्तः । यथा सारसः पक्षी यस्य यो दूरे वर्तते सोऽपि कृतान्तस्य साध्यो भवति मरणं प्राप्नोतीत्यर्थः. If I leave you (it would be) my death; if you leave me it would be yours, like a सारस bird; for

whoever (of the pair) stands separated (वेगळा) becomes a victim of death. वेगळा is वेगळा in Marathi and has the sense of separation.

371. (1) युष्माभिः अस्माभिः यत् कृतं दृष्टं बहुकजनेन ।

तत् (=तदा) तावन्मात्रः समरभरः निर्जितः एकक्षणेन ॥

“What yourselves and ourselves had done has been witnessed by many people; for, we have won (निर्जितः) so great a battle in a moment.” तेवढुं is तेवढा in Marathi.

372. (1) तव गुणसंपदं तव मतिं तव अनुत्तरां क्षान्तिम् ।

यदि उत्पद्य अन्यजनाः महीमण्डले शिक्षन्ते ॥

“How I wish that other men born on this globe of earth learn (from you) your numerous virtues, your intelligence and your uncomparable forbearance.”

375. For तसु हं etc. see 338. 1.

376. (1) वयं स्तोकाः रिपवः बहवः कातराः एवं भणन्ति ।

सुगन्धे निभालय गगनतलं कति जनाः ज्योत्स्नां कुर्वन्ति ॥

The warrior is consoling his beloved when out to go on the battle-field. “We are few and the enemies numerous, so say the timid ones; but, O fair one, behold the sky (and see) how many (are there that) give the moon-light.” The Com. remarks:—एकश्चन्द्र एवेत्यर्थः.

(2) अमलत्वं लागयित्वा ये गताः पथिकाः परकीयाः केऽपि ।

अवश्यं न स्वपन्ति सुखासिकायां यथा वयं तथा तेऽपि ॥

“Those other travellers who have left this place or home having left their love (अमलत्व=स्नेह) behind will certainly not sleep at ease as we (at home) do not.” The lady speaks of her lover, a wanderer, who has left her at home.

377. (1) मया ज्ञातं प्रिय विरहितानां कापि धरा भवति विकाले ।

केवलं (=परं) मृगाङ्कोऽपि तथा तपति यथा दिनकरः क्षयकाले ॥

“My dear, I thought that there was some support (धरा) (consolation, alleviation of pain) to separated lovers at sunset (विकाले =संघ्यायां); but at the close (of the day

खयगालि) the moon torments (me) as much as the sun during the day.” धरा=आधारः अवलम्बनं वा.

379. (1) मम कान्तस्य द्वौ दोषौ साखि मा विधेहि अलीकम् ।

ददतः परं अहं उर्वरिता युध्यमानस्य करवालः ॥

“My lover has (only) two flaws; my friend, do not cancel the charge (आलु); when he makes gifts, I alone am left; and when he fights, the sword alone is left. दोसडा, see, IV. 429. आलु = मिथ्या, अलीकं, अनर्थकम्; compare आल in Marathi.

(2) यदि भग्नाः परकीयाः तत्साखि मम प्रियेण ।

अथ भग्ना अस्मदीयाः तत्तेन मारितेन ॥

“If the enemies are defeated, then, my friend, they must have been so by my lover; if our men are defeated then it must have been so by his being killed.”

380. अह भग्ना etc. see 379. 2.

382-388. These sūtras give rules about the conjugation of verbs. The system of conjugation in the अपभ्रंश is almost the same as in the principal Prakrit with a few additional forms in the Present, in the Imperative second person sing. and in the Future. The *additional* terminations in the Present are:—

1st person	उं	लुं
2nd person	हि	लुहि
3rd person	-	हि

The additional terminations for the Imperative are:—
2nd person sing. ई, उ, ए.

In addition to the Future forms with हि स्स etc., we have in अपभ्रंश, with स as well.

382. (1) मुखकवरीबन्धौ तस्याः शोभां धरतः

ननु मल्लयुद्धं शशिराहू कुरुतः ।

तस्याः शोभन्ते कुरलाः भ्रमरकुलतुलिताः

ननु भ्रमरदिम्भाः क्रीडन्ति मिलिताः ॥

“Her face and the braid of hair (rolling on it) bear (respectively) the beauty of the moon and the Rāhu engaged in fight; her curly locks of hair, comparable to

swarms of bees, look beautiful as if children of darkness, having gathered together, are playing."

383. (1) चातक, "पिउ पिउ" [पिबामि पिबामि and प्रियः प्रियः इति] भणित्वा कियद्रेदिषि हताश ।

तव जले मम पुनर्वल्लभे द्वयोरपि न पूरिता आशा ॥

"O चातक, with your desire unfulfilled, how long will you cry: 'I shall drink (water), I shall drink ?' longings of us both, yours for water and mine for my lover, are never fulfilled." बप्पीह means चातक. पिउ पिउ has a double meaning as given in the Sanskrit rendering.

(2) चातक किं कथनेन निर्वृण वारंवारम् ।

सागरे मृते विमलजलेन लभसे न एकामपि धाराम् ॥

"O ruthless चातक, what is the use of repeatedly telling you that you will not get a single drop (lit. धारा = shower) even though the ocean is full of clear water".

(3) अस्मिन् जन्मनि अन्यस्मिन्नपि गौरि तं दद्याः कान्तम् ।

गजानां मत्तानां त्यक्तांकुशानां यः संगच्छते हसन् ॥

"O Gauri, may you give me in this life and also in another such husband, who smilingly meets maddened elephants unmanageable (even) by means of goads."

384. (1) बलेः अभ्यर्थने मधुमथनो लघुकीभूतः सोऽपि ।

यदि इच्छथ महत्त्वं (वहुत्तण्डं) दत्त, मा मार्गयत कमपि ॥

"Even that Madhumathana (God Viṣṇu,) became a dwarf while begging (alms) of Bali; if therefore you desire greatness, give (to others), but do not beg of any one."

385. (1) विधिर्विनाटयतु ग्रहाः पीडयन्तु मा धन्ये कुरु विषादम् ।

संपदं कर्षामि वेषमिव यदि अर्षति (=स्यात्) व्यवसायः ॥

"Let my luck be unfavourable; let the stars trouble me; O fair one, do not be depressed. I shall drag money like my dress if only I value work." Note that लुडु means यदि, if; see IV. 422.

For बलि किज्जुं etc. see 338. 1.

44 [कुमारपालचरित]

386. (1) खङ्गविसाधितं यत्र लभामहे तत्र देशे यामः ।

रणदुर्भिक्षेण भग्नाः विना युद्धेन न वलामहे ॥

“ We shall go to that country where we shall get some work for our sword ; destitute as we are by the famine of fight, we cannot live (in happiness) without it.”

387. (1) कुञ्जर स्मर मा सह्यकीः सरलान् श्वासान् मा मुञ्च ।

कवलाः ये प्राप्ताः विधिवशेन तांश्चर मानं मा मुञ्च ॥

“ O elephant, do not think of the सह्यकी plants ; do not breathe heavy (long) sighs ; eat only those morsels which luck brings you ; do not give up your self-respect.” Here सुमरि; मेळि and चरि are the Imperative forms.

(2) भ्रमर अत्रापि निम्बके कति (चित्) दिवसान् विलम्बस्व ।

घनपत्रवान् छायाबहुलो फुलति यावत्कदम्बः ॥

“ O bee, please wait for a few days even on this filthy Nimba tree (निम्बक) until the Kadamba tree, having plenty of foliage and shade, bears blossom.” Here विलम्बु is the Imperative form.

(3) प्रिय एवमेव कुरु भल्लं करे त्यज त्वं करवालम् ।

येन कापालिका वराकाः लान्ति अमग्नं कपालम् ॥

“ My lover, please keep this spear in hand as at present ; throw away the sword, so that the poor: कापालिकs will have at least their begging bowl (कपाल, an earthen pot or human skull) unbroken.” Here करे is the Imperative form.

388. (1) दिवसा यान्ति वेगैः (= झडप्पडहिं) पतन्ति मनोरथाः पश्चात् ।

यदस्ति तन्मान्यते भविष्यति (इति) कुर्वन् मा आस्त्व ॥

“ The days pass away quickly ; the cherished desires lag behind ; whatever is (in possession) is to be respected (accepted ;) do not sit idle saying: ‘ it will come to me.’ For झडप्पडहिं compare झटपट in Marathi.

389. सतो भोगान् यः परिहरति तस्य कान्तस्य बलिं क्रिये ।

तस्य देवेनैव मुण्डितं यस्य खल्वाटं शीर्षम् ॥

“ I offer my homage to that lover who rejects enjoyments offered, (for) he who has bald head, is shaved

already by his fate." The meaning is that there is no question of restraint if there is no possibility of one's getting the enjoyments. Com. यस्य भोगा न सन्ति स तु स्वयमेव त्यजतीत्यर्थः । Compare :

वत्थगन्धमलंकारं इत्थीओ सयणाणि य ।

अच्छन्दा जे न भुज्जति न से चाह ति बुच्चइ ॥

जे य कन्ते पिए भोए लद्धे विप्पिट्टिकुव्वइ ।

साहीणे चयइ भोए सेहु चाह ति बुच्चइ ॥—दशवैकालिक, II.2,3.

390. (1) अतितुङ्गत्वं यस्तनयोः स च्छेदकः न खलु लाभः ।

सखि यदि कथमपि त्रुटिवशेन अधरे प्रभवति नाथः ॥

" Too much fullness of breasts is indeed not a gain but a loss, as my lord can reach the lip with great difficulty and much delay." छेअउ is छेदकः, i. e. हानिः, पहुच्चइ stands for प्रभवति."

391. (1) ब्रुवह सुहासिउं किंचि = ब्रूत सुभाषितं किंचित् ।

(2) इयत् उक्त्वा शकुनिः स्थितः पुनर्दुःशासन उक्त्वा ।

तदा अहं जानामि एष हरिः यदि ममाग्रतः उक्त्वा ॥

Duryodhana says :—" Having said this much शकुनि stopped ; again दुःशासन stopped having said that much ; then I realised that it was हरि (श्रीकृष्ण) who stood before me having said (what he had to say)." दुर्योधन was so overpowered by the presence of श्रीकृष्ण that he was not at all in his senses during the speech ; he however come round when he heard two more speeches. The verse illustrates the various forms of ब्रू in अपभ्रंश.

394. पठ गृहेप्पिणु व्रतु-पठ गृहीत्वा व्रतमू.

395. This sūtra states that छोल्ल and other देशी roots are synonymous with तक्ष् and others and gives a few illustrations.

(1) यथातथा तीक्ष्णान् करान् लात्वा यदि शशी अतक्षिष्यत ।

तदा जगति गौर्या मुखकमलेन सदृशतां कामपि अलप्स्यत ॥

" Had the moon been somehow deprived of his sharp rays (dark spots etc.) and been chiselled, he then would have attained some resemblance in the world with the

lotus-like face of the fair one." Some mss. read सर in place of कर, i.e. शरान्; the meaning would then be; If the moon had been scratched with sharp arrows. Here डोल is regarded as having the meaning of the root तक्ष्.

(2) कङ्कणं चूर्णाभविष्यति मुरधे कपोले निहितम् ।

श्वासानलज्वालासंतप्तं बाष्पजलसंसिक्तम् ॥

"O fair one, your bangles placed on your cheeks would be reduced to powder when heated by the flames of your hot breaths and sprinkled over with the water of your tears." The glass bangles heated and then dipped in water become brittle; the lady is therefore asked not to rest her cheeks on her palm. For चूड and झळक्कि compare चुडा and झळ, झळणे etc. The root झळक् is used in the sense of तापय्.

(3) अनुगम्य द्वे पदे प्रेम निवर्तते यावत् ।

सर्वाशनारिपुसंभवस्य कराः परिवृत्ताः तावत् ॥

"As the beloved (प्रेम) having gone two steps, returns, the rays of the offspring of the enemy [i. e. water] of all devouring (fire) (the moon) began to 'set.' अब्भड-बंविड is an Absolutive (see IV. 439) from गम् with अब्भड i. e. सम् or अनु which is a देशी form.

(4) हृदये शल्यायते गौरी गगने गर्जति मेघः ।

वर्षारात्रे प्रवासिकानां विषमं संकटमेतत् ॥

"The fair one strikes (pains) at heart; the cloud thunders in the sky; it is (thus) a great hardship to those who intend to leave their home on the evenings of a rainy season." Here खुड्कइ and घुड्कइ are देशी forms which are approximately rendered into Sk. by शल्यायते and गर्जति.

(5) अम्ब पयोधरौ वज्रमयौ नित्यं यौ संमुखौ तिष्ठतः ।

मम कान्तस्य समराङ्गणके गजघटाः भङ्क्तुं यातः ॥

"O mother, my breasts are adamant as they always face my lover and go to break the array of elephants on the battle field."

(6) पुत्रेण जातेन को गुणः अपगुणः कः मृतेन ।

यद् पैतृकी (बप्पीकी) भूमिः आक्रम्यतेऽपरेण ॥

“ What is the gain by the birth of a son ? What is the loss if he dies ? when the ancestral property (land) is being appropriated by another.” Here बप्पीकी and चम्पिज्जइ are of देशी origin ; compare बाप and चापणे, चोपणे in Marathi.

(7) तत् तावत् जलं सागरस्य स तावान् विस्तारः ।

तृषो निवारणं पलमपि नैव परं शब्दायते असारः ॥

“ So much water the ocean has; so vast is its extent; thirst, however, is not even a little (पलमपि) quenched ; only it thunders for nothing.” धुटुअइ or धुदुअइ is ध्वनिं करोति.

Compare : निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान् ।

न सुवर्णे ध्वनिस्तादृगू यादृकांस्ये प्रजायते ॥

396-399 and 410-412. These sūtras treat of the phonetic changes in अपभ्रंशः.

396. In अपभ्रंश non-conjunct and non-initial क, ख, त, थ, प, फ, occurring after a vowel, are respectively changed to ग, घ, द, ध, ब, भ.

क=ग. (1) यद् दृष्टं सोमग्रहणमसतीभिः हसितं निःशंकम् ।

प्रियमनुष्यविक्षोभकरं गिल गिल राहो मृगाङ्गम् ॥

“ When the unchaste women saw the eclipse of the moon, they laughed fearlessly, (and said), O Rāhu, do, do swallow the moon that agitates the beloved person.” Here विच्छोहगरु stands for विक्षोभकरं.

ख=घ. (2) अम्ब स्वस्थावस्थैः सुखं चिन्त्यते मानः ।

प्रिये दृष्टे व्याकुलत्वेन (हल्लोहल) कश्चेतयति आत्मानम् ॥

“ O mother, people at ease (स्वस्थावस्थ) can very well think of becoming haughty or proud; when however, the lover is seen, who, on account of the rising emotion (हल्लोहल, रभस) is conscious of himself ? ” Here सुख becomes सुघ.

त=द; थ=ध; प=ब; फ=भ.

(3) शपथं कृत्वा कथितं मया तस्य परं सफलं जन्म ।

यस्य न त्यागः न च आरभटी न च प्रमृष्टः धर्मः ॥

“ On oath I tell you: His life alone is fruitful who does not lose generosity, nor valour nor piety.” Here सबधु, कथितु and समलउं illustrate the rule.

For एकहिं अविखहिं सावणु see 357. 2.

(4) यदि कथंचित् प्राप्स्यामि प्रियं अकृतं कौतुकं करिष्यामि ।

पानीयं नवके शरावे यथा सर्वाङ्गेण प्रवेक्ष्यामि ॥

“ If somehow I meet my lover I shall do something wonderful never done before; I shall enter into him with all my body as water pervades the new earthen jar.” For similar idea compare पाहुडदोहा, 177. This verse and the following illustrate the fact that the changes prescribed by this sūtra may not take place as an effect of प्रायोऽधिकार.

(5) पद्म कर्णिकारः प्रफुल्लितकः काञ्चनकान्तिप्रकाशः ।

गौरीवदनविनिर्जितकः ननु सेवते वनवासम् ॥

“ Behold the कर्णिकार is in full blossom bearing the beauty of gold; indeed, being put into background (lit. defeated) by the face of the fair maid, it has taken to residence in forest.

397. In अपभ्रंश non-initial non-conjunct म is changed to nasalised व. Thus we have कवँलु, भवँरु from कमल, भ्रमर; जिवँ, तिवँ from जिम, तिम etc.

398. रेफ as second member of any conjunct is optionally dropped in अपभ्रंश.

For जइ केवँइ see. 396. 4.

For जइ भग्गा see. 379. 2.

399. रेफ is substituted for a member of the conjunct in some cases; e. g., ब्रास for व्यास.

(1) व्यासः महर्षिः एतद् भणति—यदि श्रुतिशास्त्रं प्रमाणम् ।

मातृणौ चरणौ नमतां दिवसे दिवसे गङ्गास्नानम् ॥

“ Vyāsa, the great sage, says thus : If the Veda and the Śāstra are to be regarded as authoritative, then those

who pay homage to the feet of their mothers get the merit of bathing in the Ganges every day. "

(2) व्यासनोपि भारतस्तम्भे बद्धम् ।

" Vyāsa also has said this in the Bhārata books. " The other reading gives: व्यासेनापि भारतं स्तम्भे बद्धम्. For want of context the meaning of the line is uncertain.

400. The द् of आपद्, संपद् and विपद् is changed to इ in अपभ्रंश.

(1) अनयं कुर्वतः पुरुषस्य आपद् आयाति ।

" Calamity befalls a person who does wrong deed. "

For गुणहिं न संपद्य see. 335. 1.

401. कथं, यथा and तथा have केम् (केवँ) किम्, (किवँ) किह्, किध्; जेम (जेवँ) जिम् (जेवँ), जिह्, जिध्; तेम् (तेवँ), तिम् (तेवँ), तिह्, तिध्, in अपभ्रंश.

(1) कथं समाप्यतां दुष्टं दिनं कथं रात्रिः शीघ्रं (लुहु) भवति ।

नववधूदर्शनलालसकः बहति मनोरथान् सोऽपि ॥

" How will this wicked (tedious) day come to an end ? how will the night comesoon ? (so) he who is eager to meet his bride cherishes longings. "

(2) ओ गौरीमुखनिर्जितकः वादले निलीनः मृगाङ्कः ।

अन्योऽपि यः परिभूततनुः स कथं भ्रमति निःशङ्कम् ॥

" I think (ओ सूचनायाम्), the moon hides himself in the mass of clouds (वहल=वादल in Marathi) being defeated by the face of the fair maid; how can he, who is thus defeated, wander fearlessly ? " लुक्क is निलीनः, cf. लपणें, लुक्कणें in Marathi.

(3) बिम्बाधरे तन्व्याः रदनकणः कथं स्थितः श्रीआनन्दः ।

निरुपमरसं प्रियेण पीत्वेव शेषस्य दत्ता मुद्रा ॥

" O आनन्द, how does the tooth-mark on the bimba-like nether lip of the fair one stand (look) ? " (The reply is) : " Her lover has drunk its excellent juice (रस) and has put a seal to the rest as it were (so that no one else should taste it). "

(4) मण सखि निभृतकं तथा मयि यदि प्रियः दृष्टः सदोषः ।

यथा न जानाति मम मनः पक्षापतितं तस्य ॥

“O friend, tell me in secret if you saw my lover in the wrong with me; tell me in such a manner that he would not know that my mind is now partial or in love with him.”

For जिँवै जिँवै वंकिम see 344. 1.

For मई जाणिउं प्रिय see 377. 1.

402. यादश्, तादश्, कीदश्, and ईदश् become जेहु, तेहु, केहु, and एहु in अपभ्रंश.

(1) मया भणितः बलिराज त्वं कीदृग् मार्गणः एषः ।

यादृक्तादृग् नापि भवति मूर्खं स्वयं नारायणः ईदृक् ॥

“O king Bali, I told you of what sort this begger is; he is not an ordinary begger but नारायण in person.”

403. यादृश् etc. when ending in अ become जइस, तइस, कइस and अइस.

404. यत्र becomes जेत्यु and जत्तु; तत्र becomes तेत्यु and तत्तु in अपभ्रंश.

(1) यदि स घटयति प्रजापतिः कुत्रापि लात्वा शिक्षाम् ।

यत्रापि तत्रापि अत्र जगति भण तदा तस्याः सदृशीम् ॥

“If the creator fashions persons after having learnt the art from somewhere, then he may fashion in this world a person similar to her.”

405. यावत् becomes जाम (जावै), जाउं, जामहिं तावत् becomes ताम, (तावै) ताउं, तामहिं.

406. For केत्यु वि लेप्पिणु सिक्ख see 404 1.

(1) यावत् न निपतति कुम्भतटे सिंहचपेटाचटात्कारः ।

तावत् समस्तानां मदकलानां (गजानां) पदे पदे बाधते ढक्का ॥

“As long as the slap of the claws of a lion does not strike the temples, so long is beaten the drum at every step of all maddened elephants.”

(2) तिलानां तिलत्वं तावत् परं यावत् न स्नेहाः गलन्ति ।

स्नेहे प्रनष्टे ते एव तिलाः तिलाः भ्रष्टा खलाः भवन्ति ॥

“Sesamum can be so called so long as the oil (स्नेह) is not pressed out; but when it is pressed out, the same

sesamum, loses its quality of being a sesamum and becomes खल (oil-cake, wicked)."

(3) यावद् विषमा कार्यगतिः जीवानां मध्ये आयाति ।

तावद् आस्तामितरः जनः सुजनोऽप्यन्तरं ददाति ॥

"When evil destiny befalls men, even a good man would back out; let us not speak of an ordinary man."

407. यावत् becomes जेवड, जेतुल; तावत् becomes तेवड, तेचुल.

(1) यावद् अन्तर रावणरामयोः

तावद् अन्तरं पट्टणग्रामयोः ।

"There is as much difference between a town and a village as there is between रावण and राम."

409. (1) ते मुद्राः हारिताः ये परिविष्टाः तेषाम् ॥

परस्परं युध्यमानानां स्वामी पीडितः येषाम् ॥

"The eatables (e. g., मुद्र's) served to those fighting with one another, are lost if their master is in distress." गंजिड is पीडित; cf. गंजणें in Marathi.

410-411. In अपभ्रंश, ए, ओ are pronounced short; and उं, हं, हिं and हुं, standing at the end of a metrical foot are also pronounced short.

For सुधि चिन्तिज्जइ माणु see 396. 2.

For तसु हउं कलिजुगि दुल्लहहो see 338.

For अन्न जु तुच्छउं see 350. 1.

For बलि किज्जउं see 338. 1.

For दइउ घडावइ see 340. 1.

For तरुहिं वि वक्कलु see 341. 2.

For खग्गविसाहिउं see 386. 1.

For तणहूँ तइज्जी see 339. 1.

412. (1) ब्रह्मन् ते विरलाः केऽपि नराः ये सर्वाङ्गच्छेकाः ।

ये वक्काः ते वक्त्र (क) तराः ये ऋजवः ते बलीवर्दाः ॥

"O Brahmin, rare are those persons who are good or clever in all respects. Those who are crooked are great deceivers; those the that are straight-forward are (bull's) (dull).

45 [कुमारपालचरित]

414. (1) अन्ये ते दीर्घे लोचने अन्यत् तद् भुजयुगलम्
 अन्यः स घनस्तनभारः तदन्यदेव मुखकमलम् ।
 अन्य एव केशकलापः सः अन्य एव प्रायो विधिः
 येन नितम्बिनी घटिता सा गुणलावण्यनिधिः ॥

“Uncommon are her long eyes; uncommon her pair of arms; uncommon are her firm and heavy breasts; uncommon indeed is her lotus-like face; indescribable are her profuse hair; the creator also is altogether different who fashioned this lady having heavy hips and a store of virtues and beauty.”

- (2) प्रायो मुनीनामपि भ्रान्तिः ते मणीन् गणयन्ति ।
 अक्षये निरामये परमपदे अद्यापि लयं न लभन्ते ॥

“Probably even the sages are wrong; they (simply) count the beads; they do not yet become merged in that highest place which is free from danger and is imperishable.” Compare पाहुडदोहा, 169.

- (3) अश्रुजलेन प्रायः गौर्याः सखि उद्धृत्ते नयनसरसी ।
 ते संमुखे संप्रेषिते दत्तः तिर्यग् घातं परम् ॥

“O friend, I think, the ponds of the eyes of the fair maid are overflowing; hence when directed towards (others), they give a side-long stroke.”

- (4) एष्यति प्रियः रोषिष्यामि अहं रुष्टां मामनुनयति ।
 प्रायः एतान् मनोरथान् दुष्करः दयितः कारयति ॥

“My lover will come; I shall get angry with him; he will console me when I am angry; so the cruel lover makes (his beloved) cherish such hopes.”

415. (1) विरहानलज्वालाकरालितः पथिकः कोऽपि मङ्क्त्वा स्थितः
 अन्यथा शिशिरकाले शीतलजलात् धूमः कुतः उत्थितः ॥

“A certain traveller, enflamed by the fire of separation, must have taken a plunge into the waters; how otherwise can vapor rise up from cold water in this season of winter?”

416. (1) सम कान्तस्य गोष्ठस्थितस्य कुतः कुटीरकाणि ज्वलन्ति ।
 अथ रिपुरुधिरेण आर्द्रयति (com. विध्यापयति) अथ आत्मना, न भ्रान्तिः ॥

“How are huts on fire when my lover is at home (गोष्ठ)? He will certainly extinguish them either by the blood of his enemy or by his own”. Here बलन्ति stands for ज्वलन्ति.

For धूसु कहंतिहु see 415. 1.

417. For जड भग्ना पारकडा see 379. 2.

418. (1) प्रियसंगमे कथं निद्रा प्रियस्य परोक्षे कथम्।

मया द्वे अपि विनाशिते निद्रा नैवं न तथा ॥

“How can I get sleep when in company of my lover? How can I have it when he is away? To me both (kinds of sleep) are lost; I shall not have sleep this way or that way.”

For गुणहिं न संपय see 335. 1.

(2) कान्तः यत् सिंहेन उपमीयते तन्मम खण्डितः मानः।

सिंहः नीरक्षकान् गजान् हन्ति प्रियः पदरक्षैः समम् ॥

“It puts down my pride (I am ashamed to see) that my lover is compared to a lion; for a lion kills elephants without watchman, while my lover kills them along with bodyguards.”

(3) चञ्चलं जीवितं ध्रुवं मरणं प्रिय रुच्यते कथम्।

भविष्यन्ति दिवसा रोषयुक्ताः (रुसणा) दिव्यानि वर्षशतानि ॥

“Life is fickle; death is certain; my lover, how can one afford to be angry? For days on which one is angry, will appear (long like) hundred years of gods.”

For मं धणि करहि बिसाउ see 335. 1.

(4) माने प्रनष्टे यदि न तनुः तत् देशं त्यजेः।

मा दुर्जनकरपल्लवैः दृश्यमानः भ्रमेः ॥

“When your honour is lost, you should abandon your country if not the body. Do not move in that country being pointed out by the fingers of wicked persons.”

(5) लवणं विलीयते पानीयेन अरे खल मेघ मा गर्ज।

ज्वालितं गलति तत्कुटीरकं गौरी तिष्ठति अय ॥

“Salt (beauty) is melted by water; O wicked cloud, do not thunder; for the hut which is burnt, would drip

and the fair lady inside may get wet to-day." Compare पाहुडदोहा 176.

(6) विभवे प्रनष्टे वक्रः ऋद्धौ जनसामान्यः ।

किमपि मनाक् मम प्रियस्य शशी अनुहरति नान्यः ॥

"The moon and none else imitates a little of my lover as he (the moon) is crooked (crescent) while in adversity and normal (ordinary=जनसामान्यः) in prosperity."

419. (1) किल न खादति न पिबति न विद्वति धर्मे न व्ययति रूपकम् ।

इह कृपणो न जानाति यथा यमस्य क्षणेन प्रभवति दूतः ॥

"The miser neither eats nor drinks nor does he spend a rupee in pious gifts; he does not know that the messenger of Death would overcome him in a moment. "

अहव etc.

अथवा न सुवंशानामेष दोषः ।

Note that the word खोडी, खोड in Marathi, is देशी.

(2) यायते (गम्यते) तस्मिन् देशे लभ्यते प्रियस्य प्रमाणम् ।

यदि आगच्छति तदा आनीयते अथवा तत्रैव निर्वाणम् ॥

" I shall go to that region where I shall get trace (प्रमाण) of my lover ; if he comes I shall bring him, or I shall put an end (to my life) in that very place."

For दिवि दिवि गङ्गाण्हाणु see 399. 1.

(3) यत्प्रवसता सह न गता न मृता वियोगेन तस्य ।

लज्जयते संदेशान् ददतीभिः (अस्माभिः) सुभगजनस्य ॥

" In as much as I did not accompany him when he went on his journey, nor did I die in his absence, I am ashamed to send messages to my lover."

(4) इतः मेघाः पिबन्ति जलं इतः वडवानलः आवर्तते ।

प्रेक्षस्व गभीरिमाणं सागरस्य एकापि कणिका न हि अपभ्रश्यते ॥

" Here clouds drink water ; here the sub-marine fire is agitating ; behold the depth of the ocean ; not a drop is lessened."

420. For पच्छद् होइ विहाणु see 362. 1.

For एम्बइ सुरउ समत्तु see 332. 2.

(1) यादु, मा यान्तं पल्लवत, दक्ष्यामि कति पदानि ददाति ।

हृदये तिरश्चीना अहमेव परं प्रियः आडम्बराणि करोति ॥

“ Let him go ; do not call him back ; I shall see how many steps he goes ; I am crossways at his heart, but my lover is only making a show (of going).”

(2) हरिः नर्तितः प्राङ्गणे विस्मये पातितः लोकः ।

इदानीं राधापयोधरयोः यत् (प्रति) भाति तद् भवतु ॥

“ Hari was made to dance in the courtyard ; the people were struck with amazement ; may anything now befall the breasts of राधा.”

(3) सर्वसलावण्या गौरी नवा कापि विषग्रन्थिः ।

भटः प्रत्युत स म्रियते यस्य न लगति कण्ठे ॥

“ The fair maid is all beautiful like fresh विषग्रन्थि (a poisonous bulb called बचनाग) ; the young man (भटः) however would die if she does not embrace him.”

For एतद्दे मेह पिबन्ति जलु see 419. 4.

421. (1) मया उक्तं, त्वं धुरं धर, गलिवृषभैः (कसर) विनाटिताः ।

त्वया विना धवल नारोहति भरः, इदानीं विषण्णः किम् ॥

“ I said ; O white bull, hold the yoke ; we are teased by the wicked bulls ; the load cannot be carried without you ; why are you now depressed ?”

For मद् बुत्तुं see above.

For जं मणु विचि न माइ see 350. 1.

422. There are a number of देशी words for which Sk. equivalents are proposed in this sūtra.

शीघ्र = बहिष्.

(1) एकं कदापि नागच्छसि अन्यत् शीघ्रं यासि ।

मया मित्र प्रमाणितः त्वया यादृशः (त्वं यथा) खलः न हि ॥

“ Sometimes (एकं) you do not come ; at other times you go away quickly ; I know, O friend, that there is no wicked person like you.”

झकट = घंघल.

(2) यथा सत्पुरुषाः तथा कलहाः यथा नद्यः तथा वलनानि ।

यथा पर्वताः तथा कोटराणि हृदयं खिद्यसे किम् ॥

“ Just as there are many good men so there are many struggles ; there are rivers and there are turnings ;

there are hills and there are hollows ; O heart, why are you depressed ? ” झकट is not a pure Sk. word. Compare झगडा in Marathi.

अस्पृश्यसंसर्ग = विट्ठाल.

(३) ये सुक्त्वा रत्ननिधिं आत्मानं तटे क्षिपन्ति ।

तेषां शंखानां संसर्गः केवलं फूत्क्रियमाणाः भ्रमन्ति ॥

“(I think with abhorrence) the contact with conchs that cast away themselves on the shore after having abandoned the store of gems-the ocean ; they wander being blown off by others.” For parallel see पाहुडदोहा 151 which indicates that we should read the last line as फूत्क्रिज्जन्ति ण भन्ति

भय = द्रवक.

(4) दिवसैः अर्जितं खाद मूर्खं संचिनु मा एकमपि द्रम्मम् ।

किमपि भयं तत् पतति येन समाप्यते जन्म ॥

✓ “ O fool, enjoy what you earn every day ; do not hoard even a pice ; for there comes a danger from unknown source (किमपि) which puts on end to your life.”

आत्मीय = अप्यण.

For फोडेन्ति जे हियडउं see 367. 2.

दृष्टि = द्रेहि.

(5) एकैकं यद्यपि पश्यति हरिः सुष्ठु सर्वादरेण ।

तथापि दृष्टिः यत्र कापि राधा ।

कः शक्नोति संवरीतुं नयने ज्ञेहेन पर्यस्ते ॥

“ Although Hari regards each and every person well and with all respect, still his eyes are fixed where राधा stands. Who is able to check eyes overflowing with love?”

गाढ = निच्छट्ट.

(6) विभवे कस्य स्थिरत्वं यौवने कस्य गर्वः ।

स लेखः प्रस्थाप्यते यः लगति गाढम् ॥

“ Who is firm in prosperity ? Who can have pride (मरट्ट) of youth ? (so) such a letter should be sent as would stick fast (appeal most).”

साधारण = सट्टल.

(7) कुत्र शशधरः कुत्र मकरधरः कुत्र बहीं कुत्र मेघः ।

दूरस्थितानामपि सज्जनानां भवति असाधारणः स्नेहः ।

“ What a great distance there is between the moon and the ocean and between the peacock and the cloud ? There is uncommon friendship of the good persons however distanced they may stand.”

कौतुक = कोडु or कुडु.

(8) कुञ्जरः अन्येषु तरुवरेषु कौतुकेन घर्षति हस्तम् ।

मनः पुनः एकस्यां सल्लक्यां यदि पृच्छथ परमार्थम् ॥

“ The elephant passes his trunk on other trees (only) out of curiosity ; but if you ask (me) the truth his heart is fixed on the सल्लकी plant alone.”

क्रीडा = खेलु.

(9) क्रीडा कृता अस्माभिः निश्चयं किं प्रजल्पत ।

अनुरक्ताः भक्ताः अस्मान् मा त्यज स्वामिन् ॥

“ Sir, we only played ; why do you therefore say this ? Please do not leave us who are attached and devoted to you.”

रम्य = रवण.

(10) सरिद्धिः न सरोभिः न सरोवरैः नापि उद्यानवनैः ।

देशाः रम्याः भवन्ति मूर्ख निवसद्भिः सुजनैः ॥

“ O fool, countries are rendered beautiful not by rivers, nor by lakes nor by ponds nor by gardens or forests, but by the stay of the noble persons.”

अद्भुत = ढक्करि.

(11) हृदय त्वया एतद् उक्तं मम अग्रतः शतवारम् ।

स्फुटिष्यामि प्रियेण प्रवसता (सह) अहं भण्ड अद्भुतसार ॥

“ O heart, rogue, you are of wonderfully strong structure; you said hundred times before me: ‘I shall burst forth when or if the lover goes away on a journey’.”

हे सखि = हेलि.

For हेलि म श्लोहि आलु see 379. 1.

पृथक् पृथक् = जुअंजुअ.

(12) एका कुटी पञ्चाभिः रुद्धा तेषां पञ्चानामपि पृथक्पृथक् बुद्धिः ।

भगिनि तद् गृहं कथय कथं नन्दतु यत् कुटुम्बं आत्मच्छन्दकम् ॥

“ A simple hut is possessed by five (organs); all these five think differently ; O sister, how can such a house live well where the whole family follows its own whim ?” कुडुल्ली, compare कुडल्ले in Marathi. This is a metaphorical description of the human body.

मूढ = नालिअ.

(13) यः पुनः मनस्येव व्याकुलीभूतः चिन्तयति ददाति न द्रम्भं न रूपकम् ।

रतिवशभ्रमणशीलः कराग्रोल्लालितं गृहे एव कुन्तं गणयति स मूढः ॥

“ He is a fool who, agitated in mind, thinks but does not give a pice or a rupee; he also is a fool who, wandering at will, brandishes his spear in his hand only at home.”

मूढ = वढ. For दिवेहिं विढत्तं खाइ वढ see 422. 4.

नव = नवख. For नवखी क वि विसगंठी see 420. 3.

अवस्कन्द = दडवड.

(14) चलाभ्यां वलमानाभ्यां लोचनाभ्यां ये त्वया दृष्टाः बाले ।

तेषु मकरध्वजावस्कन्दः पतति अपूर्णे काले ॥

“ O young girl, those that are seen by you with your quick side glances, are attacked by the god of love even before they attain youth (अपूरइ कालि).”

यदि = छुडु. For छुडु अगघइ ववसाओ see 385. 1.

संबन्धि = केर.

(15) गतः स केसरी पिबत जलं निश्चितं हरिणाः ।

यस्य संबन्धिना हुंकारेण मुखेभ्यः पतन्ति तृणानि ॥

“ O deer, the lion is gone; drink water without any fear—the lion at whose roaring, grass drops down from your mouths. ”

संबन्धि=तण. For अह भग्गा अग्हहं तणा see 379. 2.

मा मैषीः=मम्भीसा (f.)

(16) स्वस्थावस्थानामालपनं सर्वोऽपि लोकः करोति ।

आर्तानां मा मैषीः इति यः सुजनः स ददाति ॥

“ Every one talks consoling words to those that are at ease; it is only the noble man who promises help to those in distress by saying: ‘ Do not be afraid ’ ”.

यद्यद् दृष्टं तत्तत्=जादृष्टिः।

(17) यदि रज्यसे यद्यद् दृष्टं तस्मिन् हृदय मुग्धस्वभाव ।

लोहेन स्फुटता यथा घनः (= तापः) सहिष्यते तावत् ॥

“ If O foolish heart, you feel affection for whatever you see, you will have to bear torments as iron bears the hammer (घन) while it is being beaten. ”

423. हुहुरु and घुग्घ etc. are देशी words imitating the sound and action.

हुहुरु=शब्दानुकरण.

(1) मया ज्ञातं संक्ष्यामि अहं प्रेमहृदे हुहुरुशब्दं कृत्वा ।

केवलं अचिन्तिता संपतिता विप्रियनौः झटिति ॥

“ I thought I would be drowned in the pond of love with a हुहुरु sound; but all of a sudden came to me the boat - the painful news (of separation). ”

(2) खायते न कसरत्कशब्दं कृत्वा, पीयते न घुट्शब्दं कृत्वा ।

एवमपि भवति सुखासिका प्रिये दृष्टे नयनाभ्याम् ॥

“ When the lover is seen with eyes, one (the beloved) is not devoured nor is one drunk with a gulp; and yet there is pleasure and happiness. ” कसरक्केहिं in the verse is a puzzle. We do not know what sound is represented by this word. कसरत्कशब्दं कुर्वाणा मक्षयन्ति is the explanation found in one Com. त्रिविक्रम renders the word as कटाक्ष, and though it would make good sense it cannot be a word to denote शब्दानुकरण. घुट् is a sound which one makes in drinking quickly. Compare घुटकन् पिर्णे, घुटघुट, घटघटां प्याला in Marathi.

घुग्घ=चेष्टानुकरण.

(3) अद्यापि नाथः समैव गृहे सिद्धार्थान् वदन्ते ।

तावदेव विरहः गवाक्षेषु मर्कटचेष्टां ददाति ॥

“ My husband is still in the house saluting the holy images of Jinās (has not yet gone out on a journey), and still separation acts like monkey (peeps inside like a monkey) through the windows. ”

(4) शिरसि जराखण्डिता लोमपुटी (कम्बलं) गले मणयः न विंशतिः ।

तथापि गोष्ठस्थाः कारिताः मुग्धया उत्थानोपवेशनम् ॥

“ The pretty one made the members of the assembly rise and sit although she had rags on her head and hardly twenty pieces of glass-balls on her neck.” उट्टवईस in Marathi उठवैस, उठवशा etc.

424. (1) अम्ब पश्चात्तापः प्रियः कलहाग्रितः विकाले ।

(नूनं) विपरीता बुद्धिः भवति विनाशस्य काले ॥

“ O mother, I repent that I made my lover angry in the evening. Indeed, one thinks wrongly at the time of adversity.

425-437. These sūtras describe the terminations peculiar to अपभ्रंश.

425. (1) विट एष परिहासः अयि भण कस्मिन् देशे ।

अहं क्षीणा तव कृते प्रिय त्वं पुनः अन्यस्याः कृते ॥

“ O lover, tell me in what country this joke (is played); that I languish for your sake and you for some one else. ”

For वडुत्तणहो तणेण see 366. 1

426. (1) स्मर्यते तद् वल्लभं यद् विस्मर्यते मनाक् ।

यस्य पुनः स्मरणं जातं गतं तस्य स्नेहस्य किं नाम ॥

“ That is called dear which is remembered though it may have been forgotten for a while; but what is the name of that affection the recollection of which comes and goes away quickly ? ”

For विणु जुज्झे न बलाहुं see 386. 1.

427. (1) जिह्वेन्द्रियं नायकं वशे कुरुत यस्य अधीनानि अन्यानि ।

मूले विनष्ट तुम्बिन्याः अवश्यं शुष्यन्ति पर्णानि ॥

“ Keep under control the sense organ called tongue which is the head and under which all others live; when the root of तुम्बिनी, gourd creeper (दुध्या भोपळा in Marathi) is completely killed, the leaves will certainly dry up. ”

For अवस न सुअहिं सुअच्छिअहिं see 376. 2.

428. (1) एकशः शीलकलाङ्कितानां दीयन्ते प्रायश्चित्तानि ।

यः पुनः खण्डयति अनुदिवसं तस्य प्रायश्चित्तेन किम् ॥

"Atonements can be prescribed for those whose character is spoiled only once; what is the use of expiation for him who breaks his promise every day?"

429. (1) विरहानलज्वालाकरालितः पथिकः पथि यद् दृष्टः ।
तद् मिलित्वा सर्वैः पथिकैः स एव कृतः आग्निष्ठः ॥

"When a traveller was seen on the way surrounded by flames of the fire of separation, all other travellers gathered and consigned him to fire (as he was dead)."

For मद् कन्तहो वे दोसडा see 379. 1.

For एक कुडुली पंचहिं रुद्दी see 422. 12.

430. For फोडेन्ति जे हिअडउं see 350. 2.

For चूडुळउ चुणीहोइ सइ see 395. 2.

(1) स्वामिप्रसादं सलजं प्रियं सीमासंधौ वासम् ।
प्रेक्ष्य बाहुवलं धन्या मुञ्चति निश्वासम् ॥

"The happy one (fair maid) breathes a heavy sigh on seeing the favour of the master (to her lover), a bashful lover, a residence on the frontier and the strength of the arm (of the lover)."

431. (1) पथिक दृष्टा गौरी ? दृष्टा मार्गमवलोकयन्ती ।

अश्रूच्छ्वासैः कञ्चुकं तिमितोद्गानं (आर्द्रशुष्कं) कुर्वती ॥

One traveller is asking another about his beloved;
"O traveller, did you see my beloved, the fair maid?"
(The other replies); "Yes I saw her looking towards your path and making her कञ्चुक, bodice, wet by tears and dry by hot sighs."

For एक कुडुली पंचहिं रुद्दी see 379. 1.

432. (1) प्रियः आयातः, श्रुता वार्ता, ध्वनिः कर्णे प्रविष्टः ।

तस्य विरहस्य नश्यतः धूलिरपि न दृष्टा ॥

"The lover has returned; (so) I heard the news; his voice has fallen on my ears; I do not now see even the dust (ashes) of the separation that is disappearing, dying."

433. For धूलडिआ वि see 432. 1.

For झुणि कन्नडइ see 432. 1.

434. संदेशेन किं युष्मदीयेन यत्संगाया न मिल्यते ।

स्वप्नान्तरे पीतेन पानीयेन प्रिय पिपासा किं छिद्यते ॥

“ What is the use of your messages when you do not give me your company ? Can thirst be quenched by water drunk in a dream ? ”

For दिक्खि अम्हारा कंतु see 345. 1.

For बहिणि महारा कंतु see 351. 1.

436. (1) अत्र तत्र द्वारे गृहे लक्ष्मीः विसंष्टुला भवति ।

प्रियप्रभ्रेव गौरी निश्चला कापि न तिष्ठति ॥

“ Fortune is fickle and runs here, there, at the door, in the house, and does not stay firm at any place like the fair maid away from her lover. ”

438. The तव्य termination of the potential passive participle becomes इएव्वउं, एव्वउं and एवा.

(1) एतद् गृहीत्वा यन्मया यदि प्रियः उद्धार्यते (त्यज्यते) ।

मम कर्तव्यं किमपि नापि मर्तव्यं परं दीयते ॥

The commentator says : केनापि सिद्धपुरुषेण विद्यासिद्धये नायिकां प्रति धनादिकं दत्वा भर्तरि प्रार्थिते नायिकाया उक्तिरियम्. “If I am to give up my lover by accepting this (money), then I have nothing else left for me except death. ”

(2) देशोच्चाटनं शिखिकथनं घनकुट्टनं यद् लोके ।

मञ्जिष्ठया अतिरक्तया सर्वं सोढव्यं भवति ॥

✓ “The मंजिष्ठा plant which is excessively red (very much in love) must bear all this in the world such as being uprooted from the field, boiling over fire and being crushed by hammer. ”

(3) स्वपितव्यं परं वारितं पुष्पवतीभिः समानम् ।

जागरितव्यं पुनः कः धरति यदि स वेदः प्रमाणम् ॥

The meaning is too obscene to be explained.

439. The क्त्वा of the Absolutive is substituted by इ, इउ, इवि, अवि, एप्पि, एप्पिणु, एवि and एविणु.

- (1) हृदय यदि वैरिणो घनाः तत् किं अग्रे (आकाशे) आरोहामः ।
अस्माकं द्वौ हस्तौ यदि पुनः मारयित्वा म्रियामहे ॥

“ O heart, if clouds are our enemies are we to scale heavens to kill them ? We have two arms; if we are to die we shall die after killing them.”

For गयघड भज्जिउ जन्ति see 395. 5.

- (2) रक्षति सा विषहारिणी द्वौ करौ चुम्बित्वा जीवम् ।
प्रतिबिम्बितमुज्जालं जलं याभ्यामनवगाहितं पीतम् ॥

“That water-carrying girl preserves her life by kissing both hands that have drunk water with the reflection of मुञ्ज (as well as grass) without plunging into it.” डोहिउ comes from डोह् from which we have डुंवणे, डुंवणे in Marathi.

- (3) बाहू विच्छेद्य याहि त्वं, भवतु तथा को दोषः ।

हृदयस्थितः यदि निःसरसि जानामि मुञ्जः सरोषः ॥

“O मुञ्ज, you may go throwing off my arms; let it be so; what harm is there? I shall consider मुञ्ज to be angry if you go out from my heart.” The references to मुञ्ज in the two verses above are regarded by some to the famous king of Malwa; by others to the minister मुञ्ज of a king of the Cālukya dynasty. In any case poems on मुञ्ज before H. indicate that अपभ्रंश was a popular dialect in that epoch.

440. जित्वा अशेषं कषायबलं दत्वा अभयं जगतः ।

लात्वा महाव्रतं शिवं लभन्ते ध्यात्वा तत्त्वम् ॥

“Having conquered the whole army of passions, having offered protection to the world, having taken the great vow and having meditated upon the highest truth, (the sages) attain bliss.”

441. The Infinitive termination तुम् has in अपभ्रंश the following eight substitutes viz; एवं, अण, अणहं, अणहिं, एप्पि, एप्पिणु, एवि, and एविणु.

- (1) दाढं दुष्करं निजकथनं, कर्तुं न तपः प्रतिभाति ।

एवं सुखं भोक्तुं मनः, परं भोक्तुं न याति ॥

“ It is difficult to give away one's money; it does not occur (to any one) to perform ansterities; the mind desires to enjoy happiness but is unable to do so. ”

(2) जेतुं त्यक्तुं सकलां धरां लातुं तपः पालयितुम् ।

विना शान्तिना तीर्थेऽखरेण कः शक्नोति भुवनेऽपि ॥

“ Who except the तीर्थकर शान्ति is able in this world to conquer and then abandon the whole earth, to take the vow and observe it ? ”

442. (1) गत्वा वाराणसीं नराः अथ उज्जयिनीं गत्वा ।

मृताः प्राप्नुवन्ति परमं पदं दिव्यान्तराणि मा जल्प ॥

“ By going to Benares and then visiting Ujjain men attain the highest place after their death; do not speak of other holy places. ”

(2) गङ्गां गत्वा यः भ्रियते यः शिवतीर्थं गत्वा ।

कीडति त्रिदशावासगतः स यमलोकं जित्वा ॥

“ He who dies after having visited the Ganges and Benares (शिवतीर्थ), conquers यमलोक and enjoys pleasures in heaven. ”

443. हस्ती मारयिता लोकः कथयिता ।

पटहः वादयिता शुनकः भाषिता ॥

“ Elephant is in the habit of killing, people in the habit of talking, the drum in the habit of resounding and the dog in the habit of barking. ”

444. For नं मल्लजुञ्जु see 382. 1.

(1) रव्यस्तमने समाकुलेन कण्ठे वितीर्णः न छिन्नः ।

चक्रेण खण्डः मृणालिकायाः ननु जीवार्गलः दत्तः ॥

“ On the setting of the sun the चक्र bird become excited (at the idea of separation from his mate) and did not eat the piece of the lotus fibre though he had put it into his mouth; it was as if put there as a bar so that his life should not depart. ”

(2) वलयावलीनिपतनभयेन धन्या ऊर्ध्वभुजा याति ।

वल्लहविरहमहाहदस्य स्ताघं गवेषतीव ॥

"On account of the fear of dropping down her bracelets the fair lady walks with her arms raised up as if to find out the depth of the great pond of separation from her lover."

(3) प्रेक्ष्य मुखं जिनवरस्य दीर्घनयनं सलावण्यम् ।

ननु गुरुमत्सरभरितं ज्वलने प्रविशति लवणम् ॥

"On seeing the face of जिनवर having long eyes and possessing beauty, salt is very much jealous and enters fire."

(4) चम्पककुसुमस्य मध्ये सखि भ्रमरः प्रविष्टः ।

शोभते इन्द्रनीलः ननु कनके उपवेशितः ॥

"My friend, a bee has entered into the flower of चम्पक and shines as if इन्द्रनील is set in gold."

For निरुवमरसु पिपिं पिअवि जणु see 401. 3.

445. For गयकुंभइ दारन्तु see 345. 1.

(1) अब्राणि लग्नानि पर्वतेषु पथिकः आरटन् याति ।

यः एषः गिरिप्रसनमनाः स किं धन्यायाः धनानि (घृणायते?) ॥

"When the clouds appear on the top of the mountain the traveller goes on crying: Will the cloud spare the life (धनानि) of the fair one, -the cloud that intends swallowing the mountain?" Or are we are to read घणाइ=घृणायते-घृणां करोति?

(2) पादे विलग्नं अन्त्रं शिरः स्रस्तं स्कन्धात् ।

तथापि कटारिकायां हस्तः बलिः क्रियते कान्तस्य ॥

I pay homage to my lover who keeps his hand on his small sword even though the bowels hang on his foot and head is severed from the trunk."

(3) शिरसि आरूढाः खादन्ति फलानि पुनः शाखाः मोदयन्ति ।

तथापि महाद्रुमाः शकुनीनां अपराधितं न कुर्वन्ति ॥

"Climbing on the top they eat fruit; again they break the branches; still the great trees do no harm to birds or do not feel offended."

446. The characteristics of शौरसेनी are also noticeable in अपभ्रंश.

(1) शीर्षे शेखरः क्षणं विनिर्मापितम्

क्षणं कण्ठे प्रालम्ब्य कृतं रत्याः ।

विहितं क्षणं मुण्डमालिकायां

तन्मम कुसुमदामकोदण्डं कामस्य ॥

“Bow down to the bow of cupid which is made of the wreath of flowers—the bow which he makes into a chaplet on his head for a moment, which he keeps hanging on the neck of रति for a moment and which he places on his head for a moment.”

448. अधःस्थितसूर्यनिवारणाय छत्रं अधः इव वहन्ती ।

जयति सशेषा वराहश्वासदूरोत्क्षिप्ता पृथिवी ॥

“The earth, thrown off by the breath of the boar incarnation of विष्णु with the hoods of the serpent शेष turned downwards, seems to hold an umbrella (in the form of hoods) to prevent the sun shining from downward.” Here निवारणाय is a Dative form taken from Sanskrit.

SYNOPSIS OF THE FOURTH PĀDA.

1-259.	धात्वादेशः
260-286.	शौरसेनी.
287-302.	मागधी.
303-324.	पैशाची.
325-328.	चुलिकापैशाची.
329-446.	अपभ्रंश.
447-448.	General-Conclusion.